

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Aralık 2023, Cilt: 26 - Sayı: 50
December 2023 Volume: 26 - Issue: 50
e-ISSN: 2651-4974

Aralık 2023, Cilt: 26 - Sayı: 50
December 2023 Volume: 26 - Issue: 50

e-ISSN: 2651-4974

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

Aralık 2023, Cilt: 26 - Sayı: 50
December 2023 Volume: 26 - Issue: 50

e-ISSN: 2651-4974

<https://dergipark.org.tr/baunsobed>

Balıkesir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Aralık 2023, Cilt: 26 - Sayı: 50

Balıkesir University
The Journal of Social Sciences Institute
December 2023, Volume: 26 - Issue: 50

e-ISSN: 2651-4974

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed>

**BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

Aralık 2023 Cilt: 26 Sayı: 50

SAHİBİ

Owner

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Balıkesir Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Yücel OĞURLU

EDİTÖRLER

Editors

Prof. Dr. Bayram ŞAHİN
Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ

YARDIMCI EDİTÖR

Associate Editor

Arş. Gör. Talha Serdar SEZEN

ALAN EDİTÖRLERİ

Section Editors

Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ
Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
Prof. Dr. Bayram ŞAHİN
Prof. Dr. Sinan AYTEKİN
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN
Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Statistics Editor

Prof. Dr. Mesut SAÇKES

DİL EDİTÖRLERİ

Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Tutku BAŞÖZ
Arş. Gör. Dr. Özgehan UŞTUK

SEKRETERYA

Secretariat

Öğr. Gör. İbrahim Halil KAZOĞLU
Öğr. Gör. Dr. Merve AYCAN
Arş. Gör. İbrahim MİSİR
Özge ERDAL

BAUNSOBED KURUMSAL

Corporate Identity

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
yılda iki kez yayımlanan hakemli ulusal bir dergidir.

*Balikesir University The Journal of Social Sciences
Institute is a scientific refereed national journal which is
published twice a year.*

YAZIŞMA ADRESİ

Correspondence

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü
Çağış Yerleşkesi 10145 BALIKESİR
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed>
Tel / telephone: 0 266 612 14 00 / 1401
Belgegeçer / Fax: 0 266 612 13 07
Elmek / E-mail: sbedergi@balikesir.edu.tr

**BALIKESİR UNIVERSITY
THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE**

December 2023 Volume: 26 Issue: 50

DERGİMİZİN TARANDIĞI İNDEKSLER

Abstracted and Indexed in Following Indexes

EBSCO

ULAKBİM

Ebscohost

Akademik Kaynak İndeksi (ResearchBib)

Türk Eğitim İndeksi

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)

Akademik Türk Dergileri İndeksi (Akademik Dizin)

Akademik Araştırmalar İndeksi (Acar Index)

DANIŞMA & YAYIN KURULU

Advisory & Editorial Board

Prof. Dr. Bayram ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Abide DOĞAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KÖROĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek İNAN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif ÇİMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Emrah ÖZKUL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan KOÇ (Bahçeşehir Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ertan ÖRGEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fabio GRASSI (Sapienza University of Rome)
Prof. Dr. Feryal ÇUBUKÇU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (University of Central Florida)
Prof. Dr. Gökhan ORHAN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya BOYANA (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AKAY (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet NARLI (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat DOĞDUBAY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TEPECİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan BATMAN (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Oya Aytemiz SEYMEN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf AYMANKUY (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel OĞURLU (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Haneen ABUDAYEH (The University of Jordan)
Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Üniversitesi)
Doç. Dr. Piotr NYKIEL (Jagiellonian University)
Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ (Balıkesir Üniversitesi)

BU SAYIDA GÖREV ALAN HAKEMLER*

Prof. Dr. Abdullah YILMAZ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Aydın KAYABAŞI (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Edip ÖRÜCÜ (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal BAY (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal KARAKAŞ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir ARSLANBOĞA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Kayhan ORBAY (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa SANDIKCI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Şahin BÜLBÜL (Kafkas Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet AYKAÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan ERDAĞ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sabahattin DENİZ (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Semiha ŞAHİN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Sümer AKTAN (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Uysal YENİPİNAR (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Melih GÜNEŞ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Alper İŞİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayhan DAĞDEVİREN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Aykut ÇALIŞKAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Berker KURT (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Burcu MUCAN ÖZCAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Burcu ÜNAL (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem ÖZKAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Dilan BAYINDIR (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Dursun KELEŞ (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Emrullah YILMAZ (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergin TEMEL (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

REVIEWERS OF THIS ISSUE *

Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM (Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülay ÖZDEMİR YILMAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan BOZ (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. İnci DURSUN (Gebze Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Kağan BÜYÜKKARCI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahmut GÜRSOY (Adıyaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Melis YEŞİLPINAR UYAR (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Mesut DOĞAN (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç. Dr. Nida ABDİOĞLU (Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Onur ER (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Ömer Faruk BİÇEN (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Sadık Yüksel SIVACI (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Savaş EVREN (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Serkan ŞENGÜL (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Doç. Dr. Şehnaz BAKIR YİĞİTBAŞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuğba KARADAVUT (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Doç. Dr. Uğur CEYLAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ARIKAN (Kırıkkale Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Didem KOŞAR (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru AYDIN YÜKSEL (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eylem Ezgi AHISKALI (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Eda DİŞLİ BAYRAKTAR (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hasret ULUSOY MUTLU (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İnci ÇOBAN İNCE (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye ERGÜN (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kıvanç DEMİRCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Melek AKSU (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nalan KANGAL (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin ÖZTÜRK (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Selin İLSAY (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sonay KAYGALAK ÇELEBİ (Batman Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DÜNDAR (Hitit Üniversitesi)

* Öncelikle unvan daha sonra alfabetik sıralamaya göre düzenlenmiştir.

İÇİNDEKİLER CONTENTS

COĞRAFYA GEOGRAPHY

Araştırma makalesi / Research article

- 1990-2020 döneminde Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından hapse giren mahkûmların coğrafi analizi.....435**
A geographical analysis of prisoners imprisoned for theft, looting and fraud crimes in Turkey in the period 1990-2020
Hüseyin ŞAHBAZ

DİL VE EDEBİYAT LANGUAGE AND LITERATURE

Araştırma makalesi / Research article

- Yabancı öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik metaforik algıları: Kudüs örneği.....457**
Metaphorical perceptions of foreign students towards the concept of "Turkish": The case of Jerusalem
Mustafa YILDIZ, Hilal GÜRLER, Selçuk GÜRLER

EĞİTİM BİLİMLERİ EDUCATIONAL SCIENCES

Araştırma makalesi / Research article

- Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılan araştırmalarda eğilim: İçerik analizi.....469**
Tendency in researches related to Turkish course curriculum: Content analysis
Metin ALTUNKAYNAK

Araştırma makalesi / Research article

- Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik lisansüstü tezlerin incelenmesi.....483**
An examination of postgraduate theses on organizational culture in educational organizations
Suzan CANLI, Emine COŞKUN YURTYAPAN

Araştırma makalesi / Research article

- Türkiye’de eğitim yönetimi alanında değerler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi.....505**
An examination of graduate theses on values in the field of educational administration
Hande ÇELİK, Didem KOŞAR

Araştırma makalesi / Research article

- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik durumları.....523**
Academic procrastination and academic perfectionism of pre-school teacher candidates
Serap DEMİRİZ, Kübra ENGİN

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Araştırma makalesi / Research article

COVID-19 pandemisi döneminde sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz-yeterlilik algıları ve psikolojik dayanıklılıklarının psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkilerinin incelenmesi.....541
Examining the effects of social studies teachers' self-efficacy perceptions and psychological resilience on psychological well-being during the COVID-19 Pandemic
Şeyma Gün EROĞLU, Mehmet Kürşat KOCA

Araştırma makalesi / Research article

Öğretim elemanlarının üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerine yönelik algıları: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi örneği.....557
Perceptions of faculty members regarding accreditation practices of universities: The case of Niğde Ömer Halisdemir University
Ruhan İRİ, Muhammet BAYRAKTAR

Araştırma makalesi / Research article

A model that can be applied both online and face-to-face education: Problem based-quantum learning model.....579
Çevrimiçi ve yüz yüze eğitimde uygulanabilecek bir model: Problem temelli kuantum öğrenme modeli
Burcu ÖKMEN, Şeyma ŞAHİN, Abdurrahman KILIÇ

Araştırma makalesi / Research article

İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin problem çözme becerileri üzerinde zekâ oyunlarının etkisi.....601
The effect of intelligence games on primary school 4th grade students' problem solving skills
Engin ŞAHİN, Erdoğan TEZCİ

İKTİSAT ECONOMICS

Araştırma makalesi / Research article

Altın ve kripto para piyasaları arasındaki ilişkilerin doğrusal olmayan modeller ile incelenmesi: Bitcoin ve Ethereum örneği.....617
Examining the relationships between gold and cryptocurrency markets with non-linear models: The case of Bitcoin and Ethereum
Hilmi Tunahan AKKUŞ

Araştırma makalesi / Research article

Assessing the applicability of the expanded Taylor Rule within an inflation targeting framework: Empirical evidence from Türkiye.....637
Genişletilmiş Taylor Kuralı'nın enflasyon hedeflemesi çerçevesinde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi: Türkiye'den ampirik kanıtlar
Mustafa NAİMOĞLU

Araştırma makalesi / Research article

Osmanlı döneminde Gemlik, Gönen ve Manyas'ta nüfus ve tarımsal yapı: Merkezi devletin ürün talepleri çerçevesinde bir inceleme.....651
Population and agricultural structure in Gemlik, Gönen and Manyas in the Ottoman period: A study in the framework of the central government's product demands
Ahmet UZUN, İlyas ÖZKÖK, Tolga Evrim TÜRKAN

İÇİNDEKİLER CONTENTS

İŞLETME

BUSINESS ADMINISTRATION

Araştırma makalesi / Research article

Türkiye’ de havayolu firmaları için algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı ilişkisi: Erzurum havalimanı örneği.....675

Perceived corporate sustainability and customer loyalty relationship for airline companies in Türkiye: the case of Erzurum airport

Selami GÜNEY, Sevil DİNLER

Araştırma makalesi / Research article

Büyükbaş hayvanlarda amortisman işlemlerinin VUK ve TMS kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve taslak hesap planına göre muhasebe uygulamaları.....695

Comparative examination of depreciation transactions in case of cattles within the scope of TPL and TAS and accounting applications according to the draft chart of accounts

Şaban MERDANE, Abitter ÖZULUCAN

Araştırma makalesi / Research article

İş sağlığı ve güvenliği uygulaması algısının örgütsel bağlılığa etkisi.....717

The effect of occupational health and safety practice on organizational commitment

Mahmut Oral TAŞÇI, Mehmet Murat TUNÇBİLEK

Araştırma makalesi / Research article

Koronavirüs korkusunun sürdürülebilir tüketim ve yalnızlık üzerindeki etkisi.....741

Effect of coronavirus fear on sustainable consumption and loneliness

Yıldırım YILDIRIM, İbrahim TOPAL

Araştırma makalesi / Research article

Hizmet güven endeksi ile finansal ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti 763

Determining the relationship between service confidence index and financial and economic variables

Fatma ZEYBEK, Özer YILMAZ, Çağatay BAŞARIR

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ

POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Derleme / Review article

Tarihsel miras ve Özbek kimliğinin Özbekistan dış politikasının oluşumuna etkisi 777

The impact of historical heritage and Uzbek identity on the formation of Uzbekistan's foreign policy

Kadir Kürşat YILMAZ, Hasan DURAN

İÇİNDEKİLER CONTENTS

SOSYOLOJİ SOCIOLOGY

Araştırma makalesi / Research article

- Kent araştırmalarında sosyolojik bir kavram olarak yeniden ölçeklenme:
İstanbul kent-bölgesinin oluşumu ve Balıkesir'e etkisi 789**
*Rescaling as a sociological concept in urban research: The formation of İstanbul city-region and its
effect on Balıkesir*
Betül KIZILTEPE

TURİZM TOURISM

Araştırma makalesi / Research article

- Çocuklu ailelerin masalların konaklama işletmelerinde kullanılmasına dair görüşleri.....807**
Opinions of families with children on the use of tales in accommodation businesses
Yusuf AYMANKUY, Şimal YAKUT AYMANKUY, Damla KÜTÜKLÜ, Beste DEMİR

Araştırma makalesi / Research article

- Örgütsel başarının Balanced Scorecard modeli ile yorumlanması:
Kat hizmetleri çalışanlarına yönelik bir araştırma.....829**
*Interpretation of organizational success with the Balanced scorecard model: A research on
housekeeping employees*
Gülazem BERK, Ceyhun AKYOL, Orhan BATMAN

Araştırma makalesi / Research article

- Fonksiyonel gıdalar alanında hazırlanan lisansüstü tezler:
Bibliyometrik bir analiz.....849**
Postgraduate theses prepared in the field of functional foods: A bibliometric analysis
Gülçin ÖZBAY, Vildan TÜYSÜZ

Araştırma makalesi / Research article

- Benefiting from intercultural competence:
A phenomenological research on tourist guides.....869**
Kültürlerarası yeterlilikten faydalanmak: Turist rehberleri üzerine fenomenolojik bir araştırma
Hakan SEZEREL, Tuğçe ÖZOĞUL BALYALI, Özlem GÜZEL, Rüya EHTİYAR

Araştırma makalesi / Research article

- Türkiye kruvaziyer turizmi verilerinin rekabetçilik analizi çerçevesinde değerlendirilmesi.....887**
Evaluation of Turkey's cruise tourism data within the framework of competitiveness analysis
Berna YAŞAR, Mehmet DÜZGÜN, Atınç OLCAY

1990-2020 döneminde Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından hapse giren mahkûmların coğrafi analizi
A geographical analysis of prisoners imprisoned for theft, looting and fraud crimes in Turkey in the period 1990-2020

Gönderim Tarihi / Received: 27.05.2023

Hüseyin ŞAHBAZ¹

Kabul Tarihi / Accepted: 03.12.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1303379](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1303379)

ÖZ: Bu çalışmada 1990-2020 döneminde Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından hapse giren mahkûmların coğrafi açıdan incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılan çalışmada çoklu bir doğrusal regresyon analizi de yapılmıştır. Belirtilen dönemde Türkiye’de sözü edilen suçlar sebebiyle 708.982 kişi hapse girmiştir. Buna göre 31 yıllık süreçte Türkiye’de hapse girenlerin %20,1’ini belirtilen suçlar sebebiyle mahkûm olanlar oluşturmaktadır. Özellikle 2011 yılı sonrasında belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranında bir artış gözlemlenmektedir. Nitekim 2011’den sonraki 9 yıllık süreçte sözü edilen suçlar sebebiyle hapse girenlerin senelik ortalaması (46.972) neredeyse 2021 yılındaki Faroe Adaları’nın nüfusu kadardır. Belirtilen dönemde söz konusu suçlardan hapse giren hükümlülerin %95,38’i erkeklerden, %4,62’si ise kadınlardan oluşmuştur. Ayrıca çalışmada belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranı ile üç tane bağımsız değişken (işsizlik oranı, il nüfuslarının ülke nüfusuna oranı, 2020 yılı itibarıyla ikamet edilen il göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı) arasındaki ilişkiyi sorgulayan bir regresyon analizine de yer verilmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizine göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı ile belirtilen suçlardan hapse girenler arasında çok yüksek düzeyde istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre il nüfusu içinde ne kadar başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı yükselirse o kadar belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının arttığını söylemek mümkündür. Bu da hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarının en kolay kozmopolit illerde işlendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hırsızlık, Yağma, Dolandırıcılık, Suç coğrafyası, Türkiye

ABSTRACT: In this study, it was aimed to examine geographically the prisoners who were imprisoned for theft, looting and fraud in Turkey between 1990-2020. A multiple linear regression analysis was also conducted in the study, which used quantitative and qualitative research methods. During the specified period, 708,982 people were imprisoned in Turkey for the aforementioned crimes. Accordingly, 20.1% of those imprisoned in Turkey during the 31-year period are those convicted of the crimes stated. Especially after 2011, an increase is observed in the rate of those imprisoned for the crimes stated. As a matter of fact, the annual average of those who were imprisoned for the crimes mentioned in the 9-year period after 2011 (46,972) is almost as much as the population of the Faroe Islands in 2021. In the specified period, 95.38% of the convicts imprisoned for the aforementioned crimes were men and 4.62% were women. In addition, a regression analysis questioning the relationship between the rate of those who were imprisoned for the crimes stated in the study and three independent variables (unemployment rates by province, the ratio of the population of the province to the population of the country, the proportion of people registered in another province’s population) was also included. According to the multiple regression analysis, a highly statistically significant relationship was found between the proportion of those registered in the population of another province and those who were imprisoned for the specified crimes. Accordingly, it is possible to say that the more the rate of those who are registered to the population of other provinces increases, the more the rate of those who are imprisoned for the crimes stated increases. This shows that theft, plunder and fraud crimes are most easily committed in cosmopolitan provinces.

Keywords: Theft, Looting, Fraud, Geography of crime, Turkey

¹ Dr. Coğrafya Öğretmeni, Ağrı İl Milli Eğitim Müdürlüğü, huseviniyesuh@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4808-0746>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Karakaş, E. (2006) in his study titled “Crime Distribution and its Characteristics in Elazığ City” examined the distribution of the mentioned crimes in the mentioned city using the police station crime records of 2001. Accordingly, the central business district, health and industrial function areas in Elazığ city are places where crime density is high.

Yılmaz, A. and Ergün, S. G. (2006) In the research titled “City Public Order Crimes in Turkey: Distribution and Main Features” covering the period 2001-2003; They mentioned that crimes against public order and property are high in cities with a large population, socioeconomic development and high urbanization rate.

Günel, V. and Şahinalp, M. S. (2009) in their study titled “A Spatial Analysis of Theft Crimes in Şanlıurfa City” stated that the theft crimes committed in the mentioned city in 2006 were concentrated in the central parts where business areas are located.

Uzun, A. and Aliğaoğlu, A. (2009) in their study titled “Property Crimes in Tokat City” stated that crimes committed against property in the mentioned city in 2006 were concentrated in central business areas and densely populated places.

Sargın, S. and Temurçin, K. (2011), in their work titled “Turkey’s Crime Geography”, stated that crimes against persons and property within the police service area in the country are constantly increasing in parallel with the population growth in cities, and they stated that this is due to the weakening of social control there.

Methodology

In this study, it is aimed to deal with the convicts entering the Penitentiary Institution (CİK) for theft, looting and fraud crimes from a geographical point of view. The research covers the 31-year period between 1990-2020.

In the research, among the crimes regulated under the title of "Crimes Committed Against Property" of the Turkish Penal Code; those who were imprisoned for theft, looting and fraud were taken into account. Statistical information regarding the specified crimes has been obtained from the database of TÜİK’s Convicts Entering the CİK. In addition, the ADNKS database of the same institution and the population data obtained from the DİE were also used in the study. Moreover, data on unemployment rates were obtained from the statistical annuals of the Turkish Employment Agency.

Using these data, information such as the rate of those who entered the CİK for the crimes specified in the provinces, the ratio of the population of the provinces to the population of the country, the ratio of people who are registered to other provinces in the provinces and rate of unemployed in provinces were obtained. Afterwards, a multiple linear regression analysis was conducted using the SPSS program, in which the rate of those who were imprisoned in the provinces for the specified crimes was accepted as a dependent variable and the others as an independent variable. In addition, tables were prepared based on the quantitative data obtained, and graphics and distribution maps were drawn based on these tables.

Finally, by using all these data obtained, those who entered the CİK for theft, looting and fraud crimes in the specified period in Turkey; In addition to the quantitative research and synthesis method, it has been tried to be revealed with human geography principles such as causality, connection and distribution, and some solution suggestions have been tried to be brought in the conclusion part regarding the findings obtained.

Findings and discussion

During the specified period, 708,982 people were imprisoned in Turkey for the aforementioned crimes. Accordingly, 20.1% of those imprisoned in Turkey during the 31-year period are those convicted of the crimes stated. Especially after 2011, an increase is observed in the rate of those imprisoned for the crimes stated. As a matter of fact, the annual average of those who were imprisoned for the crimes mentioned in the 9-year period after 2011 (46,972) is almost as much as the population of the Faroe Islands in 2021.

In the specified period, 95.38% of the convicts imprisoned for the aforementioned crimes were men and 4.62% were women. In addition, when the distribution of those who have been imprisoned for the crimes mentioned is, it is seen that those who commit theft of theft with 59.54% are leading by a obvious difference. The reason for such a result is that theft compared to the other two crimes carries less risk.

The provinces with the highest number of people imprisoned for the crimes stated during the working period are respectively; Istanbul, Izmir, Ankara, Antalya, Bursa, Adana and Mersin.

The provinces with the highest rate of imprisoned for theft, looting and fraud per ten thousand population are Antalya, İzmir and Denizli, respectively. Furthermore, the other provinces with a high rate of those who have been imprisoned for these crimes are Aydın, Mersin, Adana, Gaziantep, Istanbul, Bursa, Manisa, Kayseri, Ankara and Yalova. In general, the aforementioned provinces are places that receive immigration. Therefore, the rate of those registered to the population of other provinces in these provinces is also high.

The provinces with the lowest rate of those who have been imprisoned for the crimes mentioned are Hakkâri, Gümüşhane, Bayburt, Şırnak, Tunceli, Muş, Van, Bitlis, Çankırı, Mardin, Bingöl, Adıyaman, Ağrı, Yozgat, Giresun, Ardahan, Siirt, Tokat, Kastamonu, Sivas, Ordu, Artvin, Trabzon, Kars and Bartın. In general, the mentioned provinces are places that give migration. For this reason, the proportion of those registered to other provinces in these provinces is not high.

In addition, a regression analysis questioning the relationship between the rate of those who were imprisoned for the crimes stated in the study and three independent variables (unemployment rates by province, the ratio of the population of the province to the population of the country, the proportion of people registered in another province's population) was also included.

Results and recommendations

In the regression analysis, a very high level of statistically significant correlation was found between the rate of those registered in another province's population and the specified crimes. Accordingly, it is possible to say that the more the rate of those who are registered to the population of other provinces increases, the more the rate of those who are imprisoned for the crimes stated increases. This shows that the most suitable provinces for those who commit the crimes mentioned are those that are so cosmopolitan that it is difficult for them to be recognized by others. However, in small provinces with a homogeneous population, in other words, where everyone knows each other, committing such crimes will bring with it first recognition by society and then stigmatization and exclusion.

According to this, it is necessary to reduce the population mobility throughout the country in order to minimize the mentioned crimes. For this, it is possible to say that it is important to eliminate the development differences within the country, to make these places attractive for investment by giving incentives to the underdeveloped provinces, and to minimize the factors that cause migration from rural areas.

Giriş

Güven ve güvenlik duygusu, insanların temel psikolojik ihtiyaçlarından birisidir. Güvenlik ihtiyacını olumsuz bir şekilde etkileyen (Küçükay, 2019: 343) suç, hukukî nizamın netice olarak ceza terettüp ettirdiği fiildir (Alacakaptan, 1975: 1). Başka bir deyişle suç, kişi ya da kişilerin uymakla yükümlü olduğu ceza hukuku kuralını ihlal etmesidir (Hafizoğulları ve Kurşun, 2007: 25). Ceza ise suç sayılıp yasaklanmış birtakım eylemlerin gerçekleştirilmesi durumunda failer hakkında devlet tarafından uygulanan ceza veya güvenlik tedbiri biçimindeki yaptırımlardır. Ceza yaptırımında kişi suç işlemiş olması karşılığında bir değerinden yoksun bırakılır. Bu değer kişinin; yaşamı, özgürlüğü, malvarlığı ya da hakları olabilir (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet MYO, 16-25).

Suçun işlenmesiyle, devlet ile suçu işleyen kişi ya da kişiler arasında bir cezalandırma ilişkisi kurulur. Cezalandırma hak ve yetkisi, devletin tekelindedir. Suç şüphesinin öğrenilmesi ile başlayan ceza muhakemesi süreci, toplum adına devlet tarafından soruşturma ve kovuşturma makamları vasıtasıyla yerine getirilir. Ceza muhakemesi sonunda kesinleşen hüküm, yine devlet tarafından infaz edilir. Bütün bu süreçte, suç işleyen kişi “katlanma yükümlülüğü” altındadır (Göktürk, 2012: 5).

Mahkûmiyet hükümleri kesinleşmedikçe, infaz işlemi gerçekleştirilemez. Mahkemenin, kesinleşen ve yerine getirilmesini onayladığı, cezaya ilişkin hükmü cumhuriyet başsavcılığına göndermesiyle infaz işlemi başlamış olur. Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazıyla ulaşılmak istenilen temel amaç; öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engellemek, toplumu suça karşı korumak; hükümlünün yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır (Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 2004).

Ancak bütün hapis cezası hükümleri de cezaevinde infaz edilmeyebilir. Nitekim ceza erteleme kurumu ile hapis cezasına mahkûmiyetin gereği olan cezanın cezaevinde infazından belli şartlar altında vazgeçilebilmekte ve bu ceza toplum içinde infaz edilebilmektedir. Bu durum, mahkûm olunan 2 yıl veya daha az süreli hapis cezaları için geçerlidir. Ancak fiili işlediği sırada 18 yaşını doldurmamış veya 65 yaşını bitirmiş olanların, mahkûm olduğu 3 yıl ve daha az süreli hapis cezaları da ertelenebilmektedir (Üzülmez, 2012: 91).

Ayrıca kleptomani (çalma hastalığı) gibi bir rahatsızlığın varlığı durumunda da cezai müeyyidenin uygulanmasında değişiklik söz konusu olabilmektedir. Genel popülasyon içinde küçük, klinik popülasyon içindeyse büyük bir paya sahip olan bu hastalarda; depresyon, anksiyete, obsesif-kompulsif bozukluk ve madde kullanımı gibi başka sorunlar da görülebilmektedir (Kohn, 2006: 553). Bu hastalığa maruz kalan kişiler; önüne geçilemez bir gerilim hissiyle ve istekle impulsiv olarak ihtiyaç duymadığı maddi değeri az olan eşyaları defalarca çalabilirler. Dürtüsel davranışı, mükerrer hırsızlığı ve fiil sonrası rahatlaması gibi sebeplerle bu hastaların cezai sorumlulukları, büyük ölçüde azaltılabilmektedir (Bilge, 1996: 153-155).

Bu çalışmanın amacı 1990-2020 döneminde Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından en az birini işleyen, ceza ertelemesi olmadığı veya kleptomani gibi bir rahatsızlığı da bulunmadığı için Ceza İnfaz Kurumuna (CİK) giren mahkûmların, coğrafi bir bakış açısıyla ele alınmasıdır. Ayrıca çalışmada belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranı ile 31 yıllık süreçte illerdeki işsizlerin oranı, 31 yıllık süreçte il nüfuslarının ülke nüfusuna oranı ve 2020 yılı itibarıyla ikamet edilen il göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı arasında istatistiki açıdan herhangi bir ilişki olup olmadığını saptamak amacıyla çoklu bir doğrusal regresyon analizi de yapılmıştır.

Böyle bir çalışma yapılmasında, ceza hukuku biliminin 20. yüzyılda sosyal bilimlerle kurduğu yakın ilişkisinin (Yumak, 2021) önemli bir rolü olmuştur. Nitekim bu ilişki neticesinde suç; sosyoloji, psikoloji, iktisat, antropoloji, siyaset bilimi ve etik gibi çeşitli sosyal bilimlerin de kapsama alanına giren bir konu olmuştur (Küçükay, 2019: 343). Bu bilim dallarından başka suç ve ceza gibi konuları ele alan bilim dallarından bir diğeri de coğrafyadır. Ancak coğrafya bilimi, suç olaylarının meydana geldiği mekânlar ile suçların arka planında yatan fiziki ve beşeri etmenleri incelemesiyle diğer disiplinlerden ayrılmaktadır. Bu nedenle literatürde suçların mekânsal dağılışı ve yoğunlaşma özelliklerinden tarihsel

veriler kullanmak suretiyle suçların dağılışının haritalarla gösterilmesine kadar çok sayıda coğrafya çalışması bulunmaktadır (Başaran, 2022: 656-657).

Çalışmaya konu olan hususlar, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar başlığı altında düzenlenen suçlardan; hırsızlık, yağma ve dolandırıcılıktır. Bu suçların ortak noktası, malvarlığına ilişkin olmaları ve malın el değiştirmesidir (Koç, 2019: 131). Bunlardan hırsızlık, sahibinin rızası olmadan ona ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak amacıyla bulunduğu yerden almak; yağma bir başkasını, kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinden ya da malvarlığı itibarıyla büyük bir zarara uğratacağından bahisle tehdit ederek veya cebir kullanarak, bir malı teslimine zorlamak; dolandırıcılık ise hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak (Türk Ceza Kanunu, 2004) şeklinde tanımlanmıştır. İlgili kanun hükmünden de anlaşılacağı üzere sözü edilen suçlardan yağma da esasında zora başvurmak ya da tehdit etmek suretiyle yapılan bir hırsızlık çeşididir. Bu nedenle yağma suçları cebri hırsızlık olarak da nitelendirilmektedir (Koca, 2002: 174). Dolandırıcılığı ise malvarlığına karşı işlenen diğer suçlardan ayıran temel özellik, hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp mağdurun malvarlığı üzerinde fail ya da üçüncü bir kişi yararına tasarrufta bulunmasının sağlanmasıdır (Aydm, 2021: 699-700).

Araştırmanın evrenini oluşturan Türkiye, yüzölçümünün büyük bir kısmı Güneybatı Asya'da ve küçük bir kısmı da Güneydoğu Avrupa'da (Doğu Trakya) olmak üzere toplam 783.562 km²'lik toprağı bulunan bir ülkedir (International Energy Agency, 2021: 17). Devlet İstatistik Enstitüsünün (DİE) Genel Nüfus Sayımı (GNS) sonuçlarına göre çalışmanın başlangıç yılı olan 1990 yılında ülkede 56.473.035 kişi yaşıyorken Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2020 yılındaysa bu sayı 83.614.362 kişiye ulaşmıştır. Bu zaman dilimindeyse ülkede hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle toplam 708.982 kişi CİK'e girmiştir (Tablo 1 ve Şekil 1). Aynı süreçte TÜİK'in CİK'e Giren Hükümlü İstatistikleri veri tabanından alınan bilgilere göre ülkede tüm suçlar sebebiyle cezaevine giren sayısı ise 3.520.988'dir. Buna göre 31 yıllık süreçte Türkiye'de CİK'e girenlerin %20,1'ini, belirtilen suçlar sebebiyle mahkûm olanlar oluşturmaktadır.

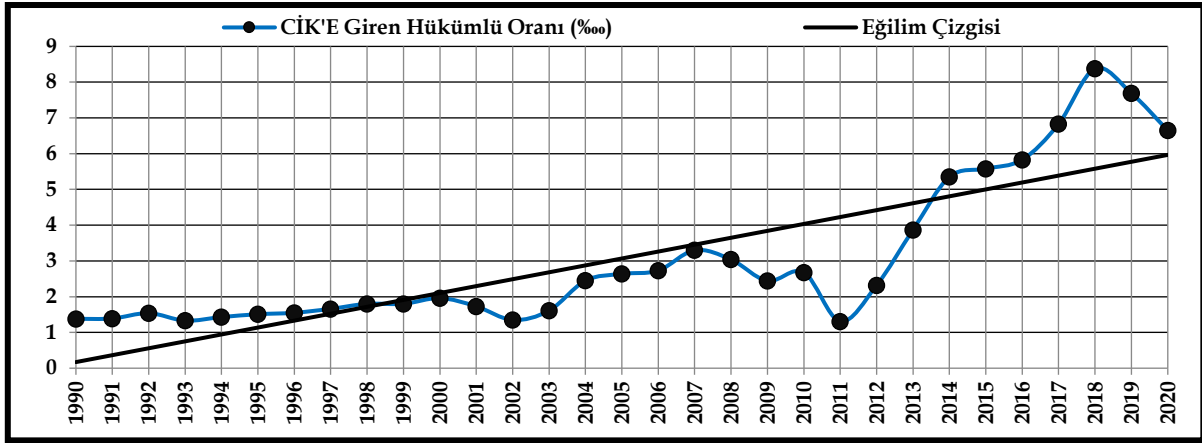
Tablo 1: Yıllara göre Türkiye'de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle CİK'e giren hükümlü sayılarına ilişkin tablo (1990-2020)

Yıl	Ülke Nüfusu	CİK'e Giren Hükümlü			
		Sayısı	Oram (‰)	Artış/Azalışı	%'si
1990	56.473.035	7.783	1,38	-	-
1991	*57.344.866	7.958	1,39	175	2,25
1992	*58.230.156	8.959	1,54	1.001	12,58
1993	*59.129.113	7.839	1,33	-1.120	-12,50
1994	*60.041.948	8.613	1,43	774	9,87
1995	*60.968.876	9.192	1,51	579	6,72
1996	*61.910.113	9.622	1,55	430	4,68
1997	62.865.574	10.459	1,66	837	8,70
1998	**64.470.406	11.609	1,80	1.150	11,00
1999	**66.116.206	11.909	1,80	300	2,58
2000	67.803.927	13.290	1,96	1.381	11,60
2001	***68.194.613	11.809	1,73	-1.481	-11,14
2002	***68.587.551	9.251	1,35	-2.558	-21,66
2003	***68.982.752	11.082	1,61	1.831	19,79
2004	***69.380.231	16.987	2,45	5.905	53,28
2005	***69.780.000	18.395	2,64	1.408	8,29
2006	***70.182.072	19.173	2,73	778	4,23
2007	70.586.256	23.278	3,30	4.105	21,41
2008	71.517.100	21.771	3,04	-1.507	-6,47
2009	72.561.312	17.723	2,44	-4.048	-18,59
2010	73.722.988	19.759	2,68	2.036	11,49
2011	74.724.269	9.773	1,31	-9.986	-50,54
2012	75.627.384	17.551	2,32	7.778	79,59
2013	76.667.864	29.683	3,87	12.132	69,12
2014	77.695.904	41.550	5,35	11.867	39,98
2015	78.741.053	43.918	5,58	2.368	5,70

2016	79.814.871	46.523	5,83	2.605	5,93
2017	80.810.525	55.232	6,83	8.709	18,72
2018	82.003.882	68.727	8,38	13.495	24,43
2019	83.154.997	63.986	7,69	-4.741	-6,90
2020	83.614.362	55.578	6,65	-8.408	-13,14
Toplam	-	708.982	-	-	-

Kaynak: (DİE GNS, TÜİK ADNKS ve TÜİK CİK'e Giren Hükümlü İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır) *1990 GNS ile 1997 Genel Nüfus Tespiti (GNT), ** 1997 GNT ile 2000 GNS, ***2000 GNS ile 2007 TÜİK ADNKS verilerindeki nüfus artış oranları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Şekil 1: Yıllara göre Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle CİK’e giren hükümlü oranlarına ilişkin grafik (1990-2020)

Belirtilen süreçte hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle ülkede CİK’e girenlerin oranının zaman içindeki seyrine bakıldığında, 1990 yılında ‰1,38 ile başladığı, 2004 yılına kadar ‰2’yi hiç geçmediği ancak belirtilen yıldan itibaren artmaya başladığı görülmektedir. Nitekim 2004 yılında ‰2,45, 2005 yılında ‰2,64, 2006 yılında ‰2,73, 2007 yılında ‰3,3, 2008 yılında ‰3,04, 2009 yılında ‰2,44, 2010 yılında ‰2,68 olarak gerçekleşmiştir. 2011’de 31 yıllık zaman diliminin en düşük düzeyi olan ‰1,31’e kadar gerileyen hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK’e girenlerin oranı, bu seneden itibaren ciddi bir artışa geçmiştir. Gerçekten de cezaevine girenlerin oranı; 2012 yılında ‰2,32, 2013 yılında ‰3,87, 2014 yılında ‰5,35, 2015 yılında ‰5,58, 2016 yılında ‰5,83, 2017 yılında ‰6,83 ve 2018 yılında çalışma döneminin en yüksek düzeyi olan ‰8,38’e kadar çıkmıştır. Bundan sonra bir miktar gerileyen oran, 2019 yılında ‰7,69 ve 2020 yılındaysa ‰6,65 olarak gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla özellikle 2011 yılı sonrasında hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle Türkiye’de CİK’e girenlerin oranının, bir artma eğiliminde olduğu görülmektedir ve bu da kaygı vericidir. Öyle ki 2012-2020 döneminde sözü edilen suçlar sebebiyle ülkede toplam 422.748 kişi cezaevine girmiştir. Dünya Bankası verilerine göre 2021 yılında Brunei 441.532 ve Belize 404.915 nüfusa sahip (The World Bank, 2022) olduğu dikkate alınırsa, durumun ne kadar kaygı verici olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Yine bu verilere göre 9 yıllık bu süreçte sözü edilen suçlar sebebiyle CİK’e girenlerin yıllık ortalaması ise 46.972’dir. Bu ise her sene, 2021 yılı itibarıyla 49.053 nüfusa sahip olan Faroe Adaları’nın (The World Bank, 2022) nüfusu kadar insanın sözü edilen suçlar sebebiyle cezaevine girdiği anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle CİK’e girenlerin, Türkiye’nin önemli sorunlarından biri olduğu ve bu nedenle de araştırmaya değer bir konu olduğunu söylemek mümkündür.

Literatür taraması

Karakaş, Arslan ve Karadoğan (2003), “Suç araştırmalarında CBS sistemiyle oluşturulan haritaların önemi” adlı çalışmada suçların araştırılması ve önlenmesinde coğrafi bilgi sistemleriyle hazırlanan haritaların güvenlik birimlerinin etkinliğini büyük ölçüde artırabileceğinden söz etmiştir.

Karakaş (2006) “Elazığ şehrinde suçların dağılışı ve özellikleri” adlı çalışmada 2001 yılı karakol suç kayıtlarını kullanarak adı geçen şehirde belirtilen suçların dağılısını incelemiştir. Buna göre Elazığ şehrinde; merkezi iş sahası, sağlık ve sanayi fonksiyon alanları suç yoğunluğunun fazla olduğu yerlerdir.

Yılmaz ve Ergün (2006) “Türkiye’de Şehir Asayiş Suçları: Dağılışı ve Başlıca Özellikleri” adlı 2001-2003 dönemini kapsayan araştırmada ülkenin; nüfusu çok, sosyoekonomik açıdan gelişmiş, kentleşme oranı yüksek şehirlerinde asayiş ve mala karşı işlenen suçların fazla olduğundan söz etmiştir.

Karakaş, (2009) “Suç coğrafyası çalışmalarında veri kaynakları” adlı çalışmada suç araştırmalarında kullanılabilir veri kaynaklarının neler olduğuna ve bunlardan nasıl yararlanılabileceğine değinmiştir.

Günel ve Şahinalp (2009) “Şanlıurfa şehrindeki hırsızlık suçlarının mekânsal analizi” adlı çalışmada adı geçen kentte 2006 yılında işlenen hırsızlık suçlarının iş alanlarının toplandığı merkezi kısımlarında ve şehrin kuzeydoğusunda yoğunlaştığından söz etmiştir.

Uzun ve Aliğaoğlu (2009) “Tokat şehrinde mala karşı suçlar” adlı çalışmada 2006 yılında adı geçen şehirde mala karşı işlenen suçların; merkezi iş sahalarında, yoğun nüfuslu yerlerde ve sağlık fonksiyon alanlarında yoğunlaştığını ortaya koymuştur.

Sargın ve Temurçin (2011) “Türkiye’nin suç coğrafyası” adlı eserde ülkede polis hizmet alanı içinde şahsa ve mala karşı işlenen suçların şehirlerdeki nüfus artışına paralel olarak sürekli arttığını belirtmiş ve bunun da kentlerin suçu beslemesinden, sosyal kontrolün buralarda zayıflamasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Yaman ve Acar (2016). “Disiplinler arası suç ve suçluluk çalışmaları (1923-2015)” adlı eserde 1923-2015 döneminde sosyal hizmet alanı başta olmak üzere diğer disiplinlerin suç ve suçluluk bağlamında ortaya koydukları çalışmalardan yararlanarak bibliyografik bir değerlendirme yapmıştır.

Başaran (2022) “Türkiye’de suç coğrafyası araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi” adlı çalışmada büyükşehirler başta olmak üzere yerleşim merkezlerinde suç coğrafyası kapsamında kişiye karşı işlenen suçların daha fazla araştırmaya konu edilmesinin önem arz ettiğine değinmiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere yukarıda sözü edilen çalışmalarda genel olarak bir veya birkaç yıllık bir zaman diliminde ve ülkenin şehir ya da şehirlerinde işlenen ve sadece polisin yetki alanı içinde kalan suçlara odaklanılmıştır. Bu araştırmanın diğerlerinden farkıysa hem polis hem de jandarmanın yetki alanında hırsızlık, yağma veya dolandırıcılık suçlarından birini işlediği için CİK’e giren hükümlülerin bir bütün olarak ve oldukça uzun denilebilecek bir zaman dilimini (1990-2020) kapsayacak şekilde ele almasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada sözü edilen suçlar yüzünden hapse girenler il bazında ve bütün ülkenin durumunu gözler önüne serecek şekilde araştırılmıştır.

Yöntem

Araştırmada TCK’nın Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar başlığı altında düzenlenen cürümlerden; hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık yüzünden hapse girenler dikkate alınmıştır. Sözü edilen suçlardan yağmaya ilişkin istatistiki bilgiler, TÜİK tarafından 1990-2005 döneminde Cebri Hırsızlık, 2006 yılı ve sonrasındaysa Yağma (Gasp) başlığı altında tutulmaya ve kamuoyuyla paylaşılmaya başlanmıştır. Bu nedenle söz konusu suç, TÜİK’in hâlihazırda kullandığı isimle (yağma) çalışmada yer verilmiştir.

Bu konuyla ilgili “ikamet edilen ile göre CİK’e giren hükümlü sayısı” ve “suç işlenen ile göre CİK’e giren hükümlü sayısı olmak üzere iki farklı istatistiki veri bulunmaktadır. Çalışmada adı geçen suçları işledikleri için hapse girenlerin bu cürümleri gerçekleştirdikleri yerlerin ortak özelliklerini ortaya koyabilmek amacıyla bu verilerden ikincisi dikkate alınmıştır.

Belirtilen suçlara ilişkin istatistiki bilgiler, 1990 yılından itibaren TÜİK’in CİK’e Giren Hükümlü İstatistikleri veri tabanında bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma, sözü edilen yıl ile konuyla ilgili en son

istatistiki verinin bulunduğu 2020 yılını kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Çalışmada yine sözü edilen kurumun ADNKS veri tabanı ile DİE'nin GNS sonuçları ve GNT'den elde edilen nüfus verileri de kullanılmıştır. Ancak 1990 ile 1997, 1997 ile 2000 ve 2000 ile 2007 yılları arasındaki senelere ilişkin il nüfusları; 1990 GNS, 1997 GNT, 2000 GNS ve TÜİK'in ADNKS verileri dikkate alınarak; MS Excel ortamında tahmini olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu veriler, 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan cezaevine girenlerin oranının (‰) bulunmasında kullanılmıştır. Ayrıca DİE'nin 1990 ve TÜİK ADNKS'nin 2020 yılına ilişkin verileri kullanılmak suretiyle illerin 31 yıllık süreçte nüfuslarında meydana gelen değişim ile il nüfuslarının ülke nüfusuna olan oranları (%) da hesaplanmıştır.

Çalışmada işsizlik oranları ile belirtilen suçlar arasında ilişki olup olmadığını ortaya koyabilmek amacıyla Türkiye İş Kurumunun (İŞKUR) istatistik yıllıklarından istifade edilmiştir. Burada da sözü edilen kurumun, 1990 ile 2009 yılları arasındaki işsiz oranlarını belirtilen yıllıklarda doğrudan verdiği, 2009 senesinden itibaren sadece işsiz sayılarını yayımladığı görülmüştür. Bu nedenle belirtilen yıldan sonraki işsiz nispeti, aktif nüfus olarak kabul edilen ve TÜİK'in ADNKS'den temin edilen 15-65 yaş arasındakilerin sayısının İŞKUR'un kayıtlı işsiz sayılarına yine MS Excel ortamında oranlanmasıyla bulunmuştur.

Bunların sonucunda 2020 yılı itibarıyla illerde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranından başka 31 yıllık süreçte; belirtilen suçlardan illerde CİK'e girenlerin oranı, illerdeki işsizlerin oranı ve il nüfuslarının ülke nüfusuna oranı gibi çalışma konusu açısından önem arz eden birtakım değişkenlere ulaşılmıştır. Sonraki aşamada SPSS programı kullanılarak 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan illerde CİK'e girenlerin oranının bağımlı, diğer değişkenlerin (31 yıllık süreçte ilin ülke nüfusuna oranı, 2020 yılı itibarıyla ilde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı, 31 yıllık süreçte illerdeki işsizlerin oranı) ise bağımsız değişken olarak kabul edildiği çoklu bir doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen nicel verilere dayalı olarak tablolar hazırlanmış, oluşturulan bu tablolara istinaden de grafikler ve dağılım haritaları çizilmiştir. Literatür taramasıyla konuyla ilgili daha önce hazırlanan çeşitli kaynaklar da incelenmiştir. Bu şekilde elde edilen tüm bu veriler kullanılarak Türkiye'de 1990-2020 döneminde hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenler; nicel araştırma ve sentez yönteminin yanı sıra beşeri coğrafya prensipleri (nedensellik, bağlantı ve dağılım) ile ortaya konmaya ve elde edilen bulgulara ilişkin sonuç kısmında birtakım çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Yıllara ve cinsiyete göre Türkiye'de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenler

Yıllara ve cinsiyete göre işlemiş oldukları hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle Türkiye'de CİK'e giren hükümlülerin durumunu ortaya koyabilmek için Tablo 2 ve Şekil 2 hazırlanmıştır.

Adı geçen tablo ve şekilde de görüleceği üzere söz konusu suçlar sebebiyle ve belirtilen dönem boyunca Türkiye'de cezaevine giren 708.982 hükümlünün %95,38'ini erkekler, %4,62'sini ise kadınlar oluşturmuştur. Böyle bir sonuç çıkmasına cinsiyet farklılığının yol açtığını söylemek mümkündür. Zira sosyal bilişsel becerileri daha erken kazanan, daha iyi interhemisferik iletişime, daha fazla sözel yeteneğe, daha az ön lob eksikliğine sahip olan kadınlar; ebeveynleri ve akranları aracılığıyla farklı sosyalleşme gibi birçok özellikleriyle erkeklerden ayrılmaktadırlar (Bennett, Farrington ve Huesmann, 2005: 263). Ayrıca iyi bir eğitim imkânı bulamamış ve herhangi bir işte çalışabilecek yeterli bir mesleki beceri de edinmemiş erkeklerin, daha az zaman ve emek harcayarak daha çok getirisi olan suçlara yönelmelerinin (İçli, 2007: 198) de bu durumda etkisi olabilir.

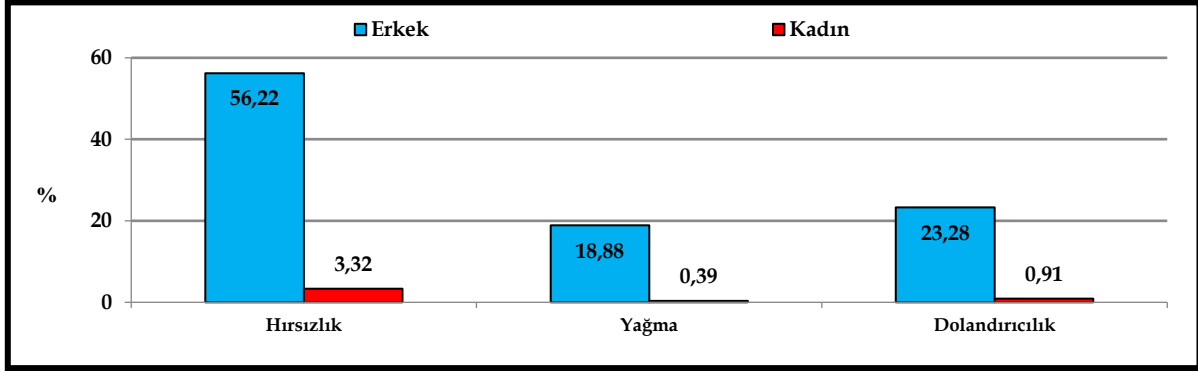
Tablo 2: Yıllara ve cinsiyete göre Türkiye'de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle CİK'e giren hükümlülerin sayısı ve oranları gösteren tablo (1990-2020)

Yıl	Hırsızlık			Yağma*			Dolandırıcılık			Toplam			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	%'si	Kadın	%'si
Toplam	398.575	23.550	422.125	112.605	2.765	115.370	165.033	6.454	171.487	676.213	100,00	32.769	100,00
%si	56,22	3,32	59,54	15,88	0,39	16,27	23,28	0,91	24,19	95,38	-	4,62	-

Kaynak: (TÜİK CİK'e Giren Hükümlü İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır) * TÜİK tarafından bu suç türüne ilişkin istatistiki bilgiler, 1990-2005 döneminde Cebri Hırsızlık, 2006 yılı ve sonrasında Yağma başlığı altında tutulmuştur.

Şekil 2: Cinsiyete göre Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK’e girenlerin oranlarını gösteren grafik (1990-2020)

Sözü edilen suçlardan hapse girenlerin kendi içindeki dağılımına bakıldığında, hırsızlık fiilini işleyenlerin diğer iki cürümü işleyenlere nazaran bariz bir farkla önde oldukları görülmektedir. Nitekim Tablo 2’de de görüleceği üzere bu suçlar içinde; hırsızlık %59,54, yağma %16,27 ve dolandırıcılık ise %24,19’luk bir paya sahiptir. Böyle bir dağılım görülmesinin sebebi dolandırıcılıkta failin hırsızlık suçuna nazaran çok daha fazla çaba sarf etmesi ve mağdurla yakınlık kurması gerekirken hırsızlıktaysa failin bu cürümü işlerken mağdurdan bundan haberinin dahi olmamasıdır. Ayrıca yağma suçunun faili mağdur tarafından tanınma ve mağdurdan gelebilecek fiziki müdahale ile karşı karşıya kalma gibi riskler altındayken, hırsızlık suçunun faili ise bunlarla karşılaşmadan işlediği cürümü tamamlayabilmektedir (Koç, 2019: 3). Dolayısıyla diğer iki suça nazaran hırsızlığın daha az riskli bir cürüm olduğunu ve bu nedenle de daha fazla işlendiğini söylemek mümkündür.

Hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK’e girenlerin illere göre dağılışı

1990-2020 döneminde Türkiye’de belirtilen suçlardan CİK’e giren hükümlülerin illere göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla Tablo 3 hazırlanmıştır. Sözü edilen tablo, illere göre belirtilen suçlardan hapse girenlerin 31 yıllık toplamının bulunması ve bulunan sayıların ülke toplamına oranlanmasıyla oluşturulmuştur. Ardından da bu tablodaki sayıların illere göre dağılımının noktalama yöntemiyle gösterildiği bir harita (Şekil 3) çizilmiştir.

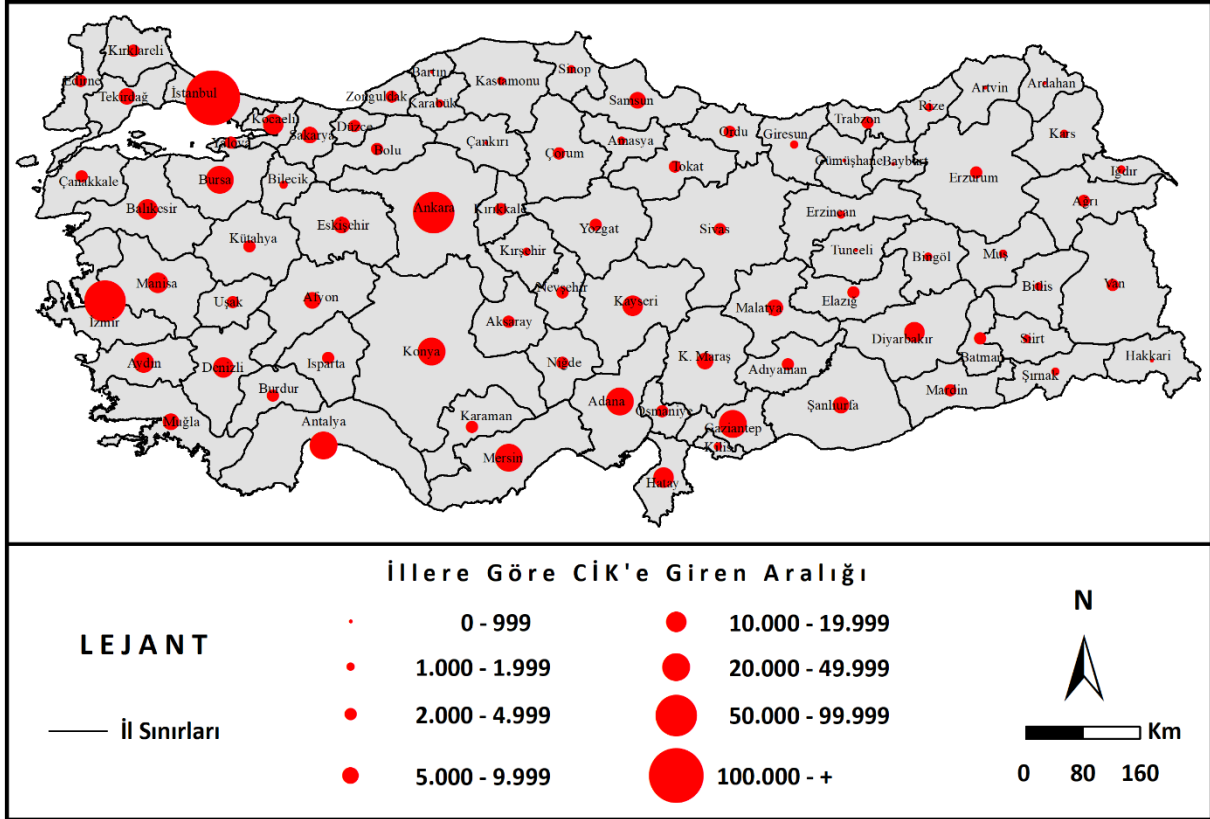
Tablo 3: Hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK’e girenlerin illere göre dağılımını gösteren tablo (1990-2020)

İl Adı	Hapse Girenlerin		İl Adı	Hapse Girenlerin		İl Adı	Hapse Girenlerin	
	Sayısı	Ülkedeki Oranı (%)		Sayısı	Ülkedeki Oranı (%)		Sayısı	Ülkedeki Oranı (%)
İstanbul	153.247	21,62	Erzurum	4.473	0,63	Karaman	2.097	0,30
İzmir	60.106	8,48	Çanakkale	4.382	0,62	Burdur	2.077	0,29
Ankara	51.969	7,33	Zonguldak	4.280	0,60	Amasya	1.947	0,27
Antalya	32.825	4,63	Çorum	4.247	0,60	Rize	1.932	0,27
Bursa	29.553	4,17	Edirne	4.247	0,60	Giresun	1.913	0,27
Adana	26.101	3,68	Kütahya	4.120	0,58	Kastamonu	1.685	0,24
Mersin	21.837	3,08	Isparta	4.118	0,58	Erzincan	1.638	0,23
Konya	20.407	2,88	Trabzon	3.937	0,56	Bilecik	1.541	0,22
Gaziantep	20.187	2,85	Ordu	3.667	0,52	Kars	1.508	0,21
Manisa	15.937	2,25	Osmaniye	3.605	0,51	Kırşehir	1.435	0,20
Kayseri	13.904	1,96	Uşak	3.463	0,49	Muş	1.370	0,19
Aydın	13.617	1,92	Van	3.143	0,44	Karabük	1.352	0,19
Denizli	13.563	1,91	Sivas	3.094	0,44	Siirt	1.220	0,17
Kocaeli	13.074	1,84	Kırklareli	3.051	0,43	Bitlis	1.170	0,17
Balıkesir	12.158	1,71	Tokat	3.004	0,42	Sinop	1.104	0,16
Hatay	10.645	1,50	Batman	2.809	0,40	Şırnak	1.065	0,15
Diyarbakır	10.027	1,41	Aksaray	2.778	0,39	İğdır	1.042	0,15
Samsun	9.888	1,39	Mardin	2.696	0,38	Kilis	1.033	0,15
Eskişehir	8.235	1,16	Düzce	2.555	0,36	Bingöl	1.020	0,14
Muğla	8.179	1,15	Bolu	2.531	0,36	Bartın	925	0,13
Şanlıurfa	8.024	1,13	Adıyaman	2.464	0,35	Artvin	846	0,12
Sakarya	7.841	1,11	Kırkkale	2.279	0,32	Çankırı	795	0,11

Tekirdağ	7.550	1,06	Yozgat	2.215	0,31	Ardahan	515	0,07
K. Maraş	6.347	0,90	Niğde	2.201	0,31	Hakkâri	398	0,06
Afyon.	5.782	0,82	Yalova	2.196	0,31	Gümüşhane	324	0,05
Malatya	5.160	0,73	Nevşehir	2.188	0,31	Tunceli	258	0,04
Elazığ	4.544	0,64	Ağrı	2.107	0,30	Bayburt	215	0,03

Kaynak: (TÜİK CİK'e Giren Hükümlü İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır)

Şekil 3: Hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenlerin illere göre dağılımını gösteren harita (1990-2020)

Tablo 3 ve Şekil 3'te de görüleceği üzere Türkiye'de belirtilen suçlardan hapse girenlerin sayısının 153.247 kişi ile en yüksek olduğu il, İstanbul'dur. Bu durum İstanbul'un, çalışma döneminin başından sonuna kadar ülkenin en fazla nüfuslu ili olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim "1990 yılında 7.309.190 nüfusa sahip (DİE, 1991: 8) olan ilde Türkiye nüfusunun %12,9'u ikamet ediyorken "2020 yılına gelindiğindeyse 15.462.452 nüfusa sahip (TÜİK, 2022) olan ilde ülke nüfusunun %18,5'i ikamet ediyordu. Tablo 4'te de görüleceği üzere belirtilen iki yıl arasında nüfusuna 8.266.679 kişinin daha ilave olması, İstanbul'un il dışından önemli ölçüde göç aldığını göstermektedir. Buna bağlı olarak da insan sayısı ile doğru orantılı bir şekilde İstanbul, hapse girenlerin de ülkede en fazla olduğu il haline gelmiştir.

Tablo 3'te de görüleceği üzere belirtilen suçlardan cezaevine girenlerin sayısının ülkede yüksek olduğu diğer illerse; İzmir, Ankara, Antalya, Bursa, Adana, Mersin, Konya, Gaziantep, Manisa, Kayseri, Aydın, Denizli, Kocaeli, Balıkesir, Hatay ve Diyarbakır'dır. Adı geçen illerin de çalışma dönemi başı (1990) ile sonu (2020) arasında nüfuslarında meydana gelen değişime bakıldığında (Tablo 4), her birinde önemli miktarda artış olduğu görülmektedir. Nitekim belirtilen süreçte bu illerden; İzmir'in %63,08, Ankara'nın %74,98, Antalya'nın %125,07, Bursa'nın %93,49, Adana'nın %40,45, Mersin'in %47,5, Konya'nın %28,55, Gaziantep'in %106,23, Manisa'nın %25,66, Kayseri'nin %50,66, Aydın'ın %35,68, Denizli'nin %38,63, Kocaeli'nin %113,35, Balıkesir'in %27,43, Hatay'ın %49,52 ve Diyarbakır'ın ise %62,87 oranında nüfusu artmıştır. Bu da genel olarak adı geçen illerin önemli ölçüde göç alan yerler olduğunu ve buna bağlı olarak da ülke nüfusunun önemli bir kısmını bünyesinde barındırdığını göstermektedir.

Tablo 4: 1990-2020 döneminde il nüfuslarının ülke nüfusuna oranı ile il nüfuslarında meydana gelen değişimi gösteren tablo*

İl Adı	31 Yıllık Süreçte İlin Ülke Nüfusuna Oranı (%)	1990’dan 2020 Yılına Kadar İl Nüfusunun Değişim		İl Adı	31 Yıllık Süreçte İlin Ülke Nüfusuna Oranı (%)	1990’dan 2020 Yılına Kadar İl Nüfusunun Değişim		İl Adı	31 Yıllık Süreçte İlin Ülke Nüfusuna Oranı (%)	1990’dan 2020 Yılına Kadar İl Nüfusunun Değişim	
		Miktarı	Oranı (%)			Miktarı	Oranı (%)			Miktarı	Oranı (%)
İstanbul	16,34	8.266.679	114,88	Muğla	1,08	437.964	77,82	Niğde	0,48	56.210	18,38
Ankara	6,20	2.426.696	74,98	Eskişehir	1,06	247.771	38,65	Uşak	0,48	79.150	27,27
İzmir	5,11	1.699.924	63,08	Mardin	1,03	296.989	53,25	Düzce	0,47	137.969	53,54
Bursa	3,33	1.498.696	93,49	Tekirdağ	1,02	612.223	130,58	Kırıkkale	0,47	-70.693	-20,23
Konya	2,92	499.717	28,55	Sivas	0,99	-131.592	-17,15	Kars	0,46	-64.514	-18,46
Adana	2,77	650.571	40,45	Tokat	0,98	-121.390	-16,88	Nevşehir	0,42	15.453	5,34
Antalya	2,56	1.416.097	125,07	Zonguldak	0,92	-203.162	-25,58	Siirt	0,41	87.635	36,00
Mersin	2,30	601.762	47,50	Adıyaman	0,88	119.328	23,25	Bolu	0,40	39.975	14,55
Şanlıurfa	2,18	1.113.801	111,22	Kütahya	0,87	-1.332	-0,23	Bingöl	0,37	30.802	12,27
Gaziantep	2,12	1.082.315	106,23	Çorum	0,81	-79.737	-13,07	Burdur	0,37	12.193	4,78
Diyarbakır	2,05	688.435	62,87	Elazığ	0,79	89.735	18,01	Erzincan	0,37	-64.820	-21,66
Kocaeli	2,00	1.061.095	113,35	Yozgat	0,78	-160.055	-27,64	Kırşehir	0,35	-13.820	-5,38
Hatay	1,94	549.566	49,52	Ağrı	0,74	98.342	22,50	Hakkâri	0,34	108.035	62,64
Manisa	1,87	296.198	25,66	Batman	0,68	275.609	79,96	Karaman	0,34	37.383	17,18
Samsun	1,77	197.679	17,06	Çanakkale	0,68	109.285	25,28	Çankırı	0,32	-56.916	-22,83
Kayseri	1,64	477.971	50,66	Giresun	0,67	-50.366	-10,09	Sinop	0,32	-48.693	-18,36
Balıkesir	1,59	266.971	27,43	Isparta	0,65	5.533	1,27	Karabük	0,30	123.203	102,32
K. Maraş	1,48	275.211	30,82	Osmaniye	0,65	221.796	67,88	Bilecik	0,29	43.191	24,61
Aydın	1,38	294.268	35,68	Muş	0,60	34.574	9,18	Bartın	0,28	-6.855	-3,33
Van	1,31	511.909	80,31	Edirne	0,58	3.164	0,78	Yalova	0,27	162.633	143,39
Denizli	1,28	290.033	38,63	Şırnak	0,56	275.756	105,25	Artvin	0,26	-43.332	-20,36
Erzurum	1,20	-89.922	-10,60	Kastamonu	0,55	-47.234	-11,15	İğdır	0,25	31.197	18,34
Trabzon	1,19	16.052	2,02	Aksaray	0,54	96.612	29,60	Gümüşhane	0,23	-27.673	-16,34
Sakarya	1,18	359.588	52,64	Bitlis	0,50	20.879	6,32	Ardahan	0,18	-73.956	-43,47
Ordu	1,15	-68.705	-8,28	Amasya	0,49	-21.697	-6,07	Kilis	0,18	21.040	17,28
Malatya	1,12	104.101	14,83	Rize	0,49	-4.417	-1,27	Bayburt	0,13	-25.420	-23,68
Afyon.	1,08	-2.311	-0,31	Kırklareli	0,48	52.225	16,87	Tunceli	0,13	-49.700	-37,33

Kaynak: (DİE 1990 GNS ve TÜİK ADNKS verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır) * Sıralama, 31 yıllık süreçte il nüfuslarının ülke nüfusuna olan oranına göre yapılmıştır.

Buna karşın belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının ülkede en az olduğu ilse; 215 kişi ile Bayburt’tur (Tablo 3). Sırasıyla bu ili; Tunceli, Gümüşhane, Hakkâri, Ardahan, Çankırı, Artvin ve Bartın takip etmektedir. Sözü edilen illerin de nüfuslarında çalışma döneminin başı ve sonu arasında meydana gelen değişime bakıldığında (Tablo 4), her birinde önemli miktarda azalış olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim belirtilen dönemde bu illerden; Bayburt’un nüfusu %-23,68, Tunceli’nin nüfusu %-37,33, Gümüşhane’nin nüfusu %-16,34, Ardahan’ın nüfusu %-43,47, Çankırı’nın nüfusu %-22,83, Artvin’in nüfusu %-20,36 ve Bartın’ın nüfusu ise %-3,33 oranında azalmıştır. Bu da genel olarak adı geçen illerin önemli ölçüde göç veren yerler olduğunu ve buna bağlı olarak da ülke nüfusunun çok az bir kısmını bünyesinde barındırdığını göstermektedir.

Sözü edilen durum, belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranı ile o illerin nüfusu arasında doğru orantılı bir ilişki olabileceği fikrini akla getirmektedir. Bu nedenle hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK’e girenlerin oranlarının bağımlı değişken olarak dikkate alındığı bir doğrusal regresyon analizinin yapılması (Tablo 8 ve 9) ve bu analizde de 31 yıllık süreçte il nüfuslarının ülke nüfusuna olan oranına bağımsız değişken olarak yer verilmesi uygun görülmüştür.

Yine nüfus artış ya da azalışıyla ilgili olan ve buna bağlı olarak da belirtilen suçlardan cezaevine girenlerin nispetiyle ilişkili olabilecek bir diğer husus da ikamet edilen il göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranıdır. Sözü edilen durumu ortaya koyabilmek için TÜİK’in ADNKS veri tabanından alınan veriler kullanılmak suretiyle 2020 yılında bütün illerde ikamet edenler içinde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı saptanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: 2020 yılı itibarıyla ikamet edilen ile göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranını gösteren tablo

İl Adı	Başka İl Nüfusuna Kayıtlı Olan		İl Adı	Başka İl Nüfusuna Kayıtlı Olan		İl Adı	Başka İl Nüfusuna Kayıtlı Olan	
	Sayısı	%'si		Sayısı	%'si		Sayısı	%'si
İstanbul	12.851.873	85,61	Tunceli	21.822	26,24	Kastamonu	54.504	14,71
Kocaeli	1.424.413	71,81	Denizli	267.063	25,97	Van	168.525	14,71
Ankara	3.871.393	70,30	Düzce	96.189	24,70	Hatay	240.487	14,53
Yalova	168.018	66,38	Zonguldak	144.647	24,67	Sinop	30.138	14,08
Tekirdağ	682.435	63,53	Kırşehir	54.747	23,85	Siirt	43.788	13,25
İzmir	2.661.508	60,97	Isparta	102.524	23,78	Artvin	21.944	13,00
Antalya	1.363.063	55,54	Uşak	81.309	22,49	Ardahan	12.341	12,87
Bursa	1.485.729	48,60	Malatya	173.931	21,69	Bitlis	44.524	12,70
Mersin	797.679	43,35	Batman	128.844	20,81	Hakkâri	34.318	12,26
Muğla	425.189	43,34	Karaman	50.940	20,23	Tokat	70.661	11,95
Eskişehir	355.351	41,07	Bayburt	16.394	20,15	Trabzon	95.268	11,92
Adana	915.965	40,80	Amasya	65.393	19,74	Kars	33.721	11,91
Bilecik	80.890	37,54	Burdur	51.840	19,72	Şırnak	60.218	11,21
Aydın	408.298	36,82	Samsun	251.519	18,94	Bingöl	31.234	11,10
Gaziantep	704.732	33,79	Elazığ	109.871	18,77	Afyon.	80.049	11,03
Karabük	77.736	33,20	Nevşehir	52.942	17,87	Yozgat	45.135	11,03
Kırklareli	118.572	33,01	Gümüşhane	24.437	17,49	Giresun	48.695	10,98
Kayseri	418.692	29,84	Bartın	32.936	16,68	Mardin	91.957	10,79
Sakarya	303.263	29,79	Kilis	23.482	16,60	Erzurum	78.362	10,40
Manisa	424.226	29,42	Konya	364.415	16,38	Sivas	65.351	10,38
Kırkkale	79.046	29,22	Çankırı	29.756	15,95	Muş	40.797	9,93
Çanakkale	153.498	28,61	Rize	53.963	15,74	Çorum	49.714	9,58
Bolu	86.479	28,39	Kütahya	88.377	15,57	Ordu	67.228	8,91
Balıkesir	348.295	28,32	İğdir	30.577	15,24	Ağrı	44.987	8,42
Edirne	111.568	27,74	Aksaray	61.718	15,12	K. Maraş	95.268	8,18
Osmaniye	147.749	26,97	Diyarbakır	264.959	14,87	Adıyaman	44.988	7,13
Erzincan	62.037	26,84	Niğde	53.238	14,87	Şanlıurfa	132.897	6,30

Kaynak: (TÜİK ADNKS verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır)

Tablo 5'te de görüleceği üzere ikamet edilen ile göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranının ülkede en yüksek (%85,61) olduğu il de İstanbul'dur. Bu ili sırasıyla; Kocaeli, Ankara, Yalova, Tekirdağ, İzmir, Antalya, Bursa, Mersin, Muğla, Eskişehir ve Adana takip etmektedir. Tablo 3'te de görüleceği üzere Yalova hariç adı geçen illerin hepsinde de ülkede belirtilen suçlardan CİK'e girenlerin oranı yüksektir. İkamet edilen ile göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranının ülkede az olduğu; Muş, Giresun, Bingöl, Şırnak, Kars, Hakkâri, Bitlis, Ardahan, Artvin, Siirt, Sinop ve Kastamonu gibi bazı illerde de (Tablo 3'te de görüleceği üzere) belirtilen suçlardan cezaevine girenlerin oranı düşüktür. Her iki durum da belirtilen suçlardan CİK'e girenlerin oranı ile ikamet edilen ile göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı arasında bir ilişki olabileceği fikrini akla getirmektedir. Sözü edilen durum nedeniyle yukarıda değinilen doğrusal regresyon analizinin çoklu olacak şekilde yapılması (Tablo 8 ve 9) ve bu analizde de ikamet edilen ile göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranına bağımsız değişken olarak yer verilmesi uygun görülmüştür.

On bin nüfus başına düşen hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenlerin illere göre dağılışı

Kişi başına düşen suç oranları, illeri sıralamak ve karşılaştırmak için neredeyse her yerde kullanılmaktadır. Bu durum, suçun sınırları belirli herhangi bir alandaki insan sayısı ile doğru orantılı bir şekilde arttığına dair güçlü bir doğrusal varsayımına dayanmaktadır. Buna göre nüfusu fazla olan illerin, daha yüksek suç oranlarına sahip olması beklenebilir. Ancak kişi başına yapılan sıralamalar ile nüfusa göre yapılan sıralamalar uyuşmayabilir ve bu durumda da nüfusu fazla olan illerin suç oranları sıralamasındaki yerleri oldukça farklı çıkabilir (Oliveira, 2021: 1-9).

Yukarıda sözü edilen bakış açısıyla, 1990-2020 döneminde Türkiye'de belirtilen suçlardan hapse girenlerin illere göre durumunu ortaya koyabilmek amacıyla, Tablo 6 hazırlanmıştır. Bu tablo TÜİK'in ADNKS verileri kullanılarak illerin 31 yıllık nüfus ve belirtilen suçlardan CİK'e giren ortalamalarının birbirine oranlanmasıyla oluşturulmuştur. Sonrasında da bu oranların derecesine göre ülkedeki illerin 5 gruba ayrıldığı bir harita (Şekil 4) çizilmiştir. Tablo 6 ve Şekil 4'te de görüleceği üzere hırsızlık, yağma

ve dolandırıcılık suçlarından cezaevine girenlerin oranının en yüksek olduğu iller sırasıyla; ülkenin batı-güneybatısında bulunan; Antalya (%005,83), İzmir (%005,4) ve Denizli (%004,9)'dir.

Tablo 6: Hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenlerin oranının hesaplanmasında kullanılan verileri ve bu suçlardan hapse girenlerin illere göre sıralanışımı gösteren tablo (1990-2020)

İl Adı	Ortalama			İl Adı	Ortalama		
	Nüfus	CİK'e Giren			Nüfus	CİK'e Giren	
		Sayısı	Oranı (%00)			Sayısı	Oranı (%00)
Antalya	1.817.792	1.058,87	5,83	Kütahya	599.949	132,90	2,22
İzmir	3.592.953	1.938,90	5,40	Zonguldak	633.866	138,06	2,18
Denizli	893.385	437,52	4,90	Malatya	776.352	166,45	2,14
Aydın	963.207	439,26	4,56	Niğde	336.230	71,00	2,11
Mersin	1.605.434	704,42	4,39	Erzincan	255.483	52,84	2,07
Adana	1.941.320	841,97	4,34	Karabük	213.592	43,61	2,04
Gaziantep	1.506.827	651,19	4,32	K. Maraş	1.029.494	204,74	1,99
İstanbul	11.589.903	4.943,45	4,27	Kırşehir	238.458	46,29	1,94
Bursa	2.349.281	953,32	4,06	İğdır	176.297	33,61	1,91
Manisa	1.299.357	514,10	3,96	Batman	477.035	90,61	1,90
Kayseri	1.151.346	448,52	3,90	Amasya	340.284	62,81	1,85
Ankara	4.372.637	1.676,42	3,83	Rize	336.858	62,32	1,85
Yalova	188.004	70,84	3,77	Erzurum	826.883	144,29	1,74
Eskişehir	739.070	265,65	3,59	Şanlıurfa	1.543.239	258,84	1,68
Balıkesir	1.105.974	392,19	3,55	Sinop	218.443	35,61	1,63
Muğla	761.882	263,84	3,46	Bartın	190.752	29,84	1,56
Edirne	399.311	137,00	3,43	Kars	313.976	48,65	1,55
Uşak	330.871	111,71	3,38	Trabzon	817.854	127,00	1,55
Tekirdağ	726.376	243,55	3,35	Artvin	180.714	27,29	1,51
Konya	2.029.021	658,29	3,24	Ordu	790.215	118,29	1,50
Sakarya	830.292	252,94	3,05	Sivas	680.941	99,81	1,47
Isparta	445.388	132,84	2,98	Kastamonu	376.475	54,35	1,44
Kocaeli	1.415.629	421,74	2,98	Tokat	674.820	96,90	1,44
Kırklareli	331.235	98,42	2,97	Siirt	286.790	39,35	1,37
Bolu	276.043	81,65	2,96	Ardahan	122.268	16,61	1,36
Çanakkale	476.837	141,35	2,96	Giresun	459.552	61,71	1,34
Karaman	234.279	67,65	2,89	Yozgat	532.281	71,45	1,34
Kilis	122.172	33,32	2,73	Ağrı	513.658	67,97	1,32
Elazığ	549.257	146,58	2,67	Adıyaman	606.179	79,48	1,31
Burdur	255.976	67,00	2,62	Bingöl	255.341	32,90	1,29
Samsun	1.230.247	318,97	2,59	Mardin	718.211	86,97	1,21
Osmaniye	457.538	116,29	2,54	Çankırı	216.598	25,65	1,18
Düzce	325.495	82,42	2,53	Bitlis	344.347	37,74	1,10
Hatay	1.359.776	343,39	2,53	Van	925.732	101,39	1,10
Afyon.	744.063	186,52	2,51	Muş	414.321	44,19	1,07
Bilecik	199.769	49,71	2,49	Tunceli	91.324	8,32	0,91
Çorum	559.881	137,00	2,45	Şırnak	394.170	34,35	0,87
Nevşehir	292.103	70,58	2,42	Bayburt	88.989	6,94	0,78
Aksaray	374.045	89,61	2,40	Gümüşhane	155.507	10,45	0,67
Kırkkale	317.583	73,52	2,31	Hakkâri	240.547	12,84	0,53
Diyarbakır	1.441.427	323,45	2,24	-	-	-	-

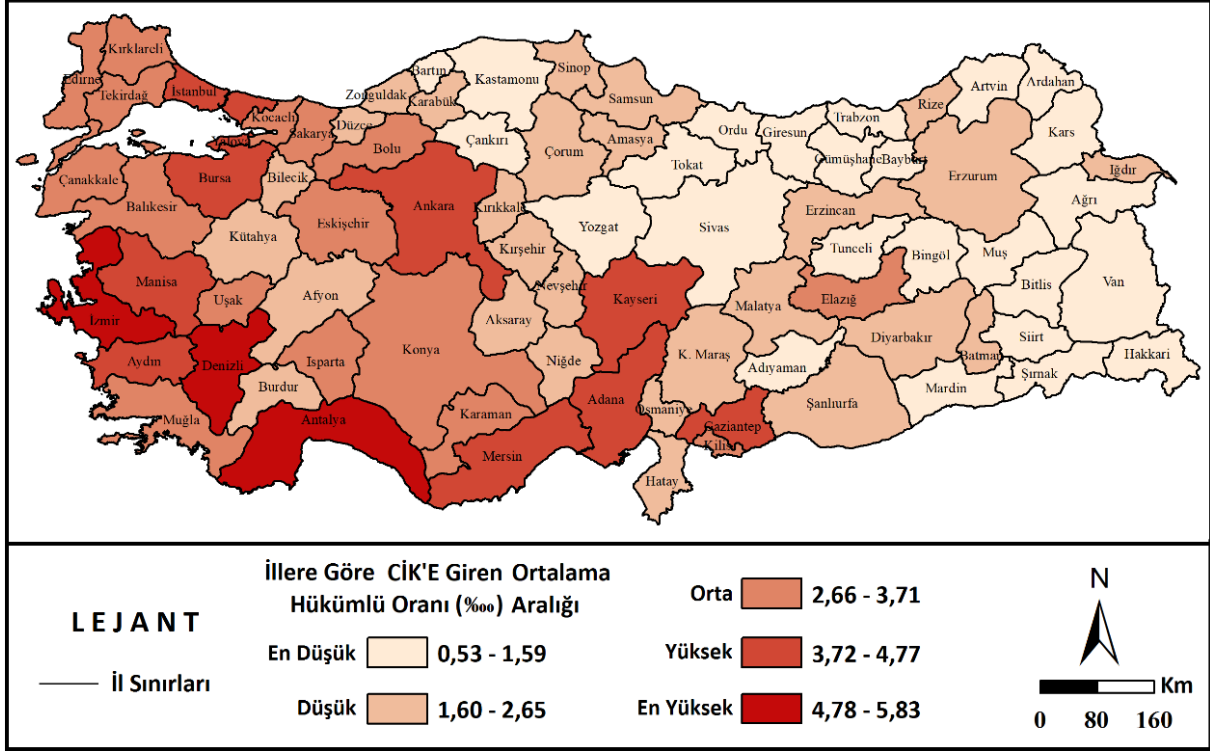
Kaynak: (DİE GNS, DİE GNT, TÜİK ADNKS ve TÜİK CİK'e Giren Hükümlü İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır)

Adı geçen illerden Antalya; doğal ve tarihi zenginlikleri, eğitim ve istihdam olanakları, elverişli iklim koşulları nedeniyle birçok insanın yaşamak için tercih ettiği bir ildir. Tarım, ticaret ve turizm açısından zengin istihdam olanaklarına sahip olması, ilin önemli ölçüde göç almasına neden olmaktadır. Ancak yoğun göçün beraberinde getirdiği hızlı nüfus artışı yüzünden ilin sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısında birtakım yapısal ve sosyal değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler neticesinde ilde; nüfus heterojen bir yapıya bürünmüş, yoğun göçler sonucunda ortaya çıkan gecekondu bölgeleriyle diğer semtler arasında sosyoekonomik açıdan önemli farklılıklar meydana gelmiş, buna bağlı olarak gecekondu bölgelerinde yaşayanlarda uyum sorunları görülmüş, sosyal kontrol mekanizmaları zayıflamış, sosyal ilişkiler değişmiş ve bu da suç oranlarında artışlara sebep olmuştur (Burkay, 2008: 137-159).

Sözü edilen illerden İzmir; gerek ulusal ve gerekse uluslararası ölçekte önemli bir ticaret ve sanayi merkezidir. Coğrafi konumu, ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı nedeniyle önemli bir göç çekim merkezi

de olan İzmir, Türkiye'nin en yüksek nüfuslu üçüncü ilidir (Ünal, 2020: 195). Ancak bu hızlı büyümenin; ne kadar sağlıklı olduğu tartışması bir yana, sonuçlarının neler olacağı da tam olarak kestirilememektedir (Südaş ve Mutluer, 2013: 17). Nitekim on bin nüfus başına düşen hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından hapse girenlerin ortalaması açısından ilin ülkede ikinci sırada yer alması da bunu doğrulamaktadır.

Şekil 4: On bin nüfus başına düşen hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenlerin ortalamalarının illere göre dağılımını gösteren harita (1990-2020)

Adı geçen illerden Denizli, 2017 yılında hazırlanan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre ülkede; endeks değerleri açısından 10., imalat sanayine kayıtlı işyeri oranı açısından 3., kişi başına düşen ihracat miktarı açısından 5. sırada yer almaktadır (Acar vd., 2019: 42). Sanayi yanında turizm alanında gösterdiği gelişmeye de bağlı olarak Denizli, ülkenin göç alan illerinden birisi olmuştur (Arslan, 2011: 305). Ancak Denizli'ye göçler, daha çok sözü edilen araştırmanın 3 ve daha alt kademesinde kendine yer bulan illerden yapılmaktadır (Gökburun, 2019: 564). Eğitimsiz ve vasıfsız iş gücünün artmasına sebep olan böyle bir durumun (Topaloğlu, 2007: iii) da belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının yüksek çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Adı geçen üç ilden başka söz konusu suçlardan cezaevine girenlerin oranının yüksek (‰3,72-‰4,77) olduğu diğer vilayetlerse; Aydın, Mersin, Adana, Gaziantep, İstanbul, Bursa, Manisa, Kayseri, Ankara ve Yalova'dır.

Gerek belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının en yüksek ve gerekse yüksek olduğu toplam 13 ile bakıldığında, Tablo 3'ün başında verilen vilayetlerle %92,3 nispetinde (Konya hariç) aynı olduğu, fakat sıralamalarının değiştiği görülmektedir. Buna göre Hırsızlık, Yağma ve Dolandırıcılık Suçlarından CİK'e Girenlerin İllere Göre Dağılımı başlığı altında da değinildiği üzere genel olarak adı geçen vilayetler, ülkenin önemli ölçüde göç alan yerleridir ve bu nedenle de buralarda başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı yüksektir.

Adı geçen suçlardan CİK'e girenlerin oranının düşük (‰1,6-‰2,65) olduğu illerse; Sinop, Şanlıurfa, Erzurum, Rize, Amasya, Batman, Iğdır, Kırşehir, Kahramanmaraş, Karabük, Erzincan, Niğde, Malatya,

Zonguldak, Kütahya, Diyarbakır, Kırıkkale, Aksaray, Nevşehir, Çorum, Bilecik, Afyonkarahisar, Hatay, Düzce, Osmaniye, Samsun ve Burdur’dur.

Belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının en düşük (%0,53-%1,59) olduğu illerse; Hakkâri, Gümüşhane, Bayburt, Şırnak, Tunceli, Muş, Van, Bitlis, Çankırı, Mardin, Bingöl, Adıyaman, Ağrı, Yozgat, Giresun, Ardahan, Siirt, Tokat, Kastamonu, Sivas, Ordu, Artvin, Trabzon, Kars ve Bartın’dır. Genel olarak bu illerin, ülkenin doğu yarısında bulunduğu ve %36’sı (Van, Mardin, Adıyaman, Ağrı, Yozgat, Tokat, Sivas, Ordu ve Trabzon) hariç Tablo 3’ün sonlarında yer alan iller olduğu görülmektedir. Daha önce de değinildiği üzere genel olarak adı geçen iller, ülkenin önemli ölçüde göç veren yerleridir ve bunun için de bu illerde, belirtilen suçlardan CİK’e girenlerin oranının fazla olduğu vilayetlerdeki gibi başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı yüksek değildir.

İşsizlik oranlarının illere göre dağılışı

Suçun ekonomik boyutunu araştıran çalışmalar arasında işsizlik değişkenine yer verenler çoğunluktadır. Bu değişken ile suç arasındaki ilişkinin araştırıldığı yabancı çalışmalara bakıldığında işsizliğin suça etkisinin var olup olmadığı hususunda ve işsizlik ile suç arasındaki ilişkinin yönü hakkında net bir sonuca ulaşılmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan yerli çalışmaların sayısı ise oldukça azdır (Dündar ve Kesbiç, 2019: 173). Bu nedenle 1990-2020 döneminde Türkiye’de söz konusu suçlar yüzünden hapse giren hükümlüler ile işsizlik oranları arasındaki ilişki olup olmadığını ortaya koyabilmek amacıyla Tablo 7 hazırlanmıştır.

Tablo 7: 31 yıllık süreçte işsizliğin illere göre dağılışı oranını gösteren tablo (1990-2020)

İl Adı	31 Yıllık Süreçte İldeki İşsizlerin Oranı (%)	İl Adı	32 Yıllık Süreçte İldeki İşsizlerin Oranı (%)	İl Adı	33 Yıllık Süreçte İldeki İşsizlerin Oranı (%)
İstanbul	8,37	Bitlis	3,95	Tokat	3,28
Ankara	7,89	Muş	3,94	Amasya	3,26
Kilis	5,92	Ardahan	3,93	Erzurum	3,18
İzmir	5,56	Malatya	3,93	Çankırı	3,14
Zonguldak	5,54	Manisa	3,90	Kırklareli	3,11
Bursa	5,48	Trabzon	3,90	Giresun	3,07
Adana	5,25	Antalya	3,78	Denizli	3,06
Eskişehir	5,20	Karaman	3,77	Konya	2,98
Batman	5,11	Hatay	3,75	Mardin	2,93
Hakkâri	5,07	Erzincan	3,72	Bilecik	2,91
Kocaeli	5,07	Yalova	3,66	Şırnak	2,90
Düzce	4,83	Sakarya	3,64	Kars	2,89
Bingöl	4,70	Tunceli	3,63	Bolu	2,87
Karabük	4,58	Şanlıurfa	3,60	Afyon.	2,84
Samsun	4,54	Tekirdağ	3,60	Kırşehir	2,82
Adıyaman	4,53	Uşak	3,56	Kastamonu	2,79
Diyarbakır	4,51	Iğdır	3,54	Muğla	2,78
Osmaniye	4,42	Kayseri	3,54	Yozgat	2,78
Rize	4,39	Siirt	3,51	Niğde	2,75
K. Maraş	4,34	Bayburt	3,45	Burdur	2,67
Mersin	4,29	Balıkesir	3,40	Ordu	2,65
Kırıkkale	4,24	Sinop	3,39	Nevşehir	2,60
Artvin	4,21	Çorum	3,34	Edirne	2,58
Bartın	4,08	Gaziantep	3,33	Çanakkale	2,57
Kütahya	4,01	Isparta	3,31	Gümüşhane	2,54
Elazığ	3,99	Aydın	3,29	Aksaray	2,44
Sivas	3,98	Van	3,29	Ağrı	2,30

Kaynak: (İŞKUR İstatistik Yıllıkları ve TÜİK ADNKS verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır)

Tablo 7’de de görüleceği üzere 31 yıllık süreçte ülkede işsizlerin oranının en yüksek olduğu il, %8,37 ile İstanbul’dur. Bunu Ankara (%7,89), Kilis (%5,92), İzmir (%5,56), Zonguldak (%5,54), Bursa (%5,48), Adana (%5,25), Eskişehir (%5,2), Batman (%5,11), Hakkâri (%5,07) ve Kocaeli (%5,07) gibi iller takip etmektedir. İşsizlik oranı yüksek bu iller içinde her ne kadar göç verenler bulunsun da, göç alanların çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Bu da daha çok işsizlik yüzünden ülkenin büyük şehirlerine/nüfuslu illerine yapılan göçlerin, buralardaki işsizlik oranlarının da yükselmesine sebep olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Buna karşın işsizlik oranının ülkede en düşük olduğu iller arasındaysa ilk sırada, %2,3 ile Ağrı yer almaktadır. Bunu Aksaray, Gümüşhane, Çanakkale, Edirne, Nevşehir, Ordu, Burdur, Niğde, Yozgat ve Muğla gibi iller takip etmektedir. İşsizlik oranı düşük bu illere bakıldığında, içlerinde her ne kadar göç alanlar bulunsun da göç verenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Zira Giriş kısmında verilen nüfus bilgilerini dikkate alarak yaptığımız hesaplamaya göre 1990'dan 2020 yılına kadar ülke nüfusu %48,1 oranında artmıştır. Buna karşın Muğla hariç adı geçen illerin tümünün nüfusunda meydana gelen değişim, Tablo 4'te de görüleceği üzere, %-27,64 (Yozgat) ile %29,6 (Aksaray) arasında kalmıştır.

Hırsızlık, Yağma ve Dolandırıcılık Suçlarından CİK'e Girenlerin İllere Göre Dağılışı başlığı altında da değinildiği üzere genel olarak göç alan illerde belirtilen suçlardan hüküm giyenlerin oranı daha yüksek, göç veren illerdeyse daha düşüktür. Benzer şekilde işsizlerin oranı, göç alan illerde artarken göç veren illerdeyse azalmaktadır. Bu da işsiz oranları ile belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranı arasında bir ilişki olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Sözü edilen durum nedeniyle belirtilen suçlardan CİK'e girenlerin oranlarının bağımlı değişken olarak dikkate alındığı çoklu doğrusal regresyon analizinde (Tablo 8 ve 9) 81 ildeki işsizlerin oranına da bağımsız değişken olarak yer verilmesi uygun görülmüştür.

Hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK'e girenlere ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi

1990-2020 döneminde Türkiye'de belirtilen suçlardan CİK'e girenlerin oranları ile coğrafi açıdan yukarıda değinilen özellikler arasında istatistiki açıdan herhangi bir ilişki olup olmadığını saptamak amacıyla çalışmanın bu bölümünde SPSS programı kullanılmak suretiyle çoklu bir doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Çoklu doğrusal regresyon, iki veya daha fazla açıklayıcı bağımsız değişken (x) ile bir bağımlı değişken (y) arasındaki ilişkiyi, gözlemlenen verilerle doğrusal bir denklem kurarak modellemeye çalışır. Bunun için bağımsız değişkenin her değeri, bağımlı değişkenin bir değeriyle ilişkilendirilmekte (Yale University, t.y.); böylece bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkende gözlenen değişimlerin ne kadarını açıkladıkları, determinasyon katsayıları ile tespit edilmektedir (Tavşancıl, t.y.). Buna göre 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının bağımlı değişken olarak belirlendiği analizin bağımsız değişkenlerinin; 31 yıllık süreçte illerdeki işsizlerin oranı, 31 yıllık süreçte il nüfuslarının ülke nüfusuna olan oranı ve 2020 yılı itibarıyla ikamet edilen ilde göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranının olması uygun görülmüştür.

Çalışmayla ilgili analizin model özetini gösteren Tablo 8'de de görüleceği üzere Durbin-Watson katsayısının (2,161) tavsiye edilen düzey olan 2 değerine yakın olması, ardışık hata terimi değerleri arasında otokorelasyon bulunmadığını, dolayısıyla kurulan modelin doğru bir şekilde tanımlandığını göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin tamamı ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısı ise 0,732'dir. Buradan ($r > 0,70$ olduğu için) değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ayrıca Düzeltilmiş R Kare değerinin 0,518 olması, bağımsız değişkenlerin tamamının, bağımlı değişkendeki değişimin %51,8'ini açıkladığını göstermektedir.

Tablo 8: Ortalama CİK'e giren hükümlü oranı bağımlı değişkeni ile seçilen bağımsız değişkenlere ilişkin model özetini gösteren tablo

Model Özeti (Model Summary) ^b					
Model	R	R Kare (R Square)	Düzeltilmiş R Kare (Adjusted R Square)	Tahmini Değerin Standart Hatası (Std. Error of the Estimate)	Durbin-Watson
1	,732 ^a	,536	,518	,80512	2,161

a. Kestirimler (Predictors): Sabit (Constant), 31 yıllık süreçte ilin ülke nüfusuna oranı (%), 2020 yılı itibarıyla ilde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı (%), 31 yıllık süreçte ildeki işsizlerin oranı (‰‰)

b. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan ilde CİK'e girenlerin oranı (‰‰)

Kaynak: (Tablo 3, 4, 5 ve 7'deki oransal veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır)

Analizde kullanılan regresyon katsayılarının ve bunların anlamlılık düzeylerinin verildiği Katsayılar Tablosu'na (Tablo 9) bakıldığında, 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan illerde CİK'e girenlerin oranı

ile 31 yıllık süreçte illerin ülke nüfusuna oranı arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunu daha detaylı bir şekilde ifade etmek gerekirse korelasyon katsayısının 0,447 olması, sözü edilen değişkenler arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 9: 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan illerde CİK’e giren hükümlü oranı bağımlı değişkenin, seçilen bağımsız değişkenlerle olan ilişkisini gösteren çoklu doğrusal regresyon analizi tablosu

Katsayılar (Coefficients) ^a												
Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar (Unstandardized Coefficients)		Standartlaştırılmış Katsayılar (Standardized Coefficients)	t	Anlamlılık (Significant)	B için %95 Güven Aralığı (95% Confidence Interval for B)		Korelasyonlar (Correlations)			Doğrusallık İstatistikleri (Collinearity Statistics)	
	B	Standart Hata (Std. Error)	Beta			Alt Sınır (Lower Bound)	Üst Sınır (Upper Bound)	Sıfır Sıralı (Zero-order)	Kısmi (Partial)	Yarı Kısmi (Part)	Tolerans (Tolerance)	Varyans Enflasyon Faktörü (VIF)
Sabit (Constant)	1,841	,380		4,846	,000	1,084	2,597					
31 yıllık süreçte ilin ülke nüfusuna oranı (%)	,071	,064	,122	1,104	,273	-,057	,199	,447	,125	,086	,496	2,014
2020 yılı itibarıyla ilde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı (%)	,052	,007	,741	7,475	,000	,038	,065	,719	,648	,580	,613	1,631
31 yıllık süreçte ildeki işsizlerin oranı (‰)	-,198	,110	-,186	-1,805	,075	-,416	,020	,271	-,201	-,140	,570	1,755

a. Bağımlı Değişken (Dependent Variable): 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan ilde CİK’e girenlerin oranı (‰)

Kaynak: (Tablo 3, 4, 5 ve 7’deki oransal veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır)

31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan illerde CİK’e girenlerin oranı ile 2020 yılı itibarıyla illerde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı arasındaki ilişkiye bakıldığında, bunların da arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Korelasyonun katsayısının 0,719 olması ($r > 0,70$ olduğu için) ise bu iki değişken arasında güçlü düzeyde bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Bunu daha detaylı bir şekilde ifade etmek gerekirse; başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranındaki %1’lik bir artış, belirtilen suçlardan CİK’e girenlerin oranında ‰0,719’luk bir artışla ilişkilidir.

Ayrıca 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan illerde CİK’e girenlerin oranı ile 31 yıllık süreçte illerdeki işsizlerin oranı arasındaki korelasyona bakıldığında, bunların da arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Ancak ilgili katsayının 0,271 olması ($0,01 < r < 0,29$ olduğu için) aralarında zayıf bir korelasyon bulunduğunu göstermektedir.

Regresyon katsayılarıyla ilgili yapılan bu açıklamaların anlamlı olup olmadığını kontrol etmek için “Anlamlılık” sütun başlığı altında verilen p değerlerine bakıldığında, buradaki verilerden sadece 2020 yılı itibarıyla ilde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı bağımsız değişkeninin istatistiki açıdan kabul edilebilir maksimum düzey olan 0,05’ten küçük (0,000) olduğu, buna göre bu iki değişken arasında ($p < 0,001$ olduğu için) çok yüksek düzeyde istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Buna göre illerde; 2020 yılı itibarıyla başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı ile 31 yıllık süreçte belirtilen suçlardan hapse girenlerin (‰) oranı arasında pozitif yönde ve doğru orantılı bir ilişki vardır. Bunu daha detaylı bir şekilde ifade etmek gerekirse başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranındaki %1’lik bir artış, belirtilen suçlardan CİK’e girenlerin oranında ‰0,052’lik bir artışla ilişkilidir.

Buradan il nüfusu içinde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı ne kadar yükselirse, o kadar belirtilen suçların işlenme ve dolayısıyla da hapse girme oranının arttığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu da hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarının en kolay kozmopolit illerde işlendiğini göstermektedir. Oysaki nüfusu homojen olan, başka bir deyişle de herkesin birbirini tanıdığı, küçük illerdeyse bu tür suçları işlemek toplum tarafından önce suçlu olarak tanınmayı ve sonrasında da damgalanarak dışlanmayı beraberinde getirecektir. Dolayısıyla çok fazla risk barındırdığı için böyle yerlerde belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının oldukça az olacağı çıkarımında bulunmak mümkündür.

Yapılan analizde diğer iki bağımsız değişkenin anlamlı bir etkisinin bulunamaması ise 2020 yılı itibarıyla ilde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı bağımsız değişkeninin üzerine 31 yıllık süreçte ilin ülke nüfusuna oranı ve 31 yıllık süreçte ildeki işsizlerin oranı bağımsız değişkenlerinin daha fazla

bir şey katamaması olabilir. Ayrıca sözü edilen bağımsız değişkenlerin birbiri arasında anlamlı bir ilişki bulunması yüzünden de böyle bir sonuç çıkmış olabilir. Zira ilişkinin pozitif yönünün olduğunu belirtmek gibi diğer iki bağımsız değişkenin de analizde açıkladığı kısımlar bulunmaktadır. Nitekim çalışmanın önceki kısımlarında alınan göçlere bağlı olarak ülke nüfusunun önemli bir kısmının ikamet ettiği illerde, hem başka il nüfusuna kayıtlı olanların hem de işsizlik oranlarının arttığına ve dolayısıyla bunların birbiriyle ilişkili konular olduğuna değinilmiştir.

Sonuç ve öneriler

1990-2020 döneminde Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından CİK’e giren mahkûmları coğrafi açıdan incelenmeyi amaçlayan bu araştırmadan ve bu çalışma kapsamında yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinden elde edilen sonuçlar ve bunlara ilişkin öneriler aşağıdaki gibidir:

Belirtilen dönemde Türkiye’de hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçları sebebiyle 708.982 kişi hapse girmiştir. Buna göre 31 yıllık süreçte ülkede hapse girenlerin %20,1’ini, belirtilen suçlar sebebiyle mahkûm olanlar oluşturmaktadır. Özellikle 2011 yılı sonrasında belirtilen suçlar sebebiyle hapse girenlerin oranının bir artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Nitekim 2011’den sonraki 9 yıllık süreçte sözü edilen suçlar sebebiyle hapse girenlerin senelik ortalaması (46.972) neredeyse 2021 yılındaki Faroe Adaları’nın nüfusu kadardır. Söz konusu suçlar sebebiyle ve belirtilen dönem boyunca Türkiye’de hapse girenlerin %95,38’ini erkekler, %4,62’sini ise kadınlar oluşturmuştur. Böyle bir sonuç çıkmasına cinsiyet farklılığının yol açtığını söylemek mümkündür. Ayrıca ülkede egemen olan ataerkil toplumsal yapının, evi geçindirme sorumluluğunu erkeklere yüklemesi de bunda etkilidir. Çeşitli sebeplerle bu sorumluluğu yerine getiremeyen bazı erkeklerin harcanan zaman ve emeğe göre getirisi oldukça yüksek olan bu tür suçlara yöneldiği söylenebilir. Sözü edilen suçlardan hapse girenlerin kendi içindeki dağılımına bakıldığında, %59,54 ile hırsızlık fiilini işleyenlerin bariz bir farkla önde oldukları görülmektedir. Böyle bir sonuç çıkmasının nedeni, diğer iki suça nazaran, hırsızlığın daha az risk taşıdığı düşünülmesi olabilir.

Sözü edilen dönemde Türkiye’de sözü edilen suçlardan hapse girenlerin sayısının 153.247 kişi ile en yüksek olduğu il, İstanbul’dur. Bu durum İstanbul’un, çalışma döneminin başından sonuna kadar ülkenin en fazla nüfusa sahip ili olmasından kaynaklanmaktadır. Belirtilen suçlardan hapse girenlerin sayısının ülkede yüksek olduğu diğer illerse; İzmir, Ankara, Antalya, Bursa, Adana, Mersin, Konya, Gaziantep, Manisa, Kayseri, Aydın, Denizli, Kocaeli, Balıkesir, Hatay ve Diyarbakır’dır. Sözü edilen illerin de çalışma dönemi başı (1990) ile sonu (2020) arasındaki nüfuslarında meydana gelen değişime bakıldığında, her birinde önemli miktarda artış olduğu görülmektedir. Bu da adı geçen illerin büyük ölçüde göç alan yerler olduğunu göstermektedir.

Buna karşın belirtilen suçlardan hapse girenlerin ülkede en az (215 kişi) olduğu ilse Bayburt’tur. Sırasıyla bu ili Tunceli, Gümüşhane, Hakkâri, Ardahan, Çankırı, Artvin ve Bartın takip etmektedir. Çalışma döneminin başı ile sonu arasında sözü edilen illerin de nüfuslarında meydana gelen değişime bakıldığında, her birinde önemli miktarda azalış olduğu görülmektedir. Buradan da adı geçen illerin genel olarak göç veren yerler olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür.

On bin nüfus başına düşen hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarından cezaevine girenlerin oranının en yüksek olduğu iller sırasıyla; ülkenin batı-güneybatısında bulunan; Antalya (%005,83), İzmir (%005,4) ve Denizli (%004,9)’dir. Sözü edilen illerden Antalya; turizm, ticaret ve tarım açısından zengin istihdam olanaklarına sahip olması nedeniyle önemli bir göç çekim merkezidir. Ancak bu göçler yüzünden ilin sosyokültürel, sosyoekonomik yapısında birtakım değişimler olmuş ve suç oranlarında artışlar meydana gelmiştir (Burkay, 2008: 137-159). Adı geçen vilayetlerden İzmir; gerek ulusal ve gerekse uluslararası ölçekte önemli bir ticaret, sanayi ve göç merkezi olması nedeniyle hızla büyüyerek nüfus açısından ülkenin üçüncü büyük ili olmuştur (Ünal, 2020: 195). Ancak on bin nüfus başına düşen belirtilen suçlardan cezaevine girenlerin oranı açısından ilin ülkede ikinci sırada yer alması, bu büyümenin çok da sağlıklı bir şekilde gerçekleşmediğini göstermektedir. Sözü edilen illerden Denizli de sanayi ve turizm alanında gösterdiği gelişmeye bağlı olarak ülkenin göç alan illerinden birisi haline gelmiştir (Arslan, 2011: 305). Ancak on bin nüfus başına düşen belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranı açısından ilin ülkede üçüncü sırada yer alması, bu gelişmelerin Denizli’ye olumsuz bir yansıması olarak

değerlendirilebilir. Adı geçen üç ilden başka söz konusu suçlardan hapse girenlerin oranının yüksek (%003,72-%004,77) olduğu diğer vilayetlerse; Aydın, Mersin, Adana, Gaziantep, İstanbul, Bursa, Manisa, Kayseri, Ankara ve Yalova'dır. Gerek belirtilen suçlardan cezaevine girenlerin oranının en yüksek ve gerekse yüksek olduğu illere bakıldığında, genel olarak adı geçen vilayetlerin önemli ölçüde göç aldığı ve buna bağlı olarak da bu illerde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranının en düşük (%000,53-%001,59) olduğu illerse; Hakkâri, Gümüşhane, Bayburt, Şırnak, Tunceli, Muş, Van, Bitlis, Çankırı, Mardin, Bingöl, Adıyaman, Ağrı, Yozgat, Giresun, Ardahan, Siirt, Tokat, Kastamonu, Sivas, Ordu, Artvin, Trabzon, Kars ve Bartın'dır. Genel olarak adı geçen iller, ülkenin önemli ölçüde göç veren yerleridir. Bunun için de bu illerde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı yüksek değildir.

Daha çok işsizlik yüzünden ülkenin büyük şehirlerine yapılan göçler, bu illerdeki işsizlik oranlarının da yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca önemli ölçüde göç alan illerde belirtilen suçlardan hapse girme oranları da yüksektir. Buradan hareketle belirtilen suçlarla arasında ilişki olabileceği düşünülerek yapılan çoklu regresyon analizinde işsizlik oranlarına da yer verilmiştir. Ancak bu analizde işsizlikle belirtilen suçlar arasında çok da anlamlı olmayan pozitif yönde zayıf bir korelasyon tespit edilmiştir. Sonucun böyle çıkması, ülkedeki işsizler açısından da olumlu bir gelişmedir. Aksi takdirde işsiz kalan kişilerin genelinin belirtilen suçları işleme açısından potansiyel arz ettikleri gibi itham edici bir çıkarımda bulunmak gerekirdi. Yine işsizlikle belirtilen suçlar arasında anlamsız bir ilişki çıkmasında Türkiye'de ekonomik kriz ve dolayısıyla da işsizlik oranlarının arttığı dönemlerde ailelerin; lüks tüketimden kaçınmak, zaruri olmayan ürünleri ya satın almamak ya da alımını ertelemek, daha ucuz olan alternatiflere yönelmek gibi birtakım yöntemleri yaygın olarak kullanmasının da etkisi vardır. Ayrıca böyle durumlarda erkekler bir yandan iş ararken kadın ve çocuklarsa çalışarak ailenin gelirine destek olma çabası içine girebilmektedir (Rankin, Aytaç, Kavaklı-Birdal, 2013: 333). Öte yandan Türkiye'de işsizlik sorunu yaşayan ailelere; akrabaları, yakınları ya da komşuları ekonomik açıdan destek de olabilmektedir (Demiröz, 2003: 97). Dahası bunlara Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yapılan yardımlar ile sigortalı işsizlere yasada belirtilen şartları taşımaları halinde işsiz kaldıkları dönemde yapılan ödemeleri (İŞKUR, 2018) de dâhil etmek mümkündür. İllerdeki işsizlerin oranı ile bağımlı değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunamaması ise belirtilen süreçte söz konusu suçları işleyenlerin işsiz kaldıkları için değil, kolay para kazanmak istedikleri için bu cürümleri gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Bu da genel olarak ülkede belirtilen suçları işleyenlerin yaptıkları cürümü, bir meslek olarak gördükleri anlamına gelmektedir. Bu kişilere verilecek cezaların ağırlaştırılması ise tek başına ve kesin olarak onları bu suçları işlemekten alıkoyamaz. Zira af, erteleme, koşullu salıverilme gibi durumlar; cezaların caydırıcılığını olumsuz bir şekilde etkilemekte ve toplumda suç işleyenler için "Birkaç sene yatıp çıkar." düşüncesinin yerleşmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle öncelikli olarak yapılması gereken şey suçlara verilen cezaların ağırlaştırılması değil onların mutlak bir şekilde uygulanmasıdır (Orhan, 2021: 64).

Yapılan analizde başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı ile belirtilen suçlar arasında çok yüksek düzeyde istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buradan il nüfusu içinde ne kadar başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranı yükselirse, o kadar belirtilen suçların arttığı ve dolayısıyla da CİK'e girenlerin oranının yükseldiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu da hırsızlık, yağma ve dolandırıcılık suçlarının en kolay kozmopolit illerde işlendiğini göstermektedir. Oysaki nüfusu homojen olan küçük illerde bu tür suçları işlemek toplum tarafından önce afişe olmayı ve sonrasında da damgalanarak dışlanmayı beraberinde getirecektir. Buna göre belirtilen suçları en aza indirebilmek için yurt çapında nüfus hareketliliğini azaltmanın gerekli olduğunu ve bunun için de; ülke içindeki gelişmişlik farklarının giderilmesinin, geri kalmış illere teşvikler verilerek buraların yatırım açısından cazip yerler haline getirilmesinin ve kırdan göçe sebep olan unsurların en aza indirilmesinin önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Bu çalışmaya son yıllarda sayıları gittikçe artan Suriye, Afganistan, Irak vd. ülkelerden düzensiz göçlerle Türkiye'ye giriş yapan ve daha özeldenyse ülkenin gelişmiş ve kozmopolit nüfuslu illerine yerleşenler dâhil değildir. Ancak yabancı uyruğa sahip nüfusun da dâhil olmasıyla göç alan illerin daha

fazla kozmopolit yerler haline geldiği aşikârdır. Bununla birlikte bu nüfusa dair istatistiki veriler temin edilmek suretiyle yapılacak bir araştırma, belirtilen suçların ülkedeki durumuna ilişkin daha kapsayıcı değerlendirmelerin yapılabilmesine olanak tanıyacaktır.

Suç davranışının oluşumunda ekonomik yapı da oldukça önemli bir faktördür. Zira yapılan araştırmalar göstermektedir ki, içinde bulunulan ekonomik koşullar yetersiz kaldığı takdirde bazı bireyler, özellikle mala karşı olan suçları işleme eğilimi sergileyebilmektedir (Burkay, 2008: 159-160). Bu nedenle işsizler başta olmak üzere açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşayan vatandaşlara sosyal yardım ve transfer harcaması yapmaktan ziyade belirtilen sorunların ortaya çıkmasına sebep olan hususların kalıcı bir şekilde ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Bu çalışmada belirtilen suçlardan hapse girenlerin oranı üzerinde; işsizlik oranlarının, il nüfuslarının ülke nüfusuna oranının ve 2020 yılı itibarıyla ikamet edilen il göre başka il nüfusuna kayıtlı olanların oranının etkisi olup olmadığı irdelenmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere yapılan analiz çalışması bağımsız değişkenlerin tamamının, bağımlı değişkendeki değişimin %51,8'ini açıkladığını göstermektedir. Buna göre iktisat, sosyoloji, psikoloji, hukuk ve etik gibi diğer sosyal bilimlerin de ilgi alanına giren bu konuyu multidisipliner yaklaşımla ele alacak bir çalışma, mevzunun bilimsel açıdan daha iyi açıklanması ve anlaşılması adına alan yazına katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Acar, S., Bilen Kazancık, L., Meydan, M. C. ve, Işık, M. (2019). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Alacakaptan, U. (1975). *Suçun unsurları*. Sevinç Matbaası.
- Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet MYO. (t.y.). *Genel Hukuk-1 Dersleri*. 19 Ekim 2022 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/49483/mod_resource/content/1/%C4%B0GHP%20genel%20hukuk%201-12.pdf ağ adresinden erişildi.
- Arslan, M. (2011). *Geçmişten günümüze Denizli folkloru*. Yapı Kredi Yayınları.
- Aydın, D. (2021). Dolandırıcılık suçu. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 649-705. <https://doi.org/10.32957/hacettepehdf.979085>
- Başaran, E. (2022). Türkiye’de suç coğrafyası araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 625-667. <https://doi.org/10.21550/sosbilder.993725>
- Bennett, S., Farrington, D. P. ve Huesmann, L. R. (2005). Explaining gender differences in crime and violence: The importance of social cognitive skills. *Aggression and Violent Behavior*, 10, 263-288.
- Bilge, Y. (1996). Hırsızlık fiillerinde cezai sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45(1-4),153-159.
- Burkay, S. (2008). *Suç teorileri ve suç olgusu: Antalya örneği*. [Yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı hakkında kanun. (2004). *T.C. Resmî Gazete* (25.685, 29 Aralık 2004).
- Demiröz, F. (2003). Ailede krizler ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 85-98.
- DİE. (1991). *1990 genel nüfus sayımı idari bölünüş*. DİE Matbaası.
- DİE. (1998). *1997 genel nüfus tespiti il ve ilçelerin şehir ve köy nüfusları kesin sonuçları*. DİE Matbaası.
- DİE. (2001). *2000 genel nüfus sayımı nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri*. DİE Matbaası.
- Dündar, Ö. ve Kesbiç, C. Y. (2019). Türkiye’de malvarlığına karşı işlenen suçların mekânsal bağımlılığı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 171-188. <https://doi.org/10.18037/ausbd.566788>
- Gökburun, İ. (2019). Ekonomik gelişmişliğin göçler üzerindeki etkisi: Denizli örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 564-582. <https://doi.org/10.33712/mana.658852>
- Göktürk, N. (2012). Ceza hukukunun işlevi, kaynakları ve temel ilkeleri. İ. Özgenç ve İ. Üzülmez (Ed.), *Ceza Hukukuna Giriş* içinde (ss. 2-17) Anadolu Üniversitesi.
- Günel, V. ve Şahinalp, M. S. (2009). Şanlıurfa şehrindeki hırsızlık suçlarının mekânsal analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(1), 99-148.

- Hafizoğulları, Z. ve Kurşun, G. (2007). Türk Ceza Hukuku’nda örgütlü suçluluk. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 20(71), 25-80.
- International Energy Agency. (2021). *Turkey 2021 energy policy review*. 19 Ekim 2022 tarihinde https://iea.blob.core.windows.net/assets/cc499a7b-b72a-466c-88de-d792a9daff44/Turkey_2021_Energy_Policy_Review.pdf ağ adresinden erişildi.
- İçli, T. G. (2007). *Kriminoloji*. Seçkin Yayınevi.
- İŞKUR. (2018). İşsizlik Ödeneği. 20 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/issizlik-odeneği/> ağ adresinden erişildi.
- İŞKUR. *İstatistikler*. 11 Aralık 2022 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> ağ adresinden erişildi.
- Karakaş, E. (2006). Elazığ şehrinde suçların dağılışı ve özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(15), 83-112.
- Karakaş, E. (2009). Suç coğrafyası çalışmalarında veri kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 25-41.
- Karakaş, E., Arslan, H. ve, Karadoğan, S. (2003). Suç araştırmalarında CBS sistemiyle oluşturulan haritaların önemi. *1. Polis Bilişim Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss. 358-362), Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Koca, M. (2002). Hırsızlığın bir işleniş şekli olarak kapkaççılık. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VI, 167-196.
- Koç, O. (2019). *5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda hırsızlık suçu*. [Yüksek lisans tezi]. Çankaya Üniversitesi.
- Kohn, C. (2006). Conceptualization and treatment of kleptomania behaviors using cognitive and behavioral strategies. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 2(4), 553-559.
- Küçükay, A. (2019). Suç önleme stratejileri ve güvenlik politikalarına psikolojik bir bakış. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 11(38), 343-392.
- Oliveira, M. (2021). More crime in cities? on the scaling laws of crime and the inadequacy of per capita rankings-a cross-country study. *Crime Science*, 10(27), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s40163-021-00155-8>
- Orhan, U. (2021). Cezaları ağırlaştırmak caydırıcılığı artırır mı?. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 34(156), 63-86.
- Rankin, B. H., Ayaç, I. A. ve Kavaklı-Birdal, N.B. (2013). 2008 ekonomik krizinin olası etkileri ve Türkiye’de kentlerde evli çiftlerin yaşadığı hanelerde kullanılan baş etme yöntemleri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40, 317-338.
- Sargın, S. ve Temurçin, K. (2011). *Türkiye’nin suç coğrafyası*. Polis Akademisi Yayınları.
- Südaş, İ. ve Mutluer, M. (2013). Beşeri ve ekonomik özellikleri açısından İzmir. E. Öner (Ed.), *Prof. Dr. Asaf Koçman’a Armağan Kitabı* içinde (ss. 1-19) Ege Üniversitesi Yayınları.
- Tavşancıl, E. (t.y.). *Temel İstatistik Regresyon I*. 29 Kasım 2022 tarihinde https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/169660/mod_resource/content/0/9_REGRESYON.pdf ağ adresinden erişildi.
- The World Bank. (2022). *Population 2021*. 3 Kasım 2022 tarihinde <https://databankfiles.worldbank.org/data/download/POP.pdf> ağ adresinden erişildi.
- Topaloğlu, G. S. (2007). *Suç oluşumuna kentleşme ve iç göçün etkilerinin analizi: Ankara örneği*. [Yüksek lisans tezi]. Kara Harp Okulu Komutanlığı.
- TÜİK. *ADNKS sonuçları*. 3 Ekim 2022 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> ağ adresinden erişildi.
- TÜİK. *Ceza İnfaz Kurumuna giren hükümlü istatistikleri veri tabanı*. 1 Ekim 2022 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> ağ adresinden erişildi.
- Türk Ceza Kanunu. (2004). *TC Resmî Gazete* (25611, 26 Eylül 2004).
- Uzun, A. ve Aliağaoğlu, A. (2009). Tokat şehrinde mala karşı suçlar. *The Journal of International Social Research*, 2(8), 430-444.
- Ünal, Ç. (2020). İzmir’in göç analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 195-208.
- Üzülmez, İ. (2012). Yaptırım teorisi. İ. Özgenç ve İ. Üzülmez (Ed.), *Ceza Hukukuna Giriş* içinde (ss. 89-105) Anadolu Üniversitesi.

- Yale University. (t.y.). *Multiple linear regression*. 21 Aralık 2022 tarihinde <http://www.stat.yale.edu/Courses/1997-98/101/linmult.htm> ağ adresinden erişildi.
- Yaman, Ö. M. ve Acar, B. (2016). *Disiplinler arası suç ve suçluluk çalışmaları (1923-2015) Bibliyografik bir değerlendirme*. Bir Yayıncılık.
- Yılmaz, A. ve Ergün, S. G. (2006). Türkiye’de Şehir Asayiş Suçları: Dağılışı ve Başlıca Özellikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(170), 230-249.
- Yumak, S. (2021). Ceza hukuku bilimleri kavramına genel bir bakış. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 394-411. <https://doi.org/10.21492/inuhfd.773600>

Etik kurul onayı

Bu araştırma; anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; doküman, resim, anket vb. diğerleri tarafından geliştirilen ve bu yüzden de kullanım izni gerektiren çalışmalardan biri değildir. Ayrıca bu araştırma, insan veya hayvanlar üzerinde uygulanan klinik ya da deneysel bir çalışma da değildir. Bu nedenle araştırma için etik kurul izni alınmamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum ya da kişi ile çıkar çatışması söz konusu değildir.

Yabancı öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik metaforik algıları: Kudüs örneği* Metaphorical perceptions of foreign students towards the concept of "Turkish": The case of Jerusalem

Gönderim Tarihi / Received: 17.06.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 30.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1316022](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1316022)

Mustafa YILDIZ**1

Hilal GÜRLER²

Selçuk GÜRLER³

Öz: Bu çalışmada, Kudüs’te Türkçe öğrenen Filistinli öğrencilerin “Türkçe” kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Kudüs Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde, A2 seviyesinde öğrenim gören 24 öğrenci oluşturmaktadır. Fenomenoloji deseninin kullanıldığı çalışmada veriler öğrencilerin üç kez “Türkçe ..... gibidir, çünkü .....” ifadesindeki boşlukları doldurmasıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik 38 adet geçerli metafor ürettiği tespit edilmiştir. Metaforlar arasında en sık tekrarlanan metaforun ise “aile” (9) olduğu görülmüştür. Bu durum öğrencilerin “Türkçe”ye karşı duygusal bir yakınlık hissettiğini göstermektedir. “Aile” metaforunu “deniz” (5), “kitap” (4), “ana dilim- Arapça” (3), “arkadaş” (3), “Kudüs” (3), “kuşlar” (3) metaforu izlemektedir. “Anne”, “inci”, “İstanbul”, “geleceğim”, “güneş”, “kardeş”, “künefe”, “tablo” metaforları ikişer kez; diğer metaforlar da birer kez ifade edilmiştir. Bu metaforlar ortak özelliklerine göre çözümlenmiş ve “aile-samimiyet”, “yiyecek-içecek”, “eğitim”, “doğa ile ilgili kavramlar”, “organ isimleri”, “şehir-mekân” ve “diğer” olmak üzere 7 farklı kategoriye ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarından hareketle, metaforların Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin “Türkçe”ye ilişkin algılarını tespit etmede önemli bir araç olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, A2 seviyesi, Metafor

Abstract: This study aimed to determine the perceptions of Palestinian students learning Turkish in Jerusalem about the concept of "Turkish". The study group of the research consists of 24 students studying at the A2 level at the Yunus Emre Turkish Cultural Center in Jerusalem. Phenomenology design was used in the study, and the data were collected by filling in the blanks in the statement "Turkish is like ....., because ....." three times. As a result of the research, it was determined that the students produced 38 valid metaphors for the concept of "Turkish". It was seen that the most frequently repeated metaphor among the metaphors was "family" (9). This situation shows that students feel emotional closeness to "Turkish". "Family" metaphor is followed by "sea" (5), "book" (4), "my mother tongue - Arabic" (3), "friend" (3), "Jerusalem" (3), and "birds" (3). The metaphors "mother", "pearl", "Istanbul", "my future", "sun", "brother", "sister", "künefe", and "table" were expressed twice each, and the other metaphors were expressed once each. These metaphors were analyzed according to their common characteristics and divided into seven different categories: "family sincerity", "food and drink", "education", "concepts related to nature", "organ names", "city space" and "other". Based on the research results, it is thought that metaphors are an essential tool in determining the perceptions of students who learn Turkish as a foreign language about "Turkish".

Keywords: Turkish, Teaching Turkish as a foreign language, A2 level, Metaphor

* Bu çalışma, yazarlar tarafından 23-25 Mart 2018 tarihlerinde Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi’nde (UBEK-2018) sunulan sözlü bildiriden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi/Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi/Türkçe Eğitimi Bölümü, myildiz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4088-5926>

² Dr., gurlerhilalturkce@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7553-1143>

³ Okt., Yunus Emre Enstitüsü, selcuk.gurler@yee.org.tr, <https://orcid.org/0009-0004-0367-9589>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Today, it is known that the demands of foreigners to learn Turkish are increasing due to reasons such as education, tourism, trade, TV series-films, social media, etc. Depending on the increasing demands, studies on teaching Turkish to foreigners also gain a special importance. In order to communicate by using a language, reading, listening, speaking and writing skills, which are called basic language skills, need to be improved. However, it can be stated that the language teaching process has a more complex structure beyond these skills. Since foreign language teaching is the process of adapting not only to a new language but also to a new culture, it requires more effort and work. There are many factors affecting this process. Individual characteristics of students, teacher, environment, difficulty of the language learned, attitude and perception towards the target language, the place where the language is learned, etc. can be given as examples of these factors (Boylu & Işık, 2017: 451).

Studies are conducted to determine students' perceptions and attitudes towards Turkish in order to make the process of teaching Turkish as a foreign language more effective. One of the methods used in these studies is to determine students' metaphorical perceptions towards Turkish, language skills and grammar (Göçen, 2019: 28). The concept of metaphor has been defined in various ways by researchers. Morgan (1998: 14) stated that "the use of metaphor refers to a way of thinking and a way of seeing that permeates our understanding of the world in general", while Saban, Koçbeker and Saban (2006) explained it as "a powerful mental tool that an individual can use to understand and explain a highly abstract, complex or theoretical phenomenon". This study aimed to determine the perceptions of Palestinian students learning Turkish in Jerusalem about the concept of "Turkish".

Methodology

In the study, phenomenology design, which is among the qualitative research designs, was used to determine the metaphorical perceptions of students learning Turkish as a foreign language towards the concept of "Turkish". In 2018, 24 Palestinian students at A2 level who were learning Turkish at the Yunus Emre Turkish Cultural Center in Jerusalem participated in the study. The data were collected by filling in the blanks in the statement "Turkish is like ....., because ....." three times. The data were analyzed using both quantitative and qualitative data analysis techniques. The data obtained were evaluated using the "content analysis" technique.

Findings and discussion

As a result of the research, it was determined that the students produced 38 valid metaphors for the concept of "Turkish". It was seen that the most frequently repeated metaphor among the metaphors was "family" (9). This shows that students feel an emotional closeness to "Turkish" and Turkey. "Family" metaphor is followed by "sea" (5), "book" (4), "my mother tongue - Arabic" (3), "friend" (3), "Jerusalem" (3), "birds" (3). The metaphors of "mother", "pearl", "Istanbul", "my future", "sun", "brother", "sister", "künefe", "table" were expressed twice each; the other metaphors were expressed once each. These metaphors were analyzed according to their common characteristics and divided into seven different categories: "family sincerity", "food and drink", "education", "concepts related to nature", "organ names", "city space", and "other".

In other studies on determining the metaphorical perceptions of students learning Turkish as a foreign language towards Turkish, Arıoğul and Uzun (2011) reached to 40 valid metaphors, Akkaya (2013) to 36 different metaphors, Boylu and Işık (2017) to 100 valid metaphors, and Güngör and Özalan (2021) to 6 valid metaphors regarding the concept of "Turkish". The results of the research support the findings of the studies conducted for the concept of "Turkish". This shows that students feel an emotional closeness to "Turkish" and Turkey. Similarly, in the studies of Akkaya (2013) and Boylu and Işık (2017), it was found that students produced metaphors expressing sincere feelings such as mother, family, etc.

Results and recommendations

This study aimed to determine the perceptions of Palestinian students learning Turkish in Jerusalem about the concept of "Turkish". According to the findings obtained from the research, it was determined that the students in the study group produced a total of 38 valid metaphors. It was seen that the most

frequently repeated metaphor among the metaphors was "family" (9). The metaphor "family" was followed by "sea" (5), "book" (4), "mother tongue-Arabic" (3), "friend" (3), "Jerusalem" (3), "birds" (3). The metaphors "mother", "pearl", "Istanbul", "my future", "sun", "brother", "sister", "künefe", "table" were expressed twice each, and the other metaphors were expressed once each.

Based on the research results, it is thought that metaphors are an essential tool in determining the perceptions of students who learn Turkish as a foreign language about "Turkish". The findings obtained from the metaphors about the concept of "Turkish" are thought to provide a new perspective in the preparation of textbooks and planning of teaching processes in the field of teaching Turkish as a foreign language. For this reason, it is recommended that similar studies be conducted for foreign students learning Turkish in different countries. In addition, studies can be conducted to compare the metaphors of students who learn Turkish in institutions such as TÖMER in Turkey and those who learn Turkish abroad.

Giriş

Günümüzde eğitim, turizm, ticaret, dizi-film, sosyal medya vb. sebeplerle yabancıların Türkçe öğrenmeye olan taleplerinin arttığı bilinmektedir. Artan taleplere bağlı olarak Türkçenin yabancılarla öğretilmesine yönelik çalışmalar da ayrı bir önem kazanmaktadır. Bir dili kullanarak iletişim kurabilmek için dört temel dil becerisinin (dinleme-konuşma-okuma-yazma) geliştirilmesi gerekmektedir. Fakat dil öğretim sürecinin bu becerilerin de ötesinde daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Yabancı dil öğretimi, dil öğretiminin yanında yeni bir kültüre de uyum sağlama süreci olduğundan daha çok emek ve çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu süreç üzerinde de etkili olan pek çok etken bulunmaktadır. Öğrencilerin bireysel özellikleri, öğretmen, çevre, öğrenilen dilin zorluğu-kolaylığı, hedef dile karşı tutum ve algı, dilin öğrenildiği yer vb. bu etkenlere örnek olarak verilebilir (Boylu ve Işık, 2017: 451).

Literatür taraması

Yabancılar Türkçe öğretimini daha etkili bir hâle getirebilmek adına öğrencilerin Türkçeye karşı algı ve tutumlarının tespit edilmesine yönelik araştırmalar yapılmaktadır. Öğrencilerin temel dil becerilerine, Türkçeye ve dil bilgisine yönelik metaforik algılarının belirlenmesi bu araştırmalarda yararlanılan yöntemlerden biridir (Göçen, 2019: 28). Metafor kavramı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Morgan (1998: 14) “metafor kullanımı, genel olarak dünyayı kavrayışımıza sinen bir düşünce biçimi ve bir görme biçimi anlamına gelir” şeklinde ifade ederken Saban, Koçbeker ve Saban (2006) ise “bir bireyin yüksek düzeyde soyut, karmaşık veya kuramsal bir olguyu, anlamada ve açıklamada işe koşabileceği güçlü bir zihinsel araç” olarak açıklamıştır. Demirci (2016: 330) de metaforun etimolojik kökeni üzerinde durarak “Yunanca meta- ‘öte’ ve pherein ‘taşımak, götürmek’ ikilisinin birleşmesinden oluşmakta olup ‘nakletmek, öteye taşımak’” anlamına geldiğini ifade etmiştir.

Forceville (2002) metafor için üç temel ögenin (metaforun konusu, kaynağı ve metaforun konusuna atfedilen özelliği) gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu ilişkiyi Saban (2004: 2) “Öğretmen bahçıvan gibidir.” örneğiyle ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Burada metaforun konusunun “öğretmen”, kaynağının “bahçıvan”, kaynağından konusuna atfedilen özelliklerin ise “bahçıvanın yetiştirdiği fidanlarla ayrı ayrı ilgilenmesi gibi öğretmenin sınıftaki öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alması” olarak açıklamıştır.

Metaforların eğitim öğretim faaliyetleri üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Mete ve Bağcı Ayrancı (2016: 55) bunun önemini “bir kavramın hedef kitle tarafından nasıl ve neden böyle algılandığını belirlemek programların hazırlanmasından eğitim materyalleri oluşturulmasına, yöntem ve teknikler geliştirilmesine kadar her aşamaya yol gösterecek ve eğitim sürecini kolaylaştıracaktır” şeklinde ifade etmiştir. Gültekin (2013: 128) de benzer şekilde metaforların eğitimdeki etkisi üzerinde durmuş ve öğrencilerin duyuşsal özelliklerinin ortaya çıkarılmasındaki işlevine değinmiştir. Yine Doğan (2015: 372) da metaforlar sayesinde çok sayıda soyut kavramın zihinde önceden oluşturulan şemalara daha kolay yerleştirilmesiyle öğrenmenin kolaylaşmasına katkı sağlayacağını ifade etmektedir. Sonuç olarak metaforların kullanımı hem öğreticiler hem de öğrenenler açısından büyük önem taşımaktadır ve günümüzde eğitim alanında üzerinde durulan yöntemlerden biridir.

Yabancı dil öğretimi, öğrencilerin hem yeni bir dile hem de yeni bir kültüre kapılarını açması demektir. Kültürü meydana getiren en önemli unsur dildir. Dil, millet olarak adlandırılan sosyal varlığı birleştirmekte ve o toplumdaki insanlar arasında duygu ve düşünce akımı meydana getirmektedir (Kaplan, 2021: 25). Bir dile ait olan kelime ve kalıplar, ifade ettiği çağrışımlarla ve kavram alanlarıyla var olan dil unsurlarıdır. Doğduğumuz zaman ait olduğumuz kültür ve dilden bunları farkında olmadan öğrenmiş oluruz. Bu sebeple, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinde dil bilgisi kurallarıyla birlikte dilin zenginlikleri ve kavram alanının da öğretilmesi gerekmektedir. Bu şekilde bir öğretim gerçekleştiğinde kelime ve kurallar daha da anlam kazanacaktır. Öğrencilerin öğrenilecek olan dilin ait olduğu toplumun yaşam biçimi, inancı, hayata bakışı vb. pek çok kültürel özelliğine hâkim olması, dili daha iyi öğrenmesine katkı sağlayacaktır. Ancak sadece kültür aktarımı da yeterli değildir. Aynı zamanda öğrencilerin Türkçeye ve Türkiye’ye olan algılarını da öğrenmek gerekmektedir. Algıların belirlenmesi, öğrencilerde var olan yanlış algıların önceden düzeltilip değiştirilmesine katkı sağlayacaktır. Öğrencilerin hedeflerini, düşüncelerini ve iç dünyasındaki kavramları edinerek Türkçeyi

onlara aktarmak hem öğrenciler hem de öğretmenler için verimli bir öğretim ortamı sunacaktır. Alan yazın incelemesi sonucunda, yabancı öğrencilerin “Türkçe” kavramına ilişkin metaforik algılarının belirlenmesine dair az sayıda araştırmaya (Ariogul ve Uzun, 2011; Akkaya, 2013; Boylu ve Işık, 2017; Güngör ve Özalan, 2021) rastlanmıştır. Bu nedenle bu alandaki çalışmaların dünya genelinde yapılarak sayısının artırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın temel amacı, Kudüs’te Türkçe öğrenen A2 seviyesindeki Filistinli öğrencilerin “Türkçe” kavramına ilişkin algılarının belirlenmesidir. Bu temel amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yabancı öğrenciler “Türkçe” kavramına yönelik algılarını hangi metaforlarla açıklamaktadır?
2. “Türkçe” kavramıyla ilgili olarak söz konusu öğrenciler tarafından üretilen metaforlar, hangi ortak özelliklere sahiptir?

Yöntem

Araştırmanın deseni

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim, insanların farkında olduğu ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığı olgulara odaklanır. Tamamen yabancı olmayan ve aynı zamanda tam olarak da kavranamayan olguların incelenmesini esas alan araştırmalar için uygundur (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 72). Marton (1986: 31) da olgubilimi “İnsanların etraflarındaki dünyada yer alan fenomenlerle ilgili yaşantı, kavramsallaştırma, algılama ve farklı perspektiflerden algılamalarını çeşitli nitel yollarla bir yapı oluşturmalarını sağlayan bir yapı” olarak ifade etmiştir.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018 yılında, Kudüs Yunus Emre Türk Kültür Merkezinde öğrenim gören A2 seviyesindeki 24 Filistinli öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Amaçlı örneklem yönteminde benzer özelliklere sahip olmak önemlidir (Çepni, 2007). Çalışma grubunu oluşturan toplam 24 öğrencinin 21’i kızlardan, 3’ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Araştırma verileri 2018 yılı ocak ayında toplam 24 kişiden oluşan sınıfta gönüllülük esasına dayalı olarak elde edilmiştir. Öncelikle ön değerlendirme yapılmış ve bunun sonucunda 24 adet yarı yapılandırılmış formun eksiksiz olarak doldurulmasıyla toplam 24 adet kâğıt incelemeye alınmıştır.

Verilerin toplanması

Araştırmada veriler öğrencilerin üç kez “Türkçe ..... gibidir, çünkü .....” ifadesindeki boşlukları doldurmasıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler nitel ve nicel veri analiz teknikleri birlikte kullanılarak çözümlenmiştir. Öğrencilerden bu ifade aracılığıyla sadece bir metafora odaklanarak düşüncelerini ifade etmeleri istenmiştir. Metaforların bir araç olarak kullanıldığı araştırmalarda (Saban 2004, 2008, 2009; Aydın, 2010; Coşkun, 2010; Kaya, 2010) “gibi” kelimesi metaforun konusu ile kaynağı arasındaki ilişkiyi daha net olarak göstermek için kullanılmaktadır. “Çünkü” kelimesi ise öğrencilerin ürettikleri metaforlara bir gerekçe belirtmelerini sağlamaktadır.

Öğrencilere “Türkçe” kavramına ilişkin kendi metaforlarını ifade etmeleri için yaklaşık 20 dakika zaman verilmiştir. Araştırmanın veri kaynağını öğrencilerin yazmış olduğu bu yazılar oluşturmaktadır.

Araştırma verilerinin 2018 yılında elde edilmesi sebebiyle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Verilerin analizi ve yorumlanması

Bu araştırmada veriler “içerik analizi” tekniğiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizinin temel amacı, elde edilen verileri açıklayabilme özelliğine sahip olan kavram ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analiz tekniğinde özetlenip yorumlanan veriler, içerik analizinde daha ayrıntılı şekilde incelenerek farklı kavram ve temalar tespit edilebilir. Buradaki esas işlem, birbirine benzer özellik gösteren verileri belirli kavram ve tema etrafında toplamak ve bunları düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 27).

Öğrencilerin geliştirdiği metaforlar “adlandırma”, “tasnif etme”, “kategori oluşturma”, “geçerlik ve güvenilirlik” ve “verileri bilgisayar ortamına aktarma” olmak üzere beş aşamada analiz edilmiştir.

(1) Adlandırma: İlk olarak araştırmaya katılan öğrencilerin ürettiği metaforlar alfabetik sıraya göre dizilerek listelenmiştir. Daha sonra öğrencilerin geçerli metafor üretip üretmedikleri kontrol edilmiş ve metaforlar basitçe kodlanmıştır. (Örneğin; aile, şehir, yiyecek, eğitim vb.).

(2) Tasnif etme: Bu aşamada, araştırmanın başlangıcında görüşüne başvurulmuş 24 öğrencinin yazdığı metaforlar tekrar okunarak gözden geçirilmiştir. Elde edilen metaforlar metaforun konusu, kaynağı ve arasındaki ilişki bakımından incelenmiştir. Bu çalışmada, 24 kâğıtta toplam 38 tane geçerli metafor değerlendirmeye alınmıştır. Katılımcılara K1, K2 gibi isimler verilerek formlarına işaretlenmiştir.

(3) Kategori oluşturma: Verilerden elde edilen metaforlar, öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik sahip oldukları ortak özelliklerine göre irdelenmiştir. Bu sırada 38 metafor için oluşturulan “metafor listesi” göz önüne alınarak her bir metaforun “Türkçe” ifadesini nasıl kavramsallaştırdığına bakılmıştır. Bu amaçla, öğrencilerin ürettiği metaforlar belli bir temayla ilişkilendirilerek toplam 7 adet kavramsal kategoriye ayrılmıştır.

(4) Geçerlik ve güvenilirlik: Araştırmada güvenilirliği sağlamak adına, metaforların bulunduğu kategoriye temsil edip etmediğinin teyit edilmesi amacıyla uzman görüşüne (Türkçe eğitimi alanında iki öğretim üyesine) başvurulmuştur. Bu amaca yönelik olarak uzmanlara iki adet liste verilmiştir. Bunlar; metaforların alfabetik olarak sıralandığı bir liste ve 7 farklı kategorinin isimleri ile özelliklerini bulduran bir listedir. Uzmanlardan bu listeleri kullanarak ilk listedeki örnek metaforları, ikinci listede bulunan 7 kavramsal kategoriyle (hiçbir metafor açıkta kalmayacak şekilde) eşleştirmesi söylenmiştir. Daha sonra, uzmanların yaptığı eşleştirmeler araştırmacı tarafından belirlenen kategorilerle karşılaştırılmıştır. “Karşılaştırmalarda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenilirliği, Miles ve Huberman’ın (1994: 64) formülü ($Güvenirlik = \frac{\text{görüş birliği}}{\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}}$) kullanılarak hesaplanmıştır. Nitel çalışmalarda, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun %90 ve üzeri olduğu durumlarda istenilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır” (Saban, Koçbeker ve Saban, 2006). Araştırmanın güvenilirliği kapsamında görüşü alınan uzmanlar 4 adet metaforu (aile, cam, dizi, rüya) oluşturulan kategoriden farklı bir kategoriye yerleştirerek ilişkilendirmiştir. Bunun sonucunda $Güvenirlik = \frac{38}{38+4} = 0.90$ olarak hesaplanmıştır.

(5) Verilerin bilgisayar ortamına aktarılması: Toplam 38 adet metaforun tespit edilmesinden ve bu metaforlara göre oluşturulan 7 kavramsal kategoriden sonra elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Kudüs’te Türkçe öğrenen öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik geliştirdikleri geçerli metaforlar ve metaforların tekrarlanma sıklığı Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: Kudüs’te Türkçe öğrenen öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar ve frekans (f) değerleri

Sayı	Metafor	Katılımcı	Frekans(f)	Sayı	Metafor	Katılımcı	Frekans(f)
1	Aile	K1-K2-K3-K9-K12-K15-K17-K18-K21	9	20	Dizi	K7	1
2	Deniz	K1-K12-K14-K16-K18	5	21	Dost	K23	1
3	Kitap	K5-K8-K14-K16	4	22	Ev	K19	1
4	Ana dilim – Arapça	K3-K9-K22	3	23	Gökyüzü	K4	1
5	Arkadaş	K15-K19-K22	3	24	Göz	K4	1
6	Kudüs	K6-K14-K23	3	25	Hayat	K13	1
7	Kuşlar	K6-K8-K14	3	26	Kalp	K4	1
8	Anne	K2-K11	2	27	Karadeniz	K24	1
9	İnci	K1-K12	2	28	Okul	K22	1
10	İstanbul	K20-K24	2	29	Öğretmen	K16	1
11	Geleceğim	K10-K13	2	30	Renkler	K7	1
12	Güneş	K9-K17	2	31	Resim	K17	1
13	Kardeş	K1-K19	2	32	Rüya	K10	1
14	Künefe	K6-K14	2	33	Samimi	K8	1
15	Tablo	K4-K5	2	34	Su	K3	1
16	Bal	K15	1	35	Tatlı dükkânı	K24	1
17	Cam	K23	1	36	Vatan	K13	1
18	Can dili	K10	1	37	Yazı	K16	1
19	Cennet	K1	1	38	Yeşil renk	K11	1
				Toplam			69

Tablo 1 incelendiğinde A2 seviyesindeki öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik toplam 38 adet geçerli metafor geliştirdiği görülmektedir. Metaforlar ilişkilendirildiği olgunun kendisi değil sadece bir sembolü olduğu için ondan farklıdır ve bu olguya yönelik güçlü bir perspektif sunmasına rağmen onu tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu nedenle çok sayıda metaforun bulunması büyük önem arz etmektedir (Yob, 2003: 134). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçeye yönelik metaforik algılarının belirlenmesine dair yapılan diğer araştırmalarda “Türkçe” kavramına ilişkin Arıoğul ve Uzun (2011) 40 geçerli metafora; Akkaya (2013) 36 farklı metafora; Boylu ve Işık (2017) 100 geçerli metafora; Güngör ve Özalan (2021) ise 6 geçerli metafora ulaşmıştır. Araştırma sonuçları “Türkçe” kavramı için yapılan araştırmaların bulgusunu desteklemektedir.

Tabloya bakıldığında en sık tekrarlanan metaforun “aile”(9) olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin “Türkçe” ve bununla birlikte Türkiye’ye karşı duygusal bir yakınlık hissettiğini göstermektedir. “Aile” metaforunu “deniz”(5), “kitap”(4), “ana dilim- Arapça”(3), “arkadaş”(3), “Kudüs”(3), “kuşlar”(3) metaforu izlemektedir. “Anne”, “inci”, “İstanbul”, “geleceğim”, “güneş”, “kardeş”, “künefe”, “tablo” metaforları ikişer kez; diğer metaforlar da birer kez ifade edilmiştir.

Kudüs’te Türkçe öğrenen öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik sahip oldukları metaforlar 7 kategoride toplanmış ve bu kategoriler de Tablo.2’de gösterilmiştir:

Tablo 2: Kudüs'te Türkçe öğrenen öğrencilerin "Türkçe" kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların kategori bazında dağılımı

Kategori	Metafor	Katılımcı	Metaforun Gerekeşi	Frekans (f)
1. AİLE-SAMİMİYET İFADELERİ	Aile	K1-K2-K3-K9-K12-K15-K17-K18-K21	<ul style="list-style-type: none"> Türkiye'yi çok seviyorum. (K1) Çok samimi. (K2) Çok seviyorum. (K3) Ben şimdi çok Türkçe dizi izliyorum ve çok Türkçe dinliyorum. (K9) Çok seviyorum. (K12) Çok samimi. (K15) Çok seviyorum. (K17) Çok seviyorum. (K18) Çok seviyorum. (K21) 	9
	Kardeş	K1-K19	<ul style="list-style-type: none"> Türkiye'ye her zaman gidiyorum. (K1) Seviyorum. (K19) 	2
	Anne	K2-K11	<ul style="list-style-type: none"> Çok güzel. (K2) Annem çok iyi bir kadın ve cesur bir kadın. Bize anlıyor. (K11) 	2
	Samimi	K8	<ul style="list-style-type: none"> Türkçeyi çok seviyorum. (K8) 	1
	Can dili	K10	<ul style="list-style-type: none"> Çok güzel ve benim canım o dil. Çok kolay konuşuyor. Ben bu dil ruhumdan ifade etmek yapabiliyim. Daha kolay ve daha iyi Arapçadan. (K10) 	1
	Arkadaş	K15-K19-K22	<ul style="list-style-type: none"> Çok önemli. (K15) Samimi. (K19) Çok samimi bence. (K22) 	3
	Dost	K23	<ul style="list-style-type: none"> Filistinlilerin her zaman yanında duruyor. (K23) 	1
2. YİYECEK İÇECEK	Su	K3	<ul style="list-style-type: none"> Onu öğrenmek ve söylemek çok kolay. (K3) 	1
	Künefe	K6-K14	<ul style="list-style-type: none"> Çok lezzetli. (K6) Hepsi güzel ve tamam. (K14) 	2
	Bal	K15	<ul style="list-style-type: none"> Çok güzel ve tatlı. (K15) 	1
	Tatlı dükkânı	K24	<ul style="list-style-type: none"> Baklava, Kıbrıs tatlısı ve sütlaç seviyorum. Çünkü onun tadı çok lezzetli. (K24) 	1
Kategori	Metafor	Katılımcı	Metaforun Gerekeşi	Frekans (f)
3. EĞİTİM	Kitap	K5-K8-K14-K16	<ul style="list-style-type: none"> Her şey var. (K5) Çok hikâyeler var. (K8) Çok bilgi var. (K14) Çok şey öğretir. (K16) 	4
	Öğretmen	K16	<ul style="list-style-type: none"> Çok şey öğretir. (K16) 	1
	Yazı	K16	<ul style="list-style-type: none"> O unutulmaz. (K16) 	1
	Okul	K22	<ul style="list-style-type: none"> Öğretici. (K22) 	1
4. DOĞA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	İnci	K1-K12	<ul style="list-style-type: none"> Çok önemli (K1) Çok güzel. (K12) 	2
	Deniz	K1-K12-K14-K16-K18	<ul style="list-style-type: none"> Çok geniş (K1) Çok geniş. (K12) Her şey var. (K14) Onda çok kural ve kelimeler var. (K16) Çok büyük. (K18) 	5
	Gökyüzü	K4	<ul style="list-style-type: none"> İçinde her şey bulunan. (K4) 	1
	Kuşlar	K6-K8-K14	<ul style="list-style-type: none"> Kuş çok güzel. (K6) Mutluluktan uçuyorsun. (K8) Bağımsız bir devlet. (K14) 	3
	Güneş	K9-K17	<ul style="list-style-type: none"> Hayatımızı aydınlatıyor. (K9) Her yeri aydınlatıyor. (K17) 	2
	Yeşil renk	K11	<ul style="list-style-type: none"> Güzel bir renk. (K11) 	1
	5. ORGAN İSİMLERİ	Kalp	K4	<ul style="list-style-type: none"> Çok samimi ve insanlar birbirini seviyor. (K4)
Göz		K4	<ul style="list-style-type: none"> Çok şeyler tanık ve görüyor. (K4) 	1

6. ŞEHİR-MEKÂN	Kudüs	K6-K14-K23	<ul style="list-style-type: none"> • Kudüs çok güzel ve Türkçe çok güzel. (K6) • İslami bir devlet. (K14) • Çünkü çok seviyorum. (K23) 	3
	İstanbul	K20-K24	<ul style="list-style-type: none"> • Seyahat etmek istiyorum. (K20) • Tarihi ve kültürel seyahat etmek seviyorum, ayrıca ben alışveriş çok seviyorum ve ben mutlu olabilir. (K24) 	2
	Karadeniz	K24	<ul style="list-style-type: none"> • Kumsal çok güzel ve biraz kalabalık. (K24) 	1
7. DİĞER	Cennet	K1	<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye’de her yer güzel. (K2) 	1
	Ana dilim – Arapça	K3-K9-K22	<ul style="list-style-type: none"> • Arapçaya çok benziyor. (K3) • Ben Türkçeyi çok seviyorum ve iyi konuşmak istiyorum. (K9) • O kadar seviyorum ki anlatmam. (K22) 	3
	Metafor	Katılımcı	Metaforun Gerekçesi	Frekans (f)
	Tablo	K4-K5	<ul style="list-style-type: none"> • Manzara çok güzel. (K4) • Manzara çok güzel (K5) 	2
	Renkler	K7	<ul style="list-style-type: none"> • Her yerde renk var. (K7) 	1
	Dizi	K7	<ul style="list-style-type: none"> • Çok renkli. (K7) 	1
	Rüya	K10	<ul style="list-style-type: none"> • Benim rüyam Türkler gibi olmak, konuşuyorum, çalışıyorum. Ben Serenay Sarıkaya çok seviyorum, onun gibi olmak istiyorum. (K10) 	1
	Geleceğim	K10-K13	<ul style="list-style-type: none"> • Ben her zaman Türkçe konuşmak isterim ve Türkçe benim geleceğim için çok önemli, Türkiye’de kendi işimi kurmak istiyorum. (K10) • Türk üniversitesinde okuyacağım ve çalışacağım. (K13) 	2
	Vatan	K13	<ul style="list-style-type: none"> • Filistin gibi vatan için çok şehitler oldu. (K13) 	1
	Hayat	K13	<ul style="list-style-type: none"> • Çok güzel manzaralar var hatta en güzel yemekler Türkiye’de. (K13) 	1
Resim	K17	<ul style="list-style-type: none"> • Renkli. (K17) 	1	
Ev	K19	<ul style="list-style-type: none"> • Her zaman yanımda. (K19) 	1	
Cam	K23	<ul style="list-style-type: none"> • Onun her şey belli var. (K23) 	1	

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik sahip oldukları metaforların “aile-samimiyet”, “yiyecek-içecek”, “eğitim”, “doğa ile ilgili kavramlar”, “organ isimleri”, “şehir-mekân” ve “diğer” olmak üzere 7 kategori altında toplandığı görülmektedir.

Öğrencilerden “Türkçe ..... gibidir, çünkü .....” ifadesini tamamlamaları istenirken gerekçesinin de açıklanmak istendiği görülmektedir. Metafordan sonra mutlaka “niçin” veya “neden” sorusunun yöneltilmesi büyük öneme sahiptir. Sadece tek başına bir metaforun kendi gücünü ortaya koymada yetersiz kalacağı yetersiz kalacağı araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır. Buradaki “niçin” sorusunun cevabı öğrencilerin aynı metafora yüklediği farklı anlamları ve bunların hangi amaç için kullanıldığını göstermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 243).

Oluşturulan kavramsal kategoriler incelendiğinde en fazla metaforun bulunduğu kategori “aile-samimiyet”tir. Bu durum öğrencilerin “Türkçe” ve bununla birlikte Türkiye’ye karşı duygusal bir yakınlık hissettiğini göstermektedir. Benzer şekilde Akkaya (2013) ile Boylu ve Işık’ın (2017) çalışmalarında da öğrencilerin anne, aile vb. samimi duyguları ifade eden metaforları ürettiği tespit edilmiştir. En fazla metaforun bulunduğu ikinci kategori olan “Doğa ile ilgili kavramlar” kategorisidir. Burada üretilen metaforların daha çok özgürlüğü, genişliği ve sonsuzluğu ifade etmesi dikkat çekmektedir. Bu durum Filistinli öğrencilerin kendi içlerinde buldukları durumu ve “Türkçe” ile birlikte Türkiye hakkındaki düşüncelerini de yansıtmaktadır. Benzer şekilde Akkaya’nın (2013) Suriyeli öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmasında da *kuş*, *deniz*, *hayat* gibi özgürlüğü ifade eden metaforlar yer almaktadır. Metaforlar yoluyla insanlar kendilerinin ve diğer insanların duygu ve düşüncelerini tanımlamaktadır. Bu durum insanların kendilerine ve dış dünyaya olan algılarının ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır (Girmen, 2007: 12). Üretilen metaforlar düşünceleri yansıtmaya ve davranışları belirlemede önemlidir (Ekici, 2016).

Öğrenciler “Yiyecek-içecek” kategorisinde su, künefe, bal, tatlı dükkânı gibi metaforlar üreterek Türkçenin güzelliğine ve kolaylığına dikkat çekmişlerdir. Benzer şekilde Boylu ve Işık’ın (2017) çalışmasında *baklava*, Akkaya’nın (2013) çalışmasında *su*, Güngör ve Özalan’ın çalışmasında ise (2021) *tatlı* metaforları yer almaktadır. “Eğitim” kategorisinde ise öğrenciler *kitap*, *öğretmen*, *yazı*, *okul* metaforları ile Türkçenin eğitim öğretimle ilgili tarafını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Akkaya’nın (2013) çalışmasında *öğretmen*, *mektep*, Boylu ve Işık’ın (2017) çalışmasında ise *okul*, *kılavuz*, *kütüphane* gibi eğitimle ilgili metaforlar yer almaktadır. Öğrenciler “Organ isimleri” kategorisinde de düşüncelerini *kalp* ve *göz* metaforu ile belirtmişlerdir. Yine buradaki *kalp* metaforu Türkçeye karşı bir duygusal yakınlığı göstermektedir.

“Şehir-mekân” kategorisinde ise *Kudüs*, *İstanbul* ve *Karadeniz* metaforları bulunmaktadır. Bu metaforlardan ikisi Türkiye’den biri kendi ülkelerindedir. Yine burada da öğrencilerin Türkçe ile Türkiye algılarının bir olduğu görülmektedir. Belirli bir temaya sahip olmadığı düşünülen metaforlar da “diğer” başlığı altında toplanmıştır. Burada dikkati çeken nokta “Türkçe” kavramı için *Arapça* metaforunun kullanılmasıdır. Bu alanda yapılan diğer araştırmalarda da (Akkaya, 2013; Boylu ve Işık, 2017) öğrencilerin *Arapça*, *İngilizce* gibi metaforlar kullanıldığı görülmüştür. Bu durum öğrencilerin genellikle Türkçe ile ana dilleri arasında benzerlik kurduğunu göstermektedir. Özellikle Arapçadaki kelimelerin Türkçede de kullanıldığını görmeleri bunun önemli bir etkeni olarak ifade edilebilir. Boylu ve Işık (2017) da öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde Türkçenin diğer dillerle olan benzer ya da farklı yönlerini dikkate aldığını belirtmiştir. Ayrıca bu durumun öğrencilerin Türkçe öğrenmedeki başarılarını doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilediğini ifade etmiştir.

Sonuç ve öneriler

Bu araştırmada, Kudüs’te Türkçe öğrenen A2 seviyesindeki öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik metaforlarını ortaya çıkarmak ve bu metaforları belirli kategoriler altında toplamak amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen verilere göre, çalışma grubunda bulunan öğrencilerin toplam 38 adet geçerli metafor ürettiği belirlenmiştir. Metaforlar arasında en sık tekrarlanan metaforun ise “aile”(9) olduğu görülmüştür. Bu durum öğrencilerin “Türkçe” ve bununla birlikte Türkiye’ye karşı duygusal bir yakınlık hissettiğini göstermektedir. “Aile” metaforunu “deniz”(5), “kitap”(4), “ana dilim- Arapça”(3), “arkadaş”(3), “Kudüs”(3), “kuşlar”(3) metaforu izlemektedir. “Anne”, “inci”, “İstanbul”, “geleceğim”, “güneş”, “kardeş”, “künefe”, “tablo” metaforları ikişer kez; diğer metaforlar da birer kez ifade edilmiştir.

Öğrencilerin “Türkçe” kavramına yönelik sahip oldukları metaforlar “aile-samimiyet”, “yiyecek-içecek”, “eğitim”, “doğa ile ilgili kavramlar”, “organ isimleri”, “şehir-mekân” ve “diğer” olmak üzere 7 kategori altında toplanmıştır. Oluşturulan kavramsal kategoriler incelendiğinde en fazla metaforun bulunduğu kategori “aile-samimiyet”tir. Bu kategori 7 metafor (aile, kardeş, anne, samimi, can dili, arkadaş, dost) ve 15 öğrenciden oluşmaktadır. Bu durum öğrencilerin “Türkçe” ve bununla birlikte Türkiye’ye karşı duygusal bir yakınlık hissettiğini göstermektedir. En fazla metaforun bulunduğu ikinci kategori olan “Doğa ile ilgili kavramlar” kategorisi ise 6 metafor (inci, deniz, gökyüzü, kuşlar, güneş, yeşil renk) ve 11 öğrenciden oluşmaktadır. Üretilen metaforların daha çok özgürlüğü, genişliği ve sonsuzluğu ifade etmesi dikkat çekmektedir. Bu durum Filistinli öğrencilerin kendi içlerinde buldukları durumu ve “Türkçe” ile birlikte Türkiye hakkındaki düşüncelerini de yansıtmaktadır. Öğrenciler “Yiyecek-içecek” kategorisinde *su*, *künefe*, *bal*, *tatlı dükkânı* gibi metaforlar üreterek Türkçenin güzelliğine ve kolaylığına dikkat çekmişlerdir. “Eğitim” kategorisinde ise öğrenciler *kitap*, *öğretmen*, *yazı*, *okul* metaforları ile Türkçenin eğitim öğretimle ilgili tarafını ifade etmişlerdir. “Organ isimleri” kategorisinde de düşüncelerini *kalp* ve *göz* metaforu ile belirtmişlerdir. Yine buradaki *kalp* metaforu Türkçeye karşı bir duygusal yakınlığı göstermektedir. “Şehir-mekân” kategorisinde ise *Kudüs*, *İstanbul* ve *Karadeniz* metaforları bulunmaktadır. Bu metaforlardan ikisi Türkiye’den biri kendi ülkelerindedir. Yine burada da öğrencilerin Türkçe ile Türkiye algılarının bir olduğu görülmektedir. Belirli bir temaya sahip olmadığı düşünülen metaforlar da “diğer” başlığı altında toplanmıştır. Burada dikkati çeken nokta “Türkçe” kavramı için *Arapça* metaforunun kullanılmasıdır. Bu durum öğrencilerin genellikle Türkçe ile kendi dilleri arasında benzerlik kurduğunu göstermektedir. Özellikle Arapçadaki kelimelerin Türkçede de kullanıldığını görmeleri bunun önemli bir etkeni olarak ifade edilebilir.

Araştırma sonuçlarından hareketle, metaforların Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin “Türkçe”ye ilişkin algılarını tespit etmede önemli bir araç olduğu söylenebilir. “Türkçe” kavramına yönelik metaforlardan elde edilen bulgular; Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanındaki ders kitaplarının hazırlanması ve öğretim süreçlerinin planlanmasında yeni bir bakış açısı kazandıracığı düşünülmektedir. Örneğin, araştırmanın bulgularına göre en sık kullanılan “aile” metaforu, öğrencilerin “Türkçe” ve Türkiye’ye karşı duygusal bir yakınlık hissettiğini göstermektedir. Ders kitabı vb. kaynakların hazırlanmasında, öğretim sürecinde ve yapılacak olan faaliyetlerde bu durumun dikkate alınması önemlidir. Bu nedenle benzer araştırmaların farklı ülkelerde Türkçe öğrenen yabancı öğrenciler için de yapılması önerilmektedir. Ayrıca Türkiye’de TÖMER vb. kurumlarda Türkçe öğrenen öğrencilerle yurt dışında Türkçe öğrenen öğrencilerin metaforlarını karşılaştırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Genel olarak, söz konusu alana yönelik metafor çalışmalarının artırılması ve çalışmalarda dört temel dil becerisi ile dil bilgisine yönelik metaforların da tespit edilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Akkaya, A. (2013). Suriyeli mültecilerin Türkçe algıları. *EKEV Akademi Dergisi*, 56, 179-190.
- Arioğul, S. ve Uzun, T. (2011). Metaphorical conceptualizations of Arab learners of Turkish. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 2088–2091.
- Aydın, F. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi (KUYEB)*, 10(3), 1313-1322.
- Boylu, E. ve Işık, O., F. (2017). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçeye yönelik algılarının metaforlar aracılığı ile belirlenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 450-471.
- Coşkun, M. (2010). Lise öğrencilerinin iklim kavramıyla ilgili metaforları (zihinsel imgeleri). *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 919-940.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Celepler Matbaacılık.
- Demirci, K. (2016). Metafor: Bir anlatım ve üretim mekanizması. M. Sarıca, B. Sarıca (Ed.) *Dil bilimleri kültür ve edebiyat içinde* (s. 330-343). Padam Yayınları.
- Doğan, Y. (2015). 100. yılında öğretmen adayları ve öğrencilerin bakışıyla Çanakkale Savaşları bir metafor araştırması. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(3), 369-386, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8035>
- Ekici, G. (2016). Biyoloji öğretmeni adaylarının mikroskop kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: bir metafor analizi çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(1), 615-636.
- Forceville, C. (2002). The identification of target and source in pictorial metaphors. *Journal of Pragmatics*, 34, 1-14.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim öğrencilerinin konuşma ve yazma sürecinde metaforlardan yararlanma durumları*. [Doktora tezi]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Göçen, G. (2019). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin “Türkçenin dil bilgisi”ne yönelik metaforik algısı. *Başkent University Journal Of Education*, 6(1), 28-45.
- Gültekin, M. (2013). İlköğretim öğretmen adaylarının eğitim programı kavramına yükledikleri metaforlar. *Eğitim ve Bilim*, 38(169), 126-141.
- Güngör, H. ve Özalan, U. (2021). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen Finlandiyalı öğrencilerin Türkiye ve Türkçe algısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 336-346. DOI: 10.29000/rumelide.1036554.
- Kaplan, M. (2021). *Kültür ve dil*. Dergâh Yayınları.
- Kaya, H. (2010). Metaphors developed by secondary school students towards “earthquake” concept. *Educational Research and Review*, 5(1), 712-718.
- Marton, F. (1986). Phenomenography: A research approach to investigating different understandings of reality. *Journal of Thought*, 2(3), 28-49.
- Metek, F. ve Bağcı Ayrancı, B. (2016). Dil ve edebiyata ilişkin algıların metaforlar yoluyla incelenmesi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 53-64.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications.

- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve örgüt teorilerinde metafor* (Çeviren, G. Bulut). BZD Yayıncılık.
- Saban, A. (2004). Giriş düzeyindeki sınıf öğretmeni adaylarının “öğretmen” kavramına ilişkin ileri sürdükleri metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 131-155.
- Saban, A. (2008). İlköğretim 1. kademe öğretmen ve öğrencilerinin bilgi kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *İlköğretim Online*, 7(2), 421-455.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip olduğu zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Saban, A., Koçbeker, B. N. ve Saban, A. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 461-522.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- Yob, I. M. (2003). Thinking constructively with metaphors. *Studies in Philosophy and Education*, 22, 127-138.

Etik kurul onayı

Araştırma verilerinin 2018 yılında elde edilmesi sebebiyle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır. Araştırma Yunus Emre Enstitüsünden gerekli izinler alınarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür beyanı

Araştırma verilerinin elde edilmesine katkı sağlayan Yunus Emre Enstitüsüne teşekkür ederiz.

Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılan araştırmalarda eğilim: İçerik analizi Tendency in researches related to Turkish course curriculum: Content analysis

Gönderim Tarihi / Received: 10.05.2023

Metin ALTUNKAYNAK¹

Kabul Tarihi / Accepted: 19.09.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1295270](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1295270)

ÖZ: Bu araştırmanın amacı, ilkökul Türkçe dersi öğretim programıyla ilgili yapılan araştırmaların içerik analizini yaparak, yayımlanan araştırmaların eğilimini belirlemektir. Elde edilen veriler betimsel tarama modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Bu amaca uygun olarak, 2008-2022 yılları arasında yazılmış makale, bildiri, doktora ve lisansüstü tezlerinden yararlanılmıştır. Örneklemi oluşturan 45 araştırmadan elde edilen veriler, frekansa ve yüzdeye göre yorumlanarak şekil ve tablolarla gösterilmiştir. Araştırmaların içerik analizi yapılarak; yayın türü, yayınlanma tarihi, incelenen programın yılı, araştırmamanın yöntemi, araştırmamanın örnekleme, veri toplama şekli ve veri analizi ile programın öğelerinin dağılımı başlıkları altında toplam yedi değişken incelenmiştir. Bu kapsamda veri toplama formu hazırlanarak, toplam yedi araştırma sorusuna yönelik bulgular tartışılmıştır. Çalışmaların yarısından fazlası araştırma makalelerinin oluşturduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre, araştırmaların en fazla 2008 yılında yapıldığı görülmektedir. En fazla 2005 öğretim programı, en az 2017 öğretim programı ile çalışma yapıldığı görülmektedir. Beş adet çalışmada ise program yıllarının karşılaştırması yapılmıştır. Araştırmaların 30'unun nitel, 6'sının ise karma yöntem, 9'unun nicel araştırmaya uygun olarak yapıldığı görülmektedir. Araştırma desenleri incelendiğinde; 31 betimsel çalışma, 14 durum çalışması tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalarda en çok doküman inceleme ve görüşmelerden yararlanılmıştır. İncelenen çalışmaların çoğu sınıf öğretmenleriyle yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Türkçe dersi öğretim programının düzenlenmesi önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Öğretim programı, Türkçe dersi, Yöntem, İçerik analizi

ABSTRACT: The purpose of this research is to determine the trend of published research by conducting content analysis of research on the primary school Turkish course curriculum. The data obtained was analyzed using the descriptive scanning model. In accordance with this purpose, articles, papers, doctoral and postgraduate theses written between 2008 and 2022 were used. The data obtained from the 45 studies that made up the sample were interpreted according to frequency and percentage and shown in figures and tables. By content analysis of the research; A total of seven variables were examined under the headings of publication type, publication date, year of the program examined, research method, research sample, data collection method and data analysis, and distribution of the program elements. In this context, a data collection form was prepared and the findings for a total of seven research questions were discussed. It is seen that more than half of the studies consist of research articles. According to the data obtained, it is seen that most of the research was conducted in 2008. It is seen that the most studies were conducted with the 2005 curriculum and the least with the 2017 curriculum. In five studies, program years were compared. It is seen that 30 of the studies were conducted in accordance with qualitative research, 6 of them were mixed method, and 9 of them were conducted in accordance with quantitative research. When the research designs are examined; It was concluded that 31 descriptive studies and 14 case studies were preferred. Document review and interviews were mostly used in the studies. Most of the studies examined were conducted with classroom teachers. According to the results obtained from this research, it is recommended to organize the Turkish course curriculum.

Keywords: Curriculum, Turkish course, Method, Content analysis

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, metinaltunkaynak01@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6947-7526>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In the Turkish education system, it is aimed that knowledge, skills and behaviors are compatible with our values and competencies. Curriculum provides the integrity between knowledge, skills and behaviors, values and competencies in the realization of this purpose (MEB, 2018). All these competencies can be realized by planning the training activities as a whole. The curriculum ensures that these educational activities are planned as a whole and presents them in an orderly manner (Hezen, 2009). Demirel (2007) states the elements of the curriculum that complement each other and form a whole in order to achieve the desired behavioral change in the individual as achievement, content, method and evaluation. Since the curriculum is designed to answer the questions of students' school level, what they will learn, how and when they will learn, curriculums are constantly updated. The program is organized at regular intervals by experts for various purposes such as these updating studies, keeping up with current developments and eliminating the deficiencies of the curriculum. In 2005, the Turkish course curriculum was completely changed (Melanlıoğlu, 2008).

Along with these studies, it is important to carry out a content analysis study in order to determine how the acquisition, content, method and evaluation stages and the combinations of these stages are evaluated in the Turkish lesson curriculum. In this way, teachers, researchers and committees who will conduct research on the primary school Turkish lesson curriculum will be able to contribute to the research of deficiencies instead of conducting similar researches on the subject. In this research, it is aimed to create a source for future studies by presenting the studies included in the research with a holistic perspective. It has been evaluated that this research is needed in order to evaluate the studies on the Turkish lesson curriculum in a comprehensive way and to be a source for the studies on the curriculum to be prepared in the future. According to all these, the aim of the research is the articles, papers, doctorate and graduate theses made about the primary school Turkish lesson curriculum between the years 2008-2022; The aim is to analyze and analyze in terms of variables such as the type of publication, the date of publication, the year of the program examined, the method of the research, the sample of the research, the way of data collection and data analysis, and the distribution of the elements of the program. The questions to be answered in accordance with the purpose of the research are as follows.

Methodology

Examining the scientific studies conducted between certain dates in detail facilitates the determination of the general situation regarding the studies. Since the curricula are changed or updated at regular intervals in our country, it is considered important to compile and analyze the studies carried out between certain dates, as it will provide the opportunity for comprehensive examination and holistic evaluation. In this study, articles, papers, doctoral and graduate theses made between 2008-2022 related to the primary school Turkish lesson curriculum will be examined according to different criteria. In this study, the descriptive survey model was preferred (Çalık and Sözbilir, 2014). A descriptive survey is a complex piece of research that aims to identify, select and synthesize all published research on a particular question or topic. According to this technique, relevant studies are grouped into categories according to certain criteria. In this research, it has been evaluated that this research design will be presented in the most appropriate way.

Findings and discussion

The findings obtained from the research problems prepared in accordance with the purpose of the research are presented respectively. Findings were analyzed on the basis of research questions. Respectively; The research findings are presented according to the sub-objectives of the research in terms of the type of publication, the date of publication, the year of the examined program, the research methods and designs preferred in the researches, the data collection tools, the samples, how the data were analyzed, the elements of the program examined in the research.

Of the 45 publication types, the most research articles (n=29, 64.4%) and the least congress papers (n=4, 8.9%) are publications. It is seen that more than half of the studies consist of research articles. It was understood that the number of master's (15.5%) and doctorate (11.2%) theses was low. Among the studies between 2008-2022, it is seen that the most studies were done in 2008 (n=8, 17.7%). The least

studies (n=1, 2.2%) were conducted in 2013, 2014 and 2019. In 2011, only postgraduate theses, and only article-type studies were found in 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2017 and 2019. It was found that 30 (66.7%) of the studies were conducted in accordance with qualitative research, 6 (13.3%) in accordance with mixed method, and 9 (20%) in accordance with quantitative research. It was found that the qualitative research method was published more than the total. Document review (n=22, 40.7%) and interviews (n=15, 27.7%) were mostly used in the studies. The questionnaires with open-ended and closed-ended questions were 14 (25.9%) studies, and it was found that there was one study (1.9%) from observation, achievement test and information form.

Results and recommendations

In this research, studies published in Turkey between 2008 and 2022 in the field of primary school Turkish curriculum were examined from different perspectives. The findings obtained from a total of eight research questions, including the type of publication, year of publication, year of the curriculum examined, research methods, sample, data collection tool, data analysis methods and the elements of the curriculum examined in the research, were prepared by preparing a data collection form related to the researches in order to be able to analyze.

It can be shown that they prefer research articles because the type of publication of the studies with content analysis is mostly articles (64.4%) and academic studies are mostly done by academicians. Islamoğlu, Ursavaş, Reisoğlu, and Reisoğlu (2015) revealed that 60% of the article type was preferred in their studies. It can be said that the master's theses, which are among the postgraduate theses related to the Turkish curriculum, are insufficient in terms of quantity and method. Dönmez and Gündoğdu (2016) reached similar results in their study. Studies were found in 2008 and 2009 at the most as the publication date of the researches. It is suggested that more specific results can be obtained when separate studies on all elements of the program are preferred.

Giriş

Türk eğitim sisteminde bilgi, beceri ve davranışların değerlerimize ve yetkinliklere uygun olması amaçlanmıştır. Öğretim programları, bu amacın gerçekleşmesinde bilgi, beceri ve davranışlar ile değerlerimiz ve yetkinlikler arasındaki bütünlüğü sağlamaktadır (MEB, 2018). Bütün bu yetkinlikler, eğitim faaliyetlerinin bir bütün olarak planlanmasıyla gerçekleşebilir. Öğretim programı bu eğitim faaliyetlerinin bütün olarak planlanmasını sağlayarak bir düzen içinde sunulmasını sağlamaktadır (Hezen, 2009). Bireyde istenilen davranış değişikliğinin gerçekleşmesi için birbirini tamamlayarak bir bütün oluşturan öğretim programının öğelerini Demirel (2007) kazanım, içerik, yöntem ve değerlendirme olarak belirtir. Öğretim programları, öğrencilerin okul düzeylerini, neleri öğreneceklerini, nasıl ve ne zaman öğrenecekleri sorularına cevap verecek biçimde tasarlandığı için öğretim programları sürekli güncellenmektedir. Bu güncelleme çalışmaları, güncel gelişmelere ayak uydurmak ve öğretim programlarının eksikliklerini gidermek gibi çeşitli amaçlarla uzmanlarca program düzenli olarak belli aralıklarla düzenlenir. 2005 yılında Türkçe dersi öğretim programı tamamıyla değiştirilmiştir (Melanlıoğlu, 2008).

Program geliştirme çalışmalarına ilişkin yapılan araştırmalar program geliştirme sürecine önemli katkılar sağlayacaktır (Erdoğan vd., 2015). Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılan çalışmaları derleyip bir arada incelemek, programın uygulanabilirliği ve öğretmenlerin yaşadıkları problemlerin belirlenmesine ve çözümüne katkı sunacaktır. Araştırma kapsamında yapılan literatür taramasında Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili birçok araştırma bulunmaktadır.

Türk eğitim sisteminde öğretim programları ile ilgili farklı yıllarda düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. 1924 yılından 1997 yılına kadar Türkçe dersi ile ilgili program çalışmaları yapılarak dönemin koşulları dikkate alınarak öğretim programında düzenlemeler yapılmıştır (Şahin ve Bayramoğlu, 2016). 2005 yılına kadar öğretim programları, mevcut programın düzenlenerek değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir (Bayburtlu, 2015). Araştırmamızda içerik analizi yapılan ve 2005 yılından itibaren değişen öğretim programlarının temel felsefesi aşağıdaki gibidir.

2005 yılında Türkçe dersi öğretim programı tamamıyla yeniden düzenlenmiştir. Diğer derslerde olduğu gibi Türkçe dersinde de programın merkezine yapılandırmacı yaklaşım esas alınmıştır. Ayrıca programda öğrenci merkezli öğrenme ve çoklu zekâ gibi farklı yaklaşımlar öne çıkmıştır. Yapılandırmacılık, öğrencilerin bilgiyi pasif bir şekilde almak yerine bilgiyi yapılandırmalarına olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Yapılandırmacı teori, öğrencilerin öğrenme yolculuklarında aktif katılımcılar olduğu ve bilginin deneyimlere dayalı olarak inşa edildiğini öne sürer. Olaylar meydana geldikçe, her kişi deneyimleri üzerine derinlemesine düşünerek yeni fikirleri önceki bilgileriyle birleştirir. Öğrenciler, edinilen bilgileri organize etmek için şemalar geliştirir. Bu model, Dewey, Piaget, Vygotsky, Gagne ve Bruner tarafından öğrenme teorilerine göre düzenlenmiştir (MEB, 2005).

2006 Türkçe dersi öğretim programında yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda; öğrencilerin yaratıcılıklarının geliştirilmesi, grup halinde çalışmaları, farklı yöntem ve tekniklerini kullanmaları, eleştirel düşünme becerilerine sahip olmaları, disiplinler arası bir bakış kazanmaları ile okuduğunu anlama becerisini kazanmaları amaçlanmıştır (MEB, 2015).

2009 yılında hazırlanan Türkçe dersi öğretim programında önceki yıllarda olduğu gibi yapılandırmacı yaklaşım esas alınmıştır. Diğer yıllarda hazırlanan öğretim programlarına ek olarak tematik, sarmal ve beceri yaklaşımı esas alınmış, öğrencilerin bireysel özelliklerini göz önünde bulunduran beyin temelli öğrenme gibi farklı yaklaşımlar esas alınmıştır (MEB, 2009).

2015 Türkçe dersi öğretim programında teknolojiye yenilikler ve dijital araçların yaygınlaşması ile birlikte bazı düzenlemelere gidilmiştir. Buna göre basılı kitaplarda olduğu gibi elektronik ortamlarda da öğrencilerin okuduklarını ve dinlediklerini anlamaları hedeflenmiştir. Öğretim programında kazanımların dinamik bir şekilde gelişmesi ve ilerlemesini amaçlayan bir yapı kullanılmıştır. Türkçe öğretim programında; anlama, anlamlandırma, değerlendirme ve sentezleme becerilerini geliştirmek için öğrencilerin dil becerilerini geliştirmelerinin önemi vurgulanmıştır (MEB, 2015).

2017 yılında hazırlanan Türkçe dersi öğretim programının felsefesini merak duygusu oluşturmuştur. Bu kapsamda öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları, iş birliği ve iletişim yönlerinin geliştirilmesi, disiplinler arası etkileşime açık yenilikçi düşünebilen ve estetik bilincine sahip olmaları hedeflenmiştir (MEB, 2017).

2018 Türkçe dersi öğretim programı, doğrudan bilgiyi aktaran değil sade ve anlaşılır bir yapıda öğrencilerin bireysel özelliklerini göz önünde bulundurarak değer ve beceri kazandırma amaçlanarak hazırlanmıştır. Bu programda öğrencilerin eleştirel düşünceleri, bilgiyi üreterek gündelik hayatta işlevsel olarak kullanmaları, problem çözebilmeleri, girişimci ve kararlı olarak topluma katkı sağlayan bireyler olmaları amaçlanmıştır. Bu amaçlara uygun olarak öğretim programı sarmal bir yaklaşımla düzenlenen kazanımların bütünsel olması hedeflenen çalışmalar öne çıkmaktadır (MEB, 2018).

2019 yılında hazırlanan Türkçe dersi öğretim programında öğrencilerde akıcılık, esneklik, orijinallik ve detaycılık becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu öğretim programında yirmi birinci yüzyıl becerilerinin öğrencilere kazandırılması amacıyla yaratıcılık ve üretkenlik becerileri öne çıkmaktadır. Öğretim programının yapısı bilim ve teknolojiyi kullanarak somut ürün elde etme ve özgün fikirler ortaya koymasını ifade eden çalışmalar öne çıkmaktadır (MEB, 2019).

Literatür taraması

Yukarıda genel özellikleri anlatılan yedi Türkçe dersi öğretim programı (2005, 2006, 2009, 2015, 2017, 2018 ve 2019) ile ilgili birçok akademik çalışma yapılmıştır (Altunkeser ve Coşkun, 2017; Atik ve Aykaç, 2017; Aslan ve Atik, 2018). Yapılan araştırmalar incelendiğinde ise genel olarak program değerlendirmesi (Epçaçan ve Erzen, 2012; Bayburtlu, 2015; Aydın, 2017) ve içeriklerinin karşılaştırılmasına (Ayrancı ve Mutlu, 2017) yönelik olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarla birlikte araştırmalarda kazanım, içerik, yöntem ve değerlendirme aşamaları ile bu aşamaların kombinasyonlarının Türkçe dersi öğretim programında nasıl değerlendirildiğinin belirlenmesi amacıyla içerik analizi çalışmasının yapılması önemlidir. Böylelikle ilkökul Türkçe dersi öğretim programıyla ilgili araştırma yapacak öğretmen, araştırmacı ve kurullara konuyla ilgili benzer araştırmaların yapılması yerine eksikliklerin araştırmasına yönelik katkıda bulunabilecektir. Bu araştırmada araştırma kapsamına alınan çalışmalara bütüncül bir görüş açısıyla ortaya koyarak ileride yapılacak çalışmalar için kaynaklık oluşturması hedeflenmektedir. Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılan araştırmaların ayrıntılı olarak değerlendirilerek bundan sonraki süreçte hazırlanacak öğretim programları çalışmalarına kaynaklık etmesi amacıyla bu araştırmaya ihtiyaç olduğu değerlendirilmiştir. Bütün bunlara göre araştırmacının amacı 2008-2022 yılları arasında ilkökul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılmış makale, bildiri, doktora ve lisansüstü tezlerini; yayın türü, yayınlanma tarihi, incelenen programın yılı, araştırmacının yöntemi, araştırmacının örnekleme, veri toplama şekli ve veri analizi ile programın öğelerinin dağılımı gibi değişkenler bakımından inceleyerek analizini yapmaktır. Araştırmacının alt problemleri aşağıdaki gibidir.

1. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmaların yayın türü dağılımı nasıldır?
2. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmaların yayınlanma tarihi dağılımı nasıldır?
3. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmaların incelenen program yıllarına göre nasıl dağılmaktadır?
4. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmaların araştırma desenine göre dağılımı nasıldır?
5. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmalarda kullanılan araştırmaların; yöntemleri, örneklemine veri toplama araçları ve toplanan veriler hangi yöntemle analiz edilmiştir?
6. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmalarda ortalama katılımcı sayısı kaçtır?
7. İlkokul Türkçe dersi öğretim programı alanında 2008-2022 yılları arasındaki araştırmalarda araştırmacılar öğretim programında incelenen öğeler nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın modeli

Belirli tarihler arasında yapılan bilimsel araştırmaların detaylı olarak incelenmesi çalışmalar ile ilgili genel durumun tespit edilmesini kolaylaştırır. Öğretim programları ülkemizde belirli aralıklarla değiştirildiğinden ya da güncellendiğinden dolayı belirli tarihler arasında yapılan çalışmaların derlenerek analiz yapılması kapsamlı inceleme ve bütüncül değerlendirme imkânı sunacağından önemli görülmektedir. Bu çalışmada ilkökul Türkçe dersi öğretim programıyla ilgili olarak 2008-2022 yılları arasında yapılmış makale, bildiri, doktora ve lisansüstü tezlerini farklı kriterlere göre incelenecektir. Bu araştırmada betimsel tarama modeli tercih edilmiştir (Çalık ve Sözbilir, 2014). Betimsel tarama, belirli bir soru veya konuda yayınlanan tüm araştırmaları tanımlamayı, seçmeyi ve sentezlemeyi amaçlayan karmaşık bir araştırma parçasıdır. Bu tekniğe göre ilgili araştırmaların belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılır. Bu araştırmada da bu araştırma deseni çerçevesinde en uygun şekilde ortaya konulacağı değerlendirilmiştir.

Veri toplama süreci

Bu araştırmanın verileri ilkökul Türkçe dersi öğretim programıyla ilgili yapılan bilimsel araştırmalara erişebilmek için ‘ilkökul Türkçe öğretim programı, Türkçe dersi öğretim programı, Turkish Language curriculum’ anahtar kelimelerini kullanılmıştır. Bu ifadeler Google Akademik, YÖK Tez, Science Direct, Proquest ve ULAKBİM yayın dizinleri ile taranmıştır. Daha sonra literatür taraması sonucunda elde edinilen tez ve makaleler araştırmanın kapsamında incelenmiştir. İlkokul Türkçe dersi öğretim programıyla ilgili olmayan araştırmalar kapsam dışında tutulmuştur. Araştırmada Ocak 2023 itibariyle erişilen 5 doktora tezi, 7’si yüksek lisans tezi, 4 bildiri ve 29’u makale olacak şekilde toplamda 45 çalışma yer almıştır.

Veri toplama aracı

Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılan çalışmalarını sınıflamak amacıyla Sözbilir, Kutu ve Yaşar (2012) tarafından geliştirilen ve Göktaş vd. (2012), Kılıç vd. (2013) ile Selçuk vd. (2014) tarafından kullanılan “Yayın Sınıflama Formu” kullanılmıştır. Bu formda araştırmanın amacına uygun olarak uzman görüşü alınarak revize edilerek kullanılmıştır. Bu formda araştırma kapsamında kullanılacak tez ve makalenin; öğelerinin dağılımı, incelenen programın yılı, araştırmanın yöntemi, araştırmanın örnekleme, veri toplama şekli ve veri analizi ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili araştırmaların tamamına erişilmiştir.

Verilerin analizi

Bu araştırmada içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi, konuları, temaları ve içeriği sistematik olarak kodlayarak ve tanımlayarak bilimsel çalışmalarda bilgiyi ve anlayışı yorumlamak için kullanılır (Falkingham ve Reeves, 1998). 2008-2022 yılları arasında yapılmış makale, bildiri, doktora ve lisansüstü tezleri yedi kategoride analizleri yapılmıştır. Betimsel analiz yoluyla veriler özetlenerek yorumlanmıştır. Betimsel analizde gözden kaçan veya fark edilmeyenler içerik analizi yoluyla belirlenerek eksiklikler tamamlanır. Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili belirlenen ve sınıflandırılan araştırmaların analiz edilmesinde, isimlendirme, kategori geliştirme, araştırmaların geçerlik ve güvenilirliğini kontrol etme, frekans ve yüzdelerin hesaplanarak tabloda sunulması ve yorumlamasına sırasıyla dikkat edilmiştir. İsimlendirme ve kategori geliştirme sürecinde; araştırmaların detaylıca incelenerek öğelerinin dağılımı, incelenen programın yılı, araştırmanın yöntemi, araştırmanın örnekleme, veri toplama şekli ve veri analizi gibi kategoriler şeklinde sınıflandırılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen 45 araştırma yayın sınıflama formuna işlenmiş ve veriler excell programına aktarılmıştır. Veri girişinden kaynaklanan hataları belirlemek için kontroller yapıldıktan sonra araştırma sorularına göre betimleyici istatistiksel hesaplamalar olan frekans sıklığı ve yüzde oranları verilmiştir.

Geçerlilik ve güvenilirlik

Araştırmada, sıklık çözümlemesi yapılmıştır. Araştırmacı çalışmaları belirledikten sonra uzman görüşü alınmıştır. Örnek olarak 2008 yılında yapılan çalışmalar araştırmacı ve uzman tarafından karşılaştırılarak görüş birliği sağlanmıştır. Araştırmacılar tarafından analizi yapılan araştırmalar; ilkökul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılmış makale, bildiri, doktora ve lisansüstü tezlerini; yayın türü, yayınlanma tarihi, incelenen programın yılı, araştırmanın yöntemi, araştırmanın örnekleme, veri

toplama şekli ve veri analizi ile programın öğelerinin dağılımı konusunda analiz edilmiştir. Bu işlemler sırasında araştırmacı ve alan uzmanı inceledikleri araştırmalar ile ilgili genel bir değerlendirme yapmışlardır. İlk başta makale, bildiri, doktora ve lisansüstü tezlerinin cilt ve sayı numaraları ile yazarlara ait bilgiler veri olarak girilmiştir. Daha sonra, araştırmaların yayın türü, yayınlanma tarihi, incelenen programın yılı, araştırmanın yöntemine, araştırmalarda kullanan örnekleme, veri toplama şekli ve veri analizinin ne şekilde yapıldığı tespit edilmiştir. Son olarak dahil edilen araştırmaların öğretim programının öğelerinin dağılımı belirlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen tüm başlıklarda araştırmacı ve alan uzmanı arasında uzlaşma olmasına dikkat edilmiştir.

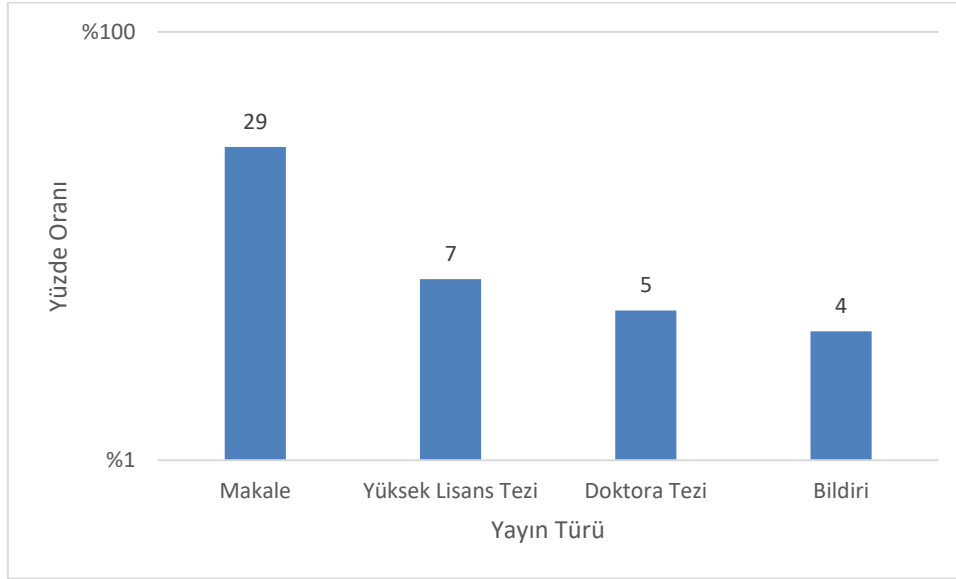
Bulgular ve tartışma

Araştırma amacına uygun olarak hazırlanan araştırma problemlerinden elde edilen bulgular sırasıyla sunulmuştur. Bulgular araştırma soruları temelinde analiz edilmiştir. Sırasıyla; yayın türüne, yayın tarihine, incelenen program yılına, araştırmalarda tercih edilen araştırma yöntemine, veri toplama araçlarına, örnekleme, verilerin nasıl analiz edildiğine, araştırmada incelenen programın öğeleri açısından araştırma bulgular araştırmanın alt amaçları doğrultusuna göre sunulmuştur.

İlkokul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili 2008-2022 yıllarında yapılan araştırmaların yayın türü

Araştırma kapsamında yayın türüne göre incelenen 45 çalışmaya ait ilgiler Şekil 1'deki bulgulara ulaşılmıştır.

Şekil 1: Yayın türüne göre ilkökul Türkçe dersi öğretim programı araştırmalarının dağılımı

Şekil 1'e göre 45 adet yayın türünden, en fazla araştırma makaleleri (n=29, %64,4), en az kongre bildirileri (n=4, %8,9) yayınlardan oluşmaktadır. Çalışmaların yarısından fazlası araştırma makalelerinden oluştuğu görülmektedir. Yüksek lisans (%15,5) ve doktora (%11,2) tezlerinin sayılarını az olduğu anlaşılmıştır.

İlkokul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili 2008-2022 yılları arasındaki araştırmaların yıllara göre dağılımı

Araştırma kapsamındaki çalışmalar Tablo 1'de yayın yıllarına göre belirtilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaların yıllara göre ilkököl Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili 2008-2022 yılları arasındaki dağılımı

Araştırmanın yapıldığı yıl	Frekans (f)	Yüzde (%)
2008	8	17,7
2009	5	11,2
2010	2	4,4
2011	2	4,4
2012	3	6,7
2013	1	2,2
2014	1	2,2
2015	3	6,7
2016	4	8,9
2017	4	8,9
2018	2	4,4
2019	1	2,2
2020	3	6,7
2021	3	6,7
2022	3	6,7

Tablo 1'e göre, 2008-2022 yılları arasındaki araştırmalar arasında en çok çalışmanın 2008 yılında (n=8, %17,7) yapıldığı görülmektedir. En az çalışmalar (n=1, %2,2) ise 2013, 2014 ve 2019 yıllarında yapılmıştır. Araştırmacıların 2011 yılında sadece lisansüstü tezler, 2009, 2010, 2012, 2013, 2015, 2017 ve 2019 yıllarında ise sadece makale türü çalışmalara rastlanmıştır. Tablo 2'de yapılan araştırmalarda 2005 yılından itibaren değiştirilen altı öğretim programının yıllara göre ait olduğu gösterilmiştir.

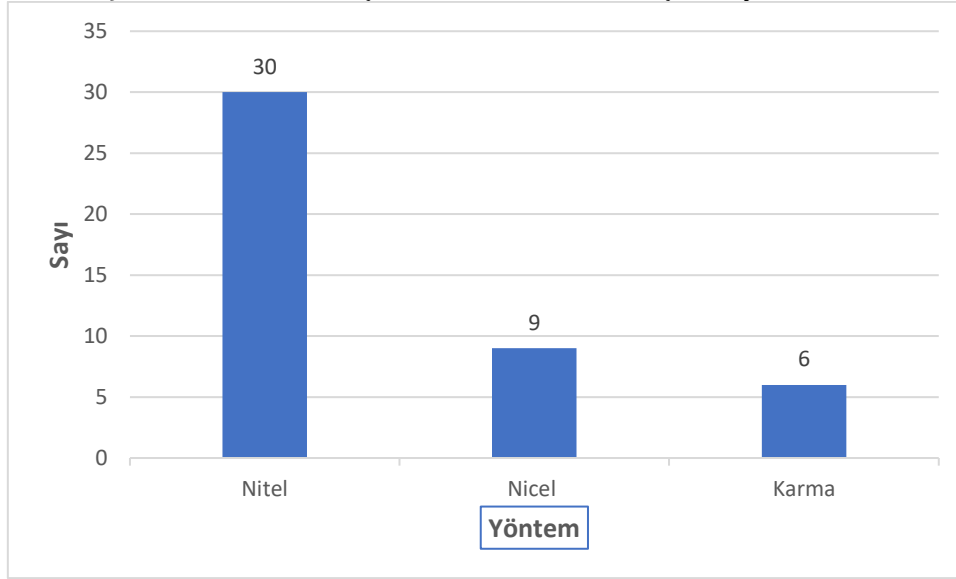
Tablo 2: İlkököl Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili incelenen programın yılı

İncelenen program	Frekans (f)	Yüzde(%)
2005	12	27
2006	9	20
2009	6	13
2015	9	20
2017	4	9
2018	3	7
2019	2	4

Tablo 2'de görüldüğü gibi en fazla 2005 Türkçe dersi öğretim programı (n=12, %27), en az 2019 programı (n=2, %4) ile çalışma yapılmıştır. Beş adet çalışmada ise program yılların karşılaştırması yapıldığı bulgularına ulaşılmıştır.

İlkököl Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yıllara göre kullanılan araştırma yöntemleri

Araştırmacıların yıllara göre kullandıkları araştırma yöntemleri Şekil 2'deki bulgulara ulaşılmıştır.

Şekil 2: İncelenen araştırmalarda kullanılan araştırma yöntemleri

Şekil 2'ye göre, araştırmaların 30'u (%66,7) nitel, 6'sının ise (%13,3) karma yöntem, 9'u (%20) nicel araştırmaya uygun olarak yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Nitel araştırma yönteminin toplama göre daha fazla yayınlandığı bulgularına ulaşılmıştır.

Tablo 3: İlkokul Türkçe dersi öğretim programı kapsamında araştırma desenine göre incelenen çalışmalar

Araştırma Deseni	Frekans (f)	Yüzde (%)
Durum Çalışması	14	31,1
Betimsel araştırma	31	68,9

Tablo 3'te araştırmaların 14'ü (%31,1) durum çalışmaları, 31'i (%68,9) betimsel çalışmalar olduğu ve betimsel çalışmaların daha fazla tercih edildiği (%68,9) bulgularına ulaşılmıştır.

Veri toplama araçlarına göre türkçe dersi öğretim programının incelenmesi

Tablo 4'te araştırmacıların çalışmalarında hangi veri toplama araçlarını tercih ettikleri gösterilmiştir.

Tablo 4: Veri toplama araçlarına göre ilkököl Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili incelenen çalışmalar*

Veri Toplama Aracının Türü	(f)	(%)
Görüşme	15	27,7
Anket	14	25,9
Gözlem	1	1,9
Başarı testi	1	1,9
Doküman incelemesi	22	40,7
Bilgi formu	1	1,9

*Araştırmaların bazılarında birden fazla veri toplama aracı kullanıldığı için frekans sayıları toplamı (n=54)'tür.

Tablo 4'te görüldüğü gibi çalışmalarda en çok doküman inceleme (n=22, %40,7) ve görüşmelerden (n=15, %27,7) yararlanılmıştır. Açık uçlu ve kapalı uçlu soruların bulunduğu anketler 14 (%25,9) adet araştırma olup gözlem, başarı testi ve bilgi formundan 1'er adet (%1,9) çalışma olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Örneklem ve örneklem büyüklüğüne göre ilkökul Türkçe dersi öğretim programlarının incelenmesi
Araştırmacıların çalışmalarında kullandıkları örneklem Tablo 5'te gösterilmiştir. Araştırmaların yarısından fazlası (%61,6) öğretmenlerin katılımıyla gerçekleştirildiği görülmektedir.

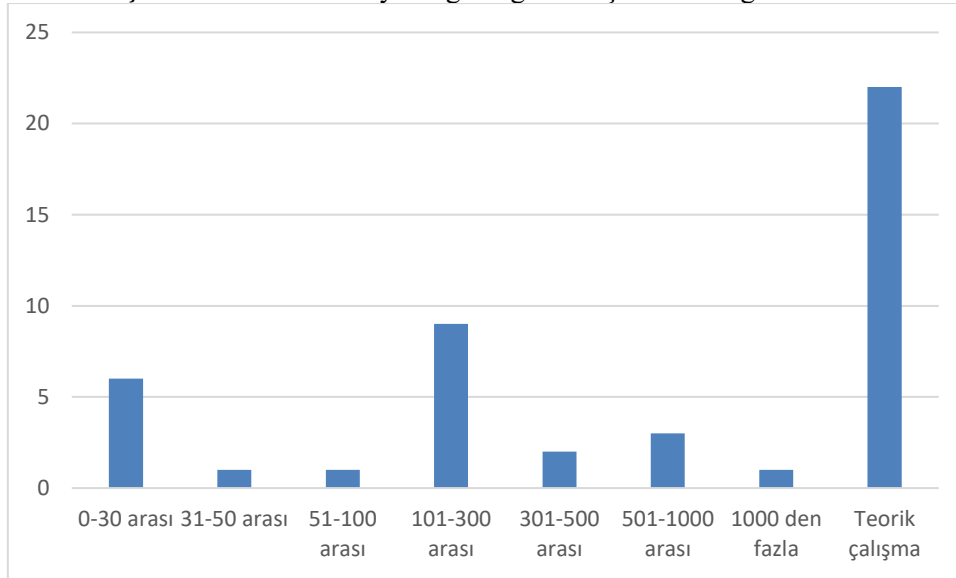
Tablo 5: Örneklem grubuna göre ilkökul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili çalışmalar

Evren ve Örneklem	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sınıf Öğretmenleri	14	53,8
Türkçe Öğretmenleri	2	7,8
Öğrenci	4	15,4
Okul yöneticisi	1	3,8
Müfettiş	1	3,8
Öğretmen adayları	3	11,6
Akademisyen	1	3,8

*Araştırmaların bazılarında birden fazla örneklem grubu kullanıldığı için frekans sayıları toplamı (n=26)'dır.

Tablo 5'te görüldüğü gibi incelenen çalışmaların 14'ü (%53,8) sınıf öğretmenleriyle, 2'si (%7,8) Türkçe Öğretmenleriyle, 4'ü (%15,4) , 3'ü öğretmen adaylarıyla yapılmıştır. Okul yöneticisi, müfettiş ve akademisyenlerle 1'er (%3,8) araştırma yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Şekil 3: Örneklem büyüklüğüne göre araştırmaların gösterimi

Şekil 3' göre araştırmaların çoğunlukla teorik olarak (n=22, %48,9) yapıldığı görülmektedir. 31 ile 50, 51 ile 100 ve 1000'den fazla örnekleme sahip araştırmaların çok az (n=1, %2,2) olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Tablo 6'da araştırmaların katılımcı sayısı ortalamaları verilmiştir.

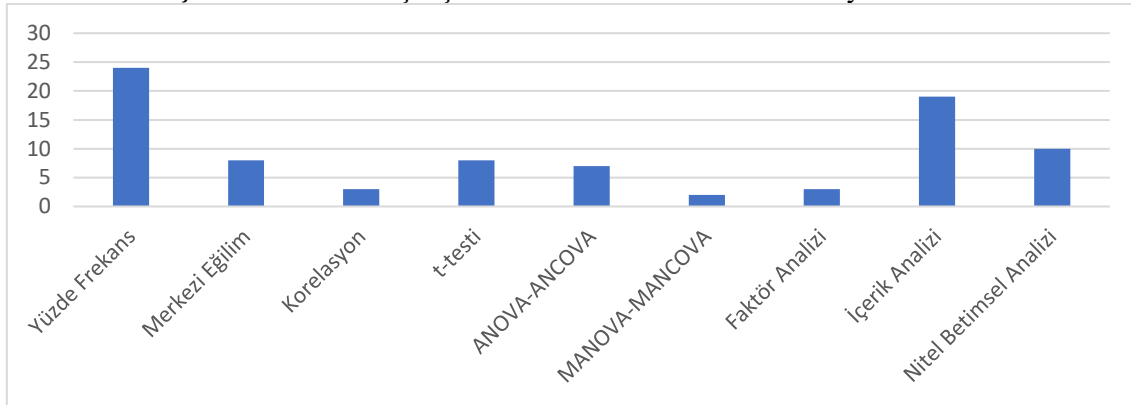
Tablo 6: İlkökul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili çalışmalar katılımcı sayıları

Örneklemin Büyüklüğü	En az	En çok	Ortalama	Standart Sapma
Toplam	10	1200	235	186,352

Tablo 6'da katılımcı sayısı 10 ile 1200 arasında olup, ortalama katılımcı sayısı 235'tir.

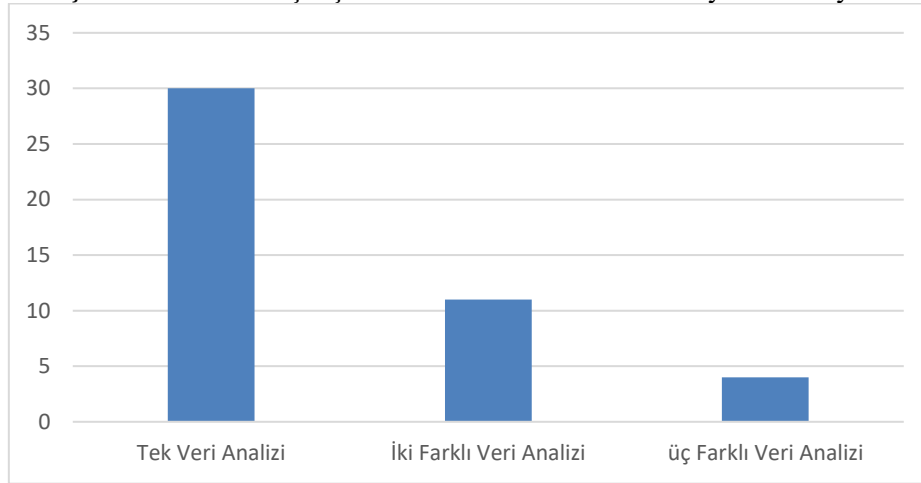
Veri analizi yöntemlerine göre ilkökul Türkçe dersi öğretim programı çalışmaları
Şekil 4'te incelenen çalışmalarda kullanılan farklı veri analiz yöntemleri gösterilmiştir.

Şekil 4: İncelenen çalışmalarda tercih edilen veri analizi yöntemleri

Şekil 5'te araştırmalarda en fazla yüzde-frekans (n=24) ve içerik analizi (n=19), en az ise MANOVA (n=2) veri analiz yöntemini kullandıkları, tek veri analizi kullanılan araştırmaların ise (n=30) olduğu belirtilmiştir.

Şekil 5: İncelenen çalışmalarda kullanılan veri analizi yöntemi sayısı

İlkokul Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili araştırmalarda tercih edilen programın öğeleri yıllara göre ele alınan araştırmalarda öğretim programı öğelerinin dağılımı

Tablo 7'de incelenen çalışmalarda ele alınan öğretim programı öğelerinin (kazanım, içerik, yöntem, değerlendirme) yıllara göre dağılımı özetlenmiştir.

Tablo 7: İlkokul Türkçe dersi öğretim programı ile yapılan çalışmalarda yıllara göre ele alınan öğretim programı öğelerinin dağılımı

Programın Ögesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kazanım	6	13,3
İçerik	3	6,7
Yöntem	1	2,2
Değerlendirme	2	4,4
Kazanım-İçerik	3	6,7
Hepsi (kazanım-içerik-yöntem-değerlendirme)	30	66,7

Tablo 7'e göre araştırmacıların çalıştıkları öğretim programı öğeleri görülmektedir. Çoğunlukla program öğelerinin hepsini içeren çalışmalar (n=30, %66,7) tercih edilmiştir. Kazanım ögesini 6 (%13,3), içerik ögesi 3 (%6,7), yöntem ögesi 1 (%2,2), değerlendirme ögesi 2 (%4,4) ve hem kazanım hem içerik ögesini çalışılan araştırmalar 3 (%6,7) sayısınınca araştırma yaptıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Tartışma ve sonuç

Bu araştırmada, ilkökul Türkçe dersi öğretim programı alanında Türkiye’de 2008 ile 2022 yılları arasında yayınlanan çalışmalar farklı açılardan incelenmiştir. İnceleme yapılabilmesi için araştırmalarla ilgili veri toplama formu hazırlanarak çalışmaların, yayın türü, yayın yılı, incelenen öğretim programının yılı, araştırma yöntemleri, örneklem, veri toplama aracı, veri analizi yöntemleri ve araştırmalarda incelenen öğretim programının öğeleri olmak üzere toplam sekiz araştırma sorusundan elde edilen bulgular bu bölümde tartışılmıştır.

İçerik analizi yapılan çalışmaların yayın türü çoğunlukla makale olması (%64,4), akademik çalışmaların çoğunlukla akademisyenler tarafından yapılıyor olması nedeniyle araştırma makalelerini tercih etmeleri gösterilebilir. İslamoğlu, Ursavaş, Reisoğlu ve Reisoğlu (2015) çalışmalarında %60 oranında makale türünün tercih edildiğini ortaya koymuşlardır. Türkçe öğretim programı ile ilgili lisansüstü tezlerden yüksek lisans tezlerinin nicelik ve yöntemsel açılarından yetersiz olduğu söylenebilir. Dönmez ve Gündoğdu (2016) çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Yapılan araştırmaların yayın tarihi olarak en fazla 2008 ve 2009 yıllarında çalışmalara rastlanmıştır. Bu durum, 2005 yılında köklü olarak değiştirilen Türkçe öğretim programı ile ilgili yapılan çalışmaların belirli bir zaman almış olmasıdır. İncelenen çalışmalarda incelenen Türkçe öğretim programı yılları açısından bakıldığında 2005 programının köklü değişiklikler içermesi nedeniyle daha çok araştırmaya rastlanmıştır.

İçerik analizi yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun betimsel araştırma deseninde, nitel araştırma yöntemlerle, doküman incelemesi ve anket veri toplama araçlarıyla yürütüldüğü söylenebilir. İncelenen çalışmalarda nicel araştırmaların (% 66,7), nitel araştırmaların oranının % 20 olduğu karma yöntem çalışmalarının toplamda sadece % 13,3 şeklindedir. Nicel araştırmalarda en fazla tarama ve betimsel modeller tercih edilmiş olup sadece bir deneysel çalışmanın olduğu söylenebilir. Nitel araştırmaların daha çok olmasının nedeni yapılan araştırmaların ilgili öğretim programının değerlendirilmesine yönelik doküman incelemesi yoluyla verilerin toplanmış olması söylenebilir. Araştırmalarda karma desenin az tercih edildiği söylenebilir. Öğretim programları ile ilgili araştırmalarda nicel yöntemler daha çok kullanılmaktadır (Erdoğan vd., 2015). Ancak, Dönmez ve Gündoğdu (2016) öğretim programları araştırmalarında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizinin kullanımının yaygın olduğunu belirtmişlerdir.

İçerik analizi yapılan çalışmaların büyük bir kısmında betimsel yöntem kullanılmasında araştırmacıların özellikle deneysel çalışmayı tercih etmemeleridir. Öte yandan, Türkçe öğretim programı ile ilgili yapılan çalışmalarda nitel çalışmaların belirgin özelliği olan durumun olduğu gibi ortaya çıkarılmak istenmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırmada durum çalışmalarının yapılmış olması, öğretim programı ile ilgili derinlemesine bilgi kazanılma amacını ortaya koymaktadır (Günay ve Aydın, 2015).

İçerik analizi yapılan çalışmalarda en fazla teorik çalışma yapıldığı görülmektedir. Koçak ve Arun (2006) tarafından yapılan araştırmada farklı türde yazılı kaynakların örneklem grubu olarak kullanıldığını belirtmişlerdir. İkinci sırada öğretmenlerden oluşan örneklemin tercih edildiği ve 101–300 kişi arasında örneklem büyüklüğünün olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmalarda öğretmenlerin seçilmesinin nedeni, öğretim programının uygulayıcısı olmaları gösterilebilir. Buna benzer bir bulguya Günay ve Aydın (2015) araştırmalarında da rastlanmış ve incelenen makalelerin örneklem büyüklüklerinin çoğunlukla 101–300 rakamları arasında olduğu bulgusuna erişilmiştir. Akademisyenlerle yapılan çalışmaların çok az olması önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

İçerik analizi yapılan çalışmalarda en fazla doküman incelemesi, görüşme ve anket veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Dönmez ve Gündoğdu (2016) çalışmalarında da en fazla doküman incelemesi kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Doküman incelemesinin daha çok tercih edilmesinin nitel çalışmaların bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Öğretim programı ile ilgili öğretmen ve diğer örneklem gruplarının görüşlerini almak için çalışmalarda ikinci sırada görüşmelerin kullanıldığı görülmektedir. Anketlerin kullanılması da, katılımcılara kolay ulaşarak verilerin analiz edildiği söylenebilir (Günay ve Aydın, 2015). Başarı testlerinin az kullanılmasının nedeni olarak öğretim programı ile ilgili yapılan çalışmalarda sadece bir deneysel çalışmanın yapılmış olmasıdır.

İçerik analizi yapılan çalışmalarda en fazla yüzde-frekans ve içerik analizi gelmektedir. Araştırmaların bir kısmında birden fazla veri analiz yöntemi kullanıldığı görülmektedir. Erdoğan vd. (2015) benzer sonuca ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Çalışılan konu ile araştırma yöntem ve desenine bağlı olarak verilerin analizi farklılaşabilmektedir. Bu araştırmada nitel, nicel ve karma yöntemlere bağlı olarak veri analizleri değişmektedir. En fazla nitel olmasının nedeniyle kullanılan veri analiz yöntemleri o doğrultuda ortaya çıkmıştır. Araştırmalarda yüzde-frekansların daha çok kullanıldığı söylenebilir (Bektaş, Dündar ve Ceylan, 2013; Günay ve Aydın, 2015).

Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili yapılan araştırmalarda bütün öğelerin (kazanım, içerik, yöntem ve değerlendirme) birlikte incelediği görülmektedir. Araştırmacıların programın tamamı üzerinde çalışma yapmak istemeleri bunda etkili olduğu söylenebilir. Türkçe öğretim programı ile ilgili diğer çalışmalarda da tüm öğeler üzerinden değerlendirdiği dile getirilmiştir. (Varışoğlu, Şahin ve Göktaş, 2013; Dönmez ve Gündoğdu, 2016). Kazanımlarla ilgili çalışmalar %13,3, içerik ile ilgili çalışmalar %6,7 oranında olduğu görülmektedir. Türkçe dersi öğretim programında öğrencilerin gelişim özelliklerine göre dil bilgisi ve yazım kuralları ile ilgili kazanımlar artan bir yoğunluk içinde ve aşamalı olarak yapılandırıldığından (MEB, 2018) özel olarak kazanımlar ile ilgili çalışmaların daha fazla olmasında yarar vardır.

İçerik analizi yapılan çalışmalar ışığında Türkçe dersi öğretim programı ile ilgili öneriler şöyle sıralanabilir. Yayın türlerinden derinlemesine inceleme yapılabilecek doktora çalışmalarına ağırlık verilebilir. Son yıllarda yapılan öğretim programındaki değişiklikleri içeren çalışmalara ağırlık verilmelidir. Araştırmaların çeşitliğinin zenginleştirilmesi için güvenilir veriler elde edilebilecek karma yöntemler tercih edilebilir. Türkçe öğretim programına ilişkin araştırmaların örneklemine akademisyenleri içine alan çalışmalar yapılabilir. Programın tüm öğeleriyle ilgili ayrı ayrı çalışmalar tercih edildiğinde daha spesifik sonuçlar elde edilebileceği önerilmektedir.

Kaynakça

- Altunkeser, F. ve Coşkun, İ. (2017). 2009 ve 2015 Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırılması ve değerlendirilmesi, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 114-135. Doi: 10.24315/trkefd.366695
- Aslan, M. ve Atik, U. (2018). 2015 ve 2017 İlkokul Türkçe dersi öğretim programı kazanımlarının revize edilmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(1), 528-547.
- Atik, S. ve Aykaç, N. (2017). 2009 ve 2015 Türkçe öğretim programlarının eğitim programı öğeleri açısından değerlendirilmesi, *KEFAD*, 18(3), 586-607
- Aydın, E. (2017). Türkçe dersi öğretim programlarının (2015 ve 2017) değerlendirilmesi, *Turkish Studies dergisi*, 12,28, s.41-66. DOI:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12476
- Ayrancı, B. B. ve Mutlu, H. H. (2017). 2006, 2015 ve 2017 Türkçe dersi öğretim programlarının karşılaştırılması, *International Journal of Language Academy*, 5/7 p. 119 / 130. DOI : 10.18033/ijla.3793
- Bayburtlu, Y. S. (2015). 2015 Türkçe dersi öğretim programı ve 2006 Türkçe dersi öğretim programının değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic* Volume: 10/15 Fall 2015, p. 137-158. DOI:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8817
- Bektaş, M., Dündar, H. ve Ceylan, A. (2013). Ulusal sınıf öğretmenliği eğitimi sempozyumu (USOS) bildirilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 201-226.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38. doi:10.15390/EB.2014.3412
- Demirel, Ö. (2007). *Eğitimde program geliştirme*. Pegem Yayınevi
- Dönmez, B., ve Gündoğdu, K. (2016). 2000-2016 yılları arasında Türkçe öğretim programları alanında yayımlanan makale ve tezlerin analizi. *Uluslararası TEKE Dergisi*, 5(4), 2109-2125

- Epçaçan, C. ve Erzen, M. (2012). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programının değerlendirilmesi, *Journal of International Social Research*, 1(4). 77-100
- Erdoğan, M., Kayır, Ç. G., Kaplan, H., Ünal, Ü. Ö. A. ve Akbunar, Ş. (2015). 2005 yılı ve sonrasında geliştirilen öğretim programları ile ilgili öğretmen görüşleri; 2005-2011 yılları arasında yapılan araştırmaların içerik analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 171-196.
- Falkingham, L. T. ve Reeves, R. (1998). Context analysis a technique for analysing research in a field, applied to literature on the management of R and D at the section level. *Scientometrics*, 42(2), 97- 120.
- Göktaş, Y., Küçük, S., Aydemir, M., Telli, E., Arpacık, Ö., Yıldırım, G., ve Reisoğlu, İ. (2012). Educational technology research trends in turkey: a content analysis of the 2000-2009 decade. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(1), 191-196.
- Günay, R., ve Aydın, H. (2015). Türkiye’de çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmalarda eğilim: bir içerik analizi çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 40(178). , 1-22. doi:10.15390/EB.2015.3294
- Hezen, E. (2009). *İlköğretim 1-5. Sınıflar Türkçe dersi öğretim programının ve kılavuzunun öğelerinin öğretim programında yer alan temel becerileri geliştirmeye uygunluğu*. [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- İslamoğlu, H., Ursavaş, Ö., Ursavaş, Ö. F., Resioğlu, İ., ve Reisoğlu, İ. (2015). Fatih projesi üzerine yapılan akademik çalışmaların içerik analizi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 5(1), 161-183.
- Kılıç-Çakmak, E., Çebi, A., Mihçi, P., Günbatar, M.S., Akçayır, M. (2013). A content analysis of educational technology research in 2011. [*Bildiri sunumu*] 4th International Conference on New Horizons in Education. INTE 2013 Proceedings Book, 397-409.
- Koçak, A., ve Arun, Ö. (2006). The sampling problem in content analysis studies. *Journal of Selçuk University Communication Faculty*, 3(4), 21-28.
- MEB. (2005). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (1.-5. sınıflar). Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB. (2006). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu. Ankara.
- MEB. (2009). İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (1-5 sınıflar). Ankara.
- MEB. (2015). Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu. Ankara.
- MEB. (2017). Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu. Ankara.
- MEB. (2018). Türkçe dersi öğretim programı. Ankara
- MEB. (2019). Türkçe dersi öğretim programı. Ankara, <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02-T%C3%BCrk%C3%A7e%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1%202019.pdf>
- Melanlıoğlu, D. (2008). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretim programları, *Eğitim ve Bilim*, 33(150).
- Sözbilir, M., Kutu, H., ve Yaşar, M. D. (2012). Science education research in Turkey: A content analysis of selected features of papers published. In J. Dillon& D. Jorde (Eds). *The World of Science Education: Handbook of Research in Europe* (pp.341-374). Rotterdam: Sense Publishers.
- Şahin, D., ve Bayramoğlu, C. D. (2016). 2015 Türkçe öğretim programının metin tür ve tema seçimi bakımından değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 11/3, p. 2095-2130.
- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M., ve Dündar, H. (2014). Eğitim ve bilim dergisinde yayınlanan araştırmaların eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 39(173). s. 428-449
- Varışoğlu, B., Şahin, A., ve Göktaş, Y. (2013). Türkçe eğitimi araştırmalarında eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1767-1781.

Etik kurul onayı

Türkçe dersi öğretim programları ile ilgili yapılan çalışmaların çözümlenmesi, alanda benzer çalışmaların yapılmasına öncülük etmesi sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik lisansüstü tezlerin incelenmesi An examination of postgraduate theses on organizational culture in educational organizations

Gönderim Tarihi / Received: 27.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 06.09.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1195701](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1195701)

Suzan CANLI**1

Emine COŞKUN YURTYAPAN²

ÖZ: Bu araştırmada eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezleri bazı ölçütlere göre incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada betimsel içerik analizi modeli kullanılmıştır. Veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki örgüt kültürü tezlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen 251 tez incelenmiştir. Belirlenen tezler araştırmacılar tarafından oluşturulan form aracılığıyla incelenmiştir. Araştırmada eğitim örgütlerinde örgüt kültürü ile ilgili yüksek lisans tez sayısının doktora tez sayısından fazla olduğu belirlenmiştir. Tezler hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde yapılmıştır. Örgüt kültürü ile birlikte ele alınan pek çok konu bulunmakla birlikte en fazla ele alınan konu liderliktir. Örgüt kültürünün analiz edildiği pek çok demografik değişken bulunmakla birlikte en fazla cinsiyet değişkeni kullanılmıştır. Tezlerde en fazla nicel yöntem ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Farklı illerde uygulamalar yapılmış olmakla birlikte en fazla İstanbul ilindeki eğitim örgütlerinde uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Örneklemin her kademedeki seçildiği belirlenmiş ve en fazla ilköğretim kurumlarından örneklem alınmıştır. Tezlerde en fazla basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış, örneklem sayısında en fazla 301-350 aralığı tercih edilmiş ve veriler çoğunlukla anket/ölçek aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada doktora düzeyindeki tez sayısının artırılması ve az kullanılan yöntemlere ilişkin daha fazla tezin yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt kültürü, Eğitim, Lisansüstü tez, Doküman incelemesi

ABSTRACT: The aim of this study was to examine the theses on organizational culture in educational organizations based on certain criteria. Descriptive content analysis model was used in the study. Data were collected by document analysis method. The study examined 251 theses selected by criterion sampling from theses on organizational culture in the National Thesis Center of the Council of Higher Education. The selected theses were examined through a form created by the researchers. In the study, it was determined that the number of master's theses on organizational culture in educational organizations was greater than the number of doctoral theses. The theses were written in both state and foundation universities. Although many subjects were discussed with organizational culture, the most discussed subject was leadership. Although many demographic variables in which organizational culture was analyzed, the most used variable was gender. A quantitative method and correlational survey model were used the most in the theses. Although implementations were made in different provinces, the implementations were mostly carried out in educational organizations in Istanbul province. It was determined that the sample was selected from all institutional levels, while the sample was taken from primary education institutions the most. A simple random sampling method was mostly used in the theses, and the most preferred sample size ranged between 301-350, and the data were mostly collected through questionnaires/scales. In the study, it was recommended to increase the number of theses at the doctoral level and to conduct more theses on less used methods.

Keywords: Organizational culture, Education, Postgraduate thesis, Document analysis

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri/Eğitim Yönetimi, canlisuzan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3619-3345>

² Öğretmen, Bor Şehit Ramazan Konuş Fen Lisesi, emine.yurtyapan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6751-0270>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

It can be said that the concept of organizational culture began to be studied within the scope of management with the adoption of the human relations movement in the 1930s (Şişman, 2014). In the 1980s, the concept of organizational culture gained popularity for both practitioners and researchers, especially in the United States (Danışman, and Özgen, 2003). In Turkey, the first study on school culture was made in the 1990s, and the number of studies increased after the year 2000 (Şahin, 2011). Many studies have been conducted in educational organizations in Turkey. Postgraduate theses comprise the majority of these studies (Sezgin, and Sönmez, 2018). By examining postgraduate theses, we can reveal how organizational culture studies are approached from an expert point of view, what the general trend is, and what the neglected situations are. This can serve as a guide for future studies. Accordingly, the aim of the present study is to examine the theses on organizational culture in educational organizations based on the criteria of the type of thesis in terms of the year of publication, the type of university, the subject discussed together with organizational culture, the demographic variables analyzed, the research method in terms of the year of publication, the model in terms of the research method, the sample province, the sample group in terms of the level of the sample institution, the sampling method, the sample size and the data collection method.

Methodology

Descriptive content analysis model was used in the study. The documents examined within the scope of the study were determined by the criterion sampling method. 251 theses in the National Thesis Center of the Council of Higher Education were examined. In the study, in which the document analysis method was used, the criteria with which the theses would be examined were first selected. Then, a form was created to record the data by examining the theses. In this form, there are spaces to fill in information about the thesis number, the thesis title, the year of publication, the type of thesis, the type of university, the subject discussed together with organizational culture, the demographic variables with which organizational culture is analyzed, the research method, the research model, the sample province, the level of the sample institution, the sample group, the sampling method, the sample size and the data collection method. Descriptive analysis was used for the analysis of the research data.

Findings and discussion

It was determined that master's and doctoral theses related to organizational culture in educational organizations were written. The number of master's theses was greater than the number of doctoral theses. It was observed that the number of state universities where theses were written was higher than the number of foundation universities. In the examined theses, organizational culture was analyzed in terms of many demographic variables. Organizational culture was mostly analyzed in terms of the gender variable. Quantitative, qualitative, mixed and theoretical methods were used in the examined theses. Quantitative methods were used the most, while theoretical methods were used the least. Different data collection tools were used in the examined theses. The data were mostly collected through questionnaires/scales. Different research models were used in the examined theses. A correlational survey model was used the most, followed by a general survey model. Although implementations were made in different provinces, the implementations were mostly carried out in educational organizations in Istanbul province. In the examined theses, samples were selected from all institutional levels. The samples were selected mostly from primary education institutions, and the least from pre-school institutions and exam preparation centers. A simple random sampling method was mostly used in the theses, and the most preferred sample size ranged between 301-350.

Results and recommendations

In the study, it was determined that the number of master's theses was greater than the number of doctoral theses. However, a better analysis of the subject of organizational culture can be made with evaluation at the doctoral level. In this respect, the number of doctoral theses can be increased by increasing the disposition toward the subject at the doctoral level. Different research models were used in the examined theses. A correlational survey model was used the most, followed by a general survey model. There was only one thesis in which meta-analysis was used. There is a need for comprehensive

and reliable meta-analysis studies in order to interpret this information, which concerns the increase in the number of studies conducted in a particular field and the fact that the results of these studies are different from each other, and to provide information about new studies to be conducted. Meta-analysis involves combining quantitative research findings and making a statistical analysis of them. In this way, by combining the findings obtained from many studies, it enables a common conclusion to be reached (Akgöz et al., 2004). In this respect, importance should be given to meta-analysis studies on organizational culture.

In the examined theses, samples were selected from all institutional levels. The samples were selected mostly from primary education institutions, and the least from pre-school institutions. In this case, importance should be given to increasing the number of theses on organizational culture in preschool education institutions. It was determined that in the theses, the implementations were mostly made with teachers, and that the theses made with teachers were mostly at primary education levels. However, a better analysis of organizational culture can be made with studies that include mixed sample groups, as they will enable the analysis of organizational culture based on the perceptions of different individuals.

In the majority of the examined theses, organizational culture was discussed together with another subject. While on the one hand, organizational culture is shaped by the actions of the employees, on the other, it also shapes the actions of the employees (Hinde, 2005). For this reason, organizational culture is considered both as a dependent and an independent variable in research studies (Özen-Kutanis et al., 2015; Sezgin, and Sönmez, 2017). In this study, the relationships between the organizational culture in educational organizations and the issues that are discussed together with it in the theses have not been analyzed. In future studies, analyzing these relationships can contribute to the organizational culture literature. In addition, it was observed in this study that some theses did not include information about the research model, sample province, level of the sample institution, sample group, sampling method and sample size. This is considered to be an important methodological problem, and it can be said that this problem impairs the validity and reliability of the theses, because, for the validity and reliability of studies, it is necessary to clearly state where, with whom and how they are conducted (Sezgin, and Sönmez, 2017). In future studies, determination of the deficiencies and errors in the method section of theses can be examined.

Giriş

Kültür önceleri ekip biçme, sürme, yetiştirme gibi tarımsal kavramlar olarak ifade edilirken aydınlanma çağıyla birlikte uygarlık ve çağdaşlaşma kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Günümüzde ise farklı disiplinler açısından ele alınan kültür kavramının sosyo-kültürel ve ekonomik değişimler sonucunda içeriğinde farklılaşmalar meydana gelerek pek çok kavramla ilişkilendirildiği görülmektedir (İrgin, 2017). Bu kavramlardan biri de örgüttür. Örgütlerde kültür kavramının 1930'lu yıllarda insan ilişkileri akımının benimsenmesiyle yönetim kapsamında ele alındığı söylenebilir. Yönetim bilimciler çalışmalarında örgüt kültürü kavramını kullanmasa da insan faktörüne odaklanarak informal grup, normlar, değerler gibi örgütün sosyal ve psikolojik yönlerine dikkat çekmişlerdir. Kültür kavramı ise ilk defa ABD'de 1976 yılında Silwerzweing ve Allen'in *Ortak Kültür*, 1979 yılında Pettigrew'in *Örgüt Kültürleri Üzerine Araştırma* makaleleriyle yönetim literatüründe kullanılmıştır. 1970'li yıllarda yapılan çalışmaların odağı, ulusal kültürün örgütlerdeki ve yönetimdeki uygulamalar üzerine etkisi olmuştur. 1980'li yılların başından itibaren ise örgüt kültürü konusunda ilk kapsamlı çalışmalar yapılmıştır (Şişman, 2014).

1980'li yıllarda özellikle Amerika'da hem uygulayıcılar hem de araştırmacılar için örgüt kültürü kavramı popülerite olmuştur. Türkiye'de ise örgüt kültürü çalışmaları 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış olup sürekli olarak artmıştır. Türkiye'de ilk çalışmalar örgüt kültürü kavramının oluşumu ve temel unsurları ile ilgili bilgi sunmuştur. Sonraları ise örgüt kültürü kavramının diğer örgütsel kavramlarla ilişkisine yönelik kuramsal çalışmalar yapılmıştır. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren örgütlerdeki kültürü belirlemek veya diğer örgütsel değişkenlerle ilişkisini açıklamak için ampirik verileri içeren çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte örgüt kültürü kavramı hakkında tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgiler sunan kitaplar, İngilizce eserlerin Türkçeye çevirisi, Türk toplumunun yapısı ve kültürü ile örgüt kültürü arasındaki etkileşimi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye'de yapılan tüm bu çalışmalarda genel olarak kültür örgütsel bir değişken olarak ele alınmıştır (Danışman ve Özgen, 2003).

Türkiye'de farklı örgüt türlerinde örgüt kültürü çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmada örgüt kültürü Türkiye'deki eğitim örgütleri bağlamında incelenmiştir. Örgüt kültürünü belirlemek eğitim örgütlerinin sahip olduğu kültürü ortaya koyabilmektedir. Diğer yandan örgüt kültürünün örgütsel değişkenlerle ilişkisinin araştırılması hem örgüt kültürünün eğitim örgütlerine etkisini ortaya koyarak eğitim örgütlerinde örgüt kültürünün önemini gösterebilmekte hem de bu değişkenlerin örgüt kültürünü nasıl etkileyebileceğini ortaya koyabilmektedir. Bu çalışmalar eğitim örgütlerinin amacına ulaşması için nasıl bir örgüt kültürü oluşturulması ve nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda uygulayıcılara yol gösterici olması açısından önemlidir. Bu açıdan eğitim örgütlerinde gerçekleştirilen örgüt kültürü çalışmaları önemsenmeli ve ihmal edilen durumlar belirlenerek araştırmalar gerçekleştirilmelidir.

Türkiye'de eğitim örgütlerinde birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların çoğunu lisansüstü tezler oluşturmaktadır (Sezgin ve Sönmez, 2018). Bir disiplinin gelişiminde lisansüstü tezlerin önemli bir rolü bulunmaktadır (Evrekli vd., 2011). Tezler makalelere göre daha kapsamlı olduklarından (Yıldızay ve Çetin, 2018) ele alınan konuya yönelik ayrıntılı bilgiler sunabilir. Ayrıca lisansüstü eğitim bireylere ilgi duydukları bir alanda uzmanlaşma olanağı sunarak bir ülkenin gelişmişlik düzeyi için önemli olan araştırabilen, yeni bilgiler üretebilen, mevcut bilgileri kullanabilen ve eleştirebilen yüksek nitelikli bireyleri yetiştiren üst düzey bir eğitim programıdır (Karaman ve Bakırcı, 2010). Bu açıdan lisansüstü tezlerin incelenmesiyle örgüt kültürü çalışmalarına uzman bakış açısıyla nasıl yaklaşıldığı, genel eğilimin nasıl olduğu ve eksikliklerin neler olduğu ortaya konulabilir. Bu ise yapılacak çalışmalar konusunda yol gösterici olabilir. Bu doğrultuda mevcut araştırmada Türkiye'de örgüt kültürünü eğitim örgütleri kapsamında ele alan lisansüstü tezler incelenmiştir.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın amacı eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin yayımlandığı yıl açısından tez türü, üniversite türü, birlikte ele alınan konu, analiz edilen demografik değişkenler, yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemi, araştırma yöntemi açısından modeli, örneklem ili, örneklem kademesi açısından örneklem grubu, örnekleme yöntemi, örneklem sayısı ve veri toplama yöntemi ölçütlerine göre incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- a. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin yayımlandığı yıl açısından tez türüne göre dağılımı nasıldır?
- b. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin üniversite türüne göre dağılımı nasıldır?
- c. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin birlikte ele alınan konulara göre dağılımı nasıldır?
- d. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin analiz edilen demografik değişkenlere göre dağılımı nasıldır?
- e. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemine göre dağılımı nasıldır?
- f. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin araştırma yöntemi açısından modeline göre dağılımı nasıldır?
- g. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin örneklem iline göre dağılımı nasıldır?
- h. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin örneklem kademesi açısından örneklem grubuna göre dağılımı nasıldır?
- i. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin örnekleme yöntemine göre dağılımı nasıldır?
- j. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin örneklem sayısına göre dağılımı nasıldır?
- k. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı nasıldır?

Literatür taraması

Örgüt kültürü

Örgüt kültürü; örgütsel karakter, örgütsel atmosfer, örgütsel ortam, örgütsel ideoloji ve örgütsel iklim kavramları gibi örgütün kendine özgü doğasını tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Hoy, 1990). Bu açıdan örgüt kültürü kavramı pek çok kavramla örtüşmektedir (Glover ve Coleman, 2005). Özellikle örgüt iklimi kavramı ile aynı anlamda görülmüş ve sıklıkla birbirinin yerine kullanılmıştır (Schoen ve Teddlie, 2008). Ancak örgütsel araştırmalarda iklim kavramı kültür kavramından daha önce kullanılmıştır (Schein, 1990). Her iki kavramın odağı örgütün insani yönü olmakla birlikte örgüt ikliminin temelleri sosyal psikolojiye, örgüt kültürünün temelleri antropolojiye dayanmaktadır (Sezgin ve Sönmez, 2017). Bir yandan iklimin kültürün bir bileşeni (Piotrowsky, 2016) ve ürünü olduğu, örgüt kültürünü etkileyen her faktörün örgüt iklimini de etkilediği belirtilmektedir (Başaran, 2008). Diğer yandan her iki kavramın farklı olmasının nedeninin farklı araştırma toplulukları ve farklı araştırma yöntemleri olduğu belirtilerek bu kavramların aslında farklı yapılar olmadığı daha geniş bir yapının bileşeni olduğu vurgulanmaktadır (Schoen ve Teddlie, 2008).

Örgüt kültürü ve iklimi kavramları, örgütlerin bireyleri nasıl etkilediğini anlama konusunda katkı sağlar. Bu kavramların incelenmesi örgütteki bireylerin davranışlarının genel bir çerçeve altında düşünülmesine, davranışların betimlenmesine, örgütlerin etkinliklerinin belirlenmesine ve örgütlerde nelerin değiştirilmesi gerektiğine öncülük eder (Karcıoğlu, 2001). Ancak her iki kavram da okul atmosferini belirtse de okul yaşamına yönelik farklı bakış açıları sunar (Hoy, 1990). Kültür bir örgütteki normları, varsayımları ve inançları belirtirken; iklim, örgütteki bireylerin bunlara yönelik algılarını belirtmektedir (Aydın, 2013). Bu açıdan kültür sosyal sistemin, iklim ise bu sistemdeki bireylerin bir özelliği olup (Van Houtte, 2005) örgüt kültürü örgüt iklimi kavramından daha karmaşık ve dinamik olan ilişkileri yansıtmaktadır (Glover ve Coleman, 2005). Bununla birlikte bireylerin çalışma ortamına ilişkin algılarını örgüt kültürü kavramı daha derinden ifade etmektedir (Gaziel, 1997). Bu bilgiler

doğrultusunda, alan yazında bu iki kavramın birbiriyle ilişkili olmakla birlikte farklı olduğunun vurgulandığı görülmektedir (Dessel, 2010).

Kültür bir gruba ait inançlar, tutumlar ve davranışlar olup grubun düşüncesini, dilini, maneviyatını, sosyal faaliyetini ve etkileşimini gösterir (Barkley vd., 2014). Toplumsal kültürün alt kültürü olarak belirtilen (Şahin, 2004) örgüt kültürü ise, “bir örgütün duygularını, anlamını, atmosferini, karakterini ya da imajını anlama çabasıdır” (Hoy ve Miskel, 2010: 165). Örgüt kültürünün oluşturup yerleştirilmesini sağlayan elemanlar; seremoniler, törenler, ayinler, hikâyeler, mitler, kahramanlar, süper starlar, semboller ve dildir. Seremoniler, törenler ve ayinler örgütte belli değerlerin ve normların oluşturulmasına ve yerleşmesine katkı sağlar. Hikâyeler ve mitler normların ve değerlerin örneklenmesine yönelik bilgiler sunar. Kahramanlar ve süper starlar örgüt normlarına ve değerlerine bağlılığın ne gibi avantajlar sunacağı konusunda yardımcı olur. Semboller ve dil ise örgüt normlarını ve değerlerini hatırlatarak örgüt kültürünün oluşturulup yerleşmesine katkı sağlar (Özkalp ve Kırel, 2018). Bu durumda başarılı bir kültür oluşturmak için bu elemanların önemsemesi gerekir (Sun, 2008).

Örgüt kültürünün şekillendirilmesinde örgüt içi ve örgüt dışı faktörler etkilidir. Örgüt dışı faktörlerden biri ulusal kültürdür. İnsanlar içinde buldukları toplumun kültürel özellikleriyle birlikte örgüte geldiklerinden örgüt kültürü ulusal kültürden etkilenmektedir. Ayrıca örgütün yakın ve uzak çevresi, ekonomik, siyasal ve sosyal faktörler örgüt kültürünü etkileyen örgüt dışı faktörlerdir. Örgüt içi faktörler ise örgüt kurucuları, yöneticiler ve diğer çalışanlardır. Özellikle liderler örgüt kültürünün oluşturulmasında, mevcut olan kültürün korunmasında ve değiştirilmesinde önemlidir (Şişman, 2014). Örgüt kültürünü önemsemek bir liderin en önemli görevlerinden biridir (MacNeil vd., 2009). Liderler, örgütün ilk kurulmasında bulunanlar ve sonradan örgüte gelenler olarak ikiye ayrılmaktadır. Kurucu liderler örgüt kültürünün ilk gelişim aşamasında önemli iken sonradan gelen liderler örgüt kültürünü koruma görevini üstlenmesinin yanı sıra örgüt kültürünü değiştirme görevi ile ilgili olarak değişim ajanı rolünü gerçekleştirirler (Baker vd., 1992).

Örgütlerde insan faktörüyle ilgili her şey kültür olarak nitelendirilebilir (Berberoğlu, 1990). Kültürün örgütlerde en önemli kaynak olan insan sermayesi ile ilgili olması, kültürün önemli görülmesi ve örgütsel başarı ile ilişkilerinin incelenmesi konusunda araştırmacıların dikkatlerini çekmiştir. Bunun nedeni rekabet avantajının ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal ve kültürel faktörler tarafından da belirlenmesidir (Furmańczyk, 2010). Bu durum örgüt kültürünün örgütteki bireylerin düşüncelerini, hislerini, tutumlarını ve davranışlarını şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır (Peterson ve Deal, 1998, 2002; Hongboontri ve Keawkhong, 2014). Böylelikle örgüt kültürü örgütteki bireylerin davranışları konusunda belli standartlar oluşturarak örgütü bir arada tutan sosyal yapıyı oluşturan bir kontrol mekanizması işlevini gerçekleştirir (Robbins, 1994). Nitekim okul kültürü insanların düşüncelerini ve davranışlarını etkileyen bir anlam sistemi olup (Engels vd., 2008) çalışanlar arasında paylaşılan davranışlar açısından bir kılavuzdur (Hinde, 2005). Bu doğrultuda okul kültürü okul çalışanlarının ortak bir şekilde davranmalarını sağlayan başat unsurdur. Özellikle okullarda formal düzenlemeler yetersiz kaldığında, çalışanları nasıl doğru bir şekilde davranacakları konusunda yönlendirebilmek için güçlü okul kültürüne ihtiyaç duyulmaktadır (Şahin-Fırat, 2010).

Okullarda mesleki ve kurumsal nitelikli kültürel özelliklerin baskın olduğu bir örgüt kültürü bulunmaktadır. Güçlü örgüt kültürüne sahip okullar öğrenci odaklı olup öğretmenler öğrencilere karşı olumlu tutum ve davranışlarda bulunur. Okulun misyonunu gerçekleştirmeye, mesleki gelişime ve sorumlulukların yerine getirilmesine önem verilir (Güçlü vd., 2016). Çalışanların adanmışlık, güven ve ait olma duyguları yüksektir (Yıldırım, 2019). Meslektaş dayanışması bulunur, öğrencilerin öğrenmesine önem verilir, tüm çocukların öğrenebileceğine inanılır, problemler işbirliğiyle çözülür, üretkenlik artar (Peterson ve Deal, 2002), öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimleri artar (Ballı ve Özgenel, 2021), yöneticinin denetime ayırdığı zaman azalır (Sönmez, 2023), öğretmenlerin örgütsel bağlılığı artar (Kurşun ve Yılmaz, 2020), öğretmenler ve öğrenciler arasında işbirliği bulunur (Karakose, 2008).

Okul kültürü, okul kalitesinin artırılmasını etkileyen faktörlerden biri olup (Widodo, 2019) öğrenci başarısının önemli bir belirleyicisidir (Şahin, 2010). Güçlü örgüt kültürünün bulunduğu okullarda

akademik başarı yüksektir. Çünkü akademik başarı için gerekli olan etkili iletişim, vizyoner yönetim, ortak değerler, güvenilir ortam ve işbirliği faktörleri güçlü örgüt kültürünün özellikleridir (Karadağ vd., 2020). Ayrıca güçlü örgüt kültürüne sahip okullarda öğretmenlerin motivasyonu fazla olur. Bu ise öğrencilerin başarısı açısından olumlu sonuçlar ortaya koyar (MacNeil vd., 2009).

Yöntem

Araştırmanın deseni

Nitel bir çalışma olan bu çalışmada betimsel içerik analizi modeli kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi modeli belirlenen konuya ilişkin araştırmaların incelenerek araştırma eğilimlerinin ve sonuçlarının tanımlayıcı bir şekilde değerlendirildiği sistematik çalışmalardır. Bu çalışmalar, incelenen konuyla ilgili genel eğilimin ortaya konulması özelliğiyle yapılacak araştırmalar için yönlendirici niteliktedir. Bu modelin kullanıldığı çalışmalarda elde edilen bilgiler doğru ve sistematik bir şekilde ortaya konular, analiz edilir, yorumlanır ve sonuçlar açıkça belirtilir. Araştırmacının öncelikle inceleyeceği konuyu belirlemesi daha sonra araştırma kapsamına alınacak çalışmalar için ölçütleri belirleyerek alan yazın taraması yapması gerekmektedir. Alan yazın taraması anahtar kelimelerin kullanılarak veri tabanlarından ayrıntılı arama yapılmasıyla gerçekleştirilir (Ültay vd., 2021). Bu çalışmada ele alınan konu eğitim örgütlerinde örgüt kültürü tezleri olup örgüt kültürü, örgütte kültür, örgütlerde kültür, örgütsel kültür, okul kültürü, okulda kültür ve okullarda kültür kavramları kullanılarak YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki tezler incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen dökümanlar

Araştırma kapsamında incelenen dökümanların belirlenmesinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede araştırmacının önceden belirlemiş olduğu ölçütleri karşılayanlar örneklem olarak alınır (Suri, 2011). Böylelikle ölçüt örnekleme yöntemi önceden belirlenen ölçütleri karşılayan araştırmaların incelenmesini sağlar. Araştırmada aşağıda belirtilen ölçütlere sahip olan 251 tez örnekleme alınmıştır.

1. Tez başlığında örgüt kültürü, örgütte kültür, örgütlerde kültür, örgütsel kültür, okul kültürü, okulda kültür ve okullarda kültür kavramlarından birini içermesi
2. Tam metin erişimine izin verilme
3. Eğitim örgütlerinde gerçekleştirilme
4. Tezlerin 17 Ocak 2020 tarihinden önce YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanması

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmanın verileri doküman inceleme yöntemiyle elde edilmiştir. Doküman inceleme basılı veya elektronik belgeleri inceleyip değerlendirmek amacıyla kullanılan sistematik bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezler incelenmiştir. Öncelikle tezlerin hangi ölçütler doğrultusunda inceleneceği belirlenmiştir. Daha sonra tezlerin incelenerek verilerin kaydedileceği bir form oluşturulmuştur. Bu formda tez no, tez başlığı, tez yılı, tez türü, üniversite türü, birlikte ele alınan konu, örgüt kültürünün analiz edildiği demografik değişkenler, araştırma yöntemi, araştırma modeli, örneklem ili, örneklem kademesi, örneklem grubu, örnekleme yöntemi, örneklem sayısı ve veri toplama yöntemi ile ilgili bilgilerin doldurulacağı alanlara yer verilmiştir. Araştırmanın verileri doküman inceleme yöntemiyle elde edildiğinden etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde örgüt kültürü, örgütte kültür, örgütlerde kültür, örgütsel kültür, okul kültürü, okulda kültür ve okullarda kültür kavramlarıyla tarama yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda tezlerin tam metni incelenmiş ve örneklem ölçütlerini karşılayan 251 tez incelenerek bu formda belirtilen kategorilerdeki bilgiler yazılmıştır. Tezlerin tam metninin incelenmesi ve oluşturulan formdaki kategorilere ilişkin bilgilerin yazılması işlemi her iki araştırmacı tarafından birbirlerinden bağımsız olarak yapılmıştır.

Araştırmada tezler önceden belirlenen kategoriler açısından incelendiği için araştırmanın veri analiz yöntemi betimsel analizdir. Çünkü betimsel analizde veriler önceden belirlenmiş olan kategoriler açısından incelenir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmacılar tarafından tezlerin incelenerek bilgilerin kaydedildiği formlar karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar not alınmıştır. Farklılık olan bilgiler için

iki araştırmacı birlikte ilgili tezleri incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda ortak bir görüşe varılarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS'e aktarılarak belirlenen her bir ölçüt için frekans hesaplamaları yapılmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlik

Nitel araştırmalarda geçerliğin sağlanmasında veri toplama aracının, veri analiz sürecinin, örneklemin nasıl belirlendiğinin ve örneklemin sahip olduğu özelliklerin açıklanması önemlidir (Balat vd., 2019). Bu araştırmada veri toplama aracı, veri analiz süreci ve araştırma kapsamında incelenen tezlere ilişkin ölçütler ayrıntılı bir şekilde açıklanarak geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalarda güvenilirlik için veri analiz sürecinin birden fazla kişi tarafından gerçekleştirilerek tutarlılığın sağlanması gereklidir (Arslan, 2022). Bu araştırmada tezlerin tam metinlerinin incelenmesi, elde edilen verilerin oluşturulan forma kaydedilerek verilerin toplanması ve analizi her iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiş ve karşılaştırılmıştır. Farklılıkların olduğu durumlarda tezler iki araştırmacı ile birlikte incelenerek ortak görüş doğrultusunda nihai karar verilerek tutarlılık sağlanmıştır.

Bulgular ve tartışma

Eğitim örgütlerinde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezler yayımlandığı yıl açısından tez türü, üniversite türü, birlikte ele alınan konu, analiz edilen demografik değişkenler, yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemi, araştırma yöntemi açısından modeli, örneklem ili, örneklem kademesi açısından örneklem grubu, örnekleme yöntemi, örneklem sayısı ve veri toplama yöntemi ölçütlerine göre incelenerek elde edilen veriler alt başlıklar halinde aşağıda verilmiştir.

Tezlerin yayımlandığı yıl açısından tez türüne göre dağılımı

Örgüt kültürü ile ilgili olarak eğitim örgütlerinde gerçekleştirilen tezlerin yayımlandığı yıl açısından türüne yönelik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Tezlerin yayımlandığı yıl açısından türü

Yıl	Tür		Toplam
	Yüksek lisans	Doktora	
1996-1999	2	2	4
2000-2003	1	4	5
2004-2007	31	3	34
2008-2011	47	5	52
2012-2015	63	12	75
2016-2019	72	9	81
Toplam	216	35	251

Tablo 1'e göre eğitim örgütlerinde örgüt kültürü ile ilgili hem yüksek lisans (f=216) hem de doktora (f=35) tezleri yapılmıştır. Toplam tez sayısı 251 olup yüksek lisans tezleri doktora tezlerinden daha fazladır. Tezlerin yayımlandıkları yıllara göre dağılımına bakıldığında örgüt kültürü tezi ilk olarak 1996-1999 yılları arasında yapılmış ve tez sayısı gittikçe artmıştır. Yıllara göre tez türlerine bakıldığında yüksek lisans tez sayısının en fazla 2016-2019, en az 2000-2003 yılları arasında olduğu görülmektedir. Doktora tezleri yıllara göre incelendiğinde tez sayısı en fazla 2012-2015, en az 1996-1999 yılları arasındadır. Yüksek lisans ve doktora tez sayısının son yıllarda daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Tezlerin üniversite türüne göre dağılımı

Üniversite türüne göre tezlere yönelik bilgiler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Tezlerin üniversite türü

Üniversite türü	Üniversite sayısı	Tez sayısı	Tez sayısı/Üniversite sayısı
Devlet	57	172	3.01
Vakıf	16	79	4.93
Toplam	73	251	

Tablo 2 incelendiğinde tezlerin yapıldığı üniversite sayısının 73 olduğu görülmektedir. Tezlerin hem devlet (f=57) hem de vakıf (f=16) üniversitelerinde yapıldığı belirlenmekle birlikte devlet üniversitelerinin sayısı daha fazladır. Üniversite türü açısından tez sayısı devlet (f=172) üniversitelerinde vakıf (f=79) üniversitelere oranla daha fazladır. Ancak tez sayısının üniversite sayısına oranına bakıldığında her bir devlet üniversitesinde yaklaşık üç (3.01), vakıf üniversitesinde beş (4.93) tezin gerçekleştirildiği söylenebilir.

Tezlerin birlikte ele alınan konulara göre dağılımı

Tezlerin çoğunluğunda (f=178) örgüt kültürü başka bir konu ile birlikte ele alınmıştır. Tablo 3'te tezlerde örgüt kültürü ile birlikte ele alınan konuların sıklığına göre ilk on tanesi verilmiştir.

Tablo 3: Tezlerde örgüt kültürü ile birlikte ele alınan konular

Konu	f
Liderlik	27
Örgütsel bağlılık	15
İş doyumu	12
Değer	9
Motivasyon	8
Örgütsel güven	8
Tükenmişlik	7
Örgütsel vatandaşlık	7
İletişim	6
Örgütsel sessizlik	6
<i>Toplam konu: 84</i>	

Tablo 3'e göre tezlerde örgüt kültürü ile birlikte ele alınan 84 konu bulunmaktadır. Tezlerde örgüt kültürü en fazla liderlik (f=27) ile birlikte ele alınmıştır. Bunu sırasıyla örgütsel bağlılık (f=15), iş doyumu (f=12), değer (f=9), motivasyon (f=8), örgütsel güven (f=8), tükenmişlik (f=7), örgütsel vatandaşlık (f=7), iletişim (f=6) ve örgütsel sessizlik (f=6) izlemektedir.

Tezlerin analiz edilen demografik değişkenlere göre dağılımı

Tezlerde örgüt kültürü bazı demografik değişkenler açısından analiz edilmiştir. Örgüt kültürünün analiz edildiği demografik değişkenlerin sıklığına göre ilk on tanesi Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Tezlerde örgüt kültürünün analiz edildiği demografik değişkenler

Demografik değişkenler	f
Cinsiyet	187
Mesleki kıdem	147
Yaş	120
Mezuniyet bilgileri	114
Kurumdaki kıdem	101
Kurum türü	81
Branş	76
Medeni durum	68
Statü	56
Unvan	20
<i>Toplam değişken: 115</i>	

Tablo 4 incelendiğinde örgüt kültürünün analiz edildiği 115 demografik değişkenin bulunduğu görülmektedir. Tezlerde örgüt kültürü en fazla cinsiyet (f=187) değişkeni açısından analiz edilmiştir. Bunu sırasıyla mesleki kıdem (f=147), yaş (f=120), mezuniyet bilgileri (f=114), kurumdaki kıdem (f=101), kurum türü (f=81), branş (f=76), medeni durum (f=68), statü (f=56) ve unvan (f=20) izlemektedir.

Tezlerin yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemine göre dağılımı

Tezlerin yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemi bilgileri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Tezlerin yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemi

Yıl	Araştırma Yöntemi				Toplam
	Nicel	Nitel	Karma	Kuramsal	
1996-1999	3	0	0	1	4
2000-2003	5	0	0	0	5
2004-2007	32	0	2	0	34
2008-2011	49	2	1	0	52
2012-2015	69	4	2	0	75
2016-2019	75	4	2	0	81
Toplam	233	10	7	1	251

Tablo 5'e göre tezlerde nicel, nitel, karma ve kuramsal yöntem kullanılmıştır. Sıklık açısından bakıldığında tezlerde en çok nicel ($f=233$) yöntem, daha sonra sırası ile nitel ($f=10$), karma ($f=7$) ve kuramsal ($f=1$) yöntem kullanılmıştır. Kuramsal tezlerin sayısının oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Yıllara göre bakıldığında ise nicel tez sayısı gittikçe artmıştır. Nitel tezler ise ilk olarak 2008-2011 yılları arasında yapılmış olmakla birlikte daha sonraları sayısında artış olsa da bu artışın oldukça az olduğu görülmektedir. Karma yöntem tezleri ise ilk olarak 2004-2007 yılları arasında yapılmış olmakla birlikte artış gerçekleşmemiştir.

Tezlerin araştırma yöntemi açısından modeline göre dağılımı

Tezlerin araştırma yöntemi açısından araştırma modeli bilgileri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Tezlerin araştırma yöntemi açısından araştırma modeli

Yöntem	Araştırma Modeli									
	Açıklayıcı sıralı desen	Bilgi yok	Durum çalışması	Etnografik	Etnografik durum çalışması	Genel tarama	İlişkisel tarama	Metanaliz	Olğubilim	Toplam
Nicel		47				82	103	1		233
Nitel		1	2	2	1				4	10
Karma	1	6								7
Kuramsal						1				1
Toplam	1	54	2	2	1	83	103	1	4	251

Tablo 6'ya göre tezlerde en çok ilişkisel tarama ($f=103$), daha sonra ise genel tarama ($f=83$) modeli kullanılmıştır. Tezlerde kullanılan yöntem açısından araştırma modeli incelendiğinde nicel tezlerde en fazla ilişkisel ($f=103$) model, nitel tezlerde ise en fazla olğubilim ($f=4$) deseni kullanılmıştır. Tezlerin azımsanmayacak bir bölümünde ($f=54$) ise hangi modelin kullanıldığına dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Tez türü açısından bakıldığında bazı nicel ($f=47$), nitel ($f=1$) ve karma ($f=6$) tezlerde araştırma modeline ilişkin bilginin bulunmadığı görülmektedir. Tez türündeki oranları dikkate alındığında yaklaşık olarak nicel tezlerin %20'si, nitel tezlerin %10'u ve karma tezlerin %85'inde araştırma modeline dair bilgi yer almamıştır. Bu doğrultuda çoğunlukla karma yöntem kullanılan tezlerde hangi araştırma modelinin kullanıldığı belirtilmemiştir. Bununla birlikte karma yöntemdeki tezlerde nicel ve nitel bölüme ilişkin farklı model bilgileri mevcut olup bunlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Karma yöntem tezlerinin araştırma modeli

Yöntem	Araştırma modeli				
	Nicel			Nitel	
	Genel tarama	İlişkisel tarama	Bilgi yok	Bilgi yok	Durum çalışması
Karma	3	2	2	6	1

Tablo 7'ye göre karma yöntem çalışmalarında nicel bölümde çoğunlukla genel tarama (f=3) modeli kullanılmış olmakla birlikte bazı tezlerde ilişkisel tarama (f=2) modeli kullanılmış, bazılarında ise modele ilişkin bilgi bulunamamıştır (f=2). Nitel bölümde ise çoğunlukla modele ilişkin bilgi bulunmamakta (f=6) olup sadece bir çalışmada durum çalışması kullanılmıştır.

Tezlerin örneklem iline göre dağılımı

Tezlerin örneklem ili bilgileri Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Tezlerin örneklem ili

Örneklem ili	f	Örneklem ili	f
İstanbul	72	Kayseri	2
Karma	17	Kırklareli	2
Ankara	16	Ordu	2
İzmir	15	Şırnak	2
Bilgi yok	8	Yozgat	2
Eskişehir	8	Zonguldak	2
Konya	6	Aksaray	1
Balıkesir	5	Adana	1
Kocaeli	5	Burdur	1
Malatya	5	Çanakkale	1
Bolu	4	Çorum	1
Erzurum	4	Diyarbakır	1
Gaziantep	4	Erzincan	1
Afyonkarahisar	3	Giresun	1
Düzce	3	Gümüşhane	1
Elazığ	3	Isparta	1
Kütahya	3	Kahramanmaraş	1
Manisa	3	Kars	1
Mersin	3	Kastamonu	1
Sakarya	3	Kosova/Prizren	1
Uşak	3	Muğla	1
Van	3	Nevşehir	1
Yalova	3	Rize	1
Antalya	2	Samsun	1
Aydın	2	Siirt	1
Batman	2	Sivas	1
Bilecik	2	Şanlıurfa	1
Bursa	2	Tekirdağ	1
Denizli	2	Tokat	1
Edirne	2	Trabzon	1
<i>Toplam</i>	<i>249</i>		

Not: Tezlerden 1'inde kuramsal yöntem, 1'inde meta analiz modeli kullanıldığından örneklem ili bulunmamaktadır.

Tablo 8 incelendiğinde tezlerde farklı illerde uygulamalar yapılmış olmakla birlikte en fazla İstanbul (f=72) ilindeki eğitim örgütlerinde uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Karma illerdeki (f=17), Ankara'daki (f=16) ve İzmir'deki (f=15) eğitim örgütlerinde de sıklıkla uygulama yapıldığı görülmektedir. Bazı tezlerde (f=8) ise örneklem iline yönelik bilgi bulunamamıştır.

Tezlerin örneklem kademesi açısından örneklem grubuna göre dağılımı

Tezlerin örneklem kademesi açısından örneklem grubu bilgileri Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9: Tezlerin örneklem kademesi açısından örneklem grubu

Örneklem kademesi	Örneklem grubu							Toplam
	Bilgi yok	İdari personel	Karma	Öğrenci	Öğretim elemanı	Öğretmen	Yönetici	
Okul öncesi						1		1
İlkokul			2	1		8		11
İlköğretim			19	2		35	3	59
Ortaokul	1		3	4		10	1	19
Ortaöğretim			17	3		26	2	48
Yükseköğretim		3	15	2	35			55
Dershane			1					1
Karma			12			22	1	35
Bilgi yok			2	1		8	2	13
Toplam	1	3	71	13	35	110	9	242

Not: Tezlerden 1’inde kuramsal yöntem, 1’inde meta analiz modeli kullanıldığından örneklem kademesi ve grubu bulunmamakta, 7’inde karma yöntem kullanıldığından ayrı analiz edilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde tezlerde örneklemin her kademedan seçildiği görülmektedir. Tezlerde en fazla ilköğretim (f=59) kurumlarından, en az ise okul öncesi (f=1) kurumlarından ve dershaneden (f=1) örneklem alınmıştır. Sıklıkla yükseköğretim (f=55) ve ortaöğretim (f=48) kurumlarından da örneklem alındığı belirlenmiştir. Örneklem grubu açısından bakıldığında en fazla öğretmenlerle (f=110) uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca karma (f=71) ve öğretim elemanı (f=35) grubu sıklıkla örneklem alınan gruplardandır. Öğretmen (f=35), yönetici (f=3) ve karma (f=19) örneklem grubu en fazla ilköğretim kademesinde bulunmaktadır. Öğrenci (f=4) örneklem grubu ise en fazla ortaokuldadır. Karma yöntem tezlerinde ise örneklem kademesi açısından örneklem grubu nicel ve nitel bölüm açısından incelenerek Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Karma yöntem tezlerinin örneklem kademesi açısından örneklem grubu

Örneklem Kademesi	Örneklem grubu							Toplam	
	Nicel			Nitel					
	Öğretmen	Öğrenci	Yönetici	Karma	Öğretmen	Öğrenci	Yönetici	Karma	
İlköğretim	1			2	1		1	1	3
Karma	1		1				1	1	2
Ortaokul	1							1	1
Yükseköğretim		1						1	1
Toplam	3	1	1	2	1	0	2	4	7

Tablo 10’a göre karma yöntem tezleri ilköğretim (f=3), karma (f=2), ortaokul (f=1) ve yükseköğretim (f=1) kurumlarında gerçekleştirilmiştir. Nicel bölümde en fazla öğretmenlerle (f= 3), nitel bölümde ise karma (f=4) örneklem grubuyla uygulamalar yapılmıştır.

Tezlerin örnekleme yöntemine göre dağılımı

Tezlerin örnekleme yöntemi bilgileri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Tezlerin örnekleme yöntemi

Örnekleme yöntemi	f
Basit tesadüfi örnekleme	65
Evren üzerinde çalışma	44
Bilgi yok	39
Küme örnekleme	30

Tabakalı örnekleme	24
Uygun/kolay ulaşılabilir örnekleme	21
Ölçüt örnekleme	10
Amaçlı örnekleme	4
Maksimum çeşitlilik örnekleme	2
Sistemik örnekleme	2
Benzeşik örnekleme	1
<i>Toplam</i>	<i>242</i>

Not: Tezlerden 1’inde kuramsal yöntem, 1’inde meta analiz modeli kullanıldığından örnekleme yöntemi bulunmamakta, 7’inde karma yöntem kullanıldığından ayrı analiz edilmiştir.

Tablo 11’e göre tezlerde en fazla basit tesadüfi örnekleme (f=65) yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca sıklıkla evren üzerinde çalışma (f=44) yapılmış olup küme örnekleme (f=30), tabakalı örnekleme (f=24) ve uygun/kolay ulaşılabilir örnekleme (f=21) yöntemleri de kullanılmıştır. Hangi örnekleme yönteminin kullanıldığı bilgisinin bulunmadığı tezler de (f=39) oldukça fazladır. Karma yöntem çalışmalarında hem nicel hem de nitel bölümlerde farklı örnekleme yöntemlerinin kullanıldığı saptanmış olup bunlar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Karma yöntem tezlerinin örnekleme yöntemi

Karma	Nicel	Nitel
Bilgi yok	1	3
Evren üzerinde çalışma	2	
Basit tesadüfi örnekleme	2	1
Tipik durum örnekleme		1
Maksimum çeşitlilik örnekleme		1
Ölçüt örnekleme	1	
Uygun/kolay ulaşılabilir örnekleme	1	1

Tablo 12’ye göre karma yöntem kullanılan tezlerde çoğunlukla nitel (f=3) bölümde örnekleme yöntemine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Nitel bölümde basit tesadüfi (f=1), tipik durum (f=1), maksimum çeşitlilik (f=1) ve uygun/kolay ulaşılabilir (f=1) örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Nicel bölümde ise evren üzerinde çalışıldığı (f=2), basit tesadüfi (f=2), ölçüt (f=1) ve uygun /kolay ulaşılabilir (f=1) örnekleme yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Tezlerin örnekleme sayısına göre dağılımı

Tezlerin örnekleme sayısı bilgileri Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Tezlerin örnekleme sayısı

Örnekleme sayısı (kişi)	f
1-50	10
51-100	6
101-150	22
151-200	18
201-250	24
251-300	26
301-350	33
351-400	32
401-450	15
451-500	9
501-550	8
551-600	6
601-650	4
651-700	3
701 ve üzeri	24
Bilgi yok	2
<i>Toplam</i>	<i>242</i>

Not: Tezlerden 1'inde kuramsal yöntem, 1'inde meta analiz modeli kullanıldığından örneklem sayısı bulunmamakta, 7'sinde karma yöntem kullanıldığından ayrı analiz edilmiştir.

Tablo 13'te tezlerde en fazla 301-350 (f=33) aralığındaki örneklem sayısının tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca tezlerde sıklıkla 351-400 (f=32), 251-300 (f=26), 201-250 (f=24), 701 ve üzeri (f=24), 101-150 (f=22) aralığında örneklem sayıları kullanılmıştır. Karma yöntem kullanılan tezlerde ise örneklem sayıları nicel ve nitel bölüm şeklinde analiz edilerek Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14: Karma yöntem tezlerinin örneklem sayısı

Nicel bölüm örneklem sayısı	Nitel bölüm örneklem sayısı
93	Bilgi yok
488	Bilgi yok
413	9
502	18
79	15
298	15
94	35

Tablo 14'e göre karma yöntem tezlerinin nicel bölümünde örneklem sayısı en az 79, en fazla 502'dir. Nitel bölümde ise örneklem sayısı en az 9, en fazla 35'tir. Bununla birlikte bazı karma yöntem tezlerinin nitel bölümünde örneklem sayısının belirtilmediği görülmektedir.

Tezlerin veri toplama yöntemine göre dağılımı

Tezlerin veri toplama yöntemi bilgileri Tablo 15'te verilmiştir.

Tablo 15: Tezlerin veri toplama yöntemleri

Veri toplama yöntemi	f
Anket/Ölçek	238
Bireysel görüşme	14
Gözlem	6
Odak grup görüşmesi	5
Doküman inceleme	2
Mecaz	1
Hikâye	1
<i>Toplam</i>	<i>267</i>

Not: Tezlerde birden fazla veri toplama yöntemi kullanıldığından veri toplama yöntemi sayısı incelenen tez sayısından fazladır.

Tablo 15'e göre tezlerde veriler çoğunlukla anket/ölçek (f=238) aracılığıyla toplanmıştır. Ayrıca bireysel görüşme (f=14), gözlem (f=6), odak grup görüşmesi (f=5), doküman inceleme (f=2), mecaz (f=1) ve hikâye (f=1) de kullanılan veri toplama yöntemleridir.

Sonuç ve öneriler

Araştırmada eğitim örgütlerinde örgüt kültürü ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin yapılmış olduğu belirlenmiştir. Yüksek lisans tez sayısı doktora tez sayısından fazladır. Örgüt kültürü çalışmalarını inceleyen diğer araştırmalar (Özen-Kutanis vd., 2015; Sezgin ve Sönmez, 2017) da bu bulguyu desteklemektedir. Eğitim bilimleri alanındaki tezleri inceleyen araştırmalarda da yüksek lisans tez sayısının doktora tez sayısından fazla olduğu tespit edilmiştir (Alp ve Şen, 2021; Yakar vd., 2022). Bu durumun üniversitelerde açılan yüksek lisans ve doktora öğrenci kontenjanlarıyla ve mezun edilen öğrenci sayılarıyla ilişki olduğu düşünülmektedir (Yakar vd., 2022). Ancak örgüt kültürünün doktora düzeyinde değerlendirilmesi konunun daha iyi analiz edilmesine katkıda bulunacaktır. Bu açıdan doktora düzeyinde konuya eğilim artırılarak doktora tezlerinin sayısı artırılabilir.

Örgüt kültürü tezlerinin ilk olarak 1996-1999 yılları arasında gerçekleştirildiği ve tez sayısının gittikçe arttığı belirlenmiştir. Bu artışa tez türü açısından bakıldığında hem yüksek lisans hem de doktora tez sayısının son yıllarda daha fazla olduğu görülmüştür. 1980'lerin başlarında örgütsel davranış alanında

en çok ilgi gören konu örgüt kültürü olmasına rağmen (Özkalp ve Kırel, 2018) Türkiye’de okul kültürü ile ilgili ilk araştırmalar 1990’lı yıllarda yapılmış, 2000 yılından sonra ise artmıştır (Şahin, 2011). Bu açıdan tez sayısının okul kültürü kavramının Türkiye’deki gelişimine paralel olduğu söylenilebilir.

Eğitim örgütlerinde örgüt kültürü tezlerinin 73 üniversitede yapıldığı tespit edilmiştir. Tezlerin yapıldığı devlet üniversite sayısının vakıf üniversite sayısından daha fazla olduğu görülmüştür. Türkiye’de toplam 209 üniversite bulunmaktadır. Bunlardan 131’i devlet üniversitesidir (wikipedia.org, 01.09.2022). Bu doğrultuda elde edilen bulgunun Türkiye’deki üniversitelerin türlerinin ve bu üniversitelerdeki lisansüstü eğitim programlarının sayısından kaynaklanabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte tez sayısının üniversite sayısına oranının vakıf üniversitelerinde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Buna göre vakıf üniversitelerinde eğitim örgütlerinde örgüt kültürü tezlerine olan ilginin daha fazla olduğu belirtilebilir. Devlet üniversitelerinde örgüt kültürü konusuna eğilim artırılarak daha fazla tez gerçekleştirilebilir.

Kültürel temalar (değerler, normlar vb.) örgüt kültürünü ölçmek için sürekli olarak kullanılabilir (Sun, 2008). Bu açıdan farklı kültürel temalarla örgüt kültürü daha iyi analiz edilebilir. Diğer yandan kültür kavramı örgütlerdeki öneminin anlaşılmasıyla popüler hale gelmiş; örgütsel yapı, liderlik, çevre gibi pek çok konu örgüt kültürü açısından yeniden yorumlanmıştır (Şişman, 2014). Bu doğrultuda incelenen tezlerin çoğunluğunda örgüt kültürü başka bir konu ile birlikte ele alınmıştır. Örgüt kültürünün liderlik, örgütsel bağlılık, iş doyumu, değer, motivasyon, örgütsel güven, tükenmişlik, örgütsel vatandaşlık, iletişim ve örgütsel sessizlik gibi pek çok konu ile birlikte ele alındığı belirlenmiştir. Örgüt kültürü çalışanların eylemleriyle şekillenirken diğer taraftan çalışanların eylemlerini de şekillendirir (Hinde, 2005). Bu açıdan örgüt kültürü araştırmalarda hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır (Özen-Kutunis vd., 2015; Sezgin ve Sönmez, 2017). Örgüt kültürünün bağımsız değişken olarak ele alınması örgüt kültürünün ilişkilendirildiği konu üzerindeki etkisini ortaya koyarak öneminin anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Diğer yandan örgüt kültürünün bağımlı değişken olarak ele alınması örgüt kültürünün ilişkilendirildiği konunun örgüt kültürüne etkisini ortaya koyarak güçlü bir okul kültürü oluşturmak için dikkate alınması gereken durumları belirtmesi açısından önemsenmelidir.

Bu araştırmada örgüt kültürünün en fazla liderlik ile birlikte ele alındığı belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar da liderliğin örgüt kültürüyle sıklıkla ele alınan konular arasında olduğunu desteklemektedir (Özen-Kutunis vd., 2015; Sezgin ve Sönmez, 2017). Okul müdürlerinin okul kültürüyle ilgili sorumluluğunun okuldaki diğer bireylerden daha fazla olması (Le Clear, 2005) örgüt kültürünün en fazla liderlik ile birlikte ele alınmasına neden olabilir. Peterson ve Deal (2002) bu konuya ilişkin olarak okul kültürü personelin, öğrencilerin ve velilerin kalplerinde ve zihinlerinde yerleşik olduğundan örgütteki kültürel faktörlerin tamamının liderler tarafından şekillendirilmesinin kolay olmadığını ancak zamanla okul müdürünün kültürel kalıplar üzerinde etkisi olabileceğini ve bunları şekillendirebileceğini belirtmektedir. Martin (2009) okul kültürü oluşturulduktan veya istenilen yönde değiştirildikten sonra okul müdürünün örgüt kültüründeki rolünün bu kültürü sürdürmek olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan örgüt kültürünü değiştirmeye ve sürdürmeye odaklanan liderler şeklinde bir ayırımın yapılması gerektiği Trice ve Beyer (1991) tarafından vurgulanmaktadır. Diğer yandan okulun gelişimi açısından önemli görülen pozitif bir okul kültürünün oluşturulmasında farklı liderlik modellerinin etkili olduğuna dikkat çekilmektedir (Le Clear, 2005). Bu doğrultuda örgüt kültürü ve liderlik ilişkisi pek çok çalışmada ele alınmış olup dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik, laissez-faire liderlik, otantik liderlik, hizmetkâr liderlik, öğretimsel liderlik gibi farklı liderlik tarzlarının örgüt kültürüyle ilişkili olduğu ve bu ilişkinin liderlik tarzına göre değiştiği ortaya konulmuştur (Le Clear, 2005; Martin, 2009; Şahin, 2011; Yalçın ve Karadağ, 2013; Karadağ ve Öztekin-Bayır, 2018; Kalkan vd., 2020). Ayrıca bu ilişkinin çift yönlü olduğu vurgulanmıştır (Bakan, 2009). Bu ilişkinin ayrıntılarına değinen Erdem ve Dikici’ye (2009) göre liderin örgüte ve örgütsel değerlere bakış açısı örgüt kültürünü etkilerken örgüt kültürü liderin kararlarını, liderlik davranışlarını ve yaklaşımını yönlendirmektedir.

İncelenen tezlerde örgüt kültürü cinsiyet, mesleki kıdem, yaş, mezuniyet bilgileri, kurumdaki kıdem, kurum türü, branş, medeni durum, statü ve unvan gibi pek çok demografik değişken açısından analiz edilmiştir. En fazla cinsiyet değişkeni açısından analiz edilmiştir. Şahin’e (2010) göre de araştırmalarda örgüt kültürü farklı değişkenler açısından incelenmekle birlikte en fazla ele alınan değişken cinsiyettir.

Sezgin ve Sönmez'in (2017) çalışmasında da örgüt kültürünün en fazla demografik değişkenler açısından incelendiği belirlenmiştir. Bu durum Sezgin ve Sönmez (2017) tarafından ulusal alan yazındaki eğitim bilimleri çalışmalarında bağımsız değişken olarak demografik değişkenlerin ele alınmasının örgüt kültürü çalışmalarına yansıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Kültürün sürekli değişen bir fenomen olması yapılan araştırmaların gerçekleştirildiği andaki mevcut kültürün durumunu ortaya koymasını sağlamaktadır (Şişman, 2014). Bu açıdan eğitim örgütlerinde örgüt kültürünün belirlendiği ve demografik değişkenler açısından incelendiği araştırmalar güncel durumu ortaya koyması bakımından alan yazına katkı sunabilir. Örgüt kültürünün demografik değişkenler açısından incelenmesi bu değişkenlerin bireylerin mevcut örgüt kültürü algılarını nasıl etkilediğini ortaya koyabilir. Böylelikle elde edilen sonuçlar okullarda güçlü kültürlerin oluşturulabilmesi açısından okul müdürlerine gerçekleştirilecekleri uygulamalar konusunda yardımcı olabilir.

İncelenen tezlerde nicel, nitel, karma ve kuramsal yöntem kullanılmıştır. En fazla nicel yöntem kullanılırken en az kuramsal yöntem kullanılmıştır. Kuramsal tez Türkiye'de örgüt kültürü çalışmalarının başladığı yıllarda gerçekleştirilmiştir. Nitel ve karma yöntemin kullanıldığı tezler ise son yıllarda gerçekleştirilmekle birlikte sayıca oldukça azdır. Örgüt kültürü çalışmalarının incelendiği araştırmalar da (Özen-Kutunis vd., 2015; Sezgin ve Sönmez, 2017) nicel yöntemin diğer yöntemlere göre daha fazla kullanıldığını desteklemektedir. Bu eğilim eğitim bilimleri alanındaki lisansüstü tezlerde kullanılan yöntemlerde de görüldüğünden (Aydın ve Uysal, 2014; Eskici ve Çayak, 2017) sadece örgüt kültürü tezlerine özgü bir durum şeklinde değerlendirilmemelidir.

Örgüt kültürünün ölçülmesine yönelik araştırmacılar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örgüt kültürünün nitel yöntemle ölçülmesini savunanların yanında nicel olarak ölçülebildiğini savunanlar da bulunmaktadır. Nitel yöntem mi yoksa nicel yöntem mi tartışmasının temeli aslında emik ve etik yaklaşımdaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Emik yaklaşımda içsel bir bakış açısı vurgulanmakta olup incelenen kavram katılımcıların anlayışına göre kategorize edilip anlamlandırılabilen ve sübjektif bir nitelik taşımaktadır. Etik yaklaşımda dışsal bir bakış açısı vurgulanmakta olup incelenen kavram araştırmacı tarafından kategorize edilip anlamlandırılabilen ve objektif bir nitelik taşımaktadır. Emik yaklaşımda örgüt kültürü bir bütün olarak ele alınabilmekte, kültüre örgütün kendisi olarak yaklaşılmakta, örgüt kültürü detaylı ve kapsamlı olarak incelenebilmekte ancak örgüt kültürleri arasında karşılaştırma ve genelleştirme imkânı bulunmamaktadır. Etik yaklaşımda örgüt kültürü parçalarına ayrılarak (değerler, normlar vb.) yüzeysel olarak incelenebilmekte, örgüt kültürü bir değişken olarak ele alınmakta, örgüt kültürleri arasında karşılaştırma ve genelleştirme imkânı bulunmaktadır. Bu açıdan örgüt kültürünün nasıl ele alınacağı kullanılacak yöntemi belirlemektedir (Danışman ve Özgen, 2003). Nitel çalışmalarla örgüt kültürü derinlemesine analiz edilebilirken, karma yöntem araştırmalarıyla hem derinlemesine analize hem de genellebilirliğe katkı sağlanabilir. Ayrıca örgüt kültürünün kuramsal açıdan incelenmesi konuya ilişkin teorik yaklaşımların güncelliğinin takip edilmesi açısından faydalı olabilir. Kuramsal açıdan incelemek ele alınan konunun teorik açıdan iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bu açıdan kuramsal çalışmalar önemsenmelidir. Diğer yandan nicel yöntemin yaygın olarak kullanımı sonucu incelenen tezlerde farklı veri toplama araçları kullanılmış olsa da çoğunlukla veriler anket/ölçek aracılığıyla toplanmıştır. Eğitim bilimleri alanındaki tezlerde de eğilim bu yöndedir (Eskici ve Çayak, 2017; Alp ve Şen, 2021).

İncelenen tezlerde farklı araştırma modelleri kullanılmıştır. En fazla ilişkisel tarama, daha sonra ise genel tarama modeli kullanılmıştır. Yöntem açısından nicel tezlerde en fazla ilişkisel model, nitel tezlerde ise en fazla olgubilim deseni kullanılmıştır. Eğitim bilimleri alanında nicel yöntem kullanılan tezlerde de ilişkisel tarama modeli sıklıkla kullanılmaktadır (Alp ve Şen, 2021; Başaran vd., 2021). Diğer yandan tezlerin bazılarında ise kullanılan modele ait bilgi mevcut değildir. Tez türündeki oranlarına göre incelendiğinde çoğunlukla karma yöntem kullanılan tezlerde hangi araştırma modelinin kullanıldığının belirtilmediği tespit edilmiştir. Aşıroğlu'nun (2020) çalışmasında ise karma yöntem kullanılan tezlerde modele ilişkin bilginin mevcut olmadığı tezler bulunduğu ancak çoğunlukla modelin belirtilmiş olduğu saptanmıştır. İncelenen karma yöntemdeki tezlerde kullanılan modeller nicel ve nitel bölüm şeklinde incelendiğinde nicel bölümde çoğunlukla genel tarama modeli kullanılmış olmakla birlikte bazı tezlerde ilişkisel tarama modeli kullanılmış, bazılarında ise modele ilişkin bilgi bulunmamıştır. Nitel bölümde ise çoğunlukla modele ilişkin bilgi bulunmamakta olup sadece bir

çalışmada durum çalışması kullanıldığı belirlenmiştir. Aşıroğlu'nun (2020) çalışmasında da karma yöntem tezlerinde nicel ve nitel boyutta model belirtmeyen çalışmalar bulunmaktadır. Karma yöntem kullanılan tezlere ilişkin elde edilen bu bulgular karma yöntem konusunda araştırmacıların yeterli bilgiye sahip olmadığını gösterebilir.

Örgüt kültürü tezlerinde etnografik çalışmaların az olması dikkat çekmiştir. Oysa okul kültürü araştırmalarının antropolojik ve sosyolojik olması gerektiğinden etnografik çalışmaların yapılması gerekli görülmektedir (Hoy, 1990). Bu açıdan okul kültürü araştırmacıları genellikle etnografik ve katılımcı gözlem yöntemlerini kullanmışlardır (Roach ve Kratochwill, 2004). Diğer yandan metaanalizin kullanıldığı bir tez bulunmaktadır. Belirli bir alanda yapılan çalışmaların artması ve bu çalışma sonuçlarının birbirinden farklı olması oluşan bu bilgileri yorumlayıp yeni yapılacak çalışmalar hakkında bilgi sunmak için kapsayıcı ve güvenilir nitelikte metaanaliz çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Meta analiz nicel araştırma bulgularını birleştirerek bunların istatistiksel analizini yapmaktır. Böylelikle pek çok araştırmadan elde edilen bulguların birleştirilerek ortak yargıya varılmasını sağlar (Akgöz vd., 2004). Bu açıdan örgüt kültürü ile ilgili metanaliz çalışmaları önemsenmelidir.

Tezler örneklem ili açısından incelendiğinde farklı illerde uygulamalar yapılmış olmakla birlikte en fazla İstanbul'daki, daha sonra ise Ankara ve İzmir illerindeki eğitim örgütlerinde uygulamaların yapıldığı tespit edilmiştir. Sezgin ve Sönmez'in (2017) çalışmasında da örgüt kültürü çalışmalarında örneklem bölgesi açısından benzer bulgulara ulaşılmış olup bu durumun belirtilen illerdeki üniversite sayısı ve lisansüstü eğitime erişim kolaylığı açısından doğal olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte bu durum söz konusu illerde bulunan bireylerin diğer illerdeki bireylere göre eğitim bilimleri alanında lisansüstü eğitime katılma oranlarıyla da ilişkilendirilebilir. Bazı tezlerde ise örneklem iline yönelik bilgi bulunamamıştır. Ayrıca karma illerdeki eğitim örgütlerinde de uygulamaların gerçekleştirilmiş olması sonuçların Türkiye kapsamında genellenebilirliği açısından önemlidir.

İncelenen tezlerde her kademedeki örneklem seçilmiştir. Örneklem en fazla ilköğretim kurumlarından, en az ise okul öncesi eğitim kurumlarından ve dershaneden seçilmiştir. Sıklıkla yükseköğretim ve ortaöğretim kurumlarından da örneklem alınmıştır. Sezgin ve Sönmez'in (2017) çalışmasında ise örgüt kültürü araştırmalarında en fazla ilköğretim ve ortaöğretim, en az ise okul öncesi eğitim kurumlarında çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Bu durumda okul öncesi eğitim kurumlarında örgüt kültürü tezlerinin artırılması önemsenmelidir. İlköğretim kurumlarında daha fazla sayıda öğretmenin bulunması uygulama kolaylığı açısından araştırmacıları etkilemiş olabilir. Nitekim bu araştırmada tezlerde en fazla öğretmenlerle uygulamalar gerçekleştirilmiş olup öğretmenlerle yapılan tezlerin en fazla ilköğretim kademelerinde olduğu tespit edilmiştir. Eğitim bilimleri alanında da tezlerde öğretmenlerle daha fazla araştırma yapılması yaygın bir durumdur (Eskici ve Çayak, 2017; Alp ve Şen, 2021; Başaran vd., 2021). Ancak karma örneklem grubunu içeren çalışmalar örgüt kültürünün farklı bireylerin algılarına dayalı olarak analiz edilmesini sağlayacağından örgüt kültürünün daha iyi analiz edilmesine katkı sağlayabilir.

Araştırmada ulaşılan diğer bir bulgu tezlerde en fazla basit tesadüfi örnekleme yönteminin kullanılmış olmasıdır. Ayrıca sıklıkla evren üzerinde çalışma da yapılmıştır. Alp ve Şen (2021) de incelediği tezlerde örnekleme yöntemine ilişkin aynı sonuca ulaşmıştır. Bununla birlikte örgüt kültürü tezlerinde çoğunlukla olasılığa dayalı (basit tesadüfi, küme örnekleme ve tabakalı örnekleme vb.) örnekleme yöntemleri kullanılsa da bazı tezlerde olasılığa dayalı olmayan (uygun/kolay ulaşılabilir, ölçüt, amaçlı, maksimum çeşitlilik vb.) örnekleme yöntemlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Aydın ve Uysal (2014) da incelediği tezlerde aynı sonuca ulaşmıştır. Evren üzerinde çalışmak elde edilen sonuçların genellenebilirliğini artırır da zaman, maliyet, emek vb. nedenlerle örneklem alma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Örnekleme yöntemi evreni temsil eden ve araştırmanın uygulanacağı bireyleri seçme sürecidir. Olasılığa dayalı örneklemlerde evreni temsil gücü daha fazladır. Evrenin sınırları tam olarak belirlenemiyorsa ve genelleme yapmak önemli değilse olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemleri kullanılmaktadır. Örnekleme ilişkin diğer bir önemli husus da örneklem sayısıdır. Örneklem sayısının yetersiz olması sonuçların evrene genellenebilirliğine zarar veren bir durumdur (Özen ve Gül, 2007). Bu araştırmada incelenen tezlerde en fazla 301-350 aralığındaki örneklem sayısının tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca tezlerde sıklıkla 351-400, 251-300, 201-250, 701 ve üzeri, 101-150 aralığında

örneklem sayıları da kullanılmıştır. Alp ve Şen (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise tezlerde farklı örneklem büyüklükleri bulunmakla birlikte en fazla 201-300, ikinci sırada 301-400 kişilik örneklem kullanılmıştır. Uygun örneklem sayısının belirlenmesinde örneklemin evreni temsil edebilirliğine odaklanılır. Bu ise uygun örneklem sayısının belirlenmesinde pek çok faktörün (evren sayısı, evren homojenliği, güven düzeyi, örneklem hatası toleransı vb.) göz önüne alınmasını gerektirmektedir. Bu açıdan örneklem sayısının bu ölçütler doğrultusunda belirlenmesi önemlidir (Balcı, 2001). Bununla birlikte örnekleme yöntemine ve sayısına ilişkin bilginin bulunmadığı tezler de mevcuttur. Sezgin ve Sönmez'in (2017) çalışmasında da örnekleme yöntemine ilişkin bilginin bulunmadığı örgüt kültürü çalışmaları bulunmaktadır. Eğitim bilimleri alanındaki bazı tezlerde de örnekleme yönteminin belirtilmediği tespit edilmiştir (Aydın ve Uysal, 2014; Alp ve Şen, 2021; Başaran vd., 2021).

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, tez sayısı okul kültürü kavramının Türkiye'deki gelişimine paralel olarak gittikçe artmıştır. Eğitim örgütlerinde örgüt kültürünün daha iyi analiz edilebilmesi için doktora düzeyinde tez sayısı artırılmalıdır. Devlet üniversitelerinde eğitim örgütlerinde örgüt kültürü tezlerine olan ilgi artırılmalıdır. Tezlerin çoğunluğunda örgüt kültürünün başka bir konu ile birlikte ele alınması örgüt kültürünün önemini ve güçlü bir örgüt kültürü oluşturulabilmesi için dikkate alınması gereken faktörlerin ortaya konulmasına katkı sağlamıştır. Tezlerde örgüt kültürünün pek çok demografik değişken açısından analiz edilmesi değişkenlerin bireylerin mevcut örgüt kültürü algılarını nasıl etkilediğini ortaya koyabilme ve okullarda güçlü kültürlerin oluşturulabilmesi açısından okul müdürlerine gerçekleştirecekleri uygulamalar konusunda yardımcı olabilmektedir. Tezlerde farklı yöntemler kullanılması eğitim örgütlerinde örgüt kültürü alan yazına katkı sağlamakla birlikte kuramsal, nitel ve karma yöntemin kullanıldığı tez sayısı artırılmalıdır. Tezlerde farklı araştırma modelleri kullanılmış olmakla birlikte etnografik çalışmaların ve meta analiz kullanıldığı tez sayısı artırılmalıdır. Bazı tezlerde araştırma modeli, örneklem ili, örnekleme kademesi, örnekleme grubu, örnekleme yöntem ve örneklem sayısı bilgilerinin bulunmaması tezlerin geçerlik ve güvenilirliğine zarar verici bir durumdur. Tezlerde farklı illerde uygulamalar yapılmış, farklı örnekleme yöntemleri kullanılmış ve her kademededen örneklem seçilmiş olmakla birlikte okul öncesi eğitim kurumlarında ve dersanelerde örgüt kültürü tezleri artırılmalıdır.

Bu araştırma eğitim örgütlerinde gerçekleştirilen örgüt kültürü ile ilgili tezlerin incelenmesiyle sınırlıdır. Diğer örgütlerde örgüt kültürüne yönelik gerçekleştirilen tezlerin incelendiği araştırmalarla örgüt kültürü alan yazına katkı sunulabilir. Bu araştırmadaki diğer bir sınırlılık tezlerin incelenme ölçütleridir. Tezlerin incelenme ölçütleri yayımlandığı yıl açısından tez türü, üniversite türü, birlikte ele alınan konu, analiz edilen demografik değişkenler, yayımlandığı yıl açısından araştırma yöntemi, araştırma yöntemi açısından araştırma modeli, örneklem ili, örneklem kademesi açısından örneklem grubu, örnekleme yöntemi, örneklem sayısı ve veri toplama yöntemi ile sınırlıdır. Farklı ölçütler bağlamında tezler incelenebilir. Ayrıca örgüt kültürü bazı değişkenlerden etkilenebilir, bazılarını da etkileyebilir (Özen-Kutanis vd., 2015). Bu araştırmada tezlerde eğitim örgütlerinde örgüt kültürünün birlikte ele alındığı konularla ilişkisi analiz edilmemiştir. Yapılacak çalışmalarda bu ilişkilerin analiz edilmesi örgüt kültürü alan yazına katkı sunabilir. Ayrıca bu araştırmada bazı tezlerin araştırma modeli, örneklem ili, örnekleme kademesi, örnekleme grubu, örnekleme yöntem ve örneklem sayısı bilgilerinin bulunmadığı görülmüştür. Bu durum önemli metodolojik bir sorun olarak değerlendirilmekte olup bu sorunun tezlerin geçerliğine ve güvenilirliğine zarar verdiği söylenilebilir. Çünkü araştırmaların geçerliği ve güvenilirliği için nerede, kimlerle ve nasıl yapıldığı açıkça belirtilmesi gerekmektedir (Sezgin ve Sönmez, 2017). Yapılacak çalışmalarda tezlerde yöntem bölümündeki eksikliklerin ve hataların tespiti incelenebilir.

Kaynakça

- Akgöz, S., Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004). Meta-analizi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(2), 107-112.
- Alp, Ö. ve Şen, S. (2021). Eğitim yönetimi ve denetimi alanında yazılan lisansüstü nicel tezlerin incelenmesi: Bir sistematik derleme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(1), 24-53. <https://doi.org/10.37217/tebd.774591>
- Arslan, E. (2022). Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 395-407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>

- Aşıroğlu, S. (2020). Eğitim programları ve öğretimde karma yöntemle dayalı doktora tezlerinin incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 354-367.
- Aydın, M. (2013). *Eğitimde örgütsel davranış*. Gazi Kitabevi.
- Aydın, A. ve Uysal, Ş. (2014). Türkiye’de eğitim yönetimi teftişi planlaması ve ekonomisi alanındaki doktora tezlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 177-201.
- Bakan, İ. (2009). Liderlik tarzları ile örgüt kültürü türleri arasındaki ilişkiler: Bir alan çalışması. *TİSK Akademi*, 4(7), 138-172.
- Baker, G. A., ve Associates. (1992). *Cultural leadership: Inside America's community colleges*. Washington: American Association of Community and Junior Colleges. (ED 350049). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED350049.pdf>
- Balat, Ş., Kayalı, B., Gündüz, A. ve Göktaş, Y. (2019, 25-28 Nisan). *Doktora tezlerinde alınan geçerlik ve güvenirlik önlemleri* [Konferans sunumu]. 28. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi, Ankara.
- Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem A Yayıncılık.
- Ballı, A. ve Özgenel, M. (2021). Öğretmenlerin yaratıcı düşünme eğilimlerini etkileyen örgütsel bir faktör: Okul kültürü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(112), 36-50. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.47591>
- Barkley, B., Lee, D., ve Eadens, D. (2014). Perceptions of school climate and culture. *E Journal of Education Policy*. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1158085.pdf>
- Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel davranış: İnsanın üretim gücü*. Ekinoks.
- Başaran, M., Bilir, E., Arslan, Ö., Çetin, M., Avcı, P., Bilici, B., Doruk, O., Arslan, B. ve Gökçearslan, Ş. (2021). Eğitim bilimleri alanı doktora tezlerinde araştırma eğilimleri: Tematik ve yöntemsel bir inceleme. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 15(35), 54-73. <https://doi.org/10.29329/mjer.2020.340.3>
- Berberoğlu, G. N. (1990). Örgüt kültürü ve yönetsel etkinliğe katkısı. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 153-161.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/ORJ0902027>
- Danışman, A. ve Özgen, H. (2003). Örgüt kültürü çalışmalarında yöntem tartışması: Niteliksel-niceliksel yöntem ikileminde niceliksel ölçümler ve bir ölçek önerisi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 91-124.
- Dessel, A. (2010). Prejudice in schools: Promotion of an inclusive culture and climate. *Education and Urban Society*, 42(4), 407-429. <https://doi.org/10.1177/0013124510361852>
- Engels, N., Hotton, G., Devos, G., Bouckennooghe, D., ve Aelterman, A. (2008). Principals in schools with a positive school culture. *Educational Studies*, 34(3), 159-174. <https://doi.org/10.1080/03055690701811263>
- Erdem, O. ve Dikici, A. M. (2009). Liderlik ve kurum kültürü etkileşimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 198-213.
- Eskici, M. ve Çayak, S. (2017). Eğitim bilimleri anabilim dalında yapılan yüksek lisans tezlerine genel bir bakış. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 211-226.
- Evrekli, E., İnel, D., Deniz, H. ve Balım, A. G. (2011). Fen eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerdeki yöntemsel ve istatistiksel sorunlar. *İlköğretim Online*, 10(1), 206-218.
- Furmańczyk, J. (2010). The cross-cultural leadership aspect. *Journal of Intercultural Management*, 2(2), 67-82.
- Gaziel, H. H. (1997). Impact of school culture on effectiveness of secondary schools with disadvantaged students. *The Journal of Educational Research*, 90(5), 310-318. <https://doi.org/10.1080/00220671.1997.10544587>
- Glover, D., ve Coleman, M. (2005). School culture, climate and ethos: Interchangeable or distinctive concepts?, *Journal of In-service Education*, 31(2), 251-272. <https://doi.org/10.1080/13674580500200278>
- Güçlü, N., Yıldırım, K. ve Daşçı, E. (2016). Okul kültürünün güçlü ve zayıf kültürel özellikler açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 91-11.
- Hinde, E. R. (2005). School culture and change: An examination of the effects of school culture on the process of change. *Essays in Education*, 12, 1-12. <https://openriver.winona.edu/eie/vol12/iss1/5>

- Hongboontri, C., ve Keawkhong, N. (2014). School culture: Teachers' beliefs, behaviours, and instructional practices. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(5), 66-88. <https://doi.org/10.14221/ajte.2014v39n5.7>
- Hoy, W. K. (1990). Organizational climate and culture: A conceptual analysis of the school workplace. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1(2), 149-168.
- Hoy, W. K., ve Miskel, C. G. (2010). *Educational administration: Theory, research, and practice*. (S. Turan, Çev. Ed.). Nobel Yayın Dağıtım.
- İrgin, S. (2017). Kültür ve yoksul sanat diyalektiği. *İdil*, 6(33), 1503-1511. <https://doi.org/10.7816/idil-06-33-04>
- Kalkan, Ü., Altınay-Aksal, F., Altınay-Gazi, Z., Atasoy, R., ve Dağlı, G. (2020). The relationship between school administrators' leadership styles, school culture, and organizational image. *Sage Open*, 1-15. <https://doi.org/10.1177/2158244020902081>
- Karadağ, E., ve Öztekin-Bayır, Ö. (2018). The effect of authentic leadership on school culture: A structural equation model. *International Journal of Educational Leadership and Management*, 6(1), 40-75. <https://doi.org/10.17853/ijelm.2018.2858>
- Karadağ, M., Altınay-Aksal, F., Altınay-Gazi, Z., ve Dağlı, G. (2020). Effect size of spiritual leadership: In the process of school culture and academic success. *Sage Open*, 10(1), 1-14. <https://doi.org/10.1177/2158244020914638>
- Karakose, T. (2008). The perceptions of primary school teachers on principal cultural leadership behaviors. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 8(2), 569-579.
- Karaman, S. ve Bakırcı, F. (2010). Türkiye'de lisansüstü eğitim: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 94-114.
- Karcıoğlu, F. (2001). Örgüt kültürü ve örgüt iklimi ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2), 265-283.
- Kurşun, A. T. ve Yılmaz, E. (2020). Okul kültürü ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bir meta analiz çalışması. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 115-131.
- Le Clear, E. A. (2005). *Relationships among leadership styles, school culture, and student achievement*. [Doctoral dissertation, University of Florida]. ProQuest Dissertations.
- MacNeil, A. J., Prater, D. L., ve Busch, S. (2009). The effects of school culture and climate on student achievement. *International Journal of Leadership in Education*, 12(1), 73-84. <https://doi.org/10.1080/13603120701576241>
- Martin, S. T. (2009). *Relationship between the leadership styles of principals and school culture*. [Doctoral dissertation, Georgia Southern University]. Electronic Theses and Dissertations.
- Özen, Y. ve Gül, A. (2007). Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 394-422.
- Özen-Kutanis, R., Özsoy, E., Karakiraz, A., Aras, M., Erol, E. ve Uslu, O. (2015). Örgüt kültürü çalışmalarının yöntem ve kapsam bakımından incelenmesi: Lisansüstü tezler üzerinden bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 123-142. <https://doi.org/10.11611/JMER436>
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2018). *Örgütsel davranış*. Ekin.
- Peterson, K. D., ve Deal, T. E. (1998). How leaders influence the culture of schools. *Educational Leadership*, 56(1), 28-30.
- Peterson, K. D., ve Deal, T. E. (2002). *The shaping school culture fieldbook*. Jossey-Bass. (ED 479930). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED479930.pdf>
- Piotrowsky, M. J. (2016). *The impact of leadership on school culture and student achievement*. [Doctoral dissertation, Clemson University]. ProQuest Dissertations.
- Roach, A. T., ve Kratochwill, T. R. (2004). Evaluating school climate and school culture. *Teaching Exceptional Children*, 37(1), 10-17.
- Robbins, S. P. (1994). *Essentials of organizational behavior*. (S. A. Öztürk, Çev.). Etam A. Ş.
- Schein, E. H. (1990). Organizational culture. *American Psychologist*, 45(2), 109-119. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.45.2.109>
- Schoen, L. T., ve Teddlie, C. (2008) A new model of school culture: A response to a call for conceptual clarity. *School Effectiveness and School Improvement*, 19(2), 129-153. <https://doi.org/10.1080/09243450802095278>

- Sezgin, F. ve Sönmez, E. (2018). Örgüt kültürü ve iklimi çalışmalarının sistematik incelemesi: Bir içerik analizi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 257-275. <https://doi.org/10.17679/inuefd.330928>
- Sezgin, F. ve Sönmez, E. (2017). Örgüt kültürü ve iklimi. S. Özdemir, N. Cemaloğlu(Eds.). *Örgütsel davranış ve yönetimi* içinde. (ss. 179-226). Pegem Akademi.
- Sönmez, N. (2023). Ortaöğretim okulu yöneticilerinin kültürel liderlik rollerinin, değişime olan direnç üzerindeki etkilerinin araştırma bulgularının değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(28), 113-130, <https://doi.org/10.52096/usbd.7.28.08>
- Sun, S. (2008). Organizational culture and its themes. *International Journal of Business and Management*, 3(12), 137-141.
- Suri, H. (2011). Purposeful sampling in qualitative research synthesis. *Qualitative Research Journal*, 11(2), 63-75. <https://doi.org/10.3316/QRJ1102063>
- Şahin-Fırat, N. (2010). Okul müdürü ve öğretmenlerin okul kültürü ile değer sistemlerine ilişkin algıları. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 71-83.
- Şahin, S. (2004). Okul müdürü ve öğretmenler ile okulun bazı özellikleri açısından okul kültürü üzerine bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (39), 458-474.
- Şahin, S. (2010). Okul kültürünün bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 561-575.
- Şahin, S. (2011). The relationship between instructional leadership style and school culture (Izmir case). *Educational Sciences: Theory & Practice*, 11(4), 1920-1927.
- Şişman, M. (2014). *Örgütler ve kültürler*. Pegem Akademi.
- Trice, H. M., ve Beyer, J. M. (1991). Cultural leadership in organizations. *Organization Science*, 2(2), 149-169.
- Ültay, E., Akyurt, H. ve Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Van Houtte, M. (2005). Climate or culture? A plea for conceptual clarity in school effectiveness research. *School Effectiveness and School Improvement*, 16(1), 71-89. <https://doi.org/10.1080/09243450500113977>
- Widodo, H. (2019). The role of school culture in holistic education development in Muhammadiyah Elementary School Sleman Yogyakarta. *Dinamika Ilmu*, 19(2), 265-285. <http://doi.org/10.21093/di.v19i1.1742>
- wikipedia.org (t.y.). Türkiye'deki üniversiteler listesi. 01.09.2022 tarihinde <https://tr.wikipedia.org>, adresinden erişildi.
- Yakar, L., Demir, H. ve İğde, H. (2022). Eğitim bilimleri alanında 2005-2020 yılları arasında yürütülen lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 294-321. <https://doi.org/10.18039/ajesi.970639>
- Yalçın, M. ve Karadağ, E. (2013). Hizmetkâr liderlik ve okul kültürü: Bir yapısal eşitlik modellemesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 101-120.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldırım, E. (2019). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adanmışlığı ile okul kültürü arasındaki ilişki* (Tez No. 553793) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldızay, Y. ve Çetin, G. (2018). Fen eğitiminde eğitim teknolojileri kullanımı: İçerik analizi. *International Journal of Computers in Education*, 1(2), 21-33.

Etik kurul onayı

Bu araştırmanın verileri doküman inceleme yöntemiyle elde edildiğinden etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

1. yazar %70 oranında, 2. yazar %30 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Türkiye’de eğitim yönetimi alanında değerler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi

An examination of graduate theses on values in the field of educational administration

Gönderim Tarihi / Received: 12.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 02.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1281834](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1281834)

Hande ÇELİK**1

Didem KOŞAR²

ÖZ: Bu araştırmanın temel amacı Türkiye’de eğitim yönetimi alanında değerler ile ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin eğilimlerini belirleyebilmektir. Bu amaca yönelik olarak Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan 2000 ile 2022 yılları arasında tamamlanmış olan toplam 48 lisansüstü tez incelenmiştir. Çalışma bir nitel araştırmadır ve doküman analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Verilerin analiz edilmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından bir değerlendirme formu oluşturulmuştur ve tüm tezler bu formlar kapsamında incelenmiştir. Değerlendirme formunda yer alan alt başlıklar tez bilgileri (yıl, tür, üniversite), araştırmanın yöntemi, modeli, örneklem, örneklem büyüklüğü, kullanılan veri toplama araçları ve tez konusundan oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda eğitim yönetiminde değer konulu tezlerin en çok 2015 yılında yayınlandığı, konuyla ilgili tezlerin en fazla Yeditepe Üniversitesi kapsamında yapıldığı, tezlerin büyük oranda yüksek lisans düzeyinde hazırlanmış olduğu ve neredeyse tamamına yakınının nicel yöntemle yürütülmüş olduğu belirlenmiştir. Konularına göre gruplandırılan tezlerin araştırma konularının büyük oranda örgütsel değerler ve değer yönelimi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Verilerin en çok öğretmenlerden oluşan örneklem/çalışma gruplarından elde edildiği anlaşılmıştır. Son olarak araştırma kapsamındaki tezler sonuçlarına göre değerlendirilerek araştırmalarda erişilen ortak ve farklılaşan sonuçlara yer verilmiştir. Alanyazında eğitim yönetiminde değerler konusunda gelecekte yapılacak çalışmalar için araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim yönetimi, Değer, Doküman analizi

ABSTRACT: The main purpose of this research is to determine the trends of postgraduate theses on values in the field of educational administration in Turkey. For this purpose, 48 postgraduate theses completed between the years 2000 and 2022 in the National Thesis Center of the Higher Education Institution were examined. The study is qualitative research and is carried out by document analysis method. The descriptive analysis technique is used to analyze the data. An evaluation form was created by the researchers and all theses are examined within the scope of these forms. Subheadings in the evaluation form consist of thesis information (year, type, university), research method, model, sample, sample size, data collection tools, and its subject. As a result of the analysis, it has been determined that the most published year of the theses on value in education management was 2015, most of the theses on the subject were made within the scope of Yeditepe University, the theses were mostly prepared at the master's level and almost all of them were carried out with the quantitative method. It has been seen that the research topics of the theses mostly focus on organizational values and value preference. It was understood that the data were obtained from the sample/study groups consisting mostly of teachers. Finally, the theses within the scope of the research were evaluated according to their results, and the common and differing results reached in the research were included. By identifying gaps in the literature on this subject, suggestions were made to researchers for further studies.

Keywords: Educational administration, Value, Document analysis

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri/ Eğitim Yönetimi, handecelik@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7550-9376>

² Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi/Eğitim Fakültesi /Eğitim Bilimleri/ Eğitim Yönetimi, didemkosar@hacettepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4959-1094>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The concept of value, which means "the abstract measure to determine the importance of something, the equivalent of something" (Turkish Language Institution, 2005), was first used by Plato in the fourth century BC. Value is one of the key concepts, especially in disciplines that strive to understand human behavior. Because values direct people's lives and constitute the principles underlying issues such as problem-solving, communication, motivation, and personal development in problems encountered in their daily life or business life. The views on the concept of value, which are defined in different ways in the literature, meet on a common ground on the fact that values express beliefs that serve as a guide or criterion in reaching the ideal. It can be said that the subject of value in the field of educational administration has remained in the background until recently. This is due to the dominance of the positivist perspective in the field of educational administration. However, just as people, societies, and organizations have their value systems, schools have values as well. The values shared by teachers, administrators, and students in schools create a positive communication atmosphere by creating a sense of commitment to the school. Strong values and a strong organizational culture in schools increase the effectiveness of the organization (Çelik, 2000). To create a strong school culture in schools, it is necessary to create common values and share them with everyone.

Methodology

In this study, which aims to reveal the trends in the postgraduate theses on values in the field of educational administration in Turkey, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. The data of the research are postgraduate theses on values in educational administration in the Educational Administration Department in the database of the Council of Higher Education National Thesis Center. A total of 48 master's and doctoral theses published between 2000 and 2022 on the subject were examined according to certain criteria. Descriptive analysis was preferred as the data analysis method. The obtained documents were examined by the researchers and the data were analyzed in terms of type, year, university, sample and study group, sample size, method, research model/design, data collection tools used, and research topics.

Findings and discussion

It was seen that the first thesis on subject of values in the field of educational administration was prepared in 2000. The year in which most studies were published was 2015. It is seen that the majority of theses on the subject are master's theses. There are only 7 doctoral theses compared to 41 master's theses. According to this information, it can be said that the number of master's and especially doctoral theses on values in the field of educational administration is few in the last 15 years. 13 of the theses included in the research were prepared at Yeditepe University and constitute 27% of the examined theses. Postgraduate theses were mostly carried out by quantitative method (n=44). The survey model was used in all of the studies conducted with the quantitative method. In more than half of the theses (n=25, 52%), the sample/study group consisted of teachers. The sample of majority of the studies consists of 301-500 participants. Scales or questionnaires were used as data collection tools in the studies conducted with the quantitative method. The most frequently used scale is the "Schwartz Values Inventory". Semi-structured interview forms created by the researchers were used as a data collection tool in the interviews conducted in the qualitative studies. While the majority of the researchers (n=35) used the scales developed/adapted by a researcher other than themselves, some researchers (n=13) developed the data collection tool themselves. Studies on values mostly focus on organizational values (n=12). The subject of value orientations was also studied by researchers (n=9). The subject of management based on values is discussed in 7 theses. Individual values (n=6) and the harmony of organizational and individual values (n=6) are among the preferred research topics for the theses. When the results of the studies are examined, it is seen that the opinions of the participants about the organizational values in their schools are similar. It was determined that the organizational value perceptions of the participants were high at the level of "I agree, I agree a lot" (Fidan, 2013; Akman, 2019; Altınok, 2019; Akhan-Çağırtekin, 2022). In addition, the most important values in schools show parallelism with each other in the theses. The values of communication, positive relations, respect, dignity, and honesty are stated as the organizational values that come to the fore in schools (Lalek, 2007;

Çakan, 2015; Kaçmaz, 2015; Kaplan, 2015; Önler, 2015). There are researches examining the opinions of teachers and administrators about the existence and implementation of values-based management in schools, and thesis studies that try to reveal the bond of values-based management with school culture. The results of these studies, which similarly approach the subject, are also compatible with each other. Researchers have determined that the attitudes of teachers and administrators in schools about the management of schools according to values are "high" and "quite high" and that the participants have positive opinions on this issue (Yılmaz, 2006; Ekmekyapar, 2013; Çifci, 2014; Yılmaz, 2017; İnan, 2022).

Results and recommendations

In conclusion; since 2000, values in the field of educational administration have been discussed in various aspects and have been the subject of postgraduate theses. Although there has been an increase in the number over the years, it can be said that especially doctorate-level theses on the subject are not sufficient. In the studies on value, it is seen that the general tendency is mostly toward organizational values and value orientations of teachers and administrators. It is expected that the subject of values, which is a comprehensive study subject, will be handled in the field of educational administration with different aspects in the coming years. In this context, it can be suggested that researchers who will work on the subject of values in education administration should focus on the studies they will do with qualitative methods to deal with the subject in depth to eliminate this deficiency in the literature. In addition, since no studies conducted at the higher education level were found in the theses examined, articles or theses researching this subject can be prepared in universities. To gain a holistic perspective on the subject, it can be recommended to conduct a meta-analysis study, in which the results of the thesis and article studies on values in educational administration are evaluated together.

Giriş

Türkçede “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005) anlamına gelen değer kavramı ilk defa Platon tarafından milattan önce dördüncü yüzyılda kullanılmıştır (Goldthwait, 1996). Değer (value) sözcük kökeni olarak “kıymetli ya da güçlü olan” anlamındaki Latince “valere” kökünden gelmektedir (Aydın, 2003). İnsanlar olayları, davranışları, kişi ya da insana ait özellikleri değerlendirirken kendi değer süzgecinden geçirir. Başka bir deyişle değerleri bir değerlendirme ölçütü olarak kullanır (Asan, Ekşi, Doğan ve Ekşi, 2003). Sosyal bilimlerin birçok alanı değer konusunu ele almış ve değerlerin ölçülmesi üzerinde durmuştur. Özellikle insan davranışını anlamak için çaba gösteren disiplinlerde değer anahtar kavramlardan biridir. Çünkü değerler insanların yaşamlarını yönlendirmekte, günlük yaşantısında ya da iş hayatında karşılaşılan sorunlarda problem çözebilme, iletişim kurma, motivasyon, kişisel gelişim gibi konuların temelinde bulunan ilkeleri oluşturmaktadır. Bu sebeple değerlerin insan hayatındaki derin etkisi yadsınmaz (Güngör, 1993). Kilby (1973) değerlerin insanın varoluş anlamına katkıda bulunduğunu ve deneyimlenen gerçekliğin önemli bir parçası olduğunu ifade etmektedir (Akt., Özensel, 2003).

Değer kavramının tanımları incelendiğinde farklı çalışma alanlarında farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Sosyolojide bir kişiye ya da gruba faydalı olan, istenilen ve beğenilen şey (Yılmaz, 2008), antropolojide bir davranışın amaçları ve araçları arasında seçim yapmayı etkileyen, bir bireyin istenilen kavramları ve özellikleri olarak tanımlanırken (Aydın, 2003), psikolojide insanların gelişim sürecinde edindiği bireysel davranış tercihleri olarak karşılık bulmuştur (McDonald, 1993). Görüldüğü gibi farklı disiplinler değer kavramını farklı bakış açılarıyla incelemişlerdir. Ancak bu kadar çalışılmasına karşın değer üzerinde uzlaşılmış genel geçer tek bir tanım bulunmamaktadır. Değer araştırmalarının öncülerinden biri olan Allport (1968), değeri psikolojik perspektiften ele almış ve benlikle ilişkili “manalar” şeklinde tanımlamıştır. Bu araştırmacıya göre değerli olmak; tercih edilmek, tercih edilenle psikolojik olarak bağ kuruyor olmak, kişinin o şeye ulaşmak için çaba ve gayret içinde olması demektir. Değerler ile ilgili çalışmaları olan bir diğer bilim insanı Rokeach (1973) değerleri tanımlarken bireyin yaşam amacına ilişkin kalıcı inançları ve insanların davranışlarını yönlendiren standartlar ifadelerini kullanmaktadır. Feather (1975) ise değeri insanların nasıl yaşayacaklarına dair kararlarını etkileyen ortak düşünce ve inançlar olarak tanımlarken Fichter (1990) değerlerin aslında ölçütler olduğunu ve toplumdaki ideal davranış ve düşünceleri belirlediğini ifade etmektedir. Bir başka tanımlamada değerlerin insanların hem kendilerini hem diğer insan ve olayları nitelendirmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları kriterler olduğuna dikkat çekilmektedir (Schwartz, 1992). Schwartz’a göre değerler hem kişiden kişiye doğru hem de kişiden topluma doğru bir yönelime sahiptir. Kişi sahip olduğu değerleri içselleştirdiğinde kendisi için hem kendisini hem de diğer kimseleri değerlendirebileceği bir dayanak noktası oluşturabilmektedir (Yapıcı, Kutlu ve Bilican, 2012). Yapılan değer tanımlarından biri de değerlerin insan davranışlarını iyiye yönlendiren bir dizi ilke olduğudur (Halstead ve Taylor, 2000). Tanımlamalarda görüldüğü gibi Rokeach, Schwartz, Fitcher ve Allport gibi değer konusunda çalışmış öne çıkan sosyal bilimciler çalışmalarında kavramın farklı yönlerini vurgularken değerlerin kalıcı inançlar olmaları, hiyerarşik yapıları ve insanların hayatlarını yönlendirirken bir kılavuz görevi görmeleri üzerine uzlaşmaktadırlar. Özetle, tüm bu araştırmacılar tarafından alanyazında farklı şekillerde tanımlanan değer kavramına ilişkin görüşler, değerlerin ideale ulaşmada bir kılavuz ya da ölçüt görevi gören inançları ifade ediyor olması konusunda ortak bir paydada buluşmaktadır.

Literatür taraması

Eğitim yönetiminde değerler

Değer konusu daha çok birey ve toplumları ilgilendiriyor gibi görünse de insanların var olduğu her ortamda olduğu gibi örgüt yapıları için de oldukça önem taşımaktadır. Örgütler yalnızca fiziksel yapılardan oluşmadıkları ve en önemli unsurları işgörenler olduğu için bireylerin sahip oldukları değerler örgüte de yansımaktadır (Sağnak, 2005). Örgütteki her bireyin sahip olduğu farklı kişilik özelliklerini, bilgilerini, becerilerini, düşüncelerini ve değerlerini örgüte taşıması kaçınılmazdır. Değerler kişisel düzeyde insanların eylemlerini şekillendirirken, örgütsel düzeyde de bir örgüt kültürü ortaya çıkmakta ve var olan kültürü de değiştirmektedir (Rashid, Sambasivan ve Azmawani, 2004). Değerler örgütün hedeflerine de yön vermektedir. Örgütlerin temelinde inançlar bulunmaktadır, bu inançlar çalışmalar, işlerin yapılma yolları, çabalar hakkında yönlendiricidir. Eğer bu inançlar daha

kalıcı uygulamalara dönüşürse örgütsel değer olarak kabul edilir (Fidan, 2013). Örgütsel değerler bir örgütün varlığını sürdürmesi için teşvik edicidir. Değerler örgüt kültürünün oluşumunda ve kültürün devamını sağlamada destekleyici ve tamamlayıcı roledir (Terzi, 2000). Bir örgütte ortak değerlerin olmayışı ve her bir mensubun örgüt içinde farklı değerlere sahip olması, bir kaos ortamı oluşturarak örgütte karmaşıklık ve ikililiğe neden olur. Örgütsel değerler, bireysel değerlerin kişinin hedeflerine ve davranışlarına etki etmesi gibi örgütün hedef, strateji ve politikalarına rehberlik yapar (Sağnak, 2005).

Eğitim yönetimi alanında değer konusunun yakın zamana kadar geri planda kaldığı söylenebilir. Bu durum eğitim yönetimi alanında pozitivist bakış açısının baskın olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırmalar daha çok teoriler üzerinedir ve uzun bir süre örgüt kültürü ve değerler göz ardı edilmiştir. (Şahin-Fırat, 2006). 1900’lü yıllardan itibaren bilim alanında pozitivist paradigmaya eleştiriler yönlendirilmesiyle beraber değer konusuna değinilmeye başlanmıştır. Pozitivist bakış açısı bilgiyi gerçek, teori ve rasyonellik bağlamında ele almakta, değerleri, uygulamayı ve sağduyuyu bu bağlamdan ayırmakta, yok saymaktadır. Bilime bakış açısının bu şekilde evrilmesinden sonra örgütlerin aslında mensubu oldukları toplumdaki ve onun kültüründen ayrılarak ele alınmasının uygun olmadığı görüşü güç kazanmaya başlamıştır. Bu görüşte olan araştırmacıların bazıları Foster, Greenfield ve Bates’tir. (Yılmaz, 2009). Bu araştırmacılar eğitim yönetimini kültürel açıdan da analiz etmek gerektiğini söylemektedir. Çünkü ancak bu durumda örgütsel dinamikler daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca, kültürü korumak, dönüştürebilmek ve yeniden üretmek gibi süreçlerde eğitim örgütleri etkin rol oynamaktadır (Hoy ve Miskel, 2017). İnsanların, toplumların, örgütlerin kendi değer sistemleri olduğu gibi insanlardan oluşan okul örgütünün de kendi değerleri bulunmaktadır. Bu değerler zamanla oluşur ve şekillenir. Okullardaki işgörenlerin paylaştıkları değerler, okula bağlılık hissini doğurarak olumlu bir iletişim atmosferi oluşturmaktadır (Ekmekyapar, 2013). Okullardaki güçlü değerler ve güçlü bir örgüt kültürü, okulun etkililiğini artırmaktadır (Çelik, 2000). Okullarda güçlü bir okul kültürü ve değer sistemi yaratabilmek için ortak amaçların var olması, değerlerin herkesçe paylaşılması ve iş birliği içinde hareket edilerek beraber öğrenmeye açık olunması gerekmektedir. Ancak bu şekilde güçlü bir kültür ve etkili bir okul yaratılabilir (Ayık ve Ada, 2009). Beraber çalışma, paydaşların başarı beklentilerinin yüksek olması, güven, yönetsel desteğin sağlanması, kararların sorun çözmeye yönelik olması, şeffaflık, iletişime açıklık gibi değerlerin etkili okullarda bulunduğu gözlenmektedir (Çelik, 1999). Okulların başarı örgütleri olabilmeleri için, uyum önemli yere sahiptir. Daha açık bir ifadeyle örgüt kültürü oluşturan ve kültür tarafından desteklenen değerler, okuldaki işgörenlerin kişisel değerleriyle uyum içinde olmalıdır. Çünkü kişilerin bireysel değerleri örgüt içindeki kararlarını ve eylemlerini etkilemektedir. Okullarda örgütsel değerler ile bireysel değerlerin örtüşmesi istenen bir durumdur. Bu durum sağlandığında okul örgütü daha etkili hale gelecektir (Çavdar, 2009).

Değerlerin hem bireyler hem de örgütler için temel olgular olması bu konuyu irdelemek için yapılan araştırmaları önemli hale getirmektedir. Eğitim yönetiminde değer konusunun nispeten yakın zamanda araştırmalara dahil edilmesi sebebiyle yapılan çalışmaların incelenmesi, alandaki gelişmeleri ve eksikleri ortaya çıkarmak için gereklidir. Alanyazında bu amaçla yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple bu çalışma kapsamında, Türkiye’de eğitim yönetiminde değer konusunu ele alan lisansüstü tezlerin doküman analizi yapılarak konuyla ilgili mevcut durumun incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen çıkarımların ileride yapılacak araştırmalar için yol gösterici olması beklenmektedir. Bu amaçla bu araştırma kapsamında Türkiye’de eğitim yönetimi alanında 2000 ile 2022 yılları arasında yapılmış olan değer konusundaki lisansüstü tezlerin eğilimi nedir sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için “Çalışmaya dahil edilen tezlerin; türlerine, yıllara, üniversitelere, araştırma yöntemlerine, modellerine, örneklem büyüklüklerine, veri toplama araçlarına ve araştırma konularına göre dağılımları nasıldır?” soruları araştırmanın alt problemlerini oluşturmaktadır.

Yöntem

Türkiye’de eğitim yönetimi alanında değerler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin belirli kriterlere göre dağılımını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi; doküman incelemesi, belgesel tarama ya da belge taraması olarak da bilinmektedir (Merriam, 2018). Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğinin titizlikle ve sistematik

olarak analiz edilmesi amacıyla kullanılan bir nitel araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Wach ve Ward, 2013).

Araştırmaya kaynaklık eden veriler Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan Eğitim Yönetimi Bilim Dalı'nda hazırlanmış ve başarılı kabul edilmiş olan eğitim yönetiminde değerleri konu alan lisansüstü tezleridir. Tezlere ulaşabilmek için veri tabanında “örgütsel değer, okul değerleri, değerlerle yönetim, bireysel değerler, değer sistemleri, değer tercihleri” anahtar sözcükleriyle aramalar yapılmıştır. Ulaşılan tezlerden Eğitim Yönetimi (Eğitim Yönetimi ve Denetimi, Eğitim Yönetimi ve Teftişi, Eğitim Yönetimi, Eğitim Yönetimi Teftişi ve Planlaması, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi) Bilim Dalı'nda yazılmış olanlar süzölmüş ve toplam 46 teze ulaşılmıştır. Eğitim Bilimleri Bilim Dalı'nda hazırlanan ilgili 2 yüksek lisans tezi de konuları itibarıyla araştırma kapsamına uygun bulunarak araştırmaya dahil edilmiştir. Böylece eğitim yönetiminde değerlere ilişkin olarak 2000 ile 2022 yılları arasında yayımlanmış olan toplam 48 yüksek lisans ve doktora tezi belirlenmiş ve bazı ölçütlere göre incelenmiştir. 2 tez YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinden erişime kapalıdır. Bu yüzden bu tezler sadece erişime açık olan tür, yıl, üniversite vb. kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Verilerin analizinin sistematik şekilde yapılabilmesi için araştırmacılar tarafından bir değerlendirme formu oluşturulmuştur ve tezler bu formlara göre incelenmiştir. Değerlendirme formunda yer alan alt başlıklar tez bilgileri (yıl, tür, üniversite), araştırmanın yöntemi, modeli, örneklem, örneklem büyüklüğü, kullanılan veri toplama araçları ve konusudur. Veri analiz yöntemi olarak betimsel analiz tercih edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenip yorumlanması anlamına gelmektedir. Bu analiz yönteminde bir çerçeve oluşturma, verilerin bu çerçeveye göre işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması aşamaları bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ulaşılan dokümanlar araştırmacılar tarafından değerlendirme formundaki temalar bağlamında incelenmiş ve bu basamaklar izlenerek analiz edilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Çalışmanın bu kısmında eğitim yönetiminde değerler üzerine hazırlanmış tezlerin türlerine, yıllarına, tezlerin yapıldığı üniversitelere, araştırma yöntemlerine, modellerine/desenlerine, örneklem ve çalışma gruplarının özelliklerine ve büyüklüklerine, kullanılan veri toplama araçlarına ve tezlerin ele aldığı araştırma konularına göre dağılımı gibi farklı değişkenler ele alınarak yapılan incelemelere ait bulgular tablolar ve grafikler eşliğinde görselleştirilerek sunulmuştur.

Tablo 1: Tezlerin tür ve yıllara göre dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
2000	1	-	1
2001	-	-	-
2002	-	-	-
2003	-	1	1
2004	-	-	-
2005	-	-	-
2006	-	2	2
2007	3	1	4
2008	4	1	5
2009	4	-	4
2010	2	-	2
2011	-	-	-
2012	1	-	1
2013	5	1	6
2014	3	-	3
2015	7	-	7
2016	1	-	1
2017	3	-	3
2018	2	-	2

2019	3	-	3
2020	1	-	1
2021	-	-	-
2022	1	1	2
Toplam	41	7	48

Tablo 1’de eğitim yönetimi alanında değerler konusunu ele alan ilk tezin 2000 yılında hazırlandığı görülmektedir. 2000 – 2005 yılları arasında yalnızca 2 tez hazırlanmış 2006 yılından sonra konuya gösterilen ilginin artarak yapılan çalışma sayılarında yükselme olduğu gözlenmiştir. En fazla çalışmanın yayınlandığı yıl 2015’tir. Konuyla ilgili tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. Yapılan 41 yüksek lisans tezine karşılık yalnızca 7 doktora tezi bulunmaktadır. Bu durum, lisansüstü eğitimde yüksek lisans programlarının sayıca fazla olması ve yüksek lisans programlarının doktora programlarına göre daha fazla öğrenci kabul etmesi nedeniyle ortaya çıkmış olabilir. Bu bilgilere göre, yıllar bazında incelendiğinde son 15 yılda eğitim yönetimi konu alanında değerler ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri alanyazında yer almakla birlikte, yapılan çalışmaların az sayıda olduğu söylenebilir.

Tezlerin yapıldıkları üniversitelere göre dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen 48 tezin hazırlandıkları üniversiteleri gösteren Tablo 2 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2: Tezlerin yapıldıkları üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam Tez Sayısı
Yeditepe Üniversitesi	13	-	13
Ankara Üniversitesi	2	2	4
Zirve Üniversitesi	4	-	4
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	1	2
Fırat Üniversitesi	2	-	2
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	-	2
Akdeniz Üniversitesi	1	-	1
Atatürk Üniversitesi	1	-	1
Bahçeşehir Üniversitesi	1	-	1
Dicle Üniversitesi	-	1	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	-	1	1
Ege Üniversitesi	1	-	1
Gazi Üniversitesi	-	1	1
Gaziantep Üniversitesi	1	-	1
Harran Üniversitesi	1	-	1
İnönü Üniversitesi	-	1	1
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	1	-	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	-	1
Kastamonu Üniversitesi	1	-	1
Maltepe Üniversitesi	1	-	1
Marmara Üniversitesi	1	-	1
Mardin Artuklu Üniversitesi	1	-	1
Mersin Üniversitesi	1	-	1
Okan Üniversitesi	1	-	1
Sakarya Üniversitesi	1	-	1
Uşak Üniversitesi	1	-	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	-	1
Toplam			48

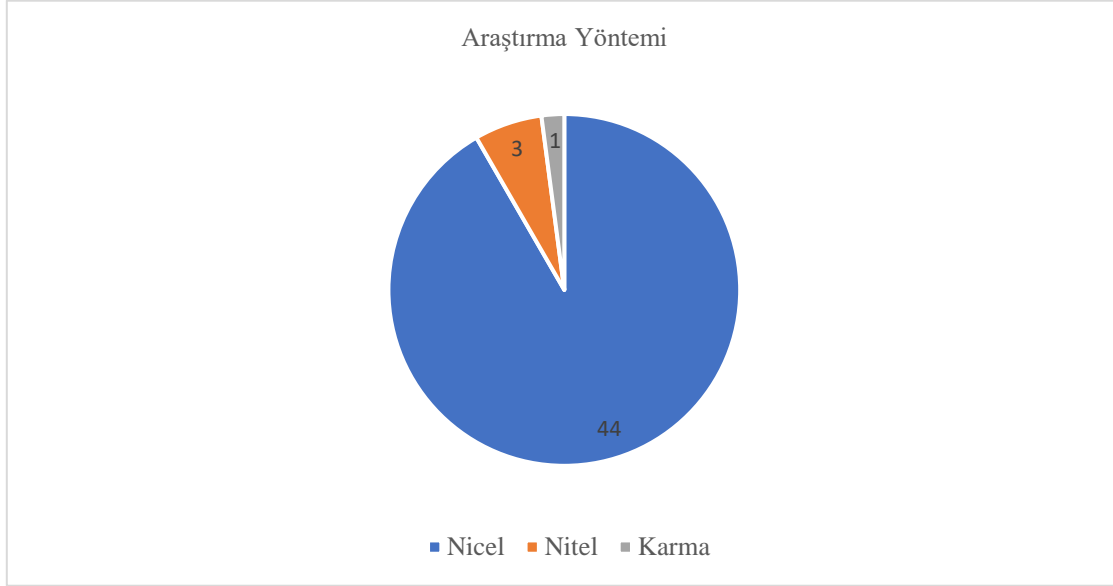
Tablo 2 incelendiğinde konunun Türkiye’deki birçok üniversitede (27 farklı üniversite) çalışıldığı görülebilir. Ancak araştırma kapsamına alınan tezlerden 13’ü Yeditepe Üniversitesi’nde hazırlanmıştır. Diğer bir ifade ile yapılan tezlerin %27’si Yeditepe Üniversitesi’ne aittir. Bu oran incelenen lisansüstü

tezlerin çeyreğinden fazlasının bu üniversitede hazırlanan tezler olduğunu göstermektedir. Ankara Üniversitesi ve Zirve üniversitesinde 4'er tez yapılmıştır. Bu üniversiteleri Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi takip etmektedir. Diğer üniversitelerde ise 2022 yılı sonu itibariyle konuyu odağa alan birer tez hazırlanmıştır.

Tezlerin araştırma yöntemleri ve modellere/desenlere göre dağılımı

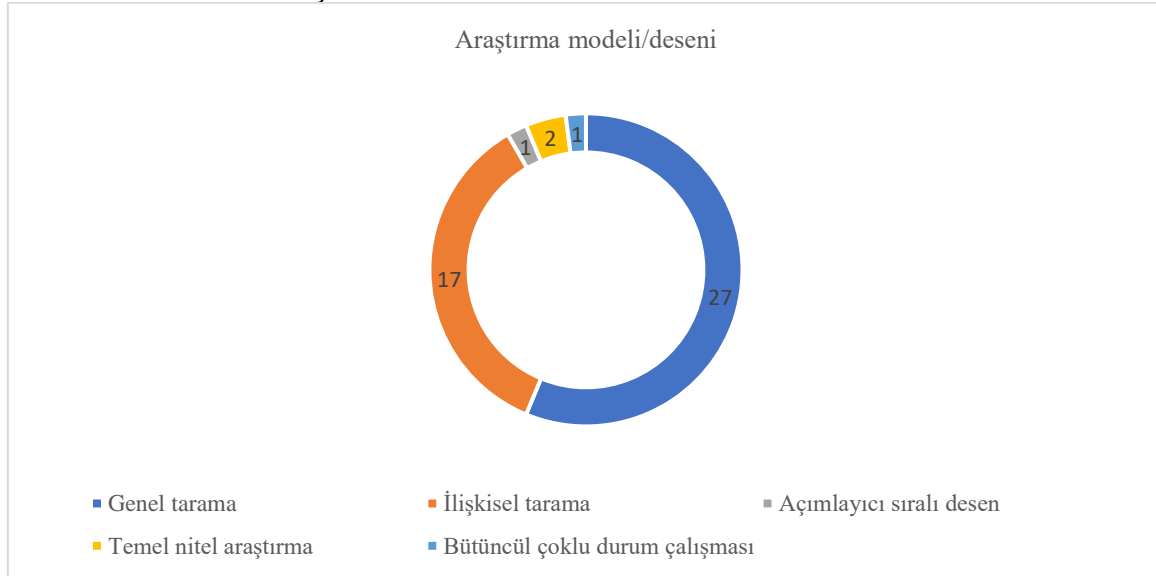
Grafik 1'de lisansüstü tezlerde konunun hangi yöntemle araştırıldığına dair bilgiler yer almaktadır.

Şekil 1: Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri

Şekil 1 incelendiğinde lisansüstü tezlerin büyük oranda nicel yöntemle yürütüldüğü görülmektedir (n=44). Nitel yöntemin kullanıldığı 3 tez bulunmaktadır. 1 tez ise nicel ve nitel yöntemlerin birbirini desteklediği bir karma yöntem araştırmasıdır. Tezlerde nicel yöntemin ağırlıklı olarak tercih edilmesine bağlı olarak araştırma modeli/deseni de bu ekseninde şekillenmiştir. Tezlerde hangi modelin/desenin tercih edildiğini gösteren Şekil 2 aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 2: Tezlerde kullanılan modeller/desenler

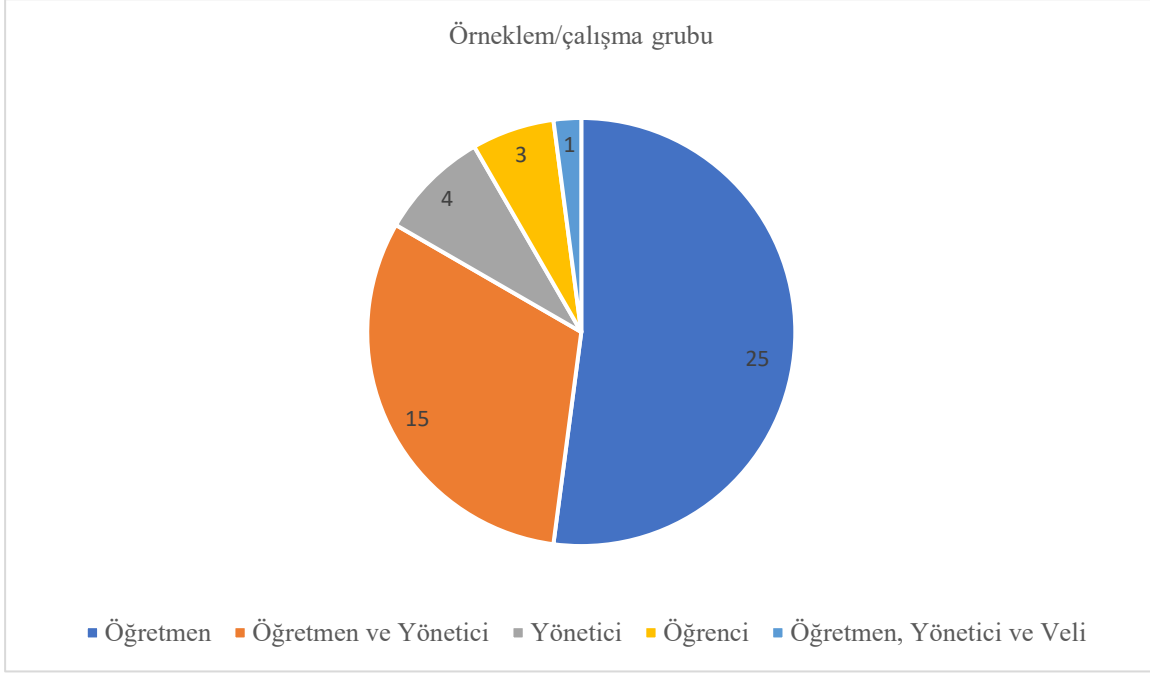
Şekil 2'de belirtildiği gibi nicel yöntemle yürütülen araştırmaların tamamında tarama modeli kullanılmıştır. 44 tez tarama modeliyle yürütülmüştür. Yapılan tezlerin yarısından fazlasında araştırma modeli "tarama" ya da "genel tarama" olarak ifade edilmektedir. Tarama modellerinden iki değişik

arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan ilişkisel tarama modeli ise 17 tezde tercih edilmiştir. Nitel yöntemle yapılan çalışmalarda ise temel nitel araştırma (n=2) ve bütüncül çoklu durum çalışması (n=1) desenleri kullanılmıştır. Karma yöntemle yürütülmüş olan 1 tezde ise nicel aşamayı nitel aşamanın takip ettiği bir desen olan açılımlı sıralı desen araştırma deseni olarak belirlenmiştir.

Örneklem/çalışma grubu kapsamlarına göre tezlerin dağılımı

Eğitim yönetimi değerler konusunu ele alan lisansüstü tezlerde seçilen örneklemin/çalışma grubunun kapsamı incelenmiş ve örnekleme/çalışma grubuna dahil edilmiş olan katılımcıların özellikleri Şekil 3’teki dağılımda gösterilmiştir.

Şekil 3: Örneklem/çalışma grubuna ait dağılım

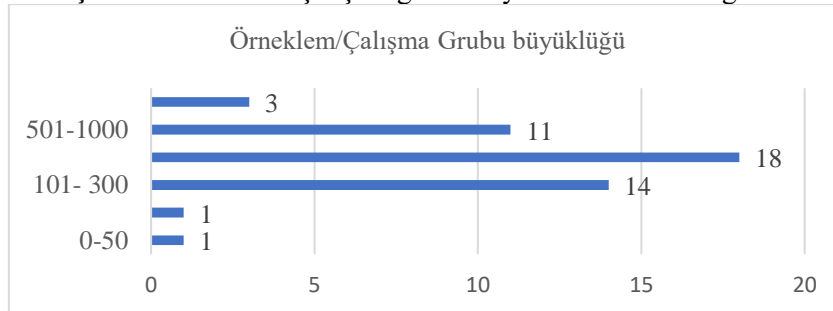

Şekil 3’te hazırlanan tezlerin yarısından fazlasında (n=25, %52) örneklemin/çalışma grubunun öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Başka bir deyişle, araştırmaların verileri öğretmenlerden toplanan görüşler yoluyla elde edilmiştir. 15 tez çalışmasında ise öğretmen ve yöneticiler örnekleme/çalışma grubunda yer almış ve tezlerin bir kısmında tüm veriler birlikte değerlendirilirken bir kısmında bu iki gruptan elde edilen veriler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Yalnızca yöneticiler ve yalnızca öğrenciler ile yürütülen araştırmalar daha az sayıdadır. Okul müdürlerinin örneklem grubunu oluşturduğu tez sayısı 4 iken, sadece öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların sayısı 3’tür. Nitel yöntemle yürütülen tezlerden birinde ise hem öğretmenler hem yöneticiler hem de veliler çalışma grubunda yer almaktadır.

Tezlerin örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine göre dağılımı

Tezlerin örneklem/çalışma grubunda yer alan kişi sayıları incelendiğinde dağılımın Şekil 4’teki gibi olduğu görülmektedir.

Şekil 4: Örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine ait dağılım

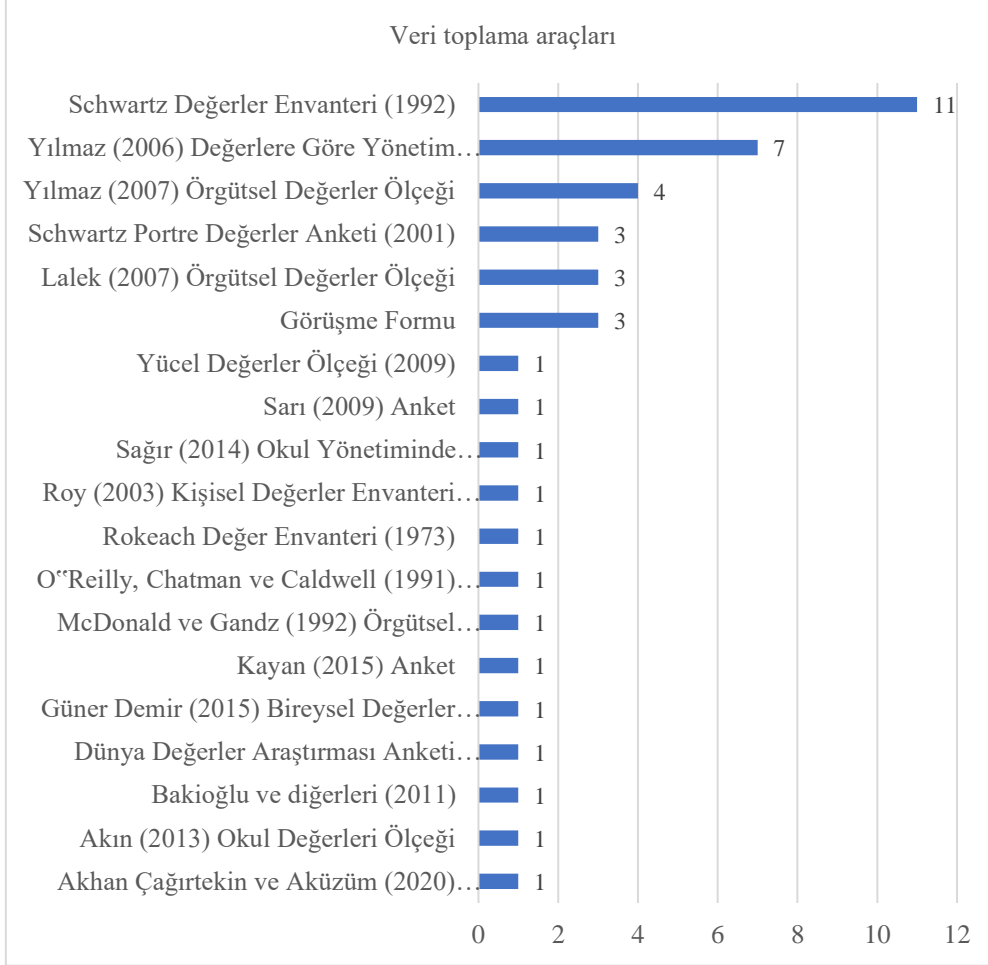

Şekil 4'te belirtildiği gibi araştırma kapsamındaki tezlerin büyük çoğunluğunda 101 ve üzerinde katılımcı yer almaktadır. Çalışmaların büyük oranında 301-500 katılımcının oluşturduğu örneklem grupları olduğu görülmektedir. 100 ve altı katılımcıyla yürütülen toplam 2 tez bulunmaktadır ve bu araştırmalar nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda çalışma grubundaki katılımcı sayısının araştırmanın amacına ve doğasına uygun düşmemesi sebebiyle nicel araştırmalarda olduğu gibi büyük olması beklenmez (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Tezlerde kullanılan veri toplama araçlarının dağılımı

İncelenen tezlerde kullanılan veri toplama araçlarının sıklığına dair hazırlanan dağılım Şekil 5'te sunulmaktadır.

Şekil 5: Kullanılan veri toplama araçlarına ait dağılım

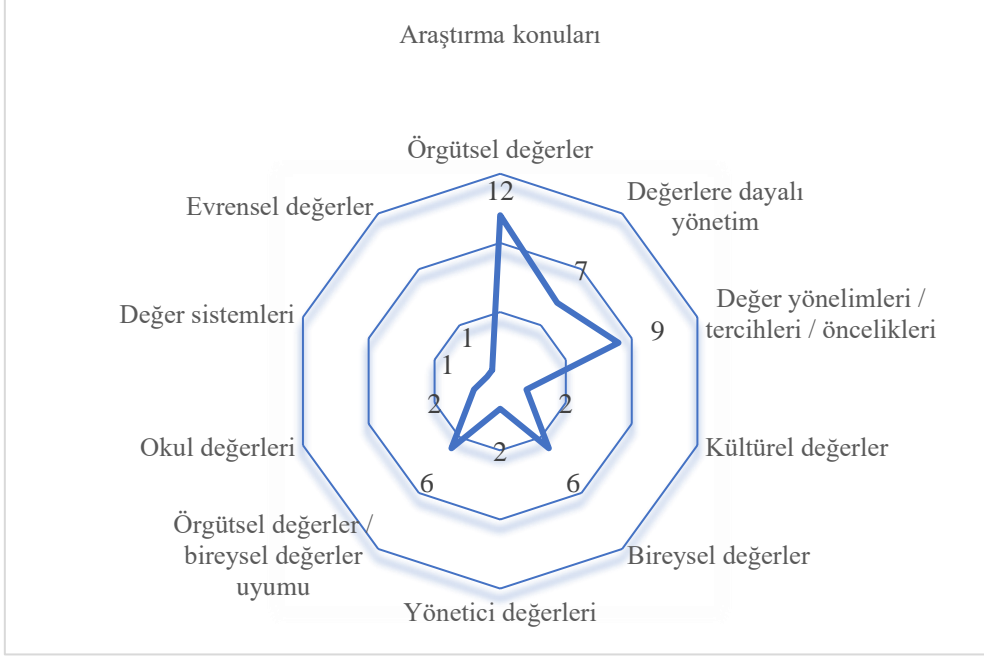
Şekil 5 incelendiğinde nicel yöntemle yürütülmüş araştırmalarda veri toplama aracı olarak ölçeklerin ya da anketlerin kullanıldığı görülmektedir. En sık kullanılan ölçeğin "Schwartz Değerler Envanteri" olduğu tespit edilmiştir. İncelenen doktora tezlerinden birinin de yazarı olan Yılmaz (2006) tarafından doktora tezi kapsamında geliştirilen "Değerlere Göre Yönetim Ölçeği" diğer araştırmacılar tarafından da yararlanılan bir veri toplama aracı olarak (n=7) kullanılmıştır. 2007 yılında yine Yılmaz tarafından geliştirilen "Örgütsel Değerler Ölçeği" 4 lisansüstü tezte veri toplama aracı olarak tercih edilmiştir. "Schwartz Portre Değerler Anketi"nin Türkçeye uyarlanmış hali de 3 tezte kullanılmıştır. Lalek'in (2007) kendi tez çalışması için geliştirdiği "Örgütsel Değerler Ölçeği"nin bu tez dışında 2 tez çalışmasında da kullanıldığı görülmektedir. Nitel yöntemle yürütülmüş araştırmalarda yapılan görüşmelerde araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırmacıların çoğunluğu (n=35) kendileri dışında bir araştırmacının geliştirdiği/uyarladığı ölçekleri kullanırken bir kısım araştırmacı (n=13) veri toplama aracını kendisi geliştirmiştir.

Tezlerin araştırma konularına göre dağılımı

Bu çalışmada eğitim yönetimi konu alanı kapsamında değerler üzerine çalışılan tezlerin odak noktaları incelenmiş olup elde edilen bulgular Şekil 6’da sunulmuştur.

Şekil 6: Tezlerin araştırma konularına ait dağılım

Şekil 6’da görüldüğü gibi değer kavramıyla ilgili araştırmalar en çok örgütsel değerler (n=12) konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Değer yönelimleri (değer tercihleri ya da değer öncelikleri) konusu da araştırmacılar tarafından daha sık (n=9) çalışılmıştır. Yapılan 7 tezde değerlere dayalı yönetim konusu ele alınmıştır. Bireysel değerler (n=6) ile örgütsel ve bireysel değerlerin uyumu (n=6) konuları da tezler için tercih edilen araştırma konularındandır. Okul değerleri, değer sistemleri, evrensel değerler ve kültürel değerler gibi konular da sayıca çok olmamakla birlikte tez konusu olarak araştırılmıştır. Tezler odaklandıkları konulara göre sınıflandırılıp araştırmalardaki ortak noktalar ve sonuçlar açısından incelenerek elde edilen bulgular aşağıda tablolar eşliğinde sunulmuştur.

Tablo 3: Örgütsel değerler ile ilgili lisansüstü tezler

Yayın Yılı	Tezin Adı
2000	“İlköğretim okullarında varolan örgütsel değerlerle öğretmenlerin sosyalleşmesi arasındaki ilişki (Ankara ili Çankaya ilçesi örneği)”
2007	“Resmi ve özel ilköğretim okullarında örgütsel değerler (Sakarya ili örneği)”
2013	“Öğretmen algılarına göre ilköğretim kurumlarında yöneticilerin iletişim becerileri ve örgütsel değerler arasındaki ilişki”
2015	“Ortaöğretim kurumlarında örgütsel değerler ile kurumsal imaj oluşturma arasındaki ilişki”
2015	“Kamu ortaokullarında görevli öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin algıları”
2015	“Örgütsel değer ve duygusal bağlılık açısından sivil toplum kuruluşları (İlim Yayma Vakfı örneği)”
2015	“Kamu ilkokullarında görevli öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin algıları”
2015	“Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin iş yaşamı kalitesi ve örgütsel değer algıları arasındaki ilişki”
2019	“Ortaokulların benimsedikleri örgütsel değerler ile öğretmenlerin okul imajına ilişkin algıları”
2019	“Örgütsel değerlerin okul etkililiğine etkisinin bazı değişkenler açısından incelenmesi”
2019	“Örgütsel değerlerin örgüt iklimine etkisi”
2022	“Öğretmenlerin örgütsel değer algıları ile örgütsel bağlılık ve okul iklimi arasındaki ilişki”

Tablo 3’te yer alan örgütsel değer kavramını ele alan çalışmalar incelendiğinde, konunun daha çok öğretmen görüşleri üzerinden açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Konuya olan ilgi 2015 yılı sonrasında artış göstermiştir. Örgütsel değerler; iletişim becerileri, imaj, bağlılık, okul etkililiği, okul iklimi gibi farklı değişkenlerle birlikte ele alınmıştır. Çalışmalarda ulaşılan sonuçlar incelendiğinde

katılımcıların okullarındaki örgütsel değerlere ilişkin görüşlerinin benzer olduğu görülmektedir. Katılımcıların örgütsel değer algılarının “katılıyorum, çok katılıyorum” düzeyinde yüksek olduğu belirlenmiştir (Fidan, 2013; Akman, 2019; Altınok, 2019; Akhan-Çağırtekin, 2022). Ayrıca okullarda öğretmenler ve okul yöneticileri tarafından en çok önemsenen değerler yapılan tezlerde birbirine paralellik göstermektedir. İletişim, pozitif ilişkilerin varlığı, saygı, saygınlık ve dürüstlük değerleri okullarda ön plana çıkan örgütsel değerler olarak belirtilmiştir (Lalek, 2007; Çakan, 2015; Kaçmaz, 2015; Kaplan, 2015; Önler, 2015).

Tablo 4: Değerlere dayalı yönetim ile ilgili lisansüstü tezler

Yayın Yılı	Tezin Adı
2006	“İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerine göre kamu ilköğretim okullarında bireysel ve örgütsel değerler ve okul yöneticilerinin okullarını bu değerlere göre yönetme durumları”
2012	“Ortaöğretim okulları yöneticilerinin değerlerle yönetime ilişkin algıları”
2013	“Resmi ilköğretim ve okul öncesi kurumlarında değerlere dayalı yönetimin analizi”
2013	“Ortaokul yöneticilerinin değerlere göre yönetim uygulamaları ile okul kültürü arasındaki ilişki”
2014	“Okul öncesi eğitim kurumlarının örgütsel değerlere göre yönetilme düzeyi”
2017	“Değerlere dayalı okul yönetiminin okul kültürüne etkisi”
2022	“Okulların değerlere göre yönetilme durumlarına ilişkin yönetici ve öğretmen algılarının analizi (Kızıltepe örneği)”

Tablo 4’te de yer aldığı üzere okulların değerlere göre ya da değerlere dayalı yönetimi 2006 yılından itibaren tezlerin araştırma konusu olmuştur. Değerlere dayalı yönetimin okullardaki varlığı ve uygulanışı hakkında öğretmen ve yönetici görüşlerini inceleyen araştırmalar ile değerlere dayalı yönetimin okul kültürüyle olan bağının incelendiği tez çalışmaları bulunmaktadır. Konuya benzer şekilde yaklaşan bu araştırmaların sonuçları da birbiriyle uyumludur. Araştırmacılar okullarda öğretmenlerin ve yöneticilerin okulların değerlere göre yönetilmesiyle ilgili tutumlarının “yüksek” ve “oldukça yüksek” olduğunu, katılımcıların bu konuda olumlu görüşlere sahip olduklarını tespit etmişlerdir (Yılmaz, 2006; Ekmekyapar, 2013; Çifci, 2014; Yılmaz, 2017; İnan, 2022). Ayrıca örgütsel değerlerden saygı, dürüstlük, adalet, eşitlik değerlerinin okullarda öğretmenler ve yöneticiler tarafından en çok önemsenen ve var olduğu belirtilen değerler olduğu araştırmalar sonucunda ortaya koyulmuştur (Yılmaz, 2006; Kılıç, 2012).

Tablo 5: Bireysel değerler ile ilgili lisansüstü tezler

Yayın Yılı	Tezin Adı
2008	“Öğretmen ve yöneticilerin bireysel, sosyal ve aile değerlerinin incelenmesi”
2009	“İlköğretim öğretmenlerinin bireysel değerlerinin çok boyutlu incelenmesi”
2010	“İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin değer algılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi”
2015	“Öğretmenlerin sergiledikleri rol fazlası davranışlar ve bireysel değerler ile ilişkisi”
2017	“Ortaokul öğrencilerinin bireysel değerleri ile okul kültürüne ilişkin algılarının incelenmesi”
2018	“Öğretmenlerin sahip oldukları bireysel değerler ile mesleklerine yönelik tutumları arasındaki ilişki”

Tablo 5’te okul yöneticisi, öğretmen ve öğrencilerin bireysel değerlerinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenlerle olan ilişkilerinin incelenmesini amaçlayan tezler yer almaktadır. Bu tezlerde erişilen sonuçlarda ortaklaşan nokta farklı yaş ve konumdaki katılımcı gruplarının öne çıkan değerinin “evrenselcilik” (ya da evrensellik) değeri olmasıdır (Aşkan, 2010; Alp, 2017; Uzun, 2018).

Tablo 6: Değer yönelimleri / tercihleri / öncelikleri ile ilgili lisansüstü tezler

Yayın Yılı	Tezin Adı
2007	“Öğretmenlerin değer yönelimleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi”
2007	“Eğitim yöneticilerinin değer tercihleri ile yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi”
2008	“Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi”
2008	“Öğretmenlerde özgeçmiş ile değer tercihleri arasındaki ilişki”
2008	“Öğretmen ve eğitim yöneticilerinin değer yönelimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi”
2009	“İlköğretim okullarında görev yapan sınıf ve branş öğretmenlerinin değer önceliklerinin karşılaştırılması”

2013	“Sınıf öğretmenlerinin değer tercihleriyle kaynaştırmaya yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi”
2014	“Lise öğrencilerinin değer tercihleri ile çevreye yönelik tutumları arasındaki ilişki”
2014	“Sınıf öğretmenlerinin değer tercihleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişki”

Tablo 6’da isimleri sunulmuş olan katılımcıların değer yönelimlerini konu edinen 9 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerin konuları incelendiğinde kişilerin değer tercihlerinin çeşitli değişkenlerle (iş/yaşam doyumu, özgecilik, örgütsel vatandaşlık vb.) ele alınmış olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların örneklemelerini daha çok öğretmenler (n=7) oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarında katılımcıların önem verdikleri değerlerden en önde geleninin “evrensellik” olduğu görülmüştür (Tamıt, 2007; Yapıcıkardeşler, 2007; Aktay, 2008; Uncu, 2008; Öztürk, 2014).

Tablo 7: Örgütsel değerler / bireysel değerler uyumu ile ilgili lisansüstü tezler

Yayın Yılı	Tezin Adı
2003	“İlköğretim okullarında görevli yönetici ve öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin algıları ile kişisel değerleri arasındaki uyum düzeyleri”
2006	“İlköğretim okulu öğretmenlerinin bireysel ve örgütsel değerlerinin uyumu”
2008	“Türkiye’deki kamu ve özel ilköğretim okulu öğretmenlerinin bireysel değerleri ile okulun örgütsel değerleri arasındaki uyum düzeyi, iş doyumu ve algılanan sosyal destek ile ilişkisi”
2009	“İlköğretim okulu yöneticilerinin kişisel ve örgütsel değer uyumunun örgütsel adanma ve yabancılaşma üzerine etkisi”
2015	“Sınıf öğretmenlerinin örgütsel ve bireysel değerlerine ilişkin uyum algılarının incelenmesi”
2016	“Lise öğretmenlerinin bireysel ve örgütsel değerlerinin uyumu (Antalya ili örneği)”

Tablo 7 incelendiğinde kişilerin bireysel değerleri ile örgütsel değerlerin uyumuna odaklanan tez çalışmalarının sayısının 6 olduğu görülmektedir. Çalışmaların 5’inin veri kaynağı öğretmenler iken 1 çalışmada yöneticilerin değerleri ele alınmıştır. Araştırmaların sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Sezgin (2006) ve Eşberk-Başyayla (2016) okuldaki örgüt-birey değerleri arasındaki uyumu pozitif yönde bulurken, Sağnak (2003) ve Kayan (2015) negatif ilişkilerin varlığını tespit etmişlerdir.

Tablo 8: Tezlerin odaklandığı değerlerle ilgili diğer konular

	Yayın Yılı	Tezin Adı
	2013	“Okul değerleri ile okul başarısı arasındaki ilişkinin analizi”
Okul değerleri ile ilgili lisansüstü tezler	2020	“İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki okul değerlerinin belirlenmesi: Bir durum çalışması”
	2007	“Okul kültürü ve öğretmenlerin değer sistemleri”
Değer sistemleri ve evrensel değerler ile ilgili lisansüstü tezler	2018	“Okul yöneticilerinin okul yönetiminde evrensel değerleri uygulamaları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki”
	2009	“Okul müdürlerinin kültürel değerlerinin yönetim üzerindeki etkileri”
Kültürel değerler ile ilgili lisansüstü tezler	2010	“Öğretmenlerin kültürel değerleri ve çatışma yaklaşımları”
	2013	“Yöneticilerin değerlerini etkileyen etkenler”
Yöneticilerin değerleri ile ilgili lisansüstü tezler	2017	“Okul müdürlerinin sahip olması gereken değerlere ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri”

Tablo 8’de diğer çalışmalardan farklı olarak ele alınan ancak sayıca diğer konulardan daha az araştırılan konular yer almaktadır. Okul değerleri, yönetici değerleri, kültürel ve evrensel değerler ile değer sistemleri konuları da alanyazındaki tezlerde çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak son 15 yılda değerlerle ilgili bu konuların araştırmalarda yer almaya başladığı görülmektedir.

Sonuç ve öneriler

Türkiye’de 2000 ile 2022 yılları arasında eğitim yönetimi alanında değerler konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerdeki eğilimin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu çalışmada 41’i yüksek lisans ve 7’si doktora tezi olmak üzere toplam 48 tez incelenmiştir. Değer konusunu ele alan bu tezler; tezin türü, yapıldığı yıl, yayınlandığı üniversite, araştırma yöntemi ve modeli, örneklem kapsamı, örneklem büyüklüğü, kullanılan veri toplama araçları, konuları ve ulaşılan sonuçlar gibi kıstaslar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Yapılan çalışma sonunda bahsi geçen yıllar arasında değerler hakkında en fazla lisansüstü tezin 2015 yılında yapıldığı görülmüştür. Eğitim yönetiminde değer konusu lisansüstü çalışmalar kapsamında Türkiye’de ilk defa 2000 yılında yapılan bir tezde araştırılmış olup ilerleyen zamanlarda farklı yönleriyle ele alınarak başka tezlerin konusu olmakla birlikte konuya olan ilgi yıllar içinde doğrusal bir artış göstermemiştir.

Çalışma kapsamında incelenen tezlerin üretildikleri üniversitelere bakıldığında bu konunun en sık çalışıldığı üniversitenin Yeditepe Üniversitesi olduğu belirlenmiştir. Yeditepe Üniversitesi’nde hazırlanan değer konulu tezlerin yoğunluğu bu alanda uzman öğretim üyelerinin bu üniversitedeki varlıklarına bağlı olabilir. Çalışılan konuların alanlarına göre farklı üniversiteler ön plana çıkabilmektedir.

Eğitim yönetiminde değerler üzerine çalışılmış olan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde nicel yöntemin ezici bir üstünlükle tercih edildiği görülmektedir. Bu durum eğitim bilimleri alanında hala pozitivist paradigmanın hâkim olduğu anlamına gelebilir. Nicel yöntemle yürütülen tezlerde sonuçların genellenebilir olması hedeflendiği için, bu tezlerin tamamında tarama modelleri kullanılmıştır. Değerler ile başka bir değişken arasındaki ilişkinin tespiti için tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı tezler de fazla sayıdadır. Buna karşılık nitel yöntemle yürütülen tez sayısı çok sınırlı kalmıştır. Değerler zaman içerisinde değişen, doğrudan ölçülemeyen, hatta bazen kişiler tarafından varlıkları hissedilse de somutlaştırılmayan yapılar olduğundan üzerinde derinlemesine ve çok yönlü araştırma yapılabilecek bir konudur. Bu yüzden eğitim yönetimi alanında değerler konusunda nitel yöntem kullanılarak değerlerin okullardaki varlığını, yerini, önemini; öğretmenler, öğrenciler, yöneticiler gibi gruplar için ne anlama geldiğini ortaya çıkarabilmek amacıyla derinlemesine araştırmalar yapılmalıdır. Ayrıca durumun resmini çekmekten ziyade nedenlere odaklanan çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Nitel yöntemle yürütülen tezlerde kullanılan desenler ise temel nitel araştırma ve çoklu durum çalışması olmuştur. Karma yöntem kullanılarak hazırlanan tek tez çalışmasında nicel aşamayı nitel aşamanın takip ettiği açılımlı sıralı desen tercih edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak söylenebilir ki konuyla ilgili nitel ve karma yöntemle çalışılmış araştırmaların alanyazında eksikliği bulunmaktadır.

Araştırmada ele alınan tezlerin örnekleme/çalışma grubuna ait özellikleri incelendiğinde çalışmaların yarısından çoğunda araştırmanın katılımcılarını öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırma konularının öğretmenlerin görüş ve tutumlarını belirlemeyi amaçlayan nitelikte olması bu durumun nedenlerinden sayılabilir. Öğretmenlerin örneklem olarak seçilmelerinin sebeplerinden bir diğeri de okullardaki en büyük işgören grubunun öğretmenlerden oluşması olabilir. Böylece, veri toplama sürecinde daha çok kişiye ulaşılabilir. Bazı tezlerde öğretmen ve yönetici ayrımı yapılmadan okuldaki tüm eğitimciler araştırmanın katılımcısı olmuşlardır. Fakat özellikle değerlere dayalı yönetim, yöneticinin sahip olduğu örgütsel/bireysel değerler gibi konularda araştırmanın örnekleme okul yöneticilerinden oluşmaktadır. Okuldaki durumları yönetim kademesi perspektifinden inceleyen araştırmacılar tezlerinde yalnızca okul müdürleri ile çalışmışlardır (Yıldırım, 2009; Kılıç, 2012; Türkoğlu, 2013). Az sayıda da olsa öğrencilerle yürütülen değer çalışmalarına rastlanmıştır. Değerler konusu öğrenci değerleri ya da okul değerleri olarak ele alındığında çalışmalarda görüşleri değerlendirilen kişilerin öğrenciler olduğu görülmektedir. Okullarda değerlere sahip olanların yalnızca okul yöneticisi ya da öğretmenlerin olmadığı düşünülürse, öğrencilerin de değerlerinin okula yansıtacağı ifade edilmektedir (Alp, 2017). Bu yüzden öğrencilerle yapılan çalışmaların tüm çalışmalara oranına bakıldığında alanyazında bu konuda eksiklik bulunduğu söylenebilir. Öğrencilerin parçası oldukları okullardaki değerlerle ilgili öğrencileri odağa alarak yapılan çalışmalar çok sınırlıdır.

Lisansüstü tez çalışmaları kapsamlı araştırmalar oldukları için evren ve örneklem sayıları geniş grupları kapsamaktadır. İncelenen lisansüstü tezlerdeki örneklem ve çalışma grupları da araştırma yöntemleriyle

paralellik içindedir. Nicel yöntemle yürütülen araştırmaların tamamında “evren ve örneklem” kapsamında katılımcılar belirlenmiştir. 1000’den fazla kişiden oluşan örnekleme sahip az sayıda araştırma olsa da çalışmaların büyük oranında 300 üzeri katılımcı yer almıştır. Tarama modelindeki araştırmalarda örneklem büyüklüğü evrene ne ölçüde yaklaşırsa araştırmanın genellenebilirliği o ölçüde artış gösterecektir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). İncelenen tezlerde de örneklem sayıları evreni temsil edecek şekilde belirlenmiştir. Nitel yöntemle yürütülen araştırmalarda ise görüşme tekniği kullanıldığından örneklem yerine çalışma grubu oluşturulmuştur. Nitel araştırmalar, nicel araştırmalarda olduğu gibi sonuçların genellenmesi amacını taşımayıp var olan durumu derinlemesine ve ayrıntılı şekilde incelemeyi hedeflediği için çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemleriyle belirlenmiş ve araştırma nispeten az sayıda kişiyle yürütülmüştür.

Tezlerde kullanılan veri araçlarının çeşitliliği fazla olsa da çoğu araştırmacı alanyazında kabul görmüş ve sıkça kullanılmış olan iki ölçeği daha fazla tercih etmişlerdir. Yüksek lisans düzeyinde hazırlanmış tezlerde araştırmacılar büyük oranda daha önce başka araştırmacılar tarafından geliştirilen geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçekleri izinlerini alarak kullanmışlardır. Bu durumun ölçek geliştirme uzmanlık ve zaman gerektirmesinden, yüksek lisans eğitimi süresinin kısıtlı olmasından ve araştırmacıların bu konuda deneyimsiz olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Aynı ölçeğin farklı araştırmalarda farklı örneklem gruplarında uygulanması ulaşılan sonuçların birbiriyle ne kadar benzeştiğini ya da ayrıştığını ortaya koyan bir tablo çizilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Tezlerinde kullanmak üzere kendi ölçeklerini geliştiren araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu veri toplama araçlarının bir kısmı “evet” ve “hayır” şeklinde oluşturulan anketlerdir. Bazı ölçme araçları ise yalnızca alanyazın taraması yapıp araştırmacılar tarafından maddelere dökülen formlardan oluşmaktadır.

Bu araştırma kapsamında incelenen tezlerde değerler konusunun farklı açılardan ele alındığı görüldüğü için tezler bazı konu başlıkları altında gruplandırılmıştır. Bunlar araştırmalardaki sıklıklarına göre sırasıyla örgütsel değerler, değer yönelimleri/tercihleri/öncelikleri, değerlere dayalı yönetim, bireysel değerler, örgütsel değerler-bireysel değerler uyumu, yönetici değerleri, kültürel değerler, okul değerleri, değer sistemleri ve evrensel değerlerdir. Örgütsel değerler, eğitim yönetimi alanında değer odağında en çok çalışılan konu olmuştur. Konunun örgüt düzeyinde ele alınması, eğitim yönetimi alanının okullara örgütsel davranış perspektifinden bakıyor olması sebebiyle beklenen bir durumdur. Diğer bir ifadeyle eğitim yönetimi çalışmaları okullardaki örgütsel yapıyı anlamayı hedeflemektedir. Bu sebeple okullarda yapılan çalışmaların bireylerin değerlerinden çok örgütsel değerlere yönelik olması şaşırtıcı değildir.

Sonuç olarak; eğitim yönetimi alanında Türkiye’de bu konuda ilk tez çalışmasının yapıldığı tarih olan 2000 yılından bu yana değerler çeşitli yönleriyle ele alınarak lisansüstü tezlerin konusu olmuştur. Yıllar içinde sayıca artış gerçekleşse de konuyla ilgili özellikle doktora düzeyinde hazırlanmış tezlerin yeterli olmadığı söylenebilir. Değer konusundaki araştırmalarda genel eğilimin daha çok örgütsel değerler ve öğretmen ile yöneticilerin değer yönelimlerine yönelik olduğu görülmektedir. İlerleyen yıllarda, kapsamlı bir çalışma konusu olan değerler konusunun eğitim yönetimi alanında farklı yönleriyle ele alınarak yeni araştırmalarda yer alması beklenmektedir. Bu bağlamda, eğitim yönetiminde değerler konusuyla ilgili çalışmalar yapacak araştırmacılara, konuyu derinlemesine ele almaya imkân sağlayan nitel ya da karma yöntemlerle yürütülecek araştırmalara yönelmeleri alanyazındaki bu eksikliği giderebilmek adına önerilebilir. Ayrıca incelenen tezlerde yükseköğretim düzeyinde yapılan hiçbir çalışmaya rastlanmadığından üniversitelerde bu konuyu araştıran makaleler ya da tezler hazırlanabilir. Eğitim yönetiminde değerler hakkında şimdiye dek hazırlanan tez ve makale çalışmalarının sonuçlarının birlikte değerlendirildiği bir meta analiz çalışmasının da yapılması konuya bütüncül bir bakış açısının kazanılması için önerilebilir.

Kaynakça

- Akhan-Çağırtekin, G. (2022). *Öğretmenlerin örgütsel değer algıları ile örgütsel bağlılık ve okul iklimi arasındaki ilişki* [Doktora Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Akman, A. (2019). *Ortaokulların benimsedikleri örgütsel değerler ile öğretmenlerin okul imajına ilişkin algıları* [Yüksek Lisans Tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Aktay, A. (2008). *Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.

- Allport, G.W. (1968). *The Person in Psychology*. Beacon Press.
- Alp, İ. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin bireysel değerleri ile okul kültürüne ilişkin algularının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Altınok, S. (2019). *Örgütsel değerlerin örgüt iklimine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Asan, T., Ekşi, F., Doğan, A ve Ekşi, H. (2008). Bireysel Değerler Envanteri'nin dilsel eşdeğerlik geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(15), 15-38.
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Ayık, A. ve Ada, Ş. (2009). İlköğretim okullarında oluşturulan okul kültürü ile okulların etkililiği arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 429-446.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Yayınları.
- Çakan, S. (2015). *Kamu ilkokullarında görevli öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin alguları* [Yüksek Lisans Tezi]. Zirve Üniversitesi.
- Çavdar, M. (2009). *Öğretmenlerin bireysel değerlerinin çok boyutlu incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Çelik, V. (1999). *Eğitimsel Liderlik*. Pegem Yayınları.
- Çifci, G. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumlarının örgütsel değerlere göre yönetilme düzeyi* [Yüksek Lisans Tezi]. Zirve Üniversitesi.
- Ekmekyapar, M. (2013). *Ortaokul yöneticilerinin değerlere göre yönetim uygulamaları ile okul kültürü arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Eşberk-Başyayla, Y. (2016). *Lise öğretmenlerinin bireysel ve örgütsel değerlerinin uyumu (Antalya ili örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Feather, N. T. (1975). Human values and their relation to justice. *Journal of Social Issues*, 50(4), 129-151.
- Fichter, J. (1990). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, Çev.) Selçuk Üniversitesi Yayınları. (Orijinali 1957'de yayımlanmıştır).
- Fidan, M. (2013). *Öğretmen algularına göre ilköğretim kurumlarında yöneticilerin iletişim becerileri ve örgütsel değerler arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Goldthwait, J. T. (1996). *Values. What they are & how we know them*. Prometheus Books.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Hollanda Türk Akademisyenler Vakfı.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169-202.
- Hoy, W. & Miskel, C. (2017). *Eğitim yönetimi: Teori araştırma ve uygulama*. (S. Turan, Çev.) Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinali 2010'da yayımlanmıştır).
- İnan, A. (2022). *Okulların değerlere göre yönetilme durumlarına ilişkin yönetici ve öğretmen algularının analizi (Kızıltepe örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Kaçmaz, E. (2015). *Kamu ortaokullarında görevli öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin alguları* [Yüksek Lisans Tezi]. Zirve Üniversitesi.
- Kaplan, V. (2015). *Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin iş yaşamı kalitesi ve örgütsel değer alguları arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Kayan, M. S. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin örgütsel ve bireysel değerlerine ilişkin uyum algularının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Kılıç, M. F. (2012). *Ortaöğretim okulları yöneticilerinin değerlerle yönetime ilişkin alguları* [Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Lalek, M. (2007). *Resmi ve özel ilköğretim okullarında örgütsel değerler (Sakarya ili örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, 3. Basımdan Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinali 2009'da yayımlanmıştır).
- McDonald, P. R. (1993). *Individual-organizational value congruence: Operationalization and consequences* [PhD Thesis]. University of Western Ontario.
- Önler, D. (2015). *Ortaöğretim kurumlarında örgütsel değerler ile kurumsal imaj oluşturma arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Zirve Üniversitesi.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-240.

- Öztürk, Z. G. (2014). *Sınıf öğretmenlerinin değer tercihleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Rashid, Z., Sambasivan, M. & Azmawani, A. R. (2004). The influence of organizational culture on attitudes toward organizational change, *Leadership and Organization Development Journal*, 25(2), 161-179.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. The Free Press.
- Sağnak, M. (2003). *İlköğretim okullarında görevli yönetici ve öğretmenlerin örgütsel değerlere ilişkin algıları ile kişisel değerleri arasındaki uyum düzeyleri* [Doktora Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Sağnak, M. (2005). Örgüt ve yönetimde değerlerin önemi. *Milli Eğitim Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(166). 20 Şubat 2023 tarihinde https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/166/index3-sagnak.htm adresinden erişildi.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde, (ss. 1–65) Academic Press.
- Sezgin, F. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin bireysel ve örgütsel değerlerinin uyumu* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Şahin-Fırat, N. (2006). Pozitivist yaklaşımın eğitim yönetimi alanına yansımaları, alana getirdiği katkı ve sınırlılıkları, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 40-51.
- Tanıt, T. (2007). *Eğitim yöneticilerinin değer tercihleri ile yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi], Yeditepe Üniversitesi.
- Terzi, A. R. (2000). *Örgüt Kültürü*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. (10. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkoğlu, C. (2013). *Yöneticilerin değerlerini etkileyen etkenler* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Uncu, Ü. (2008). *Öğretmen ve eğitim yöneticilerinin değer yönelimlerinin çok boyutlu olarak incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Wach, E., & Ward, R. (2013). Learning about qualitative document analysis. 4 Mart 2023 tarihinde <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/20.500.12413/2989> adresinden erişildi.
- Yapıcı, A., Kutlu, M. ve Bilican, F. (2012). Öğretmen adaylarının değer yönelimleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 129-151.
- Yapıcıkardeşler, E. (2007). *Öğretmenlerin değer yönelimleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Yıldırım, T. (2009). *İlköğretim okulu yöneticilerinin kişisel ve örgütsel değer uyumunun örgütsel adanma ve yabancılaşma üzerine etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2006). *İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerine göre kamu ilköğretim okullarında bireysel ve örgütsel değerler ve okul yöneticilerinin okullarını bu değerlere göre yönetme durumları* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yılmaz, K. (2007). İlköğretim okul yönetici ve öğretmenlerinin değerlere göre yönetim ile ilgili görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 52, 639–664.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim yönetiminde değerler*. Pegem Yayınları.
- Yılmaz, K. ve Yılmaz, E. (2009). Öğretmenlerin değer tercihlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler eğitimi dergisi*, 7(17), 109-128.
- Yılmaz, S. (2017). *Değerlere dayalı okul yönetiminin okul kültürüne etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.

Etik kurul onayı

Bu çalışma anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri gibi katılımcılardan veri toplanmasını gerektirmeyen bir araştırma olması sebebi ile etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik durumları

Academic procrastination and academic perfectionism of pre-school teacher candidates

Gönderim Tarihi / Received: 09.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 03.07.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1095593](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1095593)

Serap DEMİRİZ¹

Kübra ENGİN^{**2}

ÖZ: Öğrencilerin akademik hayatları boyunca derslere karşı benimsedikleri yaklaşımlar, ortaya koydukları davranış örüntüleri çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik üzerinde etkili olan değişkenlerden bazıları da akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik durumlarıdır. Bu çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme düzeylerinin belirlenmesi ve akademik mükemmeliyetçilik ve erteleme durumlarının derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda araştırma açıklayıcı sıralı desende karma yöntem araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmada sırasıyla tarama ve temel nitel araştırma desenleri kullanılmıştır. Araştırma 2017-2018 eğitim öğretim yılı Gazi Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi anabilim dalında eğitim almakta olan 2. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırma verileri Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği, Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formu ve *Akademik Görevlere İlişkin Görüş Belirleme Formu* ile toplanmıştır. Öğretmen adayları akademik mükemmeliyetçiliği sosyal yaşantılarını etkileyen, akademik başarı getirirken kendilerini yıpratıcı bir özellik olarak değerlendirmişlerdir. Erteleme davranışının akademik görevlerin yoğunluğunun fazla olması ya da bu görevleri tam olarak anlayamamaları, yurtların kalabalık olması nedeniyle çalışacak ortam bulamamaları gibi nedenlerle ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Akademik görevleri nedeniyle sosyal hayatlarının etkilenmediğini fakat sosyal yaşantılarının akademik erteleme davranışının ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Eğitimcinin tutum ve davranışlarının akademik göreve karşı tutumu etkilediğini, ödev yoğunluğu ve devam zorunluluğunun derse katılımı olumsuz etkilediğini bu durumda yalnızca dersi geçmeye odaklandıklarını belirtmişlerdir. **Anahtar Kelimeler:** Akademik erteleme, Akademik mükemmeliyetçilik, Okul öncesi öğretmen adayları, Okul öncesi eğitim.

ABSTRACT: The approaches and the behavioral patterns that students adopt towards lessons throughout their academic lives are various. Some of the variables that affect this variety are academic procrastination and academic perfectionism. The aim of the study is to determine the academic procrastination levels of pre-school teacher candidates and to examine their academic procrastination and perfectionism in depth. In this context, it was designed as a mixed method research in an explanatory sequential design. In the research, scanning and basic qualitative research designs were used respectively. The research was carried out with the 2nd grade students of Gazi University Preschool Education Department in 2017-2018. Research data were collected with Academic Procrastination Behavior Scale, Student Evaluation Form and semi-structured interview form. Pre-service teachers evaluated academic perfectionism as a feature that affects their social lives and wears them out while bringing academic success. They stated that the procrastination behavior arises due to the high intensity of academic duties or the inability to fully understand these duties, and the inability to find an environment to work because the dormitories are overcrowded. They specified that their social life was not affected due to their academic duties, but their social life caused the emergence of academic procrastination behavior. They stated that the attitudes and behaviors of the educator affected the attitude towards academic duty, their participation in classes with attendance obligation and homework intensity decreased, and they focused only on passing the course.

Keywords: Academic procrastination, Academic perfectionism, Pre-school teacher candidates, Early childhood education

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi/Temel Eğitim Bölümü/Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, demiriz@gazi.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3369-5753>

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi/Temel Eğitim Bölümü/Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, kubra_engin@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2590-1115>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Academic procrastination mostly refers to procrastination from doing an academic task. Academic procrastination behaviour may occur due to low self-regulation performance, academic perfectionism, fear of failure and low motivation, fear of negative evaluation, negative thinking and cognitive distortions. As a result of academic procrastination, the person may experience anxiety and stress, lose self-esteem and self-confidence, or be subject to sanctions (low grade, failing the course, etc.) by the assignor (Schouwenburg, 1995; Senecal vd., 1995; Onwuegbuzie, 2000; Kağan, 2010; Çelik & Odacı, 2015; Closson & Boutilier, 2017). With a healthy academic perfectionism attitude, academic tasks can be fulfilled in accordance with high personal standards, by allocating sufficient time within the appropriate time frame.

On the other hand, an unhealthy academic perfectionism attitude causes the person to set goals without considering the limitations, to spend more than necessary time to reach these goals, to feel stressed and not satisfied with the result/product, or to feel anxiety and fear by seeing these goals as unattainable and to exhibit academic procrastination behavior (Hamachek, 1978).

Academic perfectionism can be defined as the tendency to perform the given academic task on time and in the best way. When academic perfectionism occurs in healthy conditions, it can positively affect academic achievement. But when it occurs in unhealthy conditions, it can cause psychological and physiological problems, especially depression, eating disorder and incompatibility problems (Frost vd., 1990; Hibbard & Davies, 2011).

Methodology

This research is a study in explanatory sequential design in which mixed method is used. The exploratory sequential mixed method is a research method in which quantitative and then qualitative methods are used in the research process. In the quantitative stage of the research, numerical measurements of the academic procrastination behavior levels of the participants were obtained through the "Academic Procrastination Behavior Scale" and therefore the screening design was used. In the qualitative stage, the basic qualitative research design was used.

Within the scope of the research, 2nd grade students of Gazi University Preschool Education Department were studied in the 2017-2018 academic year. The study group of the quantitative stage consists of 17 students who attend the Special Teaching Methods lesson conducted by the researchers. And so appropriate sampling was used. 16 of the students in the study group are female and 1 is male. On the other hand, the study group of the qualitative stage consists of 10 students who were determined from among these students with the extreme and deviant sampling method, which is one of the purposive sampling methods. 9 of the students in the study group are female and 1 is male.

The Academic Procrastination Behavior Scale developed by Ocak and Bulut (2015), the Student Evaluation Form developed by the researchers, which includes the observation of students' attendance to the lesson, midterm exam grades, class participation and performance in the lesson, and a semi-structured interview form that includes questions about academic perfectionism and academic procrastination are used as collection tool.

The standardized scores obtained from the scale were calculated via SPSS, and the content analysis of the student evaluation forms was made. According to these results, a lower and a upper group consisting of 5 students with high and low performance were formed. Focus group discussions were held with these groups. Data of focus group interviews were analyzed by content analysis.

Findings and discussion

According to the procrastination scores, midterm grades, attendance, class participation and presentation process, it was decided that the upper group consists of K11(Ö1), K12(Ö2), K9(Ö3), K7(Ö4) and K13(Ö5) and the lower group consists of K1(Ö6), K8(Ö7), K16(Ö8), K15(Ö9) and K14(Ö10) and interviews would be conducted with these groups.

Findings for the pre-school teacher candidates who scored lower than the academic procrastination scale and perceived themselves as academic perfectionists are as follows:

Pre-school teacher candidates defined academic perfectionism as a feature that affects their social life and wears while providing academic success. They stated that the attitude of the lecturer in charge of the course affects the attitude towards the academic tasks given within the scope of the course, and they also evaluate whether the task is in their area of interest rather than the difficulty when choosing a task. They specified that they do their academic duties with a planning and whether the task will be carried out individually or with a group plays a decisive role in the whole process. In addition, it was determined that the pre-service teachers in this group were willing to take part and their academic perfectionism was the most important reason for academic procrastination.

Findings for the pre-school teacher candidates who score higher than the academic procrastination scale and did not perceive themselves as academic perfectionists are as follows:

It has been determined that pre-service teachers tend to academic procrastination behavior due to the intensity of their academic duties, their inability to understand the tasks, and the inability to find a suitable working environment because of the crowded dormitories. The male participant stated that he exhibited academic procrastination because he felt isolated from the class due to the low number of his fellows in the classes. They specified that their social life was not affected by their academic duties. It has been stated that the situation of working with a group or individually affects the process of performing the academic task. It has been observed that the behavior of taking on a task is affected by the variables of the task being in the area where the teacher candidate is self-confident, allowing enough time for the task, the task being interesting, and the love for the instructor. It has been stated that the attitude of the responsible lecturer determines the attitude towards academic duties, the necessity of attendance and the intensity of homework reduce active participation in the course, in this case only passing the course is aimed.

Results and recommendations

According to these results, contents of lessons can be created to increase teacher candidates' attitudes towards their profession, motivation and self-efficacy in the field in order to reduce their tendency to academic procrastination. In addition, it may be recommended to guide pre-school teacher candidates to develop a healthy attitude of perfectionism, and to inform them about ways to cope with the negative effects of an unhealthy attitude of perfectionism. Also, it is possible to develop solutions that will shape positive attitudes by examining the factors that determine the attitudes of the instructors towards the lesson and the student.

Giriş

Türkiye’de öğretmen adayları, öğretmen yetiştirme lisans programları kapsamında dört yıllık eğitim almakta ve programlardan öğretmen unvanı ile mezun olmaktadır. Öğretmen adaylarından programdan mezun olabilmeleri için öğrenim hayatları boyunca akademik bir başarı göstermeleri beklenmektedir. Bu süreçte bazı öğretmen adayları görevlerini olabildiğince erteleyerek yerine getirirken veya yapmaktan tamamen kaçınırken bazıları akademik mükemmeliyetçilik anlayışıyla görevi en iyi şekilde yerine getirmeye gayret etmektedir. Öğretmen adaylarının benimsedikleri akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik davranışları akademik başarıyı etkileyen etmenlerdendir.

Literatür taraması

Mükemmeliyetçilik, bireyin yüksek kişisel standartlar belirlemesi ve bu standartlara ulaşmak için çaba göstermesi olarak tanımlanan kişisel bir özelliktir (Flett ve Hewitt, 2002; Slaney vd., 2002). Kişisel sınırlılıkları kabul ederek mükemmelle ulaşmak için çabalama hazzı sağlıklı bir mükemmeliyetçilik tutumu iken gerçekçi olmayan beklentiler oluşturularak ortaya çıkan performanstan memnun kalmama ise sağlıklı bir mükemmeliyetçilik tutumudur (Hamachek, 1978).

Akademik mükemmeliyetçilik ise verilen akademik görevi zamanında ve en iyi şekilde yerine getirme eğilimi olarak tanımlanabilir. Akademik mükemmeliyetçilik sağlıklı koşullarda ortaya çıktığında akademik başarıyı olumlu etkileyebilirken sağlıklı koşullarda ortaya çıktığında kişide başta depresyon olmak üzere psikolojik ve fizyolojik sorunlar, yeme bozukluğu ve uyumsuzluk sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilir (Frost vd., 1990; Hibbard ve Davies, 2011). Sağlıklı akademik mükemmeliyetçilik tutumu ile akademik görevler yüksek kişisel standartlara uygun şekilde, yeterli zamanın olması gereken zaman aralığında ayrılmasıyla yerine getirilebilir. Sağlıklı akademik mükemmeliyetçilik tutumu ise kişinin sınırlılıkları göz önünde bulundurmadan hedefler belirlemesine, bu hedeflere ulaşmak için ya gerekenden fazla zaman ayırmasına, stres altında hissetmesine ve sonuçtan/üründen memnun olmamasına ya da bu hedefleri ulaşılamaz görerek kaygı ve korku hissetmesine ve akademik erteleme davranışı ortaya koymasına neden olur (Hamachek, 1978).

Erteleme, “bireyin kendi isteğiyle görevi yerine getirmeyi geciktirme veya görevden tamamen kaçınma eğilimi” olarak tanımlanmaktadır (Kennedy ve Tuckman’dan aktaran Ocak ve Bulut, 2015). Motivasyon eksikliğinden kaynaklı olarak verilen görevin zamanında yapılmaması olarak da ifade edilmektedir (Senecal vd., 1995). Erteleme davranışı çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bir sınıflandırmaya göre erteleme, durumsal ve kişilik özelliği olarak erteleme olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Akademik erteleme davranışı ise durumsal erteleme davranışı olarak değerlendirilmektedir (Vestervelt, 2000). Akademik erteleme, akademik bir görevi yapmayı çoğunlukla ertelemeyi ifade etmektedir. Akademik erteleme davranışı; öz düzenleme performansı düşüklüğü, akademik mükemmeliyetçilik (Onwuegbuzie, 2000; Closson ve Boutilier, 2017), başarısız olma korkusu ve motivasyon düşüklüğü (Senecal vd., 1995), olumsuz değerlendirilme korkusu (Çelik ve Odacı, 2015), olumsuz düşünce ve bilişsel çarpıtmalar (Schouwenburg, 1995; Kağan, 2010) gibi nedenlerle ortaya çıkabilir. Akademik erteleme davranışı sonucu kişi kaygı ve stres yaşayabilir, özsaygı ve özgüvenini kaybedebilir ya da görevi veren tarafından yaptırımlara (düşük not, dersten kalma vb.) uğrayabilir.

Akademik erteleme ve mükemmeliyetçilik değişkenlerini birlikte irdeleyen çeşitli bölümlerden üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalar mevcuttur (Belgin, 2019; Gürkan ve Gündoğdu, 2019). Çalışmalar kapsamında ölçekler aracılığıyla elde edilen nicel veriler kullanılmıştır. Araştırmaların sonucunda iki değişkenin birbiri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak literatür tarandığında, bu ilişkinin hangi yolla kurulduğunu tespit etmek ve konuyu derinlemesine analiz etmek için karma yöntemin kullanıldığı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Ayrıca araştırmacıların gözlemleri, hem akademik mükemmeliyetçiliğe hem de akademik erteleme davranışına sahip öğretmen adaylarının derslerde çeşitli zorlanmalar yaşadıklarını fark etmelerini sağlamıştır. Bu gözlemler üzerine öğretmen adaylarının bu davranışlarının nedenleri, sonuçları, süreçte bunlarla baş etmede kullandıkları yollar ve çözüm arayışlarını derinlemesine inceleme ihtiyacı duyulmuştur. Bu açıdan, karma yöntemle desenlenen, nicel aşamasında akademik erteleme davranışı düzeylerinin belirlendiği, nitel aşamasında öğrencilerle konuya ilişkin görüşmelerin yapıldığı ve örneklemin eğitim fakültesi okul öncesi eğitimi anabilim dalı öğrencilerinden oluştuğu bir araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye’de öğretmen

yetiştirme lisans programlarından biri olan okul öncesi eğitimi programında eğitim alan öğretmen adaylarının bu davranışları ne zaman ve hangi şartlarda ortaya koyduklarının, buna karşı nasıl çözüm yolları geliştirdiklerinin ve ihtiyaçlarının bilinmesi adayların öz yeterliliklerine ilişkin farkındalıklarının ve bunu geliştirmeye yönelik sorumlu davranışlarının gelişmesi için desteklenmeleri ve derslere motive edilmeleri açısından yol gösterici olacaktır. Öz yeterlilik, motivasyon ve sorumlu davranışların gelişiminin bireylerin eğitim sürecine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu veriler öğretmenlik eğitimi veren programlarda eğitim alan öğretmen adaylarının benzer davranışları ve sorunları için rehber olabilir.

Bu çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik durumlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırma kapsamında belirtilen amaç doğrultusunda yürütülecek nicel çalışma için belirlenen alt amaçlar aşağıdaki gibidir:

- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışları ne düzeydedir?

Belirtilen amaç doğrultusunda yürütülecek nitel çalışma için belirlenen alt amaçlar ise aşağıdaki gibidir:

- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik görev tercihleri nasıl şekillenmektedir?
- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik görevleri yerine getirirken göz önünde bulundurduğu kriterler nelerdir?
- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik görevleri yerine getirirken başvurduğu yollar ve motivasyon kaynakları nelerdir?
- Okul öncesi öğretmen adaylarının kendi akademik mükemmeliyetçilik durumlarıyla ilgili algıları nasıldır?
- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik durumlarını etkileyen etmenler nelerdir?
- Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçiliklerinin kendileri üzerindeki etkileri nelerdir?

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar okul öncesi eğitimi anabilim dalında açılan derslerin içeriklerinin hazırlanması, derslerde kullanılacak yöntemlerin ve öğrenci motivasyonunu artırmaya yönelik stratejilerin belirlenmesinde yol gösterici olacak ve öğrenci başarısının artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Araştırmanın modeli

Araştırma karma yöntemin kullanıldığı açıklayıcı sıralı desende bir çalışmadır. Karma yöntem araştırmaları nicel ve nitel araştırma yaklaşımlarının yöntem ve bakış açılarını bir arada kullanan araştırmalardır (Johnson ve Christensen, 2014). Açıklayıcı sıralı karma yöntem, araştırma sürecinde öncelikle nicel daha sonra nitel yöntemlerin kullanıldığı araştırma yöntemidir. Bu yöntem kapsamında yapılan nicel çalışmanın verileri analiz edilir ve bu sonuçlardan yola çıkılarak nitel araştırma sonuçları derinleştirmek amacıyla yürütülür (Creswell, 2017). Araştırmanın nicel aşamasında “Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği” aracılığıyla katılımcıların akademik erteleme davranışı seviyelerinin sayısal ölçümlerine ulaşılmış ve bu nedenle tarama deseni kullanılmıştır. Bu desen çalışma grubunun bazı özellikleri hakkında sayısal tanımlamalara ulaşmaya imkân tanır (Creswell, 2017). Nitel aşamada ise temel nitel araştırma deseninden faydalanılmıştır. Temel nitel araştırmalar, bireylerin gerçeği yaşadıkları sonucunda nasıl inşa ettikleri, yaşamı nasıl yorumladıkları ve deneyimlerine ne kattıkları ile ilgilenen; insanların kavrayışlarını keşfetmeyi amaçlayan araştırmalardır (Merriam, 2013). Bu açıdan, araştırmanın nitel aşamasında katılımcılarla odak grup görüşmeleri yapılmış ve katılımcıların konu hakkındaki algı ve deneyimlerini derinlemesine ortaya koymasına sağlanmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmacıların dersler sırasında yaptıkları gözlemler, okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarına sahip olduğunu fark etmelerine neden olmuştur. Ayrıca bazı öğrencilerin ise akademik mükemmeliyetçi davranışlar gösterdiklerini gözlemlemişlerdir. Bu iki durum nedenleri, etkileri ve iki durumun ilişkisi hakkında doğan sorular nedeniyle okul öncesi öğretmenliği bölümü öğrencileri ile bu araştırmanın yürütülmesine karar verilmiştir. Araştırma boyunca 2017-2018 eğitim-

öğretim yılında Gazi Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi anabilim dalında eğitim almakta olan 2. sınıf öğrencileri ile çalışılmıştır. Nicel verilerin toplanması için araştırmacıların birlikte yürüttükleri Özel Öğretim Yöntemleri dersine devam etmekte olan 16 kadın 1 erkek toplam 17 öğrenci uygun örnekleme yoluyla seçilmiştir. Bu öğrenciler arasından Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği ve Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formu verilerine dayalı olarak amaçlı örnekleme yöntemi olan aşırı ve aykırı durum örnekleme yöntemi ile alt ve üst grubu oluşturan 10 öğrenci (9 kadın, 1 erkek) belirlenmiştir. Aşırı ve aykırı durum örnekleme yöntemi kullanılarak akademik erteleme davranışı ile derse katılım ve başarı açısından yüksek ve düşük seviyede olan öğretmen adaylarının belirlenmesi ve bu davranışları taşıyan bireylerden derinlemesine veri alınması amaçlanmıştır.

Veri toplama araçları

Akademik erteleme davranışı ölçeği

Ocak ve Bulut (2015) tarafından geliştirilen 5’li likert yapıdaki Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği sorumsuzluk, akademik görevin algılanan niteliği, öğretmenlere ilişkin olumsuz algı ve akademik mükemmeliyetçilik olmak üzere 4 alt boyut ve 38 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde hesaplanan Croanbach alpha değeri 0,94’tür.

Öğrenci başarısını değerlendirme formu

Öğrencilerin devam durumları, vize notları, derse katılım ve süreçteki performanslarının sistematik olarak gözlemlenip kaydedilmesini sağlamak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacılar, öğretmen adaylarının derse katılım durumları ve ders sırasındaki performanslarına yönelik gözlemlerini her ders sırasında not almışlardır. Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formu yapılan gözlemler, vize notları ve devam durumlarını bir araya getirerek öğrencilerin başarı durumlarını analiz etmeyi sağlayan bir formdur.

Akademik görevlere ilişkin görüş belirleme formu

Öğrencilerin akademik görevlere yönelik tercihleri, akademik görevleri yerine getirirken gösterdikleri davranış biçimleri, akademik mükemmeliyetçilik ve akademik erteleme davranışlarının nedenleri, sonuçlarını ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen altı açık uçlu soruyu içeren bir formdur.

Veri toplama süreci

Araştırmacıların birlikte yürüttükleri Özel Öğretim Yöntemleri dersinde bir dönem boyunca bağımsız sistematik gözlemler yürütmüşlerdir. Gözlem notlarında birbiri ile örtüşen gözlem verileri bir araya getirilmiş ve Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formları’na kaydedilmiştir. Sayısal verilerin toplanması için Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği uygulanmıştır.

Akademik Erteleme Davranışı Ölçeği puanları ve Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formları değerlendirilmiş, ölçekten alınan puanların yüksek-düşük olması, derse devam durumu, ders boyunca gösterilen performans ve vize notlarının düşük-yüksek olması gibi kriterlere dayanarak her öğrenci değerlendirilmiş, sonuçlara göre alt ve üst grup oluşturulmuştur. Nitel aşamada alt ve üst grupta bulunan öğrencilerle her grup kendi içinde olmak üzere iki odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmesi sırasında katılımcılar görüşme süreci hakkında bilgilendirilmiş, her katılımcının fikrini beyan etmesine imkan tanınmıştır. Verilerinin 2017-2018 eğitim öğretim yılında toplanmış olması nedeniyle bu araştırma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Verilerin analizi

Araştırmanın nicel aşamasında, öğrencilerin akademik erteleme ölçeğinin alt boyutları ve toplamından aldıkları puanların ortalamaları ve standartlaştırılmış puanlarına başvurulmuştur. Araştırmacıların her öğrenci için hazırlamış oldukları Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formları içerik analizi yapılarak tutarlı veriler bir araya getirilmiş, ölçekten alınan ortalama ve standart puanlar ile de kıyaslanarak görüşme yapılacak öğrenci grupları belirlenmiştir. Erteleme ve başarı açısından üst ve altta kalan öğrenciler görüşme için seçilmiştir. Bu öğrencilerin akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik açısından davranışlarına yönelik daha detaylı açıklama ve örnekler sunacakları düşünülmüştür. Nitel araştırma kapsamında odak grup görüşmelerinden elde edilen görüşme verileri içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Odak grup görüşmeleri sırasında bazı öğrenciler bazı sorulara fikir beyan

etmemişlerdir. Bu durum ilgili bulgunun olduğu kısımda açıklanmış ve yorumlanmıştır. Analizlere ilişkin kodlayıcılar arası güvenilirlik düzeyini hesaplamak için, iki araştırmacı dört görüşme dökümünü bağımsız olarak analiz etmişlerdir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik %96 olarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Hem nicel hem nitel aşamada katılımcılar için K1, Ö1 gibi kodlar kullanılarak kişisel bilgilerin gizliliğine özen gösterilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Bu bölümde okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçilik davranışlarına ilişkin bulgular ve tartışma yer almaktadır. Öncelikle öğretmen adaylarının Akademik Erteleme Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin değerler daha sonra yarı yapılandırılmış görüş belirleme formlarının analizi ile ulaşılan bulgular tartışılmıştır. Bulgular nicel ve nitel verilerden erişilen bulgular olmak üzere iki başlık altında sunulmuştur.

Nicel analize ilişkin bulgular

Akademik Erteleme Ölçeği'nden elde edilen veriler analiz edilerek, okul öncesi öğretmen adaylarının akademik erteleme seviyelerinin düzeyi belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının Akademik Erteleme Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin ortalama puan ve standart sapma değerleri Tablo 1'de, bu ölçekten aldıkları standartlaştırılmış puanlar ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğretmen adaylarının Akademik Erteleme Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin ortalama puan ve standart sapma değerleri

	X	ss
Sorumsuzluk Alt Boyutu Toplam Puanı	37,29	16,81
Görev Algısı Alt Boyutu Toplam Puanı	22,94	11,84
Öğretmene Olumsuz Algı Alt Boyutu Toplam Puanı	14,58	5,91
Akademik Mükemmeliyetçilik Alt Boyutu Toplam Puanı	12,11	3,53
Akademik Erteleme Ölçeği Toplam Puanı	86,94	22,96

Tablo 1 incelendiğinde öğretmen adaylarının Akademik Erteleme Ölçeği'nin Sorumsuzluk alt boyutundan aldıkları ortalama puanın $X=37,29$, Görev Algısı alt boyutundan aldıkları ortalama puanın $X=22,94$, Öğretmene Olumsuz Algı alt boyutundan aldıkları ortalama puanın $X=14,58$, Akademik Mükemmeliyetçilik alt boyutundan aldıkları ortalama puanın $X=12,11$ olduğu görülmektedir. Buna göre, öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları en yüksek puan sorumsuzluk alt boyutunda, en düşük puan akademik mükemmeliyetçilik alt boyutunda yer almaktadır. Buna ilişkin derinlemesine veriler, katılımcılarla yapılan görüşmeler yoluyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: Öğretmen adaylarının Akademik Erteleme Ölçeği'nden aldıkları standartlaştırılmış puanlar

Öğrenci	Z Puanı
K1	2,91958
K8	,87331
K16	,65563
K15	,43794
K14	,30732
K10	,17671
K5	,08964
K2	,04610
K3	,04610
K17	,00256
K4	-,12805
K6	-,30220
K11	-,78112
K12	-,78112
K9	-,86819
K7	-,99880
K13	-1,69541

Tablo 2’de yer alan öğretmen adaylarının Akademik Erteleme Ölçeği’nden aldıkları standartlaştırılmış puanları incelendiğinde, katılımcılardan K11, K12, K9, K7 ve K13 üst grubu K1, K8, K16, K15 ve K14 ise alt grubu oluşturduğu saptanmıştır.

Nitel analize ilişkin bulgular ve tartışma

Araştırmanın nitel aşamasına ilişkin tartışmalar, katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular eşliğinde sunulmuştur. Nicel verilerin analiz sonuçları öğrenci başarısını değerlendirme formlarında yer alan veriler ile desteklenmiş, buna göre oluşturulan alt ve üst gruplarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve bu görüşme verileri analiz edilerek, okul öncesi öğretmen adaylarının kendi akademik mükemmeliyetçilik ve akademik erteleme davranışlarına yönelik algıları, bu davranışları gösterme eğilimlerini etkileyen etmenler, bu davranışların doğurduğu sonuçlar ortaya çıkarılmıştır.

Öğrenci Başarısını Değerlendirme Formları incelendiğinde K6, K7, K9, K11, K12 ve K13’ün bir gün ve daha az devamsızlıklarının olduğu ve ara sınavdan 70 puan üzeri not aldıkları belirlenmiştir. Bunun yanında K1, K8, K14, K15 ve K16’nın 2 gün ve daha fazla devamsızlığının olduğu ve ara sınav notlarının 70 puan ve altı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gözlemci notlarında K9, K12 ve K13’ün dersler sırasında örnekler vermeye gayret ettikleri, çeşitli yorumlarla durumu derinleştirecek analizler yaptıkları, çeşitli kaynaklara erişerek arkadaşlarıyla paylaştıkları; K7, K11 ve K16’nın ders sırasında çoğunlukla sessiz fakat dikkatli oldukları, genellikle tartışmalara katılmadıkları; K8 ve K14’ün ders sırasında çoğunlukla dikkatlerinin dağınık olduğu ve telefonlarıyla ilgilendikleri görülmektedir. K9 ve K13’ün sunum sırasında ise çeşitli materyal ve kaynaklarla etkili ve etkileşimli sunumlar yaptıkları; K7, K11, K12’nin sorumluluklarını yerine getirerek materyal destekli ve etkili sunumlar yaptıkları; K1, K8 ve K14’ün sunum sırasında gerekli kaynaklara ulaşmadıkları, sunumu notlarından okuyarak yaptıkları ve materyalle desteklemedikleri; K15 ve K16’nın sunum yapmaları gereken günde hazır olmadıkları, ek süre istedikleri ancak sunum yaptıklarında çeşitli materyaller kullandıkları tespit edilmiştir.

Erteleme puanları, vize notları, devam durumu, derse katılım ve sunum süreci dikkate alındığında K11(Ö1), K12(Ö2), K9(Ö3), K7(Ö4) ve K13(Ö5)’ün üst grubu; K1(Ö6), K8(Ö7), K16(Ö8), K15(Ö9) ve K14(Ö10)’ün ise alt grubu oluşturmasına ve bu gruplarla görüşmeler yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan görüşmelerin dökümlerine ilişkin analizlere göre öğretmen adaylarının akademik görev tercihlerine ilişkin yanıtları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen adaylarının akademik görev tercihlerine ilişkin yanıtları

Tema	Kategori	Kod	f
Görevin Türü	Teorik	Ö2 Ö4 Ö6 Ö7 Ö8	5
	Uygulamalı	Ö1 Ö10	2
	Teorik ve Uygulamalı	Ö3 Ö5 Ö9	3
Görevin Niteliği	Kişisel performans sergileme olanağı tanınması	Ö5	1
	Heyecan verici ve eğlenceli olması	Ö1	1
	İlginç ve farklı olması	Ö3	1
	Görevin zorlayıcı olmaması	Ö7	1
	Kendine güvendikleri alanda olması	Ö7	1
	İlgi alanına girmesi	Ö2	1
Diğer	Öğretim elemanına duyulan yakınlık	Ö1 Ö6	2
	Yeterli zamanın olması	Ö9	1

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarına tercih sunulduğunda akademik görevlerini tercih ederken görevin türünü (Ö2 “...uygulamalı görevlerde el becerim muhteşem değil benim, o yüzden çıkarabileceğim şeyler de muhteşem olmuyor. Bu yüzden de ben teorik dersi daha çok seviyorum. Zaten öğrenmeyi de çok seviyorum...”), görevin niteliğini (Ö1 “...Bunu ders için düşünürsem uygulama aşamaları biraz daha heyecan verici daha eğlenceli. Daha iyi anlıyorsun ...”), öğretim elemanına duydukları yakınlığı (Ö5: “O dersin hocasını daha çok seviyorsam daha çok önem veriyorsam bu süreci daha geniş bir alana yayıyorum, çevremdeki insanlarla, öğretmenlerimle, arkadaşlarımla, fikir alışverişinde daha çok bulunuyorum, daha yaratıcı olmaya çalışıyorum. Daha önem vermediğim derslerde daha görsellik konusunda mükemmeliyetçi olurken bu tarz derslerde daha farklılık, yaratıcılık

katmaya çalışıp daha çok araştırmaya yoluna gidiyorum.”) ve zamanın yeterli olmasını göz önünde bulundurdıkları sonucuna ulaşmıştır. Bulut ve Ocak (2017) yaptıkları araştırmada akademik görev ve öğretmenlere yönelik algının öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarının belirleyicisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunun aksini düşünmek de mümkündür. Göreve ve öğretim elemanına karşı olumlu algıya sahip olmak akademik görevi üstlenmeye istekliliği artırabilir. Bu nedenle mevcut çalışmada öğretmen adayları göreve ve öğretmene ilişkin olumlu algılara sahip oldukları durumlarda görevi tercih ettiklerini belirtmiş olabilirler. Yapılan bir başka araştırma sonucunda akademik olan ya da olmayan görevlerin tamamlanma olasılığını artırmak için görevin zorlayıcı ancak aynı zamanda eğlenceli olması gerektiği belirtilmiştir (Ferrari ve Scher, 2000). Bu nedenle öğretmen adaylarının ilgi çekici, heyecan verici ve eğlenceli görevleri tercih etmeleri doğaldır. Ayrıca bireylerin öz yeterlilik ve yetkinlik inançları ile başarı düzeyleri de akademik erteleme davranışının belirleyicisidir (Akinsola vd., 2007; Tan vd., 2008; Klassen ve Kuzucu, 2009; Klassen vd., 2010; Balkıs, 2011; Çelikkaleli ve Akbay, 2013; Duru ve Balkıs, 2014; You, 2015; Gürkan ve Gündoğdu, 2019; Sula Ataş ve Kumcağız, 2020). Buna göre kişilerin yeterlilik ve yetkinlik inançları azaldığında akademik erteleme davranışı gösterdikleri gibi bu inançlar arttığında görevi üstlenmeye ilişkin istekliliklerinin artacağını düşünmek mümkündür. Mevcut araştırma kapsamında öğretmen adaylarının kişisel performanslarını sergileyebilecekleri, kendilerine güvendikleri ve ilgilendikleri alanlarda görevleri tercih ettiklerini belirtmeleri tutarlı bir araştırma bulgusu olmuştur.

Tablo 4: Öğretmen adaylarının akademik görevleri yaparken göz önünde bulundurduğu kriterlere ilişkin yanıtları

Tema	Kategori	Kod	f
Öğretim elemanı ile ilgili değişkenler	Öğretim elemanının öğrencilere yönelik tutumu	Ö6 Ö7 Ö8 Ö9 Ö10	5
	Öğretim elemanının derse yönelik tutumu	Ö1 Ö2 Ö3 Ö5	4
	Puan dağılımının adaletsiz olduğuna dair inançları	Ö2 Ö4 Ö5	3
	Ders izlencesi verilmesi	Ö1	1
	Göreve dair anında dönüt alma	Ö5	1
	Devam zorunluluğu	Ö8	1
Göreve ilişkin değişkenler	Son teslim tarihi	Ö8	1
	Görevlerin türü(grup/bireysel)	Ö2 Ö3 Ö4 Ö6 Ö10	5
Kişisel değişkenler	Dersi geçmeye yeterli bir puan alma	Ö7 Ö9	2
	Mezun olacağına dair ailesine verdiği söz	Ö9	1

Tablo 4’te yer alan öğretmen adaylarının akademik görevlerini yerine getirirken göz önünde bulundurdıkları kriterler incelendiğinde, öğretim elemanı ile ilgili değişkenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Öğretim elemanının derse yönelik tutumu ya da öğrencilere yönelik tutumu ve davranışları öğretmen adaylarının akademik görevlerini yapma sürecinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Ö7 “...tercihim daha çok hangi hoca kızılırsa ona göre yapıyorum. Sevdiğiminkini yapmak isterim ama... Mesela bir dersimin ödevini daha önce yapmaya çalışıyorum çünkü sinirleniyor, kızılıyor...”; Ö2 “...yaptığım çalışmaları öğretmenime göre de yaptığımı fark ettim. Mesela bir öğretmenim derse geliyor, eğer bana faydalı oluyorsa ben de o kadar fazla çabalama isteği içerisinde oluyorum. Ama hiçbir şey yapmıyorsa, ki var örneği, son gün yapıyorum. Çünkü diyorum ki o da bana bir şey katmadı ben neden daha fazla performans harcıyorum...”). Bunun yanında öğretmen adaylarının öğretim elemanının puan dağılımının adaletsiz olduğuna dair inançları, ders izlencesi paylaşılması, göreve dair süreçte anında dönüt alabilmeleri ve dersin devam zorunluluğu olması da öğretmen adaylarının akademik görevlerini yaparken göz önünde bulundurdıkları şartlardandır. Ders izlencesinin verilmesi ve göreve dair dönüt almak öğretmen adaylarının sürece dair fikir sahibi olmaları ve plan yapmalarına imkân tanımaktadır (Ö1 “...dersin başında ne yapılacağı bilindiği zaman daha güvenli ilerliyorsun, haftaya ne yapılacak biliyorsun derse ona bakarak geliyorsun, o konuda daha çok fikir sahibi oluyorsun. Hocaların bence burada çok önemli bir etkisi var. Dersin başında verilen izlenceler o anlamda benim için çok yararlı oluyor...”). Bulut ve Ocak (2017) öğretmenlere ilişkin olumsuz algı değişkeninin öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarının belirleyicilerinden biri olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca bir başka çalışmada da lisansüstü öğrencilerinin danışmanları ile aralarındaki ilişkinin akademik erteleme davranışı ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Wang vd., 2022). Buna bağlı olarak mevcut çalışma ile tutarlı sonuçlar ortaya konulmuştur.

Görevin türü, grupla ya da bireysel olarak yapılacak olması, grupla uyum ve iş birliği içinde çalışma değişkenlerinden etkilenmektedir. Görevin son teslim tarihi ise planlamayı etkilemektedir. Bu nedenle göreve ilişkin bu değişkenler öğretmen adayları için bir belirleyicidir (Ö10 “...*Son dakikaya bırakmama taraftarıyım. Grup ödevlerini sevmiyorum. Kalabalıksa biri diyor ki daha vakit var bırakalım, ben de hemen yapalım bitsin taraftarıyım...*”).

Öğretmen adaylarının dersi geçmek için gerekli puanı almayı yeterli görmeleri ve mezun olacaklarına dair ailelerine verdikleri sözler de süreci etkileyen kişisel değişkenlerdir. Çelikkaleli ve Akbay (2013) yaptıkları çalışmada öğretmen adaylarının başkalarına karşı duydukları sorumlulukların akademik erteleme davranışını negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu sonuç, mevcut araştırma sonuçları ile tutarlıdır. Öğretmen adayının yakınlarına verdiği söz, kendisine bir sorumluluk yüklemekte ve akademik görevlerini yaparken göz önünde bulundurduğu değişkenlerden biri haline gelmektedir. Öğretmen adaylarının akademik görevleri yaparken başvurduğu yollara ilişkin yanıtları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Öğretmen adaylarının akademik görevleri yaparken başvurduğu yollara ilişkin yanıtları

Kategori	Kod	f
Kaynak taramak	Ö1 Ö2 Ö3 Ö4 Ö5 Ö6 Ö8	7
İnternette araştırma	Ö1 Ö2 Ö3 Ö4 Ö5 Ö6 Ö8	7
Görüş almak	Ö5 Ö8 Ö10	3
Liste yapmak	Ö2 Ö4	2
Zihinde tasarlamak	Ö6 Ö9	2
Kâğıtta tasarlamak	Ö8	1

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının akademik görevlerini yaparken kaynak tarama, internette araştırma (Ö6: “...*araştırmak için kütüphaneye giderim. Ya da internette araştırırım...*”), görevlere dair görüş alma ve liste yapma (Ö4: “...*yapacaklarının bir listesini yapar dolabıma asarım genel başlıklar halinde. Daha sonra sırayla onları yaptıkça da üzerini çizdikçe de mutlu oluyorum az kaldı diye...*”), zihinde ya da kâğıtta tasarlama gibi yolları kullandığı görülmektedir. Araştırma, tarama ve görüş alma bilgi eksikliğini giderme, yeterlilik ve yetkinliği artırma amacıyla yapılabilecek eylemlerdir. Listeleme ve tasarlama ise hem planlı olmak hem de ilerlemeyi görerek motivasyon sağlamak için önemlidir. Ö7 bu konuda fikir bildirmemiştir. Bu durum öğretmen adayının çalışma biçimine dair farkındalığı olmamasından kaynaklanmış olabilir. Öğretmen adaylarının belirttikleri davranışlara başvurma sıklığı, yetkinlik ve motivasyona destek sağlayarak akademik erteleme davranışına yönelme ihtimallerini azaltacaktır. Öğretmen adaylarının akademik görevler karşısındaki motivasyon kaynaklarına ilişkin yanıtları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Öğretmen adaylarının akademik görevler karşısındaki motivasyon kaynaklarına ilişkin yanıtları

Kategori	Kod	f
Müzik dinlemek	Ö6 Ö10	2
Yemek yemek/sigara içmek	Ö1 Ö6 Ö8	3
Ortam değiştirmek	Ö1 Ö9	2
Duş almak	Ö1	1
Başkalarını model almak	Ö7	1

Tablo 6’ya göre, öğretmen adayları akademik görevlerini yerine getirirken müzik dinlemek, yemek ya da çikolata yemek (Ö6: “*Müzik dinlemek beni sakinleştir motive eder bir de çikolata yemeyi çok seviyorum.*”), ortam değiştirmek, duş almak, sigara içmek ya da başkalarını model almak (Ö2: “*Çok özeniyorum öyle öğretmenlere, onlar gibi olmak istiyorum. Gidip konuşmaya kendi fikirlerini öğrenmeye çalışıyorum.*”, Ö7: “*Kendimi motive etmek için arkadaşları örnek alıyorum.*”) gibi motivasyon kaynaklarından faydalanmaktadır. 4 öğretmen adayı (Ö2, Ö3, Ö4, Ö5) motivasyon kaynaklarına ilişkin fikir paylaşmamışlardır. Fikir paylaşmayan öğretmen adaylarının üst grupta yer alan adaylar olduğu düşünüldüğünde dışsal motivasyon kaynakları yerine içsel motivasyondan faydalandıkları yorumu yapılabilir.

Depresyon, anksiyete ve stresin akademik erteleme davranışına neden olduğu görülmüştür (Akdoğan, 2013). Öğretmen adaylarının bahsettikleri bu motivasyon kaynakları stresin etkisini azaltarak erteleme davranışının önüne geçiyor olabilir. Müzik dinlemek ve ortam değiştirmek stres nedeniyle oluşan durumdan uzaklaşma ihtiyacını karşılayabilir. Yemek ve sigara içmek stres kaynaklı duygusal açlık nedeniyle ortaya çıkabilir. Duş almak da stresi azaltmanın bir yolu olarak kullanılabilir. Bahsedilen bu kaynaklar dışsal motivasyon kaynaklarıdır. Başkalarını model almak ise içsel bir motivasyon kaynağıdır ve daha etkili ve kalıcı motivasyon sağlayabilir.

Tablo 7: Öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçilik tanımına ilişkin yanıtları

Kategori	Kod	f
Sorumluluk	Ö1 Ö4 Ö6 Ö7 Ö8	5
Zaman yönetimi	Ö1 Ö4 Ö6 Ö7 Ö8	5
En üst düzeye ulaşma çabası	Ö1 Ö2 Ö3 Ö5 Ö9	5
Kaynak yönetimi	Ö1 Ö2	2
Düzenlilik	Ö6 Ö8	2
Yaşamla ilişkilendirme	Ö1	1
Doğruluk kontrolü(güvenirlilik)	Ö2	1
Bilgiye sahip olmak	Ö10	1

Tablo 7’de görüldüğü gibi, öğretmen adayları, akademik mükemmeliyetçilik olgusunu sorumluluk sahibi olma (Ö7 “...görev ve sorumluluklarını tam vaktinde ve tam donanımlı bir şekilde yapmaktır...”), zamanı ve kaynakları yönetme (Ö2 “Tüm kaynaklara ulaşmak için elimden geleni yapmak), en üst düzeye ulaşma çabası, düzenli olma, sonuçları yaşamla ilişkilendirme, ulaşılanların doğruluğunu kontrol etme (Ö2: “Araştırdığım konuların sonuçlarının doğruluğundan emin olana kadar devam etmek ilerlemek”), alanda uzmanlaşma ve bilgiye sahip olma olarak tanımlamışlardır. Ö7’nin akademik erteleme davranışının sorumluluk sahibi olmadığı için ortaya çıktığını belirtmesi ve akademik mükemmeliyetçiliği sorumluluklarını tam vaktinde ve tam donanımlı şekilde yapma olarak açıklaması çarpıcıdır. Öğretmen adaylarının akademik erteleme ve akademik mükemmeliyetçiliği birbirinin zıddı olarak gördükleri söylenebilir. Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçilik davranışıyla ilgili olarak kendilik algılarına ilişkin bulgular Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: Öğretmen adaylarının kendi akademik mükemmeliyetçilik algıları

Mükemmeliyetçilik algıları	Öğretmen adayları	f
Akademik mükemmeliyetçi olduğunu düşünen	Ö1 Ö2 Ö3 Ö4 Ö5	5
Akademik mükemmeliyetçi olmadığını düşünen	Ö6 Ö7 Ö8 Ö9 Ö10	5

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının beşinin kendini akademik mükemmeliyetçi olarak algıladığı, beşinin iste akademik mükemmeliyetçi olmadığını ifade ettiği görülmektedir. Öğrenciler, akademik erteleme puanları ile tutarlı cevaplar vermişlerdir. Akademik erteleme düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik mükemmeliyetçi olmadıklarını ifade ettikleri, akademik erteleme düzeyi düşük olan öğrencilerin ise kendilerini akademik mükemmeliyetçi olarak algıladıkları ifade edilebilir. Kendini akademik mükemmeliyetçi olarak değerlendiren öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçilik gösterme eğilimlerini etkileyen etmenlere ilişkin görüşleri Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçiliklerini tetikleyen durumlara ilişkin yanıtları

Kategori	Kod	f
Kişisel gelişim arzusu	Ö1 Ö2 Ö3	3
Ortaya çıkan ürünün/çıktının niteliği	Ö4 Ö5	2
Kişisel özellikler	Ö3 Ö5	2
Çevresel etkenler (Olumlu pekiştireç alma, örnek gösterilme, başarıma, rekabet)	Ö3 Ö5	2
Öğretim elemanının derse yönelik tutumu	Ö3 Ö5	2
Aileye kendini kanıtlama arzusu	Ö3	1

Tablo 9 incelendiğinde, öğretmen adaylarının olumsuz etkilerine rağmen akademik mükemmeliyetçi davranışlar ortaya koymalarını tetikleyen unsurların kişisel gelişim arzusu (Ö1 “...ben kendimi geliştirmeyi çok isterim o yüzden çok mükemmeliyetçi olma yönüm var bu nedenle. Bugüne kadar gördüğüm bütün öğretmenlerde (liseden beri böyle) şöyle bir eksiklik gördüm genelde atanmış öğretmenler rahat. Ben de öyle olmak istemiyorum kendimi geliştirmek istiyorum. Tam anlamıyla ile bir öğretmen olmak istiyorum o yüzden akademik başarıya önem veriyorum.”), oluşan ürün/çıktının niteliği (Ö4 “...ortaya koyduğum şey iyiyse ve beni olumlu yönde etkiliyor ...”), kişisel özellikler (Ö5 “...Fitrat mı denir böyle yapısal olarak... kişilik özelliklerinden kaynaklanan şeyler...”), çevresel etkenler (Ö5: “Başarma duygusu, örnek gösterilme, diğer arkadaşlara rekabet de diyebilirim belki daha iyi olmak...”), öğretim elemanının derse yönelik tutumu ve aileye kendini kanıtlama arzusu (Ö3 “...1. Olarak ailemi gösterebilirim. Onlar için ben çalışıyorum, onlara bir şeyler göstermek için...”)) olduğu belirlenmiştir.

Sağlıklı mükemmeliyetçiliğin sağlamış olduğu motivasyon, olumlu duygular ve benlik saygısındaki artışın akademik mükemmeliyetçiliğin ortaya çıkışını desteklediği belirtilmektedir (Miquelon vd., 2005; Ram, 2005; Yıldırım vd., 2008; Roohafza, 2010; Sevlever ve Rice, 2010; Eum ve Rice 2011; Wang, 2012; Harvey vd., 2015; Kljajic vd., 2017). Çalışma kapsamında belirlenen kişisel gelişim arzusu ve ortaya çıkan ürünün niteliği bu doğrultuda değerlendirilebilecek etkenlerdir. Bunun yanında kültür ve ebeveyn tutumları kişilik özelliklerini şekillendirdiği, aileye kendini kanıtlama arzusunu harekete geçirdiği ve takdir-rekabet gibi çevresel etkenleri sağladığı için akademik mükemmeliyetçilik davranışının belirleyicisi olabilir (Kawamura vd., 2002; Castro ve Rice, 2003; Zakeri vd., 2013).

Nicel aşamada toplanan veriler düşük düzeyde de olsa tüm öğretmen adaylarının erteleme davranışı gösterdiklerini göstermiştir. Bu nedenle tüm katılımcıların akademik erteleme davranışı gösterme eğilimlerini etkileyen etmenlere yönelik görüşleri alınmış ve buna ilişkin bulgular Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10: Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarının nedenlerine ilişkin yanıtları

Tema	Kategori	Kod	f
Kişiyeye bağlı etmenler	Sosyal yaşantı	Ö1 Ö5 Ö8 Ö10	4
	Sorumluluk sahibi olmamak	Ö7 Ö8	2
	Motivasyon düşüklüğü yaşamak	Ö4 Ö9	2
	Bölümünü sevmeme	Ö7	1
	Okumayı sevmeme	Ö8	1
Dış etmenler	Akademik yoğunluk	Ö2 Ö6	2
	Ödevlerin niteliği	Ö1 Ö7 Ö8	3
	Verilen akademik görevi anlamamak	Ö7 Ö10	2
	Uygulamalı görevler için uygulama okulu bulamamak	Ö6 Ö7	2
	Sınıftaki cinsiyet dağılımı	Ö8	1
	Olumsuz yurt koşulları	Ö6	1

Tablo 10 incelendiğinde, akademik erteleme davranışına neden olan etmenlerin, kişiyeye bağlı etmenler ve dış etmenler olarak gruplanabildiği görülmüştür. Sosyal yaşantı (Ö5: “Sosyal hayatımla akademik başarı çakıştığı zaman sosyal yaşantımı daha ön plana alıyorum.”), Ö8: “Sosyal yaşantım her zaman ön plandadır.”, Ö10: “...Gezmeyi tercih etmek, arkadaşlarla görüşmek buluşmak.”), sorumluluk sahibi olmamak veya motivasyon düşüklüğü yaşamak, okumayı veya bölümünü sevmemek kişiyeye bağlı etmenlerdir. Akademik yoğunluk, ödevlerin niteliği (Ö1 “...ödev verildiğinde bir bakarım zor mu kolay mı diye. Zor ise hemen yapmaya başlarım çok kolaysa biraz erteleme oluyor son ana kadar...”), verilen akademik görevi anlamamak (Ö7: “Mesela bir ödev istemişti bir hocamız. İçeriğini anlatmış ama çoğumuz anlamadık. Anlamayınca da erteliyorum.”), uygulamalı görevler için uygulama okulu bulamamak (Ö6 “...mesela video çekimi istiyorlar ama hiçbir anaokulu bunu kabul etmiyor, hocalar izin de yazmıyor bize gidin bulun diyorlar. ... Zamanımız böyle geçiyor bu da diğer yapmamız gerekenleri engelliyor ertelemek zorunda kalıyoruz...”), sınıftaki cinsiyet dağılımı ve olumsuz yurt koşulları (Ö6: “...Yurttaki odadaki arkadaşlarımla da ayrı bir sıkıntı yaşıyoruz. Oda çok kalabalık olduğu için orada yapılmıyor. ... Çalışma çabamız var ama yer yetersiz. 1200 kişi var yurttaki. Yalnızca 300-400 kişilik çalışma salonu var. Onda da kimse yer bulamıyor. Malzemelerimiz büyük olduğu için

çalışacak yerde bulamıyoruz. Özellikle uygulamalı derslerin ödevleri yaparken zorluk çekiyoruz...”) ise akademik ertelemeye neden olabilen dışsal etmenlerdir. Dışsal etmenlere ilişkin sorunların çözümü için yalnızca bireysel ölçekte önlem almak yetmeyecektir. Sorunla ilişkili kişileri bilgilendirmek ve yardım istemek sorunların çözümü için gerekli olabilir. Ancak bu dışsal etmenler öğretmen adaylarında umutsuzluk duygusu ve başarısızlık korkusu gelişimine neden olabilir. Yapılan araştırmalar umutsuzluk duygusunun akademik erteleme davranışı ile ilişkili olduğunu göstermiştir (Milgram vd., 1998; Onwuegbuzie, 2000; Onwuegbuzie ve Jiao, 2000; Onwuegbuzie ve Collins, 2001; Onwuegbuzie, 2004; Alexander ve Onwuegbuzie, 2007; Odacı ve Kaya, 2019).

Bireysel etmenler ise kişilerin değiştirip yönetebilecekleri değişkenlerdir. Öğretmen adayları öz yeterlilik inancına sahip olmamalarıyla ilişkili olarak sorumluluk sahibi olmadıklarını veya motivasyon düşüklüğü yaşadıklarını ifade etmiş olabilirler. Araştırmalar, akademik öz yeterlilik inançlarının akademik erteleme davranışını etkilediğini ve öz yeterliliğin özdüzenleme aracılığıyla akademik erteleme davranışını negatif yönde etkilediğini göstermiştir (Tan vd., 2008; Klassen ve Kuzucu, 2009; Klassen vd., 2010; Ataş ve Kumcağız, 2019). Öz yeterlilik inancının yüksek olması arzuları ertelemeyi ve kendilik algısı ve benlik saygısının artışı mümkün kılmaktadır (Kandemir 2012; Aydın vd., 2014; Berber Çelik ve Odacı, 2015; Ekinci ve Enver, 2017; Kandemir vd., 2017; Şirin ve Duman 2018). Bunun yanında düşük benlik saygısı akademik ertelemeyi etkilemektedir (Aydoğan ve Özbay, 2012). Ayrıca akademik yeterlilik ve genel yetkinlik inancı akademik erteleme davranışını ve bu yolla akademik başarıyı öngörmektedir (Akinsola vd., 2007; Balkıs, 2011; Çelikkaleli ve Akbay, 2013; Duru ve Balkıs, 2014; You, 2015). Sorumluluk sahibi olmama ve tembellik kişilik özelliğine ilişkin olarak lise ve üniversite öğrencileri ve öğretmenler gibi çeşitli örneklemelerde yapılan araştırmalar, bu değişkenin akademik erteleme davranışını yordadığını ortaya koymuştur (Uzun Öner ve Topkaya 2011; Bulut, 2014; Saracaloğlu ve Gökdaş, 2016; Uzun Öner 2019). Akademik erteleme, beceri eksikliğinden dolayı kaygı, yardım istemekten korkma, bulunulan ortamda rahat hissetmeme, motivasyon düşüklüğü gibi etmenlerden etkilenir (Ferrari vd., 1992; Ferrari vd., 1998; Milgram vd., 1998; Onwuegbuzie, 2004; Balkıs vd., 2006). Bu sonuçlara göre, bireylerin alan bilgilerini sorgulayarak kendilerini yetersiz hissetmelerinin motivasyon düşüklüğü yaşamalarına ve sorumluluk sahibi olmamalarına neden olduğu ve böylece akademik erteleme davranışlarına başvurdukları söylenebilir. Bunların yanında otoriter ebeveyn tutumunun akademik erteleme davranışı ile pozitif yönde; kabul edici ve özerlik veren aile tutumunun ise negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür (Zakeri vd., 2013). Ayrıca otoriter tutumun hatalara yönelik kaygı aracılığıyla akademik erteleme davranışını pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir (Chen vd., 2022). Araştırma sonuçlarına göre öğretmen adaylarının ebeveynlerinin aşırı hoşgörülü tutumları bireyler üzerinde sorumluluk sahibi olmama ve motivasyon düşüklüğü yaşama gibi etkiler bırakmış olabilir.

Bölümü sevmeme değişkeni öğretmenlik mesleğine karşı tutum olarak değerlendirilebilir. Kutlu vd. (2015) öğretmenlik mesleğine karşı tutumun olumlu yönde artışının öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarını azalttığını ifade etmişlerdir. Verilen derslerde öğretmenlik mesleğinin öneminin vurgulanması ve deneyimli öğretmenlerin görüş ve deneyim paylaşımlarına yer verilmesi bu öğretmen adayları üzerinde olumlu etki yaratabilir.

Sosyal yaşantı öğretmen adaylarının zamanlarını iyi yönetemediklerinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Balkıs vd. (2006) yaptıkları çalışmada zaman yönetiminin akademik erteleme davranışını yordadığını ortaya koymuşlardır. Zaman yönetimine yönelik içeriklere yer verilmesiyle bu beceri de desteklenmelidir. Okul öncesi öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçiliklerinin kendi üzerlerindeki etkileri Tablo 11’de görülmektedir.

Tablo 11: Öğretmen adaylarının akademik mükemmeliyetçiliklerinin kendi üzerindeki etkilerine ilişkin yanıtları

Tema	Kategori	Kod	f
Olumlu etkileri	Motivasyon hissi	Ö1 Ö4 Ö5	3
	Kendini iyi hissetme	Ö3	1
Olumsuz etkileri	Stres/Yıpranma	Ö1 Ö2 Ö3 Ö4 Ö5	5
	Fiziksel performans düşüklüğü/uykusuz kalma	Ö2 Ö3 Ö5	3
	Psikosomatik rahatsızlıklar/zihin yorgunluğu	Ö2 Ö3	2
	Son ana kadar tamamlayamamış hissetme	Ö2 Ö3	2
	Sosyal yaşantıdan uzaklaşma	Ö3	1
	Kâbus görme	Ö2	1

Tablo 11 incelendiğinde, akademik mükemmeliyetçilik öğretmen adaylarında motivasyon (Ö1 “...mükemmeliyetçi insan yapabildiği için mutlu olur ben de mutlu olurum kendime güvenirim ve çevreye olumlu etkiler yayarım.”) ve kendini iyi hissetme gibi olumlu etkiler uyandırabilmektedir. Ancak bunun yanında olumsuz etkilerin daha çok olduğu görülmektedir. Stres (Ö5 “Çoğu zaman olumsuz etkisi olduğunu düşünüyorum çünkü çok fazla yıpranıyorum. Bazen gerçekten de yerine getirmişim o görevi ve ortalamanın üzerinde bir şey ortaya çıkarmışım ama bu mükemmeliyetçi olma duygusu beni yıpratıyor ve diğer alanlarda, derslerde, branşlarda benim performansımı düşürüyor...”), fiziksel performans düşüklüğü/uykusuz kalma, psikosomatik rahatsızlıklar ve zihin yorgunluğu (Ö3: “...Aklımın bir köşesinde hep var. Giderken şunu mu alsam, bak bu ödevime şu da olur...”), son ana kadar tamamlayamamış hissetme (Ö5 “...En sonunda olmuş mu diye düşünüyorum, olmamış, sonra şurayı değiştirmeliyim, burayı değiştirmeliyim. O duruma göre değişir, süreye göre değişir, tekrarlanıyor. Süreme bağlı olarak bazen 5-6 kez şurası olmadı burayı değiştireyim diyorum.”), sosyal yaşantıdan uzaklaşma (Ö3 “...ben şubat dönemine kadar hiç eve gidemedim. Hiç annemi babamı göremedim. Mümkün olduğunca az gidiyorum. Çok ödev olması ve son anda olması yetiştiremeyecek olma duygusu beni yıpratıyor...”) ve kâbus görme oluşan olumsuz etkilerdir.

Araştırmalara göre (Accordino vd., 2000; Leenaars ve Lester, 2006; Sevlever ve Rice, 2010) gerçek performans ve kişisel standartlar arasında fark oluşması, depresyon seviyesini artırmakta ve benlik saygısı ve akademik performansı azaltmaktadır. Sağlıksız mükemmeliyetçilik tutumu sonucunda endişeler, anksiyete ve stres seviyesi artmaktadır ancak sağlıklı mükemmeliyetçilik tutumu bu olumsuz bileşenlerle ilişkili değildir (Bieling vd., 2004; Blankstein vd., 2008). Sağlıksız mükemmeliyetçilik kişinin fazla kontrol altında hissetmesine neden olarak çalışma motivasyonunu bozmakta, tükenmişlik yaşamasına ve olumsuz duygular hissetmesine neden olmakta, öz engelleme davranışını ve sınav kaygısını pozitif yönde etkilemektedir. Sağlıklı mükemmeliyetçilik durumunda kişi özerk hissetmekte, motive olmakta, sürece katılım sağlamakta, olumlu duygular hissetmekte, benlik saygısı ve öz düzenleme davranışları artmaktadır (Miquelon vd., 2005; Ram, 2005; Yıldırım vd., 2008; Roohafza, 2010; Sevlever ve Rice, 2010; Eum ve Rice 2011; Wang, 2012; Harvey vd., 2015; Kljajic vd., 2017). Mükemmeliyetçiliğin hangi yöne eğilimli olacağı üzerinde ebeveyn tutumları ve kültür değişkenleri belirleyicidir (Kawamura vd., 2002; Castro ve Rice, 2003). Görüşme yapılan öğretmen adaylarının çoğunluğunun sağlıksız mükemmeliyetçiliğe eğilimi olduğu ve buna bağlı olarak çeşitli olumsuz etkilerden muzdarip oldukları ve zaman zaman akademik erteleme davranışına başvurdukları söylenebilir.

Pek çok araştırma (Uzun vd., 2011; Bulut, 2014; Ataş ve Kumcağız, 2019; Belgin, 2019; Odacı ve Kaya, 2019; Şimşek ve Kaya, 2019) akademik mükemmeliyetçilik ile akademik erteleme davranışının pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Buna göre öğretmen adayları belirtmiş oldukları son ana kadar tamamlayamamış hissetme durumu nedeniyle akademik erteleme davranışına yöneliyor olabilirler.

Sonuç ve öneriler

Analizler sonucunda;

- Akademik göreve karşı tutumun öğretim elemanının tutum ve davranışlarından etkilendiği ve görevin zorluğundan ziyade kişinin ilgi alanı olup olmaması ve kişide heyecan oluşturup oluşturumamasının görev tercihi belirleyici olduğu görülmüştür.

- Görevlerin planlama dahilinde gerçekleştirildiği, görevin grupla ya da bireysel çalışma gerektirmesi durumunun planlama sürecini etkilediği belirlenmiştir.
- Kendisini akademik mükemmeliyetçi olarak değerlendiren öğretmen adaylarının en çok diğer akademik görevleri ve mükemmeliyetçi davranışları nedeniyle akademik görevlerini erteledikleri saptanmıştır.
- Akademik mükemmeliyetçi olduğunu düşünmeyen öğretmen adaylarının akademik görevlerini anlayamamaları, olumsuz yurt koşulları, sosyal yaşantı gibi nedenler dolayısıyla erteleme davranışına daha çok yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır.
- Okul öncesi eğitimi alanında sınıflarda cinsiyet dağılımının eşit olmaması durumunun erkek öğrencilerde dışlanma ve motivasyon düşüklüğüne neden olabileceği belirlenmiştir.
- Akademik mükemmeliyetçiliğin okul öncesi öğretmen adaylarının akademik başarılarına katkı sağladığı ancak aynı zamanda yıpratıcı bir özellik olduğu ve bu özelliğin sosyal yaşantılarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlara göre, öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışına eğilimlerini azaltmak amacıyla mesleklerine karşı tutumlarını, motivasyonlarını ve alana dair öz-yeterliliklerini artırmaya yönelik ders içerikleri oluşturulabilir. Bunun yanında, öğretmen adaylarının sağlıklı mükemmeliyetçilik tutumu geliştirmeleri için onlara rehberlik edilmesi, sağlıksız mükemmeliyetçilik tutumu sonucu oluşan olumsuz etkilerle baş etme yollarına dair bilgilendirmeler yapılması önerilebilir. Ayrıca, öğretim elemanlarının derse ve öğrenciye yönelik tutumlarını belirleyen faktörlerin incelenerek olumlu tutumu şekillendirecek çözümlerin geliştirilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Accordino, D. B., Accordino, M. P. ve Slaney, R. B. (2000). An investigation of perfectionism, mental health, achievement, and achievement motivation in adolescents. *Psychology in the Schools*, 37(6), 535-545.
- Akdoğan, A. (2013). *Farklı depresyon anksiyete stres düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Akinsola, M. K., Tella, A. ve Tella, A. (2007). Correlates of academic procrastination and mathematics achievement of university undergraduate students. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 3(4), 363-370.
- Alexander, S. E. ve Onwuegbuzie, J. A. (2007). Academic procrastination and the role of hope as a coping strategy. *Personality and Individual Differences*, 42, 1301-1310.
- Aydın, R., Ömür, Y. E. ve Argon, T. (2014). Öğretmen adaylarının öz yeterlik algıları ile akademik alanda arzularını erteleme düzeylerine yönelik görüşleri. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 40, 1-12.
- Aydoğan D. ve Özbay Y. (2012). Akademik erteleme davranışının benlik saygısı, durumluluk kaygı, öz-yeterlilik açısından açıklanabilirliğinin incelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2 (3), 1-9.
- Balkıs, M. (2011). Academic efficacy as a mediator and moderator variable in the relationship between academic procrastination and academic efficacy. *Eğitim Araştırmaları- Eurasian Journal of Educational Research*, 45, 1-16.
- Balkıs, M., Duru, E., Buluş, M. ve Duru, S. (2006). Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme eğiliminin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 7(2), 57-73.
- Belgin, B. (2019). *Academic procrastination and academic perfectionism as predictors of self-forgiveness* [Yüksek Lisans Tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Berber Çelik, Ç. ve Odacı, H. (2015). Akademik erteleme davranışının bazı kişisel ve psikolojik değişkenlere göre açıklanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 31-47.
- Bieling, P. J., Israeli, A. L. ve Antony, M. M. (2004). Is perfectionism good, bad, or both? Examining models of the perfectionism construct. *Personality and Individual Differences*, 36, 1373-1385.

- Blankstein, K. R., Dunkley, D. M. ve Wilson, J. (2008). Evaluative concerns and personal standards perfectionism: Self-esteem as a mediator and moderator of relations with personal and academic needs and estimated GPA. *Current Psychology*, 27, 29 – 61.
- Bulut, R. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Bulut, R. ve Ocak, G. (2017). Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışlarını etkileyen etmenler. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 75-90.
- Castro, J. R. ve Rice, K. G. (2003). Perfectionism and ethnicity: Implications for depressive symptoms and self-reported academic achievement. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 9(1), 64-78
- Chen, W. W., Yang, X. ve Jiao, Z. (2022). Authoritarian parenting, perfectionism, and academic procrastination. *Educational Psychology*, 1-15.
- Closson, L.M. ve Boutilier, R.R. (2017). Perfectionism, academic engagement, and procrastination among undergraduates: The moderating role of honors student status. *Learning and Individual Differences*, 57, 157-162.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni* (S.B. Demir, Çev.). Eğiten Kitap.
- Çelik, Ç.B. ve Odacı, H. (2015). Akademik erteleme davranışının bazı kişisel ve psikolojik değişkenlere göre açıklanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 31-47.
- Çelikkaleli, Ö. ve Akbay, S. E. (2013). Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışı, genel yetkinlik inancı ve sorumluluklarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 14(2), 237-254.
- Duru, E. ve Balkıs, M. (2014). Kendinden şüphe duyma, benlik saygısı ve akademik başarı arasındaki ilişkide akademik erteleme eğiliminin rolü. *Eğitim ve Bilim*, 173(39), 274-287.
- Ekinci, E. ve Gökler, R. (2017). Ortaöğretim öğrencilerinin akademik özyeterliliklerinin ve akademik erteleme davranışlarının öğrenilmiş çaresizlikleri üzerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 378-385.
- Eum, K. ve Rice K. G. (2011). Test anxiety, perfectionism, goal orientation, and academic performance. *Anxiety, Stress ve Coping*, 24(2), 167-178.
- Ferrari, J. R. ve Scher, S. J. (2000). Toward an understanding of academic and nonacademic tasks procrastinated by students: The use of daily logs. *Psychology in the Schools*, 37(4), 359-366.
- Ferrari, J. R., Parker, J. T. ve Ware, C. B. (1992). Academic procrastination: Personality correlates with Myers-Briggs Types, self-efficacy, and academic locus of control. *Journal of Social Behavior and Personality*, 495-502.
- Ferrari, J. R., Keane, S. M., Wolfe, R. N. ve Beck, B. L. (1998). The antecedents and consequences of academic excuse-making: Examining individual differences in procrastination. *Research in Higher Education*, 39(2), 199-215.
- Flett, G. L. ve Hewitt, P.L. (2002). *Perfectionism: Theory, research and treatment*. American Psychological Association.
- Frost, R.O., Marten, P., Lahart, C. ve Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14(5), 449-468.
- Gürkan, U. ve Gündoğdu, İ. (2019). An investigation of students studying at the university in science, mathematics and social programs, metacognitive skills, academic perfectionism and academic procrastination behaviors by various variables. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 13(1), 152-175.
- Hamachek, D. E. (1978). Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. *Psychology: A Journal of Human Behavior*, 15(1), 27–33.
- Harvey, B., Milyavskaya M., Hope, N., Powers, T. A., Saffran, M. ve Koestner, R. (2015). Affect variation across days of the week: Influences of perfectionism and academic motivation. *Motivation and Emotion*, 39, 521–530.
- Hibbard, D.R.ve Davies, K.L. (2011). Perfectionism and psychological adjustment among college students: Does educational context matter? *North American Journal of Psychology*, 13(2), 187-200.
- Johnston, B. ve Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları*. (S.B. Demir, Çev. Ed.). Eğiten Kitap.

- Kağan, M. (2010). Determining the variables which explain the behavior of academic procrastination in university students. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 42(2), 113-128.
- Kandemir, M., Palancı, M., İlhan, T. ve Avcı, M. (2017). Causes of academic procrastination of students who made class repetition. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 285-302.
- Kandemir, M. (2012). Öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının, kaygı, başarısızlık korkusu, benlik saygısı ve başarı amaçları ile açıklanması. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(4), 81-88.
- Kawamura, K. Y., Frost, R. O., Harmatz, M. G. (2002). The relationship of perceived parenting styles to perfectionism. *Personality and Individual Differences*, 32, 317-327.
- Klassen, R. M., Ang, R. P., Chong, W. H., Krawchuk, L. L., Huan, V. S., Wong, I. Y. F. ve Yeo, L. S. (2010). Academic procrastination in two settings: Motivation correlates, behavioral patterns, and negative impact of procrastination in Canada and Singapore. *Applied Psychology: An International Review*, 59 (3), 361-379.
- Klassen, R. M. ve Kuzucu, E. (2009). Academic procrastination and motivation of adolescents in Turkey. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 29(1), 69-81.
- Kljajic, K., Gaudreau, P. ve Franche, V. (2017). An investigation of the 2 × 2 model of perfectionism with burnout, engagement, self-regulation, and academic achievement. *Learning and Individual Differences*, 57, 103-113.
- Kutlu, N., Gökdere, M. ve Çakır, R. (2015). Öğretmen adaylarının akademik erteleme davranışı ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının karşılaştırmalı incelemesi. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23 (3), 1311-1330.
- Leenaars, L. ve Lester, D. (2006). Perfectionism, depression, and academic performance. *Psychological Reports*, 99, 941-942.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel araştırma*. (S. Turan, Çev.). Nobel.
- Miles, M. B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. SAGE Publications.
- Milgram, N., Mey-Tal, G. ve Levison, Y. (1998). Procrastination, generalized or specific in college students and their parents. *Personality and Individual Differences*, 25, 297-316.
- Miquelon, P., Vallerand, R. J., Grouzet, F. M. ve Cardinal, G. (2005). Perfectionism, academic motivation, and psychological adjustment: An integrative model. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 31(7), 913-24.
- Ocak, G. ve Bulut, R. (2015). Akademik erteleme davranışı ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(2), 584-598.
- Odacı H. ve Kaya F., (2019). Mükemmeliyetçilik ve umutsuzluğun akademik erteleme davranışı üzerindeki rolü: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 9(1), 43-51.
- Onwuegbuzie, A. J. (2000). Procrastinators and perfectionistic tendencies among graduate students. *Journal of Social Behavior and Personality*, 15(5), 103-109.
- Onwuegbuzie, A. J. (2004). Academic procrastination and statistics anxiety. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 29(1), 3-19.
- Onwuegbuzie, A. J. ve Collins, K. M. T. (2001). Writing apprehension and academic procrastination among graduate students. *Perceptual and Motor Skills*, 92,560-562.
- Onwuegbuzie, A. J. ve Jiao, Q. G. (2000). I'll go to the library later: The relationship between academic procrastination and library anxiety. *College ve Research Libraries*, 45-54.
- Ram, A. (2005). *The relationship of positive and negative perfectionism to academic achievement, achievement motivation, and well-being in tertiary students* [Yüksek lisans tezi]. University of Canterbury.
<https://ir.canterbury.ac.nz/handle/10092/1300#:~:text=Positive%20perfectionism%20showed%20associations%20with,negative%20personality%20factors%2C%20and%20more>
- Roohafza, H., Afshar, H., Sadeghi, M., Soleymani, B., Saadaty, A., Matinpour, M. ve Asadollahi, G. (2010). The relationship between perfectionism and academic achievement, depression and anxiety. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 4(2), 31-36.

- Saracaloğlu, A. S. ve Gökdaş, İ. (2016). Variables that predict academic procrastination behavior in prospective primary school teachers. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 43-61.
- Schouwenburg, H. C. (1995). Academic procrastination: Theoretical notions, measurement, and research. J. R. Ferrari, J. L. Johnson ve W. G. McCown (Ed.), *The plenum series in social/clinical psychology. Procrastination and task avoidance: Theory, research, and treatment* içinde (s. 71–96). Plenum Press.
- Senecal, C., Koestner, R. ve Vallerand, R.J. (1995). Self-regulation and academic procrastination. *The Journal of Social Psychology*, 135(5), 607-619.
- Sevlever, M. ve Rice, K. (2010). Perfectionism, depression, anxiety and academic performance in premedical students. *Canadian Medical Education Journal*, 1(2), 96-104.
- Slaney, R.B., Rice, K.G. ve Ashby, J.S. (2002). A programmatic approach to measuring perfectionism: The almost perfect scales. G. L. Flett ve P. L. Hewitt (Ed.), *Perfectionism: Theory, research, and treatment* içinde (s. 63–88). American Psychological Association.
- Sula Ataş, N. ve Kumcağız, H. (2020). Ergenlerin akademik erteleme davranışları, akademik öz yeterlik inançları ve mükemmeliyetçilik. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 375-386.
- Şimşek, M. ve Kaya, A. (2019). Lise öğrencilerinin akademik erteleme davranışları ile mükemmeliyetçilik düzeyleri arasındaki ilişkide benlik saygısının aracı rolü. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(2), 95-121.
- Şirin, E. F. ve Duman, S. (2018). Cinsiyete göre beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinde akademik erteleme davranışı: Genel erteleme ve akademik özyeterliğin rolü. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Tan, C. X., Ang, R. P., Klassen, R. M., Yeo, L.S., Wong, I.Y.F., Huan, V. S. ve Chong, W. H. (2008). Correlates of academic procrastination and students' grade goals. *Current Psychology*, 27, 135 – 144.
- Uzun Öner, B. (2019). Bir grup lise öğrencisinde akademik erteleme davranışı: Sıklığı, olası nedenleri ve umudun rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (32), 12-19.
- Uzun Öner, B. ve Ferrari, J. R. (2011). Gender orientation and academic procrastination: Exploring Turkish high school students. *Individual Differences Research*, 9(1), 33-40.
- Uzun Öner, B. ve Topkaya, N. (2011). Akademik erteleme ve sınav kaygısı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 12-19.
- Vestervelt, C. M. (2000). *An examination of the content and construct validity of four measures of procrastination* [Yüksek lisans tezi]. Carleton University. <https://curve.carleton.ca/125273f6-08fe-4b69-ae8c-3cb16a949f42>
- Wang, K. T. (2012). Personal and family perfectionism of Taiwanese college students: Relationships with depression, self-esteem, achievement motivation, and academic grades. *International Journal of Psychology*, 47 (4), 305–314.
- Wang, Q., Xin, Z., Zhang, H., Du, J. ve Wang, M. (2022). The effect of the supervisor–student relationship on academic procrastination: The chain-mediating role of academic self-efficacy and learning adaptation. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(5), 2621.
- Yıldırım, İ., Gençtanırım, D., Yalçın, İ. ve Baydan, Y. (2008). Academic achievement, perfectionism and social support as predictors of test anxiety. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 287-296.
- You, J. W. (2015). Examining the effect of academic procrastination on achievement using LMS data in e-learning. *Educational Technology ve Society*, 18 (3), 64–74.
- Zakeri, H., Esfahani, B.N. ve Razmjoe, M. (2013). Parenting styles and academic procrastination. *Social and Behavioral Sciences*, 84, 57 – 60.

Etik kurul onayı

Araştırma verileri 2017-2018 eğitim öğretim yılında toplanmıştır. 2020 yılı öncesi araştırma verilerinin kullanılması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

COVID-19 pandemisi döneminde sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz-yeterlilik algıları ve psikolojik dayanıklılıklarının psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkilerinin incelenmesi

Examining the effects of social studies teachers' self-efficacy perceptions and psychological resilience on psychological well-being during the COVID-19 Pandemic

Gönderim Tarihi / Received: 22.02.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 17.07.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1077163](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1077163)

Şeyma Gün EROĞLU**1

Mehmet Kürşat KOCA²

ÖZ: COVID-19 pandemisinin halk sağlığı ve tıbbi alandaki önemine ilave olarak, iş hayatındaki kısa ve uzun vadeli etkilerine dair çalışmalar da giderek çeşitlenmektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın temel amacı, pandemi sürecinde önemli değişim ve dönüşümlere kısa zamanda uyum sağlamak zorunda kalan sosyal bilgiler öğretmenlerinin algıladıkları öz-yeterlilikleri ve psikolojik dayanıklılıklarının psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaçla, Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görevli 183 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşan örneklemden anket tekniğiyle elde edilen verilere, Stata ve SPSS programları yardımıyla, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Bu analizler sonucunda, katılımcıların öz-yeterlilik algılarının psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Fakat, katılımcıların psikolojik dayanıklılık boyutlarından sadece “gelecek algısının” psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, psikolojik dayanıklılığın kendilik algısı, sosyal yeterlilik, yapısal stil, aile uyumu ve sosyal kaynaklar alt boyutlarının, psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öz-yeterlilik, Psikolojik dayanıklılık, Psikolojik iyi oluş, Sosyal bilgiler öğretmenleri

ABSTRACT: In addition to the importance of the COVID-19 pandemic in the field of public health and medicine, the studies on its short and long-term impacts on business life are increasingly diversifying. In this context, the primary aim of this study is to explore the impact of perceived self-efficacy and psychological resilience on the psychological well-being of social studies teachers, who have had to rapidly adapt to major changes and transformations during the pandemic. For this purpose, using Stata and SPSS, we employ confirmatory factor analysis, correlation, and multiple regression analyses on the data obtained by survey technique from the sample of 183 social studies teachers in schools affiliated with Mugla Provincial Directorate of National Education. As a result of these analyses, it was found that the self-efficacy perceptions of the participants had a positive and significant effect on their psychological well-being. However, it was observed that only “perception of future” of the resilience dimensions of the participants had a positive and significant impact on psychological well-being. In other words, the sub-dimensions of perception of self, social competence, structural style, family cohesion and social resources of psychological resilience did not have a significant effect on psychological well-being.

Keywords: Self-efficacy, Resilience, Psychological well-being, Social studies teachers

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/İİBF/İşletme Bölümü/Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, guneroglu@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9411-5236>

² Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü/Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, mkkoca@aku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1410-0411>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Research findings obtained at the early stage of the COVID-19 pandemic, which has been going on for nearly two years, state that the COVID-19 pandemic does not only represent a major medical and economic crisis but also has a psychological dimension, as it can be attributed to a decrease in fundamental aspects of psychological well-being (Zacher, and Rudolph, 2021). In this process, when measures such as social/physical distancing measures, closure of non-essential work, work from home, and online education are combined with the messages of staying at home, it is revealed that all these situations pose a significant risk to the mental health and well-being levels of employees and the productivity of organizations (Carnevale, and Hatak, 2020).

Teachers belong to one of the professional groups whose working styles have changed significantly during the pandemic. Focusing on this point, this study aims at examining the effects of social studies teachers on their psychological well-being with their self-efficacy perceptions under altering work conditions. Therefore, this research provides an assessment of the impact of COVID-19 pandemic closure policies and other measures such as remote work, school closures, distance education, and teachers' perceptions of self-efficacy and psychological resilience in these troubled times as an essential professional group on their psychological well-being.

The COVID-19 pandemic has various effects on the work-life of individuals and their lives outside of work, necessitating the address of the issue as a whole. Accordingly, self-efficacy, psychological resilience, and psychological well-being, which are considered broader structures that exceed the organizational context, were examined in this study.

Methodology

Social studies teachers, whose working conditions vary significantly compared to the pre-pandemic period, constitute the population of this research. The data were collected using survey techniques from quantitative research methods between 12.07.2021-20.08.2021 when the ethics committee decision was taken. Ultimately, the sample of the study consisted of 183 participants.

For the study, the research hypotheses are constructed based on the conceptual framework in the literature and various research findings (Magaletta & Oliver, 1999; Karacaoglu, and Köktaş, 2016; Karademas, 2006; Nielsen, and Munir, 2009; Strobel et al., 2011; Tonkin et al., 2018; Değirmenci, 2019; Duman et al., 2020)

One of the study's independent variables was the scale of 10 items and one dimension developed by Jerusalem and Schwarzer (1992) for self-efficacy and adapted to the Turkish version by Yeşilay, Schwarzer, and Jerusalem (1997). For the other independent variable of the study, the 'Psychological Resilience Scale for Adults' developed by Friborg et al. (2003) and adapted to Turkish by Basım and Çetin (2011) has been utilized. The most important reason for adopting this scale to measure psychological resilience is that its psychometric properties are strong and provide a broad framework for explaining the concept (Çetin & Basım, 2011). The psychological resilience scale six dimensions are the perception of self, perception of the future, structured style, social competence, family cohesion, and social resources. The dependent variable in the study was used on a scale of 8 items and one dimension developed by Diener et al. (2010) and adapted to Turkish by Telef (2013) for psychological well-being. A five likert-type question is considered for all data collection tools, the confirmatory factor analysis was performed for the data set by using the Stata program. It has been observed that the compliance criteria of all three scales are within good and acceptable limits. As a result of the reliability analysis for these scales, it was understood that Cronbach Alpha values were within acceptable limits for social sciences.

Findings and discussion

The multiple regression analyses were performed to examine the effect of participants' perceptions of self-efficacy and psychological resilience on their psychological well-being. It is understood that there

is no multicollinearity problem in the data set. The findings of multiple regression analysis are demonstrated in Table 1.

Table 1: Multiple linear regression

Dependent Variable: Psychological Well-being					
	Estimate	Standard error	P-value	Tolerance	VIF
Intercept	0,623	0,310	0,046		
Self-efficacy	0,445	0,089	0,000	0,606	1,650
Perception of self	0,024	0,090	0,793	0,390	2,562
Perception of future	0,170	0,065	0,010	0,487	2,051
Structured Style	0,004	0,051	0,941	0,740	1,352
Social competence	-0,008	0,062	0,897	0,612	1,635
Family cohension	0,031	0,062	0,615	0,606	1,651
Social resources	0,120	0,068	0,077	0,543	1,842
R	0,620	F	15,595		
R²	0,384	p	0,000		
Adjusted R²	0,360				

From Table 1, it is observed that the perception of self-efficacy and the six aspects of psychological resilience together explain 36% of psychological well-being and that the model is statistically significant ($F=15,595$; $p<0.05$).

Results and recommendations

The participants' self-efficacy perceptions have a positive and significant effect on their psychological well-being ($\beta =0.445$; $p<0.05$). This finding matches the findings of other researches in the literature (Magaletta & Oliver, 1999; Karademas, 2006; Milam et al., 2019; Ngui & Lay, 2020). Among the Psychological resilience sub-dimensions, only perception of future had a positive and significant impact ($\beta=0.170$; $p<0.05$) on psychological well-being. In other words, it has been found that the sub-dimensions of psychological resilience, perception of self, structured style, social competence, family cohesion, and social resources have no significant effect on psychological well-being. This finding is quite remarkable. Considering that resilience is a protective factor in family cohesion and primarily social resources as a source of family and external support (Friborg et al., 2003), it can be said that in Turkish society, which is known as a collectivistic society, it is an unexpected result that these two dimensions do not have a significant effect on the well-being of the participants. However, this finding partially overlaps with other literature research findings (Karacaoglu, and Köktaş, 2016; Matiz et al., 2020).

As in many studies, this study has some limitations. One of those is that there were a limited number of participants in the study sample. Therefore, this situation prevents the generalizability of the results of the study. Furthermore, the fact that the data collection was started in a period after the normalization decisions taken in our country on July 1, 2021 (icisleri.gov.tr, 24.01.2022), as well as that the data collection process was carried out during a period when teachers were taking a break from their educational activities may have had an impact on the findings of the research.

After this study, teacher self-efficacy (Skaalvik, and Skaalvik, 2010) and teachers' competence and skills in using technology can be examined, especially in the studies to be carried out on the teacher sample group. Petzold et al. (2020), who also benefited from various research findings, stated that self-efficacy could be a protective factor. Therefore, the role of self-efficacy and psychological resilience in mediation and moderator role can be examined, especially in organizational behavior. Longitudinal studies can determine whether there are meaningful differences between psychological resilience levels in crisis periods such as the COVID-19 pandemic and their routine or everyday lives, whether experiences under difficult conditions strengthen the psychological resilience of individuals, and even how the duration of the difficulty and perceived severity affect the psychological resilience of individuals will make essential contributions to the literature.

Giriş

Uzun bir süre gündemi meşgul eden COVID-19 pandemisi, dünya nüfusunun büyük bir kısmında belirsizlik, kargaşa ve endişe yaratmaktadır. Pandeminin erken aşamasında yapılan araştırma bulguları, COVID-19 pandemisinin yalnızca büyük bir tıbbi ve ekonomik krizi temsil etmediği, aynı zamanda insanlarda psikolojik sıkıntı, anksiyete ve depresyona neden olduğu (Petzold vd., 2020; Pfefferbaum ve North, 2020) ifade edilmektedir. Bundan başka pandeminin sonuçları, psikolojik iyi oluşun temel yönlerindeki düşüşle (güvensizlik, duygusal izolasyon ve damgalama) ilişkilendirildiği için psikolojik bir boyutu olduğuna da vurgu yapılmaktadır (Zacher ve Rudolph, 2021). Bütün bu durumlar, bireylerin kendilerini sağlıklı hissetme duygusunu ifade eden psikolojik iyi oluşları (Sabouripour vd., 2021) ve aynı zamanda kuruluşların üretkenliği için önemli bir risk oluşturmaktadır (Carnevale ve Hatak, 2020).

Öte yandan bazı yazarlara göre COVID-19 pandemisi gibi beklenmedik olaylar, genellikle psikolojik anlamda dayanıklılığımızın derecesini sınamaktadır (Bryce vd., 2020). Ayrıca literatürde COVID-19 pandemisiyle ilişkili olarak ortaya çıkan psikolojik sorunlar açısından psikolojik dayanıklılığın büyük önem taşıdığı ifade edilmektedir (Killgore vd., 2020). Çünkü dayanıklı insanlar, proaktif olarak zorluklara hazırlanma ve psikolojik kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak bu olumsuzlukların kendileri üzerindeki etkilerini en aza indirme eğilimindedirler (Shin, Taylor ve Seo, 2012). COVID-19 pandemisinden kaynaklanan çeşitli stres faktörlerini yönetebilmek ve psikolojik sıkıntıların üstesinden gelmede etkili olabilecek diğer bir unsurun da öz-yeterlilik olduğu söylenebilir. Çünkü, yüksek öz-yeterliliğe sahip bireyler, stres faktörleriyle başa çıkma yeteneklerine dair yüksek inançlara sahiptirler ve daha etkili problem çözme stratejileri geliştirebilirler (Liu ve Li, 2018).

COVID-19 pandemisinin gerek iş yaşamı gerekse özel yaşam alanları için getirdiği çeşitli zorluklar karşısında, bireylerin psikolojik sağlıklarını korumaları, olağan zamanlardan daha önemli hale gelmektedir. Günümüzde çeşidi ve sayısı artmaya başlayan krizler karşısında bireylerin ve kuruluşların bu tür süreçleri daha etkili bir şekilde yönetebilmelerinde çalışanların psikolojik iyi oluşunun önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Bu sebeple bu çalışmada, bireylerin psikolojik iyi oluşları üzerinde etkili olabileceği düşünülen öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık kavramları inceleme konusu yapılmıştır.

Bireylerin yaşamlarına tesir eden faktörleri etkileme yeteneklerine olan inançlarını ifade eden öz-yeterlilik algılamaları, bu tür kriz dönemlerinde psikolojik iyi oluş düzeylerini korumaya yardımcı olabilir. Bireylerin, sıkıntı verici deneyimler karşısında sorunlarla başa çıkabilme gücü olarak tanımlanan (Ryff ve Singer, 2003) psikolojik dayanıklılığın da benzer şekilde iyi oluş durumunu destekleyici bir role sahip olduğuna dair literatürde araştırma bulgularına rastlanmaktadır (Bhattarai vd., 2021). Öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılığın, psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini incelemenin amaçlandığı bu araştırma, pandemi sürecinde çalışma tarzları önemli ölçüde değişen meslek gruplarından biri olan öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin pandeminin ardından uzaktan çalışmaya geçmek zorunda kalması sebebiyle farklı çevrimiçi platformları ve araçları kullanma becerileri, işlerini ve görevlerini yerine getirmede kritik bir rol oynamaktadır (Ma vd., 2021). Diğer meslek gruplarına göre öğretmenler, sadece COVID-19 pandemisinin dünya çapında yarattığı genel stres durumuyla değil, aynı zamanda hazırlıksız oldukları yeni bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak uzaktan eğitim ve e-öğrenme ile de karşı karşıya kalmışlardır (Alemany-Arrebola vd., 2020). Dolayısıyla yeni beceriler öğrenme zorunluluğu, bazı çalışanlar için ilave stres yaratabilir ve bu nedenle psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkilenebilir (Tuzovic ve Kabadayi, 2021). Kısacası COVID-19 pandemisi, öğretmenler için önemli belirsizliklere neden olmakla birlikte, bu süre zarfındaki psikolojik dayanıklılık, kaçınılmaz aksaklıklarla sağlıklı bir şekilde başa çıkmada destekleyici rol oynamaktadır (Anderson vd., 2021). Bu sebeple bu araştırma; okulların kapatılması ve uzaktan eğitim gibi tedbirlerin söz konusu olduğu bu sıkıntılı süreçte, önemli bir meslek grubu olarak öğretmenliğin sosyal bilgiler branşında eğitim veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz-yeterlilik algılarının ve psikolojik dayanıklılıklarının onların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisini anlamaya dair bir değerlendirme sunma amacı taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmanın bulguları, özellikle COVID-19 pandemisi gibi kriz dönemlerinde psikolojik iyi oluşun öncüllerinin tespit edilmesi noktasında bir içgörü oluşturarak literatüre katkı sağlayabilir. Bundan başka eğitim faaliyetlerinin niteliği açısından da uygulamacılar için önemli ipuçları sunabilecek olması, bu konunun incelenmesini önemli hale getirmektedir.

Literatür taraması

Öz-yeterlilik kavramı

Öz-yeterlilik, sosyal bilişsel kuramın savunucuları tarafından yoğun bir şekilde araştırılmıştır (Strobel, Tumasjan ve Spörrle, 2011). Bu teoriye dayanan öz-yeterlilik teorisi, insanların kendi eylemlerini şekillendirme yeteneğine sahip oldukları düşüncesini benimsemektedir (Viel-Ruma, Houchins, Jolivet ve Benson, 2010). Sosyal bilişsel kuramın kurucusu Bandura (2006) algılanan öz-yeterliliği, belirli türdeki performansları yerine getirme konusunda kişilerin kendi yetenekleri hakkındaki algı ve yargıları şeklinde tanımlamıştır. Başka bir ifadeyle öz-yeterlilik, bireylerin karşılaştıkları önemli olaylar karşısında belirli bir performans elde etme yetenek ve becerileri hakkındaki inançlarıdır (Strobel v.d., 2011).

Bandura tarafından ortaya atılan öz-yeterlilik kavramı, özellikle insanların çevreyi etkileme yeteneklerine olan inançlarının, istenen sonuçları üretecek şekilde eylemlerini nasıl kontrol ettiğiyle ilgilenir (Stajkovic ve Luthans, 1998). Benight ve Bandura'ya (2004) göre, kişilerin öz-yeterliliklerine ilişkin algıları ve inançları; bilişsel, motivasyonel, duygusal ve karar verme süreçleri aracılığıyla onların davranışlarını düzenlemektedir. Öz-yeterliliğin davranışlarla doğrudan ilgili olduğunu ileri süren Luszczynska ve Schwarzer'e (2005) göre ise algılanan öz-yeterlilik, bireyin çeşitli faktörlere karşı direnmek, stresle başa çıkabilmek ve durumsal talepleri karşılayabilmek amacıyla gereken kaynakları seferber etmek için gerekli becerileri kullanabileceğine dair özgüvenini temsil etmektedir.

Bireylerin belirli bir görevi yerine getirme yeteneklerine ilişkin algı ve inançları şeklinde tanımlanan öz-yeterlilik kavramı, örgütsel davranış literatüründe özellikle örgütlere, yöneticilere ve çalışanlara sağladığı kazanımlar sebebiyle dikkat çeken inceleme alanlarından biri haline gelmiştir. Literatürde bir çalışanın yeteneklerine dair duygu ve düşüncelerinin genel olarak motivasyonunu ve performansını etkilediği kabul edilmektedir. Çünkü insanlar, yalnızca başarılı bir şekilde gerçekleştirebileceklerine inandıkları görevleri öğrenmeye ve yerine getirmeye çalışırlar. Bu gerçeğe dayanarak, öz-yeterliliğin performans, motivasyon ve öğrenme üzerinde güçlü etkileri olduğu belirtilmektedir (Lunenburg, 2011). Özellikle öz-yeterlilik inançları yüksek olan çalışanların amaçlarına ulaşmaya çalışırken zorluklarla ve stresli durumlarla karşılaştıklarında daha ısrarcı olma özelliklerinin dinçlik, işe odaklılık ve işe adanmışlığı içeren işe bağlılıklarını artırdığı ifade edilmekte ve bu sebeple de öz-yeterlilik içsel motivasyonun bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Consiglio, Borgogni, Di Tecco ve Schaufeli, 2016). Benzer şekilde Luszczynska ve Schwarzer (2005) de öz-yeterliliğin farklı seviyelerinin motivasyonu artırabildiğini veya engelleyebildiğini ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre, düşük öz yeterliliğe sahip kişiler, olası başarıları ve kişisel gelişimleri hakkında karamsar düşüncelere sahiptir. Bu da onların davranışlarını ve aldıkları önemli kararları şekillendirmektedir.

Psikolojik dayanıklılık kavramı

COVID-19 pandemisinin, dünya çapında hızla yayılması ve geçen yüzyılda benzeri görülmemiş küresel halk sağlığı krizine (Heath, Sommerfield ve von Ungern-Sternberg, 2020) dönüşmesiyle birlikte, başta sağlık olmak üzere, eğitim ve ekonomi gibi hayatın birçok alanında bireylere, örgütlere ve devletlere ağır bir yük getirmiştir. Yaşanan bu sıkıntılara paralel olarak, özellikle de sosyal bilimler alanındaki araştırmalar, COVID-19 pandemisinin toplum üzerindeki etkilerini incelemeye odaklanmıştır. Bu noktada çocuklar, farklı meslek gruplarında çalışanlar, yaşlılar ve çeşitli dezavantajlı gruplara (McCleskey ve Gruda, 2021; Prime, Wade, ve Browne, 2020; Santarone, McKenney ve Elkbuli, 2020; Tso vd., 2022) yönelik yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılık kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Pandemi sürecinde psikolojik dayanıklılığın daha da önemli hale gelmesindeki en önemli neden, kavramın çevresel risk etkenlerine karşı, stres ve zorlukların üstesinden gelmesinde nispeten bir direnç anlamına gelen etkileşimsel bir özelliğe (Rutter, 2006) sahip olmasıdır. Fakat, psikolojik dayanıklılığın literatürde tek tip ve kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakta (Wald vd., 2006) ve bu konudaki tartışmalar halen devam etmektedir. Psikolojik dayanıklılığın bazı tanımları, bu kavramı bir kişilik özelliği veya genetik yatkınlık olarak açıklamaktadır. Aslında psikolojik dayanıklılık, birçok kaynakta olumsuz deneyimlerden sonra toparlanma ve iyileşme ile hayatın sürekli değişen taleplerine esnek bir şekilde uyum sağlama yeteneği ile karakterize edilen nispeten kalıcı bir kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır (Caza ve Milton, 2012). Bununla birlikte, varoluşsal gerçeklik içinde psikolojik dayanıklılığın dinamik ve etkileşimli bir süreç olarak da kavramsallaştırılabileceğine dair ortaya çıkan

bir görüş vardır. Bu bakış açısı psikolojik dayanıklılığı bireylerin dış çevreleriyle bilinçli etkileşimlerinin bir işlevi olarak görmektedir (Winwood, Colon ve McEwen, 2013). Bu çerçevede, çeşitli sosyal bilim disiplinlerindeki dayanıklılık kavramını inceleyen Waller (2001) dayanıklılık kavramını, belirli bir çevre bağlamındaki etkileşimli güçlerin sürekli değişen ve çoklu belirleyiciye sahip bir ürünü olarak ele almaktadır.

Çeşitli anlamları içerisinde barındırabilen dayanıklılığın, genellikle adaptasyon veya gelişime yönelik önemli zorluklar bağlamında ortaya çıkan yeterliliği işaret ettiği (Masten ve Coatsworth, 1998) söylenebilir. Bu tanıma uygun düşecek bir şekilde Greve ve Staudinger (2006) ise psikolojik dayanıklılığı, bireysel kaynaklar (yetenekler, yetkinlikler ve nitelikler) arasındaki uyumu, sosyal koşulları (sosyal destek) ve geliştirici zorlukları ve sorunları (engeller, kusurlar ve kayıplar) kapsayan bir birleşim olarak kavramsallaştırmışlardır. Yıllar içinde dayanıklılık kavramı hakkındaki araştırmalar geliştikçe, bireylerin farklı koşullara değişen derecelerde dayanıklılık ve kırılabilirlik ile tepki verdiği ortaya çıkmıştır (Earvolino-Ramirez, 2007). Ayrıca dayanıklılığın genel olarak, adaptasyon gibi her zaman bağlamsal olduğu ve bu sebeple de başa çıkma çabalarının duruma göre şekilleneceği (Masten, Best ve Garnezy, 1990) ifade edilmektedir. Bunun yanında, psikolojik dayanıklılığın öğrenilebilir olduğunu ileri süren Coutu'a (2002) göre, dayanıklı insanlar tanımlanan üç karakteristik özelliğe sahiptir: Karşılıklarına çıkan sert gerçekleri soğukkanlılıkla kabul etme, zor zamanlarda anlam ya da mana bulma ve son olarak da ellerindekiyle yetinebilme.

Bazı bireyler, gerçekten de zorluklara karşı psikolojik olarak diğerlerine göre daha dirençlidir. Literatürde yüksek düzeyli psikolojik dayanıklılığın arkasında bireysel kaynaklar (kapasite, yetenek ve kişilik özellikleri), sosyal kaynaklar (sosyal destek) ve gelişim sağlayıcı zorlukların (engeller ve kayıplar) yer aldığı ifade edilmektedir (Leipold ve Greve, 2009). Dolayısıyla psikolojik dayanıklılığı öncüllerini ve sonuçlarını incelemek özellikle COVID-19 pandemisiyle ilişkili olarak ortaya çıkan ruh sağlığı sorunları için büyük önem taşıyan bir konu (Killgore vd., 2020) haline gelmiştir.

Psikolojik iyi oluş kavramı

Psikolojik iyi oluş, literatürde genellikle bireyin psikolojik işleyişinin genel etkinliği açısından tanımlanmaktadır (Wright ve Cropanzano, 2000). Bu çerçevede psikolojik iyi oluş, bireylerin duygusal durumları, psikolojik ve sosyal işlevleri açısından kendi yaşamlarına ilişkin algılarını ve değerlendirmelerini yansıtmaktadır (Keyes ve Lopez, 2002).

Ryff (2014), iyi oluşun felsefi ve teorik temellerini yeniden gözden geçirerek, yeni bir model ortaya koymuştur. Bu modelde iyi oluş kavramı; bireylerin hayatlarının ne ölçüde anlamlı ve bir amaca dönük olduğunu hissettikleri, kişisel yeteneklerini ve potansiyellerini ne ölçüde kullandıkları, yaşamlarını ne kadar iyi yönettikleri ve kendilerini kabul ediş boyutları çerçevesinde tanımlanmıştır. Bu yeni yaklaşımda, psikolojik iyi oluşun sürdürülmesi, bireylerin kendilerini her zaman mutlu, iyi ve rahat hissetmeleri ile ilgili görülmemektedir. Olumsuz deneyimler ve hisler her ne kadar hayatın ayrılmaz bir parçası olsa da olumsuz duyguların çok uzun süreli veya yoğun olması, psikolojik iyi oluş durumunu tehdit edebilir (Huppert, 2009).

Bu tanımlamalar kapsamında literatürde psikolojik iyi oluş alanının üç özelliğine dikkat çekilmektedir. İyi oluş kavramının özelliklerinden ilki, bireyin deneyimlerine dayanması sebebiyle öznel olmasıdır. İyi oluşun çeşitli tanımlarında özellikle sağlık, rahatlık, güç veya zenginlik gibi gerekli nesnel koşullar yoktur. Bu tür koşullar iyi oluş üzerinde potansiyel etkiler olarak görülse de, bunlar iyi oluş halinin doğal ve zorunlu bir parçası olarak görülmemektedir. İkincisi iyi oluşun, sadece olumsuz faktörlerin yokluğu olarak değerlendirilmemesidir. Buna göre psikolojik iyi oluş, hem olumlu duyguların görece varlığını hem de olumsuz duyguların görece yokluğunu içermekte ve tipik olarak hem olumlu hem de olumsuz duygusal durumları tek bir eksende yakalayacak şekilde kavramsallaştırılmaktadır. Üçüncüsü iyi oluşun, tipik olarak bir kişinin yaşamının tüm yönlerinin genel bir değerlendirmesini içermesidir. Buradaki esas vurgu, genellikle bireyin yaşamının bütünlüğe bir yargısına yöneliktir (Diener, 2009: 13; Wright ve Bonett, 2007).

Psikolojik iyi oluşun, bireylerin hem iş hem de iş dışı yaşantılarını derinden etkileme gücüne sahip olması sebebiyle iş ortamlarında da iyi oluşu artırmaya yönelik uygulamalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu uygulamalar, yalnızca mutlu ve iyi hissettirdiği için değil, aynı zamanda mutlu insanların daha fazla gönüllü olma eğiliminde olmaları, daha olumlu iş davranışlarına sahip olmaları ve çalışanların arzu edilen diğer rolleri sergilemeleri nedeniyle de önemli (Diener, Lucas ve Oishi, 2002) görülmektedir. Keza, Robertson ve Cooper (2010), yüksek düzeyde psikolojik iyi oluşun, çalışan bağlılığı ve yüksek performans gibi bazı önemli örgütsel sonuçların elde edilmesinde merkezi bir rol oynadığını ve hatta psikolojik iyi oluşun performansla da doğrudan ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Holman, Johnson ve O'Connor (2018), çalışanların psikolojik iyi oluşunu artırmanın ve stresi azaltmanın örgütler için performansı artırmaktan beşeri ilişkileri geliştirmeye, hastalık ve devamsızlık oranlarını azaltmaya kadar birçok fayda sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Bundan ayrı olarak, Wright ve Bonnet (2007) ise psikolojik iyi oluşun bir bireyin hem iş başında hem de iş dışındaki yaşamının yönlerini ifade etmesi sebebiyle, iş tatmini gibi kavramlardan daha geniş kapsamlı bir yapı olduğunu ileri sürmüşlerdir. İki yılı aşkın bir süredir devam eden COVID-19 pandemisinin bireylerin sadece iş hayatında değil, aynı zamanda iş dışındaki yaşantıları üzerinde de çeşitli etkilerinin olması, konunun bir bütün olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada örgüt bağlamını aşan daha geniş kapsamlı bir yapı olarak kabul edilen psikolojik iyi oluş inceleme konusu yapılmıştır.

Yöntem

Bu kısımda araştırmanın amacı, hipotezleri, evreni ve örneklemini hakkındaki açıklamalara ve veri toplama araçları ile bu ölçekler için yapılan doğrulayıcı faktör analizleri bulgularına yer verilmektedir.

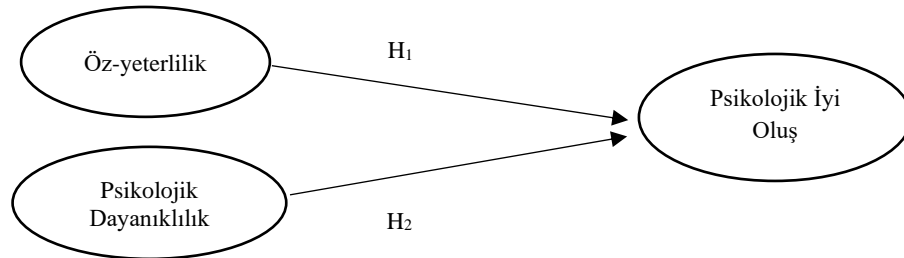
Araştırmanın amacı

COVID-19 pandemisinin tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gerek gündelik hayat gerekse de meslek ve iş yaşantısı üzerinde derin etkileri söz konusudur. Bu çerçevede, bu araştırmanın amacı, COVID-19 pandemisinde bir anda uzaktan eğitim sistemine geçilmesi sebebiyle çalışma tarzlarında önemli değişiklikler gerçekleşen sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz-yeterlilik algıları ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, onların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu araştırma, yeni koşullar altında eğitimde dijitalleşme çabalarının hızlandığı ve yeni normale geçişin yaşandığı bu süreçte eğitim politikaları belirleyicileri, okul müdürleri ve öğretmenler için çeşitli önerilerin geliştirilebilmesine imkân sağlama potansiyeli sebebiyle önemli görülmektedir.

Araştırmanın modeli ve hipotezleri

Literatürdeki kavramsal çerçeveye ve araştırma bulgularına dayanarak, bu çalışmanın amacı doğrultusunda, öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık bağımsız değişkenler, psikolojik iyi oluş ise bağımlı değişken olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın modeli Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

Literatürde öz-yeterlilik algısının psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu (Magaletta ve Oliver, 1999; Karademas, 2006; Nielsen ve Munir, 2009; Strobel v.d., 2011) ortaya konmaktadır. Bu bulgulara dayanarak H₁ hipotezi oluşturulmuştur:

H₁: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öz-yeterlilik algısı, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Literatürde psikolojik dayanıklılığın psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir (Karacaoğlu ve Köktaş, 2016; Tonkin, Malinen, Näswall ve Kuntz, 2018; Değirmenci, 2019; Duman, Göksu, Köroğlu ve Talay, 2020; Acar, 2021). Bu bulgulara dayanarak araştırmanın H₂ hipotezi ve alt hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

H₂: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin psikolojik dayanıklılıkları, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2a}: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kendilik algısı, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2b}: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin gelecek algısı, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2c}: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapısal stili, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2d}: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal yeterliliği, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2e}: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin aile uyumu, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2f}: Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal kaynakları, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın evrenini Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ndeki merkez ve diğer ilçelerde görevli sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Pandemi sürecinde, uzaktan çalışma, okulların kapatılması, uzaktan eğitim gibi kapanma politikalarının pek çok çalışan kesimi etkilediği gibi özellikle eğitim faaliyetlerinin en önemli sağlayıcısı olan öğretmenler üzerinde daha hissedilir bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, çalışma koşulları pandemi öncesi döneme göre önemli ölçüde değişen ortaokul öğretmenlerinden sosyal bilgiler branşındaki öğretmenler, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Muğla İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ndeki merkez ve diğer ilçelerde görevli sosyal bilgiler öğretmenlerinden, çevrimiçi anket formu düzenlenerek, özellikle sosyal medya ve sosyal ağlar üzerinden kartopu örnekleme yöntemine uygun olarak veri toplanmıştır. Veriler, Etik Kurul kararının alındığı 12.07.2021-20.08.2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Nihai olarak araştırmanın örnekleme, 183 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklemin demografik özellikleri, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Örnekleme ait demografik özellikler

	Sıklık	Yüzde		Sıklık	Yüzde
Cinsiyet			Çocuk sayısı		
Kadın	113	61,7	Yok	57	31,1
Erkek	70	38,3	Bir çocuk	47	25,7
Yaş			İki çocuk	65	35,5
22-30 yaş	42	23	Üç çocuk	14	7,7
31-40 yaş	68	37,1	Pandemi döneminde günde ortalama olarak ev dışında geçirilen zaman		
41-50 yaş	55	30	1 saatten az	69	37,7
51 ve üzeri	18	9,9	1-3 saat	54	29,5
Medeni Durum			4-6 saat	28	15,3
Bekar	54	29,5	7 saat ve üzeri	32	17,5
Evli	129	70,5	Pandemi döneminde günde ortalama işle ilgili aktivitelerle geçirilen zaman		
Eğitim Düzeyi			0-3 saat	31	17
Lisans	151	82,5	4-6 saat	84	45,9
Lisansüstü	32	17,5	7-9 saat	52	28,4
Mesleki Tecrübe			10 saat ve üzeri	16	8,7
5 yıl ve daha az	36	19,7	Kronik rahatsızlık olup olamaması durumu		
6-10 yıl	35	19,1	Evet	33	18
11-15 yıl	30	16,4	Hayır	150	82
16-20	30	16,4			
21-25	29	15,8	Toplam	183	100
26 ve üzeri	23	12,6			

Veri toplama araçları

Araştırmada veriler, nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılarak internet üzerinden oluşturulan ve dört bölümden oluşan çevrimiçi bir form yoluyla elde edilmiştir. Anket formunda öz-yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş ölçekleri ile örneklemin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular yer almaktadır. Araştırmada incelenen değişkenleri ölçmek için yararlanılan ölçekler ve veri setine uygulanan doğrulayıcı faktör analizi bulguları aşağıda detaylı olarak açıklanmıştır.

Öz-yeterlilik algısı ölçeği: Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden öz-yeterlilik için Jerusalem ve Schwarzer (1992) tarafından geliştirilen ve Yeşilay, Schwarzer ve Jerusalem (1997) tarafından Türkçeye uyarlanan 10 madde ve tek boyuttan oluşan ölçek belirlenmiştir. Beşli Likert tipi ölçek temel alınmıştır (1=Kesinlikle doğru değil, 5=Tümüyle doğru). Öz-yeterlilik algısı ölçeği için KMO değerinin 0,895 olduğu ve Bartlett testi sonucunun da anlamlı ($p<0,01$) olduğu bulunmuştur. Veri seti için faktör analizi yapılabileceği anlaşıldıktan sonra, Stata programı yardımıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu doğrulanmıştır. Öz-yeterlilik algısı ölçeğinin uyum ölçütlerinin ($\chi^2/sd=1,143$; RMSEA=0,028; CFI=0,995; TLI=0,993; SRMR=0,029) iyi ve kabul edilebilir sınırlar (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Özkoç, 2021) içinde olduğu görülmüştür. Öz-yeterlilik algısı ölçeğindeki ifadelerin faktör yükleri 0,547 ile 0,805 arasında olduğu tespit edilmiştir. Öz-yeterlilik algısı ölçeği için yapılan güvenirlik analizi sonucu Cronbach Alpha değeri 0,902 olarak bulunmuştur.

Psikolojik dayanıklılık ölçeği: Friborg ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilen ve Basım ve Çetin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği belirlenmiştir. Anket formunda şematik olarak yapılan değerlendirmede psikolojik dayanıklılığın yüksek ya da düşük ölçülmesinde puanlama şekli serbest bırakılmıştır (Basım ve Çetin, 2011; Friborg vd., 2003). Puanlar arttıkça psikolojik dayanıklılığın artması isteniyorsa, cevap kutucuklarının soldan sağa doğru 1 2 3 4 5 olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Taş, 2013). Psikolojik dayanıklılığı ölçmek için bu ölçeğin benimsenmesinin en önemli nedeni, yetişkin bireylerin hayat tarzlarını ve kişilik gelişiminin özellikle dikkate alınması ve kavramın açıklanmasına dair kapsamlı bir model sunmasıdır. Psikolojik dayanıklılık literatüründeki ilk çalışmaların çocuklar ve ergenler üzerine olması sebebiyle, kavramın gelişimi ve ölçüm araçları daha çok bu tür örneklere uygun olarak tasarlanmıştır. Fakat kavramın yetişkinler açısından da incelenmesinin önemli olduğuna yönelik görüşlerin artmasıyla birlikte, yetişkin bireyler için daha farklı ölçüm araçları geliştirme çalışmaları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalardan en çok tercih edilen ölçeklerden biri de Friborg ve diğerleri (2003) tarafından geliştirilendir. Söz konusu ölçek, altı boyuttan ve 33 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutlardan kendilik algısı, bireylerin sahip oldukları mevcut güçlü yönlerine ve yeteneklerine bakış açısını ifade etmektedir. Gelecek algısı boyutu, bireylerin gelecek planlarını ve amaçlarını gerçekleştirebilme fırsatları hakkındaki inançlarıyla ilgilidir. Sosyal yeterlilik boyutu; dışadönüklük, sosyal becerilerin yüksekliği, neşeli ruh hali, sosyal faaliyetlere öncülük etmek, iyi iletişim becerileri ve sosyal konularda esneklik özelliklerini temsil etmektedir. Yapısal stil boyutu günlük rutinleri sürdürme, planlama ve organize etme becerileriyle ilişkilidir. Aile uyumu boyutu; aile içi çatışmaların azlığı, işbirliği, destek, sadakat ve aile ilişkilerindeki istikrarı ve dengeliği belirlemeye yöneliktir. Sosyal kaynaklar boyutu ise bireylerin arkadaşlarından ve akrabalarından gelecek desteğin varlığı veya ihtiyaç duyduklarında bu kişilerden destek alma yetenek ve imkanına sahip olma derecesini ölçmektedir (Friborg vd., 2005). Psikolojik dayanıklılık ölçeği için KMO değerinin 0,895 olduğu ve Bartlett testi sonucunun da anlamlı ($p<0,01$) olduğu bulunmuştur. Bu bulgulara dayanarak veri setine faktör analizi uygulanabileceği anlaşılmıştır. Stata programıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizlerinde, sosyal yeterlilik, sosyal kaynaklar, yapısal stil ve aile uyumu boyutlarına ait toplam 8 madde farklı faktörlere güçlü bir şekilde yüklendiği için analizden çıkarıldıktan sonra elde uyum ölçütlerinin ($\chi^2/sd=1,220$; RMSEA=0,035; CFI=0,962; TLI=0,951; SRMR=0,060) iyi ve kabul edilebilir sınırlar (Schermelleh-Engel vd., 2003; Özkoç, 2021) içinde olduğu tespit edilmiştir. Böylece psikolojik dayanıklılık ölçeğinin altı faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Psikolojik dayanıklılık ölçeğindeki ifadelerin faktör yüklerinin 0,466 ile 0,938 arasında olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik dayanıklılık ölçeği için yapılan güvenirlik analizi sonucu kendilik algısı, sosyal yeterlilik, sosyal kaynaklar, yapısal stil, aile uyumu ve gelecek algısı boyutlarına ilişkin cronbach alpha değerleri sırasıyla

0,730, 0,746, 0,790, 0,690, 0,738 ve 0,702 olarak bulunmuştur. Sosyal bilimlerde genel olarak cronbach alpha değerinin 0,70 olması, güvenilir bir ifade/madde setini/grubunu belirtmek için kabul edilebilir bir değerdir (de Vaus, 2002).

Psikolojik iyi oluş ölçeği: Araştırmadaki bağımlı değişken psikolojik iyi oluş için Diener ve diğerleri (2010) tarafından geliştirilen ve Telef (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan, 8 maddeden ve tek boyuttan oluşan ölçek belirlenmiştir. Beşli Likert tipi ölçek temel alınmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Psikolojik iyi oluş ölçeğine ait KMO değeri 0,850 olarak bulunmuş ve Bartlett testi sonucunun anlamlı ($p<0,01$) olduğu görülmüştür. Bu bulgulara dayanarak veri setine faktör analizi uygulanabileceği anlaşılmıştır. Bundan sonraki aşamada psikolojik iyi oluş ölçeği için stata istatistik programı yardımıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Psikolojik iyi oluş ölçeği için uyum ölçütlerinin ($\chi^2/sd=0,848$; RMSEA=0,000; CFI=1,000; TLI=1,000; SRMR=0,025) iyi ve kabul edilebilir sınırlar (Schermelleh-Engel vd., 2003; Özkoç, 2021) içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçekteki ilgili ifadelerin faktör yüklerinin 0,407 ile 0,789 arasında olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik iyi oluş ölçeği için yapılan güvenilirlik analizi sonucu Cronbach Alpha değerinin 0,853 olduğu bulunmuştur.

Bulgular ve tartışma

Bu kısımda, katılımcılardan elde edilen veri setine korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmış, araştırma hipotezleri test edilmiş ve ortaya çıkan bulgular raporlanmıştır.

Korelasyon analizi

Öz-yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkilerin kuvvetini ve yönünü araştırmak için yapılan korelasyon analizinin bulguları ile değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Değişkenler arası korelasyonlar ve değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

	1	2	3	4	5	6	7	8
Kendilik algısı	1							
Gelecek algısı	0,572*	1						
Yapısal stil	0,392*	0,393*	1					
Sosyal yeterlilik	0,465*	0,388*	0,235*	1				
Aile uyumu	0,269*	0,293*	0,364*	0,416*	1			
Sosyal Kaynaklar	0,475*	0,384*	0,204*	0,577*	0,563*	1		
Öz-yeterlilik	0,652*	0,449*	0,312*	0,272*	0,199*	0,195*	1	
Psikolojik iyi oluş	0,486*	0,462*	0,262*	0,293*	0,239*	0,335*	0,546*	1
Ortalama	3,90	3,86	3,84	3,82	3,75	4,09	3,83	3,67
Standart Sapma	0,663	0,734	0,850	0,771	0,765	0,786	0,568	0,626

N=183, * $p<0,01$

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmanın tüm değişkenleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca burada en yüksek korelasyonun araştırmanın iki bağımsız değişkeni olan öz-yeterlilik ile psikolojik dayanıklılığın kendilik algısı boyutu arasında ($r=0,652$; $p<0,01$) ve en düşük korelasyonun da yine iki bağımsız değişken olan öz-yeterlilik ile psikolojik dayanıklılığın sosyal kaynaklar boyutu arasında ($r=0,195$; $p<0,01$) olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri değerlendirildiğinde ise ortalaması en yüksek değişkenin sosyal kaynaklar ($\bar{x}=4,09$; $ss=0,786$) ve ortalaması en düşük değişkenin ise psikolojik iyi oluş ($\bar{x}=3,67$; $ss=0,626$) olduğu Tablo 2'den anlaşılmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların öz-yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş ortalamalarının genel olarak ortanın üzerinde ve yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Regresyon analizi

Katılımcıların öz-yeterlilik algılarının ve psikolojik dayanıklılıklarının onların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizler esnasında bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonların düşük düzeyde olduğu ve anlamlı olmadığı görülmüş ve ayrıca VIF değerlerinin de 5'in altında olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla veri setinde çoklu bağlantı sorununun olmadığı anlaşılmıştır. Yapılan regresyon analizine ait bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Çoklu regresyon analizi bulguları

Bağımlı Değişken: Psikolojik İyi Oluş	Katsayı	Standart Hata	P Değeri	Tolerans	VIF
Sabit Terim	0,623	0,310	0,046		
Öz-yeterlilik	0,445	0,089	0,000	0,606	1,650
Kendilik Algısı	0,024	0,090	0,793	0,390	2,562
Gelecek Algısı	0,170	0,065	0,010	0,487	2,051
Yapısal Stil	0,004	0,051	0,941	0,740	1,352
Sosyal Yeterlilik	-0,008	0,062	0,897	0,612	1,635
Aile Uyumu	0,031	0,062	0,615	0,606	1,651
Sosyal Kaynaklar	0,120	0,068	0,077	0,543	1,842
R	0,620	F	15,595		
R²	0,384	p	0,000		
Düzeltilmiş R²	0,360				

Tablo 4'ten, öz-yeterlilik algısı ve psikolojik dayanıklılığın altı boyutunun birlikte, psikolojik iyi oluşun %36'sını açıkladığı ve modelin anlamlı ($F=15,595$; $p<0,05$) olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların öz-yeterlilik algılarının, onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu ($\beta=0,445$; $p<0,05$) görülmektedir. Bu bulgulara göre, H_1 hipotezi desteklenmektedir. Psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından sadece gelecek algısının psikolojik oluş üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi ($\beta=0,170$; $p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, H_{2a} , H_{2b} , H_{2c} , H_{2d} , H_{2e} , H_{2f} hipotezleri desteklenmemiştir ($p>0,05$). Bununla birlikte Tablo 3'te psikolojik dayanıklılığın sosyal kaynaklar alt boyutunun %10 hata düzeyinde psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif ve anlamlı ($\beta=0,120$; $p<0,10$) etkisi olduğu da görülmektedir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışmada katılımcıların kendilerine dair algıladıkları öz-yeterliliğin onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla H_1 hipotezi desteklenmiştir. Bu sonuç, literatürdeki diğer araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim Karademas (2006) öz-yeterliliğin iyi oluş üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuştur. Magaletta ve Oliver (1999) öz-yeterliliğin, genel iyi oluş üzerinde pozitif etkisi olduğunu saptamışlardır. Strobel ve diğerleri (2011) istediklerini elde etme konusunda kendine güvenen insanların, öz-yeterlilik ve güven duygusu düşük olanlara göre daha yüksek psikolojik iyi oluş yaşadıklarını bulmuşlardır. ABD'deki cerrahi birimlerde görevli asistan hekimler üzerinde yapılan bir çalışmada (Milam, Cohen, Mueller ve Salles, 2019), asistan hekimlerin yüksek düzeydeki öz-yeterlilik algılarının onların psikolojik iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur. Malezya'daki öğretmen adayları üzerinde yapılan bir çalışmada, öz-yeterliliğin katılımcıların öznel iyi oluşlarını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir (Ngu ve Lay, 2020). Truzoli, Pirola ve Conte (2021), pandeminin erken dönemlerinde salgından en çok etkilenen ülkelerinden biri olan İtalya'da lise öğretmenleri üzerinde yapmış oldukları çalışmada; öz yeterliliğin önemli koruyucu faktörlerden biri olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Türkiye'deki üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Dogan, Totan ve Salmaz, 2013), psikolojik iyi oluş ile duygusal öz-yeterlilik arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Çiçek ve Almalı (2020: 251), pandemi sürecinde Türkiye'de halihazırda çalışanlar ve bu süreçte işini kaybedenler üzerinde yaptıkları çalışmalarında, katılımcıların öz-yeterliliğinin onların iyi oluşları üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan ayrı olarak, Norveç'te öğretmenler üzerinde yapılan bir çalışmada (Skaalvik ve Skaalvik, 2010) öz-yeterliliğin, tükenmişlik ile negatif ve iş tatmini ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Petzold ve diğerlerinin (2020) Almanya'da yaptıkları çalışmada, bireylerin sosyal anlamdaki öz-yeterliliklerinin COVID-19 kaygısı ile negatif ve anlamlı korelasyonlar gösterdiğini bulmuşlardır. Yıldırım ve Güler (2022) tarafından yapılan çalışmada ise COVID-19'a dair düşük vahamet algısına ve yüksek öz-yeterliliğe sahip olanların, kriz zamanlarında akıl sağlıklarını daha iyi koruyabildikleri belirtilmiştir.

Bu çalışmanın önemli diğer bir bulgusu da geçmişteki zorluklardan ders çıkarmakla birlikte gelecekteki güçlüklerle başa çıkmak için bireyin algıladığı kapasitesi (Crane vd., 2017) olarak tanımlanan psikolojik dayanıklılığın gelecek algısı boyutunun psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunun tespit edilmesidir. Fakat bu çalışmada psikolojik dayanıklılığın diğer alt boyutlarının

psikolojik iyi oluş üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, psikolojik dayanıklılığın altı alt boyutundan sadece birinin (gelecek algısı) psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Dolayısıyla araştırmanın sadece H_{2b} alt hipotezi desteklenmiştir. Bu bulguları daha detaylı bir şekilde açıklamak gerekirse, psikolojik dayanıklılığın ani ve beklenmedik olaylar ve kişisel sorunlar karşısında çözüm bulma ve kontrol edilemeyen olaylarla başa çıkma yeteneklerine inanma ve kararlarına güvenme şeklinde açıklanan kendilik algısı boyutunun katılımcıların psikolojik iyi oluşları üzerinde anlamlı bir etkisinin söz konusu olmadığı söylenebilir. H_{2a} hipotezi desteklenmemiştir. Psikolojik dayanıklılığın diğer bir alt boyutu olan ve zamanı planlama, belirli kurallar çerçevesinde hareket edip, öz-disiplin geliştirmeyi ifade eden yapısal stilin de katılımcıların psikolojik iyi oluşları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. H_{2c} hipotezi desteklenmemiştir. Ayrıca, sosyal ortamlarda rahat davranabilme, yeni sosyal ilişkiler kurmakta zorlanmama ile açıklanan sosyal yeterlilik alt boyutunun psikolojik iyi oluş üzerinde istatistiki olarak herhangi bir etkisi olmadığı saptanmıştır. H_{2d} hipotezi desteklenmemiştir. Bunlardan başka bireyin ailesiyle aynı ya da benzer bir bakış açısına sahip olması, aile üyelerinin birbirine kenetlenmiş olması, ailece birlikte vakit geçirmekten mutluluk duyulması kapsamında ele alınan aile uyumunun psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı bulunmuştur. H_{2e} hipotezi desteklenmemiştir. Son olarak, bireyin sosyal çevresi tarafından desteklenip cesaretlendirilmesi, başkaları tarafından takdir edilmesi, samimi ve güçlü arkadaşlık bağlarına sahip olması ve ihtiyaç duyduğu anda yardım alabileceği bir sosyal çevresinin olması şeklinde sembolize edilen sosyal kaynaklar alt boyutunun da psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı etkisi bulunmamaktadır. H_{2f} hipotezi desteklenmemiştir.

Bu bulgu aslında oldukça dikkat çekicidir. Dayanıklılığın aile uyumu ve özellikle sosyal kaynaklar boyutlarının, aile ve dışsal destek kaynakları olarak birer koruyucu faktör olduğu (Friborg vd., 2003) göz önünde bulundurulduğunda, toplulukçu bir toplum olarak bilinen Türk toplumunda, bu iki boyutun katılımcıların iyi oluşları üzerinde anlamlı etkisinin olmamasının beklenmeyen bir sonuç olduğu söylenebilir. Fakat yine de ortaya çıkan bu bulgunun literatürde yer alan diğer çalışmalarla kısmen örtüştüğü söylenebilir. Nitekim, Karacaoğlu ve Köktaş (2016) sağlık hizmeti veren çalışanlar üzerinde yapmış oldukları çalışmada, psikolojik dayanıklılık ile psikolojik iyi oluş arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Bozdağ ve Ergün (2020) sağlık çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmalarında psikolojik dayanıklılık ile yaşam tatmini, olumlu duygulanım arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğunu bulmuşlardır. İtalya'daki kadın öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada (Matiz vd., 2020) ise depresyondan kurtulma ve psikolojik iyi oluşun, dayanıklılığı fazla olan katılımcı gruplarında daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Pek çok çalışmada olduğu gibi bu çalışma için de birtakım kısıtlar söz konusudur. Bunlardan biri araştırmanın örnekleminde sınırlı sayıda katılımcının yer almasıdır. Dolayısıyla bu durum, çalışmada ortaya çıkan sonuçların genellenebilirliğini engellemektedir. Bundan başka, verilerin toplanmasına ülkemizde 1 Temmuz 2021 tarihinde alınan normalleşme kararlarından (icisleri.gov.tr, 24.01.2022) sonraki bir zaman diliminde başlanmış olması, ayrıca veri toplama sürecinin öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetlerine ara verdikleri bir dönemde gerçekleştirilmiş olması gibi sebepler de araştırmanın bulguları üzerinde etkili olmuş olabilir.

Bundan sonra özellikle öğretmen örneklem grubu üzerinde yapılacak çalışmalarda, spesifik olarak öğretmenlik mesleğine yönelik olarak kavramsallaştırılan öğretmen öz-yeterliliği (Skaalvik ve Skaalvik, 2010) ve öğretmenlerin teknolojiyi kullanma yetkinlikleri ve becerileri inceleme konusu yapılabilir. Petzold ve diğerleri (2020), çeşitli araştırma bulgularından da yararlanarak öz-yeterliliğin koruyucu bir faktör olabileceğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla, özellikle örgütsel davranış alanındaki çalışmalarda öz-yeterlilik ve psikolojik dayanıklılığın aracılık ve düzenleyicilik rolü inceleme konusu yapılabilir. Boylamsal çalışmalarla, bireylerin COVID-19 pandemisi gibi kriz dönemlerindeki ve rutin ya da normal yaşantılarındaki psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını, zor koşullar altındaki deneyimlerin bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını güçlendirip güçlendirmedeğini, hatta yaşanan zorluğun süresinin ve algılanan şiddetinin bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını ne yönde etkilediğinin tespit edilebilmesinin literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışma, nicel araştırma yöntemi benimsenerek gerçekleştirilmiştir, sonraki çalışmalarda ise nitel araştırma yöntemlerinin tercih edilmesi, daha detaylı ve farklı bulguların ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Kaynakça

- Acar, B. (2021). *Çalışanların psikolojik dayanıklılığının psikolojik iyi oluşları üzerine etkisi: Ceza infaz kurumlarındaki psikologlar üzerine bir araştırma*. [Yüksek lisans tezi], Karabük Üniversitesi.
- Alemanı-Arrebola, I., Rojas-Ruiz, G., Granda-Vera, J., ve Mingorance-Estrada, Á. C. (2020). Influence of COVID-19 on the perception of academic self-efficacy, state anxiety, and trait anxiety in college students. *Frontiers in Psychology*, 2640.
- Anderson, R. C., Bousselot, T., Katz-Buoincontro, J., ve Todd, J. (2021). Generating buoyancy in a sea of uncertainty: Teachers creativity and well-being during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 3931.
- Bandura, A. (2006). Guide for constructing self-efficacy scales. In F. Pajares & T. Urdan (Eds.), *Self-efficacy beliefs of adolescents* (pp. 307-337). Information Age Publishing.
- Basım, H. N., ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.
- Benight, C. C., ve Bandura, A. (2004). Social cognitive theory of posttraumatic recovery: The role of perceived self-efficacy. *Behaviour Research and Therapy*, 42(10), 1129-1148.
- Bhattarai, M., Jin, Y., Smedema, S. M., Cadel, K. R., ve Baniya, M. (2021). The relationships among self-efficacy, social support, resilience, and subjective well-being in persons with spinal cord injuries. *Journal of Advanced Nursing*, 77(1), 221-230.
- Bozdağ, F., ve Ergün, N. (2020). Psychological resilience of healthcare professionals during COVID-19 pandemic. *Psychological Reports*, 124(6), 2567-2586.
- Bryce, C., Ring, P., Ashby, S., ve Wardman, J. K. (2020). Resilience in the face of uncertainty: early lessons from the COVID-19 pandemic. *Journal of Risk Research*, 23(7-8), 880-887.
- Carnevale, J. B., ve Hatak, I. (2020). Employee adjustment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management. *Journal of Business Research*, 116, 183-187.
- Caza, B.B. ve Milton, L. (2012). Resilience at work: Building capacity in the face of adversity. In K. Cameron & G. Spreitzer (Eds.), *The Oxford Handbook of Positive Organizational Scholarship* (pp. 895-908). Oxford University Press.
- Consiglio, C., Borgogni, L., Di Tecco, C., ve Schaufeli, W. B. (2016). What makes employees engaged with their work? The role of self-efficacy and employee's perceptions of social context over time. *Career Development International*. 21(2), 125-143.
- Coutu, D. L. (2002). How resilience works. *Harvard Business Review*, 80(5), 46-56.
- Crane, M. F., Brabazon, G., Gucciardi, D. F., Loveday, T., ve Wiggins, M. (2017). General self-efficacy and psychological resilience promote skill acquisition rate under psychological pressure. *Australasian Journal of Organisational Psychology*, 10, 10.
- Çetin, F., ve Basım, H. N. (2011). Psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarındaki rolü. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(3), 79-94.
- Çiçek, B., ve Almalı, V. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde kaygı öz-yeterlilik ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki: özel sektör ve kamu çalışanları karşılaştırması. *Turkish Studies*, 15(4), 241-260.
- De Vaus, D. (2002). *Analyzing Social Science Data 50 Key Problems in Data Analysis*, Sage Publication.
- Değirmenci, B. (2019). Kamu çalışanlarının psikolojik dayanıklılık psikolojik iyi olma ilişkisinde iyimserliğin aracılık rolü. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 47-63.
- Diener E. (2009). Subjective Well-Being. In E. Diener (Eds.), *Social Indicators Research Series* (pp. 11-58), Springer.
- Diener, E., Lucas, R. E. ve Oishi, S. (2002). Subjective Well-being: The Science of Happiness and Life Satisfaction, In C.R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of Positive Psychology* (pp. 63-73), Oxford University Press.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., ve Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156.
- Dogan, T., Totan, T., ve Sapmaz, F. (2013). The role of self-esteem, psychological well-being, emotional self-efficacy, and affect balance on happiness: A path model. *European Scientific Journal*, 9(20), 31-42.

- Duman, N., Göksu, P., Köroğlu, C., ve Talay, A. (2020). Üniversite öğrencilerinde mental iyi oluş ile psikolojik dayanıklılık ilişkisi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(7), 9-17.
- Earvolino-Ramirez, M. (2007). Resilience: A concept analysis. *Nursing Forum*, 42(2), 73-82.
- Friborg, O., Barlaug, D., Martinussen, M., Rosenvinge, J. H., ve Hjemdal, O. (2005). Resilience in relation to personality and intelligence. *International journal of methods in psychiatric research*, 14(1), 29-42.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., ve Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: what are the central protective resources behind healthy adjustment?. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(2), 65-76.
- Greve, W., ve Staudinger, U. M. (2006). Resilience in later adulthood and old age: Resources and potentials for successful aging. In D. Cicchetti & A. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology* (pp. 796-840). Wiley.
- Heath, C., Sommerfield, A., ve von Ungern-Sternberg, B. S. (2020). Resilience strategies to manage psychological distress among healthcare workers during the COVID-19 pandemic: a narrative review. *Anaesthesia*, 75(10), 1364-1371.
- Holman, D., Johnson, S., ve O'Connor, E. (2018). Stress management interventions: Improving subjective psychological well-being in the workplace. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), *Handbook of well-being* (pp. 1-13). DEF Publishers.
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-being*, 1(2), 137-164.
- İç İşleri Bakanlığı, (Haziran 2021), 81 il valiliğine gönderilen kademeli normalleşme tedbirleri genelgesi, 24 Ocak 2022 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-kademeli-normallesme-tedbirleri-genelgesi-gonderildi>, adresinden erişildi.
- Jerusalem, M. ve Schwarzer, R. (1992) Self-efficacy as a resource factor in stress appraisal processes. In R. Schwarzer (Eds.), *Self-Efficacy: Thought Control of Action* (pp. 195–213), Taylor & Francis.
- Karacaoğlu, K., ve Köktaş, G. (2016). Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 119-127.
- Karademas, E. C. (2006). Self-efficacy, social support and well-being: The mediating role of optimism. *Personality and Individual Differences*, 40(6), 1281-1290.
- Keyes, C. L. M. ve Lopez, S. J. (2002). Toward a science of mental health: Positive directions in diagnosis and interventions. , In C.R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of Positive Psychology* (pp. 45-62), Oxford University Press.
- Killgore, W. D., Taylor, E. C., Cloonan, S. A., ve Dailey, N. S. (2020). Psychological resilience during the COVID-19 lockdown. *Psychiatry Research*, 291(113), 216.
- Leipold, B., ve Greve, W. (2009). Resilience: A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist*, 14(1), 40-50.
- Liu, C., ve Li, H. (2018). Stressors and stressor appraisals: The moderating effect of task efficacy. *Journal of Business and Psychology*, 33, 141-154.
- Lunenburg, F. C. (2011). Self-efficacy in the workplace: Implications for motivation and performance. *International Journal of Management, Business, and Administration*, 14(1), 1-6.
- Luszczynska, A., ve Schwarzer, R. (2005). Social-cognitive theory. In M. Conner & P. Norman (Eds.), *Predicting Health Behavior* (pp. 127–169), Open University Press.
- Ma, K., Chutiyami, M., Zhang, Y., ve Nicoll, S. (2021). Online teaching self-efficacy during COVID-19: Changes, its associated factors and moderators. *Education and Information Technologies*, 26(6), 6675-6697.
- Magaletta, P. R., ve Oliver, J. M. (1999). The hope construct, will, and ways: Their relations with self-efficacy, optimism, and general well-being. *Journal of Clinical Psychology*, 55(5), 539-551.
- Masten, A. S., ve Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205.
- Masten, A. S., Best, K. M., ve Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(4), 425-444.
- Matiz, A., Fabbro, F., Paschetto, A., Cantone, D., Paolone, A. R., & Crescentini, C. (2020). Positive impact of mindfulness meditation on mental health of female teachers during the COVID-19

- outbreak in Italy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6450.
- McCleskey, J., ve Gruda, D. (2021). Risk-taking, resilience, and state anxiety during the COVID-19 pandemic: A coming of (old) age story. *Personality and Individual Differences*, 170, 110485.
- Milam, L. A., Cohen, G. L., Mueller, C., ve Salles, A. (2019). The relationship between self-efficacy and well-being among surgical residents. *Journal of Surgical Education*, 76(2), 321-328.
- Ngui, G. K., ve Lay, Y. F. (2020). The Effect of Emotional Intelligence, Self-Efficacy, Subjective Well-Being and Resilience on Student Teachers' Perceived Practicum Stress: A Malaysian Case Study. *European Journal of Educational Research*, 9(1), 277-291.
- Nielsen, K., ve Munir, F. (2009). How do transformational leaders influence followers' affective well-being? Exploring the mediating role of self-efficacy. *Work & Stress*, 23(4), 313-329.
- Özkoç, H. (2021). Yapısal eşitlik modelleri ve stata uygulamaları. Ş. Üçdoğruk Birecikli ve S. Şengül (Ed.) *Uygulamalarla Mikro Ekonometri içinde* (ss. 501-537). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Petzold, M. B., Bendau, A., Plag, J., Pyrkosch, L., Mascarell Maricic, L., Betzler, F., et al. (2020). Risk, resilience, psychological distress, and anxiety at the beginning of the COVID-19 pandemic in Germany. *Brain and Behavior*, 10(9), 1-10.
- Pfefferbaum, B., ve North, C. S. (2020). Mental health and the Covid-19 pandemic. *New England Journal of Medicine*, 383(6), 510-512.
- Prime, H., Wade, M., ve Browne, D. T. (2020). Risk and resilience in family well-being during the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 75(5), 631.
- Robertson, I.T. and Cooper, C.L. (2010). Full engagement: the integration of employee engagement and psychological well-being. *Leadership & Organization Development Journal*, 31(4), pp. 324-336.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.
- Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83(1), 10-28.
- Ryff, C., ve Singer, B. (2003). Flourishing under fire: Resilience as a prototype of challenged thriving. In C. Keyes & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the Life Well-lived* (pp. 15-36). American Psychological Association.
- Sabouripour, F., Roslan, S., Ghiami, Z., ve Memon, M. A. (2021). Mediating role of self-efficacy in the relationship between optimism, psychological well-being, and resilience among Iranian students. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-11.
- Santarone, K., McKenney, M., ve Elkbuli, A. (2020). Preserving mental health and resilience in frontline healthcare workers during COVID-19. *The American journal of Emergency Medicine*, 38(7), 1530-1531.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Shin, J., Taylor, M. S., ve Seo, M. G. (2012). Resources for change: The relationships of organizational inducements and psychological resilience to employees' attitudes and behaviors toward organizational change. *Academy of Management Journal*, 55(3), 727-748.
- Skaalvik, E. M., ve Skaalvik, S. (2010). Teacher self-efficacy and teacher burnout: A study of relations. *Teaching and Teacher Education*, 26(4), 1059-1069.
- Stajkovic, A. D., ve Luthans, F. (1998). Social cognitive theory and self-efficacy: Goin beyond traditional motivational and behavioral approaches. *Organizational Dynamics*, 26(4), 62-74.
- Strobel, M., Tumasjan, A., ve Spörrle, M. (2011). Be yourself, believe in yourself, and be happy: Self-efficacy as a mediator between personality factors and subjective well-being. *Scandinavian Journal of Psychology*, 52(1), 43-48.
- Taş, S. (2013). *Düzce üniversitesi araştırma ve uygulama hastanesi hemşirelerinde psikolojik dayanıklılık, depresyon ve algılanan stresin değerlendirilmesi*, [Yüksek lisans tezi], Düzce Üniversitesi.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Tonkin, K., Malinen, S., Näswall, K., ve Kuntz, J. C. (2018). Building employee resilience through well-being in organizations. *Human Resource Development Quarterly*, 29(2), 107-124.

- Truzoli, R., Pirola, V., ve Conte, S. (2021). The impact of risk and protective factors on online teaching experience in high school Italian teachers during the COVID-19 pandemic. *Journal of Computer Assisted Learning*, 37(4), 940-952.
- Tso, W. W., Wong, R. S., Tung, K. T., Rao, N., Fu, K. W., Yam, J. C., Wong, I. C. et al. (2022). Vulnerability and resilience in children during the COVID-19 pandemic. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 27(2), 173-189.
- Tuzovic, S. ve Kabadayi, S. (2021). The influence of social distancing on employee well-being: a conceptual framework and research agenda, *Journal of Service Management*, 32(2) 145-160.
- Viel-Ruma, K., Houchins, D., Jolivet, K., ve Benson, G. (2010). Efficacy beliefs of special educators: The relationships among collective efficacy, teacher self-efficacy, and job satisfaction. *Teacher Education and Special Education*, 33(3), 225-233.
- Wald, J., Taylor, S., Asmundson, G. J., Jang, K. L., ve Stapleton, J. (2006). *Literature review of concepts: Psychological Resiliency*, British Columbia University.
- Waller, M. A. (2001). Resilience in ecosystemic context: Evolution of the concept. *American Journal of Orthopsychiatry*, 71(3), 290-297.
- Winwood, P. C., Colon, R., ve McEwen, K. (2013). A practical measure of workplace resilience: Developing the resilience at work scale. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 55(10), 1205-1212.
- Wright, T. A., ve Bonett, D. G. (2007). Job satisfaction and psychological well-being as nonadditive predictors of workplace turnover. *Journal of Management*, 33(2), 141-160.
- Wright, T. A., ve Cropanzano, R. (2000). Psychological well-being and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 84-94.
- Yeşilay, A., Schwarzer, R. ve Jerusalem, M. (1997). Turkish adaptation of the General Self-efficacy Scale, Retrieved from <http://userpage.fu-berlin.de/~health/turk.htm> Accessed 01 June 2021.
- Yıldırım, M., ve Güler, A. (2022). COVID-19 severity, self-efficacy, knowledge, preventive behaviors, and mental health in Turkey. *Death Studies*, 46(4), 979-986.
- Zacher, H., ve Rudolph, C. W. (2021). Individual differences and changes in subjective wellbeing during the early stages of the COVID-19 pandemic. *American Psychologist*, 76(1), 50.

Etik kurul onayı

Bu araştırma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 12.07.2021 tarihli 280 no'lu kararı ile uygun bulunmuştur.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Öğretim elemanlarının üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerine yönelik algıları: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi örneği
Perceptions of faculty members regarding accreditation practices of universities:
The case of Niğde Ömer Halisdemir University

Gönderim Tarihi / Received: 05.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 03.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1171420](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1171420)

Ruhan İRİ**1

Muhammet BAYRAKTAR²

ÖZ: Araştırma, İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nin akademik birimlerinde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetleri konusundaki düşünce, tutum ve algılarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin literatürden elde edilen bilgilerin yanı sıra, Semerci (2017) tarafından geliştirilen Akreditasyon Algısı (AA) Ölçeği kullanılarak oluşturulan anket formu, 01-31 Mayıs 2022 tarihleri arasında araştırmanın örneklemini olan Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten toplam 381 öğretim elemanı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada var olan durumun ortaya konulmasının amaçlanması sebebiyle tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada, kolay ulaşılabılır örneklem yöntemiyle Üniversiteye bağlı 14 fakülte, 1 Yüksekokulu ile 6 Meslek Yüksekokulu'nda görev yapan toplam 381 öğretim elemanının internet adreslerine gönderilen link uzantılı on-line olarak ulaştırılan anketlerden elde edilen veriler SPSS 25.0 paket programında analiz edilmiştir. Araştırmada hipotez ya da model kurulmamış olup, verilerin analizinde bazı tanımlayıcı istatistiklerden, tanımlayıcı özelliklere göre bakış açısı, beklenti, düşünce düzeyleri ile algıları incelenmesinde ise t testi ile tek yönlü Anova testinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların eğitim durumuna, yaş durumuna ve gelire göre ölçek ve alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık çıkmamış, akademisyenlerin Akreditasyon Algısı (AA) Ölçeğinde sadece mesleki statü durumuna göre ölçek alt faktörü arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Farkın kaynağını tespit etmek amacıyla yapılan LSD testinde; mesleki statü durumuna göre profesörlerin araştırma görevlileri, öğretim görevlileri, doktor öğretim üyeleri ve doçentlerle aralarında kendi lehlerine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akreditasyon, Algı, Öğretim üyeleri, Üniversite

ABSTRACT: The research was conducted to determine the thoughts, attitudes and perceptions of the academic staff working in the academic units of Niğde Ömer Halisdemir University, located in the Central Anatolia Region, regarding the accreditation activities implemented by the universities. In addition to the information obtained from the literature on the subject, the questionnaire form, which was created using the Accreditation Perception (AA) Scale developed by Semerci (2017), was carried out with a total of 381 academic staff conducting education and training activities at Niğde Ömer Halisdemir University, which is the sample of the study, between 01-31 May 2022. The survey model was used in the study in order to reveal the existing situation and to learn the thoughts, attitudes and perceptions of the academic staff towards accreditation activities. In the study, the data obtained from the questionnaires sent to the internet addresses of a total of 381 lecturers working in 14 faculties, 1 School of Higher Education and 6 Vocational Schools affiliated to the University using the convenience sampling method were analyzed in the SPSS 25.0 package program. No hypothesis or model was established in the study, and some descriptive statistics were used in the analysis of the data, and t-test and one-way ANOVA test were used to examine the perspectives, expectations, thought levels and perceptions according to the descriptive characteristics. As a result of the research, there was no significant difference between the scale and its sub-dimensions according to the participants' educational status, age status and income, and only a significant difference was found between the scale sub-factor according to the professional status of the academics in the Perception of Accreditation (PA) Scale. In the LSD test conducted to determine the source of the difference, it was concluded that there was a significant difference between professors and research assistants, lecturers, doctoral lecturers and associate professors in their favor according to their professional status.

Keywords: Accreditation, Perception, Faculty members, University

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu/Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, ruhaniri@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5981-9673>

² Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/İslami İlimler Fakültesi Sekreteri, mbayraktar@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8149-5815>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

When the literature is reviewed, it can be seen that research on total quality management, quality or accreditation has recently increased rapidly. It can be said that the factors of the preference of the relevant university or institution that wants to be accredited or the department/program by more students, the increase in quality and the desire to be a brand university are all effective in increasing the number of research on accreditation activities in recent years. When the studies on accreditation in the literature are examined, it is seen that the problems that arise about the accreditation activities carried out by the universities, the views and perceptions of the academic staff or university students regarding the accreditation activities of the universities come to the fore. Besides, the fact that the quality of the university, institution or program that implements accreditation activities increases and its contribution in becoming a brand university supports the popularity of these studies.

Methodology

The study includes a type of research carried out with a survey model, one of the quantitative research methods, since it aims to reveal the results of the perceptions of the academic staff working at Niğde Ömer Halisdemir University towards accreditation practices. Since it is aimed to reveal the existing situation, the survey method was preferred as the research method of the study.

This research appeals to all academic staff working at Niğde Ömer Halisdemir University in the Spring Semester of the 2022 Academic Year and willing to participate in the applied scale. The sampling of the research was formed using convenience sampling. In line with the purpose of the research, it is assumed that a total of 381 instructors will fill the scale. The necessary permission was given from the Niğde Ömer Halisdemir University Ethics Committee with the date of 28.04.2022 and the E-86837521-050.99-199263 Ethics Committee number.

The data collection tool, the Accreditation Perception Scale developed by Çetin SEMERCİ (2017), aims to measure the perceptions of academic staff working at Niğde Ömer Halisdemir University towards accreditation practices. The scale, which consists of 17 items in total, can be used as uni-dimensional and multi-dimensional. The item expressions of the scale developed by Semerci (2017) are in the form of a 5-point Likert scale (1-strongly disagree, 5-completely agree). There is no reverse item in the scale. In the questionnaire information form, apart from the scale questions, there are 8 questions to determine the demographic characteristics of the lecturers working at Niğde Ömer Halisdemir University and other 7 itemed questions about accreditation. The questionnaire forms prepared for the perceptions of the academic staff working at Niğde Ömer Halisdemir University regarding the accreditation practices were sent to the e-mail addresses of the instructors and conducted via the link that is shared via Google drive. The data obtained from the online surveys were evaluated in the SPSS 25.0 package program. The number of samples assumed to adequately represent the current population at the 95% confidence interval was found as 381. In the research, descriptive statistics were used in the optional questions about the demographic characteristics of the academicians and the accreditation and quality studies activities of the universities. Again, in the research, the reliability and factor analyses of the accreditation perception scale, as well as the statistics on normality distribution and parametric tests were carried out.

Findings and discussion

As a result of the research, it has been revealed that the accreditation activities of the universities are necessary to provide quality education, to be a brand and to be preferred by the students, as well as increasing the quality in higher education. In addition, it has been determined that the accreditation activities implemented by universities will contribute to branding in higher education institutions and accredited programs of universities are preferred more than non-accredited programs. Again, as a result of the research, it was determined that the Accreditation Perception Scale developed by Çetin SEMERCİ (2017) consisted of a single factor and that the academicians perceived all the scale items as a single factor. Considering the demographic characteristics of the academicians, there was no significant difference between the scale items according to their educational status, age groups, and income. There

was a significant difference between the scale factor only according to the professional status of the academicians.

Results and recommendations

As a result of the research, considering the demographic characteristics of the academicians, there was no significant difference between the scale items according to their educational status, age groups and income. Only a significant difference was found between the scale factor according to the professional status of the academicians. In addition to the results of the research carried out with the participation of the academic staff working at Niğde Ömer Halisdemir University, future studies such as “A research on the effect of accreditation activities carried out in Higher Education Institutions on the branding and quality of universities” and “A research on the effect of accreditation activities on student satisfaction” can be studied theoretically and practically. In addition, since the subject of accreditation activities can be evaluated differently, comparative studies can be carried out at regional, national and international levels.

As a result of learning the perceptions of the academic staff working at Niğde Ömer Halisdemir University regarding accreditation practices, higher education institutions will be able to develop strategies and implement their policies in providing quality service, using their resources effectively and efficiently, and managing time in the best way. In this way, it is thought that the results of this research will guide higher education policy makers, strategy developers and practitioners in line with the information obtained as a result of the accreditation practices perceived by the instructors.

Giriş

Son yıllarda teknolojinin hızlı gelişimi, her sektörde yaşanan rekabet ortamı, yerel ve küresel ölçekteki tüm kamu ve özel kuruluşlar tarafından tüketicilerin ihtiyaç, beklenti ve yükselen eğilim talepleri arasında yer alan, kalite, verimlilik, hesap verilebilirlik ve denetlenebilir olabilme kavramlarının önem kazanmasına neden olmaktadır. Özel üniversitelerde olduğu gibi kamu üniversiteleri arası yaşanan ve sürekli artan rekabet ile öğrenci tercihlerinde cazibe oluşturma yanı sıra, yaşanan çevresel, teknolojik ve politik gelişmeler, üniversitelerle öğrenciler arasındaki çift yönlü iletişim ile ilişkileri sürekli, hızlı ve kolay bir biçimde yenilenmesini ve değişmesini sağlamaktadır. Pazarlama ile kalite yönetimi faaliyetleri üniversitelerin eski yöntem ve stratejilerle eğitim-öğretim alışkanlıkları yerine, reklam ve tanıtım alanında yeni bir döneme geçilmesiyle birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde tüm yükseköğretim kuruluşlarının akreditasyon faaliyetlerine önem vermeleriyle birlikte akreditasyon uygulamalarını geliştirmelerini tetiklemektedir. Günümüz rekabet ortamında işletmeler gibi yükseköğretim kuruluşları da eğitim ve akademik alanda olduğu gibi, ar-ge alanında, nitelikli öğrenci seçme ve öğrenciye çeşitli beceriler kazandırmada, öğretim elemanı alma ve yetiştirmede, uzman yönetici ve idari personel tedarik etmede, kaliteli olma ve kaliteyi geliştirme veya marka olmak için sürekli rekabet içerisinde yer almaktadır.

Kalite ilkesinin kuruluş kültürüne dayalı bir anlayışla benimsenmediği durumlarda ve işletmelerde, üst kademe yöneticiler tarafından yapılan zorlama ve doğal olmayan uygulamalar, kamu ve özel kuruluşlarda kalite güvencesinin sağlanması bakımından sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Özellikle kalite yönetimi sürecinde bu tür yöntemlerin iş görenler açısından iş yükünün artması veya bürokratik külfet olarak algılanması yükseköğretim kuruluşları için bir tehdit oluşturabilmektedir. Küreselleşmenin her alanda daha da hızlandığı günümüz dünyasında, uluslararası öğrenci hareketliliklerinin yoğunlaşması ve yükseköğretim veya üniversitelere olan ihtiyacın kaçınılmaz olduğu günümüz eğitim-öğretim koşullarında üniversitelerin başarılı olabilmeleri, yönetim anlayışlarını öğrenciler ile diğer iç ve dış paydaşlarının beklenti veya istekleri doğrultusunda sürekli iyileştirmelerine bağlı olmaktadır. Yine Yükseköğretim kuruluşlarının sunduğu eğitim hizmetleri ve çalışma ortamları ile verimlilik ve kalite merkezli yönetim anlayışı tüm iç ve dış paydaşlar tarafından benimsenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Son dönemlerde yükseköğretim kuruluşları tarafından kalite ve akreditasyon uygulamalarının hızla yaygınlaşmasıyla birlikte, akreditasyon faaliyetleri üniversite öğrencilerinin, öğretim elemanlarının ve tüm iç ve dış paydaşların yanı sıra kamuoyunun da dikkatini çekmektedir.

Yükseköğretim kuruluşları tarafından sunulan tüm eğitim ve öğretim hizmetlerine yönelik iç ve dış paydaşların kaygılarının azaltılması amacıyla, akreditasyon faaliyetlerinin önemsenmesi toplum ve kamuoyu tarafından eğitim ve öğretim faaliyetleri açısından odak noktası haline gelmiş olup, akreditasyon sistemi ve faaliyetleri konusu kamuoyunun bilgilendirilmesinde önemli bir ihtiyaç haline gelmeye başlamıştır (Berry, 2017). Mal veya hizmet üreterek faaliyetlerini sürdüren işletmeler gibi eğitim kuruluşları da uluslararası eğitim alanında rekabet ortamından etkilenmekte ve eğitim ve öğretim hizmetlerini kaliteli, etkili ve verimli bir şekilde sunma ihtiyacı hissetmekte olup, eğitim kuruluşları bu ihtiyaçlarını akreditasyon aracılığıyla belgelendirip güvence altına almak istemektedir (Hesapçıoğlu, 2006).

Akreditasyon faaliyetleri gerçekleştiren eğitim kuruluşları ile bu kuruluşlardaki bölüm veya programların akredite edilebilmiş olması kuruluşların, bölümlerin veya programların markalaşabilmelerinin yanı sıra, kaliteli eğitim sunan bu kuruluş, bölüm ya da programların varlıklarını sürdürebilmelerinde etkili olabilmektedir (Semerci, 2017). Kuruluş, bölüm veya programların akredite olabilmesi, misyon, vizyon ve hedeflerini açık bir şekilde tanımladıklarını göstermektedir. Bu durum, akreditasyonun topluma sunulan eğitim ve öğretim hizmetlerinin, kamuoyu ve diğer kurum ve kuruluşların garantisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte akreditasyon, kuruluşlara hangi şartlar altında amaçlarına ulaşabilecekleri konusunda yol göstermekte, bu şartların devam ettirilebilmesi için ihtiyaç duyulan düzenlemelere de olanak sağlamaktadır.

Yükseköğretim kuruluşlarında akreditasyon ve kalite kavramı

Akreditasyon, bir üniversite, yükseköğretim kuruluşu, bölüm ve/veya programa uygulanan ulusal ve/veya uluslararası düzeyde belirli performans kriterlerine, standartlarına/ölçütlerine (kalite, verimlilik, dürüstlük, etkinlik vb.) sahip olduğunu/uygunluğunu belgeleyen, denetleyen ve kalite güvencesinin sürekliliğini sağlayarak, öz değerlendirmeye birlikte gönüllü dış-değerlendirmeyi de içeren bir sürecin adı olup, gerçekleştirilen akreditasyon faaliyetleri sonucu, üniversite, yükseköğretim kuruluşu, bölüm veya programın ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmasını, bilinmesini sağlayarak saygınlığına katkı sağlamaktadır (Aktan ve Gencel, 2010). Akreditasyon, asgari standartlarda akademik kalitenin mevcut olduğu hususunda öğrenciler ile tüm iç ve dış paydaşlara güven sağlayan bir hesap verme sorumluluğu aracı olup, kalite kontrol, uygulama ve yönetimi gibi sistem, kavram ve yaklaşımları birlikte ele alan “Yükseköğretimde Toplam Kalite Sistemi”nin yöntem ve tekniklerini içeren birim ve işleyişin, yükseköğretim kuruluşları tarafından benimsenmesi ve uygulanması önemli bir gereklilik olarak görülmektedir (Güney, 2019). Ulusal düzeyde bir eğitim sistemindeki yeterlilikleri ve bunların birbirleriyle ilişkisini açıklayan TYYÇ, tüm paydaşlar tarafından kabul edilen ve ilişkilendirilebilen yeterliliklerin sistematik olarak yapılandırıldığı bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Hamutoğlu vd., 2022).

Son yıllarda kamu hizmetlerinin ve yükseköğretim kuruluşlarının kalitesi ve standartlarının değerlendirilmesi amacıyla yapılan araştırmaların sayısı sürekli artmaktadır (Jackson, 1997). Kalitenin son zamanlarda markayla birlikte kullanılan önemli bir konsept şeklinde ve hızlı bir biçimde kurum ve kuruluşlar tarafından tercih edilmesi ve geliştirmesi, kalitenin ölçülmesi ile sürekli iyileştirme faaliyetlerine yönelik kavramlara daha fazla önem verilmesine yol açmıştır. Bu durum, özellikle yükseköğretim kuruluşları tarafından öğrencilere sunulan eğitim ve öğretim hizmetlerinde öğrencilerin beklentilerinin karşılanarak öğrenci memnuniyetinin sağlanmasında kalitenin artırılmasına olan ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yükseköğretim kuruluşları tarafından öğrencilere sunulan tüm hizmetlerin öğrenciler tarafından kaliteli olup olmadığının değerlendirilmesi ile öğrenci memnuniyetinin kontrol edilmesi ihtiyacı, hizmet kalitesinin ölçülmesini zorunlu kılması, diğer kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi eğitim kurumlarında da kalitenin ölçülmesi problemini ortaya çıkarmaktadır. Algılanan eğitim ve öğretim hizmetlerinin kalitesi değerlendirilerek hizmet kalitesi ölçüm sorunlarının giderilmesi amaçlanmaktadır. Belirli dönemlerde eğitim kuruluşları ile bu kuruluşlarda uygulanan programların kalitesi belirli standartlara göre değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde meydana gelen olumsuzluklar giderilmeye çalışılarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinde iyileştirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirme süreci denklik ya da akreditasyon şeklinde ifade edilmektedir (Olgun ve Özdemir, 2013).

Akreditasyon sistemi yaptırımı olmayan bir denetleme aracı şeklinde tasarlanmış olup, akreditasyon sayesinde eğitim kuruluşları kendi öz denetimlerini gerçekleştirmekte, benimsemiş olduğu standartları ne derece gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Akreditasyon faaliyetleri, kuruluşların, bölümlerin veya programların yüksek kalitede olduğunu garantilememekle birlikte, akredite olamayan kuruluş, bölüm veya programların da kalitesiz olduğu söylenemez. Akreditasyon uygulamaları, pek çok ülkede ve alanda topluma dönük standart olarak yürütülen program ve hizmetlerin kalitesinin sistematik şekilde güvence altına alınmasına da katkı sunmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri, sadece akredite olmayı başarmış kuruluşların minimum standartları sağladığını göstermektedir. Ayrıca akreditasyon faaliyetleri, eğitim kuruluşlarının ve bu kuruluşlarda yer alan bölümlerin ya da programların markalaşmasına ve sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Yükseköğretimde akreditasyon uygulamaları, akademik ve diğer alanlarda kaliteli ve nitelikli olabilmenin ön koşul veya önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, akreditasyon faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine inanan, bu çerçevede niteliğin artırılmasına yönelik görev ve sorumluluk üstlenen öğretim elemanları ise görev yaptığı kuruluşun kurumsallaşmasına ve sürdürülebilir iyileşmesine daha fazla katkı sunmaktadır.

Yükseköğretim kuruluşları tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin amacı

Yükseköğretim kuruluşları tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin amacı, üniversitelerde sunulan eğitim hizmet kalitesinin önceden tasarlanarak ortaya konan belli bir standardın üzerine çıkılarak araştırılan, sorgulayan, katılımcı, etik ve kültürel değerlere sahip, çevreye saygı bilinci ile ülke ve bölgenin kalkınmasına proaktif katkı sağlayabilen alanında yetkin ve nitelikli mezunlar yetiştirebilmektir (Özçiçek ve Karaca, 2019). Yükseköğretim kuruluşları tarafından yaygın bir biçimde tercih edilen akreditasyon faaliyetlerinin temel

amaçları arasında, gerçekleştirilen tüm eğitim-öğretim ve araştırmaların nitelikli olmasında, sistematik bir yaklaşım tarzıyla sürdürülebilir bir biçimde kaliteyi geliştirerek ve her alanda kaliteyi güvence altına almakla birlikte, öğrencilere ve tüm paydaşlara eğitim-öğretim kalitesinin belirli standartlara dayalı olarak gerçekleştirildiğinin güvencesini vermek yer almaktadır. Yine yükseköğretim kuruluşlarının karşılıklı olarak birbirlerini tanıma, onaylama ve kabul etme sürecini kolaylaştırmak ve hızlandırmak, diploma ve unvanların karşılaştırılabilirliğine yardımcı olmak, öğrenci ve öğretim elemanlarının kurumlar arası değişimini (akademik değişim) kolaylaştırmak, mezunların meslek yaşamına hazırlamada temel standartları belirlemek yükseköğretim kurumlarında uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin diğer amaçları arasında bulunmaktadır. Ayrıca devlet yardımları için yükseköğretim kuruluşları akreditasyon sürecinden geçmiş olmaları koşulunun aranması halinde yükseköğretim kuruluşları ve programları hakkında hizmete talepte bulunanları bilgilendirmek ile yanlış veya eksik enformasyon sorununu kısmen ortadan kaldırmak da akreditasyon faaliyetlerinin amaçları arasında değerlendirilmektedir.

Yükseköğretim kuruluşları tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin özellikleri ve türleri

Yükseköğretim kuruluşları tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin özellikleri coğrafya, bölge ve ülkelere göre farklılıklar göstermesine karşın genel olarak bazı ortak nitelikleri de bulunmaktadır. Akreditasyon faaliyetlerinin ortak özellikleri arasında, akreditasyonun, belli beklentiler karşısında (standartlar, kriterler), bir kuruluşun ya da programın kalite etkinliğinin sorgulanmasını içermesi, akreditasyonun temelinde kuruluş ya da programın misyon, vizyon, tarih ve hedeflerinin bulunma zorunluluğu, akreditasyonun, kuruluşların ve programların özerklik ve farklılıklarını tanıması, saygı ile karşılması, akreditasyonun, akredite edilen kurum ve programların kamunun kaliteye dayanan beklentilerini yeterince ya da daha fazla karşıladıkları konusundagüvence vermesi anlamına gelmesi ile akreditasyonun, genel olarak uluslararası anlamda, 5 ve 10 yıllık sürelerle dayanan bir döngü olması ve ciddi sorunlarla karşılaşıldığında bu sürecin kısılabilmek ihtimali, akreditasyonun, öğrencilerin öğrenimleri ve gelişimlerinin etkinlik ve kalite için çok önemli bir kriter olduğu yer almaktadır (Günlü, 2020).

Akreditasyon türleri

Akreditasyon türleri arasında kurumsal ve uzmanlık (programsal) olmak üzere iki temel akreditasyon çeşidi bulunmaktadır. Kurumsal akreditasyon çeşidinde, akreditasyon kuruluşu tarafından akredite edilmek isteyen kuruluşun tüm departmanlarını, misyonu ve vizyonu ile akredite olmak isteyen kuruluşun önceden belirlenen her türlü standart ve kriterleri açısından değerlendirmektedir. Kurumsal akreditasyon, ilgili kuruluşu sadece akademik alanda değil idari yönlerinin yanı sıra, tüm alt birimlerin belirlenen standartlara uygun olarak aynı kalitede olup olmadığını değerlendirir. Bu değerlendirmede, kuruluşun asıl amacının yanında yönetim ve idari karakteristikleri, finansal durumu, kurumsal kaynakları, iç ve dış paydaşlarla birlikte, diğer kuruluşlarla olan ilişkileri gibi içinde barındırdığı tüm hizmetler değerlendirilir (Erkuş, 2009). Uzmanlık (programsal) akreditasyon ise, kuruluşun belli bir bölüm veya kuruluşa bağlı okul, bölüm veya programlar için, önceden belirlenen her türlü standart ve kriterleri açısından değerlendirmeler yapılmaktadır. Akredite edilen birim, yükseköğretim kuruluşu bünyesindeki bir fakülte, enstitü, yüksekokul kadar büyük olabileceği gibi, belirli bir disiplinin içindeki bir eğitim bölümü veya programı kadar küçük de olabilir. Ancak uzmanlık (programsal) akreditasyon, öğrencilerin profesyonel anlamda mesleki hazırlanmalarına odaklanmaları sebebiyle daha çok meslek programlarının incelenmesine dayalıdır. Bu sebeple eğitim programının, lisans, diploma veya belgeleme, mesleğe giriş ya da mesleğin icrasındaki profesyonel beklenti ve gereklilikleri karşılayıp karşılamadığı uzmanlık akreditasyonunda kalitenin en önemli boyutunu teşkil etmektedir (Erkuş, 1999).

Yükseköğretim kuruluşları tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin standartları

Yaygın, kolay anlaşılır ve desteklenen açık bir ulusal veya uluslararası standartlar ve kurallar bütününe bulunması, standartları ve kuralları iyi bilen, ziyaret için belirlenmiş bir protokolü izleyen ve standartlara ve kurallara uygun bir biçimde tarafsız sonuçlara ulaşabilecek eğitilmiş bir uzman meslektaşlar (değerlendiriciler) topluluğunun olması ile kurallara ve standartlara dayalı etik kararların verilmesini sağlayan bir karar oluşturma süreci ve bu süreci yürüten bir karar verme otoritesinin olması, Yükseköğretim kuruluşları tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin beklenen veya istenen seviyede gerçekleştirilebilmesi için, vazgeçilmeyen faktörlerdir.

Akreditasyon faaliyetlerinin yükseköğretim kuruluşlarına sağladığı faydalar

Şeffaflık ve hesap verebilme sorumluluğunun aracı olan akreditasyon faaliyetinin ilgili yükseköğretim kuruluşunun yanı sıra, öğrencilere ve tüm iç ve dış paydaşlara sağlayacağı çeşitli faydalar bulunmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri kuruluşun dışarıdan tarafsız, detaylı eleştirel bir değerlendirme imkanı sağlaması sonucu kuruluşun kendisini kalite açısından hangi seviyede olduğunu ölçmesinden yararlanır. Yine akreditasyon faaliyetlerinin sağladığı ulusal ve uluslararası düzeyde tanınma, bilinme ve kalite sonucuyla, tüm iç ve dış paydaşlar, eğitim kuruluşlarının akredite olabilme durumları konusunda bilgi sahibi olmaktadır ve akreditasyon faaliyetleri sonucu özel sektöre kaliteli işgücü sağlanabilmesi yönünde kolaylıklar sağlanmakta ve akreditasyon güven oluşturmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri, yükseköğretim kuruluşları arasında başta kredi transferi işlemleri olmak üzere her türlü akademik personel ve öğrenci değişimi ile kurumlar arası geçişi kolaylaştırmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri kaliteyi güvence altına alır. Yükseköğretim kuruluşunun kendisini akreditasyon alanında iyi ve saygın bir akreditasyon kuruluşuna değerlendirmesi ve akreditasyon faaliyetlerini tamamlaması kuruluş saygınlığını ve itibarını arttırmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri, kuruluşta ortaya çıkan sorunların tespit edilmesinde ve sorunların ortada kaldırılmasını sağlayacak çözümlerin üretilmesinde yükseköğretim kuruluşlarında görev yapmakta olan kişilere yardımcı olmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri, yükseköğretim kuruluşlarında kurum içi ve kurumlar arası ilişkilerin ve iletişiminin geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Yükseköğretim kuruluşunun geleceğe yönelik stratejik planlamaların gerçekleştirilmesinde akreditasyon faaliyetleri etkili olmaktadır. Akreditasyon faaliyetleri, yükseköğretimin uluslararasılaşmasını ve kültürler-arası işbirliğini desteklemektedir. Akreditasyon faaliyetleri, eğitim alanındaki uluslararası derece ve diplomalar arasında uyumu kolaylaştırmakta, derece ve diplomaların kalitesini ve geçerliğini karşılaştırmayı basitleştirmekte, ulusal ve kültürel değerlerin transfer edilmesine katkı sunmakta, devletlerin eğitim sistemleriyle diğer ülkeler arasındaki eğitim sistemleri arasında oluşabilecek uyumsuzluk gibi olumsuz etkenleri önlemektedir. Akreditasyon faaliyetleri, kuruluşun benimsemiş olduğu politikaların belgelendirilerek kalıcı hale getirmekte, kuruluş içerisinde uygulanan yöntemlerin iyileştirilmesini teşvik etmektedir. Akreditasyon faaliyetleri, kuruluş içerisinde tutarlı ve kapsamlı uygulamalar yapılmasına destek olmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarında akreditasyon süreci ve ölçütleri

Yükseköğretim kurumlarında akreditasyon süreci, akredite olmak isteyen üniversite veya kuruluşun akredite olabilmek için başvuru yapmasıyla başlamaktadır ve akredite olmak isteyen üniversite veya kuruluş akreditasyon sürecinde başlıca şu aşamalardan geçmektedir:

Standartların Belirlenmesi: Akredite olma adayı üniversite veya yükseköğretim kuruluşu akreditasyon sürecindeki ilk aşamada akreditasyon kuruluşu tarafından, değerlendirmeye imkan verecek kuralları ve standartları tespit etmektedir.

Hazırlık ve öz değerlendirme: Akreditasyon sürecindeki ikinci aşamada, akredite olmak isteyen üniversite ya da yükseköğretim kuruluşu akreditasyon süreci hakkında ön hazırlık çalışmalarını yaparak kurum içi güçlü, zayıf yönleri ile kendisi için fırsat ve tehditlere yönelik bir öz-değerlendirme faaliyetlerini gerçekleştirir. Akreditasyon arayışı içindeki yükseköğretim kuruluşu tarafından mevcut durumuyla ilgili ve başarılarını ortaya koyan belge ve dokümanları hazırladıktan sonra, akreditasyon kuruluşunun değerlendirme standartları doğrultusunda hazırlanan bu belge ve dokümanlar yazılı bir rapor haline getirilir.

Dış değerlendirme ve ziyaretler: Değerlendirmeye yetkili akreditasyon kuruluşunun görevlendirdiği uzman değerlendirme ve denetmenler tarafından ilgili üniversite, kuruluşun, bölümün veya programın performans standartları açısından konumlandırılması ile statüsü kontrol edilir. Değerlendirmeye yetkili akreditasyon kuruluşu tarafından genellikle değerlendirme faaliyetlerinin alanında uzman akademik ve idari personel tarafından gerçekleştirilmesi tercih edilmektedir. Gözetmenler, denetmenler veya kontrolörler tarafından yapılan ziyaretlere ek olarak pek çok akreditasyon kuruluşu bir ziyaret heyeti oluşturarak gözetmenler dışında ilgili yükseköğretim kurumunun kalitesini denetleme ve gözetleme konusu ile ilgilenen paydaş grupların temsilcileri ile birlikte akreditasyon talebinde bulunan yükseköğretim kuruluşunu, bölümünü veya programını ziyaret eder.

İzleme: Akredite olmak isteyen ilgili üniversite veya kuruluşun, bölümün ya da program belirli bir süre değerlendirmeye yetkili akreditasyon kuruluşu tarafından yakın izlemeye alınır ve istenen standartlara

uygunluk sağlayıp sağlayamadıkları takip edilir ve gözlemlenir. Tüm denetleme, kontrol, ziyaret ve takip işlemleri sonrası akreditasyon kuruluşu tarafından akredite olabilmek için başvuru yapan ilgili üniversite veya kuruluşun ya da akredite edilmesi arzulan program hakkındaki kararın verilmesi aşamasına geçilir. Değerlendirmeye yetkili akreditasyon kuruluşu, ilgili alanında uzman akademik ve idari personelden oluşan akreditasyon karar komisyonunu toplayarak akreditasyon başvurusu yapan ilgili üniversite veya kuruluşun, bölümün veya programın hatasız ve kaliteli olduğu anlamına gelen kuralları uygulama ve standartlara sahip olma yönünden statüsünü onaylama veya reddetme kararı verir.

Periyodik gözden geçirme: Akreditasyon kuruluşu tarafından akredite olma statüsünü kazanan ya da unvanı alan ilgili üniversite, kuruluş, bölüm veya program önceden belirlenmiş periyodik dönemler içerisinde yeniden dış değerlendirme işlemleri devam eder. Sürekli izleme, gözden geçirme ve değerlendirmenin amacı akredite edilmiş üniversite, kuruluş, bölüm veya programın önceden taahhüt ettiği gerekli standartları korumasını garanti altına almaktır.

Algılanan eğitim ve öğretim hizmetlerinin kalitesi değerlendirilerek hizmet kalitesi ölçüm sorunları giderilmeye çalışılmaktadır. Belirli dönemlerde eğitim kurumları ile bu kurumlarda uygulanan programların kalitesi belirli standartlara göre değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde meydana gelen olumsuzluklar giderilmeye çalışılarak eğitim ve öğretim faaliyetlerinde iyileştirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirme süreci denklik ya da akreditasyon şeklinde ifade edilmektedir (Olgun ve Özdemir, 2013). Akreditasyon kuruluşu ile akredite olmak isteyen ilgili üniversite veya kuruluşun ya da akredite edilmesi arzulan program arasında yaşanan çift taraflı etkileşimin yaşandığı bu süreçte çok fazla sorun yaşanmaması ve sürecin iyi bir şekilde yönetilmesi için, yaygın, anlaşılır ve desteklenen açık bir ulusal standartlar bütünüünün olması, standartları iyi bilen, ziyaret için belirlenmiş bir protokolü izleyen ve standartlara dayalı olarak adil yargılara varan bir eğitilmiş uzman meslektaşlar (değerlendiriciler) topluluğunun olmasının yanı sıra, standartlara dayalı olarak kararlar verilmesini sağlayan bir karar oluşturma süreci ve bu süreci işleten bir karar merciinin olması önemli olmaktadır.

Eğitim kuruluşlarının yürütmüş oldukları tüm eğitim-öğretim faaliyetlerinin standartlara uygunluğunu kontrol etmek amacıyla gerçekleştirilen akreditasyon standartları ve ölçütleri arasında, öğrencilere sunulan hizmetlere yönelik standartlar/ölçütler, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde belirlenmiş olan amaçları dikkate alan standartlar/ölçütler, eğitim ve öğretim programlarının çıktılarıyla değerlendirmeyi ön plana alan standartlar/ölçütler, ders sorumlusu öğretim elemanlarının kalitesini göz önünde bulunduran standartlar/ölçütler, eğitim kuruluşunun altyapısını değerlendirmek amacıyla oluşturulmuş standartlar/ölçütler ile programların ölçütlerini dikkate alan standartlar yer almaktadır (Karcıoğlu ve Dızman, 2016).

Akreditasyon uygulamalarının pazarlama, marka ve kalite bakımından önemi

Akreditasyon sayesinde eğitim kurumları ve bu kurumların uyguladığı eğitim ve öğretim programları markalaşabilmekte, bu şekilde kurum ve programlar varlığını sürdürebilmektedir. Programların ve kurumların akredite olması o kurumların hedeflerini açık bir şekilde tanımladığını göstermektedir. Bu durum, akreditasyonun topluma sunulan eğitim ve öğretim hizmetlerinin, kamuoyu ve diğer kurum ve kuruluşların garantisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte akreditasyon kurumlara hangi şartlar altında amaçlarına ulaşabilmeleri için yol göstermekte, bu şartların devam ettirilebilmesi için ihtiyaç duyulan düzenlemelere olanak sağlamaktadır (Semerci, 2017).

Literatür taraması

Literatürde toplam kalite yönetimi, kalite veya akreditasyona yönelik araştırmaların son zamanda hızla arttığı görülmektedir. Akredite olmak isteyen ilgili üniversite veya kuruluşun ya da akredite edilmesi arzulan bölüm/programı daha fazla öğrencinin tercih etmesi, kalitenin artması, marka üniversite olabilme isteği, son yıllarda akreditasyon faaliyetlerine yönelik araştırma sayısının artmasında etkili olduğu söylenebilir. Literatürde akreditasyon ile ilgili araştırmalar incelendiğinde ise, üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetleri konusunda ortaya çıkan sorunlar, üniversitelerin akreditasyon faaliyetlerine yönelik öğretim elemanlarının veya üniversite öğrencilerinin görüşleri ve algılamalarının ön plana çıktığı ve akreditasyon faaliyetleri uygulayan üniversite, kuruluş veya programın kalitesinin arttığı, marka üniversite olmada etkili olduğu gibi sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Tablo 1: Literatürde yer alan araştırmalar

Araştırmacı ve Yılı	Araştırma Sonuçları
Alani ve Ilusanya (2008)	Programların 1999 yılında %12,6'dan 2005 yılında %48,5'e çıkmasına rağmen, geçici akreditasyonu kabul edilen programların 1999 yılında %72,66'dan 2005 yılında ise %48,30'a düştüğünü, akreditasyon kontrolleri sonucunda ise akademik programların çoğunda yükseköğretim programlarında zayıf tespit edilen alanların iyileştirdiğini ve fark edilen birçok eksiklerin giderildiği sonucuna varmışlardır.
Van Kemenade ve Hardjono (2009)	Akreditasyon uygulamalarının öğretim üyelerinin iş stresini ve iş yükünü artırdığını, güvensizlik oluşturduğunu, öz değerlendirme raporunun yazılarak hazırlanmasında ve saha ziyaretlerine yardımcı olabilecek kalite uzmanlarına ihtiyaç duyulduğunu, yükseköğretimde akreditasyon uygulamalarının gerçekleştirilmesinde akademisyenlerin tercih hakkı olsaydı, akademisyenlerin yarısının akreditasyonu tercih etmeyeceğini belirtmişlerdir.
Cardoso vd. (2013)	Akademisyenlerin akreditasyon uygulamalarını olumlu algıladıklarını ve tüm akreditasyon faaliyetlerini desteklediklerini tespit etmişlerdir.
Espinoza ve Eduardo González (2013)	Şili'deki yükseköğretim kurumlarında kalite güvencesinin sağlanması amacıyla kurumların iş süreçlerinin iyileştirilmesi sonucunda sistemin iyileştirildiğini ancak, bu sistem iyileştirilmesinin birçok sorunları beraberinde getirdiğini, akredite edilmiş programların uygun bir program olduğu, kariyer oluşturmada akreditasyon uygulamalarının eğitim ve öğretim sonucunda öğrencilere önemli katkılar sunduğu ve akreditasyonun kademli bir şekilde gerçekleştirilen bir süreç olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Niemelä vd. (2014)	Yöneticiler ve öğretim elemanlarının akreditasyon ile ilgili bazı ortak görüşlere sahip olmakla birlikte üniversitenin farklı birimlerinde görev yapmakta olan yönetim kadrosunun öğretim elemanlarına göre akreditasyonun önemine daha da çok önem verdiği, görüşme yapılan kişilerin akreditasyonun ders müfredatlarının hazırlanmasında, eğitim ve öğretim hizmetlerinin geliştirilmesine önemli katkılar sunduğu sonucuna varmışlardır.
Schomaker (2015)	Mısır'daki yükseköğretim kurumlarında akreditasyon sisteminin tasarımı ya da yapısal düzenlemeleriyle ilgili sorunların bulunduğu, Yükseköğretim kuruluşlarının çoğunun Uluslararası akreditasyon standartlarını benimsediğini, Mısır devletinde dini gruplar ile laik devlet anlayışını benimseyenler arasında fikir çatışmalarının olması nedeniyle bu fikir çatışmalarını giderebilecek yönde stratejilerin politika yapımcılar ve uygulayıcılar tarafından geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.
Nguyen vd. (2017)	Akreditasyon kuruluşlarının bağımsızlığı, akreditasyon standartları ve ölçütleri, insan kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, yükseköğretim kurumlarının akreditasyon konusuyla ilgili yeterince bilgi ve birikime sahip olmadığı gibi sorunlarının olduğu, uygulanan akreditasyon politikaları sayesinde yükseköğretimin paydaşı olan yöneticilerin, görev yapan personel ve öğretim elemanlarının akreditasyon ile ilgili öz değerlendirme raporu ve dış değerlendirme gibi bazı kavramlar hakkında bilgi sahibi oldukları ve genellikle tüm yükseköğretim kurumlarında kalite güvencesinin sağlanmasına yönelik birimlerin kurulduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Yiğit (2017)	Gerçekleştirilen bir sosyal hizmet programında uygulanmak üzere akreditasyon faaliyetleri arasında yer alması gerekli temel ilkelerin, programın amaçları, program çıktıları, eğitim/öğretim planı, öğretim kadrosu, altyapısı, organizasyon yapısı ile karar alma süreçlerinden oluştuğunu, karar almaya yönelik belirli standartlar dizisi geliştirilmesi gerekliliğini belirtmiştir.
Hou vd. (2018)	Üniversitelerde uygulanan akreditasyon politikasının yükseköğretimde kalite kültürünü kolaylaştırdığı sonucuna ulaşmıştır.
Chu ve Westerheijden (2018)	Yükseköğretim kuruluşlarında kalite güvence sisteminin sürekli bir şekilde gelişmekte olan kalite kültürüyle uyumlu olacak şekilde, daha da çok kullanıcı dostu uygulamalara ihtiyaç duyulduğu sonucuna varmıştır.
Davis (2018)	Hemşirelik programının akredite edilmesi sürecinde meydana gelen streslerin azaltılmasında, Neuman System Modeli'nin faydalı olabileceğini tespit etmiştir.
De Vincenzi vd. (2018)	Arjantin'de kaliteye odaklanmış üç özel yükseköğretim kuruluşunun paydaşları olan öğrenci, öğretmen ve akademik yetki sahibi olan kişilerin kalite güvence süreçleriyle ilgili aynı düşünceye sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.
Fleischer ve Winston (2018)	Uygulamalı ve Klinik Sosyolojideki Programların Akreditasyonu olan CAPACS akreditasyonunun faydalarının çok olduğu, bu akreditasyonun sosyologların daha da iyi tanınmasına katkı sağladığı, üniversitelerde kurumsal gelişmeyi olumlu yönde etkilediği, lisans ve yüksek lisans müfredatlarının hazırlanmasında avantajlarının olması gibi sonuçları elde etmiştir.
Jingura ve Kamusoko (2018)	Akademik programlar, mezunlar gibi eğitim hizmetlerinin önemli olduğu, bölgedeki düzenlemelerin akademisyen, öğrenci ve mezunların hareketliliğini teşvik edecek nitelikte olması gerektiği, Güney Afrika Topluğu bölgesinde düzenlemeye yönelik işbirliklerinin yalnızca akademik bir etkinlik olarak değil aynı zamanda bu etkinliklerin ekonomik boyutlarının da olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Alaskar vd. (2019)	Hemşirelik programındaki öğretmenlerin, dekanlar ve üst seviyedeki yöneticilere göre akreditasyonun amaç ve sürecini daha da yüksek algıladıklarını, kalite standartlarının verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için iş görenlere eğitim verilerek, akreditasyon ve kalite süreci ile ilgili kurs ve çalıştayların düzenlenmesi gerektiği, kurumlarda kalite güvencesi sağlamak için takım çalışması gerekliliğini ortaya koymuşlardır.
Datthey vd. (2019)	Kalitenin iyileştirilmesinde öğrencilerin deneyimlerinden verimli bir şekilde faydalanılabilmesi için üniversitelerin kalite değerlendirme araçlarını geliştirmesi gerektiğini belirtmiştir.
Merrill (2019)	Kazakistan'da 645 tane uluslararası programın akredite olduğu, Kırgızistan'da ise 9 uluslararası programın akredite olduğu, bu farklı sonuçların nedeninin Kazakistan'daki hükümetin yükseköğretimin

- uluslararasılaşması için yükseköğretim kurumlarını teşvik etmesinden ve dünyanın en gelişmiş 30 ülkesi içerisinde yer alma amacından kaynaklandığı sonucuna ulaşmıştır.
- Makhoul (2019) Yükseköğretim kuruluşlarının uluslararası akreditasyon kurumlarının benimsediği akreditasyon standartlarına uyum sağlamaya çalıştığı, yükseköğretim kuruluşlarında ortak uygulama birliğinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir.
- Staub (2019) İngilizce eğitim veren kurumlarda dil eğitiminin yaygınlaştığı, dil eğitiminin yaygınlaşmasıyla birlikte kalitenin iyileştirilmesine çalışıldığı, bu kalite iyileştirilmesinde etkili ve verimli bir araç olan akrediyasyon uygulamalarına daha da çok ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.
- Hamutoğlu vd. (2020) Sunulan eğitim hizmetlerinde uygulamaların standartlaştırılması, üniversitenin iç paydaşı olan öğrencilerin kalite uygulama sürecinin içerisinde yer alması, keyfi uygulamaların kaldırılması, profesyonel bir şekilde becerilerin edindirilmesinde kolaylaştırıcı unsurların sağlanması şeklinde olumlu sonuçlara ulaşılırken; iş yükünün artması, kalite sürecinin formalite şeklinde görülmesi, öğrencilerin birçok değişik taleplerine karşılık verilememesi, yeni üniversitelerin etkinliklerini planlamada sıkıntılar çekmesi gibi olumsuz sonuçlara ulaşılırken, kalite süreçlerinde yaşanan teknolojik engellere yönelik düşünceler içerisinde ise kaynakların eksikliği, altyapı sorunları gibi dışsal teknolojik engellerin olduğu, inanç ve kişisel eksiklikler gibi içsel teknolojik engellerin de olduğu sonuçlarına varmışlardır.
- Al-Amri vd. (2020) Yükseköğretimdeki paydaşların yükseköğretimin kalitesini ölçen temel standartlara yönelik düşüncelerinde değişiklik olduğu, öğrencilerin öğrenme ve öğretme üzerine olan kalite standartlarını tercih ettikleri, personelin akreditasyon süreciyle ilgili bilgilere sahip olduğu ve akreditasyon ile ilgili iyileştirmelerin yapılabilmesi için bazı önerilerde bulunduğu, işverenlerin ise mezun olan öğrencilerin araştırma yetenekleri ve endüstri sanayi işbirliği ile ilgili daha da fazla ilgilendikleri sonuçlarına ulaşmışlardır.
- Ataman ve Adıgüzel (2020) Öğretim elemanlarının akreditasyon faaliyetlerinde en fazla kanıt oluşturabilmek amacıyla belge bulmak konusunda sıkıntı çektiklerini, akreditasyon sayesinde kurumların eğitim ve öğretim faaliyetlerini iyileştirerek daha da çok kaliteli hizmetlerin sunulduğu, kurumlarda sürekli iyileşme ve kalite kültürünün oluşturulmasında akreditasyon sürecinin önemli katkılar sunduğu, akreditasyonla ilgili kurumlarda eğitim verilerinde personelin bilinçli hale getirilmesi gerektiği bilinçli personelin akreditasyon sürecine hazırlıklı olabileceği, akreditasyon süreciyle ilgili çalışmaların tüm personele yayılması gerektiği, bu şekilde planlı ve dengeli bir şekilde iş bölümünün yapılarak akreditasyon sürecinin sürdürülerek tamamlanması gerektiği sonuçlarına ulaşmışlardır.
- Ülker (2020) Öğrencilerin algıladıkları kalitenin ölçülmesinin yükseköğretimde kalite güvencesinin bir bileşeni olduğu, öğrencilerin kalite algılarının öğrenilebilmesi amacıyla yükseköğretim kurumlarında bir standardın olmadığı, daha da iyi geri bildirim yöntemlerinin öğrenciler üzerinde uygulanması gerektiğini, öğretim kalitesinin iyileştirilmesinde öğrenci geri bildirimlerinin tek başına yeterli olmadığını, üniversitenin diğer paydaşlarının da kalite algılarının ölçülmesi gerektiği ve yükseköğretim kurumlarında, öz değerlendirme ve akran değerlendirmelerinin de incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur.
- Hanh (2020) Vietnam'daki üniversitelerde akreditasyon ve kalite güvencesi uygulamalarının öğrenciler, toplum ve uluslararasılaşmada başarılı olunabilmesi için bu uygulamaların yükseköğretim kurumları için önemli olduğunu, Vietnamdaki üniversitelerde akreditasyon ve kalite güvencesinin uygulanmasına katkı sağlamak amacıyla ülkenin sahip olduğu koşulların dikkate alınarak ülkeye özgü akreditasyon ve kalite güvencesi uygulamalarının yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.
- Hernandez-Diaz vd. (2020) Sürdürülebilirlik uygulamalarının yükseköğretimde kalite güvencesini etkilediğini, akreditasyon faktörlerinin akademik süreçler, mezunlar, sosyal etki, planlama, finansal kaynaklar, öz değerlendirme, misyon ve vizyon, tesisler ve kampüs gibi faktörlerle ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.
- Rybinski (2020) Akredite olan üniversite ve programların akredite olamayan üniversite ve programlara göre ulusal sıralamada daha da üst seviyelerde olduğu, üniversitelerin sıralanmasında bir kalite göstergesi olarak akreditasyon kavramının da eklenebileceği, üniversitenin paydaşlarıyla iletişimde kolaylıklar sağlayabileceği ve üniversite sıralamalarının üniversiteleri tercih edecek öğrenciler için bir rehber niteliğinde olabileceği sonucuna ulaşmıştır.
- Acevedo-De-los-Ríos ve Rondinel-Oviedo (2021) Yükseköğretim kuruluşlarında akademik kalitenin farklı özelliklerini ölçmüş, akredite edilen programların kalitesinin sağlanmasında uluslararası sertifikasyonun etkili olduğunu, akredite edilen programın kuruluş kalite güvencesini iyileştirebileceği, öğrenci, eğitmen ve işverenlerin akreditasyonun kaliteyi ölçmede önemli bir faktör olduğu sonucuna varmışlardır.
- Balcı vd. (2021) akreditasyonun hizmet kalitesi üzerindeki etkisinin beş faktörlü bir boyut şeklinde ortaya çıktığı, bu 5 faktörlü boyutun kalite yönetimi, kalite sonuçları, akreditasyonun faydaları, insan kaynakları kullanımı ve akreditasyona personelin katılımı şeklinde olduğu, laboratuvar personelinin akreditasyonun hizmet kalitesi üzerindeki etkisine yönelik düşüncelerinin olumlu olduğu, çalışan personelin akreditasyon algılarının yaşlarına, cinsiyetlerine, mezun ve kadro durumlarına, laboratuvarlardaki çalışma sürelerine göre etkilendiği, üniversite hastanelerinde tıbbi laboratuvarıda yönetici olarak görev yapmakta olan kişilerin bu araştırma sonuçlarından faydalanması gerektiği sonuçlarına ulaşmışlardır.
- Gerón-Piñón vd. (2021) Akreditasyon faaliyetlerinin öğrenciler, üniversiteler ve bölgeler üzerinde doğrudan etkisi olduğunu, akreditasyonla ilgili kurumların deneyimleri dikkate alındığı için bu deneyimlerin ulusal ya da uluslararası kalite güvencesi ajanslarının benimsemiş olduğu akreditasyon ölçütlerinin ötesine geçtiği sonucuna varmışlardır.
- Genç ve Özel (2021) öğrenci, paydaş ve öğretim elemanlarının uygulanan ders programları, altyapı, çevresel ilişkiler, kurumsal gelişim boyutlarında kararsız bir tutum içerisinde oldukları, akreditasyon süreçlerinin ve kalite

Hauptman Komotar (2021)	<p>anlayışının daha da iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, işlerin düzgün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasının zorunlu olduğunu belirtmişlerdir.</p> <p>Hollanda ve Slovenya'nın eğitimde sorumluluk bilincinin artırılabilmesi için son beş yıl içerisinde akreditasyon uygulamalarında önemli değişiklikler yaptıklarını, akreditasyon uygulamalarının kalite artışına mı, yoksa kalite kontrolüne mi neden olacağını ülkelerin benimsemiş oldukları politikaların belirleyebildiği sonucuna ulaşmıştır.</p>
Küçükaya vd. (2021)	<p>akreditasyon hakkında öğrencilerin genellikle bilgi sahibi olduğu, akreditasyon kavramlarını duydukları, öğrencilerin %91,4 lük kesiminin ise öğrenim gördükleri hemşirelik bölümünün akredite edildiğini bildiklerini, öğrencilerin çoğunluğunun akreditasyonun önemli olduğunu düşündüklerini, öğrencilerin bölümlerin imaj ve kalitesinin akreditasyon aracılığıyla arttığı, akreditasyonun öğrencilerin eğitim ve öğretim deneyimlerine katkı sunduğu, öğrencilerin eğitim ve öğretimlerini sürdürme sürecinde akreditasyonun eğitim ve öğretimin kalitesini değerlendirilmesinde, sorunların çözülmesi ve iletişim becerilerinin geliştirilmesinde akreditasyonun bir araç olarak görüldüğü şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır.</p>
Salto (2021)	<p>Yönetici eğitimlerinin küresel görünmekle birlikte ülkelerin farklı yönetim eğitimi anlayışlarına sahip olduklarını, üniversitede yürütülen programlarda öğrencilerin minimum ihtiyaçlarının karşılandığı ancak, bu ihtiyaçların ne ölçüde karşılandığının belirsiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.</p>
Semerci vd. (2021)	<p>2017 yılında geliştirdikleri akreditasyon ölçeğini uyguladıkları araştırmalarında, akreditasyon algısının öğretim elemanları tarafından yüksek düzeyde algılandığı, öğretim elemanlarının bağlı oldukları akademik birim, unvan ve yaşlarına göre ise akreditasyon algılamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı, yaşlı akademisyenlerin akreditasyon algısını genç akademisyenlerden daha yüksek algıladığı, görev yapılan yerler itibariyle akreditasyon algısının farklı olduğu, Spor Bilimleri Fakültesinde görev yapan öğretim elemanlarının Edebiyat ve Eğitim Fakültesinde görev yapan öğretim elemanlarına göre akreditasyon algılarının yüksek olduğu, araştırma görevlisi olarak görev yapmakta olan akademisyenlerin akreditasyon algısının profesörlere göre düşük olduğu, akreditasyon algısının cinsiyet ve kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı sonucuna ulaşmışlardır.</p>
Vesce vd. (2021)	<p>Yükseköğretim kurumlarında öz değerlendirme çerçevesinin oluşturabilmesine yönelik bir yöntem sunmuş, kalitenin sağlanabilmesi için basit aynı zamanda süreci dikkati alan ve ölçülebilir kavramların geliştirilmesini sağlamıştır.</p>
Göçen ve Aslan (2021)	<p>Yükseköğretimde kalite yönetimi değerlendirmesi yapan katılımcıların genel toplam kalite yönetimi algılarının orta düzeyde olduğunu, toplam kalite yönetimi algıları; cinsiyet, eğitim durumu, çalışma yılı değişkenlerine göre farklılaşmazken idari görev, unvan ve mezuniyet durumlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığını belirtmişlerdir.</p>
Bañuelos (2021)	<p>Akreditasyon kuruluşlarının Eğitim Bakanlığı'ndan tamamen bağımsız olmaması nedeniyle bu akreditasyon kurumlarının amaçlarını gerçekleştirebilmek için baskı altında oldukları sonucuna varmıştır.</p>
Andrii Butenko vd. (2021)	<p>Yükseköğretimde kalite güvencesinin sağlanmasına yönelik eğitim programlarıyla ilgili birçok kilit kavramın standartlaştırılması gerektiğini ve bu mevcut kilit kavramların iyileştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.</p>
Zaki Fouad Mohamed vd. (2021)	<p>Yükseköğretimde akreditasyon ve kalite güvencesinin rekabet avantajını doğrudan, eğitim kalitesini ise dolaylı etkilediğini, akreditasyon uygulamaları ve hizmet kalitesinin yükseköğretimin imajına yansıtılabilecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini, yükseköğretim kurumları arasında meydana gelen rekabetin öğretim üyeleri, öğrenciler ve üniversite yönetimleri için itici bir güç olduğunu belirtmişlerdir.</p>
Alpaydın ve Topal (2022)	<p>akreditasyon sürecinde öğretim üyelerinin yaşadıkları sorunun, akreditasyon sürecinin olumlu yönleri ve akreditasyon süreciyle ilgili öneriler şeklinde üç tane ana temaya ulaşmışlar, ekstradan iş yükü ve evrak sıklığı, eğitimin içeriğine katkıların olumlu olması, tecrübeli kurumlarla iletişime geçilmesi şeklinde kodlara ulaşarak, akreditasyon sürecinden geçen ve bu süreçten geçmeye hazırlanan öğretim üyelerinin aynı düşünceleri benimsediği sonuçlarına ulaşmışlardır.</p>
Türkel (2022)	<p>Üniversitelerin akademik yayınlarının eğitim öğretimde bir öğrenme kaynağı olarak tercih edilmesinin, özel ilgi-iletişim gerekli öğrencilere yönelik bir strateji belirlenmesinin, üniversitelerin ar-ge hedeflerine ulaşılmasının, üniversitelerin politikalarının belirlenerek, hedeflerin açıkça ortaya konulmasının, yerel, bölgesel ve uluslararası hedeflere ulaşılmasının, eğitimde küreselleşmenin ve öğretim elemanlarının performanslarının değerlendirilmesinin, kamuoyuyla bilgi paylaşımının, hesap verebilme, insan ve finans kaynakları yönetiminde yer alma, bilgi güvenliği ve güvenilirliği gibi birçok ölçütle akreditasyon faaliyetlerinin ilişkisinin olduğu bulgusunu elde etmişlerdir.</p>
Celis ve Véliz (2022)	<p>Akreditasyon sürecinin iyileştirilmesiyle ilgili program başkanlarının görüşlerinin tutarlı olduğunu, teknolojinin ve bilimin iyileştirilmesinde akreditasyon sisteminin önemli bir faktör olduğunu, ulusal akreditasyon sisteminin üniversitede üst düzey yönetimin yönetim etkinliğini güçlendirdiğini, fakültenin standartlarını yükselttiği, bu standartların yükseltilmesi sonucunda uygulanan programlarda akademik kalitenin iyileştiğini, Ancak on yıl sonra değerlendirildiğinde akreditasyon sisteminin üniversitede uygulanan programların disiplinlerarası çalışmasını gerçekleştirilmesi yönünde iyileştirme çabalarında eksikliklerinin bulunduğunu, akreditasyon sisteminin çok zor olan disiplinlerarası çalışmaların zorluklarını dikkate alması gerektiğini belirtmişlerdir.</p>
Mencet ve Akar (2022)	<p>Yükseköğretimde kalitenin eğitim ve öğretimde araştırma ve geliştirme, idari süreçler ve yönetim şeklinde olduğu; yükseköğretimde kalite güvencesinin, iç ve dış kurumsal değerlendirme şeklinde açıklandığı; yükseköğretimde kalitenin sürdürülmesine yönelik kavramların ise içselleştirilmiş ve yaygınlaştırılmış bir kalite kültürü kavramı olarak ortaya çıktığı sonuçlarına ulaşmışlardır.</p>

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğretim elemanlarının üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerini algılamalarına yönelik yapılan bir araştırma

Son zamanlarda ulusal ve uluslararası düzeyde yükseköğretim kuruluşları arasında yaşanan rekabet sonucu, kaliteli eğitim hizmet vermeyi veya marka bir üniversite olabilmeyi hedefleyen üniversitelerin öğrenciler tarafından daha çok tercih edilmesinde, üniversitelerde yaşanan akreditasyon faaliyetlerinin hızla yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Özellikle günümüz üniversite öğrencilerinin tercih ettiği üniversite yaşam düzeyinin belirleyici olduğu marka üniversite veya üniversite kalitesi ile akreditasyonun yanı sıra, son zamanlarda üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetleri konusunda ortaya çıkan sorunların bilinmek istenmesine ihtiyaç duyulması, üniversitelerin akreditasyon faaliyetlerine yönelik öğretim elemanlarının algılamaları konusunda araştırma yapılmasının dikkat çekiciliğini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmada, pazarlama, kalite ve markalaşma kapsamında, üniversitelerde uygulanan akreditasyon faaliyetlerine yönelik Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Öğretim elemanları düşüncelerini ve algılamalarını şekil ve içerik yönüyle incelenmektedir.

Yükseköğretim kurumlarında paydaşların kaygılarının azaltılması, yükseköğretim kurumlarının uluslararası rekabet ortamından etkilenmesi, eğitim ve öğretim hizmetlerinin kaliteli bir şekilde sunulmasını yükseköğretimde iç paydaşlardan biri olan öğretim elemanlarının üstlenmesi, yükseköğretim kurumlarının kendi kendisinin özdenetimini yaparak eğitimde kaliteyi belgelendirip güvence altına almak istemesi, yükseköğretim kurumunun önemli paydaşlarından birisi olan öğretim elemanlarının yükseköğretimde kalitenin belgelendirilmesinde önemli rol oynamasının yanı sıra, öğretim elemanlarının üniversitelerin akreditasyon uygulamalarını daha iyi bilmesi ve değerlendirilmesinde objektif olmaları sebebiyle Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde görev yapmakta olan öğretim elemanları seçilmiştir.

Yöntem

Araştırmanın amacı ve önemi

Araştırma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi tüm akademik birimlerinde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetleri konusundaki düşünce düzeyleri ve algılamalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Tarama modeli ile gerçekleştirilen araştırmada kolay ulaşılabilir örneklem yöntemiyle toplam 381 öğretim elemanına ölçek uygulanmış olup, bu amaçla, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde görev yapan tüm akademik personelin akreditasyon faaliyetleri konusundaki algılarının yanı sıra yaşadıkları sorunlar da ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışma yükseköğretim ve üniversite özelinde hazırlanmış olup, diğer eğitim kuruluşları geliştirme alanlarına da uygulanabilir niteliktedir.

Araştırmanın kapsamı

Araştırma, 01-31 Mayıs 2022 tarihleri arasında İç Anadolu Bölgesinde yer alan ve bir devlet üniversitesi olan Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren öğretim elemanlarıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın yapıldığı Mayıs 2022 döneminde Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi akademik unvanlara göre öğretim elemanlarının dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Akademik birimlere göre öğretim elemanlarının dağılımı

Akademik Unvan	Öğretim Elemanı Sayısı
Profesör	133
Doçent	109
Doktor Öğretim Üyesi	312
Araştırma Görevlisi	228
Öğretim Görevlisi	260
Toplam	1042

Kaynak: Yazarlar tarafından geliştirilmiştir.

Araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde kadrolu veya sözleşmeli olarak görev yapmakta olan toplam 381 öğretim elemanı (Profesör, Doçent, Doktor Öğretim Üyesi, Araştırma Görevlisi ve Öğretim Görevlisi) ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde öğretim elemanları ile yürütülmesinde, üniversitelerin uyguladıkları kalite ve akreditasyon faaliyetlerine yönelik daha objektif ve doğru bilgiler elde edilmesinde etkili olmuştur. Araştırma kapsamında yer alan Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde anket gerçekleştirilen toplam 381 öğretim elemanı (Profesör,

Doçent, Doktor Öğretim Üyesi, Araştırma Görevlisi ve Öğretim Görevlisi) veya katılımcıların demografik özellikleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet	f	%	Göreviniz	f	%
Kadın	157	41,2	Araştırma Görevlisi	83	21,8
Erkek	224	58,8	Öğretim Görevlisi	80	21
Medeni Durum	f	%	Doktor Öğretim Üyesi	101	26,5
Bekar	92	24,1	Doçent Doktor	62	16,3
Evli	276	72,5	Profesör Doktor	55	14,4
Diğer	13	3,4	Eğitim	f	%
Yaş	f	%	Lisans	19	4,9
26-36 Yaş Arası	113	29,7	Yüksek Lisans	96	25,3
37-47 Yaş Arası	142	37,3	Doktora	266	69,8
48-59 Yaş Arası	107	28,1	Mesleki Deneyim	f	%
60 Yaş ve üzeri	19	4,9	1-5 Yıl Arası	80	21
Gelir	f	%	6-10 Yıl Arası	56	14,7
10.000 TL'den Az	19	4,9	11-15 Yıl Arası	67	17,6
10.001-15.000 TL Arası	280	73,5	16-20 Yıl Arası	55	14,4
15.001 ve Üzeri	82	21,6	21 Yıl ve Üzeri	123	32,3
Toplam					381

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %32,3'ü 21 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip, %69,8'i en az doktora eğitimine sahip %37,3'ü ise 37-47 yaşları arasındadır.

Yöntem

Araştırma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının akreditasyon uygulamalarına yönelik algılamalarına ilişkin sonuçları ortaya çıkartmayı amaçlaması nedeniyle nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile gerçekleştirilen türde bir araştırmadır. Var olan durumun ortaya konması amaçlanması nedeniyle tarama yöntemi çalışmanın araştırma yöntemi olarak tercih edilmiştir.

Bu araştırma 2022 yılı Eğitim ve Öğretim Yılı Bahar Yarıyılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde görev yapmakta olan ve uygulanan ölçeğe katılmaya istekli tüm öğretim elemanlarını kapsamaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde görev yapmakta olan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda toplam 381 öğretim elemanının ölçeği dolduracağı varsayılmaktadır. Araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 28.04.2022 tarih ve E-86837521-050.99-199263 Etik Kurul sayı numarasıyla gerekli izin verilmiştir.

Veri toplama aracı olarak, Çetin SEMERCİ (2017) tarafından geliştirilen Akreditasyon Algısı (AA) Ölçeği, kullanılmıştır. Toplam 17 maddeden oluşan ölçek tek boyutlu ve çok boyutlu olarak kullanılabilir. Semerci (2017) tarafından geliştirilen ölçeğin madde ifadeleri 5'li likert (1- Hiç Katılmıyorum, 5- Tamamen katılıyorum) derecelendirme şeklindedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Anket bilgi formunda ölçek soruları öğretim elemanlarının demografik özelliklerini belirlemek üzere 8 maddeli soru ile akreditasyonla ilgili hazırlanan diğer 7 maddeli sorular yer almaktadır. Öğretim elemanlarının akreditasyon uygulamalarına yönelik algılamalarına yönelik hazırlanan anket formları öğretim elemanlarının mail adreslerine gönderilen Google drive üzerinden paylaşılan link üzerinden on-line olarak gerçekleştirilen anketlerden elde edilen veriler SPSS 25.0 paket programında değerlendirilmiştir. %95 güven aralığında mevcut ana kütleli yeterli düzeyde temsil edeceği varsayılan örneklem sayısı 381 olarak belirlenmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmada akademisyenlerle ilgili demografik özellikler ile üniversitelerin akreditasyon ve kalite çalışmaları faaliyetleri ile ilgili seçenekli sorularda betimleyici istatistiklerden faydalanılmıştır. Yine araştırmada akreditasyon algı ölçeğinin güvenilirlik ve faktör analizlerinin yanı sıra normallik dağılımı ve parametrik testler ile T Testi ve Anova testleri ve ilgili istatistikler gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bulguları ve yorumları (Değerlendirmeleri)

Araştırma bulgularının daha güvenilir ve kapsamlı olması için anket veri toplama tekniği ile ölçeğin güvenilirlik ve faktör analizlerinin yapılmasının yanı sıra normallik dağılımı ve parametrik testler ile T Testi ve Anova testlerinin kullanılması önemli olmuştur.

Tablo 4: Akreditasyon faaliyetlerinin akademisyenler tarafından gerekli görülmesi durumu

Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerini Akademisyenlerin Gerekli Olduğunu Düşünme Görme Durumları	f	%
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Gereklidir	256	67,2
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Gerekli Değildir	58	15,2
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Kısmen Gereklidir	67	17,6
Toplam	381	100

Tablo 4'te yer alan bilgilere göre, öğretim elemanlarının %67,2'si üniversitelerin uyguladıkları akreditasyonu gerekli bulmakta olup, sadece %15,2'si üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin gerekli olmadığını düşünmektedir. Eğitim ve öğretim faaliyetleri için akreditasyonun önemli ve gerekli olduğu öğretim elemanları tarafından da desteklenmektedir.

Tablo 5: Akreditasyon faaliyetlerinde akademisyenlerin sorunlarla karşılaşma durumları

Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinde Akademisyenlerin Sorunlarla Karşılaşma Durumları	f	%
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinde Sorunlarla Karşılaşıyorum	144	37,8
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinde Sorunlarla Karşılaşmıyorum	129	33,9
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinde Bazı Sorunlarla Karşılaşıyorum	108	28,3
Toplam	381	100

Öğretim elemanlarının %37,8'i üniversite tarafından gerçekleştirilen akreditasyon faaliyetlerinde sorunlarla karşılaştıklarını, %33,9'u ise gerçekleştirilen akreditasyon faaliyetlerinde sorunlarla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının akreditasyon faaliyetleri ile ilgili sorun yaşadıkları söylenebilir.

Tablo 6: Akademisyenlerin akreditasyon faaliyetlerinin başarıya ulaşacağına inanma durumları

Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin Başarıya Ulaşacağına Akademisyenlerin İnanma Durumları	f	%
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin Başarıya Ulaşacağına İnanıyorum	208	54,6
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin Başarıya Ulaşacağına İnanmıyorum	81	21,3
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin Başarıya Ulaşacağına Kısmen İnanıyorum	92	24,1
Toplam	381	100

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %54,2'si üniversiteler tarafından uygulanan akreditasyon faaliyetlerinin başarıya ulaşacağına inandıklarını, sadece %21,3'ü ise üniversiteler tarafından gerçekleştirilen akreditasyon faaliyetlerinin başarıya ulaşmayacağına inandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 7: Akreditasyon faaliyetlerinin yükseköğretimde kaliteyi arttıracığına ilişkin akademisyenlerin görüşleri

Akademisyenlerin Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin Yüksek Öğretimde Kaliteyi Arttıracığına Düşünce Durumları	f	%
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Yüksek Öğretimde Kaliteyi Arttırır	205	53,8
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Yüksek Öğretimde Kaliteyi Arttırmaz	76	19,9
Fikrim Yok	100	26,2
Toplam	381	100

Öğretim elemanlarının %53,8'i üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin yükseköğretimde kaliteyi arttıracığını, sadece %19,'u ise üniversitelerin gerçekleştirdikleri akreditasyon faaliyetlerinin yükseköğretimde kaliteyi arttırmayacağını belirtmişlerdir.

Tablo 8: Akreditasyon faaliyetlerinin üniversitenin markalaşmasına katkı sunmasına ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri

Akademisyenlerin Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin Yüksek Öğretim Kurumlarında Markalaşmaya Katkı Sunmasını Düşünme Durumları	f	%
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Üniversitelerin Markalaşmasına Katkı Sağlar	212	55,6
Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetleri Üniversitelerin Markalaşmasına Katkı Sağlamaz	65	17,1
Fikrim Yok	104	27,3
Toplam	381	100

Araştırmaya katılan akademisyenlerin %55,6'sı üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin yüksek öğretim kurumlarında markalaşmaya katkı sağlayacağını, sadece %17,1'i ise üniversiteler tarafından gerçekleştirilen akreditasyon faaliyetlerinin yüksek öğretim kurumlarında markalaşmaya katkı sağlamayacağını belirtmişlerdir.

Tablo 9: Akreditasyon faaliyetlerinin iç ve dış paydaşlara tanıtım ve pazarlamasının yeterli yapıldığına ilişkin akademisyenlerin görüşleri

Akademisyenlerin Üniversitelerin Uyguladıkları Akreditasyon Faaliyetlerinin İç ve Dış Paydaşlara Tanıtım ve Pazarlamasının Yeterli Yapıldığına İnanma Durumları	f	%
Akreditasyon Faaliyetlerinin İç ve Dış Paydaşlara Tanıtım ve Pazarlaması Yeterli Yapılmaktadır	55	14,4
Akreditasyon Faaliyetlerinin İç ve Dış Paydaşlara Tanıtım ve Pazarlaması Yeterli Yapılmamaktadır	168	44,1
Fikrim Yok	158	41,5
Toplam	381	100

Araştırmaya katılan akademisyenlerin %14,4'ü üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin öğrencilere ve diğer kuruluşlara (iç ve dış paydaşlara) tanıtıldığına ve pazarlamasının yeterli yapıldığına inandıklarını, %44,1'i ise, üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin öğrencilere ve diğer kuruluşlara (iç/dış paydaşlara) tanıtıldığına ve pazarlamasının yeterli yapıldığına inanmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 10: Üniversitelerde akredite edilen programların akredite edilmeyen programlara göre doluluk oranlarına ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri

Akademisyenlerin Üniversitelerde Akredite Edilen Programların Akredite Edilmeyen Programlara Göre Doluluk Oranlarının Daha Yüksek Olacağını Düşünme Durumları	f	%
Akredite Edilen Bölümlerin Akredite Edilmeyen Bölümlere Göre Doluluk Oranları Daha Yüksek Olacaktır	129	33,9
Akredite Edilen Bölümlerin Akredite Edilmeyen Bölümlere Göre Doluluk Oranları Daha Yüksek Olmayacaktır	133	34,9
Fark Olmayacaktır/ Değişmez	119	31,2
Toplam	381	100

Akademisyenlerin %33,9'u üniversitelerde akredite edilen bölümlerin/programların akredite edilmeyen programlara göre doluluk oranlarının daha yüksek olacağını, %34,9'u ise üniversitelerde akredite edilen bölümlerin/programların akredite edilmeyen programlara göre doluluk oranlarının daha yüksek olmayacağını düşünmektedir. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %31,2'si ise, akredite edilen bölümlerin/programların akredite edilmeyen programlara göre doluluk oranlarına bir etkisi olmayacağını veya doluluk oranlarında bir değişim olmayacağını düşünmektedir.

Tablo 11: Üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin akademisyenler tarafından değerlendirilmesine yönelik akreditasyon algısı (aa) ölçeğine ilişkin açımlayıcı (döndürülmüş temel bileşenler) faktör analiz sonuçları

Madde No	Faktör Ortak Varyansı	Faktör-1 Yük Değeri	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu	Cronbach Alpha Düzeyi
M1	,564	,751	,722	
M2	,696	,834	,812	
M3	,788	,888	,871	
M4	,682	,826	,802	
M5	,757	,870	,853	
M6	,707	,841	,819	
M7	,817	,904	,888	
M8	,794	,891	,874	
M9	,783	,885	,866	.974
M10	,776	,881	,862	
M11	,736	,858	,837	
M12	,748	,865	,844	
M13	,807	,899	,882	
M14	,450	,671	,637	
M15	,794	,891	,874	
M16	,568	,754	,723	
M17	,625	,791	,764	

Üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin akademisyenler tarafından algılanması (AA) ölçeği üzerinde gerçekleştirilen açımlayıcı faktör analizine göre tek faktör elde edilmiş olup, ölçeğe ilişkin toplam varyansın %71,14'ünü açıklamaktadır. Büyüköztürk (2019), tek, iki veya daha fazla faktöre sahip ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve daha fazla olması ölçeğin yeterli olarak nitelendirilebileceği anlamına geldiği şeklinde değerlendirmektedir. Gerçekleştirilen faktör analizi sonucuna göre elde edilen veriler ölçeğin geçerliğinin yüksek düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Faktör döndürme sonrasında, ölçek tek faktörden oluşmuş olup, akademisyenler ölçeğin tüm madde sorularını tek faktör olarak algılamışlardır.

Üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin akademisyenler tarafından akreditasyon algısı (AA) ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek için, Cronbach Alfa güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan ölçeğin tamamı için Cronbach Alfa değeri .974 olarak bulunmuştur. Özdamar (2002), likert tipi bir derecelendirmede yeterli sayılabilecek bir güvenilirlik katsayısının olabildiğince 1'e yakın olması gerektiğini ifade etmektedir. Elde edilen Cronbach Alfa değeri veri sonuçlarına göre üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin akademisyenler tarafından akreditasyon algısı (AA) ölçeğinin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Verilerin çözümlenmesinde akademisyenlerin akreditasyon algısı (AA) ölçeğine ilişkin öz-yeterlik algısı ile demografik özellikleri arasında fark olup olmadığı t- testi yapılarak belirlenmiştir. Akademisyenlerin akreditasyon algısı (AA) puanları ile cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, gelire ve mesleki statüye göre fark olup olmadığı t-testi analizi ile tek yönlü varyans analizinin anlamlı çıktığı durumlarda, LSD tekniği kullanılarak saptanmıştır.

Tablo 12: Üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin akademisyenler tarafından akreditasyon algısı (AA) ölçeğinin cinsiyete göre durumunu gösteren bağımsız örneklem t-testi tablosu

Cinsiyetiniz	n	$\bar{x}$	s	t	p
Kadın	157	3,7070	,75406	1,792	,074
Erkek	224	3,5486	,91006		

Akademisyenlerin akreditasyon algısı (AA) ölçeğine ilişkin demografik özelliklerden cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız t testi değerlendirilmiş olup, akademisyenlerin cinsiyet özelliklerine göre bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 13: Akreditasyon algısı (AA) ölçeğinin çeşitli değişkenler göre durumunu gösteren tek yönlü varyans analizi tablosu

Katılımcı Demografik Özelliklerine Göre Farklılık		Karelerin Toplamı	sd	Karelerin Ortalaması	F	P	Farklar, LSD P<.01
Eğitim Durumuna Göre	Gruplararası	2,121	2	1,061			
	Grupiçi	273,015	376	,726	1,461	,233	—
	Toplam	275,136	378				
Yaş Durumuna Göre	Gruplararası	7,151	4	1,788			
	Grupiçi	268,557	376	,714	2,503	,042	—
	Toplam	275,708	380				
Mesleki Statü Durumuna Göre	Gruplararası	12,766	4	3,191			Profesör-Doçent, Profesör-Doktor Öğretim Üyesi,
	Grupiçi	262,942	376	,699			Profesör-Öğretim Görevlisi, Profesör-Araştırma Görevlisi
	Toplam	275,708	380		4,564	,001	
Gelir Durumuna Göre	Gruplararası	3,721	4	,930			
	Grupiçi	271,988	376	,723	1,286	,275	—
	Toplam	275,708	380				

Akademisyenlerin akreditasyon algısı (AA) ölçeğine ilişkin öz-yeterlik algısı ile demografik özellikleri arasında tutum ölçeğine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği tek yönlü ANOVA analizi ile test edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri dikkate alındığında eğitim durumuna göre, ($F_{(14-291)}=,233$; $P>0,05$ ve gelire göre ($F_{(14-291)}=,275$; $P>0,05$) ölçek maddeleri arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Akademisyenlerin yaş durumuna göre ($F_{(14-291)}=,042$; $P<0,05$) bir fark olduğu tespit edilmesine rağmen, yapılan LSD testi sonucunda akademisyenlerin yaş gruplarına göre de ölçek maddeleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Yine ANOVA testi sonuçlarına göre, akademisyenlerin akreditasyon algısı (AA) ölçeğine mesleki statü durumuna göre ($F_{(14-291)}=,001$; $P<0,05$) ölçek faktörü arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Farkın kaynağını tespit etmek amacıyla yapılan LSD testinde; mesleki statü durumuna göre profesörler ile diğer bütün kategoriklerdeki öğretim elemanları arasında profesörler lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi'nde görev yapmakta olan profesörler diğer öğretim üyelerine (araştırma görevlisi, öğretim görevlisi, doktor öğretim üyesi ve doçent doktor) göre akreditasyon algısı (AA) ölçeğini farklı algılamaktadır/düşünmektedir.

Sonuç ve öneriler

Akreditasyon, kurumsallaşmanın yaygınlaşması ve kolaylaşmasının yanı sıra, özellikle yükseköğretim kuruluşlarının, bölümlerinin veya programlarının akredite edilmiş duruma getirilmesi, sunulan eğitimin kalitesini güvence altına almakla birlikte, tüm iç ve dış paydaşlar açısından oldukça önemlidir. (Özçiçek ve Karaca, 2019). Akreditasyon, toplam kalite anlayışının içinde yer alan ve kaliteli eğitim ve öğretim için önemli bir unsurdur (Gencel, 2001).

Araştırma sonucunda öğretim elemanlarının üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin üniversitelerinin kaliteli eğitim vermesinde, marka olmasında ve öğrencilerin tercih etmeleri için gerekli olmasının yanı sıra, tüm akreditasyon faaliyetlerinin yüksek öğretimde kaliteyi arttırdığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, üniversitelerin uyguladıkları akreditasyon faaliyetlerinin yüksek öğretim kurumlarında markalaşmaya katkı sağlayacağı ile üniversitelerin akredite edilen programların akredite edilmeyen programlara göre daha fazla tercih edildiği belirlenmiştir. Yine araştırma sonucunda Semerci (2017) tarafından geliştirilen Akreditasyon Algısı (AA) Ölçeğinin yapılan bu çalışmada tek faktörden oluştuğu ve akademisyenlerin tüm ölçek maddelerini tek faktör olarak algıladıkları belirlenmiştir. Akademisyenlerin demografik özellikleri dikkate alındığında eğitim durumlarına, yaş grupları durumlarına ve gelirlerine göre ölçek maddeleri arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır. Akademisyenlerin sadece mesleki statü durumuna göre ölçek faktörü arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Bu durum mesleki tecrübe ve deneyime bağlı olarak profesörlerin, diğer tüm öğretim elemanlarına göre akreditasyon faaliyetleri konusunda farklı düşündüklerini ve akreditasyona farklı baktıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının katılımıyla gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarına ek olarak gelecekte yapılacak çalışmalarda ise, "Yükseköğretim Kuruluşlarında gerçekleştirilen akreditasyon faaliyetlerinin üniversitelerin markalaşması ve kalitesi üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma" ile "Akreditasyon faaliyetlerinin öğrenci memnuniyetine etkisine yönelik bir araştırma" gibi konular, teorik ve uygulamalı olarak incelenebilir. Ayrıca, akreditasyon faaliyetleri konusu farklı değerlendirilebileceği için bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının akreditasyon uygulamalarına yönelik algılarının öğrenilmesi sonucunda yükseköğretim kurumları kaliteli hizmetin sunulmasında, kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasında, zamanın en iyi şekilde yönetilmesinde strateji geliştirerek politikalarını uygulayabilecektir. bu şekilde, bu araştırmanın sonuçlarının yükseköğretim politika yapıcılara, strateji geliştirici ve uygulayıcılarına öğretim elemanlarının algıladıkları akreditasyon uygulamaları sonucunda ortaya çıkan bilgiler doğrultusunda rehberlik edeceği düşünülmektedir.

Araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Türkiye'de bir devlet üniversitesinde akademik olarak görev yapmakta olan öğretim elemanlarından oluşan katılımcıların görüşleri ile sınırlıdır. Ayrıca elde veriler, Semerci (2017) tarafından geliştirilen Akreditasyon Algısı (AA) ölçeğinin yanı sıra araştırmacılar tarafından ölçek harici akreditasyon faaliyetleri ile ilgili eklenen sorularla geliştirilen görüşme formu ile toplanan verilerle sınırlıdır.

Araştırma Yükseköğretim Kuruluşları, Üniversiteler, ilgili bölüm ve programlarda yürütülen akreditasyon faaliyetleri ile ilgili değerlendirmelerin öğrenciler ve diğer iç ve dış paydaşlar tarafından da değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. Yine Yükseköğretim Kuruluşları, Üniversiteler, ilgili bölüm ve programlarda yürütülen akreditasyon faaliyetleri ile kalite süreçlerinin karşılaştırılması yönünde çalışmalar yapılması önerilmektedir. Ayrıca Yükseköğretim Kuruluşları, Üniversiteler, ilgili bölüm ve programlarda yürütülen akreditasyon faaliyetleri ile ilgili stratejik yönetim adımları izlenerek akreditasyon faaliyetlerinin güçlü, zayıf yönleri ile fırsatları, tehditleri (SWOT Analizi) ortaya konularak uygulanan akreditasyon faaliyetleri sonucu kalitenin kuruluşa, üniversiteye, bölüme veya programa ne tür katkılar sağlayacağı, böylelikle akreditasyon faaliyetleri ve kalitenin hangi açıdan ne oranda önemi olduğu tespit edilebilir.

Kaynakça

- Acevedo-De-los-Ríos, A. ve Rondinel-Oviedo, D. R. (2021). Impact, added value and relevance of an accreditation process on quality assurance in architectural higher education. *Quality in Higher Education*, 1-19.
- Aktan, C. C. ve Gencil, U. (2010). Yüksek öğretimde akreditasyon. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2) , 137-146 .
- Alani, R. A. ve Ilusanya, G. (2008). Accreditation outcomes, quality of and access to University education in Nigeria. *Quality Assurance in Education*, 16(3), 301-312.
- Alaskar, A., D'Errico, E., Alipoon, L. ve Dehom, S. (2019). Institutional accreditation in Saudi Arabian higher education: Perceptions and involvement. *Quality in Higher Education*, 25(3), 245-260.
- Al-Amri, A. S., Mathew, P., Zubairi, Y. Z. ve Jani, R. (2020). Optimal standards to measure the quality of higher education institutions in Oman: Stakeholders' perception. *SAGE Open*, 10(3), Article 3.
- Alpaydın, Y. ve Topal, M. (2022). Eğitim fakültelerindeki akreditasyon deneyimleri üzerine nitel bir araştırma, *Journal of Humanity and Society*, 12(2), 232-265.
- Andrii Butenko, Ganna Denyskina and Olena Yeremenko. (2021). Formation of a study program in the context of conformity with the ESG (on the Material of the Analysis of Study Programs in Ukraine). *Education Sciences*, 11(670), 670-670.
- Ataman, O. ve Adıgüzel, A. (2020). Akreditasyon sürecini tamamlayan yabancı diller yüksekokulu öğretim elemanlarının sürece ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 10 (3) , 279-290.
- Bakioğlu, A. ve Baltacı, R. (2000). Üniversitede akreditasyon ve düşünceler. *Öneri Dergisi*, 3 (13) , 39-47.

- Balcı, N., Aksaraylı, M., Tuncel, P. ve Bakırcı, G. T. (2021). Accreditation impact on service quality in medical laboratories: university hospital staff viewpoints. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(4), 729-746.
- Bañuelos, N. (2021). Quality and innovation in American higher education accreditation: The Case of the University of Phoenix. *History of Education*, 50(3), 428-449.
- Berry, A. (2017). Legitimization as a rhetorical process in a regulatory agency: An examination of rhetoric from the US Council for higher education accreditation. *Journal of Communication Management*, 21(2), 124-139.
- Cardoso, S., João Rosa, M. ve Santos, C. S. (2013). Different academics' characteristics, different perceptions on quality assessment? *Quality Assurance in Education*, 21(1), 96-117.
- Celis, S. ve Véliz, D. (2022). A Decade of Chilean graduate program accreditation: A Push for internationalization and issues of multidisciplinary, *Higher Education Policy*, 35(1), 133-154.
- Chu, A. ve Westerheijden, D. F. (2018). Between quality and control: What can we learn from higher education quality assurance policy in the Netherlands. *Quality in Higher Education*, 24(3), 260-270.
- Datney, K., Westerheijden, D. F. ve Hofman, W. H. A. (2019). Compliance with accreditation measures in Ghanaian universities: Students' perspectives. *Quality in Higher Education*, 25(3), 304-323.
- Davis, J. H. (2018). Buffering the stress of programmatic accreditation. *Teaching & Learning in Nursing*, 13(1), 14-17.
- Erkuş, L., (2009). *Eğitim fakültelerinin akreditasyon sürecine hazır olma durumuna ilişkin öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Espinoza, Ó. ve Eduardo González, L. (2013). Accreditation in higher education in Chile: Results and consequences. *Quality Assurance in Education*, 21(1), 20-38.
- Fleischer, M. S. ve Winston, N. A. (2018). Entry on "Accreditation" for dictionnaire de sociologie clinique. *Journal of Applied Social Sciences* (19367244), 12(1), 12-16.
- Güney, A. (2019). Kalite yönetimi çerçevesinde yükseköğretimde akreditasyon süreci. *Electronic Turkish Studies*, 14(2), 401-412.
- Gencel, U. (2001). Yükseköğretim hizmetlerinde toplam kalite yönetimi ve akreditasyon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 164-218.
- Genç, A. T. ve Özel, C. (2021). Mesleki ve teknik eğitimde kalite yönetimi ve akreditasyonun farkındalığı üzerine bir araştırma: Mühendislik eğitimi örneği. *Uluslararası Sürdürülebilir Mühendislik ve Teknoloji Dergisi*, 5(1), 6-14.
- Gerón-Piñón, G., Solana-González, P., Trigueros-Preciado, S. ve Pérez-González, D. (2021). Management indicators: Their impact on Latin-American universities' accreditation. *Quality in Higher Education*, 27(2), 184-205.
- Göçen, A. ve Aslan, O. (2021). Yükseköğretimde kalite yönetimi: Harran Üniversitesi örneği. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 5(1), 148-159.
- Günlü E. (2020). Akreditasyon süreci. Doktora Ders Semineri.
- Hamutoğlu, N. B., Başarmak, U., Sezen-gültekin, G. ve Elmas, M. (2020). The Views of the quality ambassadors on quality management in higher education and the technological barriers encountered, *Cukurova University Faculty of Education Journal*, 49 (1), 316-351.
- Hamutoğlu, N. B., Çukurbaşı, Ö. Ü. B. ve Kıyıcı, M. (2022). *TYYÇ kapsamında lisans düzeyinde çevrimiçi öğrenme ortamlarının tasarlanması*. Pegem Akademi, Ankara.
- Hanh, N. D. (2020). A Review of issues of quality assurance and quality accreditation for higher education institutions and the situation in Vietnam. *Accreditation and Quality Assurance: Journal for Quality, Comparability and Reliability in Chemical Measurement*, 25(4), 273-279.
- Hauptman Komotar, M. (2021). Accreditation in European higher education from the comparative perspective: Slovenia and the Netherlands, *Quality in Higher Education*, 27(2), 149-167.
- Hernandez-Diaz, P. M., Polanco, J.-A. ve Castaño, S. M. (2020). Do sustainability practices influence university quality? A Colombian case study. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(7), 1525-1543.
- Hesapçıoğlu, M. (2006). Eğitim kurumlarında kalite olgusu ve kalite güvence sistemleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23(23), 143-160.

- Hou, A. Y. C., Kuo, C. Y., Chen, K. H. J., Hill, C., Lin, S. R., Chih, J. C.-C. ve Chou, H. C. (2018). The implementation of self-accreditation policy in Taiwan higher education and its challenges to university internal quality assurance capacity building. *Quality in Higher Education*, 24(3), 238-259.
- Jackson, S. L. (1997). The ISO 14001 implementation guide: Creating an integrated management system (Vol. 3). *John Wiley & Sons*.
- Jingura, R. ve Kamusoko, R. (2018). A Framework for enhancing regulatory cooperation in external quality assurance in Southern Africa. *Quality in Higher Education*, 24(2), 154-167.
- Karcıoğlu, R. ve Dizman, Ş. (2016). Türkiye'de Tms-Tfrs kapsamında verilen muhasebe eğitiminin kalite standartları açısından yeterliliği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(4), 869-884.
- Kaya, M. ve Selvitopu, A. (2017). Öğretmen eğitimi kalite güvence uygulamalarında karşılaşılan sorunlar ve öneriler. *Harran Maarif Dergisi*, 2 (1), 14-25.
- Kılıçaslan, Ç. (2020). Yükseköğretimde akreditasyon. *Peşaj Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi Özel Sayı*, 10-18.
- Küçükkaya, B., Süt, H. K. ve Yiğitbaş, C. Y. (2021). Akredite olan bir hemşirelik bölümünde eğitim alan öğrencilerin lisans eğitiminde akreditasyona yönelik düşünceleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 394-400.
- Makhoul, S. A. (2019). Higher education accreditation, quality assurance and their impact to teaching and learning enhancement. *Journal of Economic and Administrative Sciences*, 35(4), 235-250.
- Mencet, D. S. ve Akar, N. (2022). Kalite aktörlerinin yükseköğretimde sürdürülebilir kaliteye ilişkin görüşleri üzerine bir durum çalışması. *Erciyes Akademi*, 36(1), 103-123.
- Merrill, M. (2019). Differences in international accreditation: Kyrgyzstan and Kazakhstan. *Asian Education and Development Studies*, 9(4), 465-478.
- Nguyen, H. C., Evers, C. ve Marshall, S. (2017). Accreditation of Viet Nam's higher education: Achievements and challenges after a dozen years of development. *Quality Assurance in Education*, 25(4), 475-488.
- Niemelä, H., Okkola, T., Nurkka, A., Kuisma, M. ve Tuunila, R. (2014). Is an accreditation seal worth the effort?: Observations of programme accreditations in Lappeenranta University of Technology, Finland. *Quality Assurance in Education*, 22(3), 226-239.
- Olgun, M. O. ve Özdemir, G. (2013). Önem-memnuniyet analizi ve Taguchi metodu ile eğitimde iyileştirme önceliklerinin belirlenmesi: Bir uygulama örneği. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 19(2), 81-87.
- Ortaç, F. R., Kurt, A. ve Kılınc, M. (2021). Öğretim elemanlarının kalite güvencesi algısının ölçülmesi, Bir vakıf üniversitesi örneği. *Anasay*, (15), 73-89.
- Özen, E. (2022). Yükseköğretimde kalite güvencesi ve akreditasyon: Açık ve uzaktan eğitim. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 87-93.
- Özçiçek, Y. ve Karaca, A. (2019). Yükseköğretim kurumlarında kalite ve akreditasyon: Mühendislik eğitim programlarının değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (1), 114-149.
- Rybinski, K. (2020). Are rankings and accreditation related? examining the dynamics of higher education in Poland. *Quality Assurance in Education*, 28(3), 193-204.
- Salto, D. J. (2021). Beyond national regulation in higher education? Revisiting regulation and understanding organisational responses to foreign accreditation of management education programmes. *Quality in Higher Education*, 27(2), 206-221.
- Schomaker, R. (2015). Accreditation and quality assurance in the Egyptian higher education system. *Quality Assurance in Education*, Vol. 23 No. 2, pp. 149-165.
- Semerci, Ç. (2017). Akreditasyon algısı (AA) ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), 1093-1104.
- Semerci, Ç., Semerci, N., Ünal, F., Yılmaz, E., Kaygın, H., Ulus, İ. Ç., Çetin, K. ve Yılmaz, Ö. (2021). Akademisyenlerin akreditasyon algılarının incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 9 (1), 1-14.
- Staub, D. (2019). Another accreditation? what's the point? effective planning and implementation for specialised accreditation. *Quality in Higher Education*, 25(2), 171-190.
- Ülker, N. (2020). Yükseköğretimdeki güncel yönelimlerin analizi: Kalite güvence uygulamalarında öğrenci deneyimlerinin yeri ve önemi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 10(3), 381-390.
- Van Kemenade, E. ve Hardjono, T. W. (2009). Professionals freaking out: The case of accreditation in Dutch higher education. *The TQM Journal*, 21(5), 473-485.

- Vesce, E., Cisi, M., Gentile, T. ve Stura, I. (2021). Quality self-assessment processes in higher education: From an Italian experience to a general tool. *Quality in Higher Education*, 27(1), 40-58.
- Yiğit, T. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet eğitim/öğretiminde kalite güvence sistemi ve akreditasyon standartlarına ilişkin bir model çerçeve önerisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(1), 151-168.
- Zaki Fouad Mohamed, T., Chang, C. H. ve Huang, Y. C. (2021). AACSB assurance for STUST quality and competitiveness: Balanced scorecard roadmap. *Journal of International Education in Business*, 14(2), 320-337.

Etik kurul onayı

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu’ndan 28.04.2022 tarih ve E-86837521-050.99-199263 Etik Kurul sayı numarasıyla etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Araştırma herhangi bir kurum, kişi veya kuruluş ile herhangi bir potansiyel çıkar çatışmasına sebep olmamıştır.

A model that can be applied both online and face-to-face education:

Problem based-quantum learning model

Çevrimiçi ve yüz yüze eğitimde uygulanabilecek bir model: Problem temelli kuantum öğrenme modeli

Gönderim Tarihi / Received: 26.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 18.12.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1167511](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1167511)

Burcu ÖKMEN**¹

Şeyma ŞAHİN²

Abdurrahman KILIÇ³

ABSTRACT: This study aims to investigate the influence of problem-based quantum learning on cooperative learning, self-efficacy beliefs, and metacognitive thinking skills among pre-service teachers and their views on it. In this research, an experimental research method was used. The participants were 2nd-year students in a state university's English Language Teaching program in Turkey. The data were collected by Student Letters, Teachers' Sense of Efficacy Scale, Metacognitive Thinking Skills Scale, and Attitude Scale for Cooperative Learning. The t-test from parametric tests and the Wilcoxon signed-rank test from non-parametric tests were used for the study of quantitative data. The content analysis method was used for the analysis of qualitative data. According to the data obtained from the research, it was concluded that the problem-based quantum learning model positively affected the attitudes of pre-service teachers towards cooperative learning and group work, their self-efficacy perceptions, problem-solving, thinking, research, and decision-making skills. Also, it was concluded that this model was effective in learning the content of the course, learning the information, and increasing the desire to learn, their attitudes towards the model changed, and the model was effective and fun.

Keywords: Online education, Face to face education, Problem-based learning, Quantum learning, Problem-based quantum learning

ÖZ: Bu çalışmanın amacı; uzaktan eğitimde problem temelli kuantum öğrenme modelinin öğretmen adaylarının işbirlikli öğrenme, öz yeterlilik inançları ve üst bilişsel düşünme becerilerine etkisini ve öğretmen adaylarının modele ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu çalışmada deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar, Türkiye'de bir devlet üniversitesinde 2. sınıfta okuyan İngilizce Öğretmenliği programı öğrencileridir. Veriler Öğrenci Mektupları, Öğretmenlerin Yeterlik Duygusu Ölçeği, Bilişüstü Düşünme Becerileri Ölçeği ve İşbirlikli Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği ile toplanmıştır. Parametrik testlerden t testi ve non-parametrik testlerden ise wilcoxon işaretli sıralar testi nicel verilerin analizinde; içerik analizi yöntemi ise nitel verilerin analizinde kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre problem temelli kuantum öğrenme modelinin öğretmen adaylarının işbirlikli öğrenmeye ve grup çalışmalarına ilişkin tutumlarını, öz yeterlilik algılarını, problem çözme, düşünme, araştırma yapma ve karar verme becerilerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bir bütün olarak modele bakıldığında bu modelinin dersin içeriği ile bilgilerin öğrenilmesinde ve öğrenme isteklerinin artmasında etkili olduğu ve modele ilişkin tutumlarının değiştiği ve modelin etkili ve eğlenceli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan eğitim, Yüz yüze eğitim, Problem temelli öğrenme, Kuantum öğrenme, Problem temelli kuantum öğrenme

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, burcuokmen91@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0296-0078>

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, seyymasahin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1727-4772>

³ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, akilic52@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2704-2951>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Literatür taraması

Problem çözme becerisinin bireyler için önemi, kuantum öğrenme modelinin uygulanmasında başlangıç ve süreçle ilgili belirsizlik olması ve bu durumunda belirli bir program uygulanmasını zorlaştırması (Puk, 2003) ve kuantum öğrenme modelinin Yalçıntaş (2019) tarafından problem çözme, Tschannen-Moran ve Hoy (2001) ve Afacan ve Gürel (2019) tarafından ise özyeterlilik gibi yaşam becerilerini öğrencilere kazandırmada etkili olamayabileceğini ve bu sebeple bu becerilerin kazandırılabilmesi için bir modele ihtiyaç duyduklarını ifade etmeleri göz önüne alınarak bu çalışmada kuantum öğrenme ile bağlantılı, bu modelin yaşam becerileri arasında sayılan problem çözme, öz yeterlilik, düşünme becerileri gibi becerileri kazandırılmasını hedefleyen bir model geliştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında geliştirilen modelde probleme dayalı öğrenme yönteminin basamakları ile kuantum öğrenme döngüsü birleştirilmiş ve bu problem temelli kuantum öğrenme modeli ismi verilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı; uzaktan eğitimde problem temelli kuantum öğrenme modelinin öğretmen adaylarının işbirlikli öğrenme, öz yeterlilik inançları ve üst bilişsel düşünme becerilerine etkisini ve öğretmen adaylarının modele ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki problemlere cevap aranmıştır:

- ✓ Öğretmen adaylarının işbirlikli öğrenmeye yönelik tutumları, özyeterlilik inançları ve üstbilişsel düşünme becerileri ders öncesi ve ders sonrasında anlamlı farklılık göstermekte midir?
- ✓ Uzaktan eğitimde problem temelli kuantum öğrenme modeline ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir?
- ✓ Problem temelli kuantum öğrenme modelinde yapılan etkinliklere ilişkin öğrenci görüşleri nelerdir?
- ✓ Problem temelli kuantum öğrenme modelinin uygulanma sürecine ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar, Türkiye'de bir devlet üniversitesinde 2. sınıfta okuyan İngilizce Öğretmenliği programı öğrencileridir. Veriler Öğrenci Mektupları, Öğretmenlerin Yeterlik Duygusu Ölçeği, Bilişüstü Düşünme Becerileri Ölçeği ve İşbirlikli Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği ile toplanmıştır. Parametrik testlerden t testi ve non-parametrik testlerden ise wilcoxon işaretli sıralar testi nicel verilerin analizinde; içerik analizi yöntemi ise nitel verilerin analizinde kullanılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Uygulanan modelin öğretmen adaylarının işbirlikli öğrenmeye yönelik tutumlarında etkili olmadığı söylenebilir. Mektuplardan elde edilen veriler bu durumun sebebi olarak düşünülmektedir. mektuplarda öğretmen adaylarının bir kısmının grup çalışmalarını sevmediği ve grup çalışmalarına ilişkin önyargılarının olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları grup çalışmasının meşakatli bir iş olduğunu ve işbirlikli çalışma alışkanlıklarının olmadığını ifade etmişlerdir.

Mektuplardan elde edilen veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin kazandıkları bazı yeterliliklere ilişkin görüşlerinin “Öğretim sürecini düzenlemeyi öğrendi”, “Farklı yöntem ve teknik kullanmayı öğrendi”, “Öğrenci merkezli eğitimi uygulamayı öğrendi”, “Aktif katılımı sağlamayı öğrendi”, “Öğretmenlik mesleğine bakışı değişti”, “Mesleki gelişim için yeni kararlar aldı” olmak üzere altı kategori altında toplandığı görülmüştür.

Öğretmen adaylarının ders sonrası elde ettikleri kazanımlara ilişkin görüşlerinin “bilgi”, “beceri”, “tutum” ve “değer” olmak üzere dört kategori altında toplandığı görülmüştür.

Mektuplardan elde edilen verilere göre öğretmen adaylarının problem temelli kuantum öğrenme modelinin yapısına ilişkin görüşlerinin “Öğrenci merkezli bir model”, “Problem durumları öğrenmeyi olumlu etkiledi”, “Disiplinlerarası ilişki kurulması öğrenmeyi olumlu etkiledi”, “Modelin yapısı bilgilerin kalıcı/dersin verimli olmasını sağladı”, “Rapor hazırlamaya dair farklı görüşler” ve “Portfolya değerlendirme ve haftalık dönüt verilmesi daha etkili” olmak üzere beş kategori altında toplandığı görülmüştür.

Mektuplardan elde edilen verilere göre öğretmen adaylarının problem temelli kuantum öğrenme modelinin uygulanma sürecine ilişkin görüşlerinin “Dönem başındaki olumsuz görüşler dönem sonunda değişti”, “İş yükü ile ilgili farklı görüşler var”, “Uygulama sürecinde bir takım sıkıntılar yaşadı” olmak üzere üç kategori altında toplandığı görülmüştür.

Sonuç ve öneriler

Problem temelli kuantum öğrenme modelinin öğretmen adaylarının işbirlikli öğrenmeye ve grup çalışmalarına ilişkin tutumlarına etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Grup çalışmaları esnasında zaman ayarlama, internet ve teknolojik cihaz erişimi, grup üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmemeleri gibi problemler yaşanabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Problem temelli kuantum öğrenme modelinin uygulanması sonucunda araştırma verilerine göre öğretmen adaylarının öğretmen özyeterlilik algılarının olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin mesleğe bakışlarının değiştiği, öğrenci merkezli yöntem tekniklerini kullanma, öğrenci aktif katılımını sağlama ve öğretim ortamını düzenleme becerilerinin geliştiği görülmüştür. Araştırma bulgularına göre problem temelli kuantum öğrenme modelinin öğretmen adaylarının problem çözme, düşünme, araştırma yapma ve karar verme becerilerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Problem temelli kuantum öğrenme modelinin bilgi ve beceri kazanımında etkili olmasının yanında öğretmen adaylarında olumlu yönde tutum değişikliğine de neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders sonrası elde edilen kazanımlar incelendiğinde öğretmen adaylarının öğrenme isteğinin arttığı, öğrenci merkezli eğitimin önemini farkettileri, grup çalışmasının ve öğrencilerin derse aktif katılımının önemini kavradıkları görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre bu çalışma kapsamında geliştirilen problem temelli kuantum öğrenme modelinin öğrenci merkezli, öğrenme sorumluluğunu öğrenciye veren ve etkili öğrenme sağlayan bir model olduğu ve öğretmenin rolünün rehber olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelin geliştirilmesinde de bu anlayışın benimsenmiş olduğu düşünüldüğünde araştırma sonuçlarının modelin geliştirilme felsefesini doğruladığı görülmektedir.

Bu araştırma kapsamında geliştirilip çeşitli etkileri incelenen problem temelli kuantum öğrenme modelinin aşağıdaki bazı problemleri ortadan kaldırdığı görülmüştür: öğrencilerin probleme dayalı öğrenme modelinin uygulandığı sınıflarda görevlerini yerine getirecek yeterli zaman bulamaması, öğrenme sürecinde görevlerin fazla olması, (Yuan et al., 2011; Ünal ve Çakır; 2021), öğrencilerin bazılarının görevleri hiç yerine getirmemesi (Silva, Bispo, Rodriguez ve Vasquez, 2018; Ünal ve Çakır; 2021), kuantum öğrenme modelinde bir programın uygulanmasını zor olması (Puk, 2003) ve kuantum öğrenme modelinde problem çözme (Yalçıntaş, 2019), özyeterlilik (Tschannen-Moran & Hoy, 2001; Afacan ve Gürel, 2019) gibi yaşam becerilerini kazandırmada bazı sıkıntıların ortaya çıkması durumlarını ortadan kaldırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Modelin öğrencilerin bilgi, beceri, tutum ve değer kazanımındaki etkileride göz önüne alındığında bu modelin etkili bir şekilde çalıştığı ve başarılı olduğu söylenebilir.

Introduction

Facilitating students' daily lives and preparing them for the business world are two of education's most important goals. (Trilling & Fadel, 2009). When they become adults, they need to develop their cognitive skills, including language, mathematics, and other school subjects, and many non-cognitive skills that will facilitate the application of these subjects to reveal their full potential (National Research Council, 2012). In a report published by the OECD (2018), it is noted that students should have interdisciplinary knowledge, practical problem-solving skills, metacognitive thinking skills, and social and emotional skills such as self-efficacy and cooperation in the 2030s. The 21st-century skills, which define what skills our children should be equipped with as they are being prepared for the future (Sing, 1991), also determined skills such as critical thinking, problem-solving, cooperation, information literacy, leadership, and responsibility as the basic competencies that students should have (Brown, 2018; Partnership for 21st Century Skills, 2009). This situation requires the use of methods and models that support high-level thinking in learning environments, encourage active participation of students, allow students to transfer what they have learned into practice, while incorporating social, academic, and life skills.

One of the models that can be used when organizing skill-based educational environments is the quantum learning model. In the quantum learning model, there are two groups of skills that students should acquire. These are academic skills and life skills (Demir, 2006). The quantum learning model, which aims to integrate academic skills and life skills on common ground and to gain these skills for students, actively participates students in the learning process and develops a sense of responsibility in them (Yalçıntaş & Sakız, 2018). Quantum note-taking, quantum memory, quantum writing, and quantum reading strategies are academic skills. Leadership abilities, innovative problem-solving methods, self-efficacy, the eight keys to excellence, effective communication skills, and responsibility are among the lifelong learning skills. (Deporter, Reardon & Singer-Nourie, 1999; Deporter, 2006; Given & Deporter, 2015).

One of the methods that are shown as a suitable example of the constructivist approach that can be used in skills training (Wilson, 1996) or that is stated to be the essence of the constructivist approach (Krynock & Robb, 1999) is the problem-based learning method. Academic studies in which this method has been applied show that this method is effective in students' problem solving (Siagian, Armanto & Siagian, 2019; Abidin et al. 2020; Suparman, Juandi & Tamur 2020), creative thinking (Parlindungan & Yennita; 2019; Zahro & Mitarlis, 2021), critical thinking (Purba et al., 2020; Seibert, 2021) and academic achievement (Chen & Wu, 2021). Individuals with problem-solving skills are successful in life. Because people with problem-solving skills have a flexible, logical, innovative, courageous, different thinking, self-confident, active, objective, energetic, responsible, creative, and productive structure (Germi, 2006). The process of developing problem-solving skills requires different abilities and skills. The development of this skill should be given importance in the progress and comfort of humanity. Because people have to act according to their own opinion in the face of the difficulties they experience (Akpınar, 2014).

A model was developed in this study taking into account the importance of problem-solving skills for individuals, the fact that the quantum learning model does not have a specific starting point and a single path to follow so it makes it impossible to implement any program (Puk, 2003), and that the quantum learning model may not be effective in providing students with life skills such as problem-solving (Yalçıntaş, 2019), self-efficacy (Tschannen-Moran & Hoy, 2001; Afacan & Gürel, 2019) and therefore a model is needed for them to fully acquire these skills, and that in the problem-based learning environment, there are too many tasks related to learning, there is not enough time to perform the tasks (Ünal & Çakır; 2021; Yuan et al., 2011), some students do not fulfill the tasks (Silva, Bispo, Rodriguez & Vasquez, 2018; Ünal & Çakır; 2021). This model aims to eliminate these problems in the quantum learning model and problem-based learning method and to improve life skills including problem-solving, self-efficacy, and cognitive abilities, which are connected to quantum learning and are listed among them. In the model developed within the scope of this study, the steps of the problem-based learning method and the quantum learning cycle were combined and this model was called the problem-based quantum learning model. In this context, this study aims to investigate the influence of problem-

based quantum learning on cooperative learning self-efficacy beliefs, and metacognitive thinking skills among pre-service teachers and their views on it. In the framework, this basic purpose has looked for answers to the following questions:

- Are there significant differences between pre-service teachers' attitudes toward cooperative learning, self-efficacy beliefs, and metacognitive thinking abilities before and after the lesson?
- What are the pre-service teachers' views on the problem-based quantum learning model?
- What are the pre-service teachers' views on the activities performed in the problem-based quantum learning model?
- What are the pre-service teachers' views on the application process of the problem-based quantum learning model?

Literature review

Quantum learning model

The Suggestopedia studies that Bulgarian educator Dr. Georgi Lazanov developed in the 1970s are the basis of quantum learning. In the 1980s Bobbi DePorter developed the concept of quantum learning in the USA, based on the definition of quantum as an interaction that “converts energy to light” (DePorter & Hernacki, 1992). Quantum learning is defined by Johnson (2002) as learning at the peak of people's thinking capacity; by Vella (2002) as the process of keeping structures together with personal methods by using all the neural networks in the brain to create meaningful information; by Hanbay (2009) as a model that enables individuals to realize themselves as a whole.

Quantum learning, which is created by starting from quantum physics and emerging as a synthesis of many new theories, includes learning methods and philosophical views that have proven to be effective for all age groups. These are “NLP”, which enables the individual to develop himself by recognizing his strengths and weaknesses; “Brain-Based Learning” for consistent learning with the brain's natural learning process; “Learning Styles”, which states that each individual has their own best learning style; “Multiple Intelligence”, which states that individuals have different dominant intelligence dimensions and that they should be developed as a whole; “Emotional Intelligence”, which supports academic success; “Holistic Education”, which advocates the development of individuals as a whole in terms of body, mind and spirituality and “Creative Thinking” for generating new and original ideas (DePorter & Hernacki, 1992).

There are five basic principles adopted by quantum learning. These are as follows (DePorter, Rearden & Nourie, 1999): 1. The learning environment consists of adequate light, purposefully designated plants, colors, props, positive posters, and music. 2. Everything done in the course is done for the purpose. 3. Learning becomes more effective and permanent if newly learned information is combined with previous experiences. 4. Learning includes the risk factor. If the classroom is made more pleasurable, the student will learn more easily since they will perceive it as safe. 5. Things that are worth learning are also worth celebrating. Appropriate and positive feedback establishes an emotional and positive connection with learning.

A quantum-referenced education program should not follow a predetermined route but should follow a flexible path that is suitable for the needs, tendencies, and learning styles of the student (Puk, 2003). For this reason, DePorter et al. (1999) created the Quantum Learning cycle design, which ensures that in every lesson, students are interested and curious.. This design consists of Enroll, Experience, Label, Demonstrate, Review and Celebrate. As an overview, the stages of the quantum learning cycle are as follows (DePorter, Rearden & Nourie, 1999; Ayyaz & Tuncel, 2011):

- **Enroll:** At this stage, in which the connection of the subject to be learned with the real world is established, interest in the subject is created, the attention of the students is drawn and their curiosity is aroused.

- Experience: First of all, connections are established by checking old information about the subject to be taught. At this stage, learners' prior knowledge is activated and their sense of curiosity is increased and their need for learning is ensured.
- Label: In the labeling stage, new information is tried to be built on students' prior knowledge. Learning strategies, memory techniques, and thinking skills are used extensively in this stage.
- Demonstrate: At this stage, the learner is free to acquire new information (combine it with existing information) and use it in various contexts. This stage is essential for learners to demonstrate what they know, make connections, and practice.
- Review: The review stage is the strengthening of the nerve connections with repetitions so that the learned knowledge and skills remain in the students' brains permanently.
- Celebrate: In the celebration stage, the achievements of the students are congratulated. Establishing intimacy between student and teacher depends on honoring student achievements.

Problem-based learning method

By presenting learners with problem situations that they could experience in daily life, the problem-based learning method develops their critical and creative thinking, research, problem-solving, and learning skills and prepares them for the profession (Duch, Groh & Allen, 2001). The purpose of this method is to help students become independent active learners. For this, students are given appropriate scenarios and they try to increase their problem-solving skills by thinking on their own (Boud & Felletti, 1997). Students take control of their learning during this process. As a result, they become more motivated to study and actively engage in the process (Barrows, 2002).

The main features of the problem-based learning method are listed as follows by Barrows (1996), Gijbel et al. (2005), and Reynolds and Hancock (2010): 1) This method is centered on the students. By engaging in real-world events, students take responsibility for their education and participate actively. 2) A teacher's responsibility is to guide. 3) Students work in small groups. In this way, collaborative working skills are developed. 4) Problems increase the student's motivation to learn. Problems are presented to the learners in different ways such as through articles, videos, pictures, etc. 5) Students gain new knowledge in the process and develop problem-solving strategies and different solutions. 6) The problem situations given to the learners are of a quality that will improve the problem-solving skills of the students.

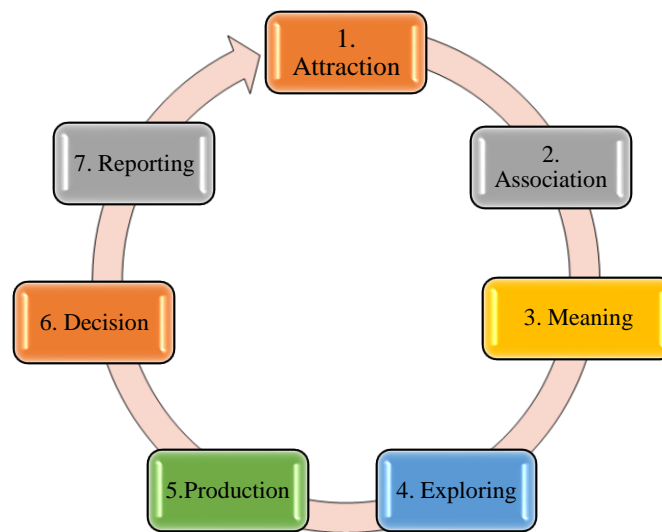
In the teaching process in which this method is used, problem situations should be complex, semi-structured (Duch et al., 2001), or unstructured (Albanese & Mitchell, 1993). While preparing scenarios involving problem situations, real-life situations should be taken into account, they should be interesting and increase student curiosity. Care should be taken that the solution of the problem includes more than one alternative solution (Duch et al., 2001; Savery, 2006).

The steps of the problem-based learning method were determined and applied in different ways by different researchers (Schmidt, 1983; Hmelo-Silver, 2004; Amir, 2016; Abello-romero, Mancilla & Viancos, 2019). In this study, the problem-solving steps stated by Saban (2004) were adopted. According to Saban (2004), the steps of the problem-based learning method consist of the 'Finding Step' in which the problem situation is planned; 'Preparation Step', where the problem situation is prepared; 'Welcome Step' where the problem situation is encountered; 'Identification Step', in which what is known about problem situations and what they need to know is determined; the 'Identification Step' where the problem is defined; the 'Collection Step' where data is collected and analyzed; 'Generation Step', where possible solutions are generated; the 'Presentation Step', in which the solutions are presented, and the 'Decision Step', where the appropriate solutions are determined.

Problem-based quantum learning model

The problem-based quantum learning model is designed in a way that gives the responsibility of learning to the student, aims to develop students' problem-solving and thinking skills, and requires students to work both individually and in groups in the process. In Figure 1, the formal view of this model, which is prepared in the form of a cycle, is shown.

Figure 1: Problem based-quantum learning model

- *Attraction:* This stage establishes a connection between the subject to be learned and the real world, generating interest in the subject, the attention of the students is drawn and their curiosity is aroused. First, a problem situation related to the contents of the unit is determined. This problem situation can be a cartoon, story, article, etc. may be. Attention is paid to the fact that the problem situations presented to the student will attract the attention of the student, increase his curiosity, and are suitable for real life.
- *Association:* Students are asked to make associations and analyze the problem situation by examining their previous learning. At this stage, learners' prior knowledge is activated and their sense of curiosity is increased and their need for learning is ensured. Students try to identify the problems felt. They examine their knowledge of the issue and the kind of information they require.
- *Meaning:* At this stage, students are expected to decide and define the problem situation.
- *Exploring:* Students are asked to build new information on their prior knowledge. Learning strategies, memory techniques, and thinking skills are used extensively in this phase. At this stage, students reach the information they determined in the 'Connection' stage and analyze the information. The information obtained is of a quality that will help them to solve the identified problem.
- *Production:* At this stage, students demonstrate what they know, associate with other disciplines, and practice. Discussion techniques, writing techniques, and various student-centered activities can be applied intensively at this stage. At this stage, they develop solutions for the determined problem using the information obtained. Care is taken to establish interdisciplinary associations in solutions.
- *Decision:* Students present their solutions. Students listening to the presentation are expected to analyze and criticize/comment on the presentation since it is thought that the repetitions made are important for the knowledge and skills learned during the presentation to remain in the brains of the students permanently. Solutions are evaluated and students' successes are congratulated.
- *Reporting:* Students report their individual and group work in the previous stages.

This model consists of 7 stages and 3 work types. The application process of the model consists of individual, group, and class activities. Which stages in the model will be done individually and which stages will be done with a group can be determined by the practitioner according to the situation of the class, the characteristics of the course, and the students. Students first work individually, then they come together with the group and do some activities, and the last class activities are held. In the problem-based quantum learning model, which can be applied to both face-to-face and distant learning, the duration of a cycle may vary according to the characteristics of the subject to be taught.

Methodology

Research model

In this study, the experimental research methodology was applied. The impact of the model was determined using a "pretest-posttest group design." An experimental group was designated for the group in the design. Table 1 shows the design's symbolic representation.

Table 1: Pretest-posttest research design

	Pretest	Treatment	Posttest
E ₁	P ₁	X ₁	P ₂

E1: Experiment Group-1, P1: Pretest, P2: Posttest, X1: Experiment Process-1

Working group

The participants were 2nd-year students in a state university's English Language Teaching program in Turkey. The working group for this study consisted up of participants in the course at the time. In the working groups, there are 36 female and 19 male students.

Application process

First stage

Within the scope of this research, first of all, a needs analysis study of the Teaching Principles and Methods course was made and a curriculum design was made. In this context, a Delphi study was conducted, interviews were held with teachers, teacher candidates, and school administrators, and the needs analysis study was completed by examining national and international reports and theses. According to the data obtained, the qualifications that teacher candidates should gain in the Teaching Principles and Methods course and the structure of the course curriculum were determined. The curriculum developed is based on an approach that directs pre-service teachers to use high-level thinking skills including critical, reflective, creative, and analytical thinking, enables permanent and meaningful learning, is associated with previous learning, and aims to integrate with other disciplines and daily life around professional competencies, skills and values, For this reason, it is thought that it is necessary to implement the program within the framework of a model that can be used effectively in both online and face-to-face education to achieve its purpose.

Second stage

The Teaching Principles and Methods course, which lasted a total of 14 weeks, was designed according to distance education in the problem-based quantum learning model. The course is designed to be both individual and group work. 11 groups in total were formed.. Students communicate with each other on Skype, Zoom, WhatsApp, etc. every week. They wrote the questions they wanted to ask the lecturers in Google Classroom and their questions were answered. Expectations from students during the course are explained as follows:

- In the course, individual, group, and classwork steps were followed every week.
- Classwork was held every Wednesday between 15.30-16.30 on the "UZEM Live Lesson Platform".
- Worked in groups of 5 people. Group studies were carried out with the method determined by each group (zoom, WhatsApp, etc.) before the class study.
- Each group is registered to Google Classroom with the group names consisting of the names of the people in the group.
- The instructions for the work to be done for each subject (for 2 weeks) were sent to the students every Friday via Google Classroom
- The reports were taken as e-portfolios. Each group prepared a single portfolio.
- The reports were uploaded to Google Classroom as a single Word file at the end of each topic (at the end of 2 weeks) until 24.00 on Thursday.
- The head of the group was responsible for the preparation and sending of the reports. The group leader changed with each report submission.
- Individual studies, group studies, and forms filled during the presentation were included in the reports.

Each unit of the Teaching Principles and Methods course, which consists of 7 units, is designed to last 2 weeks. The steps that students will follow during these two weeks are described as follows:

The first week of each unit;

- ✓ Individually, the given scenario/situation/video/article was read and the information/situations here were associated and interpreted with the previous information.
- ✓ When associating with prior knowledge, the techniques given in the unit instruction were used.
- ✓ Individually interpreted situations and associated previous information were compared, discussed, and reported with the group. At this stage, the techniques given in the unit instructions were used.
- ✓ The problem situations felt by the group were determined and reported considering the contents of the unit.
- ✓ In the class, the prepared report was presented.
- ✓ While listening to the presentations of the other groups, the "He has, I don't have" form was filled out individually.
- ✓ After the lesson, the form of "He has, I don't have" was examined and the final version of the problem situation was decided.

The second week of each unit;

- ✓ Individually, the information required to solve the problem was obtained.
- ✓ The information obtained was reported using the techniques given in the unit instruction.
- ✓ The information obtained individually was discussed and analyzed with the group using the technique given in the unit instruction.
- ✓ Using the analyzed information, at least two different solutions were developed with the group.
- ✓ Associations with other disciplines (other educational science courses) were established in the solutions developed.
- ✓ In the class, the prepared report was presented.
- ✓ While listening to the presentations, everyone completed the peer review form individually.

The Teaching Principles and Methods course, which was organized according to distance education in the problem-based quantum learning model, was completed in 7 cycles in total, each unit being one cycle. An example unit cycle is presented in Table 2:

Table 2: A unit cycle in the problem-based quantum learning model

Week	Ünit	Cycle	Practices	Time	Work types	Activities
First Week	...	1. Attraction	• Encountering the problem	Out of course hours	Individual	• Cartoons, stories, articles, etc. examination
		2. Association	• Associating with previous knowledge • Problems felt • Determination of needed information	Out of course hours	Group	• Quantum writing • Quantum memory-association
		3. Meaning	• Identifying the problem	Course hours	Class	• Presentation • 'He has, I don't have the form
Second Week		4. Exploring	• Reaching for information • Analysis	Out of course hours	Individual	• Quantum writing • Note-taking techniques • Quantum memory-classification • Multiple intelligence activities
		5. Production	• Generating solutions • Making interdisciplinary associations	Out of course hours	Group	• Discussion techniques • Writing techniques • Student-centered activities
		6. Decision	• Sharing solutions • Determining the solution • Evaluation • Congratulation	Course hours	Class	• Presentation • Quantum memory-revival, acrostic, linking • Peer evaluation
		7. Reporting	• Reporting	Out of course hours	Group	• Report submission

As can be seen in Table 2, the course process includes both individual and group work, and both course activities and out-of-course activities. In the first week of the cycle, students who listened to the presentation during the presentation were asked to fill in the "He has, I don't have" and in the second week of the cycle, "Peer evaluation" forms were filled. In these forms, students were asked to evaluate the work of other groups and compare them with their work. In this way, it was ensured that the students saw the deficiencies in their studies and completed them.

Data collection

"Student Letters", "Teachers' Sense of Efficacy Scale", "Metacognitive Thinking Skills Scale" and "Attitude Scale for Cooperative Learning" were used to collect data.

- ✓ Student letters: At the end of the semester, the students were required to write a letter outlining their views and feelings regarding the procedure in order to assess their attitude toward the lesson. In the study group, 55 out of 55 students wrote letters.
- ✓ Teachers' sense of efficacy scale: The scale's 24 items and three sub-factors—student engagement, instructional strategies, and classroom management—were developed Çapa, Çakıroğlu, and Sarıkaya (2005). The reliability values of the scale's sub-factors were as follows, according to the study's reliability and validity: student engagement ($r=82$), instructional strategies ($r=86$), and classroom management ($r=84$). Calculated for all scale items, the Cronbach's Alpha reliability coefficient was found to be 93.
- ✓ Metacognitive thinking skills scale: The scale consisting of 18 items and four sub-factors was developed by Tuncer and Kaysi (2013). The scale's four sub-factor structure was shown to be able to explain 56,579% of the total variation, and the Metacognitive Thinking Skills (MTS) scale's Cronbach's alpha coefficient was calculated to be .881. The metacognitive thinking skills of students who score higher on the scale are higher, while those with low scores are lower.
- ✓ Attitude scale for cooperative learning: Consisting of 28 items and one dimension, the scale was developed by Şahin, Arseven, Ökmen, Eriş & İlğan (2017). It was seen that 28 items explained 45.38% of the total variance. In the internal consistency study of the scale, the Cronbach's Alpha coefficient was found to be 0.95 and the two-half reliability was found to be 0.90. Students who score high on the scale have more positive attitudes towards cooperative learning, while those with low scores have negative attitudes.

Data analysis

The analysis of the quantitative and qualitative data collected in the research is as follows:

- ✓ Quantitative data analysis: The Kolmogorov-Smirnov test was initially used in the analysis of quantitative data to determine whether the results were normal. According to the results of the normality test, it was seen that the students' attitudes towards cooperative learning and the metacognitive thinking skills scale did not show a normal distribution, while the teacher self-efficacy belief scale showed a normal distribution. In analysis; the t-test from parametric tests and Wilcoxon signed-row test from non-parametric tests were used.
- ✓ Qualitative data analysis: Content analysis was used to examine student letters. There were three stages to the data analysis procedure. Data organization, data summarization, and data association/interpretation are these processes (Kılıç et al., 2019). Data were combined, grouped, and prepared for analysis at the stage of organization. In order to express each participant, the forms were coded. Direct quotations also made use of these codes. Data summarization included the use of coding and categorization procedures. The data's meaningful components were classified, and these codes were gathered into groups and subcategories. At the association/interpretation stage, the categories that emerged themselves were interpreted by connecting them to one another. Pseudonyms were also given to the students to ensure confidentiality in the presentation of the data. The statements of the students are quoted using their original words.

Findings and discussion

The research findings were examined under six headings: “Pre-service Teachers' Attitudes Towards Collaborative Learning”, “Pre-Service Teachers' Teacher Self-Efficacy Beliefs”, “Pre-Service Teachers' Metacognitive Thinking Skills” and “The Structure of the Problem-Based Quantum Learning Model”, “Activities in the Problem-Based Quantum Learning Model”, “The Implementation Process of the Problem-Based Quantum Learning Model”.

Pre-service teachers' attitudes towards collaborative learning

Table 3 contains the findings of the Wilcoxon signed-rank test, which was conducted to see if there was a statistically significant difference between the pre-test and post-test scores on the pre-service teachers' attitude scale toward cooperative learning.

Table 3: Wilcoxon signed ranks test results regarding pretest-posttest scores

	n	Mean of Ranks	Sum of Ranks	z	p
Negative Rank	14	15.11	211.50	-1.233	.217
Positive Rank	19	18.39	349.50		
Ties	1				

Table 1 shows that there was no significant difference in pre-service teachers' attitudes toward cooperative learning compared to the Wilcoxon signed-rank test result ($z=-1.233$, $p.01$). Accordingly, it can be said that the model applied is not effective in the attitudes of pre-service teachers towards cooperative learning. The data obtained from the letters are thought to be the reason for this situation.

When the data from the letters were analyzed, it became clear that the pre-service teachers' opinions on collaborative work could be divided into four categories: “They do not want to do group work”, “They cannot communicate to do group work”, “They have difficulties during group work”, and “They think that group work is fun and effective”.

- ✓ They do not want to do group work: Some of the pre-service teachers were seen to dislike group work and have prejudices about group work. Pre-service teachers claimed that group work was a challenging task and they did not have cooperative working habits.
- ✓ They cannot communicate to do group work: It was observed that during the distant education procedure the pre-service teachers could not communicate effectively with each other due to problems such as illness, internet, and access to technological devices. These problems are the problems arising from the distance education process, regardless of the model applied in the course. In addition to these, it was observed that pre-service teachers had difficulties in communicating because they had difficulties in arranging time.
- ✓ They have difficulties during group work: Some of the pre-service teachers stated that their groupmates did not make the necessary effort during group work and that they had to take on the responsibilities of the group members. This situation prevented pre-service teachers from carrying out group work effectively. Pre-service teachers think that it is difficult to be patient with group members and to find a common point in group work.
- ✓ They think that group work is fun and effective: Although there are some problems in the group work process, pre-service teachers think that discussing and analyzing common ideas through collaborative work is a good experience, that it is more beneficial than individual work, and that group work done within the scope of this model is more productive and valuable than other group work. It was observed that there were students who were satisfied with group work, found group work easy and enjoyable, and found themselves successful in group work.

Pre-service teachers' teacher self-efficacy beliefs

Table 4 contains the findings of a t-test that was conducted to see if there was a significant difference between the pre-test and post-test scores on the teacher self-efficacy belief scale for pre-service teachers:

Table 4: Comparison of pre-test and post-test scores of pre-service teachers' teacher self-efficacy beliefs scale

	Test	N	X	S.S	t	p
Total	Pre-test	33	3.80	.43	-2.48	0.018
	Post-test	33	4.00	.44		
Using Teaching Strategies	Pre-test	33	3.81	.52	-2.133	0.041
	Post-test	33	4.00	.46		
Classroom Management	Pre-test	33	3.80	.42	-2.036	0.050
	Post-test	33	4.00	.49		
Ensuring Student Participation	Pre-test	33	3.78	.53	-2.298	0.028
	Post-test	33	3.99	.44		

When Table 4 is examined, between the pre-test and post-test scores, there was a significant difference in total ($t=-2.48$, $p<0.05$), the dimension of using teaching strategies ($t=-2.133$, $p<0.05$), and the dimension of ensuring student participation ($t=-2.298$, $p<0.05$), and this difference appears to be in favor. In the classroom management dimension ($t=-2.036$, $p<0.05$), it was seen that the averages increased, but there was no significant difference. In this case, it can be said that the teaching principles and methods course, in which the problem-based quantum learning model was applied, positively affects the teacher self-efficacy beliefs of the pre-service teachers.

When the data from the letters were analyzed, it became clear that the opinions of the pre-service teachers on some of the qualifications they gained regarding the teaching profession were grouped under six categories: "He learned to organize the teaching process", "He learned to use different methods and techniques", "He learned to apply student-centered education", "He learned to actively participate", "He changed his view of the teaching profession", "He made new decisions for professional development".

He learned to organize the teaching process: Pre-service teachers were found to think that they have learned to prepare an effective lesson plan in their professional life, to create a learning environment suitable for cooperative learning, and to prepare and use different materials.

He learned to use different methods and techniques: Pre-service teachers stated that they understood how the methods could change for each lesson and subject and learned how to use these methods. T11 expresses his opinion on this subject as follows: "We learned by applying many different methods this term. It's all in my mind. I look forward to applying these learned principles and methods in my class."

He learned to apply student-centered education: It was observed that pre-service teachers learned to apply student-centered teaching and to prepare a student-centered teaching model when they started their profession.

He learned to actively participate: It was observed that pre-service teachers learned how to ensure active participation of students during the lesson, how to communicate with students, how to manage all kinds of classroom mobility and how to approach individual differences with an understanding.

He changed his view of the teaching profession: At the end of the application, it was observed that there was a change in the professional perceptions of the pre-service teachers. It was observed that teachers realized how valuable they are, there were positive changes in their perception of teaching and they learned what needs to be done in teaching life.

He made new decisions for professional development: To be an effective teachers, pre-service teachers realized their shortcomings and made new decisions to close this gap. Accordingly, pre-service teachers decided to plan, organize time, and learn the basics of educational philosophy, acquire different books on methods and techniques, and gain the habit of reading research and articles in the next process.

Pre-service teachers' metacognitive thinking skills

Table 5 contains the findings of the Wilcoxon signed-rank test, which was conducted to see if there was a statistically significant difference between the pre-test and post-test scores on the pre-service teachers' metacognitive thinking skills scale.

Table 5: Wilcoxon signed ranks test results regarding pretest-posttest scores.

		n	Mean of Ranks	Sum of Ranks	z	p
Total	Negative Rank	15	11.67	175.00	-.337	.736
	Positive Rank	12	16.92	203.00		
	Ties	1				
Thinking Skills	Negative Rank	11	11.00	121,00	-.521	.603
	Positive Rank	12	12.92	155,00		
	Ties	6				
Reflective Thinking Towards Problem Solving	Negative Rank	13	12.92	168,00	-.192	.848
	Positive Rank	13	14.08	183,00		
	Ties	4				
Decision Making	Negative Rank	14	12.46	174,50	-.704	.481
	Positive Rank	10	12.55	125,50		
	Ties	5				
Alternative Evaluation	Negative Rank	9	11.28	101,50	-1.393	.164
	Positive Rank	15	13.23	198,50		
	Ties	6				

According to the Wilcoxon signed-row test results, Table 5 shows that there was no significant difference in the total score ($z=-.337$, $p>.01$) for the pre-service teachers' metacognitive thinking skills, in the thinking skills dimension ($z=-.521$, $p<.01$), in reflective thinking towards problem-solving dimension ($z=-.192$, $p<.01$), in decision making dimension ($z=-.704$, $p<.01$) and in alternative evaluation dimension ($z=-1.393$, $p<.01$). This situation differs in qualitative data.

There was a finding that the opinions of the pre-service teachers regarding the learning outcomes they gained after the lesson were grouped under four categories: "information", "skill", "attitude" and "value".

- ✓ Information: Pre-service teachers claimed they had acquired the following information within the scope of the model:
  - Information on the course content: 90% of the course, educational sciences concepts and terms, various fields and subjects, many websites, forums, and resources
  - New methods and techniques
  - Note-taking techniques
  - Various thinking techniques
- ✓ Skill: Pre-service teachers thought that they acquired the following skills within the scope of the model:
  - Problem-solving skills: Analyzing the problem, developing solution proposals, generating ideas, structuring knowledge
  - Research skill
  - Critical thinking skill
  - Ability to apply methods and techniques
  - Ability to do group work
  - Careful reading skill
- ✓ Attitude: Pre-service teachers thought that they gained the following attitudes within the scope of the model:
  - Personal attitude: The desire to learn increased, he understood the importance of planned and programmed work,
  - Professional attitude: He realized the importance of student-centered education, learning through research, group work, feedback, use of materials, and active participation of students in the lesson. T8 expressed his opinions on this subject as follows: “We did a lot of research

this term. The process was always under our control. Then I realized that the more active the student is in the process, the more he learns. Now I understand why student-centered education is important.”

- ✓ Value: It was observed that the students thought that they gained the values of responsibility, justice, tolerance, respect, and patience as a result of the application of the model.

Structure of the problem-based quantum learning model

The data obtained from the letters showed that there were six groups in which the pre-service teachers' opinions on the problem-based quantum learning model were divided: "A student-centered model", "Problem situations have a positive effect on learning", "Establishing an interdisciplinary relationship has a positive effect on learning", "The structure of the model has made the information permanent / the lesson productive", "Different views on report preparation" and "Portfolio evaluation and weekly feedback are more effective".

- ✓ A student-centered model: It was determined that pre-service teachers perceived the applied model as a modern, democratic, cooperative, and active learning model. It was seen that the problem-based quantum learning model encourages students to research and learn, is based on learning by doing and experiencing, and is thought to provide effective learning when the steps of the model are followed. T8 expresses his opinion on this subject as follows: *“For the first time in my life, I had a student-centered education. In this process, I had the opportunity to criticize my teachers in the past. I realize their mistakes better now.”*
- ✓ Problem situations have a positive effect on learning: It was determined that pre-service teachers found the problem situations interesting and problem situations showed them how a lesson should not be, saved the lesson from monotony, and shed light on the problems that pre-service teachers may encounter in their professional life.
- ✓ Establishing an interdisciplinary relationship has a positive effect on learning: It was observed that students found it fun to establish interdisciplinary relationships while solving problems within the scope of the model, and this enabled them to acquire new information and reinforced their existing knowledge.
- ✓ The structure of the model has made the information permanent / the lesson productive: The model's features such as students' doing research in the process, their efforts being essential, applying the knowledge they acquired, establishing interdisciplinary relationships, acquiring information for homework rather than exams, making discoveries on their own, synthesizing and sharing information, ensured that the information was permanent/productive.
- ✓ Different opinions on report preparation: Although the pre-service teachers found it tiring and time-consuming to prepare a report, it was observed that they thought that the report preparation process contributed to their learning.
- ✓ Portfolio evaluation and weekly feedback are more effective: The fact that the evaluation was based on the prepared reports and there was no exam was welcomed by the pre-service teachers. It was seen that giving feedback to the reports helped them to close their deficiencies. However, it was stated that group evaluation put some individuals in trouble.

Activities in the problem-based quantum learning model

The data obtained from the letters showed that the pre-service teachers' opinions on the activities of the problem-based quantum learning model could be divided into three categories: “Individual activities positively affected learning”, “Classroom activities” and “Group work”.

- ✓ Individual activities positively affected learning: It was observed that the activities performed by the pre-service teachers individually enabled them to learn new information and came prepared for the lesson and increased their active participation in the lesson.
- ✓ Classroom activities: The opinions of the pre-service teachers on the classroom activities within the scope of the model as follows:
  - He thinks that it is both stressful and beneficial: It was observed that the pre-service teachers thought that the presentations made within the scope of classroom activities were not only stressful, but also fun, they allowed them to see different ideas, and that the short presentations increased their interest.

- It contributed to individual development: Thanks to the presentations, pre-service teachers thought that their self-confidence increased, their fear of speaking in public decreased, and their perspective on teaching changed. T22 expressed his opinion about the presentations as follows: *“I am a bit of a shy person. So when I was going to do the presentation, I was getting stressed from the evening. But over time, my self-confidence developed. I feel more comfortable now.”*
- Peer evaluation forms affected learning positively: Pre-service teachers reported that they had compulsory participation in the lesson, followed the presentations better, learned different ideas, and had the chance to complete their deficiencies, thanks to the forms they filled during the presentations.
- ✓ Group work: The opinions of the pre-service teachers on the group activities within the scope of the model are as follows:
  - It helped them to strengthen their mental skills: It was determined that pre-service teachers thought that their observation skills increased, they learned to develop different solutions and contribute to a common product thanks to group work.
  - He realized the importance of sharing ideas: Pre-service teachers claimed that group works taught them how to share ideas and that hearing different ideas improved them.
  - He gained skills that he could use in his professional life: It was observed that the pre-service teachers thought that they could play a better and stronger role in the next group work, their self-confidence improved, they became aware of their responsibilities, and they realized that they could improve themselves from the deficiencies of their groupmates.
  - Communication skills improved: During group work, it was observed that pre-service teachers made new friendships, developed existing friendships, and learned to get along with their peers. T38 expressed his opinion on this subject as follows: *“It was very good for me to meet with our friends in such a process. We created a group on WhatsApp for this lesson. But we were talking about other things as well. Thus, we became close. I met good people.”*

The implementation process of the problem-based quantum learning model

The data obtained from the letters showed that the pre-service teachers' opinions on the problem-based quantum learning model's implementation process could be divided into three categories: “Negative opinions at the beginning of the term changed at the end of the term”, “There are different opinions about the workload”, “There were some difficulties in the implementation process”.

- ✓ Negative opinions at the beginning of the term changed at the end of the term: It was found that pre-service teachers thought that this model would not be efficient at the beginning of the term and they were worried and afraid, but at the end of the term, their opinions changed. At the end of the term, pre-service teachers stated that this model is a fun and effective method and they feel lucky and valuable. T43 expresses his thoughts on this subject as follows: *“I must admit that at the beginning of the term I was very opposed. I said nothing like that would happen. But I was very surprised to see what I learned at the end of the semester. I couldn't believe it.”* It was determined that this model enabled pre-service teachers to comprehend and accept the constructivist philosophy and they thought that they had the most interesting and different experiences.
- ✓ There are different opinions about the workload: While some of the pre-service teachers thought that the workload was too much, some of them stated that it did not take more than one day to complete both individual and group homework and when they looked at the information they learned, they did not think that the workload was too much.
- ✓ There were some difficulties in the implementation process: Pre-service teachers were observed to have difficulties in arranging a time to complete the tasks. It is thought that this situation is not due to the model but to the individual traits of the pre-service teachers or their inability to get used to the process of distance education. It was stated that not giving sample applications in order not to hinder the creativity of pre-service teachers during the application process made them indecisive and had difficulty in reaching sufficient information.

Results and recommendations

Attitude towards cooperative learning

It has been concluded that the pre-service teachers' attitudes toward group work and cooperative learning are affected by the problem-based quantum learning model. Although there was no significant difference in quantitative data, there was an increase in the averages. The fact that in the distance education process, pre-service teachers had prejudices about group work and could not communicate effectively due to illness and technological problems may have prevented a significant difference. However, it can be said that the model has a positive effect on cooperative learning according to both the increase in the averages and the findings obtained from the qualitative data. Şenocak, Taşkesenligil, and Sözbilir (2007) and Wyness and Dalton (2018) also stated that The cooperative learning skills of students are positively affected by the problem-based learning model.

It was determined that there might be issues with scheduling, access to the internet and technological devices, and group members failing to perform their responsibilities during group work. It is thought that these problems are caused by distance education. In their studies, Batubara (2020), Alharthi (2020), Hebebe et al. (2020), and Çilek et al. (2021) have noted that technology issues with distant education have a negative impact on the teaching process.

Self-efficacy belief

According to the research findings, the use of the problem-based quantum learning model resulted in a positive effect in pre-service teachers' perceptions of their own teacher self-efficacy. It was observed that students' perspectives on the profession changed, and their skills of using student-centered method techniques, ensuring active participation of students, and organizing the teaching environment improved. Considering that Tschannen-Moran and Hoy (2001) and Afacan and Gürel (2019) stated that the quantum learning model may not be effective in gaining life skills such as self-efficacy, it is thought that it is important for this model to gain this skill. It is thought that the problem-based quantum learning model's combining knowledge and practice and enabling students to use the information they have reached are effective in this situation.

Metacognitive thinking skills

The research findings resulted in the conclusion that the problem-based quantum learning model had a positive impact on pre-service teachers' problem-solving, thinking, research, and decision-making skills. It was seen that the positive effects of problem-based learning on thinking, problem-solving, and research skills (Lohman & Finkelstein, 2000; Bashith & Amin, 2017; Simamora, Sidabur & Surya, 2017; Hussin, Harun & Shukor, 2019) is effective in gaining skills such as problem-solving, different thinking and responsibility, which are considered among life skills of quantum learning.

The problem-based quantum learning model was found to be effective in helping pre-service teachers learn new skills and information as well as change their attitudes. When the lesson's learning outcomes were analyzed, it became clear that the pre-service teachers had a greater motivation to learn, were more aware of the value of student-centered education, and understood the value of group works and the students' active participation in the lesson.

It was observed that this model developed within the scope of the research was also effective in gaining values such as justice, responsibility, and respect for pre-service teachers. The fact that this model requires group work, gives the responsibility of learning to the student, and includes the processes of accessing and using this information has been effective in gaining values such as responsibility, respect, patience, and fairness. Because in value acquisition, The use of inquiry-based participatory models, which are process-based, student-centered, participatory, and encourage group learning and student participation, will help students develop their critical thinking, problem-solving, and cooperative skills. (Schwartz, Tessman & McDonald, 2013).

Problem-based quantum learning model

Structure and characteristics

The problem-based quantum learning model developed as a part of this study's scope is a student-centered model that assigns the responsibility of learning to the student and offers successful learning, and it was concluded based on the research findings that the teacher's role is that of a guide. Considering that this understanding was adopted in the development of the model, it was seen that the study's findings were regarded to confirm the model's development philosophy. In addition, it was seen that the problem situations used in the problem-based quantum learning model attracted students' attention and that establishing interdisciplinary relationships while defining and solving the problem in the process was effective on student learning. It can be said that establishing interdisciplinary relationships, which is an important part of quantum learning, is also effective in this model. While establishing interdisciplinary relations, students learn from their own experiences and construct knowledge, as in student-centered education (Daley, 2003). According to studies, this type of student-centered education provides students with depth in meaning, increases the level of recall of information, and increases their motivation to learn (Smart & Csapo, 2007). Ersoy and Başer (2011) also concluded in their study that problem situations used in problem-based learning have a positive effect on student learning.

It was concluded that both the preparation of the report and the feedback given to the reports during the process had a positive effect on student learning and that the evaluation system done on the portfolio, not the exam, affected the students positively. Kaya et al. (2020) examined the effect of feedback in their studies and concluded that feedback positively affects student learning and self-esteem. Sulistyono et al. (2020) and Barrot (2020) examined the effects of using portfolio assessment in the teaching process and stated that portfolio assessment was effective in student learning and students had positive attitudes. These studies are consistent with the results of this study.

According to the research findings, it was concluded that the individual activities of the students increased their active participation in the lesson by coming prepared. Brevik (2020) and Dolean and Lervag (2020) examined the effect of homework done before the lesson on students and stated that homework had a positive effect on student learning. It was concluded that student presentations in the classroom were stressful, but students' self-confidence increased. It was observed that giving tasks related to the presentation to the students who listen to the presentation during the presentation, on the other hand, allowed the presentations to be followed better and gave the students the chance to complete their deficiencies. Genç et al. (2020) stated that bad student presentations negatively affected distance education in their study examining student views on distance education. This situation shows that the student presentations made during this application process eliminate the negative situations during the presentation.

Effects on pre-service teachers

It was seen that group work contributed to pre-service teachers' mental skills, professional life, and social/communication skills. With the group work, it was concluded that the friendship relations, sense of responsibility, and cooperative working skills of the pre-service teachers improved. Despite several problems arising from distance education, it is thought that pre-service teachers' sharing of information, analyzing, and producing new solutions in group studies carried out regularly every week in the problem-based quantum learning model contribute to these positive results.

Looking at the model as a whole, it was concluded that this model was effective in learning the content of the course and information and increased the desire to learn, their attitudes towards the model changed, and the model was effective and fun. It was concluded that in the problem-based quantum learning model, students' doing research in the process, applying what they learned, establishing interdisciplinary relationships, and learning with their efforts made the lesson productive and the information permanent. In student-centered education, learning is more effective when students actively participate in the process (Scott, Buchanan & Haigh, 1997). Studies in the literature show that the problem-based learning method (Uygun & Tertemiz, 2017) and the quantum learning model (Trice, 2012; Usanmaz et al., 2017) both provide permanent learning. These research support the findings of the present study.

Conclusion

The problem-based quantum learning model was observed to eliminate some problems in the quantum learning model and problem-based learning method. The problem-based quantum learning model gives the responsibility of learning to the student, aims to develop students' thinking and problem-solving skills, and requires students to work both individually and in groups in the process. This model affects the attitudes of pre-service teachers towards cooperative learning and group work and the perceptions of teacher self-efficacy changed positively according to the research data. Also the problem-based quantum learning model positively affected the problem-solving, thinking, research, and decision-making skills of pre-service teachers. It is thought that the problem-based quantum learning model can be implemented in both online and face to face education effectively. Considering the effects of the model on students' knowledge, skills, attitudes, and value acquisition, it can be said that this model works effectively and is successful. Teachers should be encouraged to develop new learning models to improve teaching practices in distance learning.

References

- Abello-romero, J., Mancilla, C., & Viancos, P. (2019). Diversity of the right to information and its negative effect on universities in Latin America. *Utopia and Latin American Praxis /Utopia Y Praxis Latinoamericana*, 24(4), 5–9.
- Abidin, Z., Herman, T., Jupri, A., & Farokhah, L. (2021). Gifted children's mathematical reasoning abilities on problem-based learning and project-based learning literacy. *Journal of Physics: Conference Series*, 1720(1). DOI:10.1088/1742-6596/1720/1/012018
- Afacan, Ö., & Gürel, İ. (2019). The Effect of Quantum Learning Model on Science Teacher Candidates' Self-Efficacy and Communication Skills. *Journal of Education and Training Studies*, 7(4), 86-95. DOI: <https://doi.org/10.11114/jets.v7i4.4026>
- Akpınar, Ş. (2014). *Öğretmen adaylarının problem çözme ve sosyal becerilerinin incelenmesi [Examining the problem solving and social skills of teacher candidates]*. (Unpublished Master's thesis). Sutcu Imam University.
- Albanese, M., & Mitchell, S. (1993). Problem-based learning: A review of the literature on its outcomes and implementation issues. *Academic Medicine*, 68(1), 52-81. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Mark-Albanese/publication/14751207_Problem-based_learning_A_review_of_literature_on_its_outcomes_and_implementation_issues/links/560003a408aeba1d9f844a82/Problem-based-learning-A-review-of-literature-on-its-outcomes-and-implementation-issues.pdf
- Alharthi, M. (2020). Students' attitudes toward the use of technology in online courses. *International Journal of Technology in Education*, 3(1), 14-23. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1264084.pdf>
- Amir, M. T. (2016). *Inovasi pendidikan melalui problem based learning*. Prenada Media.
- Ayvaz T. Z. (2011). Kuantum öğrenme modeli [Quantum Learning Model], In (Edt: Demirel, Ö.), *Eğitimde Yeni Yönelimler [New Directions in Education]*. Pegem Academy, 289-305.
- Barrot, J. S. (2020). Effects of Facebook-based e-portfolio on ESL learners' writing performance. *Language, Culture and Curriculum*, 1-17. DOI:<https://doi.org/10.1080/07908318.2020.1745822>
- Barrows, H. S. (1996). Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview. *New Directions for Teaching and Learning*, 68, 3-12. DOI:<https://doi.org/10.1002/tl.3721996680>
- Barrows, H. (2002). Is it truly possible to have such a thing as dPBL? *Distance Education*, 23(1), 119-122. DOI:<https://doi.org/10.1080/01587910220124026>
- Bashith, A., & Amin, S. (2017). The effect of problem-based learning on EFL students' critical thinking skills and learning outcome. *Al-Ta lim Journal*, 24(2), 93-102. DOI:<http://dx.doi.org/10.15548/jt.v24i2.271>
- Batubara, B. M. (2021). The problems of the world of education in the middle of the covid-19 pandemic. *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences*, 4(1), 450-457. DOI: <https://doi.org/10.33258/birci.v4i1.1626>
- Boud, D. & Feletti, G. I. (1997). *The challenge of problem-based learning*. London: Stirling (USA) Kogan Page.

- Brevik, E. C. (2020). The effect of adding online homework assignments to a small introductory physical geology class. *Natural Sciences Education*, 49(1),1-5. DOI: 10.1002/nse2.20020
- Brown, S. (2018). *Best Practices in 21st Century Learning Environments: A Study of Two P21 Exemplar Schools*. (Doktora tezi), Brandman, California.
- Cevik, M., & Şentürk C. (2019). Multidimensional 21st-century skills scale: Validity and reliability study. *Cypriot Journal of Educational Sciences*. 14(1), 011–028. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Cihad-Sentuerk/publication/332061192_Multidimensional_21th_century_skills_scale_VValidity_and_reliability_study/links/5ec144c1458515626cad0740/Multidimensional-21th-century-skills-scale-Validity-and-reliability-study.pdf
- Chen, M., & Wu, X. Attributing academic success to giftedness and its impact on academic achievement: The mediating role of self-regulated learning and negative learning emotions. *School Psychology International*. DOI:0143034320985889.
- Çapa, Y., Çakıroğlu, J., & Sarıkaya, H. (2005). The development and validation of a Turkish version of the teachers' sense of efficacy scale. *Education and Science*, 30,137.
- Çilek, A., Uçan, A., & Ermiş, M. (2021). Pandemi sürecinde sınıf öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri [The opinions of classroom teachers on distance education during the pandemic process]. *TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal*, 13(49), 308-323. DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>
- Daley, B. (2003). A case for learner-centered teaching and learning. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 98, 23-30.
- Demir, S. (2006). *Kuantum öğrenme modelinin ortaöğretim düzeyinde öğrenci başarısına etkisi (Gaziantep Örneği)* [The effect of quantum learning model on student achievement at secondary education level (Gaziantep Example)]. (Unpublished PhD Thesis). Gazi Antep University.
- Deporter, B. (2006). *Quantum Success*. Learning Forum Publications.
- DePorter, B., & Hernacki, M. (1992). *Quantum learning: Unleashing the genius in you*, Dell Publishing Group.
- DePorter, B., Reardon M., & Nourie S. S. (1999). *Teaching orchestrating student success*, A Viacom Company.
- Dolean, D. D., & Lervag, A. (2020). Variations of homework amount assigned in elementary school can impact academic achievement. *The Journal of Experimental Education*, 1-18. DOI: <https://doi.org/10.1080/00220973.2020.1861422>
- Duch, B. J., Groh S. E., & Allen, D. E. (2001). *The power of problem-based learning*. Sterling, VA: Stylus Publishing, Inc.
- Erikli, S. (2016). *Development and implementation of a values education program for pre-school children*. (Unpublished master's thesis). Middle East Technical University.
- Ersoy, E., & Başer, N. E. (2011). The effect on retention of applied scenarios in the problem-based learning method. *Journal of Uludag University Faculty of Education*, 24(2), 355-366. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/153445>
- Genç, S.Z., Engin, G., & Yardım, T. (2020). Postgraduate students' views related to application of distance education during the Covid 19 pandemic. *Journal of Atatürk University Kazım Karabekir Education Faculty*, 41, 134-158. DOI:10.33418/ataunikkefd.782142
- Germi, H. (2006). *Gençlik ve spor genel müdürlüğünde görev yapan spor yöneticilerinin problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi* [Evaluation of problem solving skills of sports managers working in the general directorate of youth and sports]. (Unpublished Master's thesis). Ankara University..
- Gijbels, D., Dochy, F., Van den Bossche, P., & Segers, M. (2005). Effects of problem-based learning: A meta-analysis from the angle of assessment. *Review of Educational Research*, 75(1), 27-61. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.952.9652&rep=rep1&type=pdf>
- Given, B. K., & Deporter B. (2015). *Excellence in Teaching and Learning*. Learning Forum Publications.
- Hanbay, O. (2009). “Kuantum öğrenme” temelli “öğreterek öğrenme” yönteminin ikinci yabancı dil olarak almanca'nın öğrenilmesine etkisi [The effect of "learning by teaching" method based

- on "quantum learning" on learning German as a second foreign language]. *Journal of Dicle University Ziya Gökalp Faculty of Education*, 12, 17-27. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787127>
- Hebebe, M. T., Bertiz, Y., & Alan, S. (2020). Investigation of views of students and teachers on distance education practices during the Coronavirus (COVID-19) Pandemic. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 4(4), 267-282. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1271267.pdf>
- Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn?. *Educational psychology review*, 16(3), 235-266. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1049.2234&rep=rep1&type=pdf>
- Hussin, W. N. T. W., Harun, J., & Shukor, N. A. (2019). Problem-based learning to enhance students' critical thinking skills via online tools. *Asian Social Science*, 15(1), 14-23. DOI: <https://doi.org/10.5539/ass.v15n1p14>
- Johnson, D. S. (2002). Quantum Learning: Leadership for learning organizations. *Futurics; St. Paul*, 26(3/4), 89-92.
- Juandi, D., & Tamur, M. (2021, January). Review of problem-based learning trends in 2010-2020: A meta-analysis study of the effect of problem-based learning in enhancing mathematical problem-solving skills of Indonesian students. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1722, No. 1, p. 012103). IOP Publishing.
- Kaya, B., Ateş, S., Yıldırım, K., & Rasinski, T. (2020). Effect of feedback on Turkish fourth-grade elementary school students' fluent writing skills. *Education and Science*, 45, 201. DOI: 10.15390/EB.2019.8413
- Kılıç, A., Aydın, M., Ökmen, B., & Sahin, S. (2019). *Kuramdan uygulamaya ihtiyac belirleme [Identifying the need for practice from theory.]*. Pegem Academy.
- Krynock, K., & Robb, L. (1999). Problem solved: How to coach cognition. *Educational leadership*, 57(3), 29-32.
- Lohman, M. C., & Finkelstein, M. (2002). Designing cases in problem-based learning to foster problem-solving skills. *European Journal of Dental Education*, 6(3), 121-127. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.584.9006&rep=rep1&type=pdf>
- National Research Council. (2012). *Education for life and work: Developing transferable knowledge and skills in the 21st century*. Committee on Defining Deeper Learning and 21st Century Skills, Washington, DC: The National Academies Press.
- OECD. (2018). The future of education and skills: Education 2030. Retrieved from [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)
- Partnership for 21st Century Skills. (2009). Framework for 21st-century learning. Retrieved from <http://www.p21.org/our-work/p21-framework>
- Puk, T. (2003). Creating a Quantum Curriculum: Teaching and Learning in a Complex World, Retrieved from <http://flash.lakeheadu.ca/~tpuk/metamodel/index.htm>
- Purba, D., Janah, M., & Arianto, F. (2020). The impact of problem based learning model on critical thinking ability in vocational education. *International Journal of Education and Research*, 8(12), 33-40. Retrieved from <https://www.ijem.com/journal/2020/December-2020/04.pdf>
- Reynolds, J. M., & Hancock, D. R. (2010). Problem-based learning in a higher education environmental biotechnology course. *Innovations in Education and Teaching International*, 47(2), 175-186. DOI: <https://doi.org/10.1080/14703291003718919>
- Saban, A. (2004). *Öğrenme ve öğretme süreci: Yeni teori ve yaklaşımlar [Learning and Teaching Process: New Theory and Approaches.]*. Nobel Publishing.
- Savery, J. R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *The Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(1), 9-20. DOI: <https://doi.org/10.7771/1541-5015.1002>
- Schmidt, H. G. (1983). Problem-based learning: Rationale and description. *Medical education*, 17(1), 11-16. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.1983.tb01086.x>
- Schwartz, K., Tessman, D., & McDonald, D. (2013). The value of relevant, project-based learning to youth development. *Journal of Youth Development*, 8(1), 1-7. DOI: <https://doi.org/10.5195/jyd.2013.109>

- Scott, J., Buchanan, J., & Haigh, N. (1997). Reflections on student-centered learning in a large class setting. *British Journal of Educational Technology*, 28(1), 19-30. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8535.00003>
- Seibert, S. A. (2021). Problem-based learning: a strategy to foster generation Z's critical thinking and perseverance. *Teaching and Learning in Nursing*, 16(1), 85-88. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.teln.2020.09.002>
- Silva, A.B.D., Bispo, A.C.K.d.A., Rodriguez, D.G., & Vasquez, F.I.F. (2018). Problem-based learning: A proposal for structuring PBL and its implications for learning among students in an undergraduate management degree program. *Revista de Gestão*, 25(2), 160-177. DOI: <https://doi.org/10.1108/REGE-03-2018-030>
- Simamora, R. E., Sidabutar, D. R., & Surya, E. (2017). Improving learning activity and students' problem-solving skills through problem-based learning (PBL) in junior high school. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*, 33(2), 321-331. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Rustam-ESimamora/publication/317416532_Improving_Learning_Activity_and_Students'_Problem_Solving_Skill_through_Problem_Based_Learning_PBL_in_Junior_High_School/links/5939f2d0a6fdcc58aea6da21/Improving-Learning-Activity-and-Students-Problem-Solving-Skill-through-Problem-Based-Learning-PBL-in-Junior-High-School.pdf
- Sing, R. R. (1991). *Education for the twenty-first century: Asia-Pacific perspectives*. UNESCO Principal Regional Office for Asia and the Pacific. Bangkok. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000919/091965E.pdf>
- Smart, K. L., & Csapo, N. (2007). Learning by doing: Engaging students through learner-centered activities. *Business Communication Quarterly*, 70(1), 451-457. DOI: <https://doi.org/10.1177/10805699070700040302>
- Sulistyo, T., Eltris, K. P. N., Mafulah, S., Budianto, S., Saiful, S., & Heriyawati, D. F. (2020). Portfolio assessment: Learning outcomes and students' attitudes. *Studies in English Language and Education*, 7(1), 141-153. DOI: <https://doi.org/10.24815/siele.v7i1.15169>
- Şahin, Ş., Arseven, Z., Ökmen, B., Eriş, H. M., & İlğan, A. (2017). Attitude scale towards collaborative learning: A validity and reliability study. *Kırıkkale University Journal of Social Sciences*, 7(1), 73-88. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/273947>
- Şenocak, E., Taskesenligil, Y., & Sozibilir, M. (2007). A study on teaching gases to prospective primary science teachers through problem-based learning. *Research in Science Education*, 37(3), 279-290. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11165-006-9026-5>
- Trice, t. Y. (2012). *Quantum learning making prodigious strides in education*. (Unpublished Doctoral Dissertation), Trevecca Nazarene University, School of Education.
- Siagian, T. A., Armanto, D., & Siagian, P. (2021, January). Development of learning device-oriented problem-based learning to improve students' mathematical problem-solving skills. In *Journal of Physics: Conference Series* (1731 (1), 012056). IOP Publishing. DOI:10.1088/1742-6596/1731/1/012056
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st-century skills: Learning for life in our times*. Francisco: Jossey-Bass.
- Tuncer, M., & Kaysi, F. (2013). The development of the metacognitive thinking skills scale. *International Journal of Learning & Development*, 3(2), 70-76. DOI:10.5296/ijld.v3i2.3449
- Tschannen-Moran, M., & Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783-805. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00036-1](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00036-1)
- Usanmaz, E., Alci, B., & Çeliköz, N. (2017). The effects of the quantum learning approach on English vocabulary learning. *Turkish Journal of Education*, 2(2), 95-107. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkegitimdergisi/issue/33684/342184>
- Uygun, N., & Tertemiz, N. I. (2014). Effects of problem-based learning on student attitudes, achievement and retention of learning in Math course. *Education and science*, 39(174). Doi: <http://dx.doi.org/10.15390/eb.2014.1975>

- Ünal, E., & Çakır, H. (2021). Students' view on the learning environmet are designed based on the collaborative problem-solving method. *Afyon Kocatepe university journal of social sciemces*, 23(1), 70-84. Doi: <https://doi.org/10.32709/akusosbil.834384>
- Vella, J. (2002). Quantum Learning: Teaching as dialogue. *New Directions for Adult & Continuing Education*, 93, 73-83.
- Wyness, L., & Dalton, F. (2018). The value of problem-based learning in learning for sustainability: Undergraduate accounting student perspectives. *Journal of Accounting Education*, 45, 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2018.09.001>
- Wilson, B. G. (1996). *Constructivist learning environments: Case studies in instructional design*. Educational Technology.
- Yalçıntaş, M. (2019). *Fen bilimleri öğretiminde kuantum öğrenme modeli kullanmanın ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin akademik merak, kaygı, özyeterlik ve başarı düzeylerine etkisi [The effect of using a quantum learning model in science teaching on primary school fourth grade students' academic curiosity, anxiety, self-efficacy and success levels]*. (Unpublished Master Thesis), Marmara University.
- Yalçıntaş, M., & Sakız, G. (2018). The effect of the science course based on the quantum learning model on the academic self-efficacy and academic achievement levels of primary school fourth grade students.. In *1. International Congress of New Quests in Education*. Marmara University, 225-227.
- Yani, A. P., Parlindungan, D., & Yennita, Y. (2021, January). Improving activities and learning outcomes of biology education students through learning the Problem-Based Learning model of entrepreneurship. In *Journal of Physics: Conference Series*, 1731(1), 012092. IOP Publishing. DOI:10.1088/1742-6596/1731/1/012092
- Yuan, H. B., Williams, B. A., Yin, L., Liu, M., Fang, J. B., & Pang, D. (2011). Nursing students' views on the effectiveness of problem-based learning. *Nurse Education Today*, 31(6), 577- 581. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2010.10.009>
- Zahro, B. L., & Mitarlis, M. (2021). Student worksheets oriented on project-based learning to train students creative thinking skills on acid-base material. *UNESA Journal of Chemical Education*, 10(1), 1-10. DOI: <https://doi.org/10.26740/ujced.v10n1.p1-9>

Ethical approval

This research was carried out with the permission of Duzce University Scientific Research and Publication Ethics Committee with the decision dated 03/12/2020 and numbered 2020/240.

Contribution rate of researchers

The authors of the study contributed equally to all processes of the study.

Conflict of interest

There is no potential conflict of interest in this study.

İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerileri üzerinde zekâ oyunlarının etkisi***The effect of intelligence games on primary school 4th grade students' problem solving skills**

Gönderim Tarihi / Received: 01.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 03.07.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1097284](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1097284)

Engin ŞAHİN**1

Erdoğan TEZCİ²

ÖZ: Bu çalışmada ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri ile oynan zekâ oyunlarının problem çözme becerileri üzerinde etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere deneysel bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırma, Balıkesir ili Kepsut ilçesinde 4. Sınıfta devam etmekte olan bir ilkokuldaki 40 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırma desenine dayalı olarak 20 öğrenci kontrol ve 20 öğrenci deney grubunu oluşturmuştur. Araştırma 8 haftalık bir süreci kapsamıştır. Bu süreçte deney grubunda bulunan öğrencilerle zekâ oyunları oynanmıştır. Kontrol grubundaki öğrenciler normal eğitim sürecine devam etmiş ve herhangi bir ilave çalışmaya katılmamışlardır. Araştırmada öğrencilerinin problem çözme becerilerini belirlemek amacıyla veri toplama aracı olarak Sezgin (2011) tarafından ilköğretim öğrencileri için geliştirilen “Problem Çözme Becerisi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde parametrik koşullar sağlanamadığından gruplar arası karşılaştırmada Mann Whitney-U Testi ile analiz yapılmıştır. Grup içi karşılaştırmalarda ise Wilcoxon İşaret Testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; öntest puanları açısından kontrol ve deney grupları arasında manidar farklılık olmadığı ancak deneysel işlem sonrasında grupların sontest puanları arasında yapılan karşılaştırmada deney grubu öğrencileri lehine istatistiksel açıdan manidar farklılık olduğu gözlenmiştir. Grupların öntest-sontest puanlarına dayalı yapılan analizde kontrol grubu puanları arasında farklılık gözlenmemiştir. Deney grubunda ise öğrencilerin sontest puanlarının öntest puanlarına göre istatistiksel açıdan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları, öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişimi üzerinde zekâ oyunlarının anlamlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Problem çözme, Zekâ oyunları, İlkokul öğrencileri, Problem çözme becerisi

ABSTRACT: This study aimed to examine the effect of non digital intelligence games on the problem-solving skills of primary school 4th-grade students. To achieve the purpose an experimental research was designed. The research conducted with totally 40 students in a 4th grade primary school in Kepsut, Balıkesir. Based on the research design, 20 students formed the control group and 20 students formed the experimental group. The research covered a period of 8 weeks. In this process, students in experimental group played intelligence games. In the control group students continued the normal education process and did not participate in any additional studies. In the study, the "Problem Solving Skills Scale was used to collect data to determine students' problem solving skills which is developed by Sezgin (2011) for primary school students. Since parametric conditions could not be met, non-parametric statistical analysis methods (Mann W-U and Wilcoxon test) were used in the analysis. Analysis results showed that there was no significant difference between the problem-solving pretest scores of the groups. However, it was found that there was a significant difference between groups according to post-test score in favour of experimental group. In addition, posttest score is statistically significant pretest of experimental group. On the other hand, no significant difference was observed between the pre and post test scores of the control group. The results of the study show that activities based on the face-to-face games have a significant effect on problem-solving skills.

Keywords: Problem solving, Intelligence games, Primary school students, Problem solving skills

*Bu makale, Şahin, E. tarafından 2019 yılında savunulan “Zeka oyunlarının ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerine ve problem çözme algılarına etkisi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, enginsahin2025@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7077-3274>

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Necatibey Eğitim Fakültesi/Eğitim Bilimleri Bölümü/Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, erdogan.tezci@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2055-0192>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In today's digital world, the huge amount of information produced in hundreds of years in the past can be produced in just a few days or even hours through technological developments. Moreover, it is very easy and becoming easier to access information by the agency of the internet. Consequently, people no longer need to memorize information for a long time as in the past.

Various studies and reports reveal that in the 21st century, individuals need different skills that include critical perspective, productivity, creativity, curiosity, strong communication skills, willingness to cooperate, entrepreneurship, decision making, and problem solving.

Although there are various solutions used over the years, individuals need to have well - organized solution skills to be for more effective problem solvers. Therefore, developing problem-solving skills from childhood has become utterly important today. It is possible to notice that there are many different methods in the acquisition and development of problem solving skills. One of these methods is games. The complex, dynamic and unique nature of especially intelligence games and the multiple problem situations they cover, are considered to be one of the efficient ways to gain problem solving skills. Accordingly, it is important to design activities in the learning-teaching process based on the development of these skills. Instructional design based on developing and teaching such skills is becoming more and more important nowadays. These abilities especially problem solving are valuable particularly complex and hard daily life. It contributes to the happiness of individual. From the perspectives pointed out above, this study was designed with the thought that activities based on face-to-face intelligence games will conduce significantly to the development and teaching of thinking skills especially problem solving skills. More specifically, it is aimed to examine the effect of non-digital face-to-face intelligence games on problem solving skills.

Methodology

Within the framework of the research purpose, a pretest and posttest control group experimental research was designed. The research group is selected easily accessible and random. The research was carried out in a primary school in Balıkesir in the fall semester of 2017-18, with 20 fourth grade students in each group. The study covered 3 days a week in an 8-week period.

For the experimental group students, based on face-to-face intelligence games syllabus were organized after the daily lesson hours. For the control group students, teaching and learning activities was applied according to the current curriculum without designing any additional activities. A total of 8 weeks of activity were designed. A mind game was played 3 days in every weeks. As a data collection tool the Problem Solving scale was used. An activity related to games was not designed for the control group students. On the other hand, the students in the experimental group stayed at school daily compulsory lesson hours three days a week and played intelligence games for one hour after their daily lessons during the eight-week research period. In the research, the games called Rush Hour, Katamino, Set, Mangala, Q-Bitz, Kapla, Rory's Story Cubes, Qwirkle and Tik Tak Boom were used. At the 9th week, after 8 weeks, the scale was applied again to both groups as a posttest. When the data obtained is not normal distribution, nonparametric analysis techniques were applied. Mann-Whitney U test was used to inter group comparisons. For within group comparison, Wilcoxon Signed Test was used.

Findings and discussion

Descriptive results showed that both control and experimental scores is high. In addition no significant difference was found in the comparison between the pretest scores of the groups ($MW-U= 160.500$, $p>.05$). At the same time, no difference was found pre and pretest-post test score of control group ($Z=-1.475$, $p>0.5$). The actual syllabus applied in control group show that the 8-week education is not significant effect on the skills.

In the comparison made between the problem solving posttest scores of the two group, experimental group score is higher than control group ($U= 93,000$; $p < .05$). The results of research show that

intelligence game playing activities based on face to face and non dijital have a positive and significant effect on the teaching and developing primary school students' problem solving skills.

Results and recommendations

The results of the study show that face-to-face and non-digital games are more effective developing and teaching students' problem solving than activities based on the current curriculum. The results of the power test (Cohen d) analysis on the significance of the statistical difference indicated that the difference was statistically significant and remarkable. The activity based on non dijital, face to face intelligence games in the experimental group significantly improved the problem solving skills of the students and was more effective than the practices in the current program. However, considering that normal education continues in both groups, the extra-curricular activity of playing games is quite remarkable in improving thinking skills, especially problem solving skills. It can be said that the non dijital game-playing activity, which lasted 3 days a week for 8 weeks, made an additional contribution to the activities in the current program in the development and teaching of students' problem-solving skills.

Many studies (Bottino et al., 2009, 2015; B. Durmaz and S. Durmaz 2015; Çubukçu and Bağçeli-Kahraman, 2017) in the literature show that intelligence games effect positively developing students' skills and competencies about thinking and especially problem solving proficiency. These studies in the literature stated that reasoning games, operation games, strategy games and the solution of intelligence problems is important to development of such skills. The results of many similar studies (Bayramin, 2020; Lin et al. 2011; Reiter, 2014; Şeb & Bulut-Serin, 2017) show the games is one of effective ways improving such abilities of students.

The finding of present study support the studies based on the problem-solving skills about non-digital games in the literature (e.g. Bayramin, 2020; Burdette & Whitaker, 2005; Çubukçu & Bahçeli-Kahraman, 2017). Problem solving skill is an important ability for individual to overcome face-to-face complex daily life problems. It is observed that different ways and methods are developed and applied in the teaching and development of analytical, creative and critical thinking and problem solving that are at the core of the programs. The development of these skills, which are expressed as high-level thinking skills, is important both daily life problems, and contribute to the happiness of individuals and their profession (Bottino & Ott, 2006; Tezci & Dilekli, 2021). Especially today, although more focus is placed on the effects of games played with digital games, such studies offer an alternative with negativities such as digital addiction caused by these games produced with commercial concerns.

- This study was conducted with face-to-face board games. Examining the effects of different board games on both problem solving and other thinking skills will contribute to the literature.
- The study include only with primary school 4th grade students. By carrying out similar studies both in different games and in different levels, ages and classes, it can be determined which games affect the development of which skills in which class and education level. Thus, it can be contribute the literature about intelligence games and shed light for teachers in instructional design and developing course syllabus.

Giriş

Bilgi ve teknoloji alanındaki gelişmeler nedeniyle geçmişte yüzlerce yılda üretilen bilgi miktarının bugün birkaç günde üretilbildiği ifade edilmektedir (Özden, 2013; Bozkurt, 2014). Üstelik veri depolama sistemleri sayesinde büyük miktarlarda üretilen bilgileri saklamanın ve gerektiğinde başka alanlara aktarmanın mümkün hale geldiği söylenebilir (Soni ve Kalra, 2014; Çakır ve Kutlu-Karabıyık, 2017; Dokuz ve Çelik, 2017). Bunun yanında internet ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde çok sayıda bilgi arasından aradığımız bir bilgiye ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır (Şeker, 2005; Kurulgan ve Arğan, 2007). Bu gelişmeler sonucunda günümüzde bireylerin eskiden olduğu gibi bilgileri ezberlemeyip uzun süre zihinlerinde depolamaya olan ihtiyaçları büyük oranda azalmıştır. Çeşitli araştırmalar ve raporlar da bu görüşü destekler nitelikte 21. yüzyılda bireylerin bilgi depolamaktan ziyade eleştirel bakış açısına sahip olma, üretkenlik, yaratıcılık, sorgulayıcılık, güçlü iletişim becerileri, iş birliği yapmaya isteklilik, girişimcilik, doğru olana karar verme ve problem çözme gibi becerilere daha çok ihtiyaç duyacağını ortaya koymaktadır (Korkmaz ve Gür, 2006; Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2008; Bellanca, 2010; Rotherdam ve Wilingham, 2010; World Economic Forum [WEF], 2016; Cansoy, 2018; Belet-Boyacı ve Güner-Özer, 2019; Partnership for 21 Century Skills [P21], 2019). Doğal olarak sadece bilgi ezberletmeyi temel ilke edinen bir eğitim anlayışının da günümüzde yetersiz kalacağı açıktır (Balay, 2004; Koçak, 2016; Güneş, 2020).

Teknolojik, sosyal, ekonomik ve politik yaşamın gerektirdiği insan niteliklerinde değişimin gereği olarak eğitim programlarında ve öğrenme-öğretme süreçlerinde de değişim gündeme gelmiştir. Özellikle günlük yaşam becerileri ve mesleki yaşamdaki problemlerin üstesinden gelebilmek ve bireylerin mutluluğuna katkı açısından problem çözme becerisi diğer düşünme becerileri gibi önemle üzerinde durulan beceriler arasında yer almaktadır (Ananiadou ve Claro, 2009; Trilling ve Fadel, 2009; Voogt ve Roblin, 2010; Altun, 2013; Mutlu-Aydın, 2013; Koç, 2014; Rahman, 2019; Van Laar, Van Deursen, Van Diik ve Haan, 2020; Assessment and Teaching of 21 st Century Skills [ATC21S], 2022). Bu çerçevede farklı ülkeler düşünme becerilerinin geliştirilmesine odaklanan program çalışmaları yapmaya başlamışlardır (Costa, 2001; Higgins, Baumfield, Hall ve Moseley, 2005; Dilekli ve Tezci, 2015). Düşünme becerilerinin geliştirilmesine yönelik farklı program çalışmalarının yanı sıra, öğrenme ve öğretme süreçlerinde de öğrenci merkezli ve oyun temelli uygulamalara yer verildiği veya bu yönde çabaların arttığı söylenebilir (Dilekli, 2019). Gerek alandan bağımsız gerekse alan bağımlı bu çalışmalar öğretmenlere öğretim tasarım süreçlerine katkı sunmaktadır. Bu çalışmada alandan bağımsız olarak zekâ oyunlarına dayalı uygulamanın problem çözme becerileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu sayede öğretmenlere problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde zekâ oyunlarının etkililiği hakkında fikir verilebilecektir. Ayrıca uygulamanın program geliştirmecilere ve literatüre önemli katkılar sunacağı değerlendirilmiştir.

Literatür taraması

Problem çözme

Problem sözcüğünün kökeninin eski Yunanca “Problema” dan geldiği ifade edilmektedir (Yıldırım ve Özkahraman, 2011). Türk Dil Kurumu [TDK] sözlüğünde ise “Teoremler veya kurallar yardımıyla çözülmesi istenen soru, mesele ve sorun” (TDK, 2022) olarak tanımlanan problem kavramının alanyazında çeşitli tanımlamaları olduğunu görmek mümkündür. Akdeniz (2006: 108) problemi “karşılaşılan bir olayın mevcut bilgi birikimiyle o anda açıklanamaması” olarak ifade ederken, Karasar (2003: 54) ise “bireyi fiziksel ya da düşünsel yönden rahatsız eden, kararsızlık ve bir’den çok çözüm yolu olasılığı görülen her durum bir problemdir” şeklinde açıklamaktadır. Tanımları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte Senemoğlu (2015: 537) problemin insan yaşamının doğal bir unsuru olduğunu ve “tüm bireylerin içinde yaşadıkları çevreye etkili olarak uyum sağlayabilmeleri için problem çözmeye ihtiyaç duyduklarını” belirtmektedir. O halde “problem çözme nedir?” ve “etkili bir problem çözücü olmak için neler gereklidir?” soruları akla gelmektedir.

Problem çözme, “problemlerle karşılaşıldığında daha önceki öğrenmelerin yeniden düzenlenerek yeni karşılaşılan duruma çözüm getirilmesi süreci” olarak ifade edilmektedir (Güneş, 2015: 296). Karmaşık bir süreç olarak kabul edilen problem çözme sürecinde kişilerin sadece bilgilerini değil aynı zamanda duygularını, tecrübelerini, psikomotor becerilerini, inançlarını, kültürlerini kısacası tüm sahip

olduklarını işe koştukları ifade edilmektedir (Taylan, 1990; Bingham, 2004). Doğal olarak her bireyin problemler karşısında farklı çözüm yöntemleri olabileceği söylenebilir.

Kişilerin problemler karşısında yıllar içinde geliştirdikleri çeşitli çözüm yöntemleri olsa da etkili birer problem çözücü olabilmek için daha sistematik çözüm becerilerine sahip olmaları gerektiği belirtilmektedir. Bunun için de çocukluk döneminden itibaren yapılan çalışmalarla problem çözme becerisinin kazandırılmasının önemli olduğu ifade edilmektedir (Koray ve Azar, 2008; Aydoğan, 2012; İpek ve Okumuş, 2012; Masal, Takunyacı ve Ağaç, 2013; Çubukçu ve Bağçeli-Kahraman, 2017). Problem çözme becerileri gelişmiş çocukların, sadece kendi problemlerini değil aynı zamanda tüm insanlığı ilgilendiren salgın hastalıklar, çevre kirliliği, terör, iklim değişikliği, açlık gibi problemlerin de çözümünde rol alacakları belirtilmektedir (Bingham, 2004; Anlıak ve Dinçer, 2005; Öztürk, Karakuş ve Kılıçoğlu, 2012; Aydın, 2016).

Çocukluk dönemi gibi erken yaşlarda problem çözme becerisinin kazandırılması amacıyla kullanılacak birçok yöntem olmakla birlikte bunlar arasında oyunları da göstermek mümkündür. Genel olarak oyunların karmaşık, dinamik, özgün yapıları ve içinde barındırdıkları problem durumu çokluğu nedeniyle problem çözme becerisinin kazandırılmasında kullanılacağı düşünülmektedir (Smith ve Dutton, 1979; Anlıak ve Dinçer, 2005; Sevinç, 2005; Akandere, 2006; Ağyar, 2016).

Oyun ve problem çözme

Oyun oynayan çocuğun aslında farkında olmadan sürekli etrafına ilişkin gözlemlerde bulunduğu ve problemlere çözüm üretme çabasını gösterdiği dolayısıyla problem çözmeye ilişkin bir alışkanlık kazandığı ifade edilmektedir (Li, Ma ve Ma, 2012). Bunun yanında problem çözme sürecinde bireyin ihtiyaç duyduğu fiziksel, sosyal ve duygusal birçok beceriyi ve durumu oyun oynarken tecrübe etme fırsatı yakaladığı belirtilmektedir. Örneğin; oyun oynarken koşma, zıplama, yakalama, çekme gibi çeşitli fiziksel etkinliklerde bulunan çocukların esneklik, kuvvet, denge ve el göz koordinasyonu gibi fiziksel beceriler kazandığı ifade edilmektedir (Hazar, 2000; Whitaker, 2005; Bekmezci ve Özkan, 2015). Ayrıca oyunların en temel öğelerinden olan sayışma, tekerleme ve manilerin çocukların dil gelişimine katkı sağladığı, doğru ve akıcı konuşma becerisi kazandırdığı belirtilmektedir (Toker, 2011; Aydın ve Aydın, 2015). Oyun bittiğinde kazanan tarafta yer alan çocuklar sevinç, mutluluk, başarı, sevgi gibi duygular yaşarken kaybedenlerin ise öfke, kızgınlık, endişe ve kıskançlık gibi duygular içerisinde bulunduğunu görmek mümkündür. Oyunlar sayesinde olumlu veya olumsuz birçok duyguyu deneyimleyen çocukların duyguların nedenlerini anladığı, duygularını kontrol etmeyi öğrendiği ve empati yapma becerisi kazandığı ifade edilmektedir (Tuğrul, 1999; Linsey ve Colwell, 2003; Gray, 2012; Ağyar, 2016). Sonuç olarak çocuğun oyun sonunda kendi tecrübeleriyle elde ettiği bilgi, duygu ve becerilerin oldukça değerli olduğu ve gerçek yaşamdaki problemlerin çözümünde kullanılacağı belirtilmektedir (Bingham, 2004; Gee, 2008; Spires, Rowe, Mott ve Lester, 2011; Demirel, 2015).

Diğer beceriler yanında oyunların çocukların zihinsel gelişimlerine de önemli katkıları olduğu düşünülmektedir (Aksoy ve Dere-Çiftçi, 2014; Aşuluk, 2020). Öğrencilerin oyundaki amaca, mücadeleye ve kurallara bağlı olarak birtakım zihin becerilerini kullandığı bunun sonucunda bilişsel düşünme tarzının geliştiği ifade edilmektedir (Akandere, 2006; Ağyar, 2016). Özellikle zekâ oyunu olarak bilinen oyunların hafıza, dikkat, strateji geliştirme, muhakeme yapma, problem çözme, analiz sentez yapma gibi birçok zihinsel beceriyi kullanmayı gerektirdiği ve bu nedenle zihinsel gelişime olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir (Kurbal, 2015; Türkoğlu, 2016; Ekiçi, Öztürk ve Adalar, 2017; Marangoz ve Demirtaş, 2017). Yapılan çalışmalar zekâ oyunlarının öğrencilerin akademik başarısı üzerindeki olumlu etkisinin yanı sıra yaratıcı düşünme, problem çözme, eleştirel düşünme gibi bazı zihinsel becerilerin de gelişimine olumlu katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Bottino, Ott ve Benigno, 2009; Adachi ve Willoughby, 2013; Bottino, Ott ve Tavella, 2013; Demirel, 2015; Alkaş-Ulusoy, Saygı ve Umay, 2017; Furdu, Tomozei ve Köse, 2017; Yıldız, Şimşek ve Aras, 2017).

Zekâ oyunları ve problem çözme

Çocuk gelişiminde önemli katkıları olan oyunların çeşitli türlere ayrıldığı ve bunlardan birinin de zekâ oyunları olduğunu söylemek mümkündür (Boratav, 1973). Genel bir ifade ile zekâ oyunları “gerçek problemleri de kapsayan, her türlü problemin oyunlaştırılmış hali” olarak tanımlanabilir (Millî Eğitim

Bakanlığı [MEB], 2013:1). Literatür incelendiğinde zekâ oyunlarına ilişkin farklı tanımlama örneklerini de görmek mümkündür. Bottino vd. (2013) zekâ oyunlarını üst düzey düşünme ve akıl yürütme becerilerinin gelişimini destekleyen oyunlar olarak ifade etmektedir. Devecioğlu ve Karadağ (2014: 43) ise zekâ oyunlarını “bireylerin kendi potansiyellerinin farkına varabilmeleri, hızlı ve doğru karar verebilmeleri, problemler karşısında kendilerine özgü çözüm yolları üretebilmeleri ve en önemlisi de kendilerini sürekli yenileyebilmeleri için sunulan etkinlikler” olarak tanımlamaktadır.

Tanımları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte (Furdu, Tomozei ve Köse, 2017; Aşuluk, 2020; Tüm Üstün Zekâlılar Derneği [TÜZDER], 2022) zekâ oyunu olarak nitelendirilen oyunların eski çağlardan beri eğlence, vakit geçirme veya strateji geliştirme gibi çeşitli amaçlarla oynandığını söylemek mümkündür. Özellikle Go, Dama, Satranç, Senet ve Mangala gibi zekâ oyunlarının birçok toplum tarafından uzun yıllardır oynandığı bilinmektedir (Cengiz, 2008; Kömür, 2015). Günümüzde ise zekâ oyunlarının yukarıdaki amaçlar yanında bilişsel becerilerin gelişimini destekleme, yeni kavramları öğretme ve çocukları teknolojik araçlardan uzak tutma gibi amaçlarla oynandığı ayrıca eğitim öğretim faaliyetlerinde de kullanıldığı görülmektedir (Oruç ve Aygün, 2015; Yalçınkaya ve Ay-Yalçınkaya, 2016; Türkoğlu, 2016; Alkan ve Mertol, 2017; Kul, 2018; Dağlı, 2020; Batar, 2021).

Ülkemizde zekâ oyunları 2013 yılından itibaren seçmeli bir ders olarak ortaokullarda okutulmaktadır. Bu tarihten itibaren zekâ oyunu kavramına olan ilginin giderek arttığı söylenebilir. Bu süreçte okullarda zekâ oyunları sınıflarının kurulduğunu, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler tarafından zekâ oyunları öğretmenlerinin yetiştirildiğini, zekâ oyunlarının etkilerini inceleyen bilimsel araştırmalar yapıldığını, lisansüstü çalışmaların yürütüldüğünü, dijital zekâ oyunlarının hazırlandığını ve ülke geneli zekâ oyunu turnuvalarının organize edildiğini görmek mümkündür (Demirel, 2015; Türkoğlu, 2016; Adalar ve Yüksel, 2017; Sadıkoğlu, 2017; MEB, 2018; Zeybek ve Saygı, 2018; Dokumacı-Sütçü, 2021; griceviz.com.tr, 03.01.2022; Mentalup.net, 03.01.2022; Tüm Akıl ve Zekâ Oyunları Federasyonu [TAZOF], 2022; Yıldız Teknik Üniversitesi Sürekli Eğitim uygulama ve Araştırma Merkezi [YTÜ-SEM], 2022).

Zekâ oyunları derslerinin eğlenceli olması, dijital oyun bağımlılığına bir çözüm olarak önerilmesinin yanı sıra düşünme ve özellikle de problem çözme becerileri üzerindeki olumlu etkileri olabileceği değerlendirilmektedir (MEB, 2013; 2022). Bunun yanında zekâ oyunu kutularının üzerinde, zekâ oyunları dersi programında ve zekâ oyunları ile ilgili öğretmen görüşlerinde zekâ oyunlarının problem çözme becerisi üzerinde önemli katkıları olduğu ileri sürülmektedir (Devecioğlu ve Karadağ, 2014; Reiter, Thornton ve Vennebush, 2014; Demirel, 2015; Kurbal, 2015; thinkfun.com, 12.01.2022). Ancak alanyazın incelendiğinde bu görüşü destekleyen az sayıda deneysel çalışma bulunmaktadır. Bu bakımdan öğrencilerin problem çözme becerileri üzerinde zekâ oyunu oynamanın etkisini test eden bu araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı, ayrıca uygulayıcı olan öğretmenlere ve program geliştirmecilere ışık tutacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın modeli

Çalışmada ilkökul dördüncü sınıf öğrencileri ile dijital olmayan ve yüz yüze oynanan zekâ oyunlarının problem çözme becerileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı çerçevesinde öntest–sontest kontrol gruplu yarı deneysel bir desen tasarlanmıştır. “Kontrol gruplu deneysel modelde yansız atama ile oluşturulmuş iki gruptan biri deney diğeri kontrol grubu olarak belirlenmektedir. Her iki grupta da deney öncesi ve deney sonrasında ölçmeler yapılır” (Karasar, 2003: 97). Araştırmada kullanılan problem çözme becerileri ölçeği hem deney hem de kontrol grubunda deney öncesi ve sonrası öntest –sontest olarak uygulanmıştır. Böylece bağımsız değişken olan zekâ oyunlarının bağımlı değişken olan problem çözme becerisi üzerinde etkisi sınanmıştır.

Evren ve örneklem

Araştırma evreni Balıkesir ili Kepsut ilçesinde yer alan ilkökullardır. Evrenin ilkökul olarak belirlenmesinde problem çözme becerisi gibi becerilerin gelişiminde küçük yaşlarda başlanılmasının kritik olduğu düşüncesinin etkili olduğu söylenebilir (Aydoğan, 2012; Senemoğlu, 2015).

Örnekleme ise bu ilkokulların birinde öğrenim göre 4. Sınıf öğrencileridir. Çalışma 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında ilkokul 4. sınıfta öğrenim gören 40 öğrenci ile yürütülmüştür. Örneklemin belirlenmesi aşamasında uygun örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi tesadüfi örnekleme ya da fırsat örnekleme olarak da adlandırılmaktadır (Alvi, 2016). “Uygun örnekleme yöntemi; zaman, para ve işgücü kaybını önlemeyi temel amaç edinen ve araştırmacı için en kolay ulaşılabilir katılımcılardan başlanarak örneklemin oluşturulduğu bir yöntemdir” (Büyüköztürk vd., 2015: 91). Çalışmada 4. Sınıflardaki öğrenciler tesadüfi olarak deney ve kontrol grubuna atanmıştır. Deney grubunda 10 (%50) kız, 10 (%50) erkek; kontrol grubunda ise 11 kız (%55) ve 9 erkek (%45) yer almaktadır.

Veri toplama araçları

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin hem gruplar içi hem de gruplar arası problem çözme becerisi puanlarında farklılık olup olmadığını belirlemek için Sezgin (2011), tarafından geliştirilen Problem Çözme Becerisi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 4 ve 8. Sınıflar arası öğrencilerin problem çözme becerilerini belirlemede kullanılmaktadır. Ölçekte 8 madde bulunmaktadır. Maddelerin ayırt ediciliğinin 0.33 ile 0.62 arasında güçlük indeksinin ise 0.68 ile 0.81 arasında değiştiği aktarılmıştır. Ölçeğin KR-20 güvenilirlik katsayısının 0.76 olduğu belirtilmiştir (Sezgin, 2011).

Deneysel işlem

Araştırmada kullanılan oyunların seçimi ve deneysel işlem süreci bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı Milli Eğitim Bakanlığı ve özel üniversiteler tarafından düzenlenen zekâ oyunları eğitimlerine katılmış ve öğretmenlik sertifikası almaya hak kazanmıştır. Ayrıca öğretmenlere yönelik düzenlenen eğitimlerde, zekâ oyunlarının öğretimi ve derslerde kullanılması üzerine eğitimler vermiştir.

Araştırmada öncelikle çalışmada kullanılacak oyunların seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada zekâ oyunu adı altında üretilmiş çok sayıda oyun olduğu görülmüştür. Bu nedenle kullanılacak oyunların belirlenmesi sırasında bazı ölçütler belirlenmiştir. İlk olarak hangi oyunların zekâ oyunu sayılabileceğine ilişkin kesin bir sınıflandırma olmadığından,

- Oyuncusuna bir problem durumu sunan ve bu problemin çözümü için zihinsel becerilerini kullanmayı gerekli kılan oyunlar zekâ oyunu olarak kabul edilmiştir.
- Bunun yanında oyun firmaları tarafından özellikle problem çözme becerisine katkı sağladığı iddia edilen oyunlar veya dolaylı olarak problem çözme sürecinde kullanılabilecek analitik düşünme, dikkat, muhakeme yapma, karar verme, odaklanma, ifade yeteneği gibi birtakım becerileri geliştirdiği düşünülen oyunlar araştırma için incelenmiştir.
- Araştırmada kullanılacak oyunların dünya çapında tanınmış oyun firmaları tarafından üretilmiş olmasına, mümkünse ödül almış olmasına veya yüksek satış oranlarına sahip olmasına da dikkat edilmiştir.
- Oyunların öğrencilerin yaşına uygun olması bir başka ölçüt olarak belirlenmiştir.

İnceleme sonucunda belirlenen ölçütlere göre; Rush Hour, Katamino, Set, Mangala, Q-Bitz, Kapla, Rory's Story Cubes, Qwirkle ve Tik tak Boom oyunlarının araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir. Bu oyunlar aynı zamanda kutu oyunları olarak da isimlendirilmektedir. Belirlenen oyunların ayrıca öğrencilerin daha önce oynamadıkları oyunlar olmasına da dikkat edilmiştir.

Oyunların belirlenmesinden sonra 2017-2018 eğitim - öğretim yılı güz yarıyılında Balıkesir'in Kepsut ilçesindeki bir ilkokulun 4. Sınıf öğrencilerinden 40 öğrenci yansız atama yöntemiyle deney (n=20) ve kontrol (n=20) grubu olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Deney ve kontrol grubundaki tüm öğrencilere, herhangi bir uygulama yapılmadan önce “Problem Çözme Becerisi Ölçeği” öntest olarak uygulanmıştır. Ölçeğin öntest olarak uygulanmasının ardından kontrol grubu öğrencileri normal eğitimlerini sürdürmüşler ve herhangi bir ilave çalışma yapmamışlardır. Deney grubunda yer alan öğrenciler ise

sekiz haftalık araştırma süresi boyunca, haftanın üç günü, günlük dersleri bittikten sonra okulda kalarak birer saat zekâ oyunları oynamışlardır.

DeneySEL işlem sürecinde zekâ oyunlarının öğretilmesi ve oynatılması gelişigüzel değil bir plan dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte öğrencilere ilk olarak Katamino ve Rush Hour gibi bireysel oyunlar oynatılmış daha sonra grup oyunları ile devam edilmiştir. Bireysel oyunlar ile başlanılmasının nedeni; öğrencilerin karşılıklı oynanan ve rekabet gerektiren oyunlarda kaybetme endişesi yaşayıp oyuna karşı bir ön yargı oluşturabilecekleri düşüncesidir. Bireysel oyunlarda ise öğrenciler oyunun hedeflerine ulaşmak için kendi öğrenme hız ve yetenekleri doğrultusunda kendi başlarına mücadele etmektedir. Bireysel oyunlardan sonra grup oyunlarına geçildiğinde bazen aynı grupta yer alan oyuncuların bir birleriyle mücadele ettikleri bazen de gruplar arası mücadelenin olduğu yarışmalar yapılmıştır.

Bireysel veya grup olarak oynanan tüm oyunların öğretiminde öncelikle öğrencilerin oyunu keşfetmelerine ve oyuna ilişkin tahminlerde bulunmalarına fırsat verilmiştir. Bu amaçla oyunun kuralları ve nasıl oynandığı hemen anlatılmak yerine öğrencilerden oyun kutusunu açmaları, içinden çıkan parçaları incelemeleri, nasıl bir oyun olabileceğini ve nasıl oynandığını tahmin etmeleri istenmiştir. Bu yöntemle göre oyun keşfedildikten sonra araştırmacı tarafından kuralları ve oynanış şekli anlatılarak oyunlar oynanmıştır. Yeni bir oyuna geçmeden önce öğrenilen oyunun daha farklı nasıl oynanabileceği veya nasıl geliştirilebileceği, en keyifli yanının ne olduğu üzerine çocuklarla sohbet edilmiştir.

Oyunların öğretiminde dikkat edilen bir başka nokta ise tüm öğrencilerin aynı anda aynı oyunu oynamalarının sağlanması olmuştur. Gruplar arasında farklı oyunların oynandığı durumlarda öğrencilerin dikkatleri dağılabilmekte ve arkadaşının oynadığı oyun daha çok ilgisini çekebilmektedir. Sekiz hafta süren araştırma süreci sonunda problem çözme beceri ölçeği hem deney hem de kontrol grubundaki öğrencilere sontest olarak tekrar uygulanmıştır.

Verilerin analizi

Problem Çözme Ölçeğinden elde edilen verilerin analizinde parametrik koşullar sağlanmadığından başka bir ifade ile normal dağılım sağlanmadığından gruplar arası karşılaştırmada Mann Whitney-U Testi, grup içi karşılaştırmalarda ise Wilcoxon İşaretli Sıra Sayıları Testi ile analiz yapılmıştır. Veri Analizinde SPSS 24.0 paket programından yararlanılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Bulgular bölümünde araştırmanın alt problemlerine ilişkin analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Bu analiz sürecinde deney ve kontrol grubu öğrencilerine öntest ve sontest olarak uygulanan problem çözme becerisi ölçeğinden elde edilen puanların betimsel analizi de yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Kontrol ve deney grubunda bulunan öğrencilerin problem çözme becerisi öntest sontest puanlarının betimsel analiz sonuçları

	Ortalama	SS	Çarpıklık	Sivrilik
Deney Grubu Öntest	4.47	1.97	-.390	.326
Kontrol Grubu Öntest	3.93	1.57	-.854	.664
Deney Grubu Sontest	6.37	2.33	-.458	.170
Kontrol Grubu Sontest	4.51	1.48	.664	1.615

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunda bulunan öğrencilerin öntest puan ortalamalarının $\bar{X} = 4.47$, sontest puan ortalamalarının ise $\bar{X} = 6.37$ olduğu görülmüştür. Kontrol grubundaki öğrencilerin ise öntest puan ortalamalarının $\bar{X} = 3.93$, son test puan ortalamalarının ise $\bar{X} = 4.51$ olduğu görülmüştür. 9 etkinlik ve 88 kısımdan oluşan problem çözme becerisi ölçeğinden alınabilecek en yüksek ortalama 9.78’dir. Bu sonuçlara ölçekten alınan en yüksek puan deney grubu sontestinde (Ort.=6.37, SS=2.33) elde edilmiş, en düşük ortalama ise kontrol grubunun öntestinde (Ort.=3.93; SS=1.57) elde edilmiştir. Ayrıca her iki grupta sontest puanlarının öntest puanlarına göre nispeten yüksek olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte deney grubu sontest puanları (Ort.=6.37, SS=2.33) hem deney grubu öntest puanlarına hem de kontrol grubu puanlarına göre daha heterojen bir özellik göstermektedir. Aşağıdaki bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi “Zekâ oyunları oynayan deney grubu öğrencileri ile normal öğretim sürecine devam eden kontrol grubu öğrencilerinin problem çözme öntest puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Deney ve kontrol grubu öntest puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney-U Testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Deney ve kontrol grubu öntest puanlarının mann-whitney u testi analiz sonuçları

Grup	N	Sıra ortalama	Sıra toplamı	MW-U	p
Deney	20	22.48	449.50	160.500	.284*
Kontrol	20	18.53	370.50		

*p>.05

Analiz sonucuna göre problem çözme becerisi puanları açısından, deney grubunun Sıra Ortalaması (Sıra ortalama= 22.48) ile kontrol grubunun sıra ortalaması (sıra ort.= 18.53) arasında istatistiksel açıdan farklılık belirlenmemiştir (U= 160.500; p>.05). Deneysel işlem sonrasında aynı ölçek sontest olarak her iki grupta yer alan öğrencilere tekrar uygulanmıştır.

Araştırmanın ikinci alt problemi “Zekâ oyunları oynayan deney grubundaki öğrenciler ile normal öğretim sürecine devam eden kontrol grubundaki öğrencilerin problem çözme becerisi sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” şeklinde belirlenmiştir. Deney ve kontrol grubu sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için Mann Whitney-U Testi ile analiz yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Deney ve kontrol grubu sontest puanlarının mann-whitney u testi analiz sonuçları

Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	MW-U	p	Cohen d
Deney	20	25.85	517.00	93.000	.004*	1.029
Kontrol	20	15.15	303.00			

*p < .05

Analiz sonuçlarına göre problem çözme becerisi puanları açısından, kontrol grubunun sıra ortalaması (sıra ort.= 15.15) ile deney grubunun sıra ortalaması (sıra ort.= 25.85) arasında deney grubu lehine anlamlı farklılık gözlenmiştir (U= 93.000; p < .05). Deney grubunda uygulanan zekâ oyunlarına dayalı etkinliğin problem çözme becerileri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Etki büyüklüğü değeri farklılığın önemli olduğunu göstermektedir. Araştırma sürecinde herhangi bir zekâ oyunu oynamayan kontrol grubunda yer alan öğrencilere ilişkin analizlere ise aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Normal öğretim sürecine devam eden kontrol grubu öğrencilerinin problem çözme öntest – sontest puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Kontrol grubu öntest – sontest puanları arasında farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için Wilcoxon İşaret Testi ile analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Kontrol grubu öntest – sontest puanlarının wilcoxon işaret testi analiz sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıra	5	7.90	39.50	-1.475	.140*
Pozitif Sıra	11	8.77	96.50		
Eşit	4				
Toplam	20				

*p > .05

Analiz sonuçlarına göre kontrol grubundaki öğrencilerin problem çözme beceri öntest puanları ile sontest puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir ($Z=-1.475$, $p>.5$). Mevcut uygulamaların ya da herhangi bir zekâ oyunu etkinliği gibi ilave eğitim süreçleri olmadan mevcut programa göre yapılan öğrenme-öğretme süreçlerinin 8 haftalık bir sürede problem çözme becerisi üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Araştırma sürecinde deney grubu öğrencilerinin öntest sontest puanları arasında inceleme yapmak için yine Wilcoxon İşaret Testi kullanılmıştır.

Araştırmanın son alt problemi “Zekâ oyunları oynayan deney grubu öğrencilerinin problem çözme öntest – sontest puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir. Deney grubunun öntest – sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek için kullanılan Wilcoxon İşaret testi analiz sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Deney grubu öntest – sontest puanlarının wilcoxon işaret testi analiz sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p	Cohen d
Negatif sıra	2	1.75	3.50	-3.457	.001*	1.305
Pozitif sıra	15	9.97	149.50			
Eşit	3					
Toplam	20					

* $p < .05$

Analiz sonuçlarına göre deney grubunun öntest – sontest puanları arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir ($Z=-3.457$, $p<0.5$). Farklılığın sontest puanları lehine olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar, deney grubunda düzenlenen zekâ oyunları etkinliğinin öğrencilerin problem çözme becerileri üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Etki büyüklüğüne bakıldığında farklılığın önemli olduğu söylenebilir.

Sonuç ve öneriler

Araştırmada zekâ oyunlarının problem çözme becerisi üzerinde etkisi incelenmiştir. Bu çerçevede bir deney ve bir kontrol grubundan oluşan deneysel bir araştırma desenlenmiştir. Deney grubunda zekâ oyunlarına dayalı 8 haftalık bir etkinlik tasarlanmıştır. Kontrol grubundaki öğrenciler ise mevcut programa dayalı öğrenme – öğretme sürecine devam etmiş ve herhangi bir ilave etkinliğe katılmamıştır. Hem deney hem de kontrol grubuna deneysel işlem öncesi ve sonrasında “Problem Çözme Becerileri Ölçeği”, öntest ve sontest olarak uygulanmıştır. Deney ve kontrol grubunun öntest puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Bu durum her iki grubun problem çözme becerisi açısından benzer düzeyde olduğunu göstermiş ve daha sonraki karşılaştırmaların daha anlamlı olmasına katkı sağlamıştır. Araştırmada kontrol grubunun öntest ile sontest puanları arasında farklılık gözlenmemiştir. Başka bir ifade ile mevcut ilkökul 4. Sınıf öğretim programına dayalı 8 haftalık bir öğretimin sonunda öğrencilerin problem çözme becerileri anlamlı düzeyde farklılık göstermemiştir. Mevcut programlarda düşünme becerilerine (MEB, 2013, 2022) yer verilmiş olsa da hali hazırda 8 haftalık bir eğitim sürecinde mevcut programa dayalı etkinliklerin problem çözme becerileri üzerinde anlamlı etkiye sahip olmaması dikkate değer bir durumdur. Özellikle programlarda bir dizi değer, tutum, davranış ve alışkanlıklar ile becerilerin bulunmasının tek başına yeterli olmadığı, bu değerlerin öğrencilere kazandırılmasını garanti etmediğini (Dilekli ve Tezci, 2016) göstermektedir. Öğretmenlerin programda ön görülen özelliklerin sınıfta uygulamaya dönüştürmesi ya da mevcut programda yer alan etkinliklerin problem çözme becerisini kazandırmada yeterliliğin tartışmalı olduğu söylenebilir. Bu açıdan programın düşünme becerilerini özellikle de problem çözme becerisini geliştirmeye dayalı eğitim durumlarının incelenmesinin yararlı olacağı da söylenebilir.

Deney grubu ile kontrol grubunun sontest puanlarının analiz sonuçları istatistiksel açıdan deney grubu lehine anlamlı farklılık olduğunu göstermiştir. Ayrıca deney grubunun öntest ile sontest puanları arasında sontest lehine farklılık gözlenmesi, deney grubunda zekâ oyunlarının öğrencilerin düşünme becerilerinin gelişimine önemli ölçüde etkili olduğunu göstermektedir. İstatistiksel farkın önemine ilişkin yapılan güç testi analizi sonuçları farklılığın istatistiksel olarak önemli olduğunu işaret etmiştir. Deney grubunda zekâ oyunlarına dayalı yapılan etkinliğin öğrencilerin problem çözme becerilerini anlamlı düzeyde geliştirdiğini ve mevcut programdaki uygulamalara göre daha etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte deney grubunda yapılan zekâ oyunu etkinlikleri, normal eğitim sürecinin

ardından, günlük ders süresine ilave olarak akşam saatlerinde yürütülmüştür. Bu durumun sonuçlar üzerinde de etkili olma olasılığı söz konusudur. Normal eğitim – öğretim sürecine ilave olarak 8 hafta sürecinde akşam saatlerinde gerçekleştirilen zekâ oyunları etkinliğinin öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişimine normal programlara ilave bir katkı sağladığını göstermektedir.

Bottino vd. 'nin (2009), yaşları 8 ile 11 arasında değişen öğrencilere dijital zekâ oyunlarının oynatıldığı araştırmalarında öğrencilerin problem çözme becerilerinin yanı sıra akıl yürütme becerilerini geliştirdiği gözlenmiştir. Araştırmada her ne kadar bu araştırmadan farklı olarak dijital ortamdaki zekâ oyunları kullanılmış olsa da temelde zekâ oyunları ile gerçekleştirilmiş olması ve ilkokul öğrencileri üzerinde çalışılması bu araştırma ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca iki araştırmada da zekâ oyunlarının problem çözme becerisi gelişimine olumlu katkı sağladığına yönelik bulgular bulunmaktadır. Başka bir araştırmada ise Bottino vd. (2013), zekâ oyunu oynama ve okul performansı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre, zekâ oyunlarının öğrencilerin problem çözme ve akıl yürütme gibi düşünme becerilerinin gelişimini destekleyebileceği ifade edilmiştir. Durmaz ve Durmaz (2015) da zekâ oyunlarından biri olan Mangala' nın rutin olmayan problem çözme becerilerine etkisini incelemişlerdir. İlkokul 4. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmada rutin olmayan problemleri çözme başarısına olumlu bir etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Her iki araştırmada da ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri ile çalışılması, mangala oyununun kullanılması ve zekâ oyununun problem çözme becerisine olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmaması araştırmaların ortak noktaları olarak görülmektedir.

Çubukçu ve Bağçeli-Kahraman (2017), araştırmalarında okul öncesi dönemdeki çocukların problem çözme becerileri üzerinde satranç eğitiminin etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda satranç eğitimi verilen öğrencilerin satranç eğitimi almayanlara göre problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğunu gözlemlenmiştir. Bir başka çalışmada Kurbal (2015) zekâ oyunları oynayan öğrencilerin problem çözme becerilerinin geliştiği sonucuna ulaştığını ifade etmiştir. Bu çalışmalar yanında farklı çalışmalarda da akıl yürütme oyunları, işlem oyunları, strateji oyunları ve zekâ problemlerinin problem çözme becerisinin gelişimine katkı sağladığı belirtilmiştir (Lin vd., 2011; Reiter, 2014; Şeb ve Bulut-Serin, 2017; Bayramın, 2020). Yapılan araştırmalarda zekâ oyunlarının farklı stratejiler geliştirme, farklı bakış açıları kazanma, parça bütün ilişkisi kurma, öğrenilen stratejilerin sürekli olarak geliştirilmesi gibi nedenlerden ötürü problem çözme becerisi gelişimini desteklediği ifade edilmiştir (Ott ve Pozzi, 2012; Masal vd., 2013; Devecioğlu ve Karadağ, 2014; Altun, 2017; Marangoz ve Demirtaş, 2017; Türkoğlu, 2016). Gerek bu araştırmanın gerekse alan yazında yer alan araştırmaların sonuçlarından yola çıkarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Zekâ oyunları ortaokullarda seçmeli bir ders olarak öğretim programlarında yer almaktadır. Oyunun çocuğun zihinsel gelişimine sağladığı katkılar ve çocukların doğası da dikkate alındığında bu dersin okul öncesi eğitimden itibaren ilk ve ortaokullarda okutulmasının yararlı olacağı söylenebilir.
- Bu çalışmada yer alan zekâ oyunlarına dayalı etkinlikler ders dışı zamanlarda tasarlanmıştır. Zekâ oyunlarına dayalı etkinliklerin alan bağımlı öğretimi ile ilgili etkinliklerin programlarda tasarlanması düşünme becerilerinin gelişimine önemli katkı sağlayacağı söylenebilir.
- Bu çalışma yüz yüze oynanan ve kutu oyunları olarak bilinen oyunlar aracılığıyla yürütülmüştür. Farklı kutu oyunlarının yanı sıra dijital oyunların da hem problem çözme hem de diğer düşünme becerileri (eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, analitik düşünme vb.) üzerindeki etkilerinin incelenmesi alana katkı sağlayacaktır.
- Çalışma sadece ilkokul 4. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Hem farklı oyunlar hem de farklı kademe ve sınıflarında benzer çalışmalar yürütülerek hangi oyunların hangi sınıf ve eğitim kademesinde hangi becerilerin gelişimine etkileri olduğu belirlenebilir. Böylece zekâ oyunları alanında alan yazının gelişimine ve öğretmenlere öğretim tasarımında yol gösterici olabilir.

Kaynakça

- Adachi, P. J. ve Willoughby, T. (2013). More than just fun and games: the longitudinal relationships between strategic video games, self-reported problem solving skills, and academic grades. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(7), 1041-1052.
- Adalar, H. ve Yüksel, İ. (2017). Sosyal bilgiler, fen bilimleri ve diğer branş öğretmenlerinin görüşleri açısından zekâ oyunları öğretim programı. *Electronic Turkish Studies*, 12(28), 1-24. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12428>.
- Ağyar, E. (2016). Oyunun gelişim alanlarına etkisi ve çeşitli örnekler. H. Gülay-Ogelman, (Ed.). *Yaşamın ilk yıllarında oyun: oyuna çok yönlü bakış* içinde (ss. 113-127). Pegem Akademi.
- Akandere, M. (2006). *Eğitici okul oyunları* (3. Bs). Nobel Yayınları.
- Akdeniz, A. R. (2006). Problem çözme, bilimsel süreç ve proje yönetiminin fen eğitiminde kullanılması. S. Çepni. (Ed.). *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi* içinde (ss.203-256). Pegem A Yayıncılık.
- Aksoy, A. B. ve Dere Çiftçi, H. (2014). *Erken çocukluk döneminde oyun*. Pegem Akademi.
- Alkan, A. ve Mertol, H. (2017). Üstün yetenekli öğrenci velilerinin akıl-zekâ oyunları ile ilgili düşünceleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 57-62.
- Alkaş-Ulusoy, Ç. Saygi, E. ve Umay, A. (2017). İlköğretim matematik öğretmenlerinin zeka oyunları dersi ile ilgili görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 280-294. <http://10.16986/HUJE.2016018494>.
- Altun, M. (2013). *Düzenli eğitsel oyun oynayan 11-12 yaş grubu çocuklarda problem çözme becerisinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Altun M. (2017). *Fiziksel etkinlik kartları ile zekâ oyunlarının ilkökul öğrencilerinin dikkat ve görsel algı düzeylerine etkisi* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Alvi, M. (2016). A manual for selecting sampling techniques in research. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70218/1/MPRA_paper_70218.pdf ağ adresinden 08.08.2022 tarihinde erişildi.
- Ananiadou, K. ve Claro, M. (2009). 21st century skills and competences for new millennium learners in oecd countries. Oecd education working papers, No. 41. *OECD Publishing (NJI)*. <https://www.oecdilibrary.org/docserver/218525261154.pdf?expires=1666288741&id=id&accname=guest&checksum=7227103590BB81A6F71A20FAFF53FBE2> ağ adresinden 08.08.2022 tarihinde erişildi.
- Anlıak, Ş. ve Dincer, Ç. (2005). Okul öncesi dönemde kişiler arası bilişsel problem çözme becerilerinin geliştirilmesi. *Eğitim Araştırmaları*, 20, 122-134.
- Aşuluk, Y. (2020). Zeka oyunlarının ilkökul 3. Sınıf öğrencilerinin Türkçe dersinde okuduğunu anlama becerisine etkisi [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- ATC21S (2022). *The framework of 21st century skills as defined by ATC21s (Assesment and teaching of 21st century skills headquartered at the University of Melbourne)*. <http://www.atc21s.org/> ağ adresinden 11.01.2022 tarihinde erişildi.
- Aydın, A. ve Aydın, M. (2015). Geleneksel çocuk oyunlarının anadili eğitimine etkisi. *I. Uluslararası Türk dünyası çocuk oyun ve oyuncakları kurultayı tam metin bildiri kitabı* içinde (108-115). Pegem Akademi.
- Aydın, F. (2016). *Günümüz dünya sorunları*. Pegem Akademi.
- Aydoğan, Y. (2012). *Problem çözme ve problem çözme becerilerinin desteklenmesi* (2. Bs.). Özgüncök Yayıncılık.
- Batar, M. (2021). Zekâ oyunları ile ilgili yeni ve orijinal bir ders materyali geliştirilmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 4(2), 77-93. <https://doi.org/10.53046/ijotem.983844>.
- Bayramın, T. (2020). *6. sınıf öğrencilerinin zeka oyunlarında kullandığı problem çözme stratejilerinin belirlenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Bekmezci, H. ve Özkan, H. (2015). Oyun ve oyuncuğun çocuk sağlığına etkisi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 5(2), 81-87.
- Bellanca, J. A. (Ed.). (2010). *21st Century skills: rethinking how students learn*. Solution Tree Press.
- Belet-Bozacı, Ş. D. ve Güner-Özer, M. (2019). Öğrenmenin geleceği: 21. yüzyıl becerileri perspektifiyle Türkçe dersi öğretim programları. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(2), 708-738.

- Bingham, A. (2004). *Çocuklarda problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi* (A.F, Oğuzkan, Çev.), (6. Bs.). Milli Eğitim Basımevi.
- Burdette, H. L. ve Whitaker, R. C. (2005). Resurrecting free play in young children: looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation, and affect. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159(1), 46-50.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (19. Bs.). Pegem Akademi.
- Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk folkloru: inanışlar, töre ve törenler, oyunlar* (Vol. 40). Gerçek Yayınevi.
- Bottino, R. M. ve Ott, M. (2006). Mind games, reasoning skills, and the primary school curriculum. *Learning Media and Technology*, 31(4), 359.
- Bottino, R. M., Ott, M. ve Benigno, V. (2009). Digital mind games: experience-based reflections on design and interface features supporting the development of reasoning skills. *In Proc. 3rd European Conference on Game Based Learning*.
- Bottino, R. M., Ott, M., ve Tavella, M. (2013). Investigating the relationship between school performance and the abilities to play mind games. *In European Conference on Games Based Learning*, 62. Academic Conferences International Limited.
- Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(4), 510-525.
- Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21. yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 3112-3134.
- Cengiz, M. (2008). *Masa oyunlarında görsel-içerik ilişkisi ve uygulama çalışması* [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Costa, L.A. (2001). *Developing minds: A resource book for teaching thinking*. ASCD. Melbourne.
- Çakır, E. ve Kutlu-Karabıyık, B. (2017). Bütünleşik SWARA-COPRAS yöntemi kullanarak bulut depolama hizmet sağlayıcılarının değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(4), 417-434.
- Çubukçu, A. ve Bağçeli-Kahraman, P. (2017). Okulöncesi dönem çocuklarının problem çözme becerilerinin satranç eğitimi alma durumlarına göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 51-61.
- Dağlı, Z. (2020). An Analysis of the Role of intelligence games in policies aimed at fighting gaming addiction. *Turkish Journal on Addictions*, 7(2), 129-137.
- Demirel, T. (2015). *Zekâ oyunlarının Türkçe ve matematik derslerinde kullanılmasının ortaokul öğrencileri üzerindeki bilişsel ve duyuşsal etkilerinin değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Devecioğlu, Y. ve Karadağ, Z. (2014). Amaç, beklenti ve öneriler bağlamında zeka oyunları dersinin değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1). 41-61.
- Dilekli, Y. (2019). *Etkinliklerle düşünme öğretimi*. Ankara: Pegem.
- Dilekli, Y. ve Tezci, E. (2015). Öğretmenlerin düşünme becerilerinin öğretimine yönelik sınıf içi uygulamalar ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Education Sciences*, 10(4), 276-290.
- Dilekli, Y. ve Tezci, E. (2016). The relationship among teachers' classroom practices for teaching thinking skills, teachers' self-efficacy towards teaching thinking skills and teachers' teaching styles. *Thinking Skills and Creativity*, 21, 144-151.
- Dokumacı-Sütçü, N. (2021). Zeka oyunları ile ilgili yapılan bilimsel araştırmaların tematik ve metodolojik açıdan incelenmesi. *Electronic Journal Of Social Sciences*, 20(78).
- Dokuz, A. Ş. ve Çelik, M. (2017). Bulut bilişim sistemlerinde verinin farklı boyutları üzerine derleme. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 316-338.
- Ekiçi, M., Öztürk, F. ve Adalar, H. (2017). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının zeka oyunlarına ilişkin görüşleri. *Researcher: Social Science Studies*, 5(4), 489-502.
- Furdu, İ., Tomozei, C. ve Köse, U. (2017). Pros and cons gamification and gaming in classroom. *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 8(2), 57-58
- Gee, J. P. (2008). Learning and games. *MacArthur Foundation Digital Media and Learning Initiative* (21-40).

- Gray, P. (2012). Free play is essential for normal emotional development. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/freedom-learn/201206/free-play-is-essential-normal-emotional-development>. ağ adresinden 26.11.2018 tarihinde erişildi.
- Griceviz, (2022). *Griceviz nedir?* <https://griceviz.com/griceviz-nedir/> ağ adresinden 03.01.2022 tarihinde erişildi.
- Güneş, H. (2015). *Eğitim bilimleri terimleri sözlüğü*. Ütopya yayınevi.
- Güneş, F. (2020). Eğitimde ezber tartışmaları. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 409-418.
- Hazar, M. (2000). *Beden eğitimi ve sporda oyunla eğitim*. Tutibay Limitet Şirketi Yayınları.
- Higgins, S., Baumfield, V., Hall, E. ve Moseley, D. (2005). *A meta-analysis of the impact of the implementation of thinking skills approach on the pupils*. London: EPI, Social Science Research Centre: University of London.
- İpek, A. S. ve Okumuş, S. (2012). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematiksel problem çözüme kullandıkları temsiller. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(3), 681-700.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi* (12. Bs.). Nobel Yayın Dağıtım.
- Kul, M. (2018). Türk'ün strateji ve zekâ oyunu "mangala". *Electronic Turkish Studies*, 13(18), 979-990.
- Kurbal, M. S. (2015). *6. Sınıf zekâ oyunları dersi öğrencilerinin problem çözme stratejilerinin ve akıl yürütme becerilerinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Kurulgan, M. Ve Argan, M. (2007). Anadolu üniversitesi öğrencilerinin internet üzerinden bilgi arama davranışları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 291-304.
- Koç, C. (2014). İlköğretim öğrencilerinin problem çözme becerilerine yönelik algıları ve öğrenme sürecinde yardım istemeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(2), 659-678.
- Korkmaz, E. ve Gür, H. (2016). Öğretmen adaylarının problem kurma becerilerinin belirlenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 64-74.
- Koray, Ö. ve Azar, A. (2008). Ortaöğretim öğrencilerinin problem çözme ve mantıksal düşünme becerilerinin cinsiyet ve seçilen alan açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 125-136.
- Kömür, A. M. (2015). Tarihte en önemli 10 masa oyunu. <http://arkeofili.com/tarihteki-en-onemli-10-masa-oyunu/> ağ adresinden 06.11.2022 tarihinde erişildi.
- Li, J., Ma, S. ve Ma, L. (2012). The study on the effect of educational games for the development of students' logic-mathematics of multiple intelligence. *Physics Procedia*, 33, 1749-1752.
- Lin, C., Shao, Y., Wong, L., Li, Y. ve Niramitranon, J. (2011). The impact of using synchronous collaborative virtual tangram in children's geometric. *The Turkish Online Journal of Educational Tecnology*, 10(2), 250-258.
- Linsey, E. W. ve Colwell, M. J. (2003). Preschoolers' emotional competence: links to pretend and physical play. *Child Study Journal*, 33(1), 39-53.
- Marangoz D. ve Demirtaş Z. (2017). Mekanik zekâ oyunlarının ilköğretim 2.sınıf öğrencilerinin zihinsel beceri düzeylerine etkisi. *The Journal of International Social Research*, 10(53). <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-effect-of-mechanical-mind-games-on-mental-skill-levels-of-primary-schoolsecond-grade-students.pdf> ağ adresinden 28.12.2021 tarihinde erişildi.
- Mentalup, (2022). *Çocukların en sevdiği oyunlar*. <https://www.mentalup.net/> ağ adresinden 03.01.2022 tarihinde erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2013). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu zekâ oyunları dersi öğretim programı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *Zekâ oyunları kurs programı*. http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kurslar/Geleneksel%20Oyunlar%20ve%20Zek%C3%A2%20Oyunlar%C4%B1_Zeka%20Oyunlar%C4%B1%20Kurs%20Program%C4%B1.pdf ağ adresinden 29.12.2021 tarihinde erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2022). İlköğretim programları. <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> adresinden 01.10.2022 tarihinde erişildi.
- Mutlu Aydın, S. (2013). *Türkiye'de ilköğretim dördüncü sınıfta yapılan yaratıcı drama etkinliklerinin öğrencilerin problem çözme becerisine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

- Partnershipfor 21 Century Skills [P21], (2019). *Framework for 21st century learning*. http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf ağ adresinden 12.01.2022 tarihinde erişildi.
- Rahman, M. (2019). 21st century skill'problem solving': defining the concept. rahman, mm (2019). 21st century skill "problem solving": defining the concept. *Asian Journal of Interdisciplinary Research*, 2(1), 64-74.
- Reiter, H. B., Thornton, J., ve Vennebush, G. P. (2014). Using kenken to build reasoning skills. *Mathematics Teacher*, 107(5), 341-347.
- Sadıkoglu, A. (2017). *Zekâ ve akıl oyunları dersinin değerler eğitimindeki rolünün öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.
- Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Yargı yayınları.
- Şeker, T. B. (2005). Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler çerçevesinde bilgiye erişimin yeni boyutları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 377-391.
- Smith, P. K. ve Dutton, S. (1979). Play and training in direct and innovative problem solving. *Child Development*, 830-836.
- Soni, G. ve Kalra, M. (2014, February). A novel approach for load balancing in cloud data center. In *2014 IEEE International Advance Computing Conference (IACC)* (pp. 807-812). IEEE.
- Sevinç, M. (2005). *Gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. Morpa Kültür Yayınları.
- Sezgin, E. (2011). *Problem çözme becerisi ölçeğinin geliştirilmesi* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Spires, H. A., Rowe, J. P., Mott, B. W. ve Lester, J. C. (2011). Problem solving and game-based learning: effects of middle grade students' hypothesis testing strategies on learning outcomes. *Journal of Educational Computing Research*, 44(4), 453-472.
- Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], (2008). 21st Century Skills: How can you prepare students for the new global economy? <https://www.oecd.org/site/educeri21st/40756908.pdf> ağ adresinden 27.07.2020 tarihinde erişildi.
- Oruç Ş. ve Aygün M. (2015). Zekâ oyunları aracılığıyla internetin ve telefonun zararlı kullanımının azaltılması. *I. uluslararası Türk dünyası çocuk oyun ve oyuncakları kurultayı tam metin bildiri kitabı* (575-586). Pegem Akademi.
- Ott, M., ve Pozzi, F. (2012). Digital games as creativity enablers for children. *Behaviour & Information Technology*, 31(10), 1011-1019.
- Öztürk, T., Karakuş, U. ve Kılıçoğlu, G. (2012). Günümüz dünya sorunlarına yönelik tutum ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies*, 7(4), 2209-2224.
- Taylan, S. (1990). *Heppner' in problem çözme envanterinin uyarlama, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Tüm Akıl ve Zekâ Oyunları Federasyonu [TAZOF] (2022). Türkiye geneli öğretmenler günü akıl ve zeka oyunları turnuvası <https://www.tazof.org.tr/turnuvalar/> ağ adresinden 05.01.2022 tarihinde erişildi.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2022). *Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 02.01.2022 tarihinde erişildi.
- Thinkfun, (2022a). *Learning through play in and out of the classroom*. <https://www.thinkfun.com/teachers/> ağ adresinden 11.01.2021 tarihinde erişildi.
- Thinkfun, (2022b). *Rush hour games*. <https://www.thinkfun.com/products/rush-hour/> ağ adresinden 11.01.2022 tarihinde erişildi.
- Trilling, B. ve Fadel, C. (2009). *21st century skills: learning for life in our times*. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=VUrAvc8OB1YC&oi=fnd&pg=PR7&dq=21st+century+skills:+learning+for+life+in+our+times&ots=DxeSMv9riL&sig=uFVqwm-twbz5IOH_zWJkzUC2s08&redir_esc=y#v=onepage&q=21st%20century%20skills%3A%20learning%20for%20life%20in%20our%20times&f=false ağ adresinden 13.01.2022 tarihinde erişildi.
- Tuğrul, C. (1999). Duygusal zeka. *Klinik Psikiyatri*, 1, 12-20.
- Türkoğlu B. (2016). *Oyun temelli bilişsel gelişim programının (OTBGP) 60-72 aylık çocukların bilişsel gelişimlerine etkisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

- Tüm Üstün Zekâlılar Derneği [TÜZDER], (2022). *Zekâ ve akıl oyunları eğitim sertifikası programı*. <http://form.tuzder.org/view.php?id=13017> ağ adresinden 02.01.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Toker, S. (2011). Türkçe'nin anadili olarak öğretiminde ninni ve tekerlemelerin yeri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 1(1), 25-29.
- Voogt, J., ve Roblin, N. P. (2010). 21st century skills. *Discussienota. Zoetermeer: The Netherlands: Kennisnet*, 23(03), 2000.
- World Economic Forum [WEF], (2016). *The 10 skills you need to thrive in the fourth industrial revolution*. <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/> ağ adresinden 27.07.2020 tarihinde erişildi.
- Yıldırım, B. ve Özkahraman, Ş. (2011). Hemşirelikte Problem Çözme. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 155-159.
- Yıldız, E., Şimşek, Ü., ve Aras, H. (2017). The effect of the educational game method on students' social skills, attitude towards the school, and sciences learning anxiety. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(1), 381-400.
- Yıldız Teknik Üniversitesi Sürekli Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi [YTÜ-SEM], (2022). *Zeka oyunları eğitici eğitimi*. <https://sem.yildiz.edu.tr/uzaktan-egitim-online/zeka-ve-akil-oyunlari-egitici-egitimi.html> ağ adresinden 03.05.2022 tarihinde erişildi.
- Yalçınkaya, T. ve Ay-Yalçınkaya, A. E. (2016). Küreselleşme sürecinde akıl oyunları. *Journal of International Social Research*, 9(43).
- Zeybek, N. ve Saygı, E. (2018). Apartmanlar oyununun ortaokul matematik öğretmen adaylarının uzamsal görselleştirme yeteneklerine olan etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2541-2559.

Etik kurul onayı

Bu araştırma yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiş olup araştırmada kullanılan veriler 2017-2018 eğitim-öğretim yılı güz döneminde elde edilmiştir. Bu nedenle bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Altın ve kripto para piyasaları arasındaki ilişkilerin doğrusal olmayan modeller ile incelenmesi: Bitcoin ve Ethereum örneği*
Examining the relationships between gold and cryptocurrency markets with non-linear models: The case of Bitcoin and Ethereum

Gönderim Tarihi / Received: 27.08.2023

Hilmi Tunahan AKKUŞ¹

Kabul Tarihi / Accepted: 01.11.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1350805](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1350805)

ÖZ: Bu çalışmada altın ile kripto paralar arasındaki ilişkiler doğrusal olmayan modeller ile kapsamlı olarak araştırılmaktadır. Kripto paraları temsilen dijital altın olarak da adlandırılan en büyük kripto para Bitcoin ve en büyük akıllı kontrat platformu Ethereum çalışmada birlikte ele alınmaktadır. Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme testi bulgularına göre, ilgili değişkenler arasında çok zayıf düzeyde uzun dönemli ilişki, doğrusal olmayan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ise iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Son olarak düzeltilmiş dinamik koşullu korelasyon (cDCC-GARCH) sonuçlarına göre altın ve kripto paralar arasında genellikle pozitif ve sifıra yakın korelasyon bulunduğu, ancak COVID-19 salgınının görüldüğü 2020 yılı boyunca değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin daha da arttığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular yatırımcılar için portföy çeşitlendirmesi, risk yönetimi ve piyasa öngörüsü açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Altın, Kripto paralar, Bitcoin, Ethereum, Doğrusal olmayan modeller

ABSTRACT: In this study, the relationships between gold and cryptocurrencies are investigated extensively with nonlinear models. The largest cryptocurrency Bitcoin, also called digital gold, and the largest smart contract platform Ethereum are discussed together in the study. According to the nonlinear cointegration test findings of Hepsağ (2021), a very weak level long-term relationship was found between the related variables, and a two-way causality relationship was determined according to the nonlinear Granger causality test results. Finally, according to the corrected dynamic conditional correlation (cDCC-GARCH) results, it was determined that there is generally a positive and close to zero correlation between gold and cryptocurrencies, but the correlation between the variables increased even more during the year 2020, when the COVID-19 epidemic was observed. The findings provide important information for investors in terms of portfolio diversification, risk management and market forecasting.

Keywords: Gold, Cryptocurrencies, Bitcoin, Ethereum, Non-linear models

* Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. (Proje No: 2022/097).

¹Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Savaştepe MYO/Toptan ve Perakende Satış Bölümü/Emlak Yönetimi Programı, tunaakkus@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8407-1580>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

There are significant similarities between gold and cryptocurrencies. In particular, there is no central authority behind both assets, and therefore the pricing of them takes place at a global level. Determining the relationship of gold, one of the important precious metals, with recently developed cryptocurrencies can be important for investors, risk managers and portfolio managers. For this reason, there are many studies in the literature on the relations of gold or cryptocurrencies with exchange rates, as well as the relations of gold or cryptocurrencies with various investment instruments. O'Connor et al. (2015) only conducted an important literature search on gold. In their research, they presented a significant number of studies in the literature by classifying them in many aspects.

Capie, Mills and Wood (2005), Ciner, Gurdgiev and Lucey (2013), Zagaglia and Marzo (2013) examined the relationships between gold and exchange rates and/or various commodities and indices. Kristoufek and Vosvrda (2016) calculated the efficiency ranking of gold prices quoted in 142 different currencies worldwide; Bampinas and Panagiotidis (2015) examined the causal relationship between crude oil and gold spot prices. On the other hand, Dyhrberg (2016a), Şarkaya İçelloğlu and Engin Öztürk (2018), Topaloğlu (2019) focused on the relationship between Bitcoin and exchange rates, Bouri et al. (2017a) focused on the relationships between Bitcoin and commodity markets.

Studies in which cryptocurrency and gold are evaluated together are also included in the literature. Brière, Oosterlinck and Szafarz (2015), Bouri et al. (2017b), Corbet et al. (2018), Klein, Thu and Walther (2018), Korkmaz (2018), Selmi et al. (2018), Kang, McIver and Hernandez (2019), Pal and Mitra (2019), Symitsi and Chalvatzis (2019), Kuzu and Çelik (2020), Telek and Şit (2020), Baur and Hoang (2021), investigated the relationships between Bitcoin and alternative investment instruments consisting of stocks, bonds, various commodities including gold and exchange rates. Youssef (2020) identified the existence of herding behavior for the eighteen largest cryptocurrencies, as well as the factors that determine herding behavior.

Dyhrberg (2016b), Baur, Dimpfl, and Kuck (2018) and Smales (2019) modeled the volatility structures of Bitcoin, gold, dollar, various stock market indices and similar investment instruments and compared the properties of the related variables, unlike the above-mentioned studies. They tried to find out whether they belong to a similar asset class.

Methodology

In this study, the relationships between gold and cryptocurrencies are explained comprehensively with very different analysis techniques. First of all, whether the series exhibit nonlinear behavior is evaluated with the Brock, Deckert, Scheinkman and LeBaron (BDS) (1996) and Harvey-Leybourne (2007) tests, which are the most used tests in the literature. Then, whether the series is stationary or not is analyzed with both linear and nonlinear unit root tests. In this context, ADF is tested with linear unit root test and Kapetanios, Shin and Snell (KSS) (2003) nonlinear unit root test. In the next step, long-term relationships between gold and cryptocurrencies are investigated with a nonlinear cointegration test by Hepsağ (2021), and short-term relationships are investigated with the nonlinear Granger causality test proposed by Diks and Panchenko (2006) and Hiemstra-Jones (1994). Finally, the volatility relationships between the variables are discussed with the cDCC-GARCH model developed by Aielli (2013).

Findings and discussion

The results of both BDS and Harvey-Leybourne (2007) tests for determining the linearity/non-linearity of the series show that all variables exhibit nonlinear behavior. The results of both linear and nonlinear unit root tests carried out to determine the stationarity of the series; It has been decided that the series are not stationary at the level but become stationary at the first difference, in other words, their integration degree is I(1).

According to the non-linear cointegration test results of Hepsağ (2021), only in the case of raw data, there is cointegration at the 10% significance level between the variables, and no cointegration

relationship can be detected for the demeaned and detrended data. However, based on the 5% significance level, it can be decided that there is no cointegration relationship between the variables. The empirical findings of the nonlinear Granger causality test proposed by Diks and Panchenko (2006) and Hiemstra-Jones (1994) show that there are statistically significant and bidirectional causality relationships for all lags between cryptocurrencies and gold for the sample period.

Finally, cDCC-GARCH model results indicate the existence of a common movement between Bitcoin and Ethereum at the 1% significance level, and between cryptocurrencies and gold at the 10% significance level. As can be seen in the result here, a very low volatility relationship has been detected between cryptocurrencies and gold. In addition, alpha (α) and beta (β) parameters, which show the persistence of volatility, are also statistically significant. The dynamic conditional correlation relationship between Bitcoin and Ethereum is both very high, close to 1, and positive for all times within the scope of the study. The dynamic correlation relationship between gold and cryptocurrencies is generally positive, but close to zero. However, it can be seen that the correlation relationship increased even more during the year 2020, when the COVID-19 epidemic was observed.

Results and recommendations

According to the results of the cointegration test, the very weak long-term relationship between cryptocurrencies and gold or the absence of a long-term relationship shows that the relevant variables can be used together in portfolio diversification. This is an important issue for investors, portfolio managers and risk managers. The existence of a bidirectional Granger causality relationship between the variables, which is one of the other important findings of the study, shows that the value of the other variable can be used in predicting the values that the variables will take. This situation can provide important foresight information for investment decision makers. Finally, according to the results of the cDCC-GARCH method, it has been determined that there is generally a positive and close to zero correlation between gold and cryptocurrencies. However, during the year 2020, when the COVID-19 epidemic was observed, the correlation between the variables increased slightly. The findings are important in terms of risk management and portfolio diversification. The weak relationships between Bitcoin and Ethereum with gold allow for portfolio diversification opportunities for investors.

In future research, examining the relationship between gold and other cryptocurrencies other than Bitcoin or other crypto assets other than cryptocurrency may be an important research area. In addition, the return and volatility spillover relationships between the relevant variables can also be examined with the current TVP-VAR approach. As can be seen in the literature review section, studies on cointegration and causality relationships between gold and cryptocurrencies are very limited. It is thought that the studies to be carried out in this context may be beneficial in filling the important gap in the literature.

Giriş

Altın, çağlar boyunca para ve süs eşyası olarak kullanılan kıymetli bir madendir. Günümüzde ise genellikle tasarruf aracı ve süs eşyası olarak kullanılmakta, aynı zamanda endüstriyel kullanıma sahip bulunmaktadır. Tarih boyunca önemini her zaman koruyan altın, günümüzde herhangi bir kriz ya da ekonomik belirsizlik dönemlerinde “güvenilir liman” olarak genellikle sığınılan yatırım aracıdır. Diğer taraftan yakın dönemde geliştirilen kripto paralar şimdilik genellikle yatırım aracı olarak finansal piyasalarda işlem görmekte, ancak popülaritesi her geçen gün daha da artmaktadır. Özellikle ilk kripto para olan Bitcoin, dijital altın olarak anılmaktadır.

Bilindiği gibi bir varlığın para olarak kullanılabilmesi için ilgili varlığın nadir olması, bölünebilmesi, kolay taşınabilmesi, değerinin istikrarlı olması, dayanıklı olması gibi özellikleri taşıması gerekmektedir. Altın, bahsi geçen bu özelliklerin çoğunu sağladığı için tarihte para, aynı zamanda tarih boyunca toplumlar tarafından gözde bir yatırım ve değer biriktirme aracı olarak kullanılmış, günümüzde de halen kullanılmakta, özellikle kriz dönemlerinde güvenilir bir liman olarak görülmektedir. Kripto paralar da parasal özellikleri bakımından sıklıkla tartışılmaktadır. Ancak öncelikle çok farklı özelliklerde kripto para olması nedeniyle, tüm kripto paralar için bu konuda genelleme yapmanın doğru olmayacağını belirtmek gerekmektedir. Bitcoin özelinde bir değerlendirme yapmak gerekirse; nadir olma, bölünebilme, kolay taşınabilme, dayanıklı olma gibi paranın özelliklerinden bazılarını taşımakta, ancak “şimdilik” fiyatının istikrarlı olmaması yani değişken olması kripto paraların en çok tartışılan özellikleri arasında yer almaktadır. Ammous (2022), Bitcoin’in volatilitesindeki kalıcılığın, onun paranın üç temel fonksiyonundan biri olan hesap birimi olmasını engellediğini belirtmektedir. Ancak kripto paraların tarihin akışı içinde “henüz çok yeni” bir varlık sınıfı olduğunu da bu değerlendirmeleri yaparken dikkate almak gerekmektedir.

Altın ve kripto paralar arasında çok sayıda benzerlik bulunmakta, önemli benzerliklerden birisi, her iki varlığın da arkasında merkezi bir otoritenin bulunmamasıdır. Bu açıdan ilgili varlıkların arzı ve fiyatları belli bir ülke ya da merkezi otorite tarafından kontrol edilememekte, her iki varlığın fiyatlanması da global düzeyde gerçekleşmektedir. Her iki varlığın arzı da madencilik yoluyla gerçekleştirilmektedir. Kripto paralar, alternatif bir yatırım aracı olarak altına olan talebin azalmasına neden olabilmektedir. Ancak mevcut durumda kripto varlıklara olan talebin çok sınırlı olmasından dolayı dolar, euro, petrol, hisse senetleri, tahvil ve bonolar gibi diğer finansal ya da reel varlıklara göre kripto paraların altın üzerindeki etkisinin sınırlı olacağı düşünülebilecektir. Baur ve Hoang (2021), Bitcoin’in yeni altın, dijital altın veya altın 2.0 olarak adlandırılmakta olduğunu belirtmekte, Bitcoin’in gerçekten altın benzeri bir varlık olması durumunda Bitcoin ve altın getirileri arasında pozitif korelasyon beklemektedirler.

Kripto varlık piyasaları incelendiğinde, kısa zaman aralığında önemli değişikliklerin olduğu görülebilmektedir. Buna göre Kasım 2021 itibariyle kripto para piyasası yaklaşık 3 trilyon dolarlık piyasa kapitalizasyonuna yaklaşmışken, sonrasında piyasa hızlı bir düşüş sergileyerek Ağustos 2023 itibariyle yaklaşık 1 trilyon doların çok az üzerinde piyasa kapitalizasyonu seviyesine gerilemiştir. Piyasa hakimiyeti açısından yaklaşık %48 ile Bitcoin birinci sırada yer alırken, Ethereum yaklaşık %19 ile ikinci sırada yer almaktadır. Günlük işlem hacmi bakımından da yukarıdaki tarihlerdeki gibi benzer düşüşler yaşanmaktadır (coinmarketcap.com, 20.08.2023). Altın piyasalarına baktığımızda, altın fiyatlarında önemli volatiliteler görülmektedir. Altının piyasa değerinin yaklaşık 12,66 trilyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (companiesmarketcap.com/gold/marketcap, 20.08.2023). Buna göre altın piyasaları ile kripto piyasaları arasında piyasa değeri açısından önemli tutarda fark bulunmaktadır. Dünya Altın Konseyi verilerine göre 2022 sonu itibariyle altının toplam yer üstü stokları 208.874 tondur. Yani tarih boyunca yaklaşık 208.874 ton altın çıkarılmıştır ve bunun yaklaşık üçte ikisinin 1950’den beri çıkarıldığı belirtilmektedir (gold.org/goldhub/data/how-much-gold, 20.08.2023).

Önemli kıymetli metallere biri olan altının yakın dönemde geliştirilen kripto paralarla olan ilişkisinin belirlenmesi, yatırımcılar, portföy yöneticileri ve risk yöneticileri için önemli olabilmektedir. Corbet vd. (2018), kripto para birimlerinin spekülasyon balona meyilli olması ve balonların da nihayetinde finansal istikrarsızlığa sebep olması nedeniyle, kripto para piyasaları ile diğer varlık sınıfları arasındaki bilgi aktarım modellerini belirlemenin çok önemli olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada altın ile kripto paralar arasındaki getiri ve volatilité ilişkileri doğrusal olmayan modeller ile araştırılmaktadır. Söz konusu araştırma ile kripto paraların altınla olan uzun dönemli ilişkisi yani eşbütünlük ilişkisi ortaya çıkarılarak portföy çeşitlendirmesi açısından ilgililere yol gösterici bilgiler sunulmaktadır. Diğer taraftan araştırmada analizler, sadece doğrusal modeller yerine hem doğrusal hem de doğrusal olmayan ilişkileri dikkate alan modeller ile gerçekleştirilmektedir. Çalışmada değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü de açıklanarak tahmin öngörüsü açısından önemli bilgiler sağlanmaktadır. Son olarak ilgili değişkenler arasındaki volatilité ilişkileri de incelenmekte, böylelikle risk yöneticileri için yine önemli bilgiler sunulmaktadır. Böylece çalışmada ilgili değişkenler arasındaki ilişkiler çok farklı açılardan analiz edilmekte ve detaylı olarak araştırılmaktadır. Literatürde söz konusu değişkenler açısından bu kadar geniş çaplı araştırmanın yer aldığı çalışmalara rastlanmamıştır. Bunun yanında çalışma kapsamında uygulanan doğrusal olmayan eşbütünlük ve volatilité ilişkisi analizlerinde oldukça güncel testler kullanılmaktadır. Literatürde altın ve kripto para ilişkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda kripto para olarak Bitcoin ele alınmakta, bu çalışmada Bitcoin'in yanında Ethereum'un da altın ile ilişkileri analiz edilmektedir.

Giriş bölümünü takiben sonraki bölümünde literatür incelemesi yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla çalışmanın yöntemleri, ampirik bulgular ve bulgulara ilişkin tartışma açıklamaları bulunmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise sonuçlar ve genel değerlendirmelere yer verilmektedir.

Literatür taraması

Gerek altın gerekse kripto paralar önemli varlıklar arasında yer aldıkları için birçok çalışmada farklı açılardan incelenmişlerdir. Altın ya da kripto paraların döviz kurları ile ilişkileri, bunun yanında yine altın ya da kripto paraların çeşitli yatırım araçları ile ilişkileri literatürde sıklıkla yer almaktadır.2 Capie, Mills ve Wood (2005), çalışmalarında altının sterlin-dolar ve yen-dolar döviz kurları ile ilgili riskten korunma yeteneklerini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Ciner, Gurdgiev ve Lucey (2013), S&P 500 ve FTSE endeksleri, ABD ve İngiltere 10 yıllık hükümet tahvilleri, altın, petrol ve döviz kurlarının birbirlerine karşı olan korunma ve güvenli liman özelliklerini araştırmışlardır. Zagaglia ve Marzo (2013), altın fiyatları ile ABD Doları arasındaki ilişkinin son dönemde finansal piyasalarda yaşanan çalkantılardan nasıl etkilendiğini araştırmışlardır. Bampinas ve Panagiotidis (2015), ham petrol ve altın spot fiyatları arasındaki nedensel ilişkiyi incelemişler, araştırma sonucunda 2008 küresel kriz öncesi dönem için petrolden altına doğru doğrusal ve tek yönlü nedensellik, kriz sonrası dönemde ise çift yönlü doğrusal olmayan bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Kristoufek ve Vosvrda (2016), dünya çapında 142 farklı para birimlerinde kote edilen altın fiyatlarının etkinlik sıralamasını incelemişlerdir. Dyhrberg (2016a), çalışmasında Bitcoin'in dolar-euro, dolar-sterlin döviz kurları ve FTSE endeksi ile riskten korunma yeteneklerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Şarkaya İçellioğlu ve Engin Öztürk (2018), Bitcoin ile Dolar, Euro, Yen, Pound ve Yuan arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri araştırmışlardır. Bouri vd. (2017a), Bitcoin ve emtia piyasaları arasındaki ilişkiyi, Bitcoin'in emtia piyasalarındaki günlük hareketlere karşı bir çeşitlendirici, korunma veya güvenli liman görevi görme yeteneğini değerlendirerek incelemişlerdir. Bulgular, Aralık 2013 Bitcoin krizi öncesi dönem için Bitcoin'in emtialara ve enerji emtialarına karşı korunma ve güvenli liman özelliklerine sahip olduğunu, kriz sonrası dönemde Bitcoin'in yalnızca bir çeşitlendirici olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca enerji dışı emtialar için bulguların önemsiz olduğu çalışmada belirtilmektedir. Topaloğlu (2019), Bitcoin ile 8 ülkeye ait döviz kurları arasındaki eşbütünlük ve nedensellik ilişkisini araştırdığı çalışma sonuçlarında, tüm değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi tespit etmiştir. Ayrıca analizler sonucunda sadece Yuan'dan Bitcoin'e tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır.

Kripto para ve altının birlikte değerlendirildiği çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Brière, Oosterlinck ve Szafarz (2015), Bitcoin ile hisse senetleri, tahviller, çeşitli emtialar ve döviz kurlarından oluşan alternatif yatırım araçları arasındaki portföy çeşitlendirme faydalarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda incelenen dönem boyunca, Bitcoin yatırımının istisnai derecede yüksek ortalama getiri ve oynaklık dahil olmak üzere oldukça ayırt edici özelliklere sahip bulunduğu ve diğer varlıklarla

²O'Connor vd. (2015), altın üzerine önemli bir literatür araştırması gerçekleştirmişler ve araştırmalarında, literatürdeki önemli sayıda çalışmayı birçok açıdan sınıflandırarak sunmuşlardır.

korelasyonunun da oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Buna göre Bitcoin önemli çeşitlendirme faydaları sunmakta ve kapsamlı testler bu sonucu doğrulamaktadır. Bouri vd. (2017b), Bitcoin'in büyük dünya hisse senedi endeksleri, tahviller, petrol, altın, genel emtia endeksi ve ABD dolar endeksi için bir korunma ve güvenli liman görevi görüp görmediğini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda Bitcoin'in çoğu durumda çeşitlendirici ancak sadece birkaç durumda korunma ve güvenilir liman özelliklerine sahip olduğu belirlenmiştir. Bitcoin'in altın ile ilişkisine bakıldığında, açıklayıcı değişken altın için sabit katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Corbet vd. (2018), kripto para birimleri ile çeşitli finansal ve ekonomik varlıklar arasındaki ilişkileri farklı zaman ufuklarını da dikkate alarak araştırmışlar, araştırma sonucunda kripto para birimlerinin ilgili diğer varlıklardan izole edildiği ve popüler finansal varlıklardan ayrıldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bu durumun da kripto para birimlerinin yatırımcılara kısa dönemde çeşitlendirme faydası sağladığı belirtilmiştir.

Klein, Thu ve Walther (2018), Bitcoin ve altının hem kendi koşullu varyans özelliklerini ve yapılarındaki farklılıkları hem de diğer alternatif yatırım araçlarıyla olan ilişkilerini analiz ederek söz konusu iki değişkenin korunma ve finansal sıkıntı dönemlerindeki kaliteye uçuş (flight-to-quality) özelliklerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda altının piyasa sıkıntısı zamanlarında kaliteye uçuş ile finansal piyasalarda önemli bir rol oynadığı ancak Bitcoin'in tam tersi davrandığı belirlenmiştir. Ayrıca Bitcoin'in istikrarlı korunma yeteneklerine dair hiçbir kanıt elde edilememiştir. Son olarak Bitcoin-altın volatilité ilişkisine bakıldığında, her iki varlık arasında istikrarlı bir korelasyonun olmadığı sonucuna varılmıştır. Korkmaz (2018) çalışmasında hem altın, dolar, euro ve Bitcoin değişkenlerinde spekülâtif balonların varlığını hem de değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz sonuçlarında altın hariç diğer değişkenlerde fiyat balonlarının varlığı, ayrıca euro hariç tüm değişkenler arasında karşılıklı nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Selmi vd. (2018), Bitcoin'in petrol fiyatlarına göre bir korunma, güvenli liman veya çeşitlendirici olarak hareket etme yeteneğini, altın ile karşılaştırmalı olarak araştırmışlardır. Elde edilen bulgular, Bitcoin ve altının, petrol fiyat hareketleri için bir korunma, güvenli bir sığınak ve çeşitlendirme işlevi göreceğini, ancak bu özelliğin farklı piyasa koşullarına duyarlı olduğunu belirtmişlerdir. Sonuçlar, Bitcoin ve altının finansal stres zamanlarında neredeyse benzer şekilde davranma eğiliminde iken ekonomik istikrar zamanlarında farklı şekilde davranma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Kang, McIver ve Hernandez (2019), altın vadeli işlemlerinin Bitcoin fiyatları karşısında korunma ve çeşitlendirme özelliklerini incelemektedirler. Araştırma neticesinde; Bitcoin ve altın vadeli fiyatları arasında volatilité kalıcılığı, nedensellik ve faz farklılıklarına dair kanıtlar bulunmuş, ayrıca Avrupa devlet borç krizi sırasında bulaşmanın arttığı gözlemlenmiştir. İlgili varlıklar arasındaki volatilité ilişkisi genellikle pozitif ancak sifıra yakındır. DCC seviyesi 2010-2013 Avrupa borç krizi sırasında artmış, 2014-2016 yılları arasında negatif korelasyonlar görülmüştür. Pal ve Mitra (2019), Bitcoin ve farklı sınıflardaki finansal araçlar (S&P500 endeksi, altın ve buğday) arasındaki riskten korunma olasılıklarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda Bitcoin'in çalışma kapsamındaki tüm finansal araçlar ile hedge edilebileceği, ancak ilgili varlıklar arasında altının, Bitcoin'e karşı daha iyi bir riskten korunma sağladığı gösterilmektedir. Symitsi ve Chalvatzis (2019) iyi çeşitlendirilmiş bir portföyde Bitcoin'in örneklem dışı performansını değerlendirmişler ve işlem maliyetlerinden arındırılmış ekonomik kazançları tahmin etmişlerdir. Araştırma sonucunda Bitcoin'in dahil edilmesinden istatistiksel olarak önemli çeşitlendirme faydaları tespit etmişler, özellikle bu durumun emtialar için daha belirgin olduğunu belirtmişlerdir. Kuzu ve Çelik (2020), Bitcoin ile 8 borsa endeksi, altın, ham petrol ve ABD 10 yıllık bono faizinden oluşan alternatif yatırım araçları arasındaki uzun dönemli ilişkileri araştırmışlardır. Araştırma sonucunda Bitcoin ile ilgili diğer değişkenler arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Telek ve Şit (2020), dolar endeksi ve altın fiyatının Bitcoin üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre; ilgili değişkenler arasında uzun dönemli ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Youssef (2020), kripto paralar için sürü davranışının varlığını ve sürü davranışını belirleyen faktörleri araştırmıştır. Araştırma sonucunda söz konusu faktörlerden volatilité, S&P500 ve dolar endeksinin sürü davranışını azaltıcı; işlem hacmi, altın fiyatı ve ABD ekonomik politik belirsizlik endeksi (Economic Policy Uncertainty - EPU) değişkenlerinin ise sürü davranışını azaltıcı etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Baur ve Hoang (2021), farklı zaman, frekans ve kantiller için Bitcoin ile altın arasındaki korelasyonları araştırmışlar ve araştırma sonucunda değişkenler arasında sifıra yakın korelasyonlar bulunmuştur. Bu

bulguları yazarlar, Bitcoin'in altın benzeri özelliklerinin yatırımcılar tarafından kabul edilmeyen ve benimsenmeyen bir rivayet olduğu veya oyunda "gerçek" korelasyonu azaltan başka faktörlerin olduğu şeklinde açıklamaktadırlar. Söz konusu başka faktörler: İkame etkisi (yatırımcıların altın satın Bitcoin satın alması) ve yakalama etkisi (yatırımcıların altının piyasa ağırlığını yakalamak için Bitcoin satın alması) olabileceği belirtilmektedir.

İlişki temelli diğer çalışmalardan farklı olarak Bitcoin, altın, dolar, çeşitli borsa endeksleri vb. yatırım araçlarının volatilité yapılarının modellenerek, model sonuçlarının karşılaştırıldığı çalışmalar da literatürde bulunmaktadır. Dyhrberg (2016b) ve Baur, Dimpfl ve Kuck (2018) Bitcoin, altın ve doların volatilité yapılarını karşılaştırarak Bitcoin'in ne tür bir finansal varlık olarak sınıflandırmakta olduğu sorusuna odaklanmaktadır. Dyhrberg (2016b), araştırma sonucunda, Bitcoin'in hem altın hem de dolar ile birçok benzerliğe sahip olduğunu ancak çoğu yönünün altına benzediğini göstermektedir. Genel sonuç ise, Bitcoin'in merkezi olmayan doğası ve sınırlı pazar büyüklüğü nedeniyle bir para birimi ile bir emtia arasında bir yerde olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Baur vd. (2018), Dyhrberg (2016b) tarafından gerçekleştirilen çalışmayı replike ederek sonuçları genişletmişlerdir. Ampirik kanıtlar, Bitcoin'in altın ve fiat para birimlerinden çok farklı ve ilişkisiz olduğunu göstermektedir. Mevcut durumda Bitcoin'in aşırı getirileri ve oynaklığının, altından veya ABD dolarından ziyade oldukça spekülâtif bir varlığa benzediğini belirtmişlerdir. Smales (2019) ise Bitcoin, altın, tahvil vadeli işlemleri, çeşitli borsa endeksleri ve hisse senedi endeks özelliklerini karşılaştırarak Bitcoin özelliklerinin, piyasa kargaşası döneminde güvenli bir sığınak sağlayıp sağlamayacağı üzerine odaklanmıştır. Sonuçlar, Bitcoin'in güvenli bir liman olarak görülmemesi gerektiğini göstermektedir. Yine analiz sonuçlarına göre Bitcoin diğer varlıklardan daha değişken ve daha az likittir yani diğer varlıklardan daha farklı özelliklere sahip bulunmaktadır.

Altın-kripto para ilişkisi üzerine yukarıdaki literatür açıklamaları, Tablo 1'de özet olarak sunulmaktadır. Ayrıca ilgili çalışmalarda uygulanan yöntem ve veri setine ilişkin özet bilgiler de Tablo 1'e dahil edilmektedir.

Tablo 1: Literatür özeti

Kaynak	Örneklem	Veri ve Frekans	Yöntem
Capie vd. (2005)	Altın, sterlin-dolar ve yen-dolar döviz kurları	08.01.1971-20.02.2004 (Haftalık)	EGARCH model
Ciner vd. (2013)	S&P 500 ve FTSE endeksleri, ABD ve İngiltere 10 yıllık hükümet tahvilleri, altın, petrol, döviz kurları	01.1990-06.2010 (Günlük)	DCC model Kantil regresyon
Zagaglia ve Marzo (2013)	Altın, ABD doları	13.10.2004-05.03.2010 (Günlük)	BEKK-GARCH model
Bampinas ve Panagiotidis (2015)	Ham petrol, spot altın	01.2003-12.2012 (Günlük)	Doğrusal, doğrusal olmayan ve zamanla değişen nedensellik testleri Johansen eşbütünleşme testi GARCH-BEKK model Probit regresyon
Brière vd. (2015)	Bitcoin, hisse senetleri, tahviller, döviz kurları, altın, petrol, hedge fonları, gayrimenkul	23.07.2010-27.12.2013 (Haftalık)	Huberman ve Kandel (HK) ile Ferson, Foerster ve Keim (FFK) ortalama-varyans yayılma testleri
Dyhrberg (2016a)	Bitcoin, dolar-euro ve dolar-sterlin döviz kurları, FTSE endeksi	19.07.2010-22.05.2015 (Günlük)	KPSS ve DF-GLS birim kök testleri T-GARCH model
Dyhrberg (2016b)	Bitcoin, Federal fonlama oranı, döviz kurları (USD-EUR, USD-GBP), FTSE endeksi, altın futures, altın	19.07.2010-22.05.2015 (Günlük)	GARCH ve EGARCH modeller

Kristoufek ve Vosvrda (2016)	Altın (142 ülke fiyatıyla)	01.01.2011-30.11.2014 (Günlük)	Uzun dönemli bağımlılık ölçütleri Fraktal boyut ölçüleri Yaklaşık entropi
Bouri vd. (2017a)	Bitcoin, S&P emtia endeksleri	18.07.2010-28.12.2015 (Günlük)	CCC, DCC ve ADCC modeller Regresyon analizi
Bouri vd. (2017b)	Bitcoin, hisse senetleri, tahviller, para birimleri, emtialar (petrol, altın)	18.07.2011-22.12.2015 (Günlük ve haftalık)	DCC model Regresyon analizi
Baur vd. (2018)	Bitcoin, Federal fonlama oranı, döviz kurları (USD-EUR, USD-GBP), FTSE endeksi, altın futures, altın, MSCI World endeksi	19.07.2010-22.05.2015 19.07.2010-14.07.2017 (Günlük)	GARCH, EGARCH ve GJR-GARCH modeller
Corbet vd. (2018)	Bitcoin, Ripple, Litecoin, MSC GSCI Toplam Getiri endeksi, ABD doları, SP500 endeksi, COMEX altın, VIX, Markit ITTR110 endeksi	29.04.2013-07.02.2014 10.02.2014-30.04.2017 (Günlük)	Diebold ve Yilmaz metodu Barunik ve Krehlik metodu
Klein vd. (2018)	Bitcoin, altın, gümüş, WTI ham petrol, S&P500, MSCI World ve MSCI EM50 endeksleri, CRIX kripto para endeksi	02.07.2011-31.12.2017 31.07.2014-31.12.2017 (Günlük)	ADF birim kök testi APARCH ve FIAPARCH modeller BEKK-GARCH model
Korkmaz (2018)	Bitcoin, dolar, euro, altın	01.08.2011-23.03.2018 (Günlük)	ADF ve PP birim kök testleri Toda-Yamamoto nedensellik SADF ve GSADF balon testleri EGARCH model
Selmi vd. (2018)	Bitcoin, altın, petrol	13.09.2011-29.08.2017 (Günlük)	BDS testi Kantil üzerine kantil regresyon GARCH model
Şarkaya İçellioğlu ve Engin Öztürk (2018)	Bitcoin, dolar, euro, yen, pound, yuan	29.04.2013-22.09.2017 (Günlük)	ADF ve PP birim kök testleri Engle-Granger eşbütünleşme testi Johansen eşbütünleşme testi Granger nedensellik testi
Kang vd. (2019)	Altın futures, Bitcoin	26.07.2010-25.10.2017 (Haftalık)	DCC-GARCH model Dalgacık tutarlılık analizi
Pal ve Mitra (2019)	Bitcoin, S&P500 bileşik fiyat endeksi, altın, buğday	03.01.2011-19.02.2018 (Günlük ve haftalık)	DCC-GARCH, ADCC-GARCH ve GO-GARCH modeller
Smales (2019)	Apple ve Twitter hisse senetleri, Bitcoin, 10 yıllık tahvil vadeli işlemleri, altın, S&P 500 hisse senedi endeksi ETF'leri, Nasdaq endeksi	08.2011-06.2018 (Günlük)	Korelasyon analizi Getirilerin varyans ve likidite eşitliği testleri
Symitsi ve Chalvatzis (2019)	Bitcoin, döviz kurları, altın, petrol, çeşitlendirilmiş bir hisse senedi havuzu	20.09.2011-14.07.2017 (Günlük)	GJR-GARCH model DCC model SADF balon testi
Topaloğlu (2019)	Bitcoin, 8 döviz kuru	03.02.2012-04.10.2017 (Günlük)	ADF ve Zivot-Andrews birim kök testleri Gregory-Hansen eşbütünleşme testi Granger nedensellik testi
Kuzu ve Çelik (2020)	Bitcoin ve 8 borsa endeksi, altın, ham petrol, ABD 10 yıllık bono faizi	01.2013-05.2018 (-)	ADF ve PP birim kök testleri ARDL sınır testi

Telek ve Şit (2020)	Bitcoin, altın, dolar endeksi	2012-2019 (Aylık)	ARDL sınır testi
Youssef (2020)	En büyük 18 kripto para, altın, ABD doları, ABD EPU, ortalama borsa getirisi, S&P500 endeksi, işlem hacmi, volatilité	28.04.2013-10.11.2019 (Günlük)	En küçük kareler (EKK) yöntemi TVP regresyon
Baur ve Hoang (2021)	Bitcoin, altın, Bitcoin Google araştırma hacmi, altın Google araştırma hacmi	2011–2021 (Günlük, haftalık ve aylık)	DCC model Kantil korelasyon

Tablo 1 incelendiğinde değişkenler arasındaki volatilité ilişkilerinin yoğunlukla araştırıldığı görülebilmektedir. Ayrıca literatürdeki çalışmalarda kripto paraları temsilen Bitcoin ele alınmakta, diğer kripto varlıklar sadece Corbet vd. (2018) çalışmasında kullanılmaktadır. Piyasa kapitalizasyonu açısından en büyük ikinci kripto para olan Ethereum ilginçtir ki yukarıdaki literatür çalışmalarının hiçbirinde yer almamaktadır. Aynı şekilde gerçekleştirilen çalışmalarda ortalamada doğrusal olmayan modellere neredeyse hiç kullanılmamıştır. Bunun yanında literatürdeki altın ve kripto para ilişkileri üzerine gerçekleştirilen analizlerde cDCC-GARCH modelinin de kullanılmadığı görülebilmektedir.

Yöntem

Giriş bölümünde de açıklandığı gibi bu çalışmada altın ve kripto paralar arasındaki ilişkiler çok farklı analiz teknikleri ile açıklanmaktadır.

Serilerin doğrusal dışılığı (nonlinearity) testleri

Zaman serileri literatüründe doğrusal dışılığın test edilmesinde çok sayıda doğrusal dışılık testleri bulunmaktadır. Güriş (2020), söz konusu testleri “belirli bir model tipine özgü olmayan genel testler” ve “belirli doğrusal olmayan yapıya özgü testler” olarak iki gruba ayırmaktadır. Bu çalışmada literatürde en çok kullanılan testlerden Brock, Deckert, Scheinkman ve LeBaron (BDS) (1996) ile Harvey ve Leybourne (2007) testleri kullanılmaktadır.

BDS testi, aslında serilerin bağımsız ve özdeş dağılıma (independent and identically distributed – iid) uygunluğunu sınamaktadır. Bu test tanımlama hatası testi olarak kullanılmaktadır (Güriş, 2020: 93). BDS testi, bağımsızlık için bir portmanteau testi olup özünde, farklı hata terimi çiftleri arasındaki mesafeyi incelemektedir. Buna göre “d” belirli bir mesafeyi temsil etsin, ε_t ve ε_{t-1} ise hata terimi dizisinin iki gerçekleşmesi olsun. Hata teriminin tüm değerleri bağımsızsa, herhangi bir hata terimi çifti (ε_i , ε_j) arasındaki mesafenin “d” değerinden küçük olma olasılığı tüm i ve j’ler için aynı olmalıdır (Enders, 2014: 416). Bu test, bir dizide örüntü olup olmadığına yönelik bir test olup, ağırlıklı olarak doğrusal olmamalara ilişkin kanıt olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır (Brooks, 2014: 680). Alternatif hipotezin belirtilmediği BDS testi için yokluk hipotezi (BDS, 1996: 198):

H_0 : Zaman serisi örneği, iid olan bir veri oluşturma sürecinden gelmektedir.

Yukarıdaki yokluk hipotezinin reddedilmesi durumunda serinin doğrusal olmadığına karar verilmektedir. Çalışmada kullanılan diğer bir doğrusal dışılık testi de Harvey ve Leybourne (2007) testidir. Bu test, yumuşak geçişli otoregresif modellerden ESTAR veya LSTAR tipi bir doğrusal dışılık testidir. Harvey ve Leybourne (2007), I(0) ve I(1) süreçlerin varlığına birlikte izin veren aşağıdaki denklemi önermektedirler:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Y_{t-1}^2 + \beta_3 Y_{t-1}^3 + \beta_4 \Delta Y_{t-1} + \beta_5 (\Delta Y_{t-1})^2 + \beta_6 (\Delta Y_{t-1})^3 + \varepsilon_t \quad (1)$$

H_0 : $\beta_2, \beta_3, \beta_5, \beta_6 = 0$ (Seri, doğrusal davranış sergilemektedir).

H_1 : $\beta_2, \beta_3, \beta_5, \beta_6$ en az biri $\neq 0$ (Seri, doğrusal dışı davranış sergilemektedir).

Harvey ve Leybourne (2007) testi, Ki-Kare (χ^2) dağılımına uygunluk göstermektedir. Hesaplanan test istatistiğinin χ^2 tablo değerinden büyük olması durumunda, sıfır hipotezi reddedilmekte yani ilgili serinin doğrusal dışı davranış sergilediğine karar verilmektedir.

Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri

Çalışmada öncelikle Dickey ve Fuller (1981) tarafından önerilen standart ADF birim kök testi, sonrasında ise doğrusal olmayan alternatif bir birim kök testi olan Kapetanios, Shin ve Snell (KSS) (2003) birim kök testi uygulanmaktadır.

Serilerin durağanlığı genellikle ADF birim kök testi ile sınanmaktadır. ADF birim kök testi aşağıdaki üç model üzerinden gerçekleştirilmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (\text{sabit terimsiz ve trendsiz model}) \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (\text{sabit terimli model}) \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (\text{sabit terimli ve trendli model}) \quad (4)$$

Burada ΔY_t ; $Y_t - Y_{t-1}$ 'yi yani değişkenin birinci farkını, Y_t ; bağımlı değişkeni, μ ; sabit terimi, ε_t ; hata terimini ve son olarak m ise optimum gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Optimum gecikme uzunluğu, bilgi kriterlerine göre belirlenmektedir. Birim kökün varlığına ilişkin hipotezler:

$$H_0: \delta = 0 \quad (\text{Seride birim kök vardır yani seri durağan değildir})$$

$$H_1: \delta < 0 \quad (\text{Seride birim kök yoktur yani seri durağandır})$$

ADF testi sonucunda elde edilen tau test istatistiği, MacKinnon (1996) değerleriyle karşılaştırılarak birim kökün varlığı araştırılmaktadır. Hesaplanan test istatistiğinin MacKinnon (1996) kritik değerinden küçük olması durumunda sıfır hipotezi reddedilmekte yani ilgili serinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

KSS (2003) birim kök testi, ESTAR modele dayanan ve doğrusal olmayan bir birim kök testi olup aşağıdaki gibi formülize edilmektedir:

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} [1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)] + \varepsilon_t \quad (5)$$

Denklem 5'te yer alan γ parametresi düzgünleştirme parametresi iken θ parametresi iki rejim arasındaki geçişin hızını belirleyen parametredir. θ parametresinin teorik olarak pozitif işarete sahip olması beklenmekte ve bu parametre "sıfır" değerine ne kadar yakınsa zaman serisine ait sürecin o kadar doğrusal dışı davranış sergilediği, "bir" değerine yaklaştıkça da sürecin doğrusal olarak ifade edileceği belirtilmektedir (Hepsağ, 2022: 36). Teste ait hipotezler (KSS, 2003: 363):

$$H_0: \theta = 0 \quad (\text{Seride birim kök vardır yani seri durağan değildir})$$

$$H_1: \theta > 0 \quad (\text{Seride doğrusal olmayan ESTAR durağanlık vardır})$$

Doğrusal olmayan eşbütünleşme testi

Hepsağ (2021), yakın dönemde doğrusal olmayan bir eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Söz konusu testte Hepsağ (2021), Sollis (2009) çalışmasını takip ederek negatif ve pozitif şokların farklı etkiye sahip olduğu "Asimetrik Üssel Yumuşak Geçişli Hatası Düzeltme Modeli (AESTAR-ECM)" önermektedir. Bu test aşağıdaki gibi formülize edilmektedir:

$$\Delta y_t = G_t(\theta_1, u_{t-1}) \{S_t(\theta_2, u_{t-1}) \gamma_1 + (1 - S_t(\theta_2, u_{t-1})) \gamma_2\} u_{t-1} + \psi' \Delta x_t + \sum_{i=1}^p \omega_i' \Delta z_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Denklem 6'daki $z_t = (y_t, x_t)'$ gözlemlenebilir I(1) değişkenlerinin $n \times 1$ boyutlu vektörü, y_t bağımlı değişken, $x_t' = (x_{1t}, \dots, x_{kt})$ ise $k \times 1$ boyutlu bağımsız değişken vektörü, u_t uzun dönem modeline ait hata terimidir. Teste ait hipotezler (Hepsağ, 2021: 402):

$$H_0: \theta_1 = 0 \quad (\text{Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur})$$

$$H_1: \theta_1 > 0 \quad (\text{Değişkenler arasında simetrik veya asimetrik ESTAR eşbütünleşme ilişkisi vardır})$$

Yukarıdaki hipotezlerden değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade eden yokluk hipotezinin reddedilip alternatif hipotezin kabul edilmesi durumunda, simetrik ESTAR eşbütünleşme ilişkisine karşı asimetrik ESTAR eşbütünleşme ilişkisi, standart F testi kullanılarak sınanmaktadır.

Doğrusal olmayan nedensellik testi

Ekonometrik analizlerde nedensellik; bir değişkenin başka bir değişkeni etkilemesi değil, bir değişkenin geçmiş davranışları yoluyla başka bir değişkenin gelecekteki davranışlarının öngörülmesidir. Yani nedensellik kavramı ile sadece “öngörü gücü” ifade edilmektedir (Brooks, 2014: 335; Asteriou ve Hall, 2016: 336; Akkuş, 2021: 283). Granger (1969) tarafından geliştirilen doğrusal nedensellik testini takiben, sonraki dönemlerde doğrusal olmayan ilişkiler üzerine nedenselliğin araştırıldığı çeşitli parametrik olmayan çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmalar arasında Hiemstra ve Jones (1994) ile Diks ve Panchenko (2006) çalışmaları öne çıkmaktadır.

Hiemstra ve Jones (1994), Baek ve Brock’un (1992) asimptotik teoriye dayalı kritik değerlerle koşullu bağımsızlık testini modifiye etmişlerdir (Diks ve Panchenko, 2006: 1650). Hiemstra-Jones tarafından kullanılan doğrusal olmayan Granger nedensellik testi, zaman serileri içinde ve boyunca zamansal ilişkilerin parametrik olmayan tahmin edicilerine dayanmaktadır (Hiemstra ve Jones, 1994: 1640). Diks ve Panchenko (2006), Hiemstra-Jones (1994) tarafından önerilen doğrusal olmayan Granger nedensellik testinin sıfır hipotezini (nedensellik yoktur) aşırı reddetme eğiliminde olduğunu belirterek hem bunun nedenini araştırmışlar hem de yeni bir test istatistiği (T_n) önermişlerdir. Söz konusu yeni test istatistiğinin basit gösterimi aşağıdaki gibidir (Diks ve Panchenko, 2006: 1650):

$$T_n(\varepsilon) = \frac{(n-1)}{n(n-2)} \sum_{i=1}^n \left(\hat{f}_{X,Y,Z}(X_i, Y_i, Z_i) \hat{f}_Y(Y_i) - \hat{f}_{X,Y}(X_i, Y_i) \hat{f}_{Y,Z}(Y_i, Z_i) \right) \quad (7)$$

Doğrusal olmayan Granger nedensellik testinin hipotezleri şöyledir:

H_0 : Doğrusal dışı Granger nedensellik yoktur.

H_1 : Doğrusal dışı Granger nedensellik vardır.

cDCC-GARCH model

Küreselleşmeyle birlikte farklı finansal piyasalar arasındaki ilişkiler de artmaktadır. GARCH modeller değişkenlerin varyanslarındaki doğrusal olmama özelliğini modellemekte, çok değişkenli GARCH modeller (Multivariate GARCH - MVGARCH) ise değişkenlerin varyansları arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Literatürde Vektör GARCH (VECH), Köşegen (Diagonal) VECH, Baba- Engle-Kraft-Kroner GARCH (BEKK-GARCH), Sabit Koşullu Korelasyon (Constant Conditional Correlation - CCC), Dinamik Koşullu Korelasyon (Dynamic Conditional Correlation – DCC), Dinamik Eş Korelasyon (Dynamic Equicorrelation – DECO) olmak üzere çeşitli MVGARCH modeller yer almaktadır. VECH ve BEKK modelleri, fazla parametrelili olması nedeniyle tercih edilmemekte, bu modeller yerine CCC ve DCC modelleri daha çok tercih edilmektedir. Ancak CCC modeli de değişkenler arasındaki koşullu korelasyonların sabit olduğunu varsaymakta, bu yönüyle koşullu korelasyonların zamanla değişimini temel alan DCC modele göre literatürde çok daha az tercih edilmektedir.

DCC modelinin Engle (2002) tarafından geliştirilmesinin ardından DCC modelinin uzantısı veya düzeltilmesi olan çeşitli modeller de geliştirilmiştir. Bu kapsamda Cappiello, Engle ve Sheppard (2006) tarafından Asimetrik DCC (ADCC), sonrasında Aielli (2013) tarafından Düzeltilmiş DCC (Corrected DCC – cDCC) modelleri önerilmiştir. Aielli (2013), DCC büyük sistem tahmin edicisinin tutarsız olabileceği ve DCC korelasyon parametrelerinin geleneksel yorumunun yanıltıcı sonuçlara yol açabileceğini belirterek DCC modelinin düzeltilmiş versiyonunu (cDCC) sunmuştur. cDCC model aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Aielli, 2013: 285):

$$Q_t = (1 - \alpha - \beta)S + \alpha \{Q_{t-1}^{*1/2} \varepsilon_{t-1} \varepsilon'_{t-1} Q_{t-1}^{*1/2}\} + \beta Q_{t-1} \quad (8)$$

Aielli (2013) tarafından gerçek verilere dayalı olarak yapılan uygulama sonuçları, cDCC korelasyon tahminlerinin DCC korelasyon tahminlerinden eşit veya önemli ölçüde daha iyi performans gösterdiğini kanıtlamıştır.

Bulgular ve tartışma

Çalışmada altın ile kripto para piyasaları arasında ilişkiler araştırılmaktadır. Analizler için 02.01.2018-08.06.2023 dönemine ait günlük kapanış fiyatları kullanılmış, Amerikan doları cinsinden ons altın (GOLD) ve yine Amerikan doları cinsinden Bitcoin (BTC) ve Ethereum (ETH) verileri finance.yahoo.com adresinden alınmıştır. Söz konusu dönemin seçiminde Ethereum fiyatlarının diğer değişkenlere göre daha eskiye gitmemesi belirleyici olmuştur. Ayrıca araştırma dönemi COVID-19 küresel kriz dönemini de kapsamaktadır. Kripto para piyasasını temsilen literatürde en çok kullanılan ve en büyük kripto para olan Bitcoin, bunun yanında en büyük ikinci kripto para olan Ethereum seçilmiştir. Bitcoin ilk çıkarılan kripto para olmasının yanı sıra ilgili piyasanın yaklaşık yarısını, diğer taraftan Ethereum ise söz konusu piyasanın yaklaşık %19'unu temsil etmektedir (coinmarketcap.com, 20.08.2023). Ayrıca literatür incelemesinde görüldüğü üzere Ethereum, daha önce altınla ilişkili çalışmalarda ele alınmamıştır. Aşağıda söz konusu değişkenlerin kapanış fiyatlarına ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

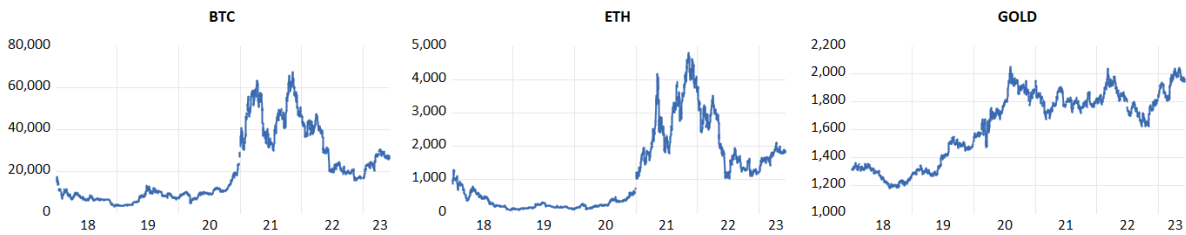
Tablo 2: Tanımlayıcı istatistikler

	BTC	ETH	GOLD
Ortalama	20780.42	1197.198	1633.201
Medyan	11916.33	654.812	1728.700
Maksimum	67566.83	4812.087	2051.500
Minimum	3242.485	84.30830	1176.200
Std. Sapma	16416.83	1166.976	253.3250
Çarpıklık	0.984842	1.059461	-0.375898
Basıklık	2.780210	3.175918	1.686572
Jarque-Bera	224.0574 (0.000000)	257.8729 (0.000000)	130.6421 (0.000000)
Gözlem	1369	1369	1369
ARCH (5)	5.3672 (0.0001)	6.4953 (0.0000)	14.165 (0.0000)
ADF	-1.668481	-1.875179	-2.347563
Δ ADF	-37.74692***	-40.34163***	-38.06843***

Not: ***; ilgili serinin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir. ADF testi için; düzey değerlerinde sabitli ve trendli, birinci farkında ise sabitli model test sonuçları yer almaktadır. Parantez içindeki değerler, olasılık değerlerini, ARCH (5), LM koşullu varyans testini göstermektedir.

Tablo 2'de yer alan tanımlayıcı istatistiklere göre ilgili dönemde kripto para fiyatlarındaki maksimum ve minimum değerler arasındaki aşırı farklılık dikkat çekmektedir. Bu fiyat değişkenliği durumu, serilerin standart sapma değerlerinden de açıkça görülebilmektedir. Diğer taraftan BTC ve ETH serileri sağa çarpık, GOLD serisi ise sola çarpıktır. Çarpıklık değeri, asimetrik modellerin kullanılıp kullanılmayacağı konusunda fikir vermektedir. Jarque-Bera test sonuçları tüm serilerin normal dağılmadığını göstermektedir. Bu durum model tahminlerinde dikkate alınmalıdır. LM koşullu varyans testi sonuçlarına göre serilerde ARCH etkisi bulunmaktadır. Son olarak standart ADF birim kök testi sonuçlarına göre tüm seriler düzeyde durağan değilken birinci farklarında %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. Şekil 1'de tüm değişkenlere ait fiyat serisi grafikleri gösterilmektedir.

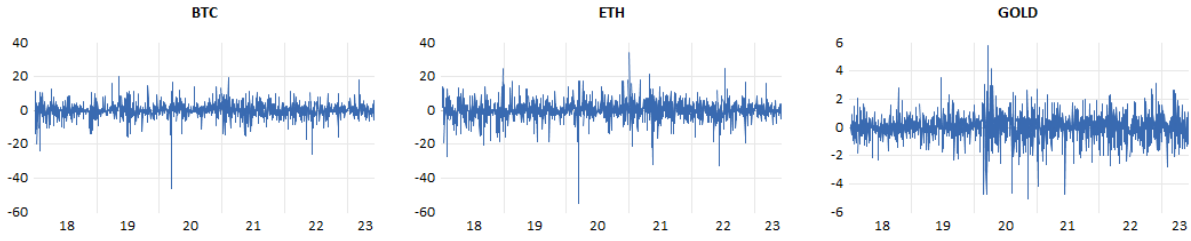
Şekil 1: Değişkenlere ait fiyat serisi grafikleri

Şekil 1'e göre BTC ve ETH fiyatları 2020 yılının birinci çeyreğinden itibaren hızlı yükseliş göstermiş, daha sonra 2022 yılının ortalarında tekrar eski düzeyine yakın bir seviyeye düşmüştür. Diğer taraftan altın serisi ise kripto varlıklara göre daha istikrarlı bir seyir izlemekte, COVID-19 döneminde yükseliş

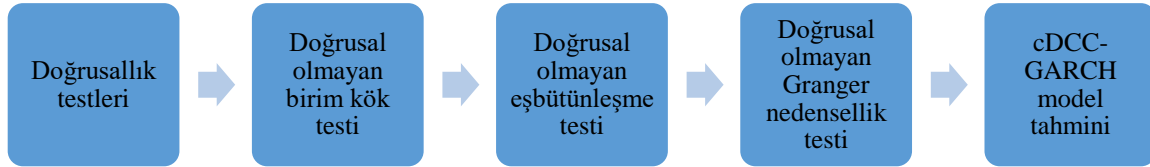
geçerek kriz dönemlerindeki güvenilir liman özelliğini bu dönemde de göstermektedir. Şekil 2’de ilgili değişkenlere ait logaritmik getiri serisi grafikleri gösterilmektedir.

Şekil 2: Değişkenlere ait logaritmik getiri serisi grafikleri

Şekil 2’deki getiri serileri incelendiğinde serilerde volatilité kümelenmesi görülebilmekte, küresel COVID-19 krizi döneminde başta GOLD serisi olmak üzere değişkenlerin volatilitelerinde önemli artışlar görülebilmektedir. Aşağıda Şekil 3’te altın ve kripto para değişkenleri arasındaki ilişkilerin modellenmesinde atılacak temel adımlar gösterilmektedir.

Şekil 3: Değişkenler arasındaki ilişkilerin modellenmesinde temel adımlar

Çalışmada serilerin doğrusal yapıda olup olmadığının test edilmesinde BDS ve Harvey-Leybourne (2007) testleri uygulanmaktadır. İlk olarak BDS test sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3: BDS test sonuçları

Boyut	BDS Statistic		
	BTC	ETH	GOLD
2	0.199250***	0.195594***	0.199564***
3	0.339629***	0.333373***	0.339980***
4	0.437727***	0.428986***	0.437977***
5	0.505660***	0.495069***	0.506124***
6	0.552214***	0.539726***	0.553235***

Not: ***; ilgili serinin %1 anlamlılık düzeyinde doğrusal olmadığını ifade etmektedir.

Yöntem kısmında da açıklandığı gibi BDS testinde H_0 hipotezi serinin bağımsız ve özdeş dağıldığını yani iid özelliği sergilediğini ifade etmektedir. Tablo 3’teki sonuca göre %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmekte ve her üç değişkene ait serilerin doğrusal olmadığına karar verilmektedir. Tablo 4, Harvey-Leybourne (2007) test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4: Harvey-Leybourne (2007) doğrusallık test sonuçları

	Hesaplanan Ki-Kare Test İstatistikleri		
	%10	%5	%1
BTC	14.28	14.43	14.69
ETH	12.13	12.26	12.49
GOLD	13.39	13.56	13.86
Ki-kare tablo değerleri	7.78	9.49	13.28

Not: Koyu yazılmış değerler, doğrusal dışılığı ifade etmektedir.

Tablo 4’e göre hesaplan ki-kare test istatistiğinin ki-kare tablo değerinden (kritik değerden) büyük olması durumunda sıfır hipotezi reddedilmekte ve serinin doğrusal dışı davranışlar sergilediğine karar verilmektedir. Tablo 4’te görüldüğü gibi tüm seriler doğrusal dışı davranışlar sergilemektedir. Ancak buradaki doğrusal dışılık ESTAR veya LSTAR tipi bir doğrusal dışılıktır. Bu nedenle buradan sonra

uygulanacak birim kök testi, ESTAR veya LSTAR tipine uygun bir birim kök testi olmalıdır. Aşağıda Tablo 5'te ESTAR modele dayanan KSS (2003) birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Birim kök testi sonuçları, uygulanacak eşbütünleşme testlerinin seçiminde belirleyici olmaktadır.

Tablo 5: KSS (2003) doğrusal olmayan birim kök testi sonuçları

	Hesaplanan Test İstatistikleri		
	Sabitsiz ve trendsiz model	Sabitten arındırılmış model	Trendden arındırılmış model
BTC	-1.89262(1)	-2.54023(1)	-2.81480(1)
ETH	-2.20415(1)*	-2.71089(1)*	-3.27667(1)*
GOLD	0.44491(1)	-1.51099(1)	-2.61792(1)
ΔBTC	-13.58891(1)***	-13.59396(1)***	-13.59396(1)***
ΔETH	-11.06983(1)***	-11.06149(1)***	-11.06035(1)***
ΔGOLD	-11.17102(1)***	-11.16130(1)***	-11.16084(1)***
Asimptotik kritik değerler (sırasıyla %1, %5 ve %10)	-2.82 -2.22 -1.92	-3.48 -2.93 -2.66	-3.93 -3.40 -3.13

Not: ***, ** ve *; sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler optimal gecikme uzunluğudur. Maksimum gecikme uzunluğu, Schwert (1989) tarafından açıklanan $12*((n/100)^{1/4})$ formülünden yararlanılarak 23 olarak belirlenmiştir. Asimptotik kritik değerler, KSS (2003, s. 364) çalışmasında Tablo 1'de yer almaktadır.

KSS (2003) doğrusal olmayan birim kök testinde hesaplanan test istatistiklerinin mutlak değerce KSS (2003) çalışmasında Tablo 1'de yer alan test kritik değerlerinden büyük olması durumunda H_0 reddedilip H_1 kabul edilmekte ve serinin doğrusal olmayan ESTAR durağan bir seri olduğuna karar verilmektedir. Tablo 5'e göre düzey değerlerinde BTC ve GOLD serileri doğrusal olmayan ESTAR durağan dışı serilerdir. Ancak ETH serisi %10 anlamlılık düzeyine göre doğrusal olmayan ESTAR durağan bir seri iken, %5 anlamlılık düzeyi temel alındığında ESTAR durağan olmayan bir seri olarak ifade edilebilmektedir. Bu nedenle tüm değişkenler farkları alınarak tekrar birim kök testine tabi tutulmuş, %1 anlamlılık düzeyinde tüm serilerin doğrusal olmayan ESTAR durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuca göre değişkenlerin bütünleşme derecelerinin I(1) olduklarına karar verilmiştir. Elde edilen KSS (2003) birim kök testi sonucu, Tablo 2'deki standart ADF birim kök testi sonucu ile uygunluk göstermektedir.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilere odaklanılmaktadır. Aşağıda Tablo 6'da Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir. Söz konusu testin uygulanmasında bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tamamının bütünleşme derecelerinin I(1) olması gerekmektedir.

Tablo 6: Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme testi sonuçları

Değişkenler	F_{ANEC}	$F_{ANEC,\mu}$	$F_{ANEC,t}$	F_{ANEG}	$F_{ANEG,\mu}$	$F_{ANEG,t}$
BTC-GOLD	3.49545(1)	2.07314(1)	3.22808(1)	4.10188(1)*	3.27362(1)	3.90416(1)
ETH-GOLD	4.16167(1)*	3.36451(1)	5.39134(1)	4.39931(1)*	3.84823(1)	5.49433(1)
Asimptotik kritik değerler (sırasıyla %10, %5 ve %1)	3.678 4.536 6.494	5.009 5.972 8.112	6.303 7.351 9.669	4.088 4.953 6.767	5.373 6.325 8.433	6.655 7.741 10.082

Not: ***, ** ve *; sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ile belirlenen optimal gecikme uzunluğudur. Asimptotik kritik değerler, Hepsağ (2021, s. 404) çalışmasında Tablo 1'de yer almakta ve bağımsız değişken sayısına göre değişmektedir. F_{ANEC} ve F_{ANEG} ham veri için, $F_{ANEC,\mu}$ ve $F_{ANEG,\mu}$ ortalamadan arındırılmış veri için ve son olarak $F_{ANEC,t}$ ve $F_{ANEG,t}$ trendden arındırılmış veri için test istatistiklerini ifade etmektedir.

Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme testinde, hesaplanan test istatistiklerinin Hepsağ (2021) çalışmasındaki Tablo 1'de yer alan test kritik değerlerden büyük olması durumunda H_0 reddedilip H_1 kabul edilmektedir. Buna göre ilgili değişkenler arasında simetrik ESTAR veya asimetrik ESTAR kointegrasyon ilişkisinin olduğuna karar verilmektedir. Tablo 6'ya göre sadece ham veri durumunda değişkenler arasında %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme bulunmakta, ortalamadan ve trendden arındırılmış veriler için eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememektedir. Ancak %5 anlamlılık düzeyi temel

alındığında³ değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına karar verilebilmektedir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmadığı için eşbütünleşme katsayıları, hata düzeltme modeli vb. diğer sonuçlar burada açıklanmamaktadır. Kripto paralar ile altın fiyatları arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmaması, ilgili değişkenlerin portföy çeşitlendirmesinde birlikte kullanılabileceğini göstermektedir.

Literatürde yer alan çalışmalardan Kuzu ve Çelik (2020) çalışmasında 2013-2018 dönemi için Bitcoin ile altın arasında eşbütünleşme ilişkisine rastlanmazken, Telek ve Şit (2020) çalışmasında 2012-2019 dönemi için ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca Telek ve Şit (2020), uzun dönem ilişki katsayısının pozitif olduğunu belirtmişlerdir.

Kısa dönemli ilişki analizleri ve GARCH türü modeller, durağan veriler ile analiz edildiği için buradan sonraki analizlerde fiyat verileri $100 \cdot \ln(P_t/P_{t-1})$ formülü ile logaritmik getiri serilerine dönüştürülmüştür. Değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkileri doğrusal olmayan Granger nedensellik testi ile analiz edilmektedir. Tablo 7’de ilgili test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 7: Doğrusal olmayan Granger nedensellik testi sonuçları

BTC → GOLD				
Gecikme Uzunluğu	p_HJ	T_HJ	p_T2	T_T2
1	0.005635	2.534221	0.008267	2.396906
2	0.000254	3.477021	0.001430	2.982420
3	0.000000	4.937418	0.000063	3.834893
4	0.000000	5.255813	0.000057	3.860004
GOLD → BTC				
1	0.011982	2.257712	0.019470	2.064815
2	0.000348	3.391118	0.000979	3.096389
3	0.000007	4.344437	0.000107	3.703069
4	0.000001	4.760190	0.000050	3.890716
ETH → GOLD				
1	0.016092	2.142107	0.024180	1.974192
2	0.001696	2.929778	0.005595	2.536678
3	0.000046	3.909729	0.000794	3.158040
4	0.000002	4.618947	0.000173	3.578477
GOLD → ETH				
1	0.004720	2.595721	0.006838	2.465666
2	0.001424	2.983741	0.003170	2.729689
3	0.004205	2.635165	0.011851	2.261923
4	0.003009	2.746833	0.010141	2.321077
Not: Gri bölge Hiemstra-Jones (1994), diğer kısım Diks-Panchenko (2006) test sonuçlarını göstermektedir. T_HJ, Hiemstra-Jones test istatistiğini; p_HJ, T_HJ için olasılık değerini; T_T2, Diks-Panchenko test istatistiğini ve p_T2, T_T2 için olasılık değerini ifade etmektedir.				

Tablo 7’deki ampirik bulgular, örneklem dönemi için kripto paralar ile altın arasında tüm gecikmeler için istatistiksel olarak anlamlı ve karşılıklı nedensellik ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında Granger nedenselliğin bulunması, bir değişkenin alacağı değer öngörüsünde diğer değişkenin kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Literatür incelemesi kısmında yer alan çalışmalarda Bitcoin ve altın arasındaki Granger nedensellik ilişkileri sadece Korkmaz (2018) çalışmasında yer almaktadır. Bu durum literatürdeki önemli bir boşluğu da ifade etmektedir. Söz konusu çalışmada da bu çalışmanın bulgularına benzer şekilde iki yönlü nedensellik sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen nedensellik bulguları, her iki değişkenin de diğer değişken için öngörü amaçlı kullanılabileceğini göstermektedir.

³ Hepsağ (2021) temel makalesindeki uygulamada ve Hepsağ (2022) çalışmasında, %5 anlamlılık düzeyi temel alınmaktadır.

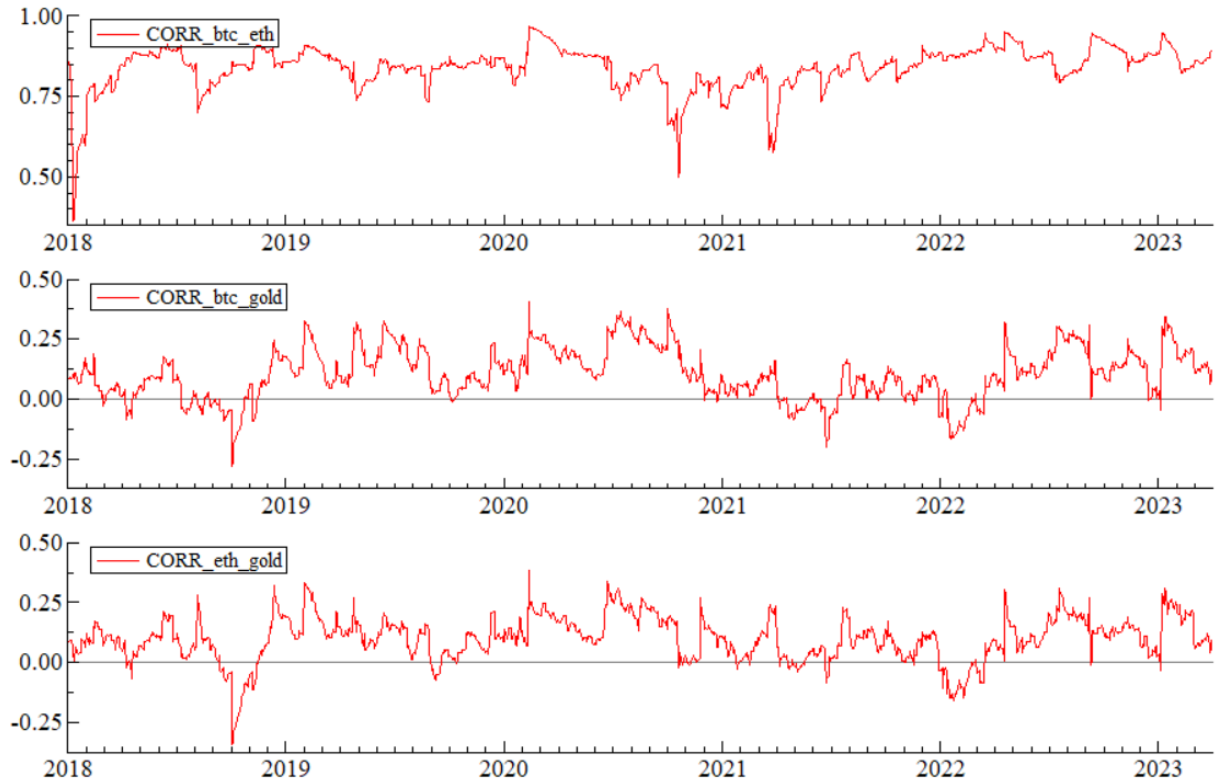
Çalışma kapsamındaki analizlerin son aşamasında kripto paralar ile altın arasındaki volatilité ilişkileri, cDCC-GARCH modeli ile incelenmektedir. Aşağıda Tablo 8’de cDCC-GARCH model tahmin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 8: cDCC-GARCH model tahmin sonuçları

	Katsayılar	Std. Hatalar	t-İstatistikleri	t-Olasılık
cDCC parametreleri				
rho_21	0.871329	0.013686	63.66	0.0000
rho_31	0.077205	0.042393	1.821	0.0688
rho_32	0.080052	0.042594	1.879	0.0604
α	0.027674	0.0088233	3.136	0.0017
β	0.942107	0.022685	41.53	0.0000
Diagnostik testler				
Q(50)	501.755 (0.0459777)			
Q ² (50)	440.186 (0.5949407)			
Log likelihood	-6.4715247			
SIC	0.088640			
AIC	0.031391			
Not: 1. BTC; 2. ETH; 3. GOLD. Q(50), Li ve McLeod’un standardize hatalara ilişkin çok değişkenli portmanteau istatistiklerini; Q ² (50), Li ve McLeod’un standardize hata karelerine ilişkin çok değişkenli portmanteau istatistiklerini ifade etmektedir.				

Tablo 8’deki rho katsayılarına göre; BTC ve ETH arasında %1 anlamlılık düzeyinde, kripto paralar (BTC ve ETH) ile GOLD arasında %10 anlamlılık düzeyinde ortak hareketin varlığı bulgusuna ulaşılmıştır. Buradaki sonuçta da görüldüğü gibi kripto paralar ile altın arasında çok düşük olasılıkta volatilité ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca volatilitenin kalıcılığını gösteren alfa (α) ve beta (β) parametreleri de istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer taraftan Bitcoin ve Ethereum arasındaki volatilité ilişkisinin yüksekliği de dikkat çekmektedir. Rho katsayıları değişkenler arasındaki ortalama koşullu korelasyon değerini verirken, Şekil 4’te değişkenler arasındaki zamanla değişen koşullu korelasyonlar gösterilmektedir. Koşullu korelasyonların zamana bağlı olarak hesaplanması, hem normal hem de varsa kriz dönemlerindeki volatilité ilişkilerini görmemize yardımcı olmaktadır.

Şekil 4: cDCC-GARCH model tahmininden elde edilen dinamik koşullu korelasyonlar

Şekil 4’te görülebileceği gibi Bitcoin ve Ethereum arasındaki dinamik koşullu korelasyon ilişkisi hem çok yüksek yani 1’e yakın, hem de çalışma kapsamındaki tüm zamanlar için pozitifdir. Altın ve kripto paralar arasındaki dinamik korelasyon ilişkisi genelde pozitif olmakla birlikte sıfıra yakındır. Ancak COVID-19 salgınının görüldüğü 2020 yılı boyunca korelasyon ilişkisinin daha da arttığı Şekil 4’ten görülebilmektedir. Elde edilen bulgular risk yönetimi ve portföy çeşitlendirmesi açısından önemlidir. En büyük kripto paralar ile altın arasındaki zayıf ilişkiler, yatırımcılar için portföy çeşitlendirmesi imkanı tanımaktadır. Bu sonuç, Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme analizi sonuçları ile uyumludur.

Literatürdeki çalışmalarda Brière, Oosterlinck ve Szafarz (2015), Bitcoin ve altın arasında düşük korelasyonun varlığı bulgusuna ulaşmışken, Klein, Thu ve Walther (2018) istikrarlı bir korelasyonun olmadığını belirtmektedir. Kang, McIver ve Hernandez (2019), Baur ve Hoang (2021) çalışmalarında da sıfıra yakın korelasyonun bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Smales (2019), Bitcoin’in altın da dahil olmak üzere diğer varlıklardan farklı özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Selmi vd. (2018), Bitcoin ve altının stresli piyasa dönemlerinde birlikte hareket ettiğini ancak istikrarlı dönemlerde farklı olduklarını belirtmektedir. Corbet vd. (2018), ilgili değişkenlerin ilişkisiz oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç ve öneriler

Altın çağlar boyunca değerli bir varlık olarak çeşitli amaçlarla kullanılmış ve halen de popülerliğini devam ettirmektedir. Yakın dönemde altınla önemli benzerlikleri bulunan kripto paralar başta olmak üzere kripto varlıkların gelişimine tanıklık etmekteyiz. Söz konusu kripto varlıklardan özellikle Bitcoin, dijital altın olarak da adlandırılmakta, tek başına tüm kripto varlık piyasasının yaklaşık yarısına hakim olmaktadır. Çalışmada en büyük kripto paralardan Bitcoin ve Ethereum ile altın arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri, doğrusal olmayan modeller yardımıyla analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada volatilité ilişkilerinin incelenmesi ile analizin kapsamı genişletilmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiler Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme testi ile, kısa dönemli nedensellik ilişkileri Diks ve Panchenko (2006) ve Hiemstra-Jones (1994) tarafından önerilen doğrusal olmayan Granger nedensellik testi ile ve volatilité ilişkileri düzeltilmiş dinamik koşullu korelasyon (cDCC-GARCH) yöntemi ile analiz edilmiştir.

Hepsağ (2021) doğrusal olmayan eşbütünleşme testi bulgularına göre, sadece ham veri için değişkenler arasında %10 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli ilişki bulunmakta, ortalamadan ve trendden arındırılmış veriler için uzun dönemli ilişkiye rastlanmamaktadır. Kripto paralar ile altın arasında çok zayıf uzun dönemli ilişki bulunması veya uzun dönemli ilişkiye rastlanmaması, ilgili değişkenlerin portföy çeşitlendirmesinde birlikte kullanılabileceğini göstermektedir. Doğrusal olmayan Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ilgili değişkenler arasındaki iki yönlü Granger nedensellik ilişkisinin varlığı, çalışmanın diğer önemli bulgularından biridir. Buna göre ilgili değişkenlerin alacağı değerlerin öngörülmesinde diğer değişkenin değeri kullanılabilecektir. Son olarak cDCC-GARCH yöntemi sonuçlarına göre altın ve kripto paralar arasında genellikle pozitif ve sıfıra yakın korelasyon bulunduğu belirlenmiştir. Ancak COVID-19 salgınının görüldüğü 2020 yılı boyunca değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin daha da artmıştır. Elde edilen bulgular risk yönetimi ve portföy çeşitlendirmesi açısından önemlidir. Bitcoin ve Ethereum ile altın arasındaki zayıf ilişkiler, yatırımcılar için portföy çeşitlendirmesi imkanı tanımaktadır.

Gelecekteki araştırmalarda altın ile Bitcoin dışındaki diğer kripto paralarla veya kripto para dışındaki diğer kripto varlıklarla ilişkilerin incelenmesi önemli bir araştırma alanı olabilecektir. Bunun yanında ilgili değişkenler arasındaki getiri ve volatilité yayılım ilişkileri, güncel TVP-VAR yaklaşımı ile de incelenebilecektir. Literatür incelemesi kısmında görülebileceği gibi altın ile kripto paralar arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkileri üzerine incelemeler çok sınırlıdır. Bu kapsamda yapılacak çalışmalar da literatürdeki önemli boşluğun doldurulmasında yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aielli, G. P. (2013). Dynamic conditional correlation: On properties and estimation. *Journal of Business & Economic Statistics*, 31(3), 282-299. <https://doi.org/10.1080/07350015.2013.771027>.
- Akkuş, H. T. (2021). Kısa dönemli ilişki analizi. İ. Çelik ve S. Bozkuş Kahyaoğlu. (Ed.). *Finansal zaman serisi analizi (Temel yaklaşımlar) (2. Bs.)* içinde (253-298). Gazi Kitabevi.
- Ammous, S. (2022). Bitcoin standardı: Merkez bankacılığına ademimerkeziyetçi alternatif (E. Serbest, Çev). Liberus Kitap.
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2016). *Applied econometrics (3. Bs.)*. Palgrave Macmillan.
- Baek, E. ve Brock, W. (1992). *A general test for nonlinear Granger causality: Bivariate model*. Working Paper, Iowa State University and University of Wisconsin, Madison.
- Bampinas, G. ve Panagiotidis, T. (2015). On the relationship between oil and gold before and after financial crisis: Linear, nonlinear and time-varying causality testing. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 19(5), 657-668. <https://doi.org/10.1515/snde-2014-0060>.
- Baur, D. G. ve Hoang, L. (2021). The Bitcoin gold correlation puzzle. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 32, 100561. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2021.100561>.
- Baur, D. G., Dimpfl, T. ve Kuck, K. (2018). Bitcoin, gold and the us dollar - A replication and extension. *Finance Research Letters*, 25, 103-110. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.10.012>.
- Bouri, E., Jalkh, N., Molnár, P. ve Roubaud, D. (2017a). Bitcoin for energy commodities before and after the december 2013 crash: Diversifier, hedge or safe haven? *Applied Economics*, 49(50), 5063-5073. <https://doi.org/10.1080/00036846.2017.1299102>.
- Bouri, E., Molnár, P., Azzi, G., Roubaud, D. ve Hagfors, L. I. (2017b) On the hedge and safe haven properties of Bitcoin: Is it really more than a diversifier? *Finance Research Letters*, 20, 192-198. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2016.09.025>.
- Brière, M., Oosterlinck, K. ve Szafarz, A. (2015). Virtual currency, tangible return: Portfolio diversification with Bitcoin. *Journal of Asset Management*, 16(6), 365-373. <https://doi.org/10.1057/jam.2015.5>.
- Brock, W. A., Dechert, D., Scheinkman, H. ve LeBaron, B. (1996). A test for independence based on the correlation dimension. *Econometric Reviews*, 15(3), 197-235. <https://doi.org/10.1080/07474939608800353>.
- Brooks, C. (2014). *Introductory econometrics for finance (3. Bs.)*. Cambridge University Press.
- Capie, F., Mills, T. C. ve Wood, G. (2005). Gold as a hedge against the dollar. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 15, 343-352. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2004.07.002>.
- Cappiello, L., Engle, R. F. ve Sheppard, K. (2006). Asymmetric dynamics in the correlations of global equity and bond returns. *Journal of Financial Econometrics*, 2006, 4(4), 537-572. <https://doi.org/10.1093/jffinec/nbl005>.
- Ciner, C., Gurdgiev, C. ve Lucey, B. M. (2013). Hedges and safe havens: An examination of stocks, bonds, gold, oil and exchange rates. *International Review of Financial Analysis*, 29, 202-211. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2012.12.001>.
- Corbet, S., Meegan, A., Larkin, C., Lucey, B. ve Yarovaya, L. (2018). Exploring the dynamic relationships between cryptocurrencies and other financial assets. *Economics Letters*, 165, 28-34. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2018.01.004>.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>.
- Diks, C. ve Panchenko, V. (2006). A new statistic and practical guidelines for nonparametric Granger causality testing. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 30(9-10), 1647-1669. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2005.08.008>.
- Dyhrberg, A. H. (2016a). Hedging capabilities of Bitcoin. Is it the virtual gold? *Finance Research Letters*, 16, 139-144. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2015.10.025>.
- Dyhrberg, A. H. (2016b). Bitcoin, gold and the dollar: A GARCH volatility analysis. *Finance Research Letters*, 16, 85-92. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2015.10.008>.
- Enders, W. (2014). *Applied econometric time series (4. Bs.)*. John Wiley & Sons.
- Engle, R. F. (2002). Dynamic conditional correlation: A simple class of multivariate generalized autoregressive conditional heteroskedasticity models. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(3), 339-350. <https://doi.org/10.1198/073500102288618487>.

- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438. <https://doi.org/10.2307/1912791>.
- Gürüş, B. (2020). *R uygulamalı doğrusal olmayan zaman serileri analizi*. DER Yayınevi.
- Harvey, D. I. ve Leybourne, S. J. (2007). Testing for time series linearity. *Econometrics Journal*, 10, 149-165. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00203.x>.
- Hepsağ, A. (2021). Testing for cointegration in nonlinear asymmetric smooth transition error correction models. *Communications in Statistics - Simulation and Computation*, 50(2), 400-412. <https://doi.org/10.1080/03610918.2018.1559927>.
- Hepsağ, A. (2022). *Ekonometrik zaman serileri analizlerinde güncel yöntemler (WinRATS uygulamalı)*. Der Yayınları.
- Hiemstra, C. ve Jones, J. D. (1994). Testing for linear and nonlinear Granger causality in the stock price-volume relation. *The Journal of Finance*, 49(5), 1639-1664. <https://doi.org/10.2307/2329266>.
- Kang, S. H., McIver, R. P. ve Hernandez, J. A. (2019). Co-movements between Bitcoin and gold: A wavelet coherence analysis. *Physica A*, 536, 120888. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2019.04.124>.
- Kapetanios, G., Shin, Y. ve Snell, A. (2003). Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework. *Journal of Econometrics*, 112(2), 359-379. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(02\)00202-6](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(02)00202-6).
- Klein, T., Thu, H. P. ve Walther, T. (2018). Bitcoin is not the new gold - A comparison of volatility, correlation, and portfolio performance. *International Review of Financial Analysis*, 59, 105-116. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2018.07.010>.
- Korkmaz, Ö. (2018). The relationship between Bitcoin, gold and foreign exchange returns: The case of Turkey. *Turkish Economic Review*, 5(4), 359-374. <https://doi.org/10.1453/ter.v5i4.1807>.
- Kristoufek, L. ve Vosvrda, M. (2016). Gold, currencies and market efficiency. *Physica A*, 449, 27-34. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2015.12.075>.
- Kuzu, S., ve Çelik, İ. E. (2020). Bitcoin alternatif yatırım aracı ya da hedge enstrümanı olarak düşünülebilir mi? *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2) 603-613. <https://doi.org/10.18506/anemon.662937>
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601-618. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1255\(199611\)11:6<601::AID-JAE417>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1255(199611)11:6<601::AID-JAE417>3.0.CO;2-T).
- O'Connor, F. A., Lucey, B. M., Batten, J. A. ve Baur, D. G. (2015). The financial economics of gold - A survey. *International Review of Financial Analysis*, 41, 186-205. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2015.07.005>.
- Pal, D. ve Mitra, S. K. (2019). Hedging Bitcoin with other financial assets. *Finance Research Letters*, 30, 30-36. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.03.034>.
- Schwert, G. W. (1989). Why does stock market volatility change over time? *Journal of Finance*, 44, 1115-1153. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1989.tb02647.x>.
- Selmi, R., Mensi, W., Hammoudeh, S. ve Bouoiyour, J. (2018). Is Bitcoin a hedge, a safe haven or a diversifier for oil price movements? A Comparison with Gold. *Energy Economics*, 74, 787-801. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2018.07.007>.
- Smales, L. A. (2019). Bitcoin as a safe haven: Is it even worth considering? *Finance Research Letters*, 30, 385-393. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2018.11.002>.
- Sollis, R. (2009). A simple unit root test against asymmetric STAR nonlinearity with an application to real exchange rates in Nordic countries. *Economic Modelling*, 26(1), 118-125. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2008.06.002>.
- Symitsi, E. ve Chalvatzis, K. J. (2019). The economic value of Bitcoin: A portfolio analysis of currencies, gold, oil and stocks. *Research in International Business and Finance*, 48, 97-110. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2018.12.001>.
- Şarkaya İçelliöglü, C. ve Engin Öztürk, M. B. (2018). Bitcoin ile seçili döviz kurları arasındaki ilişkinin araştırılması: 2013-2017 dönemi için Johansen testi ve Granger nedensellik testi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 109, 51-70. <https://doi.org/10.33203/mfy.343217>.
- Telek, C. ve Şit, A. (2020). Kripto paraların altın ve dövizle ilişkisi: Bitcoin örneği. *Turkish Studies - Economy*, 15(2), 913-924. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42650>.

Topaloğlu, E. E. (2019). Kripto para Bitcoin ve döviz kurları ilişkisi: Yapısal kırılmalı eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 367-382. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.585306>.

Youssef, M. (2020). What drives herding behavior in the cryptocurrency market? *Journal of Behavioral Finance*, 23(2), 230-239. <https://doi.org/10.1080/15427560.2020.1867142>.

Zagaglia, P. ve Marzo, M. (2013). Gold and the U.S. dollar: tales from the turmoil. *Quantitative Finance*, 13(4), 571-582.

www.coinmarketcap.com adresinden 20.08.2023 tarihinde erişildi.

www.companiesmarketcap.com/gold/marketcap adresinden 20.08.2023 tarihinde erişildi.

www.finance.yahoo.com adresinden 09.06.2023 tarihinde erişildi.

www.gold.org/goldhub/data/how-much-gold adresinden 20.08.2023 tarihinde erişildi.

Etik kurul onayı

Kamuya açık verilerin kullanılması, ayrıca insan ve hayvan üzerinde herhangi bir deney vb. çalışması olmaması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek beyanı

Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. (Proje No: 2022/097).

Assessing the applicability of the expanded Taylor Rule within an inflation targeting framework: Empirical evidence from Türkiye
Genişletilmiş Taylor Kuralı'nın enflasyon hedeflemesi çerçevesinde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi: Türkiye'den ampirik kanıtlar

Gönderim Tarihi / Received: 24.08.2023

Mustafa NAİMOĞLU¹

Kabul Tarihi / Accepted: 10.10.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1349483](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1349483)

ABSTRACT: According to Taylor, central banks should adjust the interest rates on short-term debt based on the gaps between current and potential output and the differences between current and target inflation. This approach, known as the Taylor Rule (TR), aims to promote consistency in central banks' actions and thus safeguard economic institutions against the challenges posed by uncertainty. While intricate policy regulations crafted by monetary authorities might be theoretically optimal, they tend to be burdensome for economic agents to adhere to. Conversely, the straightforward TR is more comprehensible and implementable. Unlike the original version proposed in 1993, this approach has been expanded to encompass the influence of exchange rates. In conclusion, this research investigates the practicality of the extended TR in the context of Türkiye, utilizing diverse datasets that contribute to the extended model. The study explores the viability of applying the extended TR to Türkiye using annual datasets from 1990 to 2022. To achieve this, tests for stationarity, cointegration, and long-run coefficients were conducted, with considerations for potential structural breaks. The test outcomes indicate that the policy interest rates in Türkiye do not correspond to the projections laid out in the extended TR.

Keywords: Taylor Rule, Interest, Inflation, Exchange rate, Income, Türkiye

ÖZ: Taylor'a göre merkez bankaları vadesi kısa olan borçların faiz oranlarını mevcut ile potansiyel hâsıla açıklıklarına ve hedeflenen enflasyon arasındaki farklara bağlı olarak ayarlamalıdır. Taylor Kuralı (TK) olarak bilinen bu yaklaşım, merkez bankalarının eylemlerinde tutarlılığı teşvik etmeyi ve böylece ekonomik kurumları belirsizliğin yarattığı zorluklara karşı korumayı amaçlamaktadır. Para otoriteleri tarafından hazırlanan karmaşık politika düzenlemeleri teorik olarak ideal olsa da ekonomik aktörlerin uyması için külfetli olma eğilimindedir. Tersine, basit TK daha anlaşılır ve uygulanabilirdir. Bu yaklaşım, 1993 yılında önerilen orijinal versiyonun aksine, döviz kurlarının etkisini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma, genişletilmiş modele katkıda bulunan çeşitli veri kümelerini kullanarak, genişletilmiş TK'nın Türkiye bağlamında uygulanabilirliğini araştırmaktadır. Çalışma, 1990'dan 2022'ye kadar yıllık verileri kullanarak genişletilmiş TK'nın Türkiye'ye uygulanmasının uygulanabilirliğini araştırıyor. Bunu başarmak için, potansiyel yapısal kırılmalar dikkate alınarak durağanlık, eşbütünleşme ve uzun vadeli katsayılar için testler yapılmıştır. Test sonuçları, Türkiye'de politika faiz oranlarının genişletilmiş TK'nda ortaya konulan öngörülerle örtüşmediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Taylor Kuralı, Faiz, Enflasyon, Döviz kuru, Gelir, Türkiye

¹ Assist. Prof. Bingöl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences/ Department of Economics, mustafanaimoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9684-159X>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Merkez bankalarının temel sorumluluğu fiyat istikrarını korumaktır ve çeşitli ülkeler bu hedefe ulaşmak için farklı stratejiler benimserler. 1990'larda uygulamaya konulan enflasyon hedeflemesi, 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçen Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede benimsenmiştir. Finansal istikrar da 2008 krizi sonrasında önem kazanmış ve merkez bankalarının bunu fiyat istikrarının yanında değerlendirmesine yol açmıştır. Faiz oranlarının enflasyon ve çıktı açığına göre ayarlanmasına yönelik bir kılavuz olan Taylor Kuralı, para politikasının şekillendirilmesinde önem kazanmıştır. Bu kural, özellikle Türkiye gibi etkilerini önemli ölçüde yaşayan ekonomiler için döviz kurunu da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Türkiye'de enflasyon 2008'den sonra yüksek oranda artmaya başlamıştır. Bu durum ise faiz oranları ile döviz kuru arasındaki bağlantı nedeniyle genişletilmiş Taylor Kuralı'nı daha uygun hale getiriyor. Türkiye'nin merkez bankası ve yüksek enflasyon hakkındaki tartışmaların ortasında, bu çalışma, mevcut literatüre katkıda bulunmak amacıyla güncel verileri ve ampirik yöntemleri kullanmaktadır.

Literatür taraması

Taylor Kuralı'na ilişkin hem geleneksel hem de genişletilmiş versiyonları kapsayan daha önceki araştırmalar, çeşitli ülkeler, zaman dilimleri ve ampirik yöntemler genelinde incelenmiştir. Merkez bankaları için özellikle önemli olan bu kuralın belirsizliği azaltmadaki etkinliği araştırılmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak güncel çalışmalardan Akdeniz ve Çatik (2019), Alkın ve ark. (2019), Coşar ve Köse (2019), Yalçınkaya ve Yazgan (2020), Kodaz ve Mangır (2021), Eroğlu ve Şeker (2022), Taş (2022) ve Pazarıcı ve Akkoç (2023) verilebilir. Bu çalışmalar, enflasyonun ve üretim açıklarının faiz oranlarını etkilemedeki rolünü vurgulamakla birlikte bulgular farklı metodolojiler ve bağlamlar nedeniyle değişiklik göstermiştir. Döviz kurunu da içeren genişletilmiş Taylor Kuralı yaygın olarak incelenirken, belirli ülkeler ve dönemler arasında bazı sapmalar olmakla birlikte kuralın geçerliliği kabul edilmektedir.

Yöntem

Bu araştırma kapsamında Taylor Kuralı'nın genişletilmiş versiyonuyla birlikte uygulanabilirliği Türkiye ekonomisi için test edilmektedir. Bunu başarmak için 1990-2022 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Yararlanılan değişkenler üretim, enflasyon ve döviz kuruyla beraber faiz oranıdır. Çalışmada birim kök analizi için yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılmıştır. Bu amaçla yapısal kırılmanın içsel ve dışsal olarak belirlenebildiği Zivot-Andrews ve Perron birim kök testleri kullanılmıştır. Modelde eşbütünleşme ilişkisi için ise yapısal kırılmaların dikkate alındığı Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Son olarak açıklayıcı değişkenlerin faiz oranı üzerindeki etkisinin büyüklüğü ve yönü için FMOLS ve DOLS tahminleri kullanılmıştır.

Bulgular ve tartışma

Genişletilmiş Taylor Kuralı'nın Türkiye için enflasyon hedeflemesi çerçevesinde uygulanabilirliğine ilişkin 1990-2022 dönemini kapsayan araştırmada önemli bulgular ortaya çıkmıştır. Sabit model için Zivot-Andrews (ZA) ve Perron birim kök testleri analiz edildiğinde her iki testin sonuçlarında tutarlı bir örüntü ortaya çıkmaktadır. Bu model, esas olarak 1999 ile 2005 yılları arasına düşen kırılma noktalarının ve ağırlıklı olarak sıfır gecikme uzunluklarının varlığıyla da desteklenmektedir. Ayrıca test sonuçlarının hem Zivot-Andrews hem de Perron kritik değerleri için %10'un altında kalan istatistiksel anlamlılığı, tüm değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan herhangi bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını öne süren eşbütünleşmenin temel hipotezi, genişletilmiş Taylor Kuralı bağlamında incelenmiştir. Sonuçların kapsamlı bir incelemesi, ADF ve Zt için sırasıyla %10 ve %1 anlamlılık düzeylerinde kritik değerleri aşan test istatistikleriyle desteklenen, başlangıç hipotezinin reddedildiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak alternatif hipotez desteklenmektedir. Bununla birlikte, Za sonuçlarının daha yakından incelenmesi üzerine, test istatistiği değeri kritik değerlerin altına düştüğü için birincil hipotez tartışmasız kalır. ADF ve Zt testlerinin birleşik sonuçları, öngörülen zaman dilimi boyunca model içindeki değişkenlerin birlikte hareket ettiğini vurgulayarak, birbirine bağlı dinamiklerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunur.

Ayrıca model değişkenlerinin büyüklükleri ve yönlerinin değerlendirilmesi tutarlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Belirlenen zaman diliminde Türkiye'de faiz etkisi en çok döviz açığından şekilleniyor, enflasyon açığından ise en az pozitif etkileniyor. Tam tersine, üretim açığı ise Türkiye'nin faiz oranını olumsuz etkiliyor. FMOLS (DOLS) sonuçlarına göre katsayılar, döviz açığı ve enflasyon açığındaki %1'lik artışın faiz oranında sırasıyla %8,56 ve %2,71 (%9,84 ve %2,75) artışa yol açtığını göstermektedir. Tam tersine, üretim açığındaki %1'lik bir artış, faiz oranında %0,07 (%0,10) bir düşüşe yol açmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Sonuç olarak, Genişletilmiş Taylor Kuralı'nın Türkiye için 1990'dan 2022'ye enflasyon hedeflemesi çerçevesinde uygulanabilirliğini inceleyen çalışma, ülkenin ekonomik manzarasını şekillendiren önemli dinamiklere ışık tutmuştur. Enflasyon, ekonomik büyüme ve döviz kurları ekonomik istikrarı etkileyen temel göstergeler olarak yer almakta ve merkez bankaları bu değişkenlerdeki dalgalanmaları yönlendirmek için Taylor Kuralı gibi para politikalarından yararlanmaktadır.

Ampirik bulgular, Türkiye'de faiz oranlarının döviz açığı, üretim açığı ve enflasyon açığına önemli ölçüde tepki verdiğini ortaya koyuyor. Döviz açığının olumlu etkisi yabancı yatırımları çekmedeki rolünü vurgularken, üretim açığı ile ters ilişki yerli üretim seviyelerinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca enflasyon açığının faiz oranları üzerindeki olumlu etkisi fiyat istikrarını koruma çabalarıyla paralellik göstermektedir.

Faiz oranlarının dengelenmesi ekonomik istikrar açısından büyük önem taşımaktadır. Yüksek oranlar enflasyonu frenleyebilir ancak ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir; düşük oranlar ise yatırımı teşvik edebilir ancak enflasyonist baskı riskini doğurabilir. Bu nedenle, politika oluşturmanın daha geniş ekonomik bağlama uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Gelecekteki araştırmalar için, Genişletilmiş Taylor Kuralı'nın, Türkiye'nin de dahil olduğu "kırılğan beşli" veya E7 ülkeleri gibi bir ekonomi veri seti genelinde karşılaştırmalı analizini daha geniş bir kapsam kapsayabilir. Bu yaklaşım, benzer zorluklarla boğuşan çok çeşitli ekonomiler için kapsamlı bilgiler ve politika önerileri sağlayabilir.

Introduction

Maintaining price stability, a pivotal macroeconomic objective, stands as a primary responsibility for central banks. The pursuit of price stability takes distinct forms depending on individual country contexts. The adoption of inflation targeting strategies, introduced during the 1990s, has been embraced by numerous nations (Şeker and Öngel, 2022). This approach establishes a significant policy framework for monetary authorities. Within this framework, central banks strive to secure price stability through the influence of expectations. Türkiye's monetary policy underwent substantial changes after the early 2000s crises. A noteworthy transformation was the adoption of an implicit inflation targeting regime in 2002 (Özbek, 2023: 519). The government initiated the transition to an explicit inflation targeting regime in 2006. Another change pertained to the autonomy granted to the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) in wielding policy instruments (Pazarcı and Akkoç, 2023: 262).

The global financial crisis in 2008 prompted policy shifts across numerous central banks. The infusion of liquidity following this crisis complicated its management. Consequently, financial stability became a focal concern. In this context, the CBRT began considering financial and price stability starting in 2010. To this end, mitigating macroeconomic instability involved disrupting the credit channels of short-term capital flows (Kara, 2012). Alongside financial stability, central banks also began monitoring exchange rate levels (Naimoğlu and Özbek, 2022). The resulting crises led to heightened effectiveness of monetary policies, accentuating control over money supply and credit volume within economies. This circumstance raised debates on the regularity of monetary policies, a topic frequently deliberated within economic literature (Eroğlu and Şeker 2022: 590). These discussions are theoretically underpinned by Keynesian and Monetarist perspectives. The Monetarist perspective supports policies that follow specific rules, while the Keynesian perspective emphasizes the need for monetary authorities to have flexibility in their policy execution, as noted by Tunay (2007: 224). Furthermore, in the framework of the New Keynesian perspective, monetary policy has taken a more prominent role, displacing the previous emphasis on fiscal policy, as discussed by Tetik et al. (2022: 65).

Categorization of rules within standard monetary policies entails the classification of "intermediate rules" and "target rules." Target rules encompass regulations that commit to achieving specific values in variables like inflation rate and money supply. Among the instrumental rules, the Taylor Rule (TR) holds the utmost significance (Büyükkakin, 2004). The Taylor Rule (TR), developed by Taylor (1993), functions as a framework for assessing how inflation and output gaps react to variations in the interest rate. Essentially, the TR can be characterized as a principle that measures the modification of the interest rate when deviations from the inflation and output targets occur. Given its comprehensibility, this rule can contribute to shaping the anticipations of economic entities. Within the framework of this rule, monetary authorities respond by raising interest rates in times of inflation and output gaps, while lowering them in the opposite scenario (Peker and Sümer, 2018). Familiarity with this consistent mechanism among economic entities is deemed crucial for informed decision-making. Consequently, it facilitates the management of future expectations. As a result, the easily comprehensible TR has evolved into a frequently employed framework for monetary policy. The traditional formulation of the TR is presented as follows;

$$i = r + \pi + a_1(\pi - \pi^*) + a_2(y - y^*) \quad (1)$$

"Equation (1) encompasses the elements i , r , π , π^* , y , and y^* , which stand for the policy interest rate, actual interest rate, expected inflation rate, desired inflation rate, current output level, and potential output level, as described in Taylor's work from 1993". On the other hand, the coefficients corresponding to the inflation gap and output gap are indicated as a_1 and a_2 , respectively. The coefficient a_1 reflects how the inflation gap reacts to alterations in the policy interest rate, while the parameter a_2 means how the production gap responds to changes in the policy interest rate. However, the conventional TR does not encompass the exchange rate within its framework. Nevertheless, the deepening process of globalization during the 1990s led to increased capital mobility (Demir and Sever, 2009), causing significant shifts particularly in economies reliant on foreign factors. The 2008 global crisis stands as one of the indicators of this phenomenon. As a result, in the realm of conventional monetary policy, the classical TR has been broadened to include the exchange rate factor. Taylor (2001) introduced the extended TR, which is expressed as follows:

$$i = \tau + \pi + a_1(\pi - \pi^*) + a_2(y - y^*) + a_3(e - e^*) \quad (2)$$

The parameter denoted as "a3" in the extended TR, as presented in equation (2), represents the coefficient for the response to exchange rates, connecting fluctuations in the exchange rate to changes in the policy interest rate, as explained by Yalçınkaya and Yazgan (2020: 41). To put it differently, the value of the coefficient "a3" signifies the flexibility of monetary policy about the short-term nominal interest rate concerning variations in the exchange rate. When all coefficients, "a1," "a2," and "a3," are set to zero in the latter equation, it implies that there is no need for monetary authorities to modify the policy interest rate. Nonetheless, in this scenario, the adjustments to the interest rate within the extended Taylor Rule should be based on the exchange rate in addition to inflation and deficits. If these disparities are positive or negative, monetary authorities make corresponding adjustments to the short-term policy interest rates, thus establishing the equilibrium real interest rate, as discussed by Albayrak and Abdioğlu (2015).

Türkiye, categorized as a developing economy, experiences substantial impacts from fluctuations in the exchange rate. Given its foreign energy dependence, Türkiye is compelled to effectively execute its monetary policy to mitigate inflationary pressures (Ceylan and Başer, 2014). Following the 2008 global crisis, inflation escalated in Türkiye, reaching double-digit levels in 2017. Despite a targeted inflation rate of 5%, inflation soared to 11.92% by 2017. Subsequent years saw rates of 20.3%, 11.84%, 14.60%, and 36.3%, respectively. The year 2022 marked a record high in recent history with a rate of 64.27% (TUIK, 2023). Corresponding with these inflationary surges, there was an increase in the exchange rate. Consequently, employing the extended exchange rate TR rather than the conventional TR seems more appropriate for the monetary policy framework. Including the exchange rate in the model offers the potential for implementing measures to enhance financial stability and monitor global capital mobility.

In Türkiye, discussions surrounding both the CBRT and inflation have gained considerable attention. This period, characterized by simultaneous economic measures and soaring inflation rates, serves as the principal impetus for this study. The utilization of contemporary datasets and empirical methods sets this study apart. In this context, the study is anticipated to make a valuable contribution to the existing literature.

The subsequent section of the research provides an overview of earlier studies related to the topic. Moving on to the third segment, the dataset and model are introduced, accompanied by the presentation of empirical results. The final part comprises assessments, delineation of policy suggestions, and the study's conclusion.

Literature review

This segment will provide an overview of earlier research about Taylor's Rule. Within this examination, the body of literature encompassing both the conventional TR and its expanded counterpart will be introduced. This review of scholarly works holds significance for the comparative analysis of the said rule. Notably crucial for central banks, Taylor's Rule is a notable practice and a potent instrument for mitigating uncertainty. The assessment will encompass diverse countries, timeframes, and empirical approaches, further underscoring its importance.

Ongan (2004) examined the validity of Taylor's Rule within the Türkiye context during the period spanning 1988:01 to 2003:03. The choice was to utilize deposit interest rates as the representative variable for interest rates. Employing regression analysis as the empirical technique, the study concluded that interest rates shared a statistically significant correlation with both inflation and the nominal exchange rate. This outcome indicated that, within the relevant timeframe, interest rates in the Türkiye economy exhibited behavior akin to rule-based actions. Çağlayan (2005), also investigating Taylor's Rule's applicability in Türkiye, opted for the multinomial logit model as the empirical approach. Analyzing data from 1990:03 to 2004:12, the empirical findings indicated that the production gap did not hold a significant role in determining interest rates. Conversely, it was inferred that the lag in the production gap after one period and the deviation in inflation played vital roles in influencing interest rates. In a similar, Kaytancı (2005) employed the Extended Taylor Rule and VAR models to investigate the monetary policy response mechanism of the CBRT during the same year. He utilized quarterly data

spanning from 1990:1 to 2003:4 as the study period. According to the findings, the overnight interest rate exhibited a negative and statistically insignificant response to shocks in the exchange rate or overnight interest rates, and to deficits in output and inflation. This suggests that a commitment to short-term interest rates alone is insufficient to address the inflation problem.

Leiderman et al. (2006) undertook an examination of the economies of Peru, Bolivia, Chile, and Colombia. The study revealed a pronounced responsiveness of the monetary authorities in all the aforementioned countries to the inflation gap. Teles and Zaidan (2010), in their assessment of central bank policies aimed at ensuring price stability across twelve countries, Türkiye included, within the framework of Taylor's Rule, chose the TAR method as their empirical approach. Empirical discoveries underscored the significance of factoring in expectations by monetary authorities to uphold price stability. Within this context, the conclusion was drawn that adherence to long-term plans was essential. Among the countries scrutinized, including Türkiye, Brazil, and Poland, it was determined that Türkiye, Brazil, and Poland aligned with the TR. Erdem and Kayhan (2011) examined the applicability of the Taylor Rule (TR) in Türkiye between 2002, the commencement of the implicit inflation targeting regime, and 2009. They employed VAR analysis and assessed distinct time periods corresponding to the tenures of central bank governors Süreyya Serdengeçti and Durmuş Yılmaz. The empirical findings revealed that the TR was more suitable during Süreyya Serdengeçti's term compared to Durmuş Yılmaz's period.

Sghaier (2012), in a test of the applicability of the TR within the Tunisian economy, concluded that the central bank adhered to the TR based on its quarterly data spanning 1993:2 to 2011:4. In an investigation concerning the Colombian economy, Villa et al. (2014) unveiled a situation wherein monetary authorities responded solely to the output gap prior to the adoption of inflation targeting, shifting their focus exclusively to inflation changes post the implementation of inflation targeting. Pehlivanoglu (2015) delved into the applicability of the TR within Türkiye for the period spanning 1987:1 to 2013:3, utilizing quarterly data and forward-looking expectations to make predictions, ultimately confirming the rule's validity. Almounsor (2015) examined the reaction function of Saudi Arabia's central bank. The study concluded that the central bank did not adhere to the TR and that the behavior of the interest rate was significantly influenced by the Fed rate. In their study, Berument and Malatyali (2000) revealed that monetary authorities responded to inflation and the output gap in determining interest rates, but not to changes in the exchange rate. Aklan and Nargeleçekenler (2008), conducting a similar investigation, demonstrated that interest rates aligned with the rule. Their study indicated that the response to changes in the exchange rate was less pronounced compared to the response to inflation and the output gap.

Civcir and Akçağlayan (2010), who argued for a greater reaction to the exchange rate than the output gap, established that alterations in the exchange rate following 2001 played a crucial role in determining interest rates. Lebe and Bayat (2011) assessed the validity of Taylor's Rule in the Türkiye economy, employing three distinct interest rate models. Their findings indicated that the rule held true in all models, with more fitting outcomes observed in the model utilizing the rediscount interest rate. Demirbaş and Kaya (2012) scrutinized the applicability of Taylor's Rule within the Türkiye economy over the sampling period from 2001 to 2012. Their empirical model incorporated variables such as overnight interest rate, output gap, inflation gap, and real exchange rate. The ARDL limit test was the selected practical approach. Empirical results affirmed the validity of Taylor's Rule. Ardor and Varlık (2014) explored the viability of the forward-looking TR, the McCallum rule, and the Taylor-McCallum Hybrid rule by merging the two, within the period of 2002 to 2012 in the Türkiye economy. Using the GMM method as their empirical approach, the study indicated that the McCallum (1997) rule and the Taylor-McCallum Hybrid rule lacked validity within that period. Gögül and Songur (2016), in their examination of the TR employing the deposit interest rate, assessed the years from 2006 to 2015. Adopting the ARDL boundary test as their empirical method, they concluded that the CBRT adhered to the TR following the implementation of inflation targeting.

For Türkiye in open economy settings and the period of 2001:08 to 2016:06, Bal et al. (2016) investigated Taylor's Rule. Employing the decomposition analysis by Beveridge and Nelson (1981), empirical results affirmed the validity of Taylor's Rule. Aydınlik (2017) conducted an examination of

the extended TR, which incorporates exchange rate and financial variables, utilizing the ARDL bounds test. The results of the study confirmed the credibility of the extended TR. In an extended time, frame spanning from 2006 to 2015, Alkın et al. conducted an assessment of the TR's validity, employing the asymmetric causality test. Their findings also supported the credibility of the TR. Coşar and Köse (2019) assessed the financial stability index within an expanded TR framework, utilizing the Kalman Filter Method and observing the period of 2002 to 2017. The outcomes showed that the CBRT's policy rate was affected by the financial stability indicator. Likewise, Altunöz (2019) assessed the applicability of both the conventional and extended Taylor Rules using the ARDL model from 2004 to 2016. The empirical results indicated that both models adhered to a defined pattern in the behavior of the interest rate, demonstrating their validity.

Akdeniz and Çatık (2019) expanded the TR with financial variables within the 2006 to 2016 period, employing the threshold GMM method. Empirical outcomes indicated the validity of Taylor's Rule under financial conditions. Yalçınkaya and Yazgan (2020) assessed the traditional and extended TR using quarterly data from 2002:1 to 2019:2 in the Türkiye economy. Their empirical methods included linear and non-linear time series analyses, both of which supported the validity of Taylor's Rule. Kodaz and Mangır (2021) investigated the extended TR across selected economies that adopted inflation targeting, covering the time frame of 2001 to 2020. Employing panel data methods, their study concluded that the interest rate played a significant role in achieving price stability within the relevant group of countries. Results indicated that the interest rate took the inflation gap and the output gap into consideration, but not the exchange rate. Eroğlu and Şeker (2022), in their exploration of the validity of both the traditional and extended TR within Türkiye from 2006 to 2021, employed the ARDL limit test as their chosen empirical method. The empirical findings revealed that in both models, the interest rate factored in both production and exchange rate variables.

Smilarly, Taş (2022) assessed the validity of the extended TR from January 2011 to May 2022, using the Fourier cointegration test. The outcomes of the study indicated that the rule remained effective. In the study conducted by Pazarıcı and Akkoç (2023), the validity of the TR was examined across two distinct periods, aligned with the presidencies of Erdem Başçı (2011: 04-2016: 03) and Murat Çetinkaya (2016: 04-2019: 07) at the CBRT. The empirical model included factors such as the CBRT's weighted average funding cost, inflation rate, industrial production index, and the USD/TL exchange rate. The results of the impulse response analysis demonstrated a heightened response by the CBRT to exchange rate fluctuations in both time periods, with no significant reaction observed to shocks in the industrial production index. The magnitude of these structural changes differed between the two periods. Compared to the Başçı period, there was a more significant adjustment in interest rates during the Çetinkaya period. Considering the extensive scope of the literature, it becomes evident that the TR, extended to include the exchange rate gap, is commonly examined. While empirical results do not uniformly converge, it has been recognized that both inflation and the production gap play pivotal roles in influencing interest rates. Variations in outcomes are likely attributed to methodological approaches, specific countries, and timeframes.

Methodology

Within this portion, the extended TR is subjected to examination in the Türkiye context through the incorporation of the exchange rate variable. This endeavor involves the utilization of time series analysis techniques. In the subsequent Methodology segment, the initial focus is directed towards the introduction of both the dataset and the model. This is followed by providing methodological details, which are subsequently followed by a comprehensive discussion of the findings.

Model and data

The model to be investigated is as follows:

$$INT_t = \delta_0 + \delta_1(\pi - \pi^*)_t + \delta_2(y - y^*)_t + \delta_3(e - e^*)_t \quad (3)$$

Various techniques are employed for calculating potential macroeconomic variable values, specifically for deriving equilibrium values over the long term. In the present research, the Hodrick-Prescott (HP) filtering method, was employed to ascertain potential values. The econometric applications were

executed using the Eviews 12 software package. Subsequently, in the ongoing investigation, the interest rate will be represented by "INT," the inflation gap by "PI," the production gap by "GDP," and the exchange rate gap by "OER." Logarithmic transformations will be applied to all variables.

Unit root test

In this section of the research, the stability of the variables will undergo assessment through the application of the Zivot and Andrews (1992) (Z&A) and Perron (1989) tests, designed to accommodate potential structural breaks. Subsequently, the investigation will extend to examining cointegration relationships using the methodology outlined by Gregory and Hansen (1996) (G&H). Following this, for the purpose of obtaining long-term coefficient estimates and error correction terms, the study will employ the FMOLS and DOLS tests.

Z&A internally identified the date of the structural break within the unit root test they formulated, and their models were elaborated upon in the following manner.

$$\gamma_t = \omega + \delta t + \sigma\gamma_{t-1} + \theta_1 DmyT(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta\gamma_{t-i} + e_t \tag{Model1}$$

$$\gamma_t = \omega + \delta t + \sigma\gamma_{t-1} + \theta_2 DmyU(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta\gamma_{t-i} + e_t \tag{Model2}$$

$$\gamma_t = \omega + \delta t + \sigma\gamma_{t-1} + \theta_1 DmyU(\varphi) + \theta_2 DmyU(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta\gamma_{t-i} + e_t \tag{Model3}$$

Model1 above is "constant", Model2 is "trend", and Model3 depicts a situation in which structural break affects both "constant" and "trend". On the other hand, DmyT represents the dummy variable for the trend and DmyU the dummy variable for the constant term. $\Delta\gamma_{t-i}$ was added to the model to avoid potential autocorrelation between residues. Perron, on the other hand, developed the following models under her main hypothesis.

$$\gamma_t = \omega + \sigma\gamma_{t-1} + \delta_1 DmyT_t + e_t \tag{Model4}$$

$$\gamma_t = \omega + \sigma\gamma_{t-1} + \delta_2 DmyU_t + e_t \tag{Model5}$$

$$\gamma_t = \omega + \sigma\gamma_{t-1} + \delta_1 DmyT_t + \delta_2 DmyU_t + e_t \tag{Model6}$$

In Perron, as in Z&A, Model4 is 'constant', Model5 is 'trend', and Model6 describes a situation in which structural break affects both 'constant and 'trend'. On the other hand, DmyT represents the dummy variable for the trend and DmyU the dummy variable for the constant term.

Cointegration test and estimators

In the analysis of cointegration proposed by G&H, they incorporated the structural break directly into the model. Similar to the approach observed in unit root tests concerning structural breaks, the cointegration assessment by G&H comprises three models, which are explained in further detail below.

$$\gamma_{1t} = \omega_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \sigma^T \gamma_{2t} + \varepsilon_t \tag{Model7}$$

$$\gamma_{1t} = \omega_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \beta t + \sigma^T \gamma_{2t} + \varepsilon_t \tag{Model8}$$

$$\gamma_{1t} = \omega_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \sigma_1^T \gamma_{2t} + \sigma_2^T \gamma_{2t} \varphi_{tr} + \varepsilon_t \tag{Model9}$$

In this context, μ_1 and μ_2 represent the constant disruption, a_1 symbolizes the pre-break bending coefficient, and a_2 signifies the post-break shift in the slope parameter (Gregory and Hansen, 1996:103). The statistical equations employed for the cointegration test in the G&H Philips test are presented as follows (Gregory and Hansen, 1996: 106).

$$Z_a^* = inf_{\tau \in T} Z_\sigma(\tau) \tag{Model10}$$

$$Z_t^* = inf_{\tau \in T} Z_t(\tau) \tag{Model11}$$

$$ADF^* = inf_{\tau \in T} ADF(\tau) \tag{Model12}$$

The test statistics Z_{σ}^* , Z_t^* , and ADF^* acquired from these examinations are juxtaposed against the critical thresholds outlined in G&H research. Subsequently, the fundamental assumption of the absence of a cointegration relationship is evaluated.

The outcome of the cointegration verifies a connection between the variables, demanding the calculation of extended-term coefficients. To achieve this goal, we will estimate the long-term coefficients. The Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) technique, as introduced by Phillips and Hansen (1990), will be applied to mitigate potential endogeneity issues. Simultaneously, concerns arising from interaction and autocorrelation among explanatory variables and residuals will be resolved using the Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS) approach, formulated by Stock and Watson (1993).

Empirical results and discussion

Correlation coefficients play a crucial role within econometric analysis by aiding in the comprehension of variable relationships, facilitating predictions, and guiding the selection of independent variables in more intricate analyses. Before conducting the analysis, correlation coefficients were computed and are showcased in Table 1. Upon reviewing the table, it becomes evident that all variables exhibit minimal correlation with both the dependent variable and one another.

Table 1: Correlation results

	INT	GDP	PI	OER
INT	1			
GDP	-0.101	1		
PI	0.209	0.200	1	
OER	-0.065	0.666***	-0.177	1

Note: ***(1%) is level of significance.

In tests for structural breaks and unit roots, using an externally determined break date, which assumes independence, is not reliable for ensuring the consistency of the tests. This led to criticism of Perron's (1989) work, where the externally determined break date was seen as problematic. Consequently, this criticism prompted the advancement of unit root tests that internally determine the break date.

The unit root test results of Z&A and Perron for assets with structural breaks are shown in Table 2.

Table 2: Unit root test results

Zivot and Andrews (Z&A)	Test Statistic	Lag	Break Date
INT	-3.138	4	2000
PI	-3.808	0	2003
OER	-4.492	0	2005
GDP	-3.539	2	2005
Perron	Test Statistic	Lag	Break Date
INT	-3.220	4	1999
PI	-3.74	0	1999
OER	-4.421	0	2004
GDP	-3.411	0	2004
Critical Values	ZA: %1=-5.34, %5=-4.93, %10=-4.58, Perron: %1=-5.92, %5=-5.23, %10=-4.92		

Upon reviewing Table 2, the findings from the Z&A and Perron unit root tests have been incorporated for the fixed model. Consistency is observed in the outcomes of both tests. Upon closer examination of the results, the breakpoints for all variables tend to fall between the years 1999 and 2005. Conversely, the lag lengths predominantly remained at 0. Furthermore, the test statistics results for both Z&A and Perron critical values demonstrated significance levels below 10%. Hence, it can be deduced that all variables exhibit unit root characteristics at the level values.

The existence of a cointegration link within the model was examined by utilizing the G&H *cointegration* test, and the results are showcased in Table 3.

Table 3: Cointegration test results

Tests	Test Statistics	Lag	Break Date	Critical Values
ADF	-7.139*	0	2001	1%=-6.51, %5=-6.00, %10=-5.75
Zt	-7.253***	-	2001	
Zσ	-40.948	-	2001	1%=-80.15, %5=-68.94, %10=-63.42

Note: *(10%), **(5%) and ***(1%) are levels of significance.

The primary assumption underlying the concept of cointegration is the absence of any cointegrating relationship. Upon reviewing Table 3, the initial hypothesis is refuted due to the fact that the test statistics values for ADF and Zt exceed the critical values at significance levels of 10% and 1%, respectively. Consequently, the alternative hypothesis is supported. However, upon scrutinizing the Za results, the initial hypothesis remains unchallenged as the test statistic value falls below the critical values. As a result, based on the outcomes of both the ADF and Zt tests, it can be inferred that the variables within the model move together during the specified timeframe.

Given the identification of a cointegration relationship within the model, the results of FMOLS and DOLS estimations for calculating long-short term coefficients are displayed in Table 4.

Table 4: Long-run coefficient estimation results

INT	GDP	PI	OER	DU	C
FMOLS	-0.074*** (0.019)	2.710*** (0.719)	8.561*** (1.810)	-75.272*** (6.940)	88.796*** (6.044)
DOLS	-0.104*** (0.028)	2.750** (1.052)	9.839*** (2.697)	-70.902*** (9.267)	87.083*** (8.114)

Note: **(5%) and ***(1%) are levels of significance. DU is dummy variable.

Upon reviewing the table, it becomes apparent that the magnitudes and directions of the variables yielded comparable findings. In the specified timeframe, the impact of Türkiye's interest rate is most positively influenced by the exchange rate deficit, while being least influenced by the deficit in inflation. Conversely, the production gap exerts a negative influence on Türkiye's interest rate. Evaluating the coefficients, in terms of the FMOLS (DOLS) outcomes, a 1% augmentation in the exchange rate deficit and inflation deficit results in an elevation of 8.56% and 2.71% (9.84% and 2.75%) in the interest rate, respectively. On the contrary, a 1% growth in the production gap leads to a decrease of 0.07% (0.10%) in the interest rate.

Conclusion and policy implications

In national economies, inflation, economic growth, and exchange rates are fundamental economic indicators. The significance of these variables stems from their broad impact across society. Central banks employ monetary policies to proactively respond to fluctuations or deviations in these variables. One approach advocated by economists favoring a standardized approach is the TR, which has evolved due to globalization, now encompassing the exchange rate as well. Consequently, the intention is to determine interest rates based on these three mentioned variables. The chosen level of policy rates, the rise in foreign currency influx, and the preservation of investment expenditures - essentially, upholding equilibrium between the financial and real sectors - hold paramount importance. This dynamic holds weight not only for economic entities but also for policymakers.

In the context of this investigation, the applicability of Taylor's Rule, including its expanded version, is tested within the Türkiye economy. To achieve this, interest rate, inflation gap, production gap, and exchange rate gap are utilized as yearly data spanning the period from 1990 to 2022. The study employs the Z&A and Perron tests for unit root analysis, the G&H test for cointegration, and FMOLS and DOLS methods for long-term coefficient estimation. According to the empirical findings, interest rates in Türkiye are most influenced positively by the exchange rate deficit and inversely by the production deficit. Furthermore, the inflation gap exhibits a favorable impact on interest rates. The exchange rate gap may cause the domestic currency to depreciate against foreign currencies, attracting investors. This makes the investment attractive. However, this can increase inflation and central banks can fight

inflation by raising interest rates. High interest rates can increase demand for the local currency, but slow the economy and increase unemployment.

Low interest rates, on the other hand, can reduce savings, encourage risky investments, raise asset prices excessively, increase consumer spending, and create inflationary pressure. Also, low interest rates can reduce investors' demand for the local currency, raise capital abroad, and reduce the attractiveness of long-term investments. Furthermore, the test outcomes indicate a lack of alignment between the policy interest rates in Türkiye and the forecasts outlined in the extended TR. This discrepancy could be attributed to global economic cycles and the uncertainties stemming from the Russia-Ukraine conflict. Additionally, it could result from alterations in policy and exchange rate fluctuations introduced by successive changes in Central Bank leadership in Türkiye, particularly concerning inflation targeting. For this reason, it is important for Türkiye's macroeconomic stability to set interest rates in a balanced way and to follow policies suitable for general economic conditions.

In subsequent research endeavors, the expanded TR could be assessed using a dataset encompassing the vulnerable "fragile five" or E7 nations, including Türkiye. This approach would allow for the formulation of more comprehensive policy suggestions.

References

- Akdeniz, C. & Çatık, A.N. (2019). Finansal koşulların Taylor kuralının geçerliliği üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine ampirik bulgular. *Tesam Akademi Dergisi*, 107-126.
- Aklan, N. A. A. & Nargeleçekenler, M. (2008). Taylor kuralı: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(02), 21-41.
- Albayrak, N. & Abdioğlu, Z. (2015). Geriye ve ileriye dönük para politikası reaksiyon fonksiyonlarının tahmini: Taylor kuralı. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(4), 141-163.
- Alkın, H. Işık, S. & Çağlar, A. E. (2019). Türkiye’de Taylor kuralının asimetrik nedensellik testi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 211-225.
- Almounsor, A. H. (2015). Monetary policy in Saudi Arabia: A Taylor-Rule analysis. *International Journal of Economics and Finance*, 7(3), 144-152.
- Altunöz, U. (2019). Faiz haddinin ekonominin gelir ve enflasyon seviyesine uyum sağlayabilirliği: Türkiye ekonomisi için Taylor kuralı analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 49-63.
- Ardor, H. M. & Varlık, S. (2014). İleriye dönük yeni Keynesyen para politikası reaksiyon fonksiyonunun tahmini: Taylor kuralı'nın, Mccallum kuralı'nın, Taylor-Mccallum melez kuralı'nın Türkiye ekonomisinde geçerliliği. *Ekonomik Yaklaşım*, 45-71.
- Aydınlık, G. (2017). *Yüksek global likidite ortamında yeni merkez bankası politikaları; Taylor kuralı üzerine ampirik bir yaklaşım* [Doktora Tezi] İstanbul Üniversitesi.
- Bal, H., Tanrıöver, B. & Erdoğan, E. (2016). Taylor kuralı kapsamında merkez bankası politika faiz oranlarının belirlenmesi: Stokastik trend yaklaşımı. *International Journal of Academic Values Studies*. (7), 95-106.
- Berument, H. & Malatyali, K. (2000). The implicit reaction function of the central bank of the republic of Turkey. *Applied Economics Letters*, 7(7), 425-430.
- Beveridge, S. & Nelson, R.C. (1981). A new approach to decomposition of economic time series into permanent and transitory components with particular attention to measurement of the business cycle. *Journal of Monetary Economics*, 7, 151-174.
- Büyükakın, T. (2004). Güvenilir bir para politikası stratejisinin kurumsal çerçevesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 1-21.
- Ceylan, R. & Başer, S. (2014). Türkiye’de petrol tüketimi ile reel GSYH arasındaki uzun dönem ilişkinin johansen eş-bütünleşme yöntemi ile analiz edilmesi. *Business & Economics Research Journal*, 5(2), 47-60.
- Civcir, I. & Akçağlayan, A. (2010). Inflation targeting and the exchange rate: Does it matter in Turkey?. *Journal of Policy Modeling*, 32(3), 339-354.
- Coşar, K. & Köse, N. (2019). Zamanla değişen parametrelili genişletilmiş Taylor kuralı: Türkiye için finansal istikrarın rolü. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-17.

- Çağlayan, E. (2005). Türkiye'de Taylor kuralı'nın geçerliliğinin ekonometrik analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 379-392.
- Demir, M. & Sever, E. (2009). Kısa vadeli sermaye hareketlerinin nedenleri, etkileri ve sermaye hareketliliğinde devletin rolü: Türkiye üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 214-239.
- Demirbaş, E. & Kaya, M. V. (2012). Testing the validity of taylor principle for Turkey from a different perspective. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Erdem, E. & Kayhan, S. (2011). He Taylor rule in estimating the performance of inflation targeting programs: He case of Turkey. *Global Economy Journal*, 11(1), 1-7.
- Eroğlu, İ. & Şeker, H. (2022). Kurala dayalı-ihtiyari politika tartışmaları çerçevesinde Taylor kuralı: TCMB özelinde bir uygulama. *Öneri Dergisi*, 17(58), 589-612.
- Gögül, P.K. & Songur, M. (2016). Türkiye'de enflasyon hedeflemesi stratejisinde araç kural "Taylor kuralı" mı?. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 21-41.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70, 99-126.
- Kara, H. (2012). Küresel kriz sonrası para politikası. *TCMB Çalışma Tebliği*, 12(17), 1-25.
- Kaytancı, B.G. (2005). *Merkez bankası para politikası tepki fonksiyonu: Türkiye uygulaması (1990-2003)* [Doktora Tezi] Anadolu Üniversitesi.
- Kodaz, S.S. & Mangır, F. (2021). Döviz kuru ile genişletilmiş Taylor kuralı: Panel veri analizi. *Journal of Academic Value Studies*, 7(4), 403-415.
- Lebe, F. & Bayat, T. (2011). Taylor kuralı: Türkiye için bir vektör otoregresif model analizi. *Ege Akademik Bakış*, 11, 95.
- Leiderman, L. Maino, R. & Parrado, E. (2006). Inflation targeting in dollarized economies. In financial dollarization. *Palgrave Macmillan*, London, 99-114.
- Mccallum, B.T. (1997). *Issues in the design of monetary policy rules*, Nber Working Paper 6016.
- Naimoğlu, M. & Özbek, S. (2022). Doğrudan yabancı yatırımların sosyo-ekonomik belirleyicileri: Yükselen piyasa ekonomilerinden ampirik kanıtlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(83), 1080-1097.
- Ongan, T. H. (2004). Enflasyon hedeflemesi ve Taylor kuralı: Türkiye örneği. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (45), 1-12.
- Özbek, S. (2023). Döviz kuru yansıma etkisinin ARDL, FMOLS, DOLS ve CCR yöntemleriyle tahmini: Türkiye örneği (2006-2022). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 517-536.
- Pazarıcı, Ş. & Akkoç, U. (2023). İki başkan tek kural: TCMB'nin Taylor tipi reaksiyon fonksiyonu tahmini. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 19 (2), 260-278.
- Pehlivanoğlu, F. (2015). Optimal para politikası çerçevesinde Taylor tipi faiz oranı reaksiyon fonksiyonunun tahmini: Türkiye örneği. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9 (1), 115-126.
- Peker, O. & Sümer, A. L. (2018). Yeni Keynesyen yaklaşım perspektifinde optimal Taylor kuralı: Türkiye örneği. *Bankacılar Dergisi*, 107, 77-96.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401.
- Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125.
- Şeker, O. & Öngel, V. (2022). Enflasyon hedeflemesi rejiminde döviz kuru geçiş etkisi: Taylor hipotezi'nin Türkiye'de geçerliliğinin ekonometrik analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 57(1), 126-142.
- Sghaier, I. M. (2012). Taylor rule and monetary policy in Tunisia. *Romanian Economic Journal*, 15(46), 143-166.
- Stock, J. H. & Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 783-820.
- Taş, Ş. (2022). Genişletilmiş Taylor kuralı'nın Türkiye ekonomisi için geçerliliğinin Fourier testler ile analizi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 65-70
- Taylor B. J. (2001). The role of the exchange rate in monetary-policy rules. *AEA Papers and Proceedings*, 91(2), 263-267.
- Taylor J. B. (1993). Discretion versus policy rules in practice. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, 39, 195-214.

- Teles, V.K. & Zaidan, M. (2010). Taylor principle and inflation stability in emerging market countries. *Journal of Development Economics*, 91, 180–183.
- Tetik, M. Ceylan, R. & Kara, G. (2022). Türkiye'nin mali tepki fonksiyonunun tahmin edilmesi: Sıralı probit yaklaşımı. *Journal of Emerging Economies and Policy*. 7(1), 64-74.
- Tunay, K. B. (2007). *Makroekonomi teori ve politikalar*. Arıkan Basımevi. İstanbul
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2023). <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>
- Villa, E. Misas, M. A. & Giraldo, A. F. (2014). Inflation targeting and an optimal Taylor rule for an open economy: Evidence for Colombia 1990-2011. *Latin American Journal of Economics*, 51(1), 41-83.
- Yalçınkaya, Ö. & Yazgan, Ş. (2020). Taylor kuralı kapsamında Türkiye cumhuriyet merkez bankası para politikası tepkilerinin belirlenmesi: Doğrusal ve doğrusal olmayan zaman serisi analizi (2002: Q1-2019q: 2). *Akdeniz İİBF Dergisi*, 20(1), 35-65.
- Zivot, E. & Andrews, D. (1992). Further evidence on the great crash, the oilprice shock, and the unit root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

Ethical approval

This study is among the studies that do not require ethics committee approval due to use of secondary data.

Conflict of interest

There is no potential conflict of interest in this study.

Osmanlı döneminde Gemlik, Gönen ve Manyas'ta nüfus ve tarımsal yapı: Merkezi devletin ürün talepleri çerçevesinde bir inceleme
Population and agricultural structure in Gemlik, Gönen and Manyas in the Ottoman period: A study in the framework of the central government's product demands

Gönderim Tarihi / Received: 13.06.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 06.09.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1314120](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1314120)

Ahmet UZUN¹

İlyas ÖZKÖK^{**2}

Tolga Evrim TÜRKAN³

ÖZ: Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak 19. yüzyıl ortalarında Gemlik, Gönen ve Manyas'ta tarımsal yapının temel özellikleri incelenmektedir. Bu üç kazaya ait aşar tahsil bilgilerinden hareketle ne tür ürünlerin yetiştirildiği belirlenmiş ve ayrıca aşar miktarlarının on katı alınarak toplam üretim rakamları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Makalede tarımsal üretim miktarını doğrudan etkileyen bir faktör olması nedeniyle, üç kazada nüfusun yapısı üzerine kısa bir inceleme de yapılmaktadır. On dokuzuncu yüzyıl ortalarına ait verilere göre Gemlik'te 12.000, Gönen'de 7.700 ve Manyas'ta 3.700 civarında bir nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. Gemlik'te Rum ve Ermenilerden müteşekkil kalabalık bir gayrimüslim nüfus da bulunmaktaydı. Gönen ve Manyas'ta ise az sayıda Rum nüfus yaşıyordu. Gemlik arazi yapısının etkisiyle bağcılık, zeytincilik ve meyve üretiminde öne çıkıyordu. Gönen ve Manyas'ta ise hububat üretimi daha yüksek miktarda gerçekleşmekteydi. Merkezi hükümet, ağırlaşan işe sorunlarının etkisiyle özellikle on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren hem ordunun hem de İstanbul halkının ihtiyaçlarını karşılamak için bu üç kazadan buğday, arpa, zeytin, kereste, orman ürünleri, saz, üzüm ve yaş meyve gibi mamuller talep ediyordu. Bu taleplerin, piyasa fiyatlarıyla yapılması ölçüsünde, bölgedeki tarımsal üretimi olumlu yönde etkilediği düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: İlaş, Osmanlı devleti, Osmanlı şehirleri tarihi, Tarım tarihi

ABSTRACT: In this study, the basic features of the agricultural structure in Gemlik, Gönen and Manyas in the mid-19th century are examined based on Ottoman archival documents. Based on the title collection data of these three districts, it was determined what kind of products were grown and also the total production figures were tried to be estimated by multiplying the tax amounts by ten. In the article, a brief analysis is made on the structure of the population in three districts, since it is a decisive factor that directly affects the amount of agricultural production. According to the data of the mid-nineteenth century, it is understood that a population of 12.000 lived in Gemlik, 7.700 in Gönen and 3.700 in Manyas. There was also a large non-Muslim population in Gemlik consisting of Rum and Armenians. A small number of Rum populations lived in Gonen and Manyas. Gemlik was prominent in viticulture, olive and fruit production because of its land structure. Cereal production was higher in Gönen and Manyas. The central government demanded products such as wheat, barley, olives, timber, forest products, sedge, grapes and fresh fruit from these three districts in order to meet the needs of both the army and the people of Istanbul, especially since the end of the eighteenth century due to the aggravated provisioning problems. It can be thought that these demands had a positive effect on agricultural production in the region.

Keywords: Agriculture, History of Ottoman districts, Provisioning, The Ottoman Empire

¹ Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisat Tarihi Anabilim Dalı, ahmetuzun@cumhuriyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3980-3914>

^{**} Sorumlu Yazar / Corresponding Author

² Dr., Akdeniz Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Maliye Bölümü/Maliye Teorisi Anabilim Dalı, jozkok@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3305-7199>

³ Arş.Gör., Akdeniz Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Maliye Bölümü/Mali İktisat Anabilim Dalı, tolgaturkan@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5889-6079>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

In this study, the basic features of the agricultural structure in Gemlik, Gönen and Manyas in the mid-19th century are examined based on Ottoman archive documents. Based on the tithe (a'şar) records of these three districts for the year 1841-42, it is determined what kind of products are grown and also trying to estimate the total production figures as ten times the tax amounts. While making total production estimations, unit weights are converted to their standard equivalents in kilograms. It is seen that oke (kıyye) and bushel (kile) are used as unit weight values for most products in the tithe records. It should be said that since bushel is a measure of volume, it may not correspond to the same weight for all products. Therefore, this detail should be taken into account in the evaluation of the total production figures.

Methodology

In the Ottoman economic history studies, there are almost no attempts to estimate the total amount of various products grown in a region from the tithe records; because tithe is usually collected through tax farming, the data reflected in the fiscal records are very limited. However, in the Ottoman archives, there are some tithe records kept according to the amount of products collected. Considering that the aggregated agricultural statistics in the Ottoman Empire belong to the last period, the importance of these records can be understood more clearly.

Findings and discussion

In this study, firstly, a brief analysis was made on the structure of the population in three districts, as it is a factor that directly affects the amount of agricultural production. According to the data of the mid-19th century, there was a total population of 12,000 in Gemlik, 7,700 in Gönen and 3,700 in Manyas. There was also a large non-Muslim population in Gemlik consisting of Rum and Armenians. A small number of Rum populations lived in Gönen and Manyas. Since the last quarter of the 19th century, the migrations that emerged under the influence of various political and economic factors in the Ottoman Empire led to a significant differentiation in the population structure of the three districts. It is seen that new settlements have been established and the amount of cultivated land has expanded due to migrations.

Gemlik was a place where grain production was more limited compared to the other two districts. In archival documents, Gemlik was described as a mountainous and stony region with many vineyards and gardens. Products such as wheat, barley, oats, corn, vetch, broad beans and chickpeas were grown in the district. Total production amount was estimated as 551 tons for wheat and 264 tons for oats. Gardening and fruit production were also important in Gemlik agriculture. Pomegranate, peach, medlar, chestnut, walnut, pear, apple and quince were among the fruits grown. Onion production exceeded 400 tons per year. It can be said that grape farming was well developed in Gemlik. Total grape production was around 3.336 tons. Olives were among the main products of the district. The annual olive production amount is estimated as 884.3 tons. It is also seen that timber production and sericulture have developed in Gemlik. The Gemlik pier used to serve as a base from which the products of this region were transported to the surrounding regions, especially to Istanbul.

Gönen had more product variety than the other two districts. In the grain group, the prominent products in terms of total production were wheat, barley and corn. The estimated annual production for these products was 1,111, 727 and 473 tons, respectively. In this group, it is seen that products such as oats, rye, vetch, millet, chickpeas and broad beans are grown. Tobacco production was around 15 tons per year. While onion production in the region exceeded 67 tons, products such as cannabis, black cumin, garlic, cowpea, onion seeds and linseed were also grown. Linen production amount was 10,590 bundles. The taxation of vegetable production and gardening in the districts indicates the existence of these activities. Honey production corresponded to 3 tons per year. Gönen draws attention with its high grape production as in Gemlik. The grapes of these places were widely used in Istanbul for the production of vinegar and wine.

Manyas had an economic structure based on agriculture and animal husbandry. The most grown products within the grain group were wheat, barley, oats and corn. The annual production amounts of these products are estimated as 942, 636, 207 and 121 tons, respectively. In addition to these, vetch, rye, millet, broad beans and chickpeas were grown. Grape cultivation was quite low compared to the other two districts. It is understood that paddy farming was carried out in Manyas and the total production amount was 24.3 tons. Tobacco production reached a relatively significant amount at 27.8 tons per year. Cannabis cultivation was also noteworthy, with an annual production of 4.8 tons. Tax records show the existence of gardening in the district. Reed production was another prominent activity in Manyas.

Results and recommendations

This study shows that the central government demands various products from both Gönen, Manyas and Gemlik and other regions in the Marmara basin due to military and civilian needs. Proximity to Istanbul and the presence of sea transportation facilities were effective in making these demands wide and frequent. Product demands were sometimes made through avariz tax. Sometimes, product purchases were made at prices determined by the government or at their current market value. One of the most frequently requested items from the three accidents was timber. Shipbuilding activities were also carried out in Gemlik. The demand for wood and wheat was frequently made especially for military needs. Olives were requested from Gemlik and its surroundings for the needs of the soldiers on the ships belonging to the navy. Apart from these, it is understood from the archive records that many other products such as chickpeas, barley, gypsum, wood, sedge, grapes, raki and wine were sent to Istanbul from this region. Towards the end of the 18th century, the demand for basic goods increased as a result of the difficulties of provisioning in cities and especially in the capital city of Istanbul due to the loss of land and authority of the Ottoman State. Provisioning difficulties were one of the main reasons for demanding more frequent and regular products for military and civilian purposes from the Marmara basin.

Giriş

Osmanlı Devleti zirai faaliyetlere dayalı bir ekonomik yapıya sahip olmasına rağmen, tarımsal ürünlerde geniş bir bölgesel ihtisaslaşma yaratabilmiş değildi. Büyük ölçüde ulaşım imkânlarının yetersizliğiyle alakalı olan bu durum, deniz taşımacılığının yapılabildiği yerlerde farklılaşabiliyordu. Bu yönüyle Marmara havzası, Karadeniz ve Ege kıyıları ile Tuna bölgesi uzak mesafeli pazarlara erişim sayesinde nispi tarımsal ihtisaslaşmanın ortaya çıktığı bölgeler niteliğindedir. Buralarda yetiştirilen ürünlerin en yoğun talep edildiği merkez başkent İstanbul'du. Çünkü kalabalık nüfusu yanında askeri ve bürokratik kadroların varlığı, şehrin tarımsal ürün talebinin yüksek olmasına yol açmaktaydı. Dönemin koşullarında hem taşıma güçlükleri hem de devletin izlediği narh politikaları, bu taleplerin karşılanması için merkezi yönetimin sürece aktif katılmasını, hatta özel bazı uygulamalar geliştirmesini gerektirmekteydi. Genellikle ağır, hacimli ve kolay bozulabilir mallar olması nedeniyle tarım ürünleri talebinin, tedarikin mümkün olduğu en yakın yerlerden karşılanmasına çalışılırdı. Bu hem taşıma maliyetleri hem de hız ve tedarik güvenliği açısından avantaj sağlıyordu. Bu yaklaşım çerçevesinde, merkezi hükümet, ihtiyaç duyduğu çeşitli temel malları miri fiyatlarla veya vergi yoluyla ya da rayiç alım bedeliyle Marmara havzasında bulunan yerlerden temin etmeye çalışılırdı. Bu makalede İstanbul'a yakınlığı yanında deniz ulaşım olanaklarını kullanabilmenin mümkün olduğu üç kazanın tarım potansiyeli, başkent ürün talepleri kapsamında ele alınmaktadır. Bugün ikisi Balıkesir biri Bursa sınırlarında yer alan bu ilçeler Gönen, Gemlik ve Manyas'tır. Bu kazaların tarımsal yapıları aşar kayıtları üzerinden değerlendirilmektedir. Osmanlı arşivinde tespit edebildiğimiz belgeler aracılığıyla bu üç kazada ne tür ürünlerin yetiştirildiği, tarımsal yapı özelliklerinin neler olduğu ve merkezi yönetimin talep ettiği ürünlerin nasıl tedarik edildiği sorularına cevap aranmaktadır.

Bu çalışma mikro tarih kapsamında bir inceleme olarak, üç kazanın hem merkez kasabasında hem de bağlı köylerinde ekonomik yapı özelliklerinin anlaşılmasına katkı yapmayı hedeflemektedir. Osmanlı şehirleriyle ilgili çalışmaların nispeten önemli aşamaya geldiği günümüzde, küçük yerleşim birimleri olarak köy ve kasabalar hakkında daha detaylı incelemelere ihtiyacın devam ettiği söylenebilir. Çünkü sayıları hayli kabarık olan bu küçük yerleşim birimleri hakkında yapılacak incelemelerin, iktisadi ve sosyal tarihle ilgili daha fazla detay öğrenmemize imkân vereceği açıktır (Güran, 1985: 301-302). Çalışmamızda, ekilebilir arazi miktarını ve dolayısıyla tarımsal üretim potansiyelini yakından etkilemesi nedeniyle öncelikle üç kazanın nüfus yapısı hakkında bilgiler verilmektedir.

19. yüzyıl Osmanlı ekonomisi ve işe politikası

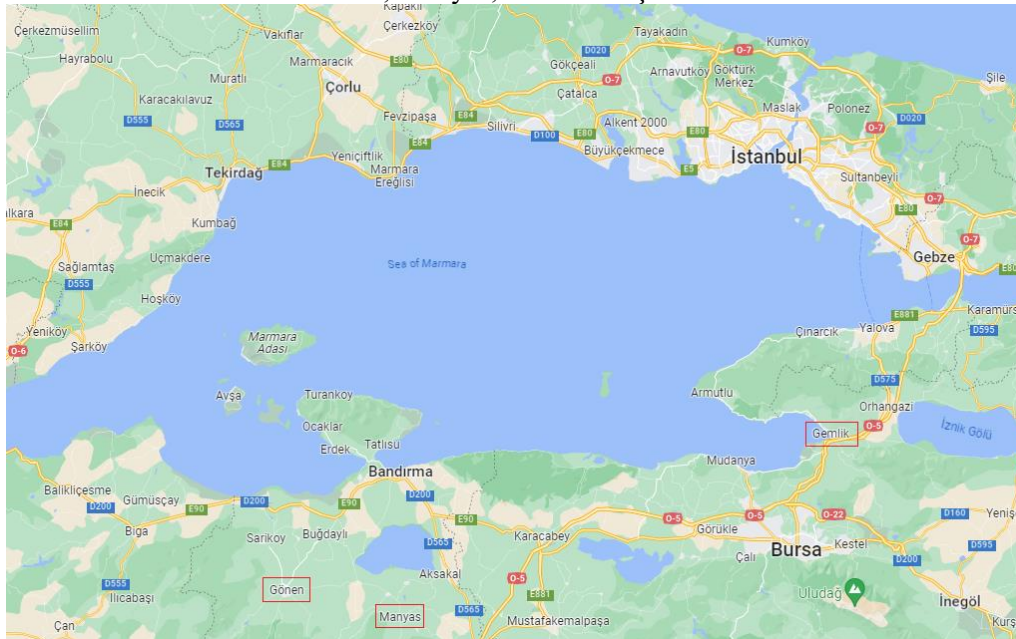
19. yüzyılda Batı Avrupa'da sanayileşmeye bağlı olarak hızlı bir ekonomik dönüşüm yaşanırken, özellikle ulaşım sahasında ortaya çıkan büyük gelişmeler sayesinde temel malların daha uzak bölgelerden hızlı ve ucuz tedariki mümkün hale gelmiş ve böylece şehirlerin büyümesinin önündeki önemli bir engel sonlanmıştı. Osmanlı devleti ise sanayileşme ve ulaşımında yaşanan bu gelişmelere yeterince ayak uyduramamıştı, ancak ekonominin dışa açılmasıyla beraber özellikle kıyı bölgelerden yapılan tarım ürünleri ihracatında büyük artışlar sağlanabilmişti. Yüzyılın sonuna doğru demiryollarında kaydedilen ilerlemeler bu gelişmeyi daha da güçlendirmiş ve bu durum Osmanlı ekonomisinde tarıma dayalı bir gelişmeyi uyarıyordu (Pamuk, 2005: 240-241). Bununla birlikte Osmanlı devletinin bu yüzyılda ciddi mali ve siyasi sorunlarla uğraştığı da bir gerçektir. Esham ve malikane gibi ağır koşullar içeren iç borçlanma uygulamaları sonlandırılmaya çalışılırken, 1854'te dış borçlanmaya gidilmesi mali tarihimiz açısından kötü bir tecrübeyi beraberinde getirmişti. Duyun-u Umumiye ile yabancıların Osmanlı maliyesi üzerindeki denetimi kurumsal bir temele kavuştu ve devlet daha uygun koşullarda borçlanmaya devam etti. Ağır iç ve dış borçlanma süreci devletin ekonomik gelişmeyi uyarabilecek yatırımlara kaynak aktarma gücünü iyice sınırladı. Bu durum, yaşanan toprak kayıplarıyla birlikte ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkiledi. Her şeye rağmen tarımsal ihracata dayalı bir gelişme devam etti. Bu gelişmenin iç bölgelerde daha sınırlı kaldığı, tarım dışı alanlar ve özellikle de sanayide pek ilerleme olmadığı ve hatta gerileme yaşandığı da söylenmelidir. Osmanlı devleti yetersiz sermaye birikimi başta olmak üzere pek çok sebebe bağlı olarak sanayide ilerleyemedi ve hatta geleneksel zanaatlarda gerileme ve çöküş eğilimi görüldü. Açık ekonomi koşullarında gerçekleşen bu gelişmelerin ardından 1908'den sonra İttihat Terakki kadrolarının siyasi etkinliğinin artması iktisat politikalarında bir anlayış değişikliğine yol açacak ve milli iktisat denilen farklı bir politika çerçevesi denemeye başlanacaktır.

İaşe politikaları Osmanlı ekonomik anlayışında her zaman öncelik verilen bir husus olmuştur. Aslında ulaşım olanaklarının sınırlılığı nedeniyle şehirlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması uzun yıllar tüm dünyada öncelikli bir mesele olmuştur. Örneğin Roma uygarlığı zamanında nüfusu yarım milyonu aşan Roma şehrinin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için devletin bazı tedbirler aldığı ve düzenlemeler getirdiği bilinmektedir (Güran, 2017: 28-29). Orta çağda ve modern çağlarda bu sorun önemini korumaya devam etti. Ulaşım imkanlarında önemli iyileşmelerin yaşandığı 19. yüzyıldan sonra konunun önemi azalmaya başlamıştır; ancak bu gelişmelere yeterince adapte olamayan Osmanlı devletinin, sistematik iaşe politikalarına devletin çöküşüne kadar başvurmak zorunda kaldığı söylenebilir (Uzun, 2005: 212).

Osmanlıda iaşe meselesi bütün şehirler için önemliydi, ancak İstanbul kalabalık nüfusu nedeniyle belirgin bir önceliğe sahipti. Dolayısıyla Osmanlı Devleti hububat ve et başta olmak üzere nüfusun temel ihtiyaç maddelerini kesintisiz tedarik etmeye yönelik politikalar geliştirmeye çalışmıştır. Özellikle on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın nüfuzunun artmasına bağlı olarak Osmanlıların Karadeniz üzerindeki etkinliğinin zayıflaması, İstanbul'a mal akışını olumsuz etkilemiş ve iaşe süreçleri bundan sonra mali prosedürlerle de birleşerek kendine has uygulamalara konu olmuştur. Bu uygulamaların detaylarının araştırılması, İstanbul'un iaşesi konusunda kayda değer bir literatürün ortaya çıkmasını sağlamış gözükmektedir (Aydın, 2002; Faroqhi, 1980; Güçer, 1964; Güran, 1986; Murphey, 1988; Uzun, 2006).

Marmara havzası, İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılandığı başlıca bölgelerden biriydi. Özellikle liman şehirlerinden deniz taşımacılığının yapılabilmesi ve ürün çeşitliliğine sahip verimli arazilerin varlığı böyle bir sürecin doğmasında belirleyici faktörler konumundaydı. Çalışmanın konusunu oluşturan Manyas, Gönen ve Gemlik de İstanbul'un ve ordunun ihtiyaç duyduğu pek çok ürünün temin edildiği kazalar arasında yer alıyordu.

Harita 1: Gönen, Manyas, Gemlik ve çevresinin haritası

Kazaların nüfusuna dair

İktisat tarihi açısından, nüfus, bir bölgenin özellikle uzun dönemli ekonomik performansının belirlenmesinde başlıca faktörlerden biri olarak ele alınır (Güran, 2017: 6-7). Diğer bir deyimle, nüfusun miktarı ve özellikleri, bir bölgede tüm sektörlerin gidişatını etkileyen temel bir değişken olarak düşünülebilir. Osmanlı tarım tarihi özelinde bu ilişkinin daha yakından mevcut olduğunu gösteren deliller bulunmaktadır. Örneğin bölgesel farklılıklara rağmen, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nde toprak faktörü nispi olarak boldu ve dolayısıyla nüfus yoğunluğu oldukça düşüktü. Bu da ekilebilir arazi miktarının büyük ölçüde nüfus yoğunluğuna bağlı olmasına yol açmaktaydı. Hatta bu

özellik, nüfus yoğunluğunun bölgelerarası ekonomik gelişmişlik farkının açıklanmasında temel bir faktör olabileceğini düşündürmektedir (Güran, 1998: 65-69). Aslında ekilebilir arazilere göre toprağın nispi bolluğu, dönemsel ve mekânsal bazı istisnalar olduğu düşünülse bile Osmanlı Devleti'nde genel bir eğilim gibi gözükmektedir. Pamuk'un tespitlerine göre on altıncı yüzyılda da tarımla uğraşan nüfus ekilebilir araziye göre kıt bir faktördü (Pamuk, 2005: 37). Bu bilgiler bize, Osmanlıda bir yörenin tarımsal üretim ve yapısıyla ilgili bir inceleme yaparken, konunun nüfusla birlikte ele alınması ve düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.

Gemlik nüfusu

On dokuzuncu yüzyıl verilerine göre Gemlik Müslüman ve gayrimüslimlerin oluşturduğu bir nüfus yapısına sahipti. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1844/5 yılı itibariyle Gemlik 21 köy ve 7 mahalleden oluşmaktaydı. Hane sayısı 2.750 idi. Erkek nüfus üzerinden hesaplandığında hane başına düşen kişi sayısı 2,21 olmaktaydı. Kadınlar da göz önüne alındığında bu rakam 4,5'e yaklaşmaktadır. Tablodaki veriler, Rum ve Ermenilerde hane başına düşen genel nüfus ortalamasının 5 civarında olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Gemlik kazası nüfus bilgileri (1844/5)

	Müslüman	Rum	Ermeni	Müslüman Kıpti	Toplam
Hane sayısı	1.488	964	294	4	2.750
Mahalle sayısı	7	-	-	-	7
Köy sayısı	21	-	-	-	21
Erkek nüfus	2.930	2.423*	739	9	6.101
Hane başına erkek nüfus	1,96	2,51	2,51	2,25	2,21

* Belgede Rum erkek nüfus tam olarak okunmuyor; ancak büyük ihtimalle 2.423 veya 2.413 gibi görünüyor. Burada 2.423 sayısı esas alınmıştır.

Kaynak: (BOA, NFS.d, 1519, 1260).

Tablo 1'deki rakamlar sadece erkek nüfus sayısını yansıtmaktadır. Kadınlar da dikkate alındığında, gerçek nüfus miktarının Tablo 1'deki rakamların iki katı kadar olduğunu düşünebiliriz. Bu takdirde 1844/5 yılı itibariyle Gemlik kazasının nüfusu toplamda 12 bin civarında tahmin edilebilir. Bunun 5.860'ı Müslüman, 4.846'sı Rum, 1.478'i Ermeni ve 18'i Müslüman Kıptilerden oluşmaktaydı. Rum ve Ermenilerin erkek nüfus toplamı 3.162 idi. Bu da Gemlik'te önemli bir gayrimüslim nüfusun varlığına işaret etmektedir. Defterde Rum ve Ermenilerin mahalle ve köy sayılarına dair bir bilginin yer almaması, onların kaza merkezinde ve köylerinde dağınık bir vaziyette yaşadığını düşündürmektedir.

Bursa ve çevresi Osmanlı'nın son dönemlerinde önemli miktarda göç almıştı. Bu durum Gemlik ilçesini de etkilenmiş gözükmektedir. Nitekim 1914/5 yılında, Bursa nüfusuyla ilgili kayıtlar Gemlik'te 27.304 kişinin yaşadığını göstermektedir. Bu rakamın 15.784'ü Müslüman, 8.241'i Rum ve 3.283'ü Ermenilerden oluşuyordu (BOA, DH.EUM.KLU, 15/73, 1333). 1844/5 yılıyla karşılaştırıldığında, toplam nüfusun 12 binlerden bu sayıya ulaşması, doğal artış dışında göçlerin etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan bu tarih itibariyle Müslüman-gayrimüslim nüfus bileşiminde Müslümanların lehine olacak şekilde bir değişiklik yaşandığı görülmektedir. Nitekim 1844/5 yılında gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki payı %52'ye yaklaşırken, 1914/5'te %43'e gerilemişti. Bu değişimde de göçlerin etkisinin olduğu söylenebilir.

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Gemlik'te nispeten kalabalık bir gayrimüslim nüfus yaşadığını cizye rakamlarından hareketle de ortaya koyabiliriz. Cizye belli koşulları taşıyan tüm gayrimüslim erkeklerin ödemekle mükellef olduğu bir vergiydi. 1692/3 yılında Gemlik'te 255 cizye evrakının dağıtıldığı belirtilmişti (BOA, MAD.d, 6224, 1104). 1843/4'te Gemlik kazası ve köylerindeki mükelleflere, 224 ala, 1.531 evsat ve 217 edna (toplam 1.972) evrak dağıtılmış ve toplamda 62.625 gurus tahsil edilmiştir (BOA, ML.VRD.CMH.d, 258, 1259). Defterdeki bilgiler, 232 kişinin perakende statüde olduğunu göstermekteydi. 1845/6 yılında ise dağıtılan evrak miktarı, perakende olanlar dâhil, 254 ala, 1.432 evsat ve 293 edna olmak üzere toplamda 1.979 olmuştur. Elde edilen toplam gelir ise 62.595 guruştur (BOA,

ML.VRD.CMH.d, 661, 1262). 1847/8 yılında rakamlar ala, evsat ve edna olmak üzere sırasıyla 170, 1.435 ve 279'du. Toplam sayı 1.884'tü (BOA, ML.VRD.CMH.d, 860, 1264). Gayrimüslim nüfusun bu yoğunluğu bölgenin ticari potansiyeliyle ilişkili olabilir. Bölgeye ticaret ve benzeri amaçlarla hariçten insanların geldiği düşünülebilir. Bu durum nüfus ve cizye rakamlarına tesir etmiş olabilir. Nitekim 1845 nüfus sayımında Gemlik'te 48 Ermeni'nin misafir statüsünde bulunduğu belirtilmişti (BOA, NFS.d, 1415, 1261).

Gönen nüfusu

Gönen nüfusuyla ilgili sayıma dayalı ilk bilgilere göre kazada, 1839/40 yılında 2.452 Müslüman erkek yaşamaktaydı. Bu rakam kaza ve köylerde misafir statüsünde bulunanları içermiyordu (BOA, NFS.d, 1423, 1255). Öte yandan aynı yılın verilerine göre Gönen dağlarında Yörük olarak yaşayan 567 kişinin olduğu belirtilmekteydi (BOA, NFS.d, 1424, 1255). Bu rakamın da sadece erkek nüfusu kapsadığı söylenebilir. 1844/5 yılına ait veriler Gönen nüfus yapısı hakkında daha detaylı bilgiler sunmaktadır. Tablo 2'de görüldüğü üzere 6 mahalle ve 29 köyün bulunduğu Gönen'de, nüfusun büyük bölümü Müslümanlardan oluşmaktaydı (BOA, NFS.d, 1358, 1260).

Tablo 2: Gönen nüfus bilgileri (1844/5)

	Müslüman	Aşiret	Rum	Müslüman Kıpti	Toplam
Hane sayısı	1.037	193	191	24	1.445
Mahalle sayısı	-	-	-	-	6
Köy sayısı	-	-	-	-	29
Erkek nüfus	2.836	-	402	83	3.321*
Hane başına erkek nüfus	2,73	-	2,10	3,45	-

* Bu rakam aşiret nüfusunu içermemektedir.

Kaynak: (BOA, NFS.d. 1358, 1260).

Tablo 2'deki verilere bakıldığında toplam erkek nüfus 3.321 kişiden ibarettir. Ancak aşiret/Yörük nüfusu bu toplama dâhil edilememiştir, çünkü onlar için hane sayısı verilmesine rağmen, nüfus miktarı belirtilmemiştir. Bu nedenle, belirtilen bu toplam rakam gerçek düzeyinden düşük olmalıdır. Şayet aşiret nüfusu, 1839/40 yılı verisi olan 567 şeklinde kabul edilir ve toplam rakama eklenirse, erkek nüfus 3.888 olmaktadır. Erkek nüfus kadar kadın da olduğu varsayılırsa, o zaman 1844/5 yılı itibarıyla Gönen nüfusu toplamda 7.776 kişi olur. Bu hesaba göre şehir nüfusunun %10'u gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Hane başına düşen nüfus miktarlarına bakılırsa bu kez Rumlarda daha düşük bir ortalama olduğu görülmektedir.

Gönen'deki gayrimüslimler genellikle kasaba merkezi ile Sarıköy ve Paşaçiftliği gibi birkaç köyde yaşamaktaydı. 1848/9 yılında buralarda yaşayan yerli ve yabancı cizye mükelleflerine 50 ala, 413 evsat ve 42 edna evrak dağıtılmıştı (BOA, ML.CRD.d, 1336, 1266). 1851/2 yılında toplam 318 (55 ala, 253 evsat ve 10 edna) evrak dağıtılmışken, vergi hasılatı 11.040 guruş seviyesinde gerçekleşmişti (BOA, ML.VRD.CMH.d, 1340, 1268). Takip eden yılda da aynı miktar evrak dağıtılmıştı (BOA, ML.VRD.CMH.d, 1514, 1269). 1854/5 yılında ise 326 (58 ala, 243 evsat ve 25 edna) evrak dağıtılmış ve bundan 11.145 guruş gelir elde edilmiştir (BOA, ML.VRD.CMH.d, 1396, 1271).

1880'lerden sonra özellikle göç ve iskân faaliyetlerinin etkisiyle Gönen'in giderek büyüdüğü ve yönetim şeklinin kaymakamlığa çevrilmesinin uygun olacağı yönünde talepler ortaya çıkmıştı. Bu talep için sunulan belgelerde, Gönen nahiyesinin 63 adet köy ve 20 bin nüfusa sahip olduğu, yıllık hasılatının 15 bin guruşa ulaştığı, (dönemin koşullarında) merkezle köyler arasındaki mesafenin genellikle 15 ila 18 saati bulduğu belirtiliyordu. Bu durum en başta halkın merkeze ulaşımında zorluklar ortaya çıkarmaktaydı (BOA, ŞD, 2900/49, 1298). Aynı konuda halk tarafından verilen dilekçede, Gönen'in büyüklüğüne ve ekonomik önemine dair bilgiler verilmekte ve taleplerinin haklılığı savunulmaktaydı. Dilekçede halkın yüksek miktarda *virgü* ödediği ve ayrıca köylerin çoğunun kaymakamlığa 20 saatten fazla mesafesi olduğu için uzaktan birinin getirilmesi gerektiğinde bu emre riayet edilmediği

belirtiliyordu. Halk, 1877 yılı ocak/şubat ayında kaymakamlığa geçiş için verdikleri dilekçeden cevap alamadıklarını ifade ederken, şehre Rumeli'den 4 binden fazla muhacir geldiğini ve bunların dışında Tatar ve Çerkezlerden hayli köy ve hane inşa edilmekte olduğunu vurguluyordu. Üstelik Bandırma ve Erdek gibi 5-10 kadar köyü olan yerler bile kaymakamlıkla yönetilmekte ve Gönen köylerinin çoğu bu iki kazaya uzak mesafede bulunmaktaydı. Öte yandan Gönen'de her hafta salı günü kurulan pazardan Erdek, Bandırma, Aydıncık, Manyas, Balya ve sair yerler halkı faydalanmaktaydı (BOA, ŞD, 2893/19, 1296). Böylelikle yaşanan nüfus artışı ve şehirleşme ile birlikte Gönen, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru değişik kavimlerden çok sayıda insanın iskân edildiği önemli bir merkez haline gelmişti (BOA, İ.DH, 961/75983, 1302).

Manyas nüfusu

Manyas, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Müslümanların daha yoğun yaşadığı bir şehir görüntüsü vermekteydi. Kaza genelinde aşiret olarak yaşayanlar yanında Müslüman ve Bulgar Kıptiler de bulunmaktaydı. Tablo 3'te görüldüğü üzere şehirde 300 civarında bir gayrimüslim (Rum) nüfus da mevcuttu. Toplam hane sayısı 694 iken, hane başına düşen erkek nüfus miktarı 2,68 idi. Şehirde eşit miktarda kadın nüfus var olduğu düşünülürse, Manyas genelinde bu tarih itibarıyla 3.728 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir. Hane başına düşen nüfus miktarlarında Rumların ortalamasının hayli yüksek, Bulgar Kıptilerin ise hayli düşük olduğu dikkat çekmektedir (BOA, NFS.d, 1358, 1260). 1833/4 yılında Manyas (merkez) kazasının 270 evden ibaret olduğu belirtilmekteydi (BOA, C.ML, 104/4612, 1249).

Tablo 3: Manyas nüfus bilgileri (1844/5)

	Müslüman	Aşiret	Rum	Müslüman Kıpti	Bulgar Kıpti	Toplam
Hane sayısı	478	159	44	6	7	694
Köy sayısı	-	-	-	-	-	33
Erkek nüfus	1.247	441	152	14	10	1.864
Hane başına erkek nüfus	2,6	2,7	3,45	2,33	1,42	2,68

Kaynak: (BOA, NFS.d, 1358, 1260).

Eski dönemlerden beri Manyas'ta belli bir gayrimüslim nüfusun var olduğu anlaşılmaktadır. 1754/5 yılında 2 ala, 92 evsat ve 11 edna olmak üzere kazada 105 kişiye cizye evrakı dağıtılmış ve 3.045 guruş gelir elde edilmişti (BOA, AE.SMHD.I, 61/3879, 1168). 1845/6 yılında dağıtılan evrak sayısı 313'e (15 ala, 277 evsat, 21 edna) ve vergi hasılatı da 9.525 guruşa ulaşmıştı (BOA, ML.VRD.CMH.d, 492, 1262). 1847/8 ve 1848/9 yıllarında ise dağıtılan evrak sayısı sırasıyla 312 (11 ala, 269 evsat, 32 edna) ve 280 (7 ala, 256 evsat, 17 edna) olarak gerçekleşmişti (BOA, ML.VRD.CMH.d, 863, 1264; BOA, ML.VRD.CMH.d. 1080, 1265). 1754/5 yılı ile kıyaslandığında son rakamlar, şehirde gayrimüslim nüfusun zaman içinde artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Manyas'ta yerli olmayan bir miktar gayrimüslim (Rum) nüfus da bulunmaktaydı. Nitekim 1847/8 yılı sayımında kaza genelinde 242 (erkek) gayrimüslim olduğu belirlenmişti. Bu kişilerin çeşitli köylerin ağıl çobanlarından oluştuğu anlaşılmaktadır (BOA, ML.CRD.d, 1950, 1264).

Manyas ve Mihaliççik yöresine ayrıca memleketleri Ruslar tarafından işgal edilen, Ağnad kazaklarından iskân edilenler olduğu görülmektedir (BOA, C.ML, 137/5836, 1246). Bu kişiler, boş arazi temininde yaşanan zorluklar nedeniyle, geçimlerini temelde balık avı ile sağlamaktaydı (BOA, C.DH, 31/1534, 1251). 1867/8 yılında Ağnad kazakları, Manyas'a yerleştirilen muhacirlerle anlaşamamaları ve ekilebilir araziye sahip olmamaları nedeniyle kendi istekleri doğrultusunda Konya Beyşehir gölü civarında iskân edilmeyi istemiş, bunun üzerine göl içinde bulunan Mil (Mada) adasına yerleştirilmeleri uygun görülmüştür (BOA, İ.MVL, 573/25717, 1284).

Kazaların tarımsal yapısı

Gemlik kazasının tarımsal yapısı

Aşar kayıtlarına bakılırsa on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Gemlik bağcılık ve zeytinciliğin öne çıktığı bir tarımsal yapıya sahipti. Onda bir esasıyla tahsil edilen aşar kayıtlarından hareketle, Gemlik'te tahıl üretiminin sınırlı kaldığı söylenebilir. Buğday, arpa ve yulaf üretimi nispeten yüksek rakamlara

ulaşmışken, mısır gibi ürünlerin çok sınırlı miktarda yetiştirildiği görülmektedir. Buğday üretimi 551, yulaf üretimi 264, arpa ise 120 tona yaklaşmaktaydı. Burçak 19 ve kapluca 17 ton civarındaydı. Bu ürünlerin nispeten daha az miktarda olması ve çeşit olarak az tahıl yetiştirilmesi Gemlik'in arazi yapısıyla ilişkiliydi. Bostancılığın mevcut olduğu Gemlik'te, incelediğimiz diğer iki kazanın aksine meyve tarımı da hayli gelişmişti. Nar, şeftali, muşmula, kestane, armut, elma ve ayva gibi ürünlerin yıllık üretim miktarları göreceli olarak önemli düzeylere varıyordu. Elma üretim miktarı özellikle dikkat çekici boyuta ulaşmıştı. Soğan 400 tonu aşan miktarıyla öne çıkan başka bir üründü. Ceviz, bakla ve nohut da Gemlik'te yetiştirilen ürünler arasındaydı (BOA, ML.VRD.d, 271, 1257).

Tablo 4: Aşar kayıtlarına göre Gemlik'te yetiştirilen tarımsal ürünler ve yıllık üretim tahminleri (1841/2)

Ürün	Birim Fiyatı (Guruş)	Ölçü Birimi*****	Aşar miktarı	Toplam Üretim (Ton)*
Lahana	0,4**	Kıyye	870	11,2
Nar	0,43**	Kıyye	60,5	0,8
Şeftali	0,23**	Kıyye	30	0,4
Muşmula	0,37**	Kıyye	2.632,5	33,8
Kestane	0,58**	Kıyye	4.457	57,2
Soğan	0,1**	Kıyye	31.970	409,9
Üvez	0,46**	Kıyye	728	9,3
Zeytin	13**	Kıyye	68.960	884,3
Üzüm	0,2**	Kıyye	260.166	3.336,1
Armut	0,3**	Kıyye	3.909	50,1
Elma	0,26**	Kıyye	17.429	223,5
Ayva	0,25**	Kıyye	3.751	48,1
Ceviz	10	Kile	55,5	13,4
Bakla	20	Kile	3	0,7
Nohut	25	Kile	37,75	9,1
Mısır	12	Kile	10	2,4
Yulaf	10	Kile	1.090	263,9
Kapluca	10	Kile	72	17,4
Çavdar	10	Kile	12	2,9
Burçak	15	Kile	79,25	19,2
Arpa	12	Kile	490,25	118,7
Buğday	25	Kile***	2.277,25	551,4
Bostan	-	-	3.203 (guruş)	-

* Yazar tarafından hesaplanmıştır.

** Birim fiyatları arşiv defterinde yazmamaktadır. Bu miktarlar ürün miktarının, toplam ürün bedeline oranlanması sonucunda bulunmuştur.

*** Arşiv defterinde birim ölçüsü olarak kıyye yazmaktadır. Ancak buğday için ölçü birimi olarak kıyyenin kullanımı hatalı olabileceğinden, buradaki hesaplama kile üzerinden yapılmıştır.

**** Arşiv defterinde, ürünlerin ölçü birimi kıyye ve kiledir. Kile bir hacim ölçüsü olduğu için ölçü çevirilerinde bir miktar hata payı olması muhtemeldir. Burada kile için standart kilogram karşılığı kullanılmıştır.

Kile=24,215 Kilogram

Kıyye=1,2822945 Kilogram

Kaynak: (BOA, ML.VRD.d, 271, 1257).

Tablo 4'teki rakamlar, Gemlik genelinde zeytin ve üzüm yetiştiriciliğinin büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim yıllık üretim miktarları zeytinde 900 tona yaklaşırken, üzümde 3.330 tonu aşmaktaydı. Gemlik bu tarihlerde dağlık ve taşlık bir bölge olarak vasıflandırılmakta ve çoğu yerinin bağ ve bahçeden oluştuğu belirtilmekteydi. Bu durum, dışarıdan zahire temin edilmesini gerektiriyordu (BOA, C.ML, 135/5783, 1234). Halkın, alışverişlerini genellikle İstanbul ile gerçekleştirdiği belirtiliyordu (BOA, MVL, 393/1, 1278). Gemlik halkının borç ve kredi işlemlerine dahil olduğu

anlaşılmaktadır. Nitekim 1840'lı yıllarda halkın 364.438 guruş borcu olduğu belirtilmişti. Borcun 157.492 guruşu eytam ve evkaf malı idi. Borcun bir kısmı da murabaha yoluyla gerçekleştirilmişti ve vadeleri altı ile yirmi yıl arasında değişebiliyordu. Halkın, murabaha ile olan borcunu, miktar indirimi yapıldıktan sonra taksitler halinde beş yılda ödemek istediği anlaşılmaktadır (BOA, İ.MVL, 44/835, Tarih: 1258).

Gemlik'te öne çıkan iktisadi faaliyetler arasında kerestecilik ve ipekçiliğin de yer aldığı söylenebilir. Gemlik'ten İstanbul'a gelen ipekten vergi alındığı defterlerden anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM.MKH.d, 43250, 1252). Buradan hareketle, ipekçiliğin Gemlik'te belli bir aşamaya ulaştığını düşünebiliriz. 1840/1 yılında Gemlik'e ipek ve zeytin işleri için memur yollanması da aynı yönde bir delil olarak görülebilir (BOA, C.İKTS, 16/774, 1216; BOA, KK.d, 5790, 1256). Bununla birlikte 1903/4'de Gemlik'te üretilen ipek tohumlarının ihraç edildiği anlaşılmaktadır (BOA, A.}MKT.MHM, 614/45, 1323). Bu tarihlerde Hüdavendigâr vilayetinde en yaygın bitkiler dut, zeytin ve kendiliğinden yetişen ağaçlar iken, en çok ticarete konu olan ürünler ise (ticaretin büyük bölümü) ipek, koza ve zeytinyağı idi. Diğer mahsullerin ikinci derecede kaldığı belirtilmektedir (BOA, DH.MUİ, 42/55, 1328).

Gemlik iskelesi tarım ürünlerinin ticaretini kolaylaştıran önemli bir üs işlevi görüyordu. Burası bölgede yetiştirilen ürünlerin İstanbul'a ve diğer şehirlere nakledildiği başlıca iskelelerden biriydi. 1911 yılındaki kayıtlar Gemlik iskelesinden Rusya, Romanya, Bulgaristan, Fransa ve İngiltere'ye zeytin, zeytinyağı, ipek tohumu, taze meyve, tuzlu balık, keten tohumu, pekmez, reçel ve susam gibi ürünlerin ihraç edildiğini göstermektedir (BOA, HR.SFR.04, 682/45, 1911). Osmanlı tarihinde Gemlik'in gemi inşa edilen öncü bir merkez konumunda olduğu da arşiv kayıtlarından hareketle söylenebilir. Birkaç örnek vermek gerekirse, 1834/5 yılında Gemlik'te kereste nazırı aracılığıyla inşa edilen iki kotra gemisi için hammadde ve işçilik dahil olmak üzere toplamda 92.117 guruş harcama yapılmıştı (BOA, D.BŞM.TRE.d, 15646, 1250). 1830/1 yılında Padişah 63,5 arşınlık bir kalyon inşa edilmesi için Gemlik nazırına emir yazılmasını istemişti (BOA, HAT, 569/27902, 1246). 1789/90 yılında Ruslarla Karadeniz'de yapılan harpte donanma kalyonlarının büyük zarar gördüğü ve ortaya çıkan ihtiyacın karşılanması için Gemlik'le beraber Sakız ve Bodrum gibi diğer yerlerde de kalyon inşa faaliyetlerinin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede ilk etapta 8-9 adet kalyon inşası planlanmıştı (BOA, HAT, 1386/54995, 1204; BOA, C.BH, 161/7629, 1205; BOA, C.BH, 166/7820, 1205; BOA, C.BH, 53/2511, 1205). 1790/1'de Gemlik'te inşası tamamlanan (57 arşın uzunluğunda) kalyonun denize indirilmesiyle ilgili yazıya Padişah, "Pek güzel, Allah mübarek eylesin, anın yerine bir başkası kurulmak lazımdır" diye not düşerek, inşa sürecinin kesintisiz devam etmesi gereğine vurgu yapmıştır (BOA, HAT, 208/11025, 1205). Öte yandan ihtiyaca göre tersanelerde bakım-onarım çalışmaları yürütülüyordu. 1795/6 yılında Gemlik tersanesinin tamiri için 50 bin guruşu aşan bir meblağa ihtiyaç olduğu belirlenmişti (BOA, C.BH, 32/1531, 1210).

1842/3 yılı mart ayında Gemlik gümrüğünün geliri 3.913,5 guruş olarak gerçekleşmişti. Vergi alınan kalemlerden hareketle zeytin, un, sabun, koyun derisi, yapağı, tulum peyniri, buğday, zeytinyağı, yulaf, limon, pastırma, arak (rakı) gibi ürünlerin ticarete konu olduğu söylenebilir (BOA, C.ML, 583/23967, 1258).

Gönen kazasının tarımsal yapısı

Gönen on dokuzuncu yüzyıl ortalarında tarımsal üretim açısından geniş ürün çeşitliliğine sahip bir bölge olarak öne çıkmaktaydı. Aşar defterinden hareketle hazırlanan Tablo 5'te görüldüğü üzere tütün, üzüm, soğan, bakla, fasulye ve ceviz gibi ürünlerin yıllık üretim miktarı nispeten yüksek düzeylere ulaşıyordu. Tahıl grubu içinde buğday, arpa, burçak, mısır, çavdar ve erzen (darı) gibi mahsuller yer alırken, bunlar arasında özellikle buğday, arpa ve mısır üretim rakamlarının nispi yüksekliği dikkat çekmektedir. Yıllık üretim rakamları aşar kayıtlarından hareketle buğdayda 1.112 ton, arpada 727 ton, mısırdaki 473 ton, yulafta 135 ton, çavdarda 102 ton, burçakta 83 ton ve darıda 58 ton civarında tahmin edilmiştir. Sebze ve bostan ürününün alınması bölgede bu ürünlerin belli miktarda yetiştirildiğini göstermektedir. Sarımsak, soğan tohumu ve börülce gibi ürünlerin yanında bölgede bal üretiminin de yapıldığı defterdeki bilgilerden anlaşılmaktadır (BOA, ML.VRD.d, 271, 1257).

Tablo 5: Aşar kayıtlarına göre Gönen'de yetiştirilen tarımsal ürünler ve yıllık üretim tahminleri (1841/2)

Ürün	Birim fiyatı (Guruş)	Ölçü birimi****	Aşar miktarı	Toplam üretim (Ton)*
Tütün	5	Kıyye	1.187	15,2
Kenevir	0,5*	Kıyye	213	2,7
Karaca (Çörek Otu)	11,86**	Kıyye	10,75	0,1
Üzüm	0,1	Kıyye	97.629	1.251,9
Sarımsak	0,67**	Kıyye	216	2,8
Soğan Tohumu	2,5	Kıyye	120,75	1,5
Soğan	0,45	Kıyye	5.289	67,8
Bal Öşrü	2,5	Kıyye	235,75	3,0
Ceviz	10	Kile	23,25	5,6
Börülce	20	Kile	4,5	1,1
Bakla	15	Kile	195	47,2
Zeyrek (Yabani Keten) Tohumu	25	Kile	0,75	0,2
Karışık Buğday	13	Kile	79,25	19,2
Fasulye	20	Kile	40	9,7
Erzen (Darı)	12	Kile	240	58,1
Nohut	20	Kile	10,25	2,5
Mısır	11	Kile	1955	473,4
Yulaf	7	Kile	560,75	135,8
Kapluca	7	Kile	60,75	14,7
Çavdar	13	Kile	419,75	101,6
Burçak	15***	Kile	343,25	83,1
Arpa	9	Kile	3.002,25	727,0
Buğday	20	Kile	4.592	1.112,0
Keten	0,33**	Deste	1.059	10.590(deste)
Sebze Öşrü	-	-	523 (guruş)	-
Bostan	-	-	851 (guruş)	-

* Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

** Birim fiyatları arşiv defterinde yazmamaktadır. Bu miktarlar ürün miktarının, toplam ürün bedeline oranlanması sonucunda bulunmuştur.

*** Bu miktar arşiv defterinde önce 10 olarak yazılmış ve hesaplaması buna göre yapılmış, fakat daha sonra düzeltilerek 15'e çevrilmiş ve ortaya çıkan fark toplam ürün bedeline ilave edilmiştir.

**** Arşiv defterinde, ürünlerin ölçü birimi kıyye ve kiledir. Kile bir hacim ölçüsü olduğu için ölçü çevirilerinde bir miktar hata payı olması muhtemeldir. Burada kile için standart kilogram karşılığı kullanılmıştır.

Deste=10'luk veya 12'lik bağ

Kile=24,215 Kilogram.

Kıyye=1,2822945 Kilogram.

Kaynak: (BOA, ML.VRD.d. 271, 1257).

Gönen'de ayrıca tütün ekimi de yapılıyordu. Yıllık üretim rakamı 15 ton civarındaydı. Kenevir, keten ve benzer ürünler belli miktarlarda yetiştiriliyordu. Üzüm, Gemlik'te olduğu gibi bu yörede de öne çıkan ürünler arasındaydı. Nitekim yıllık üretim miktarı 1.252 ton civarında gerçekleşmişti. Arşiv belgelerinde sirke ve şarap yapımı için burada yetiştirilen üzüme geniş bir talebin olduğunu gösteren bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla Gemlik ve Gönen'de yetiştirilen üzümlerin bir kısmı bu amaçla kullanılmaktaydı. Ceviz üretiminin sınırlı kaldığı Gönen'de fasulye ve keten tohumu da yetiştirilmekteydi. 1838/9 yılında Gönen'den çeşitli aidatların yanında zeytin ve sirke bedelinin de talep edilmesi, zeytin ve üzüm yetiştiriciliğinin önemine dair başka bir delil olarak görülebilir (BOA, D.BŞM.d, 10416, 1254).

Manyas kazasının tarımsal yapısı

Manyas, tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. 1779/80'de, Maktul Sepetoğlu'nun Manyas kazasındaki çiftliklerinde bulunan emval ve eşyasıyla ilgili defter, bize bölgede tarımın yapısı hakkında çıkarımlar yapma imkânı vermektedir. İlgilinin malvarlığıyla ilgili tutulan defterde, Manyas'a bağlı çeşitli çiftliklerde bulunan alet, edevat, ürün ve hayvan miktarlarına dair bilgiler verilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu çiftliklerde buğday, arpa, yulaf, burçak ve darı gibi ürünler üretilmektedir. Ayrıca manda, kısarak, öküz, inek ve tosun gibi hayvanların beslendiği anlaşılmaktadır. Kullanılan tarımsal araçlar arasında kazma, tırpan ve orak gibi basit aletler yanında demirli araba, sade araba, saban vs. de yer alıyordu. Ayrıca değirmenlerin de mevcut olduğu belirtilmekteydi (BOA, C.ML, 165/6910, 1193).

Manyas'ın on dokuzuncu yüzyıl ortalarındaki tarımsal yapısı, aşar defterinden hareketle değerlendirilebilir. Tahıl grubu içerisinde buğday, arpa, yulaf ve mısır üretimi nispeten önemli miktarlara ulaşmıştı. Bu ürünlerde yıllık üretim miktarları sırasıyla 942, 636, 207 ve 121 ton civarında hesaplanmıştır. Bu grupta burçak, çavdar, erzen (darı) ve kapluca üretimi de öne çıkıyordu. Gönen'le kıyaslandığında Manyas'ta hem ürün çeşitliliği hem de üretim miktarları biraz daha düşük seviyelerde gerçekleşmişti. Yıllık 432,5 guruş bostan aşarı alındığı düşünülürse, bölgede bostancılığın bir faaliyet alanı olarak var olduğu söylenebilir. Burada ayrıca çeltik ekimi de yapılıyordu. Yıllık üretim miktarının 25 tona yaklaşması pirinç üretiminin bölgede öne çıkan bir faaliyet olduğunu göstermektedir (BOA, ML.VRD.d, 271, 1257). İlerleyen yıllarda çeltik ekimine bazı sınırlamalar getirildiği görülmektedir. 1889/90 tarihli bir belgede Manyas'ta pirinç yetiştirilmesinin yasak olduğu, ancak Dumba köyünde ekimin yapıldığı belirtilerek, bunun engellenmesi istenmekteydi (BOA, DH.MKT, 1748/94, 1307).

Tablo 6: Aşar kayıtlarına göre Manyas'ta yetiştirilen tarımsal ürünler ve yıllık üretim tahminleri (1841/2)

Ürün	Birim fiyatı (Guruş)	Ölçü birimi**	Aşar miktarı	Toplam üretim (Ton)*
Çeltik	6	Kile	100,5	24,3
Tütün	5	Kıyye	2171	27,8
Üzüm	0,25	Kıyye	10.490	134,5
Ceviz	10	Kile	23	5,6
Kenevir	3	Kıyye	373	4,8
Mısır	12	Kile	499	120,8
Zeyrek (Yabani Keten)	20	Kile	2,75	0,7
Erzen (Darı)	12	Kile	54	13,1
Nohut	15	Kile	13,75	3,3
Bakla	15	Kile	59	14,3
Yulaf	8	Kile	857	207,5
Kapluca	7	Kile	93	22,5
Çavdar	15	Kile	174,5	42,3
Burçak	12	Kile	310,5	75,2
Arpa	10	Kile	2.628,25	636,4
Buğday	20	Kile	3.891,25	942,3
Bostan	-	-	432,5 (guruş)	-

* Yazar tarafından hesaplanmıştır.
** Arşiv defterinde, ürünlerin ölçü birimi kıyye ve kiledir. Kile bir hacim ölçüsü olduğu için ölçü çevirilerinde bir miktar hata payı olması muhtemeldir. Burada kile için standart kilogram karşılığı kullanılmıştır.
Kile=24,215 Kilogram
Kıyye=1,2822945 Kilogram

Kaynak: (BOA, ML.VRD.d, 271, 1257).

Manyas'ta tütün tarımı da hayli önemliydi. Yıllık 27 tonu aşan toplam üretim rakamı dikkat çekici düzeydedir. Üzüm yetiştiriciliği Gemlik ve Gönen'e göre düşük olmasına rağmen, yıllık üretim miktarı 135 ton civarında gerçekleşmişti. Ceviz üretim miktarı yıllık 5,5 tonu aşarken, kenevir üretiminin 5 tona yaklaştığı göze çarpmaktadır. Nohut üretimi 3,3 ton, bakla ise 14,3 ton olarak gerçekleşmiştir.

Manyas gölü, bu kazanın tarım yapısını etkileyen yerlerden biriydi. Buradan elde edilen saz, kamış ve balıktan da vergi alındığı anlaşılmaktadır (BOA, BEO, 4006/300431, 1330). Aşırı yağışların gerçekleştiği zamanlarda Manyas'taki nehirlerin taşması nedeniyle bazı köylerdeki ekili arazilerin su altında kaldığı belirtiliyordu. Böylece Manyas gölü tedricen şehrin arazisini kaplayabiliyordu. 1913/4 senesinde şiddetli yağın yağmurun Balıkesir ovasını istila ederek biçilmiş buğday ve arpanın bir kısmını derelere sürüklediği, sair mahsulatın su altında kaldığı ve Gönen ve Sarıköy ovalarının su altında olduğu ve hasar tespiti için adam gönderildiği belirtilmişti (BOA, DH.EUM.EMN, 84/31, 1332). Bu tür taşkınların yol açtığı hasarı ortadan kaldırmak için çalışmalar yürütüldüğü arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (BOA, DH.MKT, 1417/96, 1304). 1881/2 yılında Manyas nahiyesindeki göl ve bataklıkların temizlenmesi için kuş panayırı hayvan rüsumunun Bandırma belediyesine bırakılması hususunda yazışmalar yapılmıştı. Yazışmalardan bu talebin uygun görülmediği anlaşılmaktadır (BOA, ŞD, 504/13, 1299).

1886/7'de Manyas gölü kenarındaki suyun çekilmesiyle birlikte elde edilen 30-40 bin dönüm arazinin satılması gündeme gelmişti. Ancak bu girişime izin verilmemiş ve söz konusu arazinin, muhacirlere terki istenmişti (BOA, DH.MKT, 1420/9, 1304). 1890/1'de ise yüzey genişliğinin 400 bin dönümü aştığı belirtilen Manyas gölünden edinilecek arazinin muhacirlere dağıtımı konusunda çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir (BOA, İ.DH, 1198/93746, 1308).

Merkezi hükümetin ürün talepleri

Marmara havzası İstanbul'un temel ihtiyaçlarının karşılanmasında öncelikli bölgeler arasında yer alıyordu. Tarihsel olarak deniz ulaşım avantajları sayesinde bu bölgeden pek çok tüketim maddesinin talep edildiği görülmektedir. Talepler avarız kapsamında veya miri (devletin belirlediği) ya da piyasa fiyatlarıyla gerçekleşebiliyordu. Talepler özellikle bölgelerin üretim fazlalarının İstanbul'a nakledilmesi ilkesine göre belirleniyordu. Çalışmamızda üç kaza özelinde incelediğimiz bu taleplerin, deniz ulaşım imkânlarının elverdiği ölçüde Anadolu ve Rumeli'nin giderek daha uzak mesafelerine doğru genişletildiği bilinmektedir. Talepler buğday ve arpa gibi temel mallar yanında odun, kömür, meyve, sebze, canlı hayvan ve benzeri ürünlere kadar uzanabiliyordu. İhtiyaç halinde belli dönemlerde alım yapılan ürünlerin kapsamının genişletildiği görülmekteydi. 1700/1 yılında saray ahırlarındaki hayvanlar için Gemlik'ten 1000 kantar saman alınması kararı buna örnek olarak verilebilir (BOA, İE.SM, 24/2533, 1112). Belirtmek gerekir ki, nüfusu yarım milyona yaklaşan İstanbul'un temel ihtiyaç maddelerini karşılama amacıyla, bu tür talepler büyük bir özenle belirlenmeye çalışılırdı. İstanbul, kalabalık nüfusu yanında asker ve bürokratların varlığı nedeniyle tarih boyunca iâşe konusunda öncelikli yerlerden biri olmayı sürdürmüştü. Hükümet bu konuda dönemin özelliklerine göre çok farklı uygulamalara başvurmak gereği hissetmişti (Uzun, 2015: 56-81).

Merkezi yönetimin avarız kapsamında talep ettiği ürünlerden biri keresteydi. Bölgede yer alan bir kısım kazaların halkı, tersane ve tophanenin ihtiyacı için ormanlardan kereste kesilmesi ve iskeleye taşınması göreviyle yükümlüydüler (BOA, HAT, 1246/48334, 1254). Bu tarih itibarıyla Gemlik tersanesi bağlı 25 adet kazanın kereste yükümlülükleri karşılığında belirlenen rayiç üzerinden bedel ödemesi yaptıkları anlaşılmaktadır. Keza, Sazlıdere iskelesine bağlı 16 adet kazadan 14'ünün bedel ödemesi yaptığı, Manyas, Gönen ve Balıkesir'e bağlı üç köyün ise kerestekeş (kereste çekme/nakletme yükümlülüğü) statüsünün devam ettiği belirtilmektedir. 1826/7 yılında bu kapsamda 360 adet kereste türü ürünün, Gönen ve Manyas dışında, aralarında Balıkesir, Balya, Soma, Bigadiç, Sındırgı, Ayazmend (Altınova), Biga, Bandırma ve Erdek'in de bulunduğu çeşitli yerlerden talep edildiği görülmekteydi (BOA, C.BH, 116/5620, 1242). Tanzimat'a kadar bu yükümlülükler olağanüstü vergiler karşılığında gerçekleştirilirken, bu tarihlerden sonra uygulamada değişiklikler olmuş, ancak bazı kazaların kerestekeş statüsü devam etmişti. 1861/2 gibi ileri bir tarihte bile Balıkesir kazalarından Gönen ve Manyas, hala kerestekeş statüsünde idi. Ancak halk artık kereste kesme ve nakletme işini yerel meclislerin belirlediği bedeller karşılığında gerçekleştirmektedir (BOA, İ.DH, 490/33178, 1278).

İlerleyen dönemlerde Biga ve Balıkesir dâhilinde bulunan ormanlardan Tersane-i Amire'nin ihtiyacı için kereste ve katran dışında reçine, zift ve nef t yağı imali için tesis kurma teşebbüsleri olduğu anlaşılmaktadır (BOA, A.}MKT.NZD, 157/72, 1271).

İstanbul ağasının Marmara, Kapıdağ, Biga, Güvercinlik, Taşköprü, İzmit ve Gemlik gibi yerlerden ocaklık olarak odun ve kömür temin ettiği görülmekteydi. 1718/9 yılı boyunca, bu amaçla 40.372 çeki (1 çeki = 250 kg.) odun alınmıştı. Ayrıca devlet dairelerinin odun, kömür ve kütük ihtiyacı için de alımlar yapıldığı belirtilmektedir. Söz konusu yılda, İstanbul ağasının malzeme, nakliye, kesme ve istif gibi tüm işlemler için yaptığı yıllık masraf 39.649 guruşa ulaşmıştı (BOA, AE.SAMD.III, 89/8903, 1131). 1758/9 yılında çıkarılan ferman da her yıl Kış mevsimi gelmeden önce İzmit Körfezi ve etrafında yer alan kazalardan İstanbul'a *kesret* miktarda odun sevk edildiği belirtilmekteydi. Bu kapsamda İzmit'e 40 bin, Yalova ve Karamürsel'e 20'şer bin, Gemlik, Gebze ve Taşköprü kazalarına 10'ar bin çeki odun düşmekteydi (BOA, AE.SMST.III, 329/26576, 1172). Ancak gerektiğinde ilave talepler olabiliyordu. 1788-9'da İstanbul'da çıkan büyük yangın nedeniyle hamamların, ekmekçi ve simitçi fırınlarının ve bir kısım halkın odunsuz kalması üzerine, ilave tedarik gündeme gelmiş ve Çınarcık, Koca deresi ve Gemlik'te Sultan Selim Han Vakfına ait dağlardan yıllık 100 bin çeki odun tedarik edilebileceği belirtilmiştir (BOA, AE.SABH.I, 19/1646, 1203). Öte yandan Tersanenin funda kömürü ihtiyacı Gemlik, Kapıdağ, Bandırma, Mihaliç (Karacabey) ve Kocaeli sancağındaki kazalar ile Rumeli'de bulunan Terkos, İğne Ada, Istranca (Yıldız dağları), Midye ve sair kazaların dağlarından temin edilmekteydi (BOA, C.BH, 215/10046, 1204).

Marmara havzasından merkezi idarenin askeri amaçla tedarik ettiği ürünlerle ilgili hayli örnek verilebilir. Bunlardan biri askerlerin kışlık elbiseleri için gereken yün ve kumaşın imali ve teminiyle ilgiliydi. Bu amaçla Balıkesir'de 75 bin top aba imal edilmesi için Ağustos kırkımı olan yünden 250 bin kıyye temin edilmesi gerekiyordu. Bu miktar yünün 1831-2 yılında Biga, Aydın, Saruhan, Karesi, Kocaeli, Hüdavendigâr, Suğla sancakları ile Denizli, Tekfurdağı, Gelibolu ve civardaki diğer kazalardan talep edildiği belirtilmekteydi (BOA, C.AS, 515/21500, 1247). Bu kapsamda 50 bin kıyye yünün Saruhan sancağından alınması hükmü bulunmaktaydı (BOA, C.AS, 791/33520, 1247). Yine Hüdavendigâr kazasından bu kapsamda 45 bin kıyye yünün miri fiyatla alınıp Balıkesir'de abahaneye teslim edilmesi istenmekteydi (BOA, C.AS. 147/6526, 1250). Bu örneklerde görüldüğü gibi taleplerin, ürünün ya da hammaddenin üretildiği yere göre daha geniş bir sahaya doğru genişletilmesi mümkündür. Bu örnekte imalat merkezi Balıkesir olduğu için, buraya yakın olan yerlerden hammadde teminine gidildiği görülmektedir. Öte yandan imal edilen abanın daha kaliteli olması için de bbağ yünüyle karıştırılması gerekiyordu. 1834/5 yılında de bbağ yününün Biga, Gönen, Bandırma, Ayazmend, Akhisar, Mihaliç, Aydıncık, Edremit ve Manisa'nın bulunduğu dokuz kazadan alınmasına karar verildiği görülmektedir (BOA, C.İKTS, 11/541, 1250; BOA, C.İKTS. 22/1094, 1254). Balıkesir'de imal ettirilen abanın dışarıya satılmasına, askerin ihtiyacı tamamlanmadığı sürece izin verilmiyordu (BOA, HAT, 315/18529, 1251). 1830-1'den itibaren topu 18 guruşa imal edilen abanın, bir süre sonra üretilen numunelere göre fiyatlandırılması gündeme gelmiştir (BOA, C.İKTS, 28/1396, 1253). 1849-50 yılında aba imalatının Karesi mutasarrıfına ihale edildiği ve her top için 34 guruş ödenmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir (BOA, İ.MVL, 156/4481, 1266).

Marmara havzası İstanbul'un zahire ihtiyacı açısından da son derece önemli bir tedarik alanıydı. 1770/1 yılında Tekirdağ, İzmit, Karamürsel, Mudanya ve Gemlik iskelelerinden 13.109 kile zahire satın alınarak gemilerle İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA, AE.SMST.III, 349/28021, 1184). Öte yandan sefer zamanlarında taleplere ihtiyaca göre yenileri eklenebiliyordu. 1787/8 yılında seferdeki ordunun ihtiyacı için Anadolu'nun sağ kolunda yer alan kazalardan deve, katır ve beygir gibi hayvanların süratle tedarik edilip gönderilmesi istenmişti (BOA, C.AS, 924/39938, 1202).

Merkezi hükümetin taleplerini üç kaza özelinde ele alırsak, yine kereste ve orman mamullerinin en çok tedarik edilen ürünler arasında olduğunu görebiliriz. Gemlik yöresinden bu tür taleplerin uzun yıllar devam ettiğini gösteren kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin on yedinci yüzyıl sonlarında Gemlik'e bağlı Katırlı köyü halkı 20 avarız hanesi karşılığı olarak her yıl Matbah-ı Amire için 627 çeki odun vermekle yükümlüydü. Ancak, ölüm ve dağılma (perakende olma) nedeniyle halkın bu miktar yükümlülüğü yerine getirmekte zorlandığı ve bu gerekçeyle yeni bir sayım yapıldığı anlaşılmaktadır. Sayım

sonucunda askerler gibi avarıza dâhil edilmeyenler dışında 39 Müslüman reayası olduğu ve eğer her beş kişiye iki hane esas alınırsa bu takdirde eskiye kıyasla 4,5 hane ile 146,5 çeki odunun noksan geleceği belirlenmişti. Şayet yükümlülük, her üç kişiye bir hane şeklinde hesaplanırsa 7 hane eksik gelip, toplamda 224 çeki odunun noksan olacağı hesaplanmıştı (BOA, KK.d, 2616, 1107: 30). 1705/6 yılında Gemlik'ten hassa kayıklara avarız karşılığında yıllık 3.000 kürek veriliyordu (BOA, C.BH, 255/11803, 1117). 1802/3 yılında Gemlik kazasına bağlı 7 köyün, avarızları karşılığında Kayıkhaneye aynı miktar kürek verdiğinin belirtilmesi, uygulamanın uzun süre devam ettiğinin işaretidir (BOA, C.ML, 640/26297, 1217). 1715 yılında tersanede inşa edilecek kalyon için 250 adet meşe ürünü taşındığı belirtilmekteydi (BOA, C.BH, 34/1624, 1127). 1812/3 yılında İstanbul'da Baruthane-i Amire için Gemlik'ten ocaklık olarak 20.000 adet varil tahtası gönderilmesi istenmişti (BOA, C.AS, 451/18810, 1227). Daha önce belirtildiği gibi Gemlik'te gemi inşası hayli önemli bir faaliyetti.

Tersanenin ihtiyaçları için Gönen ve Manyas dağlarından da kereste temin ediliyordu. Kerestenin iskeleye taşınması işi kaza halkları vasıtasıyla gerçekleşiyordu. 1846/7 yılında bölgede yer alan Balya ve Karta maa Şami kazaları halkı da bu sorumluluğa dâhil edilmek istenmişti. Ancak buraların halkı, kereste taşınması konusunda bilgi, tecrübe ve güçlerinin olmadığını gerekçe göstererek, buna karşı çıkmıştı. Ayrıca kendi yerleşim yerlerinin kereste mahallerine uzak olduğunu ve dolayısıyla taşıma işinden sonra aynı gün geri dönemeyecekleri için hayvanlarının aç ve susuz kalacağını gerekçe göstermişlerdi. Konu hakkında mahallinden edinilen bilgiye göre bu iki yerin halkı daha önce böyle bir mükellefiyete tabi tutulmuştu ve ayrıca Balya ve Karta kazaları köylerinin çoğu Manyas dağı civarında bulunuyordu. Öte yandan daha önce Aydıncık kazası *virgüsüne*, halktan bu yükümlülüğün kaldırılması karşılığında 50 bin gurus zam yapıldığı belirtilmişti. Ayrıca Aydıncık kazası halkının Gönen ve Manyas kazalarına nispetle daha çok koşum mandaları, otlak hayvanları ve verimli meraları olduğu belirtilmişti (BOA, A.}MKT, 70/60, 1263). Değerlendirmeler sonucunda, Gönen ve Manyas dağlarından kesilen kerestenin Balya ve Kart maa Şami kazaları halkı tarafından Sazlıdere iskelesine nakledilmesi isteği uygun görülmemiştir (BOA, A.}MKT, 72/81, 1263).

Gönen ve etraf yerleşim yerlerinden düzenli kereste talebine dair çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. Gönen dağı etrafındaki bazı kazalar kerestekeş statüsünde iken, temin işlemlerinde bir miktar ödeme de yapılmaktaydı (BOA, C.BH, 89/4253, 1251). 1837/8 yılı itibarıyla kerestekeş statüsünde olan kazaların sayısı on altı idi. Buraların halkı kesilen keresteleri iskeleye indirmekle yükümlü tutuluyordu (BOA, C.BH, 56/2627, 1253).

Diğer önemli bir talep zeytindi. Donanmaya ait gemilerdeki leventlere sarf edilmek üzere bölgeden belli miktarlarda *temiz ve ala* zeytin satın alınıyordu. 1810/1'de donanmanın ihtiyacı için Gemlik'ten iki reisin gemileri aracılığıyla 11.813 kıyye (15,15 ton) zeytin alınmış ve bunun bedeli, kıyyesi 11,5 pareden ödenmiştir (BOA, C.BH, 172/8109, 1225). 1812/3'te yine aynı amaçla Gemlik'ten bu kez 50 bin kıyye (64,11 ton) zeytin alınıp tersane ambarlarına teslim edilmesi istenmişti (BOA, C.BH, 12/571, 1227). 1820/1 yılında ise satın alınan miktar 13.771,5 kıyyesi Mudanya'dan ve 5.011 kıyyesi Gemlik'ten olmak üzere toplamda 18.782,5 kıyye olmuştu. Ürün bedeli kıyyesi 12,5 pareden ödenmişti (BOA, C.BH, 177/8339, 1236). Donanma askerlerinin sayısı çoğaldıkça alım miktarı da artıyordu. 1821/2 yılında bu gerekçeyle Gemlik ve Mudanya'dan (50'şer bin kıyye ile) toplamda 100 bin kıyye (128,23 ton) zeytin temin edilmesi istenmişti (BOA, C.BH, 58/2701, 1237). 1241 yılında iki kazadan yüzer bin kıyye olmak üzere toplamda 200 bin kıyye zeytin alınıp donanma askerlerine dağıtılmış; ancak ihtiyat gerekçesiyle 30'ar bin kıyyeden 60 bin kıyye daha ilave alım yapıp tersane ambarlarına konması istenmiştir. Zeytin bedeli teslim esnasında tersane hazinesinden ödenecekti (BOA, C.BH, 103/4994, 1241). Benzer taleplere ilerleyen yıllarda da rastlandığı anlaşılmaktadır (BOA, C.BH, 103/4995, 1241; BOA, C.BH, 52/2471, 1256).

Marmara havzası İstanbul'a zeytinyağı arz eden önemli bir bölgeydi. Nitekim Edremit, Kemer Edremit (Burhaniye), Armudili, Ayazmend ve Ayvacık kazaları dışında Midilli adası ve diğer bazı yerlerden her yıl İstanbul'a 60 bin kantar zeytinyağı ve sabun gönderilmesi gerekiyordu (BOA, İ.MVL, 33/570, 1257).

Bölgeden İstanbul halkı ve ordunun talepleri için buğday alımı da yapılabiliyordu. 1779/80 yılında Gemlik'ten 665 kile, Manyas'tan ise 1.330 kile buğday satın alınmıştı (BOA, D.MKF.d, 30751, 1193).

1785/6 yılında İstanbul'un ihtiyacı için sahile yakın yerlerden hububat alımı yapılmasının eskiden beri devam eden bir uygulama olduğu hatırlatılarak, çeşitli yerlerin kadılarına alım emirleri gönderilmişti. Bu kapsamda Manyas'tan 2.500 kile buğday alınması istenmişti (BOA, AE.SABH.I, 253/17022, 1200). 1798/9 senesinde donanma leventlerinin ihtiyacı nedeniyle İstanbul'da imal edilecek 40 bin kantar peksimet için 100 bin kile buğdaya ihtiyaç olduğu ve bunun 50 bin kilesinin Balıkesir, Bigadiç ve çevredeki kazalardan alınması kararlaştırılmıştı. Bu alımda Gönen ve Manyas kazalarına 2.500'er kile düşerken, alım bedeli nakliye dâhil, kile başına 40 akçe idi (BOA, D.MKF.d, 31124, 1213). 1810/1 yılında Bandırma iskelesine civar kazalardan İstanbul ihtiyacı için 23 bin kile buğday ve 20 bin kile arpa alımının planlandığı anlaşılmaktadır. Bu miktardan Gönen hissesine 2.500'er kile buğday ve arpa, Manyas hissesine ise 1.500'er kile buğday ve arpa düşmüştü (BOA, C.BLD, 148/7383, 1225). 1818/9 yılında İstanbul ihtiyacı için Gemlik'ten her yıl 1.500 kile buğday alındığı ve Mudanya iskelesi üzerinden gönderildiği belirtilmekteydi (BOA, C.ML, 135/5783, 1234). 1838/9 yılında Gönen'den 2.965 kile buğday ve yine bu miktar kadar arpa ile 1.300 kile peksimetlik buğday talep edilmişti. Bunların haricinde askerlerin kışlık elbiseleri için Balıkesir'den talep edilen yün kapsamında da Gönen hissesine 2.040 kıyye düştüğü anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM.d, 10416, 1254).

İstanbul'un ihtiyacını karşılamak için gerekli görüldüğünde bölgeden başka ürünlerin veya tarımsal olmayan malların alınması ya da temin edilmesi mümkün olabiliyordu. Askerlere verilmek üzere Gemlik'ten nohut alınması bu tür durumlara bir örnektir. 1844/5 yılında nohudun yetersizliği nedeniyle tedarik yapılamadığı ve etraf kaza halklarından üçer beşer kıyye nohut teminine çalışılacağı belirtilmişti (BOA, A.}DVN, 9/14, 1260). Bölgeden benzer başka taleplere sıklıkla rastlanmaktaydı. 1782/3'te Gönen, Manyas ve Kirmasti (Mustafakemalpaşa) yöresinden süratle 30 bin kile arpa satın alınarak İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (BOA, C.BLD, 148/7396, 1197). Mudanya ve Gemlik'ten İstanbul'a şarap ve rakı gönderildiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır (BOA, D.BŞM.ZCR.d, 20340, 1227-8; BOA, D.BŞM.ZCR.d, 20493, 1248; BOA, C.ML, 442/17849, 1249). Gemlik ve Yalova'dan Tophane-i Amire'nin ihtiyacı için kömür imal (yakma yoluyla) edildiği anlaşılmaktadır (BOA, C.AS, 398/16422, 1249). Gemlik kazasına bağlı Umurbey ve Katırlı köylerinden, devletin ve İstanbul esnafının ihtiyaçları için alçı taşı temin edilmekteydi. Getirilen alçı taşı hem devlete hem de halka ait binalar için kullanılıyordu (BOA, C.DRB, 51/2542, 1221; BOA, C.İKTS, 33/1616, 1255). Ayrıca Gemlik kazasındaki korulardan baruthanede kullanılmak üzere odun getirtiliyordu (BOA, C.AS, 1017/44555, 1212). Gemlik ve Yalova bölgesinin, İstanbul halkının ihtiyacı olan odun ve odun kömürünün temininde de öne çıkan mevkiler arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Üzüm İstanbul'un bu bölgeden talep ettiği ürünler arasında yer alıyordu. İzmit, Mudanya ve Gemlik körfezleri çevresinde bulunan köylerin bağlarından toplanan üzümler, fıçı ve küfelerle gemilere yüklenmekte ve İstanbul'a sevk edilmekteydi. Güz ve diğer dönemlerde gönderilen ürünler arasında erik ve diğer yaş meyveler de yer alıyordu (BOA, C.BLD, 58/2881, 1186). Padişah için nar ve parmak üzümü nakleden gemilerin inşa ve tamirinde Gemlik fıçı esnafı rol almaktaydı ve bunlar, hizmetleri karşılığında fıçı resminden muaf olmaktaydı (BOA, C.ML, 181/7632, 1167). Belgeler bu tür alımların Karamürsel, Gebze, Darıca ve Tuzla'ya kadar uzanan daha geniş bir sahada yapıldığını göstermektedir (BOA, C.BLD, 40/1972, 1164). Marmara sahilindeki yerleşim yerlerinden özel tüccarlar da yaş meyve satın alıp İstanbul'a getirmekte ve cari olan narh bedeli ile halka satmaktaydı (BOA, C.İKTS, 29/1446, 1190; BOA, C.İKTS, 8/382, 1206).

İstanbul ihtiyacı için bölgeden düzenli talep edilen diğer bir ürün saz idi. Uzun yıllar talebi devam eden bu ürün, Saray-ı Cedid-i Amire'nin ihtiyacı için Manyas'tan getirtiliyordu. 1695/6'da hasır dokunması için 10 bin demet sazın temin edildiği ve bunun bedeli olan 22 bin akçenin Manyas gölü mukataası malından ocaklık olarak tayin edildiği anlaşılmaktadır (BOA, C.SM, 146/7324, 1107). 1742/3 senesinde yine Saray-ı Cedid-i Amire'ye serilecek kaba hasırlar için Manyas gölünden 500 demet sazın kesilmesi ve nakliyesi için 91,5 guruş ödenmesi uygun görülmüştü (BOA, AE.SMHD.I, 139/10302, 1155). Aynı doğrultuda 1760/1 yılında dokunacak hasırlar için 5 bin demet sazın bedeli olarak 91,5 guruşun ödenmesi kararlaştırılmıştı (BOA, C.SM, 152/7634, 1174). 1765/6 yılında yine Hasırcıyan Ocağına 5 bin demet sazın teslim edildiği ve karşılığında nakliye bedeli dâhil olmak üzere toplamda 91,5 guruş ödendiği görülmektedir (BOA, C.SM, 69/3500, 1179). 1777/8 yılında bu kez Saray-ı Cedid-i Amire'deki

camii için tedarik edilen sazlara aynı miktarda ödeme yapıldığı belirtilmektedir (BOA, C.SM, 94/4738, 1191).

İstanbul'un ihtiyacı için yapılan taleplerin, özellikle 18. yüzyıl sonlarına doğru iâşe sorunlarının artmasıyla beraber yıllık belli miktarlara dönüştürülmeye başlandığı görülmektedir. Bu uygulama Zahire hazinesinin faaliyette olduğu dönem boyunca devam ettirilmiştir. Örneğin 1249 yılında bu kapsamda Manyas'tan ondalık dâhil yıllık 4.125 kile (99,89 ton) buğday ve yine bu miktar arpa, Tersane-i Amire ihtiyacı için 1.250 kile (30,27 ton) kalite buğday, 347 adet kereste türü ürünle birlikte 25 bin guruş kalyoncu bedeli talep edilmekteydi (BOA, C.ML, 104/4612, 1249). Söz konusu yıl, donanma kalyonlarındaki askerlerin yiyeceği için Bandırma iskelesi etrafında bulunan kazalardan 25 bin kile buğday satın alınması kararlaştırılmışken, bu rakamın 23.412,5 kilesi alınıp tersane ambarlarına teslim edilebilmişti (BOA, D.MKF.d, 31698, 1251).

Sonuç

Bu çalışma İstanbul'a yakınlığı ve deniz taşıma imkânlarının varlığı çerçevesinde Gemlik, Gönen ve Manyas'ın özellikle on dokuzuncu yüzyıl ortalarında mevcut olan temel tarımsal karakteristiklerini ortaya koymaktadır. Aşar kayıtlarından yaptığımız yıllık üretim tahminlerine göre Gönen ve Manyas tahıl grubunda yer alan ürünlerin nispeten yüksek miktarlarda yetiştirildiği bir bölgeydi. Buğday, arpa, burçak, çavdar, erzen (darı), kapluca, mısır ve yulaf üretimi bu iki kazada öne çıkan tahıl ürünleriydi. İki kaza yıllık 7,5 ton kenevir üretimiyle hayli önemli bir konumdaydı. İki kazanın tütün üretim toplamı da 43 ton ile dikkat çekici bir seviyeydi. Diğer iki kazadan farklı olarak Gönen'de bal, Manyas'ta ise çeltik yetiştiriciliği mevcuttu. Börülce, fasulye, çörek otu, soğan tohumu ve sarımsak da yine Gönen'de vergiye konu olacak kadar yetiştiriliyordu. Bir bütün olarak bakıldığında, incelediğimiz dönem koşullarında Gönen ve Manyas'ta tahıl grubu başta olmak üzere birçok ortak ürünün yetiştirildiği, pirinç, börülce, fasulye ve bal gibi az sayıda üründe farklılaşmanın olduğu anlaşılmaktadır. Doğal olarak ekili arazilerin miktarı ile nüfus yapılarının, ürünlerin yıllık üretim miktarlarının farklılaşmasını etkilemiş olabileceği düşünülebilir.

Gemlik'te tarımsal yapı Gönen ve Manyas'tan hayli farklı özellikler gösteriyordu. Arazi yapısının farklılığı nedeniyle, Gemlik'te bağcılık ve zeytincilik önem kazanmıştı. Tahıl üretiminin sınırlı kaldığı Gemlik'te, yaş meyve tarımı hayli gelişmişti. Elma, armut, ayva, muşmula, kestane ve nar gibi ürünler bu kazada nispeten yüksek miktarlarda yetiştiriliyordu. Gemlik üzüm yetiştiriciliğinde de Gönen'in 2,5 katından fazla bir üretim rakamına sahipti. Soğan ve lahana üretiminde Gemlik diğer kazalardan belirgin şekilde öne çıkıyordu.

Bu çalışma, merkezi hükümetin talepleri ve normal ticari ilişkiler kapsamında Gönen, Manyas ve Gemlik'ten çeşitli temel malların İstanbul piyasasına düzenli olarak sunulduğunu göstermektedir. Kereste mamulleri, odun, kömür, saz, zeytin, buğday, arpa ve üzüm en çok talep edilen ürünler arasında yer alıyordu. Bu ürünler bazen avarız vergileri karşılığında talep edilirken, bazen de alımlar, devletin belirlediği veya piyasa fiyatları üzerinden yapılıyordu. Genel bir ifadeyle 18. yüzyılın sonlarına doğru toprak ve otorite kayıplarına bağlı olarak Osmanlı kentlerinde ve özellikle başkent İstanbul'da iâşe zorluklarının baş göstermesi sonucu, temel malların talebinin arttığı ve daha düzenli hale gelmeye başladığı söylenebilir. Tabii, savaşların sıklığı ve şiddeti de bu tür taleplerin türünü ve miktarını önemli ölçüde etkiliyordu.

Kaynakça

- Aydın, M. (2002). *Mütareke döneminde İstanbul'un iâşesi (1918-1922)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOA. (2010). *Başbakanlık Osmanlı arşiv rehberi* (Yayın Nu: 108). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. Başbakanlık Basımevi.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Ali Emiri Abdülhamid I (BOA, AE.SABH.I): 253/17022, 1200; 19/1646, 1203.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Ali Emiri Ahmed III (BOA, AE.SAMD.III): 89/8903, 1131.

- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Ali Emiri Mahmud I (BOA, AE.SMHD.I): 139/10302, 1155; 61/3879, 1168.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Ali Emiri Mustafa III (BOA, AE.SMST.III): 329/26576, 1172; 349/28021, 1184.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (BOA, D.BŞM.d): 10416, 1254.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Mukataat Hazinesi Defterleri (BOA, D.BŞM.MKH.d): 43250, 1252.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Tersane Emîni Defterleri (BOA, D.BŞM.TRE.d): 15646, 1250.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye Kalemî Defterleri (BOA, D.BŞM.ZCR.d): 20340, 1227-8; 20493, 1248.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemî Defterleri (BOA, D.MKF.d): 30751, 1193; 31124, 1213; 31698, 1251.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Babıali Evrak Odası Evrakı (BOA, BEO): 4006/300431, 1330.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Askeriye (BOA, C.AS): 924/39938, 1202; 1017/44555, 1212; 451/18810, 1227; 515/21500, 1247; 791/33520, 1247; 398/16422, 1249; 147/6526, 1250.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Bahriye (BOA, C.BH): 255/11803, 1117; 34/1624, 1127; 215/10046, 1204; 53/2511, 1205; 161/7629, 1205; 166/7820, 1205; 32/1531, 1210; 172/8109, 1225; 12/571, 1227; 34/1624, 1127; 177/8339, 1236; 58/2701, 1237; 103/4994, 1241; 103/4995, 1241; 116/5620, 1242; 89/4253, 1251; 56/2627, 1253; 52/2471, 1256.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Belediye (BOA, C.BLD): 40/1972, 1164; 58/2881, 1186; 148/7396, 1197; 148/7383, 1225.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Dâhiliye (BOA, C.DH): 31/1534, 1251.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Darphane (BOA, C.DRB): 51/2542, 1221.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet İktisad (BOA, C.İKTS): 29/1446, 1190; 8/382, 1206; 16/774, 1216; 11/541, 1250; 28/1396, 1253; 22/1094, 1254; 33/1616, 1255.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Maliye (BOA, C.ML): 165/6910, 1193; 181/7632, 1167; 640/26297, 1217; 135/5783, 1234; 137/5836, 1246; 104/4612, 1249; 442/17849, 1249; 583/23967, 1258.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Cevdet Saray (BOA, C.SM): 146/7324, 1107; 152/7634, 1174; 69/3500, 1179; 94/4738, 1191.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı (BOA, DH.EUM.EMN): 84/31, 1332.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (BOA, DH.MUİ): 42/55. 1328.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalemî Umum (BOA, DH.EUM.KLU): 15/73, 1333.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (BOA, DH.MKT): 1417/96, 1304; 1420/9, 1304; 1748/94, 1307.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (BOA, HR.SFR.04): 682/45. 1911.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Hatt-ı Hümayun (BOA, HAT): 1386/54995, 1204; 208/11025, 1205; 569/27902, 1246; 315/18529, 1251; 1246/48334, 1254.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, İbnülemin Saray Mesalihi (BOA, İE.SM): 24/2533, 1112.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, İrade Dahiliye (BOA, İ.DH): 490/33178, 1278; 961/75983, 1302; 1198/93746, 1308.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, İrade Meclis-i Vala (BOA, İ.MVL): 33/570, 1257; 44/835, 1258; 156/4481, 1266; 573/25717, 1284.

- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Kamil Kepeci (BOA, KK.d): 2616, 1107: 30; 5790, 1256.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Maliye Ceride Defterleri (BOA, ML.CRD.d): 1950, 1264; 1336, 1266.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Maliye Varidat Muhasebesi Cizye Defterleri (BOA, ML.VRD.CMH.d): 258, 1259; 492, 1262; 661, 1262; 860, 1264; 863, 1264; 1080, 1265; 1340, 1268; 1514, 1269; 1396, 1271.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (BOA, ML.VRD.d): 271, 1257.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler (BOA, MAD.d): 6224, 1104.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Meclis-i Vala Evrakı (BOA, MVL): 393/1, 1278.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Nüfus Defterleri (BOA, NFS.d): 1423, 1255; 1424, 1255; 1519, 1260; 1358, 1260; 1415, 1261.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Sadaret Divan Kalemî Evrakı (BOA, A.}DVN): 9/14, 1260.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (BOA, A.}MKT): 70/60, 1263; 72/81, 1263.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı (BOA, A.}MKT.NZD): 157/72, 1271.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (BOA, A.}MKT.MHM): 614/45. 1323.
- Cumhurbaşkanlığı devlet arşivleri başkanlığı Osmanlı arşivi, Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, ŞD): 2893/19, 1296; 2900/49, 1298; 504/13, 1299.
- Faroqhi, S. (1980). İstanbul'un iâşesi ve Tekirdağ-Rusçuk limanı (XVI.-XVII. Yüzyıl), *ODTÜ Gelişme Dergisi*. Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmaları 2 (1979-1980 Özel Sayısı).
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nda hububat meselesi ve hububattan alınan vergiler*. Sermet Matbaası.
- Güran, T. (1985). On dokuzuncu yüzyıl ortalarında Ödemiş kasabasının sosyo-ekonomik özellikleri. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XLI (1-4), 301-319.
- Güran, T. (1986). İstanbul'un İâşesinde Devletin Rolü (1793-1839). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 44 (1-4), 245-275.
- Güran, T. (1998). *19. yüzyıl Osmanlı tarımı üzerine araştırmalar*. Eren Yayıncılık.
- Güran, T. (2017). *İktisat tarihi*. Der Yayınları.
- Murphey, R. (1988). Provisioning Istanbul: The state and subsistence in the early modern middle east. *Food and Foodways*, 2, 217-263.
- Pamuk, Ş. (2005). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları.
- Uzun, A. (2005). Osmanlı Devleti'nde şehir ekonomisi ve iâşe. *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 3, (6), 211-235.
- Uzun, A. (2006). *İstanbul'un iâşesinde devletin rolü: ondalık ağnam uygulaması, 1783-1857*. Türk Tarih Kurumu.
- Uzun, A. (2015). İstanbul'un iâşesi. C. Yılmaz (Ed.). *Antik çağdan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi VI* içinde (ss. 56-81). İSAM.

Etik kurul onayı

Arşiv belgelerine dayalı olması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ekler

Ek 1: Kullanılan arşiv kaynakları hakkında

Ali Emiri (AE): Ali Emiri Tasnifi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Sultan Abdülmecid dönemine kadar olan belgeleri kapsamaktadır. Bu belgeler, padişahların saltanat sıralarına göre tasnif edilmiştir. Ali Emiri Tasnifi içerisinde tımar ve zeamet tevcihleri, siyasi ve askeri olaylar, yabancı ülkelerle ilişkiler, Divan-ı Hümayuna ait meseleler, inşa, tamir ve maarif gibi konular hakkında belgeler bulunmaktadır (BOA, 2010: 418).

Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d): Osmanlı devletinin bütün gelir ve gider kayıtlarının tutulduğu, denetlendiği ve saklandığı başmuhasebe kalemi defterleri ayrıca bağlı birimlere göre de ayrılmaktadır (BOA, 2010: 146).

Bab-1 Defteri Başmuhasebe Mukataat Hazinesi Defterleri (D.BŞM.MKH.d): Bu fonda mukataalardan elde edilen gelirlerin toplandığı yer olan mukataat hazinesinin defterleri yer alır. Bu defterler 1238-1255/1823-1839 yıllarındaki hükümleri içeren 778 adet defterden oluşmaktadır (BOA, 2010: 159).

Bab-1 Defteri Başmuhasebe Tersane Emni Defterleri (D.BŞM.TRE.d): Tersane ve gemilerin gelir ve gider defterlerine bakan tersane emni, tersanenin idari ve mali yönetiminden sorumlu olan bir memurdur. Tersane emni defterleri 979-1253/1571-1837 yılları arasındaki 189 adet defterden meydana gelmektedir (BOA, 2010: 152).

Bab-1 Defteri Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri (D.BŞM.ZCR.d): Alkollü içeceklerden alınan vergiye zecriye denirdi. Bu defterler 1206-1258/1792-1842 yılları arasında 297 adet defterden oluşmaktadır (BOA, 2010: 157-158).

Bab-1 Defteri Mevkufat Kalemi Defterleri (D.MKF.d): Mevkufat kaleminin örfi vergiler, avarız ve bedel-i nüzul vergileriyle ilgilenmek, tahsis edildiği halde harcanmayan parayı (mevkuf akçesini) hazineye aktarmak, menzil (haberleşmeyi sağlayan teşkilatın) kayıtlarını tutmak ve giderlerini karşılamak gibi görevleri bulunmaktaydı. Hizmetleri karşılığında bedel-i nüzul, bedel-i iştirâ, bedel-i sürsat ve avarızdan oluşan gelir kaynaklarına sahip olurdu (BOA, 2010: 173-174).

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO): Bab-1 Âlî evrak odasında Sadaret'ten yazılan tezkire ve tahriratın kayıt, saklama işlemleri yürütülmüş ve Bab-1 Âlî'deki evrak akışı sağlanmıştır. 1334/1916 yılında belgeler hukuk, siyasi, idare ve mütenevvia olarak dört grup halinde dosyalanmaya başlamıştır (BOA, 2010: 326).

Cevdet (C): Cevdet tasnifinde belgeler konularına göre ayrılmış, ancak kronolojik olarak kataloglara aktarılmamıştır. Adliye, evkâf, maliye, askeriye, eyâlât-ı mümtâze, maârif, bahriye, nâfia, belediye, zaptiye dahiliye, tımar, darphâne, hariciye, iktisat, sıhhiye, saray olarak 17 ana bölümden meydana gelmektedir. Bu tasnif, 960-1322/1553-1904 yılları arasındaki kayıtları içeren 216.572 adet belgeden oluşmaktadır (BOA, 2010: 421).

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı (DH.EUM.EMN): Emniyet kalemi belgeleri vilayetler tarafından hazırlanan ve merkeze gönderilen katil, yaralama, gasp gibi olayları ve faileri hakkında yapılan işlemleri; cinayet istatistik cetvelleri; eşkiya ve jandarma arasında meydana gelen çatışmaları; reji kolcuları ve kır bekçileri; yeni karakolların inşası gibi Osmanlı Devleti içerisinde emniyet ve asayişin sağlanmasıyla ilgili konuları kapsamaktadır (BOA, 2010: 365).

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ): Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi 1327/1909 yılında yapılan değişiklik neticesinde işlemlerini Muhaberat-ı Umumiye Dairesi'ne bırakmıştır. Bu kalem vilayetler, nezaretler ve diğer dairelerle ilgili yazışmaları kapsardı.

Dahiliye Nezâreti Evrak Odası'nda saklanan ve gelen-giden evrak kayıtlarının yer aldığı defterde belgelerin bir kısmı Muhaberât-ı Umumiye adıyla tasnif edilmiştir (BOA, 2010: 360).

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umum (DH.EUM.KLU): Kalem-i Umumî Belgeleri 1332-1341/1914-1923 yılları arasında gerçekleşen genelgelerin dağıtılması, gelenlerin şubelere tebliği, sürgün edilenlerin ve mahkumların af istemlerini içeren dilekçeleri, cerâim-i siyasiye raporları, bazı olaylarda fayda sağlayan kişilerin ödüllendirilmesi, kaza ve vilayetlerin nüfus cetvelleri, telgraf ve haberleşme işlemleri konularını içermektedir (BOA, 2010: 369).

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalem-i Umum (DH.MKT): Bu kalem Dahiliye Nezâreti'nin diğer nezaretlerle veya vilayetlerle olan yazışmalarını kapsamaktadır. Bunun içerisinde Nezaret'e gelen tezkire, tahrirat ve arzuhaller, Nezaret'e bağlı kalemlerin bir iş için üst makama gönderdikleri resmi kâğıtlar, Dahiliye Mektubi Kalem-i Umum antetli evrakları gibi belgeler bulunmaktadır (BOA, 2010: 377).

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04): Sofya Sefaretinin, Hariciye Nezareti ve diğer yerlerle olan yazışmalarını içermektedir.

Hatt-ı Hümayun (HAT): Hatt-ı Hümayun genellikle padişahların yazılı emirleri için kullanılmaktadır. Bu tasnif I. Mahmud döneminden II. Mahmud devri arasındaki 112 yıllık bir zamanı kapsamaktadır. Belgelerin çoğunluğu ise III. Selim ve II. Mahmud dönemine aittir (BOA, 2010: 421-422).

İbnülemin Saray Mesalihi (İE.SM): İbnülemin Mahmud Kemal başkanlığında kurulan heyette belgeler 23 ana bölüm altında konularına ve belirli bir kronolojik sıraya göre sınıflandırılmıştır. Bu belge ise alt bölümlerden biri olan Saray Mesalihine (Saray Meselelerine) ait belgeleri kapsamaktadır (BOA, 2010: 419).

İradeler (İ.): İrade, padişah emri ve fermanı anlamlarına gelmekte olup, 1832 yılından önce bir konu hakkında padişahın görüşüne ihtiyaç duyulduğunda, meselenin özü yani arz tezkiresi padişaha sunulur, padişah da bu konudaki düşüncesini kısaca üzerine yazardı. Bu yıldan sonra ise süreç değişmişti, buna göre başkatip arz tezkirelerini padişaha okur, o da sözlü olarak fikrini bildirir, daha sonra bu fikir arz tezkiresinin altına yatık biçimde sadrazama hitaben başkatip tarafından yazılırdı. Bu şekle de irade denmiştir. İradeler, dahiliye, meclis-i vala gibi mevzularına göre sınıflandırılmıştır (BOA, 2010: 299-300).

Kamil Kepeci (KK.d): Kâmil Kepeci'nin başkanlığında kurulan heyet tarafından büyük bölümü maliye kalemlerine ait olmak üzere Divan-ı Hümayûn ve Bâb-ı Âsafi'ye ait kalemleri içeren defterler tasnif edilmiştir. 873-1296/1468-1879 yılları arasında kapsayan defterler tabi oldukları kalemlere göre sınıflandırılmıştır (BOA, 2010: 263).

Maliye Ceride Defterleri (ML.CRD.d): Cerîde Nâzırlığı'nın kurulmasından sonraki cerîde defterlerini kapsamaktadır. Defterler askerlere ait yoklamalar, nüfus yoklamaları, sayımı gerçekleşen reayanın cizye sınıfları, devlet görevlilerinin adları, vilayet, kaza, nahiye, kasaba ve karye adları gibi konularına göre sınıflandırılmıştır (BOA, 2010: 249).

Maliye Varidat Muhasebesi Cizye Defterleri (ML.VRD.CMH.d): Cizye defterleri içerisinde cizye ödeyen kişilerin isim, yaş, eşkal ve cizye sınıflarıyla birlikte buldukları yer, ödedikleri miktar ve bulunma gerekçeleri bulunmaktadır (BOA, 2010: 249).

Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d): Varidat muhasebesi defterlerinde tahsil olunan irat defterleri ile tarh edilip tahsil edilmemiş varidat kayıtları yer almaktadır (BOA, 2010: 247).

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): Maliye kalemlerine ait çeşitli defterlerle beraber saray, arazi tahriri, yeniçeri, mevacic gibi diğer bazı farklı defterleri de kapsamaktadır (BOA, 2010: 266).

Meclis-i Vala Evrakı (MVL): Meclis-i vâlâ gelen evrak hülâsa kayıt defterlerini içermekte olup mahiyet itibarıyla yıllar arasında farklılık göstermektedir (BOA, 2010: 327).

Nüfus Defterleri (NFS.d): Osmanlı devletinde ilk nüfus sayımı 1247/1831 yılında yeniçeri ocağının lağvedilmesinin ardından kurulan orduya alınacak askerlerin temini ve vergi gelir kaynaklarının tespiti amacıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı arşivlerinde de sadece ilk yapılan nüfus sayımlarına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır (BOA, 2010: 251-252).

Sadaret Divan Kalemî Evrakı (A.}DVN): Divan (Beylikçi) Kalemî nizamname ve talimatlar, berat, uzatma hüküm, ferman, azil, imtiyaz, görev süresi, mukteza, ikamet ve ticaret beratları gibi çok sayıda çeşitli evrakı içermektedir.

Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A.}MKT): Osmanlı devletinin ilk yıllarından beri mektubî kalemî, sadaret teşkilatı içerisinde önemli bir yer teşkil etmekle beraber bu kalemdeki belgeler 1256-1265/1840-1849 yılları arasında Sadaret'in İstanbul'da yer alan nezaret ve dairelerle yaptığı yazışmaları ve taşradaki her türlü resmi makama yazılan ve buradan gelen kâime, şukka, ilâm, mazbata ve mektupları kapsamaktadır (BOA, 2010: 313).

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.}MKT.NZD): Sadaret'in İstanbul'daki nezaret ve dairelerle yaptığı yazışmaları içeren bu kalem, 1266/1849-1850 yılında gerçekleşen vilayet ve nezaret ayırımı sonucunda kurulmuştur (BOA, 2010: 316).

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A.}MKT.MHM): Mektubi kaleminin bir şubesi niteliğinde olan bu kalem evrak üzerindeki mühimme, hafâya ve mahremâne kaydı nedeniyle ayrı tasnif edilmiştir. Bu evrak içerisinde genellikle sınır sorunları, deprem, kıtlık, savaş, isyan ve iskân gibi önemli meseleler yer almaktadır (BOA, 2010: 314).

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD): Sadaret'ten Şûrâ-yı devlete gelen evraklar geldiği daireye ya da vilayetlerine göre evrak odasında ilgili deftere kısaca kaydedilerek mevzusuna göre ait olduğu birime gönderilmekteydi. Bu kalem Şûrâ-yı devlete gelen ve giden belgeleri içermektedir (BOA, 2010: 331).

Türkiye’de havayolu firmaları için algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı ilişkisi: Erzurum havalimanı örneği
Perceived corporate sustainability and customer loyalty relationship for airline companies in Türkiye: the case of Erzurum airport

Gönderim Tarihi / Received: 07.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 14.08.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1185534](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1185534)

Selami GÜNEY¹

Sevil DİNLER^{**2}

ÖZ: Algılanan kurumsal sürdürülebilirlik; işletmelerin yaşadıkları dünyaya ekonomik, sosyal ve çevresel olarak kattıkları değerlere ürün veya hizmetlerin kullanıcısı olan müşterilerinin inanma derecesidir. Bu çalışma, havayolu firmalarında kurumsal sürdürülebilirliğin, yolcular tarafından nasıl algılandığını ve bu algılamının müşteri bağlılığına pozitif bir etkisinin olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç çerçevesinde Türkiye’de faaliyette bulunan başlangıç veya varış noktası olarak Erzurum’u kullanan havayolu firmalarıyla yolculuk yapan 600 yolcuya yüz yüze anket uygulanmıştır. Hatalı ve eksik doldurulan formlar çıkarıldıktan sonra kalan 560 anketten elde edilen veriler SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiştir. Sonuçlar; araştırmada ele alınan tüm havayolu firmaları için algılanan ekonomik, sosyal ve çevresel kurumsal sürdürülebilirliğin, müşteri bağlılığı ile anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Böylece bu üç performans içinde, kurumsal sürdürülebilirliğin artması ile müşteri bağlılığının da arttığı yargısına ulaşılmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer sonuç ise yolcuların kurumsal sürdürülebilirlik algıları ve müşteri bağlılığı ilişkisinde, havayolu firmaları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Algılanan kurumsal sürdürülebilirlik, Müşteri bağlılığı, Havayolu firmaları

ABSTRACT: Perceived corporate sustainability is the degree to which customers, who are users of products or services, believe in the values that businesses add to the world they live in economically, socially and environmentally. This study was conducted to research how corporate sustainability is perceived by its passengers and whether this perception has a positive affect to customer loyalty or not. For this purpose, a face-to-face questionnaire was applied to 600 passengers traveling with airline companies operating in Turkey and using Erzurum as their starting and destination point. After removing the incorrect and incomplete forms, the data obtained from the remaining 560 questionnaires were analyzed with the SPSS 26.0 program. The results have showed that perceived economic, social and corporate sustainability have a significant and positive relationship with customer loyalty for all airline companies in the business. Thus, within these three performances, a judgement has been reached that with the increase in corporate sustainability, customer loyalty also increased. Another result of the study is that there is a significant difference between airline companies in the relationship between passengers’ perceptions of corporate sustainability and customer loyalty.

Keywords: Perceived corporate sustainability, Costumer loyalty, Airline companies.

¹ Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF/İşletme/Muhasebe ve Finans Anabilim Dalı , sguney@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6361-1907>

² Öğr. Gör. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sivil Havacılık Meslek Yüksekokulu/ Ulaştırma Hizmetleri Bölümü/Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri Programı, sdinler@agri.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4900-143X>

^{**} Sorumlu Yazar / Corresponding Author

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The concept of corporate sustainability includes three basic corporate performances: economic, social and environmental sustainability. There are studies that try to reveal corporate sustainability's relationship with many topics such as; financial performance, profitability, brand value, brand image, customer satisfaction, customer loyalty, etc. However, in some studies, it is seen that the issue of corporate social responsibility, which has a close relationship with it, is discussed rather than corporate sustainability.

For example, Altunoğlu and Saraçoğlu (2013) studied the effects of company image and corporate social responsibility practices on customer trust, customer loyalty. In the study, it has been observed that customer trust, loyalty and company image increase in hotel companies that fully implement these practices. Stolz and Bautista (2015), in their study on the perceptions and responses of older consumers in corporate sustainability; stated that although price and brand are important in customer's decision to purchase consumer goods, the perceived price and quality of sustainable products lead them to act in an environmentally sustainable way. Kayabaşı and Söylemez (2017) conducted a study in which they examined the mediating role of corporate image in the relationship between customer loyalty and corporate social responsibility activities. It has been seen that the economic, philanthropic, legal and ethical variables, which are the variables they use for corporate social responsibility, affect customer loyalty, and when the corporate image is added to the model, the effects of these variables become statistically insignificant. The issue that corporate image has full mediation effect has been the relationship between economic, legal and ethical variables together with customer loyalty. The effect of the independent variable decreased in the relationship between the other variable philanthropy and customer loyalty, but it was stated that there was a partial mediation effect since it was found to be statistically significant. Moisescu (2018) examined the effect of perceptual corporate sustainability on customer satisfaction in businesses selected from different sectors in developing countries. In his study, he concluded that customer-based perceptual corporate sustainability significantly and positively affects customer loyalty in all sectors researched, especially in the banking sector. Sak (2019) investigated the effect of corporate social responsibility (CSR) activities on customer loyalty in his thesis. In the study, it was concluded that the social responsibility activities of the companies increase the trust and satisfaction of the company and positively affect the image of the company. In this way, it has been reached the conclusion that customers will sympathize the company and this sympathy will turn into loyalty over time.

Methodology

In this article, passengers using airline companies that carry scheduled passenger transportation to Erzurum constitute the universe of the research. These companies are Turkish Airlines, Anadolu jet, Pegasus and Sun Express. Since the size of the universe is not known exactly, the sample number was determined as 384 using the 5% sampling error and 95% confidence level suggested by Ural and Kılıç (2013). In addition, as suggested by Çabuk, Nakipoğlu and Keleş. (2008), the sample number was taken as 600 in order to reduce the cumulative effect of sampling error between the variables. Questionnaires prepared to search the relationship between these variables are approved by the Ethics Committee. In the study, customer loyalty is the dependent variable, and the concepts of economic, social and environmental sustainability, which are the performance indicators of perceived corporate sustainability are independent. Airline passengers using Erzurum airport as their port of departure and arrival between 10-17 March 2022 the questionnaire was applied face-to-face to. After the incorrect or incomplete forms were removed, IBM SPSS 26.0 package programs were used for the analysis of the remaining 560 questionnaires.

Findings and discussion

In the reliability analysis done for the study, Cronbach's Alpha was found to be 0.903. According to this result, the questions in the questionnaire are consistent with each other. Therefore, it can be accepted that the questionnaire reliably reflects the researched problem.

According to the data obtained for the demographic characteristics of the 560 airline passengers included in the analysis, 50.4% are female and 49.6% are male passengers. 77.9% of the passengers are 18-29 years old, 15.9% are 30-39 years old, 3.8% are 40-49 years old, 1.3% are 50-59 years old and 1.3% have the age range of 60 and over. The distribution in the educational status of the passengers is as high as 70.5% university, 15.9% postgraduate, 11.4% high school, 1.1% secondary education and 1.1% primary school education. It is seen that 53.9% of the sample are students, 18.9% are private sector employees, 14.3% are public employees, 6.4% are self-employed and 6.4% are from other professions. Finally, it was determined that the passengers preferred Turkish Airlines 41.1%, Anadolu jet 30.9%, Pegasus 23.2%, Sun Express 3.8% and other airline companies 1.1% for their trips to Erzurum.

Spearman's correlation analysis was performed to test whether there was a significant relationship between the independent and dependent variables of the study. As a result of the analysis, it was determined that there is a statistically significant and positive (+) relationship between perceived economic, social and environmental sustainability and customer loyalty. Thus, it was concluded that as the customers' perception of economic, social and environmental sustainability increases, the loyalty of airline customers will also increase. In the study, it was also seen that the hypotheses were acceptable as a result of multivariate regression analysis. Kruskal-Wallis H. difference analysis was applied to reveal whether there is a significant difference between airline companies and to predict the last hypothesis. With the result, it has been observed that there is a statistically significant difference between the airline companies in terms of the effect of perceived corporate sustainability on customer loyalty.

Results and recommendations

In this study, the effects of customer perception on their loyalty for economic, social and environmental sustainability, which are accepted as the main performance indicators of corporate sustainability, are researched for airline companies. The results obtained in the study showed that this relationship was significant and positive (+). The hypotheses were confirmed with this significant and positive (+) relationship. So, it has been concluded that the increase in passengers' perceptions of economic, social and environmental sustainability also increases customer loyalty in all companies.

Considering that air transport is a comfortable travel option that saves time and space compared to other means of transportation; it can also be stated that the development of social welfare and the development of this sector are parallel to a great extent. When evaluated from these aspects, it becomes important for companies operating in the sector to ensure their own economic sustainability and to provide this comfortable service for all segments of the society. Among the airline companies, Turkish Airlines has the highest corporate sustainability perception among all three performance indicators. It can be stated that the reason for this that THY regularly publishes corporate sustainability reports according to GRI (Global Reporting Principles) standards since 2014. It has been concluded that the visibility of the corporate sustainability activities of the companies, and therefore their perception by the customers, can affect customer loyalty positively, and this will provide a significant benefit to the companies in terms of competition. In this context, it can be stated that it is also important to regularly prepare sustainability reports and share it with the public, which is a way of making corporate sustainability activities visible.

Giriş

Kurumsal sürdürülebilirlik en yalın hali ile firmaların ekonomik, sosyal ve çevresel olarak üç temel gösterge ile kâr elde etmeyi sağlamaları olarak ifade edilebilir. Günümüzde firmalar için sadece finansal anlamda kâr elde etmenin, geleneksel olarak nitelendirilmesi çok yaygın bir şekilde kabul edilmektedir. Bu nedenle firmaların değer oluşturması diğer bir ifade ile finansal anlamda kâr sağlarken aynı zamanda toplumsal ve çevresel konularda da kâr sağlaması beklenmektedir. Bu beklenti yaptırım gücü yüksek olan yasal düzenlemeler ve toplumdaki tüketicilerin bilinçlenmesi ile firmaları dönüştürücü bir hale gelmiştir. Ayrıca ülkelerin çevresel ve toplumsal konularda attığı önemli adımlar ve anlaşmalardan firmalarda doğal olarak etkilenmekte ve bu konularda yaptırımlara maruz kalmamak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Ayrıca birçok firmanın çevresel ve toplumsal konularda öncü olmak istedikleri de görülmektedir. Bu adımlar kurumsal sürdürülebilirliğin gelişimsel evreleri açısından önemlidir. Hizmet sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ön planda olan, aynı zamanda ekonomi için önemli katkı sağlayan bir sektördür. Zamanın giderek daha kıymetli hale geldiği günümüzde, ulaşım ve özellikle zaman ve mekândan tasarruf sağlayan havayolu taşımacılığı, ekonomi içinde önemli bir alandır. Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 pandemi etkisi ile 2020 ve 2021 yılı için yolcu sayısında, hava trafiğinde ve buna bağlı olarak gelirler bazında azalmalar olsa da aşılamanın yaygınlaşmasına ve Covid-19 etkisinin azalmasına bağlı olarak sektörde büyüme beklentisi eğiliminin sürdüğü ifade edilebilir (Akca, 2020; Kavak ve Kaygın, 2021). Ticari havayolu firmalarının gelirlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan yolcu trafiğinin artması, firmaların büyümeleri ve hedeflerine ulaşmaları açısından önemlidir. Türkiye’de sektörde bulunan firma sayısı az olsa da bu firmalar, sadece yurt içinde faaliyet göstermemekte aynı zamanda yurt dışında da faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle Türk Hava Yolları, Sun Express ve Pegasus Hava Yolları gibi önde gelen firmalar yurt dışı taşımacılığında önemli roller üstlenmektedir. Dolayısı ile sadece iç pazarda değil aynı zamanda uluslararası pazarda da faaliyet gösteren bu firmalar, önemli bir rekabet ortamında tercih edilen havayolu firması olmak için çaba sarf etmektedir. Havayolu firmalarında hizmetlerin yüksek kalitede olması müşterilerini elde tutma, pazar payı ve karlılık elde etmede önemli unsurlardır (Kalemba, Campa-Planas, Hernández-Lara ve Sánchez-Rebull, 2017).

Müşteri bağlılığı oluşturmak için önemli bir faktör olan hizmet kalitesinin havayolu firmalarının müşterileri tarafından nasıl algılandığı konusunda yapılan çalışmalar bu görüşü desteklemektedir (Otrowski ,O’Brien ve Gordon, 1993; David, 2013; Namukasa, 2013; Farooq, Salam, Fayolle, Jaafar ve Ayupp, 2018). Müşteri sadakatinin ya da diğer bir ifade ile bağlılığın oluşturulması, havayolu firmaları için önemli olduğundan firmaların hizmetlerini çeşitlendirme ve farklılaştırma yoluna gitmeleri olası bir durumdur. Böylece daha çok pazar payı elde etmek ve gelirlerini artırmak mümkün olabilir. Müşteri memnuniyeti ve bağlılığının önemli olduğu ve bunun brüt işletme kârı ile pozitif ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Agarwal, Krishna-Eramilli ve Dev, 2003). Havayolunun rekabetçi konumunu güçlendirmesinin bir yolu da yolcuları havayolunun sadık kullanıcıları olarak tutmak, diğer bir ifade ile havayolunu bir kez değil, defalarca seçmelerini sağlamaktır. Çünkü sadık müşteriler fiyata daha az duyarlı olduklarından firmalar için bu durum, çok daha cazip olacak ve iletişim kurmak için daha az çaba harcamalarını gerektirecektir (Dolnicar, Grabler, Grün, ve Kulnig, 2011). Yapılan birçok çalışmada, müşteri bağlılığının sağlanmasında müşteri memnuniyeti, fiyat, algılanan değer, hizmet kalitesi, kurumsal imaj algısı, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının önemli olduğu ifade edilmektedir (Dursun, 2011; Belás ve Gabčová, 2016; Gürbüz ve Gücal, 2020).

Firmalar için kurumsal sürdürülebilirlik ve bunun ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelerine ilişkin yaptıkları faaliyetlerin ne kadarının müşteriler tarafından fark edilebildiği veya görünür olduğu önemlidir. Böylece firmaların piyasada rekabet üstünlüğü sağlamaları da mümkün olabilir. Türkiye’de, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından “Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” 7 Ekim 2021 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Özellikle bu anlaşmanın onaylanması ile firmaların çevresel konular başta olmak üzere sürdürülebilirlik için birtakım somut faaliyetler yaptıkları ve bu faaliyetleri de halkla ilişkiler veya reklam gibi pazarlama iletişimi yöntemleri ile kamuoyuna duyurdukları görülmektedir. Birçok firma kurumsal sürdürülebilirlik için sürdürülebilirlik raporlarını yayımlasa da yaptıkları bu faaliyetlerin müşterileri tarafından yeterince fark edilmediği ya da bu konuda müşteri farkındalığının yeni olduğu ifade edilebilir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren ve sürdürülebilir bir havacılık için katkı sağlamaya çalışan havayolu

firmalarını tercih eden tüketicilerin (yolcuların), firmalara dair kurumsal sürdürülebilirlik algıları ile bu algılarının müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif bir etkisi olup olmadığına dair tutumlarını ölçmeye çalışmaktır. Bu bağlamda, başlangıç veya varış noktası olarak seçilen Erzurum Havalimanı'nı kullanan, Türk Hava Yolları (THY) ve ona bağlı düşük maliyetli havayolu iş modeli olan Anadolu Jet ile ayrıca Sun Express ve Pegasus Hava Yolları'nı kullanan yolcular araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Böylece Erzurum iline seyahatlerinde bu havayolu firmalarını tercih eden tüketicilerin havayollarının ekonomiye, topluma ve çevreye nasıl değer kattıklarına dair algılarını ve bu algılarının havayolu firmalarına olan bağlılıklarını nasıl etkileyeceği belirlenmeye çalışılmıştır.

Literatür taraması

Kurumsal sürdürülebilirlik; ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik olmak kaydıyla üç temel kurumsal performansı içermektedir. Kurumsal sürdürülebilirliğin; finansal performans, karlılık, marka değeri, marka imajı, müşteri memnuniyeti, müşteri bağlılığı, vb. gibi birçok konuyla olan ilişkisini ortaya koymaya çalışan araştırmalar mevcuttur. Fakat bazı çalışmalarda kurumsal sürdürülebilirlikten ziyade bununla yakın ilişkisi bulunan kurumsal sosyal sorumluluk konusunun daha çok incelendiği görülmektedir. Yabancı literatürde ise birkaç çalışmada, doğrudan algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve bunun müşteri bağlılığı veya diğer işletme kavramları ile olan ilişkisi ele alınmaktadır.

Altunoğlu ve Saraçoğlu (2013), kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının müşteri güveni, müşteri bağlılığı ve firma imajı üzerine etkilerini çalışmışlardır. Çalışmada, bu uygulamaları tam olarak yerine getiren otel firmalarında müşteri güveni, bağlılığı ve firma imajının da arttığı gözlemlenmiştir. Stolz ve Bautista (2015), kurumsal sürdürülebilirlikte yaşlı tüketicilerin algısı ve tepkileri konulu çalışmalarında yaşlı müşterilerin tüketim mallarını satın alırken karar vermelerinde, fiyat ve markanın önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Fakat bunlara rağmen sürdürülebilir ürünlerdeki algılanan fiyat ve kalitenin onları çevresel açıdan sürdürülebilir bir şekilde hareket etmeye yönlendirir nitelikte olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kayabaşı ve Söylemez (2017), kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ve müşteri bağlılığı arasındaki ilişkide kurumsal imajı aracılık rolü olarak inceledikleri bir çalışma yapmışlardır. Burada kurumsal sosyal sorumluluk için kullandıkları değişkenler olan ekonomik, hayırseverlik, yasal ve etik değişkenlerinin müşteri bağlılığını etkilediği görülmüştür. Çalışmada kurumsal imaj, modele dâhil edildiğinde bu değişkenlerin etkisinin istatistiki olarak anlamsızlaştığı görülmüştür. Müşteri bağlılığı ile ekonomik, yasal ve etik değişkenler arasındaki ilişkide kurumsal imajın tam aracılık etkisine sahip olduğu görülmüştür. Hayırseverlik değişkeni ile müşteri bağlılığı arasındaki ilişkide bağımsız değişkenin etkisinin azaldığı fakat istatistiki olarak anlamlı bulunduğu için kısmen aracılık etkisi olduğu ifade edilmiştir. Yakar ve Özhan (2017), kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine dair algıların müşteri bağlılığına etkisini bankacılık sektörü için araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda katılımcılar için kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik algıların ve bağlılıklarının eğitim düzeyi ve hizmet aldıkları bankaya göre farklılaştığı, fakat cinsiyete göre bir farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Yine kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına yönelik algıların gelir düzeylerine göre, müşteri bağlılığının ise medeni durum ve yaşlarına göre farklılık gösterdiği ifade edilmiştir. Moisescu (2018), gelişmekte olan ülkelerde farklı sektörlerden seçtiği işletmelerde algısal kurumsal sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına etkisini araştırmıştır. Müşteri temelli algısal kurumsal sürdürülebilirliğin önemli ölçüde ve özellikle bankacılık sektörü başta olmak üzere araştırılan tüm sektörlerde müşteri bağlılığını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada, hangi şirketlerin müşteri bağlılığını artırmak için pazarlama iletişimlerinde algısal kurumsal sürdürülebilirlik boyutlarını kullanabilecekleri de ifade edilmiştir. Strenitzerova ve Gana (2018), Mobil iletişim hizmetleri sektöründe müşteri odaklı kurumsal sürdürülebilirliğin bir parçası olarak müşteri memnuniyeti ve bağlılığı başlığı ile çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, kurumsal sürdürülebilirlik konusunun ne kadar ilgi görse de yapılan mevcut ölçümlerin müşteriye yeterince yakalayamadığı görülmüştür. Bu sorunun kısmen de olsa çözümü için müşteri memnuniyeti endekslerini sürdürülebilir bir iş modeline dâhil etmenin önemli olduğu ifade edilmiştir. Kurumsal sürdürülebilirliği geliştirme stratejisinin, müşteri ilişkileri yönetimi sürecinin bir parçası olması gerektiği de vurgulanmıştır. Sak (2019), kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetlerinin müşteri bağlılığı üzerine etkisini tez çalışmasında araştırmıştır. Çalışmada, firmaların yaptığı sosyal sorumluluk faaliyetlerinin firmaya olan güven ve memnuniyeti artırdığı, firma imajını olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır. Böylece müşterilerin firmaya sempati duyacağı, bu sempatinin de zaman içerisinde bağlılığa dönüşeceği yargısına ulaşılmıştır.

Mubarak, Gorgenyi-Hegyves ve Fekete-Farkas (2020), Katar'daki KOBİ'ler için algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve bunun örgütsel performans üzerine etkilerini araştırmak için yaptıkları çalışmada, kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının, yeşil uygulamaların ve kurumsal çevresel stratejinin algılanan kurumsal sürdürülebilirliği önemli ölçüde etkilediği ifade edilmiştir. Ayrıca çalışmada algılanan kurumsal sürdürülebilirliğin finansal performansı da önemli ölçüde etkilediği görülmüştür.

Kurumsal sürdürülebilirlik

İlk olarak 1997 yılında kurumsal performansı ölçmek için Elkington tarafından ortaya konulan üçlü performans (Triple Bottom Line) kavramı, firmalar için kurumsal sürdürülebilirliğin boyutları olarak yaygın bir şekilde literatürde kullanılmaktadır. Elkington, ekonomik refah, çevresel kalite ve sosyal adalet yani üçlü kârlılık yolunda paydaşlarla etkili bir iletişim kurmanın 21. yüzyılda kurumsal sorumluluğun belirleyici bir özelliği olacağını dile getirmektedir. Böylece Elkington'un ifade ettiği ekonomik, sosyal ve çevresel kavramların iş çevrelerinde giderek daha fazla ele alınmasının sürdürülebilirlik veya kurumsal sürdürülebilirlik ile eş anlamlı olarak kullanıldığı görülür (Milne ve Gray, 2013). Kurumsal sürdürülebilirlik: Bir firmanın doğrudan veya dolaylı paydaşları olan çalışanlar, müşteriler, hissedarlar, çıkar ve baskı grupları ile düzenleyici kuruluşlar vb. gibi unsurların, şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ekonomik, sosyal ve çevresel sermaye tabanlarını koruma ve büyümesidir. Ayrıca bunlarla birlikte politik alanda sürdürülebilirliğe aktif olarak katkıda bulunması olarak ifade edilmektedir (Dyllick ve Hockerts, 2002). Diğer bir ifade ile sürdürülebilir kalkınma genel olarak ülkede yönetimlerin ekonomik kalkınma politika ve yaklaşımlarını ve bunların doğal çevre ile etkileşimlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda ülke yönetimleri sürdürülebilirliği destekleyen politika ve düzenlemeleri benimserken firmalar bu düzenleyici sınırlar içinde faaliyet gösterdiğinden onların sürdürülebilir kalkınma için sağladıkları katkı, kurumsal sürdürülebilirlik kavramı olarak ifade edilebilir (Landrum, 2017).

Kurumsal sürdürülebilirliğin; ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç göstergesi vardır. Bu bağlamda firmaların genel kuruluş amaçları arasında yer alan süreklilik kavramının dönüşüm geçirerek kurumsal sürdürülebilirlik olarak yeni bir boyut kazandığını ifade etmek yerinde olabilir. Firmaların sürdürülebilir oldukları takdirde sürekliliklerini sağlayabilecekleri görülmektedir. Firmalar kurulduğu yer ya da bölgede ekonomiyi etkileyen ve ondan etkilenen, çevresel girdileri kullanan ve onlara sürekli ihtiyaç duyan yapılardır. Ayrıca sosyal dengeye katkı sağlar ve içinde bulunduğu sosyo-kültürel yapıdan etkilenirler. Bu açılarından ele alındığında süreklilik esasını yerine getirebilmenin önemli bir koşulunun, tüm bu yapılar ile dengeli ve destekleyici bir biçimde alışveriş içerisinde bulunulması olduğu söylenebilir. Kurumsal sürdürülebilirlik kavramı geçici, firmaya ek bir kavram olmamakta ve yapılan işin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik sisteminin oluşturulması, birçok endüstri lideri ve şirket için maliyetleri düşürmenin, riskleri yönetmenin, yeni ürünler oluşturmanın ve kültürel yapıda temel değişiklikleri yönlendirme yollarını keşfetmenin kıymet biçilmez bir araçtır (Azapagic, 2003). Bu aracın etkin ve verimli kullanılması, firmaların kurumsal sürdürülebilirlik konusunda iyi bir yönetim anlayışı geliştirmeleri ile mümkün olabilir. Firmalar sadece ekonomik olarak kâr elde etmenin uzun vadede onları desteklemeyeceğinin artık farkına varmaktadır. Ekonomik kâr elde ederken aynı zamanda çevresel ve sosyal alanlarda da nasıl değer yarattıklarının önemli hale geldiğini hem devletler tarafından yapılan düzenlemeler hem de faaliyet gösterdikleri sektörel düzenlemeler ile daha iyi anlayabilmektedir.

Algılanan kurumsal ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik

Küresel ölçekte firmaların kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili faaliyetlerine rehberlik etmek, izlemek ve ölçmek için geliştirilmiş Küresel Raporlama Girişimi (GRI), Karbon Saydamlık Projesi (CDP), Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UNGC) gibi birçok rehber aracı bulunmaktadır. Böylece firmalar bu rehberlerde yer alan ekonomik, sosyal ve çevresel ilkelere ne kadar uyum sağladıklarını, bu alanlarda yaptıkları katkıların neler olduğunu, hazırladıkları sürdürülebilirlik raporları aracılığıyla kamuoyu ile paylaşmaktadır. Bu paylaşım firmalara tüm paydaşları için bilgi verme imkânı sağlar ve sürdürülebilirlik faaliyetlerini görünür kılar. Kurumsal sürdürülebilirlik ile ilgili firmaların gelişim süreçleri de bu raporlar aracılığı ile izlenebilir. Yapılan çalışmalarda kurumsal sürdürülebilirlik uygulamalarının uzun vadeli iş başarılarını destekleyebileceği genel olarak kabul görmektedir. (Sukitsch, Engert ve Baumgartner, 2015; Arevalo ve Aravind 2017; Ashrafi, Adams, Walker ve Magnan, 2018).

Algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ise bir firmanın sürdürülebilir faaliyetlerinin bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarını ve isteklerini karşıladığına dair tüketicisinin inanma derecesidir. Diğer bir ifade ile bir şirketin faaliyetlerinin içerisinde ekolojik sistemleri barındırdığına dair inanç olarak tanımlanmaktadır (Lee, 2020). Müşteri temelli algısal kurumsal sürdürülebilirlik, bir firmanın müşterileri tarafından ticari faaliyetlerinde ve paydaşlarıyla etkileşimlerinde ekonomik, sosyal ve çevresel konuların algılanma derecesini yansıtan bir dizi kurumsal ilişki olarak da ifade edilebilir (Moisescu, 2018). Kurumsal sürdürülebilirliğin firmaların kendileri ve paydaşları için ekonomik, sosyal ve çevresel olarak değer oluşturmak olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda algılanan kurumsal sürdürülebilirlik, bu değeri yaratma sürecinde firmaların yaptıkları faaliyetlerin sonuçlarının bu paydaşlar tarafından ne derecede algılanabildiği olarak ifade edilebilir. Firmaların en önemli paydaşlarından biri olan tüketicilerin, sürdürülebilirlik konusunda yapılan faaliyetlerin ne kadarını fark edebildikleri veya bu faaliyetlere dair inançları önemli bir husus olmalıdır. Ürün veya hizmetleri kullanan tüketicilerin, firmaları kalite, fiyat, marka değeri vb. gibi çeşitli nedenlerden dolayı tercih ettikleri bilinmektedir. Bu müşteri metrikleri açısından ele alındığında, günümüzde yükselen bir eğilim ya da moda gibi geçici olamayacak bir kavram olan kurumsal sürdürülebilirliğe firmaların verdikleri önem ve bu yönde gösterdikleri çaba içinde tercih edilebilir olacakları söylenebilir. Böyle bir tercih edilirlilik işletmelere rekabet üstünlüğü de sağlayabilir. Özellikle son dönemde finans sektöründe yer alan bazı kuruluşlarında reklamlarına baktığımızda sürdürülebilirlik hususunda yaptıkları faaliyetlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu faaliyetler daha önce sürdürülebilirlik raporlarını düzenli olarak yayınlayan bu firmaların artık kurumsal sürdürülebilirlik için yaptıkları faaliyetleri daha görünür hale getirme çabaları olarak değerlendirilebilir. Bu sayede daha geniş kitlelere ulaşarak tüketiciler tarafından algılanmanın sağlanması da söz konusu olmaktadır.

Müşteri bağlılığı

Müşteri bağlılığı; tüketicilerin bir işletme için sadece bir alıcı olarak değil gerçek bir müşteri haline gelmesi, ürün ve hizmetlerinin düzenli olarak satın alması, o işletme ile ilişkilerini sürekli olarak büyümesi olarak tanımlanır (Griffin, 1995). Müşteri bağlılığı, son derece rekabetçi ve dinamik bir ortamda, diğer işletmelere göre rekabet avantajı sağlayan önemli bir faktördür. Tutum ile davranış olmak üzere iki bileşen üzerine inşa edilmiş çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Böylece sadık müşteriler işletmenin rakiplerinin yeni durumlarından bağımsız olarak tutarlı bir süre boyunca işletmeyle sürekli bir şekilde ilişki kurarak onun ürün ve hizmetlerini başkalarına da onaylatan ve tekrar satın alma eyleminde bulunan kişiler olabilmektedir (Leninkumar, 2017). Literatürde davranışsal bağlılık: Tüketicilerin ölçülebilir ve satışları doğrudan etkileyen davranışlarını ortaya çıkaran markayı, tekrar satın alma meyli olarak tanımlanmakta, satın alma sıklığı, miktarı veya olasılığı gibi davranışsal ölçümlerin kullanılması ile değerlendirilmektedir (Çatı ve Koçoğlu, 2008). Tutumsal sadakat ise tüketicinin markaya yönelik yakınlığını, tutum tercihini ve bağlılığını içeren psikolojik süreçler olarak tanımlanmakta ve tüketici bu sadakat boyutu ile işletmeyi diğer müşterilere karşı desteklemekte, tekrar satın alma niyetini ortaya koymakta, rakip mal ve hizmetlere geçişe karşı direnebilmektedir (Uysal ve Aydemir, 2021). Genel anlamda bu iki bileşen ile değerlendirilse de müşteri bağlılığı için literatürde bu iki bileşeni içine alan karma yaklaşım da kullanılarak müşteri bağlılığı, müşterinin olumlu tutumu ve tekrar satın alma davranışının birleşimi olarak ifade edilmektedir (Çatı ve Koçoğlu, 2008). Bu yaklaşımlarla beraber müşteri bağlılığı, müşterilerin ürün veya hizmetlere yönelik olarak geçen zaman içerisinde toplam deneyimleri sonucunda tutumlarının oluşmasıdır. Oluşan bu tutumlar ile müşterilerin tercihlerinde bir değişiklik olabilecek durumlarda ve bütün pazarlama çabalarına rağmen, aynı işletmenin ürün ve hizmetlerini tekrar tekrar satın alması ve o işletmeye kendini adanması olarak da tanımlanabilir (Dursun, 2011). Bir işletmenin müşteri bağlılığı oluşturabilmesi ile rakiplerine karşı önemli bir üstünlük sağlayabileceği ifade edilebilir. Tercih edilen bir işletme olmak için hem eski müşterileri elde tutmak hem de onların olumlu deneyimleriyle yeni müşteriler kazanmak önemlidir. Bu açılardan ele alındığında da karma yaklaşım müşteri bağlılığı için sağlıklı bir değerlendirme yapmak açısından daha uygun olabilir.

Müşteri bağlılığının sağlanması için firmaların müşteri sadakati programları, önemli bir araç olmaktadır. Müşteri sadakati programları, bir firmanın ürün veya hizmetlerinden tekrarlayan şekilde alım yapan müşterileri ödüllendirme amaçlı yapılan programlardır (Palmer, McMahon-Beattie ve Beggs, 2000). Ayrıca sadakat programları, sadık olmayı ödüllendiren ve dolayısı ile bu davranışı teşvik eden yapılandırılmış pazarlama çabalarıdır. Bu programlar ile pazar payında artış olmasa bile tekrar satın

alma sadakatinde bir artış olacağından uzun vadede pazar payı kazancı artırabilir (Sharp ve Sharp, 1997). Bu programların ilk örneklerini oluşturan uygulamalar havayolu firmaları tarafından kullanılmıştır. Uçakla sık olarak seyahat eden yolculara yönelik olarak yapılmış bu programlarda, sıklıkla seyahat gerçekleştiren yolcuların adları rezervasyon sistemlerinden belirlenmiştir. Bu yolcuların her uçuşlarındaki millerin temel alınması ile ödüllendirme yoluna gidilmiş, daha sonra bu tür ödüllendirme uygulamalarını oteller, bankalar, perakende hizmet sunan diğer firmalar da kullanmaya başlamıştır (Oyman, 2002). Bu örnekleri günümüzde kredi kartlarındaki para puanlar, alışveriş indirimleri, belirli harcama sözüne karşılık verilen puanlar, havayolu firmaları için bankalarla iş birliği yapılarak geliştirilen hem uçuşta mil puan, hem alışverişte mil puan kazanılması gibi birçok uygulama ile genişletmek mümkün olabilmektedir.

Müşteri bağlılığı oluşturma firmalara genelde kısa dönemde değil uzun dönemde bir fayda sağlamanın beklenmesi daha olasıdır. Çünkü firmaların esas faaliyetleri üzerinden gelir elde etmelerinin önemli bir yolu olan ürün veya hizmetlerin satışları için müşteri bağlılığı oluşturabilmek, müşteriler tarafından tekrar tercih edilmek ve rakipler arasından seçilmek önemli olmaktadır. Bununla birlikte, tüm bu faydaların kısa dönemde değil uzun dönemde bir getiri sağlamanın daha mümkün görünmektedir. Böylece müşteri memnuniyeti sağlamanın, satışları artırmak ve finansal performansa katkı sağlayarak ekonomik olarak sürdürülebilirliği gerçekleştirebilmek açısından da önemli olacağı yönünde bir değerlendirme yapılabilir. Müşteri memnuniyeti ile ekonomik göstergeler arasında doğrudan ve dolaylı olarak olumlu yönde bir ilişkinin olduğuna dair yapılan çalışmalar da (Lee ve Kim, 2013; Belás ve Gabčová, 2016; Sertel, 2017; Hua, Wei, Defranco ve Wang, 2018; Fusva, 2020) bu düşüncüyü desteklemektedir. Firmaların müşteri bağlılığı sağlamaya yönelik olarak yaptıkları tüm faaliyetlerin fayda sağlamanın beklenir. Müşteri bağlılığında öne çıkan unsurların literatürde genelde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, algılanan hizmet kalitesi, algılanan değer gibi konular olduğu görülmektedir. Değişen beklentiler ve dünya konjonktürü ile müşteri bağlılığını etkileyen farklı konuların da olup olmadığı hususunda araştırmalar yapılarak literatüre katkı sağlamak mümkündür. Bu amaçla firmaların yaptıkları kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin müşterileri tarafından nasıl algılandığı ve bu algılamanın onlarda firmaya karşı bir bağlılık oluşturma konusunda ne derece etkili olacağı yönünde yapılan araştırmaların giderek yaygınlaştığı görülmektedir (Servare-Frances ve Piqueras-Tomas, 2019; Ramis, 2021; Frempong, Mu, Adu-Yeboah, Hossin ve Amoako, 2022).

Metodoloji

Araştırmanın amacı ve önemi

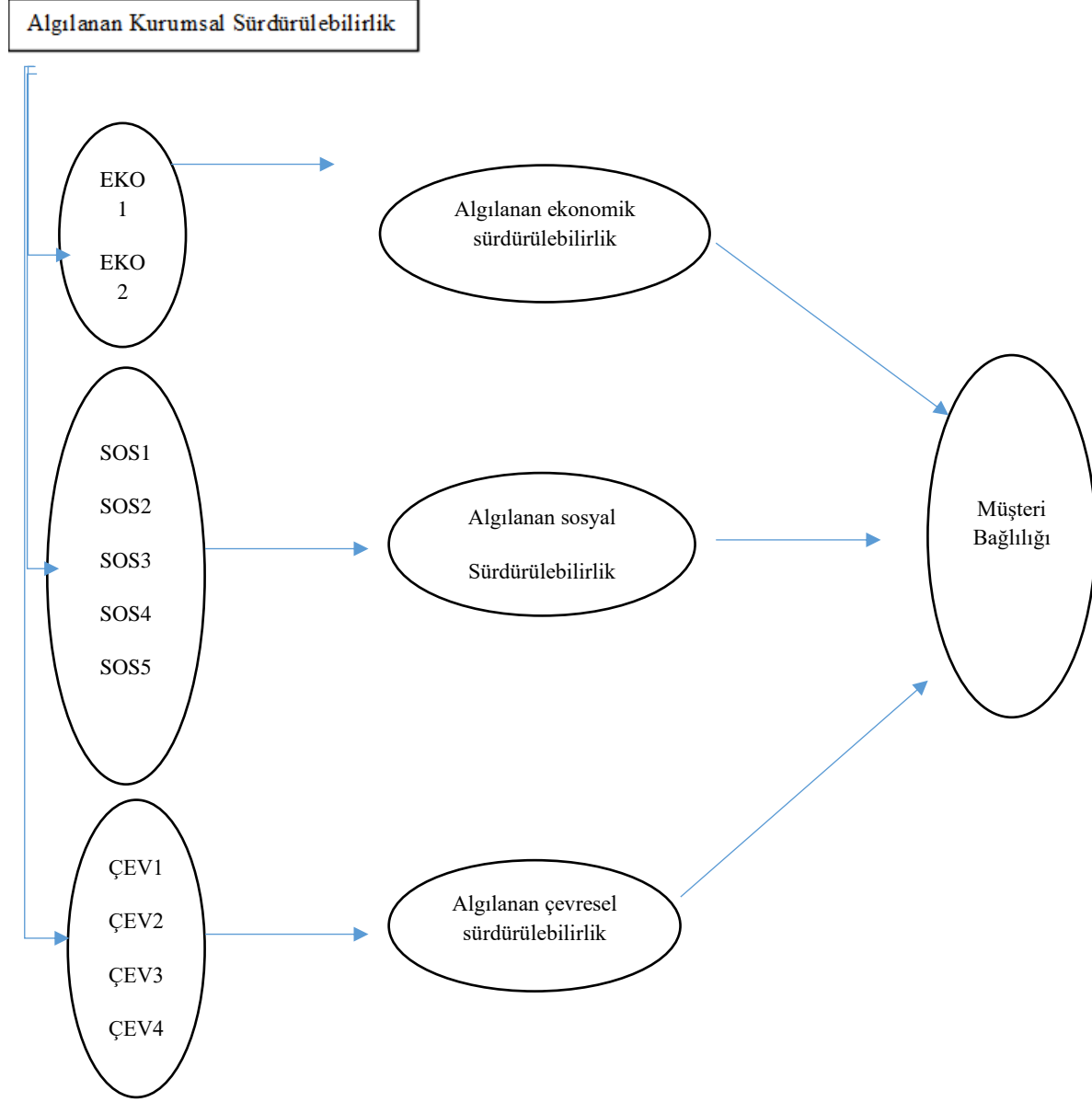
Bu çalışmanın ana kavramlarından biri kaynakların sürekli olarak nasıl daha verimli kullanılabilmesi ve gelecek nesillere daha sağlıklı olarak nasıl aktarılabilmesi sorusuna cevap vermeye çalışan kurumsal sürdürülebilirlik kavramıdır. Bu bağlamda firmaların kurumsal sürdürülebilirlik ile ekonomik değer yaratmalarının yanında sosyal ve çevresel olarak da değer katmaları beklenmektedir. Bu katkıları değerinin ayrıca firmaların müşterileri olarak adlandırılan tüketicileri tarafından da algılanıp fark edilir olması, onların piyasada tercih edilir firma olmaları için katkı sağlayan bir unsur olabilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, tüketici temelli olan algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ile bu kavramın ekonomik, sosyal ve çevresel performans göstergeleriyle müşteri bağlılığı arasında bir ilişki olup olmadığını ve eğer bir ilişki varsa yönünü ortaya koymaya çalışarak literatüre katkı sağlamaktır. Bu amaçla Erzurum Havalimanı'na sefer düzenleyen havayolu firmaları seçilmiştir. Erzurum Havalimanı için web sayfaları taranarak elde edilen bilgilerde THY, Pegasus A.Ş., Anadolu Jet ve Sun Express havayolu firmalarının düzenli frekans ile bu havalimanını kalkış ve varış noktası olarak kullandıkları belirlenmiştir. Bu dört firmanın dışında başka firmalar da var olabilir (Charter uçuş yapan vb. gibi) ihtimali düşünülerek "diğer seçeneği" olarak ifade edilen bir seçenek ankete eklenmiştir. Bu çalışmada havayolu firmalarının seçilme nedeni turizm, ticaret, ulaşım gibi birçok alanda ülke ekonomisine katkı sağlamalarıdır. Ayrıca bu firmalar, uluslararası alanda faaliyet gösterdiklerinden dolayı kurumsal sürdürülebilirlik göstergelerine katkı sağlamak için farkındalıklarının yüksek olduğu yargısına varılmıştır. Özellikle Türk Hava Yolları ve Pegasus gibi borsada işlem gören firmalar yatırımcı ilişkilerine önem vermekte ve web sayfalarında son yıllarda düzenli olarak kurumsal sürdürülebilirlik çalışmalarına dair verilerini paylaşmaktadırlar. Bu açılarından ele aldığımızda çalışmanın gelecek çalışmalara da kaynak teşkil ederek literatüre katkı sağlamanın amaçlanmaktadır.

Araştırma modeli ve hipotezler

Kurumsal sürdürülebilirlikte, ekonomik, sosyal ve çevresel performans göstergelerinin müşteri bağlılığına pozitif bir etkisi olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak model şekil 1’de ifade edilmiştir

Şekil 1: Araştırma modeli

Şekil 1’de ifade edilen araştırma modeline göre algılanan ekonomik sürdürülebilirlik, algılanan sosyal sürdürülebilirlik ve algılanan çevresel sürdürülebilirlik olarak üç performans göstergesinin her biri bağımsız değişkenler olarak ele alınmış ve müşteri bağlılığı ise bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiştir.

Bu modelle ifade edilen ile çalışmanın amacına yönelik olarak aşağıdaki hipotezler belirlenmiştir. Bu bağlamda ilk varsayım kurumsal ekonomik sürdürülebilirlik için firmaların gösterdiği çabaların müşterileri tarafından algılanması ve bu algılamının müşteri bağlılığına anlamlı ve olumlu yönde bir katkısı olduğu yönündedir. Bu varsayım için aşağıda H₁ hipotezi ileri sürülmüştür.

H₁: Algılanan kurumsal ekonomik sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Çalışmanın amacına yönelik olarak ikinci varsayım kurumsal sosyal sürdürülebilirlik için firmaların gösterdiği çabaların müşterileri tarafından algılanması ve bu algılamanın müşteri bağlılığına anlamlı ve olumlu yönde bir katkısı olduğu yönündedir. İkinci varsayım için H₂ hipotezi ileri sürülmüştür.

H₂: Algılanan kurumsal sosyal sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Çalışmada ele alınan konular için üçüncü varsayım kurumsal çevresel sürdürülebilirlik için firmaların gösterdiği çabaların müşterileri tarafından algılanması ve bu algılamanın müşteri bağlılığına anlamlı ve olumlu yönde bir katkısı olduğu yönündedir. Üçüncü varsayım için aşağıda H₃ hipotezi ileri sürülmüştür.

H₃: Algılanan kurumsal çevresel sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

Çalışmanın bir diğer varsayımı, algılanan kurumsal ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile müşteri bağlılığı arasında bir ilişki elde edilirse bu ilişki açısından havayolu firmaları arasında anlamlı bir farklılık olabileceği varsayımdır. Bu varsayım için aşağıdaki H₄ hipotezi ileri sürülmüştür.

H₄: Algılanan kurumsal ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığı arasındaki ilişki bakımından havayolu firmaları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı anketi

Çalışmada kullanılan anket formunun demografik bilgileri hariç ikinci bölümde yer alan soruları, Moisescu (2018) tarafından yapılan “Algısal Kurumsal Sürdürülebilirlikten Müşteri Sadakatine; Gelişmekte Olan Ülkelerde Çok Sektörlü Bir Araştırma” adlı çalışmadan alınmıştır. Moisescu’nun çalışmasındaki anket hem algılanan kurumsal sürdürülebilirliği hem de müşteri bağlılığını ölçmeye çalışan sorulardan oluştuğundan bu çalışma için kullanılmıştır. Bu maddeler, iki İngilizce çeviri uzmanı tarafından çevrili yapılar ve daha sonra uzman görüşü alınarak çalışma için kullanılmıştır. “Algılanan Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Müşteri Bağlılığı” anketinin ilk bölümü demografik bilgilere yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanan 6 soru (Cinsiyet, yaş, yaşanan şehir, uyruk, eğitim durumu, meslek) ile başlamaktadır. Demografik bilgilerden hemen sonra yolcuların Erzurum’a seyahatlerinde sıklıkla tercih ettikleri havayolu firması sorulmuş ve hemen ardından gelen ikinci bölümde yer alan ve Likert ölçeğindeki soruların bu havayolu için cevaplanması istenmiştir. Bu alanda anket formunda yer alan toplam 17 soru 5’li Likert şeklinde (1: Kesinlikle katılmıyorum ve 5: Kesinlikle katılıyorum) hazırlanmıştır. Likert tipindeki 17 sorudan ilk 2 soru ekonomik boyut, 6 soru sosyal boyut ve son 4 soruda çevresel boyut olmak üzere toplam 12 soru kurumsal sürdürülebilirlik algısını, en sonda yer alan 5 soru da müşteri bağlılığını ölçmeye yöneliktir. Tablo 1’de anket soruları ve bu soruların hangi kurumsal sürdürülebilirlik boyutları için (Ekonomik: Eko., Sosyal: Sos., Çevresel: Çev. ve Müşteri Bağlılığı: Mb.) ifade edildiği gösterilmektedir.

Tablo 1: Algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı ölçeği

Anket maddeleri	Kavram
Firma kârını üst düzeye çıkarmak ve finansal performansını iyileştirmek için çaba sarf eder.	EKO1
Firma başarısı için sadece kısa vadede değil uzun vadede çaba sarf eder.	EKO2
Ülkemizin ekonomik kalkınmasına katkı sağlar.	SOS1
Ülkemizin refah ve yaşam kalitesine katkıda bulunur.	SOS2
Ülkemizde istihdama katkı sağlar ve bunu sürdürür.	SOS3
Ülkemizde diğer şirketleri destekler ve onlarla iş birliği yapar.	SOS4
Ülkemizde dezavantajlı kesimler için yapılan destek projelerine katkı sağlar.	SOS5
Ülkemizde kültürel ve sosyal etkinlikleri destekler.	SOS6
Çevre üzerinde olumsuz etkilerini azaltmaya çalışır.	ÇEV1
Kaynak tüketimini en aza indirmeye çalışır.	ÇEV2
Çevre dostu malzemeleri kullanmak için özenle çalışır.	ÇEV3
Atık yönetimi ve geri dönüşüm için çalışmalar yapar.	ÇEV4
Kendimi bu firmanın sadık bir müşterisi olarak görüyorum.	MB1
Bu firma kendi sektöründe ilk tercihim.	MB2
Bu firmanın müşterisi olmaya devam edeceğim.	MB3
Bu firmayı arkadaşlarıma tavsiye ederim.	MB4
Gelecekte bu firma ile daha çok seyahat etmeyi düşünüyorum.	MB5

Kaynak: Moisescu O.I (2018) “From perceptual corporate sustainability to customer loyalty: a multi-sectorial investigation in a developing country”

Çalışma grubu

Araştırmanın evrenini Erzurum’a tarifeli yolcu taşımacılığı yapan havayolu firmalarını kullanan yolcular oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğü tam olarak bilinemediğinden sonsuz evren örneklem büyüklüğü formülü dikkate alınmıştır. Buna göre %5’lik örneklem hatası ve %95’lik güven seviyesinde örneklem sayısı 384 olarak belirlenmiştir (Ural ve Kılıç, 2013). Fakat çalışmada değişkenler arasındaki örnekleme hatasının birikimli etkisini azaltmak amacıyla örneklem sayısı 600 kişi olarak belirlenmiştir (Çabuk, Nakipoğlu ve Keleş, 2008). Hazırlanan anket formları için etik kurul izni alındıktan sonra 10-17 Mart 2022 tarihleri arasında Erzurum Havalimanı’nda yüz yüze anket yöntemi ile havayolu yolcularına anket yapılmıştır. Anketlerden hatalı doldurulan ve eksik beyanda bulunan formlar çıkarıldıktan sonra 560 anket analize tabi tutulmak üzere veri girişi için kullanılmıştır. Anket formu ile elde edilen veriler IBM SPSS 26,0 paket programları ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

Bulgular ve tartışma

Anket soruları için Cronbach’s Alpha (Alfa Katsayısı) kullanılarak güvenilirlik analizi yapılmış ve soruların güvenilirlik düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Alfa katsayısı soruların puanlarının toplam test puanlarıyla tutarlılığına dair bir ölçüdür ve bu değer 0 ile 1 arasında değerler alırken, bir değer kabul edilebilir olması için en az 0,5 olması gerekmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Bu katsayı 0,60 ile 0,80 arasında olduğunda ölçeğin önemli bir güvenilirliğe; 0,80 ile 1,00 arasında olduğunda ise yüksek seviyede güvenilirliğe sahip olduğu kabul edilir (Akgül ve Çevik, 2003). Yapılan analizde çalışmanın güvenilirlik katsayısı Cronbach’s Alfa’nın 0,903 olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre ankette yer alan sorular birbiri ile tutarlıdır ve kullanılan anket araştırılan problemi güvenilir bir şekilde yansıtmaktadır (Şener ve Akın, 2010). Ayrıca kurumsal sürdürülebilirliğin göstergeleri olan ve çalışmada algılanan kurumsal sürdürülebilirlik için ele alınan, algılanan ekonomik sürdürülebilirlik için 0,712; algılanan sosyal sürdürülebilirlik için 0,817; algılanan çevresel sürdürülebilirlik için 0,857 ve müşteri bağlılığı için de 0,898 olarak alfa değerleri elde edilmiştir. Bu değerler yine literatürde kabul edilen 0,50’nin üzerinde olduğundan tüm boyutlar için ele alınan soruların önemli ölçüde güvenilir olduğu kabul edilebilir.

Çalışmada kullanılan algılanan kurumsal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı anketi için yapı geçerliliğini tespit etmek ve faktör yüklerini belirleyebilmek amacı ile Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO)sonucu 0,903; Bartlett’s testinde de Chi-Square değerinin 4863,560 olduğu görülmüştür. Bartlett testi küresellik sınavıdır ve verilerin birbirleri ile ilişkisi olup olmadığını gösterirken, KMO testi örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygunluğunu sınar. Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda genel olarak bu değer 0,60’dan büyük olması, örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir (Altunoğlu ve Saraçoğlu, 2013). KMO ve Bartlett testine ait değerler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: KMO ve Bartlett testi

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)		0,903
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4863,560
	df.	136
	Sig.	0,000

Tablo 2’ye göre, KMO ve Bartlett testleri ile çalışmanın Açıklayıcı Faktör Analizine (AFA) uygun olduğu görülmüştür. Açıklayıcı Faktör Analizinde, anket ölçeğinde algılanan kurumsal sürdürülebilirlik için ekonomik, sosyal ve çevresel göstergelere yönelik yer alan 12 soru ile müşteri bağlılığına ilişkin 5 sorudan oluşan toplam 17 madde için 3 boyut (faktör) oluşmuştur. Bu 3 faktörün toplam varyansın %61,59’unu açıkladığı bir sonuca ulaşılmıştır. Açıklanan toplam varyans oranının % 50’yi geçmesi AFA için önemli olduğundan dolayı anketin geçerli özellik gösterdiği görülmüştür (Yaşlıoğlu, 2017). Ayrıca boyutlardan ilki varyansın %39,63’ünü, ikincisi % 12,32’sini üçüncüsü ise % 9,63’ünü açıklamaktadır. Tablo 3’te maddelerin faktörlere göre yük dağılımı ve faktör yük dağılımı ile ilgili analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3: Faktör analizi sonuçları

Maddeler	Faktör1	Faktör 2	Faktör 3
EKO 1	0,721		
EKO2	0,746		
SOS1	0,739		
SOS2	0,648		
SOS3	0,777		
SOS4	0,523		
SOS5		0,586	
SOS6		0,541	
ÇEV1		0,746	
ÇEV2		0,815	
ÇEV3		0,884	
ÇEV4		0,864	
MB1			0,754
MB2			0,830
MB3			0,891
MB4			0,828
MB5			0,855
Öz Değer	6,738	2,095	1,638
Açıkladığı Varyans	39,638	12,324	9,637
	Açıklanan toplam Varyans	61,599	

Kaynak: SPSS 26.0 Extraction method: principal component analysis. rotation method: promax with kaiser normalization.^a rotation converged in 6 iterations

Tablo 3 incelendiğinde en düşük faktör yükü 0,541 olarak tespit edilmiştir. Burada kaç üzeri faktör yükünün ideal olacağı konusunda örneklem sayısı arttıkça anlamlı kabul edilecek yük değerinin arttığı, örneğin 350 kişilik bir örneklem sayısında 0,30 üzeri yükler anlamlı kabul edildiği için, tabloda yer alan maddelerin faktörlere önemli katkı yaptığı ifade edilebilir (Yaşlıoğlu, 2017). Ayrıca bu faktörlerden bir ve ikinci faktörün ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeler için ele alınan toplam 12 soruyu, üçüncü faktöründe müşteri bağlılığına ait 5 soruyu anlamlı bir şekilde yansıttığı değerlendirilmiştir. Algılanan ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile müşteri bağlılığı için anket ölçeği kullanılan Moisescu (2018) orijinal çalışmasında ise 5 faktör olduğu görülmektedir. Bu beş faktörden dördü ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeleri içermekte olup beşinci faktörde müşteri bağlılığı göstergesi şeklindedir. Örnek alınan çalışma ile bu çalışmada faktör sayılarının farklılık arz etmesinin sebebinin ise sosyal bilimlerin doğasında yer alan kültürel farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmada analize dâhil edilen 560 havayolu yolcusunun demografik özellikleri için elde edilen veriler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Çalışmaya katılan yolcuların demografik özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	282	50,4
Erkek	278	49,6
Toplam	560	100,0
Yaş	Frekans	Yüzde
18-29	436	77,9
30-39	89	15,9
40- 49	21	3,8
50-59	7	1,3
60 ve üstü	7	1,3
Toplam	560	100,0
Eğitim	Frekans	Yüzde
İlkokul	6	1,1
Ortaöğretim	6	1,1
Lise	64	11,4

Üniversite	395	70,5
Lisansüstü	89	15,9
Toplam	560	100,0
Meslek	Frekans	Yüzde
Öğrenci	302	53,9
Kamu çalışanı	80	14,3
Özel sektör çalışanı	106	18,9
Serbest meslek	36	6,4
Diğer	36	6,4
Toplam	560	100,0
Yaşadığınız Şehir	Frekans	Yüzde
Erzurum	411	73,4
Diğer Şehirler	149	26,6
Toplam	560	100,0
Uyruğunuz	Frekans	Yüzde
Yerli	521	93,0
Yabancı	39	7,0
Toplam	560	100,0
Havayolu Firması	Frekans	Yüzde
THY A.O.	230	41,1
Pegasus	130	23,2
Anadolu Jet	173	30,9
Sun Express	21	3,8
Diğer	6	1,1
Toplam	560	100,0

Tablo 4'te yer alan bilgilere göre katılımcıların % 50,4' nü kadın, % 49,6'sını erkek yolcular oluşturmaktadır. Yolcuların % 77,9'u 18-29 yaş, % 15,9'u 30-39 yaş, % 3,8'i 40-49 yaş, % 1,3'ü 50-59 yaş ve % 1,3' ü de 60 ve üstü yaş aralığına sahiptir. Yolcuların eğitim durumlarındaki dağılım ise % 70,5 gibi yüksek bir oranda üniversite, % 15,9 lisansüstü, % 11,4 lise, % 1,1 ortaöğretim ve % 1,1 ilkököl eğitimi şeklindedir. Örneklemin meslek dağılımında ise % 53,9 öğrenci, % 18,9 özel sektör çalışanı, % 14,3 kamu çalışanı, % 6,4 serbest meslek ve % 6,4 diğer meslekler yer almaktadır.

Çalışmanın evrenini Erzurum'a havayolu ile seyahat eden yolcular oluşturduğundan, yaşanan şehirde Erzurum veya diğer şehirler şeklinde işaretlenmesi katılımcılardan istenmiştir. Sonuç olarak katılımcıların % 73,4'nün Erzurum, % 26,6'sının ise diğer şehirlerde ikamet ettiği görülmüştür. Katılımcı yolcuların uyruğu ise % 93 yerli, % 7 Türkçe bilen yabancı yolcu şeklindedir. Son olarak yolcuların Erzurum'a seyahatlerinde % 41,1 Türk Hava Yolları, % 30,9 Anadolu Jet, % 23,2 Pegasus, % 3,8 Sun Express ve % 1,1 diğer havayolu firmalarını tercih ettikleri belirlenmiştir. Burada yer alan ve yolcuların sıklıkla tercih ettiği bu havayolu firmaları çalışma açısından önemlidir. Bunun nedeni anketin 2. bölümünde yer alan kurumsal sürdürülebilirlik performans göstergelerinden ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile müşteri bağlılığına dair soruları katılımcı yolcuların tercih ettikleri bu havayolu firmasına göre yanıtlamalarının istenmesidir. Böylece yolcuların kullandıkları havayolu firmasının kurumsal sürdürülebilirliğine dair algıları ve bu algılarının müşteri bağlılıklarını olumlu olarak etkileyip etkilemediğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Çalışmada bağımsız değişkenler olarak ele alınan, algılanan ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile bağımlı değişken müşteri bağlılığı için aralarında bir ilişki olup olmadığını ve bunun anlamlılık düzeyini test etmek üzere Spearman's korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda çıkan sonuçlar aşağıda yer alan Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Korelasyon analiz sonuçları

		Algılanan ekonomik sürdürülebilirlik	Algılanan sosyal sürdürülebilirlik	Algılanan çevresel sürdürülebilirlik	Müşteri bağlılığı
Algılanan ekonomik sürdürülebilirlik	Korelasyon katsayısı	1,000	,454**	,255**	,377**
	Sig. (2-tailed)	.	,000	,000	,000
	N	560	560	560	560
Algılanan sosyal sürdürülebilirlik	Korelasyon katsayısı	,454**	1,000	,547**	,434**
	Sig. (2-tailed)	,000	.	,000	,000
	N	560	560	560	560
Algılanan çevresel sürdürülebilirlik	Korelasyon katsayısı	,255**	,547**	1,000	,406**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	.	,000
	N	560	560	560	560
Müşteri bağlılığı	Korelasyon katsayısı	0,377**	0,434**	0,406**	1,000
	Sig. (2-tailed) (p değeri)	0,000	0,000	0,000	.
	N	560	560	560	560

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Tablo 5 incelendiğinde yolcular için algılanan ekonomik sürdürülebilirlik ile müşteri bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif (+) yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir (0,377; $P < 0,01$). Böylece algılanan ekonomik sürdürülebilirlik arttıkça müşteri bağlılığı da artmaktadır. Başka bir ifade ile havayolu firmalarında algılanan ekonomik sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına olumlu etki ettiği böylece ekonomik olarak sürdürülebilirlik algısı arttıkça müşteri bağlılığının da arttığı görülmektedir. Algılanan sosyal sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı arasındaki ilişkinin de anlamlı ve pozitif yönlü olduğu ve algılanan sosyal sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığını istatistiksel olarak olumlu etkilediği anlaşılmaktadır (0,434; $P < 0,01$). Son olarak ele alınan algılanan çevresel sürdürülebilirlik ve müşteri bağlılığı arasındaki ilişki için yine benzer sonuç elde edilmiştir. Algılanan kurumsal çevresel sürdürülebilirlik arttıkça müşteri bağlılığının artacağı görülmüştür (0,406; $P < 0,01$). Çalışma sonucunda elde edilen verilerin benzer çalışmaları destekler nitelikte olduğu görülmektedir (Altunoğlu ve Saraçoğlu, 2013; Moisescu, 2018; Strenitzerova ve Gana, 2018; Sak, 2019; Glaveli, 2020).

Çalışmada bağımsız değişkenler olan algılanan kurumsal ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile bağımlı değişken olan, müşteri bağlılığı arasındaki hipotezleri açıklamak için yapılan çok değişkenli regresyon analizi verileri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Regresyon analizi sonuçları

	R	R ²	S.H	F	P
	,525	,276	,808	70,492	0,000
	B	S.H	Beta	T	P
Algılanan Ekonomik Sürd.	,199	,042	,198	4,771	,000
Algılanan Sosyal Sürd.	,287	,060	,237	4,755	,000
Algılanan Çevresel Sürd.	,225	,046	,219	4,856	,000

Tablo 6 incelendiğinde H_1 ; algılanan kurumsal ekonomik sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır hipotezi doğrulanmıştır. Tablo 6'nın significant değeri olan anlamlılık sütununda ($p = 0,000$; $p < 0,01$) incelenen değişkenler arasındaki etki ilişkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Böylece havayolu firmaları için yolcularının kurumsal ekonomik sürdürülebilirlik için algısı arttığı takdirde bu durum müşteri bağlılığını olumlu yönde etkileyecek ve

artıracaktır. Bu doğrulamalar ile yolcular için tercih ettikleri havayolu firmasının ekonomik kârını üst seviyeye çıkarması ve iyi bir finansal performans sağladığına dair göstergelerin önemli olduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde kurumsal sosyal sürdürülebilirlikte müşteri bağlılığı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir ($p=0,000$; $p< 0,01$). Bu sonuç ile H_2 ; algılanan kurumsal sosyal sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır hipotezi de doğrulanmıştır. Havayolu firmasının ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlaması, istihdam sağlayarak refah ve yaşam kalitesini olumlu yönde etkilemesi, diğer şirketler ile iş birliği içinde olması gibi ekonomik ve sosyal alandaki katkılarına dair pozitif yönde olan müşteri algılarının onların bağlılığına olumlu etki edeceği söylenebilir. Diğer bir hipotez olarak test edilen H_3 ; algılanan kurumsal çevresel sürdürülebilirliğin müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif etkisi vardır ifadesinin doğrulanması da sağlanmıştır ($p=0,000$; $p< 0,01$). Böylece havayolu firmaları çevresel kaynak tüketimini azaltıp, çevre dostu malzeme kullanımını artırdıkça vb. gibi faaliyetler ile çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağladıkça yolcuların algıları olumlu olmaktadır. Bu olumlu algıların, müşteri bağlılığına anlamlı ve pozitif olarak etki edeceği yargısına ulaşılmıştır.

Çalışma için ileri sürülen üç hipotez doğrulandıktan sonra çalışmanın bir diğer varsayımı olan H_4 hipotezi test edilmiştir. Bu aşamada yolcular için algılanan kurumsal ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik ile müşteri bağlılığı ilişkisi bakımından havayolu firmaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı sonucuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaç ile Kruskal-Wallis H testi farklılık analizine başvurulmuştur. Tablo 7'de Kruskal- Wallis H testinin sonuçları görülmektedir.

Tablo 7: Havayolu firmaları Kruskal- Wallis H testi analizi

	Havayolu Firması	N	Sıra Ortalaması	Sd	χ^2	P
Algılanan Ekonomik Sürdürülebilirlik	THY A.O.	230	302,42	4	10,354	0,035
	Pegasus	130	255,83			
	Anadolu Jet	173	270,57			
	Sun Express	21	300,21			
	Diğer	6	192,25			
	Total	560				
Algılanan Sosyal Sürdürülebilirlik	THY A.O.	230	318,83	4	24,916	0,000
	Pegasus	130	235,04			
	Anadolu Jet	173	265,77			
	Sun Express	21	267,07			
	Diğer	6	267,92			
	Total	560				
Algılanan Çevresel Sürdürülebilirlik	THY A.O.	230	305,30	4	10,525	0,032
	Pegasus	130	263,94			
	Anadolu Jet	173	257,86			
	Sun Express	21	298,57			
	Diğer	6	278,33			
	Total	560				
Müşteri Bağlılığı	THY A.O.	230	324,26	4	40,634	0,000
	Pegasus	130	217,91			
	Anadolu Jet	173	263,60			
	Sun Express	21	331,79			
	Diğer	6	266,83			
	Total	560				

Tablo 7'de yer alan istatistiki anlamlılık için önem tablosu incelendiğinde havayolu firmaları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmüştür. Ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik ile müşteri bağlılığı ilişkisinde %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır ($p<0,01$). Çevresel sürdürülebilirlik için istatistiksel olarak anlamlı farklılık %5 önem seviyesinde bulunmuştur ($p<0,05$). Yolcuların kurumsal ekonomik sürdürülebilirlik algıları bakımından THY ile Pegasus Havayolu ($p=0,076$; $p<0,01$)ve THY ile Anadolu Jet ($p=0,465$; $P<0,01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı

farklılık bulunmaktadır. Burada Tablo 7’de yer alan sıra sayılarının ortalamasına göre en yüksek kurumsal ekonomik sürdürülebilirlik algısı Türk Hava Yolları’na, daha sonra Sun Express ve Anadolu Jet ile Pegasus firmalarına aittir. Kurumsal sosyal sürdürülebilirlik algıları bakımından Pegasus ile THY ($p=0,000$; $p<0,01$) ve Anadolu Jet ile THY ($p=0,011$; $p<0,01$) firmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Yine tablo 7’ de yer alan bilgilere göre kurumsal sosyal sürdürülebilirlik algısı en yüksek olan havayolu firması THY daha sonra Sun Express, Anadolu Jet ve Pegasus havayolu firmalarıdır. Kurumsal çevresel sürdürülebilirlik algısı bakımından Anadolu Jet ile THY ($p=0,034$; $p<0,05$) ve THY ile Pegasus ($p=0,192$; $p<0,05$) firmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır. Böylece çevresel sürdürülebilirlik algısı en yüksek olan firma THY olurken onu sırası ile Sun Express, Anadolu Jet ve Pegasus Havayolu firması izlemektedir. Diğer istatistiki analizlerde bağımlı değişken olarak incelediğimiz müşteri bağlılığı için havayolu firmaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da incelenmiştir. Müşteri bağlılığı için, THY ile Anadolu Jet ($p=0,0002$; $P<0,01$), THY ile Pegasus ($p=0,000$; $P<0,01$) ve Pegasus ile Sun Express arasında ($p=0,027$; $P<0,01$) anlamlı bir fark görülmektedir. Bu bağlamda müşteri bağlılığı en yüksek olan firmanın Sun Express olduğu görülürken onu THY, Anadolu Jet ve Pegasus Havayolu firmasının izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Müşteri temelli olan ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik algısı en yüksek olan firma Türk Hava Yolları olurken müşteri bağlılığı açısından ikinci sırada yer almaktadır. Tüm algısal kurumsal sürdürülebilirlik göstergeleri için en yüksek algının THY’de olmasında, THY’nin 2014 yılından beri düzenli olarak sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamasının etkili olduğu düşünülebilir.

Sonuç ve öneriler

Yaşadığımız dünyanın kaynakları sınırlı olduğundan, bu kaynakları kullanarak üretim yapan firmaların kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetleri günümüzde daha da önemli hale gelmektedir. Firmaların tüm kaynakları verimli kullanmaları hem toplumsal açıdan hem de kendi ekonomik kârlılıkları açısından kabul gören bir yaklaşımdır. Topluların kalkınmasının ekonomik kalkınma ile paralel ilerlediği ve firmalarında ekonomik kalkınmada önemli rolü olduğu açıktır. Toplular için makro düzeyde olan ekonomik kalkınmanın mikro düzeyde işletmeler için ele alınışı, literatürde kurumsal sürdürülebilirlik olarak yer alır. Firmaların kurumsal sürdürülebilirlik ile sağladıkları ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar toplum tarafından da fark edilmektedir. Tüm bu faydalar, yaşadığı dünyaya özen göstererek, kendi gelecek nesillerinin de kaynaklar açısından yeterli bir dünyada yaşamasını isteyen bilinçli tüketiciler tarafından önemsenmektedir. Kurumsal sürdürülebilirlik algısı olarak ifade edilen bu tüketici farkındalığı firmalara ayrıca rekabette avantaj sağlayacak bir unsur olarak görülebilir. Çünkü tüketicilerin mal ve hizmetleri tercih ederken kurumsal sürdürülebilirliği önemseyen, bu yönde değer oluşturan firmalara karşı olumlu tutum geliştirmeleri ve zamanla onların ürün ve hizmetlerini kullanmaya özen göstermeleri müşteri bağlılığını da olumlu yönde etkileyebilecektir. Müşteri bağlılığı oluşturmak ise firmaların arzu ettiği ve üzerine çaba sarf ettiği bir durumdur. Günümüzde müşteriler ürün ve hizmetlerin fiyatları dışında onları üreten firmaları, daha gizil olarak ifade edebileceğimiz güven, sosyal sorumluluk bilinci, toplumsal katkı, çevresel duyarlılık gibi hususlarda da değerlendirebilmektedir. Bu değerlendirmelerin müşteri tercihlerine yön verebileceği dikkate alınmalıdır. Böylece sosyal, ekonomik ve çevresel konularda olumlu katkı sağlamanın firmaların tercih edilir olmalarına olumlu yansıtacağı ifade edilebilir.

Bu çalışmada, kurumsal sürdürülebilirliğin temel performans göstergeleri olarak kabul edilen ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik için müşteri algılarının, müşteri bağlılığı üzerine etkileri havayolu firmaları için araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, bu ilişkinin anlamlı ve pozitif (+) olduğunu göstermiştir. Elde edilen bu anlamlı ve pozitif (+) yönlü ilişki ile hipotezler doğrulanmıştır. Böylece yolcuların ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe dair algılarının artmasının tüm firmalarda müşteri bağlılığını da artırdığı yargısına ulaşılmıştır. Böylece bulgular konuyla ilgili daha önce yapılan benzer çalışmaları desteklemektedir (Suriyankietkaev, 2016; Park, Kwon ve Kim, 2017; Strenitzerova ve Gana, 2018; Çiftçioğlu ve Sak, 2019; Lee, 2019).

Çalışmaya göre havayolu müşterileri, tercih ettikleri havayolu firmasının ekonomik sürdürülebilirliği sağlayarak güçlü bir finansal yapıda olmasını, toplumsal katkı oluşturmamasını, ülkede istihdam yaratmasını ve bunu sürdürülebilir hale getirmesini, refah seviyesini artırmak konusunda çaba sarf etmesini ve toplumun dezavantajlı kesimlerini desteklemelerini önemsemektedir. Havayolu taşımacılığı

diğer ulaşım araçlarına kıyasla zaman ve mekândan önemli ölçüde tasarruf sağlayan konforlu bir seyahat seçeneğidir. Toplumsal refahın gelişmesi ile bu sektörün önemli ölçüde paralellik gösterdiğini de ifade edebiliriz. Bu açılardan da değerlendirildiğinde sektörde faaliyet gösteren firmaların hem kendi ekonomik sürdürülebilirliklerini sağlamaları hem de toplumun tüm kesimleri için bu konforlu hizmeti sunabilmeleri önemli hale gelmektedir. Dezavantajlı kesimler içinde yaptıkları tüm destekleyici çalışmaları da yine yolcuları nezdinde sosyal olarak değer yaratmaları ve fayda sağlamaları olarak değerlendirilmektedir. Firmalar için ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğe dair yolcuların algıları arttıkça müşteri bağlılıklarının da arttığı görülmektedir. Havayolu firmalarının çevresel duyarlılıkları, kaynak tüketimini azaltmaları, atık yönetimini iyi bir şekilde uygulamaları, çevre dostu malzemeleri kullanmaya yönelerek çevreye olan olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışmalarının da yolcular için kıymetli olduğu aşikârdır. Böylece yolcuların tercih ettikleri bu firmalara dair çevresel sürdürülebilirlik algılarının arttığı, bunda müşteri bağlılığını artırdığı ifade edilebilir. Bu bağlamda genel olarak ülkemizdeki havacılık sektöründe yolcu taşımacılığı yapan firmalar için algılanan kurumsal sürdürülebilirliğin önem arz ettiği, böylece firmaların kurumsal sürdürülebilirlik için çaba sarf etmelerinin müşteri bağlılığı oluşturmada son derece etkili olduğu yargısına ulaşılabilir.

Çalışmada ayrıca ele alınan THY, Pegasus, Anadolu Jet ve Sun Express firmaları için kurumsal sürdürülebilirliğin üç göstergesindeki algılar ile müşteri bağlılığı açısından, firmalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu da ortaya çıkmıştır. Böylece yolcuları tarafından ekonomik sürdürülebilirlik algısı en yüksek olan havayolu firması THY olurken, bu firmayı sırası ile Sun Express, Anadolu Jet ve Pegasus Havayolu firmaları izlemektedir. Aynı sıralamanın algılanan kurumsal, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik için de ortaya çıktığı görülmüştür. Müşteri bağlılığı en yüksek olan firma ise Sun Express iken, bu firmayı sırası ile THY, Anadolu Jet ve Pegasus Havayolu firmalarının takip ettiği görülmektedir. Bu sonuca ulaşmada, THY’nin 2014’den bu yana GRI (Küresel Raporlama İlkeleri) standartlarına göre düzenli olarak kurumsal sürdürülebilirlik raporlarını yayınlamasının etkili olduğu ifade edilebilir. Firmaların kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin görünür olması, dolayısıyla müşterileri tarafından algılanmasının, müşteri bağlılığına olumlu yönde etki edeceği, bunun da firmalara rekabet açısından büyük ölçüde yarar sağlayacağı görüşüne ulaşılmıştır. Bu bağlamda kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerini görünür hale getirmenin bir yolu olan sürdürülebilirlik raporlarının düzenli olarak hazırlanması ve kamuoyu ile paylaşılması firmalar için önerilir. Ayrıca çalışmanın örnek teşkil ederek havayolu firmaları için farklı havalimanı hat seçeneklerinde veya Türkiye’de farklı sektörler için uygulanması ile literatüre katkı sağlaması düşünülmektedir.

Kaynakça

- Agarwal, S., Krishna Erramilli, M. ve Dev, C. S. (2003). Market orientation and performance in service firms: role of innovation, *Journal of services marketing*, 17(1), 68-82.
- Akca, M. (2020). COVID-19’un havacılık sektörüne etkisi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 45-64.
- Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). İstatistiksel analiz teknikleri SPSS’te işletme yönetimi uygulamaları, Emek Ofset.
- Al-Ali Mubarak, Y. M., Gorgenyi-Hegyes, E. ve Fekete-Farkas, M. (2020). Perceived corporate sustainability practices and performance of small and medium enterprises (SMES) İn Qatar, *Polish Journal Of Management Studies*, 22(1), 26-42.
- Altunoğlu, A. E. ve Saraçoğlu, N. T. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının müşteri güveni, müşteri bağlılığı ve firma imajı üzerine etkileri: otel işletmelerinde bir inceleme, *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(2), 69-86.
- Arevalo, J. A. ve Aravind, D. (2017). strategic outcomes in voluntary CSR: reporting economic and reputational benefits in principles-based initiatives, *Journal Of Business Ethics*, 144(1), 201-217.
- Ashrafi, M., Adams, M., Walker, T. R. ve Magnan, G. (2018). How corporate social responsibility can be integrated into corporate sustainability: a theoretical review of their relationships. *International Journal Of Sustainable Development & World Ecology*, 25(8), 672-682. <https://doi.org/10.1080/13504509.2018.1471628>.

- Azapagic, A. (2003). Systems approach to corporate sustainability: a general management framework, *Process Safety And Environmental Protection*, 81(5), 303-316. <https://doi.org/10.1205/095758203770224342>.
- Belás, J. ve Gabčová, L. (2016). The relationship among customer satisfaction, loyalty and financial performance of commercial banks. *E+ M Ekonomie A Management*, 19(1), 132-147.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. B., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel araştırma yöntemleri, Pegem Akademi.
- Çabuk, S., Nakipoğlu B. ve Keleş, C. (2008). Tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarının sosyo demografik değişkenler açısından incelenmesi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 85-102.
- Çatı, K. ve Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri sadakati ile müşteri tatmini arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma, *Selçuk University Social Sciences Institute Journal*, 19, 167-188.
- Çiftçiöğlü, B. A. ve Sak, E. (2019). Kurumsal sosyal sorumluluk ve müşteri bağlılığı ilişkisi 213. *Turan, Stratejik Arastirmalar Merkezi*, 11(41), 305-309. <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>
- David Mc A. B. (2013). Service quality and customer satisfaction in the airline industry: a comparison between legacy airlines and low-cost airlines, *American journal of tourism research*, 2(1), 67-77. <https://doi.org/10.11634/216837861403317>
- Dolnicar, S., Grabler, K., Grün, B. ve Kulnig, A. (2011). Key drivers of airline loyalty, *Tourism Management*, 32(5), 1020-1026. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.08.014>.
- Dursun, M. (2011). Müşterilerin kurumsal imaj algısının müşteri bağlılığı üzerindeki etkisi: hizmet sektöründe bir araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 22(69), 97-118.
- Dyllick, T. ve Hockerts, K.(2002). Beyond the business case for corporate sustainability, *Business Strategy And The Environment*, 11(2),2002, 130-141.
- Farooq, M. S., Salam, M., Fayolle, A., Jaafar, N. ve Ayupp, K. (2018). Impact of service quality on customer satisfaction in Malaysia airlines: A PLS-SEM approach, *Journal of Air Transport Management*, 67, 169-180. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2017.12.008>
- Frempong, M. F., Mu, Y., Adu-Yeboah, S. S., Hossin, M. A. ve Amoako, R. (2022). Corporate sustainability and customer loyalty: the role of firm's green image, *Journal of Psychology in Africa*, 32(1), 54-60. <https://doi.org/10.1080/14330237.2021.2017153>
- Fusva, A., Dean, D., Suhartanto, D., Syarief, M. E., Arifin, A. Z., Suhaeni, T. ve Rafdinal, W. (2020). Loyalty formation and its impact on financial performance of islamic banks—evidence from Indonesia, *Journal Of Islamic Marketing*, 12(9), 1872-1886
- Griffin, J. (1995). Customer loyalty, <https://www.altfeldinc.com/pdfs/Customer%20Loyalty.pdf>
- Gürbüz, B. ve Gücal, Ç. (2020). Algılanan hizmet kalitesi ve müşteri bağlılığı arasındaki ilişki: sağlık ve zindelik kulüpleri örneği, *Spor metre-The Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 18(3), 180-191. <https://doi.org/10.33689/spormetre.742043>.
- Hapsari, R., Clemes, M. D. ve Dean, D. (2017). The impact of service quality, customer engagement and selected marketing constructs on airline passenger loyalty, *International Journal Of Quality And Service Sciences*, 9(1), 21-40.
- Hua, N., Wei, W., Defranco, A. L. ve Wang, D. (2018). Do loyalty programs really matter for hotel operational and financial performance?, *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 30(5), 2195-2213.
- Kalemba, N., Campa-Planas, F., Hernández-Lara, A. B. ve Sánchez-Rebull, M. V. (2017). Service quality and economic performance in the us airline business, *Aviation*, 21(3), 102-110. <https://doi.org/10.3846/16487788.2017.1378266>.
- Kavak, O. ve Kaygın, E. (2021). Ekonomik krizlerin sivil havacılık sektörü üzerindeki etkilerine kronolojik bakış, *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 181-186. <https://doi.org/10.47542/sauied.933905>
- Landrum, N. E. (2017). Stages of corporate sustainability: integrating the strong sustainability Worldview, *Organization & Environment*, 31(4), 287-313.
- Lee, B. S. ve Kim, G. J. (2013). A study on the relationships among an executive's human resources management, customer satisfaction, customer loyalty, and financial

- performance: focusing on korean traditional restaurants, *Culinary Science And Hospitality Research*, 19(1), 26-41.
- Lee, C. Y. (2019). Does corporate social responsibility influence customer loyalty in the taiwan insurance sector? the role of corporate image and customer satisfaction, *Journal of Promotion Management*, 25(1), 43-64. <https://doi.org/10.1080/10496491.2018.1427651>
- Lee, Y. C. (2020). Communicating sustainable development: effects of stakeholder-centric perceived sustainability, *Corporate Social Responsibility And Environmental Management*, 27(4), 1540-1551. <https://doi.org/10.1002/csr.1900>.
- Leninkumar, V. (2017). The relationship between customer satisfaction and customer trust on customer loyalty, *International Journal Of Academic Research In Business And Social Sciences*, 7(4), 450-465. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v7-i4/2821>.
- Milne, M.J. ve Gray, R.(2013). W(h)ither ecology? the triple bottom line, the global reporting initiative, and corporate sustainability reporting, *Journal of Business Ethics*, 118(1), 13-29.
- Moisescu, O. I. (2018). From perceptual corporate sustainability to customer loyalty: a multi-sectorial investigation in a developing country, *Economic Research-Ekonomika Istraživanja*, 31(1), 55-72. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2017.1421998>.
- Namukasa, J. (2013). The influence of airline service quality on passenger satisfaction and loyalty: the case of Uganda airline industry, *The TQM journal*, 25(5), 520-532.
- Ostrowski, P. L., O'Brien, T. V. ve Gordon, G. L. (1993). Service quality and customer loyalty in the commercial airline industry, *Journal of travel research*, 32(2), 16-24. <https://doi.org/10.1177/004728759303200203>
- Palmer, A., McMahan-Beattie, U. ve Beggs, R. (2000). Influences on loyalty programme effectiveness: a conceptual framework and case study investigation, *Journal of Strategic Marketing*, 8(1), 47-66. <https://doi.org/10.1080/096525400346303>.
- Park, E., Kwon, S. J. ve Kim, K. J. (2016). Assessing the effects of corporate sustainable management on customer satisfaction, *Sustainable Development*, 24(1), 41-52. <https://doi.org/10.1002/sd.1605>
- Ramis, K. (2021). Türk havayolu endüstrisinde kurumsal sosyal sorumluluk, güven, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakat arasındaki ilişki model, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 219-239. <https://doi.org/10.33416/baybem.856596>
- Sak, E. (2019). Firmaların sosyal sorumluluk projelerinin müşteri bağlılığı üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik bir çalışma, [Yüksek Lisans Tezi], Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertel, E. (2017). Customer satisfaction, loyalty, and financial performance in the tourism and hospitality industry: evidence from north cyprus, *International Journal Of Economic Perspectives*, 11(4), 702-716.
- Servera-Francés, D. ve Piqueras-Tomás, L. (2019). The effects of corporate social responsibility on consumer loyalty through consumer perceived value, *Economic research-Ekonomika istraživanja*, 32(1), 66-84. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2018.1547202>
- Sharp, B. ve Sharp, A. (1997). Loyalty programs and their impact on repeat-purchase loyalty patterns, *International Journal Of Research In Marketing*, 14(5), 473-486. [https://doi.org/10.1016/S0167-8116\(97\)00022-0](https://doi.org/10.1016/S0167-8116(97)00022-0).
- Söylemez, C. ve Kayabaşı, A. (2017). Müşteri sadakati ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri (KSS): kurumsal imajın aracılık etkisinin incelenmesi, *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, [16.ÜİK özel sayısı]. 349-364. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323429>.
- Stolz, J. ve Bautista, R. (2015). Corporate sustainability: perception and response by older consumers, *International Journal Of Consumer Studies*, 39(4), 343-351. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12199>.
- Strenitzerová, M. ve Gaňa, J. (2018). Customer satisfaction and loyalty as a part of customer-based corporate sustainability in the sector of mobile communications services, *Sustainability*, 10(5), 1-17. <https://doi.org/10.3390/su10051657>.
- Sukitsch, M., Engert, S. ve Baumgartner, R. J. (2015). The implementation of corporate sustainability in the european automotive industry: an analysis of sustainability reports, *Sustainability*, 7(9), 11504-11531. <https://doi.org/10.3390/su70911504>.

- Suriyankietkaew, S. (2016). Effects of sustainable leadership on customer satisfaction: evidence from Thailand. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 8(3), 245-259.
- Şener, O. ve Akın, F (2010). Özel emeklilik fonları ve türkiye'de bireylerin bireysel emeklilik sistemine giriş kararlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine bir araştırma, *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 291-321.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi, Detay Yayıncılık
- Uysal, H. T. ve Aydemir, S. (2021) Rekabetçi Örgütlerde Müşteri Davranışı: tükenmişlik algısının müşteri sadakatine etkisi, *The Journal Of Social Science*, 5(10), 392-408. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.950230>.
- Yakar, G. ve Özhan, Ş. (2017). Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına yönelik algıların müşteri bağlılığına etkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 249-262. <https://doi.org/10.30803/adusobed.351663>.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46[özel sayı]. 74-85.

Etik kurul onayı:

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi bilimsel araştırmalar etik kurulu tarafından 28.02.2022 Tarih -E.34966 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışma üçüncü taraflar açısından herhangi bir potansiyel çıkar çatışmasına sebep olmamaktadır.

Büyükbaş hayvanlarda amortisman işlemlerinin VUK ve TMS kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve taslak hesap planına göre muhasebe uygulamaları*
Comparative examination of depreciation transactions in case of cattles within the scope of TPL and TAS and accounting applications according to the draft chart of accounts

Gönderim Tarihi / Received: 04.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 24.08.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1337864](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1337864)

Şaban MERDANE**1

Abitter ÖZULUCAN²

ÖZ: Türkiye dâhil tüm dünyada tarımsal faaliyetler ve bu faaliyetler içerisinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği özellikle et ve süt üretimi açısından hayati öneme sahiptir. Bu çalışma, büyükbaş hayvanlarda amortismanın tarımsal faaliyetler içindeki rolünü ele almaktadır. Çalışmada öncelikle büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve amortisman kavramları tanıtılmakta, daha sonra süt üretimi ve damızlık hayvanlar için amortisman uygulamaları Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) açısından kuramsal ve uygulamalı olarak irdelenmektedir. Örneklerin seçiminde uygulamada karşılaşılan ve sıkça sorulan sorular dikkate alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, maddi duran varlıklarda (dolayısıyla işletme faaliyetlerinde kullanılmak üzere elde tutulan büyükbaş hayvanlarda) amortisman işlemlerinin VUK ve TMS açısından karşılaştırılmasını göstermek amacıyla tablo düzenlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, özellikle uygulamacılara örnek oluşturması açısından büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan bir tarım işletmesinde VUK ve TMS'ye göre örnek muhasebe uygulamalarına yönelik dönem içi ve dönem sonu muhasebe kayıtları yapılmıştır. Tekdüzen Hesap Planı (THP), tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Örneğin, canlı varlıkların kayıtlanması ve net gerçeğe uygun değerlemeye tabi tutulması durumunda ortaya çıkacak değerlendirme farklarının muhasebeleştirilmesinde uygun bir hesap bulunmamaktadır. Bu nedenle, gelecekte ülkemizde uygulanması planlanan Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı'ndan yararlanılmıştır. **Anahtar Kelimeler:** Tarım muhasebesi, Hayvansal canlı varlıklar, Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, TMS 41 Tarımsal faaliyetler, TMS 16 maddi duran varlıklar

ABSTRACT: Agricultural activities, including the rearing of cattle, hold crucial significance worldwide, including in Turkey, particularly in terms of meat and milk production. This study examines the role of depreciation in cattle farming within the context of agricultural operations. The study initially introduces cattle farming and depreciation concepts, followed by a theoretical and practical analysis of depreciation practices for milk production and breeding animals, considering the Tax Procedure Law (TPL) and Turkish Accounting Standards (TAS). Examples address common queries encountered in practice. Subsequent sections of the study present a comparison of depreciation procedures for tangible fixed assets (specifically, cattle held for operational use) according to TPL and TAS, illustrated through a table to highlight perspectives, similarities, and differences between the two frameworks. The study's final section presents sample accounting entries based on TPL and TAS for a cattle farming operation, aiming to serve as a reference for practitioners. The Uniform Chart of Accounts (UCA) falls short in accounting for agricultural activities. For instance, there is no appropriate account for addressing valuation differences arising from recording biological assets and subjecting them to fair value adjustments. For this reason, the Draft Chart of Accounts in Accordance with Financial Reporting Standards published by the Public Oversight Authority (POA), which is planned to be implemented in our country in the future, has been utilised.

Keywords: Agricultural accounting, Livestock animal assets, Cattle breeding, TAS 41 Agricultural Activities, TAS 16 Tangible Fixed Assets

* Bu çalışma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında hazırlanan "41 no'lu Türkiye Muhasebe Standardı ve Vergi Usul Kanunu Çerçevesinde Tarım İşletmelerinde Canlı Varlıkları Muhasebeleştirme İşlemlerinin İncelenmesi ve Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Yapan Bir İşletmede Uygulama" isimli tezden türetilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Öğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Niğde Sosyal Bilimler MYO/Muhasebe ve Vergi Bölümü, smerdane@ohu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7278-1016>

² Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/İİBF/İşletme/Muhasebe Finansman ABD, abitter42@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4157-8218>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, the importance of depreciation has a very important and complex structure for enterprises engaged in professional cattle breeding, as well as in general terms. The reason for this is that living beings have biological attributes like growth, birth, maturation, aging and dying, which can increase or decrease their value. This situation causes difficulties in accounting and valuation of these assets. In order for a biological asset to be depreciated, it must have characteristics such as depreciation, obsolescence and depreciation. Otherwise, it is not possible to calculate depreciation according to the theoretical principles of accounting for animals kept for commercial purposes, except for cattle kept in the enterprise with the aim of milk production and breeding. The issue of depreciation, which is of vital importance for the accurate determination of period expenses and production costs and for accurate pricing, also plays a crucial role in ensuring the continuity of the enterprise. Otherwise, it is not possible for businesses that cannot accurately calculate their period expenses, unit and total costs, to accurately evaluate the outcomes of their endeavors and to take correct decisions according to the prepared financial statements. For this reason, although the majority of cattle breeding enterprises in Turkey are not sufficiently aware of this issue, the issue of depreciation in cattle should never be ignored so that the theoretically obtained information can reflect the truth.

Comparison of depreciation of tangible fixed assets within the framework of TPL and TAS

In this study, depreciation transactions in cattle were compared within the framework of TPL and TMS principles, and their similar and different aspects were discussed both theoretically and within the framework of period and end-of-period accounting practices. The main reason for the determination made in terms of both regulations is the effort of the TPL to reveal data for tax purposes and the TMS to provide data for informational purposes. That is, while tax legislation focuses on the tax to be collected, TAS focuses on presenting truthful, impartial, transparent, reliable, accountable and accurate information. Therefore, in the end; While TMS produces information (data) with universal validity; TPL produces information with national validity. Therefore, in terms of revealing universal information, it is necessary to increase and implement the efforts to harmonize the TAS and tax legislation in line with the possibilities. Thus, it will contribute to the fact that the financial statements prepared by the mentioned enterprises reflect the truth, the costs are calculated correctly and the fictitious profits are prevented. Research conducted in this field will have a direct and/or indirect impact on the national economy on a larger scale and on the economic and financial framework of individual enterprises on a smaller scale.

Findings and discussion

The general and specific (depreciation specific) results determined in this study conducted within the framework of VUK and TMS can be listed as follows:

- The most important difference identified in terms of both regulations is that TPL tries to produce data for tax purposes, while TAS strives to produce data for information purposes. This understanding also applies to depreciation in cattle.
- While depreciation is optional according to TPL, it is mandatory according to TAS.
- In TPL, depreciation (except for passenger cars) is calculated annually. However, according to TMS, the calculation is made in the form of pro-rata depreciation on a daily basis.
- According to the TPL, the valuation is made based on the cost value. If the cost value cannot be determined, the valuation is made with the precedent value. In TAS, on the other hand, valuation with net fair value is adopted as long as it can be determined. If not, the historical cost method will be used. Therefore, even if the net fair value of cattle increases/decreases according to TPL, these changes are not associated with the fixed asset account. Therefore, the change characteristics of the biological entities in question are ignored in the TPL. This practice causes the recorded value (book value/cost value) of the related asset to differ from its market value. However, according to TMS, this change is associated with the recorded value of the fixed asset and the balance sheet value of the asset is determined. The difference amount (increases and decreases) is reflected in the income statement through the relevant result account. Therefore, the depreciation amount is calculated differently for both arrangements according to the

depreciation base determined. Of course, such different applications also change the calculated tax amount.

- The residual value is not mentioned in the TPL. However, if it can be determined according to TAS, consideration should be given to the residual value in determining the depreciation base. Since there is always an active market for cattle in Turkey, the residual value will be taken into account for the animals subject to depreciation.
- TAS contains more detailed and clear explanations on the conditions under which bovine biological assets should be taken into assets compared to the TAS.
- According to TPL, the depreciable cost of cattle is the cost price. The period determined by the Ministry of Treasury and Finance is 5 years. According to TAS, the period and therefore the rate are determined by the taxpayer. According to TAS, in the initial recognition of bovine biological assets, they can be valued at cost. Therefore, depreciation is calculated over the cost value. In the case of choosing a revaluation model (although there are contrary opinions in the literature), in our opinion, depreciation should not be calculated over the fair value.
- TPL has adopted the distribution Perspective on depreciation. TAS, on the other hand, has adopted a valuation perspective in the depreciation of cattle. This difference naturally affects the production cost and naturally the financial statement data.
- Although direct and indirect methods are allowed for recording the depreciation amount in TAS, there is no clear explanation about the recording method in TAS. However, since information-based accounting is essential in TAS, information must be shared without being hidden. For this reason, the indirect recording method should be taken as a basis.

Results and recommendations

TPL and TAS (as in all tangible assets) have generally adopted different principles regarding the depreciation of cattle. Among these differences; It is possible to list applications such as the obligation to depreciate bovine biological assets, the determination of the depreciable value, the depreciation period, the depreciation period, the depreciation calculation and recording methods, the depreciation rates, the pro-rata depreciation application, the residual value and the obligation to set aside depreciation. These different approaches naturally lead to the transfer of cattle to financial statements with different values and the differentiation of operating results in the income statement. In other words, it leads to variations between the book values and the market values of the enterprises. Of course, these differences also raise serious concerns about the validity/current/reliability of the financial statements prepared according to the TPL. It is clear whether or not the enterprises will prefer these applications according to their legal position and expectations from accounting. However, no matter which regulation is taken as a basis, the subject of depreciation, which is increasing its importance day by day, should definitely not be ignored in order to obtain realistic, understandable, clear, transparent, accountable and reliable operating results. Otherwise, it will be difficult for companies operating in Turkey to compete on an international scale with nationally valid information.

Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de tarımsal faaliyetler (gıda üretimi, istihdam, hammadde vb. nedenlerle) ve bu faaliyetler içerisinde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, insanlığın geleceği açısından oldukça önemlidir. Söz konusu öneminden dolayı ülkemizde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan çok sayıda işletme mevcuttur. Bu uygulamayı yapan işletmelerin; gerçeğe uygun, karşılaştırılabilir, anlaşılabilir, ihtiyaca uygun ve şeffaf mali tablo düzenlemelerine katkı veren işlemlerden bir tanesi de amortisman konusudur. Günümüzde amortismanın önemi genel anlamda olduğu kadar profesyonel anlamda büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan işletmeler için de önemli ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bunun nedeni, canlı varlıkların doğma, büyüme, olgunlaşma, yaşlanma ve ölme özelliği olan yaşayan organizma olmalarıdır.

Ülkemizde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan küresel ölçekte büyük ölçekli işletme sayısının az olması, canlı hayvan üreten diğer işletmelerin ise geleneksel usullerle ve aile işletmesi tarzında faaliyetlerini idame ettirmeleri nedeniyle amortisman uygulamalarının Türkiye’de yeteri kadar önemsenmediği bir gerçektir. Dünya ve Türkiye nüfusunun hızla artması nedeniyle gelecekte kuşkusuz modern teknikler kullanarak üretim yapacak olan büyük ölçekli canlı hayvan üreten işletmelerin önemi ile birlikte söz konusu işletmeler için amortismanın önemi de artacaktır. Bu nedenle muhasebe biliminin tüm konularında olduğu gibi amortismanlar konusunda da sadece VUK’a bağlı kalarak bilgi ortaya konulması, söz konusu bilginin sadece ulusal ölçekte kabul görmesi anlamına gelmektedir. Evrensel ölçekte geçerliliği olan bilgi üretilebilmenin (şu an için) tek yolu ise, muhasebe uygulamalarında Standartların esas alınmasıdır. Böylece Standartların esas alınması ile birlikte ortak bir muhasebe anlayışının/dilinin ortaya konulması sağlanabilecektir. Sonuçta evrensel geçerliliği olan bilgi ortaya koyan şirket ve ülkelere daha çok yabancı sermayenin aktarılması ve dolayısıyla da rekabet avantajının sağlanması mümkün olabilecektir. Bu nedenle büyükbaş hayvanlarda amortisman konusu VUK ve TMS’nin bakış açıları (VUK vergi odaklı, TMS ise bilgi odaklı) çerçevesinde bu çalışmanın konusu olarak seçilmiştir.

Bu çalışmada; yaptıkları işin niteliği bakımından diğer işletmelerden farklılık gösteren ve sürekli olarak ürününden yararlanmak amacıyla elde tutulan büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan tarım işletmelerinde “büyükbaş hayvanlarda amortisman” konusu VUK ve TMS hükümleri çerçevesinde irdelenmiştir. Çalışmada sadece teorik bilgilere değil, çalışma hayatında karşılaşılan sorunlara yönelik araştırma yapılarak, uygulamalara da yer verilmiştir. Çalışmanın ilk kısmında öncelikle teorik bilgi verilmiş, sonra da münferit ve bir bütün olarak (TMS 16/1’de belirtildiği üzere (KGK, 2016a); varlıkların kayıt altına alınması, kayıtlı değerlerinin saptanması ve mali tablolarda gösterilmesi gereken amortisman tutarları ile değer düşüklüğü zararları gibi konularda THP’nin oldukça yetersiz olması nedeniyle) Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı dikkate alınarak muhasebe uygulamaları yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise söz konusu uygulamaların temel mali tablolara (bilanço ve gelir tablosu) etkisi, her iki düzenleme açısından benzer ve farklı yönler belirtilerek, tespit ve önerilerde bulunulmuştur.

Türkiye’de büyükbaş hayvan yetiştiriciliği

Ülkemiz, hayvan yetiştiriciliğine oldukça elverişli ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkemizde gerçekleştirilen hayvan yetiştiriciliği milli gelire önemli derecede katkı sağlamaktadır. Türkiye’de hayvan varlığı yeterli olmasına rağmen, süt üretimi konusunda yeterli seviyede değildir. Et ürünlerinde dönemler bazında ortaya çıkan talep artışları süt sığırlarının etlik olarak kesilmesine neden olmakta, bu durum süt üretimini olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Turan, Şanver ve Öztürk, 2017: 61). Tüm dünyada süt üretiminin % 89’u ile kırmızı et üretiminin % 25’i tek başına sığırlardan karşılanmaktadır. Türkiye’de ise süt üretiminin % 88’i, et üretiminin yaklaşık % 35’i tek başına sığırlardan karşılanmaktadır. Kırmızı et üretimi bakımından ülkemizde küçükbaş hayvanların katkısı oldukça azdır. Bu nedenle sığır, ülkemizde et ve süt üretiminin büyük kısmını karşılamaktadır (Nergiz, 2013: 32).

TMS’ye göre, 0 ile 13 aylık büyükbaş hayvanlar, yetişmekte olan büyükbaş hayvanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Damızlık olarak kullanılmaya başlananlar veya en az bir defa buzağı veren büyükbaş hayvanlar ise, yetişen büyükbaş hayvanlar olarak sınıflandırılmaktadır. İşletmede bir yıldan kısa süre tutulan ve çeşitli nedenlerle kullanılma amacı güdülmeyen büyükbaş canlı hayvanlar dönen

varlık, bir yıldan daha uzun süre çeşitli amaçlarla yararlanmak üzere tutulan canlı varlıklar ise duran varlık kabul edilmiştir (Usul ve Top, 2010: 69).

Büyükbaş canlı varlıklar dört grupta sınıflandırılabilir (Özulucan ve Deran, 2008: 2-3):

- a. “Damızlık büyükbaş canlı hayvanlar,”
- b. “Ürün veren büyükbaş canlı hayvanlar,”
- c. “Besilik büyükbaş canlı hayvanlar,”
- d. “Yetişmekte olan büyükbaş canlı hayvanlar.”

Dolayısıyla maddi duran varlıkların bütününde olduğu gibi büyükbaş canlı hayvanlar da edinilme, yetiştirilme ve işletmede tutulma amacına göre sınıflandırılmıştır. Bu yaklaşım açısı, muhasebeleştirme işlemlerini de doğrudan etkilemektedir.

Amortismanın tanımı ve büyükbaş hayvanlarda amortisman işlemleri

Amortisman kavramı

Amortisman, Türk Dil Kurumu tarafından yıpranma payı olarak tanımlanmıştır. Literatürde yıpranma payı ile birlikte aşınma payı veya tükenme payı gibi birden çok ifade de kullanılmaktadır. Genel olarak amortisman kavramında bir faydanın, bir borcun, bir duran varlığın, dönemlere bölünerek peyderpey yok edilmesi, sonlandırılması ve ödenmesi şeklinde üç temel anlamdan oluşmaktadır (Doğan, 2004: 2). Dolayısıyla amortisman, bir varlığın belli bir zaman içerisinde kullanımına bağlı olarak sayısal ve fonksiyonel kalitesinde devamlı ve sürekli azalmayı ifade etmektedir (Hatipoğlu, 2012:189).

Amortisman, işletmeye ait sermayeyi muhafaza etmek ve zamanla değerini kaybeden duran varlıkların kısmen ya da tamamen karşılanmasını sağlamak için, söz konusu varlığın kullanıldığı zaman içerisinde aşınma, yıpranma ve zamanla yok olmalarına karşılık olacak şekilde, varlık maliyetinin gider kaydedilmesi işlemidir (Özulucan, 2021: 275).

Başka bir ifadeyle amortisman, işletmelerde bir yıldan daha uzun zaman içerisinde kullanılabilen ve bu zaman süresinde fiziki, teknik ve sosyal sebeplerle ya da zamanın geçmesi nedeni ile değer kaybeden varlıklardaki değer azalışlarının ortaya çıkardığı maliyetlerin ilgili dönemlere gider olarak dağıtılmasıdır (Sevilengül, 2016: 417).

VUK'ta amortismanla ilişkin tanım yapılmamış olup, amortismanla ilişkin başlık altında yer alan 313. maddede; işletme tarafından bir yıldan uzun süre kullanılan ve yıpranmaya, aşınmaya veya değer kaybetmeye maruz kalan varlıkların kanun hükümleri çerçevesinde hesaplanan değerinin bu kanun hükümleri çerçevesinde tüketilmesi amortisman konusunu teşkil ettiği hükmü yer almaktadır.

TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı ise amortismanı, bir maddi duran varlığın amortismanına tabi olan tutarının faydalı ömrü boyunca sistematik bir şekilde dönemlere dağıtılması şeklinde ifade etmiştir (KGK, 2016a, para. 6).

Yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere amortisman kavramı her disiplinde farklı ifade edilmiştir. Bu farklılıkların nedeni konunun hangi açıdan ele alındığı ile ilişkilidir. Bu bakış açılarındaki tek ortak nokta, amortisman uygulamasının sabit bir varlığa ilişkin maliyetin belli dönemler bazında belli metotlar kullanılarak dönemlere gider olarak dağıtılması işlemidir. Farklı tanımlamaların nedeni ise; amaçlara göre yaklaşımların değişiklik göstermesinden ileri gelmektedir. Söz konusu yaklaşımlar şu şekilde özetlenebilir (Sevilengül, 2016: 417- 418):

- a. “**Değerleme yaklaşımı:** Bu yaklaşımda amortisman; kullanılması, demode olması, yıpranması veya değerini yitirmesi gibi nedenlerden dolayı maddi duran varlığın değerindeki azalma olarak ifade edilmiştir. Yani bu yaklaşım, amortisman uygulamasını bir aktif düzeltme işlemi olarak görmektedir.”
- b. “**Tüketim Yaklaşımı:** Bu yaklaşımda amortisman, maddi duran varlık edinen işletmenin bir fayda stoku elde etmesi ve edinilen bu fayda stokunun dönem içinde azaltılması olarak

tanımlanmıştır. Yani bu yaklaşım, amortisman uygulamasını duran varlığın fayda stokunun tüketilmesi işlemi olarak görmektedir.”

- c. **“Yenileme Yaklaşımı:** Bu yaklaşımda amortisman, maddi duran varlığın ekonomik ömrünün sonunda yenilenebilmesi için gereken fonun tutulması amacıyla yapılan işlem olarak tanımlanmıştır. Yani bu yaklaşım, amortisman uygulamasını söz konusu varlığın yenilenebilmesi için fon biriktirilmesi amacıyla yapılan işlem olarak görmektedir.”
- d. **“Dağıtım Yaklaşımı:** Bu yaklaşımda amortisman, maddi duran varlıkların elde edilmesi için katlanılan maliyetlerin, bu varlıkların ekonomik ömürleri içerisinde kalan dönemlere dağıtılması olarak ifade edilmiştir. Yani bu yaklaşım, amortisman uygulamasını katlanılan maliyetlerin dönemlere dağıtılması işlemi olarak görmektedir.”

Standart, canlı varlıklara ve bitkilerle ilgili amortisman işlemlerinde değerlendirme bakış açısını benimsemiştir. Bunun sebebi, TMS 41’e göre canlı varlıkların gerçeğe uygun değerle değerlendirilmesinin ilke olarak kabul edilmesidir. Bu bakış açısı esas alındığında; canlı varlıkların dönem başı ile dönem sonu arasında meydana gelen değer artış ve azalışlarına ilişkin hesaplanan fark tutarının doğrudan kar/zarar olarak gelir tablosuna aktarılması gerekir (Tunçez, 2011:140).

Geleneksel amortisman hesaplama yaklaşımında, üretilen mamul ile ilgili hesaplanan amortisman tutarı, üretilen mamulün maliyetine yüklenirken, değerlendirme Bakış açısına göre hesaplanan amortisman tutarı, dönem gideri şeklinde kayıtlara aktarılmaktadır. VUK ve TMS’ye göre amortismanın hesaplanmasında ve yevmiye kayıtlarının yapılmasında farklı esaslar benimsenmiştir. Bu düzenlemeler neticesinde canlı varlıklar farklı değerler ile bilançoda yer alarak gelir tablosunun farklılaşması gibi bir sonuçla karşılaşmaktadır (Özulucan, 2008: 164).

Amortisman süresi

VUK’a göre (md. 320); duran varlığa ilişkin aktife giriş tarihi, amortisman ayırma işleminin ilk aşamasını oluşturur. Diğer bir ifadeyle, bir duran varlığa ilişkin amortisman hesaplama işlemine başlama tarihi, o duran varlığın aktife giriş tarihidir.

İşletme aktifine girdiği varsayılan ve amortisman işlemine dahil olan duran varlıklar için (VUK’a göre) duran varlığın iktisap tarihine bakılmaksızın (binek otomobilleri hariç), yıllık amortisman uygulama esası söz konusudur. Amortismanla ilişkin herhangi bir ayırma aksaklığı ya da ilk orandan düşük oranda ayrılan amortismanla ilişkin süre uzatımı söz konusu değildir.

TMS’ye göre amortisman hesaplarırken, duran varlığın faydalı ömrü veya duran varlık ile kazanılacak mal ya da hizmetin büyüklüğü esas alınır. Bu ölçüyü Maddi Duran Varlıklar Standardı TMS 16 “faydalı ömür” olarak nitelendirmiştir. Faydalı ömür, işletme tarafından bir varlığın değerlendirilebilmesi için arzu edilen zaman dilimini belirtmektedir. Faydalı ömür, ilgili varlıktan sağlanması beklenen üretim miktarı veya benzeri üretim birimi esas alınarak gerektiğinde revize etmek koşuluyla işletme tarafından belirlenir.

Amortisman oranları

VUK’a göre (md. 315); amortisman oranı, Hazine ve Maliye Bakanlığı’nca belirlenen ve ilan edilen oranlar üzerinden hesaplanır.

TMS’de ilke olarak, kullanıldıkları süre boyunca varlıklardan yararlandığı kabul edilmekte ve bu süre, faydalı ömür ya da hizmet süresi adı verilen bu zaman dilimi esas alınarak amortisman oranları işletmeler tarafından serbestçe belirlenmektedir. (Deran ve Yakupçebioğlu, 2006: 6).

Amortisman ayrılmasını gerektiren nedenler

Amortisman ayrılmasını gerektiren nedenleri; iktisadi ve teknik nedenler olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür.

- a. **Teknik Nedenler:** Teknik sebepler arasında aşınma ve yıpranma, eskime ve bozulma, olağan üstü nedenlerden dolayı varlığın kullanım dışı kalması, parça değiştirme işlemi ve bakım-onarım faaliyetinin zamanında ve gereğince yapılmaması yer almaktadır.

- b. Ekonomik Nedenler:** Ekonomik sebepler arasında duran varlığın yetersiz duruma gelmesi, teknolojik gelişme sonucunda yerine yenisinin geçmesi, moda ve benzeri etkenlerle ürüne olan talebin değişmesi, duran varlıkların üretim akışı içerisindeki etkinliklerini artırmak ve sosyal, siyasal ve kültürel gelişmeler yer almaktadır.

Amortisman tabi değer in tespiti ve amortisman tabi büyükbaş hayvanlar

VUK'ta genel ilke olarak amortisman işlemine konu olan iktisadi değerlerin, yine bu kanunun değerlendirme hükümleri uyarınca belirlenmiş olan değeri olmalıdır. VUK madde 269'da bu değer, maliyet bedeli olarak açıklanmıştır. Yani bu açıklamalar doğrultusunda VUK'un öngördüğü amortisman tabi değer, maliyet bedelidir.

VUK'a göre faydalı ömre sahip büyükbaş canlı varlıklar, büyüme dönemi sürecinde amortisman tabi tutulamazlar. Fakat ürün (süt) vermeye başladıklarında/işletme faaliyetlerinde kullanıldıklarında (damızlık olarak), amortisman tabi tutulmaları mümkündür (Tunçez, 2011: 315). Başka bir ifadeyle tarım işletmelerinde henüz ürün vermeyen büyükbaş canlı hayvanlar amortisman tabi tutulamazlar. Söz konusu bu canlı hayvanlar ürün vermeye başladığı zamandan kasaplık olana kadarki zamana kadar arada geçen sürede amortisman tabi tutulabilirler. İşletmede yetiştirilen ve satılmak amacıyla satın alınan büyükbaş canlı varlıklar amortisman tabi değildir. Şöyle ki, söz konusu bu hayvanlar bir yıldan fazla süre ile işletmede bulundursalar bile amortisman tabi tutulamazlar (Okutmuş ve Kural, 2015: 266).

TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı kapsamında yer alan hayvanlarda amortisman uygulamasına ilişkin bilinmesi gereken en önemli konu, hayvanın ne amaçla işletmede tutulduğudur (KGK, 2019c). İşletmede doğan ve büyüyen buzağılar, düve (henüz doğurmamış genç inek, dişi dana) olup ilk doğumlarını gerçekleştirene kadar değerlerinde artış meydana gelmektedir. Fakat ilk doğumunu gerçekleştiren düvelerde biyolojik bakımdan gelişme yavaşlar ve bunun sonucunda yıpranmaya ve yaşlanmaya maruz kalırlar. Bu nedenlerden dolayı düvelerde amortisman ayırma bu tarihte başlar (Taştan, 2014: 179). Aynı şekilde işletme faaliyetlerinde kullanılmaya başlayan damızlık hayvanlar da yararlı ömürleri sürecinde amortisman tabi tutulurlar.

TMS'ye göre büyükbaş canlı hayvanlar ilk kez muhasebeleştirilmeleri esnasında maliyet bedeliyle değerlemeye tabi tutulmaları durumunda, amortisman faydalı ömrü sonundaki kalıntı değer in maliyetten düşüldükten sonraki bedel üzerinden hesaplanmaktadır. İlk kez muhasebeleştirilmeleri esnasında ve sonraki değerlendirme dönemlerinde gerçeğe uygun değerleri ile değerlemeye tabi tutulmaları durumunda ise, ilgili büyükbaş canlı hayvanların (gerçeğe uygun değer üzerinden) amortisman tabi tutulacağını savunan görüşler olduğu gibi, zaten söz konusu hayvanlar gerçeğe uygun değeri ile değerlendirme yapıldıkları için, piyasa değeri ile ifade edildikleri gerekçesiyle, amortisman tabi tutulmalarını gerektiğini savunan görüşler de vardır (Detaylı bilgi için bkz. Özkan ve Aksoylu, 2012; Gökgez, 2013: 146'dan Taştan, 2014: 178). TMS'ye göre amortisman bir değerlendirme işlemi kabul edildiği için, ilgili varlığın gerçeğe uygun değeri üzerinden amortisman ayrılması durumunda, varlığın bilançodaki değeri, piyasa değerinin altına düşecektir. Bu nedenle söz konusu varlıklar için amortisman ayrılması gerekir.

Amortisman hesaplama metotları

Bu çalışma çerçevesinde amortisman hesaplama metotlarını, VUK ve TMS açısından iki başlık altında incelemek mümkündür.

VUK'ta amortisman hesaplama metotları

VUK'ta amortisman hesaplama metotları arasında; normal amortisman (md.315), azalan bakiyeler üzerinde amortisman (mükerrer md. 315/2), olağanüstü amortisman (md. 317) ve madenlerde amortisman metotları (md. 316) yer almaktadır.

Normal amortisman

Bu metot; eşit tutarlı, basit doğrusal ya da sabit yüzdelerle amortisman olarak da bilinmektedir. Bu metoda göre, amortisman tabi duran varlığın maliyet bedeli varlığın ekonomik ömrü boyunca her döneme eşit bir şekilde dağıtılarak gidere dönüştürülür. Bu metot, amortisman tutarlarının

hesaplanmasının kolay olması, duran varlığın kullanımında zaman kavramının öncelikli olarak dikkate alınması nedeniyle yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Sevilengül, 2016: 420). VUK'ta, mükelleflerin tipik amortisman metodunu kullanarak hesaplama yaptığı durumda, azalan bakiyeler metoduna geçemeyeceklerine dair bir hüküm bulunmaktadır. Diğer yandan azalan bakiyeler metoduna göre amortisman hesaplamaya başlayan mükelleflerin sonraki zamanlarda normal amortisman metoduna geçebilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir.

Azalan bakiyeler

Hızlandırılmış amortisman metodu da denilen bu metotta amortisman tutarı, varlığın ekonomik ömrünün ilk yılında mukayyet değerine, takip eden yıllarda ise kalan değerine her yıl sabit bir amortisman oranının uygulanması ile hesaplanır. Dolayısıyla bu metotta amortismana tabi varlığın ilk yıllarda daha fazla yıprandığı varsayımı geçerlidir.

Olağanüstü (Fevkalade) amortisman

Olağanüstü olarak nitelendirilen olaylar sonucunda değerini kısmen veya tamamen yitiren, teknolojik yeniliklerden dolayı teknik verim ve değerlerini kaybederek kısmen veya tamamen kullanılmaz olan ve aşırı çalıştırılmalarından dolayı, normalden fazla eskiyen ve yıpranan varlıklar (ilgili idareye başvuru yapmak ve izin almak koşuluyla) olağanüstü amortismana tabi tutulabilmektedir.

Madenlerde amortisman

İşletildiklerinden dolayı iktisadi kıymetlerini yitiren madenlerin veya taş ocaklarının imtiyaz ya da maliyet değerleri, bu varlıkların büyüklüğü ve mahiyeti dikkate alınarak, her maden veya taş ocağı için ayrı ayrı olmak şartıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından tespit edilen oranlar dikkate alınarak amortisman hesaplanır.

VUK'ta (md. 320) yukarıda belirtilen amortisman Metotları dışında "***kıst amortisman***" uygulamasından da bahsedilmiştir. Bu uygulama VUK'a göre sadece binek otomobilleri için geçerlidir. Diğer duran varlık veya büyükbaş canlı varlıklar için geçerli değildir. Bu bağlamda kıst amortisman uygulaması işletmenin faaliyeti dışındaki binek otomobillerinin kiralanması ya da farklı amaçlarla işletilmesi nedeniyle kullanılan binek otomobilleri hariç olmak üzere işletmenin aktifinde kayıtlı olan otomobiller için geçerlidir. Binek otomobillerinin aktife kaydedildiği hesap dönemine ait ay, tam ay sayılarak kalan aylar dikkate alınarak amortisman hesaplanır ve ilk yılda aktife girdiği hesap dönemine ait aydan önceki aylara ait ayrılmayan amortisman tutarı, son yılın amortisman tutarına eklenir (Yılmaz, 2019: 91). Dolayısıyla VUK'ta belirtilen uygulama şekli ile kıst amortisman uygulamasında binek otomobilinin içinde bulunulan ayın kaçınıcı gününde alındığı önemli değildir. Başka bir ifadeyle, binek otomobilleri için satın alındığı ayın ilk gününden itibaren amortisman tutarı hesaplanır. Yani "ay bazlı" amortisman hesaplanır. Bu yaklaşıma göre gerçeğe uygun amortisman tutarının ilgili varlığın içinde bulunulan ayda, ayın ilk gün satın alınması hariç, doğru sonuç vermesi mümkün değildir. Çünkü bu uygulama şeklinde, ay içinde kullanılmayan günler için de amortisman hesaplaması yapılmaktadır. Bu hesaplama şeklinin VUK'ta da (TMS'de olduğu gibi) "ay bazlı" değil, "gün bazlı" hesaplanması ve canlı varlıklar da dahil tüm varlıklar için kullanılması gerektiği düşünülmektedir. Aksi taktirde canlı varlıklar için hesaplama da dahil işletmede kullanılmayan günler için hesaplanan amortisman tutarı, faaliyet sonucunu olumsuz etkileyecektir.

TMS'de amortisman hesaplama metotları

TMS'de amortisman hesaplama metotları; normal amortisman metodu, azalan bakiyeler üzerinden amortisman metodu ve üretim miktarı metodudur³.

³ Bu metotlar tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle işletmeler gerçeğe uygun bilgi ortaya koymaları koşuluyla makul ve mantıklı başka bir metodu da kullanabilirler. Örneğin "Yıl Sayılarının Toplamı Metodu", "Formüllü Azalan Bakiyeler Metodu" gibi (Taştan, 2014: 180).

Doğrusal amortisman metodu

Varlığın kalıntı (hurda) değerinde bir değişiklik olmadıkça, amortisman gideri faydalı ömrü süresince değişmeyip varlığın yıllık amortisman tutarı, işletme yöneticilerince (eğer belirlenebiliyorsa hurda değeri) belirlenen hurda değer, varlığın maliyet bedelinden mahsup edilerek yararlı ömre bölünmesi suretiyle hesaplanmaktadır.

Azalan bakiyeler metodu

Azalan bakiyeler metodu, varlığın veriminin ekonomik ömrü içerisinde giderek azalacağı ve bakım-onarım giderlerinin artacağı düşüncesiyle varlığın kullanılma maliyetinin yükseleceği düşüncesiyle, varlığa ilk dönemlerde çok, sonraki dönemlerde daha az amortisman ayrılması esasına dayanmaktadır. Bu metotta, amortisman oranı normal amortisman oranının iki katı dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Fakat VUK'ta olduğu gibi üst sınır söz konusu değildir.

Üretim miktarı metodu

Üretim miktarı metodu, varlığın üretim miktarı veya beklenen kullanımı üzerinden amortisman ayrılması esasına dayanır. Bu metoda göre amortisman oranı, varlığın maliyet değerinden (varsa/tespit edilebiliyorsa) kalıntı değeri mahsup edildikten sonraki değer varlığın tahmini faydalı ömrü boyunca üretilmesi düşünülen üretim miktarına bölünmesi suretiyle tespit edilir. Yıllık amortisman tutarı ise amortisman oranının yıllık üretim miktarı ile çarpılmasıyla elde edilmektedir.

TMS'de kıst amortisman uygulaması duran varlıkların hepsi için geçerlidir. Ayrıca hesaplama gün bazında yapılır. Bu şekilde yapılan bir hesaplama, faaliyet sonucunun gerçeğe uygun olarak hesaplanmasına katkı sağlayacaktır. Başka bir ifadeyle fiktif faaliyet sonuçlarının elde edilmesine engel olacaktır.

Amortisman dönemi

Amortisman dönemi; VUK ve TMS'ye göre iki başlık altında incelenebilir.

VUK'ta amortisman dönemi

VUK md. 320'ye göre, iktisadi kıymetin aktife alındığı yılda amortisman dönemi başlar. Amortisman süresi belirlenirken, işletmelere ait binek otomobilleri hariç, iktisadi kıymetin edinilme tarihine bakılmaksızın yıllık uygulama esasına göre amortisman hesaplanır.

VUK'ta (md.320), "işletmelere ait binek otomobillerinin aktife girdiği hesap dönemi için ay kesri tam ay sayılmak suretiyle kalan süre için amortisman hesaplanacağı" belirtilmiştir. Bu uygulamaya ise "kıst amortisman" denilmektedir. Bu uygulama şekline göre, amortisman ayrılmayan zaman dilimine ilişkin bakiye değer, son yılın amortisman gideri olarak dikkate alınır. Ayrıca VUK'a göre amortisman dönemi mükellef tarafından ihtiyari olarak değiştirilemez. Yani amortismanın bir yıl yapılamamasından veya düşük bir oranda ayrılmasından ötürü süre uzatılmaz.

TMS'de amortisman dönemi

TMS'de iktisadi kıymetin amortismanı iktisadi kıymetin yönetim tarafından istenilen faaliyetleri gerçekleştirebilecek yer ve duruma getirildiği anda başlamakta ve iktisadi kıymetin amortismanına tabi tutarı yararlı ömrü boyunca her döneme sistemli bir şekilde dağıtılmaktadır. Söz konusu yararlı ömür şu kriterlere göre belirlenmelidir (KGK, 2019a, para. 56):

- İktisadi kıymete ilişkin tahmin edilen kullanım, beklenen veya fiziksel üretim göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.
- İktisadi kıymetin kullanıldığı vardiya sayısı, bakım onarım programı ve atıl zaman tamiratları ve bakımı gibi faktörlere dayalı beklenen aşınma ve yıpranmalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.
- Üretimdeki değişiklikler ve gelişmeler ya da iktisadi kıymetin ürettiği ürün/hizmetin pazar talebinde meydana gelen değişikliklerden doğan teknik veya ticari değer kaybı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.
- İlgili kiralama işlemlerinin geçerlilik tarihinin son bulması, iktisadi kıymetin kullanımında yasal veya benzer kısıtlamalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

TMS' ye göre iktisadi kıymet bilanço (finansal durum tablosu) dışı bırakıldığında, bu iktisadi kıymete ilişkin amortisman uygulamasına son verilmelidir. Amortisman uygulaması; iktisadi kıymet tamamen itfa olmayınca, atıl kalınca veya kullanımdan kaldırınca sonlandırılmaz. Fakat, kullanım doğrultusunda amortisman uygulaması yapılırken, üretim olmadığı zamanlarda amortisman gideri sıfır olabilir (Hatipoğlu, 2012: 196).

Süt üretiminde yararlanılan ve damızlık olarak kullanılan büyükbaş hayvanlarda amortisman ve muhasebe işlemleri

Bu bölümde süt üretiminde yararlanılan ve damızlık olarak kullanılan büyükbaş hayvanlarda amortisman işlemleri VUK ve TMS çerçevesinde irdelenmiştir.

VUK'a göre süt üretimi amacıyla yararlanılan büyükbaş canlı hayvanlarda ve damızlık hayvanlarda amortisman giderlerinin muhasebeleştirilmesi⁴

VUK'a göre amortisman tabi tüm varlıklarda olduğu gibi, süt üretimi amacıyla yararlanılan ve damızlık olarak kullanılan büyükbaş canlı hayvanlarda da amortisman uygulaması ihtiyaridir.

VUK'a (madde: 321) göre sütlük ve damızlık sığırların (süt ineği, damızlık danalar vb. bu sınıfa dahildir.) faydalı ömrü 5 yıl olarak kabul edilmiştir. Aynı maddede amortisman oranı % 20 olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda normal amortisman metodunun önerildiği açıktır. Fakat bilanço esasına göre defter tutan birinci sınıf tacirlerin azalan bakiyeler metoduna göre hesaplama yapmaları da mümkündür. Fakat belirlenen oran VUK'a göre % 50'yi aşamaz.

Örneğin, süt üretiminde 5 yıl süreyle kullanmak amacıyla 10.01.2023 tarihinde 10 adet inek tanesi 24.000 TL'den satın alınmıştır.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda VUK'a göre amortisman işlemi (normal amortisman metodu esas alındığında) aşağıdaki gibi hesaplanarak muhasebeleştirilir.

- Amortisman oranı: $1/5 \text{ yıl} = 0,20$
- 2023 yılı amortisman gider toplamı: $240.000 \text{ TL} \times 0,20 = 48.000 \text{ TL}$

31/12/2023		
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	48.000	
730 07 Amortisman Giderleri		
257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR		48.000
257 01 Canlı Varlık Birikmiş Amortisman.		
Süt üretiminde kullanılmak üzere satın alınan inekler için amortisman ayrılması		

TMS'ye göre süt üretiminde ve damızlık olarak kullanılan büyükbaş canlı hayvanlarda amortisman giderlerinin ve değerlendirme artışlarının muhasebeleştirilmesi

TMS'ye göre amortisman tabi tutulabilecek tüm varlıklarda olduğu gibi süt üretiminde ve damızlık olarak kullanılan büyükbaş canlı varlıklarda da amortisman ayrılması zorunludur. Fakat amortisman ayırma işlemi, süt üretimi amacıyla işletmede tutulan ineklerde süt vermeye başladığı tarihten itibaren, damızlık hayvanlarda ise damızlık olarak kullanılmaya başlanılan tarihten itibaren başlar.

Duran varlık olarak kabul edilen söz konusu hayvanlar (sağmal inekler ve damızlık inekler) için mutlak surette kalıntı değer mevcuttur. Ayrıca bu hayvanların aktif piyasalarının olması nedeniyle kalıntı değerlerinin gerçeğe yakın hesaplanması da mümkündür. Bu nedenle TMS 16'ya göre "büyükbaş canlı varlığın değerinden kalıntı değer çıkarılmak suretiyle amortisman tabi tutar (amortisman matrahı) hesaplanır" (Taştan, 2014: 179, 180). Aksine yapılan bir uygulama tıpkı VUK uygulamalarında olduğu gibi muhasebenin kuramsal ilkeleri ile örtüşmez. Çünkü satmak yoluyla işletmeye gelir sağlayan kasaplık hayvanların bedelinin amortisman yoluyla giderleştirilmesi yanlış bir uygulamadır.

a. Amortisman işlemlerinin hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi,

⁴ Damızlık hayvanlarda da amortisman işlemleri süt üretiminde kullanılmak amacıyla elde tutulan inekler ile aynıdır. Bu nedenle bu çalışmada sadece süt inekleri ile ilgili amortisman işlemleri örneklendirilmiştir.

Örneğin, süt üretiminde 5 yıl süreyle kullanılmak amacıyla 10.01.2023 tarihinde 10 adet inek tanesi 24.000 TL'den satın alınmıştır. Kalıntı değer 100.000 TL olarak hesaplanmıştır.

- Amortisman oranı: $1/5 \text{ yıl} = 0,20$
- Amortisman matrahı: $240.000 \text{ TL} - 100.000 \text{ TL} = 140.000 \text{ TL}$
- Yıllık amortisman tutarı: $140.000 \times 0,20 = 28.000 \text{ TL}$
- 2023 yılı amortisman gider toplamı: $28.000 \text{ TL} / 12 \text{ Ay} \times 3 \text{ Ay} = 7.000 \text{ TL}$

31/12/2023		
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	7.000	
730 07 Amortisman Giderleri		
277 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR		7.000
277 01 Canlı Varlık Birikmiş Amortisman.		
Süt üretiminde kullanılmak üzere satın alınan inekler için amortisman ayrılması nedeniyle		

VUK ve TMS'ye göre elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında cari yıl (2023) için VUK'a göre amortisman tutarı 48.000 TL iken, TMS'ye göre 7.000 TL'dir. Sonuçların farklı olmasının nedeni, VUK'a göre büyükbaş hayvanlar için amortisman yıllık olarak hesaplanıp, kalıntı değeri dikkate alınmaz iken, TMS'ye göre kıst amortisman uygulaması ve kalıntı değerinin amortisman matrahının tespitinde zorunlu olarak dikkate alınmasıdır. Elde edilen sonuçlar doğal olarak bilançoda varlıkların bedelini, gelir tablosunda faaliyet sonucunu farklılaştıracaktır.

b. Değer artış işlemlerinin hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi,

Örneğin; ineklerin alış maliyetleri 240.000 TL, içinde bulunulan tarih itibarıyla satış maliyetleri düşülmüş tahmini gerçeğe uygun değeri ise 490.000 TL olarak hesaplanmıştır. İneklerin yetiştirilmesi ile ilgili yıl sonuna kadar katlanılan gider tutarı 200.000 TL'dir.

Sağmal ve gebe ineklerin satın alma maliyeti, yetiştirilme aşamasında katlanılan giderler, toplam maliyet, satış maliyetleri düşülmüş tahmini gerçeğe uygun değer ve değer artış tutarı ile ilgili detaylı bilgiler Tablo 1'de olduğu gibidir.

Tablo 1: Süt üretimi yapan işletmenin inek envanterine ilişkin değerlendirme

Hayvan Türü	Adet	Satın Alma Maliyeti (TL)	Yetiştirilme Aşamasında Katlanılan Giderler (TL)	Toplam Maliyet (TL)	Satış Maliyetleri Düşülmüş Tahmini Gerçeğe Uygun Değer (TL)	Değer Artış Tutarı (TL)
Sağmal İnek	8	192.000	160.000	352.000	392.000	40.000
Gebe İnek	2	48.000	40.000	88.000	98.000	10.000
TOPLAM	10	240.000	200.000	440.000	490.000	50.000

TMS'de tüm varlıklarda olduğu gibi canlı varlıklarda da gerçeğe uygun değerlerin esas alınması önerilmiştir. Söz konusu artış tutarı ise "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları"⁵ hesabında izlenir.

TMS'ye göre değer artış tutarının muhasebeleştirme işlemi aşağıdaki gibidir:

31/12/2023		
272 BÜYÜKBAŞ HAYVANLAR	50.000	
272 01 001 Sağmal İnekler 40.000		
272 01 002 Gebe İnekler 10.000		
643 TARIMSAL FAALİYETLERDE DEĞERLEME ARTIŞLARI		50.000
Süt üretiminde kullanılan ineklerin değerleye tabi tutulması nedeniyle		

Maddi duran varlıklarda amortisman işlemlerinin vuk ve tms çerçevesinde karşılaştırılması

⁵ Yapılan değerlendirme sonucunda negatif bir sonucun tespiti durumunda, 272 Büyükbaş Hayvanlar hesabının alacağı karşılığında 653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-) hesabı borçlandırılacaktır.

Bu bölümde VUK ve TMS'ye göre maddi duran varlıklara ilişkin (dolayısıyla amortismanına tabi büyükbaş hayvanlar için) amortisman uygulamaları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Tablo 2: Maddi duran varlıklarda amortisman işlemlerinin VUK ve TMS çerçevesinde karşılaştırılması

	VUK'a göre;	TMS'ye göre;
Büyükbaş canlı varlıklarda amortisman;	<p>- İşletme faaliyetlerinde kullanılmak/yararlanılmak (damızlık ve süt üretimi için) üzere tutulan büyükbaş canlı varlıklar için büyüme dönemi boyunca amortisman hesaplanmaz. Lakin ürün vermeye başladıktan sonra amortisman hesaplanabilir.</p> <p>- İşletmede yetiştirilen ve satılmak amacıyla satın alınan büyükbaş canlı varlıklar amortismanına tabi değildir.</p> <p>- Et ve et ürünleri elde etmek için işletmede beslenen büyükbaş canlı hayvanlar alım satım amaçlı olarak işletmede bulundurulmaları nedeniyle bir yıldan fazla süre ile işletmede tutulsalar bile amortismanına tabi değildirler.</p>	<p>- Bilinmesi gereken en önemli konu, hayvanın ne amaçla elde tutulduğudur. Büyükbaş canlı varlıklarda amortisman uygulaması; süt hayvanlarında süt vermeye başladığı tarih, diğer hayvanlarda (damızlık hayvanlarda) ise, işletme faaliyetlerinde ilk kullanıldığı tarihten itibaren başlamaktadır.</p> <p>- İşletmede kullanılmayan satılmak amacıyla bulundurulan büyükbaş hayvanlar amortismanına tabi değildir. İşletmede doğan ve büyüyen buzağılar ise, düve olup ilk doğumlarını yapana kadar değerlerinde artış meydana gelmektedir. Fakat ilk doğumunu gerçekleştiren düvelerde biyolojik açıdan gelişme yavaşlar ve bunun sonucunda yıpranmaya ve yaşlanmaya maruz kalırlar. Bu nedenle düveler için amortisman ayırma işlemi, bu tarihte başlar.</p>
Amortismanına tabi değerlerin tespiti ve finansman giderleri;	<p>Amortismanına tabi değer, ilgili varlığın maliyeti yani kayıtlı değeridir. İlgili duran varlığın elde edildiği döneme ait borçlanma maliyetleri (faiz ve kur farkları), toplam maliyete eklenmekte⁶ ve bu tutar üzerinden amortisman ayrılmaktadır. Sonraki dönemlerde borçlanma maliyetlerinin toplam maliyete eklenmesi veya dönem gideri olarak kaydedilmesi isteğe bağlıdır. Bu uygulama canlı büyükbaş hayvanlar için de geçerlidir.</p>	<p>Canlı varlıklarda maliyet modelinin seçilmesi durumunda amortismanına tabi değer, ilgili varlığın maliyet bedelidir. Eğer yeniden değerlendirme modeli benimsenmiş ise, amortisman ayrılması hususunda literatürde iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan işletmelerin ilgili canlı varlıklar için amortisman ayırmaması gerekir. Bu görüşe göre canlı varlığın güncel değeri, zaten gerçeğe uygun değerdir. Amortisman konusunu oluşturan yıpranma, büyükbaş canlı varlığın gerçeğe uygun değerine yansıtacağından, söz konusu varlıklar için ayrıca amortisman hesaplanması doğru değildir (Özkan ve Aksoylu, 2012; Gökçöz, 2013: 146'dan Taştan, 2014: 178). İkinci görüşe göre, amortisman hesaplanması mümkündür (Detaylı bilgi için bkz. Taştan, 2014: 178). TMS'nin ruhu esas alındığında</p>

⁶ Yatırım dönemi yani aktifleştirme tarihine kadar olan **faiz giderleri** ilgili duran varlığın maliyetine eklenir. Aktifleştirme tarihinden sonra dönem gideri ya da maliyetle ilişkilendirilmesi ihtiyaridir. **Kur farkları** ise; ilgili duran varlığın iktisap edildiği dönem sonuna kadar hesaplanan kısmı maliyete eklenmek zorundadır. Diğer dönemlerde oluşan kur farklarının maliyetle ilişkilendirilmesi ya da dönem gideri olarak kaydedilmesi ihtiyaridir (VUK Genel Tebliği Sıra No: 163).

		<p>birinci görüşün gerçeğe uygun olduğu kanısındayız. Çünkü gerçeğe uygun değer, piyasa değerine eşit değeri ifade eder.</p> <p>- TMS 23’de (KGK, 2019b, para. 4/a) “İşletmelerce aşağıdaki varlıkların elde edilmesi, inşası veya üretimi ile doğrudan ilişkilendirilebilen borçlanma maliyetleri ile ilgili olarak bu Standardın uygulanması gerekli değildir.” (a) “Gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülen bir özellikli varlık, örneğin TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı kapsamındaki bir canlı varlık,” şeklinde net bir açıklama yapılmıştır. Dolayısıyla gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçüme tabi tutulmayan ya da başka bir ifadeyle değerlendirilmede maliyet bedelini esas alan işletmelerin büyükbaş hayvanlar ile ilgili katlandıkları borçlanma maliyetlerini ilgili varlığın bedeline yüklemesi gerekir. Çünkü söz konusu bu varlıklar özellikli varlık olarak kabul edilmelidir.</p>
Amortisman dönemi;	<p>VUK’a göre (md. 320); amortisman dönemi maddi duran varlığın aktifte alındığı yılda başlamaktadır. Amortisman süresi belirlenirken, işletmelere ait binek otomobilleri hariç maddi duran varlığın elde edilme tarihine bakılmaksızın yıllık olarak amortisman hesaplanmaktadır. Bu uygulama büyükbaş hayvanlar için de geçerlidir.</p>	<p>TMS’de maddi duran varlığın amortismanı, söz konusu varlığın istenilen faaliyetleri gerçekleştirebilecek yer ve duruma getirildiği anda başlamakta ve varlığın amortismanına tabi tutarı yararlı ömrü boyunca her döneme sistemli bir şekilde dağıtılmaktadır. Bu uygulama büyükbaş hayvanlar için de geçerlidir.</p>
Amortisman süresi (Faydalı ömür);	<p>Amortisman süresi Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenir. Eğer söz konusu yayımlanan listede ilgili varlığa ilişkin (büyükbaş hayvanlarda 5 yıl) amortisman süresi verilmemiş ise, işletmelerin ilgili Bakanlıktan faydalı ömrün tespitine ilişkin talepte bulunmaları gerekmektedir. (VUK canlı varlıklar için de yararlı ömrü tayin etmiştir. Olağanüstü durumlar dışında bu süre sabittir.).</p>	<p>-Büyükbaş hayvanın yararlı ömrü (dolayısıyla amortisman oranı) işletme yönetimi tarafından (gerektiğinde değiştirmek üzere) belirlenir.</p> <p>-Büyükbaş hayvanlar için tüm dünyada kabul edilen verimli süre 5 yıldır. Tabii ki bu süre büyükbaş hayvanın cins, bakım ve içinde bulunduğu şartlara göre her hesap dönemi sonunda işletme tarafından değiştirilebilir.</p>
Amortisman tutarını hesaplama Metotları;	<ol style="list-style-type: none"> 1. Normal Amortisman Metodu 2. Azalan (Hızlandırılmış) Bakiyeler Metodu 3. Madenlerde Amortisman Metodu 4. Fevkalade Amortisman Metodu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Doğrusal Amortisman Metodu 2. Azalan Bakiyeler Metodu 3. Üretim Miktarı Metodu <p>(Gerekli olması ve gerçeğe uygun vermesi koşuluyla diğer metotlar da kullanılabilir. Örneğin; “Yıl Sayılarının Toplamı Metodu”, “Formüllü Azalan Bakiyeler Metodu” gibi.</p>
Büyükbaş canlı varlıklarda kıst amortisman uygulaması;	<p>Kıst amortisman uygulaması VUK’da düzenlenmiş olup, sadece binek otomobilleri için geçerlidir. Diğer duran varlıklar dolayısıyla büyükbaş canlı varlıklar için geçerli değildir.</p>	<p>“TMS 16 Maddi Duran varlıklar” Standardı; maddi duran varlıklar için “kıst amortisman uygulaması”ndan direkt olarak söz etmemekle birlikte, bir maddi duran varlığın kullanılmaya başladığı yıl için, kullanıma</p>

		başladığı gün itibariyle amortisman ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Uygulama bakımından maddi duran varlıkların (büyükbaş canlı varlıklar da dahil) tamamı kıst amortismanına tabi tutulur.
Amortisman oranları;	<p>-Normal amortisman metodunu tercih eden işletmeler, amortismanına tabi varlığın amortismanını Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen ve ilan edilen amortisman oranlarını baz alarak hesaplama yapmaları zorunludur.</p> <p>Amortisman oranlarının belirlenmesinde varlıkların yararlı ömürlerinin baz alınacağı da hükme bağlanmıştır.</p> <p>-Azalan bakiyeler metodunu tercih eden işletmelerin uygulayacağı amortisman oranı % 50'yi aşmamak koşuluyla normal amortisman oranının 2 katıdır. Bu metoda göre, son yıla devreden değer, son yıl defaten (bir defada) yok edilmektedir.</p> <p>- VUK uyarınca madenlere her bir maden ve taş ocağı için ayrı ayrı olmak üzere Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca tespit edilen oranlar üzerinden amortisman ayrılmaktadır.</p> <p>-Olağanüstü amortisman metodunda ise, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nca her işletme için işin içeriği doğrultusunda ayrı ayrı belirlenmiş olan olağanüstü ekonomik ve teknik amortisman oranları uygulanmaktadır.</p>	Standartta herhangi bir amortismanına tabi varlık için amortisman oranı belirtilmemiştir. Amortismanına tabi tutarın, ilgili varlığa yararlı ömrü boyunca sistemli bir şekilde dağıtılması gerektiği hükme bağlanmıştır. Bu nedenle amortisman oranı, tüm varlıklar (dolayısıyla büyükbaş hayvanlar) için ilgili varlığın yararlı ömrü veya üretim miktarı baz alınarak işletmenin kendisi tarafından hesaplanır.
Kalıntı değeri;	<p>Kalıntı değeri (hurda değer) önemsizdir. Bu nedenle VUK'a göre tüm varlıkların hurda değeri "sıfır" kabul etmiştir.</p> <p>VUK'ta kalıntı değeri ile ilgili herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Dolayısıyla büyükbaş hayvanlar için amortisman hesaplanması durumunda kalıntı değeri sıfır kabul edilecektir.</p>	<p>Tüm varlıklarda kalıntı değeri (yani hurda değeri) önemlidir. İlgili varlığın değerinden (belirlenmesi mümkünse) kalıntı değerinin mahsup edilmesiyle amortismanına tabi değeri hesaplanır.</p> <p>TMS 16'ya göre büyükbaş canlı varlığın değerinden kalıntı değeri düşülerek amortisman matrahına ulaşılır (Taştan, 2014: 180). Çünkü büyükbaş hayvanlar kasaplık olduklarında, kalıntı değerleri mevcuttur.</p>
Amortisman tutarının kayıtlanmasında kullanılan metotler;	<ol style="list-style-type: none"> 1. Direkt Metot 2. Endirekt Metot	Literatürdeki uygulamalarda endirekt kayıt metodu tercih edilmiştir. Fakat Standartlarda hangi metodun uygulanması/uygulanmaması hususunda net bir açıklama yoktur. Standartların ruhu esas alındığında bilgi muhasebesi açısından endirekt kayıt metodunun kullanılması daha uygundur.
Amortisman ayırma zorunluluğu;	Zorunlu değildir.	Zorunludur.

Kaynak: (Taştan, 2013: 176-180; Hatipoğlu, 2012: 200-204).

Tablo 2'de maddi duran varlıklar için (dolayısıyla büyükbaş canlı varlıklar için) amortisman işlemleri VUK ve TMS açısından karşılaştırılmıştır. VUK ve TMS'deki uygulamalar arasında; büyükbaş canlı varlıkların amortismanına tabi tutulma zorunluluğu, amortismanına tabi değerin tespiti, amortisman dönemi, amortisman süresi, amortisman hesaplama ve kayıt Metotları, amortisman oranları, kıst amortisman uygulaması, kalıntı değeri ve amortisman ayırma zorunluluğu bakımından önemli farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan bir tarım işletmesinde vuk ve tms'ye göre örnek muhasebe uygulamaları

Süt ve süt ürünleri üretimi yapan "X" İşletmesinin 2020, 2021 ve 2022 yıllarına ait işlemleri aşağıdaki gibidir (Ödemelerin tamamının 6 ay vadeli çekle yapıldığı kabul edilmiştir.):

- a. 15.03.2020 tarihi itibarıyla süt üretmek için tanesi 5.000 TL'den 240 tane düve toplam 1.200.000 TL'ye satın alınmıştır.
- b. Düvelerin satın alma tarihinden (15.03.2020) dönem sonuna (31.12.2020) kadar yapılan giderler şöyle hesaplanmıştır. Direkt ilk madde ve malzeme giderleri 200.000 TL, direkt işçilik giderleri 100.000 TL, genel üretim giderleri 100.000 TL olmak üzere toplam 400.000 TL'dir.
- c. Düvelerin 31.12.2020 tarihi itibarıyla henüz süt vermeye başlamadıkları ve toplam net gerçeğe uygun değerinin 1.750.000 TL olduğu tespit edilmiştir.
- d. 01.01.2021 - 31.12.2021 tarihleri arasında; direkt ilk madde ve malzeme giderleri 300.000 TL, direkt işçilik giderleri 150.000 TL, genel üretim giderleri ise 150.000 TL'dir.
- e. 31.12.2021 tarihinde düvelerin toplam net gerçeğe uygun değeri 2.250.000 TL olarak tespit edilmiştir.
- f. 01.01.2022 - 31.12.2022 tarihleri arasında; direkt ilk madde ve malzeme giderleri 400.000 TL, direkt işçilik giderleri 150.000 TL, genel üretim giderleri ise 200.000 TL olmak üzere toplam 750.000 TL'dir. İçinde bulunulan tarih (31.12.2022) itibarıyla düveler süt vermeye başlamıştır. Bu dönem itibarıyla düvelerin net gerçeğe uygun değeri 4.000.000 TL olarak tespit edilmiştir.
- g. Amortisman, normal amortisman metoduna göre hesaplanacaktır.

VUK'a göre dönem içi ve dönem sonu muhasebe kayıtları

a.

15/03/2020	
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI	1.200.000
278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar	
278 01 001 Düveler	
322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER	1.200.000
Sütünden faydalanmak amacıyla satın alınan düveler nedeniyle	

b.

15/03/2020 - 31/12/2020	
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	200.000
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	100.000
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	100.000
322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER	400.000
Düvelerin yetiştirilme sürecinde katılan giderler nedeniyle	

31/12/2020	
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS.	200.000
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.	100.000
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.	100.000
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	200.000
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	100.000
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	100.000
Dönem giderlerinin ilgili yansıtma hesaplarına aktarılması nedeniyle	

31/12/2020	
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI	400.000
278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar	
258 01 001 Düveler	
711 DİREKT İLK MAD. VE MALZ. GİD. YANSITMA HS.	200.000
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.	100.000
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.	100.000
Dönem içinde yapılan giderlerin ilgili varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle	

c. VUK'ta değerlendirme ölçüleri arasında "gerçeğe uygun değer" yer almamaktadır. Bu nedenle net gerçeğe uygun değer (1.750.000 TL) ile ilgili herhangi bir işlem yapılmayacaktır. (Başka bir ifadeyle VUK'a göre büyükbaş hayvanlar maliyet bedeli ile üzerinden değerlemeye tabi tutulur.).

d.

01/01/2021 - 31/12/2021		
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	300.000	
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	150.000	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	150.000	
322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER		600.000
Düvelerin bakımına ilişkin katlanılan giderler nedeniyle		

31/12/2021		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS.	300.000	
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.	150.000	
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.	150.000	
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ		300.000
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ		150.000
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ		150.000
Dönem giderlerinin ilgili yansıtma hesaplarına aktarılması nedeniyle		

31/12/2021		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI	600.000	
278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar		
278 01 001 Düveler		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YN. HS.		300.000
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANST. HS.		150.000
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANST. HS.		150.000
Dönem içinde yapılan giderlerin ilgili varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle		

f. VUK'a göre herhangi bir muhasebe işlemi yapılmayacaktır.

g.

01/01/2022 - 31/12/2022		
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	400.000	
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	150.000	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	200.000	
322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER		750.000
Düvelerin bakımına ilişkin katlanılan giderler nedeniyle		

31/12/2022		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS.	400.000	
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.	150.000	
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.	200.000	
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ		400.000
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ		150.000
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ		200.000
Düvelerin bakımına ilişkin dönem giderlerinin yansıtma hesaplarına aktarılması nedeniyle		

31/12/2022		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI	750.000	
278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar		
278 01 001 Düveler		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS.		400.000
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.		150.000
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.		200.000
Dönem içinde yapılan giderlerin ilgili duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle		

31/12/2022		
272 BÜYÜKBAŞ HAYVANLAR	2.950.000	
272 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar		
272 01 001 İnekler		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI		2.950.000

VARLIK YATIRIMLARI 278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar 278 01 001 Düveler Süt vermeye başlayan ineklerin (düvelerin) ilgili duran varlık hesabına devredilmesi nedeniyle		
---	--	--

Bu dönemde ineklerin süt vermeye başlaması nedeniyle, toplam maliyet bedeli geçici hesap niteliğinde olan “278 Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları” hesabına alacak, “272 Büyükbaş Hayvanlar” hesabına borç olarak kaydedilmiştir. Bu dönemden itibaren süt vermeye başlayan inekler için amortisman hesaplaması yapılacaktır.

1. Normal amortisman metodu tercih edildiği için % 20 üzerinden amortisman tutarının hesaplanması ve yevmiye kaydı aşağıdaki gibi yapılabilecektir.
- 2022 yılı amortisman tutarı (2.950.000 x 0,20) 590.000 TL’dir.

Yapılması gereken yevmiye kaydı aşağıdaki gibidir:

31/12/2022		
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ 730 20 Canlı Büyükbaş Hayvan Amortisman Giderleri 277 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR 277 01 Büyükbaş Hayvan Birikmiş Amortisman. Amortisman giderleri nedeniyle	590.000	590.000

Yukarıda yapılan yevmiye kayıdan da anlaşıldığı gibi, amortisman tabi tutulan hayvanların toplam maliyeti (satin alma maliyeti + yetiştirme giderleri) 2.950.000 TL’dir. 2022 döneminde ineklerden süt elde edildiği için amortisman hesaplaması yapılmıştır. Bu nedenle (VUK’a göre ihtiyari olduğu için) yukarıda örnek bir yevmiye kaydı yapılmıştır.

TMS’ye göre dönem içi ve dönem sonu muhasebe kayıtları

a.

15/03/2020		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI 278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar 278 01 001 Düveler 322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER Satin alınan düveler nedeniyle	1.200.000	1.200.000

b.

15/03/2020 - 31/12/2020		
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ 720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ 730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ 322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER Düvelerin bakımına ilişkin katılan giderler nedeniyle	200.000 100.000 100.000	400.000

31/12/2020		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS. 721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS. 731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS. 710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ 720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ 730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ Düvelerin bakımına ilişkin dönem giderlerinin yansıtma hesaplarına aktarılması nedeniyle	200.000 100.000 100.000	200.000 100.000 100.000

31/12/2020		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI 278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar	400.000	

278 01 001 Döveler 711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS. 721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS. 731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS. Dövelerin bakımına ilişkin dönem giderlerinin ilgili duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle		200.000 100.000 100.000
--	--	-------------------------------

c. TMS'ye göre canlı büyükbaş varlıklar gerçeğe uygun değerleri üzerinden değerlemeye tabi tutuldukları için, büyükbaş hayvanların maliyet değerleri ile gerçeğe uygun değerleri karşılaştırılarak aradaki olumlu farkın "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları" hesabında muhasebeleştirilmesi gerekir.

Bu farkı aşağıdaki şekilde hesaplamak mümkündür.

Büyükbaş canlı varlıkların net gerçeğe uygun değeri .... 1.750.000 TL

Büyükbaş canlı varlıkların maliyet değeri (-)..... 1.600.000 TL

Toplam olumlu fark tutarı ..... 150.000 TL

Olumlu fark tutarının yevmiye kaydı aşağıdaki gibidir:

31/12/2020		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI	150.000	
278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar		
278 01 001 Döveler		
643 TARIMSAL FAALİYETLERDE DEĞERLEME ARTIŞLARI		150.000
643 01 Canlı Varlık Değerleme Artışı		
Dövelere ait olumlu değer farkının ilgili duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle		

Yukarıdaki yevmiye kaydı ile birlikte 31.12.2020 tarihi itibarıyla mevcut dövelerin değeri (278 no.lu hesabın borç toplamından anlaşıldığı üzere) 1.750.000 TL'dir. Bu tutar mevcut varlıkların aynı zamanda net gerçeğe uygun değeridir.

d.

01/01/2021 - 31/12/2021		
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ	300.000	
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	150.000	
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	150.000	
322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER		600.000
Dövelerin bakımına ilişkin katılan giderler nedeniyle		

31/12/2021		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YN. HS.	300.000	
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.	150.000	
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.	150.000	
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ		300.000
720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ		150.000
730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ		150.000
Dövelerin bakımına ilişkin dönem giderlerinin yansıtma hesaplarına aktarılması nedeniyle		

31/12/2021		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI	600.000	
278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar		
278 01 001 Döveler		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS.		300.000
721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS.		150.000
731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS.		150.000
Dövelerin bakımına ilişkin giderlerin ilgili duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle		

Yukarıda yapılan yevmiye kayıtlarından da anlaşıldığı üzere, VUK ve TMS'ye göre, değerlendirme ölçüsü dışında, muhasebeleştirme işlemlerinde herhangi bir farklılık yoktur. Çünkü VUK'a göre maliyet bedeli esas alınırken, TMS'ye göre gerçeğe uygun değer ile değerlendirme yapılmaktadır. Dolayısıyla TMS kapsamında gerçeğe uygun değer üzerinden değerlendirme yapılması ve bulunan olumlu farkın "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları" hesabında, olumsuz farkın ise "653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları (-)" hesabında izlenmesi gerekir. Her iki durumda da karşılığında bir bilanço hesabı olan 278 Yapılmakta Olan Canlı Varlık Yatırımları hesabı kullanılır.

f.

31/12/2021		
653 TARIMSAL FAALİYETLERDE DEĞERLEME AZALIŞLARI 653 01 Canlı Varlık Değerleme Azalışı 278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI 278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar 278 01 001 Düveler Düvelere ait hesaplanan olumsuz değer farkının ilgili duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle (1.200.000 TL + 400.000 TL + 150.000 TL + 600.000 TL = 2.350.000 TL) (2.350.000 TL - 2.250.000 TL = 100.000 TL)	100.000	100.000

g.

01/01-31/12/2022		
710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ 720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ 730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ 322 VERİLEN İLERİ TARİHLİ ÇEKLER Düvelerin bakımına ilişkin katılan giderler nedeniyle	400.000 150.000 200.000	750.000

31/12/2022		
711 DİREKT İLK MADDE VE MALZ. GİD. YANSITMA HS. 721 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ YANSITMA HS. 731 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ YANSITMA HS. 710 DİREKT İLK MADDE VE MALZEME GİDERLERİ 720 DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ 730 GENEL ÜRETİM GİDERLERİ Düvelerin bakımına ilişkin dönem giderlerinin yansıtma hesaplarına aktarılması nedeniyle	400.000 150.000 200.000	400.000 150.000 200.000

31/12/2022		
278 YAPILMAKTA OLAN CANLI VARLIK YATIRIMLARI 278 01 Canlı Büyükbaş Hayvanlar 278 01 001 Düveler 643 TARIMSAL FAALİYETLERDE DEĞERLEME ARTIŞLARI 643 01 Canlı Varlık Değerleme Artışı Düvelere ait değerlendirme farkının ilgili duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle (1.200.000 TL + 400.000 TL + 150.000 TL + 600.000 TL = 2.350.000 TL) (2.350.000 TL - 2.250.000 TL = 100.000 TL) 31.12.2021 tarihi itibarıyla düvelerin net gerçeğe uygun değeri: 2.250.000 TL 31.12.2022 tarihi itibarıyla düvelerin maliyet değeri: 2.250.000 TL + 750.000 TL = 3.000.000 TL Net gerçeğe uygun değer: 4.000.000 TL Değer artış tutarı: 4.000.000 TL - 3.000.000 TL = 1.000.000 TL	1.000.000	1.000.000

ı. İnekler (düveler) gerçeğe uygun değer üzerinden değerlemeye tabi tutuldukları için amortisman hesaplaması yapılmayacaktır.

Sonuç

Canlı varlıkların doğma, büyüme, olgunlaşma, yaşlanma ve ölme gibi biyolojik özelliklere sahip olması, değerlerini artırıp azaltabilmektedir. Bu durum söz konusu bu varlıkların muhasebeleştirme ve değerlendirme işlemlerinde güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır. Bir canlı varlığa amortisman hesaplanabilmesi için bu canlı varlığın yıpranma, eskime ve değer kaybetme gibi özelliklere sahip

olması gerekmektedir. Aksi takdirde süt üretiminde yararlanmak ve damızlık olarak faydalanmak amacıyla işletmede tutulan büyükbaş hayvanlar dışında ticari amaçla elde bulundurulan hayvanlar için muhasebenin kuramsal ilkelerine göre amortisman hesaplanması mümkün değildir.

Dönem giderlerinin ve üretim maliyetlerinin gerçeğe uygun tespiti ve doğru fiyatlandırma yapabilmek için hayati bir öneme sahip olan amortisman konusu, işletmenin devamlılığı açısından da büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde dönem giderlerini ve birim ve toplam maliyetlerini doğru olarak hesaplayamayan işletmelerin faaliyet sonuçlarını doğru tespit etmeleri ve düzenlenen mali tablolara göre doğru karar almaları mümkün değildir. Bu nedenle her ne kadar Türkiye’de büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan işletmelerin çoğunluğu bu konunun yeterince bilincinde olmasa da teorik olarak elde edilen bilgilerin gerçeği yansıtabilmesi için büyükbaş hayvanlarda amortisman konusu asla göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmada büyükbaş canlı hayvanlarda amortisman işlemleri VUK ve TMS ilkeleri çerçevesinde karşılaştırılmış, benzer ve farklı yanları hem teorik hem de dönem içi ve dönem sonu muhasebe uygulamaları çerçevesinde ele alınmıştır. Her iki düzenleme açısından yapılan tespit ana nedeni VUK’un vergi amaçlı, TMS’nin ise bilgi amaçlı veri ortaya koyma gayretidir. Yani, vergi mevzuatı, tahsil edilecek olan vergiye odaklanırken, TMS gerçeğe uygun, tarafsız, şeffaf, güvenilir, hesap verilebilir ve doğru bilginin sunulmasına odaklanmaktadır. Dolayısıyla sonuçta; TMS evrensel geçerliliği olan bilgi (veri) ortaya koyarken, VUK ulusal geçerliliği olan bilgi üretmektedir. Bundan dolayı evrensel nitelik taşıyan bilginin ortaya çıkarılması açısından, TMS ile vergi mevzuatının imkânlar doğrultusunda uyumlu hale getirilmesine yönelik çalışmaların artırılması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Böylece söz konusu işletmeler tarafından düzenlenen mali tabloların gerçeği yansıtmaya, maliyetlerin doğru bir şekilde hesaplanmasına ve fiktif karların engellenmesine katkı sağlanmış olacaktır. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek olan çalışmalar, makro düzeyde ülke ekonomisine, mikro düzeyde ise işletmelerin ekonomik/mali yapısına doğrudan ve/veya dolaylı bir şekilde katkı sağlayacaktır.

VUK ve TMS çerçevesinde yapılan bu çalışmada konu ile ilgili tespit edilen genel ve spesifik (amortisman özel) sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Her iki düzenleme açısından tespiti yapılan en önemli fark, VUK’un vergi amaçlı, TMS’nin ise bilgi amaçlı veri üretme gayretinde olmasıdır. Bu anlayış büyükbaş hayvanlarda amortisman konusu için de geçerlidir.
- VUK’a göre amortisman uygulaması ihtiyari iken, TMS’ye göre zorunludur.
- VUK’ta amortisman (binek otomobilleri dışında) yıllık olarak hesaplanır. Oysa TMS’ye göre hesaplama gün bazlı kıst amortisman şeklinde yapılır.
- VUK’a göre esas itibarıyla maliyet bedeli ile değerlendirme yapılır. Eğer maliyet bedeli tespit edilemiyorsa emsal bedeli ile değerlendirme yapılır. TMS’de ise tespiti yapılabildiği sürece net gerçeğe uygun değer ile değerlendirme yapılması benimsenmiştir. Yapılamaması durumunda ise tarihi maliyet metodu esas alınacaktır. Bu nedenle VUK’a göre büyükbaş hayvanların net gerçeğe uygun değeri artsa/azalsa bile söz konusu değişimler duran varlık hesabı ile ilişkilendirilmez. Dolayısıyla VUK’da söz konusu biyolojik varlıkların değişim özellikleri göz ardı edilmiş olmaktadır. Bu uygulama ilgili varlığın kayıtlı bedeli (defter değeri/maliyet bedeli) ile piyasa değerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Oysa TMS’ye göre bu değişim duran varlığın kayıtlı bedeli ile ilişkilendirilerek varlığın bilanço değeri tespit edilir. Fark tutarı (artış ve azalışlar) ilgili sonuç hesabı aracılığıyla gelir tablosuna yansıtılır. Dolayısıyla tespiti yapılan amortisman matrahına göre her iki düzenleme için amortisman tutarı farklı hesaplanır. Tabii ki bu tip farklı uygulamalar hesaplanan vergi tutarını da değiştirmektedir.
- VUK’ta kalıntı değerden bahsedilmemiştir. Oysa TMS’ye göre tespiti yapılabiliyorsa amortisman matrahının belirlenmesinde kalıntı değer dikkate alınmak zorundadır. Türkiye’de büyükbaş hayvanlar için aktif piyasa her zaman mevcut olduğu için, amortisman tabii söz konusu hayvanlar için mutlak surette kalıntı değer dikkate alınacaktır.
- TMS’de büyükbaş canlı varlıkların hangi şartlarda aktife alınması gerektiğine ilişkin VUK’a göre daha ayrıntılı ve net açıklamalara yer verilmiştir.

- VUK'a göre büyükbaş hayvanların amortismanına tabi bedeli maliyet bedelidir. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen süre 5 yıldır. TMS'ye göre ise, süre ve dolayısıyla oran mükellef tarafından belirlenir. TMS'ye göre büyükbaş canlı varlıkların ilk olarak muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilebilir. Dolayısıyla maliyet bedeli üzerinden amortisman hesaplanır. Yeniden değerlendirme modelinin seçilmesi durumunda ise, (her ne kadar literatürde aksine görüşlere rastlansa da) kanımızca gerçeğe uygun değer üzerinden amortisman hesaplanmaması gerekir.
- VUK, amortisman konusunda dağıtım bakış açısını benimsemiştir. TMS ise büyükbaş hayvanların amortismanında değerlendirme Bakış açısını benimsemiştir. Bu farklılık, doğal olarak üretim maliyetini ve doğal olarak mali tablo verilerini etkilemektedir.
- VUK'ta amortisman tutarının kayıtlanmasında direkt ve indirekt metoda izin verilmekle birlikte, TMS'de kayıt metodu ile ilgili net bir açıklama yoktur. Fakat TMS'de bilgi odaklı muhasebeleştirme esas olduğu için, bilginin gizlenmeden paylaşılması gerekmektedir. Bu nedenle indirekt kayıt metodu esas alınmalıdır.

Sonuç olarak (özetle); VUK ve TMS (maddi duran varlıkların tamamında olduğu gibi) büyükbaş hayvanların amortismanı konusunda da genel olarak farklı ilkeleri benimsemiştir. Bu farklılıklar arasında; büyükbaş canlı varlıkların amortismanına tabi tutulma zorunluluğu, amortismanına tabi değerlerin tespiti, amortisman dönemi, amortisman süresi, amortisman hesaplama ve kayıt Metotları, amortisman oranları, kıst amortisman uygulaması, kalıntı değer ve amortisman ayırma zorunluluğu gibi uygulamaları saymak mümkündür. Söz konusu bu farklı yaklaşımlar, doğal olarak büyükbaş hayvanların farklı değerlerle mali tablolara aktarılmasına ve faaliyet sonuçlarının gelir tablosunda farklılaşmasına yol açmaktadır. Yani işletmelerin defter değerleri ile piyasa değerlerinin farklılaşmasına yol açmaktadır. Tabii ki bu farklılıklar da VUK'a göre düzenlenen mali tabloların geçerliliği/güncelliği/güvenilirliği konusunda ciddi kaygılar ortaya koymaktadır. İşletmelerin içinde buldukları yasal konum ve muhasebeden beklentilerine göre söz konusu uygulamaları tercih edip/etmeyecekleri açıktır. Fakat hangi düzenleme esas alırsa alınsın, özellikle günümüzde her geçen gün önemini artıran amortisman konusu gerçeğe uygun, anlaşılabilir, net, şeffaf, hesap verilebilir ve güvenilir faaliyet sonuçlarının elde edilebilmesi için kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Aksi takdirde ulusal geçerliliği olan bilgilerle Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin uluslararası ölçekte rekabet etmeleri zorlaşacaktır.

Kaynakça

- Deran, A.ve Yakupçebioğlu N. S.(2006). Türk Vergi Mevzuatı'nda amortisman muhasebesi. *Mevzuat Dergisi*, 9 (104). <https://www.mevzuatdergisi.com/2006/08a/01.htm>
- Doğan, Z. (2004). Türkiye Muhasebe Standartları, Sermaye Piyasası Kanunu ve Vergi Usul Kanunu açısından amortisman muhasebesi. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, 4 (12), 3.
- Hatipoğlu, A. G. (2012). Maddi duran varlıklarda amortisman işlemlerinin muhasebe standartları ile vergi mevzuatı açısından incelenmesi ve finansal tablolar üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (24), 185-216.
- Gökgöz, A. (2013). *Tarımsal faaliyet muhasebesi. Ekin Kitabevi.*
- KGK. (2019a). *Maddi duran varlıklar (TMS 16)*.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TMS/TMS%2016.pdf
- KGK. (2019b). *Borçlanma maliyetleri (TMS 23)*.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TMS/TMS%2023.pdf
- KGK. (2019c). *Tarımsal faaliyetler (TMS 41)*.
https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Mavi_Kitap/TMS/TMS%2041.pdf
- Nergiz, M. (2013). *Tarımsal faaliyetler ve canlı hayvan yetiştiriciliği konularıyla iştigal eden işletmelerde stoklar, muhasebe ve maliyet muhasebesi uygulamaları [Yüksek lisans tezi]*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Okutmuş, E. ve Kural, U. (2015). Bir tarım işletmesinde canlı varlıkların muhasebeleştirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25), 252-281.

- Özulucan, A. (2021). *Genel muhasebe ilkeleri ve uygulamaları*. Dizgi Ofset.
- Özulucan, A. (2008). Vergi Usul Kanunu ve Tarımsal Faaliyetler Standardı çerçevesinde devamlı olarak ürününden yararlanmak amacıyla edinilen küçük ve büyükbaş hayvanların amortisman işlemleri ve muhasebeleştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 11 (1-2), 157-182.
- Özulucan, A. ve Deran, A. (2008). 41 No.lu Türkiye Muhasebe Standardı (TMS 41), Vergi Usul Kanunu ve Tekdüzen Hesap Planı açısından küçük ve büyükbaş canlı varlıkların muhasebeleştirilmesi ve değerlendirme işleminde karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (25), 1-22.
- Sevilengül, O. (2016). *Genel muhasebe* (18. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Taştan, H. (2014). Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Vergi Usul Kanununa (VUK) göre büyükbaş canlı varlıklar için amortisman ayrılmasının karşılaştırmalı incelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 175-184.
- Taştan, H. (2013). *Büyükbaş canlı varlık işletmelerinde muhasebe düzeni*. Detay Yayıncılık.
- Tokay, S. H. ve Deran, A. (2006). Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesinde Türk Vergi Mevzuat ile Sermaye Piyasası Kurulu tarafından getirilen düzenlemelerin karşılaştırılması-I. *Yaklaşım Dergisi*, 157, 16-19.
- Tunçez, H. A. (2011a). *Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesinin Türkiye muhasebe standardı-41 çerçevesinde incelenmesi: Bir tarım işletmesinde örnek uygulama*. [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Tunçez, H. A. (2011b). Tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilmesinin Türkiye muhasebe standardı-41 çerçevesinde incelenmesi: Bir tarım işletmesinde örnek uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 14(1-2), 311-328.
- Turan, Z., Şanver, D. ve Öztürk, K. (2017). Türkiye’de hayvancılık sektöründen süt inekçiliğinin önemi ve yurt içi hasılaya katkısı ve de dış ülkelerle karşılaştırılması. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (3), 60-74.
- Usul, H. ve Top. T. (2010). TMS-41’e göre büyükbaş hayvancılık faaliyetlerinin muhasebeleştirilmesi ve değerlemesi. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 31, 65-76.
- Yılmaz, M. (2019). *Duran varlıklarda amortisman uygulamalarının vergi mevzuatı ve Türkiye Muhasebe Standartlarına göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve muhasebeleştirilmesi* [Yüksek lisans tezi], Ömer Halisdemir Üniversitesi.

Etik kurul onayı

Çalışma anket ya da ölçek uygulamayı gerektiren, görüşme ve gözlem içeren; doküman, resim, anket vb. diğerleri tarafından geliştirilen ve kullanım izni gerektiren çalışmalar ya da klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalardan olmaması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği uygulaması algısının örgütsel bağlılığa etkisi * The effect of occupational health and safety practice on organizational commitment

Gönderim Tarihi / Received: 23.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 21.08.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1208992](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1208992)

Mahmut Oral TAŞCI¹

Mehmet Murat TUNÇBİLEK**²

ÖZ: İSG uygulamaları temelde işin sağlıklı, emniyetli ve daha hızlı yapılması için gerekli olan tüm detayların incelenip çalışanın minimum seviyede zarar, maksimum seviyede yararını elde edecek şekilde işin yeniden düzenlenmesidir. İSG uygulamalarının odağında çalışan olduğuna göre onun menfaatine olabilecek örgüt faaliyetlerinin örgütsel bağlılığı da artıracakı düşünülür. Araştırma bu ilişkinin varlığını ve nasıl oluştuğunu belirlemeye yöneliktir. Bu amaçla Çankırı Organize Sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren tehlikeli ve çok tehlikeli sınıf işyerlerinde çalışanlar üzerinde yapılan bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırma verileri nicel analiz tekniğine uygun olarak toplanmış ve analiz edilmiştir. İş sağlığı ve güvenliği uygulaması algısını ölçmek için Elmeri İSG denetim sorularından faydalanılarak 4 boyutlu (çalışma ortamı güvenliği, iş sağlığı ve güvenliği bilinci, acil durumlara hazır olma ve üretim proses güvenliği,) ölçek oluşturulmuştur. Örgütsel Bağlılık algısını ölçmek için Allen ve Meyer'in (1990: 1-18) geliştirmiş olduğu ölçekten faydalanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki yapısal eşitlik modellemesi aracılığı ile belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre İSG uygulama algısının örgütsel bağlılığı açıklamada olumsuz ve anlamlı etkisinin olduğu; çok tehlikeli işyerlerinde çalışanların İSG uygulamaları algısının tehlikeli işyeri çalışanlarına oranla örgütsel bağlılığı daha fazla etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca İSG uygulamalarının çok tehlikeli sınıf işyerlerinde tehlikeli sınıf işyerlerine oranla duygusal bağlılığı daha fazla etkilediği; devam ve normatif bağlılığı eşit düzeyde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği (İSG), Örgütsel bağlılık, Çankırı organize sanayi bölgeleri, Tehlikeli ve çok tehlikeli sınıf işyerleri

ABSTRACT: OHS practices are the reorganization of the work in such a way so that all the details required for the work to be done in a healthy, safe, and faster manner are examined, and the employee will get the minimum level of damage and the maximum benefit. Since the focus of OHS practices is the employee, it is thought that organizational activities that may be in her interest will also increase organizational commitment. The research is aimed at determining the existence of this relationship and how it is formed. For this purpose, research was conducted on the employees of dangerous and very dangerous class workplaces operating in Çankırı Organized Industrial Zones. Research data were collected and analysed by quantitative analysis technique. The questionnaire technique was used as a data collection tool. To measure the perception of occupational health and safety practice, a 4-dimensional (occupational health and safety awareness, work environment safety, production process safety, emergency preparedness) scale was created by using Elmeri OHS audit questions. The scale developed by Allen and Meyer (1990: 1-18) was used to measure the perception of Organizational Commitment. The relationship between the variables was determined through structural equation modelling. According to the research results, the perception of OHS practice has a negative and significant effect in explaining the perception of organizational commitment; It has been determined that the perception of OHS practices of employees in very dangerous workplaces affects organizational commitment more than dangerous workplace employees. In addition, OHS practices affect emotional commitment more in very dangerous class workplaces than in dangerous class workplaces; It was determined that attendance and normative commitment were affected equally.

Keywords: Occupational health and safety (OHS), Organizational commitment, Çankırı organized industrial zones, Hazardous and highly hazardous class workplaces

* Karabük Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı "İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının örgütsel bağlılığa etkisi: Çankırı ili örneği" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr., Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, tascioral@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6029-5360>

² Doç.Dr., Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü Bölüm Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, murattuncbilek@karabuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8771-3756>

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

DeJoy et al., (2010: 163) state that organizations trying to improve workplace safety should focus on developing a strong foundation of committed employees through the implementation of policies and practices that consistently demonstrate management's commitment to employee safety and health.

Wachter and Yorio, (2014: 117) significant and negative relationship between accident rates and OHS practices; found that there is a significant negative relationship between accident rates and the level of emotional and cognitive involvement in safety-oriented workers. It also emphasizes that organizational commitment cannot be established only by implementing OHS management systems, and it is important to improve the cognitive and emotional gains of employees. For this reason, it recommends ensuring employee participation while establishing the OHS system in organizations.

Kaynak et al., (2016: 159) examined the relationship between OHS practices and job performance. According to this research, OHS practices such as safety procedures and risk management, safety, and health rules, first aid support and training, and organizational security support have a positive effect on organizational commitment. In addition, it has been seen that safety and health rules and organizational security support reduce alienation, and first aid support and education play a role in increasing work alienation.

Amponsah-Tawiah and Mensah (2016: 228) found that there is a positive and significant relationship between the perception of OHS activities and organizational commitment in the Ghana mining industry.

Çerev (2018: 57) found the organizational commitment levels of OHS experts to be moderate in his study on the organizational commitment levels of OHS experts in Elazığ.

Kördeve ve Emre (2018: 51) determined that there is a positive and significant relationship between OHS and organizational commitment in their study in which they examined the relationship between OHS and organizational commitment in health enterprises.

Mengenci et al. (2019: 87) found a positive and significant relationship between the dimensions of the safety climate and organizational commitment in the study titled "The importance of job satisfaction and organizational commitment in the development and placement of occupational safety" in the aviation industry. In the same way, Çınar and Gündoğdu (2019) found that there is a positive and significant relationship between the employees' perception of occupational health and safety and organizational commitment in their study titled "Examination of the Relationship Between OHS, Job Satisfaction and Organizational Commitment" on the universe of Erzurum and Istanbul provinces.

Liu et al., (2019: 1) examined the mediating effect of organizational commitment on OHS and turnover intention in the Ghana energy sector and found a positive relationship between OHS practice and organizational commitment, and organizational commitment had a mediating effect on turnover intention and OHS perception.

Güler (2020: 2159) found that OHS practices affect organizational commitment in his research on the effect of OHS practices on organizational commitment, which he conducted on an environmental management company operating in Istanbul.

Bolat (2021: 115 – 117), in his research conducted in Malatya Yeşilyurt Municipality, determined that OHS practices affect organizational commitment in a meaningful and positive way.

The existence of this positive and significant relationship between the perception of OHS practice and organizational commitment, the legal necessity of these practices, especially in businesses that are in the dangerous and very dangerous business class, make it important to answer the question of what kind of differences are in the commitment of the employees of these two businesses.

Methodology

The quantitative research method was used in the research. Data were analysed at a 95% confidence interval. Two groups were studied in the research: Dangerous and very dangerous workplaces. Hazardous or very dangerous workplace classification is made according to the classification in the SGK records of the workplaces. The data were collected between 01.02.2020 and 15.04.2020 with the survey technique.

For organizational commitment, Meyer & Allen's (1991) scale, consisting of 18 items and 3 dimensions (Emotional Commitment, Continuance Commitment, and Normative Commitment), was used. The OHS application perception scale (Laitinen et al., 2013: 69-79) has been validated by Elmeri audit question lists since it is currently used in the control/supervision of OHS studies.

Findings and discussion

According to the research findings, the effect of OHS practices on organizational commitment was found to be statistically significant. However, although theoretically and in other studies, it is thought that the perception of OHS practice will positively affect organizational commitment, research findings show the opposite. In other words, OHS practices affect organizational commitment negatively; as the perception of OHS practices increases, commitment to the organization decreases. However, as the workplace hazard class level increases, the effect of OHS practices on organizational commitment also increases. This effect is mostly on affective commitment, while the rate of influence in continuance and normative commitment is almost the same.

OHS practices do not positively explain organizational commitment, as stated in the literature (Amponsah-Tawiah & Mensah, 2016: 229; Kördeve & Emre, 2018: 51; Çınar & Gündoğdu, 2019: 231; Liu et al., 2019: 1; Mengenci. et al., 2019: 87; Güler, 2020: 2159; Bolat, 2021: 115-117) is because the reasons behind the OHS practices of the employees participating in the research are not well understood. Because the basic philosophy of OHS practices is to ensure that the employee continues his work without harming his health. Wachter and Yorio (2014: 117) suggest that organizational commitment is not only achieved by establishing an OHS management system but reinforced with cognitive processes. They also emphasize the importance of employee participation in establishing the OHS management system to increase loyalty.

Results and recommendations

Employers should involve their employees in OHS processes. It should be explained with concrete evidence that compliance with the OHS rules is for the health and safety of the employees rather than a legal obligation. To increase the OHS awareness of the employees should be organized training activities by unions, ILO, employers, etc.

Since different results can be obtained as the research universe differs, developing a research model by including the intermediary role of education and awareness in the effectiveness of OHS practices will contribute to supporting the findings.

Giriş

İş sağlığı ve güvenliği (İSG) fen, sosyal ve hukuk bilimlerini de kapsayan çok disiplinli bir alandır. Bunun yanında teknolojik gelişmelerle birlikte kendini yenileyen gelişime açık bir kavramdır (Alli, 2008: 17). İSG yalnız işçi ve işverenin taraf olduğu bir alan değil aynı zamanda toplum, devlet, sendika ve uluslararası tarafları olan kavramdır (İşler, 2014: 54). İş güvenliği, işin yapıldığı anda çalışanların karşılaşabileceği tehlikeli durumların bertaraf edilmesi veya minimum düzeye indirilmesi için yapılan teknik çalışmalardır (Nişancı ve Demirören, 2020: 28).

İSG uygulamaları temelde işin sağlıklı, emniyetli ve daha hızlı yapılması için gerekli olan tüm detayların incelenip çalışanın minimum seviyede zarar, maksimum seviyede yararını elde edecek şekilde işin yeniden düzenlenmesidir. Bu nedenle İSG uygulamaları işin kendisi, işin yapıldığı çevre ve işi yapan kişi açısından değerlendirilir. Ancak burada öncelikli bakış açısı çalışan yaşamının güvenliğidir. Çalışan gözüyle bakıldığında önemli olan bu tür faaliyetlerin nasıl algılandığıdır. Çalışanın İSG uygulamalarına ilişkin yeterli düzeyde bilinci yoksa bu uygulamaları fazladan yük ve aşırı bürokrasi olarak görebilecektir.

Örgütsel bağlılık çalışanların, duygusal olarak işletmede kendi istekleri ile gönüllü kalma arzusu; örgütten ayrıldığı takdirde bunu karşılığında katlanacağı maliyetlerin (kendilerine getireceği olumsuz durumların) farkında olmayı (zorunlu veya devam bağlılığı) veya örgütte kalmanın örf, adalet, vicdan, minnet duygusu gibi nedenlerle zorunlu olduğu (Meyer ve Allen, 1991: 11) bağlılığı (normatif bağlılık) ifade eder. Bir örgüt için arzu edilen bağlılık türünün gönüllü olarak işletmede kalmayı, onu kendisinin bir varlığı gibi görmeyi temsil eden duygusal bağlılıktır. Diğer bağlılık türleri kerhen bağlanma gibi görüldüğünden asıl olan çalışmada duygusal bağlılığın oluşturulmasıdır. Örgütte gerek işveren gerekse çalışan açısından, İSG uygulamaları yasal bir zorunluluğun karşılığı olarak görülürse örgütsel bağlılık açısından duygusal bağlılığa ulaşmanın da o kadar zor olabileceğini söyleyebiliriz.

Bu araştırmanın temel düşüncesi bireyin yaşamı kendisinin en önemli varlığı olduğundan İSG uygulamalarının örgütsel bağlılıkla anlamlı ve önemli bir ilişkisi olduğudur. Nitekim İSG uygulamaları ve örgütsel bağlılıkla ilgili araştırmalara bakıldığında İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığı olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilediği de görülmektedir (Amponsah-Tawiah ve Mensah, 2016: 228; Çınar ve Gündoğdu, 2019: 231; Mengenci vd., 2019: 87). İSG uygulamaları daha çok ağır ve tehlikeli iş kollarında önem kazanmaktadır. Bu önemine binaen kamu otoriteleri bazı yasal zorunluluklar getirerek İSG uygulamalarını örgütte yerleştirmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada tehlikeli ve çok tehlikeli iş kollarında faaliyet gösteren işyerlerinde çalışanlar daha fazla İSG uygulamaları ile karşılaştıkları için çalışma evreni olarak tercih edilmiştir.

Kavramsal çerçeve

İş sağlığı ve güvenliği (İSG)

Sağlık sadece bireylerin yalnızca engelli olmaması ve iyi halde olması değil kişilerin fiziki, ruhi iyilikleri ile sosyal refah içinde olmasıdır (Constitution of The World Health Organization, t.y). İSG bu yönüyle örgütler için performansını gösteren önemli bir kriterdir (Amponsah-Tawiah ve Dartey-Baah, 2011: 120). İSG; işletmenin çalışmasını yürütülürken, herhangi bir sebepten dolayı ortaya çıkması muhtemel ve çalışanın sağlığını bozacak riskli durumlardan kaçınmak için yapılan sistematik ve bilimsel çalışmalardır. Bu bağlamda çalışanlara mesleki risklerin anlatılması, riskleri azaltmak için yapılması gerekenlerin neler olduğunun açıklanması, İSG kültürü ve bilincinin geliştirilmesi için çalışanlara örnek davranışların kazandırılması İSG'nin amaçlarından (Doğan vd., 2017: 4). İSG kültürü toplumsal kültürden etkilenir (Çiftçi, 2016: 14). Ancak toplumsal kültür İSG kültürüyle bağdaşmıyorsa bu kültürün değiştirilmesi öncelikle örgüt yönetiminin ana sorumluluğudur.

İş güvenliği uygulamaları önleyici (proaktif) ve düzeltici (reaktif) olarak iki yönüyle işe yaklaşmaktadır. Önleyici yaklaşım, kazalar olmadan önce olabilecek riskleri dikkate alarak kazaların önlenmesini, düzeltici yaklaşımda kaza ve/veya hastalık olduktan sonra bu durumun neden kaynaklandığının kök sebeplerine inerek yaşananların tekrar yaşanmaması için gerekli derslerin çıkarılması ve önlem alınmasıdır.

İş sağlığı ve güvenliği sistemi

İSG uygulamalarının performansını ölçmek için kullanılan ölçeklerden birisi Finlandiya’da imalat sanayi için geliştirilen Elmeri (Ovacılı ve Pekiner, 2014: 99-100) denetim sistemine göre İSG değişkenleri şunlardır (Ongun, 2015: 76): Düzen ve temizlik, güvenlik davranışı, yangın güvenliği ve ilk yardım, makine güvenliği, endüstriyel hijyen, ergonomi, zemin ve geçiş yolları güvenliği.

Güvenlik davranışları

Dışarıdan gözlemlenebilen ve ölçülebilen eylemlere davranış denmektedir. Birey tarafından sonucunda fayda görülen ve takdir edilen davranışların tekrar edilmesi daha olasıdır. Ters durumda davranışın tekrar edilmesi ihtimali düşmektedir (Özdemir ve Topcuoğlu, 2007: 13). İSG uygulamalarının benimsenmesinde de bu fikirden faydalanılmaktadır. Eğer çalışan iş kazası veya sağlığını tehlikeye düşürecek bir durumla karşı karşıya kaldığında sonuçlarının neler olduğunu bilirse, işini yaparken daha temkinli olacaktır. Araştırmalar iş kazası oluşumunda başlıca payın işçilerin olumsuz güvenlik davranışlarının olduğunu göstermektedir (Nişancı ve Demirören, 2020: 21).

Düzen ve temizlik

Düzen, üretim yapılan alanda üretimde kullanılacak malzemelerin erişilebilirliği ve bunların kullanımından sonra tekrar yerine bırakılmasıdır. Temizlik, çalışma sahası ile kullanılan ekipmanların temiz tutulması, bunların sürekli maksimum çalışma performansını sağlamak ve problemleri proaktif olarak görmek anlamında da kullanılmaktadır (Yaralıoğlu, 2017: 32-33). Çalışma ortamında gelişigüzel bırakılan malzemeler ve ekipmanlar, çalışma sahasında takılıp düşme ihtimali, kullanıldıktan sonra tekrar yerine konulmamış araç-gereçler, malzeme veya stok raflarının hatalı istiflenmesi, atıkların atık yönetim sistemine uygun toplanmaması gibi şeyler yetersiz düzen ve temizliğin göstergesidir.

Bu araştırmada düzen ve temizlik davranışı göstergeleri, çalışan yönüyle, çalışılan makinelerin etrafında kullanılmayan malzeme bulundurulup bulundurulmadığı, makine çevresinin temiz ve düzenli tutulup tutulmadığı, malzeme ve stok raflarının doğru ve temiz tutulduğu, atık kutularına doğru atıkların atılıp atılmadığı, geçiş yollarının sürekli açık ve temiz tutulmasıdır. İşveren yönüyle bakıldığında üretim alanının organizasyonu, yayalar ve taşıma araçları için işaretleme olup olmadığı ile işaretli atık kutularının olup olmadığıdır.

Makine güvenliği

Makine güvenliği ile ilgili yasal düzenleme makinelerin iki yönüne bakmaktadır. Birincisi makinenin üretim ve tasarımında dikkat edilmesi gereken temel güvenlik şartlarını düzenler (Makine Emniyeti Yönetmeliği, 2009). İkinci düzenleme, makine ve ekipmanların kullanımı sırasında yapılacak güvenlik ve sağlık hususlarını içerir (İş Ekipmanları Kullanımında Sağlık ve Güvenlik Şartları Yönetmeliği, 2013). Bu araştırmada, makine güvenliği ölçüsünde çalışanlar yönüyle makinelere yetkisiz ve iş izinsiz müdahalenin olup olmadığı, acil bir durumda makinelerin nasıl durdurulduğunun bilinip bilinmemesi gibi konular ölçülürken; işveren yönüyle makine bakımına yönelik yazılı güvenlik önlemlerinin varlığı, acil durumlarda makineyi durdurabilecek yetkilendirme ve tertibatın olup olmadığı, makinelerde çalışana zarar verebilecek sivri, hareketli parçaların açıkta olup olmadığı gibi hususlar dikkate alınmıştır.

Endüstriyel hijyen

İşyerlerinde, sağlığa zarar veren ve bunun sonucunda hastalıklar ve huzursuzluğa neden olan çevresel faktörlerin tespit, kontrol ve araştırmasını yapan bilim ve sanat dalına endüstriyel hijyen denilmektedir (About AIHA, t.y). Üretim sahasının kimyasal, fiziksel ve biyolojik temizlik açısından değerlendirilmesidir (Plog ve Quinlan, 2002: 26). Endüstriyel hijyen, işyerlerindeki tüm çevresel ortamın incelenerek sağlığa zararlı maddelerin tespiti, kontrolü ve bunun sonucunda çalışan sağlığını korumayı amaçlayan çalışmalardır (Yılmaz, 2006: 161).

Bu çalışmada çalışan açısından gürültülü ortamlarda kişisel koruyucu donanım (KKD) kullanımı; işveren açısından çalışma ortamında sağlığa zararlı gürültü olup olmadığı, aydınlatma düzeyi, havalandırmanın varlığı, ortam ısısı, sağlığa zararlı olabilecek hava akımı (cereyan), nem düzeyi ve üründe kullanılan malzemelerin sağlık üzerindeki etkisi endüstriyel hijyen kapsamında ölçülmüştür.

Ergonomi

Ergonomide amaç, çalışanların fizyolojisine uygun iş organizasyonunun yapılması, işte kullanılacak araç-gereç ve makinelerin insan biyolojisine uygunluğunun sağlanmasıdır (Güler, 1997: 10). Bunun için çalışanın ve işin gereksinimi dikkate alınarak tasarım yapılır (Uzun ve Müngen, 2011: 312). Ergonomi, insanın anatomik, biyomekanik, antropometrik ve fizyolojik durumu dikkate alınarak çalışanın işi yaparken tekrar eden hareketler, duruş (postür), kas iskelet yapısı temalarından hareketle sağlık ve güvenlik standartları belirler (Güler, 2004: 3).

İşçi açısından işe uygun taşıma ekipmanı kullanımı, ağır yük kaldırma, iş yapılırken çalışmaya elverişli alanın olması, makinenin çalışan fizyolojisine göre ayarlanabilmesi gibi boyutlar bu çalışmada ölçüm kriterleridir. Ağır yük taşıma ile ilgili eğitimlerin verilmesi, ağır yük kaldırmada kullanılacak ekipmanın varlığı gibi konular işverenin sorumluluğu açısından ölçülmüştür.

İlk yardım ve yangın güvenliği

İlk yardım ve yangın güvenliği ile ilgili yasal düzenlemeler ilk yardım yönetmeliği ve işyerlerinde acil durumlar hakkında yönetmelik tarafından yapılmaktadır. İlk yardım yönetmeliğinde işyerlerinde alınması zorunlu olan eğitimlerde uyulması zorunlu kurallar yer almaktadır (İlk Yardım Yönetmeliği, 2015). Acil durumlara hakkında yönetmelikte ekiplerin oluşumu, planların hazırlanma yöntemi, işverenin ve çalışanların yükümlülükleri, olaylara müdahale ve olay yerinin tahliyesine ilişkin yöntemler ile yapılacak tatbikatlar gibi konular düzenlenmektedir (İşyerlerinde Acil Durumlar Hakkında Yönetmelik, 2013). “Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik” ile acil durumlarda çıkış yollarının varlığı, işaretlemeler, toplanma alanları gibi konularda düzenleme yapılmıştır (Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik, 2007).

Araştırma kapsamında çalışan yönüyle ilk yardım kitine erişim, sorumlu kişilere ulaşabilme bilgisi, toplanma alanının yerinin bilinmesi, acil durum çıkışlarının yerinin bilinmesi konuları ölçülmüştür. İşveren açısından acil durum çıkışlarının varlığı, ilk yardım kitinin kolay ulaşılabilir bir yerde olması ve acil çıkış kapılarının işlerliği, acil durum müdahale ekip listelerinin görünürlüğü ve bilinirliği ile yangın söndürücülerin varlığı ve erişilebilirliği gibi konular ölçülmüştür.

Örgütsel bağlılık

Örgütsel bağlılık kavramı, benzer diğer kavramlarla olan ilişkileri dikkate alındığında net bir kavram birliğine sahip değildir. Buna sebep araştırmacıların örgütsel bağlılığı tanımlamada kendi alanına özgü çalışma yapmış olmasıdır (Çöl ve Gül, 2005: 292). Buna rağmen örgütsel bağlılık bağlamında genel kabul görmüş çalışma Meyer ve Allen (1991: 67-80) tarafından geliştirilen çoklu bağlılık kavramıdır. Onlara göre örgütsel bağlılık farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve bunlar duygusal (affective), devam (continuance) ve normatif (normative) olarak tanımlanabilir (Meyer ve Allen, 1991: 67). Duygusal bağlılık çalışanların işletmede tamamen kendi istekleri ile kalma arzusunun; devam bağlılığı çalışanların örgütten ayrılmanın bedeli olacak maliyetlerin (kendilerine getireceği olumsuz durumların) farkında olunmasını; normatif bağlılık çalışanların örgütte kalmalarının doğru olacağına inanılmasını ifade eder. Normatif bağlılıkta daha çok minnet duygusu, kültürel ve ahlaki kodlar ve “duyanlar ne der” endişesi vardır.

Örgütsel bağlılık süreci çalışanın ilk işe başladığı andan itibaren başlayıp örgütle olan olumlu veya olumsuz tecrübelerine göre şekillenir. Bu açıdan bakılırsa örgütsel bağlılık işçinin belirli bir kurumsal yapı ile tam anlamıyla kimlik birliği kurmasının sonucu oluşan güç birliğidir (Gül, 2003: 74).

Becker (1960: 32-40), örgütsel bağlılığın, çalışanların örgüte yapmış oldukları katkılar sonucunda geliştiğini, örgütten ayrılma durumunda örgüte harcadıkları emeğin, kazanılan kıdem ve iş ağının kaybedileceği düşüncesiyle örgüte bağlılık gösterdiğini ifade eder. Katz ve Kahn, (1977) çalışanların yalnızca bedenen değil bunun yanında ruhen ve psikolojik şekilde örgütle özdeşleşmesi gerektiğini söylemektedir. Örgütsel bağlılık kavramı, çalışanların örgüte yönelik davranışlarını incelerken kullanılmıştır. Günümüz iş dünyasında, verimliliğin artırılması, rekabet üstünlüğü elde edilmesi, çalışan

devir hızı ve devamsızlık oranlarının düşürülmesi gibi insan kaynakları uygulamalarında bir ölçüm aracı olarak kullanılmaktadır.

Meyer ve Allen örgütsel bağlılık modeli

Meyer ve Allen'e (1997: 1-38) göre "örgütsel bağlılık"; örgüt ve çalışanlar arasındaki ilişkileri ifade eden psikolojik bir durumdur ve çalışanların bireysel davranışları ile açıklanabilir. Bu bağlamda örgütsel bağlılığın göstergesi; çalışanların örgütte kalmaya istekli olması ve bu isteği sürdürmesidir. Bunun da ön şartı çalışanın bireysel değer ve hedeflerinin, işyerinin değerleri ve hedefleriyle uyumlu olmasıdır. Meyer ve Allen, örgütsel bağlılık konusunda önceki araştırmalara istinaden; ilk olarak örgütsel bağlılığının "duygusal bağlılık" ve "devam bağlılığı" boyutlarını kavramsallaştırmıştır. Bu kavramsallaştırmadan yaklaşık 7 yıl sonra 1991 yılında bu iki boyuta ilave olarak "normatif bağlılık" boyutunu ilave etmiştir.

Her üç bağlılıktan tümü veya herhangi biri arttığında işçiler işyerlerinde çalışmaya devam etmektedirler. Ancak örgütte kalma güdüsü bağlılık türüne göre değişmektedir. Çalışan tamamen kendi isteği ile ve gönüllü olarak örgütte kalıyorsa duygusal bağlılık; şartlar, ihtiyaçların zorlaması veya örgütten ayrılmanın fırsat maliyeti yüksekse devam bağlılığı; sosyal veya psikolojik olarak çalışan örgütten ayrılmayı bir vicdan meselesi yapıyorsa veya örgüte karşı bir minnet duygusu besliyorsa normatif bağlılık söz konusudur.

Bu model kapsamında yapılan çalışmalarda duygusal bağlılığın olumlu iş tecrübeleriyle geliştiğini ve duygusal bağlılığı güçlü olan çalışanların verimlilik konusuna daha fazla katkı sağladıklarını göstermektedir (Wasti, 2002: 126).

Duygusal bağlılık

Çalışanların örgütten elde ettikleri ve edecekleri tecrübeleri kendi beklentileriyle örtüşüyorsa, örgütle daha güçlü duygularla bağ kurulacaktır (Meyer ve Allen, 1997). Geliştirilen bu bağ sonucunda çalışan hem kendi amacını hem de örgütün amacını gerçekleştirdiği için yılların ilerlemesi duygusal bağlılığın artmasına etki eder (Bergman, 2006: 651).

Duygusal bağlılık çalışanların, işyerlerine kendilerini adanmalarıdır (Kaplan ve Kaplan, 2018). Duygusal bağlılık iş hayatında edinilen olumlu deneyimlerle gelişir. Örgütte verimlilik artışında büyük katkıyı duygusal bağlılığı yüksek olan işçiler yapmaktadır (Meyer vd., 2002: 21). Duygusal bağlılığın yüksekliği çalışanların kendilerini o iş yerine ait hissetmelerini sağlar. Meyer ve Allen, (1997: 11) duygusal bağlılık kavramında çalışanın kendisini işyerinin bir parçası olarak görmesi nedeniyle bu bağlılık türünü önemsemektedir. Çünkü güçlü duygusal bağlılık, çalışanların işine devam etme isteğinin olması ve örgütün amaç ve değerlerini özümsemesi demektir. Örgütler açısından en çok arzu edilen bağlılık türü bu bağlılık türüdür (Büyükyılmaz vd., 2018: 8).

Devam bağlılığı

Devam bağlılığı bir örgütte uzun süre bulunmakla ve mevcut örgütün dışında iş bulma imkanının sınırlı olmasıyla ortaya çıkmaktadır (Meyer vd., 2002: 21). Devam bağlılığında çalışanlar örgütteki kariyer, kıdem ve diğer imkanları önemsiyorlarsa kendini belli etmektedir (İnce ve Gül, 2005: 40). Devam bağlılığında çalışanlar mevcut işinden ayrıldıktan sonra iş bulamayacak olması ile çalışanın işyeri için harcadığı çabanın (kıdeminin) örgütten ayrılması durumunda boşa gidecek olmasıdır (Wasti, 2002: 526). Meyer ve Allen, (1991: 61-80), bu bağlılık türünün çalışanın örgütten elde ettiği kıdem veya deneyimin başka bir örgütte işe yaramaması nedeniyle oluştuğunu ve bunun sonucunda çalışanın performansının düştüğünü ifade etmektedir. Devam bağlılığında çalışan işyerine "maliyet" bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Çalışanlar devam bağlılığını takas ilişkisi gibi karşılıklı olarak görmekte ve menfaatin bittiği yerde bağlılık da bitmektedir.

Normatif Bağlılık

Normatif bağlılık düzeyi yüksek olan işçiler örgütte kalmayı gönlünden geçtiği veya maddi bir çıkar ilişkisi için istemezler (Dawley vd., 2005: 513). Normatif bağlılıkta örgüte bağlılık, çalışanın bunu bir yükümlülük olarak algılamasıdır. Örgüte bağlılık "doğru" bir davranış olduğu düşüncesiyle gelişir

(Önder ve Wasti, 2003: 126). Normatif bağlılık aynı zamanda minnettarlık duygusu sonucunda da oluşmaktadır (Erarslan vd., 2013: 15). Çalışan örgütte kalmayı etik ve ahlaki olduğunu düşündüğü için tercih eder (Sığı, 2007: 264). Bu bağlılıkta çalışanlar, örgüt uygulaması, grup içi etkileşim ya da kişisel statüleri sebebiyle, örgütün kendi bağlılıklarına değdiğini düşünürler ve örgüte sorumluluk hissi nedeniyle örgüt üyeliğini devam ettirme kararındadırlar (Meyer vd., 1998: 29-52).

Literatür taraması

DeJoy vd., (2010: 128) işyerinde güvenliği artırmaya çalışan kuruluşların, yönetimin çalışan güvenliği ve sağlığına olan bağlılığını tutarlı bir şekilde gösteren politika ve uygulamaların uygulanması yoluyla kararlı çalışanlardan oluşan güçlü bir temel geliştirmeye odaklanmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Wachter ve Yorio, (2014: 128) kaza oranları ile İSG uygulamaları arasında anlamlı ve negatif ilişki; kaza oranları ile güvenlik odaklı çalışan duygusal ve bilişsel katılım düzeyi arasında önemli bir negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca örgütsel bağlılığın sadece İSG yönetim sistemlerini kurmakla kurulamayacağını, çalışanların bilişsel ve duygusal kazanımlarının geliştirilmesinin önemliliğini vurgulamaktadır. Bu nedenle örgütlerde İSG sistemi kurulurken çalışan katılımının sağlanmasını önermektedir.

Kaynak vd., (2016: 159) İSG uygulamaları ve iş performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu araştırmaya göre, güvenlik prosedürleri ve risk yönetimi, güvenlik ve sağlık kuralları, ilk yardım desteği ve eğitimi, örgütsel güvenlik desteği gibi İSG uygulamalarının örgütsel bağlılık üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Ayrıca güvenlik ve sağlık kuralları ile örgütsel güvenlik desteğinin yabancılaşmayı azalttığı, ilk yardım desteği ve eğitiminin işe yabancılaşmayı artırmada rol oynadığı görülmüştür.

Amponsah-Tawiah ve Mensah (2016: 228) Gana madencilik endüstrisinde yaptığı araştırmada İSG faaliyetleri algısıyla örgütsel bağlılık arasında olumlu ve anlamlı ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Çerev, (2018: 57) Elazığ ilinde İSG uzmanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine yaptığı çalışmada İSG uzmanlarının örgütsel bağlılık düzeylerini orta seviyede bulmuştur.

Kördeve ve Emre, (2018: 51) sağlık işletmelerinde yapmış olduğu İSG ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında İSG ve örgütsel bağlılık arasında olumlu ve anlamlı ilişki olduğunu belirlemiştir.

Mengenci vd.'nin (2019: 87) havacılık sektöründe yapmış olduğu “iş güvenliğinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesinde iş memnuniyeti ve örgütsel bağlılığın önemi” adlı çalışmasında güvenlik iklimi boyutları ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde Çınar ve Gündoğdu, (2019: 231) Erzurum ve İstanbul illeri evreni üzerinde yapmış olduğu “İSG, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı çalışmasında çalışanların iş sağlığı ve güvenliği algısı ile örgütsel bağlılık arasında olumlu ve anlamlı ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Liu vd., (2019: 1) Gana enerji sektöründe İSG ve işten ayrılma niyetinde örgütsel bağlılığın aracılık etkisini incelediği araştırmasında İSG uygulaması ve örgütsel bağlılık arasında olumlu ilişki olduğu, örgütsel bağlılığın işten ayrılma niyeti ve İSG algısında aracılık etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Güler, (2020: 2159) İstanbul’da faaliyet gösteren bir çevre yönetim şirketi üzerinde yapmış olduğu İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığa olan etkisini incelediği araştırmada İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığa etki ettiğini tespit etmiştir.

Bolat, (2021: 115-117) Malatya Yeşilyurt Belediyesi’nde yaptığı araştırmada İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığı anlamlı ve olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Albanchez vd (2021: 10) İspanya’da yaptığı çalışmada bilgi işlem danışmanlığı sektöründe özellikle Covid-19 döneminde, örgütlerin İSG konularında yaptıkları yatırımların ve aldıkları tedbirlerin, çalışanlar açısından örgüt bağlılığını artırarak, işten ayrılma niyetini azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Sönmez ve Erkmen, (2022: 1140) İstanbul Teknik Üniversitesinde yapmış olduğu çalışmada güvenlik kültürünün örgütsel bağlılığa olan etkisinde duygusal bağlılık ve devam bağlılık boyutlarında anlamlı ve olumlu bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Tepe ve Eti, (2022: 27) Türkiye'deki kamu ve vakıf hastanelerinde çalışanlar üzerinde yapmış olduğu çalışmada örgütsel bağlılık ile iş güvenliği arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulmuştur.

İSG uygulaması algısı ile örgütsel bağlılık arasındaki bu olumlu ve anlamlı ilişkinin varlığı, özellikle tehlikeli ve çok tehlikeli işletme sınıfında olan işletmelerde bu uygulamaların yasal olarak zorunlu olması, çalışanların bu çalışma kültürüne alışık olması İSG uygulamaları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin varlığı için sağlıklı bir veri elde edilmesini sağlayabilecektir. Türkiye'de bu iki işyeri türünde herhangi bir çalışmanın olmaması da araştırma sonuçlarını anlamlı kılmaktadır. Ayrıca bu iki işyeri sınıfındaki çalışanların örgütsel bağlılıklarında ne tür farklılıklar vardır sorusunu cevaplandırmak bu araştırmanın hedefleri arasındadır.

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler %95 güven aralığında analiz edilmiştir. Araştırmada iki grup üzerinde çalışılmıştır: Tehlikeli ve çok tehlikeli işyerleri. Tehlikeli veya çok tehlikeli işyeri sınıflandırması işyerlerinin SGK kayıtlarındaki sınıflandırmaya göre yapılmıştır. Veriler anket tekniği ile 01.02.2020-15.04.2020 tarihleri arasında toplanmıştır.

Örgütsel bağlılık için (Meyer ve Allen, 1991: 61-80) tarafından literatüre kazandırılan 18 madde ve 3 boyuttan (Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı ve Normatif Bağlılık) oluşan ölçek kullanılmıştır.

İSG uygulaması algısı ölçeği (Laitinen vd., 2013: 69-79) tarafından geçerliliği kanıtlanmış ve hali hazırda İSG çalışmalarının kontrolünü/denetiminde kullanılması nedeni ile Elmeri denetim soru listelerinden oluşturulmuştur. Elmeri yöntemi İSG saha uygulamalarında performans izleme aracı olarak da kullanılmaktadır (Birgören ve Yılmaz, 2015).

Ölçeklerin etik onayı Karabük Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 15.11.2019 tarihli 47090 sayı ile alınmıştır.

İSG faaliyetleri ile ilgili ölçeği geliştirirken, öncelikle konunun uzmanları ile görüşülüp kapsam geçerliliği yönünden incelendikten sonra akabinde pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma için tehlikeli ve çok tehlikeli sınıfta faaliyet gösteren 2 işletmede toplam 75 örnekten alınan veriler sonucunda cronbach alpha iç güvenilirlik katsayısı 0.933 bulunmuş ve yapılan faktör analizi sonucunda faktörleşmenin 4 boyut olarak gerçekleştiği bulunmuştur. Son testlerde de bu faktörleşme sağlanmıştır. Bu dört faktör aşağıdaki gibi isimlendirilmiştir

1. İSG Bilinci
2. Çalışma Ortamı Güvenliği
3. Üretim Proses Güvenliği
4. Acil Durumlara Hazır Olma

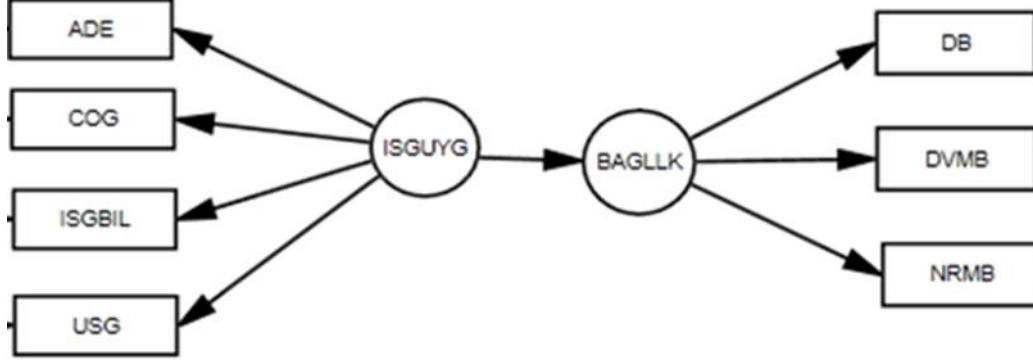
Araştırma evreni, Çankırı organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren 50 ve üzerinde çalışanı olan tehlikeli ve çok tehlikeli işyerlerindeki çalışanlardır. Araştırma verileri, tehlikeli işyeri sınıfındaki A işletmesinde 650 kişiden 263'ünden ve B işletmesinde 150 kişiden 116'sından; çok tehlikeli işyeri sınıfında faaliyet gösteren C işletmesinde 250 kişiden 154'ünden, D işletmesinde 100 kişiden 80'inden elde edilmiştir.

Tehlikeli işyeri sınıf evreninde 4 işletme olup toplam 1.100 çalışan vardır. Anket uygulaması kabul eden 2 işletmede toplam 800 kişi çalışmaktadır. %95 güven aralığı için veri toplanması için gerekli olan kişi sayısı 350'dir (Sekaran, 2006: 253). Bu sınıfta ulaşılan örneklem sayısı 379'dur.

Çok tehlikeli işyeri sınıfı evreninde 4 işletmede toplam 1465 çalışan vardır. Anket uygulamasını kabul eden 2 işletmede toplam 325 kişi çalışmaktadır. %95 güven aralığında minimum örneklem sayısı 222'dir (Sekaran, 2006). Bu sınıfta ulaşılan örneklem sayısı 234'tür.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli

(ADE : Acil Durumlara Hazır Olma, COG: Çalışma Ortamı Güvenliği, İSGBİL: İSG Bilinci, USG: Üretim Süreç/Proses Güvenliği, İSGUYG: İSG Uygulamaları DB: Duygusal Bağlılık, DVMB: Devam Bağlılığı, NRMB: Normatif Bağlılık, BAGLLK: Örgütsel Bağlılık)

Araştırma hipotezleri

Ülkemizde 2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İSG Kanunu ile işletmelerin İSG süreçlerinde standartlaşma yapılmıştır. Mengenci vd. (2019: 87) yaptıkları çalışmalarında ülkemizde iş güvenliği konusunu ele alan çalışmaların artırılmasını önermiş, Çınar ve Gündoğdu (2019: 233) iş güvenliği ile ilgili alan araştırmalarının yapıldığı ancak İSG ile örgütsel bağlılık konularını inceleyen çalışmaların yaygınlaştırılmasını önermişlerdir.

Wachter ve Yorio, (2014: 128) işletmelerde İSG sistemi kurulumunda çalışan katılımının önemli olduğunu, sadece İSG sisteminin oluşumuyla bağlılığın artmasının beklenemeyeceğini bunun yanında çalışanların gönüllülerinin kazanılması gerektiğini belirtmektedir. Kaynak vd. (2016: 159) ve Dejoy vd. (2010: 163) İSG politikası oluşturma sürecinde çalışanların kararlara katılımının sağlanması örgütsel bağlılığı artırabileceğini önermektedir. Ayrıca sistemli bir İSG uygulamasına sahip işyerinde örgütsel bağlılığa olumlu etki edebileceğini söylemektedirler. Ayrıca Türkiye’de yapılmış çalışmalar çoğunlukla hizmet sektöründe, beyaz yaka çalışanları üzerinde veya İSG uygulamalarının zorunlu olmadığı şirketlerde yapıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmanın özellikle İSG kurallarının yasal olarak uygulanması zorunlu olan tehlikeli ve çok tehlikeli işyerlerinde yapılması, İSG uygulamalarının çalışanların örgütsel bağlılığı etkilemesinde daha sağlıklı verilerin elde edilmesini sağlayabilecektir.

Bu bağlamda temel araştırma sorusu “çalışanların iş sağlığı ve güvenliği uygulaması algısı örgütsel bağlılığı olumlu ve anlamlı olarak açıklayıp açıklayamayacağıdır. Buna göre aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁ – Çalışanların İSG uygulaması algısı örgütsel bağlılık algısını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır.

H₂ – Tehlikeli sınıf işyerleri çalışanlarının İSG uygulaması algısı duygusal, devam ve normatif örgütsel bağlılığı olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır.

H₃ – Çok tehlikeli sınıf işyerleri çalışanlarının İSG uygulaması algısı duygusal, devam ve normatif örgütsel bağlılık algısını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır.

H₄ – Çok tehlikeli sınıf işyerlerinde çalışanlarının İSG algısının duygusal, devam ve normatif örgütsel bağlılık açıklayıcılık düzeyi tehlikeli sınıf işyerlerinde çalışanlara göre daha yüksektir.

Bulgular**Demografik bilgiler****Tablo 1:** Araştırmaya katılanların demografik bilgileri

Değişkenler	Sıklık (N)	Yüzde Değeri (%)
Cinsiyet		
Kadın	197	33,1
Erkek	398	66,9
Yaş		
20-29 yaş arası	173	29,1
30-39 yaş arası	237	39,8
40-49 yaş arası	167	28,1
50-59 yaş arası	16	2,7
60 yaş ve üzeri	2	0,3
Medeni Durum		
Evli	102	37,9
Bekar	167	62,1
Eğitim Durumu		
İlköğretim	20	7,4
Lise	111	41,3
Üniversite	131	48,7
Lisansüstü	7	2,6
İşyeri Tehlike Sınıfı		
Çok Tehlikeli	230	38,7
Tehlikeli	365	61,3

Verilerin normal dağılım analizi

Verilerin parametrik testler için uygunluğunu belirlemek için medyan, aritmetik ortalama, z skorları, çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır (Büyüköztürk, 2017: 42). Verilerin çarpıklık değerinin +3, -3 (veya +2, -2) aralığında olması dağılımın normalliğinde kabul edilebilir (Kalaycı, 2010: 6). Analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Verilerdeki uç değere sahip örneklemeler analizden çıkarıldıktan sonra 595 örneklem üzerinden analiz yürütülmüştür.

Tablo 2: Örgütsel bağlılık ve iş sağlığı ve güvenliği verilerinin normal dağılımı

Değişken	Boyutlar	N	$\bar{X}$ (Ort.)	Medyan	Ss	Skewness	Kurtosis
Örgütsel Bağlılık	Genel Bağlılık	595	3.58	3,61	0.701	-400	.363
	Duygusal Bağlılık	595	3.94	4,00	0.893	-950	.704
	Devam Bağlılığı	595	3.34	3,50	0.861	-251	-322
	Normatif Bağlılık	595	3.46	3,50	0.845	-175	-319
İSG	Acil Durumlara Hazır Olma	595	4.25	4,28	0.732	-1.066	1.198
	Çalışma Ortamı Güvenliği	595	3.63	3,62	0.876	-301	-489
	İSG Bilinci	595	4.31	4,46	0.616	-1.446	2.980
	Üretim Proses Güvenliği	595	4.11	4,10	0.743	-878	.718

İSG uygulaması ölçeğinin yapısal geçerlilik ve güvenirliği

İş sağlığı ve güvenliği ölçeği Elmeri denetim kontrol listesinden elde edilen bilgiler aracılığı ile oluşturulduğu için keşfedici faktör analizi yapılarak faktörleşme yapısı belirlenmiştir. Keşfedici faktör analizi yapılırken döndürmede oblik metod kullanılmıştır. Faktör analizinde aynı yapıyı ölçmeyen ölçek soruları ayıklamada, yük değerinin en düşük 0.30 olması kabul şartını karşılar. Ancak ölçeğin yapısında faktör yük değeri 0.45 ve daha yukarısı olması tercih edilmiştir (Büyüköztürk, 2017: 134). Bu nedenle 2, 25, 31, 35, 41, 45, 46, 47, 50, 51, 56, 57, 58 ve 59 numaralı ifadeler analizden çıkarılmıştır.

Keşfedici faktör analizinin ön şartı olan KMO ve Bartlett's Testi değerinin minimum 0.60 olması gerekmektedir (Yurdugül, t.y.: 2). Tablo 3'te ölçeğin KMO değeri ile ilgili bilgi verilmiştir.

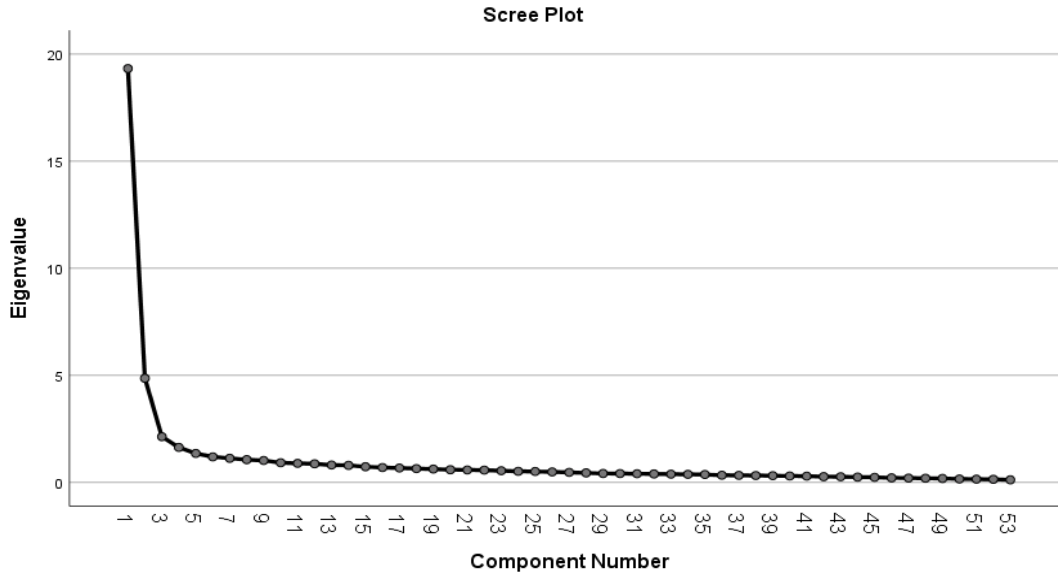
Tablo 3: İSG uygulama algısı ölçeği KMO değeri

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklemin Ölçüm Yeterliliği		0.956
Bartlett'in Küresellik Testi	Yaklaşık K-Kare	20508.069
	df	1378
Anlamlılık (p)		0.000

Ölçeğin KMO değeri 0,956'dır. KMO değerinin 1 ile 0,90 arasında bir değer olması örneklemin mükemmel uygunlukta faktörleşmeye sahip olduğunu gösterir (Yurdugül, t.y.: 2).

Şekil 2'deki yamaç grafiğinde yatay eksen faktörleri ifade ederken, dikey eksen özdeğerleri ifade etmektedir. İyi bir faktörleşme için grafikte faktörler arasında hızlı bir iniş olması tercih edilir. Şekil 2'ye bakıldığında 4. faktörden sonra grafiğin yatay seyir izlemesi faktörleşmenin 4 boyutta olacağını göstermektedir.

Şekil 2: Yamaç grafiği

Tablo4'te, açıklayıcı faktör analizine göre ölçek toplam İSG algısının %52'sini açıklamaktadır. Ölçeklerde varyansın %30'unun ve daha fazlasının açıklanıyor olması yeterlidir (Büyüköztürk, 2017: 135). Aynı şekilde 1. faktör %36,462, 2. faktör %9,173, 3. faktör %4,024, 4. faktör %3,079 açıklayıcılığa sahiptir. Bu faktörlerin (boyutların) tanımları da aşağıdaki gibidir

1. Faktör "İSG Bilinci"
2. Faktör "Üretim Proses Güvenliği"
3. Faktör "Acil Durumlara Hazır Olma"
4. Faktör "Çalışma Ortamı Güvenliği"

Tablo 4: İSG ölçeği maddelerinin faktör yükü ve açıklayıcılıkları

İfadeler	1. Faktör yükü ¹	2. Faktör Yükü ²	3. Faktör Yükü ³	4. Faktör Yükü ⁴	Özde- ğer	Açıkla- nan Varyan- s (%)	Toplam Var- yans (%)
11 Ayrı atıkları ayrı kutulara atarım	,760						
13 Yürünülen zeminlerini temiz ve düzenli tutarım	,750						
6 Çalıştığım alanı düzenli tutarım	,750						
27 Acil çıkış kapılarının önünün açık tutulmasını sağlarım	,730						
12 Üretimde araç yollarını kapatacak malzeme koymam	,729						
19 Ağır yük kaldırmam	,725						
7 Çalıştığım yerde gereksiz nesne bulundurmam	,724						
10 Atık kutularını düzenli tutarım	,722						
15 Makine arıza yaparsa bakım teknisyenini çağırırım	,721						
30 Acil durumda kimlere ulaşabileceğimi bilirim	,706						
29 Acil durum toplanma alanının yerini bilirim	,683						
28 Acil çıkış kapılarının yerini bilirim	,681						
9 Raflara malzeme yerleştirirken düşmeyecek şekilde yerleştiririm	,670						
20 Ağır yükleri fiziksel güç kullanarak taşımam	,668						
17 Acil bir durumda makineyi durdurabilirim	,651				19,325	36,462	36,462
21 Ağır yük kaldırma yöntemlerine uyarım	,641						
5 Sigara içilmemesi gereken yerde içmem	,624						
14 İşletme içinde yürürken kendimi güvende hissedirim	,599						
3 Makine arızalıysa yetkili birisini çağırırım	,583						
18 Gürültü ortamda kulak tıkacı kullanırım	,581						
8 İşimi yapmak için gerekli malzemeleri hızlıca bulurum	,576						
4 Arızalı makinede çalışmam	,560						
24 İşe başlamadan makineyi kendime göre ayarlarım	,555						
22 İşe uygun taşıma araçlarını kullanırım	,511						
23 İş yaparken rahat hareket edebileceğim alan vardır	,500						
1 KKD olmadan Çalışmam	,486						
26 Acil durum kapılarını gerekmedikçe kullanmam	,469						
16 Çalışır durumdaki makineye bakım yaptırmam	,334						
37 Atıkların ne şekilde düzenleneceği talimatları vardır		,742					
38 Her tür atık için ayrı kutu vardır		,707					
39 Yaya ve araç trafiği çizgilerle işaretlenmiştir		,706					
40 Yaya ve araç trafiği birbirinden ayrılmıştır		,687					
36 Raflar ve stok alanları düzenlidir		,614					
42 Makine bakımları ile ilgili yazılı güvenlik tedbiri vardır		,603			4,862	9,173	45,636
44 Acil durumda, durdurmak için makinede işaretler vardır		,574					
43 Arızalı makine için bakım sırasında güvenlik tedbirleri alınır		,546					
33 Makine arızası ile ilgili talimat/pros. vb vardır		,542					
32 Makine arızası konusunda eğitim verildi		,514					
63 Acil durum çıkışları mevcuttur ve gerektiğinde kullanabilirim			,731		2,133	4,024	49,659
64 Acil çıkış kapıları sürekli erişilebilir			,684				
66 Acil durum toplanma yerleri belirlenmiştir			,668				

İfadeler	1. Faktör yükü ¹	2. Faktör Yükü ²	3. Faktör Yükü ³	4. Faktör Yükü ⁴	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Varyans (%)
65 Acil durum çıkış kapı işaretlemeleri fark edilebilir şekilde yapılmıştır			,667				
62 Yangın söndürücüler kolay ulaşabileceğim yerdedir			,664				
61 İlk yardım kiti bütün çalışanların ulaşabileceği yerdedir			,598				
67 Acil durum müdahale ekip listesi görünür yerde asılıdır			,590				
52 Havalandırma yeterlidir				,821			
53 İhtiyaç olan yerlerde yerel havalandırma bulunmaktadır				,786			
54 Ortam ısısı çalışmak için yeterlidir				,720			
55 Hava akımı ve/veya nem yoktur				,718			
48 Gürültü yoktur				,597	1,632	3,079	52,738
34 Sigara içme alanları vardır				,515			
60 Çalıştığım tezgah/makine yüksekliğini kendime göre ayarlayabilirim				,469			
49 Aydınlatma seviyeleri yeterlidir				,457			

Ölçeğin iç tutarlılık Cronbach Alfa güvenilirlik sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Cronbach alfa iç tutarlılık analizi

İSG Boyutları	Cronbach Alpha Değeri
İSG Bilinci	.951
Üretim Proses Güvenliği	.899
Acil Durumlara Hazır Olma	.913
Çalışma Ortamı Güvenliği	.845

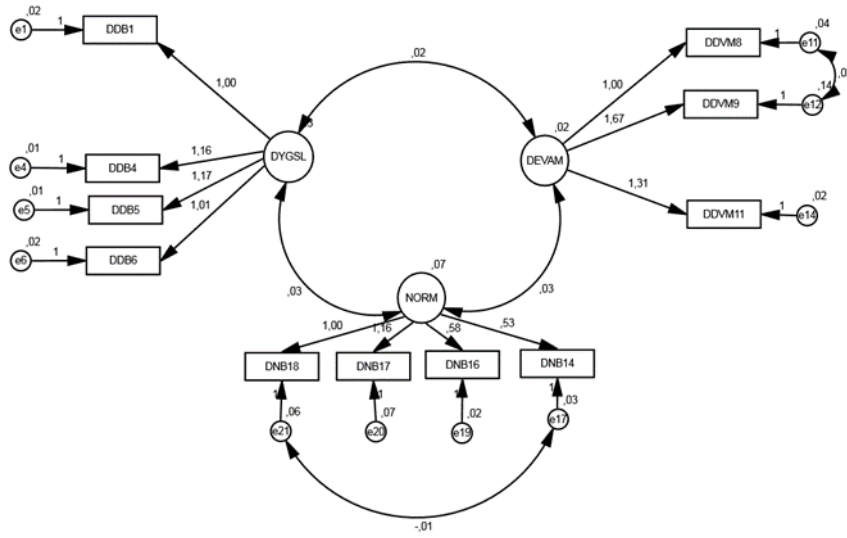
Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı (α) 0-1 arasında değişir. Değerin $<.40$ olması durumunda ölçeğin güvenilir olmadığı; $.40 \leq \alpha < .60$ aralığında güvenilirliğin düşük; $.60 \leq \alpha < .80$ oldukça güvenilir olduğu ve $.80 \leq \alpha < 1$ aralığında olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu kabul edilir (Özdamar, 2004: 623-633). Analiz sonuçlarına göre ölçeğin güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu görülmektedir.

Örgütsel bağlılık ölçeğinin yapısal geçerlilik ve güvenilirliği

Örgütsel bağlılığı ölçmek için Meyer ve Allen (1991: 61-80) literatüre kazandırdığı ölçek kullanıldığı için bu ölçeğin yapısal geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğinde modifikasyon sonrası oluşan yapı Şekil 3'te verilmiştir. Devam bağlılığı faktöründe 3 ve normatif bağlılık faktöründe 2, duygusal bağlılık faktöründe 2 ve toplamda 7 madde modelden çıkarılarak uyum endeksleri kabul edilebilir duruma getirilmiştir.

Şekil 3: Modifikasyon sonrası doğrulayıcı faktör analizi modeli

CMIN=123,724; CMINP=,000; DF=39; CMIN/DF=3,172; p=,000; RMSEA=,060; CFI=,973; GFI=,965

Tablo 6'daki verilere göre bütün faktör yükleri 0,50 ve t değerlerinin de 1,96'nın üzerindedir. Tüm faktör yükleri 0,01 anlamlılık seviyesindedir. Uyum iyiliğine ait istatistikler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 6: Faktör maddeleri ve açıklayıcılıkları

İfadeler	Stand. Edilmemiş Faktör Yükü	Stand. Edilmiş Faktör Yükü	Standart Hata	t-değeri (CR)
DuyBağ1	1,000	0,739	-	-
DuyBağ4	1,159	0,853	0,056	20,724
DuyBağ5	1,171	0,881	0,055	21,393
DuyBağ6	1,007	0,791	0,053	19,156
DevBağ8	1,000	0,575	-	-
DevBağ9	1,666	0,521	0,142	11,705
DevBağ11	1,315	0,770	0,102	12,853
NormBağ14	0,529	0,619	0,042	12,667
NormBağ16	0,579	0,717	0,036	16,106
NormBağ17	1,159	0,764	0,068	17,050
NormBağ18	1,000	0,740	-	-

Uyum iyiliği değerlerine bakılırken Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), İyilik Uyum İndeksi (Goodness of Fit Index, GFI), Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (Adjusted Goodness of Fit Index, AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index, CFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index, NFI), Görelî uyum İndeksi (Relative Fit Index, RFI) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Kare Kökü (Root Mean Square Error of Approximation, RMSEA) değerlerine bakılır (Hair vd., 2014: 115).

Tablo 7: Uyum iyilik değerleri ve ölçeğin DFA uyum iyiliği değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum Değ.	Kabul Edilebilir Uyum İyiliği Değ.	Ölçeğin Uyum Değeri
χ^2/df	≤ 3	≤ 5	3,172
GFI	$\geq 0,90$	$\geq ,85$	,965
AGFI	$\geq 0,90$	$\geq ,85$	,940

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum Değ.	Kabul Edilebilir Uyum İyiliği Değ.	Ölçeğin Uyum Değeri
NFI	≥ 0,95	≥ ,90	,962
CFI	≥ 0,97	≥ ,95	,973
RFI	≥ 0,95	≥ ,90	,946
RMSEA	≤ 0,05	≤ ,08	,060

Ölçeğin geçerliliği için χ^2/df değeri için 5'in altında, AGFI ile GFI değerleri için 0.85'ten büyük, RFI ve NFI değerlerinin 0.90'dan yüksek, CFI değerinin 0.95'den büyük ve RMSEA değerinin 0.08'den küçük olması yeterlidir (Hu ve Bentler, 2009; Meydan ve Şeşen, 2011: 30-36; Byrne, 2016; Kline, 2016). Tablo 7'de görüldüğü üzere ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu söylenebilir.

Ölçeğin iç tutarlılık ve güvenilirlik analizi için Cronbach Alfa değerine bakılmıştır. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı (α) 0-1 arasında değişir. Değerin <0.40 olması durumunda ölçeğin güvenilir olmadığı; $0.40 \leq \alpha < 0.60$ aralığında güvenilirliğin düşük; $.60 \leq \alpha < .80$ oldukça güvenilir olduğu ve $0.80 \leq \alpha < 1$ aralığında olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu kabul edilir (Özdamar, 2004: 623-633). Tablo 8'deki değerlere bakıldığında ölçek oldukça güvenilirdir.

Tablo 8: Örgütsel bağlılık güvenilirlik değerleri

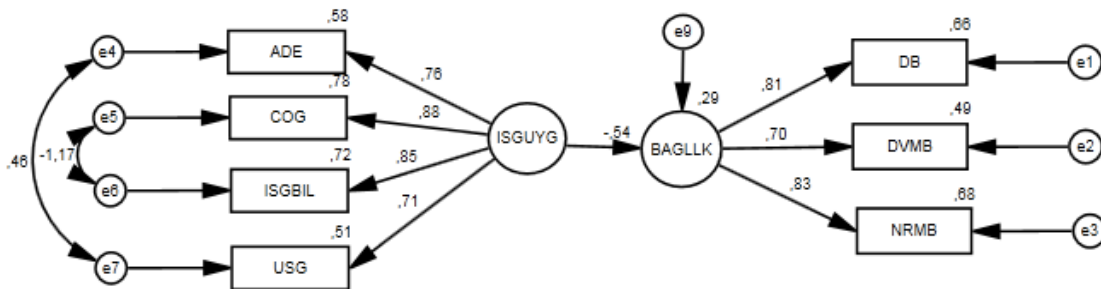
Örgütsel Bağlılık Boyutu	Cronbach Alpha Değeri
Genel Bağlılık	.882
Duygusal Bağlılık	.901
Devam Bağlılığı	.712
Normatif Bağlılık	.765

İSG uygulaması algısının örgütsel bağlılığı açıklayıcılığı

İSG uygulamasının örgütsel bağlılığı açıklamasını belirlemek için yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle Maximum Likelihood hesaplama yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur. Veriler SPSS AMOS 24 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Çok tehlikeli ve tehlikeli sınıf işyerlerinde İSG algısı ve örgütsel bağlılık

Şekil 4: Araştırma modeli ve standartlaştırılmış yol katsayıları

ADE: Acil Durumlara Hazır Olma, COG: Çalışma Ortamı Güvenliği, ISGBIL: İSG Bilinci, USG: Üretim Süreç Güvenliği, ISGUYG: İSG Uygulamaları, BAGLLK: Örgütsel Bağlılık, DB: Duygusal Bağlılık, DVMB: Devam Bağlılığı, NRMB: Normatif Bağlılık

Tablo 9: Yapısal eşitlik modeli açıklayıcılık sonuçları

Yapısal Eşitlik Modeli	B1	B2	S.E.	C.R.	P
BAGLLK <--- ISGUYG	-0,538	-0,152	0,013	-11,792	<0,001

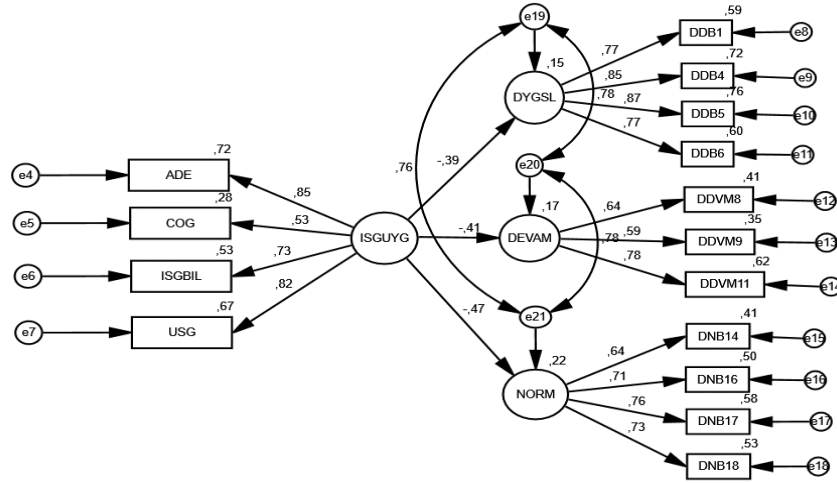
$\chi^2/sd=2,598$; $CFI=0,987$; $RMSEA=0,037$; $GFI=0,981$; $AGFI= 0,952$; $NFI=0,979$; $RFI=0,961$

ISGUYG: İSG Uygulamaları, BAGLLK: Örgütsel Bağlılık, B1: Standardize Edilmiş Regresyon Ağırlıkları, B2: Regresyon Ağırlıkları

Tablo 9’da verilen uyum iyiliği değerlerine bakıldığında yapısal eşitlik modellemesinde oldukça iyi uyum değerlerine ulaşılmıştır. Şekil 4’te görüldüğü gibi İSG uygulaması algısının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = -0,54$; $p < 0,001$) ve örgütsel bağlılığı olumsuz şekilde etkilediği söylenebilir. Buna göre H1 hipotezi olan “çalışanların İSG uygulaması algısı örgütsel bağlılık algısını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır” hipotezi kısmen reddedilmiştir.

Tehlikeli sınıf işyerlerinde İSG algısı ve örgütsel bağlılık

Şekil 5: Tehlikeli sınıf işyerlerinde araştırma modeli ve standartlaştırılmış yol katsayıları

CMIN=829,469; CMINP=,000; DF=252; CMIN/DF=3,292; $p = ,000$; RMSEA=,044; CFI=,935; GFI=,919

Tablo 10: Yapısal eşitlik modeli açıklayıcılık sonuçları

	B1	B2	S.E.	C.R.	P
DEVAM<---ISGUYG	-0,414	-0,123	0,021	-6,015	0,001
NORM<---ISGUYG	-0,473	-0,133	0,019	-7,012	0,001
DYGSL<---ISGUYG	-0,390	-0,126	0,020	-6,470	0,001

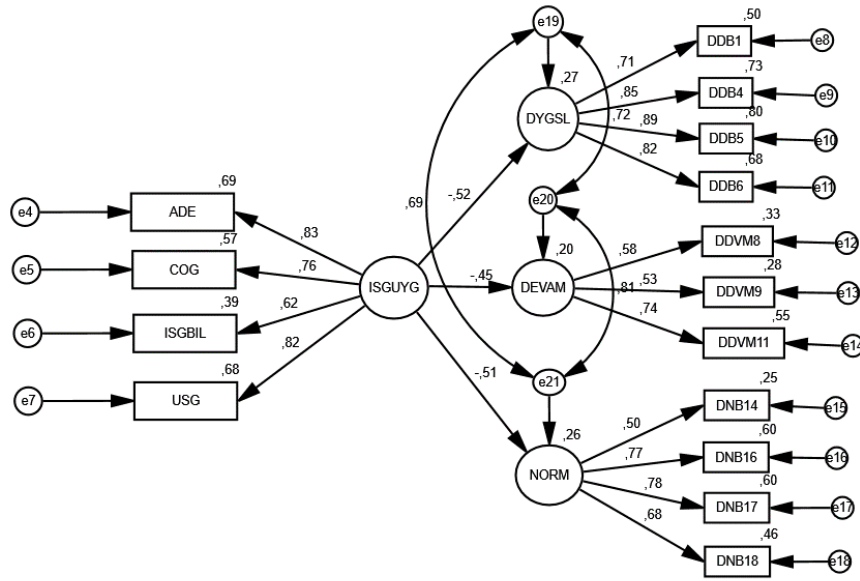
$\chi^2/sd=3,292$; CFI=0,935; RMSEA=0,044; GFI=0,919; AGFI= 0,885; NFI=0,909; RFI=0,887

ISGUYG= İSG Uygulamaları, DEVAM= Devam Bağlılığı, NORM= Normatif Bağlılık, DYGSL= Duygusal Bağlılık, B1: Standardize Edilmiş Regresyon Ağırlıkları, B2: Regresyon Ağırlıkları

Tablo 10’da verilen uyum iyiliği değerlerine bakıldığında yapısal eşitlik modellemesinde oldukça iyi uyum değerlerine ulaşılmıştır. Şekil 5’te görüldüğü gibi İSG uygulaması algısının devam, normatif ve duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu (Devam bağlılığı: $\beta = -0,41$; $p < 0,001$; Normatif Bağlılık: $\beta = -0,50$; $p < 0,001$ ve Duygusal Bağlılık: $\beta = -0,44$; $p < 0,001$) ve örgütsel bağlılığı olumsuz şekilde etkilediğini söyleyebiliriz. Buna göre H2 hipotezi olan “tehlikeli sınıf işyerleri çalışanlarının İSG uygulaması algısı örgütsel bağlılık algısını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır” hipotezi kısmen reddedilmiştir.

Çok tehlikeli sınıf işyerlerinde İSG algısı ve örgütsel bağlılık

Şekil 6: Çok tehlikeli sınıf işyerlerinde araştırma modeli ve standartlaştırılmış yol katsayıları

CMIN=829,469; CMINP=,000; DF=252; CMIN/DF=3,292; p=,000; RMSEA=,044; CFI=,935; GFI=,919

Tablo 11: Yapısal eşitlik modeli açıklayıcılık sonuçları

	B1	B2	S.E.	C.R.	P
DEVAM<---ISGUYG	-0,451	-0,091	0,019	-4,811	0,001
NORM<---ISGUYG	-0,513	-0,087	0,017	-5,281	0,001
DYGSL<---ISGUYG	-0,520	-0,123	0,019	-6,634	0,001

X2/sd=3,292; CFI=0,935; RMSEA=0,044; GFI=0,919; AGFI= 0,885; NFI=0,909; RFI=0,887

ISGUYG= İSG Uygulamaları, DEVAM= Devam Bağlılığı, NORM= Normatif Bağlılık, DYGSL= Duygusal Bağlılık, B1: Standardize Edilmiş Regresyon Ağırlıkları, B2: Regresyon Ağırlıkları

Tablo 11’de verilen uyum iyiliği değerlerine bakıldığında yapısal eşitlik modellemesinde iyi uyum değerlerine ulaşılmıştır. Şekil 6’da görüldüğü gibi İSG uygulaması algısının devam, normatif ve duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu (Devam bağlılığı: $\beta = -0,45$; $p < 0,001$; Normatif Bağlılık: $\beta = -0,51$; $p < 0,001$ ve Duygusal Bağlılık: $\beta = -0,52$; $p < 0,001$) ve örgütsel bağlılığı olumsuz şekilde etkilediğini söyleyebiliriz. Buna göre H3 hipotezi olan “çok tehlikeli sınıf işyerleri çalışanlarının İSG uygulaması algısı örgütsel bağlılık algısını olumlu ve anlamlı olarak açıklamaktadır.” hipotezi kısmen reddedilmiştir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi olan “çok tehlikeli sınıf işyerlerinde çalışanlarının İSG algısının örgütsel bağlılığı açıklama düzeyi tehlikeli sınıf işyerlerinde çalışanlara göre daha yüksektir” ifadesinin test edilmesi için standardize edilmiş regresyon katsayıları arasındaki fark Tablo 12’de gösterilmiştir

Tablo 12: Çok tehlikeli ve tehlikeli işyeri sınıfında açıklayıcılık düzeyleri

	B1 (Çok Tehlikeli)	B1 (Tehlikeli)	Açıklayıcılık
DEVAM<---ISGUYG	-0,451	-0,414	Çok Tehlikeli > Tehlikeli
NORM<---ISGUYG	-0,513	-0,473	Çok Tehlikeli > Tehlikeli
DYGSL<---ISGUYG	-0,520	-0,390	Çok Tehlikeli > Tehlikeli

Buna göre çok tehlikeli işyeri sınıfının regresyon katsayıları tehlikeli işyerindekilere oranla daha yüksek olduğu için dördüncü hipotez (H4) kabul edilmiştir. Yani İSG uygulamaları çok tehlikeli işyeri sınıfındaki işletmelerde örgütsel bağlılığı tehlike sınıfı az olanlara göre daha çok etkilemektedir. Burada

diğer örgütsel bağlılık faktörlerine göre duygusal bağlılıkta fark en yüksek olanıdır. Bunu sırasıyla normatif ve devam bağlılığı takip etmektedir. Örgütte olması en çok arzu edilen bağlılık türü olan duygusal bağlılıkta farkın belirginleşmesi dikkat çekicidir.

Sonuç, tartışma ve öneriler

Araştırma bulgularına göre İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığı etkilemesi istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak kuramsal temelde ve diğer çalışmalarda İSG uygulaması algısının örgütsel bağlılığı olumlu etkileyeceği düşünülmesine rağmen araştırma bulguları bunun tam tersini göstermektedir. Yani İSG uygulamaları örgütsel bağlılığı olumsuz şekilde etkilemekte, İSG uygulamaları algısı arttıkça örgüte olan bağlılık azalmaktadır. Bununla birlikte işyeri tehlike sınıfı derecesi yükseldikçe İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığa olan etkisi de artmaktadır. Bu etki en fazla duygusal bağlılık üzerinde olmakta bunun yanında devam ve normatif bağlılıktaki etkilenme oranı hemen hemen aynı olmaktadır.

Araştırma bulgularının literatürde belirtildiği şekliyle İSG uygulamalarının örgütsel bağlılığı olumlu olarak açıklamaması (Amponsah-Tawiah ve Mensah, 2016: 228; Kördeve ve Emre, 2018: 51; Çınar ve Gündoğdu, 2019: 231; Liu vd., 2019: 1; Mengenci vd., 2019: 87; Güler, 2020: 2159; Bolat, 2021: 115) araştırmaya katılan çalışanların İSG uygulamalarının arkasında yatan gerekçelerin iyi anlaşılmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü İSG uygulamalarının temel felsefesi çalışanın sağlığını bozmadan işine devam etmesini sağlamaktır. Nitekim Wachter ve Yorio (2014: 117), örgütsel bağlılığın ve yalnızca İSG yönetim sistemi kurmayla sağlanmadığını, bunun bilişsel süreçlerle takviye edilmesini önermektedir. Ayrıca bağlılığın artırılmasında İSG yönetim sistemi kurulumunda çalışan katılımının önemini vurgulamaktadır. İSG politikalarının çalışanları tatmin etmediği durumlarda örgüt bağlılığının azaldığı ve işten ayrılma niyetini de artırmaktadır (Albanchez vd., 2022: 1-13)

Yöneticilerin ilgisini doğrudan maliyet düşürücü uygulamalar daha fazla çekmektedir. Bu sebeple iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili uygulamalar verimliliği düşüren bir faktörmüş gibi düşünüldüğünden hem çalışanlar hem de orta ve üst yönetim tarafından göz ardı edilebilmektedir. İSG uygulanmasının kontrolü önemlidir (Berhan, 2020:439) ancak çalışanlar İSG uygulamalarını içselleştirememesi durumunda İSG bir yükmiş gibi algılanabilecektir.

Ülkemizdeki çalışan profili düşünüldüğünde çalışanlar daha çok kaderci bir yaklaşıma sahiptir (Aydın ve Ceylan, 2020). Bu düşünce yapısına bağlı olarak İSG uygulamaları daha çok yasal bir zorunluluğun karşılığı olarak örgütte yansımaları bulmaktadır. Dolayısıyla sorunun kök sebebi hem çalışan hem de işletme sahip veya yöneticileridir. Özellikle örgüt alt seviye çalışanlarının kendiliğinden İSG uygulamalarına olumlu bir tutum geliştirilmesi beklenemez. Örgüt üst ve orta kademe yönetimi İSG uygulamalarının neden yapıldığına dair yeterli bilgilendirme ve bilinçlendirme eğitimleri yapmadığında alt kademe çalışanları İSG uygulamalarına rutin işlerini yavaşlatması nedeniyle olumlu bakış açısı geliştiremezler. İSG uygulamaları algısının olumlu olabilmesi sadece yasal zorunluluk eğitimleriyle sağlanması çalışanları istenilen bilinç seviyesine getiremeyecektir. Araştırma kapsamında çalışanlara İSG uygulamalarına yönelik yasal zorunluluğun dışında ne kadar eğitim verildiği bilinemediği için çalışanların eğitim eksikliğinden mi yoksa bunu kabullenmemesinden mi bu sonuca ulaşıldığını kestirmek güçtür. Dolayısıyla bu konu araştırmacılar tarafından ayrıca incelenmesini beklemektedir

Çalışanların İSG uygulamalarına bakış açısını daha olumlu hale getirmek için bölgesel kalkınma ajansı (KUZKA), uluslararası çalışma örgütü (ILO) vb. kurumlar aracılığıyla İSG uygulamalarına yönelik bilinç artırıcı etkinlikler düzenlenmesi İSG uygulamaları ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi olumlu hale getirebilecektir. Ayrıca bu konuda asıl sorumluluğun örgüt sahip ve/veya yöneticilerinde olduğunu unutmamak gerekir. Hem şirket - sektör bazında hem de ulusal veya uluslararası çalışma örgütleriyle işbirliği halinde yöneticiler bu tür bilinçlendirme eğitimlerini düzenleyebilirler.

Eğitim ve bilinçlendirme hususunda işverenler İSG süreçleri kararlarına çalışanları daha fazla dahil etmeleri ve onlara İSG kurallarına uymanın bir yük getirmekten çok kendi sağlıkları ve güvenlikleri için gerekli olduğunu görsel ve somut delilleriyle, tarihte yaşanmış iş kazalarından çıkarılacak dersleri de içine alacak şekilde anlatılması faydalı olabilecektir. Ayrıca İSG uygulaması süreçlerinin çalışanlar

tarafından sahiplenilmesini sağlayacak ödül mekanizmalarının geliştirilmesi teşvik edici bir faktör olarak düşünülebilir.

İlgili Bakanlık veya Kurumlar tarafından İSG'ne yönelik en iyi örnek uygulama yapan örgütlerin teşviki amacıyla mali ve sosyal destek politikaları (Örn: son 1 yılda iş kazası geçirmemiş tehlikeli/çok tehlikeli sınıftaki işyerleri için çalışan başına belirli bir oranda prim desteği sağlanması) geliştirilmesi bu olumsuz bakış açısını düzeltmede etkili olabilecektir.

Personel seçiminde ISG kurallarına sıkı bir şekilde uyma eğiliminde olan bireylerin istihdam edilmesi çalışanların bilincinde olumlu katkılar sağlayabilir. Buna bağlı olarak İSG eğitimlerinin, belirli bir eğitim seviyesinden itibaren eğitim-öğretim programları müfredatına alınması kültürel kodların değiştirilmesinde katkı sağlayabilir.

Araştırma evreni farklılaştıkça farklı sonuçlar elde edilebileceğinden, İSG uygulamalarının etkililiğinde eğitim ve bilinçlendirmenin aracı rolünün de modele dahil edilerek araştırma modeli geliştirilmesi bulguların desteklenmesine katkı sağlayabilecektir.

Bu çalışma kapsamında oluşturulan anketler Çankırı'da organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren ve araştırma yapmayı kabul eden işletmelerde uygulandığı için elde edilen sonuçlar sadece bu işletmeler ile sınırlıdır. Araştırmada karşılaşılan en önemli güçlük işletmelerin anket uygulamasına sıcak bakmamasıdır. Bu güçlüğün aşılması için kişisel ilişkiler kullanılmışsa da birçok araştırmacının bu tür ikili ilişkileri kullanabileceği imkânı olmayabilir. Bu nedenle işletmelerin bu tür araştırmaların aslında kendileri için önemli performans göstergesi oluşturduğunu, araştırma sonuçlarından hareketle kendi süreçlerini iyileştirme fırsatı yakalayabileceğini düşünmelidirler. Bunun yanında diğer bir kısıt araştırmada verilerin toplandığı dönem Covid-19 salgının başladığı zamana denk geldiği için örneklemin büyütülemediğidir.

Kaynakça

- About AIHA*. (t.y.). 12 Ekim 2022 tarihinde <https://www.aiha.org/about-aiha> adresinden erişildi.
- Albanchez, J.S., Resino, J.J.B., Broncano, S.G., Estevez, P.J. (2021). Occupational health and safety, organisational commitment, and turnover intention in the Spanish IT consultancy sector. *International Journal Of Environmental Research and Public Health*, 18(5658), 1-13. <https://doi.org/10.3390/ijerph18115658>
- Allen, N. J., ve Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organisation. *Journal of Occupational Psychology*, 63(63), 1-18. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x>
- Alli, B. O. (2008). *Fundamental principles of occupational health and safety*. International Labour Organization.
- Amponsah-Tawiah, K., ve Dartey-Baah, K. (2011). Occupational health and safety: Key issues and concerns in Ghana. *International Journal of Business and Social Science*, 2(14), 119-126.
- Amponsah-Tawiah, K., ve Mensah, J. (2016). Occupational health and safety and organizational commitment: Evidence from the Ghanaian mining industry. *Safety and Health at Work*, 7(3), 225-230. <https://doi.org/10.1016/J.SHAW.2016.01.002>
- Aydın, A., ve Ceylan, G. (2020). Orman ürünleri sanayi çalışanlarının iş sağlığı ve güvenliğine kaderci bakış açılarının tespit edilmesine yönelik bir alan araştırması. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 1033-1044. <https://doi.org/10.29130/dubited.652938>
- Becker, H. S. (1960). Notes on the concept of commitment. *American Journal of Sociology*, 66, 32-40.
- Bergman, M. E. (2006). The relationship between affective and normative commitment: Review and research agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 27(5), 645-663. <https://doi.org/10.1002/job.372>
- Berhan, E. (2020). Management commitment and its impact on occupational health and safety improvement: A case of iron, steel and metal manufacturing industries, *International Journal Of Workplace Health Management*, 13(4), 427-444

- Binaların yangından korunması hakkında yönetmelik (2007). 19/12/2007 tarih ve 26735 sayılı Resmi Gazete.
- Birgören, B., ve Yılmaz, F. (2015). Occupational health and safety and regulatory framework of standards for effective risk management and assessment. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 7(2), 2-5. <https://doi.org/10.29137/UMAGD.346106>
- Bolat, H. (2021). *İş sağlığı ve güvenliğinin örgütsel bağlılık üzerindeki rolü: Malatya-Yeşilyurt belediyesinde ampirik bir çalışma* [Yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (23.Bs.). Pegem Akademi.
- Büyükyılmaz, O., Karakulle, İ., ve Karataş, İ. (2018). Örgütsel kariyer yönetiminin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracılık rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-29.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications and programming* (3. Bs.). Routledge.
- Claxton, G., Hosie, P., Sharma, P. (2022). Toward an effective occupational health and safety culture: A multiple stakeholder perspective. *Journal of Safety Research*, 82(2022), 57-67. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2022.04.006>
- Çerev, G. (2018). İş güvenliği uzmanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine bir araştırma: Elazığ ili örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 57-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/had/issue/36777/418835>
- Constitution of the world health organization. 11 Ekim 2022 tarihinde <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1> adresinden erişildi.
- Çiftçi, B. (2016). Türkiye’de toplumsal kültürün iş güvenliği kültürüne etkisi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(2), 13-40. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cider/issue/29535/316993>
- Çınar, O., ve Gündoğdu, M. (2019). İş sağlığı-güvenliği, iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: Erzurum ve İstanbul uygulama. *İş ve Hayat*, 5(9), 231-247. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isvehayat/issue/52079/679991>
- Çöl, G., ve Gül, H. (2005). Kişisel özelliklerin örgütsel bağlılık üzerine etkileri ve kamu üniversitelerinde bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 291-306.
- Dawley, D. D., Stephens, R. D., ve Stephens, D. B. (2005). Dimensionality of organizational commitment in volunteer workers: Chamber of commerce board members and role fulfillment. *Journal of Vocational Behavior*, 67(3), 511-525. <https://doi.org/10.1016/J.JVB.2004.09.001>
- DeJoy, D. M., Della, L. J., Vandenberg, R. J., ve Wilson, M. G. (2010). Making work safer: Testing a model of social exchange and safety management. *Journal of Safety Research*, 41(2), 163-171. <https://doi.org/10.1016/J.JSR.2010.02.001>
- Doğan, B., Yalçınkaya, C., ve Balcı, M. G. (2017). Türkiye’de mühendislik fakültelerinde iş sağlığı ve güvenliği eğitimi. *Mühendis ve Makina*, 58(685), 1-15. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811422>
- Erarslan, D., Deniz, N., Yıldırım, H., ve Nuri İNEL, M. (2013). İşe alım sürecinde iç kaynaklardan yararlanma politikasının çalışanların örgüte bağlılığı üzerindeki etkisi. *Öneri Dergisi*, 10(39), 11-21. <https://doi.org/10.14783/OD.V10I39.1012000303>
- Gernand, J. M. (2022). The occupational safety implications of the California residential rooftop solar photovoltaic systems mandate. *Journal of Safety Search*, 82(2022), 144-150 <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2022.05.005>
- Gül, H. (2003). Davranışsal bağlılık yaklaşımı ve değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(1), 73-83. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13678/165505>
- Güler, Ç. (1997). *Ergonomiye giriş*. Aydoğdu Ofset.
- Güler, Ç. (2004). *Sağlık boyutuyla ergonomi hekim ve mühendisler için*. Palme Yayıncılık.
- Güler, M. (2020). İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının örgütsel bağlılığa olan etkisi: Bir alan araştırması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(23), 2132-2163. <https://doi.org/10.26466/OPUS.627786>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7. Bs.). Pearson New International Edition.

- Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (2009). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Https://Doi.Org/10.1080/10705519909540118*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- İlkyardım yönetmeliği (2015). 29.07.2015 tarih ve 29429 sayılı Resmi Gazete.
- İnce, M., ve Gül, H. (2005). *Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık*. Çizgi Kitabevi.
- İş ekipmanları kullanımında sağlık ve güvenlik şartları yönetmeliği (2013). 25/04/2013 tarih ve 28628 sayılı Resmi Gazete.
- İşler, M. C. (2014). Uluslararası kaynaklar ve 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(2), 53-65.
- İşyerlerinde acil durumlar hakkında yönetmelik (2013). 18/06/2013 tarih ve 28681 sayılı Resmi Gazete.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. Bs.). Asil Yayın Dağıtım.
- Kaplan, M., ve Kaplan, A. (2018). The relationship between organizational commitment and work performance: a case of industrial enterprises. *Journal of Economic and Social Development (JESD)*, 5(1), 50. http://www.jesd-online.com/dokumenti/upload/separated/Vol_5_No_1_Paper5.pdf
- Katz, D., ve Kahn, R. L. (1977). *Örgütlerin toplumsal psikolojisi*. TODAİE Yayınları.
- Kaynak, R., Toklu, A. T., Elci, M., ve Toklu, I. T. (2016). Effects of occupational health and safety practices on organizational commitment, work alienation, and job performance: Using the PLS-SEM approach. *International Journal of Business and Management*, 11(5), p146. <https://doi.org/10.5539/IJBM.V11N5P146>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. Bs.). The Guilford Press.
- Kördeve, M. K., ve Emre, G. (2018). İş sağlığı ve güvenliği ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Bir alan araştırması. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 2(1), 51-68. <https://dergipark.org.tr/en/pub/saglik/issue/38403/445528>
- Laitinen, H., Vuorinen, M., Simola, A., ve Yrjänheikki, E. (2013). Observation-based proactive OHS outcome indicators – validity of the elmeri+ method. *Safety Science*, 54, 69-79. <https://doi.org/10.1016/J.SSCI.2012.11.005>
- Liu, S., Gyabeng, E., Joshua Atteh Sewu, G., Nkrumah, N. K., ve Dartey, B. (2019). Occupational health and safety and turnover intention in the Ghanaian power industry: The mediating effect of organizational commitment. *BioMed Research International*, 2019. <https://doi.org/10.1155/2019/3273045>
- Makine emniyeti yönetmeliği (2009). 03/03/2009 tarih ve 27158 sayılı Resmi Gazete.
- Mengenci, C., Gökçe, S. G., Kutaniş, R. Ö., ve Emhan, A. (2019). İş güvenliğinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesinde iş memnuniyeti ve örgütsel bağlılığın önemi: Havacılık sektöründe bir uygulama. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 85-102. www.uyasad.org
- Meydan, C. H., ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Meyer, J. P., ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89. [https://doi.org/10.1016/1053-4822\(91\)90011-Z](https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z)
- Meyer, J. P., ve Allen, N. J. (1997). *Commitment in the workplace theory, research and application*. Sage Publication Inc. https://books.google.com.tr/books?id=jn4VFpFJ2qQCveprintsec=frontcover&hl=tr&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Meyer, J. P., Irving, P. G., ve Allen, J. N. (1998). Examination of the combined effects of work values and early work experiences on organizational commitment. *Journal of Organizational Behavior*, 19, 29-52. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(199801\)19:1](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199801)19:1)
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., ve Topolnytsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A Meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20-52. <https://doi.org/10.1006/JVBE.2001.1842>
- Nişancı, Z. N., ve Demirören, J. (2020). Davranış odaklı iş güvenliği uygulamalarının iş kültürüne etkisi. *Journal of Yaşar University*, 15(21), 21-39.
- Önder, Ç., ve Wasti, S. A. (2003). Kültürlerarası çalışmalarda yöntem: Örgütsel bağlılık yazınından dersler. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 125-145. <http://search/yayin/detay/47062>

- Ongun, A. (2015). *Türkiye ile Finlandiya'nın imalat sanayiinde İSG bakımından mukayesesi ve elmeri ile İSG-YSD yöntemlerinin bir uygulaması* [Yüksek lisans tezi]. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Ovacılı, S., ve Pekiner, T. (2014). *Avrupa Birliği'nde iş sağlığı ve güvenliği*. Kayıhan Ajans.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi-I* (5. Bs.). Kaan Kitabevi.
- Özdemir, Ş., ve Topcuoğlu, H. (2007). İş sağlığı ve güvenliğinde davranış değişikliği yaratma süreci. *Mühendis ve Makina*, 48(567), 10-15. <http://search/yayin/detay/74750>
- Plog, B. A., ve Quinlan, P. J. (2002). *Fundamentals of industrial hygiene* (5. Bs.). National Safety Council.
- Sekaran, U. (2006). *Research methods for business a skill building approach* (5. Bs.). New York: John Wiley and Sons.
- Sıgır, Ü. (2007). İş görenlerin örgütsel bağlılıklarının Meyer ve Allen tipolojisiyle analizi: Kamu ve özel sektörde karşılaştırmalı bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 261-278.
<https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/455/457162.pdf?sequence=3&isAllo wed=y>
- Sönmez, G., ve Erkmen, T. (2022). Güvenlik kültürünün iş stresi ve örgüte bağlılık üzerine etkisi: Eğitim sektörü örneği. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 78, 1129-1147.
<https://doi.org/10.7816/ulakbilge-10-78-04>
- Tepe, S., ve Eti, S. (2022). Örgütsel bağlılığın iş güvenliğine etkisi. *Sağlık Profesyonelleri Araştırma Dergisi*, 4(1), 27-34.
- Uzun, M., ve Müngen, U. (2011). Çalışma ortamında ergonomik koşulların işçi sağlığı ve iş kazaları açısından önemi. 3. *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu*, 311-319.
- Wachter, J. K., ve Yorio, P. L. (2014). A system of safety management practices and worker engagement for reducing and preventing accidents: An empirical and theoretical investigation. *Accident Analysis & Prevention*, 68, 117-130. <https://doi.org/10.1016/J.AAP.2013.07.029>
- Wasti, S. A. A. (2002). Affective and continuance commitment to the organization: Test of an integrated model in the Turkish context. *International Journal of Intercultural Relations*, 26(5), 525-550.
[https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(02\)00032-9](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(02)00032-9)
- Yaralıoğlu, O. (2017). *Çalışanlar için İSG notları kitabı, işyeri temizlik ve düzeni*. Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası, Desen Ofset.
- Yılmaz, E. (2006). *OHSAS-18001 İSG yönetim sisteminin ISO-14001 çevre yönetim sistemine entegrasyonu: Seramik sektörü uygulaması* [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Yurdugül, H. (t.y.). *Faktör analizinde KMO ve Bartlett testleri neyi ölçer?* 15 Ekim 2022 tarihinde <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/Kuresellik.pdf> adresinden erişildi.

Etik kurul onayı

Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 14.11.2019 tarih ve 2019/18 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Koronavirüs korkusunun sürdürülebilir tüketim ve yalnızlık üzerindeki etkisi Effect of coronavirus fear on sustainable consumption and loneliness

Gönderim Tarihi / Received: 13.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 26.09.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1250881](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1250881)

Yıldırım YILDIRIM **1

İbrahim TOPAL²

ÖZ: Koronavirüs hastalığı, etkisi ve genişliği itibariyle kendisini önceki salgınlardan ayırmakta ve insanlar belirsizlik ve korku oluşturan bu hastalığa karşı öngörülemez davranışlar sergilemektedir. Koronavirüs korkusunun çevreci ve sürdürülebilir ürünlerin tüketimini etkilediği ve insanların yeni davranışlar benimsemesine yol açtığı ifade edilmektedir. Bu çalışmada koronavirüs korkusunun hem sürdürülebilir tüketim hem de yalnızlık üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. 404 kişiyle yapılan çevrimiçi anket sonuçlarına göre insanların evde kaldıkları süre boyunca gıda tüketimlerinin arttığı ancak enerji tüketimlerinin azaldığı görülmüştür. Bu durum evde geçirilen sürelerin artması ve virüs nedeniyle kapanan işyerleri neticesinde insanların gelir kaybına uğramasına bağlanabilir. Sürdürülebilir tüketim ve yalnızlık bağlamında değerlendirildiğinde ise koronavirüs korkusunun psikolojik boyutunun yeniden kullanılabilirlik (geri dönüşüm), ekonomik boyutunun ise çevre duyarlılığı davranışlarında pozitif yönde etkili olduğu görülmüştür. Yalnızlığın ise hem çevre duyarlılığı hem de yeniden kullanılabilirlik (geri dönüşüm) üzerinde etkili olduğu fakat bu etkinin negatif olduğu bulunmuştur. Yani insanların çevreye duyarlı davranışları arttıkça ve eşyalarını daha fazla yeniden kullandıklarında yalnızlık düzeylerinin azaldığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Covid-19, Koronavirüs korkusu, Sürdürülebilir tüketim, Yalnızlık

ABSTRACT: The coronavirus disease distinguishes itself from previous epidemics in terms of its impact and extent, and people exhibit unpredictable behaviors against this disease, which creates uncertainty and fear. It is stated that the fear of coronavirus affects the consumption of environmentally friendly and sustainable products and causes people to adopt new behaviors. In this study, the effects of fear of coronavirus on both sustainable consumption and loneliness are investigated. According to the results of the online survey conducted with 404 people, it was seen that the food consumption of people increased during their stay at home, but their energy consumption decreased. This can be attributed to the increase in the time spent at home and the loss of income of people as a result of workplaces closed due to the virus. When evaluated in the context of sustainable consumption and loneliness, it has been seen that the psychological dimension of the fear of coronavirus is effective in reusability (recycling) and the economic dimension is effective in environmental awareness behaviors. It has been found that loneliness has an effect on both environmental awareness and reusability (recycling), but this effect is negative. In other words, it has been revealed that as people's environmentally sensitive behaviors increase and they reuse their belongings more, their level of loneliness decreases.

Keywords: Covid-19, Fear of coronavirus, Sustainable consumption, Loneliness

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, yildirimyildirim@duzce.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5851-7788>

² Dr., ibrahimtopal30@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7119-9470>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The global breadth and inclusiveness of the novel coronavirus has differentiated it from other catastrophes in terms of its effects. This disaster, which forces people to adopt a series of new behaviors such as washing hands, maintaining social distance, wearing masks, staying away from crowds and not going out unless necessary, also changes the meaning of home and living spaces from work to reading, from entertainment to shopping, from socializing to family life and love relationships. It has also deeply affected almost all fields of application, from citizenship perceptions and expectations. Matched with situations such as uncertainty, fear, anxiety, future anxiety and risk, Covid-19 has affected people of all ages, incomes and occupations, although it has affected elderly and lonely individuals more deeply. The pandemic also made people think more deeply about their relationship with nature as a result of this fear, and taught them that they can live without harming nature. Mankind has found the opportunity to look inward and look in the mirror in the current human-nature relationship and in relations with other people. It is claimed that the behavioral and intellectual changes that occur will be permanent in the next life after the pandemic.

Apart from the social and psychological changes experienced by consumers, changes have also emerged in economic conditions that have a significant impact on consumption. The workplaces that were closed with the pandemic caused people to be unemployed, to have financial difficulties and to live on government aid. This situation has also affected the sustainable consumption behavior that has developed in the last ten years. Although the positive contribution of sustainable product consumption to the environment is known, global disasters can negatively affect this consumption behavior. Social, psychological and economic fears about the coronavirus can direct the purchasing behavior towards sustainable products. For example, people with high levels of uncertainty purchase more sustainable products and have higher environmental concerns than people with low levels of uncertainty. It is also believed that extreme fear of Covid-19 can alert people to the importance of protecting the environment and reinforce green consumption trends. For example, there is evidence that with the pandemic, people are better managing their resources at home and have a higher sense of frugality. On the other hand, the existence of consumers who find sustainable products expensive and not attractive in terms of quality are also seen as obstacles to sustainable consumption behavior (Karimzadeh ve Kašparová, 2021). These perceptions about the price and quality of sustainable products already existed before the pandemic, but it seems that this negative perception has become much more prominent with the pandemic. The study reveals the change in consumer behavior towards sustainable products in a short time, taking into account the current conditions, and provides preparation for behavioral changes that may occur in future possible pandemic-like disasters. In this way, it is possible to get out of the cycle of harming the environment and using products that harm the environment due to the damage. Determining the impact of the pandemic on sustainable consumption behavior, taking into account its social, psychological and economic dimensions, is of great importance in understanding the causes and consequences of this consumption.

Methodology

Consumer behaviors were measured with a questionnaire based on the studies of Arpacı, Karataş and Baloğlu (2020) in the scale of fear of coronavirus, Yıldız and Duy (2014) in loneliness, and Dursun, Tümer Kabadayı and Tuğer (2018) in sustainable consumption. Some of the English expressions in the scales were first translated into Turkish by people who are fluent in the language using the translation-back translation method. The questionnaire was first tested on 10 people as a pilot study and then on 40 people. As a result of the pilot studies, adjustments were made to the questionnaire. Although the main mass of the research is consumers in Turkey, it is not possible to reach all individuals due to cost and time constraints. For this reason, a sample was made and it was ensured that 431 people filled out the questionnaire with convenience sampling. In the questionnaires filled out by 431 people, 27 questionnaires that were found to be filled incorrectly or absent by means of control questions were excluded from the evaluation, and analyzes were carried out with a total of 404 questionnaires.

Findings and discussion

In the study, the fear caused by the coronavirus was discussed psychologically and economically. Psychological fear has a significant positive effect on reuse in sustainable consumption. It is considered that consumers' refrain from using products that have been contacted by other people, the decrease in their desire to go to the stores, the fear of contacting the virus during the delivery of the products positively affects reuse. The economic dimension of fear has a positive effect on the environmental awareness of sustainable consumption. Consumers are likely to decide in this way because they think that the source of the problem is environmental problems and that further damage to the environment may increase food prices and unemployment. In general, the fear of the pandemic has a positive effect on sustainable consumption, both in terms of environmental awareness and reuse. In the study, fear of coronavirus was expected to be effective on loneliness. However, the hypotheses created in this direction were not accepted. The reason for this is that, thanks to today's technological opportunities, people continue to access the education, work and friend environments they are used to and socialize with, and they do not have too many problems in communicating with them via video.

As the other area examined in the study, the hypotheses regarding the effect of loneliness on sustainable consumption were accepted. Loneliness has a significant negative impact on reuse and environmental awareness. Accordingly, as people reuse products and increase their environmental awareness, their level of loneliness decreases. Socially excluded and lonely consumers – which are mostly older groups – prefer more humanized brands, adopt purposeful behavior such as green consumption and sustainable consumption in their consumption preferences (Gao ve Mattila, 2015; Guo vd., 2020) and they want to be a small part of larger groups (Baumeister vd., 2013; Chen vd., 2017). This shows that some consumer products add meaning to lonely people's lives and reduce their loneliness (King vd., 2006; Wang vd., 2021). People achieve greater happiness by experiencing greater meanings in life (King vd., 2006), and happy people tend to have more environmentalist attitudes (Nisbet vd., 2011; Venhoeven vd., 2017). Therefore, it can be said that there is a negative relationship between having a pro-environmental attitude and loneliness. Environmental activities increase the meaning of life and making life more meaningful reduces the loneliness of individuals. The original feature of this research is that it contributes to the few studies focusing on the relationship between loneliness and sustainable consumption and supports the findings on this subject. Important advice to managers might be: badges on sustainable products, distinctive signs and identity-building symbols can foster a sense of consumers being part of a group even without meeting other people, and reward good behavior.

Giriş

Koronavirüs kavramını duymaya başladığımız günden beri insanlar bu yeni hastalıkla ilgili her gün yeni bilgiler edinmiş, yeni davranışlar benimsemeye zorlanmış ve “yeni normal” olarak adlandırılan düzene ayak uydurmaya çalışmıştır. Bir yandan medyanın hastalıkla ilgili yoğun mesajları diğer yandan virüsün insan vücudundaki etkileri ve bu etkileri en aza indirecek önleyici uygulamaların neler olduğuna dair Türkiye’deki bilim kurulu üyelerinin açıklamaları varolan belirsizliği ve korkuyu körüklemiştir. Sosyal medyanın yanıltıcı bilgileri yaymadaki hızı, virüsün yayılma hızını aşmış, insanlar telefonları aracılığıyla kaynağı belli olmayan sağlık davranışlarını benimseme eğilimi göstermiştir (Depoux vd., 2020). Bu kriz ortamında insanların davranış değişikliği en çok sürdürülebilir tüketim, çevre duyarlılığı ve çevreci tutumlar üzerinde olmuştur (Cohen, 2020). Maske ve siperliklerin gelişigüzel çevreye atılması (Mallick, 2021), evlerde ve hastanelerde biriken tıbbi atıkların hiçbir önlem alınmadan toprağa bırakılması, hükümetler tarafından getirilen zorunlu yasakların ve kapanmaların sonucunda uzun süreler evde kalan insanların çevrimiçi alışverişe yönelmesi (Chenarides vd., 2021; Filho vd., 2021) ve kullanılan poşet ve plastik atık miktarlarında meydana gelen ciddi artış çevre kaygılarını arttırmıştır (Vanapalli vd., 2021; Sarkodie ve Owusu, 2021). Çevresel bozulmaların ve çevre kirliliğinin yaşanılan koronavirüsten çok daha ciddi sonuçları olabileceği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada da koronavirüs korkusunun sürdürülebilir tüketim davranışlarını nasıl ve ne yönde etkilediği, aynı zamanda yalnızlık duygusunun sürdürülebilir tüketimi nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Bu çalışmanın temel sorusu; koronavirüs korkusunun sürdürülebilir tüketimi ne yönde etkilediğidir. Aynı zamanda koronavirüs korkusunun yalnızlık üzerinde etkisi olup olmadığı ve yalnızlığın da sürdürülebilir tüketim davranışı üzerinde etkili olup olmadığı araştırmanın cevap aradığı sorular arasındadır. Koronavirüsün hızlı bulaş etkisi, insanları uzun süreler evde kalmaya zorlamış, dışarı çıkma yasakları ve hükümetler tarafından alınan kapanma önlemleri insanların yalnızlık duygularını arttırmıştır (Groarke vd., 2020; Lee, 2020). Bu bakımdan bu çalışmada koronavirüs korkusunun yalnızlık duygusu üzerinde pozitif yönde etkili olabileceği düşünülmektedir. Yalnızlık duygusu yaşayanların sadece yaşlılar ve kronik hastalığı olan kişiler değil aynı zamanda ergen ve gençlerinde yalnızlık çektiği ve hastalıkla birlikte tüm hayattan soyutlanan ergen ve gençlerin yalnızlık düzeylerinin arttığı söylenebilir (Luhmann ve Hawkey, 2016; Hammond vd, 2018). Bu bakımdan yalnızlık duygusunun tüketim davranışlarına da yansımış olabileceği ve insanların yalnız kaldıkları zamanlarda “kendilerini yalnız hissetmeyecekleri” büyük bir topluluğun parçası olabilme isteklerinin artmış olabileceği düşünülmektedir. Sorumlu tüketim, çevreci tüketim, yeşil tüketim olarak adlandırılan sürdürülebilir tüketiminde kişilerin yalnızlık duygularını azaltacağı, yalnızlık duygusu yaşayan kişilerin bu tüketim biçimi ile gelecek nesillere daha iyi bir hayat bırakabileceklerini düşünmeleri, amaçlı davranışları ve aidiyet hisleri nedeniyle yalnızlıklarının azalacağı umulmaktadır.

Araştırmanın ortaya çıkmasındaki temel motivasyon, yalnızlık ile sürdürülebilir tüketim arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların azlığı ve sürdürülebilir tüketim alanında varolan literatürü daha da ileriye taşımak arzusudur.

Literatür taraması

Covid-19 korkusu ve algılanan tehdit

Yeni koronavirüsün küresel genişliği ve kapsayıcılığı onu diğer felaketlerden etkileri yönüyle farklılaştırmıştır (Shehzad vd., 2020). İnsanları, elleri yıkamak, sosyal mesafeyi korumak, maske takmak, kalabalıklardan uzak durmak ve zorunlu olmadıkça dışarı çıkmamak gibi bir dizi yeni davranışlar benimsemeye zorlayan bu felaket, aynı zamanda çalışmadan okumaya, eğlenceden alışverişe, sosyalleşmeden aile hayatına ve aşk ilişkilerine, ev ve yaşam alanlarının anlamından vatandaşlık algılarına ve beklentilerine kadar hemen hemen tüm uygulama alanlarını da derinden etkilemiştir (Cambefort, 2020; Echegaray, 2021). Belirsizlik (He ve Harris, 2020; Laguna vd., 2020; Chronopoulos vd., 2020), korku (Laato vd., 2020; Patil ve Patil, 2020; Arafat vd., 2020), endişe, gelecek kaygısı ve risk (Henley ve Donovan, 1999; Cameron ve Shah, 2015) gibi durumlarla eşleştirilen Covid-19, yaşlı (Luchetti vd., 2020), kronik hastalığı olan (Bu vd., 2020a) ve yalnız yaşayan bireyleri (Groarke vd., 2020) daha derinden etkilese de tüm yaş, gelir ve meslek gruplarından insanları etkisi altına almıştır. Dünya genelindeki bu kriz ortamı medya araçları ile tetiklenmiş, korkunun hep taze ve canlı kalması

sağlanmıştır. Birçok makalede virüse dair yanlış söylentilerin ve hissedilen korkunun virüsten daha hızlı yayıldığı vurgulanmaktadır (Kilgo vd., 2019; Depoux vd., 2020; Haroon ve Rizvi, 2020).

Pandemi ayrıca ortaya çıkardığı bu korku sonucunda insanların doğa ile ilişkilerini daha derinden düşünmelerini sağlamış, doğaya zarar vermeden de yaşanabileceğini onlara öğretmiştir (Rupani vd., 2020; Hesham vd., 2021). İnsanoğlu mevcut insan-doğa ilişkisinde ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde kendi içine dönüp, aynaya bakabilme fırsatı bulmuştur. Meydana gelen davranışsal ve düşünsel değişikliklerin kalıcı olacağı iddia edilmektedir (Zwanka ve Buff, 2021).

Tüketicilerin sosyal ve psikolojik olarak yaşadığı değişimin dışında, tüketimde önemli etkisi olan ekonomik koşullarda da değişimler ortaya çıkmıştır. Pandemiyle beraber kapanan iş yerleri insanların işsiz kalmasına, finansal açıdan sıkıntıya girmelerine ve hükümet yardımlarıyla geçinmelerine neden olmuştur. Bu durum son on yılda gelişim gösteren sürdürülebilir tüketim davranışını da etkilemiştir (Degli Esposti vd., 2021; Kitz vd., 2021). Sürdürülebilir ürün özünde, hammadde alımından üretime, dağıtımına ve kullanıma, yeniden kullanıma, geri dönüşüme ve nihai olarak elden çıkarılmasına kadar geçen tüm yaşam döngüsünde çevreye en az zarar veren ürünlerdir (Roy, 2000). Diğer bir ifadeyle uzun vadede gelecek nesillerin önemsendiği, çevreyi en az kirleten ve çevreye en az zarar veren ürünler sürdürülebilir ürün olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir ürün tüketiminin çevreye olumlu katkısı bilinmesine rağmen küresel felaketler bu tüketim davranışını olumsuz etkileyebilmektedir (Chae, 2021). Koronavirüse yönelik sosyal, psikolojik ve ekonomik korkularda sürdürülebilir ürünlere yönelik satın alma davranışını yönlendirebilmektedir. Örneğin belirsizlik seviyesi yüksek kişiler belirsizlik seviyesi düşük kişilere kıyasla daha çok sürdürülebilir ürün satın almakta ve daha yüksek çevresel kaygı taşımaktadır (Rallapalli vd., 1994; Chwialkowska vd., 2020). Aynı zamanda Covid-19'dan aşırı derecede korkmanın, insanları çevreyi korumanın önemi konusunda uyurabileceğine ve yeşil tüketim eğilimlerini güçlendireceğine inanılmaktadır (Jian vd., 2020). Mesela, pandemiyle birlikte insanların evdeki kaynaklarını daha iyi yönettikleri, daha yüksek tutumluluk duygusuna sahip olduklarına dair kanıtlar vardır (Amicarelli ve Bux, 2020; Principato vd., 2020; Jribi vd., 2020; Echegaray, 2021). Buna karşın sürdürülebilir ürünleri pahalı bulan, kalite bakımından cazip görmeyen tüketicilerin varlığı da sürdürülebilir tüketim davranışının önündeki engeller olarak görülmektedir (Karimzadeh ve Kašparová, 2021). Sürdürülebilir ürünlerin fiyatına ve kalitesine yönelik bu algılar pandemi öncesinde de zaten vardı (Sarkis, 2020) ancak pandemiyle birlikte bu olumsuz algının çok daha öne çıktığı görülmektedir.

Pandeminin sürdürülebilir ürünlere yönelik tüketici davranışlarına etkilerinin belirlenmesi, bu ürünlerin tüketiciler tarafından tercih edilmesini, doğanın korunmasını ve gelecekteki felaketlerin ihtimalinin azaltılmasına katkı sağlayabilecektir (Rupani vd., 2020; Ben Hassen vd., 2020). Çalışma mevcut koşullar göz önüne alarak sürdürülebilir ürünlere yönelik kısa sürede oluşan tüketici davranışlarındaki değişimi ortaya koymakta ve gelecekteki olası pandemi benzeri felaketlerde oluşabilecek davranış değişimlerine hazırlıklı olunmasını sağlamaktadır. Bu sayede, çevreye zarar verme sonucunda zarar görme ve yaşanan zarar nedeniyle çevreye zarar veren ürünleri kullanma döngüsünden çıkılması olasıdır. Bu bağlamda çalışma, pandeminin sosyal, psikolojik ve ekonomik boyutları dikkate alınarak sürdürülebilir tüketim davranışına etkisi tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Koronavirüs korkusunun psikolojik boyutu

Koronavirüs salgını, dünya genelinde sadece fiziksel sağlık üzerinde değil, aynı zamanda psikolojik sağlık üzerinde de derin etkiler yaratmıştır. Bu salgınla birlikte, insanların yaşadığı korku ve belirsizlikler, psikolojik sıkıntılara yol açan bir dizi faktörü tetiklemiştir. Salgınla birlikte anksiyete, uyku bozuklukları, gelecek kaygıları, sosyal izolasyon hissi ve hatta bazı psikolojik hastalıkların ortaya çıkışı gibi çok sayıda psikolojik sorunun artışı söz konusudur.

Virüse yönelik duyulan psikolojik korku ve bulaş riski insanları farklı tepkiler vermeye zorlamıştır. Oluşan bu psikolojik korku, sürdürülebilir ürün tüketimi, gıda israfı ve plastik ambalaj kullanımını da doğrudan etkilemiştir. Yeniden kullanılan malzemeler, geri dönüştürülmüş ürünler güvensiz olarak algılanırken, tek kullanımlık plastikler cam, kâğıt, karton ve kumaş gibi alternatiflere kıyasla hijyenik açıdan daha üstün olarak algılanmıştır (Scaraboto vd., 2019). Oysaki birçok çalışmada virüsün plastik yüzeylerde çok daha uzun süre yaşayabildiği kanıtlanmıştır (Kampf vd., 2020; Rawlinson vd., 2020;

van Doremalen vd., 2020). Yine de uzun süre evde kalmalara bağlı olarak çevrimiçi alışverişin ve eve siparişlerin artması plastik ambalaj kullanımını arttırmıştır (Sarkodie ve Owusu, 2021). Türkiye’de yazarlar tarafından gözlenen bir durum ise plastik torbaların dışarıdan eve girdiğinde önce bir süre balkonda bekletilmesi ya da üzerlerine kolonya, dezenfektan sıkılmasıdır. Ancak bu davranışın virüsü azaltmak için mi yoksa psikolojik rahatlama sağlamak için mi yapıldığı bilinmemektedir. Uzun dönemli yasaklamalar ile evde geçirilen sürenin artmasından dolayı ev, herkes için yaşamın merkezi haline gelmiştir. Dışarıda yapılan aktivitelerin çoğu evde yapılmaya başlanmıştır.

Alışkanlık ve yaşam tarzlarında da ciddi bir kaymaya neden olan koronavirüs yeniden kullan-at kültürünün canlanmasına yol açmıştır (Vanapalli vd., 2021). Covid-19 korkusu, pandemiden daha büyük sorunlara yol açacak kirliliğin meşru bir zemine oturmasına, sürdürülebilir tüketim davranışlarının ara verilmesine ve doğal kaynakların bozulmasına neden olmaktadır. İnsanlar tek kullanımlık plastiklere daha fazla ve dönüştürülmüş maddelerden yapılmış ambalajlara daha az güvendikçe, kirliliğin önünde bir fırsat olarak görülen sürdürülebilir tüketim küresel bir darbe almaktadır. Pandemi döneminde gıda yönetimi ile ev içi yemek pişirme yöntemlerinde de sürdürülebilir olmayan davranışların benimsendiği görülmektedir. Halen gıda israflarının büyük bir kısmı hanelerden kaynaklanmaktadır (Quested vd., 2013; Møller vd., 2014; McCarthy vd., 2018). Gıda israfı, aile büyüklüğünden, ailedeki çocuk sayısından, satış yerlerinin yakınlığından, fiyat indirimlerinden, bilişsel ve sosyo-ekonomik faktörlerden etkilenmektedir. Örneğin, işsiz olanların öğrenci ve çalışan kişilere kıyasla daha az gıda israfında buldukları; büyük miktarlarda gıdayı yüksek indirimli fiyatlarla alanların ise daha fazla israfta buldukları; geniş ailelerin yemek artıklarını daha fazla değerlendirmesinden dolayı daha az gıdayı israf ettikleri; kendiliğinden eve kapananların ve bilişsel olarak kendini izole edenlerin daha az yiyeceğe sahip olduklarını düşündükleri, bu yüzden daha fazla yiyecek satın aldıkları, buna bağlı olarak daha fazla gıda israf ettikleri görülmektedir (Pappalardo vd., 2020; Everitt vd., 2021; Amicarelli vd., 2021; Filho vd., 2021). Evsel gıda atıkları şimdi ve gelecekte atık yönetim programlarının ele alması gereken en önemli sürdürülebilirlik sorunlarından biri olarak görülmektedir. Ancak gıda israfının hiçbir zaman sona ermeyeceğini, insanların buzdolabında unuttukları, bozulan yiyeceklerin her zaman olacağını veya indirimler ve diğer pazarlama stratejilerinden etkilenerek gereksiz ürün alımının daima olacağını ileri sürenlerde vardır (Burlea-Schiopoiu vd., 2021).

Hem gıda atığını hem de tek kullanımlık plastik ambalaj seçimini koronavirüse yönelik psikolojik korku tetikleyen gibi görünse de pazarlama stratejilerinin, indirimlerin, aile tipinin, demografik faktörlerin ve öz bilincin de etkisi olduğu söylenebilir. Bu yüzden sürdürülebilir tüketim davranışı çok boyutlu ve her bir boyutun birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir davranış biçimidir. Bir kişinin tek başına, sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemesi veya bu kararı vermesi olası görünmemektedir. Sürdürülebilir tüketim davranışında kontrol edilmeyen, şimdiye kadar göz ardı edilmiş birden çok unsurun etkisini görmek mümkündür. Bu unsurların olası etkileri halen araştırılmaya muhtaçtır. Evde geçirilen zamanın artması evdeki yiyecek stok miktarını etkilemiş, insanların panik duygusuyla hareket etmelerine neden olmuştur. Çevrimiçi alışverişin sağladığı kolaylık bir yandan insanların psikolojik korkularını hafifletirken öte yandan virüs kaynaklı ekonomik korkuya kaynaklık etmiştir (Hall vd., 2020; Loxton, 2020). Aşağıdaki başlıkta pandemi döneminde tüketicilerin yaşadığı ekonomik korkunun nedenleri ve sonuçları tartışılmaktadır.

Koronavirüs korkusunun ekonomik boyutu

Tecrit edilen hayatlar, alışkın olduğumuz sosyal hayattan uzaklaşma ve kısıtlanmış hissi tüketicilere kontrolü kaybettiklerini hissettirmiş ve bu belirsizlik ortamında neler olabileceğini kestiremeyen tüketiciler yeniden kontrolü ellerine alabilmek için bazı irrasyonel davranış örnekleri sergilemişlerdir (Arafat vd., 2020). Stok yapma, ihtiyaç fazlası alımlar, rafların boşalması, bazı ürünlerin karaborsa satımı, yaşanan bu sosyal ve ekonomik korkunun bir sonucu olarak görülmektedir. Pandemi sürecinde fiyatların artmasından endişe duyan tüketiciler (Wang vd., 2020b) daha seyrek markete gitmeler de daha fazla miktarda satın almada bulunmuşlardır (Laguna vd., 2020; Ben Hassen vd., 2021; Hesham vd., 2021). Geçen yılın aynı dönemine denk gelen harcama verileri bunu doğrulamaktadır. İşlem sayısında düşüş olmasına rağmen işlem hacmindeki artış tüketicilerin stok yaptıklarını ortaya koymaktadır (Hall vd., 2020; Watanabe ve Omori, 2020). Fiyat artışlarının yanı sıra tedarikte yaşanan sıkıntılardan dolayı

tüketicilerin aradıkları malları bulamama korkuları da bu stok yapma davranışının bir nedeni olarak görülmektedir (Baker vd., 2020; Laato vd., 2020).

Ekonomik korkunun etkisini arttıran bir diğer etken ise fiyatlar artarken işten çıkarılma ve gelirsiz kalma ihtimalidir. Her ne kadar bazı ürünler için talep artışları olsa ve marketlerde ürün bulunamaz duruma gelinse dahi özellikle hizmet sektörüne yönelik kısıtlamalar birçok işletme ve çalışanı etkilemiştir. Restoran, otel, tiyatro gibi hizmetlerin kısmen veya tamamen uzun süreler kapalı kalması, insanların diğer ihtiyaçlarını önceliklendirmesi bu sektörlerde küçülme veya kapanmaya sebep olmuştur. Pandemi nedeniyle harcamalarda artış gözlemlenmesine rağmen kısıtlamalar nedeniyle işten çıkarılma da ekonomik korkuyu arttırmıştır (Chetty, 2020; Coibion vd., 2020; Hassan vd., 2020).

Koronavirüs korkusunun sosyal boyutu

Yeni koronavirüs insanları kendileri, çevreleri ve yaşamları hakkında yeniden düşünmeye sevk etmiş (Mehta vd., 2020; Janssen vd., 2021; Degli Esposti vd., 2021), birbirinden uzak kalan insanlar bu felaketi bazen doğanın bir intikamı (Harvey, 2020), bazense yeni ahlaki davranışlar geliştirmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir (Britto, van Slyke ve Francis, 2011; Chan, 2017; Shah vd., 2020). Sosyal korku insanları, aileleri ve sevdikleri için daha fazla endişelendirmiş, buna dayalı olarak maske, siperlik, eldiven, dezenfektan ve temizlik ürünleri kullanımlarını artırmışlardır. Pandeminin en büyük sosyal etkisi, sosyal mesafe ve karantina zorunluluklarından dolayı kişilerin birbirlerinden uzak kalması, evlere kapanması, hiçbir sosyal aktiviteye katılamaması, sosyalleşememesi ve iletişim kopukluğu yaşaması yönünde olmuştur. Ayrıca hastalanma veya ölme korkusu, kişinin kendi sağlığından ve sevdiklerinin sağlığından korkması, virüsü diğer insanlara bulaştıran bir “süper yayıcı” olarak damgalanma korkusu da koronavirüs kaynaklı sosyal etkiler arasındadır (Di Renzo vd., 2020).

Virüs korkusunun sosyal boyutunda can sıkıntısı, moral bozukluğu, enfeksiyon korkusu, karantina süresinin belirsizliği gibi unsurlar yer almaktadır. Virüs kaynaklı sosyal korku, insanların ekonomik yönlü davranışlarına da etki etmektedir (Kenneth-Hensel vd., 2012). Örneğin, bulaş riskini minimize etmek için daha az markete gitmek, kalabalık alışveriş yerlerinden uzak durmak, kasada beklemek yerine ödemeyi cepten veya uzaktan yapmak, karşılaştığı insanlarla daha az sohbet etmek, markete ailece değilde ailenin tek bir üyesinin gitmesi, en yakınındaki veya en az kalabalık olan marketi tercih etmek, büyük alışveriş yerlerinden çok küçük bakkallara gitmek sosyal korkunun yönlendirdiği yeni davranış biçimleridir. Bu durum korku ile tüketici davranışları arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir (Larson ve Shin, 2018).

Virüs kaynaklı hem psikolojik hem de sosyal ve ekonomik korkunun tüketici tercihlerini etkilediği alanların başında sürdürülebilir ürünlerin tüketimi gelmektedir. Büyük ölçekli salgınların yalnızca insanları etkilemediği, çevreyi, doğayı ve hatta hayvanları da etkilediği görülmektedir. Bu bakımdan salgın dönemlerinde çevre yanlısı satın almaların ve sürdürülebilir tüketim ürünlerine olan ilginin artması, geri dönüştürme, atıkları ayrıştırma gibi gönüllü davranışların sergilenmesi, döngüsel ekonomiye daha fazla katkı sağlama, toplumsal pazarlama uygulamalarının tüketicilerce ödüllendirilmesi gibi destekler hız kazanmıştır (Cambefort, 2020). Aynı zamanda tüketim karşıtlığı, gönüllü sadelik, marka boykotları, küresel yerine yerel satın alma gibi davranışlara da sebebiyet vermektedir. Hatta yeni alternatif tüketim arayışı tüketicileri yeşil, organik ve sürdürülebilir ürünleri almaya teşvik edebilmektedir (Cambefort, 2020).

Sürdürülebilir tüketim

Covid-19 pandemisiyle birlikte tüketicilerin sürdürülebilir ürünlere olan ilgilerinin nasıl değiştiğini ve bu pandeminin sürdürülebilir tüketimi nasıl etkilediğini ele alan çalışmaların sayısında artış gözlemlenmektedir. Bu çalışmalarda, Covid-19 döneminde yeşil gıda alımları (Qi vd., 2020), yeşil gıda alımındaki niyet-davranış boşlukları (Padel ve Foster, 2005; Young vd., 2010; Joshi ve Rahman, 2015; Qi vd., 2020), yeşil kimya ilkesiyle üretilen ve çevresel etkisi daha az olan sürdürülebilir sabun tüketimi (Chirani vd., 2021), petrol bazlı ambalajlar yerine yenilenebilir ve biyolojik olarak parçalanabilen ambalaj malzemelerinin kullanımı (de Oliveira vd., 2021), gıda israfı (Ben Hassen vd., 2021; Schmitt vd., 2021; Amicarelli vd., 2021; Burlea-Schiopoiu vd., 2021), atık yönetimi (Sarkodie ve Owusu, 2021), gıda satın alma ve ev içi yemek pişirme yönetimi (Principato vd., 2020; Bender vd., 2021), evsel gıda

atıklarının miktarı ve yapısı (Everitt vd., 2021) gibi konular ele alınmaktadır. Bu çalışmaların hepsinde sürdürülebilir tüketimin farklı bir yönü ele alınmış, sürdürülebilir tüketime olan katkının sonuçları tartışılmıştır. Sürdürülebilir tüketim; çevresel tüketim, yeşil tüketim, sorumlu tüketim, sosyal tüketim gibi farklı adlarla isimlendirilse de aynı anlamı ifade eden “çevreyi merkeze alarak yapılan” tüketim anlatılmaktadır. Bu anlamda araştırmacılar sürdürülebilir tüketimin kapsamı ve tanımı konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da genel olarak odak noktasının uzun vadede gelecek nesiller olduğu ve benliğin çıkarlarının ötesinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda hemfikirdirler (Chae, 2021).

Sürdürülebilirlik kavramı yavaş ilerler, miyoptur, düzensizdir ve kolayca sürdürülebilir olmayan uygulamalara kayabilir. Bunun için kalıcı, uzun vadeli sürdürülebilir uygulamalara ihtiyaç vardır (Sarkis, 2020). Sürdürülebilir tüketim ve davranış kalıplarının devamlılığı pandemiyle beraber ciddi bir teste tabi tutulmuştur. Bu davranış biçimlerinin uzun vadedeki kalıcılığı için devletlerin, yerel yönetimlerin, işletmelerin, tüketicilerin ve halkın desteğine ihtiyaç bulunmaktadır. Domino etkisi yaratacak bu desteğin ve karşılıklı iş birliğinin pandemi sonrasında meyvelerinin alınacağı düşünülmektedir. Aksi halde daha önceki krizlerde olduğu gibi bu krizde de toplumun ekonomik ve sosyal olarak toparlanma isteği çevresel sürdürülebilirlik çabalarını yavaşlatabilir ya da baltalayabilir. Hatta kriz sonrası artarak büyüyen çevresel sorunlara dahi neden olabilir.

Koronavirüs pandemisi tüketicilerin sürdürülebilir tüketim üzerindeki tutum ve tercihlerini değiştirmeye başlamıştır. Gençlerin, eğitilmiş bireylerin ve kadınların daha çevreci tutum sergiledikleri (Degli Esposti vd., 2021), İspanya ve Romanya’daki genç yetişkinlerin ise pandemi döneminde yerel ve sürdürülebilir ürünlere özel ilgi gösterdikleri görülmüştür (Alexa vd., 2021). Bu anlamda tüketicilerin artık sadece markaya veya fiyata dayalı karar vermedikleri aynı zamanda çevresel, etik ve sosyal açıdan daha sürdürülebilir ürünleri tercih ederek, değerlerine uygun bir tüketim biçimi benimsedikleri görülmektedir (Griskevicius vd., 2010). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen halen dünya genelinde sürdürülebilir tüketimin payı istenilen düzeyde değildir (Bray vd., 2011). Bunun nedeni olarak müşterilerin sürdürülebilirlikten ziyade iyi fiyatı ve kendi ev ekonomilerini düşündükleri gösterilebilir (Achon vd., 2017). Tüketiciler salgın döneminde kendi düşüncelerini daha çok önemsemekte ve daha çok benmerkezci davranışlar sergilemektedirler (Todd vd., 2015). Çünkü yeşil tüketim, organik gıda alımı veya sürdürülebilir tüketim davranışları tüketicilerin hem fedakâr hem de bencil amaçlarla yaptıkları davranış biçimidir (Septianto ve Kemper, 2021). Başka bir çalışmada da ‘*gerçek hayatta sürdürülebilir olmanın tüketiciler için temel bir endişe olmadığı*’ vurgulanmaktadır. Tüketiciler çevresel motivasyonlardan ziyade sosyal, kültürel ve finansal belirleyicilerden daha fazla etkilenmektedir (Karimzadeh ve Kašparová, 2021). Ayrıca sürdürülebilir ürünlere erişim zorluğu, bu ürünlerdeki kalite düşüklüğü algısı (Nuttavuthisit ve Thøgersen, 2017) ve yüksek fiyatlar, sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemeyi zorlaştırmaktadır (Septianto ve Kemper, 2021). Birçok çalışmada Birleşmiş Milletlerin ortaya koyduğu sürdürülebilir hedeflerin salgın döneminde tersine döndüğü, bu hedeflerin işlemediği hatta etkisiz hale geldiği vurgulanmaktadır (Naidoo ve Fisher, 2020; Perkins vd., 2021; Echegaray, 2021).

Toplumun mecburi yaşam tarzı değişikliklerine bağlı olarak ortaya çıkan geçici olumlu çevresel etkilerin pandemiden sonraki daha geniş sürdürülebilirlik geçişine rehberlik etmeyeceği söylenebilir (El-Zowalaty vd., 2020). Covid-19’un gözle görülür olumlu çevresel etkilerine rağmen, evsel ve tıbbi atık miktarının endişe verici düzeyde artması (Zambrano-Monserrate vd., 2020), online sipariş ve eve teslim hizmetlerinin artışından kaynaklı ambalaj atıkları (Chenarides vd., 2021; Filho vd., 2021), gereksiz tüketime bağlı olarak ortaya çıkan gıda israfları (He vd., 2021) su tüketimindeki bilinçsiz davranışlar (Liu ve Song, 2020), plastiğe olan artan bağımlılığımız (Chua, 2020; Vanapalli vd., 2021) sürdürülebilirlik çabalarına engel olmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, maskelerin ve kişisel koruyucu ekipmanların gelişi güzel çevreye atıldığını (Mallick, 2021), hastanelerin pandemi öncesine göre çok daha fazla miktarda tıbbi atık ürettiğini, evde geçirilen zamanın artmasına bağlı olarak gıda israfının (Burlea-Schiopoiu vd., 2021) ve plastik ambalaj kullanımının (Vanapalli vd., 2021) arttığını vurgulamaktadır.

Yalnızlık

Koronavirüs adını duymaya başladığımız günden bu yana uygulanan yasaklar, uzun süreli kapanmalar ve sürekli olarak yinelenen ‘evde kal’ çağrıları kişilerin hayatlarını derinden etkilemiş ve belki de çoğu

kişi bu deneyimi ilk kez tecrübe etmiştir. Virüsün yayılmasını önlemek için sosyal etkileşimi azaltmak amaçlanmış, bu bağlamda insanlar yalnız yaşamaya, kısıtlı ölçüde sosyal olmaya teşvik edilmiş veya zorlanmıştır. Gerçek ve istenen sosyal etkileşimdeki tutarsızlık olarak adlandırılan yalnızlık (Perlman ve Peplau, 1981), kişide depresyon, stres ve anksiyete (Torales vd., 2020) gibi birçok fiziksel ve ruhsal hastalıkların meydana gelmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte kişilerin çok daha kötü fiziksel ve zihinsel duruma gelmesine neden olan yalnızlık, ölüm riskini de arttırıcı bir unsur olarak görülmektedir (Holt-Lunstad vd., 2015). Daha çok yalnız olan bireylerin yaşlı bireyler olduğu düşünülse de yalnızlığı yaşlılıkla eşdeğer tutmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Yalnızlık, pandemiden öncede varolan bir gerçektir (Cacioppo ve Cacioppo, 2018) ancak yaşanan pandemiyle birlikte bu yalnızlığın şiddetinin arttığını ve daha geniş bir yaş grubuna dağıldığı söylenebilir. Örneğin okul çağındaki çocukların, ergenlerin ve genç yetişkinlerinde pandemi döneminde yalnızlık yaşadıkları yapılan çalışmalarca ortaya konulmuştur (Luhmann ve Hawkley, 2016; Hammond vd., 2018).

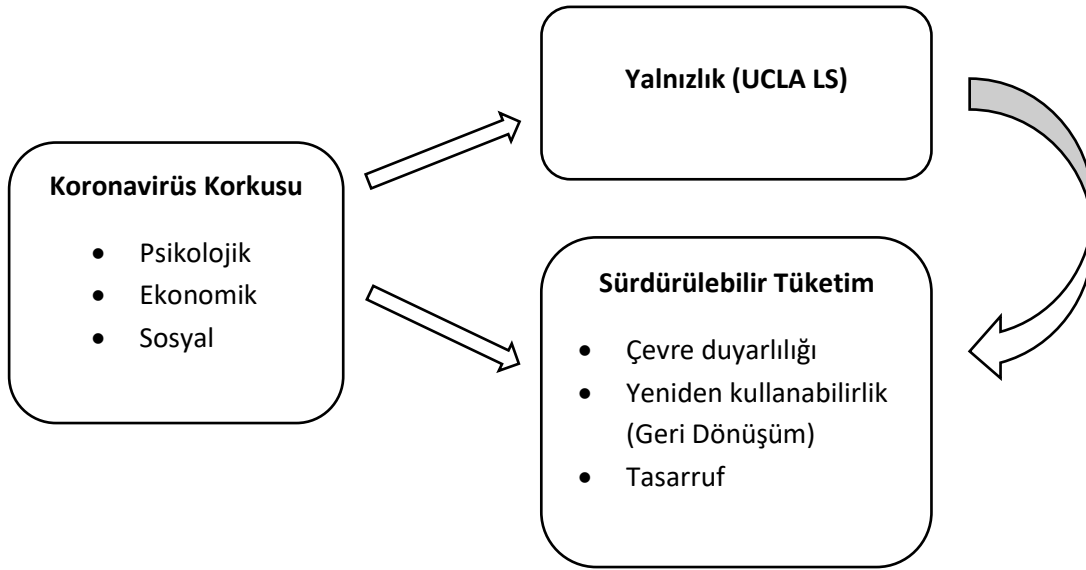
Covid-19 pandemisinin psiko-sosyal etkisi olan yalnızlık öncelikli bir konudur. Bu konunun derinlemesine araştırılması, yalnızlığı azaltacak faktörlerin belirlenmesi, pazardaki ürün ve hizmetlerin hangi özelliklerinin kişilerin aidiyet hislerini artırabileceğinin ortaya konulması gerekmektedir. Yalnızlık ile sürdürülebilir tüketim arasında bağlantı kuran çalışmaların azlığı, konuyu araştırmaya değer kılmaktadır. Sosyal olarak dışlanmış ve yalnız tüketiciler – ki bunlar daha çok yaşlı gruplar olmaktadır – daha çok insanileşmiş markaları tercih etmekte, tüketim tercihlerinde yeşil tüketim, sürdürülebilir tüketim gibi amaçlı davranışı benimsemekte (Gao ve Mattila, 2015; Guo vd., 2020) ve daha büyük grupların küçük bir parçası olmayı istemektedirler (Baumeister vd., 2013; Chen vd., 2017). Bu durum, bazı tüketim ürünlerinin yalnız insanların hayatlarına anlam kattığını ve onların yalnızlığını azalttığını göstermektedir (King vd., 2006; Wang vd., 2021). İnsanlar, hayatta daha büyük anlamlar deneyimleyerek daha fazla mutluluğa ulaşırlar (King vd., 2006) ve mutlu insanların çevreci tutum sergileme eğilimleri daha fazla olmaktadır (Nisbet vd., 2011; Venhoeven vd., 2017). Bu yüzden çevre yanlısı bir tutum sergileme ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir. Çevreci faaliyetler yaşamın anlamını arttırmakta ve yaşamın daha anlamlı hale gelmesi bireylerin yalnızlığını azaltmaktadır. Yani yaşamdaki anlamın, çevresel katılım ve yalnızlık arasındaki ilişkinin altında yatan temel bir güdü olduğu görülmektedir (Jia vd., 2021). Kişilerin çevreye katkı sağladığını düşündüğü (imza kampanyası düzenleme, geri dönüşüm vb.) faaliyetler yaşamına anlam katmakta ve kişiye daha büyük bir amaç etrafında toplanan diğer insanlarla bir arada olduğunu hissettirmektedir (Schwartz vd., 2009; Rudow vd., 2014). Yalnız insanların daha çok kendini onaylama ve sosyal olarak çevrelerini genişletme ihtiyacının (Wang vd., 2021) oluşan birlik hissiyle azaltılması olasıdır. Bu durum yalnız bireylerin, ürünlere yüklenen anlam aracılığıyla yaşamlarına anlam katabileceklerini ve tüketim ritüellerinin insanların yalnızlığını azaltabileceğini vurgulamaktadır (Wang vd., 2021).

Yalnızlığın etkileri ve yalnızlıkla ilgili başa çıkma stratejileri kişiye göre farklılık gösterse de tüketimin sorumlu yanı, insanlara kendilerini iyi hissettirmekte, çevre ve gelecek nesiller için ‘iyi bir şey’ yaptıklarına inanmalarını sağlayarak onların aidiyet hislerini güçlendirmektedir. Sürdürülebilir tüketimin, yalnızlığın önemli bir yordayıcısı olup olmadığı sorgulanmaya muhtaçtır.

Yöntem

Covid-19 pandemisinin, tüketicilerde satın alma alışkanlıkları üzerinde etkili olması beklenen yalnızlaşmaya ve küresel çevrenin, doğal dengenin önemi anlayarak sürdürülebilir alışverişe yönelme konusunda etkili olabileceği değerlendirilmektedir. Çalışmanın modeli Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Araştırmanın modeli

Çalışmada geliştirilen hipotezler aşağıda verilmiştir:

H1a: Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden psikolojik unsurun yalnızlık üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

H1b/1c/1d: Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden psikolojik unsurun sürdürülebilir tüketim unsurlarından çevre duyarlılığı (1b) / yeniden kullanılabilirlik (1c) / tasarruf (1d) üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

H2a: Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden ekonomik unsurun yalnızlık üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

H2b/2c/2d: Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden ekonomik unsurun sürdürülebilir tüketim unsurlarından çevre duyarlılığı (2b) / yeniden kullanılabilirlik (2c) / tasarruf (2d) üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

H3a: Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden sosyal unsurun yalnızlık üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

H3b/3c/3d: Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden sosyal unsurun sürdürülebilir tüketim unsurlarından çevre duyarlılığı (3b) / yeniden kullanılabilirlik (3c) / tasarruf (3d) üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

H4a/4b/4c: Yalnızlığın sürdürülebilir tüketim unsurlarından çevre duyarlılığı (4a) / yeniden kullanılabilirlik (4b) / tasarruf (4c) üzerinde önemli seviyede etkisi vardır.

Araştırma, yazında birçok farklı açıdan değerlendirilen koronavirüs pandemisinin, tüketicilerde oluşturduğu korkunun yalnızlık ve sürdürülebilir tüketim davranışına etkisini incelemektedir. Bu maksatla; koronavirüs korkusu ölçeğinde Arpacı, Karataş ve Baloğlu'nun (2020)'nin, yalnızlık ölçeğinde Yıldız ve Duy (2014)'ün ve sürdürülebilir tüketimde ise Dursun, Tümer Kabadayı ve Tuğer (2018)'in çalışmalarından istifade edilmiştir. Ölçeklerdeki bazı İngilizce ifadeler öncelikle dile hâkim kişiler tarafından çeviri-geri çeviri yöntemiyle Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Anket öncelikle pilot çalışma olarak 10 sonrasında 40 kişi üzerinde denenmiştir. Pilot çalışmalar neticesinde ankette düzenlemelere gidilmiştir.

Anket 5 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni hal ve meslek) hakkında sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde, tüketici davranışlarına da etki edebileceği değerlendirilen pandemiye ilişkin sorular yer almaktadır. Üçüncü bölüm koronavirüs korkusu, dördüncü bölüm yalnızlık ve beşinci bölüm ise sürdürülebilir tüketim davranışına dair sorular içermektedir. İlk iki bölümde kategorik seçenekler ile 15 ifade bulunmaktadır. Üç, dört ve beşinci

bölümde ise 5’li likert yönetimi tercih edilmiş ve analizlerde “kesinlikle katılmıyorum” 1, “katılmıyorum” 2, “Ne katılıyorum ne de katılmıyorum” 3, “katılıyorum” 4, “kesinlikle katılıyorum” 5 değeri almıştır. Üçüncü bölümde koronavirüs korkusuna yönelik psikolojik faktör için 5, sosyal faktör için 4, ekonomik faktör için ise 3 ifade ile toplam 12 ifade, dördüncü bölümde yalnızlık faktörü için 4 ifade ve beşinci bölümde sürdürülebilir tüketime yönelik çevre duyarlılığı faktöründe 4, yeniden kullanılabilirlik için 4, tasarruf faktöründe ise 3 ifade ile toplam 11 ifade bulunmaktadır. Anket toplam 42 ifadeden meydana gelmiştir.

Anketin ana kütlesi Türkiye’deki tüketiciler olmakla birlikte maliyet ve zaman kısıtları nedeniyle tüm bireylere ulaşım mümkün değildir. Bu nedenle kolayda örnekleme yöntemiyle anketin doldurulması sağlanmıştır. Anket, daha fazla kişiye ulaşması ve pandemi kısıtlamalarına uyulmak maksadıyla çevrimiçi olarak tasarlanmış, 18 Mart – 10 Mayıs 2021 tarihleri arasında doldurulmak üzere internet sosyal medya grupları, forumlar aracılığıyla yayılmıştır. 431 kişi tarafından doldurulan anketlerde kontrol soruları vasıtasıyla yanlış, hatalı doldurduğu tespit edilen 27 anket değerlendirme dışı bırakılmış toplam 404 anket ile analizler gerçekleştirilmiştir. Minimum örneklem sayısı için her bağımsız değişken için 15 katılımcı olması ve N (evren büyüklüğü) $> 50 + 8 B$ (bağımsız değişken sayısı) olması (Tabachnick ve Fidell, 2007) önerilmektedir. Bu bağlamda, katılımcı sayısının yeterli olduğu sonucuna varılmaktadır. Anketlerin uygulanması için Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 30.06.2022 tarih ve 04.07.2022.185074 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Bulgular

Demografik bulgular

Çalışmaya katılan kişilerin demografik bilgileri incelendiğinde cinsiyet ve medeni hal olarak yaklaşık eşit katılım sağlanmıştır. 19-29 yaşındaki kişiler yaklaşık %40 ile yaş açısından büyük gruptur. Ayrıca katılımcıların yarısı kamu sektöründe çalışmakta, lisans ve üstü eğitime sahip kişiler katılımcıların %80’inden fazlasını oluşturmaktadır. Demografik bilgiler Tablo 1.’de görülmektedir.

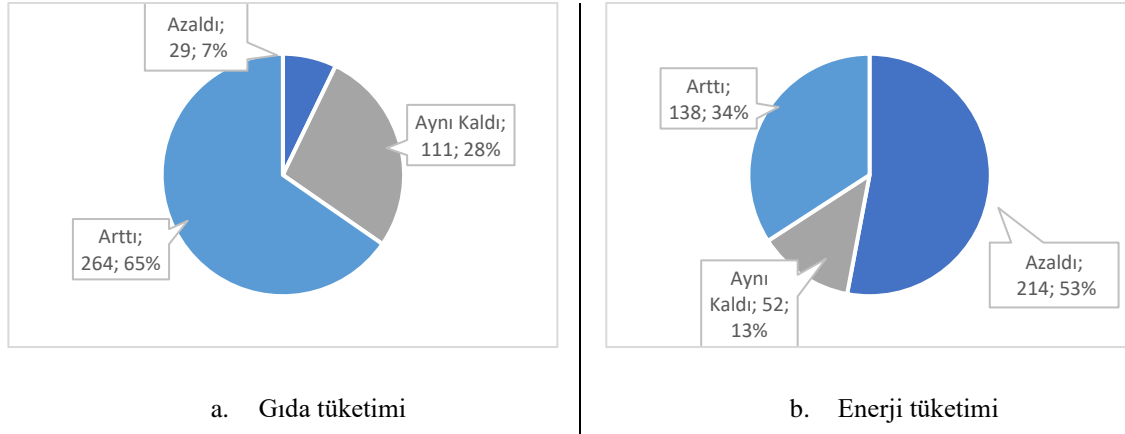
Tablo 1: Demografik veriler

	Frekans	Yüzde
Cinsiyetiniz		
Kadın	207	51,2
Erkek	197	48,8
Toplam	404	100
Yaşınız		
18 ve altı	12	3,0
19-29	159	39,4
30-39	108	26,7
40-49	80	19,8
50-59	37	9,2
60 ve üstü	8	2,0
Toplam	404	100
Medeni Hal		
Evli	196	48,5
Bekar	208	51,5
Toplam	404	100
Eğitim Durumu		
İlköğretim	2	0,5
Lise	30	7,4
Ön Lisans	43	10,6
Lisans	146	36,1
Yüksek Lisans/Doktora	183	45,3
Toplam	404	100
Meslek		
Özel Sektör	62	15,3
Kamu	203	50,2
İşsiz	13	3,2
Öğrenci	109	27,0
Ev Hanımı	10	2,5
Emekli	7	1,7
Toplam	404	100

Covid-19 pandemisine yönelik tanımlayıcı bulgular

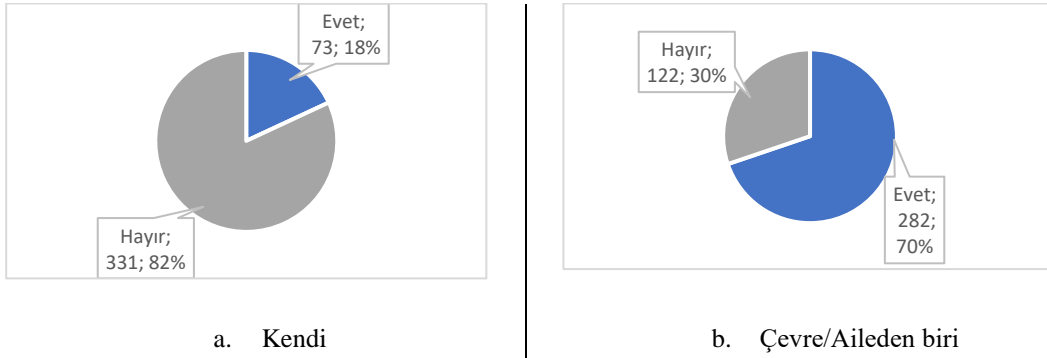
Covid-19 pandemisi, hükümetler tarafından getirilen kısıtlamalar tüketicilerin uzun süreleri evde geçirmelerine neden olmaktadır. Evde geçirilen süre göz önüne alındığında gıda tüketiminde katılımcıların %65'ini oluşturan 264 kişinin gıda tüketiminde artış gözlenmiştir. Bu süreçte katılımcılarının %53'ünü oluşturan 214 kişinin enerji tüketimi azalmıştır.

Şekil 2: Evde kalınan süre boyunca (kısıtlamaların olduğu zamanlarda) evsel tüketim

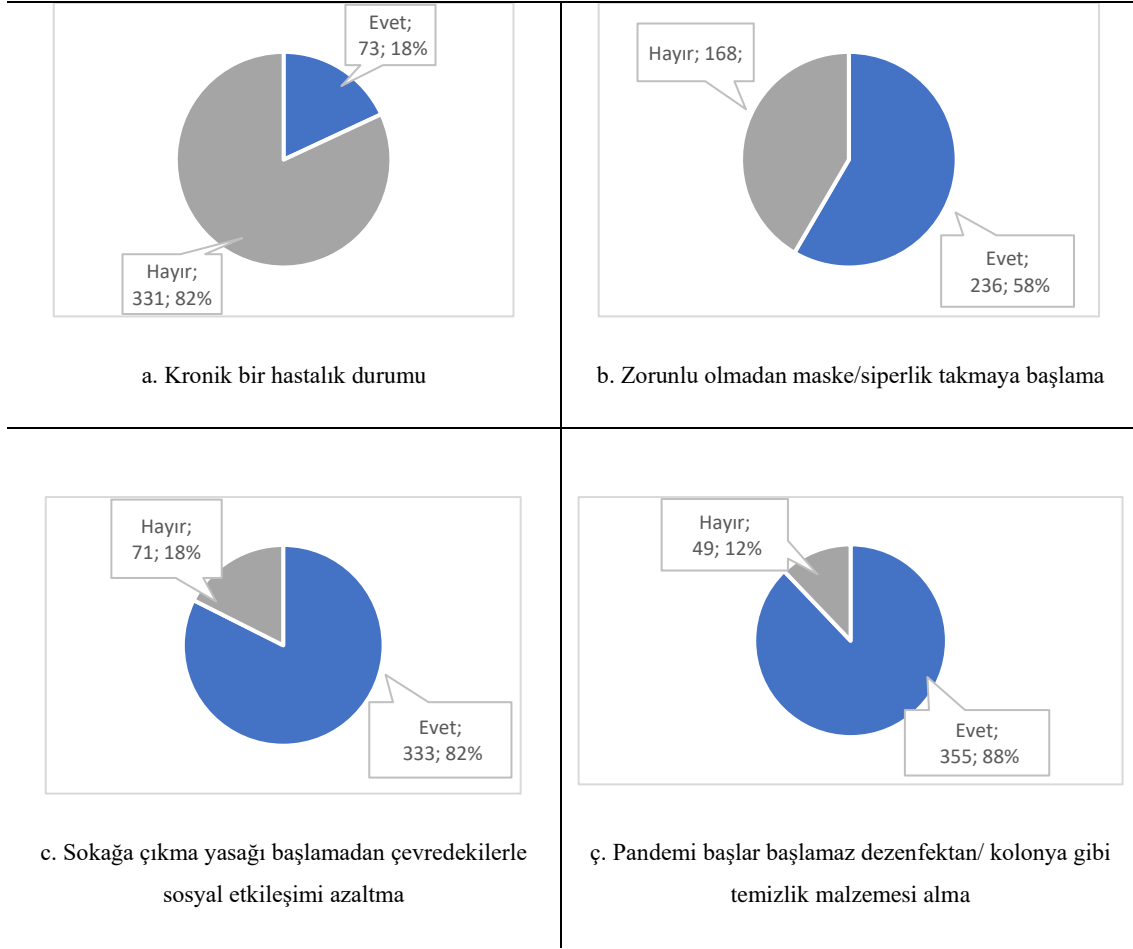
Katılımcıların anket gerçekleştirildiği dönemde yaklaşık %80'i koronavirüse yakalanmamış olmakla birlikte %70'inin çevresindeki veya ailesindeki bireylerden koronavirüse yakalananlar olmuştur.

Şekil 3: Koronavirüse yakalanma durumu

Tüketicilerin davranışlarında etkili olabilecek durumlardan bir tanesi de sağlık durumlarıdır. Koronavirüs salgınında özellikle kronik rahatsızlığı olan kişiler daha fazla risk altında bulundular. Buradan yola çıkarak, eğer toplumda pandemiye yönelik yeterli bilinç oluşmadığı durumda maske, dezenfektan ve sosyal etkileşimi azaltma gayretlerinin kronik hasta sayısına yakın olması beklenebilmektedir. Katılımcılardan elde edilen verilere göre, kronik hasta sayısı yalnızca %18 olmasına rağmen zorunlu olmadan maske/siperlik takma oranı %58, dezenfektan alımı %88, ve sokağa çıkma yasağı olmadan sosyal etkileşimi azaltma ise %82 oranındadır.

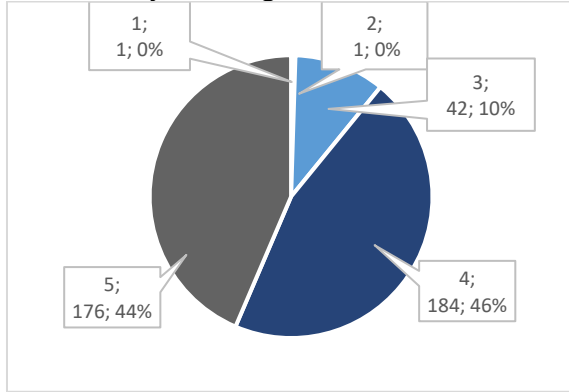
Şekil 4: Kronik hastalık durumu ve alınan önlemler

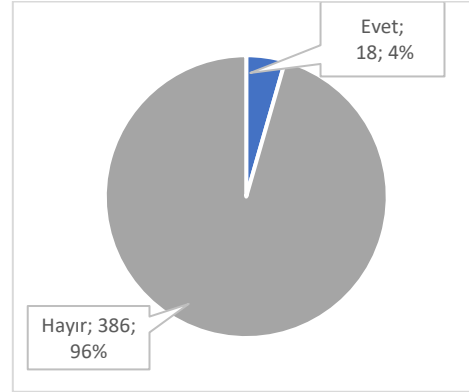
Tüketicinin koronavirüs korkularının yansımaları olarak kabul edilebilecek davranış sıklıkları incelenerek Şekil 4.'te gösterilmiştir. Burada görülen bilgiler çerçevesinde katılımcıların büyük bir bölümünün koronavirüs konusunda yeterli bilince sahip olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Aynı zamanda bu durum katılımcıların kendisi tarafından 1- Hiç bilinçli değilim ile 5-Oldukça bilinçliyim arasında sıralanması istendiğinde %90'nının 4 ve 5'i işaretlediği Şekil 5.'te görülmektedir. Diğer bir ifadeyle katılımcıların gösterdiği davranışlar ve kendi değerlendirmeleri bilinç seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Koronavirüs konusunda bilinçli kişilerin, sağlık konusunda gösterdikleri hassasiyeti çevre ve toplum sağlığı konularında da duymaları olasıdır. Bu bağlamda sürdürülebilir tüketime yönelik katılımcıların önemli kısmının eğiliminin olumlu olması beklenebilir.

Tüketici satın alma davranışlarında önemli olan diğer bir unsurda gelir kaybı yaşanmasıdır. Pandeminin ekonomileri etkilemesi nedeniyle kişilerin işsiz kalmaları veya ücretsiz izne çıkarılmaları olasıdır. Katılımcıların pandemi sürecinde işsiz kalma veya ücretsiz izne çıkma durumları Şekil 5'te görülmektedir. Katılımcıların yalnızca %4'ü işsiz kalmış veya ücretsiz izne ayrılmıştır. Rakamın bu şekilde çıkmasının sebebinin başlıca sebebi katılımcıların %85'inin kamuda çalışanlar, öğrenciler, işsizler ve ev hanımlarında oluşması olduğu değerlendirilmekte birlikte hükümetin işten çıkarma yasağı gibi aldığı bazı önlemlerin etkili olması olasıdır. Pandemi sürecinde iş kaybetme ve ücretsiz izne çıkarılma durumu Şekil 6.'da görülmektedir.

Şekil 5: Hastalıktan koruma ve önlem alma konularında katılımcıların kendi bilinç düzeylerini değerlendirmesi

Şekil 6: Pandemi sürecinde işini kaybetme/ücretsiz izne çıkarılma

Faktör analizi ve hipotez testleri

Anketten elde edilen verilere uygulanan keşifsel faktör analizi neticesinde %72,756 açıklayıcılığa sahip olan sahip özdeğeri 1'den büyük 6 faktör elde edilmiştir. Yük dağılımının daha dengeli olması için varimax döndürme yapılmıştır. Açıklayıcılığı aynı kalmakla birlikte daha dengeli bir dağılım olduğu gözlenmiştir. İşlemlerin sonucunda koronavirüs korkusu altındaki sosyal değişkenini ölçmeye yönelik 4 ifadeden 3'ü birden fazla faktöre dağılmış olması nedeniyle çıkarılmış, 1 ifade ise psikolojik değişkeni ifadeleriyle bir arada yer almıştır. Ayrıca sürdürülebilir tüketim altında yer alan tasarruf değişkenine yönelik 3 ifadeden birden fazla faktöre dağılması nedeniyle çıkarılmıştır. Keşifsel faktör analizi neticesinde ifadelerin bazıları çıkarılmış ve faktör sayısında azaltma yapılmıştır.

Keşifsel faktör analizinin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,834 ve Bartlett Sphericity testi sonucu 5952,668 ($p < 0,001$) olarak bulunmuştur. KMO değerinin 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett Sphericity değerinin $p < 0,001$ 'nin altında anlamlı olması nedeniyle faktör analizi yapılmaya uygun olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda bazı ifadelerin çıkarılması nedeniyle öncesinde geliştirilen hipotezlerden H1d, H2d, H3a/3b/3c/3d ve H4c çalışmadan çıkarılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçüm modelinin uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde ($p \leq 0,05$, $2 < \chi^2/df \leq 5$, $0,05 < RMSEA \leq 0,09$, $0,85 \leq GFI < 0,90$, $0,85 \leq AGFI < 0,90$, $0,95 \leq CFI < 0,97$, $0,90 \leq TLI < 0,95$) olduğu görülmüştür (MacCallum vd., 1996:134; Hu ve Bentler, 1999: 27; Schermelleh-Engel vd., 2003: 52). Ölçek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, güvenilirliği ve geçerliğinin testinde Ortalama Açıklanan Varyans (Average Variance Extracted, AVE), Kompozit Güvenirlilik (Composite Reliability, CR) ve güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alfa) değerlerine bakılmıştır. Yakınsak geçerliliğin göstergesi olan AVE değerinin yazında 0,50'den büyük olmasından bahsedilmiştir (Fornell ve Larcker, 1981). Bununla birlikte değişkenlerin iç tutarlılığını gösteren CR ve Cronbach's Alfa değerinin 0,70'in üzerinde olması önerilmektedir (Hair vd., 2014). Çalışmada, faktör yükleri ve AVE değerlerinin tamamının 0,60 değerinden fazla olduğu, CR ve Cronbach Alfa değerlerinin ise 0,70'den fazla olduğu Tablo 2.'de görülmekle birlikte tüm ölçüğe ilişkin Cronbach's Alfa değeri 0,806'dır.

Tablo 2: Faktör yükleri, AVE, CR ve Cronbach's Alfa katsayıları

	İfade	Faktör Yüğü	AVE	CR	Cronbach's Alfa
Koronavirüs korkusu- Psikolojik (KorPsi)	KorPsi1	0,742	0,607	0,902	0,876
	KorPsi2	0,770			
	KorPsi3	0,779			
	KorPsi4	0,821			
	KorPsi5	0,819			
	KorPsi6	0,737			
Koronavirüs korkusu -Ekonomik (KorEko)	KorEko1	0,885	0,663	0,853	0,781
	KorEko2	0,891			
	KorEko3	0,654			
Yalnızlık (Yal)	Yal1	0,886	0,710	0,907	0,862
	Yal2	0,890			
	Yal3	0,879			
	Yal4	0,714			
Sürdürülebilir Tüketim -Çevre Duyarlılığı (SurCev)	SurCev1	0,873	0,734	0,917	0,899
	SurCev2	0,913			
	SurCev3	0,835			
	SurCev4	0,802			
Sürdürülebilir Tüketim -Yeniden Kullanılabilirlik (SurYen)	SurYen1	0,930	0,855	0,959	0,958
	SurYen2	0,938			
	SurYen3	0,891			
	SurYen4	0,938			

İraksal geçerlilikte ise AVE değerinin kareköklerinin faktörler arası korelasyon katsayılarından fazla olması istenmektedir (Fornell ve Larcker, 1981; Yaşlıoğlu, 2017). Çalışmadaki AVE kareköklerinin faktörlerin korelasyon katsayılarından daha fazla olduğu Tablo 3.'te görülmektedir.

Tablo 3: AVE Değerlerinin karekökü ve faktörlerin korelasyon katsayıları

	KorPsi	KorEko	Yal	SurCev	SurYen
KorPsi	0,779				
KorEko	0,435	0,814			
Yal	-0,024	0,047	0,843		
SurCev	0,102	0,217	-0,127	0,857	
SurYen	0,124	0,062	-0,149	0,351	0,925

* En üstteki koyu renkliler AVE değerlerinin kareköküdür

Tablo 4: Uyum iyiliği değerleri

Ölçüt	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değer	Sonuç
p	$p \leq 0,01$	$p \leq 0,05$	0,000	İyi
2χ/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 < \chi^2/df \leq 5$	2,224	Kabul Edilebilir
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,09$	0,055	Kabul Edilebilir
GFI	$0,90 \leq GFI \leq 1$	$0,85 \leq GFI < 0,90$	0,915	İyi
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	0,890	Kabul Edilebilir
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	0,963	Kabul Edilebilir
TLI	$0,95 \leq TLI \leq 1$	$0,90 \leq TLI < 0,95$	0,956	İyi

Ölçütlerin Değerleri: MacCallum vd., 1996:134; Hu ve Bentler, 1999: 27; Schermelleh-Engel vd., 2003: 52.

Tablo 5: Hipotezler ve durumları

Hipotez	Yapı	Tahmin (Standardize)	t	Kabul/Ret
H1a	KorPsi → Yal	-,071	-,930	Ret
H1b	KorPsi → SurCev	,075	1,186	Ret
H1c	KorPsi → SurYen	,267*	2,428	Kabul
H2a	KorEko → Yal	,097	1,194	Ret
H2b	KorEko → SurCev	,140*	2,073	Kabul
H2c	KorEko → SurYen	-,065	-,563	Ret
H4a	Yal → SurCev	-,111*	-2,447	Kabul
H4b	Yal → SurYen	-,223**	-2,839	Kabul

Önem Dereceleri: *p < 0.05; **p < 0.01; ***p < 0.001

Yapısal eşitlik modellemesi yöntemlerinden yol analizi sonucunda kurulan sekiz hipotezin dördünün kabul edildiği, dördünün ise reddildiği görülmüştür. Buna göre, koronavirüsten psikolojik olarak korkanlar sürdürülebilirlik anlamında yeniden kullanılabilir davranışlar sergilerken (yani yeniden kullanımı koronavirüsün psikolojik korkusu etkilerken), koronavirüsün ekonomik korkusu çevre duyarlılığını etkilemektedir. Aynı zamanda yalnızlık olgusu hem çevre duyarlılığını hem de yeniden kullanma davranışını negatif olarak etkilemektedir. Hipotezler, standardize tahmin değerleri, t değerleri, kabul/ret durumları Tablo 5'te görülmektedir.

Çalışmada nihai olarak değerlendirmeye alınan 8 hipotezden 4 tanesi (H1c, H2b, H4a ve H4b) kabul edilirken diğer 4 tanesi (H1a, H1b, H2a, H2c) reddedilmiştir. Koronavirüs korkusunun bileşenlerinden psikolojik unsurun sürdürülebilir tüketim unsurlarından yeniden kullanılabilirlik üzerinde; koronavirüs korkusunun bileşenlerinden ekonomik unsurun sürdürülebilir tüketim unsurlarından çevre duyarlılığı üzerinde; yalnızlığın ise sürdürülebilir tüketim unsurlarından çevre duyarlılığı ve yeniden kullanılabilirlik üzerinde önemli seviyede etkisi olduğu görülmüştür. Koronavirüs korkusunun ve yalnızlığın sürdürülebilir tüketime üzerinde etkisi olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç ve öneriler

Dünya genelinde yaşanan virüs korkusu birçok gündelik davranışı etkilemiş ve insanları alışkın olmadıkları şekilde davranmaya zorlamıştır. Bu çalışmada koronavirüs korkusunun yalnızlığı ve sürdürülebilir tüketim davranışlarını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Aynı zamanda yalnızlığın sürdürülebilir tüketim davranışlarını nasıl yönlendirdiği de bu çalışmada ortaya çıkarılması istenen sonuçlardandır. Tüketicilerin sokağa çıkma yasaklarının ürünleri marketlerde bulamayacağı korkusu ve kapalı kalmanın oluşturduğu sıkıntı gibi nedenlerle gıda tüketimlerinin arttığı, buna karşın enerji tüketiminin azaldığı gözlenmiştir. Meydana gelen bu harcama değişikliği dikkate alınarak ileride yaşanabilecek benzer bir süreçte tüketicilere yaşanan felaketlerin temel nedeninin çevre sorunları olduğunun açıklanması ve gıda harcamalarının sürdürülebilir tarım veya gıda ürünlerine yönlendirilmesi olası görülmektedir. Salgının yayılma hızı alınan tedbirlere bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte toplumun önemli bir kısmını etkilemektedir. Bilim adamların yeni gelişen hastalık hakkındaki tecrübesizliği ölüm oranlarını arttırmış ve paniğe neden olmuştur. Tüketicilerin çoğunluğu hükümet zorlaması olmadan çeşitli önemler almıştır. Fakat bu durum çevreye yönelik duyarlılığı azaltmıştır. Tek kullanımlık ürünler daha çok tercih edilmiş ve bunlar devasa atık yığınları oluşturmuştur. Oysaki bu tarz bir süreçte daha büyük ve sürekli felaketlerle karşılaşmamak ve mevcut hastalığın etkisini azaltmak için doğada çözünebilir maddelerden yapılan ürünlerin teşvik edilmesinin daha olumlu sonuçları olması olasıdır. Oluşan panik havasında yeterli ürün ve üretim kapasitesinin olmaması sürdürülebilir veya çevreci ürünler yerine ulaşılabilir olanın tüketimine neden olmuştur. Bu bağlamda tüketici tercihlerinin yönlendirilmesi, üretimin tesislerinin kapasitelerinin artırılması ve hükümet tarafından verilen teşviklerin yeni bir felaket yaşanmadan yerine getirilmesi önem taşımaktadır.

Çalışmada koronavirüsün oluşturduğu korku psikolojik ve ekonomik olarak ele alınmıştır. Psikolojik korkunun sürdürülebilir tüketimde yeniden kullanmaya önemli seviyede olumlu etkisi olmaktadır. Tüketicilerin diğer kişiler tarafından temas edilen ürün kullanmaktan çekinmesi, mağazalara gitme isteğinin azalması ürünlerin teslimi sırasında bir şekilde virüse temas etme korkusu yeniden kullanmayı

olumlu etkilediği değerlendirilmektedir. Korkunun ekonomik boyutunun ise sürdürülebilir tüketimin çevre duyarlılığına olumlu etkisi görülmektedir. Tüketicilerin sorunun kaynağının çevre sorunları olduğunu düşünmesi ve çevrenin daha çok zarar görmesinin gıda fiyatlarını ve işsizliği artırabileceğini düşünmesi nedeniyle bu şekilde karar vermesi muhtemeldir. Genel olarak bakıldığında pandemiden kaynaklanan korkunun sürdürülebilir tüketimi hem çevre duyarlılığı hem de yeniden kullanma boyutunda olumlu yönde etkilemektedir. İşletmelerin tüketicilerin bu tutumları üzerinden sürdürülebilir ürün öne çıkarması mümkün görülmektedir. Örneğin olası felaketlerin önlenmesi de vurgulanarak bayanların çantalarının en çok yıpranan ve değiştirildiği zaman başka bir tarz katan kulp ve askı aparatlarının sürdürülebilir üretim yöntemlerde üretilmesi ve satılması tüketiciler hem ellerindeki ürünü hem yeniden kullanabilmeleri hem de çevreye duyarlı olmalarını sağlamaktadır.

Çalışmada koronavirüs korkusunun yalnızlığa etkili olması beklenmiştir. Fakat bu yönde oluşturulan hipotezler kabul edilmemiştir. Bunun nedeni olarak günümüz teknolojik imkanları sayesinde insanlar alıştıkları ve sosyalleştikleri eğitim, çalışma ve arkadaş ortamlarına erişim sağlamaya devam etmesi ve onlarla görüntülü olarak iletişime geçmek konusunda çok fazla sorun yaşamamaları görülmektedir. Çalışmada incelenen diğer alan olarak yalnızlığın sürdürülebilir tüketime etkisine yönelik hipotezler kabul edilmiştir. Yalnızlığın, yeniden kullanma ve çevre duyarlılığı üzerinde önemli seviyede olumsuz etkisi görülmektedir. Yalnız bireylerin kullandıkları ürün sayısının nispeten az olarak görülmesi sürdürülebilir ürünlerin tercihi konusunda çok fazla seçici davranmamalarının nedeni olarak görülebilir. Günümüzde yalnız yaşayanların veya yalnız hissedenlerin sayısında artış olması sürdürülebilir ürünlerin tercihinde sorunlar oluşturabilecektir. Yapılacak tutundurma çalışmalarında yalnız bireylerinde konu edilmesi, sürdürülebilir ürünleri satın aldıklarında büyük bir çevreci hareketin parçası olduklarının hissettirilmesinin davranışlarında değişikliğe sebep olması olasıdır. Örneğin sürdürülebilir ürünlere yapılacak bir rozetler, belirgin işaretler ve kimlik oluşturucu semboller tüketicilerin diğer kişilerle tanışmadan dahi bir grubun parçası olması duygusunu geliştirebilecektir. Sonuç olarak koronavirüs zamanla azalarak normalleşmesi durumunda dahi çevre kirliliğinin yeni felaketlere yol açması olasıdır. Bu nedenle olası felaket senaryoları hatırlatılarak sürdürülebilir tüketime olan olumlu tutum artırılmalıdır. Yalnız bireylerin ise yeni teknolojiler ve tutundurma faaliyetleriyle sürdürülebilir ürün tüketenler grubunun bir üyesi olması sağlanmalıdır.

Çalışma pandemi felaketinden yola çıkarak tüketicilerin psikolojik, ekonomik korkuları ile yalnızlık duygularını ve bunların sürdürülebilir tüketimle olan ilişkilerini ele alarak akademik yazında kısıtlı sayıda bulunan konuları bir araya getirmiş ve ayrıca sürdürülebilir tüketimi artırıcı çıkarımda bulunmuştur. Yeni çalışmalarda, pandemi sonrası durum ele alınmalı, korkunun ve yalnızlığın sürdürülebilir tüketim ile olan ilişkisinin pandemi dönemindekiyle benzer olup olmadığı araştırılmasının fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Achon, M., Serrano, M., Angela, G.G., Alonso-Aperte, E. ve Varela-Moreiras, G. (2017). Present food shopping habits in the Spanish adult population: A cross-sectional study. *Nutrients*, 9(5), 508
- Alexa, L., Apetrei, A. ve Sapena, J. (2021). The Covid-19 lockdown effect on the intention to purchase sustainable brands. *Sustainability*, 13(6), 3241
- Amicarelli V. ve Bux, C. (2020). Food waste in Italian households during the Covid-19 pandemic: A self-reporting approach. *Food Security*, 13(1), 25-37
- Amicarelli, V., Lagioia, G., Sampietro, S. ve Bux, C. (2021). Has the Covid-19 pandemic changed food waste perception and behavior? Evidence from Italian consumers. *Socio-Economic Planning Sciences*, 82(101095)
- Arafat, S.M.Y., Kar, S.K., Marthoenis, M., Sharma, P., Apu, E.H. ve Kabir, R. (2020). Psychological underpinning of panic buying during pandemic (Covid-19). *Psychiatry research*, 289, 113061
- Arpacı, I., Karataş, K. ve Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the Covid-19 Phobia Scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164, 110108.
- Baker, S. R., Farrokhnia, R.A., Meyer, S., Pagel, M. ve Yannelis, C. (2020). How does household spending respond to an epidemic? Consumption during the 2020 Covid-19 pandemic. *The Review of Asset Pricing Studies*, 10(4), 834-862

- Baumeister, R.F., Vohs, K.D., Aaker, J.L. ve Garbinsky, E.N. (2013). Some key differences between a happy life and a meaningful life. *Journal of Positive Psychology*, 8(6), 505-16.
- Ben Hassen, T., El Bilali, H. ve Allahyari, M.S. (2020). Impact of Covid-19 on food behavior and consumption in Qatar. *Sustainability*, 12(17), 6973
- Ben Hassen, T., El Bilali, H., Allahyari, M.S., Berjan, S. ve Fotina, O. (2021). Food purchase and eating behavior during the Covid-19 pandemic: a cross-sectional survey of Russian adults. *Appetite*, 165(2021), 105309
- Bender, K.E., Badiger, A., Roe, B.E., Shu, Y. ve Qi, D. (2021). Consumer behavior during the Covid-19 pandemic: An analysis of food purchasing and management behaviors in U.S. households through the lens of food system resilience. *Socio-Economic Planning Sciences*, 82, 101107
- Bray, J., Johns, N. ve Kilburn, D. (2011). An exploratory study into the factors impeding ethical consumption. *Journal of Business Ethics*, 98(4), 597-608
- Britto, S., van Slyke, D.M. ve Francis, T.I. (2011). The role of fear of crime in donating and volunteering: a gendered analysis. *Criminal Justice Review*, 36, 414-434.
- Bu, F., Steptoe, A. ve Fancourt, D. (2020a). Loneliness during lockdown: trajectories and predictors during the Covid-19 pandemic in 35,712 adults in the UK. *medRxiv*, 1-19.
- Burlea-Schiopoiu, A., Ogarca, R.F., Barbu, C.M., Craciun, L., Baloi, I.C. ve Mihai, L.S. (2021). The impact of Covid-19 pandemic on food waste behaviour of young people. *Journal of Cleaner Production*, 294, 126333
- Cacioppo, J.T. ve Cacioppo, S. (2018). The growing problem of loneliness. *Lancet*, 391(10119), 426.
- Cambefort, M. (2020) How the Covid-19 pandemic is challenging consumption. *Markets, Globalization & Development Review*, 5(1), 1-11
- Cameron, L. ve Shah, M. (2015). Risk-taking behavior in the wake of natural disasters. *Journal of Human Resources*, 50(2), 484-515.
- Chae, M.J. (2021). Effects of the Covid-19 pandemic on sustainable consumption. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 49(6), 1-13
- Chan, E.Y. (2017). Self-protection promotes altruism. *Evolution and Human Behavior*, 38, 667-673.
- Chen, R.P., Wan, E.W. ve Levy, E. (2017). The effect of social exclusion on consumer preference for anthropomorphized brands. *Journal of Consumer Psychology*, 27(1), 23-34
- Chenarides, L., Grebitus, C., Lusk, J.L. ve Printezis, I. (2021). Food consumption behavior during the Covid-19 pandemic. *Agribusiness*, 37(1), 44-81
- Chetty, R., Friedman, J.N., Hendren, N. ve Stepner, M. (2020). How did Covid-19 and stabilization policies affect spending and employment? a new real-time economic tracker based on private sector data. *NBER Opportunity Insights Working Paper*, May (w27431).
- Chirani, M.R., Kowsari, E., Teymourian, T. ve Ramakrishna, S. (2021). Environmental impact of increased soap consumption during Covid-19 pandemic: biodegradable soap production and sustainable packaging. *Science of the Total Environment*, 796, 149013
- Chronopoulos, D.K., Lukas, M. ve Wilson, J.O. (2020). Consumer spending responses to the Covid-19 pandemic: An assessment of Great Britain. In C. Wyplosz (Ed.), Covid Economics Vetted and Real-Time Papers, *Centre for Economic Policy Research (CEPR)*, 34(3), 145-186
- Chua, J. (2020). *Plastic bags were finally banned. Then came the pandemic.* 01 Mart 2021 tarihinde <https://www.vox.com/the-goods/2020/5/20/21254630/plastic-bags-single-use-cups-coronavirus-covid-19-delivery-recycling> adresinden erişildi
- Chwialkowska, A., Bhatti, W.A. ve Glowik, M. (2020). The influence of cultural values on pro-environmental behavior. *Journal of Cleaner Production*, 268, 122305
- de Oliveira, W.Q., de Azeredo, H.M.C., Neri-Numa, I.A. ve Pastore, G.M. (2021). Food packaging wastes amid the Covid-19 pandemic: Trends and Challenges. *Trends in Food Science & Technology (article in press)*
- Degli Esposti, P., Mortara, A. ve Roberti, G. (2021). Sharing and sustainable consumption in the era of Covid-19. *Sustainability*, 13, 1903
- Depoux, A., Martin, S., Karafillakis, E., Preet, R., Wilder-Smith, A. ve Larson, H. (2020). The pandemic of social media panic travels faster than the Covid-19 outbreak. *Journal of Travel Medicine*, 1-2.
- Di Renzo L, Gualtieri P, Cinelli G, Bigioni, G., Soldati, L., Attinà, A., Bianco, F.F., Caparello, G., Camodeca, V., Carrano, E., Ferraro, S., Giannattasio, S., Leggeri, C., Rampello, T., Presti, L.L.

- Tarsitano, M.G. ve De Lorenzo, A. (2020). Psychological aspects and eating habits during Covid-19 home confinement: results of EHLC-Covid-19 Italian online survey. *Nutrients*, 12, 2152.
- Dursun, İ., Tümer Kabadayı, E. ve Tuğer, A.T. (2018). Çevreci tüketim davranışı: boyutları ve ölçümü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 42-66.
- Echegaray, F. (2021). What Post-Covid-19 lifestyles may look like? Identifying scenarios and their implications for sustainability. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 567-574.
- El Zowalaty, M.E., Young, S.G. ve Jarhult, J.D. (2020). Environmental impact of the Covid-19 pandemic-a lesson for the future. *Infection Ecology & Epidemiology*, 10(1), 1768023.
- Everitt, H., van der Werf, P., Seabrook, J.A., Wray, A. ve Gilliland, J.A. (2021). The quantity and composition of household food waste during the Covid-19 pandemic: A direct measurement study in Canada. *Socio-Economic Planning Sciences*, 82(2021), 101110
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50.
- Filho, W.L., Salvia, A.L., Minhas, A., Paço, A. ve Dias-Ferreira, C. (2021). The Covid-19 pandemic and single-use plastic waste in households: A preliminary study. *Science of the Total Environment*, 793, 148571
- Gao, Y.L. ve Mattila, A.S. (2015). The impact of option popularity, social inclusion/exclusion, and self-affirmation on consumers' propensity to choose green hotels. *Journal of Business Ethics*, 136(3), 575–585
- Griskevicius, V., Tybur, J. M. ve van den Bergh, B. (2010). Going green to be seen: Status, reputation and conspicuous conservation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(3), 392–404.
- Groarke, J.M., Berry, E., Graham-Wisener, L., McKenna-Plumley, P.E., McGlinchey, E. & Armour, C. (2020). Loneliness in the UK during the Covid-19 pandemic: cross-sectional results from the Covid-19 psychological wellbeing study. *PLoS ONE*, 15(9), e0239698
- Guo, Y., Zhang, P., Liao, J. ve Wu, F. (2020). Social exclusion and green consumption: a costly signaling approach. *Frontiers in Psychology*, 11, 535489
- Hair, J., Black, W., Babin, B. ve Anderson, R. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson Educational Inc.
- Hall, M.C., Prayag, G., Fieger, P. ve Dyason, D. (2020). Beyond panic buying: consumption displacement and Covid-19. *Journal of Service Management*, 32(1), 113-128
- Hammond, C., Qualter, P., Victor, C. ve Barretto, M. (2018). *Who feels lonely? The results of the world's largest loneliness study*. 01 Mart 2021 tarihinde <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/2yzhfv4DvqVp5nZyxBD8G23/who-feels-lonely-the-results-of-the-world-s-largest-lonelinessstudy> adresinden erişildi
- Haroon, O. ve S.A.R. Rizvi (2020), Covid-19: media coverage and financial markets behavior-A sectoral Inquiry, *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27, 1-5
- Harvey, D. (2020). *Anti-capitalist politics in the time of Covid-19*. 01 Mart 2021 tarihinde <https://jacobinmag.com/2020/03/david-harvey-coronavirus-political-economy-disruptions> adresinden erişildi
- Hassan, T.A., Hollander, S., Van Lent, L., Schwedeler, M. ve Tahoun, A. (2020). Firm-level exposure to epidemic diseases: Covid-19, SARS, and H1N1. *National Bureau of Economic Research* (No. w26971).
- He, H. ve Harris, L. (2020). The impact of Covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing Philosophy. *Journal of Business Research* 116, 176-182
- He, J., Liu, S., Li, T. ve Mai, T.H.T. (2021). The positive effects of unneeded consumption behaviour on consumers during the covid-19 pandemic. *International Journal Environmental Research and Public Health*, 18(12): 6404
- Henley, N. ve Donovan, R.J. (1999). Threat appeals in social marketing: death as a 'special case'. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 4, 300–319.
- Hesham, F., Riadh, H. ve Sihem, N.K. (2021). What have we learned about the effects of the Covid-19 pandemic on consumer behavior?., *Sustainability*, 13, 4304
- Holt-Lunstad, J., Smith, T.B., Baker, M., Harris, T. ve Stephenson, D. (2015). Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: a meta-analytic review. *Perspectives on Psychological Science*, 10(2), 227–37.

- Hu, L.T. ve Bentler, P.M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Janssen, M., Chang, B.P.I., Hristov, H., Pravst, I., Profeta, A. ve Millard, J. (2021). Changes in food consumption during the Covid-19 pandemic: analysis of consumer survey data from the first lockdown period in Denmark, Germany, and Slovenia. *Frontiers in Nutrition*, 8, 635859.
- Jia, F., Soucie, K., Matsuba, K. ve Pratt, M.W. (2021). Meaning in life mediates the association between environmental engagement and loneliness. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), 2897.
- Jian, Y., Yu, I.Y., Yang, M.X. ve Zeng, K.J. (2020). The impacts of fear and uncertainty of Covid-19 on environmental concerns, brand trust, and behavioral intentions toward green hotels, *Sustainability*, 12, 8688.
- Joshi, Y. ve Rahman, Z. (2015). Factors affecting green purchase behaviour and future research directions. *International Strategic Management Review*, 3(1-2), 128–143
- Kampf, G., Todt, D., Pfaender, S. ve Steinmann, E. (2020). Persistence of coronaviruses on inanimate surfaces and their inactivation with biocidal agents. *The Journal of Hospital Infection*. 104(3), 246-251
- Karimzadeh, S. ve Kašparová, E. (2021). Consumer's justification towards (un)sustainable consumption: exploring attitudes among Urmia citizens, Iran, *Sociología*, 53(3), 203-224
- Kennett-Hensel, P.A., Sneath, J.Z. ve Lacey, R. (2012). Liminality and consumption in the aftermath of a natural disaster. *Journal of Consumer Marketing*, 29(1), 52–63
- Kilgo, D.K., J. Yoo ve T.J. Johnson (2019), Spreading ebola panic: newspaper and social media coverage of the 2014 ebola health crisis, *Health Communication*, 34, 811–17
- King, L.A., Hicks, J.A., Krull, J.L. ve Del Gaiso, A.K. (2006), Positive affect and the experience of meaning in life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(1), 179-96.
- Laato, S., Islam, A.N., Farooq, A. ve Dhir, A. (2020). Unusual purchasing behavior during the early stages of the Covid-19 pandemic: The stimulus-organism-response approach. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 1-12
- Laguna, L., Fiszman, S., Puerta, P., Chaya, C. ve Tárrega, A. (2020). The impact of Covid-19 lockdown on food priorities: Results from a preliminary study using social media and an online survey with Spanish consumers. *Food Quality and Preference*, 86, 1-9
- Larson, L. ve H. Shin. (2018). Fear during natural disaster: Its impact on perceptions of shopping convenience and shopping behavior. *Services Marketing Quarterly*, 39(4): 293–309.
- Lee, A. (2020), *These states have implemented stay-at-home orders: Here's what that means for you*, <https://www.cnn.com/2020/03/23/us/coronavirus-which-states-stay-at-home-order-trnd/index.html> adresinden erişildi.
- Liu, Y. ve Song, W. (2020). Modelling crop yield, water consumption, and water use efficiency for sustainable agroecosystem management. *Journal of Cleaner Production*, 253:119940.
- Luchetti, M., Lee, J.H., Aschwanden, D., Sesker, A., Strickhouser, J.E., Terracciano, A. ve Sutin, A.R. (2020). The trajectory of loneliness in response to Covid-19. *American Psychologist*, 75(7), 897-908
- Luhmann, M., ve Hawkey, L. C. (2016). Age differences in loneliness from late adolescence to oldest old age. *Developmental Psychology*, 52, 943–959.
- Loxton, M., Truskett, R., Scarf, B., Sindone, L., Baldry, G., ve Zhao, Y. (2020). Consumer behaviour during crises: preliminary research on how coronavirus has manifested consumer panic buying, herd mentality, changing discretionary spending and the role of the media in influencing behaviour. *Journal of Risk Financial Management*, 13(8), 166-187
- MacCallum, R.C., Browne, M.W. ve H.M., Sugawara (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149
- Mallick, S.K., Pramanik, M., Maity, B., Das, P. ve Sahana, B. (2021). Plastic waste footprint in the context of Covid-19: reduction challenges and policy recommendations towards sustainable development goals. *Science of the Total Environment* 796 (2021), 148951

- McCarthy U., Uysal, I., Badia-Melis, R., Mercier, S., O'Donnel, C. ve Ktenioudaki, A. (2018). Global food security, issues, challenges and technological solutions. *Trends Food Science & Technology*, 77, 11–20.
- Mehta, S., Saxena, T. ve Purohit, N. (2020). The new consumer behaviour paradigm amid Covid-19: Permanent or transient?. *Journal of Health Management*, 22(2), 291-301.
- Møller, H., Ole, J.H., Gustavsson, J., Oestergren, K. ve Stenmarck, A. (2014). Report on review of (food) waste reporting methodology and practice. Norway: Ostfold Research
- Naidoo, R. ve Fisher, B. (2020). Reset sustainable development goals for a pandemic world. *Nature*, 583, 198–201.
- Nisbet, E.K., Zelenski, J.M. ve Murphy, S.A. (2011). Happiness is in our nature: exploring nature relatedness as a contributor to subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 12(2), 303-322.
- Nuttavuthisit, K. ve Thøgersen, J. (2017). The importance of consumer trust for the emergence of a market for green products: the case of organic food. *Journal of Business Ethics*, 140(2), 323-337.
- Padel, S. ve Foster, C. (2005). Exploring the gap between attitudes and behaviour understanding why consumers buy or do not buy organic food. *British Food Journal*, 107(8), 606-625
- Pappalardo, G., Cerroni, S., Nayga, R.M. Jr. ve Yang, W. (2020). Impact of Covid-19 on household food waste: the case of Italy. *Frontiers in Nutrition*, 7: 585090.
- Patil, B. ve Patil, N. (2020). Impact of Covid-19 pandemic on consumer behaviour. *Mukt Shabd Journal*, IX(V), 3074-3085
- Perkins, K.M., Velazquez, L. ve Munguia, N. (2021). Reflections on sustainable consumption in the context of Covid-19. *Frontiers in Sustainability*, 2: 647542.
- Perlman, D. ve Peplau, L.A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. In R. Gilmour, & S. Duck (Eds.). *Personal relationships: 3. relationships in disorder* (pp. 31-56), London: Academic Press
- Principato, L., Secondi, L., Cicatiello, C. ve Mattia, G. (2020). Caring more about food: the unexpected positive effect of the Covid-19 lockdown on household food management and waste. *Socio-Economic Planning Science*, 100953.
- Qi, X., Yu, H. ve Ploeger, A. (2020). Exploring influential factors including Covid-19 on green food purchase intentions and the intention-behaviour gap: a qualitative study among consumers in a Chinese context. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(19), 7106
- Quested, T.E., Marsh, E., Stunell, D. ve Parry, A.D. (2013). Spaghetti soup: the complex world of food waste behaviours. *Resources, Conservation and Recycling*, 79, 43-51.
- Rallapalli, K.C., Vitell, S.J., Wiebe, F.A. ve Barnes, J.H. (1994). Consumer ethical beliefs and personality traits: An exploratory analysis. *Journal of Business Ethics*, 13(7), 487–495.
- Rawlinson, S., Ciric, L. ve Cloutman-Green, E. (2020). Covid-19 pandemic – let's not forget surfaces. *The Journal of Hospital Infection*, 105(4), 790-791
- Roy, R. (2000). Sustainable product-service systems. *Futures*, 32(3-4), 289-299.
- Rudow, D.L., Iacoviello, B.M. ve Charney, D. (2014). Resilience & personality traits among living liver and kidney donors, *Progress in Transplantation*, 24(1), 82-90.
- Rupani, P.F., Nilashi, M., Abumalloh, R.A., Asadi, S., Samad, S. ve Wang, S. (2020). Coronavirus pandemic (Covid-19) and its natural environmental impacts. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 17, 4655-4666
- Sarkis, J. (2020). Supply chain sustainability: learning from the Covid-19 pandemic. *International Journal of Operations & Production Management*, 41(1), 63-73
- Sarkodie, S.A. ve Owusu, P.A. (2021). Impact of Covid-19 pandemic on waste management. *Environment, Development and Sustainability*, 23, 7951-7960
- Scaraboto, D., Joubert, A.M. ve Gonzalez-Arcos, C. (2019). Using lots of plastic packaging during the coronavirus crisis? You're not alone. *The Conversation* 668: 1077-1093. 01 Mart 2021 tarihinde <https://theconversation.com/using-lots-of-plastic-packaging-during-the-coronavirus-crisis-youre-not-alone-135553> adresinden erişildi
- Schermelleh-Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.

- Schmitt, V.G.H., Cequea, M.M., Vásquez Neyra, J.M. ve Ferasso M. (2021). Consumption behavior and residential food waste during the Covid-19 pandemic outbreak in Brazil. *Sustainability*, 13(7), 3702
- Schwartz, C.E., Keyl, P.M., Marcum, J.P. ve Bode, R. (2009). Helping others shows differential benefits on health and well-being for male and female teens. *Journal of Happiness Studies*, 10(4), 431-48
- Septianto, F. ve Kemper, J.A. (2021). The effects of age cues on preferences for organic food: The moderating role of message claim. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62(2021), 10264.
- Shah, Z., Chu, J., Ghani, U., Qaisar, S. ve Hassan, Z. (2020). Media and altruistic behaviors: the mediating role of fear of victimization in cultivation theory perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 42, 101336
- Shehzad, K., Xiaoxing, L. ve Kazouz, H. (2020). Covid-19's disasters are perilous than global financial crisis: A rumor or fact?. *Finance Research Letters*, 36, 101669
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). Using multivariate statistics (5th ed.). Pearson.
- Todd, A.R., Forstmann, M., Burgmer, P., Brooks, A.W. ve Galinsky, A.D. (2015). Anxious and egocentric: how specific emotions influence perspective taking. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(2), 374-391.
- Torales, J., O'Higgins, M., Castaldelli-Maia, J.M. ve Ventriglio, A. (2020). The outbreak of Covid-19 coronavirus and its impact on global mental health. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(4), 317-320
- van Doremalen, N., Bushmaker, T., Morris, D.H., Holbrook, M.G., Gamble, A., Williamson, B.N., Tamin, A., Harcourt, J.L., Thornburg, N.J., Gerber, S.I., Lloyd-Smith, J.O., de Wit, E. ve Munster, V.J. (2020). Aerosol and surface stability of SARS-CoV-2 as compared with SARS-CoV-1. *New England Journal of Medicine*, 382(16), 1564-156
- Vanapalli, K.R., Sharma, H.B., Ranjan, V.P., Samal, B., Bhattacharya, J., Dubey, B.K. ve Goel, S. (2021). Challenges and strategies for effective plastic waste management during and post Covid-19 pandemic. *Science of the Total Environment* 750, 141514
- Venhoeven, L., Steg, L. ve Bolderdijk, J.W. (2017). Can engagement in environmentally-friendly behavior increase well-being? In *Handbook of Environmental Psychology and Quality of Life Research* (pp. 229-237), Ghazlane, F.B., Pol, G., Navarro, O. (Eds.), Springer International Publishing: Cham, Switzerland.
- Wang, E., An, N., Gao, Z., Kiprof, E. ve Geng, X. (2020b). Consumer food stockpiling behavior and willingness to pay for food reserves in Covid-19. *Food Security*, 12, 739-747.
- Wang, X., Sun, Y. ve Kramer, T. (2021). Ritualistic consumption decreases loneliness by increasing meaning. *Journal of Marketing Research*, 58(2), 282-298
- Wang, X., Wong, Y.D. ve Yuen, K.F. (2021). Rise of 'lonely' consumers in the post-Covid-19 era: a synthesised review on psychological, commercial and social implications. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 404
- Yaşlıoğlu, M.M. (2017). Factor analysis and validity in social sciences: Application of exploratory and confirmatory factor analyses. *Istanbul University Journal of the School of Business*, 46, 74-85.
- Yıldız, M. A. ve Duy, B. (2014). Adaptation of the short-form of the UCLA loneliness scale (ULS-8) to Turkish for the adolescents. *The Journal of Psychiatry and Neurological Science*, 27(3), 194-203
- Young, W., Hwang, K., McDonald, S. ve Oates, C. (2010). Sustainable Consumption: Green Consumer Behaviour when Purchasing Products. *Sustainable Development*, 18(1): 20-31
- Zambrano-Monserrate, M.A., Ruano, M.A. ve Sanchez-Alcalde, L. (2020). Indirect effects of Covid-19 on the environment. *Science of Total the Environment*, 728 (138813)
- Zwanka, R.J. ve Buff, C. (2021). Covid-19 Generation: a conceptual framework of the consumer behavioral shifts to be caused by the Covid-19 Pandemic. *Journal of International Consumer Marketing*, 33(1), 58-67

Etik kurul onayı

Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik kurulu tarafından 30.06.2022 tarih ve 185074 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada yazarlar arasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Hizmet güven endeksi ile finansal ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti Determining the relationship between service confidence index and financial and economic variables

Gönderim Tarihi / Received: 07.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 29.11.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1324426](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1324426)

Fatma ZEYBEK**1

Özer YILMAZ²

Çağatay BAŞARIR³

ÖZ: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdam açısından en çok çalışanın yer aldığı sektörlerin başında gelen hizmet sektörü, ülke ekonomilerine yüksek düzeyde katkı sunmaktadır. Hizmet sektörlerine ilişkin tüketicilerin beklentileri, hizmet güven endeksi ile ölçülerek belirlenmektedir ve bu endeks, aylık olarak hesaplanmaktadır. Bu kapsamda araştırmada; 2011: 12-2023: 03 dönemi için BİST hizmet endeksi, hizmet gelirleri, hizmet üretici fiyat endeksi, hizmet sektörü doğrudan yabancı yatırımları, dolar ve euro döviz kurları ile hizmet güven endeksi arasındaki nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. Bu nedensellik ilişkisi, Toda Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, hizmet sektörü güven endeksi ile hizmet gelirleri arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre, hizmet gelirleri hizmet güven endeksinin nedeni iken hizmet güven endeksinin de hizmet gelirlerinin nedeni olduğu söylenebilmektedir. Euro kuru, dolar kuru, hizmet sektörüne ilişkin doğrudan yatırımların hizmet güven endeksinden tek taraflı olarak etkilendikleri ve hizmet güven endeksinin bunların nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. BİST hizmet sektörünün ise hizmet güven endeksini tek taraflı olarak etkilediği ve BİST hizmet sektörünün hizmet sektörü güven endeksinin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, hizmet güven endeksine dair sınırlı sayıda araştırma olması sebebiyle literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: BİST hizmet endeksi, Hizmet güven endeksi, Dolar ve euro döviz kurları, Toda Yamamoto nedensellik testi

ABSTRACT: Service sector, which are among the sectors with the highest employment in developed and developing countries, contribute to the national economy at a high level. Expectations of consumers regarding service sector are determined by measuring the service confidence index and this index is calculated on a monthly basis. In this context; this study investigated the causal relationships between BİST service index, service revenues, service producer price index, service sector foreign direct investments, dollar and euro exchange rates and service confidence index for the period 2011: 12-2023: 03. This causality relationship was analyzed with Toda Yamamoto causality test. According to the results of the research, it was determined that there is a bilateral causality relationship between service sector confidence index and service revenues. Accordingly, it can be said that while service revenues are the cause of service trust index, service trust index is also the cause of the service revenues. It has been concluded that euro exchange rate, the dollar exchange rate and direct investments in service sector are unilaterally affected by service confidence index and the service confidence index is the reason for these. It has been determined that BİST service sector affects the service confidence index unilaterally and that the BİST service sector is the cause of the service sector confidence index. It is thought that this study will contribute to the literature due to the limited number of studies on the service confidence index.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/İşletme Bölümü/İşletme Anabilim Dalı, fatmazeybek1525@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3525-0520>

²Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/ Ömer Seyfettin Uygulamalı Bilimler Fakültesi/Karar Bilimleri Anabilim Dalı, oyilmaz@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8207-8682>

³Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/ Ömer Seyfettin Uygulamalı Bilimler Fakültesi/Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, cbasarir@bandirma.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6234-0524>

Keywords: BİST service index, Service confidence index, Dollar and euro exchange rates, Toda Yamamoto causality test

EXTENDED ABSTRACT

The concept of “service” pertains to business activities that are intangible, not tangible and do not result in ownership (Kotler and Armstrong, 2007: 29; Koç, 2019). Consumers lack clear, precise information about services prior to making purchases, making it challenging for them to evaluate products effectively (Castaldo, 2007). Consumer trust in service providers plays a crucial role in establishing and sustaining healthy relationships within the service sector. Service companies can influence consumers’ emotions, judgements and knowledge levels, fostering positive changes (Oral and Yüksel, 2006). Enhanced consumer trust in purchased products and the service providers also significantly impacts a country’s economy.

Service sector is a significant employment generator in Turkey, and Service Confidence Index (HGE) measures consumer expectations in this sector. HGE is calculated monthly based on a survey including statements about company status, demand, workforce size, service pricing, expansion capabilities, limiting factors, uncertainty and investments (Eyüboğlu and Eyüboğlu, 2018: 272; TUIK, 2023). Macroeconomic indicators and confidence indices are vital factors influencing investment decisions in financial sector. Literature reveals numerous studies focusing on the causal relationship between macroeconomic indicators and consumer confidence indices. However, research examining the causal relationship between Service Confidence Index and macroeconomic indicators is limited. Since the Service and Consumer Confidence Indices share a strong correlation, this study focuses on the causal effects of BIST Service Index, service revenues, service producer price index, service sector foreign direct investments, dollar and euro exchange rates on Service Confidence Index.

Methodology

This research aims to determine the antecedents of Service Confidence Index. The study investigates the causal relationships between BIST Service Index, service revenues, service producer price index, service sector foreign direct investments, dollar, euro exchange rates and Service Confidence Index for the period 2011: 12-2023: 03. The analysis employs monthly data and incorporates all series after seasonal adjustments. Toda-Yamamoto causality test is utilized to establish causality relationships between the antecedents of Service Confidence Index. Before applying the Toda-Yamamoto causality test, a VAR model was used to determine the appropriate lag length (k) for the analysis.

Findings and discussion

The unit root test results indicated that variables were not stationary at level. However, after taking the first differences, all variables became stationary at the 5% significance level, establishing the maximum stationarity degree as 1. The AR characteristic polynomial’s inverse roots in the VAR model, estimated with appropriate lag, were found to be within the unit circle. Wald test determined if coefficients of explanatory variables were significantly different from zero to assess causality between variables.

Results and recommendations

The research concludes that there exists a bidirectional causal relationship between Service Sector Confidence Index and service revenues. This indicates that while service revenues influence Service Confidence Index, Service Confidence Index also impacts service revenues. Additionally, it was observed that euro rate, dollar rate and direct investments in service sector are unilaterally influenced by Service Confidence Index, which acts as a causal factor. Moreover, BIST service sector unilaterally affects Service Confidence Index, making it a causal factor. However, no causal relationship was detected between Service Sector Confidence Index and service sector producer price indices. Overall, the analysis highlights the significance of service income as a determinant of service sector confidence index during the studied period. Additionally, exchange rates emerged as determinants within service sector. The study recommends exploring causality relationships between trust indices for various sectors and macroeconomic variables to yield deeper insights. The study underscores the importance of examining causality among different macroeconomic antecedents as it affects consumer expectations in

service sector, subject to economic and societal factors, which can vary based on different models and variables.

Giriş

İşletmelerin tüketicilere sunmuş olduğu dokunulmayan ve sahiplik sonuçları doğurmayan bir faaliyet türü olarak ifade edilen hizmetler, her geçen gün ülke ekonomileri içindeki önemlerini arttırmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2007: 29; Koç, 2019). Gelişmiş ülkelerde Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya %70'lerin üzerinde bir katkı veren hizmet sektörlerinin, bu ülkelerdeki istihdamının da %70-80'ler gibi büyük bir çoğunluğunu sağladığı görülmektedir (Koç, 2021). Gelişmekte olan ülkeler grubunda yer alan Türkiye için de hizmet sektörlerinin gelişimi, gelişmiş ülkelerdeki ile paralellik göstermektedir. Öyle ki 2014 yılında hizmet sektörlerinin ülkemizdeki toplam istihdam içindeki payı %58 seviyelerinde iken, 2019 yılı haziran ayı itibari ile %61.4'e ve 2023 yılı ilk çeyreğin sonunda ise %63.6'ya yükselmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), 2023).

Ekonomiler için bu denli önemli olan hizmetlerin, fiziki ürünlere nazaran bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Hizmetlerin soyut olması, tüketicilerin bu ürünleri satın almadan önce yeterli ve doğru bilgiye sahip olamamalarını, soyut olan bu ürünleri etkili bir şekilde değerlendirmelerini ve rakip firmaların hizmetlerini karşılaştırmalarını zorlaştırmaktadır (Castaldo, 2007). Bu zorluklar ve eksik bilgidir dolayı tüketiciler hizmet ürünlerini satın alırken, güvendikleri hizmet sağlayıcılarını tercih etme eğiliminde olmaktadır. Kurulan bu güven ilişkisi sayesinde hizmet firmaları tüketicilerin duygusal ve zihinsel durumlarında, değer yargılarında ve bilgi seviyelerinde olumlu değişiklikler meydana getirebilmekte ve böylece rakiplerinin önüne geçebilmektedir (Oral ve Yüksel, 2006).

Hizmet sektöründe tüketicilerin güvenini ölçmek için oluşturulan endekslerden bir tanesi, Hizmet Güven Endeksi'dir (HGE). Bu endeks, bir ekonomideki hizmet faaliyetlerinin genel performansını değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçüttür ve genellikle hizmet sektörünün büyüme potansiyeli, istikrarı ve genel görünümü hakkında bilgi sunmaktadır. Eğer hizmet sektörü güçlü bir performans sergiliyorsa ve hizmetler talep görüyorsa, tüketiciler genellikle ekonomik durumlarına daha fazla güven duyarlar ve harcamalarını artırabilirler. Ancak bu endeks sınırlı kaynaklarla oluşturulduğundan, hizmet sektörünün durumunu ve genel ekonomik durumu tam anlamıyla yansıtmada tek başına yeterli değildir. Bu sebeple endeks, diğer ekonomik göstergelerle birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı bir hale gelmektedir. Bu sebeple hizmet güven endeksi, çalışmalarda genel olarak Tüketici Güven Endeksi olarak isimlendirilen ve "tüketicilerin kişisel mali durum ve genel ekonomiye ilişkin değerlendirmeleri ile harcama ve tasarruf eğilimlerini izlemek amacıyla yürütülen Tüketici Eğilim Anketi'nin farklı sorularına verilen yanıtların birlikte değerlendirilerek özetlendiği bir gösterge" (TCMB, 2023) olarak tanımlanan endeks ile birlikte ele alınmaktadır. Bu endeksler beraber değerlendirildiğinde, tüketicilerin ve işletmelerin ekonomik beklentilerini yansıtmada daha başarılıdır. Eğer hizmet sektörü güven endeksi yüksekse ve tüketiciler olumlu beklentilere sahipse, genel olarak ekonominin iyi gittiği düşünülmektedir. Bu da tüketici güvenini artırabilir. Hizmet Güven Endeksi ve Tüketici Güven Endeksi gibi göstergeler, ekonominin hizmet sektörü performansı ve tüketicilerin ekonomik beklentileri hakkında önemli bilgiler sunar (İlmilah ve Wonoseto, 2021).

Hizmet güven endeksinin hesaplanmasında kullanılan alt endeksler aşağıda verilmiştir (TUIK, 2023:6-10).

- İş hacmi endeksi: İşletmelerin mevcut iş hacminin gelecekteki beklentilerini gösterir.
- Sipariş durumu endeksi: İşletmelerin mevcut sipariş durumunun gelecekteki beklentilerini gösterir.
- İstihdam durumu endeksi: İşletmelerin mevcut istihdam durumunun gelecekteki beklentilerini gösterir.
- Fiyat beklentileri endeksi: İşletmelerin gelecekteki fiyat beklentilerini gösterir.
- Yatırım planları endeksi: İşletmelerin gelecekteki yatırım planlarını gösterir.

Hizmet güven endeksi; iş hacmi endeksi, sipariş durumu endeksi, istihdam durumu endeksi, fiyat beklentileri endeksi ve yatırım planları endeksine göre hesaplanmaktadır. Bu endeks ülkenin içinde

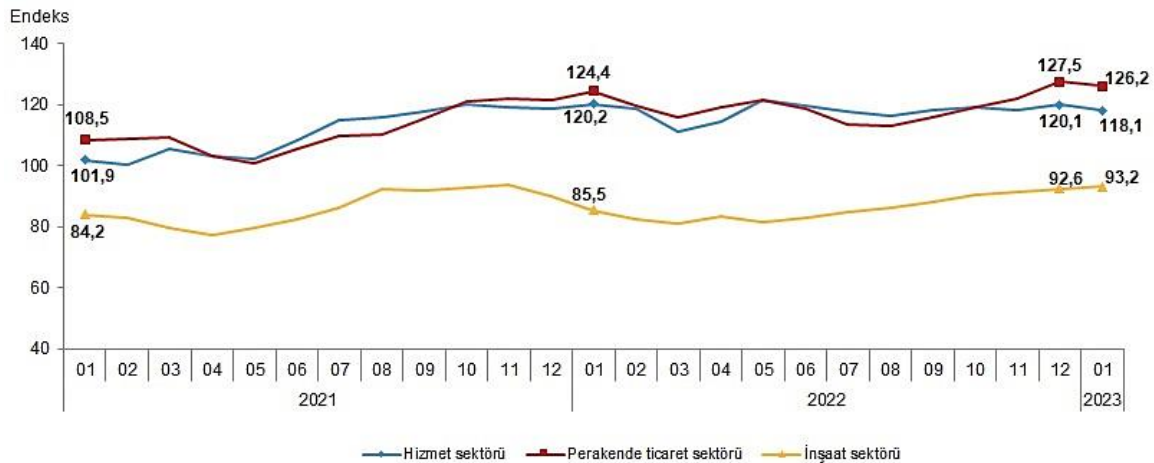
bulunduğu ekonomik ve politik koşullardan, teknolojik ilerlemelerden ve rekabet ortamından da etkilenmektedir. Bu kapsamda, hizmet güven endeksinin etkilendiği faktörlere aşağıda yer verilmiştir (OECD, 2023: 20).

- Ekonomik koşullar: Ekonomik koşullardaki iyileşme, hizmet sektöründe güveni artırabilmektedir. Örneğin ekonomik büyümenin hızlanması, işletmelerin iş hacmini artırarak güveni artırabilir.
- Politik koşullar: Politik istikrar, hizmet sektöründe güveni artırabilmektedir. Örneğin siyasi belirsizliklerin azalması, işletmelerin yatırım yapma ve istihdam yaratma kararlarını kolaylaştırarak güveni artırabilir.
- Teknolojik gelişmeler: Teknolojik gelişmeler, hizmet sektörünün büyümesini sağlayarak güveni artırabilmektedir. Örneğin yeni teknolojilerin geliştirilmesi, işletmelerin verimliliğini artırarak güveni artırabilir.
- Rekabet ortamı: Rekabetin artması, hizmet sektöründe verimliliği artırarak güveni artırabilmektedir. Örneğin yeni işletmelerin sektöre girmesi, işletmelerin rekabet gücünü artırarak güveni artırabilir.

Hizmet güven endeksi hem kamu hem de özel sektör için önemli bir göstergedir. Bu endeks, hizmet sektörünün büyüme potansiyelini ve ekonomik büyümeye katkısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hizmet Güven Endeksi hesaplanırken, genellikle anketler kullanılarak tüketicilerden bilgi toplanır ve endeks bu bilgilere dayanarak değerlendirilir. Endeks 0 ile 200 puan arasında değer alabilir ve bu değer 100'ün üzerinde olması, hizmet sektöründe mevcut ve geleceğe yönelik olumlu bir hava olduğunu gösterirken, değer 100'den küçük olması ise hizmet sektörünün mevcut ve gelecekteki dönemlerine ilişkin daha kötümser bir hava içinde olduğunu belirtir. Bu nedenle, hizmet sektöründe herhangi bir olumlu veya olumsuz beklentinin, alt sektörleri ve şirketleri etkileyebileceği unutulmamalıdır (Eyüboğlu ve Eyüboğlu, 2018a: 272; TUIK, 2023).

Hizmet Güven Endeksi ile ilgili veri toplanırken örneklem, genellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren ve en az on çalışanı olan şirketlerden oluşturulur (European Commission, 2021). Toplanan veriler üzerinden endeks aylık olarak hesaplanır ve temel olarak şirketlerin iş durumu, talep, çalışan sayısı, hizmet satış fiyatları, mevcut kaynaklarda herhangi bir değişiklik olmadan faaliyetleri artırma durumu, faaliyetleri sınırlayan faktörler, belirsizlik ve yatırım konularına dair bilgiler (TUIK, 2023) derlenir. Bu endeks, şirketlerin son üç aylık dönemdeki iş durumu, son üç aylık dönemde hizmet talebi ve gelecek üç aylık dönemde hizmet talep beklentisi alt endekslerinden oluşur (TUIK, 2023). Türkiye'de 2023 yılı itibari ile mevsimden arındırılmış güven endeks değerleri (hizmet, perakende ve inşaat sektörleri) Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Mevsim etkilerinden arındırılmış güven endeksleri, Mayıs 2023

Kaynak: (TUIK, 2023)

Şekil 1’de yer alan HGE incelendiğinde, hizmet sektörüne olan güvenin 2023 yılı 1. ay itibari ile 118,1 olarak oluştuğu (TUİK, 2023), 2021-2023 yılları arasında da 101-121 arasında değerler aldığı anlaşılmaktadır. Bu değerlere göre, hizmet sektörüne ilişkin tüketicilerin 2021 yılından itibaren geleceğe yönelik olumlu bir tutum içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu çalışmanın amacı, hizmet sektörünün genel durumunu belirlemek için önemli bir göstergesi olan hizmet güven endeksi ile bazı ekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesidir. Bu bağlamda literatür taraması sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak; BİST hizmet endeksi, hizmet gelirleri, hizmet üretici fiyat endeksi, hizmet sektörü doğrudan yabancı yatırımlar, dolar ve euro döviz kurları gibi değişkenlerin hizmet güven endeksi ile nedensellik ilişkisi içinde olabilecek değişkenler olduğu tespit edilerek, araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Literatür taraması

Literatürde makroekonomik göstergeler ve güven endeksleri, finansal yatırım kararlarını etkileyen en önemli değişkenler olarak yer almaktadır (Beşel ve Yardımcıoğlu, 2016; Gurgur ve Kılınç, 2015). Bu kapsamda literatürde, makroekonomik göstergeler ile güven endeksleri arasındaki ilişkinin araştırılmasına dair birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta; literatürde genellikle tüketici güven endeksi ile makroekonomik göstergeler arasındaki nedensellik ilişkisine odaklanıldığı, hizmet güven endeksi ile makroekonomik ve finansal göstergeler arasındaki nedensellik ilişkisini ele alan çalışmaların daha sınırlı olduğudur. Özellikle tüketici güven endeksi ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarda, tüketici güven endeksinin makroekonomik göstergelerin öncüsü olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca bu ilişkinin hangi yönde ve ne kadar güçlü olduğu da araştırılmıştır. Bu tür çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bu kapsamda aşağıda örnek çalışmalara yer verilmiştir.

Köycü ve Ege (2023) çalışmalarında, BİST’deki yabancı yatırımcı sayısı ile BİST tüm endeksi, USD/TL kuru, enflasyon oranı, faiz oranı ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi 2006:1-2021:1 yılları arasında Granger nedensellik testi ile değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, BİST’deki yabancı yatırımcı sayısı ile BİST tüm endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu, BİST’deki yabancı yatırımcı sayısı ile USD/TL kuru, enflasyon oranı, faiz oranı ve tüketici güven endeksi değişkenleri arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı belirlenmiştir.

Albayrak (2022), Türkiye’deki döviz kuru dalgalanmalarının tüketici güven endeksi (TGE), reel kesim güven endeksi ve finansal hizmetler güven endeksi üzerindeki etkilerini 2012-2021 yılları arasındaki aylık veriler ile analiz etmiştir. Çalışmada, TGE ile döviz kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu, döviz kurundan reel sektör güven endeksine doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Huseynli (2022) çalışmasında, tüketici güven endeksi, BİST 50 endeksi ve BİST elektrik endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi tartışılmaktadır. Çalışmada, ele alınan dönem için değişkenler arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, “tüketici güven endeksi ile değişkenler arasında Granger testinde herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememişken, BİST 50 endeksi ile BİST elektrik endeksi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi” belirlenmiştir.

Baştürk (2019), 2004:01-2019:03 yılları arasındaki tüketici güven endeksi ile BİST 100 arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı, kısa dönemli ilişkide tek yönlü nedenselliğin BİST 100 endeksinden tüketici güven endeksine doğru olduğu tespit edilmiştir.

Canöz ve Erdoğan (2019), çeşitli güven endeksleri ile borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi aylık veriler kullanarak analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, değişkenler arasındaki ilişkiyi simetrik ve asimetric olarak ölçmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda, ele alınan dönem içerisinde değişkenler arasında anlamlı bir

asimetrik nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, doğrudan değişkenler arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiş, değişkenlerin alt bileşenlerinde ise nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Başarır, Bicil ve Yılmaz (2018) çalışmalarında, 2012:01-2018:06 dönemlerinde tüketici güven endeksi ve BİST 100, sanayi üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi ve dolar kuru arasındaki ilişkiyi VAR modeli ile test etmişlerdir. Araştırmanın neticesinde, tüketici güven endeksinden sanayi üretim endeksine; BİST100, döviz kuru ve tüketici fiyat endeksinden tüketici güven endeksine doğru nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Döviz kurundaki volatilitenin tüketici güven endeksini negatif etkilediği ve tam tersi durumda da BİST100 endeksinin döviz kurunu negatif etkilediği ortaya çıkmıştır.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018b), 2006:01-2016:11 dönemine ait tüketici güven endeksi (TGE) ve on sekiz adet BİST endeks getirisi (BİST Hizmetler, BİST-23, BİST Sınai, BİST Gıda, BİST Tekstil Deri, BİST Orman Kağıt, BİST Kimya, BİST Taş Toprak, BİST Metal Ana, BİST Metal Eşya Makina, BİST Elektrik, BİST Ulaştırma, BİST Turizm, BİST Ticaret, BİST Mali, BİST Banka, BİST Gayrimenkul Yo ve BİST Teknoloji) verilerini kullanarak sınır testi yaklaşımıyla bu seriler arasındaki eşbütünlük ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, seriler arasında kısa dönemli ilişkilerin olduğu belirlenmiş olup, TGE ile seçili endekslerin tamamı arasında ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki nedensellik yönünün, BİST endekslerinden tüketici güven endeksine doğru tek taraflı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mermer (2014) tüketici güven endeksi ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, 2004:01-2012:12 yıllarındaki tüketici güven endeksi, BİST Hizmetler, BİST100, BİST Mali, BİST Sınai ve BİST Teknoloji endekslerinin aylık verilerinden yararlanmıştır. Çalışmada, bu değişkenler arasındaki ilişkiyi zaman serisi analizi ile test etmiştir ve seçili endekslerden tüketici güven endeksine doğru nedenselliğin tek yönlü olduğunu ve bu ilişkinin kısa dönemli olduğu sonuçlarını ortaya koymuştur.

Literatürde hizmet güven endeksi ile makro-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Hizmet güven endeksi ile ilgili yapılan çalışmalardan, literatür taraması sonucunda ulaşılanlar ise şu şekildedir:

Süsay ve Eyüpoğlu (2021) çalışmalarında, BİST hizmet sektör alt endeksleri ile hizmet güven endeksi (HGE) arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, Fourier ADL eşbütünlük analizi kullanılmış ve analiz sonuçlarında değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada, ayrıca yapısal kırılmalar altında nedensellik analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapısal kırılmalar altında asimetrik nedensellik ilişkisinde değişkenler arasında nedensellik tespit edilirken, simetrik nedensellik analizinde herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Ünal ve Süsay (2021); hizmet güven endeksi, tüketici güven endeksi, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırmada 2012:01-2021:06 arasındaki dönemdeki aylık turizm gelirlerinin logaritması, hizmet güven endeksi, tüketici güven endeksi ve üretim endeksine ilişkin aylık veriler kullanılmıştır. Yapılan nedensellik analizi sonucunda, hizmet güven endeksinden turizm gelirleri ile sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kütükcüler, Esen, Yıldırım ve Temizel (2020); BİST Hizmetler endeksi değişkeni üzerinde tüketici fiyat endeksi (TÜFE), tüketici güven endeksi, döviz kuru ve işsizlik oranı değişkenlerinin etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla 2015:01-2019:12 döneminde BİST hizmetler, tüketici fiyat endeksi, tüketici güven endeksi, döviz kuru ve işsizlik oranı değişkenlerine ait aylık frekanslı zaman serileri, VAR modeli oluşturularak varyans ayrıştırması testi ve Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Çalışmada uygulanan analiz neticesinde; BİST hizmetlerden tüketici güven endeksine ve işsizlikten BİST hizmetlere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu, BİST hizmetler ile tüketici güven endeksi ve döviz kuru arasında bir nedensellik olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Varyans ayrıştırması testine göre,

en etkili değişkenin döviz kuru olduğu ve ikinci en etkili değişkenin ise tüketici güven endeksi olduğu tespit edilmiştir.

Kale ve Akkaya (2016), hizmet güven endeksi ve yakın eğilimi izleyen tüketici güven endeksi ile çeşitli ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, hisse senedi getirilerinin tüketici güvenini olumlu bir şekilde etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte, reel kesim güven endeksi ile hisse senedi getirileri arasında çift yönlü ve anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan literatür incelemesinde de görüldüğü üzere, yapılan çalışmalarda genellikle hizmet güven endeksi yerine reel kesim güven endeksi ve tüketici güven endeksi değişkenlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu da hizmet sektörünün bu denli önemli bir konuma geldiği günümüzde, hizmet güven endeksi ile ilgili çalışmalara daha fazla yer verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu sayede, hizmet güven endeksi ile ekonomik göstergeler arasındaki nedensellik ilişkileri daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Yöntem

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, çalışmada kullanılan değişkenler ile analiz yöntemi hakkında bilgi verilecektir.

Araştırmanın amacı ve değişkenleri

Bu çalışma, hizmet güven endeksi ile seçilmiş bazı ekonomik göstergeler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu ana amaç doğrultusunda, hizmet güven endeksine etki eden ve bu endeks tarafından etkilenen göstergelerin tespit edilmesi ve oluşan etkinin yön ve büyüklüğünün anlaşılması çalışmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılacak değişkenlerin belirlenmesinde, literatürde tüketici güven endeksi ile hizmet güven endeksi konusunda daha önce yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda daha önce Köycü ve Ege (2023), Albayrak (2022), Kütükcüler, Esen, Yıldırım ve Temizel (2020) ile Başarır, Bicil ve Yılmaz (2018) çalışmalarında kullanılan döviz kuru (çalışmada dolar ve euro kuru ayrı ayrı ele alınacaktır); Süsay ve Eyüboğlu (2021), Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018b) ve Mermer (2014)'in çalışmalarında kullanılan BİST Hizmet Endeksi; Köycü ve Ege (2023) çalışmalarında kullandığı doğrudan yabancı yatırımcı sayısından yola çıkarak, hizmet sektörü özelinde hesaplanan Hizmet sektörü doğrudan yabancı yatırımları; Ünsal, Kaplan ve Günsoy (2021) çalışmasından yararlanılarak, Hizmet Üretici Fiyat Endeksi ile Ünal ve Süsay (2021) çalışmalarında kullanmış oldukları Turizm gelirleri değişkeni yerine hizmet sektörünü bir bütün olarak temsil edebilecek hizmet gelirleri değişkenlerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Araştırmada kullanılacak değişkenler şu şekilde tanımlanmıştır:

- Hizmet güven endeksi, hizmet sektörünün mevcut ve gelecek döneme ilişkin beklentilerini gösterir; BİST hizmet endeksi, Borsa İstanbul'da işlem gören ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin bulunduğu endekstir (Borsa İstanbul, 2020).
- Hizmet gelirleri, kamu kurumlarının vatandaşlara veya özel sektöre sundukları hizmetler karşılığında elde ettikleri gelirleri ifade etmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2023).
- Hizmet üretici fiyat endeksi, yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin üretici fiyatlarındaki değişimini ölçen göstergesi ifade eder (TUIK,2020).
- Hizmet sektörüne doğrudan yabancı yatırımlar, bir yatırımcının yabancı sermayeli hizmet şirketlerinin hisse senetlerini satın aldığı yatırımlardır (Gövdere, 2009).
- Dolar kuru, ulusal para biriminin Amerikan doları (USD) karşısındaki değerini ifade ederken, euro kuru, ulusal para biriminin Avrupa Birliği'nin resmi para birimi karşısındaki değerini ifade eder (Yıldız, 2022).

İlgili değişkenler ve Hizmet Güven Endeksine ilişkin veriler 2011/12-2023/03 dönemi için aylık veriler şeklinde elde edilmiştir. Analiz için kullanılacak tüm seriler, mevsimsellikten arındırılarak analize dahil edilmiştir. Araştırmada, hizmet güven endeksi ile belirlenen ekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Zaman serisi

analizleri yapılırken, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin anlaşılabilmesi için öncelikle değişkenlerin zaman yolu grafikleri incelenmeli ve serilerin durağanlık seviyeleri tespit edilmelidir. Çünkü, durağan olmayan serilerle yapılan analizlerin yanıltıcı sonuçlara ve yanlış modellere yol açabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, serilerin durağan hale getirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu amaçla, durağan olmayan serilerde serilerin farkı alınarak durağanlaştırılması gerekmektedir. Ancak, bu işlem serilerin dinamik yapısını bozabilir ve veri kaybına neden olabilir (Çınar vd., 2019: 360).

Araştırmada kullanılan veriler, elde edildiği kaynaklar ve modelde kullanılacak kısaltmalar Tablo 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırmada yer alan değişkenler ve kısaltmaları

Değişkenler	Kaynak	Modelde Kullanılan Kısaltma
Hizmet Güven Endeksi	TCMB EVDS Sisteminden alınmıştır.	Y
Hizmet Gelirleri	TÜİK Web Sitesinden Alınmıştır.	X ₁
Hizmet Sektörü Doğrudan Yabancı Yatırımları	TCMB EVDS Sisteminden Alınmıştır.	X ₂
Hizmet Üretici Fiyat Endeksi	TÜİK Web Sitesinden Alınmıştır.	X ₃
BİST Hizmet Endeksi	TCMB EVDS Sisteminden alınmıştır.	X ₄
Amerikan Dolar Endeksi	TCMB EVDS Sisteminden Alınmıştır.	X ₅
Euro Endeksi	TCMB EVDS Sisteminden Alınmıştır.	X ₆

Analiz yöntemi

Bu çalışmada; hizmet güven endeksi, BİST hizmet endeksi, hizmet gelirleri, hizmet üretici fiyat endeksi, hizmet sektörüne doğrudan yabancı yatırımlar, dolar ve euro döviz kurları değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto testi ile analiz edilecektir. Bu test, aynı mertebeden durağan olmayan serilerde fark almanın gerekmediği bir nedensellik testi yöntemidir ve böylece bilgi kaybını önlemektedir. Bununla birlikte, Toda-Yamamoto testinin en büyük avantajlarından bir diğeri de testin herhangi bir ön test koşuluna ihtiyaç duymadan kullanılabilmesidir. Ancak bu analizin gerçekleştirilebilmesi için serilerin maksimum bütünleşme derecelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, analize başlamadan önce serilerin birim kök testleri yapılır. Daha sonra, serilere uygun gecikme sayısı belirlenir. Belirlenen uygun gecikme uzunluğu, genellikle VAR modeli için gerekli koşulları sağlamalıdır. Bu nedenle bilgi kriterleri ve tanımlayıcı testler kullanılarak uygun gecikme sayısı belirlenir ve ardından Toda-Yamamoto testine geçilmektedir. Ancak Toda-Yamamoto testinde, serilerin maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) modelin optimal gecikme sayısını (k) geçmemesi gerekmektedir (Çalışkan vd., 2017: 50-52). Sonrasında, Toda-Yamamoto nedensellik analizine geçilerek, modeldeki gecikme sayısı (k), maksimum bütünleşme derecesiyle (d) genişletilerek değişkenlerin düzey değerleriyle tahmin edilmektedir. (k+d_{max}) dereceden VAR modeline ilişkin formüller aşağıda yer almaktadır:

$$(1) LNY_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1,i} LNY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_{2,i} LNY_{t-j} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1,i} LNX_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \alpha_{2,i} LNX_{t-j} + \varepsilon_{1,t}$$

$$(2) LNX_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^k \phi_{1,i} LNX_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \phi_{2,i} LNX_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1,i} LNY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \theta_{2,i} LNY_{t-j} + \varepsilon_{2,t}$$

Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmadan önce, (k) gecikme uzunluğunun belirlenmesi için yukarıda ifade edilen VAR modeli tahmin edilmiştir. VAR modellerinde gecikme uzunluğu ardışık

modifiye edilmiş ve LR test istatistiği, son kestirim hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri değerleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğuna sahip olan modelin oto-korelasyon sorununun olup olmadığı belirlenmesi için LM testinin uygulanması gerekmektedir. Değişkenlere ilişkin gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından, (k+dmax) gecikme kullanılarak, 1. ve 2. denklem tahmin edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı belirlenmesi için Wald testi kullanılacaktır ve bu test ile açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının sıfırdan farklı olup olmadığı belirlenecektir. Bu kapsamda, aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi gerekmektedir.

„ $H_0 = \alpha_{1,1} = \alpha_{1,2} = \dots = \alpha_{1,k} = 0$ ” hipotezi test edilerek reddedilirse X değişkeninden Y’ye doğru,

„ $H_0 = \theta_{1,1} = \theta_{1,2} = \dots = \theta_{1,k} = 0$ ” hipotezi test edilerek reddedilirse Y değişkeninden X’e doğru nedenselliğin olduğu tespit edilecektir.

Bulgular

Çalışmanın yöntem bölümünde belirtildiği üzere, ilgili analize geçilmeden önce modeldeki değişkenlere ait birim kök testleri tespit edilmiştir. Elde edilen birim-kök testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Birim kök testi sonuçları

Değişken	Düzyey (PP Test İstatistiği)		Birinci Fark (PP Test İstatistiği)	
	Sabit ve Trend	Prob.	Sabit ve Trend	Prob.
LNY	4.1306	0.0072	-16.9990	0.0000
LNX1	-4.2425	0.0050	-9.3481	0.0000
LNX2	-12.6367	0.0000	-58.2063	0.0001
LNX3	6.8050	1.0000	-3.4526	0.0486
LNX4	1.2624	1.0000	-11.8424	0.0000
LNX5	-0.9922	0.9409	-7.6778	0.0000
LNX6	-0.6176	0.9762	-8.5855	0.0000

Tablo 2’de yer alan birim kök testinin sonuçları değerlendirildiğinde, değişkenlerin düzeyde durağan olmadığı ancak birinci farkları alındığında tüm değişkenlerin %5 anlamlılık seviyesinde durağan hale geldikleri belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda maksimum durağanlık derecesinin “1” olduğu tespit edilmiştir. VAR modeline dayalı olarak, hesaplanan bilgi kriterleri “k3” olarak belirlenmiştir. Uygun gecikmede tahminlenen VAR modelinin AR-karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çemberin içinde yer alıp almadığı kontrol edilmiştir. Yapılan kontrolde, bütün ters köklerin birim çemberin içinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: Var modeli gecikme uzunluğu belirleme

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	309.4348	NA	2.85e-11	-4.415106	-4.265910	-4.354477
1	1330.518	1922.916	1.96e-17	-18.60610	-17.41253*	-18.12107*
2	1391.570	108.7349	1.65e-17	-18.78204	-16.54410	-17.87260
3	1456.490	108.9905*	1.33e-17*	-19.01446*	-15.73215	-17.68061
4	1489.681	52.33008	1.72e-17	-18.78367	-14.45698	-17.02541
5	1524.396	51.18510	2.21e-17	-18.57512	-13.20406	-16.39246
6	1570.642	63.46147	2.45e-17	-18.53492	-12.11948	-15.92784
7	1617.242	59.18504	2.79e-17	-18.49988	-11.04007	-15.46839
8	1666.081	57.03926	3.18e-17	-18.49754	-9.993361	-15.04165

Değişkenlere ilişkin gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından (bkz. Tablo 3), (k+dmax) gecikme kullanılarak denklem 1 ve 2 tahmin (görünürde ilişkisiz regresyon olarak) edilmiştir. Değişkenler arasında nedensellik olup olmadığını belirlemek için açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının sıfırdan farklı olup olmadığı Wald testi ile test edilmiştir.

Denklemlerde yer alan “Y” değişkeni hizmet güven endeksini ifade etmekte ve “X” değişkeni X_1 ’den X_7 ’ye kadar “ X_1 : Hizmet güven endeksi, X_2 : BİST hizmet endeksi, X_3 : Hizmet gelirleri, X_4 : Hizmet

üretici fiyat endeksi, X_5 : Hizmet sektörüne doğrudan yabancı yatırımlar, X_6 : Dolar kuru, X_7 : Euro kuru” değişkenlerini ifade etmektedir. Burada;

“ $H_0 = \alpha_{1,1} = \alpha_{1,2} = \dots = \alpha_{1,k} = 0$ ” hipotezi test edilerek reddedilirse X değişkeninden Y’ye doğru,

“ $H_0 = \theta_{1,1} = \theta_{1,2} = \dots = \theta_{1,k} = 0$ ” hipotezi test edilerek reddedilirse Y değişkeninden X’e doğru nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna göre, Toda-Yamamoto nedensellik testi bulguları Tablo 4’te sunulmuştur.

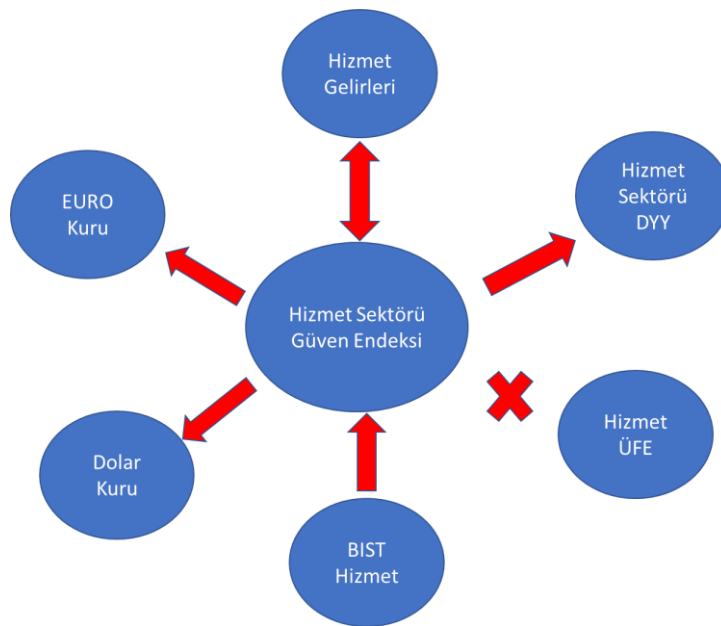
Tablo 4: Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları

	χ^2	Prob	Sonuç/Karar
$X_1 \rightarrow Y$	9.480287	0.023542	X_1 'den Y'ye nedensellik vardır.**
$X_2 \rightarrow Y$	4.392531	0.222079	X_2 'den Y'ye nedensellik yoktur.
$X_3 \rightarrow Y$	4.886670	0.180286	X_3 'den Y'ye nedensellik yoktur.
$X_4 \rightarrow Y$	21.95686	0.0001	X_4 'ten Y'ye nedensellik vardır. *
$X_5 \rightarrow Y$	4.159002	0.244799	X_5 'ten Y'ye nedensellik yoktur.
$X_6 \rightarrow Y$	5.639874	0.130508	X_6 'dan Y'ye nedensellik yoktur.
$Y \rightarrow X_1$	17.8818	0.000465	Y'den X_1 'e nedensellik vardır. *
$Y \rightarrow X_2$	7.175763	0.066502	Y'den X_2 'ye nedensellik vardır.***
$Y \rightarrow X_3$	5.424394	0.143231	Y'den X_3 'e nedensellik yoktur.
$Y \rightarrow X_4$	0.908779	0.823309	Y'den X_4 'e nedensellik yoktur.
$Y \rightarrow X_5$	11.95856	0.007526	Y'den X_5 'e nedensellik vardır. *
$Y \rightarrow X_6$	13.68807	0.003362	Y'den X_6 'ya nedensellik vardır. *

* % 1 anlamlılık düzeyinde, ** % 5 anlamlılık düzeyinde, *** %10 anlamlılık düzeyinde

Tablo 3 incelendiğinde, hizmet güven endeksi ile hizmet gelirleri arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Buna göre hem hizmet gelirlerinin hizmet güven endeksi üzerinde etkisinin olduğu hem de hizmet güven endeksinin hizmet gelirlerinin nedeni olduğu söylenebilir. Euro kuru, dolar kuru, hizmet sektörüne ilişkin doğrudan yatırımların ise hizmet güven endeksinden tek taraflı olarak etkilendikleri ancak bu endeks üzerinde anlamlı bir nedenselliklerinin bulunmadığı görülmektedir. BİST hizmet sektörünün ise hizmet güven endeksini tek taraflı olarak etkilediği ve BİST hizmet sektörünün hizmet sektörü güven endeksinin nedeni olduğu belirlenmiştir. Hizmet sektörü güven endeksi ile hizmet sektörü üretici fiyat endeksleri arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Elde edilen nedensellik ilişkileri Şekil 2’de grafiksel olarak gösterilmektedir.

Şekil 2: Nedensellik analizlerinin grafiksel gösterimi

Kaynak: (Yazar tarafından oluşturuldu)

Sonuç ve öneriler

Çalışmada, BİST hizmet endeksi, hizmet gelirleri, hizmet üretici fiyat endeksi, hizmet sektörü doğrudan yabancı yatırımları, dolar ve euro döviz kurları ile hizmet güven endeksi arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespit edilebilmesi amacıyla Toda-Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada, literatürden yararlanılarak hizmet sektörünün belirleyicisi olduğu düşünülen altı farklı değişken (hizmet gelirleri, hizmet sektörü doğrudan yabancı yatırımlar, euro kuru, dolar kuru, BİST hizmet sektörü ve hizmet sektörü üretici fiyat endeksi) ile 2011 Aralık dönemi ile 2023 Mart dönemi arasındaki aylık veriler kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda; hizmet sektörü güven endeksi ile hizmet gelirleri arasında çift taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunurken, hizmet sektörü güven endeksinden, euro kuru, dolar kuru ve hizmet sektörüne ilişkin doğrudan yatırımlara doğru tek taraflı bir nedensellik tespit edilmiştir. BİST hizmet endeksinden ise hizmet güven endeksine doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç, BİST hizmet sektörünün performansının yüksek olduğu zamanlarda, hizmet sektörü güven endeksinin de yükselebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Analiz neticesinde; hizmet sektörü güven endeksi ile hizmet gelirlerinin birbirini etkilediği ve hizmet sektörü güven endeksi yüksek olduğunda, hizmet gelirlerinin de artacağını ifade etmektedir. Bu durum, hizmet sektörünün daha fazla talep görmesine ve dolayısıyla gelirlerinin artmasını sağlayabilir. Hizmet gelirlerinin artması da hizmet sektörü güven endeksini yükseltebilir. Hizmet sektörü güven endeksinden, euro kuru, dolar kuru ve hizmet sektörüne ilişkin doğrudan yatırımlara doğru tek taraflı bir nedensellik olduğu belirlenmiştir. Bu, hizmet sektörü güven endeksinin bu değişkenleri etkilediği ancak bu değişkenlerin hizmet sektörü güven endeksini etkilemediği anlamına gelmektedir. Hizmet güven endeksi yüksek olduğunda, euro kurunun, dolar kurunun ve hizmet sektörüne ilişkin doğrudan yatırımların da artış göstereceği söylenebilmektedir. Bu durum, yatırımcıların ve tüketicilerin hizmet sektörüne olan güvenini artırabilir. Bununla birlikte, çalışmada elde edilen bir diğer sonuç hizmet sektörünün döviz kurundan etkilenmemesidir. Bu sonucun sebeplerinden birinin, hizmet sektörünün büyük ölçüde iç piyasaya odaklanmasının olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de hizmet sektörünün yaklaşık %70’i iç piyasaya yöneliktir ve bu nedenle döviz kurunun dalgalanmaları hizmet sektörünü önemli ölçüde etkilemeyebilir.

Araştırmada ele alınan dönem itibari ile hizmet sektörü üretici fiyat endeksi ile hizmet güven endeksi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi de bulunamamıştır. Hizmet sektörü üretici fiyat endeksi ile hizmet güven endeksi arasında bir nedensellik ilişkisinin olmaması, hizmet sektörünün mevcut performansının gelecek döneme ilişkin beklentileri etkilemediğini göstermektedir. Hizmet sektörünün geçmiş performansı, hizmet sektörünün gelecek döneme ilişkin beklentilerini etkilemeyebilir. Örneğin, hizmet sektörü geçmişte iyi bir performans göstermiş olsa da gelecekte ekonomik koşullar nedeniyle kötü bir performans gösterebilir. Bu durumda, hizmet sektörü üretici fiyat endeksi yüksek olsa bile hizmet güven endeksi düşük olabilmektedir. Bununla birlikte, hizmet sektörü üretici fiyat endeksi ve hizmet güven endeksi arasında dolaylı bir nedensellik ilişkisi olabilir. Örneğin, hizmet sektörü üretici fiyat endeksi yüksek olduğunda, hizmet sektörünün karlılığı artabilir. Bu durum, hizmet sektörü işletmelerinde yatırım ve istihdamı arttırabilir. Bu durum da hizmet sektörünün gelecek döneme ilişkin beklentilerini artırabilir ve bu şekilde, hizmet sektörü üretici fiyat endeksi ve hizmet güven endeksi dolaylı olarak birbirini etkileyebilir. Tüm bu analiz sonuçları ışığında, hizmet sektörünün güven endeksinin en önemli belirleyicisinin ele alınan dönem için hizmet gelirleri kalemi olduğu belirlenmiştir.

Tüketicilerin hizmet sektörüne yönelik beklentileri, ekonominin genel durumu, tüketici harcamalarının eğilimi ve çeşitli sosyal etkenler gibi faktörlerden etkilenebilir. Bu nedenle, tüketicilerin hizmet sektörü beklentilerini anlamak için sadece tüketici güvenini değil, aynı zamanda diğer makroekonomik değişkenleri de analiz etmek önemlidir. Çünkü farklı makroekonomik göstergelerin modele eklenmesi, elde edilen sonuçların farklılaşmasına neden olabilir. Bununla birlikte, hizmet sektörüne duyulan güven endeksleri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin daha detaylı olarak incelenmesi önerilmektedir. Farklı sektörlere duyulan güven endeksleri, o sektörlerin performansını ve ekonomik aktivitesini yansıttığı için önemlidir. Bu endekslerin makroekonomik değişkenlerle nasıl etkileşime girdiği ve birbirlerini nasıl etkilediği anlaşılabilir. Örneğin, tüketici güveni ile hizmet sektörü güveni arasında nasıl bir ilişki olduğu, bu güven endekslerinin istihdam ve harcamalar gibi

faktörler üzerindeki etkileri daha ayrıntılı olarak araştırılabilir. Bu tür bir analiz, ekonominin farklı yönlerini daha iyi anlamamıza ve ekonomik politikaların etkinliğini değerlendirmemize yardımcı olabilecektir. Ayrıca ekonomik değişkenlerin karmaşık etkileşimlerini anlamak, daha hassas ve kapsamlı tahminler yapmamıza da yardımcı olabilir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalarda farklı sektörlerde duyulan güven endekslerinin ve makroekonomik değişkenlerin test edilmesi, ekonomik ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Albayrak, Ş.G. (2022, 24-26 Ağustos). Türkiye’de döviz kuru oynaklığı ile güven endeksleri arasındaki ilişki (2012-2021). *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3, 2458-2469.
- Başarır, Ç., Bicil, İ. M. ve Yılmaz, Ö. (2019). The relationship between selected financial and macroeconomic variables with consumer confidence index, *Journal of Yasar University Special Issue*, (14), 173-183.
- Baştürk, M. F. (2019). Tüketici güven endeksi ile hisse senedi piyasası arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 177, 145-159.
- Beşel, F. ve Yardımcıoğlu, F. (2016). *Tüketici güven endeksi ile makro değişkenler arasındaki ilişki [Bildiri sunumu]*. ICPESS’te (Uluslararası Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Çalışmalar Kongresi, Sakarya.
- Borsa İstanbul. (2020). BİST piyasa değeri ağırlıklı pay endeksleri temel kuralları 25.10.2023 tarihinde <https://www.borsaistanbul.com/tr/endeks-detay/210/BİST-hizmetler> adresinden erişildi.
- Canöz, İ. ve Erdoğan, A. (2019). Sektörel güven endeksleri ve BİST sektör endeksleri arasındaki ilişkilerin simetrik ve asimetrik nedensellik analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(3), 833-849.
- Castaldo, S. (2007). *Trust in market relationships*, Edward Elger Publishing.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2017). Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 45-56.
- Çınar, M., Yetkin, F. ve Bektaş, S. (2019). Elektrik tüketiminin sürdürülebilir kalkınmaya etkisi: Türkiye üzerine ampirik ve davranışsal bir inceleme. *Uluslararası İşletme Ekonomi ve Politika Dergisi*, 3(2), 345-366.
- European Commission. (Şubat 2021). The joint harmonised eu programme of business and consumer surveys user guide. 02 Şubat 2021 tarihinde https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/bcs_user_guide_2021_02_en.pdf adresinden erişildi.
- Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2018a). Hizmet güven endeksi ile hizmet sektör alt endeksleri arasındaki ilişkisinin test edilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 271-282.
- Eyüboğlu, S. ve Eyüboğlu, K. (2018b). Tüketici güven endeksi ile Borsa İstanbul sektör endeksleri arasındaki ilişkinin araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 235-259. <https://doi.org/10.24988/deuiibf.2018331715>
- Gövdere, B. (2009). Türkiye’de hizmetler sektöründe doğrudan yabancı yatırımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 53-68.
- Gurgur, T. ve Kılınç, Z. (2015). What drives the consumer confidence in Turkey?. *Research and Monetary Policy Department. Central Bank of the Republic of Turkey*.
- Huseynli, N. (2022). The relationship between consumer confidence index and BİST 50 index. *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 9(6), 1107-1116.
- Ilmiah, D. ve Wonoseto, M. G. (2021). Consumer confidence index in coronavirus disease (covid-19) era. *EkBis: Jurnal Ekonomi dan Bisnis*, 5(1), 13-23.
- Kale, S. ve Akkaya, M. (2016). The relation between confidence climate and stock returns: The case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 38, 150-162. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(16\)30186-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(16)30186-1)
- Koç, E. (2019). *Tüketici davranışı ve pazarlama stratejileri: Global ve yerel yaklaşım* (8.Bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Koç, E. (2021) *Hizmet pazarlaması ve yönetimi* (4. Bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2007). *Principles of marketing*. Pearson Education.

- Köycü, E. ve İlhan, E. G. E. (2023). Borsa İstanbul'da yabancı yatırımcı sayısını etkileyen faktörlerin Granger nedensellik testi ile incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 60-70.
- Kütükcüler, G., Esen, E., Yıldırım, S. ve Temizel, F. (2020). Makroekonomik değişkenlerin Borsa İstanbul hizmetleri endeksi (XUHIZ) üzerine etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 15(2), 15-33.
- Mermer, İ. (2014). *Tüketici güven endeksi ve hisse senedi getirileri ilişkisi: BİST üzerine bir uygulama: Ankara üniversitesi örneği* [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Oral, S. ve Yüksel H. (2006). *Hizmet işlemleri yönetimi*. Kanyılmaz Matbaası.
- Süsay, A. ve Eyüboğlu, K. (2021). Hizmet güven endeksi ile BİST hizmet sektör endeksleri arasındaki saklı ilişkilerin yapısal kırılmalar altında incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1),195-220 .
- TCMB (2023) Tüketici güven endeksi. 1 Haziran 2023 tarihinde <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/4985> adresinden erişildi.
- TUIK (2020). Resmi istatistik portalı üretici fiyat istatistikleri, 24.10.2023 tarihinde <https://bit.ly/3Mh0Gzc> adresinden erişildi.
- TUIK (Mayıs 2023). Hizmet, perakende ticaret ve inşaat güven endeksleri Mayıs 2023, 16 Mayıs 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hizmet,-Perakende-Ticaret-ve-Insaat-Guven-Endeksleri-Mayis-2023-49594> adresinden erişildi.
- TUIK (2023). *Hizmet Güven Endeksi*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2023) İşgücü piyasasındaki gelişmelerin makro analizi raporları. 10 Haziran 2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/isgucu-piyasasindaki-gelismelerin-makro-analizi/> adresinden erişildi.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). *2023 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı*. Ankara: Hazine ve Maliye Bakanlığı 23.10.2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu-Teklifi-ve-Bagli-Cetveller.pdf> adresinden erişildi.
- Ünal, A. E. ve Süsay, A. (2021). Hizmet güven endeksi, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 68-77.
- Ünsal, Y., Kaplan, Y. ve Günsoy, G. (2021). Döviz kuru ve sektörel enflasyon ilişkisi: Türkiye üzerine ampirik bir analiz. *Journal of Academic Opinion*, 1(1), 15-23.
- World Bank (2023).Türkiye ekonomik görünüm raporu. Washington DC: World Bank 24.10.2023 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccc355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%20Haziran%202023.pdf> adresinden erişildi.
- Yıldız, M. (2022). Dolar ve Euro kurları üzerinde etkili faktörlerin iki bağımlı değişkenli MARS modeli ile belirlenmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 6-29.

Etik kurul onayı

Bu çalışma, ikincil (ham) veri kullanılarak gerçekleştirildiği için etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Tarihsel miras ve Özbek kimliğinin Özbekistan dış politikasının oluşumuna etkisi* The impact of historical heritage and Uzbek identity on the formation of Uzbekistan's foreign policy

Gönderim Tarihi / Received: 01.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 26.11.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1369705](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1369705)

Kadir Kürşat YILMAZ¹

Hasan DURAN^{**2}

ÖZ: Özbekistan dış politikasını etkileyen birçok faktörün ortaya konulması mümkün olsa da özellikle tarihsel miras ve Özbek kimliğinin oluşumunun üzerinde durulması gerekmektedir. Tarihsel miras bir milletin hafızası olarak gelecek planlarına yön vermektedir. Tarihsel süreçte yaşanmış olan zafer ve kahramanlıklara özlem duyulurken, yenilgi ve başarısızlıklardan ders alınmaktadır. Bu anlamda güçlü devlet yapısının varlığı Özbekistan’da mutlu ve güzel günleri hatırlatırken, güçlü devlet yapısının bozulduğu dönemler ise işgal ve yenilgileri hatırlatmaktadır.

1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla gerçekleşen bağımsızlık sonrası üzerinde durulan en önemli konulardan biri Özbek kimliğinin oluşturulmasıdır. Bu konu iç politika da olduğu gibi dış politikada da belirleyici bir role sahiptir. Özbek kimliğinin toprak esaslı ele alınması belirli problemlere neden olsa da özellikle komşu ülkelerde bulunan Özbeklerin dış politika aracı olarak kullanılmasının önlenmesi açısından olumludur. Özbekçenin yaygınlaştırılması politikaları ve bağımsız bir dış politika yürütme çabaları da Özbek kimliğinin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Tarihsel miras ve milli kimlik politikaları üzerinden Özbekistan dış politikasının değerlendirilmesi Özbekistan’ı daha anlaşılır kılacaktır. Dolayısı ile sadece dış politika kararları üzerinden değerlendirmeler yapmak yerine, etkili olan tarihsel miras ve milli kimlik oluşturma stratejisinin incelenmesi Özbek dış politikası hakkında daha isabetli analizler yapılmasını sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: Özbekistan, Özbekistan dış politikası, Tarihsel miras, Milli kimlik politikaları

ABSTRACT: Although it is possible to identify many factors affecting Uzbekistan's foreign policy, the historical heritage and the formation of Uzbek identity should be emphasized. Historical heritage shapes the future plans of a nation as its memory. While the victories and heroism experienced in the historical process are longed for, lessons are learned from defeats and failures. In this sense, the existence of a strong state structure reminds Uzbekistan of happy and good days, while the periods when the strong state structure is disrupted reminds of occupation and defeats.

In 1991, after the dissolution of the USSR, one of the most important issues emphasized after independence was the creation of an Uzbek identity. This issue has a decisive role in foreign policy as well as domestic politics. Although the land-based approach to Uzbek identity causes certain problems, it is positive especially in terms of preventing the use of Uzbeks in neighbouring countries as a foreign policy tool. Uzbek language dissemination policies and efforts to conduct an independent foreign policy also contribute to the formation of Uzbek identity.

Evaluating Uzbekistan's foreign policy through historical heritage and national identity policies will make Uzbekistan more understandable. Therefore, instead of making evaluations only on foreign policy decisions, examining the effective historical heritage and national identity formation strategy can provide a more accurate analysis of Uzbek foreign policy.

Keywords: Uzbekistan, Uzbekistan foreign policy, Historical heritage, National identity politics

* Bu çalışma “Özbekistan Güvenlik ve Dış Politika Tercihlerinin İdealizm Realizm Çerçevesinde Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

**Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Söğüt MYO, kkursatylimaz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3108-3545>

^{**2} Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü/Uluslararası İlişkiler ABD, hasan.duran@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5328-9918>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

After independence, Kerimov, as the founding leader, firstly started nation state building and established an authoritarian rule in order to ensure the success of this process. One of the main factors behind Karimov's establishment of an authoritarian government structure is his historical legacy. Because it will be very difficult to neutralize the reactions that he will face in the process of nation state that he will build on a secular republic system with the image of a weak leader. In terms of historical heritage, there were great conflicts and turmoil in Uzbekistan during periods of weak leader image (Alkan, 2011: 121). As the founding leader, Karimov pursued harsh policies both against the opposition and in foreign relations in order to project the image of a strong leader. The desire to ensure the full sovereignty of the country and the rapid continuation of the nation-state building process, combined with the historical legacy, led to an authoritarian leadership. For example, in foreign policy, the government reacted harshly to the countries where dissidents took refuge, opposed foreign states' interference in Uzbekistan's internal affairs, and refused to sign any cooperation or agreements that were not in the country's interest. Again, when the regional-global organizations of which Uzbekistan was a member started to take decisions contrary to Uzbekistan's interests, relations with these organizations were frozen (Yüce, 2022: 38-39). Although the fact that the authoritarian structure that Karimov needed was provided and the opposition groups were not as effective as during the Karimov period pushed Mirziyoyev to pursue a more active foreign policy, it is not possible to quickly liquidate the authoritarian structure with the effect of historical legacy. Therefore, it is seen that Mirziyoyev, who has been pursuing an active foreign policy with the effect of focusing on economic development, has generally continued the foreign policy of the Karimov era, albeit with some changes.

The historical legacy has led to the emergence of a powerful sense of leadership in Uzbekistan. This understanding is accepted by both the people and the government. This is reflected especially in the foreign policy pursued under Karimov and Mirziyoyev. Harsh reactions are given to the questioning of their leadership and policy preferences by foreign states. It is possible to see these harsh reactions both under Karimov and Mirziyoyev. The reason for some of the changes in the foreign policy preferences of the two leaders is that Uzbekistan has made significant progress in achieving independence and state authority. In addition, the differences between the two leaders' expectations from Uzbekistan's foreign policy are also the basis for this change (Yüce, 2022: 26-28).

Although he built the nation-state on Uzbekism and Uzbek language, Karimov pursued an identity policy that would end clannish struggles and include different ethnic groups in order to ensure the integrity of the country (Kerimov, 2002: 998). Thus, this was legalized with an inclusive constitution in the nation state building process. In addition, the continuation of the territorial-based understanding of history (Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi [TÜRKPA], 2012:146), which is the legacy of the USSR, has led to controversial decisions in historical terms, but it seems to have had positive effects on foreign policy (Hunter, 2002: 2). First of all, the intervention of any state in the nation state building process was not accepted, and especially the nation state building processes of neighboring countries in similar situations were not intervened. Therefore, the nation-state process built by Karimov on Uzbekism and Uzbek language does not have an ethnic nationalist characteristic (Gürbüz, 2019: 278-279). However, Uzbekistan has ethnic Uzbek cognates in all neighbouring countries, which may constitute a justification for intervention. Although ethnic Uzbeks have been supported in the Northern Corridor efforts in Afghanistan, this is not due to Uzbekistan's ethnic nationalist policies, but rather to the Taliban threat, i.e. security concerns. On the other hand, this is evidenced by the fact that Karimov did not intervene in the events in Kyrgyzstan in 1990 and 2010. Therefore, Karimov's statements that he wants to become a regional power or that he wants the territories of neighboring countries do not reflect the reality. Mirziyoyev continues Kerimov's nation-state policies in a similar manner. Only the fact that a certain progress has been made in the nation-state building process pushes Mirziyoyev to pursue softer policies. With the effect of this progress, Mirziyoyev has said that he is ready to make concessions if necessary to solve problems with neighboring countries. All countries in the region will gain a great deal from the resolution of regional problems.

Contrary to the years of its establishment, Uzbekistan's biggest problem today is economic development. In addition to the size of its population, Uzbekistan will be the biggest winner of regional peace due to its high growth rate and its distance from the sea. Therefore, Uzbekistan's emphasis on Uzbekism and Uzbek language is not an ethnic nationalist policy, and foreign policy is carried out on this axis (Gürbüz, 2019: 278-279).

Methodology

Using qualitative research methodology, the article evaluates the strategies of the leaders of Uzbekistan, which gained its independence after the collapse of the USSR, to create an Uzbek identity and the reflection of the historical heritage under their influence on their foreign policy decisions. The article also addresses the similarities and differences in the foreign policy practices of Karimov and Mirziyoyev, the two leaders who have been in office in Uzbekistan, which has been independent for more than 30 years.

Findings and discussion

Historical heritage also has an impact on foreign policy preferences. The emphasis on Uzbekism and Uzbek language in Uzbekistan's nation-state building process is not based on an ethnic nationalist foundation. This is more clearly seen through Uzbekistan's foreign policy.

It is observed that some neighboring countries' politicians unfairly accuse Uzbekistan over Uzbekism and Uzbek language. This leads to the belief that these politicians camouflage their ethnic nationalist sentiments. The theses that the emphasis on Uzbekism and Uzbek language is based on an ethnic nationalist basis and the claims that Karimov is after regional power do not reflect the truth.

Results and recommendations

A foreign policy in line with the policies of historical heritage and Uzbek identity is being pursued. Karimov and Mirziyoyev pursue similar foreign policies in line with the policies of historical heritage and Uzbek identity.

The main reason for Mirziyoyev's different policy preferences from Karimov is that Uzbekistan has a relatively established state experience, unlike the first years of independence.

It is difficult to evaluate Uzbekistan with democratic values, where a weak leader has little chance of working.

Increasing public participation in the nation-state process may contribute to a smoother transition.

As the solution to economic problems is delayed, there will be disappointment and dissatisfaction in society.

Mirziyoyev will continue to pursue an active foreign policy in order to realize economic development. While evaluating Uzbekistan's foreign policy, historical heritage and national identity policies should not be ignored.

Giriş

Özbekistan ilk çağlardan itibaren önemli yerleşim ve ticaret merkezlerine ev sahipliği yapmış ve önemli devletlerin kurulduğu bir bölge olmuştur. Bu sebeple Özbekistan her ne kadar bağımsızlığını yeni kazanmış olsa da büyük bir tarihsel geçmişe ve birikime sahiptir. Bölge zaman zaman büyük istilalara uğramış, Orta Çağ'da yaşanan şaşaalı yılların ardından 13. yüzyılda Moğolların saldırıları ile şehirler yakılıp yıkılmıştır. Timur Dönemi ile yeniden bir altın dönem yaşandıktan kısa bir süre sonra çatışmaların yaşanmaya başlaması ve beraberinde gelen istikrarsızlıklar Özbekistan'da güçlü bir devlet yapısının gerekliliğini ortaya koymuştur. Hem İslam Kerimov'un hem de Şevket Mirziyoyev'in aldığı dış politika kararlarında güçlü devlet yapısına yapılan vurgu bu tarihsel mirasa yapılan vurgu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yine güçlü bir merkezi yapıya sahip SSCB mirası da Özbek liderleri etkilediği ileri sürülebilir. Dolayısı ile Özbekistan liderlerinin politika kararlarını bu tarihsel miras üzerinden ele alınması Özbekistan dış politikasını daha anlaşılır kılmaktadır.

Tarihsel mirasın dışında Özbek kimliğinin oluşturulma stratejisi de günümüz Özbekistan dış politikasının anlaşılmasında temel öneme sahiptir. Özbek kimliğinin oluşturulması ve yerleşmesi için yapılan çalışmalar Özbek dış politikasını etkilemektedir. Özbekliğin Özbekistan sınırları ile sınırlanmış olması komşu ülkelerde yaşayan Özbek asıllılar üzerine dış politika oluşturulmasını engellemiştir. Komşu ülkelerdeki iç sorunlara etnik milliyetçilik üzerinden müdahalede bulunmayan Özbekistan, bölgedeki etnik çatışmaların büyümesini engellemiştir.

Tarihsel miras ve Özbek kimliği konusundaki temel noktalar bilinmeden yapılan değerlendirmeler Özbekistan'ın dış politikasını anlamak ve yorumlamak için yeterli olmayacaktır. Örneğin Rusya ile ilişkileri sürekli değişkenlik gösteren Kerimov'un başarısız bir dış politika izlediği görüntüsüne karşın tarihsel miras ve Özbek kimliği ile bir bütün olarak ele alındığında Kerimov'un izlediği dış politikanın başarılı olduğu söylenebilir. Kerimov'un ölümünden sonra devlet başkanı olan Mirziyoyev'in, ülke içindeki ortamı yumuşatmak ve standartları geliştirmek adına aldığı kararları ve yürüttüğü aktif dış politikayı başarılı bulmak mümkündür. Halbuki Kerimov ve Mirziyoyev'in eylemlerine tarihsel miras ve Özbek kimliğinin gelişimi noktasından bakıldığında iki liderin dış politika tercihlerinin arasında büyük bir farkın olmadığını söylemek mümkündür.

Tarihsel miras ve Özbekistan dış politikası

Özbekistan tarih boyunca güçlü siyasi birliklerin kurulması için gerekli nüfusa, tarım havzalarına, gelişmiş ekonomik faaliyetlere ve ticaret yollarına sahip olmuştur. Bu durum bölgede güçlü devletlerin kurulmasına imkan sağladığı gibi devrin diğer güçlü devletlerinin de bölgeye ilgisinin artmasına ve seferler düzenlemelerine neden olmuştur. Dolayısı ile tarihsel mirasa vurgu yaparken geçmişten günümüze ekonomik, kültürel, sanatsal ve siyasi yapıların gelişiminin yanı sıra bölgenin dış saldırılara uğraması da önemli bir yer tutmaktadır. Güçlü siyasi yapıların doğması için gerekli elverişli şartlara sahip olan Özbekistan bu durumun sonucu olarak tarihin gördüğü en büyük devletleri kuran Büyük İskender ve Cengiz Han tarafından istila edilmiştir. Sadece Cengiz Han'ın Semerkant ve Buhara gibi şehirleri istila ettikten sonra on binlerce zanaatkarı Moğolistan'a götürmüş olmasına bakıldığında bölgenin ne kadar zengin bir kültür ve ticaret hayatına sahip olduğu net olarak görülmektedir. Dolayısı ile Türkistan coğrafyasında en önemli siyasi yapıların kurulduğu Özbekistan'ın aynı zamanda bölgenin ticaret, eğitim ve kültür merkezi olması da Özbek halkının karakterine ve kültürüne dolayısıyla da liderlerin dış politika tercihlerine etki etmektedir (Gürbüz, 2019: 296).

Bu tarihsel miras içinde Türkistan'da yaşanan hakimiyet kavgaları, tarım, ticaret ve eğitim alanlarında yaşanan ilerlemeler, Moğollar, Timurlular, Hanlıklar Dönemi, Rus Çarlığı ve SSCB'ye kadar büyük bir birikim Özbekistan'a miras kalmıştır. Bu birikim içinde belki de vurgulanması gereken en önemli nokta Özbekistan coğrafyasında huzur ve barışın her zaman güçlü bir merkezi yapının ve liderin varlığı ile sağlanmış olmasıdır. Özbekistan topraklarında güçlü siyasi yapılanmanın olduğu dönemlerde aynı zamanda kültürel çalışmalar da önem kazanmış ve önemli alimler yetişmiştir. Türkistan bölgesinde tüm Türk boylarının tek bir çatı altında toplandığı Hun ve Göktürk Devleti dönemleri de dahil olmak üzere Moğollar ve Timur dönemlerinde de benzer gelişmeler söz konusu olmuştur. Özellikle taht kavgalarının yoğunlaştığı dönemlerde merkezi idare zayıflamış ve iç-dış çatışmalara uygun bir ortam ortaya

çıkmıştır. Güçlü bir merkezi yapı ve otoritenin olmadığı dönemlerde Özbekistan topraklarında huzur ve istikrar sağlanamamış ve istilalar ve işgaller yaşanmıştır.

Rus Çarlığının hakimiyetinden önce Türkistan coğrafyası Buhara Hanlığı, Hokand ve Hive Hanlıkları olarak bilinen Özbek Hanlıklarının kontrolünde olmuştur (Kavuncu, 2015: 238). Hakimiyet alanını genişletmek isteyen Hanlıkların arasında sürekli savaşların yaşanması dışında Hanlıklar içinde taht kavgaları ve farklı boyların Hanlık yönetimlerini ele geçirme çabaları olmuştur. Bu gelişmeler, Rus Çarlığının bölgeye hâkim olmasını kolaylaştırmıştır (Erol, 2002: 1008). Örneğin 1864'te Çimkent üzerine yürüyen Rus ordusu ile savaşan Hokand Hanlığının başkenti olan Hokand'a sefer düzenleyen Buhara Emiri, Rus ordusunun 22 Eylül 1864'te Çimkent'i işgal etmesinin önünü açmıştır (Yüce, 2006: 2-3). Rus işgali başladığında birlik oluşturamayan Hanlıklar, kendi aralarındaki mücadeleyi Rus işgalinde daha da artırmış ve bir anlamda Rus işgalini fırsata çevirmeye çalışmışlardır. Aralarındaki ihtilafın devam etmesi işgal sırasının kendilerine gelmesini hızlandırmıştır. Hanlıklar arasındaki savaşlar ve taht kavgalarının yanı sıra göçebe halk ile yerleşik hayat tarzını benimseyenler ve kabilelerarası rekabet gibi etkenler bölgenin İslam ve/veya Türklük etrafında birleşerek Rus Çarlığına karşı ortak hareket etmelerini engellemiştir (Tacibayev, 2012: 176). Bu durumu iyi değerlendiren Rus Çarlığı da büyük sayılmayacak askeri birliklerle kısa sürede Türkistan coğrafyasında hakimiyet sağlamıştır (Alkan, 2011: 121).

Özbekistan dış politikasını yöneten liderleri anlamak için bu tarihsel mirasın iyi bilinmesi gerekmektedir. Güçlü bir devlet mekanizması oluşturan kurucu lider Kerimov'un iktidarını devletin varlığı ile eşdeğer görmesi ve otoriter bir yönetim uygulamasını bu tarihsel mirasın etkisine bağlamak mümkündür. Kerimov iktidarının zayıf olması, Özbekistan'ın zayıf olması demektir. Kerimov düşmanlarının devlet düşmanı olarak ilan edilmesi daha anlaşılır hale gelmektedir. Türkiye'ye sığınan muhalif Özbeklerin iade edilmemesi üzerine Kerimov'un Türkiye ile ilişkilerde seyri konusunda radikal kararlar alması, Kerimov'un Rusya'nın Özbekistan üzerinde nüfuzunu artırmaya yönelik eylemlerine verdiği sert tepkileri ve Andican Olayları sonrası ABD'den uzaklaşma yönünde almış olduğu kararı sadece denge politikası ile açıklamak yeterli olmayabilir. Türkiye'nin Özbek muhalifler ile iyi ilişkiler kurması, Rusya'nın nüfuzunu artırmaya yönelik eylemleri ve ABD'nin bölgede değişim odaklı politikaları Kerimov açısından iktidarı ve dolayısı ile de Özbekistan'ın güvenliği ve gelişimi için tehdit olarak değerlendirilmiştir. Komşularla sınır sorunlarının çözümü konusunda taviz vermektense sınır sorunlarının çözümsüz kalması da kuruluş yıllarında Kerimov açısından tercih edilebilir bir durumdur. Çünkü bu politika komşu ülkelerle ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesine yol açsa da tarihsel mirasın etkisi ile zayıf –taviz veren– bir lider görüntüsü vermek, Kerimov açısından kabul edilebilecek bir görüntü değildir. Kerimov'un bakış açısının ve politika tercihlerinin Mirziyoyev döneminde tamamıyla değiştiğini söylemek zordur. Dolayısı ile reform çalışmalarında bulunsa da Mirziyoyev'in de tarihsel mirasın etkisi ile merkezi otoritenin zayıflatılması konusunda acele etmeyeceği öngörülebilir. Hatta zaman içinde merkezi yönetimin güçlerini artırmaya yönelik kararlar alması da mümkündür. 2023'teki anayasa değişikliği sürecinde yaşanan olaylar ve devlet başkanının görev süresinin yedi yıla çıkarılması bu bağlamda değerlendirilebilir.

Mirziyoyev'in daha rahat bir dış politika izlemesi açısından en büyük avantajı Kerimov'un sıfırdan kurduğu Özbekistan'ı belirli bir noktaya getirmiş olmasıdır. Diğer bir avantaj da ülkede güçlü bir muhalif yapının olmamasıdır. Özellikle muhalif radikal dini grupların Kerimov zamanındaki kadar güçlü olmaması Mirziyoyev'in iç politikadan daha çok dış politikaya öncelik vermesine imkân sağlamış, Özbekistan'ın komşu ülkeler başta olmak üzere Rusya ve Türkiye'nin yanısıra Batılı ülkelerle ilişkileri geliştirilmiştir. Mirziyoyev'in aktif dış politikasının altında yatan temel nedenin ülke ekonomisinin karşı karşıya kaldığı sorunlar olduğu da unutulmamalıdır. Devlet inşa sürecinde belirli bir ilerlemenin gerçekleşmesi, hızla artan nüfus ve denize çıkışın olmaması Mirziyoyev'in ekonomiyi incelemesine yol açmaktadır. Çünkü yakın gelecekte Özbekistan için en büyük tehlike ekonomi kaynaklı olacaktır. Dolayısı ile Mirziyoyev, aktif dış politika ile ekonominin gelişimini sağlamak istemektedir. Bu politikanın başarılı olması da Mirziyoyev'in ülkedeki otoritesinin sağlanmasına katkı sunacaktır.

Özbek kimliği ve Özbekistan dış politikası

Rus Çarlığı, hakimiyetini sağladıktan sonra kurduğu Türkistan Umum Vilayeti ile bölgeyi tek çatı altında toplamıştır. Bolşevik ihtilali sonrası ise Bolşevikler bu bütünlük yerine bölgede yaşayan Türk boylarını farklı millet gibi kabul etmiş ve dili, sınırları olan farklı özerk cumhuriyetlere bölmüştür (Yalçınkaya ve Abıdžhanov, 2020: 2658). SSCB'nin 1924-1925 yıllarına doğru büyük oranda netlik kazandırdığı Türk boylarından ayrı ayrı millet oluşturma siyasetinde daha sonraki yıllarda küçük değişiklikler yapılarak bugünkü Türkistan'ın siyasi yapısı ortaya çıkmıştır (Tacibayev, 2012: 196).

Rus Çarlığı zamanında yerleştirilen Ruslar dışında çeşitli etnik grupların bölgeye sürgün edilmeleriyle Türkistan coğrafyasının demografik yapısı ile de oynanmış ve bölge halklarının Hristiyanlaştırılmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Her ne kadar farklı bir ideolojiye sahip olsa da Rus Çarlığının politikalarını miras alan SSCB daha etkili araçları da kullanarak Türk topluluklarının kültür, tarih ve sosyal yaşamları üzerinde değişiklikler yapmaya çalışmıştır. Bu sebeple Türkistan ülkelerinde kültür ve sanatın bazı dallarına yoğunlaşmış ve bu doğrultuda ihtiyaç duyulan altyapı ve kurumsallaşma gerçekleştirilmiştir (Mustafalı, 2019: 30). Türkistan coğrafyasında bugün yaşanan birçok sorunun kökeninde Çarlık Rusya ve SSCB'nin izlemiş olduğu bu politikaların büyük bir etkisi bulunmaktadır (Hunter, 2002: 1).

Rus Çarlığı, Türkistan coğrafyasındaki muhtemel bir dil-din birliğini kırmak ve bölgenin Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırılmasını sağlamak amacıyla alfabe çalışmaları başlatmıştır. Alfabe çalışmaları ve mahalli lehçeleri ön plana çıkarma girişimlerinin Kazan Üniversitesi'nde Türk dilleri profesörü olan misyoner Nikolay İlminskiy tarafından başlatıldığı bilinmektedir (Kanlıdere, 2017: 170). İlminskiy, Hristiyanlığın Türk toplulukları arasında daha kolay yayılmasını sağlamak amacıyla mahalli lehçelerin gelişimini desteklemiştir. İlminskiy'e göre; Rusya idaresinde yaşayan Rus olmayan milletleri Ruslaştırmanın tek yolu Rus dili ve Hristiyanlığın öğretilmesidir (Yüce, 2006: 3). Bu noktada Bizanslıların Hristiyanlığı yaymak istediği bölgelerde benzer bir taktiği kullanmasına ve başarılı olmasına değinmek gerekir. Çünkü İlminskiy'in bu taktiğini yaklaşık 1000 yıl önce Slav toplulukların Hristiyanlaştırılması aşamasında Bizanslıların kullandığı bilinmektedir. Roma Kilisesi, Latince yerine yerel halk dillerinin dini metinlerde ve misyoner faaliyetlerinde kullanılmasına karşı çıkarken Bizans ise tamamen zıt bir politika izlemiş ve yerel halk dillerini kullanmıştır. Bugün kullanılmakta olan Kiril alfabesi de bu amaçla geliştirilmiş ve kutsal kitaplar Slav dillerine çevrilmiştir (Koçak ve Özkan, 2015: 377). Slavların Ortodoksluğu kabul etmesinde Bizans'ın bu taktiğinin başarılı olması, asırlar sonra misyoner ve bilim adamı İlminskiy'i etkilediği görülmektedir. İlminskiy'in Slav halklar üzerinde test edilmiş olan bu taktiği, Türk topluluklarına uygulayarak benzer bir başarıya ulaşmak istediği ileri sürülebilir. İlminskiy'in belirlediği hedefler doğrultusunda Çarlık Rusya, 1870 yılından itibaren Hristiyanlığı kabul eden Kazan Türkleri için birçok "Tatar Okulu" açmış, Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen lehçelerinde ise gazeteler çıkarmıştır.

Çarlık Rusya'nın bu politikaları, SSCB döneminde milletler politikasının temelini oluşturacaktır. SSCB Türkistan'ı dil merkezli cumhuriyetlere bölerek yerel milliyetçiliğin gelişmesine uygun bir zemin yaratmıştır (Çalışkan, 2018: 5). Her ne kadar bazı Türkistanlı aydınlar bu duruma karşı çıkmış olsa da temelde birbirleri ile çatışan Türk boylarının, kendi lehçelerini koruma ve ön plana çıkarma adına duruma fazla tepki göstermediği ileri sürülebilir. Milletleştirme politikası ile bölgenin tek bir çatı altında birleşmesi her ne kadar engellenmiş ve komşu Türk boyları arasında mikro milliyetçiliği artırmış olsa da artan mikro milliyetçilik aynı zamanda Türkistan ülkeleri üzerindeki Rus nüfusuna karşı da giderek artan bir tepkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum SSCB'nin dağılması ile daha net olarak ortaya çıkmıştır. Özbekistan gibi diğer Türkistan ülkeleri de bağımsızlıklarını kazanması ile artık ulusal kararlarını kendileri almak istemektedir. Dolayısı ile bölgeyi bölmek için uygulanmaya konulan milletleştirme politikaları günümüzde Rusya'yı da olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Alfabe çalışmaları dışında SSCB, milli kimlikleri tek belirleyici hale getirmek için 1897 nüfus sayımında var olan birçok kimlik kategorisini 1926'da tekrar değiştirmiştir. Örneğin kozmopolit nüfus veya tüccarlar için kullanılan "Sart" bir kimlik kategorisi olarak geçerli kabul edilirken daha sonra Türk, Kıpçak, Lakay, Çağatay ve Karluk kimlikler gibi elemeye maruz kalmıştır (Gürbüz, 2019: 283). Böylelikle 1926 yılında Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içindeki Tacikler ve Sartları

kapsayan Özbek kimliği sonraki yıllarda Çağatay, Türk, Lakay gibi bazı küçük toplulukların da dahil edilmesiyle kapsamı genişlemiştir (Gürbüz, 2019: 284). Benzer bir durum Rus kaynaklarında Kırgız veya Kırgız-Kazak diye belirtilen Kazaklar 1925 yılında kendi adlarına kavuşmuştur. Aynı şekilde Kara Kırgız adıyla anılan Kırgızlar da aynı tarihte bugünkü adları ile anılmaya başlanmıştır (Devlet, 2003: 257). Dolayısı ile Özbekistan’da olduğu diğer komşu devletlerde de çoğunluğa dayalı milliyet, kültür, dil ve tarih büyük ölçüde kurumsallık kazanmıştır (Musaoğlu, 2009: 265). Ancak SSCB şartlarında bu kurumsallığın ikinci plana itildiği düşünülürse milliyetler politikasının esas amacının bölgenin parçalara ayrılması olduğu ortadadır (Devlet, 2003: 259). Çünkü “Diyalekten milli dil”, “kabileden milli devlet” kurulması ile Türkistan coğrafyası yönetilebilir parçalara ayrılmış, İslam ve Türk üst kimliği böylelikle ortadan kaldırılmıştır (Karasar, 2001: 221).

1920’de Türkistan Cumhuriyeti’nin anayasasını onaylama sırasında Türkistan’ın yerli halkları olarak sadece Kırgızlar (Kazaklar), Özbekler ve Türkmenler kabul edilmiştir. Tacikler ve diğer halklar 1924’teki milli-bölgesel sınırları belirleme siyasetinde tekrar gündeme gelmiştir. Böylelikle 1920’de Lenin’in direktiflerinde adı geçmeyen halkların kaderleri sonraki dönemlerde farklı şekillerde teşekkül etmiştir. Kimisi Sovyet cumhuriyetlerini kimisi de milli vilayet veya köy şuralarını kuracaktır (Koçiyev, 2001: 298). Küçük halkların oluşturulan devlet teşekkülleri içinde eritmeye çalışılması ve kurulan milli devletlerin temsilcilerinin kendi devlet sınırlarının daha geniş olmasına yönelik isteklerde bulunmaları sınırların belirlenmesi sürecinde birçok sıkıntıya neden olmuştur (Koçiyev, 2001: 304). Sonuç olarak Türkistan coğrafyası sorunlu bir şekilde Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan olarak parçalara bölünmüştür.

Halkların mücadele hareketlerini ve onların temsilcilerini kendi tarafına çekebilmek için başlangıçta hoşgörülü davranan Bolşevikler, kontrolü sağladıktan sonra fikirlerini değiştirmiş ve tüm Pantürkizm ve Panislamizm hareketleri çeşitli bahaneler ile tasfiye etmiştir (Koçiyev, 2001: 297). Çünkü bu hareketler Bolşeviklerin diyalekten milli dil, kabileden milli devlet kurmaları önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Örneğin Gaspıralı İsmail Bey’in ortak bir Türk medeniyeti oluşması için ortak değerlere, dile, kültüre dayanan ve “dilde, fikirde ve işte birlik” şiarı üzerine inşa ederek başlattığı Cedit hareketi, Bolşeviklerden önce Rus Çarlığı döneminden itibaren büyük bir rahatsızlık yaratmıştır (Tacibayev, 2012: 188). Ancak özellikle 1921’de Enver Paşa’nın Türkistan’a gelmesi ve Basmacı hareketlerine önderlik ederek Bolşeviklere karşı mücadele etmesi Bolşevikleri Pantürkist hareketlere karşı daha köklü çözüm arayışına itmiştir. Bolşevikler, Çarlık Rusya döneminde oluşturulan alfabe çalışmalarını derinleştirmiş ve Türkistan coğrafyasını bölerek mikro milliyetçiliğin gelişmesine katkı yapmıştır. Bölgenin bütünlüğünü korunması gerektiğini savunan aydınlar da çeşitli suçlamalarla idam edilmiştir (Yüce, 2022: 19). Bolşeviklerle iş birliği yapan sol eğilimli aydınlar dahi Turancılık ve Pantürkçülük ile suçlanarak Stalin’in emriyle kurşuna dizilmiştir. Gaspıralı’nın izinden giden aydınların yok edilmesiyle İlminskiy’in başlattığı mahalli lehçeleri yazı diline dönüştürme çabalarının önündeki engeller ortadan kaldırılmış ve Ceditçi aydınların yerini SSCB’nin yetiştirdiği aydınlar almıştır (Kanlıdere, 2017: 170). Sonuç olarak Gaspıralı İsmail Bey’in Cedit okullarıyla oluşturmaya çalıştığı dil ve kültür birliğinin önüne geçilmiş ve Pantürkist düşüncenin temeli mikro milliyetçilik ile yıkılmaya çalışılmıştır (Yüce, 2006: 4). Bununla da yetinmeyen Bolşevikler, bugünlere kadar gelecek sınır ve etnik problemlerin temelini atarak kurulması muhtemel Türkistan birliğinin oluşmasının önünü tıkamıştır (Tacibayev, 2012: 195).

Çarlık Rusya zamanında başlayan her Türk boyuna farklı bir Kiril alfabesi oluşturma çalışmaları sonucu 19 farklı alfabe ortaya çıkmıştır. Bunun dışında birçoğu sonraki yıllarda idam edilecek olan bölge aydınları arasında da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş uzun süredir tartışılan bir konu olarak gündemi meşgul etmiş ve Türkistan aydınlarının çabaları ile ortaya çıkan Latin alfabelerinin kullanımına 1927-1938 yılları arasında izin verilmiştir. Bu aydınların tasfiyeleri sonrası ise Kiril alfabesine geçiş kararı ile Latin harflerinin kullanımı da yasaklanacaktır.

SSCB yöneticilerinin, Çarlık Rusya’sı döneminde başlayan mahalli lehçeleri yazı diline dönüştürme politikasını sürdürmesi ve politikasını bölge halklarının milli kimliklerinin tanınması olarak lanse etmeyi başarmış olmasıdır. SSCB politikalarının başarılı olması ile de Çağatayca’nın bütünleştirici rolü Rusçaya geçmiştir (Yüce, 2006: 6). Çünkü farklı lehçeleri konuşan Türk Toplulukları her ne kadar kendi

ana dillerinde eğitim hakları olsa da hem gelecek kaygısı ile hem de kendi aralarında ve Türk olmayan diğer milletlerle üst dil olarak artık Rusça öğrenmek mecburiyetinde kalmıştır. Dolayısı ile ana dilde eğitimin yasaklanmasına gerek kalmadan Rusça yaygınlaşmıştır. Türkistan coğrafyasının bağımsızlık sonrasında ana dilini bilmeyen siyasetçi ve aydınlarla karşılaşılması bu politikaların bir sonucudur. Nihayetinde Türkistan coğrafyasının dil merkezli cumhuriyetlere bölünmesi yerel milliyetçiliği geliştirmiş ve bölgenin dile dayalı birlik ve bütünlüğü parçalanmıştır (Karabulut, 2009: 74).

Türkistan coğrafyasında devlet olma niteliği taşımayan, bir ulus aidiyeti göstermeyen, daha çok aşiret ve kabile vesayetinde yaşayan ve yazı dili henüz gelişmemiş boylar bir anda Moskova kontrolünde de olsa bir devlete sahip olmuş ve yeni gelişmekte olan dilleri de devlet dili statüsü kazanmıştır (Şimşek, 2013: 25-26). Kerimov, bu durum hakkında Sovyet iktidarının, milli özellikleri eşitleştirmeye ve beynelmilleştirmeye çalışması etnik birlikler arasında ve hatta halklar arasındaki parçalanmanın son bulmasına değil, tersine, yenilerinin meydana gelmesine sebep olmuştur, demektedir. Kerimov ayrıca devlet sosyalizmi sonucu zenginliklerin merkezden taksim edilmesinin de bölgecilik ve uruğ-oymakçılık ilişkilerinin yaşamasına, genişlemesine ve kök salmasına neden olduğunu ileri sürmektedir (Kerimov, 2002: 998). SSCB öncesinde gelişen bölgesel ilişkiler Kerimov'un da vurguladığı gibi SSCB döneminde de devam etmiş hatta zaman zaman bu gruplar arasındaki rekabet ve farklılıklardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Dolayısı ile Özbekistan'da olduğu gibi diğer cumhuriyetlerde de bölgesel klanlar ve aile ittifakları Sovyet siyasal sisteminde varlıklarını koruyabilmiştir (Alkan, 2018: 50).

SSCB, sınırları belirlenmiş milli devletleri oluşturduktan sonra Türkistan coğrafyasını Sovyet ideolojisine göre şekillendirmeye devam etmiştir. Özel mülkiyetin devletleştirilmesi ile geleneksel yapının değişim süreci de başlatılmıştır. Türklüğü-İslam'ı çağrıştıran kavramların yerine Lenin, Stalin ve devrim kahramanlarının isimlerinin yanı sıra devrimi temsil eden kavramlar ve heykeller Türkistan coğrafyasında yaygınlaştırılmıştır. 1924'te Türkistan'daki Bolşevik Merkez İdaresi'nin kararıyla "Türkistan" adı kullanımdan kaldırılarak yerine "Orta Asya" kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Sovyet insanı yetiştirme politikalarının yoğunluk kazanması ve Stalin'in Ceditçi ve İslamcı aydınların ortadan kaldırılması ulusal duygu ve etnik kimliklerin bastırılmasına yol açmıştır. Bu durum ise yeraltı dinsel ve hatta yeraltı etniklik olgularının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bastırılmaya çalışılan etnik ve dinsel duygular SSCB'nin dağılması ile radikalleşmiş bir şekilde tekrar ortaya çıkmıştır (Naumkin ve Zviagelskaya, 2001: 316).

Modern Özbekçenin gelişimi açısından Ostroumov'un modern Özbekçenin oluşturulmasına yönelik çalışmaları dikkat çekmektedir. Türk dilinin Çağatay grubuna ait olan Özbekçe, dil özellikleri bakımından üç gruba ayrılmaktadır. Buhara, Taşkent ve Semerkant bölgelerinde konuşulan Özbekçe, Farsça etkisinde kalmış olup Türk dillerine özgü olan ses uyumunu kaybetmiştir. Fergana ve Hokand'da Fars etkisi görülmekle beraber özellikle Kuzeydeki Kıpçak-Özbek lehçesinde Farsçanın etkisi azdır. Hive bölgesinde konuşulan Özbekçe daha çok Oğuz lehçesinin etkisinde olup Türkiye Türkçesine yakındır (Kanlıdere, 2017: 154). Ostroumov, 1883'ten 1917'ye kadar Taşkent'te Farsça tesirindeki şehir ağzına dayanan mahalli bir lehçe ile "Türkistan Vilayetinin Geziti" adlı gazeteyi çıkartmıştır. Böylelikle Ostroumov'un Taşkent ağzının resmi dil seviyesine gelmesinin altyapısını hazırladığı görülmektedir (Kanlıdere, 2017: 170). Diğer taraftan Rus dili ve kültürünün yayılmasına yönelik ilk Rus mektebi 1884 yılında Taşkent'te açılmıştır. Gaspıralı'nın izinden giden Münevver Kari Abdülreşid ise 1901 yılında Taşkent'te ilk Cedit Okulu'nu açmıştır (Kanlıdere, 1999: 166).

Özbek kimliği de ilk kez 1897'de Rusya Çarlığında yapılan nüfus sayımında milli kimliği belirleyen temel etken olarak anadilin seçilmesi ile gündeme gelmiştir. 1924'te milli kimlik esasına dayalı sınırlar çizilirken de her ne kadar tek belirleyici olmasa da kesin ayrımların yapılmasını sağlayan faktör dil olmuştur (Gürbüz, 2019: 282). Bu durum bölgenin bütünlüğünü engellemeye yönelik politikaların bir sonucu olsa da boyların uluslaşma sürecini başlatmıştır. Elbette etnik temele dayalı siyasal sınırların oluşturulduğu ve lehçelerin yazı diline dönüştürülerek bölgenin tek çatı altında birleşmesinin önüne geçildiği eleştirisi yapılabilir. Ancak aşiret-klan mücadeleleri neticesinde bir çatı altında birleşmeyen boyların artık ulus olma noktasında ilerlemeye başlaması olumlu değerlendirilebilir. Bu ifademizi destekler bir şekilde Zanca da "Özbek kimliğinin mevcut durumu Özbekistan'da 1929'da oluşan

sınırların bir ürünüdür. Özbekistan kurulduğunda politik sınırlar ve milli çizgiler içerisinde doğal bir etnik Özbek kimliği oluşmuştur” demektedir (Zanca, 2002: 1078).

1924 yılında Özbekistan SSC kurulmuş ve 1925 yılında da Özbekistan, SSCB’nin kurucu cumhuriyetlerinden biri olmuştur. 1929 yılında Tacik Özerk Bölgesi, cumhuriyet statüsüne çıkarılarak Özbekistan bünyesinden ayrılmıştır. 1936 yılında ise Kazakistan bünyesinde olan Karakalpakistan Otonom SSC, Özbekistan SSC’ye dahil edilmiş (Erol, 2002: 1008) ve bugünkü Özbekistan sınırları ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile Özbekistan’ın bugünkü siyasal yapısı, modern idari teşkilatı ve ulus kimliği bu miras üzerine inşa edilecektir (Kavuncu, 2015: 239).

Kerimov’un Özbeklik ve Özbekçe etrafında ulus devlet inşasına başlaması, SSCB ile başlayan milletleşme sürecinin devam ettirildiğini ortaya koymaktadır. Devlet dilinin gelişimi, devletin sembollerinde milli öğelerin kullanılması, milli tarih yazımı, Sovyet döneminde idam edilen aydınların fikri mirasının canlandırılması, yer adlarının aslına uygun bir şekilde değiştirilmesi, şehirlerde inşa edilen yeni binaların mimarisinde milli öğelere ağırlık verilmesi, eğitim ve diğer propaganda araçlarıyla milli değerlerin yeniden canlandırılmaya çalışılmasını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür (Yılmaz, 2021: 285). SSCB döneminde bütünleştirici role sahip olan Rusça ve Rus kültürü zamanla yerini artık Özbekçe ve Özbekliğe bırakacaktır.

Kerimov’un devletin ulus inşa sürecinde her ne kadar ironik görünse de Özbek Han’ın adını alarak ortaya konan ulusal kimlikte Şeybanîlerin savaşçı bölgeden sürdüğü Timurluları kullanmış olması (Yılmaz, 2021: 285), SSCB döneminin toprak anlayışı üstüne kurulmuş olan tarihçiliğin, bağımsızlık sonrasında da Özbekistan’da sürdürülmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile Özbek milli kimliğinin soya üzerine değil de toprağa diğer bir ifadeyle vatan temeline dayandırılması, SSCB geleneğinin en güçlü izlerinden bir tanesidir (Gürbüz, 2019: 289). Milli kimliğin bölgesel tarih mirasından güç alması, göçebe Özbeklerin Özbekistan’a gelmeden önceki tarihlerine tarihçilikte yer verilmemesine ve geçmişte Özbekistan topraklarında yaşamış İrani halklar ve sonrasında oluşan İran-Türk kültürünün sahiplenmesine neden olmaktadır (Hunter, 2002: 2). Özbekistan’ın altın çağı olarak Timur döneminin gösterilmesi de bu yaklaşım sonucu normalleşmektedir.

Kerimov’un SSCB mirası bölgesel tarihçiliği devam ettirmesini sadece SSCB etkisi olarak değerlendirmek eksik bir değerlendirme olarak görülebilir. Bu durum aslında Özbekistan’da milli kimliğin oluşmasının önünde engel teşkil eden bölgecilik, kabilecilik ve aşırı milliyetçiliğe karşı bir çözüm arayışıdır (Gürbüz, 2019: 278-279). Özbekçe ve Özbeklik temeline dayalı ulus devlet inşa sürecinde Kerimov, ülke içinde bütünlüğü sağlamak adına ülke içinde gruplaşmalara ve bölgecilik gibi kavramlara savaş açmıştır. Kerimov; Ferganalı, Harezmi ve Surhanderyalı arasında fark olmadığını ve hepsinin Özbek olduğunu özellikle vurgulama politikası izlemiştir. Kerimov’a göre, herkes kendisini önce Özbek vatandaşı olarak kabul etmeli sonra Semerkanlı, Harezmi veya Ferganalı olarak görmelidir. (Kerimov, 2002: 999-1000). Bölgecilik ve ayrımcılığa karşı savaş açan Kerimov’un bu sayede etnik çatışmaları da önlemeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Resmi düzeyde Özbek milliyetçiliğinin bölgesel temelde desteklenmesine ve bölgesel tarihçiliğin ülke merkezli bir yaklaşım sunması Özbekistan’daki çok milletli demografik yapının istikrarı için de uygun olduğu söylenebilir. Ülke içindeki topluluklar sahiplenilirken, ülke dışındaki Özbeklere yönelik etkin bir politika izlenmemesi bu tarihçiliğin seçimi ile de uyumludur. Ancak tarihi olgulara kapalı kalarak Özbek kimliğinin inşa edilmeye çalışılması, Özbekistan tarihini sınırlamanın dışında modern Özbek topluluğunun oluşumunda 16. yüzyılda Özbekistan’a göç etmiş olan Özbeklere yer verilmesini engellemektedir (Gürbüz, 2019: 285-291).

Kerimov ülke bütünlüğünü ve istikrarını sağlamak adına Kırgızistan ve Kazakistan’ın aksine Rusçaya anayasal bir statü vermemiş ve anayasasının 4. maddesini, Özbekistan’ın devlet dilinin Özbek dili olduğu ve Özbek olmayanların da dil, adet ve geleneklerine saygı gösterildiği şeklinde düzenlemiştir (Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi [TÜRKP], 2012:146). Böylelikle farklı etnik gruplara saygı duyulmakla beraber Özbekçenin bütünleştiriciliği anayasada vurgulanmıştır.

Kerimov'un Rusçanın etkisini azaltma amacı ile kademeli bir şekilde Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçme kararı almış olması üzerinde durulması gereken bir karardır. Ancak Özbekçenin anayasal statüsüne karşın Kiril alfabesinin ve Rusçanın resmî kurumlarda etkin kullanılması Kerimov sonrası daha radikal kararların alınmasına neden olmuştur. Örneğin 2019 yılında 21 Ekim "Özbek Dili Bayramı" olarak ilan edilmiş ve 2020-2030 yılları arasında Özbekçenin geliştirilmesi amacı ile bir yol haritası belirlenmiştir. 23 Eylül 2020'de BM'nin 75. Genel Kurulu'na video mesaj yoluyla hitap eden Mirziyoyev'in konuşmasını Rusça yerine Özbekçe yapması ve özellikle komşu ülke liderleri ile yapılan karşılıklı ziyaretler esnasında Rusça yerine kendi dillerinde iletişim kurmaları Özbekçenin kullanımının yaygınlaşması adına olumlu gelişmelerdir. Ancak farklı milletlerin Özbekçe ve Özbeklik konusuna mesafeli yaklaşımları, Rusçanın gayri resmi durumunun devam etmesini isteyen entelektüellerin yanı sıra her türlü reformu İslam'a aykırı bularak reddeden güçlü muhafazakâr grupların varlığı Özbekçenin yaygınlaşmasını engellediği ve ulus-devlet çalışmalarını yavaşlatmaktadır.

Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve devam eden ulus devlet inşa sürecinden rahatsız olan kesimlerin varlığı Özbekistan için en temel sorun kaynağıdır. Bu sorunlar, SSCB döneminde oluşmaya başlamış olan yeraltı gruplarının faaliyetlerini artırmalarına ve taraftar bulmalarına uygun bir zemin oluşturması nedeniyle devleti daha da otoriterleştirmekte, otoriterleşme de devlet-vatandaş ilişkilerini bozmakta ve vatandaşların devlet politikalarına desteklerini azaltmaktadır.

Özbeklik ve Özbekçe etrafında ulus devlet inşa etmeye çalışan Kerimov'un, SSCB ile başlayan milletleşme sürecini devam ettirmiş olsa da etnik milliyetçi politikalar izlemediği dış politika tercihleri üzerinden görülebilir. Kerimov öncelikle SSCB'nin milletleşme politikalarının halklar arasında parçalanmaya yol açtığını ileri sürmektedir. Yine Özbek milli kimliğinin soya üzerine değil de toprağa diğer bir ifadeyle vatan temeline dayandırılmış olması Kerimov'un komşu ülkelerdeki Özbekleri dış politika aracına dönüştürmesini engellemiştir. Özbekistan dışındaki Özbeklerin dış politika aracı olarak kullanılmaması Kerimov'un bölge barışına yaptığı en büyük katkıdır. Taliban tehdidinde karşı Kerimov'un, Özbeklerin yoğun yaşadığı Afganistan'ın kuzeyinde Kuzey Koridorunun kurulmasına ve Taliban'a karşı zafer kazanmalarına yönelik destek vermesi de daha çok etnik milliyetçilik değil Özbekistan'ın güvenliğinin sağlanmasına yöneliktir. Sınır bölgelerine döşenen mayınlar ve radikal gruplarla mücadele adına Kırgızistan topraklarında askeri operasyonların gerçekleştirilmiş olması karşın Kırgızistan'da 1990 ve özellikle 2010 yılındaki yaşanan olaylarda Kerimov'un izlediği dış politika olayların büyümesini engellemiştir. Zaman zaman Kırgızistan milletvekillerinin dile getirdiğinin aksine Kerimov'un dış politikası komşu ülkelerden toprak ele geçirmeye yönelik değildir. Ulusal bağımsızlığını perçinlemek ve ulus inşa sürecini başarılı kılmaya odaklanan Kerimov'un dış politikasında Turancılık karşıtı açıklamalarda bulunmasını da bu bağlamda ele almak mümkündür.

İzlediği aktif dış politika ile Kerimov'dan ayrılmakla birlikte Mirziyoyev'in de benzer dış politika izlediği ileri sürülebilir. Taliban ile mücadele eden Kerimov'un aksine Taliban ile iyi ilişkiler kurmayı başaran Mirziyoyev'in de temel amacı Özbekistan'ın güvenliğini sağlamaktır. Ancak Taliban ile mücadele etmenin yeni tehditlere yol açması ve bu mücadele sonucunda Afganistan hattının kapalı olması tüm bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmasını olumsuz etkilemektedir. Bu durum Mirziyoyev'in ekonomi odaklı aktif dış politikası için tercih edilecek bir durum değildir. Ülke içinde Özbeklik ve Özbekçe esasına dayalı ulus inşa süreci devam etmekte olsa da dış politikada etnik milliyetçi politikalar ön planda değildir.

Sonuç

Özbekistan bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülke olsa da tarihsel olarak büyük bir mirasa sahiptir. Bu miras bağımsızlık sonrası devlet başkanlarının dış politikalarında önemli bir yol gösterici olmuştur. Tarihsel olarak genellikle otoriter bir yönetim yapısına sahip olan Özbekistan'da bağımsızlık sonrası da bu yapı devam ettirilmek istenmiştir. İç politikada otoriter bir yönetim kuran Kerimov, bağımsız bir dış politika kurma adına Rusya, ABD, Çin gibi ülkeler arasında keskin kopuşları olan bir dış politika stratejisi izlemiştir.

Bağımsızlık sonrası Kerimov, Çarlık Rusya ve özellikle SSCB döneminde tohumları atılmış olan Özbek kimliği ve Özbekçenin geliştirilmesine de çalışmıştır. Ulus devlet inşa sürecinin merkezden yürütülmesi

ve otoriter bir yönetim yapısının varlığı halkın bu sürece dahil olmasını engellemiştir. Ekonomik sorunlar ve otoriter yönetim halkın devlet politikalarına desteğini azaltmıştır. Özbeklik ve Özbekçe üzerine oluşturulmaya çalışılan milli birliği oluşturma çabaları beklenen sonucu vermemiştir. Mirziyoyev daha ılımlı politikalarla bu süreci devam ettirme yönünde bir tutum sergilemiştir.

Birbirinden farklı politikalar izledikleri görüntüsüne karşın Kerimov ve Mirziyoyev'in iç ve dış politikalarının benzer olduğu söylenebilir. Bu benzerliğin altında yatan birçok faktör bulunmakla beraber üzerinde durulması gereken faktörler tarihsel miras ve Özbek kimliğidir. Özbekistan'ın Rusya, Çin, ABD, Türkiye ve komşu ülkelerle yürüttüğü dış politika, tarihsel miras ve Özbek kimliği politikaları üzerinden ele alındığı takdirde daha anlaşılır hale gelmektedir. Devletin kuruluş sürecinde Kerimov'u katı bir dış politika izlemeye zorlayan tarihsel miras ve Özbek kimliği politikaları, Mirziyoyev'in ekonomi ağırlıklı bir dış politika izlemesine neden olmaktadır. Özbekistan'ın 1990'lı yıllardan farklı olarak günümüzdeki en önemli önceliği ekonomik kalkınmadır. Bu sebeple Kerimov'un dış politikada taviz veremediği yılların aksine artık devlet otoritesinin sağlanması noktasında endişe yaşamayan Mirziyoyev komşu ülkelerle sorunların giderilmesi adına dış politikada gerekirse taviz verilebileceğini ifade edebilmektedir. Çünkü denize çıkışı olmayan Özbekistan'ın, Afganistan başta olmak üzere komşu ülkelerle sorunları çözmeden dünya ekonomisindeki payını artırabilmesi çok mümkün gözükmemektedir. Nüfusu artarken ekonomik kalkınmasını sağlamayan Özbekistan'ın istikrarını uzun süre sürdürmesi oldukça zor olacaktır.

Günümüz koşullarında sadece zorlayıcı baskı ve önlemlerle devlet otoritesinin sürdürülmesi oldukça zordur. Kerimov sonrası daha ılımlı bir hava yaratmış olan Mirziyoyev'in her ne kadar hızlı değişim istemese de Kerimov gibi katı önlemlerle iktidarını sürdürmeye çalışması beklenmemektedir. Her iki liderin dış politika tercihlerinde birtakım farklılıklar olsa da tarihsel miras ve Özbek kimliğinin, Mirziyoyev döneminde de Özbekistan dış politikasında etkisini devam ettireceğini söyleyebilmek mümkündür.

Kaynakça

- Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde siyasal hayat ve kurumlar*. USAK Yayınları.
- Alkan, H. (2018). Türk Cumhuriyetlerinde siyasal kurumsallaşma süreci. M. A. Kireçci (Ed.), *Türk Cumhuriyetlerinde bağımsızlık ve devlet inşaa süreci* içinde (ss. 25-60). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, B. (2018), *Orta Asya raporu: Dönüşüm sürecinde Türk Cumhuriyetleri*. İnsamer.
- Devlet, N. (2003). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin güvenliklerini etkileyebilecek faktörler. Ü. Özdağ vd. (Der.), *21. Yüzyılda Türk Dünyası jeopolitiği: Muzaffer Özdağ'a armağan* içinde (ss. 253-270). Asam Yayınları.
- Erol, M. S. (2002). Özbekistan Cumhuriyeti. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 1002-1029). Yeni Türkiye Yayınları.
- Gürbüz, Y. E. (2019). Özbekistan'da tarih yazıcılığı ve millî kimlik: Özbeklerin göçü ve Timur örneğinde. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2(19), 277-301. DOI: 10.32449/egetid.625377
- Hunter, S.T. (Haziran 2002). *Uzbekistan: an overview*. UNHCR emergency & security service. (Rapor No: 5). 09 Eylül 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/242633635_UZBEKISTAN_AN_OVERVIEW. adresinden erişildi.
- Işık, Y. ve K. Koç (2022). 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında (1880-1930) türkistan süreli yayınları ve kadın konusuna yaklaşımlar. *Karadeniz Araştırmaları*. XIX/74: 493-514.
- Kanlıdere, A. (1999). Tataristan, Azerbaycan ve Orta Asya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (c.19. s. 163-167). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kanlıdere, A. (2017). Özbekistan Cumhuriyeti. A. Kara ve F. Solak (Ed.), *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri (siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler)* içinde (ss. 153-185). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları.
- Karabulut, F. (2009). İktidar ve meşrulaştırma mücadelesinin odağı Orta Asya: Sovyetlerin dil ve eğitim politikaları. *Bilig*, 0(50), 65-96.

- Karasar, H. A. (2001). Bağımsızlıklar sonrası Türkistan'da Rus siyaseti. *Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı*, 4(6), 220-271.
- Kavuncu, A. Ç. (2015). Özbekistan: İç politika. M. T. Demirtepe ve M. Yılmaz (Ed.), *Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları yyllığı 2013* içinde (ss. 238-252). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.
- Kerimov, İ. (2002). Bölgecilik ve uruğ oymakçılık. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 997-1001). Yeni Türkiye Yayınları.
- Koçak, F. ve Özkan, M. (2015). Bizans'tan Ruslara miras: Hıristiyanlık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 376-383.
- Koçiyev, A. (2001). Milli özelliklere göre Orta Asya'nın sınırlarının belirlenme politikası, *Avrasya Dosyası Türkmenistan Özel Sayısı*, 2(7), 295-305.
- Musaoğlu, N. (2009). Orta Asya cumhuriyetlerinde dil, ulusal kimlik ve demokrasi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(11), 261-273.
- Mustafalı, C. (2019). Türk Cumhuriyetlerinde Sovyet mirası ve değişimler. *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 0(1), 18-33.
- Naumkin, V. ve Zviagelskaya, İ. (2001). Post-Sovyet Rusya'sı ve diğer BDT devletlerinde etno-politik ve etno-sosyal faktörlerin rolü. (E. Soltan, Çev.). *Avrasya Dosyası*, 4(6), 315-321.
- Şimşek, A. (2013). *Bağımsızlık sonrası Özbekistan'ın dış politikasında denge arayışları* [Yüksek lisans tezi] Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Tacibayev, R. (2012). Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikalarının dönemlere göre değişimi. M. S. Kafkasyalı (Ed.) *Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya* içinde (ss. 169-209). Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
- Türk Devletleri Parlamenterler Meclisi. (2012). *Türk Cumhuriyetleri anayasaları*. (Rapor No: TÜRKPA: 4). TÜRKPA Yayınları.
- Yalçinkaya, A. ve Abıdžhanov, K. (2020). Özbekistan ve Kırgızistan'daki anklav/eksklav alanlarının çözüm süreci. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(9), 2653-2667.
- Yılmaz, A. N. (2021). Bağımsızlıklarının 30. yılında Türkistan coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin durumu ve değerlendirilmesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 255(129), 253-314.
- Yüce, M. (2006). Kırgız Türklerinin ulusal kimlik politikası. *Akademik Bakış*, 0(9), 1-12.
- Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile ilişkiler*. SETA Yayınları.
- Zanca, R. (2002). Sovyet sonrası Özbekistan'da kırsal kesimde Özbek kimliğinin yeniden şekillenışı. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler* içinde (ss. 1076-1094). Yeni Türkiye Yayınları.

Etik kurul onayı

Çalışmamızın etik kurul onayı gerektirmeyen çalışmalar kapsamında olduğunu beyan ediyoruz.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kent araştırmalarında sosyolojik bir kavram olarak yeniden ölçeklenme: İstanbul kent-bölgesinin oluşumu ve Balıkesir'e etkisi*

Rescaling as a sociological concept in urban research: The formation of İstanbul city-region and its effect on Balıkesir

Gönderim Tarihi / Received: 29.08.2023

Betül KIZILTEPE¹

Kabul Tarihi / Accepted: 13.11.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1351421](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1351421)

ÖZ: Ulus devletler, 1980 sonrası sermaye birikiminde avantajlı yeni mekânlar oluşturarak, küresel dinamiklerin merkezinde yer alan kentleri ve kent-bölgeleri birikim için öne çıkararak yeniden ölçeklenme sürecinin katalizörü hâline gelmiştir. Bu süreçte kentsel müdahaleler yoğunlaşırken bölgede eşitsiz gelişim ortaya çıkmıştır. Eşitsiz gelişimin ve beraberinde mekânsal patlamaların yaşandığı kent-bölgelerde bölge ayrıcalığının ve rekabet potansiyelinin korunması için mekânsal bir iş bölümü yaratılır. Yeni iş bölümünde kentlerin işlevleri farklılaşmaya başlar. Küresel ve yerel dinamikler birlikte hareket eder. Böylece yeni ölçeklenmeler yaratılır. Bu bağlamda Türkiye'deki kentlerin de küresel ve bölgesel ölçekli değişimlerden etkilendiği görülmektedir. Eleştirel kent teorisini odağına alan bu çalışma, Türkiye'deki kent-bölge oluşumunu, mekânsal strateji değişikliğini yeniden ölçeklenme bağlamında ele almaktadır. Türkiye'nin ekonomik belirleyiciliği olan İstanbul kent-bölgesinin oluşum süreci, Balıkesir'in bölgeye dâhil olması ve yeniden ölçeklenmesi analiz edilmektedir. Karma yöntemin kullanıldığı bu araştırmada, nicel ve nitel verilerden yararlanılarak yeniden ölçeklenme süreci çok yönlü bir şekilde irdelenmiştir. Nicel veri kapsamında istatistikî betimsel analizden ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında Balıkesir'in değişimine tanık, değişiminde etkin olan 33 aktörle mülakat yapılmıştır. Mülakat verileri deşifre edildikten sonra MAXQDA programında temalara ayrılarak kodlanmış, analiz edilmiştir. Toplanan veriler neticesinde Balıkesir'in yeniden ölçeklenmesinde İstanbul kent-bölgesinin, merkezî yönetimin aldığı üst ölçekli kararların, yerel düzeydeki kentsel müdahalelerin etkisi olduğu görülmüştür. Balıkesir'e özgü dinamiklerin ise kentin rekabet ve ittifak potansiyelini dönüştürdüğü, kent içi rekabetin yüksek olması nedeniyle kentin atılım gösteremediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden Ölçeklenme, Eşitsiz Gelişim, Mekânsal Patlamalar, İstanbul Kent-Bölgesi, Balıkesir

ABSTRACT: Since the early 1980s, nation-states have created new advantageous spaces for capital accumulation and have restructured cities at the center of global dynamics. Therefore, they have gained functionality as catalysts of rescaling processes. In this process, urban interventions increase. This causes uneven development and implosion-explosion in the region. A spatial division of labor is created under the agency of the state to protect privilege and competitiveness in the geography of uneven development. The functions of cities begin to differentiate. Global and local dynamics act together. Thus, new scales/scaling are created. In this context, cities in Turkey are also affected by global and local changes. Based on critical urban theory, this research examines the formation of city-regions and spatial strategies in Turkey in the context of rescaling. İstanbul city region is economically advantageous space in Turkey. This research analyzes the formation process of İstanbul city-region and restructuring of Balıkesir in the region. Mixed method was used in it. Quantitative and qualitative data were utilized to examine the rescaling process in a multidimensional perspective. Statistical descriptive analysis and secondary data sources were used for quantitative data. In qualitative data, 33 actors who were witness and active in the transformation of Balıkesir were interviewed. Data were coded and analyzed using MAXQDA. As a result, it has been observed that the rescaling of Balıkesir has been affected by İstanbul city-region, centralized decision-making in urban policies and local urban interventions. It has been indicated that city-specific dynamics have transformed the potential of competition and alliance. The city has not been able to make great progress due to high intra-city competition.

Keywords: Rescaling, Uneven Development, Implosion-Explosion, İstanbul City-Region, Balıkesir

* Bu makale yazarın İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı'nda tamamlamış olduğu doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi/Sosyoloji Bölümü/Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, betulkiziltepe@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3622-9398>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Globalization has increased the importance of some cities and regions. In order to benefit from this process, states have become the catalyst of the rescaling process. The rescaling of nation-state spaces first has created global cities (Sassen, 1991) and then city-regions (Scott, 2001; Rodríguez-Pose, 2008). In this process, nation-states are active in the creation of new spatial scaling, city-regions and it is no longer “*state space that is to be molded into the geography of capital*” (Brenner, 2004: 16). Thus, urban interventions are differentiated in terms of region and city. Turkey’s rescaling process can be analyzed from centralized planning. The process in Turkey can be divided into two as pre-2000 and post-2000. National developmentalism has changed after 1980 with globalization. New urban policies and interventions have emphasized the position and new functions of cities. Rescaling in Turkey has experienced less fragmentation in the period between 1980 and 2000. In the post-2000 period, three different phases are observed: Localization in spatial planning (2002-2009), increased centralization in spatial planning (2009-2011), and urbanization policy under the impact of political centralization (2011-present) (Şahin, 2018: 10).

Methodology

In this research, partially mixed sequential dominant status design was used within the scope of mixed methodology. The transformation of rescaled Balıkesir was analyzed in a multidimensional perspective through demographic indicators (such as population, migration, households), economic indicators (such as agriculture-services-industry distribution, GDP), and social indicators (such as education and leisure time activities). Quantitative data, statistical descriptive analysis and secondary data sources were utilized. Document analysis was used to create the theoretical background. Thus, urban planning policies were analyzed. Qualitative data were collected through purposive sampling. A semi-structured interview form was used in it. Data was collected from six different research groups: Academics, media workers, NGOs-professional organizations, public institutions and organizations, cooperatives, local administrators. Interviews were conducted between February and April 2021. In this research, 33 people were interviewed (24 online and 9 face-to-face). Recordings were taken during the interviews and they were transcribed. The transcripts were coded using MAXQDA and analyzed based on the literature.

Findings and discussion

The rapid growth of İstanbul’s industry has caused problems in the 1980s. In order to overcome these problems, it has been decided that İstanbul would become a global city. Thus, İstanbul’s surrounding cities started to change demographically, socially, economically, and politically. The decentralization of industry from the metropolitan city center led to the formation of new industrial centers on the periphery of İstanbul. In the advancing years, transportation improved and the global city effect of İstanbul spread to the surrounding cities. The division of labour has been redistributed in the region. After decentralization, İstanbul was transformed into a global city and prioritized the service sector. However, after 2000, İstanbul has increased its economic impact in the country and in the global market, it has created a city-region. İstanbul’s sustainable competitiveness depends on the coordination with its region. In this case, we can define İstanbul and the Marmara Region as a privileged region in Turkey and can say that plans and interventions reinforce the process. The encirclement of growth centers around İstanbul through integrated transportation systems leads to the strengthening of the region for competition. The rescaling process of Balıkesir, which was initially located far from İstanbul city-region, is not independent from all these developments. The rescaling of Balıkesir corresponds to the early 2000s. In this process, İstanbul city-region, centralised decision-making in urban policies and micro (local) urban interventions have affected. Although Balıkesir is in a period open to development because of its location and function, city’s unique dynamics differentiate its potential of competition and alliance. Inter-district competition, tension between central and local decisions, sectoral diversity and segregation, competition between local qualifications transform city’s conflict and integration dynamics.

Results and recommendations

After the 1980s, according to Turkey's new urban policies, İstanbul has transformed into a global city. First, it has affected the nearby cities, and then influenced all cities in the region and formed the city-region. The spread of the city-region effect to the Marmara Region has brought with it regional transportation investments, spatial division of labour and new strategies for capital accumulation. This has led to the expansion of the city-region effect, the emergence of new (centralized) urban interventions and the involvement of local actors in the process. In this way, Balıkesir has slowly included in the rescaling process and became a part of the spatial division of labor in the city-region. The uneven development and implosion-explosion in İstanbul city-region have intensified through state policies. Balıkesir has been rescaled at both regional and national levels. Unlike other cities in the region, the dynamics of the city cause it to fail to realize a breakthrough. As a result, the research has been observed that the rescaling process depends on time and space. It emphasized the impact of macro and micro structures on the reorganization of the spatial division of labour in İstanbul city-region. Also, in this research, four different factors that should be given importance for the spatial function of Balıkesir in the city-region have come to the fore. These are regional balance and planning in the decentralization, continuity of its rural character, supporting the role of food supply, and acting together for sustainable development goals.

Giriş

Kentlerin, kent-bölgelerin ekonomik etkinliklerini artıran, devletleri yeniden ölçeklenme sürecinin katalizörü hâline getiren bir dönemi başlatan ana etken küreselleşme olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle kentlerin, kent-bölgelerin *yeniden ölçeklenmesi* mekânların küresel ve yerel bağlamda başta ekonomik olmak üzere farklı yapılanmalara dâhil olmalarını ifade etmektedir. Ulus devlet mekânlarının yeniden ölçeklenmesi öncelikle *küresel kentleri* (Sassen, 1991) ardından *kent-bölgeleri* (Scott, 2001; Rodríguez-Pose, 2008) yaratmıştır. Devletler ise yeni mekânsal ölçeklenmelerin yaratılmasında, kentsel ağların genişlemesinde daha önce hiç olmadığı kadar etkindir (Brenner, 2004). Bu yüzden sermaye birikimi için gerçekleştirilen kentsel müdahaleler, bölgeye ve konuma göre farklılaşmaktadır.

Kentler, kent-bölgeler ulusal düzeyde turizm, sanayi, tarım gibi farklı sermaye araçlarıyla küresel düzeyde yeniden tanımlanırken yeniden bölgeselleşme ve ölçeklenme süreci belirgin hâle gelmiştir (Brenner, 2004). Merkezî kararların yerel sorumluluk devriyle yerel yönetimlerin kendi sorunlarını çözmelerinin amaçlandığı, farklı yönetim araçlarının öne çıktığı görülmektedir (Jessop, 2005). Ekonomik bağlamda devletlerin mekânsal stratejilerinde yerelliğe vurgu yapması, girişimci kent politikalarını yaygınlaştırmıştır (Harvey, 1989). Böylece yerellikler arası rekabet yoğunlaşmıştır. Tüm bunlar yeniden ölçeklenme sürecinde küreselleşme ile yerelleşmenin aynı anda etkin olduğunu, devletlerin sermaye birikiminde her iki dinamiği aktif bir şekilde kullandıklarını göstermektedir.

Devletler, bölgeselleşmenin parçası olan kalkınmayı kendi topraklarına çekmek istemektedirler. Kalkınma isteği kent tanımını değiştirmeyi, kent-bölgeleri oluşturmayı, bürokratik etki alanını genişletmeyi, yereli kaldırmak için yeni stratejileri harekete geçirmektedir (Shen, 2008: 14; Hodson, McMeekin, Froud ve Moran, 2020: 202). Bu stratejiler ise yeni ekonomi modellerine, idari ilişkilere imkân tanıyan kent-bölgelerin oluşumunu hızlandırmıştır. Kent-bölgeler, coğrafi konumlarının yarattığı fırsatlarla farklı ölçeklenmelerin odağına yerleşmişlerdir. Ölçeklenme süreci, yerel ve merkezî yönetimler arasında yoğun etkileşim, müzakere anlamına gelmesine rağmen bazen merkezî yönetimin karar verme mekanizmalarını devralmak için yeniden merkezileşme politikalarını uygulamaya koyduğu, merkezî yönetimin artan yerelcilğe karşı önlemler (kentsel müdahaleler, yetkililerin değişimi gibi) aldığı görülmektedir (Shen, 2008: 16-7). Nitekim yeniden ölçeklenme sürecinde kentteki siyasi dinamikler de değişime uğramaktadır. Kentsel müdahaleler, yerel ve küresel düzeyde yeni stratejilerin, girişimlerin oluşmasına (Harvey, 1989; Jessop, 2005) yol açmaktadır. Rekabetin odağında olan yerel büyüme koalisyonları (Molotch, 1976) yerel ilgiyi artırmaktadır. Böylece yerel aktör sorunsalı ile devlet mekânının yeniden ölçeklendirilmesi arasındaki bağın kurulmasını, yerelliğin aktör niteliği kazanmasını, devletin ölçeklenme sürecine dahil olmasını mümkün kılmaktadır (Bayırbağ, 2010: 367).

Öte yandan kent-bölgeler aracılığıyla eşitsiz coğrafyaların her geçen gün tabanını genişlettiği görülmektedir (Smith, 2017). Eşitsiz gelişim, mekânlar arasındaki ayrımı genişleten toplumsal, ekonomik, siyasi gelişmelerin tamamına işaret etmektedir. Merkezî yönetimin yatırımlarla, müdahalelerle ayrıcalıklı kent ve bölgeler yaratması, süreci pekiştirmektedir. Bu nedenle eşitsiz gelişim, kent-bölgeleri sürekli yeniden ölçeklendirirken içe-dışa doğru mekânsal patlamaları yoğunlaştırmaktadır (Lefebvre, 2013). Kent-bölgeler rekabetçi politikalara eklemlendikçe bölgedeki kentlerin işlevleri yeniden tanımlanmaktadır.

Yeni kent tanımlarını, kent-bölge oluşumunu içeren yeniden ölçeklenme, kentlerin değişimini açıklamak için yeni bir bağlam olup yeni kavramları, yöntemleri beraberinde getirmektedir. 21. yüzyılda kentlerdeki değişimi anlamlandırabilmek için yeni tanımlara, yöntemlere, bağlamlara ihtiyaç vardır. *Eleştirel kent teorisi* bu ihtiyacı sağlarken *yapılaşma teorisinden* yararlanır. Yapılaşma teorisi, eleştirel kent teorisinin zaman-mekân, makro-mikro yapıların ilişkiselliğini uygulamasını ve epistemolojik, ontolojik katkılar sunmasını sağlamaktadır. Yapılaşma teorisi, Karl Marx'ın tarih vurgusunu öne çıkarırken mekânın ve zamanın sosyal teorisinin merkezinde yer alması gerektiğini, sosyolojinin coğrafya ve tarih üzerinde yeniden düşünmesi gerektiğini öne sürmektedir (Giddens, 1999: 23-24). Buradan hareketle yeniden ölçeklenme zamana ve mekâna içkin olup küresel ve yerel yapıların ilişkiselliğine dayanmaktadır. Benzer bir bağlamla, bu çalışmada İstanbul kent-bölgesinin yeniden ölçeklenmesinde gerçekleşen müdahalelere, toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanmaya, İstanbul'un eşitsiz gelişerek çevre kentlere olan etkisine değinilmektedir. Çalışmanın amacı, kent sosyolojisi literatüründe yeni bir

kavram olan yeniden ölçeklenmeyle Türkiye'nin kentleşmesini, daha özel olarak İstanbul kent-bölgesini ve Balıkesir'i irdelemektir. Çalışma, kent-bölge oluşumunu ve eşitsiz coğrafi gelişimini İstanbul kent-bölgesi üzerinden değerlendirmektedir. Böylece Balıkesir'in süreçten nasıl etkilendiği, yeniden ölçeklendiği analiz edilebilecektir.

Literatür taraması

Türkiye'nin yeniden ölçeklenme sürecini kentleşme politikalarının değişimi üzerinden okumak mümkündür. Buna bağlı olarak Türkiye'deki süreç 2000 öncesi, 2000 sonrası olmak üzere ikiye ayrılır. 1980 öncesi egemen olan ulusal kalkınmacılık, 1980 sonrası küreselleşme etkisiyle yerini kentlerin konumunu, temsili, işlevini temel alan yeni kentsel politikalara, müdahalelere bırakmıştır. 2000 öncesi yeniden ölçeklenme sürecine karşılık 2000 sonrası birden fazla dinamik etkili olmuş, birçok parçalanma yaşanmıştır. Bu nedenle 2000 sonrasında üç farklı dönemden bahsedilmektedir: Mekânsal planlamada yerleşme (2002-2009), mekânsal planlamada merkezleşmenin artması (2009-2011), siyasi merkezleşme etkisinde kentleşme siyasası (2011-günümüz) (Şahin, 2018: 10).

Türkiye'deki kentleşme dolayısıyla ölçeklenme politikalarının değişimi, ulusal düzeyde hazırlanan kalkınma planlarından izlenebilir. Planlarda her dönem farklı sorunlar ele alınırken dönemin kentleşme sorunlarına çözüm üretilmiştir. 1950'li yıllarda İstanbul'un, Ankara'nın, İzmir'in kırsal göçle nüfusunu arttırmasına, eşitsiz bir şekilde gelişmesine bağlı olarak II. Kalkınma Planı'nda (1968: 264) ekonomik ve toplumsal kararlarla dengeli bir kentleşme planlanmıştır. III. Kalkınma Planı'nda (1973) kademeli kentleşme çıkış yolu olarak sunulmuştur. IV. Kalkınma Planı'nda (1979) ise yaşanabilir kentlerin yaratılması vurgulanmış, illerin sayısı artırılmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları, ülkedeki kentsel politikaları kökten değiştirmiş, iktisadi politikadaki dönüşüm sermayenin mekânsal dağılımını yeniden şekillendirmiştir (Tekeli, 2014: 128-9). Değişime uygun olarak V. Kalkınma Planı'nda (1985) kaynakların etkili kullanımı için bölge planlaması öne sürülmüştür. Neoliberal politikaların hayata geçmeye başladığı bu yeni dönemde kentleşme politikaları için önemli üç gelişme yaşanmıştır: “*Toplu Konut İdaresinin kurulması; İmar ve İskân Bakanlığının kaldırılması; 1983 ve 1984'te çıkarılan yasalarla belediyelerin kaynaklarının önemli ölçülerde artırılması, merkezi yönetiminin denetiminin görece azaltılması ve imar planı yapımına ve onanmasına ilişkin yetkilerin belediyelere devredilmesidir*” (Tekeli, 2014: 132-3).

1980 sonrası dönemde ölçeklendirme gündemlerinden biri büyükşehir kanunları olmuştur. 1984 yılında çıkarılan 3030 sayılı Kanun, ilk büyükşehir kanunudur. Kanun ile İstanbul, Ankara, İzmir büyükşehir ilan edilmiştir. Kentlerin büyükşehir olması, küreselleşme ve sermaye rekabeti tartışmaları ile anlam kazanmaktadır. 3030 sayılı Kanun'la iki kademeli bir belediye anlayışı benimsenmiş; 1980 öncesi siyasallaşmanın oynadığı rolü, etkin yönetimle önlemek amaçlanmış; yerel hizmetlerin etkinliği artırılmıştır (Şengül, 2011: 200-201). Yerellik, sermaye birikim stratejisi ve rekabet kapsamında desteklenmiştir.

1990'larda İstanbul, Ankara, İzmir'in nüfusundaki hızlı artış, metropollerle ilgili ilk düzenlemenin hayata geçmesine neden olmuştur. VII. Kalkınma Planı'nda (1996) metropollerin ulusal ve küresel düzeyde çağdaş hâle getirilmesi planlanmıştır. Tüketimin sermaye birikiminde önemli bir araç hâline gelmesi, hizmet sektörünü öne çıkarmıştır. Kent merkezlerinin değerlendirilmesi, sanayinin kentlerden desantralize edilmesini gerekli kılmış; kentsel dönüşüm projelerini gündeme getirmiştir.

Türkiye'de yeniden ölçeklenmenin güçlendiği evre, 2000 sonrasıdır. VIII. Kalkınma Planı'nda (2001), IX. Kalkınma Planı'nda (2007) görüldüğü üzere kentlerin küreselleşmesi, kentsel rekabet ve müdahaleler daha etkin bir biçimde desteklenmiştir. 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehir belediyelerinin yetkileri genişletilmiştir. Böylece büyükşehir belediyelerine mekânsal planlama, kentsel dönüşüm, gelişim alanı ilan etme (Şahin, 2018: 11), ölçek planlama yetkileri verilmiştir. Dönemin önemli bir niteliği olan yerel yönetime yetki devri, Avrupa Birliği'ne uyum, katılım, demokratikleşme, yönetim bağlamında düşünülmüş; düzenlemeler buna uygun olacak şekilde yapılmıştır (Özgür ve Yavuzçehre, 2016: 923).

Yeniden ölçeklenmenin ikinci aşaması, yerleşmenin etkisini yitirerek merkezîleşmeye geri dönülmesidir. 2000’li yılların sonlarına doğru yerel yönetimlerin mekânsal planlama alanındaki geniş yetkileri geri alınmıştır. Böylelikle merkezî müdahaleler, merkezî kararlar uygulanmaya başlamıştır (Aksoy, 2014: 32). Yetkilerin geri alınmasıyla doğrudan müdahalenin gerçekleşmesini sağlayan Başbakanlık Özelleştirme İdaresi ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ) gibi merkezi kurumlar öne çıkarak geniş imkânlarla sahip olmuş; mekânsal planlama yetkilerini de talep etmeye başlamışlardır (Şahin, 2018: 14). Yine bu döneme ait 5747 sayılı Kanun ile belediyelerin ölçeklerine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemelerden ilki “büyükşehir sisteminde yapılan köklü düzenleme ile alt kademe belediyelerinin kaldırılması; diğeri ise Türk yerel yönetim sisteminde en önemli problemlerden biri olan küçük belediye sorununu bir ölçüde gidermek üzere 862 belde belediyesinin tüzel kişiliğinin kaldırılarak köye dönüştürülmesidir” (Canpolat, 2010: 15). Dönemin başka bir önemli gelişmesi, yeniden ölçeklenmeyi temsil eden kalkınma ajanslarıdır. Nitekim XI. Kalkınma Planı (2019), kalkınma ajanslarını kentsel politika gelişiminde önemli araçlar olarak tanımlamıştır. Ajanslar, mekânsal stratejilerin üretildiği kurumlar olarak betimlenmiştir.

Yeniden ölçeklenmenin son aşaması, siyasi merkezleşme etkisindeki kentleşme sürecidir. Yapılan değişikliklerle beklentilerin karşılanmaması, yerel yönetimlerin temel hizmetlerini merkezî kuruluşlara devretme eğilimleri, siyasi açıdan anayasal düzenlemelere ilişkin başkanlık sistemi gibi bazı gelişmeler belirli konularda yetkilerin merkeze alınması sonucunu doğurmuştur (Şahin, 2018: 17). Burada öne çıkan kuruluş, her alanda parselasyon ve imar planı yetkisine sahip Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’dır (Aksoy, 2014: 32). Kurum, geniş yetkilerle donatılarak müdahaleyi doğrudan gerçekleştirebilmektedir. Dönemin öne çıkan sorunu, ölçek planlarıdır. Merkezî yönetim kurum ve kuruluşları arasındaki yetki paylaşımı ve rekabet, mekânsal strateji, bölge planı bağlamında sorun oluşturmuş; ulaşım, altyapı yatırımları için gereken üst ölçekli planları kullanma eğilimi, bu rekabetin kaynağını oluşturmuştur (Şahin, 2018: 17).

6360 sayılı Kanun, dönemin anlamlı gelişmelerinden bir başkasıdır. X. Kalkınma Planı’nda (2014:117-122) kentlerin rekabetçiliğine, yeni bölgesel gelişimlere yer verilmiştir. Rekabet politikaları ise bölgelere göre farklılaştırılmıştır. 6360 sayılı Kanun, bölge rekabetinde bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabetin güçlendiği bölgelerde alt merkezlerin nüfusunun artması büyükşehir olmalarında etkili olmuştur. Kanun, Türkiye’deki büyükşehir belediyesi sayısını daha önceki dönemlere göre hızlı bir şekilde artırmıştır. Ayrıca kanun, ölçek bağlamında çok farklı nüfus, coğrafi özelliğine sahip kentlerin aynı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na tabi olmasına, ülkenin büyükşehir belediyesi statüsüne sahip kent açısından dünyada üst sıralarda yer almasına sebep olmuştur (Özgür ve Yavuzçehre, 2016: 920).

X. Kalkınma Planı’nda (2014) tanımlanan bölgeselleşme ve yoğun bölge ekonomisi, Kalkınma Bakanlığı’nın hazırladığı Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi’nde (BGUS) (2014) verimli ölçek ekonomisi, yığınlaşma ekonomisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. BGUS’da ilk kez kent-bölgelerin tanımı yapılmıştır. Metropol kentlerin küresel rekabet gücünün artırılması amaçlanmıştır. Kent-bölgelere, metropollere özgü kentsel stratejiler, merkezî yönetim tarafından çeşitlendirilmiş; İstanbul’a, Ankara’ya, İzmir’e farklı roller biçilmiştir (BGUS, 2014: 105-106). BGUS (2014: 105) ile metropol kentlerin alt merkezleriyle iş birliklerinin geliştirilmesine, fonksiyonlarının alt merkezlere kaydırılmasına yer verilmiştir. Dolayısıyla alt merkezlerle bağlantıların güçlendirilmesi önemini artırmıştır. 2012 yılında ilan edilen yeni büyükşehirler yeni istihdam mekânlarını, mekânsal iş bölümünü simgelemektedir. 2021’de Marmara Bölgesi Mekânsal Gelişme Stratejik Çerçeve Belgesi (MSÇB) ile bölgede stratejik büyümenin çatısı oluşturulurken rekabet için yerelle iş birliği kapasitesinin artırılması vurgulanmıştır (Ocakçı, Terzi ve Erkut, 2021). Böylece İstanbul kent-bölge etkisinin Marmara çeperinde tanımı yapılmıştır. Tanımla birlikte mekânsal bir yol haritası çizilmiştir.

Türkiye’deki kentsel müdahaleler, ulusal ölçekte alınan kararlarla doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de yeniden ölçeklenme politikalarının zamanla değiştiği bazen de çelişkileri barındırdığı gözlemlenmektedir. Kentsel düzenlemelerin kısa vadeli olması çelişkilerin temelini oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin yetkilerinin geri alınması ise kentsel müdahalelerin merkezî ve doğrudan yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Son yıllarda Türkiye’deki yeniden ölçeklenme pratikleri, merkezî kararların

yoğunluğunu yansıtmasına karşın ölçeklenme pratikleri kentlere özgü dinamiklere, yerel aktörlerin bakış açısına göre değişmektedir. Bu nedenle kentlerin veya bölgelerin kendine has dinamiklerle çözümlenmesi yerinde olacaktır.

Yöntem

Araştırmada karma yöntem kapsamında kısmen karma sıralı baskın statülü desen kullanılmıştır. Desen, sıralı gerçekleşen iki aşamadan oluşmakla birlikte nicel veya nitel desenlerden birinin daha etkin olduğu veri toplama sürecini içermektedir (Leech ve Onwuegbuzie, 2009: 270). Bu çalışmada nitel verilerin etkin olduğu karma desenden yararlanılmıştır. Balıkesir'in yeniden ölçeklenmeye giden süreçte yaşadığı değişim nüfus, hanehalkı, göç gibi farklı demografik göstergelere ek olarak ekonomik göstergeler (tarım-hizmet-sanayi dağılımı, GSYH gibi), toplumsal göstergeler ile (eğitim, boş zaman aktiviteleri gibi) çok yönlü bir şekilde incelenmiştir. Nicel veriler bağlamında istatistikî betimsel analizden, ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Teorik altyapı oluşturulurken İstanbul'un, Balıkesir'in, Güney Marmara'nın, Türkiye'nin, dünyanın kentsel politikalarını içeren raporlar analiz edilmiştir. Nitel veriler içinse amaçlı örneklemeden yararlanılmıştır. Araştırmanın etik kurul onayı, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (08.02.2021 tarihli, 02 sayılı toplantı) alınmıştır. Araştırmada etik kurul onayı alınmış yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Veriler altı farklı çalışma grubundan toplanmıştır: Akademisyenler, basın çalışanları, meslek örgütleri-sivil toplum kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları, kooperatifler, yerel yöneticiler (dört ilçe belediyesi, büyükşehir belediyesi bürokratları). Araştırma verilerinin dayandığı mülakatlar, Şubat-Nisan 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 24'ü çevrimiçi olmak üzere 33 kişiyle mülakat yapılmıştır. Mülakatlarda ses kaydı alınmış ardından kayıtlar deşifre edilmiştir. Deşifreler, MAXQDA analiz programında temalara ayrılarak kodlanmış, literatür bağlamında analiz edilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Ekonomik ve politik gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de ulus devlet mekânı, 1980 sonrasında yeniden ölçeklenmiştir. Merkezî yönetimin küresel ekonomiyle bütünleşmek için hayata geçirdiği politikalar, kentlerin görünümünü değiştirmeye yöneliktir. Türkiye örneğinde İstanbul, ulusal kalkınmacılık devrinin bitmesi ile ekonomik özerkliğini kazanabilecek güce erişmiştir; bu sayede küresel rekabette yerini almıştır (Keyder, 2004: 109; Keyder, 2006: 26-30). İstanbul'un küresel kent olması için yapılan merkezî müdahaleler, küreselleşmenin ve neoliberalleşmenin kent mekânındaki yansımalarıdır.

İstanbul, 1980-2000 arası dönemde enformel küreselleşmeyi yaşarken 2000 sonrasında reel küreselleşme dönemine geçmiştir; devlet, mekânı aktif bir şekilde düzenlemeye başlamıştır (Keyder, 2006: 31-38). 1980'li yıllarda İstanbul sanayisinin hızlı bir şekilde büyümesi sorunlara neden olmuştur. Sorunların çözümü için İstanbul'un küresel kent görünümüne sahip olması kararlaştırılmıştır. Böylece İstanbul, çeperindeki kentleri ekonomik, demografik, toplumsal, politik bağlamda etkilemeye başlamıştır. Sanayinin kent merkezinden desantralize edilmesi ile İstanbul'un yakınında yeni sanayi odakları oluşturulmuştur. Sonraki süreçte gelişen ulaşım bağlantıları, İstanbul'un küresel kent etkisinin çevre kentlere doğru yayılmasını kolaylaştırmıştır. Kocaeli, Tekirdağ, Sakarya, Bursa hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir (Tekeli, 2001; Eraydın, 2002; Karakurt Tosun, 2007; Albayrak, Salihoğlu ve Salihoğlu, 2015; Aydın, 2016). İstanbul'un bulunduğu bölge mekânsal iş bölümü anlamında yeniden yapılanmıştır. İstanbul, sanayisini çevresindeki kentlere desantralize ettikten sonra hizmet sektörünün öncelendiği bir küresel kente dönüştürülmüştür.

İstanbul'un Türkiye ekonomisinde başat bir öneme sahip olması, ülkenin dünya ekonomisiyle ilişkisini belirleyebilmektedir; bu ise İstanbul kent-bölgesinin belirleyiciliğine işaret etmektedir (Keyder, 2014: 129). İstanbul'un güçlü ekonomisi, ülkede nüfusu en yoğun il olmasında etkilidir. Öyle ki İstanbul, bulunduğu Marmara Bölgesi'nin nüfus yoğunluğunu etkilemektedir. 2020 yılı itibarıyla Marmara Bölgesi'ndeki illerin nüfus toplamı 25.731.357'dir. Sayı, Türkiye nüfusunun 1/3'üne tekabül etmektedir. Yoğunluk, birincil düzeyde çeperdeki kentlere devredilmesini öne çıkarmaktadır. Zira İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan İstanbul Çevre Düzeni Planı (İÇDP) (2009) İstanbul sanayisini, insan akışını Marmara Bölgesi içinde muhafaza etmeyi amaçlamıştır. Aynı şekilde, BGUS (2014: 105-108) İstanbul'da hizmetler sektörünün geliştirilmesini, sanayi alanlarının kendi sınırlarında veya liman ve lojistik merkezi bulunan yakınındaki yerlere yönlendirilmesini tasarlamıştır.

Mevcut yoğunluk ikincil düzeyde İstanbul'un etki alanını genişletmesine, çevresindeki kentlerle bütünleşmesine neden olmuştur. Bütünleşme, kent-bölgeyi yaratırken bölgede sanayi, turizm, tarım alanlarında bir iş bölümünün oluşmasını gündeme getirmiştir. İstanbul'un sürdürülebilirliği, rekabet gücünün devamlılığı bölgesiyle sağlayacağı koordinasyona bağlıdır. Türkiye örneğinde İstanbul'u ve bulunduğu bölgeyi ayrıcalıklı bölge olarak tanımlamak, devletin aktörlüğüyle bu sürecin pekiştirildiğini söylemek mümkündür. Entegre ulaşım sistemleriyle büyüme odaklarının İstanbul'u çevrelemesi, rekabet için bölgenin güçlenmesini sağlamaktadır. Başlangıçta İstanbul kent-bölgesi için uzak bir yer olan Balıkesir ilinin yeniden ölçeklenme süreci, tüm bu gelişmelerden bağımsız değildir. Balıkesir'in ölçeklenme süreci 2000'li yıllara karşılık gelmektedir. Kentin yeniden ölçeklenmesinde sırasıyla tabanını genişleten İstanbul kent-bölgesinin, merkezî yönetimin aldığı kararlar, yerel yönetimin tarafından gerçekleştirilen kentsel müdahalelerin etkisi bulunmaktadır.

İstanbul kent-bölgesinin etkisi

1980 sonrasında devletlerin üretim odaklarını, altyapı ve ulaşım yatırımlarını en rekabetçi kent-bölgelerde yoğunlaştırması, neoliberal mekânsal politikaları yansıtır. Aynı dönemde Türkiye'de de benzer bir süreç İstanbul ve çevresinde gözlemlenir. Marmara Bölgesi'nde İstanbul'un belirleyiciliği üretim odaklarının, altyapı yatırımlarının bölgede kümelenmesine yol açmıştır. Yeniden ölçeklenmede kent-bölge merkezinin üstlendiği rol, çeperdeki kentlerin mekânsal görevlerinde farklılık yaratmıştır. İstanbul'da hizmet sektörünün öncelenmesi, kentin sanayisini desantralize etmesine, çeperindeki kentlerin yeni roller üstlenmesine (Tekeli, 2001; Eraydın, 2002; Kıray, 2007; Şentürk, 2011) neden olmuştur. Dolayısıyla çevre kentlerde İstanbul kaynaklı dışa doğru patlamalar görülmeye başlanmıştır. Balıkesir zamanla bu patlamaların odağına yerleşerek değişim yaşayan, bu değişimle beraber yeniden ölçeklenen bir kenttir.

Devletin verdiği kararlar, hazırladığı planlar aracılığıyla kent-bölgelerde stratejik noktalar oluşturularak ekonomik gelişimin devamlılığı perçinlenmektedir. İstanbul kent-bölgesinde yaratılan altın çember projesi buna örnektir. Proje ile Marmara Bölgesi'nin kesintisiz bir ulaşımına sahip olması amaçlanmıştır. 2009 yılında hazırlanan İÇDP (2009) projenin temelini oluşturmuştur. Raporda İstanbul'daki üretim baskısının azaltılması, işletmelerin ve faaliyetlerin bölge içinde alternatif yerlere taşınması vurgulanmıştır. Böylece kentin daha sağlıklı bir yapıya kavuşması, yaratılan katma değer bölge düzeyinde kalması amaçlanmaktadır. Başka bir deyişle, sermaye bir taraftan tabanını genişletmek için sürekli var olan çevreye yatırılırken diğer taraftan başka yerlere akabilmek için mevcut çevreden çekilmektedir (Smith, 2017: 24). İÇDP (2009) bu sürecin somut bir göstergesidir. Altın çember projesi kent-bölgenin genişlemesine, Balıkesir'in dönüşmesine neden olmuştur.

Kapitalizm her dönem daha düşük maliyet sağlayan yeni sermaye mekânlarının arayışındadır, bu yüzden sermaye birikiminde coğrafi engellerin ortadan kaldırılmasını talep etmektedir (Harvey, 2015). Benzer şekilde yeni sermaye mekânları, İstanbul kent-bölgesi içinde fakat daha düşük maliyetli yakın yerlerden seçilmektedir. Balıkesir, 2000'li yılların başında bu ihtiyacı karşılamasına rağmen "arada denizin olması" süreci yavaşlatmıştır. 2010 sonrası hayata geçirilen ulaşım projeleriyle Balıkesir'in metropollerle bağı güçlendirilmiştir. Bu sayede Balıkesir, İstanbul kent-bölgesine eklenmiştir. Ancak ulaşım bağlantıları, katılımcıların aktardığına göre avantajları (İstanbul'a yakınlaşmak, kalkınmayı-gelişimi sağlamak), dezavantajları (çevrenin zarar görmesi, kırsal-yazlık bölgelerde ani nüfus artışı) beraberinde getirmektedir. Balıkesir'in "küresel kent olan İstanbul'a yakınlaşması" tanımlanan ilk avantajdır. Balıkesir, "sıradaki il" şeklinde betimlenmektedir.

"... Şu an Balıkesir İstanbul'dan gerek sanayinin dışarıya doğru taşınması gerek insan kitlelerinin gerek oradaki kültürlerin dışarıya doğru taşınmasında. Belki işte Kocaeli bir atılım gösterdi, Bursa bir atılım gösterdi. Şu anda da Balıkesir benzer bir hikâyenin başlangıcında diye anlıyorum. Birkaç anlamda sıradaki il sloganını kullanabilirim. Balıkesir'i sınai kalkınmanın bir sonraki kenti olarak görüyoruz. Yeni OSB'ler kuruluyor, yeni iş alanları iş sahaları ortaya çıkıyor ve bunların sayısı artıyor giderek. Büyük yatırımcılar da geliyor" (G19, Kamu Kuruluşu).

Son yıllarda İstanbul'un yakın çevresinde sanayisini aktaracak alanın kalmaması, İstanbul etkisinin ve İstanbul kaynaklı mekânsal patlamaların daha uzak bir kent olan Balıkesir'e uzanmasına neden olmuştur. İÇDP (2009) ile uyumlu olacak şekilde sanayinin yeni aktarım noktası Balıkesir olmuştur.

Gelişmeler, bürokratlar için Balıkesir'in yatırım alması, kalkınması için bir avantajdır. Çevre kentlerdeki alanların tükenmesinin, Balıkesir'deki arsa fiyatlarının daha uygun olmasının desantralizasyon sürecini hızlandırdığı aktarılmaktadır. Ayrıca katılımcılara göre Balıkesir'in metropol kentlere yakınlaşması güçlü bir kent ekonomisi için avantajdır. “Ürünlerin pazarlanmasında avantaj” (G5, Akademisyen) olarak görüldüğü gibi bölgeye daha fazla turist gelmesini sağlayacak gözle bakılmaktadır. Ancak ulaşım bağlantıları ile İstanbul'a yakınlaşma, çevre açısından dezavantaj olarak tanımlanmaktadır. “Çevre kentlerin sırasıyla tüketildiği ve tüketilme sırasının Balıkesir'e geldiği” düşüncesi öne çıkmaktadır. Eşitsiz gelişimin sıçrama kabiliyeti ile etki alanını genişleteceği yeni kent, Balıkesir olmuştur.

“Şimdi İstanbul büyüdü, büyüdü, büyüdü. ... Tekirdağ oldu, Kocaeli oldu, o oldu, bu oldu. ... Şimdi niye Balıkesir'i kurban ediyoruz biz? İstanbul için mütemediyen birtakım kentleri, bazı harika yerleri kurban ediyoruz ve bunu bugün yapmıyoruz ki zaten bunu 1950'lerden itibaren. ... İstanbul küresel kent, bütün diğer küresel kentler gibi hinterlandımızı sömürüyor. Onun da çok farkındayım ama bu mesele Balıkesir için doğru sonuçlar getirecek mi emin değilim” (G3, Akademisyen).

Covid-19 salgınında metropol kentlerdeki nüfusun seyrek nüfuslu yerlere geçici olarak göç etmesi gündeme gelmiştir. Süreçte Balıkesir göç edilen adreslerden biri olmuştur. Katılımcılara göre İstanbul'a yakın olmak, Balıkesir'in kırsal ve yazlık bölgelerinde ani nüfus artışına neden olmuştur. Dolayısıyla, dezavantajlardan bir diğeri olan geçici nüfus artışını gündeme getirmiştir.

“Pandemi sürecinde biraz negatif etkiledi. Çünkü İstanbul oluk oluk Balıkesir'e kaçtı. Hâlâ yazlıklarımız, kırsallarımız dolu. İstanbul'da insanlar ailelerini getirdiler, bıraktılar. İstanbul'da işlerine devam ediyorlar ama pandemi sürecinde Balıkesir'de böyle bir yaşam devam ediyor. Yakın olmasının böyle bir dezavantajı var gibi” (G24, Yerel Yönetim).

İstanbul'da yaşayanlar için Balıkesir'in *yeni ikinci konut mekânı* şeklinde tanımlandığı, bir anlamda mekânların tüketildiği görülmektedir. İstanbul kent-bölgesinde tüketim alışkanlıklarının kırsala yönelmesi bunu göstermektedir. Otoyolların güzergâhında yer alan arazilere talep artmaktadır. Kırsal alanlar rant aracına dönüşmektedir. Artan talep, ikinci konutta dışa doğru patlamanın yaşanmasına neden olmaktadır. Dışa doğru patlama pratikleri, katılımcıların görüşlerinde “doğanın tahrip edilmesi” (G3, Akademisyen), “tarla vasfındaki yerlerin arsaya çevrilmesi” (G28, Yerel Yönetim) olarak yerini almaktadır.

Kentin İstanbul kent-bölgesinin bir parçası olması, bürokratlar ve üst düzey yöneticiler tarafından ekonomik (yatırım, ekonomik iyileşme), diğer katılımcılar tarafından ekolojik (doğanın tahribi, doğanın tüketimi) perspektiften değerlendirilmektedir. Katılımcıların gelişmelere yaklaşımı, statülerine göre değişmesinin yanı sıra İstanbul'un çevre kentlerinde gözlemlenen olumsuz (göç, nüfus yoğunluğu, çevresel bozulma gibi), olumlu (kent ekonomisinin gelişmesi, kentte yaşayanların gelir düzeyinin artması gibi) sonuçlardan etkilenmektedir.

Merkezî kararların, üst-ölçekli planların etkisi

Türkiye'de yeniden ölçeklenmenin güçlendiği 2000 sonrası dönemde merkezî kararlarla kentlerin, bölgelerin rekabeti etkin bir şekilde desteklenmiştir. Altın çember projesi, bölge düzeyinde rekabet yaratılması için merkezî yönetim tarafından alınan kararların ilkidir. Proje, merkezî planlamanın stratejisini yansıttığı, mekânsal patlamaların yönüne işaret ettiği için önemlidir. *Altın çember projesi*, Balıkesir'in kent-bölge içindeki mekânsal iş bölümünün dönüşmesinde, mekânsal patlamaların odağına yerleşmesinde, büyükşehir olarak yeniden ölçeklenmesinde etkin bir role sahiptir.

Merkezî yönetim tarafından alınan ikinci karar, *büyükşehir kanunudur*. Balıkesir, 6360 sayılı Kanun ile *büyükşehir* statüsünü kazanmıştır. Kent, 2014 yılı itibarıyla büyükşehir olarak yönetilmeye başlanmıştır. Kanun, kentte çok yönlü bir değişime yol açmış, ulus devlet altında yeniden ölçeklenmeyi görünür hâle getirmiştir. Büyükşehir statüsü ile köylerin tüzel kişiliği sonlanmıştır. Katılımcılara göre ilçe belediyesi yetkileri sınırlandırılmıştır. Katılımcılar, kültüründen iklimine kadar farklı bir yapısı olan Balıkesir'in bir noktadan idare edilmesini, köy arazilerinin büyükşehirin idaresine geçmesini yerel bağlamda olumlu

görmemektedirler. Bunun dışında, büyükşehir statüsünün kırsal görünürlüğü olumsuz etkilediği, köy kimliğinin geri planda kalmasına neden olduğu belirtilmiştir.

Katılımcıların aktardığı üzere yerel yönetimin merkezî yönetimden farklı bir siyasi parti tarafından yönetilmesi, desteklerin azalmasına neden olmaktadır. “Siyasi bağlantının kurulamaması” (G2, Akademisyen; G4, Yerel Basın) en önemli faktör olarak gösterilmektedir. Yerel ve merkezî aktörlerin birbirini tamamladığı düşünülmektedir. Balıkesir’in “siyasi kopukluk yaşamasının kentin geride kalmasında” (G4, Yerel Basın; G3, Akademisyen) etkili olduğu savunulmaktadır. Katılımcılar, “siyasi bağlantı” kurulduğunda “kentteki gelişmelerin çok hızlı bir şekilde ilerlediğini” (G7, STK), “uzun zaman devam eden sorunların çözüme kavuştuğunu” (G4, Yerel Basın) belirtmişlerdir. Ayrıca kentte oluşturulan koalisyonlardaki farklılaşmanın kentsel gelişimi olumsuz etkilediğine inanılmaktadır. Genel seçimlerde Balıkesir’i temsil eden milletvekillerinin “kentin sorunlarını kavramasının” (G7, STK), sorunların çözümü için merkezî yönetimden destek almasının Balıkesir’in kalkınmasında etkili olduğu belirtilmektedir. Destek yetersizliğinin bazen de “çekirdek kadroya olan yakınlığın sağlanamaması” (G2, Akademisyen) ile ilgili olduğu aktarılmıştır.

Balıkesir, merkezî karar mekanizmalarının etkisiyle bölgesel ve ulusal düzeyde yeniden ölçeklenme sürecine girmiştir. En rekabetçi bölge olan İstanbul kent-bölgesine yapılan yatırımlar, müdahaleler, Balıkesir’de görüldüğü üzere kentlerin çok yönlü bir şekilde değişimine yol açmış, açmaya da devam etmektedir. Bu değişim, kümelenme ve uzmanlaşma bağlamında oluşturulan sermayeden, ilişki ağından, bölgesel düzeyde ortak çıkardan bahsedilmesini (Eraydın, 2007: 8) mümkün kılmaktadır. Kent-bölgenin sermaye birikiminde avantajlı olmak için tabanını genişlettiği gözlemlenmektedir. Merkezî politikalar ve planlar, Balıkesir’in rekabetçi alana eklenmesini tartışmaya açmaktadır. Üst ölçekli planlar, Balıkesir’in İzmir kent-bölgesi yerine İstanbul kent-bölgesine eklenmesine neden olmuştur. Balıkesir, İzmir kent-bölgesine daha yakın olmasına rağmen İstanbul kent-bölgesine eklenmiştir. 2019 yılına kadar merkezî yönetimin İstanbul ile aynı siyasi partiyi paylaşması gelişmenin seyrinde etkili olmuştur. Siyasi parti farklılığı nedeniyle İzmir kent-bölgesi potansiyelini ortaya çıkaramamış, yerel ile merkez siyasal çekişmesi kentin gelişiminde engeller yaratmıştır (Genç, Keyder, Keyman ve Köse Badur, 2021: 112). Engeller, 2019 öncesi merkezî kararlarda, üst ölçekli planlarda Balıkesir’in İstanbul kent-bölgesine dâhil olmasını, İstanbul kent-bölgesinin rekabetinden ve birikiminden yararlanmasını anlamlı kılmaktadır.

Yerel kentsel müdahalelerin etkisi

Yerel yönetimin kararları ve uygulamaları, ekonomiden, bürokratik süreçlerden etkilenmektedir. Belediye başkanı, kentin gelişiminde etkili olan en önemli yerel aktördür. Bu sayede kentin seyrini değiştirebilme potansiyeline, gücüne sahiptir. Belediye başkanın vizyonu, kentin mekânsal yapılanmasını, kent sakinlerinin gündelik yaşamını etkilemektedir. Katılımcıların ifadelerine göre Balıkesir’de belediye başkanlarının kararları aracılığıyla kentin mekânsal organizasyonu, üretim-tüketim dengesi dönüşmektedir. Araştırmada yerel yönetimler düzeyindeki kentsel müdahaleler kamusal mekânlar, konut alanları, istihdam alanları olmak üzere üç başlıkta öne çıkmıştır.

Kamusal mekânlar

Büyükşehir statüsünün kazanılmasının ardından, Balıkesir’de geniş çaplı kentsel müdahaleler gözlemlenmiştir. Yerel yöneticiler, küresel rekabete girebilmek ve sermaye birikimini artırabilmek için yeni projeleri gündeme almışlardır. Bu doğrultuda kentte yapılması planlanan büyük çaplı projeler, 2016 yılında MIPIM Emlak Fuarı’nda küresel pazara tanıtılmıştır. Ancak 2019 yılından sonra kentin rekabet alanı büyük çaplı projelerden üretim ve ticaret alanında marka değerlerin üretilmesine yönlendirilmiştir. Bu değişim, yerel yönetimle ilişkili olup kentsel politikaların belediye başkanlarının projelerine göre şekillendiğini göstermektedir.

Kamusal mekâna yönelik müdahalelerin başında rekreasyon alanlarının yaratılması başka bir deyişle, kentin görünümünü değiştirmeye yönelik çalışmalar gelmektedir. Katılımcılar hayata geçirilen projeleri çoğunlukla olumlu karşılamaktadırlar. Fakat “rekreasyon alanlarına dair projelerin çoğalması gerektiğini” (G24, Yerel Yönetim), “daha çok yeşil alana ihtiyaç olduğunu” (G10, Yerel Yönetim) belirtmektedirler. Avlu Balıkesir, çoğu katılımcı tarafından düzenlenmeden önce “mezbelelik alan”

olarak hatırlanmaktadır. Bugün bir kentsel tasarım ürünü olan Avlu Balıkesir, insanların gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirdikleri bir mekâna dönüşmüştür. Benzer müdahaleler, Balıkesir'in bütününde gözlemlenmektedir. İlçe belediyeleri tarafından rekreasyon alanları artırılmaktadır. Böylece kamusal mekânlara yönelik kentsel tasarım müdahaleleri yoğunlaşmaktadır.

Balıkesir'de sosyal ve kültürel aktivitelerin yaygın olmadığı, çeşitlilik göstermediği veya belirli bölgelerde yoğunlaştığı vurgulanmıştır. Katılımcılara göre beyaz yakalı profesyoneller, üst düzey yöneticiler Balıkesir'de kültürel ve sosyal aktivitelere yönelik uygun bir ortam bulamamaktadır. Bu nedenle kent sakinleri yakınlarındaki metropol kentlere gitmeyi tercih etmektedirler. Katılımcılar bunu eksiklik olarak tanımlarken nitelikli işgücünün kaybında temel etmen olarak görmektedirler. Yerel yöneticiler, bunun farkında olup büyükşehir statüsünün sosyal ve kültürel aktivitelere çözüm üretmede etkili olacağını dile getirmektedirler.

Yaratılan yeni kamusal alanlar, kentin görünümünü modernleştirirken göç yapısını, gündelik yaşam pratiklerini dönüştürmektedir. Nitekim katılımcılara göre kültürel ortamın iyileşmesi, kaliteli boş zaman etkinliklerinin çoğalması "beyaz yakalı nüfusun kenti tercih etmesini ve kentte ailesiyle birlikte kalıcı bir şekilde ikamet etmesini" (G6, Akademisyen; G23, Yerel Yönetim) sağlayabilecektir. Başka bir deyişle, yerel düzeyde gerçekleştirilen mikro müdahaleler kentte yaşayanların, kente göç edecek bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yöneliktir.

Konut alanları

Balıkesir'in gayrimenkul piyasası 2000'lerin başında hareketlenmiştir. Nüfusun artması konut yapımının artmasına, 1999 depremi ise ikincil konut alanlarının yoğunlaşmasına yol açmıştır. 2014 yılından sonra ilçelerdeki konut üretimi çeşitlenmiştir. Körfez bölgesinde müstakil, villa konut üretimi, kuzey ve güney bölgelerinde lüks konut, rezidans üretimi artmıştır. Turizm bölgelerinin dışı doğru patlaması, kentin genelinde iyileşen rekreasyon alanları konut üretiminde değişime neden olmuştur. Körfez bölgesinin tatil beldesi yaşamı veya kırsal bir yaşam sunması, güney bölgesinin otoyollar nedeniyle metropol sakinlerinin kaçış alanı hâline gelmesi konutun lüks tüketime evrilmesini gündeme getirmiştir. Balıkesir'de lüks konut üretiminin yaygınlaşması, "bütün kenti beyaz yakalı için hazırlamak" (G23, Yerel Yönetim) şeklinde değerlendirilmektedir. Kentin rekreasyon alanları ile yeniden tasarlandığı, bu alandaki müdahalelerin yoğunlaştığı görülmektedir.

Kentteki arsa stoku sorunu, Balıkesir'in çoğunlukla tarım arazilerinden, ovalardan oluşması ile ilişkilendirilmektedir. Kırsal nitelik, bir yandan kentin kıra nüfuz etmesini baskılamakta diğer yandan Balıkesir'de konut fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Balıkesir'deki konut fiyatları metropol kentlerden yüksektir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın raporladığı 2020 Ocak konut fiyat endeksine göre Balıkesir-Çanakkale Bölgesi 172.2, İstanbul 107.4, İzmir 127.3, Ankara 116.7 olarak yerini almıştır. Fiyatlardaki yükseliş, turistik ve metropol sakinlerinin kaçış alanı olan ilçelerde öne çıkmaktadır. Körfez bölgesinde zaman zaman konut açığı yaşanmasına rağmen ikinci konut fazlalığı bu alanlarda konut stoku problemlerinin gündeme gelmesine yol açmaktadır.

Büyükşehir yönetiminin ardından kentteki lüks tüketim eğiliminin yükselişi ve fiyatların ani artışı yeniden ölçeklenme ve kentsel sistemin dönüşümü ile ilişkilidir. Balıkesir'de lüks konut üretiminin artması, beyaz yakalı nüfusun çoğalmasından, istihdam alanlarının genişlemesinden, nitelikli beşeri sermayeden, uzmanlaşmadan bağımsız değildir. Ancak artan konut talebi gayrimenkul piyasasının tarım alanlarına baskı yapmasına neden olmaktadır. Eşitsiz gelişim ve kent-bölge kaynaklı mekânsal patlamalar tarım alanlarının imara açılması riskini doğurmaktadır.

İstihdam alanları

Son on yılda Balıkesir'de istihdam alanlarına yönelik müdahaleler, Balıkesir'in kent-bölge etki alanında ve içe-dışa doğru mekânsal patlamaların odağında olduğunun, bu bağlamda yeniden ölçeklendiğinin somut göstergesidir. Kentin konumu, otoyollar, altın çember Balıkesir'in bölgedeki rekabetini ve küresel ekonomiye eklenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda Balıkesir'in yenilenebilir enerji, lojistik, sanayi, gayrimenkul potansiyeli üzerinde durulmaktadır. Bu potansiyelle uyumlu olacak şekilde, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan Balıkesir-Çanakkale

Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda (BÇÇDP, 2014) kent-bölge etkisine göre yerleşim, tarım, sanayi alanları yeniden planlanmıştır.

Balıkesir, İstanbul kent-bölgesinin sermaye birikimini artırmak, bölge bütünlüğünü sağlamak için yapılan ulaşım yatırımlarının etkisinde kalmıştır. Ulaşım bağlantıları, eşitsiz gelişen İstanbul ve çevresinin sanayi desantralizasyonu için kullanılmaktadır. Ayrıca yerel yöneticilerin İstanbul'un yükünü almaya talip olması desantralizasyon sürecinde etkili olmaktadır. Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanı Yücel Yılmaz, MARUF-19 konuşmasında şunları aktarmıştır:

“Biz burada (altın çember ile) İstanbul'un yükünü almaya hazırlanıyoruz. Ne yükünü? Sanayi yükünü almaya hazırlanıyoruz: tatil, dinlenme yükünü almaya hazırlanıyoruz ve beslenme yükünü almaya hazırlanıyoruz en yakın verimli topraklar, et besleme, seralar yetişecek her şey. ... Buradaki sıkıntı neydi? Ulaşım, denizin keyfine göre hareket etmek zorundaydık. Şu anda Osmangazi Köprüsü ve Çanakkale-Tekirdağ Otoyolu bu çembere tamamlıyor. Bu bizim hayatımızda yüzde yüz reel değişiklikler yapacak. Kişi başına düşen gelir de değiştirecek, çalışma biçimini de değiştirecek, katma değer üreten ürünlere eğilimimizi de artıracak. ... Biz rekabet değil bütünleştirici olmaya çalışıyoruz” (Yılmaz, 2019).

Görüldüğü üzere belediye başkanı, kent-bölgenin etkisinden yararlanmayı amaçladıklarını bu nedenle Balıkesir'in ekonomik, toplumsal yapısının değişeceğini ifade etmiştir. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 2020-2024 Stratejik Planı (BBBSP, 2019) bu ifadeler ve BÇÇDP'ye (2014) uygun olarak büyükşehir yönetimi tarafından hazırlanmıştır. Mekânsal örgütlenmeyi yeniden tanımlayan planlar, sermaye arayışında mekânın farklı niteliklere kavuşmasına ve ölçeğin merkezinde yer almasına neden olmaktadır. Hazırlanan stratejik planda, mekânsal organizasyon bölgelere ait rekabetçi sektörler göre çeşitlendirilmektedir. Kentin ekonomisi, farklılık ve çeşitlilik üzerinden tanımlanmaktadır. Kuzey bölgesi sanayi, güney bölgesi sanayi ve tarım, körfez bölgesi turizm ve tarım ile simgelenirken alt bölgelerin kendine özgü sektörleri içerdiği belirtilmektedir.

Sanayi alanındaki yeni girişimler (organize sanayi bölgelerinin genişletilmesi, fabrikaların kurulması, yeni markaların kente taşınması), olumlu görülse de Balıkesir'de sanayileşmenin yaratabileceği problemler önyargılara yol açmaktadır. Katılımcılar tarafından sanayileşmenin kontrolsüz göçü, hızlı büyümeyi getirmemesi bunun yerine sadece kentteki işsizliği yok etmesi talep edilmektedir. Böylece kentin kendi gençlerinin istihdam edilebileceği bir ortam oluşabilecek, göçle oluşan nitelikli işgücü kaybının önüne geçilebilecek gözüyle bakılmaktadır. Bürokratlar, iş adamları, yerel yöneticiler hızlı büyüme karşıtı olduklarını belirtirken buna yönelik önlemlerin alınmasını savunmuşlardır. Balıkesir'de hızlı ve kirliliğe yönelik önlemlerin alındığı belirtilirken yeni gelen fabrikaların elemenden geçtiği vurgulanmıştır. Fabrikalar çevreye, topluma zararlı olduğu takdirde ruhsatlarının verilmediği aktarılmıştır. Bu önlemler, kentin kirlenmesine yönelik bir direnci temsil edebildiği gibi kentin iş alanında ileri gelenlerinin sermaye dağıtımındaki yerinin korunmasını da simgeleyebilmektedir.

Balıkesir'de rekabet ve ittifak potansiyeli

Balıkesir yeniden ölçeklenirken yerel aktörlerin kararları ve yerel birikim stratejileri, kentin temsil ettiği ölçek bağlamında yeniden organize edilmektedir. Balıkesir, kent-bölgede yerini alırken sermaye birikiminin değişiminde yerel aktörlerin etkisi görülmektedir. Kent, lojistik fırsatlarından coğrafi işaretli ürünlerine kadar çok geniş bir yelpazede sermaye birikimini amaçlamaktadır. Yerel düzeyde hazırlanan planlarda yenilenebilir enerji, tarım, hayvancılık projeleri sürdürülebilirlik ve gıda tedariki bağlamında öne çıkarılmaktadır (BBBSP, 2019: 181). Yerel yönetimin Balıkesir'deki rekabetçi sektörleri çeşitlendirmek için politikalar geliştirmesi, kentin sermaye birikimini tarım ve hayvancılıktan sanayi sektörüne kadar çok yönlü bir şekilde artırmak içindir. Balıkesir yatırımlar, planlar ve istatistik veriler doğrultusunda, kentsel rekabet ve büyüme için uygun bir ortam sunmasına rağmen Balıkesir'in kendine özgü dinamikleri ve çatışmaları, ittifakın oluşmasını engelleyebilmektedir. İlçeler arası rekabet, merkez ve yerel kararlar arasındaki gerilim, sektörel çeşitlilik ve ayrışma, yere özgü niteliklerin rekabeti kentin çatışma dinamiklerini tanımlanmaktadır.

İlçeler arası rekabet

İlçeler arası rekabet, iş birliğinin oluşmamasında ve Balıkesir'in büyük bir gelişim gösterememesinde etkindir. Kent sakinlerinin ve yerel aktörlerin kentle bütünleşme pratiklerinin düşük olması, kentteki

rekabeti ve çatışmayı artırmanın yanı sıra büyüme koalisyonlarının kurulmasını sekteye uğratmaktadır. Bazı katılımcıların ifadelerinde Bandırma ile Balıkesir arasındaki rekabet dikkat çekmektedir. Bandırma ilçesinin kendisini “Balıkesir’e ait görmemesi”, “il olmak istemesi” (G9, Yerel Basın; G15, STK) bu rekabetin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Onlara göre büyükşehir statüsü Bandırma ilçesinin il olmasında engel oluşturmaktadır. İlçenin sermaye birikiminde önemli bir merkez olması, “Bandırma’nın il kararının ötelenmesinde” etkilidir. Ayrıca Bandırma’nın yüksek sanayi potansiyeli ve hacmi, ilçenin il olma isteğinde öne çıkmaktadır. Marmara havzasında ana sanayi odakları Kocaeli, Tekirdağ, Bursa, Eskişehir, Sakarya illeri iken ikinci derece sanayi odakları Kırklareli (Lüleburgaz), Bilecik, Düzce, Balıkesir (Bandırma) olarak öne çıkmaktadır (Ocakçı vd., 2021: 42). Bunların yanı sıra, Bandırma’nın limana sahip olması, ihracat hacminin yüksek olması elde edilen geliri artırmaktadır. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından açıklanan 2020 yılının ihracat verileri, elleçleme istatistiklerine göre ilçenin ihracat değerlerinin yüksek olduğu, Marmara Adası’nın ise onu takip ettiği görülmektedir.

Merkezî ve yerel kararlar arasındaki gerilim

Merkez ve yerel yönetim arasındaki siyasi parti farklılığının gerilime ve çatışmaya yol açabildiği ilk konu yatırımlardır. Bazı katılımcıların ifade ettiği üzere merkezî yönetim ile aynı siyasi partiden olan ilçe yönetimlerinin projeleri daha kolay kabul almaktadır. Bu yüzden ilçelerdeki kamu yatırımları farklılık göstermektedir. Kentlerin dönüşümünde yasal gücü elinde bulunduran siyasi iktidarın kimliği, kente ilişkin yaklaşımı ve gelecek kurgusunu etkilemektedir (Şentürk, 2011: 2). Yerel-merkez geriliminin olduğu ikinci konu, karar alma süreçleri üzerinedir. İlçe yönetimdeki yetkililer, 2014 yılı sonrası yetkilerinin sınırlandırıldığını ve büyükşehir belediyesi ile yaşanan “siyasi parti farklılığından” olumsuz etkilendiklerini, “sorunların” yaşandığını belirtmişlerdir. Bu ise büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyesi arasında çatışma yaşanmasına, merkez-yerel geriliminin kent içi yönetime yansımaya neden olmaktadır. 2014 öncesi ilçe belediyelerinin kendi kararını alabilmesi, kentin planlanmasında ve organize edilmesinde yetkili olduklarını ve yerinde yönetimi yansıtırken üst bir yönetimin dâhil olması ve kararların onaydan geçmesi, kararların ranta açık bir şekilde alınmasını engelleyebilmektedir. Balıkesir’in büyükşehir olması, ilçedeki gelirin büyükşehir ile paylaşılmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik de gerilimin yaşandığı üçüncü konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçe meclisinde alınan kararların farklılaşması gerilime yol açabilmektedir. Bazen büyükşehir yönetimi-ilçe yönetimi farklılığı sebebiyle tarım ve sanayi alanlarının kararlaştırılmasında çatışmaların yaşandığı, kararların “mahkeme kararları ile doğaya, çevreye ve insana saygılı” (G30, Yerel Yönetim) olacak şekilde dönüştürüldüğü belirtilmiştir. Yerel yöneticilere göre kentin geleceğini etkileyecek olan istihdam olanakları üzerine hemfikir olunamaması, iş birliğini olumsuz etkilerken kentsel ittifakı önemli ölçüde engellemektedir.

Sektörel çeşitlilik ve ayrışma

Kent-bölgedeki mekânsal örgütlenme, kentlerin belirli bir alanda veya alanlarda uzmanlaşmasını öne çıkarmaktadır. Araştırmada Balıkesir ekonomisinin sermaye ayrışmasını içerdiği gözlemlenmiştir. İstatistikî verilere, doküman bilgilerine göre Balıkesir, ekonomik çeşitliliği barındıran çok merkezli bir kenttir. Nitekim BBBSP (2019), Balıkesir’i üç farklı bölge şeklinde tanımlamıştır: Güney Bölgesi (Karesi, Altıeylül, Savaştepe, İvrindi, Kepsut, Dursunbey, Bigadiç, Sındırgı, Susurluk, Balya), Kuzey Bölgesi (Bandırma, Gönen, Manyas, Erdek, Marmara), Körfez Bölgesi (Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç, Ayvalık). Kentin bölgelere ayrılması, sermaye birikim araçlarını çeşitlendirmesinin yanı sıra yeni mekânların üretildiği bir dönüşümü ifade etmektedir. Kentin kuzeyinin sanayi mekânı, güneyinin tarım mekânı ve kısmen sanayi mekânı, körfezinin ise turizm ve tarım mekânı olarak betimlendiği görülmektedir.

Balıkesir, uzun zamandır tarım ve hayvancılık kenti olarak tanımlanmıştır. Metropol kentlerin arasında olmasından dolayı diğer kentlere gıda temininde bulunmuştur. Yerel aktörler ve yönetim tarafından “metropollerin manavı” şeklinde nitelendirilmiştir. Balıkesir, tarım sektöründeki katma değeriyle Marmara Bölgesi’nde ikinci sırada yer almaktadır (Ocakçı vd., 2021: 31). Tarım ve hayvancılık, kentin uzmanlaştığı sektördür. Bunu tarım ürünleri sıralamasında, sanayideki makine üretiminde, sanayi kuruluşlarında görmek mümkündür.

Balıkesir'in turizm çeşitliliği, sermaye birikimini artıran bir diğer araçtır. Araştırmada termal turizm, deniz turizmi, eko turizm başta olmak üzere farklı alternatiflerden bahsedilmiştir. Bürokratların ve yerel yöneticilerin aktardığı üzere Balıkesir doğasının tanıtılmasına yönelik politikaların hayata geçirilmesiyle kent turizminin markalaştırılması amaçlanmaktadır. Bu sayede daha fazla turistin rağbet gösterdiği yer hâline gelmesi, bu alana yönelik sermaye birikiminin ve istihdam çeşitliliğinin artırılması tasarlanmaktadır.

Balıkesir'in iktisadi faaliyet kollarına yönelik çeşitliliği ise tartışmalara konu olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarına ve akademisyenlere göre her bir sektörün kentte var olması, baskın sektöre karar verilememesi bir dezavantajdır. Sektörlerin farklı risklere yol açması, dezavantajın nedeni olarak değerlendirilmektedir. Bu risklerin bertaraf edilmesi, yerel ve merkezî yönetimin önceliği ile ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan Balıkesir'deki sermaye araçlarının alt bölgeler arasında çeşitlilik göstermesi, bölgelere merkezî yönetim ve büyükşehir yönetimi tarafından karar verilmesi, kentsel siyaseti belirginleştirmektedir. Balıkesir'de sanayi mekânı olarak betimlenen kuzey bölgesinin tarım ve turizm alanları için risk oluşturması, bölgedeki sermaye farklılaşmasını gösterirken sanayi kaynaklı dezavantajların bir bölgede yoğunlaşmasını ve kentteki siyasi iklimi yansıtmaktadır.

Yere özgü niteliklerin rekabet aracı olması

Balıkesir, belirli sektörlerde oynadığı özel rollerle, yere özgü nitelikleriyle bölge ve küresel düzeyde rekabete katılmaktadır. Kent, içe ve dışa doğru mekânsal patlamalar aracılığıyla turizm ve sanayi sektörlerinde İstanbul kent-bölgesinin “yükünü” alırken tarım ve hayvancılık sektörüyle bölgeye ürün temin etmektedir. Bu bağlamda Balıkesir kırsal niteliğini araç olarak kullanmakta, eşitsiz gelişen coğrafyada farkını öne çıkarmaktadır. Kent, rekabete kırsallığı, turizmi, lojistik imkanlarıyla girmektedir. Balıkesir konumu nedeniyle ürün dağıtımında bölgesel pazarda avantajlıdır. Marmara Bölgesi'nde tüketim hacminin geniş olması, ürünlerin pazara dağıtımını kolaylaştırmaktadır. İstanbul nüfusunun yoğunluğu, çevre kentlerden ürün tedarikinin ihtiyacını gündeme getirmektedir. Yerküre Kooperatifi, 2021 verilerine göre İstanbul'da üretilen sebze, nüfusun sadece %5,1'nin; yine üretilen meyve, nüfusun sadece %0,8'inin ihtiyacını karşılamaktadır. Balıkesir'in ürün çeşitliliği, ürünlerini İstanbul pazarına göndermesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla İstanbul küresel kentinin gözden çıkardıkları, çeperindeki kentlerde iş bölümünü ve kentlerin rollerini kimi zaman dönüştürmekte kimi zaman da yeniden yapılandırmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Güçlü rekabet potansiyeli ve küresel ekonomik faaliyetleri nedeniyle kent ve bölgelerin ayrıcalıklı hâle gelmesi, müdahaleleri yoğunlaştırırken mekânları yeniden ölçeklendirmektedir. Bu süreçte devletlerin etkin olmasıyla eşitsiz gelişim, mekânsal yoğunlaşma daha fazla derinleşmektedir. Fakat mekânsal iş bölümü aracılığıyla mevcut durum avantaja çevrilmeye çalışılmaktadır. Küresel kentlerin etki alanlarını genişletmesi, kent-bölgeleri oluşturmakta böylece kentsel politikaları, müdahaleleri, ölçekleri yeniden düzenlemektedir. Tabanı genişleyen kent-bölgelerde mekânsal iş bölümünün yeniden yapılandığı, kentsel işlevlerin çeşitlendiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin yeniden ölçeklenme serüveni de kentleşme politikaları üzerinden anlaşılabilir. 1980 öncesi egemen olan ulusal kalkınmacılık, 1980 sonrası terkedilmiştir. Ekonomik güce sahip kentlerin ulusal ekonomide öne çıktığı, küresel dinamiklerin ve neoliberal politikaların kentleşme politikalarında değişime neden olduğu görülmektedir. 1980 sonrası hâkim olan yeni kentleşme politikasına göre İstanbul küresel kent olmaya hazırlanmıştır. Bu süreçte İstanbul'un önce yakınındaki kentleri ardından daha uzağındaki kentleri etkisi altına alarak kent-bölgeyi oluşturduğu gözlemlenmiştir. İstanbul kent-bölge etkisinin Marmara Bölgesi'ne yayılması beraberinde bölgesel ulaşım yatırımlarını, mekânsal iş bölümünü, sermaye birikimi için yeni stratejileri getirmiştir. Bu ise kent-bölge etkisinin genişlemesine, yeni merkezî kentsel müdahalelerin belirmesine, yerel aktörlerin sürece dâhil olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Balıkesir, yavaş yavaş yeniden ölçeklenme sürecinin içine çekilirken kent-bölgedeki mekânsal iş bölümünün bir parçası olmuştur.

İÇDP ve altın çember projesi, 2012 yılında Balıkesir'in büyükşehir olmasında etkili olmuştur. Bütün işlevlerin İstanbul'da toplanması, rekabet avantajını artırdığı gibi kentte problemler de yaratmıştır. Problemlerin çözümü ise çevre kentlerle mekânsal iş bölümünün kurulması sonucu oluşacak bölge bütünlüğüne bağlıdır. Merkezî kararlar, İstanbul kent-bölgesini rekabet ve bölge bütünlüğü için

güçlendirmiştir. İstanbul'u ve çevre kentlerdeki müdahaleleri etkilemiş, son dönemde de Balıkesir'i etkisi altına almıştır. İstanbul kent-bölgesindeki eşitsiz gelişim ve mekânsal patlamalar, ulusal politikalar aracılığıyla yoğunlaşırken Balıkesir bölgesel, ulusal düzeyde yeniden ölçeklenmiştir. Kent, bölgesel düzeyde mekânsal iş bölümüne İstanbul sanayisini alarak (desantralizasyon), bölgeye gıda tedarikinde bulunarak (ürün potansiyeli ve gücü), turizm çeşitliliğini kullanarak yeniden ölçeklenmiştir. Ancak yeniden ölçeklenme ulusal düzeyde büyükşehir olarak somutlaşmıştır. Tüm bunlar Balıkesir'in ekonomik (istihdam alanlarının çeşitlenmesi, yeni sanayi odaklarının oluşturulması, bölgeye özgü yeni ekonomi alanlarının oluşumu gibi), toplumsal (çalışma hayatının değişimi, göç pratiklerinin değişimi, toplumsal tabakalaşmanın farklılaşması, göç nüfusunun ve niteliğinin değişimi gibi) olarak da yeniden yapılanmasına yol açmıştır ve açmaya devam etmektedir. Fakat kentin kendine özgü dinamikleri yeniden ölçeklenen diğer kentlerin aksine atılım gerçekleştirilememesine neden olmaktadır. Kent içi sermaye rekabeti, iş birliği eksikliği birlikte hareket edilememesinde etkilidir.

Sonuç olarak, bu çalışmada yeniden ölçeklenme sürecinin zamana ve mekâna bağlı olduğu gözlemlenmiştir. İstanbul kent-bölgesinin ve çevresindeki mekânsal iş bölümünün yapılanmasında makro ve mikro yapıların birlikteliğinin etkisi vurgulanmıştır. Çalışmada Balıkesir'in kent-bölgedeki mekânsal işlevine yönelik önem verilmesi gereken dört farklı madde öne çıkmıştır. Birincisi, desantralizasyon süreci ve bölgesel dengedir. Balıkesir, İstanbul'un yüküne talip olurken desantralizasyon süreci planlamayı gerektirmektedir. Mekânsal rekabet için önemli bir araç olan bölge içi desantralizasyon, gelecekte kentin mekânsal ve ekonomik yapısının belirlenmesinde etkili olacaktır. Desantralizasyon sürecinde tarım sektöründen vazgeçilmemesi, tarım ve turizm alanlarının zarar görmemesi önemlidir. İkincisi, kırsal alanın varlığıdır. Tarımın desteklenmesine yönelik politikalar, kırsalda yaşamayı teşvik eden uygulamalar (tohum desteği, sulama kanalları gibi) bireylerin kırsaldaki aidiyetlerini güçlendirebileceği gibi üretimin devamlılığında yararlı olabilir. Üçüncüsü, kentin gıda tedariki rolünün desteklenmesidir. Bu, aynı zamanda Balıkesir'in mekânsal iş bölümünün bir parçasıdır. Bölgesel rolünün ve işlevinin devamlılığı, kent kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasından, tarımda istihdamın devam etmesinden, sermaye birikiminin sürdürülebilirliğinden geçmektedir. Dördüncü madde ise sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik iş birliğidir. Desantralizasyonda alınan önlemlere nasıl direnç gösterdiği, oluşturulan koalisyonların nasıl bir yol izlediği önemlidir. Sadece büyüme odaklı olmayan ve sürdürülebilir yatırımların planlanması, siyasi iklimden bağımsız ve çatışma olmadan uygulanması kentin geleceği için etkili araçlardır. Bu sayede çevre kentlerdeki hızlı büyümenin beraberinde getirdiği sorunların Balıkesir'de meydana gelmesi önlenir. Kentte sürdürülebilir politikalara yönelik vurgunun ve kısmî uygulamaların yerel ve merkezî yönetimin değişimiyle nasıl devam edeceği, koalisyonların sürdürülebilirlik konusunda iş birliği sağlayıp sağlamayacakları, tüm bunlara bağlı olarak kentteki ekonomik ve toplumsal değişimin seyri önümüzdeki yıllarda ve karşılaştırmalı yapılacak araştırmalarda belli olacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, A. (2014). İstanbul'un neoliberalizmle imtihanı. Editör A. Bartu Candan., C. Özbay (Ed.). *Yeni İstanbul Çalışmaları* içinde (26-46). Metis Yayınları.
- Albayrak, A.N., Salihoğlu, T., ve Salihoğlu, G. (2015). Nitelikli işgücüne yönelik yaşam alanları: sanayinin desantralizasyon sürecinde Gebze örneği. N. T. Köroğlu (Ed.). *KBAM 6. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, 'Gayrimenkul Odaklı Büyümeden Üretime Dayalı Büyümeye Doğru 6. Kentsel Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı* (195-210). ODTÜ Yayınları.
- Aydın, Ş. (2016). *Küresel kent olma sürecinde İstanbul'un çeperinde büyüme odaklı müdahaleler: Tekirdağ örneği* [Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. (2019). *Balıkesir büyükşehir belediyesi stratejik planı: 2020-2024 (BBBSP)*. <https://www.balikesir.bel.tr/stratejik-plan-tr>
- Bayırbağ, M. K. (2010). Local entrepreneurialism and state rescaling in Turkey. *Urban Studies*, 47(2), 363-385.
- Brenner, N. (2004). *New state spaces, urban governance and rescaling statehood*. Oxford University Press.
- Canpolat, H. (2010). Türk yerel yönetim sisteminde ölçek reformları ve 5747 sayılı Kanun'la ilgili yargı kararlarının değerlendirilmesi. *Türk İdare Dergisi*, 467, 79-113.

- Cumhurbaşkanlığı Bütçe ve Strateji Başkanlığı. (1963-2023). *Kalkınma planı raporları: 1963-2023*. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2014). *Balıkesir-Çanakkale planlama bölgesi 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı (BÇÇDP)*. <https://mpgm.csb.gov.tr/balikesir-canakkale-planlama-bolgesi-1-100.000-olcekli-cevre-duzeni-plani-i-82273>.
- Eraydın, A. (2002). *Yeni sanayi odakları: yerel kalkınmanın yeniden kavramsallaştırılması*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Eraydın, A. (2007). Politikarlardan süreç tasarımına: yeni bölgesel politikalar ve yönetim modelleri. G. Sak (Ed.). *II. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Çok Düzlemlî Yönetişim Bildiri Kitabı* (5-24). TEPAV Yayınları.
- Genç, F., Keyder, Ç., Keyman, F., ve Köse Badur, A. (2021). *Kentlerin Türkiye'si: imkanlar, sınırlar ve çatışmalar*. İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun kuruluşu*. (H. Özel, Çev.). Bilim Sanat Yayınları. (Orijinali 1984'te yayımlanmıştır).
- Harvey, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler*, 71(1), 3-17.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları*. (B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinali 2001'de yayımlanmıştır).
- Hodson, M., Mcmeekin, A., Froud, J., ve Moran, M. (2020). State-rescaling and re-designing the material city-region: tensions of disruption and continuity in articulating the future of Greater Manchester. *Urban Studies*, 57(1), 198-217.
- İnce, G. (2010). *Tarımdan sanayiye geçiş sürecinde Trakya alt bölgesinde göç: Çerkezköy örneği* [Doktora Tezi], Namık Kemal Üniversitesi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2009). *İstanbul 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı (İÇDP)*. <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/arsiv/>.
- Jessop, B. (2005). *Hegemonya, post-fordizm ve küreselleşme ekseninde kapitalist devlet*. (A. Özkazanç, B. Yarar, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinali 2005'te yayımlanmıştır).
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Bölgesel gelişme ulusal stratejisi: 2014-2023 (BGUS)*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150324M1-1-1.pdf>
- Karakurt Tosun, E. (2007). *Küreselleşme sürecinde kentlerde mekânsal, sosyal ve kültürel değişim: Bursa örneği* [Doktora Tezi], Uludağ Üniversitesi.
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal kalkınmacılığın iflası*. Metis Yayınları.
- Keyder, Ç. (2006). *İstanbul: küresel ile yerel arasında*. (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinali 1999'da yayımlanmıştır).
- Keyder, Ç. (2014). İstanbul'da emek ve ekonomi: sunuş. Editör A. Bartu Candan., C. Özbay (Ed.). *Yeni İstanbul Çalışmaları içinde* (127-132). Metis Yayınları.
- Kıray, M. (2007). *Kentleşme yazıları*. Bağlam Yayınları.
- Leech, N. L., ve Onwuegbuzie, A. J. 2009. A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant*, 43, 265-275.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim*. (S. Sezer, Çev.). Sel Yayınları. (Orijinali 1970'de yayımlanmıştır).
- Molotch, H. (1976). The city as a growth machine. *American Journal of Sociology*, 82(2), 309-330.
- Ocakçı, M., Terzi, F., ve Erkut, G. (2021). *Marmara bölgesi mekânsal gelişme stratejik çerçeve belgesi*. Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Özgür, H., ve Yavuzçehre, P. S. (2016). Türkiye'nin büyükşehir belediyesi sistemi: 1982-2015. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 903-926.
- Rodríguez-Pose, A. (2008). The rise of the 'city-region' concept and its development policy implications. *European Planning Studies*, 16(8), 1025-1046.
- Sassen, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
- Scott, A. (2001). Globalization and the rise of city-regions. *European Planning Studies*, 9(7), 813-826.
- Shen, J. (2008). Spatial strategies of urban development: rescaling and territorialization in post reform China. *The Open Urban Studies Journal*, 1, 11-18.
- Smith, N. (2017). *Eşitsiz gelişim*. (E. Soğancılar, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinali 1984'te yayımlanmıştır).
- Şahin, S. Z. (2018). Neoliberal yeniden ölçeklenme etkisi altında Türkiye'de kentleşme politikasının dönüşümü. *Alternatif Politika*, Özel Sayı, 1-30.

- Şengül, T. (2011). Yerel devlet sorunu ve yerel devletin dönüşümünde yeni eğilimler. *Praksis*, 9, 183-220.
- Şentürk, M. (2011). *Kentsel müdahaleler açısından İstanbul* [Doktora Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Tekeli, İ. (2001). *Modernite aşılırken kent planlaması*. İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2014). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Etik kurul onayı

Araştırmanın etik kurul onayı için 28.01.2021 tarihinde İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuru yapılmıştır. 2021/40 dosya numaralı ve 53709 sayılı başvuru, 08.02.2021 tarihinde ve 02 sayılı toplantısında gerçekleşen inceleme sonucunda, çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür -destek beyanı

Çalışma Marmara Belediyeler Birliği tarafından desteklenmiştir.

Çocuklu ailelerin masalların konaklama işletmelerinde kullanılmasına dair görüşleri Opinions of families with children on the use of tales in accommodation businesses

Gönderim Tarihi / Received: 28.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 08.12.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1351357](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1351357)

Yusuf AYMANKUY¹

Şimal YAKUT AYMANKUY²

Damla KÜTÜKLÜ^{**3}

Beste DEMİR⁴

ÖZ: Somut olmayan kültürel miras unsurları (SOKÜM), toplumların kendilerine özgü yönlerini yansıtmaktadır. Toplumların farklı yönleri ile kimliklerinin benzersizliklerini ortaya koymalarında SOKÜM unsurlarının varlığı önem taşımaktadır. Bu nedenle SOKÜM unsurlarına yönelik bilinirliğin artması ve farkındalığın sağlanması, toplumların kendi kültürel kimliklerini ortaya koyması, bu kimliğin yaşatılması, gelişmesi ve gelecek nesillere aktarımının sağlanması açısından oldukça önemlidir. SOKÜM Unsurları arasında sözlü gelenek olarak değerlendirilen masallar, topluma ait değerlere yönelik izler taşıyan ve nesilden nesile aktararak günümüze kadar varlığını koruyan değerlerimiz arasındadır. Bu kapsamda araştırmanın amacı, çocuklu ailelerin masallara karşı farkındalıklarını belirlemek ve masalların konaklama işletmelerinde kullanımı ile ilgili görüşleri tespit etmektir. Bu nedenle veri toplama aracı olarak açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında 16 katılımcı ile görüşme sağlanmış ve katılımcıların masal dinleme yaş aralığında çocuk sahibi olmasına dikkat edilmiştir. Bulgular sonucunda, masalların katılımcılarda genellikle olumlu duygular çağrıştırdığı ve dünya masallarının Türk masallarına göre daha iyi bilindiği tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar, masalların konaklama işletmelerinde kullanılması durumunda, bunun tatil konaklama tercihlerini olumlu yönde etkileyeceğini belirtmişler ve konu ile ilgili bazı önerilerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Somut olmayan kültürel miras, Konaklama işletmeleri, Masallar

ABSTRACT: Intangible cultural heritage elements (INC) reflect the unique aspects of societies. The existence of ICH elements is important for societies to reveal their uniqueness in different aspects and identities. For this reason, increasing awareness and awareness of ICH elements is very important for societies to reveal their own cultural identities, to keep this identity alive, to develop and to ensure its transfer to future generations. Fairy tales, which are considered as oral traditions among the elements of ICH, are among our values that carry traces of the values of the society and have survived until today by being passed on from generation to generation. In this context, the aim of the research is to determine the awareness of families with children towards fairy tales and to identify the potential for the use of fairy tales in accommodation establishments. For this reason, a semi-structured interview form consisting of open-ended questions was created as a data collection tool. Within the scope of the research, 16 participants were interviewed and care was taken to ensure that the participants had children within the age range of listening to fairy tales. As a result of the findings, it was determined that fairy tales generally evoke positive emotions in the participants and world fairy tales are better known than Turkish tales. In addition, the participants stated that if fairy tales are used in accommodation establishments, this will positively affect their holiday accommodation preferences and made some suggestions on the subject.

Keywords: Organizational commitment, Organizational stress, Travel agency

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/ Turizm İşletmeciliği Anabilim dalı,

yusufaymankuy@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7332-3271>

²Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/Gastronomi ve Mutfak Sanatları

Anabilimdalı, simalyakut@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1033-6424>

³YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/ Turizm

İşletmeciliği Anabilimdalı, damla_kutuklu@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5717-8606>

⁴YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü/ Turizm

İşletmeciliği Anabilimdalı, bestedemir2014@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6295-1616>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

According to the studies in the literature, it is understood that animation activities are generally used in presenting intangible cultural heritage elements as a touristic product. In animation activities, Turkish nights usually come to the fore. However, product diversity is very important in the ever-changing and developing tourism market. For this reason, the evaluation of other elements in the SOKUM list in animation activities will be beneficial for both promotion and the continuity of these cultural elements. The reason why SOKÜM elements are in the field of interest of the tourism industry is that these elements are an important attraction factor especially within the scope of cultural tourism. Cultural tourism mediates the presentation of tangible and intangible cultural elements as a touristic product. Developed touristic products both create a source of financial income and prevent these elements from being forgotten. Myths, epics, songs, poems, fairy tales and anecdotes, which are accepted as intangible cultural heritage, fall into the group of oral traditions. Oral traditions are sometimes written down. For example, the first examples of tales were created in the oral environment, and then in both oral and written media. Tales, which are based on imagination and fiction, are conveyed by narrators who are well aware of the expression patterns and subtleties of oral culture with the aim of entertaining, educating, advising and comforting the audience. Fairy tales, which have important functions, have successful applications in the tourism industry such as theme parks, fairy tale routes and fairy tale houses. Ankara Wonderland, Derince Wonderland Beach and Eskişehir Fairy Tale Castle can be given as examples of these practices in Turkey. Ankara Wonderland and Derince Wonderland Beach in Kocaeli are very large areas and there are many fairy tale heroes such as Keloğlan, Rapunzel, Şirinler, Nasrettin Hoca, Hacivat and Karagöz.

Methodology

Qualitative research method was used as data collection method in the research. Because in qualitative research, facts and events are handled in their own context and the meanings that people attribute to them are tried to be interpreted (Altunışık et al., 2010). In qualitative research methods, the data is analyzed by descriptive or content analysis. In the interviews with the participants, the semi-structured interview form created by us was used and the interviews were evaluated with content analysis. Children's parks, which families prefer to entertain and spend time with their children, were determined as data collection areas by the researchers. A total of 20 participants were interviewed by the researchers, but 4 participants were not included in the study because their answers were not suitable for the subject.

Findings and discussion

When the answers given by the participants to the questions asked in the research are evaluated, it is understood that fairy tales are seen as a tool to entertain children, develop them, make them fall asleep and establish a kind of communication with children. Although the participants were aware of the importance of their tales in terms of culture, it was determined that they mostly focused on the emotions they created in the tales. When the participant's views are examined, it is seen that first of all, there are statements stating that families care about their children's happiness and spending quality time during their holidays.

When we look at the statements about the activities held in accommodation establishments; It has been determined that activities prepared by animation teams such as dance shows, musical entertainment, visual activities are mostly mentioned. While the participants expressed their expectations for the activities, it was determined that they talked about activities for fairy tales such as fairy tale telling houses, fairy tale workshops, fairy tale hours. It is seen that the participants mostly feel 'Excited', 'Happy' and 'Curious' while listening to fairy tales.

Results and recommendations

It has been determined that if tales are used in accommodation establishments, this is a factor that will positively affect the preferences of the participants towards these establishments. Also, it is understood that the participants agree that it would be more beneficial to present tales not only in audio but also in

visual form in accommodation establishments. It is suggested by the participants that tales be used in animations in accommodation establishments, children's clubs (mini club) and theatrical performances. In addition, the participants expressed their opinion that the power of social media, which is one of the most used marketing tools today, should be used in order to increase the awareness of tales as a cultural element. Also, it has been determined that even the participants who did not listen to fairy tales as children regularly tell stories to their own children. This situation can be associated with the fact that today's parents are more interested in the educational aspects of fairy tales and they see fairy tales as an activity that brings family members together. Participants see storytelling as a method to relieve the discomfort they feel, especially because parents, who have busy working conditions, cannot spare enough time for their children.

Giriş

Kültür, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 05.08.2022a). 1700’lü yıllara kadar daha çok ekin ve tarım ile ilişkilendirilen kültür kavramı, sonraları insanların yaşam biçimlerini ve deneyimlerini ifade eden bir kavram haline gelmiştir (Günden, 2021). Bu yönüyle kültür, bir toplumu diğerlerinden ayıran kimlik olarak kabul edilmektedir (Hofstede, 2001). Kültür kavramı ile yakından bağlantılı olan bir diğer kavram ise kültürel mirastır. “Kültürel miras bir yerin geçmiş veya şimdiki kültürünü içeren ‘sanatsal, mimari, tarihi, arkeolojik, etnografik ve paleontolojik olarak öneme sahip taşınır/taşınmaz ve somut/somut olmayan bütün varlıkları kapsamaktadır”(Aşılıoğlu ve Memlük, 2010: 185). Kültürel miras, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne göre somut ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılmaktadır (UNESCO, 03.08. 2022). ‘Tarihi köyler, binalar, arkeolojik alanlar, kültürel manzaralar, kültürel objeler ve kültürel varlıklar gibi gözle görülebilen fiziki eserler somut kültürel miras, sözlü gelenekler, ritüeller, uygulamalar, el ve gösteri sanatları ise somut olmayan kültürel miras olarak kabul edilmektedir’ (KTB, 05.08.2022).

Somut olmayan kültürel miras, (SOKÜM) “toplulukların ve kimi durumlarda bireylerin kültürel mirasının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, bilgiler, anlatımlar, temsiller, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” olarak tanımlanmaktadır (AREGEM, 05.08. 2022). Bu kültürel unsurların miras olarak kabul görmesi için toplumun her bireyi tarafından sahip çıkılması gerekmektedir. Aynı zamanda kabul gören bu unsurların; somut ise korunması ve onarılması soyut ise; sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir (Mourato ve Mazzanti, 2002). SOKÜM unsurları varlığını nesilden nesile aktararak korumakta ve bu nedenle geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu değerler, gelecek kuşaklara ve ilerleyen zamana aktarılmadığında kültür olma özelliğini kazanamamakta (Kolaç, 2019: 20) ya da kazanmış olduğu bu özelliğini yitirmektedir (Ekici ve Fedakâr, 2013: 52).

SOKÜM unsurlarını korumak için gerekli çalışmalar 2000’li yılların başında başlamıştır. UNESCO’nun 17 Ekim 2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni kabul etmesi bu konuda atılan ilk adımlardan biridir. Sözleşme, kurucu üyeler içinde yer alan Türkiye’de ise 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 Sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Türkiye’nin taraf olma süreci 27 Mart 2006 tarihinde tamamlanmıştır (UTMK, 10.08.2022a). Bu sözleşmeye göre SOKÜM kapsamında kabul edilen unsurlar (AREGEM, 05.08. 2022);

- “Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (efsaneler, masallar, destanlar, atasözleri, halk hikayeleri, fıkralar vb.)
- Gösteri sanatları (meddah, kukla, karagöz, halk tiyatrosu vb.)
- Toplumsal uygulamalar, şöenler ve ritüeller (düğün, nişan, nevruz, doğum vb. kutlamalar)
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.)
- El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi vb.) olarak gruplanmaktadır.

Türkiye’nin 2023 verilerine göre UNESCO tarafından kabul edilmiş 20 adet somut olmayan kültürel miras unsuru ile 2 adet acil koruma gerektiren somut olmayan kültürel miras unsuru bulunmaktadır. Türkiye’nin sahip olduğu güncel somut olmayan kültürel miras listesi kabul edildiği yıllar ile birlikte Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye'nin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras listesi

Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi			
Meddahlık Geleneği	2008	Geleneksel Çini Sanatı	2016
Mevlevi Sema Törenleri	2008	Bahar Bayramı Hıdırellez	2017
Aşıklık Geleneği	2009	Dede Korkut- Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği	2018
Karagöz	2009	Geleneksel Türk Okçuluğu	2019
Nevruz	2009	Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya)	2020
Geleneksel Sohbet Odaları (Barana, sıra geceleri vb.)	2010	Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya)	2020
Alevi- Bektaşî Ritüeli Semah	2010	Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı	2021
Kırkpınar Yağlı Güreşleri Festivali	2010	Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembölü (Azerbaycan ile ortak dosya)	2022
Geleneksel Tören Keşkeği	2011	İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ortak dosya)	2022
Mesir Macunu Festivali	2012	Nasreddin Hoca/Molla Nesreddin/Molla Ependi/Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkra Anlatma Geleneği (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ile ortak dosya)	2022
Türk Kahvesi ve Geleneği	2013	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi	
Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı	2014	İshk Dili	2017
İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Kırıtma, Jupka, Yufka	2016	Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği	2022

Kaynak: (UTMK, 20.08.2023b)

Tablo 1'de yer alan somut olmayan kültürel miras unsurları incelendiğinde 2015 yılı hariç her yıl listeye yeni değerlerin eklendiği ve listenin genişlediği görülmektedir. Bu nedenle Türkiye sahip olduğu toplam 25 somut olmayan kültürel miras değeri ile UNESCO'ya en çok unsur kaydettiren ilk 5 ülke içinde yer almaktadır (UTMK, 20.08. 2023b). İlerleyen süreçte envantere ve geçici listede yer alan unsurlarında gerekli süreçleri tamamlaması ile bu listenin daha da genişleyeceği öngörülmektedir.

Literatür taraması**SOKÜM ve turizm ilişkisi**

SOKÜM kavramı ve SOKÜM unsurları ile ilgili akademik alanda birçok çalışma yürütülmektedir. Bu çalışmaların özellikle halkbilim, mimarlık, müzecilik, eğitim, el sanatları ve turizm alanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Baytok vd., (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada SOKÜM konulu bilimsel yayınlar bibliyometrik olarak incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, bu konudaki araştırmaların daha çok 2015 yılı sonrasında artış gösterdiği ve araştırmaların hem tez hem makalelerde en çok Türk Halk Bilimi ile Turizm İşletmeciliği anabilim dalı tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Birçok alanla ilişkisi bulunan somut olmayan kültürel miras unsurları, her disiplin tarafından

farklı yönleri ile ele alınmaktadır. SOKÜM unsurlarının turizm endüstrisinin ilgi alanına girme nedeni ise, bu unsurların özellikle kültür turizmi kapsamında önemli bir çekicilik unsuru olmasından kaynaklanmaktadır (Ar, 2015: 32). Kültür turizmi, somut ve somut olamayan kültürel unsurların turistik bir ürün olarak sunulmasına aracılık yapmaktadır. Geliştirilen turistik ürünler, maddi gelir kaynağı oluşturmakta ve bu unsurların unutulmasına engel olmaktadır (Uslu ve Kiper, 2006; Uygur ve Baykan, 2007). Turizm destinasyonlarının tanıtım faaliyetlerinde ve tüketimlerinde (ziyaretlerde) odak noktası genellikle somut kültürel miras unsurları olmasına rağmen, her geçen gün SOKÜM unsurları da artarak turistik bir ürün olarak ön plana çıkmaktadır (Esfehani ve Albrecht, 2019: 1). Bu nedenle ilgili alan yazında SOKÜM unsurlarının turistik ürün olarak sunulmasına yönelik birçok araştırma da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Türker ve Çelik (2012) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, araştırmanın amacı, SOKÜM unsurlarının turistik ürün olarak mevcut kullanımını incelemek ve alternatif ürün geliştirme örnekleri sunmak olarak ifade edilmiştir. Araştırmacılar geliştirilecek turistik ürünlerde sürdürülebilirliğin önemi üzerinde durmuşlar, aynı zamanda deneyimlenen ürünlerin orijinal ve özenli olması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bu çerçevede çalışmada SOKÜM unsurları içinde yer alan Mevlâna sema gösterileri, Türk kahvesi, Karagöz-Nasrettin Hoca- Keloğlan gösterileri, Türk mutfağı, el sanatları, Ramazan eğlenceleri ve festivallerin turistik ürün olarak kullanılmasına yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir.

Çapar ve Yenipınar (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, somut olmayan kültürel miras unsurlarından yöresel yiyeceklerin turizm amaçlı kullanılması ile birlikte bölgeye sağladığı avantajlar ve bu yöresel yiyeceklerin kültür tanıtımındaki rolü incelenmiştir. Konu ile ilgili ulusal ve uluslararası alan yazın taraması gerçekleştirilmiş ve yöresel yiyeceklerin bölge için önemli bir çekici unsur olduğu ifade edilmiştir. Ancak ticari menfaatler sonucunda aslına uyun olmayan ya da taklit ürünlerin de bulunduğu ve bu durumun kültürel yozlaşmaya neden olduğu vurgulanmıştır.

Ayvacı ve Gülcan (2017) ise araştırmalarında, SOKÜM unsurlarının turistik bir ürün olarak animasyon faaliyetlerinde kullanım potansiyelini ortaya çıkarmayı ve ilgili tezlerde bu konunun nasıl incelendiğini irdelemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, SOKÜM unsurlarının turizm işletmelerindeki animasyonlarda önemli bir rekabet fırsatı yarattığı, ancak ne uygulama ne de araştırmalarda bu konunun yeteri kadar ele alınmadığı ifade edilmiştir.

Öztürk ve Öncüer Çivici (2018) araştırmalarında SOKÜM unsurlarının Türkiye turizm tanıtım afişlerinde ne şekilde ve nasıl kullanıldığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Göstergibilim analizi kullanılan araştırmanın sonucunda sadece Çinicilik, Ebru, Türk kahvesi ve geleneği, Mevlevi sema töreni ve Karagöz unsurlarının afişlerde yer aldığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar, listede yer alan diğer unsurlarında afişlerde yer almasının Türkiye'nin uluslararası tanıtım çalışmalarında fayda sağlayacağını savunmaktadırlar.

Metin (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı, animasyon etkinliklerinde kullanılan Türk gecelerinin Türk kültürü ile uyumunu tespit etmek ve Türk gecelerinin içeriğini somut olmayan kültürel miras unsurlarını ile geliştirmeye yönelik öneriler sunmak olarak belirlenmiştir. İkincil veri kaynakları kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarında ise Türk gecelerin Türk kültürünü tam olarak yansıtmadığı ve içeriğinin kısıtlı olduğu tespitine ulaşılmıştır. Bu nedenle Türk gecelerinde içeriğin somut olmayan kültürel miras unsurları ile zenginleştirilmesi gerektiği önerisi sunulmuştur.

Yuan, Gan ve Zhuo (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı, turizm kaynakları ile SOKÜM arasındaki bağlantıyı analiz etmek ve kültür turizmi bağlamında SOKÜM unsurlarını canlandırma ya da geliştirme yollarını tespit etmek olarak belirlenmiştir. Çin'in Hunan eyaletinde 137

SOKÜM unsuru ile gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarında, SOKÜM unsurlarının dağılımının daha çok Hunan eyaletinin batı ve orta doğu bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bölgelerdeki bu kümeleşmenin nedeni olarak ulaşım ve altyapı farklılıkları gösterilmektedir. Ulaşım ve alt yapı imkânı daha iyi olan bölgelerde SOKÜM unsurlarının sayısı daha fazladır. Bu nedenle ulaşım imkanlarının somut olmayan kültürel mirasın gelişimi için fırsat yarattığı söylenebilmektedir. Araştırmada somut olmayan kültürel mirasın gelişimi için ulaşım ve altyapı çalışmalarına yatırım yapılması önerilmektedir.

Alan yazındaki araştırmalara göre, SOKÜM unsurlarının turistik bir ürün olarak sunulmasında genellikle animasyon faaliyetlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Animasyon faaliyetlerinde ise genellikle Türk geceleri ön plana çıkmaktadır. Ancak sürekli değişen ve gelişen turizm pazarında ürün çeşitliliği oldukça önemlidir. Bu nedenle animasyon faaliyetlerinde SOKÜM listesinde bulunan diğer unsurlarının da değerlendirilmesi hem tanıtım hem de bu kültürel unsurların devamlılığı için faydalı olacaktır.

SOKÜM unsuru olarak masallar

Somut olmayan kültürel miras olarak kabul edilen mitler, destanlar, şarkılar, şiirler, (Prott ve Keefe, 1992) masallar ve fıkralar (Ahmad, 2006) sözlü gelenekler grubuna girmektedir. Sözlü gelenekler bazı durumlarda yazıya geçirilmektedir. Örneğin masalların, ilk örnekleri sözlü ortamda, daha sonra da hem sözlü hem de yazılı ortamda oluşturulmuştur. Hayal gücü ve kurgu temelli olan masallar, sözlü kültürün anlatım kalıplarını ve inceliklerini iyi bilen anlatıcılar tarafından dinleyicileri eğlendirmek, eğitmek, öğüt vermek ve rahatlatmak amacı ile aktarılmaktadır (Bayraktar, 2014:24). Sözlü gelenek unsurları, kültürel bir gen haritasına benzetilmektedir ve kültürel aktarım için oldukça önemlidir (Özünel, 2011; Türker ve Çelik, 2012). Ayrıca sözlü gelenekler, yazılı kültüre kıyasla bireylerin yaşamlarında daha büyük etki yaratmaktadır (Yıldırım, 1998: 16).

Türkçe 'ye Arapça "mesel" kelimesinden geçen "masal" TDK tarafından "Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 08.08.2022b). Bir başka tanımda masal, "Halk arasında anlatıla gelen, sözlü edebiyatımızın, kolektif ruhumuzun önemli bir parçası olan; kahramanları hayali olan, olayların geçtiği yer ve zamanın gerçeğe ilgisi olmayan; olayların gelenekte belli bir sıra ve düzenle oluşturulduğu bir nesir türüdür" (Kumartaşlıoğlu, 2006: 70) olarak ifade edilmektedir. Masalların genellikle üç bölümden oluştuğu görülmektedir. Bu bölümler masalın başı, masalın kendisi ve masalın sonudur. Masal başı tekerleme ile başlayan kısımdır. En çok kullanılan masal tekerlemeleri "Evvel zaman içinde kalbur saman içinde zaman içinde, deve tellal iken, pire bakkal iken, ben babamın beşiğini tıngır mungır salları iken" veya "bir varmış, bir yokmuş, ..." gibi sözlerle başlamaktadır. Bu giriş dinleyicinin az sonra içine gireceği hayal dünyasına bir hazırlanma sürecidir. Daha sonra masalın asıl bölümüne geçilir ve olayların yaşandığı kısım burasıdır. Kapanış ise yine kalıplaşmış cümleler olan "Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine" ya da "Gökten üç elma düşmüş, biri kahramana, biri anlatana, biri de dinleyenlere" cümleleri ile bitirilmektedir (Oğuz, 2008).

Masal ve hikâye anlatıcılığı profesyonel bir meslektir (Özünel, 2011: 61). Bu mesleğin de diğer meslekler gibi özel gereksinimleri bulunmaktadır. Oruç ve Çağır (2020) masal anlatıcılığı eğitimi alan 78 kişi ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmada katılımcılar bir masal anlatıcısında olması gereken özellikleri; "Doğru Nefes, Sesin Uygunluğu ve Tonu, Diksiyon, Anlatım Öncesi Hazırlık, Anlatım Esnası, Geniş Kelime Hazinesi, Yaş Grubuna Uygun Kelimeler, Dış Görünüm, Jest ve Mimikler, Gözlem Yapabilme, Dinleyici Grubu Tanyabilme, Değer Aktarımını Önemseme, Masalın İçeriğine Hâkim Olma, Gelişmiş Soru Sorma Becerisi, Genel Kültüre Sahip Olma, Eğlenceli Anlatım, Kişisel Gelişim" temaları altından belirtmiştir. Doğru kişiler tarafından doğru yöntemler ile aktarılan masalların amaçları (Oruç ve Çağır, 2020):

- Eğlendirerek öğretmek,
- İyi davranışlara yönelme ve kötü davranışlardan kaçınma,
- Kişisel gelişime katkı sağlamak,
- Dinleme becerisi kazandırmak,
- Değer ve töreleri yaşatarak toplum kurallarına destek vermek,
- Kültürün genç kuşaklara aktarılması olarak sıralanmaktadır.

Önemli işlevleri bulunan masalların turizm endüstrisinde temalı parklar, masal rotaları ve masal evleri gibi başarılı uygulamaları bulunmaktadır. Türkiye’de bu uygulamalara örnek olarak Ankara Harikalar Diyarı, Derince Harikalar Sahili ve Eskişehir Masal Şatosu verilebilir. Ankara Harikalar Diyarı ve Kocaeli’nde bulunan Derince Harikalar Sahili oldukça geniş alanlardır ve içinde Keloğlan, Rapunzel, Şirinler, Nasrettin Hoca, Hacivat ve Karagöz gibi birçok masal kahramanı bulunmaktadır (harikalarsahili.com, 05.08.2022). Çocukların aileleri ile eğlenceli zamanlar geçirebileceği bu alanlar, masal kahramanlarını daha yakından tanıma fırsatı sunmaktadır. Eskişehir’de bulunan masal şatosu ise oldukça farklı bir konseptte hizmet vermektedir. Bu mekânda masal anlatıcıları eşliğinde turlar düzenlenmektedir. Farklı tur çeşitleri içinde çocukların aktif rol alabileceği turlar da bulunmaktadır (masalsatosu.com, 05.08.2022).

Dünyada masal ve turizm olgularını bir araya getiren en başarılı yerlerden biri ise Almanya’dır. Ünlü masal yazarı Grimm kardeşlerin masallarını takip eden ve Hanau’dan başlayarak Bremen’e kadar giden bir rota bulunmaktadır. “Masal yolu” olarak adlandırılan bu rota her yıl milyonlarca ziyaretçi çekmektedir. Masallara yeni bir bakış açısı getiren uygulama ile beraber masallar sadece metin olmaktan çıkmıştır. Bu rota sayesinde masalların üretildiği ve aktarıldığı mekanların önem kazanması sonucu farklı bir turistik çekicilik oluşmaktadır (Hemme, 2005; Oğuz ve Özünel, 2019). Resim 1’de Gimm Kardeşler Masal Yolu haritası gösterilmektedir.

Resim 1: Almanya masal yolu rotası

Kaynak: (Masal Rotaları, 03.08.2022).

Yöntem

Araştırmanın temel amacı, çocuklu ailelerin SOKÜM değerleri içinde yer alan masallara dair farkındalıklarını ortaya çıkarmak ve masalların konaklama işletmelerinde kullanılmaları durumunda bu uygulamaya olan görüşlerini tespit etmektir. Bu nedenle araştırma, masal dinleme yaşında çocukları olan katılımcılar ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çünkü nitel araştırmada, olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak kişilerin onlara yüklediği anlamlar yorumlanmaya çalışılmaktadır (Altunışık vd., 2010). Nitel araştırma yöntemlerinde veriler ise betimsel ya da içerik analizi yolu ile analiz edilmektedir. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerde tarafımızdan oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve görüşmeler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında öncelikle, Balıkesir Üniversitesi sosyal ve beşerî bilimler etik kurulu tarafından, 08.06.2022 tarih ve 91739084/605.99 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmaya ilişkin nitelikli veri elde edebilmek ve katılımcılara kolay ulaşabilmek adına, ailelerin çocuklarını eğlendirmek ve çocuklarıyla vakit geçirmek için tercih ettikleri çocuk parkları araştırmacılar tarafından veri toplama alanı olarak belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün tespit edilebilmesi için kullanılan genel geçer bir formül bulunmamaktadır (Morgan ve Morgan, 2008; akt. Baltacı, 2018). Diğer taraftan elde edilen verilerin tekrar edilmeye başlandığı gözlemlendiğinde teorik doygunluğa ulaşıldığı varsayılmakta ve tekrarın başladığı nokta esas alınmaktadır (Walls vd., 2011). Bu kapsamda araştırmada toplamda 20 katılımcı ile görüşülmüş ve 4 katılımcının yanıtları konuya uygun bulunmadığından araştırmaya dâhil edilememiştir. Veriler 01.07.2022- 30.07.2022 tarih aralığında toplanmıştır. Bununla birlikte, veri toplama alanı olarak tercih edilen çocuk parklarında genellikle annelerin bulunması nedeniyle, çalışma katılımcıları, 14 kadın ve 2 erkekten oluşmaktadır. Katılımcılara K(1)' den K(16)' ya kadar kodlar verilmiştir.

Bulgular ve tartışma

Araştırmaya katılan örneklem grubuna ait demografik özellikler Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Ebeveynlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler

Katılımcı	Yaş	Eğitim	Meslek	Yaşadığı Yer	Çocuğun Yaşı	Çocuğun Cinsiyeti
K(1)	(46-54)	İlköğretim	Serbest Çalışan	Balıkesir	4	Kız
K(2)	(36-45)	Ortaöğretim	Ev hanımı	Balıkesir	7	Erkek
K(3)	(36-45)	Lisansüstü	Akademisyen	Balıkesir	3	Kız
K(4)	(26-35)	Lisansüstü	Akademisyen	Balıkesir	4	Erkek
K(5)	(36-45)	Ortaöğretim	Sekreter	Giresun	3	Erkek
K(6)	(36-45)	Lisans	Memur	Kocaeli	3	Erkek
K(7)	(46-54)	İlköğretim	Memur	Balıkesir	5	Kız
K(8)	(46-54)	İlköğretim	Memur	Balıkesir	4	Kız
K(9)	(36-45)	Lisans	Memur	Kocaeli	3	Erkek
K(10)	(26-35)	Ön Lisans	Öğretmen	Giresun	4	Erkek
K(11)	(26-35)	Lisans	Ev Hanımı	Giresun	3	Erkek
K(12)	(36-45)	Ortaöğretim	Ev Hanımı	Giresun	5	Kız
K(13)	(36-45)	İlköğretim	Sekreter	Giresun	7	Erkek
K(14)	(26-35)	Lisans	Yoga Eğitmeni	İstanbul	4	Kız
K(15)	(26-35)	Lisans	Öğretmen	Antalya	4	Kız
K(16)	(36-45)	Ortaöğretim	Ev Hanımı	İstanbul	5	Kız

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcı yaşlarının (36-45) yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum masal dinleme çağında çocuklara sahip olan ebeveynlerin, sahip olduğu ortalama yaş aralığının doğal bir sonucu olarak düşünülebilir. Katılımcıların çocuklarının sahip olduğu yaşlara ilişkin bulgular incelendiğinde ise, sahip olunan çocuk yaşlarının (3-7) yaş arasında değişmekte olduğu görülmektedir.

Yanıtlar incelendiğinde, 2.grup masallar içerisinde, ‘Külkedisi’, ‘Pinokyo’, ‘Kırmızı Başlıklı Kız’ ve ‘Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler’ masallarının tüm katılımcılar tarafından bilindiği görülmüştür. 2. grup masallar içinde yer alan ‘Fareli Köyün Kavalcısı’ masalı ve ‘Güiver’in Gezileri’ masalı ise 14 katılımcı tarafından bilindiği ifade edilmiştir. Prenses ve Bezelye Tanesi masalı ise 2. grup masallar arasında sadece 4 kişinin bildiğini ifade etmesiyle en az bilinen dünya masalı olmuştur. Türk masallarının yer aldığı 1. grup masallara gelindiğinde ise tüm katılımcılar tarafından bilinen tek masalın ‘Keloğlan Masalı’ olduğu görülmüştür. Diğer taraftan 1.grupta yer alan masallar içerisinde ‘Kurnaz Kurt’ masalını yalnızca 1 katılımcı bildiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak 1. grup masallar içerisinde bilinen sadece iki masal olduğu görülürken, 2. Grupta yer alan masalların neredeyse tamamının tüm katılımcılar tarafından bilindiği görülmektedir. Bu durum dünya masallarının tanıtımı ve pazarlaması uygulamalarının başarısını gösterirken, Türk masallarına ilişkin tanıtımın eksikliğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın örneklem grubunun Türk uyruklu vatandaşlardan oluşması ve buna rağmen Türk masallarının bilinmemesi ise, üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Çocukken en çok anlatılan masal ve anlatan kişi” Sorusuna ilişkin bulgular

Katılımcılara yöneltilen ‘Çocukken en çok dinlediğiniz masal nedir?’ ve ‘Kim anlatırdı?’ sorularına ilişkin yanıtlar incelendiğinde, 16 katılımcı içerisinde 5 katılımcı, çocukken kendilerine masal anlatılmadığını ifade etmiştir. Diğer katılımcıların yanıtları incelendiğinde ise en çok anlatılan masalın ‘Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler masalı ile Kırmızı Başlıklı Kız’ olduğu görülürken, en çok masal anlatan kişi ise ‘anne’ lerdir. Katılımcıların yanıtları doğrultusunda, oluşturulan tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: En çok anlatılan masallar ve anlatan kişiler

Masalın Adı	Sayı	Anlatan Kişi	Sayı
Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler	4	Anne	4
Kırmızı Başlıklı Kız	4	Baba	2
Külkedisi	1	Dede	2
Güneş Kız	1	Sınıf Öğretmeni	1
Yaşlı Nine ve Dede	1	Abla	1
		Babaanne	1

Tablo 3 İncelendiğinde Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler ve Kırmızı Başlıklı Kız masallarının en çok anlatılan masallar olduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından toplamda 5 masalın ifade edildiği ve bunlardan 1’inin anonim bir hikâye olduğu anlaşılırken, sadece 1’inin bir Türk masalı olduğu görülmektedir. Bu duruma ilişkin katılımcı sayısı üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse, masal anlatılan 11 katılımcıdan yalnızca 1’inin Türk masalı dinlemiş olduğuna dair bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte masal anlatan kişiler arasında anne, baba ve dede öne çıkmaktadır. Diğer taraftan 5 katılımcının, kendilerine masal anlatılmadığını ifade ederken, bu durumdan dolayı duydukları özlem ve hüznün ifadelerine yansıdığı gözlenmiştir.

Bazı katılımcıların yanıtları aşağıdaki gibidir;

K1: Bize masal anlatan pek olmadı, yazın yaylaya kışın meraya giderdik, şimdiki çocuklar çok şanslı, ben torunuma çok sık masal anlatıyorum.

K2: Nerde kızım bizim zamanımızda mümkün mü? Ama ben anlatıyorum Keloğlan ve hayvan içerikli masalları okur anlatırım daha çok.

K13: *Bana kimse küçükken masal anlatmadı. Ama anlatmalarını isterdim. Okulda bile hatırlamıyorum. En çok babamdan masal dinlemek isterdim.*

K11: *Bize çocukken hiç masal anlatmazlardı. Yani anlatmadılar. Kırmızı Başlıklı Kız'ın kitabını çok istediğin için annem almıştı bana. Okulda duymuştum onu da. Öğretmenlerimden duyup merak etmiştim.*

K12: *Bize küçüklüğümüzde büyüklerimiz hep böyle kendi kültürlerini yansıtan, masallaştırılmış anonim şeyleri anlatırlardı. Biz okuma yazmayı öğrendikten sonra işte Kırmızı başlıklı kızı öğrendik. Ama dedelerimiz, babaannelerimiz çok güzel hikayeler anlatırlardı. Babaannem anlatırdı en çok. O tarz hikayeleri.*

“Çocuğunuza hangi sıklıkla masal anlatırsınız?” Sorusuna İlişkin Bulgular

Katılımcılara yöneltilen ‘çocuğunuza hangi sıklıkla masal anlatır / okursunuz?’ Sorusuna, 16 katılımcının 8’i her akşam, 6’sı haftada birkaç gün, 2 katılımcı ise haftada bir veya iki gün yanıtını vermişlerdir. Katılımcıların yanıtlarından, masal anlatma veya okumanın genellikle uykudan önce tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

K3: *Ben sürekli anlatıyorum, uykudan önce özellikle, prensesli masallara bayılıyorum.*

K5: *Haftada birkaç gün anlatıyorum genellikle uykudan önce oluyor.*

K7: *Yani insanlar aileden ne görüyorsa onu yapıyor, masal anlatmak değil de daha çok hikâye kitapları okuyorduk her akşam.*

K8: *Uykudan önce genellikle, hikâye kitapları vasıtasıyla okuyorum ya da kendi kurguladığım masallar anlatırdım. Kitaptaki resimlerden masallar anlatıyorum.*

K11: *Aslında anlatıyorum ama, daha çok yaşına uygun hikayeler, hikâye kitapları okuyorum. Haftada bir iki gün hayvanlı şeyleri çok seviyor. Daha yeni yeni ilgisi oluşmaya başladı. Resimli kitapları seviyoruz.*

K12: *Yani biz çok sık okuyoruz ama ben aslına anlatmıyorum, kitaptan okumayı tercih ediyoruz. Böyle eğitici seriler var işte küçük karabalık, sevgi masalı, arkadaşlıklar arasında kıskançlık olmaz gibi eğitici kartasiye ürünü hikayeler alıyorum. Masala yakın kitaplar.*

Katılımcı ifadelerine bakıldığında, sözlü anlatım geleneği olarak bilinen masalların yerine, eğitici hikâye kitaplarının okunduğu anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların ise, masal anlatma ve hikâye kitabı okumak arasında herhangi bir ayırım görmediği ifadelerine yansımaktadır.

“Somut olmayan kültürel miras nedir? Sizce masallar kültürel miras mıdır?” Sorusuna ilişkin bulgular

Somut olmayan kültürel miras kavramının katılımcılarca bilinirliğini anlamaya yönelik yöneltilen soruya, 16 katılımcıdan 4’ ü ‘bilmiyorum’ yanıtını vermiştir. Diğer 12 katılımcının yanıtları doğrultusunda öne çıkan kavramlar kelime bulutu olarak aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 2: Somut olmayan kültürel miras kavramına ilişkin kelime bulutu

Katılımcıların ‘Somut olmayan kültürel miras nedir?’ sorusuna ilişkin yanıtları sonucunda oluşturulan kelime bulutu incelendiğinde, ‘gelenek ve görenek’, ‘örf ve adet’, ‘bayram’, ‘ritüel’, ‘düğün’ kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. ‘Masal’ kavramı 2 katılımcı tarafından verilen yanıtlar arasında yer almaktadır. Söz konusu katılımcıların yanıtlarına aşağıda yer verilmektedir.

K4: *Masallarımız hikayelerimiz, gelenek göreneklerimiz diyebilirim. Tabi ki! zaten ilk masallarımızı söyledim.*

K8: *Örf ve adetlerimiz, yerel masallarımız mesela onlarda somut olmayan kültürel miras kapsamına girer.*

Katılımcılara yöneltilen ‘Masallar kültürel miras mıdır?’ sorusuna 1 katılımcı hariç tamamı masalların kültürel miras olduğu yanıtını vermiştir. 1 katılımcı ise soruya ‘masal hayal ürünüdür.’ şeklinde yanıt vermiştir. Bununla birlikte ‘Somut olmayan kültürel miras nedir?’ sorusuna ‘Bilmiyorum’ yanıtını veren katılımcılara, araştırmacılar tarafından ilgili kavramın tanımı yapılmıştır. Yapılan tanım doğrultusunda katılımcılar tarafından, masalların kültürel miras olduğu yönünde yanıtlar verildiği gözlemlenmiştir. Bu yanıtlardan bazıları, aşağıdaki gibidir.

K11: *Bilmiyorum. (Kavrama ilişkin tanım yapılmıştır.) Bence kültürel mirastır. Kesinlikle, benim ailem bana masalla ilgili bir şey katmamış mesela eksikliğini yetişkin olunca hissediyorum. Ve o eksikliği onun yaşamasını istemiyorum. Zaten gelişimi için hayal dünyası için de çok gerekli.*

K3: *Somut olmayan kültürel miras bir topluma ait gelenek göreneklerin gözlenemeyen ama hissedilen değerleridir diyebilirim ve masallar kesinlikle bu değerlere dâhildir. Masallar zaten toplumun kültürünü yansıtan bir anlatıdır.*

K10: *Bilmiyorum. (Tanımı katılımcıya yapılmıştır.) O zaman kesinlikle masallar kültürel mirastır.*

K15: *Öğretmen olduğum için şunu söylemek istiyorum. Özellikle Anadolu Masalları ile ilgili çalışmaları takip ediyorum ve projelerde yer aldım. Anadolu Masalları Türk halk kültürünü yakından tanıtan ve nesilden nesile aktaracak olan ürünlerdir. Masallar bir kültür aktarım aracıdır. Evet bir kültürel mirastır masallar.*

K14: *Bilmiyorum. Evet masallar kültürel mirasa girer, ama biz şuan fark ediyorum ki bunlardan çok uzaklaştık. Ders çıkarılacak çok güzel masallarımız var, geçmişten getirdiğimiz ve geleceğe bırakabileceğimiz güzel şeyler varken biz buna gereken önemi vermiyoruz.*

“Masalların Kültür açısından önemi nedir?” Sorusuna ilişkin bulgular

Katılımcılara yöneltilen ‘Somut Olmayan Kültürel Mirasın parçası olan masalların kültür açısından önemi nedir?’ Sorusuna ilişkin yanıtlar incelendiğinde, masalların kültürel açıdan bazı işlevlerinin öne çıktığı görülmektedir. Öne çıkan işlevler Tablo 4.’ de gösterilmektedir.

Tablo 4: Masalların kültür açısından önemi

Öne Çıkan İşlev	İfade edilme Sıklığı
Kültürün Aktarımı	6
Kültürün Öğrenme-Öğretilmesi	4
Kültürü Yansıtma	3
Kültürel Mesajlar verme	4
Kültürel Değerlerin Farkında olma	2
Kültürü Tanıtma	1

Tablo 4 incelendiğinde, ‘kültürün aktarımı’, ‘kültürün öğrenilmesi ve öğretilmesi’, ‘kültürel mesajlar verme’ işlevlerinin öne çıktığı görülmüştür. Katılımcıların yanıtları analiz edildiğinde, yanıtlar içerisinde birden fazla işleve yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle, işlevlere ait ifadelerin sıklığı tablo üzerinde gösterilmektedir. Bununla birlikte yanıtlar arasında masalların ahlaki değerleri yansıtmak açısından önemli olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Bazı katılımcı yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

K5: Kendi kültürümüzü yansıtıyor. Bu masalların içinde bize ait bizi var eden birçok unsur var.

K8: Her masal bir öğüt veriyor ve her masal bulunduğu kültüre ait değerleri aktarıyor. Sonuçta ait olunan kültürün aktarılması açısından önemli.

K12: İnsan hiç geçmişini unutmamalı. Bu teknoloji çağında bize aktarılan o somut olmayan değerlerimizin var olması ve unutulmaması gerekiyor. Ve biz de elimizden geldiğince çocuklarımıza aktarmalıyız. Bizim hem kültür olarak hem de inanış olarak Türk olduğumuzu ve ne olmamız gerektiğini gösterir.

K15: Masalların kültürel miras olduğunu düşünüyorum. Her yaşta insan masal dinlemekten hoşlanır. Ancak en çok da küçük yaşta çocuklar hoşlanır. Kültürümüzü küçük yaşta itibaren çocuklara benimsetmek için etkili bir yoldur.

“En sevdiğiniz masal nedir?” Sorusuna ilişkin bulgular

Katılımcılara yöneltilen ‘En sevdiğiniz masal nedir? Sorusuna yönelik yanıtlar doğrultusunda aşağıdaki Tablo 5 oluşturulmuştur.

Tablo 5: En sevilen masallar

Masallar	Kişi Sayısı
Külkedisi	5
Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler	3
Keloğlan Masalları	3
Kırmızı Başlıklı Kız	3
Rapunzel	3
Küçük Prens	1

Katılımcıların yanıtları doğrultusunda oluşturulan veriler incelendiğinde, en sevilen masallar arasında ilk sırada ‘Külkedisi’ masalı olduğu görülmektedir. Toplamda 16 katılımcı 6 masaldan bahsetmiştir ve

bu masallar arasında yalnızca ‘Keloğlan’ masalı bir Türk masalıdır. Bu duruma, kendisine herhangi bir soru yöneltilmemesine rağmen, açıklık getiren katılımcının ifadeleri şu şekildedir;

K5: *Çocuğum şu an küçük ama ben ona Dede Korkut masallarını anlatmak isterdim, çünkü bizim kültürel detaylarımızı taşıyor. Doğum gelenekleri, ölüm törenleri gibi .. Bunun dışında cesaret, doğruluk, dürüstlük gibi değerleri öğretiyor. Dünya masallarını çok iyi pazarlıyorlar o yüzden çok biliniyor. Oysa bizim Keloğlan masamızda ne kadar güzel mesajlar var.*

Katılımcının (K5), ifadeleri arasında dünya masallarının iyi pazarlandığına dair görüşler dikkat çekmektedir. Dünya masallarının bilinirliğinin en önemli nedenlerinden biri de medya ürünü olarak kullanılması gösterilebilir. Bu masalların, çizgi filmler ve animasyon filmleriyle sınırlı kalmamakla birlikte, yetişkinlere hitap eden sinema filmleri de bulunmaktadır. Buradan hareketle, ‘Keloğlan’ masalının bu araştırma sırasında en sevilen masallar arasında yer alması, diğer Türk masallarından farklı olarak, film ve çizgi filmlerinin bulunması ve yayımlanmasının etkili olduğu düşünülebilir. Konuya ilişkin bir diğer katılımcının görüşleri ise şu şekildedir;

K3: *Aklıma dünya klasiklerinden masallar geliyor ama aslında çok da mantıklı şeyler yok. Öğüt verici mi? Bence değil. Çoğu masalda özellikle dünya çapında ün yapmış masalarda cadı figürü ve üvey anne figürü var ve kızımız kurtarılmayı bekliyor erkek kahraman tarafından. Kahraman ilan edilen bir prens var ve sanki kızlar hep kurtarıcı bekliyor gibi. Çok mantıklı değil yani bence. Bizim masallarımızda daha insanın saf yönünü ortaya koyan, daha geleneksel değerlerin vurgulandığını görüyoruz. Türk masalları daha öğüt verici değerlere sahip.*

Katılımcılara ‘Masalların içerdiği evrensel değerler nelerdir?’ sorusuna ilişkin yanıtlar doğrultusunda aşağıdaki Tablo 6. oluşturulmuştur. Katılımcıların yanıtları içerisinde vurgulanan değerler birden fazla olduğundan, değerlerin ifade edilme sıklıklarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 6: Masalların içerdiği evrensel değerler

Evrensel Değerler	İfade Edilme Sıklığı
Adalet	6
İyilik	5
Sevgi	5
Doğruluk	4
Yardımlaşma	3
Güven	2

Tablo 6 incelendiğinde en çok tekrar edilen değer ‘Adalet’ olduğu görülmektedir. Masallar, iyi ve kötü karakterleri içinde barındıran, iyilerin ödüllendirilirken, kötülerin de cezalandırıldığı ve çoğunlukla mutlu sonla biten anlatımlar olması nedeniyle, adalet kavramının öne çıktığı düşünülebilir. Bazı katılımcıların yanıtlarında, bu durumu destekler nitelikte ifadeler görülmektedir. Örneğin; Bir katılımcı (K15) ‘Masalın mutlu sonla bitmesi, iyilerin hep kazanması ve kötülerin cezalandırılması, doğru davranışların ödüllendirilmesi, masalarda öne çıkan önemli mesajlar.’ Şeklinde yanıt vermiştir. Katılımcının yanıtı içerisinde geçen ‘iyilerin kazanması ve kötülerin cezalandırılması’ ifadesi adalet kavramı ile ilişkilendirilebilir.

“Masal dinlemek size nasıl hissettirir?” Sorusuna ilişkin bulgular

Katılımcıların masal dinlediklerinde yaşadıkları hisleri anlamak amacıyla yöneltilen soruya verilen yanıtlar doğrultusunda, aşağıda bulunan kelime bulutu oluşturulmuştur.

Şekil 3: Masal dinlerken hissedilen duygular

Yanıtlardan elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulan kelime bulutu incelendiğinde; Katılımcıların kendilerini çoğunlukla ‘Heyecanlı’, ‘Mutlu’ ve ‘Meraklı’ hissettikleri görülmektedir. Masalın katılımcılar üzerinde yaratmış olduğu, heyecan, merak gibi hislerin ifadelerine oldukça açık bir şekilde yansdığı görülmektedir. Bazı katılımcılara ait ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

K12: *Büyüklerim böyle değişik şeyler anlattığında heyecanla merakla ne olacak diye beklerdik, merak, heyecan. Nasıl sonuçlanacak diye sabırsızlıkla beklerdim, hele ki bazen devamını ertesi güne bırakırdı tüm gün düşünürdüm.*

K11: *Masal her yaşta dinlenir bence. Ben oğluma hikâye okurken o sıkılıyor ben devam ediyorum, sonunu getirmeye çalışıyorum, merak ediyorum. Bana küçükken anlatılmadığı için ben belki de açım masallara hikayelere.*

‘Masalların çocuklara tanıtılmasında ne gibi etkinlikler yapılabilir? Sorusuna ilişkin bulgular

Masalların çocuklara tanıtılması konusunda görüşleri öğrenmek amacıyla katılımcılara ‘Masalların çocuklara tanıtılmasında ne gibi etkinlikler yapılabilir?’ Sorusu sorulmuştur. Katılımcı yanıtlarına aşağıda yer verilmiştir.

K4: *Aslında şu an çocuklar çok fazla tabletle vakit geçiriyorlar. Burada YouTube da reklam olarak çıkabilir çocukların karşısına masal kitapları, masal içerikleri çıkabilir. TRT de mesela Afrikalı çocukların masallarının çizgi filmleri var. Yani bizim çocuklarımıza kendi değerlerimizi kültürümüzü öğretmemiz gerek. Çalışan anneler babalar olduğu için anneanne ve dedelere büyük iş düşüyor.*

K5: *Son zamanlarda güzel şeyler yapmaya çalışıyorlar ve tiyatrolarda masal kahramanlarını işliyorlar. Bizim masal karakterlerimizin olduğu masal festivalleri yapılabilir mesela.*

K1: *Bir kere çocuk alanlarından tamamen telefon tablet kaldırılmalı. Anne babanın çocuklarla oynaması çocukları masal dinlemeye iter. Anne baba çalışıyor, işten yorgun geliyor eline tablet veriyor çocukların. Gelinim torunumu bana getirdiğinde tablet için ekstra şarj aleti getiriyor ve anne seni üzmesin diyor. Ama biz bahçede oynuyoruz.*

K8: *Yani aslında, bu konuda sosyal medya kullanılabilir. Hemen hemen bütün anneler bir Influencer anne takip ediyor ve onlar aracılığıyla tanıtımlar yapılabilir. Çok da etkili olur. Filmler aracılığıyla yapılabilir. Yabancı masallar pazarlamasını çok iyi yapıyorlar.*

K10: *Bence masalı teatral şekilde ifade etmek çok hoş oluyor. Kendimde çocuk gelişimciyim gerçekten çocukların dikkatini çekiyor ve akılda kalıyor. Gördükleri şeyleri daha çok seviyor ve beğeniyorlar.*

K15: *Masal anlatıcılığı eğitimi almış ve özellikle iyi masal anlatan kişiler çocuklara yönelik etkinlikler düzenleyip, masal anlatmalıdırlar. Özellikle alanında uzman kişilerce bebek bekleyen*

ailelere masalların çocuklar için önemi anlatılmalı ve masal eğitimi verilmelidir. Her çocuk masalla tanıştırılmalıdır. Çocuklar masallarla büyütülmelidir.

Katılımcılara ait yanıtlara bakıldığında, masalların teatral ve görsel özellikleri artırılmış biçimlerde çocuklara sunulması fikri oldukça öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, sosyal medya üzerinden yapılacak yönlendirmeler ve reklam çalışmaları önem kazanmaktadır. Günümüz çocuklarının sosyal medya araçlarıyla geçirdikleri vakit aşıkardır. Bu nedenle, katılımcılar tarafından da ifade edildiği gibi, Youtube reklamları, TV reklamları veya TV programları gibi çocukların vakit geçirdiği mecralar, çocuklar ve masalların buluşma noktası olarak seçilebilir.

Bununla birlikte, bir katılımcının (K8), sadece çocuklar açısından değil, anneler üzerinden fikir yürütmesi oldukça dikkat çekicidir. Sosyal medya kullanımının artmasıyla birlikte, kullanıcılar takip ettikleri influencerlar sayesinde kolaylıkla yönlendirilebilmekte ve bilgilendirilebilmektedir. Ebeveynlerin influencerlar aracılığıyla, masallar konusunda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi, ebeveynleri çocuklarına masal anlatması konusunda motive edebilir.

Katılımcı görüşlerinden yola çıkarak ifade edilebilecek bazı etkinlikler ise, masal saatleri, TV programları, tiyatrolarda masalların konu edilmesi, afişlerle masal kahramanlarının tanıtılması, masal festivallerinin düzenlenmesi, okullarda öğretmenlerin kitap okuma saatleri düzenlemesi, olarak sıralanabilir.

Tatillerde masallar ve çocukları nasıl bir araya getirebiliriz? Sorusuna ilişkin bulgular

Katılımcıların tatillerde, masalların çocuklara sunulmasına ilişkin beklentilerini ve görüşlerini anlamaya yönelik olarak, ‘Tatillerde çocuklar ve masalları nasıl bir araya getirebiliriz?’ sorusu sorulmuştur. Yanıtlar incelendiğinde, görüşlerin genellikle konaklama işletmeleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Daha önce konaklama işletmelerini ziyaret eden (tatil yapan) katılımcıların özellikle, animasyon ekipleri tarafından gerçekleştirilen etkinlikler içerisinde masal anlatımının dâhil edilmesi görüşü dikkat çekmektedir. Bununla birlikte masalların daha çok, yaşları göz önünde bulundurularak, çocukların dikkatini çekecek şekilde, oyunlar, görsel şölenlerle zenginleştirilmiş olarak sunulması gerektiği düşünülmektedir. Konuya ilişkin görüş bildiren katılımcılara ait yanıtlar aşağıda gösterilmektedir.

K12: *Şöyle yapılabilir yine çocuklar için animasyonlar oluyor ama, yine o gösteriler içinde masal kahramanlarına yer verilebilir. Uyku zamanı için ayrı bir masal saati etkinliği yapılabilir.*

K13: *Animasyon gösterilerine dâhil edilebilir. Yine kostümlerle çocukların da katılımıyla bu şekilde etkinlik olarak bir araya getirilebilir. Aslında yapıyorlar ama daha kültürel şeyler yapılır, hep dans gösterileri şarkılı eğlenceler yerine bu tarz etkinlikler harika olur.*

K14: *Mesela bazı vakitlerde, çocukları o masalın içerisinde drama şeklinde dâhil edilerek bir çalışma yapılabilir. Bu tarz etkinlikler çocukların çok dikkatini çekiyor.*

Yanıtlardan anlaşılacağı üzere katılımcıların konaklama işletmelerinden beklentileri masalların animasyon etkinliklerine dâhil edilmesi yönündedir. Bu konuya ilişkin bir katılımcı ise aynı görüşleri ifade ederken aynı zamanda konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Katılımcı ifadesinde şu sözlere yer vermiştir; (K5) *Çocuk kulüplerinde masallar işlenebilir. Tiyatral canlandırmalar yapılabilir. Türk masallarının yabancı uyruklulara anlatılması kendi kültürümüzün tanıtılması açısından önemli olabilir.* Katılımcının ifadesi Türk masallarının, Türk kültürünün tanıtımında aracılık etmesine ilişkin destekleyici bir görüş olarak kabul edilebilir. Önerilere ilişkin katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıda gösterilmektedir.

K11: *Vurgulu tonlamalı bir masal anlatımını, onları heyecanlandıracak bir anlatım tarzıyla canlandırarak anlatılması, güçlü cümleler güçlü tonlamalarla zaten bu tarz şeyle çocukların ilgisini çeker*

K6: Animasyonlarda tiyatral etkinliklerle tanıtılabilir. Dikkat çekici oyunlar yapılabilir, dümdüz anlatıldığında çok dikkatlerini çekmiyor ama canlandırmalı anlatımlar yapılsa dikkatlerini çeker.

K15: Şu dönemde özellikle televizyonda çocuk kanalları üzerinden masal anlatımı yapılmaktadır. Buna tatilde devam edilebilir. Belli mekanlarda masal anlatıcısı masal anlatım günleri düzenleyebilir ve ailelerin bu etkinliğe katılımı sağlanabilir. Masal evi veya masal anlatım atölyesi hazırlanabilir. Masal anlatımı açık havada da yapılabilir. Alanında uzman ve iyi bir anlatıcı çocukların ilgisini çekebilir.

“Konaklama işletmelerinde çocuklar için hangi aktiviteler ile karşılaşıyorsunuz?” Sorusuna ilişkin bulgular

Katılımcılara ‘Konaklama işletmelerinde çocuklar için hangi aktiviteler ile karşılaşıyorsunuz?’ ve beklentileriniz neler? sorusu yöneltilmiştir. Soruya ilişkin katılımcı yanıtları aşağıda gösterilmektedir.

K4: Hayvanlar âlemi var, pamuk prenses ve yedi cüceler gösterileri oluyor çok güzel şeyler yapıyorlar aslında. Bizim bir yerden sonra önceliğimiz çocuklar oluyor ve onun mutluluğu demek tatilin çok güzel geçmesi demek.

K10: Çocuk köyleri var mesela, otellerde minimal bir tatil ortamı gibiydi çocuklar için, hatta çocuklara yönelik şeyler bizim de dikkatimizi çekiyor gerçekten.

K12: Çocuklar için müzikli eğlenceler oluyor. Çocuklara özel etkinlikleri ben yine de yeterli bulmuyorum. Ben eşimle tatile çıktığımda çocuğumu güvenle ve huzurla gün boyu emanet edebilmeliyim, eğlenirken öğrendiğini de bilmeliyim.

K14: Ya daha çok aktivite olarak resim yapma, Anadolu ateşi tarzı gösteriler, klasik palyaçolar falan gördük. Bu konuşmalardan sonra masallarla ilgili bir etkinlik yapılabileceğini düşünüyorum.

K15: Animasyon gösterileri ve çocuk havuzu eğlenceleri gördük. Çocuklar için lunapark ve aquapark olabilir, sihirbazlık gösterisi, masal anlatım saati de olabilir. Masal evi veya masal anlatım atölyesi hazırlanabilir. Masal anlatımı açık havada da yapılabilir. Alanında uzman ve iyi bir anlatıcı çocukların ilgisini çekebilir.

Katılımcı görüşleri incelendiğinde, öncelikle ailelerin tatillerinde çocuklarının mutluluğunu ve kaliteli zaman geçirmelerini önemsediklerini belirten ifadeler rastlanmaktadır. Konaklama işletmelerinde yapılan etkinliklere ilişkin ifadeler bakıldığında ise; dans gösterileri, müzikli eğlenceler, görsel etkinlikler gibi çoğunlukla animasyon ekiplerince hazırlanan aktivitelerden bahsedildiği tespit edilmiştir. Katılımcılar, yapılan aktivitelere yönelik beklentilerini ifade ederken, masal anlatım evleri, masal atölyeleri, masal saatleri gibi masallara yönelik aktivitelerden bahsettikleri belirlenmiştir.

“Daha önce konaklama işletmelerinde masal evi ile karşılaştınız mı?” Sorusuna ilişkin bulgular

Masallara yönelik etkinlikler üzerinde yoğunlaşarak, katılımcılara daha önce konaklama işletmelerinde masal evleriyle karşılaşmış olup olmadığını sorulmuştur. Araştırmaya dâhil olan 16 katılımcıdan, 4’ü konaklama işletmesine gitmediğini belirtmiştir. Diğer 12 katılımcıdan yalnızca 1’i gittiği bir konaklama işletmesinde masal eviyle karşılaştığını ifade etmiştir. Katılımcı karşılaştığı masal evini anlatırken, bu durumdan duyduğu mutluluğu ve memnuniyeti de ifade etmiştir. Daha önce masal evleriyle bir konaklama işletmesinde karşılaşmayan katılımcılara (daha önce bir konaklama işletmesine gitmeyenlerde dâhil) ise; ‘Eğer masal evi olsaydı bu durum tercihinizi etkiler miydi?’ sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan 2’si tam olarak etkileyip etkilemeyeceğini bilmediğini ifade ederken, toplam 13 katılımcı, ‘Kesinlikle etkilerdi’ yanıtını vermiştir. Konuya ilişkin net yanıt veremeyen 2 katılımcının ifadesine bakıldığında ise; aynı şartlarda iki konaklama işletmesi düşünüldüğünde, masal evi olanı tercih edebilecekleri fikri anlaşılmaktadır. Katılımcıların net ifadeleri şu şekildedir;

K10: Yani sırf masal evi vardı diye gider miydim bilmiyorum ama beğendiğim bir otelde masal evinin olması oraya kesinlikle gidelim hissi yarattı bende.

K5: Etkilemezdi sanırım, ama aynı şartlarda iki otel düşününce masal evi olanı tabii tercih ederdim.

Bunun yanı sıra bazı katılımcıların konuya ilişkin yorumları dikkat çekmektedir. Katılımcıların tatillerinde çocuklarının eğlenceli vakit geçirmesini sağlayacak etkinliklere karşı pozitif yaklaşım sergilemeleri, beklenen ve doğal bir sonuçtur. Fakat diğer eğlenceli etkinliklerden farklı olarak aynı zamanda, çocuklarının hayal dünyalarını zenginleştirecek, eğitici ve kültürel bir aktiviteye dâhil olması konusundaki memnuniyetin katılımcıların ifadelerine açık bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bu durum, hem çocuklara eğlenceli bir aktivite olanağı sunarken, aynı zamanda ebeveynlerin de çocuklarının kaliteli bir etkinlik içerisinde olmasından dolayı mutlu olması anlamına gelmektedir. Konuya ilişkin önemli görülen katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmektedir.

K7: Kesinlikle etkilerdi. Çünkü onlar bizim önceliğimiz. Çocukların mutluluğu bizim için çok önemli.

K4: Kesinlikle. Çünkü gerçekten bir tatilin iyi geçmesi huzurlu geçmesi, çocuğun huzurlu olması demek.

K8: Kesinlikle etkilerdi. Kesinlikle o otele giderdim. Yani çocuğumun böyle kaliteli bir aktivite içinde olması beni mutlu ederdi.

K9: Etkilerdi. Çünkü çocuğun vaktini kaliteli hale getirecektir. Sözlü, şarkılı eğlenceler yapıyor, masalların anlatılması daha eğitici ve etkileyici olurdu.

K11: Etkilerdi tabii ki. Zaten bu saatten sonra çocuğu için ona göre hareket ediyorum ve onu hem eğitecek hem hayal dünyasına hitap edecek şekilde bir etkinlik. Kesinlikle bunu destekler katılmasını sağlardım.

K12: Kesinlikle etkilerdi. Çocuklara özel bir masal anlatımı olsa zaten harika olur ve tercihim etkilerdi. Özellikle mesela çocuklara eğitimi bir bireyin masal anlatması, güçlü tonlamalarla yapılabilir ve çocukların da ilgisini çeker zaten.

Sonuç ve öneriler

Somut olmayan kültürel miras kavramının önemi son yıllarda giderek artmaktadır. Toplumlar tarafından somut olmayan kültürel miras unsurlarının sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla hemen hemen her alanda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışma ve gelişmeler de somut olmayan kültürel miras unsurlarının öneminin giderek arttığının en temel göstergelerinden biridir. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı sağlayacak en uygun ortamlardan birisi de turizm endüstrisidir. Örneğin, otellerde animasyon faaliyetlerinde Türk geceleri düzenlenmesi, yöresel yemeklerin menülerde yer alması, geleneksel Türk kahvesi sunumları gibi birçok uygulama gerçekleştirilmektedir.

Araştırmada sorulan sorulara katılımcıların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, masalların çocukları eğlendirmek, geliştirmek, uykuya dalmasını sağlamak ve çocuklarla bir çeşit iletişim kurmak konusunda bir araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Katılımcıların masalların kültür açısından önemine dair farkındalığa sahip olmalarına rağmen, daha çok masalların kendilerinde oluşturdukları hisler üzerinden yoğunlaştıkları tespit edilmiştir. Katılımcılar, masalların kendilerinde genellikle olumlu duygusal çağrışımlar yaptığını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların masal alışkanlıklarını ölçmek için yönlendirilen sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde, çocukken masal dinlemeyen katılımcıların bile kendi çocuklarına düzenli olarak masal anlattıkları tespit edilmiştir. Bu durum günümüzdeki ebeveynlerin masalların eğitici yönleri ile daha çok

İlgilenmeleri ve masalların aile fertlerini bir araya getiren bir etkinlik olarak görmeleri ile ilişkilendirilebilir. Katılımcılar masal anlatmayı, özellikle günümüzde yoğun çalışma şartlarına sahip ebeveynlerin çocuklarına yeterli zaman ayıramamasından duydukları rahatsızlığı giderecek bir yöntem olarak görmektedirler. Diğer taraftan katılımcıların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, anlatılan masalların neredeyse tamamının dünya masalları olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bilinçli bir tercih olmamakla birlikte, genellikle dünya masallarının daha iyi pazarlanmasından kaynaklandığı sonucunu düşündürmektedir. Çocuklarının eğitim ve gelişime katkı sağladığını düşünen ve bu amaçla masal anlatan ebeveynlerin, Türk masallarını anlatmamaları, bu masallar ile ilgili bilgi sahibi olmamalarından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu durum da Türk masallarının tanıtılması için geçmişte yeterince çalışmanın yapılmadığı, çabanın gösterilmediği anlamına gelmektedir.

Çalışmaya katılan katılımcıların verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, masalların konaklama işletmelerinde kullanılması durumunda bunun katılımcıların tercihlerini bu işletmeler yönünde olumlu etkileyecek bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle konaklama işletmelerinde masalların sadece işitsel değil, özellikle görsel biçimde sunulmasının daha faydalı olacağı konusunda katılımcıların hem fikir oldukları anlaşılmaktadır. Katılımcılar tarafından masalların, konaklama işletmelerindeki animasyonlarda, çocuk kulüplerinde (mini kulüp) ve tiyatral gösterilerde kullanılması önerilmektedir. Ayrıca masalların bir kültür unsuru olarak bilinirliğinin artırılması amacıyla günümüzde en çok kullanılan pazarlama araçlarından biri olan sosyal medyanın gücünden yararlanılması gerektiği yönünde katılımcılar görüş bildirmişlerdir. Masal anlatan influencer sayısının artması ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Bu nedenle özellikle takipçisi fazla olan influencer annelerin masallar ile ilgili paylaşımlar yapmaları, takipçi sayılarının artmasına neden olacaktır. Özellikle çocuk dostu aile oteli olarak kategorize edilen konaklama işletmeleri de tercih edilebilirliklerine olumlu katkılar yapan masallara yönelik olarak masal evleri ve anlatıcıları gibi unsurları bünyelerine katmak yönünde çabalar içerisine girmelidirler.

Kaynakça

- Ahmad, Y. (2006). The scope and definitions of heritage: From tangible to intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12(3), 292-300.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*. Sakarya Yayıncılık.
- Ar, H. (2015). *Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında turist rehberlerinin rolü* [Yayımlanmamış, Yüksek Lisans Tezi], Balıkesir Üniversitesi.
- AREGEM, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. (2022). 5 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.aregem.ktb.gov.tr/TR-345089/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html> adresinden erişilmiştir.
- Aşılıoğlu, F. ve Memlük, Y. (2010). Frig vadisi kültür mirası alanlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2), 185-197.
- Ayvacı, H. ve Gülcan, B. (2017). Türkiye’de turizm animasyonlarında somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) ulusal unsurlarına bakış. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 207-223.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1): 231-274.
- Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 30-49.
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin güncellenmesi bağlamında masaldan çizgi filme Keloğlan tipi üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 49(49), 19-51.
- Baytok, A., Boyraz, M. ve Başar, B. (2021). Somut olmayan kültürel miras konulu bilimsel yayınların veri görselleştirme tekniği ile bibliyometrik analizi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 246-262.

- Çapar, G. ve Yenipınar, U. (2016). Somut olmayan kültürel miras kaynağı olarak yöresel yiyeceklerin turizmde kullanılması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 100-115.
- Ekici, M. ve Fedakâr, P. (2013). “Ege Üniversitesi” deneyimleriyle somut olmayan kültürel mirası yaşatarak koruma”. *Millî Folklor*, 25(100).
- Esfehani, M. H., ve Albrecht, J. N. (2019). Planning for intangible cultural heritage in tourism: Challenges and implications. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 43(7), 980-1001.
- Günden, B. (2021). *Yükseköğrenim gören bireylerin somut kültürel mirasa yönelik tutumları ile kültürel miras kavramına ilişkin metaforik algıları üzerine bir çalışma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Harikalar Sahili. (2007). 5 Ağustos 2022 tarihinde <http://www.harikalarsahili.com> adresinden erişilmiştir.
- Hakala, U., Lähti, S. & Sandberg, B. (2011). Operationalising brand heritage and cultural heritage. *Journal of Product & Brand Management*, 20(6), 447-456.
- Hemme, D. (2005). Landscape, fairies and identity: Experience on the backstage of the fairy tale route. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 3(2), 71-87.
- Hofstede, G. (2001). Culture’s recent consequences: Using dimension scores in theory and research. *International Journal of Cross Cultural Management*, 1(1), 11-17.
- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi, *Millî Folklor*, 21(82).
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir masallarında motif ve tip araştırması* [Yüksek Lisans Tezi], Balıkesir Üniversitesi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). 5 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.ktb.gov.tr> adresinden erişilmiştir.
- Mourato, S. & Mazzanti, M. (2002). Economic valuation of cultural heritage: Evidence and prospects, Getty Institute, Los Angeles, Forthcoming.
- Masal Şatosu. (2014). 5 Ağustos 2022 tarihinde <http://www.masalsatosu.com> adresinden erişildi.
- Masal Rotaları. (Haziran 2017). 3 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.deutsche-maerchenstrasse.com/en/route/our-route> adresinden erişildi.
- Metin, T. C. (2018). Animasyon hizmetleri kapsamında Türk gecelerinin somut olmayan kültürel miras unsurları bağlamında değerlendirilmesi, *Gsi Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 1(1), 34-44.
- Oğuz, M.Ö. ve Özünel, E. Ö. (2019). *Halk masalları*. Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2008). *Masallar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Oruç, Ş. ve Çağır, S. (2020). Masal anlatıcılarına göre masal anlatıcılarında olması gereken özellikler. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 707-723.
- Öztürk, G. ve Çivici, M. E. Ö. (2018). Küyerelleşme kapsamında Türkiye turizm tanıtım afişlerinde somut olmayan kültürel miras öğelerinin kullanımı: Bir gösterge bilim analiz örneği, *Journal of Travel and Tourism Research*, (13), 69-95.
- Özünel, E. Ö. (2011). Yazının izinde masal haritalarını okuma denemesi: Masal tarihine yeniden bakmak. *Millî Folklor*, 23(91).
- Prott, L. V. and O’keefe, P. J. (1992). “Cultural Heritage” or “Cultural Property”? *International Journal of Cultural Property*, 1(02). 307-320.
- TDK, Türk Dil Kurumu. (2022a). Kültür nedir? 5 Ağustos 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- TDK, Türk Dil Kurumu. (2022b). Masal nedir? 8 Ağustos 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türker, A. ve Çelik, İ. (2012). Somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak geliştirilmesine yönelik alternatif öneriler, *Yeni Fikir Dergisi*, 4(9), 86-98.
- Uslu, A. ve Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- UNESCO. (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. 3 Ağustos 2022 tarihinde <https://Aregem.Ktb.Gov.Tr/Tr-50838/Unesco-Somut-Olmayan-Kulturel-Miras-Listesi.html> adresinden erişildi.

- UTMK, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (2022a). 10 Ağustos 2022 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-Kültürel-Miras-Listeleri> adresinden erişilmiştir.
- UTMK, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. (2022b). 20 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-Kültürel-Miras-Listeleri> adresinden erişilmiştir.
- Yuan, C., Gan, L. and Zhuo, H. (2022). Coupling mechanisms and development patterns of revitalizing intangible cultural heritage by integrating cultural tourism: The case of Hunan province, China. *Sustainability*, 14(12), 6994.
- Yıldırım, D. (1998). Sözlü kültür ve folklor kavramları üzerine düşünceler, *Milli Folklor*, 1(3), 16-17.
- Walls, A., Okumus, F., Wang, Y. (Raymond) ve Kwun, D. J.-W. (2011). Understanding the Consumer Experience: An Exploratory Study of Luxury Hotels. *Journal of Hospitality Marketing ve Management*, 20(2): 166-197.

Etik kurul onayı

Balıkesir Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler etik kurulu tarafından 08.06.2022 tarih ve 91739084/605.99 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Örgütsel başarının Balanced Scorecard modeli ile yorumlanması: Kat hizmetleri çalışanlarına yönelik bir araştırma*

Interpretation of organizational success with the Balanced scorecard model: A research on housekeeping employees

Gönderim Tarihi / Received: 03.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 21.12.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1322008](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1322008)

Gülazem BERK¹

Ceyhan AKYOL^{**2}

Orhan BATMAN³

ÖZ: Yerli ve yabancı ziyaretçi sayılarındaki ve çeşitliliklerindeki artış, otel işletmeleri arasındaki rekabeti artırmaktadır. Artan rekabet koşulları neticesinde otel işletmelerindeki birimlerin iş süreçleri büyük önem taşımaktadır. Kat hizmetleri departmanı, otel işletmeleri hizmetlerinin önemli bir parçasını oluşturmakta ve örgütsel başarıyı yüksek düzeyde etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, otel işletmelerinin faaliyetleri kapsamında kat hizmetleri departmanının örgütsel başarıya oranını tespit etmektir. Çalışma kapsamında beş yıldızlı iki otel işletmesinin kat hizmetleri departmanında görev yapan 16 yöneticisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak MAXQDA paket programıyla analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde kat hizmetleri departmanı çalışanlarının örgütsel yapıya finans, iç süreçler, müşteri ve öğrenme-gelişme boyutlarındaki katkıları değerlendirilmiştir. Sonuç olarak kat hizmetleri departmanında yapılan işler; personel eğitimi, iş planlaması, misafir memnuniyeti, iş süresi, israf, personel motivasyonu, personel önemi ve personel verimi gibi birçok faktörün bir araya gelmesiyle belirlenmektedir. Kat hizmetleri departmanının operasyonel başarısı ve misafir memnuniyeti bu faktörlerin etkin ve verimli bir biçimde yönetilmesi neticesinde artmakta, departman ve otel işletmelerinin başarısına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel başarı, Balanced scorecard, Kat hizmetleri departmanı

ABSTRACT: The increase in the number and diversity of domestic and foreign visitors increases the competition between hotel businesses. As a result of increasing competition conditions, business processes of units in hotel businesses are of great importance. Housekeeping department constitutes an important part of hotel management services and affects organizational success at a high level. The purpose of this study is to determine the organizational success rate of the housekeeping department within the scope of the activities of hotel businesses. Within the scope of the study, interviews were held with 16 managers working in the housekeeping departments of two five-star hotels, and the obtained data were subjected to content analysis and analyzed with the MAXQDA package program. As a result of the study, the contributions of housekeeping department employees to the organizational structure in the dimensions of finance, internal processes, customers and learning-development were evaluated. As a result, the work done in the housekeeping department; It is determined by the combination of many factors such as personnel training, business planning, guest satisfaction, work time, waste, personnel motivation, personnel importance and personnel efficiency. The operational success and guest satisfaction of the housekeeping department increases as a result of the effective and efficient management of these factors and contributes to the success of the department and hotel businesses.

Keywords: Organizational success, Balanced scorecard, Housekeeping department

* Bu çalışma, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı'nda Gülazem Berk tarafından tamamlanan "Kat hizmetleri çalışanlarının örgütsel başarıya yönelik görüşlerinin balanced scorecard modeli aracılığı ile değerlendirilmesi" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Bilim Uzmanı, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, gulazemberk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7783-938X>

² Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi/Artvin Meslek Yüksekokulu/Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü/Aşçılık Programı, ceyhunakyol@artvin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5542-7309>

**Sorumlu Yazar / Corresponding Author

³ Prof. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, obatman@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7186-7064>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Determination of organizational success factors is an important element for businesses. Reviewing the business processes of the departments serving in hotel businesses, improving their existing functions, increasing their contribution to the success of the organization are among the issues that are important for businesses to stay strong and stay ahead in the competitive environment. In order for hotel enterprises to stay strong and ahead in the competitive environment, the business processes of the departments that make up the enterprises have been reviewed, and the issues such as improving their existing functions, increasing their contribution to organizational success, diversity in service and product, and service quality have gained importance.

Organizational performance measurements of businesses and their units; It can be measured by increasing performance and profitability, improvement in organizational and business processes, reaching given goals, effectiveness in decision making and strength in controlling the organization. Performance measurement is made in different methods and criteria due to structural differences in industries and related sectors. Balanced Scorecard is one of the commonly used strategic management techniques. The Balanced Scorecard, which brings together the performance criteria that businesses have achieved in the past with the criteria of the factors that will create their future performance, incorporates traditional financial criteria and has been a model created by colliding with the pressure to gain competitiveness in the long run. With the goals and criteria in the Balanced Scorecard, the performance of the enterprise is evaluated in four different dimensions. In this model, there are basic dimensions of financial, customer, internal process and learning and growth.

The department, known as "housekeeping" in the international language, is responsible for the cleaning and arrangement of customer rooms and general usage areas in hotel businesses, and covers the decoration, disinfection and laundry services of the enterprise. The department, which has a wide range of functions in terms of its functions, is also referred to as the "backbone" of hotel businesses, as it serves many areas within the organizational system. The main functions of the housekeeping department are; room cleaning, general area arrangement and cleaning, hotel decoration and maintenance works, spraying, organizing works such as laundry. Despite the development of technology, it is not possible to achieve full success in hotel businesses without the concepts of human and labor. The housekeeping department, where labor is intense, is one of the operations departments that have achieved success by serving in harmony with other departments of hotel businesses. While it can bring success to the business as a result of quality service, a bad service delivery can be reflected in the failure of the business to a large extent.

Methodology

The universe of this study consists of housekeeping department employees of hotel businesses serving in Sapanca district (Sakarya), and the study sample consists of sixteen housekeeping managers working in two hotel businesses operating in Sapanca. The data created using the semi-structured interview technique were collected in May 2023, transferred to the electronic environment and visuals were created. Themes and codes related to the subject were created using the MAXQDA 2020 program and interpreted through tables and diagrams. Content analysis was carried out on the data obtained from the interview questions and evaluations were made.

Findings and discussion

As a result of the analyzes made, ten codes and four themes with semantic integrity emerged (Figure 1). After the process; planning the work done in housekeeping, duration of work done in housekeeping department, staff efficiency, staff motivation, staff training, importance of staff, guest satisfaction, importance of work done in housekeeping department, waste and excess consumption codes have emerged. The frequency and percentage information of the codes that emerged after the analyzes are given in the graph in Figure 2. Staff training code is included in all documents. This finding shows that among the answers given by the participants, they mentioned the issue of personnel training at least once. Table 3 contains information about code frequencies. As a result of processing the raw data obtained after the interviews, the code frequencies are important in terms of showing which important

points the participants touched more. Although there are different codes and themes according to the information in the table, it is seen that the interviewees mostly emphasize on issues such as personnel training, the importance of the work done in the housekeeping department, and the planning of the work done in the housekeeping department.

Results and recommendations

Activities carried out in the housekeeping department; it is determined by bringing together many elements such as personnel training, business planning, guest satisfaction, work time, waste, personnel motivation, personnel importance and personnel efficiency. Managing these elements effectively and efficiently will increase the operational success of the department and guest satisfaction. The quality and efficiency of the department will contribute to the overall prestige of the institution and provide a competitive advantage. The success and efficiency of the hotel business will be realized simultaneously with the success of the department.

When the data obtained after the *Balanced Scorecard* measurement is evaluated, some suggestions are offered for hotel businesses and researchers. Suggestions are made through the codes that emerge as a result of the analysis. In this direction, suggestions for hotel businesses; personnel training, the importance of the work done in the housekeeping department, the planning of the work done in the housekeeping department, overconsumption, guest satisfaction, the duration of the work done in the housekeeping department, wastage, staff motivation, staff importance, staff efficiency codes.

Giriş

Örgütsel başarı faktörlerinin belirlenmesi işletmeler adına önemli bir unsur olmaktadır. Otel işletmeleri bünyesinde hizmet veren departmanların iş süreçlerinin gözden geçirilmesi, mevcut fonksiyonlarının geliştirilmesi, örgüt başarısına katkısının artırılması, işletmelerin rekabet ortamında güçlü kalmaları ve önde olmaları açısından önemlidir. Turistik mal ve hizmetler üreten otel işletmeleri, sürekli gelişim ve değişim gösteren turizm endüstrisinde yüksek rekabet ortamında faaliyetlerini sürdürmekte, ilgili pazara uyum sağlayabilmek adına stratejiler geliştirmelidir (Mısırlı 2002; Bozdemir, 2021). Esnek bir yapıya sahip olan turizm talebinin yanı sıra otel işletmeleri ürünlerinin soyut özellikte olması rekabet faktörünü daha önemli hâle getirmektedir (Coşar, 2008; Kaya vd., 2021). Rekabet koşullarına uyum sağlayabilme adına otel işletmeleri; işletme içi örgüt sistemi, örgütü oluşturan birimler, birim iç süreçleri, iç süreç performansları, performans geliştirici unsurlar gibi örgütsel başarıyı etkileyen faktörleri dikkate almalıdır. Bu doğrultuda, işletmeler açısından örgütsel başarı faktörlerinin tespit edilmesi önemli bir unsur olmakta, bu tespit işlemlerinin de birçok ölçüm yöntemi bulunmaktadır. İşletmeler bu ölçüm yöntemleri arasından vizyon ve amaçlarına en uygun olanı seçerek organizasyonlarındaki performanslarını değerlendirebilmektedir (Küçükaltan, 2018).

Kat hizmetleri, otelcilik sektöründe müşteri memnuniyetini en üst seviyeye çıkarmak için kritik rol oynayan bir departmandır. Otel konaklamalarında kat hizmetleri departmanı, misafir odalarının temizliği, düzeni ve konforunun sağlanması gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir. Departman, müşteri tecrübesini doğrudan etkileyen bir dizi hizmeti yönetmekte, misafirlerin departman özelinde ve otel genelinde olumlu bir izlenim edinmesini sağlamaktadır. Bu durum ve etkenlerle kat hizmetlerinde örgütsel başarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın amacı, otel işletmeleri faaliyetlerinde önemli bir birim olan kat hizmetlerinin örgütsel başarıya olan katkısını ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, kat hizmetlerinde örgütsel başarının önemi vurgulanmakta, otel işletmelerinin müşteri memnuniyetini artıran, operasyonel verimlilik sağlayan ve rekabet güçlerini artıran potansiyel ortaya konmaktadır. Örgütsel başarı faktörlerinin performans düzeyleri birçok farklı ölçüm yöntemi ile değerlendirilebilmektedir. Kat hizmetleri departmanı çalışanlarının örgütsel başarıya katkılarının ortaya çıkarılmasına yönelik gerçekleştirilen çalışma kapsamında Balanced Scorecard yöntemi ile derinlemesine incelenmektedir.

Otel işletmeleri bünyesinde önemli bir yere sahip olan kat hizmetleri departmanının örgütsel başarıya katkısının ne derece fazla ve hangi açılardan farklı olduğunu ortaya çıkarmak, bunun yanı sıra kat hizmetlerine örgütsel başarıda destek sağlama potansiyeli bulunan hususları tespit edebilmek işletmelerin başarısı için kritik ve etkili unsurlar arasında yer almaktadır. Bu husus ve tespitler neticesinde elde edilecek bilgi ve unsurların ilgili akademik yazına, turizm endüstrisine, otelcilik sektörüne ve uygulamalarına katkı sağlaması muhtemel çıktılar olması ve olacağı ümit edilmektedir.

Literatür taraması

Örgüt yönetimi ve örgütsel başarı

“Belirli bir amaca ulaşmak için bir araya gelmiş insan topluluğu” olarak ifade edilen örgüt kavramı ilgili literatürde organizasyon, teşkilat, işletme, firma gibi birçok kelime ile aynı anlamda kullanılabilmektedir (Bakan vd., 2014; Öztürk ve Maral, 2015). Örgütler genel olarak kâr amacı güden ve kâr amacı gütmeyen şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Mal ve hizmetlerinden yararlanan ve temel amacı kâr elde etmek olanlar “kâr amaçlı örgütler”, belirli bir misyona sahip olarak topluma hizmet eden ve kâr amacı gütmeyen fayda sağlamak arzusunda olanlar ise “kâr amacı gütmeyen örgütler” olarak ifade edilmektedir (Çetin, 2012).

Başarı ve performans, tüm örgütler için ortak amaçtır. Örgüt yapısı ve çevresi, bir sistem içerisinde ele alınırken bu sistemin elemanlarının etkili yönetimi, yönetimin vasıfları ile örgütün başarı performansı önemli hâle gelmiştir. Dolayısıyla örgüt yönetiminde dikkat edilmesi gereken unsurlar, aslında sistem içerisinde yer alan bu unsurlardan kaynaklı oluşmaktadır. Diğer yandan örgütün içerisinde bulunduğu, hizmet verdiği çevre durağan veya dinamik olabileceği için örgütler de bu değişken çevresel şartlar doğrultusunda başarı getirecek yönetim yaklaşımlarını doğru tercih etmelidir. Bu açıdan örgütler, yönetimle ilgili faaliyetlerini olağan işleri için devam ettirenken, diğer yandan da gelecek ve değişim

konularında çaba göstermelidir (Akdemir, 2016; Cingöz, 2016). Bu doğrultuda örgütler teknolojik gelişmeleri ve topluma faydalı olayları yakinen takip etmeli, tüm gelişmelerin uygulanabilmesi adına yöneticilik vasfına sahip bireyleri organizasyonlarında görevlendirmelidir. Doğru ve sistematik bir yönetim anlayışının neticesinde yüksek performans sağlanacak, bu doğrultuda da rekabet üstünlüğü ve başarı elde edilecektir.

Başarı ve performans kavramları dışında örgüt yönetiminde önemli olan başka bir konu da örgütlerin çevreleridir. Örgüt çevresinde yer alan unsurlar örgütler için farklılık gösterebilmekte, farklı örgüt türleri için benzerlik durumu da oluşabilmektedir. Bu açıdan örgüt yönetimi için dikkate alınması gereken, örgüt içerisinde ve çevresinde yer alan unsurlardan birisinin de örgütlerin ilişkili olduğu iç ve dış paydaşlar olmasıdır.

Paydaşlarla olan ilişki yoğunluğu örgüt türüne göre farklılıklar gösterebilse de paydaş tabanlı yaklaşım felsefesi dâhilinde örgütler için paydaş belirlenmesi ve konumlandırılması çoğu kez ortaklık da gösterebilmektedir. Örneğin, örgütlerin iç paydaşları arasında yöneticiler, çalışanlar, hissedarlar ve/veya örgüt kurucusu yer alabilirken dış paydaşlar arasında devlet veya kanun ve yönetimden sorumlu idari otoriteler, müşteriler, meslek odaları, tedarikçiler, rakipler, dernek ve vakıflar (Esteban-Lloret vd., 2016; Konzelmann ve Wilkinson, 2017; Nuseir ve Madanat, 2017) olabilmektedir.

Örgütlerde performans ölçümleri

İşletmelerin performans ölçümleri, örgüt süreçleri ve faaliyet gösterilen alanlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Planlama, organizasyon, yönetim ve kontrol işletme yönetiminin dört temel işlevidir. Performans ölçümü ve yönetimi, kontrol işlevinin en önemli faaliyetidir. Bir organizasyonun amaçlarına ulaşıp ulaşmadığı ile ilgili izleme fonksiyonu olan kontrol, performans hedeflerinin belirlenmesi, performans ölçme, hedefler ile ulaşılan performans karşılaştırarak aradaki farkları hesaplama ve bu farkların ortadan kaldırılması için eyleme geçme konularını kapsamaktadır (Coşkun, 2006).

Hızla değişen ve gelişen koşullar kapsamında rekabetçi ortamda varlığını sürdürme ve başarılı olma gayretinde olan işletmeler, performanslarını geliştirmek ve kalite standartlarını oluşturabilecekleri en iyi uygulamaları öğrenip kendilerine uyarlamak durumundadır. Bu gelişme ve öğrenmenin harekete geçme aşamasındaki ilk adım örgüt performansının ölçülmesidir. Bu kapsamda işletmeler performanslarını ölçme konusunda birtakım yöntemler bulmak ve kullanmak durumundalardır (Akin, 2009). İşletmelerin ve birimlerinin örgütsel performans ölçümleri; performans ve kârlılığı artırma, örgütsel ve iş süreçlerindeki iyileşme, verilen hedeflere ulaşma, karar vermedeki etkinlik ve örgütü kontrol etmedeki güçlülük ile ölçülebilmektedir. Performans ölçümü, endüstrilerde ve ilgili sektörlerde yapı farklılıkları sebebiyle farklı yöntemler ve kriterlerle yapılabilmektedir.

Örgüt başarısı ve performans odaklı gerçekleştirilmiş çalışmalar incelendiğinde bu yöntem ve kriterlerin genel ve spesifik yapı olarak açıklanmakta olduğu görülmektedir. Yaklaşım olarak daha genel kavramlarla başarı ve performans ilişkilendirildiğinde toplam kalite yönetimi, inovasyon yönetimi, proje yönetimi, bilgi yönetimi, insan kaynakları yönetimi, örgütsel stratejiler ve araçlar (vizyon tanımı gibi) ile örgütsel vatandaşlıkla ilgili davranış konularında performans ölçüm modellerinin daha çok balanced scorecard (dengeli skor kart) ve temelli (kaynak tabanlı) yaklaşım gibi yöntem ve kriterlerin önemli olduğu değerlendirilmektedir (Haque vd., 2016; Alcaide-Muñoz ve Gutierrez-Gutierrez, 2017; Englert ve Helmig, 2017; Nazarian vd., 2017; Obeidat, 2017; Sivapragasam ve Raya, 2017; Appiah-Adu vd., 2018).

Balanced Scorecard

“Dengeli Puan Kartı”, “Dengelenmiş Hedef Karnesi”, “Dengeli Skor Kartı”, “Dengeli Değerlendirme Çizelgesi” olarak da ifade edilen Balanced Scorecard, yaygın olarak kullanılan stratejik yönetim tekniklerindedir. İşletmelerin geçmişte elde ettikleri performans ölçütlerinin gelecekteki performanslarını oluşturacak etkenlere ait ölçütlerle bir araya getirilmesini sağlayan Balanced Scorecard, geleneksel finansal ölçütlerini bünyesinde barındıran ve uzun vadede rekabet kabiliyeti elde etme baskısı neticesinde ortaya çıkarılan bir model olmuştur. Balanced Scorecard’da yer alan hedef ve

ölçütlerle işletmenin performansı dört farklı boyutta değerlendirilmekte olup bu boyutlar; finans, müşteri, iç süreçler ile öğrenme ve gelişme şeklinde sıralanmaktadır.

Finans boyutu (financial): Satış gelirlerindeki büyüme, maliyet yönetimi ve varlıkların kullanımı alt başlıklarının yer aldığı finansal nitelikli gösterge ve boyutlar işletmenin hissedarlara veya sahiplerine nasıl görüldüğü hakkında bilgi vermektedir (Koçel, 2011). Otel işletmeleri özelinde bu boyutlar; toplam faaliyet geliri, oda başına gelir, rekabet durumu, maliyet, departman gelirleri, doluluk oranı gibi ölçütlerle değerlendirilebilmektedir (Elbanna vd., 2015).

Müşteri boyutu (customer): İşletmenin müşterilere nasıl görüldüğünü gösteren bu boyutta; yeni müşteriler, mevcut müşteriler, müşteri kârlılığı alt başlıkları yer almaktadır (Koçel, 2011). Otel işletmeleri özelinde bu boyut; müşteri kârlılığı, müşteri memnuniyeti, yeni müşteri kazanma, mevcut müşteri devamlılığı ölçütleri ile ele alınabilmektedir (Şirin, 2021).

İç süreçler boyutu (internal process): Perspektifinde ürün veya hizmet geliştirme, pazar belirleme, müşteri yönetimi, operasyon süreci ve çevre faktörleri ölçütleri yer alan bu boyut, müşterilerin var olan ve potansiyel ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçlara çözüm odaklı yaklaşılmasını içermektedir (Koçel, 2011). Otel işletmeleri özelinde bu boyut; yeni ürün, kalite maliyeti, ürün veya hizmet üretim süreci, ürün veya hizmet hata oranı, ürün veya hizmet satış oranı ve çalışanlara yönelik değerlendirme uygulamaları gibi ölçütlerle değerlendirilebilmektedir (Kaygusuz, 2005).

Öğrenme ve gelişme boyutu (learning and growth): Perspektifinde beceri, bilgi paylaşımı seviyesi, bilgi teknolojileri altyapısı, bilgi teknolojileri uygulaması ve örgüt kültürü ölçütleri yer alan bu boyut, işletmenin uzun vadede gelişme ve ilerleme gösterebilmesi adına ihtiyaç duyulan yapıyı tanımlamaktadır (Koçel, 2011). Otel işletmeleri özelinde bu boyut; araştırma ve geliştirme giderleri, personel devir hızı, personel motivasyonu, personel gelişimi ölçütleri ile ele alınabilmektedir (Kaygusuz, 2005).

Kat hizmetleri departmanının örgütsel başarıdaki rolü

Kat hizmetleri departmanı (housekeeping), otel işletmelerinde müşteri odaları ve genel kullanım alanlarının temizliği ve düzeninden sorumlu, işletmenin dekorasyon, ilaçlama ve çamaşırhane hizmetlerini karşılamaktadır. Kat hizmetleri departmanının temel görevleri arasında; otel işletmelerinin varoluş gerekçesi olan konaklama ihtiyacını karşılaması ve oda temizliklerinden sorumlu olması, temizlenen odaların misafire sunulmadan önce temizlik ve mini bar hizmetlerinin eksikliklerinin kontrol edilmesi ile odaların satışa hazır hâle getirilmesi, odaların misafir kullanımı öncesi temizlik dışında var olabilecek arıza ve aksaklıkların kontrol edilmesi ve teknik servis departmanı ile ortak çalışarak yatırımın korunmasına katkı sağlaması, oda mefruşat ve tekstil malzemelerinin alımı ile ilgili konuları yürütmek ve bütçeleme işlemlerini yapmak yer almaktadır (Denk, 2022).

Kat hizmetleri departmanı işlevleri açısından çok geniş bir yelpazeye sahiptir ve örgüt sistemi içerisinde çok fazla alana hizmet vermesi sebebiyle de otel işletmelerinin “bel kemiği” olarak ifade edilmektedir.” Departmanının başlıca işlevleri arasında oda temizliği, genel alan düzenlemesi ve temizliği, otel dekorasyonu ve bakım işleri, ilaçlama, çamaşırhane gibi işlerin organize edilmesi yer almaktadır. Otel işletmelerinin hizmete sundukları ürünlerin seçimlerinde doğru tercihlerde bulunmaları, misafir memnuniyetine ve buna bağlı olarak otel işletmesinin örgüt sisteminin başarısına katkı sağlamaktadır. Diğer yandan kat hizmetleri departmanı ağır iş gücüne sahiptir. Misafir memnuniyetinin en üst seviyede karşılanabilmesi için çalışanların işi sevmesi, eğitim düzeyleri, çalışma ortamları ve fiziki şartlar önemli rol oynamaktadır (Çelebi ve Özer Sarı, 2019).

Teknolojinin gelişmesine rağmen otel işletmelerinde insan ve emek kavramları olmadan tam başarı elde etmek mümkün değildir. Emegın yoğun olduğu kat hizmetleri departmanı, diğer departmanlar ile uyum içerisinde hizmet vererek otel işletmelerinin başarıya ulaşmalarını sağlayan operasyon bölümlerindedir. Elbette kat hizmetleri departmanında iyi bir hizmet sunumu, işletmeye başarı getirebilecekken kötü bir hizmet sunumu, büyük oranda işletmenin başarısızlığına yol açabilecektir (Erdem, 2010).

Konu ile ilgili diğer araştırmalar

İlgili literatürde konu ile ilgili araştırmalar ağırlıklı olarak turizm işletmeleri geneli ve daha çok otelcilik sektörü özeline yönelik gerçekleştirilmiştir. Jayawardena ve Munasinghe (2016), çalışmalarında turizm destinasyonlarında sürdürülebilir turizmin performansını ölçmek için Balanced Scorecard yaklaşımının kullanılmasını ele almış, bir diğer çalışmada ise otelcilik sektöründe Balanced Scorecard yaklaşımının uygulanmasını ele alınmıştır (Martins ve Silva, 2018). Her iki çalışmada da bu yaklaşımın ve uygulamanın işletmedeki hizmetlerin kalitelerini yükseltebileceği, misafir tecrübelerini geliştirebilmek adına hizmet uygulamalarına ve iş örgütlenmelerine odaklanması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Yine farklı bir çalışmada (Dlamini vd., 2020), turistik destinasyonlardaki turizm işletmelerinde performans değerlendirmesi amacıyla Balanced Scorecard kullanımı üzerine bir uygulama yapılmış ve Balanced Scorecard'ın turizm işletmeleri için özellikle yenilikçilik, bilgi paylaşımı, güven kültürü, planlama ve vizyon konularında uygun bir performans ölçüm aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Bir diğer çalışmada da (Aghaei vd., 2013), küçük ölçekli turizm işletmelerinin başarısının ölçülmesi için Balanced Scorecard'ın kullanımı önerilmiştir. Konu ile ilgili yazarlar, turizm işletmelerinin sadece finansal performanslarını değil, aynı zamanda müşteri, iç süreçleri ve öğrenme ve gelişme alanlarını da göz önünde bulundurmaları gerektiğinin önemini vurgulamışlardır. García-Sánchez ve Martínez-Ruiz (2016) de çalışmalarında turizm işletmelerinde sürdürülebilirlik performansının ölçülmesinde Balanced Scorecard yaklaşımının kullanımını ele almış, Balanced Scorecard'ın sürdürülebilirlik performansını ölçmek için farklı boyutları kapsadığını ve turizm işletmelerinin sürdürülebilirlik performansını ölçmek için kullanılacak bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Bahsi geçen çalışmalarda da görülmektedir ki; Balanced Scorecard tekniği otelcilik sektöründe ve turizm işletmelerinde sunulan hizmet anlayışındaki kalite unsurunun daha iyi yerlere gelmesi ve konukların almış oldukları hizmetlerin geliştirilmesi konularına odaklanmaktadır.

Yöntem

Kat hizmetleri departmanında hizmet veren yöneticilerin örgütsel başarıya yönelik görüşlerinin Balanced Scorecard modeli aracılığıyla değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışma tanımlayıcı bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışma, bir konu ile ilgili detaylı bilgi toplamanın gerektiği durumlarda kullanılan nitel araştırma türü kapsamında fenomenolojik desende tasarlanmıştır (Coşkun vd., 2017). Araştırmacının evrenini Sapanca ilçesinde (Sakarya) hizmet veren otel işletmelerinin kat hizmetleri departmanı yöneticileri, örneklemi ise Sapanca'da faaliyet gösteren turizm işletmesi belgeli, beş yıldızlı iki otel işletmesinin kat hizmetleri departmanında görev yapan 16 yönetici oluşturmaktadır. Araştırmacının örneklemeden beklenen yararı sağlaması düşüncesi kapsamında olabildiğince küçük fakat yeterince temsili bir örneklem tercihi, evreni temsil yeteneği bakımından yeterli olarak görülmüştür (Ergin, 1992).

Çalışma verileri için Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu tarafından 09.06.2023 tarih ve E.86588 sayılı etik kurul onayı alınmış, veriler nitel veri toplama yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Alınan yanıtların düzenlenebildiği ve soru formunun geliştirme özgürlüğü olduğu bu teknik kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular ilgili literatürden yararlanılarak hazırlanmış, "Turizm İşletmeciliği" disiplininin iki akademisyen görüşü ile desteklenmiştir. Çalışma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır;

- Kat hizmetleri departmanında yapılan temizlikler esnasında kullanılan kimyasalların maliyetini kontrol altında tutmak için kimyasal kullanım uygulamaları nelerdir?
- Kat hizmetleri departmanında odalarda misafirlerin hizmetine sunulan buklet malzemelerinin maliyetini kontrol altında tutmak için yapılan uygulama yöntemleri nelerdir?
- Kat hizmetleri departmanında müşteri memnuniyeti için yapılan çalışmalar nelerdir?
- Kat hizmetleri departmanının otel içerisinde misafir memnuniyetine etkisi nedir?
- Kat hizmetleri departmanında otel örgüt sistemi içerisinde odaların temizlenme sürecini daha hızlı hâle getirmek için yapılan uygulamalar nelerdir?
- Kat hizmetleri departmanında genel alan temizliklerinde yatırımın korunması için yapılan temizlik ve bakım işleri nelerdir ve hangi periyotlarda yapılmaktadır?

- Kat hizmetleri departmanında işe başlayan personelin eğitim süresi ve eğitim programı nasıl belirlenmektedir?
- Kat hizmetlerinde çalışan personelin bir üst pozisyona geçişi aşamasında gelişimine katkıda bulunacak eğitim rotasyonu yapılmakta mıdır ve personele uygulanan süreç nasıl ilerlemektedir?

Veriler, Mayıs 2023 döneminde toplanarak elektronik ortama aktarılmış ve görseller oluşturulmuştur. Elde edilen veriler MAXQDA 2020 programı kullanılarak konu ile ilgili tema ve kodlar oluşturularak tablo ve diyagramlar aracılığıyla yorumlanmıştır. Görüşme sorularından elde edilen veriler üzerinden de içerik analizi yapılarak değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Katılımcılar analiz aşamasında K1, K2, K3 ... şeklinde ifade edilmektedir.

Bulgular

Katılımcılarla ilgili bulgular

Tablo 1’de katılımcıların sosyodemografik özellikleri verilmiştir. Araştırmaya katılan kat hizmetleri yöneticilerinin sosyodemografik birtakım unsurlara göre dağılımları sunulmuştur. Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların çoğu erkek (%75), daha çok 31-40 yaş aralığında (%37,5) ve yarısı lise mezunundan oluşmaktadır. Katılımcıların sektör deneyimleri daha çok 6-10 yıl arası (%31,25), departman deneyimleri 1-5 yıl ve 11-15 yıl arası (%31,25’er), örneklem işletmesinde çalışma süreleri ise daha çok 11-15 yıl arasındır (%37,5).

Tablo 1: Katılımcıların sosyodemografik özellikleri

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Kadın	12	75
	Erkek	4	25
Yaş	21-30	5	31,25
	31-40	6	37,5
	41-50	5	31,25
Eğitim Durumu	Lise	8	50
	Ön lisans	6	37,5
	Lisans	2	12,5
Eğitim Alanı	Turizm İşletmeciliği	1	6,25
	Konaklama İşletmeciliği	1	6,25
	Turizm ve Otel İşletmeciliği	4	25
	Turizm ve Seyahat Hizmetleri	2	12,5
	Diğer (Lise)	8	50
Sektör Deneyimi	1-5 yıl arası	4	25
	6-10 yıl arası	5	31,25
	11-15 yıl arası	4	25
	16-20 yıl arası	3	18,75
Kat Hizmetleri Deneyimi	1-5 yıl arası	5	31,25
	6-10 yıl arası	3	18,75
	11-15 yıl arası	5	31,25
	16-20 yıl arası	3	18,75
İşletmede Çalışma Süresi	1-5 yıl arası	4	25
	6-10 yıl arası	4	25
	11-15 yıl arası	6	37,5
	16-20 yıl arası	2	12,5

Verilerin kodlanması ve içerik analizi

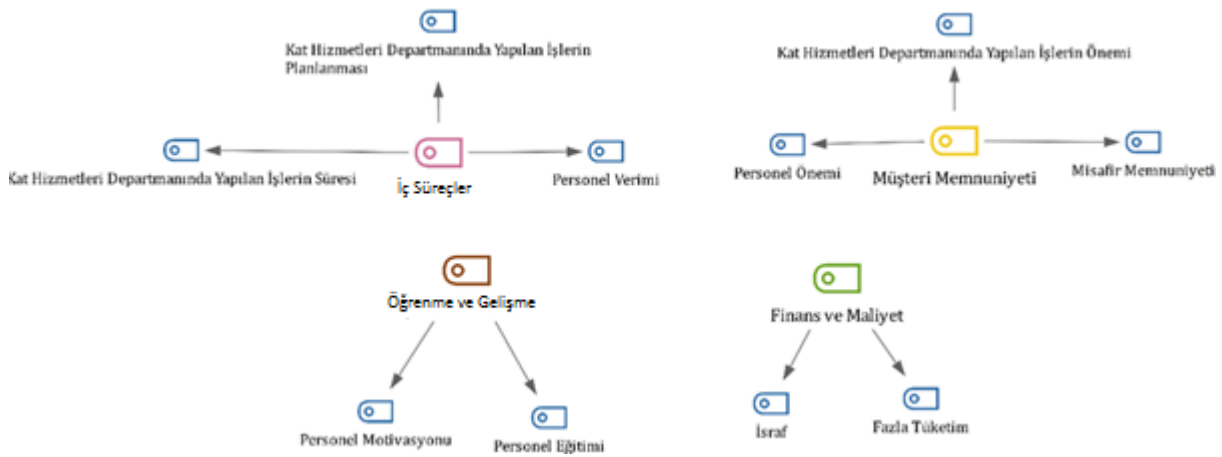
Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ilgili literatürden yararlanılarak “finans”, “iç süreçler”, “müşteri” ile “öğrenme ve gelişme” boyutları kapsamında ele alınmıştır (Kaplan ve Norton, 1992; Güller, 2008; Koçel, 2011; Ali vd., 2016). MAXQDA 2020 analiz programında

gerçekleştirilen tümevarımsal kodlama neticesinde kod birlikte oluşum modeli oluşturularak boyutlarla ilgili kelime bulutları ve frekans değerleri oluşturulmuştur.

Görüşmeler neticesinde toplanan veriler metin formatına dönüştürülerek paket program kullanılmış ve analiz edilmiştir. Bu süreçte ilk olarak metin içerisinde detaylı kodlama yapılmış, sonrasında kodlama süreci iki kez yazar grubunca tekrar edilmiştir. İlgili araştırma disiplini kapsamında daha önce çalışmalar yürütmüş, benzer analizler gerçekleştirmiş iki uzman tarafından kontrol edilerek kodlar belirli temalar etrafında birleştirilmiş, yorumlanmış ve süreç tamamlanmıştır. Şekil 1’de yaratıcı kodlama süreci ve kodların temalar altında birleştirilmesi verilmiştir.

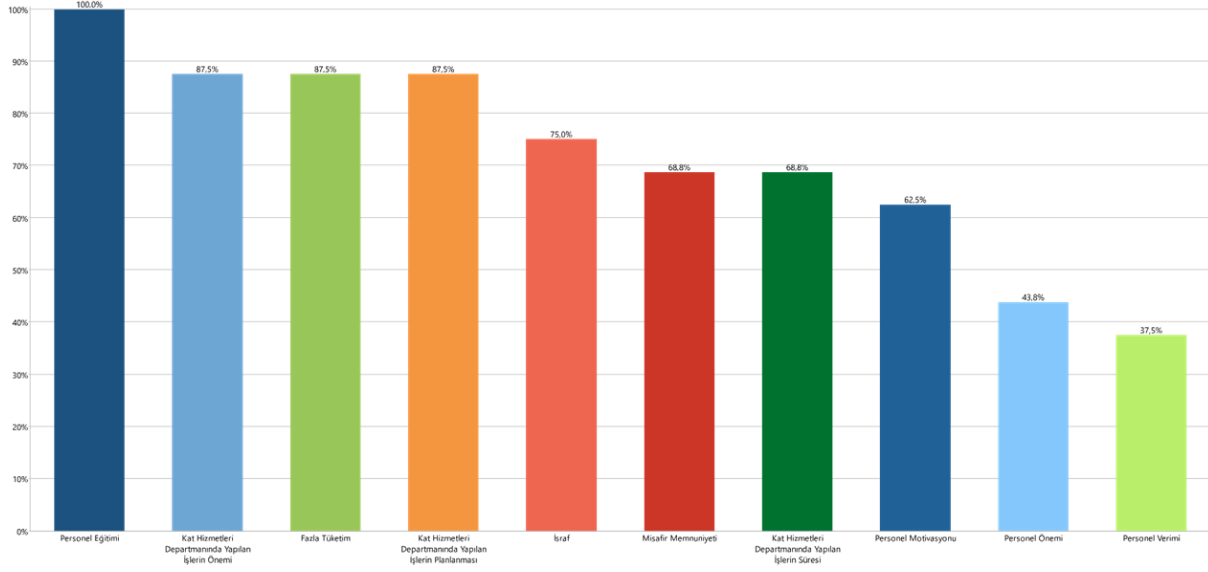
Şekil 1’de görüldüğü gibi, yapılan analizler neticesinde 10 adet kod, kodların bağlı olduğu ve anlamsal bütünlük taşıyan dört tane de tema ortaya çıkmıştır. Süreç sonrası; kat hizmetlerinde yapılan işlerin planlanması, kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi, personel verimi, personel motivasyonu, personel eğitimi, personelin önemi, misafir memnuniyeti, kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin önemi, israf ve fazla tüketim kodları ortaya çıkmıştır. Bunlara bağlı olarak ise iç süreçler, müşteri memnuniyeti, öğrenme ve gelişme ile finans ve maliyet temaları oluşturulmuştur.

Şekil 1: Yaratıcı kodlama süreci ve kodların temalar altında birleştirilmesi

Analizler sonrasında ortaya çıkan kodların yüzde dağılım bilgileri Şekil 2’deki grafikte yer almaktadır. Kodlu belgeler grafiğinde kodların belgeler toplamındaki oranı görülmektedir. Grafikte yer alan bilgiler göstermektedir ki, personel eğitimi kodu belgelerin tamamında yer almaktadır. Bu bulgu katılımcıların verdiği yanıtlar arasında en az bir kez personel eğitimi hususuna değindiklerini göstermektedir. Kat hizmetleri departmanındaki işlerin önemi, fazla tüketim ve kat hizmetleri yapılan işlerin planlanması kodları görüşmelerle ilgili analizlerin %87,5’inde bulunmaktadır. Diğer yandan; israf %75, misafir memnuniyeti ile kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi %68,8, personel motivasyonu %62,5, personelin önemi %43,8 ve personel verimi %37,5 ile grafikte yer alan diğer kodlar arasında yer almaktadır.

Şekil 2: Kodlu belgeler grafiği

Tablo 2’de görüşmelerdeki kodların metin içerisindeki yüzde dağılımları verilmiştir. Tablo 2’de her bir görüşme metni içerisindeki kodun yüzdelik oranlarda kodlanması hacimsel olarak ifade edilmektedir. Birinci görüşmeci (K1) ifadelerinin metin olarak deşifre edilmiş kısmının %2,1’i fazla tüketim koduyla kodlanmıştır. Bu istatistik veri aracılığıyla hangi katılımcının hangi kod bağlamındaki konuyla ilgili ne yoğunlukta bilgi aktarımını sağladığını yorumlayabilmek mümkündür.

Tablo 2: Görüşmelerdeki kodların metin içerisindeki yüzde dağılımları

Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16
Finans ve Maliyet																
Fazla Tüketim	2,1		3,1	3,1		5,8	4,7	2,7	8,9	5,5	4,4	6,3	2,5	5	2,1	2,9
İsraf		6	4,2	4,6	5,4		2,6	4,5		6,1	4,5		1,8	2,7	2,9	1,5
Müşteri Memnuniyeti																
Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Önemi	5,1		3,1	5,4	5,4	10,4	8,9	5,5	6,7	10,4	10	3,8	5	1,3	3,1	
Misafir Memnuniyeti		9,9	1,6	4,2	3,2		2,8	1,7			1,7	1,8	3,1	4,8		3,2
Personel Önemi	6	2,3						2,5	6,3		5,1			2,2		2,4
İş Süreçleri																
Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Planlanması	7	2,6	7,5	3,1	8,4	10,4	9,6		5,2	4,2	2,8	8,4		5,4	2,2	9,1
Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Süresi		6,8	5,4			2,5			5,5	6,3	5,7	7	9,9	2,8	5	1
Personel Verimi		3,9		1,8		3,5		5,2		7,8	4,9					
Öğrenme ve Gelişme																
Personel Eğitimi	12,5	10,6	12,3	8,8	15,3	7,5	5,1	6,9	3,2	4,7	11,9	5,2	8,8	6	3,3	7,5
Personel Motivasyonu		2,7			4,9	3	7,1		5,4	5,3	4,5		0,7	2,6		2,8

Tablo 3’te kodların frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir. Görüşmeler sonrasında elde edilen ham verilerin işlenmesi neticesinde katılımcıların hangi önemli noktalara daha çok değindiğini göstermesi bakımından kod frekansları önemlidir. Tablo 3’te görüldüğü gibi farklı kodlar ve temalar çıkmakla birlikte görüşmecilerin daha çok personel eğitimi, kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin önemi ve kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin planlanması gibi konulara vurgu yaptıkları görülmektedir. Örneğin personel eğitimi kodu kırk beş kez kodlanmış ve toplam kodlama içerisinde %22,73 oranında yer almıştır. Personel verimi ise yedi kez kodlanmış ve toplam kodlama içerisinde %3,54 oranında yer almıştır.

Tablo 3: Kodların frekans ve yüzde dağılımları

Kodlar	Frekans	%
Personel Eğitimi	45	22,73
Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Önemi	25	12,63
Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Planlanması	25	12,63
Fazla Tüketim	22	11,11
Misafir Memnuniyeti	17	8,59
Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Süresi	17	8,59
İsraf	16	8,08
Personel Motivasyonu	13	6,57
Personel Önemi	11	5,56
Personel Verimi	7	3,54
Toplam	198	100

Tablo 4'te kod kesişimleri ile ilgili bilgiler ve kodların kesiştiği ifadeler yer almaktadır. Bu durum ilgili kodların ifade ettiği kavramlar arasında bir ilişkidir söz edilip edilmemesini mümkün kılmaktadır. Tablodaki değerler (0, 1) kodların arasındaki kesişimlerin sıklığını göstermektedir. Bu durumda bir ifade ile ilgili hangi kodların kodlandığı ve hangi kodların birbirleri ile ilgili oldukları analiz edilebilmekte, kesişme görülen kodlar arasında yorum mümkün olmaktadır.

Tablo 4: Kod kesişim matrisi

Kod Sistemi	Fazla Tüketim	İsraf	Yapılan İşlerin Önemi	Misafir Memnuniyeti	Personel Önemi	Personel Eğitimi	Personel Motivasyonu	Yapılan İşlerin Planlanması	Yapılan İşlerin Süresi	Personel Verimi
Finans ve Maliyet/Fazla Tüketim	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Finans ve Maliyet/İsraf	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0
Müşteri Memnuniyeti/Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Önemi	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Müşteri Memnuniyeti/Misafir Memnuniyeti	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Müşteri Memnuniyeti/Personel Önemi	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0
Öğrenme ve Gelişim/Personel Eğitimi	0	1	0	1	1	0	0	1	1	0
Öğrenme ve Gelişim/Personel Motivasyonu	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
İç Süreçler/Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Planlanması	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0
İç Süreçler/Kat Hizmetleri Departmanında Yapılan İşlerin Süresi	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
İç Süreçler/Personel Verimi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Finans boyutu bulguları

Finans boyutu altında “fazla tüketim” ve “israf” kodları yer almıştır. Kodlama sürecinde “israf” ile kodlanan ifadeler, bir ürün veya hammaddenin verimsiz kullanılması, ziyan edilmesi, boşa harcanması konuları ile ilişkilendirilmektedir. Diğer yandan “fazla tüketim”, bir ürün veya hammaddenin gerektiğinden fazla tüketilmesi ile anlamlandırılmaktadır. Birbirlerine benzer görünen bu iki kod arasındaki en temel farklılık, israfın geri dönüştürülme özelliğidir. Fazla tüketim ise ideal miktardan fazlasının harcanmasını ifade etmektedir. Tablo 3'te görüldüğü üzere “fazla tüketim” yirmi iki kez, “israf” ise on yedi kez kodlanmıştır. Bu durum katılımcıların fazla tüketimle ilgili ifadelere israf koduna oranla biraz daha fazla değindikleri anlamına gelmektedir.

Kodların ve kodlama mantığının daha iyi anlaşılması için açısından katılımcılardan alınan bazı görüşler şu şekildedir:

“Kimyasalların konsantrasyonu seyreltme oranları otomatik olarak ayarlanmalıdır. Temizlik yapmak fazla kimyasal kullanmak değildir.” (Fazla tüketim olarak kodlanan ifade).

“Bazen kimyasal yerine odalarda yarım kalan şampuan ve duş jeli gibi ürünler toz alma veya duş camı yıkamada çok etkili oldukları gözlemlendiği için kullanılmaktadır.” (İsraf olarak kodlanan ifade).

İsraf ve fazla tüketim kavramlarının arasındaki farktan dolayı, bu iki kodun Tablo 4’te yer alan bilgileri kapsayan kod kesişim matrisinden de anlaşılacağı üzere kesiştiği ifadeler bulunmamaktadır.

Müşteri boyutu bulguları

Bu temada toplanan kodlar; “kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin önemi”, “misafir memnuniyeti” ve “personelin önemi” olmuştur. “Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin önemi” kodu; departman çalışanlarının gerçekleştirdiği faaliyetlerin işletmenin başarı ve performansına etkisini ifade etmektedir. “Misafir memnuniyeti” kodu işletmeden hizmet alan tüketicilerin memnun olması ve aldıkları hizmetten tatmin olması olarak açıklanmaktadır. “Personelin önemi” kodu ise ilgili departmanda çalışan personelin kendi niteliklerinin önemini belirtmekte olup işin öneminden çok bireyin önemine odaklanmaktadır. Tablo 3’te görüldüğü gibi “Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin önemi” kodu yirmi beş kez kodlanmış olup müşteri teması içerisinde en fazla kodlanan kod olarak öne çıkmaktadır. “Misafir memnuniyeti” on yedi, personelin önemi ise on bir kez kodlanmıştır. Bu durum, katılımcıların ilgili departmandaki işlerin önemine daha fazla vurgu yaptıkları ve önemsedikleri şeklinde açıklanabilmektedir. Bu durum, iki kodun ifade ettiği kavramlar arasında bir ilişki olduğu yönündedir.

Kodların ve kodlama mantığının daha iyi anlaşılması için katılımcılardan alınan birkaç atıf şu şekilde verilmektedir:

“Temiz ve hijyenik bir tatil hizmeti veren kat hizmetleri departmanı otel işletmesinin bel kemiğidir. Kat hizmetleri görevlileri odaları temizlemez ise odalar satılamaz.” (Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin önemi olarak kodlanan ifade).

“..... misafirlerin özel gün ve notlarının kendilerinin gelmeden hazırlanması misafir memnuniyetine katkı sağlayan uygulamalarımız arasındadır” (Misafir memnuniyeti olarak kodlanan ifade).

“Personelin zamanında ve kaliteli hizmetinden yararlanan misafirler otel içerisinde türlü olumsuzluklar yaşamış olsa bile rahat uydukları bir odada her şeyi unutabilirler.” (Personelin önemi olarak kodlanan ifade).

Tablo 4’te yer alan bilgiler doğrultusunda kodların birbirleri ile ilişkisi incelendiğinde kat hizmetleri departmanında yapılan işleri önemi kodu ile personelin önemi kodunun bir kez kesiştiği görülmektedir. Bu durumda bu iki kodun ifade ettiği kavramlar arasında bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Misafir memnuniyeti kodu ile personel eğitimi kodu arasında da bir kez kesişme görülmektedir. Buna göre bir ifade her iki kod ile kodlanmıştır ve bu durumda misafir memnuniyetinin personelin eğitimi ile ilgili olduğu söylenebilmektedir.

İç süreç boyutu bulguları

Bu tema altında; “kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin planlanması”, “kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi” ve “personel verimi” kodlamaları yapılmıştır. “Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin planlanması” departman bünyesindeki faaliyetlerin koordine edilmesi, takvimlendirilmesi ve yürütülmesi ile ilgili konuları kapsamaktadır. “Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi” departmandaki faaliyetlerin aldığı zaman, bu zamanın daha aza indirilebilmesi, zamandan tasarruf sağlayabilecek etkenler ve zaman yönetimi ifadelerini kapsamaktadır. “Personel verimi” kodu ise ilgili departmandaki çalışanların iş yaşamındaki verimlilikler, bu verimliliklerin çoğaltılması ve bu verimliliğe etki eden unsurları içermektedir. Kat hizmetlerinde yapılan işlerin planlanması kodu 25 kez, kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi 17 kez, personel verimi

ise 7 kez kodlanmıştır. Bu sıklık istatistiği, görüşmecilerin ilgili hususlara dair ne kadar vurgu yaptığını ve bunlara ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Görüşme deşifrelerinde ilgili kodlar ile yapılan kodlamalara birebir örnekler vermek kodlama sürecinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

“Yüze ve zamana göre periyodik planlama binanın fiziki yapısı göz önünde bulundurularak yapılır. Otel işletmelerinin çalışma şekillerine göre planlar değişkenlik gösterebilir.” (Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin planlanması olarak kodlanan ifade).

“Kat hizmetlerinde oda yapımını hızlandıracak en büyük etken süre tutularak oda hizmetinin verilmesidir. Bu durum, tüm personel için tutulan sürede personelin yavaş kaldığı ve/veya yanlış uyguladığı kısımların birebir kendisine gösterilmesini sağlayacaktır.” (Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi olarak kodlanan ifade).

“Süreklilik başarıyı getirir. Sürekli aynı odaları temizleyen eleman odaları iyi tanıdığı için eli daha çok pratik kazanır.” (Personel verimi olarak kodlanan ifade).

Tablo 4’te yer alan kod kesişim matrisi bilgileri doğrultusunda kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin planlanması kodunun, kodlama işlemleri esnasında üç farklı kod ile kesiştiği görülmektedir. Bu kesişme, bir ifadenin birden fazla kod ile kodlandığını ifade etmektedir. Kesişmenin olduğu kodlar; fazla tüketim, israf ve personel eğitimi olmuştur. Bu durumda kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin planlanmasının fazla tüketim, israf ve personel eğitimi ile alakasının bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bu durumun beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Hangi departmanda hangi faaliyet olursa olsun israf, fazla tüketim ve eğitim gibi unsurların planlama faaliyetleri ile iyileştirilmesi mümkündür.

Kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresi koduyla kodlanan kısımların üç farklı kod ile kesiştiği görülmektedir. Bunlar; personelin önemi, personel eğitimi ve personel motivasyonu kodlarıdır. Bu durum bahsi geçen kodların ifade ettiği hususların, kat hizmetleri departmanında yapılan işlerin süresiyle bir alakası olduğunu ortaya koymaktadır. Anlaşılmaktadır ki personelin önemi, personelin eğitimi ve motivasyonu, kat hizmetleri departmanındaki işlerin ne kadar vakit aldığını doğrudan değiştirebilmektedir.

Personel verimi ile kodlanan kısımların, kod kesişim matrisinden de görüleceği gibi diğer kodlar ile kodlanmadığı görülmektedir. Bu durumda görüşmecilerin personelin verimi kavramını diğer hususlardan bağımsız olarak değerlendirdikleri ve görüşmelerde bu hususa dair görüşlerini bağımsız olarak aktardıkları anlaşılmaktadır.

Öğrenme ve gelişme boyutu bulguları

Bu tema altında “personel eğitimi” ve “personel motivasyonu” kodlamaları yapılmıştır. “Personel eğitimi”, ilgili departman personelinin mesleki anlamda daha nitelikli bir konuma ulaşmaları gayesiyle yapılan eğitim ve geliştirme faaliyetlerini ifade etmektedir. “Personel motivasyonu” ise kat hizmetleri departmanı personelinin motivasyon, aidiyet ve mutluluk duygularını arttırmaya yönelik gayretleri ifade etmektedir. “Personelin eğitimi” kodu kırk beş, “personel motivasyonu” kodu on üç kez kodlanmıştır. Tablo 3’te görülebileceği gibi tüm kodlar arasında en çok kodlanan “personel eğitimi”, katılımcıların en fazla üzerinde durduğu konu olarak öne çıkmaktadır.

Katılımcıların belirttiği hususların vurguları ile bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Şekil 3’te görüldüğü gibi bu kapsamda kat hizmetleri departmanının; konforlu ve temiz bir ortam sağlama, misafir deneyimleri, hizmet kalitesinin yükseltilmesi, personel eğitimi, kimyasal kontrolü, malzeme bakımı, hizmet uygulamaları, iş örgütlenmesi konularına odaklandığı tespit edilmiştir. Bu vurgu konuları otel işletmelerinin misafirlerine kaliteli ve memnuniyet sağlayan hizmetler sunmasına katkıda bulunan önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Kodların ve kodlama mantığının daha iyi anlaşılması için kodlama yapılan metinden birebir alıntılar verilmiştir:

“..... kimyasalların doğru yöntemler ile kullanılması için aylık eğitimlerin verilmesi” (Personelin eğitimi olarak kodlanan ifade).

“Yeni işe başlayan personel genel otel tanıtım eğitimleri verildikten sonra yapacağı işe göre deneyimli bir personel yanında bir hafta sadece eğitim olarak birlikte çalıştırılır.” (Personelin eğitimi olarak kodlanan ifade).

“..... personelin güzel ve kaliteli yemek yemeleri, çay ve kahve molalarının olması ve kullanabilmeleri, personel kafeteryasında personele sunulan hizmetlerpersonel motivasyonunu etkilediği için motive personel daha hızlı oda yapabilmektedir” (Personel motivasyonu olarak kodlanan ifade).

Tablo 4’te yer alan kod kesişim matrisi bilgileri göstermektedir ki personel eğitimi kodu; israf, misafir memnuniyeti, personelin önemi ve kat hizmetleri departmanında yapılan işin süresi kodları ile birer kez kesişmektedir. Yani bazı ifadeler bahsi geçen dört kod ile birlikte personelin eğitimi koduyla kodlanmıştır. Bu durumda bahsi geçen kodların ifade ettiği hususların personelin eğitimi ile doğrudan ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Personel motivasyonu kodunun ise bir kez kat hizmetleri departmanında yapılan işin süresi kodu ile kesiştiği görülmektedir. Bu durumda bu iki kodun ifade ettiği hususlar arasında benzerlik ve ilişki olduğunu belirtmek mümkündür.

Şekil 3’te yer alan kelime bulutu kapsamında, katılımcıların belirttiği konuların vurgulanan yerleri ele alındığında bazı çıkarımlar yapabilmek mümkündür. Bu doğrultuda; kat hizmetleri otel işletmelerinin müşterilerine konforlu ve temiz bir ortam sağlamak için önemli rol oynayan bir departmandır. Bu bakımdan odaların standartlara uygun temizliği, odaların misafirlerin beklentilerine uygun bir şekilde hazırlığı ve odalarda kullanılan malzemelerin doğru bir şekilde bakımları yapılmalıdır. Özellikle kimyasal kontrolüTemizlik ve hijyen konularında özellikle kimyasal kontrolü önemli bir unsurdur. Bu kontroller otelde kullanılan temizlik malzemelerinin etkili ve güvenli bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmekte ve kimyasal maliyetinide kontrol altında tutmaktadır.

Misafirlerin deneyimleri kat hizmetlerinin kalitesiyle doğrudan ilişkilidir. Misafirler, odalarının temiz ve rahat olmasını, kullanılan malzemelerin hijyenik olmasını ve buklet malzemeleri gibi misafir hizmetine sunulacak malzemelerin çeşitliliğini ve kalitesini önemsemekte, ekstra hizmetlerin sağlanmasını beklemektedir. Kat hizmetleri çalışanları, misafirlerin beklentilerini karşılamak ve kaliteli hizmet sunmak için iyi eğitilmiş olmalıdır. Bu noktada, otel işletmeleri personel eğitimine ve iş rotasyonuna önem vererek çalışanların yetkinliklerini artırabilir ve hizmet kalitesini yükseltebilir. Otel işletmesindeki kat hizmetleri departmanının günlük uygulamaları, odalardaki temizliklerin zamanında ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu amaca hizmet etmek için kat hizmetleri departmanı, odaların günlük temizlikleri dışında detaylı temizlik planları oluşturmalı, temizlik malzemeleri ve kimyasallarının kullanımını denetlemeli ve hizmet kalitesini sürekli gözlemlemelidir. Kaliteli temizlik uygulamaları, otel işletmesinin itibarını güçlendiren ve müşteri memnuniyetini artıran unsurlar arasında yer almaktadır.

Şekil 3: İfadelerle ilgili kelime bulutu

Tartışma, sonuç ve öneriler

Otel işletmelerinin rekabet ortamında güçlü ve önde kalabilmeleri için işletmeleri oluşturan departmanların iş süreçlerinin yeniden gözden geçirilerek var olan fonksiyonlarının geliştirilmesi, örgütsel başarıya katkılarının artırılması, hizmet ile üründe çeşitlilik ve hizmet kalitesi gibi konular önem kazanmıştır. Otel işletmelerinin en önemli hizmet alanlarından birisi olan kat hizmetleri departmanında yürütülen faaliyetlerin işletmenin bütünsel performansı üzerinde oldukça belirleyici bir özelliği bulunmaktadır. İlgili işletmelerde kat hizmetleri departmanı ile ilgili görev ve sorumluluk alanları otelin tüm alanlarına yayılmış olması sebebiyle bölüm performans düzeylerinin etkin bir biçimde ölçülmesini zorunlu kılmaktadır (Seymen ve Erdem, 2007). Neticede kat hizmetleri departmanında yürütülen faaliyetler; personel eğitimi, iş planlaması, misafir memnuniyeti, iş süresi, israf, personel motivasyonu, personel önemi ve personel verimi gibi birçok unsurun bir araya getirilmesiyle belirlenir. Bu unsurların etkin ve verimli bir biçimde yönetilebilmesi, departmanın operasyonel başarısını ve misafir memnuniyetini artıracaktır. Departman kalitesi ve verimliliği, kurumun genel prestijine katkıda bulunacak, rekabet avantajı sağlayacaktır. Departman başarısı ile otel işletmesinin başarısı ve verimliliği eş zamanlı gerçekleşecektir.

Bu çalışmada turizm endüstrisindeki faaliyetlerde iyileştirme amaçlı olarak Balanced Scorecards tekniğinden yararlanılmış olup bu çalışmanın bahsi geçen çalışmalardan farkı, araştırma konusu olarak konaklama işletmelerindeki kat hizmetleri departmanının odağa alınmış olmasıdır. Kat hizmetleri departmanı özelinde gerçekleştirilen araştırma, otelcilik sektöründe hizmet kalitesini yükseltmek ve misafir deneyimini geliştirmek amacıyla odaların temizliği, personel eğitimi, kimyasal kontrolü, malzeme bakımı, hizmet uygulamaları ve iş örgütlenmesi gibi konulara odaklanmıştır.

Çalışmada, Balanced Scorecard ölçümü sonrası elde edilen veriler değerlendirildiğinde araştırma neticesinde elde edilen bulguların, konu ile ilgili literatürdeki çalışmalardan elde bulgularla genel anlamda örtüştüğü görülmektedir. Araştırma bulgularına göre Balanced Scorecard'ın turizm işletmeleri için uygun bir performans aracı olabileceği, yine bu performans aracının turizm işletmelerinin başarılarının ölçülmesi için kullanılabileceği tespit edilmiştir. Çalışma neticesinde katılımcıların finans boyutu ile ilgili fazla tüketim ve israf ifadelerini daha fazla kodladıkları tespit edilmiştir. Bu durum, kat hizmetlerinde kullanılan ürün veya ham maddenin, gereğinden fazla tüketimi, verimsiz kullanılması, ziyan edilmesi ve boşa kullanılması ile ilgilidir. Bu sonuçlar Aghaei vd.'nin (2015) turistik destinasyonlarda faaliyet gösteren turizm işletmelerine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmadan elde

ettikleri özellikle finans boyutu sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Katılımcıların bu düşünceleri özellikle temizlik alanlarında kullanılan malzemelerde bir standardizasyon olmadığını, genel kontrolün daha fazla olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Kullanılan kimyasal malzemelerde otomatik dozajlama veya püskürtmeli şişe kullanımı kontrollü kimyasal tüketimine katkı sağlayacaktır. Diğer yandan odalarda kullanıma sunulan buklet malzemelerin takibindeki zorluklar, kat hizmetleri malzemelerinin düzenli ve dağınık olmayan bir şekilde kullanımı gerektirmektedir. Buklet malzemelerde dikkat edilmesi gereken en önemli detay doğru bir depolama şeklidir. Bu tedbir, buklet malzemelerinin ezilme ve zarar görme ihtimalini azaltacaktır. Ayrıca kat arabalarında muhafaza edilen buklet malzemelerin müşteriler tarafından habersizce alınmaması adına kapaklı çekmeceler opsiyonu değerlendirilmelidir.

Dlamini vd. (2020) çalışmalarında, turistik destinasyonlardaki turizm işletmelerinde performans değerlendirmesi amacıyla Balanced Scorecard kullanımı üzerine bir uygulama yapmış ve Balanced Scorecard'ın turizm işletmeleri için özellikle iç süreçler boyutunda değerlendirilebilecek yenilikçilik, bilgi paylaşımı, güven kültürü, planlama ve vizyon konularında uygun bir performans ölçüm aracı olduğu sonucuna varmıştır. Mevcut çalışmada da, yapılan işlemlerle ilgili planlama, süre ve personel verimi iç süreçler boyutunda ön plana çıkmaktadır. Bu boyutta, oda temizlik işlemlerinde sürenin önemi ve personelin departmana katkısının gerekliliği konuları üzerinde durulmaktadır. Özellikle oda malzemelerinde eksik olmaması, oda temizleme sürelerine dikkat edilmesi, genel alan temizliklerinin eksiksiz yerine getirilmesi gibi konular, yapılan ve yapılacak işlerdeki planlamayı önemli kılmakta, işlerin süresi ve personel verimi konularının hizmetin kalitesini doğrudan etkileyebileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Çalışma kapsamında Balanced Scorecard yaklaşımının temizlik işlemleri, tüketim yaklaşımı, yapılan işlerin süresi ve verime yansımaları konularında etkili bir performans ölçüm aracı olduğu belirlenmiştir. Bu tespit García-Sánchez ve Martínez-Ruiz (2016) çalışmasında elde edilen Balanced Scorecard'ın turizm işletmelerindeki hizmetlerin performans ölçmek için kullanılabilir bir araç olduğu tespitiyle benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmada da kat hizmetleri yöneticileri özellikle yapılan işlemlerle ilgili planlama, süre ve personel verimi konularında sürdürülebilir bir yaklaşım gerekliliğini ve bu durumun müşteri memnuniyetini artırıcı etken olduğu tespitini ön plana çıkarmaktadır. Müşteri boyutu kapsamında değerlendirilebilecek bu yaklaşımda, oda temizlik işlemlerinde sürenin önemi ve personelin departmana katkısının gerekliliği konuları üzerinde durulmaktadır. Özellikle oda malzemelerinde eksik olmaması, oda temizleme sürelerine dikkat edilmesi, genel alan temizliklerinin eksiksiz yerine getirilmesi gibi konular müşteri memnuniyetini artırabileceği, yapılan ve yapılacak işlerdeki planlamayı önemli kılacağı, işlerin süresi ve personel verimi konularının hizmetin kalitesini doğrudan etkileyebilecek sürdürülebilir yaklaşımlar olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır.

Araştırmadan elde edilen personel eğitimi ve iş rotasyonlarıyla hizmet kalitelerinin yükseltilebileceği neticesi Jayawardena ve Munasinghe (2016) ile Martins ve Silva'nın (2018) çalışmalarından elde edilen sonuçlar arasında da yer almaktadır. Her iki çalışmada da katılımcıların öğrenme ve gelişme boyutuna yönelik düşünceleri daha çok personelin eğitimleri ve motivasyonlarına yönelik olmuştur. Bu durum personelin yaptıkları veya yapacakları işlemlerle ilgili eğitim almaları yönünde bir beklenti içerisinde oldukları veya temenni ettikleri, bu muhtemel gelişmelerin personel motivasyonunu olumlu anlamda etkileyebileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Özellikle işletme içi ve personel konularında verilebilecek bir oryantasyon eğitiminin işleri kavrama hızı ve işe yatkınlık hususlarına katkısı olacağı düşünülmektedir.

Balanced Scorecard ölçümü sonrası elde edilen veriler değerlendirildiğinde otel işletmelerine ve araştırmacılara yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir. Yapılan analizler neticesinde ortaya çıkan kodlardan hareketle otel işletmelerine yönelik geliştirilen bu öneriler personel eğitimi, kat hizmetleri departmanında yapılan işlemlerin önemi kat hizmetleri departmanında yapılan işlemlerin planlanması, fazla tüketim, misafir memnuniyeti, kat hizmetleri departmanında yapılan işlemlerin süresi, israf, personel motivasyonu, personel önemi, personel verimi kodları kapsamında aşağıda sunulmaktadır.

Personel eğitimi kapsamında işletmeler, düzenli eğitim programları oluşturmalı ve güncel bilgilerle bu programları desteklemelidir. Katılımcılara interaktif ve uygulamalı öğrenme seçenekleri sunulmalıdır. Özel eğitim programları İşletme hedeflerine uygun olarak geliştirilmelidir. Personel eğitimleri sırasında faaliyetlerin aksamadan yürütülebilmesi için destek personeli bulundurulmalıdır. Eğitim aşamalarında personelin farklı işletmelerde sunulan hizmeti yerinde görebilmeleri sağlanmalı, gözlemlene imkânları sunulmalıdır. Departmanda kullanılan kimyasal grubunun ve diğer malzemelerin kullanımına yönelik tedarikçi firmalardan destek eğitimleri talep edilmeli, periyodik olarak dış göz kontrolü sağlanmalıdır. Kat hizmetleri departmanının en fazla ilişki ve iş birliği içerisinde olduğu ön büro departmanı ile rotasyon eğitimine uygun bir zemin hazırlanmalıdır.

Yapılan işlerin önemi kapsamında, kat hizmetleri departmanının faaliyetleri misafir deneyimini doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla otel işletmeleri bu birime özel önem vermelidir. Personel işlerinin etkili bir biçimde yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan kaynaklar ve ekipmanların tedarikleri zamanında gerçekleştirilmelidir. İş süreçlerinin kalite ve standart kontrollerinin sürekliliği sağlanmalı, gerektiğinde iyileştirmeler yapılmalıdır. Yürütülen veya yürütülecek faaliyetlerin kalitesini olumsuz etkileyecek personel davranışlarına yer verilmemeli, bu duruma engel olabilecek bilinçlendirme eğitimleri uygulanmalıdır. İş tanımları, talimatları ve kontrol listeleri önceden hazırlanmalı, standartlar belirlenmelidir. Faaliyetlerin düzeni ve pratikliği, hizmetin sunumu gibi konularda daha başarılı olunabilmesi için kullanılacak ekipman ve malzemenin, buldukları depoların yeterli kapasitede olması gerekmektedir. Departmanda kullanılacak ekipman ve makinelerin kaliteli ve konforlu olmaları yönünde tercihler yapılmalı, konu ile ilgili yönetici tecrübelerinden yararlanılmalıdır.

Yapılan işlerin planlanması kapsamında kat hizmetleri departmanında gerçekleştirilecek işlerle ilgili bir program oluşturulmalı ve dengeli bir iş yükü dağılımı yapılmalıdır. İşlerin öncelik sırası, acil durumlar ve misafir talepleri dikkate alınması gereken konulardır. İç iletişim ve iş birliği kuvvetlendirilmeli, idari personel sayısı işletmenin fiziki yapısına göre düzenlenmelidir. Temizlik işlemlerinin sürdürülebilirliği sağlanmalı, yatırımın korunması için gereken önlemler alınmalıdır. Fazla tüketim kapsamında, tüketim yaklaşımının sürdürülebilirliği sağlanmalı, konu ile ilgili personel bilinçlendirilmesine önem gösterilmelidir. Enerji ve su kaynaklarının verimliliği açısından tasarruf ile ilgili politika ve prosedürler oluşturulmalıdır. Atık yönetimi ve geri dönüşüm işlemlerine yönelik personel eğitime ve uygulamalarına önem verilmelidir. Tasarruf politikalarının uygulanabilmesi için teknolojik ekipman ve malzeme tedariki sağlanmalıdır. Departmanın işleyişine katkı sağlayacak fiziki alanlar sağlanmalı, uygun özelliklerde depolar oluşturulmalıdır. Misafir tüketim malzemelerinin personel tarafından kullanılmasının önüne geçecek uygulamalar geliştirilmelidir. Malzeme tüketimi ve maliyet kontrolü konularına yönelik periyodik olarak envanter sayımları yapılmalı, sayım sonuçları doğrultusunda gereken önlemler alınmalıdır.

Misafir memnuniyeti kapsamında personelin misafir odaklı hizmet verme konusunda eğitim almaları sağlanmalıdır. Hizmet kalitesinin artırılması adına misafir geri bildirimlerinin değerlendirilmesine önem verilmelidir. Güler yüzlü, saygılı ve etkili iletişim becerine sahip personel ağı oluşturulmalıdır. Misafir açısından personel etkisinin artırılabilmesi düşüncesiyle çalışanların üniforma, isimlik, ayakkabı gibi kullanım eşyalarının ve kişisel bakım ürünlerinin işletme tarafından temin edilmesi sağlanmalıdır. Misafir memnuniyetine katkı sağlamak amacıyla personelin yaptığı işler veya geliştirdiği uygulamalar dikkate alınarak ödüllendirme yöntemi uygulanabilir. Yapılan işlerin süresi kapsamında, departman işleyiş akışı analiz edilmeli ve ilgili faaliyetlerin verimliliğini artıracak organizasyon içerisinde bulunulmalıdır. İlgili işlerin süreleri ile ilgili faktörlerin belirlenmesi ve konu ile ilgili personelin eğitilmeleri sağlanmalıdır. İş akışı ve zaman yönetimi ile ilgili iyileştirmeler gerçekleştirilmeli, konu hakkında teknolojik çözümler aracılığıyla otomasyon sistemlerine başvurulmalıdır. İş sürelerinin kısaltılmasını sağlayabilmek amacıyla kaliteli ve güçlü makine, ekipman ve kimyasallar tercih edilmelidir.

İsraf kapsamında, departman içerisinde farkındalığın oluşması sağlanmalıdır. Personel israf konusunda eğitilmeli, gereksiz malzeme ve verimsiz kaynak kullanımı konularında yönerge ve prosedürler oluşturulmalıdır. İsrafla ilgili takip ve indirme hususlarında veri analizi ve performans değerlendirme sistemleri kullanılmalıdır. Tükenmiş ve kullanılmış malzemelerin geri kazandırılması için geri

kazandırma uygulamaları oluşturulmalı, ilgili konularında gerektiğinde personel ödüllendirilmelidir. Personel motivasyonu kapsamında personelin katılımını teşvik eden motivasyon artırıcı çalışma ortamı sağlanmalıdır. Başarıların takdir edildiği, ödüllendirildiği bir sistem oluşturulmalıdır. Misyon ve vizyon kavramları çerçevesinde personel iletişimi üst seviyede olmalıdır. Personelin barınma ihtiyacını karşılayan ve dinlenmelerine olanak sunan sahalar yenilenmeli veya yapılmalıdır. Personelin aidiyet duygusunu çoğaltacak faaliyetler (özel gün paylaşımı, bayramlaşma vb.) yürütülmelidir.

Personel önemi kapsamında personelin görüşleri önemsenmeli, personele duyulan saygı kendisine hissettirilmelidir. İşletme politikaları ve kararları personel tarafından da bilinmeli ve personelin süreç içerisinde yer alması sağlanmalıdır. Personel verimi kapsamında personelin yeteneklerini geliştirmesine imkân sağlanmalı, sürecin iyileştirilmesi için personel motivasyonu ve verimliliği artırılmalıdır.

Araştırmacılara yönelik geliştirilen öneriler ise Balanced Scorecard yaklaşımının uygulanması, işletme performansının ölçülmesi, stratejik hedeflerin belirlenmesi, iletişim ve işbirliğinin güçlendirilmesi ve eğitim ve gelişim faaliyetleri kapsamında aşağıda sunulmuştur.

Balanced Scorecard yaklaşımının uygulanması kapsamında, kat hizmetleri departmanlarındaki bu yaklaşımın uygulanabilirliği ve etkinliği araştırılabilir. Bu yaklaşımın uygulanması sırasında karşılaşılan faktörler (zorluklar, yönetim desteği, kaynakların etkin kullanımı) incelenebilir. İşletme performansının ölçülmesi kapsamında, Balanced Scorecard yaklaşımı kat hizmetleri departmanlarında; müşteri memnuniyeti, çalışan verimliliği, operasyonel verimlilik ve finansal performans gibi kritik iş süreçlerini ölçmek için kullanılabilir. Diğer yandan bu iş süreçlerinin ölçüm göstergelerini belirlemek ve izlemek adına uygun bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Stratejik hedeflerin belirlenmesi kapsamında, kat hizmetleri departmanlarının hizmet kalitesi, operasyonel verimlilik, çalışan motivasyonu ve müşteri memnuniyeti gibi alanlardaki stratejik hedeflerinin belirlenmesi önemlidir. Bu doğrultuda, Balanced Scorecard yaklaşımının stratejik hedeflerin tespit edilmesindeki etkinliği ve önemi araştırılabilir. İletişim ve iş birliğinin güçlendirilmesi kapsamında kat hizmetleri ile diğer departmanlar arasındaki iletişim ve işbirliğinin önemi vurgulanabilir. Kat hizmetleri departmanının diğer departmanlarla olan iletişim ve iş birliğinin artması, performans artıracı olacak ve hizmet kalitesini yükseltebilecek bir süreçtir. Eğitim ve gelişim faaliyetleri kapsamında ise Balanced Scorecard yaklaşımı, çalışanların eğitim ve gelişim faaliyetlerinin planlanması ve izlenmesi için etkili bir araç olmaktadır. Bu açıdan, kat hizmetleri departmanlarında çalışanların eğitim ve gelişim faaliyetlerine önem verilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma ve neticelerinin, otel işletmeleri ve kat hizmetleri departmanının misafirlerine daha kaliteli ve memnuniyet sağlayan hizmetleri sunmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan araştırma Sakarya ili Sapanca ilçesinde sınırlı bir örnekleme gerçekleştirildiği için bu durum çalışma açısından bir kısıt olarak değerlendirilebilir. Sapanca ilçesine yönelik sonraki zamanlarda yapılması muhtemel araştırmalarda daha farklı ve büyük örneklemlerle çalışmak, mevcut araştırmayla kıyaslama yapabilme olanağını ortaya koyacağı için bu durumun ilgili literatüre birtakım tespitler getireceği ve katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aghaei, S., Seyfi, S. & Nozari, H. (2013). The application of the balanced scorecard in measuring the performance of small tourism enterprises: A conceptual framework. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 18(6), 837-846.
- Akdemir, A. (2016). Temel kavramlar. Akdemir, A. (Ed.), içinde *Örgütlerde stratejik yönetim* (s.6-30). Orion Kitabevi.
- Akın, Ö. (2009). *İnsan kaynakları yönetiminin örgütsel performans üzerine etkisinin incelenmesi: İSO 500 büyük işletmede yapılan bir araştırma* [Doktora tezi], Ankara Üniversitesi.
- Alcaide-Muñoz, C. ve Gutierrez-Gutierrez, L. J. (2017). Six sigma and organisational ambidexterity: A systematic review and conceptual framework. *International Journal of Lean Six Sigma*, 8(4), 436-456.

- Ali, H. A. A., Elanain, H. M. A. ve Ajmal, M. M. (2016). Knowledge-sharing behaviour as a mediator of the relationship between organisational justice and organisational performance in the UAE. *International Journal of Applied Management Science*, 8(4), 290-312.
- Appiah-Adu, K., Okpattah, B. ve Amoako, G. K. (2018). Building capability for organizational success: An emerging market perspective. *Journal of African Business*, 19(1), 86-104.
- Bakan, İ., Taşlıyan, M., Taş, F. ve Aka, N. (2014). Örgüt depresyonu ve iş tatmini arasındaki ilişki; bir üniversitedeki akademisyenler üzerinde alan araştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 295-315.
- Bozdemir, E. (2021). *Kış turizminde faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin rekabet ve konumlandırma stratejileri: Türkiye örneği* [Yüksek lisans tezi], Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.
- Cingöz, A. (2016). Örgüt yapıları ve stratejik yönetimin örgütlenmesi. Akdemir, A. (Ed.), içinde *Örgütlerde stratejik yönetim* (s.54-78). Orion Kitabevi.
- Coşar, Y. (2008). Otel işletmelerinde rekabet üstünlüğünü etkileyen faktörler: Yöneticiler üzerine bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 45-56.
- Coşkun, A. (2006). *Stratejik performans yönetimi ve performans karnesi*. Literatür Yayınları.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (9. Baskı) Sakarya Kitabevi.
- Çelebi, D. ve Özer Sarı, F. (2019). Turizm endüstrisinde kat hizmetleri çalışanlarının iş tatminini etkileyen faktörlerin bölümü yönetenlerin perspektifinden incelenmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(3), 207-213.
- Çetin, C. (2012). *Temel işletmeciliğe giriş*. Beta Yayınları.
- Denk, E. (2022). Kat hizmetleri yönetimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı Ders Notları*.
- Dlamini, W. B., Migiro, S. ve Tefera, O. (2020). Balanced scorecard usage for hotel and tourism small and medium enterprises growth in ESwatini (Former Swaziland): A proposed conceptual framework. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 9(1), 1-13.
- Elbanna, S., Eid, R. ve Kamel, H. (2015). Measuring hotel performance using the Balanced Scorecard: A theoretical construct development and its empirical validation. *International Journal of Hospitality Management*, 51, 105-114.
- Englert, B. ve Helmig, B. (2017). Volunteer performance in the light of organizational success: A systematic literature review. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29, 1-44.
- Erdem, B. (2010). Kat hizmetleri yöneticilerinin hizmet kalitesi algıları: Konaklama işletmelerinde görgül bir araştırma. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 165-182.
- Ergin, D. Y. (1992). Örneklemin temsil ediciliği. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 73-95.
- Esteban-Lloret, N. N., Aragón-Sánchez, A. ve Carrasco-Hernández, A. (2016). Determinants of employee training: Impact on organizational legitimacy and organizational performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 29(6), 1208-1229.
- García-Sánchez, A. ve Martínez-Ruiz, M. P. (2016). Sustainability performance measurement in tourism using the balanced scorecard: A study in Spanish tourism firms. *Sustainability*, 8(6), 576.
- Güller, Y. (2008). *Konaklama işletmelerinde dengeli ölçüm kartı üzerine bir araştırma* [Yüksek lisans tezi], Düzce Üniversitesi.
- Haque, M. D., TitiAmayah, A. ve Liu, L. (2016). The role of vision in organizational readiness for change and growth. *Leadership & Organization Development Journal*, 37(7), 983-999.
- Jayawardena, C. ve Munasinghe, S. (2016). Measuring the performance of sustainable tourism: A balanced scorecard approach. *Tourism Planning & Development*, 13(2), 166-181.
- Kaplan, R. S. ve Norton, D. P. (1992). The balanced scorecard-measures that drive performance. *Harvard Business Review* (January-February), 71-79.
- Kaya, M. C., Batman, O. ve Türkay, O. (2021). Otel işletmelerinde rekabet üstünlüğü sağlayan kritik başarı faktörleri: Trabzon ilindeki 4 ve 5 yıldızlı oteller üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 346-364.
- Kaygusuz, S. (2005). Yönetim muhasebesinin performans yönetimi fonksiyonunda geldiği son nokta: DSK. *"İş Güç" Endüstri İlişkileri İnsan Kaynakları Dergisi*, 7(1), 81-103.

- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. (13. Baskı) Beta Basım A.Ş.
- Konzelmann, S. ve Wilkinson, F. (2017). Co-operation and competition in production and exchange: The “district” form of industrial organization and development. *Economia e Politica Industriale*, 44(4), 393-410.
- Küçükaltan, B. (2018). Örgütsel başarı-performans açısından yönetim. Akdemir, A. (Ed.), içinde *Örgütlerin yönetimi: Kavramsal-kuramsal, tematik ve kurumsal açılardan yönetim* (s.356-371), Beta Yayınları.
- Martins, M. F. ve Silva, L. B. (2018). Applying the balanced scorecard approach to a hotel company: An experience report. *Revista Brasileira de Pesquisa em Turismo*, 12(3), 80-95.
- Mısırlı, İ. (2002). *Seyahat acentacılığı ve tur operatörlüğü*. Detay Yayıncılık.
- Nazarian, A., Soares, A. ve Lottermoser, B. (2017). Inherited organizational performance? The perceptions of generation Y on the influence of leadership styles. *Leadership & Organization Development Journal*, 38(8), 1078-1094.
- Nuseir, M. T. ve Madanat, H. (2017). The use of integrated management approaches and their impact on customers' satisfaction and business success. *International Journal of Business Excellence*, 11(1), 120-140.
- Obeidat, S. M. (2017). An examination of the moderating effect of electronic-hrm on high-performance work practices and organisational performance link. *Evidence-based HRM: A Global Forum for Empirical Scholarship*, 5(2), 222-241.
- Öztürk, Z. ve Maral, S. (2015). İlkokul ve ortaokul müdür yardımcılarının örgütsel bağlılıklarının bir yordayıcısı olarak okul kültürü (Yalova ili örneği). *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 63-86.
- Seymen, O. ve Erdem, B. (2007). Kat hizmetleri yönetiminde kullanılan performans boyutlarının birim performansı üzerindeki etkileri: Konaklama işletmelerinde görgül bir araştırma, 15. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 777-786.
- Sivapragasam, P. ve Raya, R. P. (2017). HRM and employee engagement link: Mediating role of employee wellbeing. *Global Business Review*, 19(1), 147-161.
- Şirin, M. (2021). *Otel performanslarının denge skor kartı ile karşılaştırmalı olarak ölçülmesi* [Yüksek lisans tezi], Akdeniz Üniversitesi.

Etik kurul onayı

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu tarafından 09.06.2023 tarih ve E.86588 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

1. yazar %30 oranında, 2. yazar %50 oranında, 3. yazar %20 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Yapılan araştırma herhangi bir kurum, kişi veya kuruluş ile herhangi bir çıkar çatışmasına sebebiyet vermemekte, herhangi bir potansiyel çıkar çatışması da bulunmamaktadır.

Fonksiyonel gıdalar alanında hazırlanan lisansüstü tezler: Bibliyometrik bir analiz Postgraduate theses prepared in the field of functional foods: A bibliometric analysis

Gönderim Tarihi / Received: 05.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 14.12.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1322367](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1322367)

Gülçin ÖZBAY¹

Vildan TÜYSÜZ^{**2}

ÖZ: Bu çalışmanın temel amacı; fonksiyonel gıdaları konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda Ulusal Tez Merkezi'nin arama kısmına "fonksiyonel gıda, fonksiyonel besin, fonksiyonel ürün, fonksiyonel içecek, fonksiyonel ekmek, fonksiyonel dondurma, fonksiyonel yumurta, fonksiyonel et, fonksiyonel meyve ve fonksiyonel sebze" kelimeleri Türkçe ve İngilizce yazılarak toplam 53 adet teze ulaşılmış ve bu tezler toplam 10 parametre çerçevesinde analiz edilmiştir. Tezler yazar cinsiyeti, türü, yayın dili, araştırma yöntemi, yayın yılı, yayımlandığı üniversite, anabilim dalı, çalışma konusu, hazırlandığı enstitü ve atıf sayılarına göre değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda fonksiyonel gıdaları konu alan tez yazarlarının %79 oranla kadın olduğu, %94 oranla yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı, 2005 yılının ilk tez hazırlanan yıl olduğu, doktora düzeyindeki ilk tezin 2021 yılında hazırlandığı, %11,32 oranla en çok Okan Üniversitesi bünyesinde hazırlandığı, %90,50 ile en fazla Türkçe olarak hazırlandığı, %52,83 oranla nicel araştırma yönteminin kullanıldığı, %37,74 oranla beslenme ve diyetetik konusunda yazıldığı, %35,85 ile en çok fen bilimleri enstitüsünde hazırlandığı, %33,96 oranla en fazla beslenme ve diyetetik anabilim dalında çalışıldığı ve lisansüstü tezlerin en çok 2008 yılında atıf aldığı görülmüştür. Atıf alan tezlerin ise tümünün yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fonksiyonel gıdalar, Lisansüstü tez, Bibliyometrik analiz

ABSTRACT: The main purpose of this study is; To conduct bibliometric analysis of postgraduate theses on functional foods. For this purpose, the words "functional food, functional food, functional product, functional beverage, functional bread, functional ice cream, functional egg, functional meat, functional fruit and functional vegetable" were written in Turkish and English in the search section of the National Thesis Center and a total of 53 theses were created. were reached and these theses were analyzed within the framework of a total of 10 parameters. Theses were evaluated according to author gender, genre, publication language, research method, year of publication, university where they were published, department, subject of study, institute where they were prepared, and number of citations. As a result of the analysis, 79% of thesis writers on functional foods were women, 94% were prepared as master's thesis, 2005 was the year in which the first thesis was prepared, the first thesis at the doctoral level was prepared in 2021, and 11.32% were prepared mostly at Okan University. It was mostly prepared in Turkish with 90.50%, quantitative research method was used with 52.83%, it was written about nutrition and dietetics with 37.74%, it was mostly prepared in science institutes with 35.85%, and it was mostly prepared in science institutes with 33.96%. It was observed that the most studies were carried out in the department of nutrition and dietetics and the postgraduate theses were cited the most in 2008. It was determined that all of the cited theses were master's theses.

Keywords: Functional foods, Graduate thesis, Bibliometric analysis

¹Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi/ Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, gozbay@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5647-7137>

^{**} Sorumlu Yazar / Corresponding Author

²Doktora Öğrencisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi/ Turizm İşletmeciliği Bölümü, vildantuyusuz@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-4674-5628>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The direct relationship between health and foods has led to various scientific studies to find out the importance of foods or food components on certain functions in the body. The term functional food refers to foods with certain beneficial functions and first appeared in Japan (Kaur and Das, 2011). The idea of developing functional foods first emerged in Japan in the 1980s when faced with rising healthcare costs. The Ministry of Health and Welfare has introduced a regulatory system to approve certain foods with documented health benefits. The purpose of this system is to improve the health of the country's aging population. In 1984, the Ministry of Education, Science and Culture, an ad hoc group in Japan, initiated a national project to explore the link between food and medical sciences. The term "functional food" first appeared in the journal Nature in 1993 under the title "Japan explores the border between food and medicine" (Henry, 2010).

Methodology

The aim of this study; To make bibliometric analysis of postgraduate theses on functional foods. For this purpose, postgraduate theses were examined within the framework of various parameters. In the literature review, no bibliometric study was found in the national literature on bibliometric analysis of functional foods and postgraduate theses. For this reason, it is thought that this study will contribute to the related literature. The universe consists of elements and masses (fact, event, element, unit, class, individual, etc.) where different elements come together and have a very large data area. For example, when a researcher wants to conduct a research on the working conditions of the nursing profession, the universe of this research is all nurses. Since it is difficult to reach the whole universe, the researcher turns to a part that he thinks can represent the universe. The group that the researcher takes from the universe that he/she wants to have an idea about, is interested in, examines and actively researches is defined as the sample (Baltacı, 2018). In this direction, the universe of the research consists of postgraduate theses in the database of the National Thesis Center, while the sample consists of postgraduate theses written about functional foods. The basic component of a bibliometric analysis is the database (Yurdakul & Bozdoğan, 2022). In this study, the National Thesis Center database was used to collect data. Within the scope of the research, the words "functional food, functional food, functional product, functional beverage, functional bread, functional ice cream, functional egg, functional meat, functional fruit and functional vegetable" were written in Turkish and English in the search section of the National Thesis Center and a total of 53 graduate theses were submitted. has been reached. Based on the results of the scans made between 01.04.2023 and 30.04.2023. A total of 53 theses were examined within the scope of the research. While 50 of the examined theses are master's theses, 3 are doctoral theses. While 51 of the theses are open to access, 2 of them are inaccessible. For this reason, the theses with publication restrictions were examined only by looking at their tags (summaries, etc.) and it was tried to determine which research method was used. Percentage and frequency analysis were used in the evaluation of the data. The parameters used for the bibliometric analysis of the relevant theses are as follows:

- ✓ What is the distribution of graduate thesis writers by gender?
- ✓ What is the distribution of graduate theses according to their types?
- ✓ What is the distribution of graduate theses by years?
- ✓ What is the distribution of graduate theses according to the language in which they are published?
- ✓ What is the distribution of postgraduate theses according to research methods?
- ✓ What is the distribution of postgraduate theses according to subjects?
- ✓ How is the distribution of graduate theses according to the departments?
- ✓ How is the distribution of graduate theses according to universities?
- ✓ What is the distribution of graduate theses according to institutes?
- ✓ What are the citation numbers of graduate theses by year?

Findings and discussion

Within the scope of the research, firstly, the gender distribution of the postgraduate thesis writers on functional foods was given. It has been revealed that 79% of the postgraduate thesis writers are female

and 21% are male. When the distribution of graduate theses according to their types is examined, it is seen that the theses on functional foods are the most prepared as master's theses with a rate of 94% (50). Considering the chronological distribution of graduate theses by years, it was determined that the most of the theses on functional foods were written in 2019 (8). It was revealed that all of the theses written in this year were master's thesis, the first thesis on the subject was written as a master's thesis in 2005, and the first doctoral thesis was written in 2021. When the postgraduate theses on functional foods are examined within the framework of the language parameter, it is seen that they are mostly prepared in Turkish with a rate of 90.57% (48). It has been determined that all the theses prepared in English are written as master's thesis, and all the theses at the doctoral level are prepared in Turkish. When the postgraduate theses were evaluated according to the research methods, it was revealed that the theses prepared were prepared quantitatively with a rate of 52.83% (28). The quantitative method is followed by the experimental method with 39.62% and the qualitative method with a rate of 1.89%. The research method used was determined by looking at the abstracts of the 2 theses with access restrictions.

Graduate theses are classified according to their subjects. It is seen that most of the theses were written on nutrition and dietetics with a rate of 37.74%. Nutrition and Dietetics is followed by food engineering with a rate of 28.30%, and gastronomy with 7.55%. It was revealed that doctoral theses were on agriculture with a rate of 3.77% and on biochemistry with a rate of 1.89%. It has been determined that all subjects except agriculture and biochemistry were prepared as a master's thesis. When the graduate theses on functional food are examined according to the parameters of the department, it is seen that a total of 14 different departments have been studied. Postgraduate theses were mostly studied in the nutrition and dietetics department with a rate of 33.96%. Food engineering with 28.30%, gastronomy with 7.55%, zootechnics and public health with 3.77%, respectively, are followed by nutrition and dietetics. Doctoral theses, on the other hand, were mostly studied in the department of agricultural economics with a rate of 3.77%. When the distribution of postgraduate theses on functional foods from the National Thesis Center is examined according to universities, it has been determined that there are 31 universities in total, 6 (19%) of these universities are foundation universities and 25 (81%) are state universities. Postgraduate theses were mostly prepared at Okan University with a rate of 11.32%. Halic University and Adnan Menderes University follow respectively with 7.55% and Sebahattin Zaim University with 5.66%.

Results and recommendations

Within the scope of the research, it is seen that doctoral theses on functional foods are limited. It is thought that this study will shed light on researchers for the studies to be carried out on functional foods, which is a relatively new subject in the field and has an important place in human life. Although the functional food issue seems to appeal to the fields of gastronomy and medicine at first, it is seen that it is discussed in many different disciplines. Based on the study, it is a remarkable finding that functional foods have been studied in many fields such as science and social sciences, education and health sciences. For this reason, this study is important in terms of showing that thesis or scientific studies prepared in different disciplines can be evaluated in another discipline. There are some limitations within the scope of the research. It is an important limitation of this study that the theses discussed in the study are limited to the titles of "functional food, functional food, functional product, functional beverage, functional bread, functional ice cream, functional egg, functional meat, functional fruit and functional vegetable". Phytosterols, probiotics, prebiotics, dietary fibers, flavonoids, phytochemicals, etc., which can be considered within the scope of functional food. The inclusion of other titles such as in the scope of the research to be done may provide more in-depth findings. In future studies, answers can be sought to research questions such as the distribution of the average number of citations in the articles published on functional foods by years, whether there is a significant relationship between the number of citations in the articles and the aging rate of the literature, and whether the number of empirical or conceptual studies shows a significant change over the years. On the other hand, carrying out a similar study in the future may provide an opportunity to compare the findings with the findings obtained from this study in terms of periods.

Giriş

Sağlık ve gıdalar arasındaki doğrudan ilişki, gıdaların veya gıda bileşenlerinin vücuttaki belirli işlevler üzerindeki önemini bulmak için çeşitli bilimsel çalışmalara yol açmıştır. Fonksiyonel gıda terimi, belirli yararlı işlevleri olan gıdaları ifade etmektedir ve ilk olarak Japonya'da ortaya çıkmıştır (Kaur ve Das, 2011). Fonksiyonel gıdalar geliştirme fikri ilk olarak 1980'lerde Japonya'da artan sağlık hizmetleri maliyetleriyle karşı karşıya kalındığında ortaya çıkmıştır. Sağlık ve Refah Bakanlığı (The Ministry of Health and Welfare), belgelenmiş sağlık yararları olan belirli gıdaları onaylamak için bir düzenleyici sistem başlatmıştır. Bu sistemin amacı, ülkenin yaşlanan nüfusunun sağlığını iyileştirmektir. 1984 yılında, Japonya'da geçici bir grup olan Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı (The Ministry of Education, Science and Culture), gıda ve tıp bilimleri arasındaki bağlantıyı araştırmak için ulusal bir proje başlatmıştır. "Fonksiyonel gıda" terimi ilk kez 1993 yılında Nature dergisinde "Japonya gıda ve ilaç arasındaki sınırı araştırıyor" başlığı altında yer almıştır (Henry, 2010). Fonksiyonel gıda, gıdayı sadece yaşamak için gerekli bir ihtiyaç olarak değil, aynı zamanda gıdayı zihinsel ve fiziksel bir iyilik kaynağı olarak görme, çeşitli hastalıklar için risk faktörlerinin önlenmesine/ azaltılmasına yardımcı olma veya belirli fizyolojik fonksiyonların geliştirilmesine katkıda bulunma anlamı taşımaktadır (López-Varela vd., 2002). İnsan vücudunda belirli işlevleri olan fonksiyonel gıdalar, son yıllarda gıda pazarında hızlı bir büyüme yaşamıştır. Bu büyüme, teknolojik yenilikler, yeni ürünlerin geliştirilmesi ve yaşam kalitesini artıran ürünlerle ilgilenen sağlık bilincine sahip tüketicilerin sayısının artmasıyla desteklenmektedir (Granato vd., 2010).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de fonksiyonel gıdalar ile ilgili yazılmış lisansüstü tezleri çeşitli parametreler çerçevesinde inceleyerek bibliyometrik analizini yapmaktır. Araştırma kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda fonksiyonel gıdaların sağlık (Roberfroit, 1999; Berner ve O'Donnell, 1998; J Milner, 2002; Hasler, 2002; Vural, 2004; Karagözlü ve Bayarer, 2004; Güven ve Gülmez, 2006; Niva, 2007; Keservani vd., 2010; Batu, 2012; Tunçtürk, 2013; Goetzke vd., 2014; Köroğlu vd., 2015; Atınç ve Kalkan, 2018; Uzuner ve Haznedar, 2020), tüketici tutumları (Lähteenmäki vd., 2007; Williams vd., 2008; Barrios vd., 2008; Di Pasquale vd., 2011; Hacıoğlu ve Kurt, 2012; Dölekoğlu vd., 2015; Gezginç ve Gök, 2016; Sevilmiş vd., 2017; Küster-Boluda ve Vidal-Capilla, 2017; Öncebe ve Demircan, 2019; Arslan, 2020; Bakshi vd., 2020; Topolska vd., 2021; Cebeci ve Mankan, 2022), gıda pazarı (Hilliam, 1998; Gilbert, 1998; Gray vd., 2003; Menrad, 2003; Hilliam, 2003; Bech-Larsen ve Scholderer, 2007; Gürsoy ve Kınık, 2006; Annunziata ve Vecchio, 2011) trendler (Gilbert, 2000; Arai vd., 2002; Weststrate vd., 2002; Granato vd., 2010; Betoret vd., 2011; Bigliardi ve Galati, 2013; Vicentini vd., 2016; Granato vd., 2020), ürün geliştirme (Jones ve Jew, 2007; Siro vd., 2008; Meral ve Doğan, 2009; Granato vd., 2010; McCarthy vd., 2013; Khan vd., 2013; Çam vd., 2014; Bilek ve Bayram, 2015; Balthazar vd., 2017), gıda yasaları ve gıda güvenliği (Coppens vd., 2006; Dayısoylu, 2008; Lavecchia vd., 2010; Serafini vd., 2012; Keservani vd., 2014; Ergin vd., 2015; Bragazzi vd., 2017; Farid vd., 2019) gibi birçok başlık altında incelendiği görülmüştür. Araştırma amacı doğrultusunda ulusal ve uluslararası literatürde fonksiyonel gıdalara ilişkin yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Uluslararası literatürde fonksiyonel gıdalara ilişkin bibliyometrik çalışmaların olduğu görülmüş fakat ulusal alanyazında fonksiyonel gıdaları konu alan bibliyometrik bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda Ulusal Tez Merkezi'nin arama kısmına "fonksiyonel gıda, fonksiyonel besin, fonksiyonel ürün, fonksiyonel içecek, fonksiyonel ekmek, fonksiyonel dondurma, fonksiyonel yumurta, fonksiyonel et, fonksiyonel meyve ve fonksiyonel sebze" terimleri Türkçe ve İngilizce yazılarak toplam 53 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler belirlenen 9 parametre çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışma literatürdeki boşluğu doldurmak açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu çalışmanın, sağlık, biyoloji, gastronomi, beslenme, gıda mühendisliği, işletme vb. gibi pek çok alanda incelenen fonksiyonel gıda konusunun ilgili araştırmacılara bir bakış açısı sunacağı ve benzer çalışmaların tasarlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür taraması

Fonksiyonel gıdalar

Fonksiyonel gıdalar, sağlık yararları bulunan yeni bir gıda ürünleri kategorisidir (Urala ve Lähteenmäki, 2007). Fonksiyonel gıdalar, beslenmenin ötesinde sağlık faydaları bulunan ve olağan diyetin bir parçası olarak kabul edilen gıdalardır. Bir ürünün fonksiyonel gıda olarak kabul edilmesi için, hastalık riskini azaltma iddiası ve geliştirilmiş işlevsel iddiasının bilimsel olarak kanıtlanması gerekmektedir (Roberfroit, 2002). Ulusal Bilimler Akademisi Gıda ve Beslenme Kurulu fonksiyonel gıdayı “içerdiği geleneksel besinlerin ötesinde bir sağlık yararı sağlayabilecek herhangi bir değiştirilmiş gıda veya gıda bileşeni” olarak tanımlamaktadır (Milner, 2000). Aşağıda Tablo 1’de fonksiyonel gıdaların ana sınıfları ve örnekleri yer almaktadır.

Tablo 1: Fonksiyonel gıdaların ana sınıfları ve örnekleri

Fonksiyonel Gıda Sınıfları	Etkin Madde/ Güçlendirici
Fonksiyonel İçecekler	Diyet lifi, probiyotikler, prebiyotikler, mineraller, vitaminler, antioksidanlar
Fonksiyonel Fırın Ürünleri	Diyet lifi, mineraller, vitaminler, antioksidanlar
Fonksiyonel Süt Ürünleri	Mineraller, vitaminler, biyoaktif peptitler, probiyotikler, konjuge linoleik asit, diyet lifi
Fonksiyonel Et Ürünleri	Düşük sodyum, diyet lifi, biyoaktif peptitler, probiyotikler, konjuge linoleik asit, antioksidanlar
Fonksiyonel Meyve ve Sebzeler	Mineraller, vitaminler, probiyotikler, antioksidanlar, diyet lifi
Fonksiyonel Şekerlemeler	Diyet lifi, antioksidanlar, fitosteroller, probiyotikler ve sinbiyotikler

Kaynak: (Karakaya, 2019).

Fonksiyonel gıdalar son dönemlerde akademik çalışmalarda oldukça ilgi çeken bir çalışma alanıdır. Konuyla ilgili ulusal ve uluslararası alan yazın incelendiğinde ulusal literatürde fonksiyonel gıdaların bibliyometrik analizine ilişkin yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Fakat uluslararası literatür incelendiğinde fonksiyonel gıdalar hakkında yapılmış bibliyometrik çalışmalar olduğu görülmüştür.

Yeung vd., (2018) yaptıkları çalışmada nutrasötikler ve fonksiyonel gıdalar konusunda en çok alıntı yapılan 100 makaleyi belirlemeyi ve analiz etmeyi amaçlamıştır. Verilerin bibliyometrik analizini yapmak için Scopus veri tabanını incelemiştir. Makalelerin çoğunlukla gıda bilimi ve beslenme dergilerinde yayımlandığı ve bu makalelerin üçte birinin British Journal of Nutrition (6), Critical Reviews in Food Science and Nutrition (6), Journal of Food Science (5), Gıda Bilimi ve Teknolojisindeki Trendler (5), American Journal of Clinical Nutrition (4), Food Chemistry (4) ve Journal of Nutrition (4) dergilerinde yayımlandığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada alıntı sayısı yüksek olan konuların prebiyotikler, probiyotikler, antioksidanlar ve fenolik içerikle ilgili olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Monteiro vd., (2022) gerçekleştirdikleri çalışmada süt ürünleri piyasasına alternatif olarak fonksiyonel gıda grubundaki bitki bazlı ürünlerin önemi ve gelecekteki eğilimleri ele almıştır. Bu doğrultuda Scopus veri tabanında Mayıs 2021 itibariyle 63 makale incelemiştir. Araştırmacılar bibliyometrik analizde makalelerin yayın dili, yılı, yayınların yapıldığı ülkeler, kuruluşlar ve yayın alanlarını değerlendirmiştir. Araştırmacılar makalelerin 59’unun İngilizce olduğu, en çok yayın yapılan yılın 2020 olduğu, yayının en fazla yapıldığı ülkenin Brezilya olduğu, Reading Üniversitesi’nin 4 yayınlı en yüksek sayıya sahip olduğu ve probiyotiklerin en çok yayın alanı olduğunu tespit etmiştir.

Fonksiyonel gıda örnekleri

Fonksiyonel gıdalar hemen hemen tüm gıda kategorilerinde geliştirilmiştir. Bir gıdaya farklı şekillerde fonksiyonel özellik kazandırmak mümkündür. Fonksiyonel gıdaların türleri şu şekildedir (Dalle Zotte ve Szendrő, 2011; Demirci Orel vd., 2017):

- ✓ Zenginleştirilmiş/güçlendirilmiş gıdalar (içeriğine özel besin maddesi eklenmiş ürünler),
- ✓ Değiştirilmiş gıdalar (içerisindeki zararlı maddelerin çıkarıldığı yararlı maddelerin eklendiği ürünler),
- ✓ Geliştirilmiş gıdalar (özel koşullarda yetiştirilmiş gıdalar),
- ✓ Takviye edilmiş gıdalar (mineral, vitamin gibi maddelerin eklendiği gıdalar) gibi türleri bulunmaktadır.

Aşağıda sırasıyla fonksiyonel gıdalar hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir.

Fonksiyonel içecekler: Fonksiyonel içecekler, gelişmiş bağışıklık sistemi, zihinsel uyanıklık, kalp performansı vb. gibi sağlık açısından fayda sağladığı iddia edilen ürünlerdir. Bu ürünler hastalıkları önleyebildikleri ve kullanışlı oldukları için “sağlıklı” gıdaya yönelik artan talebi karşılamak üzere geliştirilmiştir. Fonksiyonel içecekler, flavonoidler, spesifik aminoasitler, antioksidanlar, bitkisel besinler gibi besin maddeleri veya diğer maddeleriyle hazırlanan tüketime hazır içeceklerdir. Başlıca fonksiyonel içecek ürünleri şunlardır: yoğurtlu içecekler (prebiyotik-probiyotiklerle güçlendirilmiş içecekler), fonksiyonel süt (ekstra kalsiyum, omega-3 ve vitaminle güçlendirilmiş içecekler), meyve suları (vitaminler ve omega-3 ile güçlendirilmiş içecekler), fonksiyonel sular (vitamin ve mineral takviyeli içecekler, spor ve enerji içecekleri, bitkisel içecekler). (Dini, 2019).

Fonksiyonel ekmek: Tahıl taneleri ve filizler, fenolik asitler, flavonlar, flavonoidler, kumarinler ve terpenler dâhil olmak üzere farklı fitokimyasalların iyi kaynaklarıdır. Tahıl filizleri, iyi bir ferulik asit, glutatyon ve bitki sterollerini kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca E, B1, B2, B3 vitaminleriyle fosfor, potasyum, magnezyum, kalsiyum, çinko ve manganez gibi mineralleri de bulunmaktadır. Yüksek besin içeriği nedeniyle, tahıl filizleri zenginleştirilmiş gıdalarda fonksiyonel ürünler üretmek için önemli bir role sahiptir. Unlu mamuller üretmek için mevcut tahıllar çavdar, mısır, yulaf ve pirinçtir. Ayrıca karabuğday ve kinoa gibi tahıl benzeri tohumlar da kullanılabilir. Bu ürünlerin fonksiyonel ve besin değerleri, alternatif diyet lifleri, tahıllar, yumrular, mısır gluteni, mısır tohumu ve pirinç kepeği protein kaynaklarıyla geliştirilebilmektedir. Ayrıca deniz ürünleri, doğal antioksidanlar, yeşil çay gibi bitki özleri, üzüm ilavesi, tohum özleri ve prebiyotikler birçok potansiyel nutrasötik varlığı nedeniyle unlu mamullere, özellikle ekmek olmak üzere bu ürünlerin işlevselliğini arttırmak için kullanılmaktadır. Ek olarak unlu mamullerin gluten içeriği değiştirilerek ya da içerisine bir dizi fonksiyonel bileşen eklenerek yeniden formüle edilmesiyle bu ürünlere fonksiyonel özellik kazandırmak da mümkündür (Rahaie vd., 2014).

Fonksiyonel dondurma: Dondurma, süt, tatlandırıcılar, dengeleyiciler, emülgatörler ve aroma maddeleri gibi bileşenlerin bir kombinasyonunun donmuş bir karışımıdır. Bu kategori, diğer dondurulmuş ürünlerin yanı sıra sade dondurma, yağı azaltılmış, az yağlı, yağsız, meyve ve fındıklı dondurmalar, pudingler, şerbet, dondurulmuş yoğurt gibi birkaç ilgili ürünü içermektedir (Cruz vd., 2009). Dondurmaya fonksiyonellik özelliği kazandırmak için bazı farklı teknikler kullanılmaktadır. Bu teknikler (Türkmen ve Gürsoy, 2017):

- ✓ Prebiyotik, probiyotik ve sinbiyotik dondurma,
- ✓ Peyniraltı suyuyla zenginleştirilmiş dondurma,
- ✓ Şeker ve yağ içeriği azaltılmış dondurma,
- ✓ Antioksidan kapasitesi artırılmış dondurma,
- ✓ Diyet lifleriyle zenginleştirilmiş dondurma,
- ✓ Omega-3 yağ asitleriyle zenginleştirilmiş dondurma,

- ✓ Mineral maddelerle zenginleştirilmiş dondurma,
- ✓ Diğer yöntemler kullanılarak fonksiyonel özellik kazandırılmış dondurmalar.

Fonksiyonel yumurta: Yumurta dengeli ve yeterli beslenme için ihtiyaç duyulan tüm esansiyel besin maddelerini içermektedir. Yumurta hayvansal ürünler arasında en iyi protein kalitesine sahiptir. A, B, D, E ve K grubu vitaminlerince, fosfor ve demir gibi mineral maddelerce zengin bir besindir. Günde iki adet yumurta tüketen birey günlük protein ihtiyacının %20'sini, enerji ihtiyacının %8'ini, kalsiyum ihtiyacının %10'unu, demir ve fosfor ihtiyacının ise %20'sini karşılayabilmektedir. Bu durumda yumurta doğal bir fonksiyonel gıda olarak kabul edilebilmektedir. Fakat yine de yumurta tüketimi istenilen düzeyde değildir. Bunun temelinde yumurtanın kan kolesterol seviyesini yükselterek koroner kalp hastalıkları ve ateroskleroza (damar sertliği) neden olduğu korkusudur. Bu sebeple, sağlıklı beslenme konusunda bilinçlenen tüketicilerin talebini karşılamak amacıyla yumurtanın besin madde kompozisyonunu değiştirmeye yönelik çalışmalar planlanmıştır. Bu amaçla, üretim dönemi boyunca tavukların beslenmesinde kullanılan yemin yapısında ya da besin madde bileşiminde çeşitli düzenlemeler yapılmakta ve bu şekilde istenilen besin maddeleriyle zenginleştirilmiş yumurtalar üretilmektedir. Yumurtanın besin madde kompozisyonu değiştirilmesine yönelik uygulamalar; düşük düzeyde kolesterol ve doymuş yağ asidi ya da yüksek düzeyde omega-3 yağ asidi, konjuge linoleik asit, vitamin (A, C ve E) ve mineral madde (selenyum, iyot) içeren yumurta üretimi şeklindedir (Açıkgöz ve Önenç, 2006).

Fonksiyonel et: Diğer besinlerde olduğu gibi et ve et ürünleri de uygun olmayan miktarlarda alındığında insan sağlığı bakımından olumsuz etkiler gösterebilmektedir. Bu olumsuz durumların etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla et ve et ürünlerine insan sağlığı için faydalı kabul edilen bileşenler eklenerek, zararlı kabul edilen bileşenler çıkarılarak ya da azaltılarak modifiye edilebilmektedir. Bu yolla etin temel yapısı değişmeden ete fonksiyonel özellik kazandırmak mümkündür. Fonksiyonel et üretimi çeşitli şekillerde yapılabilmektedir. Bunlar: ete bitkisel yağ ekleme, faydalı bileşenler ekleme, soya proteini ekleme, diyet lifi ekleme, doğal ekstraktlar ekleme, prebiyotik ve probiyotik ekleme, zararlı bileşenleri azaltma, enerji, tuz ve yağ değerini azaltma, etteki nitritin azaltılması şeklinde gerçekleştirilmektedir (Turhan vd., 2008).

Fonksiyonel şekerleme: Fonksiyonel şekerlemeler, “standart ürün içeriğine belirli bir fizyolojik fonksiyonu yerine getiren veya potansiyel bir sağlık yararı olan bir bileşenin eklenmesi ya da var olan herhangi bir bileşenin yerine ikamesi şeklinde üretilen şekerlemeler” olarak tanımlanmaktadır. Fonksiyonel şekerleme bileşiminde kullanılabilecek potansiyel biyoaktif bileşenler probiyotikler, prebiyotikler, bitki ekstraktları, çözünür ya da çözünmeyen besinsel lifler, mineraller, vitaminler ve diğer fitokimyasallar olarak belirtilebilir. Yapılan bazı çalışmalarda şekerleme teknolojisinde fonksiyonel şekerleme üretimi tıpkı diğer fonksiyonel besinlerde olduğu gibi ürün içeriğindeki bazı bileşenlerin çıkarılarak, miktarının azaltılarak ya da çeşitli bileşenler eklenerek de elde edildiği görülmektedir (Güneş vd., 2018, s. 986).

Fonksiyonel süt ürünleri: Süt ve süt ürünleri, binlerce yıldır insan beslenmesinin bir parçası olmuş, dünya çapında insan popülasyonlarının beslenmesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 21. yüzyılda tüketicilerin gıda konusunda bilinçlenmesiyle gıdalara yönelik tercihleri değişmiş ve bununla birlikte süt endüstrisi fonksiyonel gıda pazarında önemli bir gelişme göstermiştir. Fonksiyonel süt ürünlerinin formülasyonunda probiyotikler ve prebiyotikler önemli rol oynamaktadır (Ortiz vd., 2017). Probiyotik özelliğe sahip ürünler bağırsak sistemini düzenlemekte, bağışıklık sistemini etkilemekte ve patojen mikroorganizmalara karşı ciddi bir direnç göstermektedir (Koçak ve Taş, 2013). Fonksiyonel süt ürünleri üretiminde üç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar (Sezen ve Koçak, 2006, s. 90; Saxelin vd., 2003):

- ✓ Prebiyotik, probiyotik ve sinbiyotik içeren süt ürünleri,
- ✓ Zenginleştirilmiş süt ürünleri,
- ✓ Enerjisi azaltılmış süt ürünleri.

Fonksiyonel sebze ve meyveler: Sebze ve meyveler dengeli beslenmede insan sağlığı için önemli rol oynamaktadır. Birçok epidemiyolojik çalışma, meyve ve sebze tüketimiyle kanser, nörodejeneratif hastalıklar, obezite ve diyabet gibi çeşitli hastalıkların önlenmesi arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Ayed vd., 2020). Fitokimyasallar sebze ve meyvelerde bulunan insan metabolizmasını dejeneratif hastalıklardan koruyan ve günlük diyetle alınabilen maddeler şeklinde tanımlanmaktadır. Sebze ve meyvelerde 8000 farklı fitokimyasal olduğu bilinmektedir. Bu fitokimyasallar monoterpenler, polifenoller, organosülfür bileşikler, saponinler, lignanlar, indoller, flavonoidler, izoflavonlar, karotenoidlerdir. Bu unsurlar antihipertansif, nöroprotektif, immünomodülatör, antikarsinojenik, antiarteriyel, antifungal, antitoksik, antiviral, antibakteriyel, antiinflamatuvar, antioksidan etki göstermektedir. Flavonoidlerin osteoporoz, hipertansiyon, diyabet, kanser ve kardiyovasküler hastalıklar başta olmak üzere pek çok hastalığın tedavisinde etkili olduğu bildirilmektedir. Flavonoidler; kakao, çay, maydanoz, kereviz, siyah üzüm, ahududu, böğürtlen, domates, soğan, fitoöstrojenler; soya, soya ürünleri, kuru baklagiller, brokoli, Stilbenler; yer fıstığı, üzüm, fenolik asitler; meyve ve sebzeler, tahıllar, kahve, organosülfür bileşikler; pırasa, soğan, sarımsak, glukozinolatlar; brüksel lahanası, karnabahar ve brokolidir (Özkaya, 2021).

Bibliyometrik analiz

Bibliyometrik yöntem ilk olarak 1917 yılında Eales ve Cole tarafından yapılan çalışma ile ortaya konulmuştur. Yapılan bu çalışmada 1550-1860 yılları arasında karşılaştırmalı anatomi alanında yapılan çalışmaların istatistiksel analizi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra E. Wyndham Hulme tarafından 1923 yılında tarih alanında istatistiksel bir analiz yapılmıştır. E.M. Gross ve P.L.K. Gross tarafından 1927 yılında Journal of the American Chemical Society’de yayınlanan makalelerin kaynaklarının değerlendirildiği bir atıf analizi çalışması yapılmıştır (Polat vd., 2019).

Bibliyometri, belirli bir dönemde, belirli bir alanda bir bölgede kişiler veya kurumlar tarafından üretilmiş olan yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analiz edilmesidir (Apak vd., 2016). Bibliyometrik analiz, herhangi bir alanda yayımlanmış çalışmaların istatistiksel ve matematiksel yöntemler kullanılarak incelenmesidir. Bu analiz sayesinde araştırma yapılan alandaki anahtar kelime, konu, yazar, atıf yapılan kaynak, atıf yapılan eser vb. açılardan istatistiksel olarak bir incelenme yapılmakta ve araştırma yapılan disiplinin sosyal, entelektüel ve kavramsal yapısı ortaya konulmaktadır. Bu sebeple bibliyometrik analiz araştırmacılar tarafından sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Erkan, 2020). Bibliyometrik analiz, büyük hacimli yapılandırılmamış verileri titiz bir şekilde anlamlandırarak kümülatif bilimsel bilgiyi ve köklü alanların evrimsel nüanslarını deşifre etmek ve haritalamak için faydalı bir yöntemdir. Bu nedenle, iyi yapılmış bibliyometrik çalışmalar, bir alanı yeni ve anlamlı şekillerde iletirmek için sağlam temeller oluşturabilir (Donthu vd., 2021).

Bibliyometrik yöntem, yayın ve atıf ölçümleriyle ilgili değişkenleri analiz etmeye odaklanan nicel teknikleri uygulamaktadır. Bu yöntemde iki ana teknik kullanılmaktadır. İlki performans analizi ikincisi ise bilimsel haritalamadır. Performans analizi, bibliyometrik analizin ayırt edici özelliği olan belirli bir alanın araştırılmasına bileşenlerin katkılarını analiz etmeye odaklanmaktadır. Bu analiz, yayın ölçümleri, alıntı, yayın ve yayınlanan alıntılarının oranlarına göre yapılmaktadır. Bilimsel haritalama bir ilgi alanındaki araştırma bileşenleri arasındaki ilişkileri incelemekte, araştırma bileşenleri arasındaki entelektüel etkileşimleri ve yapısal bağlantıları vurgulamaktadır. Bilimsel haritalama, ortak yazarlık analizi, ortak kelime analizi, alıntı analizi, ortak alıntı analizi ve bibliyografik birleştirme teknikleri uygulanarak gerçekleştirilebilir (Castañeda vd., 2022).

Yöntem

Araştırma amacı

Bu çalışmanın amacı; fonksiyonel gıdaları konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizini yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda lisansüstü tezler çeşitli parametreler çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan literatür taramasında ulusal alanyazında fonksiyonel gıdaların bibliyometrik analizinin yapıldığı ve lisansüstü tezleri konu alan herhangi bir bibliyometrik çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple yapılan bu çalışmanın ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma deseni

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Subaşı ve Okumuş (2017) durum çalışmasını, sınırlı bir sistemin nasıl çalıştığı ve nasıl işlediği hakkında sistematik bir şekilde bilgi toplamak amacıyla o sistemi derinlemesine incelemeye fırsat tanıyan metodolojik bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Aytaçlı (2012) ise durum çalışmasını, tıpkı bir mimari yapıyı inşa eder gibi ayrıntılı plan yapma, bilgi toplama, toplanan bilgileri yorumlama ve bu bulgular ışığında sonuca ulaşma olarak aktarmıştır. Bu doğrultuda fonksiyonel gıdalara ilişkin mevcut durumun ne olduğunu ortaya çıkarmak ve konuya yönelik bir bakış açısı sunmak amacıyla durum çalışması deseninden faydalanılmıştır.

Evren ve örneklem

Evren, farklı unsurların bir arada bulunduğu ve oldukça geniş bir veri alanına sahip öge ve yığınlardan (olgu, olay, element, birim, sınıf, birey vb.) oluşmaktadır. Örneğin bir araştırmacı, hemşirelik mesleğinin çalışma koşullarıyla ilgili bir araştırma yapmak istediğinde, bu araştırmacının evreni tüm hemşirelerdir. Evrenin tümüne ulaşım imkânının zor olması sebebiyle araştırmacı, evreni temsil edebileceğini düşündüğü bir bölüme yönelmektedir. Araştırmacının hakkında fikir sahibi olmak istediği, ilgilendiği, incelediği ve aktif bir şekilde araştırdığı evrenden aldığı grup, örneklem olarak tanımlanmaktadır (Baltacı, 2018: 235). Bu doğrultuda araştırmacının evrenini Ulusal Tez Merkezi veri tabanındaki lisansüstü tezler oluştururken, örneklemine fonksiyonel gıdalar hakkında yazılmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır.

Veri toplama araçları

Bir bibliyometrik analizin temel bileşeni veri tabanıdır (Yurdakul ve Bozdoğan, 2022). Bu çalışmada veri toplamada Ulusal Tez Merkezi veri tabanı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Ulusal Tez Merkezi'nin arama kısmına “fonksiyonel gıda, fonksiyonel besin, fonksiyonel ürün, fonksiyonel içecek, fonksiyonel ekmek, fonksiyonel dondurma, fonksiyonel yumurta, fonksiyonel et, fonksiyonel meyve ve fonksiyonel sebze” kelimeleri Türkçe ve İngilizce yazılarak toplam 53 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. 01.04.2023-30.04.2023 tarihleri arasında yapılan taramaların sonuçları temel alınmıştır.

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırma kapsamında toplam 53 adet tez incelenmiştir. İncelenen tezlerin 50'si yüksek lisans tezi iken 3'ü doktora tezidir. Tezlerin 51'i erişime açıkken 2'si erişime kapalıdır. Bu nedenle yayın kısıtı olan tezlerin yalnızca künyelerine (özet vb.) bakılarak inceleme yapılmış ve hangi araştırma yöntemi kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde yüzde ve frekans analizi kullanılmıştır. İlgili tezlerin bibliyometrik analizinin yapılması için kullanılan parametreler ise şu şekildedir (Ayaz ve Türkmen, 2018):

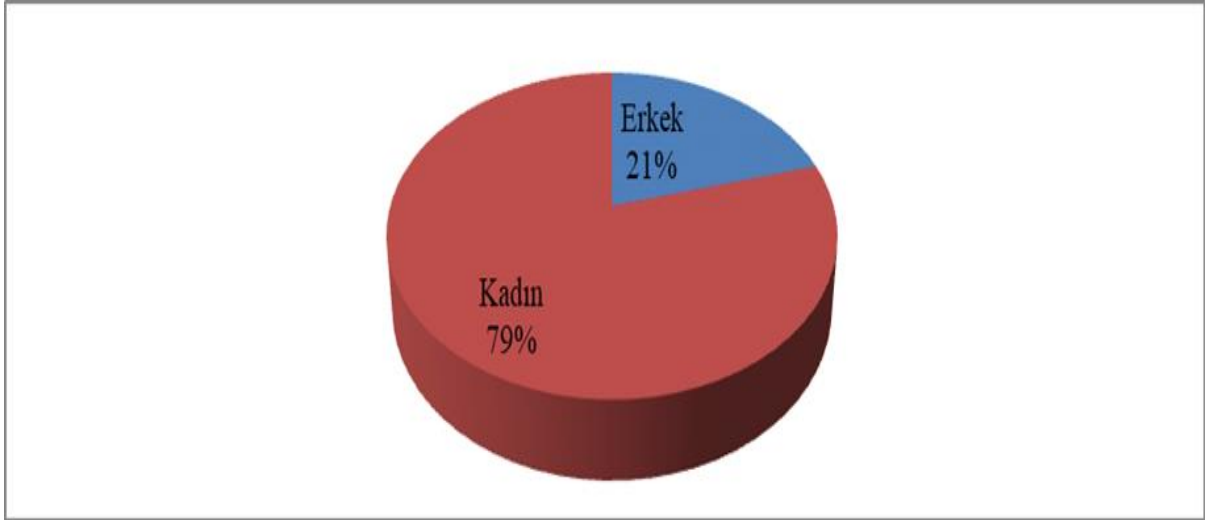
- ✓ Lisansüstü tez yazarlarının cinsiyetine göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin yayınlandığı dile göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?

- ✓ Lisansüstü tezlerin konulara göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?
- ✓ Lisansüstü tezlerin yıllara göre atıf sayıları nasıldır?

Bulgular

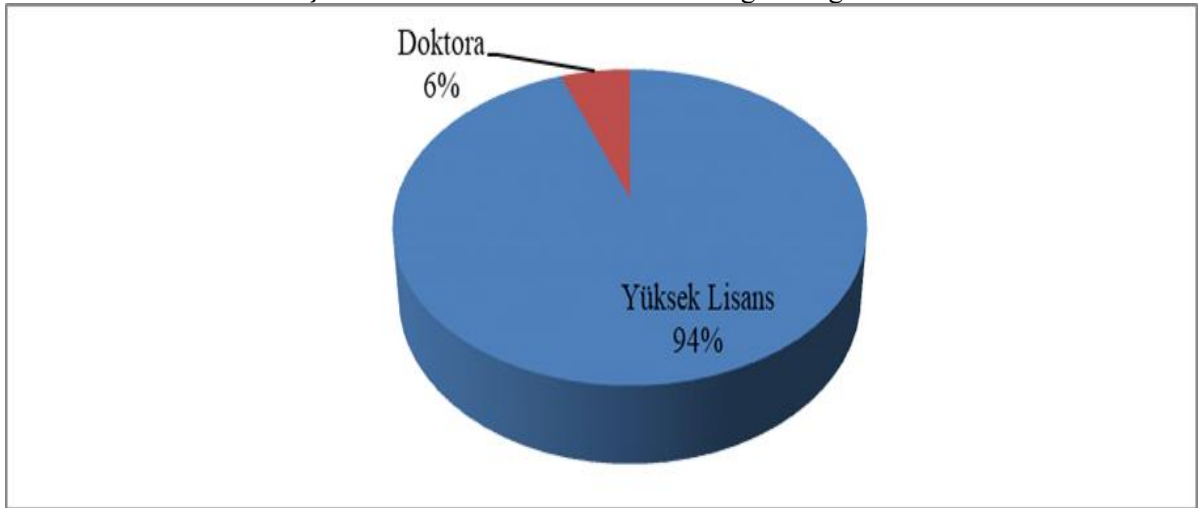
Araştırma kapsamında ilk olarak fonksiyonel gıdaları konu alan lisansüstü tez yazarlarının cinsiyet dağılımı aşağıda Şekil 1’de verilmiştir. Lisansüstü tez yazarlarının %79 oranla kadın, %21’inin ise erkek olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 1: Lisansüstü tez yazarlarının cinsiyetine göre dağılımı

Aşağıda Şekil 2’deki lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımına bakıldığında fonksiyonel gıdaları konu alan tezlerin %94 oranla (50 adet) yüksek lisans tezi olarak en fazla hazırlanan tez olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı

Tablo 2’de lisansüstü tezlerin yıllara göre kronolojik dağılımına bakıldığında fonksiyonel gıdaları konu alan tezlerin en fazla 2019 yılında (8 adet) yazıldığı tespit edilmiştir. Bu yılda yazılan tezlerinin tümünün yüksek lisans tezi olduğu, konuyla ilgili yazılan ilk tezin 2005 yılında yüksek lisans tezi olarak yazıldığı ve ilk doktora tezinin ise 2021 yılında yazıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 2: Lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı

Yayın Yılı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
2005	1	1,89	-	-	1	1,89
2007	1	1,89	-	-	1	1,89
2008	2	3,77	-	-	2	3,77
2009	1	1,89	-	-	1	1,89
2010	1	1,89	-	-	1	1,89
2012	1	1,89	-	-	1	1,89
2013	2	3,77	-	-	2	3,77
2014	1	1,89	-	-	1	1,89
2015	3	5,66	-	-	3	5,66
2016	1	1,89	-	-	1	1,89
2017	3	5,66	-	-	3	5,66
2018	6	11,32	-	-	6	11,32
2019	8	15,09	-	-	8	15,09
2020	3	5,66	-	-	3	5,66
2021	7	13,21	1	1,89	8	15,09
2022	5	9,43	2	3,77	7	13,21
2023	4	7,55	-	-	4	7,55
Toplam	50	94,34	3	5,66	53	100

Fonksiyonel gıdaları konu alan lisansüstü tezler dil parametresi çerçevesinde incelendiğinde %90,57 oranla (48 adet) en çok Türkçe olarak hazırlandığı görülmektedir. İngilizce olarak hazırlanan tezlerin ise tümünün yüksek lisans tezi olarak yazıldığı, doktora düzeyindeki tüm tezlerin Türkçe olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Tablo 3'te lisansüstü tezlerin yazıldığı dile göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 3: Lisansüstü tezlerin yayınlandığı dile göre dağılımı

Tez Türü	Türkçe		İngilizce		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Yüksek Lisans	45	84,91	5	9,43	50	94,34
Doktora	3	5,66	-	-	3	5,66
Toplam	48	90,57	3	9,43	53	100

Lisansüstü tezler araştırma yöntemlerine göre değerlendirildiğinde hazırlanan tezlerin %52,83 oranla (28 adet) nicel olarak hazırlandığı ortaya çıkarılmıştır. Nicel yöntemi %39,62 ile deneysel yöntem, %1,89 oranla nitel yöntem takip etmektedir. Erişim kısıtı olan 2 tezin künyelerinden özetlerine bakılarak kullanılan araştırma yöntemi tespit edilmiştir.

Tablo 4: Lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımı

Araştırma Yöntemi	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Nitel	1	1,89	-	-	1	1,89
Nicel	28	52,83	2	3,77	30	56,60
Deneysel	21	39,62	1	1,89	22	41,51
Toplam	50	94,34	3	5,66	53	100

Tablo 5'te lisansüstü tezler konularına göre sınıflandırılmıştır. Tezlerin en çok %37,74 oranla beslenme ve diyetetik konusunda yazıldığı görülmektedir. Beslenme ve Diyetetik konusunu %28,30 oranla gıda mühendisliği %7,55 ile gastronomi konuları takip etmektedir. Doktora tezlerinin ise %3,77 oranla ziraat, %1,89 oranla biyokimya konulu olduğu ortaya çıkarılmıştır. Ziraat ve biyokimya dışındaki tüm konuların yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı

Konu	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Eğitim ve Öğretim	1	1,89	-	-	1	1,89
Gıda Mühendisliği	15	28,30	-	-	15	28,30
Beslenme ve Diyetetik	20	37,74	-	-	20	37,74
Ziraat	3	5,66	2	3,77	5	9,43
Ekonomi	1	1,89	-	-	1	1,89
Halk Sağlığı	2	3,77	-	-	2	3,77
Biyoloji	1	1,89	-	-	1	1,89
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	4	7,55	-	-	4	7,55
İşletme	1	1,89	-	-	1	1,89
Biyoteknoloji	1	1,89	-	-	1	1,89
Biyokimya	-	-	1	1,89	1	1,89
Fizikokimya	1	1,89	-	-	1	1,89
Toplam	50	94,34	3	5,66	53	100

Fonksiyonel gıda konulu lisansüstü tezler anabilim dalı parametresine göre incelendiğinde toplamda 14 farklı anabilim dalında çalışıldığı görülmektedir. Lisansüstü tezler %33,96 oranla en fazla beslenme ve diyetetik anabilim dalında çalışılmıştır. Sırasıyla %28,30 ile gıda mühendisliği, %7,55 gastronomi, %3,77 oranla zootekni ve halk sağlığı anabilim dalları beslenme ve diyetetik anabilim dalını takip etmektedir. Doktora tezleri ise %3,77 oranla en çok tarım ekonomisi anabilim dalında çalışılmıştır.

Tablo 6: Lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı

Anabilim Dalı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Aile Ekonomisi ve Beslenme	1	1,89	-	-	1	1,89
Gıda Mühendisliği	15	28,30	-	-	15	28,30
Beslenme Eğitimi	1	1,89	-	-	1	1,89
Beslenme ve Diyetetik	18	33,96	-	-	18	33,96
Tarım Ekonomisi	1	1,89	2	3,77	3	5,66
Zootekni	2	3,77	-	-	2	3,77
Sosyal Bilgiler	1	1,89	-	-	1	1,89
Halk Sağlığı	2	3,77	-	-	2	3,77
Biyoloji	1	1,89	-	-	1	1,89
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	4	7,55	-	-	4	7,55
İşletme	1	1,89	-	-	1	1,89
Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Eğitimi	1	1,89	-	-	1	1,89
Biyoteknoloji	1	1,89	-	-	1	1,89
Kimya	1	1,89	1	1,89	2	3,77
Toplam	50	94,34	3	5,66	53	100

Ulusal Tez Merkezi'nden fonksiyonel gıdaları konu alan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde toplam 31 üniversite olduğu bu üniversitelerin 6'sının (%19) vakıf, 25'inin (%81) ise devlet üniversitesi olduğu tespit edilmiştir. Lisansüstü tezler, %11,32 oranla en çok Okan Üniversitesi'nde hazırlanmıştır. Sırasıyla %7,55 oranla Haliç Üniversitesi ve Adnan Menderes Üniversitesi, %5,66 ile Sebahattin Zaim Üniversitesi takip etmektedir. Aşağıda Tablo 7'de lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı yer almaktadır.

Tablo 7: Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Gazi Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
Ankara Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
Selçuk Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
Ege Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
Çukurova Üniversitesi	1	1,89	1	1,89	2	3,77
İstanbul Teknik Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Haliç Üniversitesi	4	7,55	-	-	4	7,55
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
İzmir Teknoloji Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Okan Üniversitesi	6	11,32	-	-	6	11,32
Akdeniz Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Adnan Menderes Üniversitesi	4	7,55	-	-	4	7,55
Sebahattin Zaim Üniversitesi	3	5,66	-	-	3	5,66
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Yeditepe Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Boğaziçi Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Harran Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
Mersin Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Başkent Üniversitesi	2	3,77	-	-	2	3,77
Gebze Teknik Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Ayvansaray Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Namık Kemal Üniversitesi	-	-	1	1,89	1	1,89
Trakya Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	1,89	1	1,89	2	3,77
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Onsekiz Mart Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Sakarya Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Uludağ Üniversitesi	1	1,89	-	-	1	1,89
Toplam	50	94,34	3	5,66	53	100

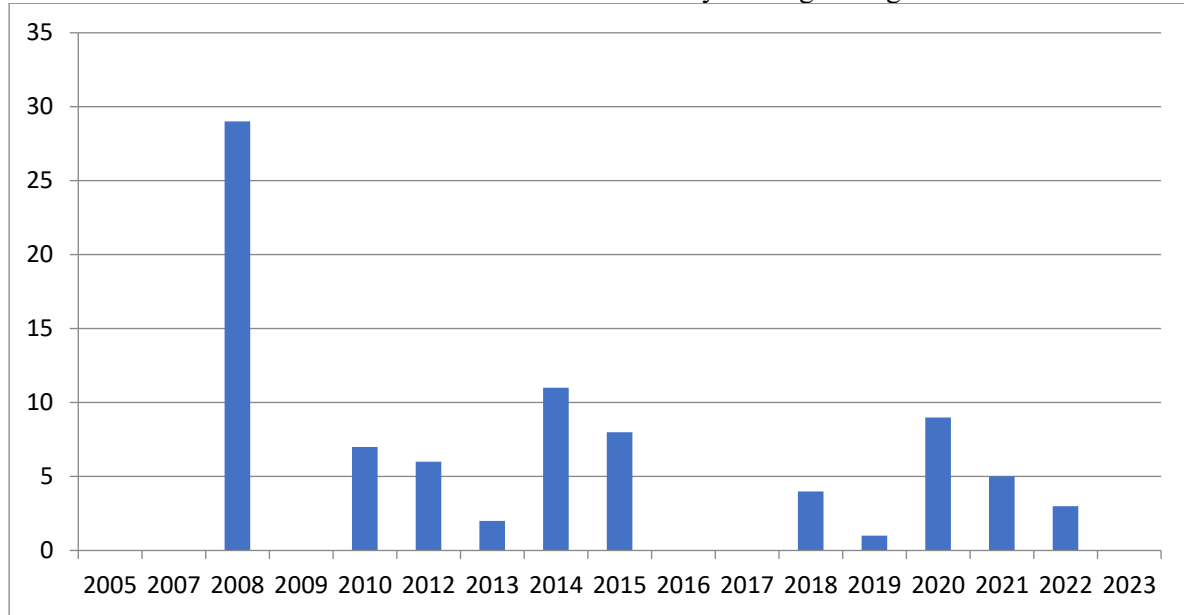
Lisansüstü tezler hazırladıkları enstitülere göre incelenmiştir. Aşağıda Tablo 8 incelendiğinde lisansüstü tezlerin %35,85 ile en çok fen bilimleri enstitüsünde hazırlandığı görülmektedir. Doktora tezlerinin tümü fen bilimleri enstitüsünde hazırlanmıştır. %30,19 ile sağlık bilimleri enstitüsü ikinci sırada, %15,09 oranla sosyal bilimler enstitüsü üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 8: Lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımı

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Eğitim Bilimleri	2	3,77	-	-	2	3,77
Fen Bilimleri	16	30,19	3	5,66	19	35,85
Sosyal Bilimler	8	15,09	-	-	8	15,09
Sağlık Bilimleri	16	30,19	-	-	16	30,19
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	6	11,32	-	-	6	11,32
Mühendislik Enstitüsü	1	1,89	-	-	1	1,89
Biyoteknoloji Enstitüsü	1	1,89	-	-	1	1,89
Toplam	50	94,34	3	5,66	53	100

Araştırmanın bulgular kısmında son olarak lisansüstü tezlerin yıllara göre atıf sayıları incelenmiştir. Yapılan inceleme doğrultusunda toplam 53 tez arasında yalnızca 16 yüksek lisans tezinin atıf aldığı görülmüştür. 2008 yılı toplam 29 atıf sayısı ile ilk sırada yer almaktadır. 2014 yılı 11 atıf sayısı ile ikinci, 2020 yılı ise 9 atıf sayısı ile üçüncü sırada yer almaktadır. Aşağıda Grafik 1’de lisansüstü tezlerin yıllara göre atıf sayılarına yer verilmiştir.

Grafik 1: Lisansüstü tezlerin atıf sayılarına göre dağılımı

Sonuç ve öneriler

Gıdaların tıbbi gücüne olan inanç yakın zamanda ortaya çıkan bir olay değil, nesiller boyu yaygın olarak kabul edilen bir felsefe olmuştur. İnsan sağlığı ve beslenme ilişkisi, neredeyse 2500 sene önce, ilk kez Hipokrat’ın “ilacınız, gıdanız, gıdanız ilacınız olsun” sözü ile ifade edilmiştir (Milner, 1999). Fonksiyonel gıdalar, geleneksel gıdalara benzeyen ancak kanıtlanmış fizyolojik faydalara sahip ürünlerdir. Birçok geleneksel fonksiyonel gıda, gıda ile bitkisel ilaçların birleştirilmesiyle geliştirilmiştir. Bazı ülkelerde geleneksel ürünler, yenileme, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi amacıyla diyet takviyeleri, günlük gıdalar ve fonksiyonel gıdalarda ilaç olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Konsept, bağışıklık güçlendirme, sistem dolaşımının iyileştirilmesi, hastalıkların önlenmesi ve yaşlanmanın kontrolü ile bağlantılıdır (Al-Sheraji vd., 2013).

Bu çalışmada Ulusal Tez Merkezi veri tabanından faydalanılarak fonksiyonel gıdaları konu olan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Çalışma kapsamında toplam 53 teze ulaşılmıştır. Tezlerin 51’i erişime açık iken 2’sinin erişime kapalı olduğu görülmüştür. Fakat erişime kapalı tezlerin künyelerinden faydalanılarak belirlenen parametreler çerçevesinde incelenmesi sağlanmıştır. Öncelikle araştırma kapsamında tez yazarları cinsiyet parametresine göre değerlendirildiğinde %79 oranla kadın yazarların sayısının daha fazla olduğu görülmüştür. Toplam 53 tezin, 50 adedinin yüksek lisans tezi

3'ünün ise doktora tezi olduğu tespit edilmiştir. Fonksiyonel gıdaları konu alan ilk tezin 2005 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı, doktora düzeyindeki ilk tezin ise 2021 yılında hazırlandığı görülmüştür. 2019 yılının en çok tez hazırlanan yıl olduğu ortaya çıkarılmıştır. Hazırlanan tezler dil parametresi çerçevesinde incelendiğinde doktora düzeyindeki tüm tezlerin Türkçe olarak, yüksek lisans düzeyindeki 5 tezin yalnızca İngilizce olarak hazırlandığı ortaya çıkarılmıştır. Yazılan tezler araştırma yöntemine göre değerlendirildiğinde nicel yöntemin %39,62 oranla en çok kullanılan yöntem olduğu görülmüştür. Tezlerin %37,74 oranla en fazla beslenme ve diyetetik konulu ve %33,96 oranla yine beslenme ve diyetetik anabilim dalında çalışıldığı tespit edilmiştir. Üniversite parametresi göz önünde bulundurulduğunda tezlerin toplam 31 üniversite hazırlandığı, bu üniversitelerin %81'inin devlet üniversitesi olduğu ve %11,32 oranla Okan üniversitesinin fonksiyonel gıda konusunda en fazla tez yayınlayan ülke olduğu ortaya çıkarılmıştır. Son olarak yazılan tezlerin %35,85 ile en çok fen bilimleri enstitüsünde hazırlandığı ve doktora düzeyindeki tüm tezlerin yine fen bilimleri enstitüsünde yazıldığı görülmüştür. Ayrıca lisansüstü tezler son olarak yıllara göre atıf sayısına göre değerlendirilmiştir. Atıf alan tezlerin tümünün yüksek lisans tezi olduğu ve en çok atıf alan yılın 2008 yılı olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında fonksiyonel gıdaları konu alan doktora düzeyindeki tezlerin sınırlı kaldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın alanda nispeten yeni bir konu olan ve insan yaşamında önemli bir yer tutan fonksiyonel gıdalara ilişkin gerçekleştirilecek çalışmalar için araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmektedir. Fonksiyonel gıda konusu ilk başta her ne kadar gastronomi ve tıp alanlarına hitap ediyor gibi görünse de pek çok farklı disiplinde ele alındığı görülmektedir. Çalışmadan yola çıkarak fonksiyonel gıdaların gerek fen ve sosyal bilimler gerekse eğitim ve sağlık bilimleri gibi birçok alanda çalışılmış olması kayda değer bir bulgudur. Bu sebeple gerçekleştirilen bu çalışma, farklı disiplinlerde hazırlanmış tez veya bilimsel çalışmaların başka bir disiplin içerisinde değerlendirilebileceğini göstermek bakımından önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Çalışmada ele alınan tezlerin “fonksiyonel gıda, fonksiyonel besin, fonksiyonel ürün, fonksiyonel içecek, fonksiyonel ekmek, fonksiyonel dondurma, fonksiyonel yumurta, fonksiyonel et, fonksiyonel meyve ve fonksiyonel sebze” başlıklarıyla sınırlı tutulması bu çalışmanın önemli bir sınırlılığıdır. Fonksiyonel gıda kapsamında ele alınabilecek fitosterol, probiyotik, prebiyotik, diyet lifleri, flavonoid, fitokimyasal vb. gibi diğer başlıkların yapılacak araştırmaların kapsamına dâhil edilmesi daha derinlemesine bulgular sunabilir. Gelecekteki çalışmalarda fonksiyonel gıdalar konusunda yayımlanan makalelerdeki ortalama atıf sayısının yıllara göre dağılımı, makalelerdeki atıf sayılarıyla literatürün yaşlanma hızı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, yıllara göre ampirik veya kavramsal çalışmaların sayısının anlamlı bir değişiklik gösterip göstermediği gibi araştırma sorularına yanıt aranabilir. Öte yandan benzer bir çalışmanın ilerleyen dönemlerde gerçekleştirilmesi, elde edilen bulguların bu çalışmadan elde edilen bulgularla dönemler itibarıyla karşılaştırılmasına fırsat tanıyabilir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Z. ve Öneç, S. S. (2006). Fonksiyonel yumurta üretimi. *Hayvansal Üretim*, 47(1), 36-46.
- Al-Sheraji, S. H., Ismail, A., Manap, M. Y., Mustafa, S., Yusof, R. M. ve Hassan, F. A. (2013). Prebiotics as functional foods: A review. *Journal of Functional Foods*, 5(4), 1542-1553.
- Annunziata, A. ve Vecchio, R. (2011). Functional foods development in the european market: A consumer perspective. *Journal of Functional Foods*, 3(3), 223-228.
- Apak, S., Erol, M. ve Öztürk, S. (2016). Muhasebe ve finans tarihi araştırmaları dergisinde yayınlanan makalelerin bibliyometrik analizi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (11), 111-124.
- Arai, S., Morinaga, Y., Yoshikawa, T., Ichiishi, E., Kiso, Y., Yamazaki, M. ve Kaminogawa, S. (2002). Recent trends in functional food science and the industry in Japan. *Bioscience, Biotechnology, and Biochemistry*, 66(10), 2017-2029.
- Arslan, Y. (2020). Fonksiyonel gıdalara yönelik güvenin satın alma isteği üzerindeki etkisi: Genel sağlık ilgileniminin düzenleyici rolü. *Business and Economics Research Journal*, 11(1), 279-291.
- Atıncı, M. ve Kalkan, İ. (2018). Flavonoidler ve sağlık üzerine etkileri. *Aydın Gastronomy*, 2(1), 31-38.
- Ayaz, N. ve Türkmen, B. M. (2018). Yöresel yiyecekleri konu alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 2(1), 22-38.

- Ayed, L., M'hir, S. ve Hamdi, M. (2020). Microbiological, biochemical, and functional aspects of fermented vegetable and fruit beverages. *Journal of Chemistry*, 1-12.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Bakshi, A., Chhabra, S. ve Kaur, R. (2020). Consumers' attitudes toward functional foods: A review. *Current Topics in Nutraceutical Research*, 18(4), 343-348.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Balthazar, C. F., Pimentel, T. C., Ferrão, L. L., Almada, C. N., Santillo, A., Albenzio, M. ve Cruz, A. G. (2017). Sheep milk: Physicochemical characteristics and relevance for functional food development. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 16(2), 247-262.
- Barrios, E. X., Bayarri, S., Carbonell, I., Izquierdo, L. ve Costell, E. (2008). Consumer attitudes and opinions toward functional foods: A focus group study. *Journal of Sensory Studies*, 23(4), 514-525.
- Batu, A. (2012). Alıç meyvesinin fonksiyonel gıda olarak değerlendirilmesi ve insan sağlığı bakımından önemi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (2), 1-5.
- Bech-Larsen, T. ve Scholderer, J. (2007). Functional foods in europe: Consumer research, market experiences and regulatory aspects. *Trends in Food Science & Technology*, 18(4), 231-234.
- Berner, L. A. ve O'Donnell, J. A. (1998). Functional foods and health claims legislation: Applications to dairy foods. *International Dairy Journal*, 8(5-6), 355-362.
- Betoret, E., Betoret, N., Vidal, D. ve Fito, P. (2011). Functional foods development: Trends and technologies. *Trends in Food Science & Technology*, 22(9), 498-508.
- Bigliardi, B. ve Galati, F. (2013). Innovation trends in the food industry: The case of functional foods. *Trends in Food Science & Technology*, 31(2), 118-129.
- Bilek, S. E. ve Bayram, S. K. (2015). Kolajen hidrolizatının fonksiyonel bir bileşen olarak gıda endüstrisinde kullanılması. *Akademik Gıda*, 13(4), 327-334.
- Bragazzi, N. L., Martini, M., Saporita, T. C., Nucci, D., Gianfredi, V., Maddalo, F. ve Marensi, L. (2017). Nutraceutical and functional food regulations in the European Union. *In Developing New Functional Food and Nutraceutical Products* (pp. 309-322). Academic Press.
- Castañeda, K., Sánchez, O., Herrera, R. F. ve Mejía, G. (2022). Highway Planning Trends: A Bibliometric Analysis. *Sustainability*, 14(9), 5544.
- Cebeci, B. K. ve Mankan, E. (2022). COVID-19 pandemi sürecinde tüketicilerin fonksiyonel gıdalara yönelik tutumları. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12(2), 405-416.
- Coppens, P., Da Silva, M. F. ve Pettman, S. (2006). European regulations on nutraceuticals, dietary supplements and functional foods: A framework based on safety. *Toxicology*, 221(1), 59-74.
- Çam, M., İçyer, N. C. ve Erdoğan, F. (2014). Pomegranate peel phenolics: Microencapsulation, storage stability and potential ingredient for functional food development. *LWT-Food Science and Technology*, 55(1), 117-123.
- Dalle Zotte, A. ve Szendrő, Z. (2011). The role of rabbit meat as functional food. *Meat Science*, 88(3), 319-331.
- Dayısoylu, K. S. (2008). Fonksiyonel gıda güvenliği. Türkiye 10. Gıda Kongresi, 21-23 Mayıs, Erzurum.
- Demirci Orel, F., Bozdemir, M. ve Demirkılıç, N. (2017). Tüketim değerleri, satın alma niyeti ve satın alma davranışı arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Fonksiyonel gıdalar üzerine bir çalışma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(3), 241-256.
- Di Pasquale, J., Adinolfi, F. ve Capitanio, F. (2011). Analysis of consumer attitudes and consumers' willingness to pay for functional foods. *International Journal on Food System Dynamics*, 2(2), 181-193.
- Dini, I. (2019). An overview of functional beverages. *Functional and Medicinal Beverages*, 1-40.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N. ve Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Dölekoğlu, C. Ö., Şahin, A. ve Giray, F. (2015). Kadınlarda fonksiyonel gıda tüketimini etkileyen faktörler: Akdeniz illeri örneği. *Journal of Agricultural Sciences*, 21(4), 572-584.
- Ergin, F., Göçer, E. M. Ç., Arslan, A. A. ve Küçükçetin, A. (2015). Probiyotikler ile ilgili yasal düzenlemeler. *Academic Food Journal/Akademik Gıda*, 13(3), 229-236.

- Erkan, İ. (2020). Dijital pazarlamanın dünü, bugünü, geleceği: Bibliyometrik bir analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 149-168.
- Farid, M., Kodama, K., Arato, T., Okazaki, T., Oda, T., Ikeda, H. ve Sengoku, S. (2019). Comparative study of functional food regulations in Japan and globally. *Glob. J. Health Sci*, 11, 132.
- Gezginç, Y. ve Gök, S. (2016). Adana ili örneği ile tüketicilerin fonksiyonel gıdalara yönelik farkındalığı. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 101-106.
- Gilbert, L. (1998). The consumer market for functional foods. *Journal of Nutraceuticals, Functional & Medical Foods*, 1(3), 5-21.
- Gilbert, L. C. (2000). The functional food trend: What's next and what americans think about eggs. *Journal of the American College of Nutrition*, 19(5), 507-512.
- Goetzke, B., Nitzko, S. ve Spiller, A. (2014). Consumption of organic and functional food. a matter of well-being and health?. *Appetite*, 77, 96-105.
- Granato, D., Barba, F. J., Bursac Kovačević, D., Lorenzo, J. M., Cruz, A. G. ve Putnik, P. (2020). Functional foods: Product development, technological trends, efficacy testing, and safety. *Annual Review of Food Science and Technology*, 11, 93-118.
- Granato, D., Branco, G. F., Cruz, A. G., Faria, J. D. A. F. ve Shah, N. P. (2010). Probiotic dairy products as functional foods. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 9(5), 455-470.
- Granato, D., Branco, G. F., Nazzaro, F., Cruz, A. G. ve Faria, J. A. (2010). Functional foods and nondairy probiotic food development: Trends, concepts, and products. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 9(3), 292-302.
- Gray, J., Armstrong, G. ve Farley, H. (2003). Opportunities and constraints in the functional food market. *nutrition & Food Science*, 33(5), 213-218.
- Güneş, R., Palabıyık, İ. ve Kurultay, Ş. (2018). Şekerleme teknolojisinde fonksiyonel ürün üretimi. *Gıda*, 43(6), 984-1001.
- Gürsoy, O. ve Kınık, Ö. (2006). Türkiye'de fonksiyonel süt ürünleri pazarı: Gerçekler, beklentiler, öneriler. Türkiye 9. Gıda Kongresi, 24-26 Mayıs, Bolu.
- Güven, A. ve Gülmez, M. (2006). Fonksiyonel gıdalar ve sağlıkla ilişkisi. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 12(1), 91-96.
- Hacıoğlu, G. ve Kurt, G. (2012). Tüketicilerin fonksiyonel gıdalara yönelik farkındalığı, kabulü ve tutumları: İzmir ili örneği. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 161-171.
- Hasler, C. M. (2002). Functional Foods: Benefits, Concerns and Challenges-A Position Paper From the American Council on Science and Health. *The Journal of Nutrition*, 132(12), 3772-3781.
- Henry, C. J. (2010). Functional foods. *European Journal of Clinical Nutrition*, 64(7), 657-659.
- Hilliam, M. (1998). The market for functional foods. *International Dairy Journal*, 8(5-6), 349-353.
- Hilliam, M. (2003). Future for dairy products and ingredients in the functional foods market. *Australian Journal of Dairy Technology*, 58(2), 98.
- Jones, P. J. ve Jew, S. (2007). Functional Food Development: Concept to Reality. *Trends in Food Science & Technology*, 18(7), 387-390.
- Karagözlü, C. ve Bayarar, M. (2004). Peyniraltı suyu proteinlerinin fonksiyonel özellikleri ve sağlık üzerine etkileri. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(2), 197-207.
- Karakaya, B. (2019). *Comparison of functional food knowledge - awareness levels and consumption frequencies of students in a private university*. [Master thesis], Yeditepe University Institute of Health Sciences.
- Kaur, S. ve Das, M. (2011). Functional foods: An overview. *Food Science and Biotechnology*, 20, 861-875.
- Keservani, R. K., Kesharwani, R. K., Vyas, N., Jain, S., Raghuvanshi, R. ve Sharma, A. K. (2010). Nutraceutical and functional food as future food: A review. *Der Pharmacia Lettre*, 2(1), 106-116.
- Keservani, R. K., Sharma, A. K., Ahmad, F. ve Baig, M. E. (2014). *Nutraceutical and functional food regulations in India*. In *Nutraceutical and Functional Food Regulations in the United States and Around the World* (pp. 327-342). Academic Press.
- Khan, R. S., Grigor, J., Winger, R. ve Win, A. (2013). Functional food product development—opportunities and challenges for food manufacturers. *Trends in Food Science & Technology*, 30(1), 27-37.
- Koçak, Ç. ve Taş, T. K. (2013). Fonksiyonel süt ürünlerinin bağışıklık sistemi üzerine etkisi ve yakult örneği. *Akademik Gıda*, 11(3-4), 114-118.

- Köroğlu, Ö., Bakır, E., Uludağ, G., Köroğlu, S. ve Dayısoylu, K. (2015). Kefir ve sağlık. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi*, 18(1), 26-30.
- Küster-Boluda, I. ve Vidal-Capilla, I. (2017). Consumer attitudes in the election of functional foods. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 21, 65-79.
- Lähteenmäki, L., Lyly, M. ve Urala, N. (2007). Consumer attitudes towards functional foods. *Understanding Consumers of Food Products*, 412, 427.
- Lavecchia, T., Tibuzzi, A. ve Giardi, M. T. (2010). Biosensors for functional food safety and analysis. *Bio-Farms for Nutraceuticals: Functional Food and Safety Control by Biosensors*, 267-281.
- López-Varela, S., Gonzalez-Gross, M. ve Marcos, A. (2002). Functional foods and the immune system: A review. *European Journal of Clinical Nutrition*, 56(3), 29-33.
- McCarthy, A. L., O'Callaghan, Y. C. ve O'Brien, N. M. (2013). Protein hydrolysates from agricultural crops—bioactivity and potential for functional food development. *Agriculture*, 3(1), 112-130.
- Menrad, K. (2003). Market and marketing of functional food in Europe. *Journal of Food Engineering*, 56(2-3), 181-188.
- Meral, R. ve Doğan, İ. S. (2009). Fonksiyonel öneme sahip doğal bileşenlerin unlu mamullerin üretiminde kullanımı. *Gıda*, 34(3), 193-198.
- Milner, J. A. (1999). Functional foods and health promotion. *The Journal of Nutrition*, 129(7), 1395-1397.
- Milner, J. A. (2000). Functional foods: the US perspective. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 71(6), 1654-1659.
- Milner, J. A. (2002). Functional foods and health: a US perspective. *British Journal of Nutrition*, 88(2), 152-158.
- Monteiro, S. S., de Oliveira, V. M. ve Pasquali, M. A. D. B. (2022). Probiotics in citrus fruits products: Health benefits and future trends for the production of functional foods—a bibliometric review. *Foods*, 11(9), 1299.
- Niva, M. (2007). 'All foods affect health': understandings of functional foods and healthy eating among health-oriented finns. *Appetite*, 48(3), 384-393.
- Ortiz, Y., García-Amézquita, E., Acosta, C. H. ve Sepúlveda, D. R. (2017). Functional dairy products. *Global Food Security and Wellness*, 67-103.
- Öncebe, S. ve Demircan, V. (2019). Tüketicilerin fonksiyonel gıda tüketimini etkileyen faktörler. *Akademik Gıda*, 17(4), 497-507.
- Özkaya, Ş. Ö. (2021). Yaşam kalitesi ve fonksiyonel besinler. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 62-68.
- Polat, Z. A., Saraçoğlu, A. ve Duman, H. (2019). Harita Dergisi'nin bibliyometrik analizi. *Harita Dergisi*, 161, 46-56.
- Rahaie, S., Gharibzahedi, S. M. T., Razavi, S. H. ve Jafari, S. M. (2014). Recent developments on new formulations based on nutrient-dense ingredients for the production of healthy-functional bread: A review. *Journal of Food Science and Technology*, 51, 2896-2906.
- Roberfroid, M. B. (1999). What is beneficial for health? The concept of functional food. *Food and Chemical Toxicology*, 37(9-10), 1039-1041.
- Roberfroid, M. B. (2002). Global view on functional foods: european perspectives. *British Journal of Nutrition*, 88(2), 133-138.
- Saxelin, M., Korpela, R. ve Mäyrä-Mäkinen, A. (2003). Functional dairy products. *Dairy processing: improving quality*, 229-245.
- Serafini, M., Stanzione, A. ve Foddai, S. (2012). Functional foods: Traditional use and European legislation. *International Journal of Food Sciences and Nutrition*, 63(1), 7-9.
- Sevilmiş, G., Olgun, A. ve Artukoğlu, M. (2017). Fonksiyonel gıdalarda tüketici kararlarını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma: İzmir ili örneği. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 54(3), 351-360.
- Sezen, A. ve Koçak, C. (2006). fonksiyonel süt ürünleri teknolojisindeki gelişmeler. Türkiye 9. Gıda Kongresi; 24-26 Mayıs, Bolu.
- Siro, I., Kápolna, E., Kápolna, B. ve Lugasi, A. (2008). Functional food. Product development, marketing and consumer acceptance: A review. *Appetite*, 51(3), 456-467.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.

- Topolska, K., Florkiewicz, A. ve Filipiak-Florkiewicz, A. (2021). Functional food—consumer motivations and expectations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(10), 5327.
- Tunçtürk, R. (2013). Fonksiyonel gıda olarak tüketilen semizotunun (*Portuleca oleracea* L.) tıbbi bitki olarak değerlendirilmesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (1), 101-103.
- Turhan, S., Sağır, İ. ve Bilek, A. E. (2008). Et ve ürünlerinde fonksiyonel modifikasyonlar. Türkiye 10. Gıda Kongresi, 21-23 Mayıs, Erzurum.
- Türkmen, N. ve Gürsoy, A. (2017). Fonksiyonel dondurma. *Akademik Gıda*, 15(4), 386-395.
- Urala, N. ve Lähteenmäki, L. (2007). Consumers' changing attitudes towards functional foods. *Food Quality and Preference*, 1-12.
- Uzuner, S. ve Haznedar, A. (2020). Fonksiyonel gıda için sağlıklı takviye: Mikroalgler. *Sinop Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 5(2), 212-226.
- Vicentini, A., Liberatore, L. ve Mastrocola, D. (2016). Functional foods: Trends and development of the global market. *Italian Journal of Food Science*, 28(2), 338.
- Vural, A. (2004). Fonksiyonel gıdalar ve sağlık üzerine etkileri. *Gıda ve Yem Bilimi Teknolojisi Dergisi*, (6), 51-58.
- Weststrate, J. A., Van Poppel, G., ve Verschuren, P. M. (2002). Functional foods, trends and future. *British Journal of Nutrition*, 88(2), 233-235.
- Williams, P., Ridges, L., Batterham, M., Ripper, B. ve Hung, M. C. (2008). Australian consumer attitudes to health claim—food product compatibility for functional foods. *Food Policy*, 33(6), 640-643.
- Yeung, A. W. K., Mocan, A. ve Atanasov, A. G. (2018). Let food be thy medicine and medicine be thy food: A bibliometric analysis of the most cited papers focusing on nutraceuticals and functional foods. *Food Chemistry*, 269, 455-465.
- Yurdakul, M. ve Bozdoğan, A. E. (2022). Web of Science veri tabanına dayalı bibliyometrik değerlendirme: Fen eğitimi üzerine yapılan makaleler. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 72-92.

Etik kurul onayı

Araştırma, kişiler üzerinde anket yapma veya deneysel çalışma olarak değil; hali hazırdaki veriler üzerinden yürütüldüğü için araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Benefiting from intercultural competence: A phenomenological research on tourist guides*

Kültürlerarası yeterlilikten faydalanmak: Turist rehberleri üzerine fenomenolojik bir araştırma

Gönderim Tarihi / Received: 20.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 08.12.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1299958](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1299958)

Hakan SEZEREL¹

Tuğçe ÖZOĞUL BALYALI**²

Özlem GÜZEL³

Rüya EHTİYAR⁴

ABSTRACT: This paper explores the concept, dimensions, and causes of intercultural competencies from the perspective of tourist guides. A phenomenological research approach was used to explore how tourist guides' intercultural competences emerge in intercultural experiences. Using purposive sampling, nine semi-structured interviews were conducted with tourist guides with international experiences until saturation occurred. The data were analyzed using thematic content analysis. The findings suggest three dimensions, namely, cultural awareness & cognitive flexibility, cultural sensitivity and emotional flexibility, and cultural resourcefulness & behavioral flexibility are predominant in tourist guides' intercultural experiences. This study of exploring tourist guides' experiences is expected to provide a useful framework and contribute to a broader understanding of intercultural competence in tourist guiding.

Keywords: Intercultural interaction, Intercultural competence, Phenomenological research, Tourist guides

ÖZ: Bu makale, kültürlerarası yeterliliklerin kavramını, boyutlarını ve nedenlerini turist rehberlerinin bakış açısından araştırmaktadır. Turist rehberlerinin kültürlerarası yeterliliklerinin kültürlerarası deneyimlerde nasıl ortaya çıktığını keşfetmek için fenomenolojik bir araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme kullanılarak, doygunluk oluşana kadar uluslararası deneyime sahip kıdemli turist rehberleri ile dokuz yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Verilerin analizinde tematik içerik analizi kullanılmıştır. Bulgular, kültürel farkındalık ve bilişsel esneklik, kültürel duyarlılık ve duygusal esneklik ve kültürel beceriklilik ve davranışsal esneklik olmak üzere üç boyutun turist rehberlerinin kültürlerarası deneyimlerinde baskın olduğunu göstermektedir. Turist rehberlerinin deneyimlerini keşfetmeye yönelik bu çalışmanın yararlı bir çerçeve sunması ve turist rehberliğinde kültürlerarası yeterliliğin daha geniş bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası etkileşim, Kültürlerarası yeterlilik, Fenomenolojik araştırma, Turist rehberleri

* Bu çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 1808E308 proje numarasıyla desteklenmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi/Turizm İşletmeciliği Bölümü, hakansezere@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1521-8638>

² Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Bölümü, tugceozogulbalyali@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2263-4122>

³ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Bölümü, ozlemguzel@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0081-3530>

⁴ Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Turizm Fakültesi/Turizm Rehberliği Bölümü, ehdiy@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2719-2156>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Literatür taraması

Kültürlerarası iletişim, turist rehberlerinin profesyonel yaşamlarının her dakikasına nüfuz etmektedir. Turist rehberi, iletişim sürecinde baskın bir aktör olarak durmaktadır. Turist rehberleri profesyonel rollerini icra ederken tüm iletişim süreçlerinde kültürlerarası yeterliliklerden yararlanmaktadırlar. Bu yeterlilikler profesyonel yaşamlarının bileşenleridir (Lin vd., 2017).

Taylor (1994), kültürlerarası yeterliliği, bir kişinin farklı kültürleri veya farklı kültürlerin üyelerini anlamak ve bunlarla uygun şekilde etkileşimde bulunmak için sahip olduğu kültürel bilgi ve davranışsal beceriler olarak tanımlamaktadır. Zakaria (2000) bunu, başkalarının kültürünü öğrenme ve anlama, o kültürle ilgili unsurlara ilişkin bir anlayış geliştirme ve olaylara başkalarının bakış açısından bakma ve değerlendirme becerisi kazanma olarak açıklamaktadır. Daha genel bir tanım, kültürlerarası etkileşimi takiben düşünme ve hareket etme yeteneğidir (Hammer vd., 2003: 422).

Kültürlerarası bir ortamda, kültürler arası sorunları yönetmede uygun ve etkili yeterlilikler esastır. Herhangi bir organizasyonda kolaylaştırıcı rolü üstlenen kişiler, bu çalışmadaki turist rehberlerine benzer şekilde, kendilerinden istenen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Ancak Bennett'e (2012) göre, uygun ve etkili bir kolaylaştırıcıyı neyin oluşturduğunu açıklamak zordur, çünkü kriterler kültürel bağlama göre değişir. Dolayısıyla bu çalışmada incelenen kültürlerarası yeterlilik kavramı turist rehberleri için önemli bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dinamik ortamlarda turist rehberliğine ilişkin kültürlerarası yeterliliklerin incelendiği çalışmalar oldukça azdır. Ayrıca, ilgili literatürde sözü geçen modellerden yararlanılarak Türkiye'deki turist rehberlerinin kültürlerarası yeterliliklerini derinlemesine araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konuyu net bir şekilde anlayabilmek için bu çalışma, turist rehberlerinin deneyimlerini ön plana çıkarmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmada Türkiye'deki turist rehberlerinin kültürlerarası yeterlilikleri literatürdeki modellerden yararlanarak femomenolojik bir yaklaşımla derinlemesine incelenmek istenmiştir.

Yöntem

Bu çalışma, turist rehberlerinin turistler ve turizm endüstrisindeki diğer paydaşlarla etkileşimleri sırasında kültürlerarası yeterliliklerini araştırmak için fenomenolojik bir yaklaşım kullanmaktadır. Fenomenolojik araştırmalarda, bir olgunun her katılımcıya göre nasıl değiştiğini keşfetmek ve farklı bakış açılarını bir araya getirmek için kullanılan maksimum çeşitlilik örnekleme türü de dahil olmak üzere katılımcıları seçmek için amaçlı örnekleme kullanılır (Ersoy, 2017: 108-110). Araştırmanın amacı doğrultusunda, katılımcıların seçiminde temel kriter turist rehberlerinin yabancı turistlerle çalışmış olmalarıdır. Çalışma katılımcıları, turist rehberlerinin mesleklerini icra etmeleri için bir meslek odasına kayıtlı olmalarını zorunlu kılan Türkiye'deki rehberlik mevzuatına göre seçilmiştir.

Katılımcıların kültürlerarası deneyimlerini ve yeterliliklerini nasıl algıladıklarını keşfetmek için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmiştir. 20.02.2019 - 15.05.2019 tarihleri arasında Antalya'da dokuz katılımcı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür ve veri doygunluğuna ulaşıldığında sonlandırılmıştır, yani yeni veriler araştırma konusuna ek iç görüş sağlamamıştır.

Araştırmacılar tarafından, kodlama sürecinde tutarlılığı ve doğruluğu sağlamak için her toplantıdan sonra çevrimiçi tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ses kayıtlarının transkripsiyonları araştırmacılar tarafından kontrol edilmiştir. Kodlama iki ayrı ekip tarafından yapılmış ve kodlar ortaklaştırıldıktan sonra her araştırmacı tarafından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Temaların belirlenmesinde tümevarımsal yaklaşımdan yararlanılmıştır. Nihai kodlar ve temalar toplu tartışma ile belirlenmiştir.

Bulgular

Turist rehberlerinin görüşleri üç ana temanın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur: Kültürel Farkındalık ve Bilişsel Esneklik, Kültürel Hassasiyet ve Duygusal Esneklik ve Kültürel Beceriklilik ve Davranışsal Esneklik. Araştırmada belirlenen kod sayısı ise 33'tür.

Turist rehberlerinin görüşlerine göre kültürlerarası yeterliliğe sahip rehberler, farklı kültürleri etkileyebilen, farklılıkların farkında olan ve farklı değerleri bünyesinde barındırabilen rehberlerdir. Ancak rehberlerin kültürlerarası yeterliliğe sahip olabilmesi için farklı kültürlerin ihtiyaçlarını anladığının farkında olması, farklı kültürleri sürekli öğrenmeye istekli olması ve farklı kültürlerle önyargısız yaklaşabilmesi gerekmektedir.

Katılımcılar, kültürlerarası yeterliliğe sahip rehberlerin, farklı kültürlerle etkileşim öncesi ve sonrasında pozitif duygudaşlık kuran, farklılıklara saygılı, kültürel açıdan hoşgörülü ve empatik rehberler olması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ayrıca farklı kültürlerle karşı tarafsız bir yaklaşım sergileyebilen ve onlarla iyi ilişkiler geliştirebilen rehberlerin kültürlerarası yeterlilikleri olan rehberler olarak ele alınabileceğini belirtmişlerdir.

Rehberlere göre kültürlerarası yeterliliğe sahip rehberler, kültürlerarası durumlara uygun davranışlar geliştirebilmeli ve grup içinde ortak bir dil oluşturabilmelidir. Ayrıca rehberlerin sözlü ve sözsüz iletişim yeteneğine (beden dili) sahip olması, etkili ve uygun iletişim becerileri geliştirmesi gerekir. Yeterliliğe sahip rehberler mesleki açıdan deneyimli, sempatik ve arkadaş canlısı davranışlar sergileyen, farklı kültürlerle uyum sağlayabilen ve kendi kültürlerini ifade edebilen kişiler olmalıdır. Bazı rehberler, yeterliliğe sahip bir rehberin kültürel duyarlılık geliştirmesi, sinerjik becerilere sahip olması, duyguları yönetmesi, başkalarını etkilemesi ve empati geliştirmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Turist rehberlerinin açıklık-şeffaflık ilkesini benimsemeleri, aktif dinlemeleri, esnek ve kontrollü olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı rehberler farklı kültürlerin taleplerine cevap vermenin gerekliliği, özgüven ve öz farkındalık, bilgiyi farklı açılardan yorumlayabilme becerisi gibi konularda görüşler sunmuştur.

Sonuç ve tartışma

Turist rehberliği ile ilgili dinamik ortamlarda kültürlerarası yeterlilik çalışmaları nadirdir. Ayrıca bu çalışma, daha net bir anlayışa sahip olmak için turist rehberlerinin deneyimlerini ön plana çıkarmaktadır. Kültürel farklılıklar bir genelleme olsa da kültürel öz farkındalık bağlamında rehberlerin karşılaşacağı en yaygın kültürlerin farklı değer ve beklentilerini anlamak önemlidir. Bu, bir turist rehberinin hedef kitlesini anlamının önemli bir parçasıdır (O'Brien ve Ham, 2012: 11). Farklı kültürlerde eş zamanlı ve ardışık kültürel yorumlamalar yapan turist rehberleri, turistlerin farkındalığını arttırmayı, öğrenmelerini ve beğenmelerini teşvik etmeyi amaçlar. Ayrıca, turistlerin kültür, miras, koruma ve manzara için empati geliştirmelerine ve ziyaret edilen yerleri anlamalarına yardımcı olmayı ilke edinir (Stewart vd., 1998).

Turist rehberleri ayrıca turistlerin grup ilgilerine odaklanmalı ve iletişimsel rolleri bağlamında doğru bilgileri iletmelidir. İlginç seyahat hikayelerinin paylaşılması, samimi ve eğlenceli bir atmosfer yaratarak turistler için olumlu bir deneyime yol açabilir. Turist rehberlerinin kültürlerarası yeterlilik kazanabilmeleri için farklı kültürlerle ilişkin bilgi, beceri ve deneyim kazanmaları gerekmektedir.

Araştırma yoluyla turist rehberlerinin kültürlerarası yeterlilikleri için ölçekler geliştirmek, etkili kültürlerarası iletişim için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumların belirlenmesine yardımcı olabilir. Karma araştırma modellerinin kullanılması, kültürlerarası yeterlilikleri etkileyen çeşitli faktörlerin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilir. Ayrıca, turist rehberlerinin kültürlerarası yeterliliklerine ilişkin turistlerin beklentilerini ve bu yeterliliklerin nasıl algılanıp elde edildiğini incelemek önemlidir. Kültürlerarası yeterliliğin turist rehberlerinin performansı, turist memnuniyeti ve destinasyon imajı üzerindeki etkisini test etmek için ampirik araştırmalar da yapılabilir. Turist rehberlerinin kültürlerarası yeterliliklerini geliştirmek için yurt dışında eğitim programları düzenlenerek deneyimsel yeterlilik kazandırılabilir, farklı kültürlerle etkileşim sürecinde uygun davranış, tutum ve becerileri sergilemeleri sağlanabilir. Ayrıca turist rehberlerinin kültürlerarası yetkinliklerini geliştirmelerine yardımcı olmak için farklılıkları yönetme bağlamında yaratıcı drama temelli eğitimler verilebilir.

Introduction

Tourist guides have a significant impact on tourist satisfaction (Syakier & Hanafiah, 2022), expectations, service quality (Kuo et al., 2018), and the reputation of the enterprise (Bahang et al., 2018). Tourist guides play a mediating role (Huang, 2011), among transportation, accommodation, and tourism attractions, and as such, they require professional competencies that are an integral part of travel products (Tsaur & Teng, 2017). Therefore to achieve a complete performance, tourist guides need to possess multiple competencies simultaneously. Additionally, the tourist guide interacts with tourists from various cultural backgrounds, making intercultural communication and interaction an essential aspect of their profession.

As professionals who interact with intercultural differences, the interaction between the tourist and the guide becomes significant in achieving the tourism experience (Scherle & Nonnenmann, 2008). Intercultural competencies cover all professional strategies and roles of tourist guides. It is crucial to understand how tourist guides experience their intercultural competencies and the places and conditions affecting such experience, as they are in continuous interaction with all tourist groups, particularly with foreign tourists. However, there are limited empirical studies examining the intercultural competencies of tourist guides (Tsaur & Tu, 2019), and to the best of our knowledge, this study is one of the first studies addressing the individual experiences of the guides from their point of view. Besides, it presents a theoretical model to comprehend the dimensions of intercultural tourist guides and the dynamic relationships among these dimensions.

There is a large body of literature investigating the dimensions and qualities of intercultural competence, and various models have been developed to measure it (Paige, 2004; Johnson et al., 2006; Spitzberg & Chagnon, 2009; Holt & Seki, 2012). These models suggest that intercultural competence is a complex concept that requires the development of specific attitudes, knowledge, and skills to achieve desired internal and external outcomes. Although these models do not directly examine tourist guides' cultural competence, they provide a useful framework for this study to explore tourist guides' experiences and contribute to a broader understanding of intercultural competence.

There are very few studies examining intercultural competencies regarding tourist guiding in dynamic environments. Additionally, no study has been found that thoroughly investigates the intercultural competencies of tourist guides in Antalya (Turkey) using the models mentioned in the relevant literature. To understand the subject clearly, this study highlights the experiences of tourist guides. Based on this, this study aimed to examine the intercultural competencies of tourist guides in Antalya (Turkey) in depth with a phenomenological approach, using models in the literature.

Literature review

Intercultural competencies

Competence is defined as a set of skills or behaviors. However, this definition is context-specific, and what constitutes a valuable competency in one context may not be valuable in another. Competencies also change over time. Therefore, setting competencies that are applicable in any condition without prior criteria is challenging. Spitzberg (1997: 380) suggests two criteria, appropriateness and effectiveness, for determining the validity of competencies. Appropriateness refers to the norms, expectations, and rules that are appropriate for all parties to a relationship, provided they do not cause conflicts. Effectiveness means achieving valued aims and awards based on cost and alternatives.

Precedent studies suggest that national and ethnic values play a significant role in shaping human behavior and these values cannot be universally applied in every culture (Pizam, 1998). Triandis (1979) and Brislin et al. (1983) have emphasized the importance of understanding how cultural differences impact interactions. In addition, they argue that individuals who communicate with people from different cultures must adapt effectively to the cultural settings, and comprehend the socio-cultural environment they live in (including language and symbols used, perception-interpretation, behavioral patterns, value judgments, beliefs, etc.). Culture shapes the perceptions, attitudes, and behaviors of groups and individuals within them. Values form the core of a culture when its layers are analyzed (Hofstede, 1991: 5-10; Hofstede, 2001). At the core of culture is communication.

Intercultural communication permeates every single minute of tourist guides' professional lives. The tourist guide stands as a dominant actor in the communication process. Tourist guides benefit from intercultural competencies in all communication processes when playing their professional roles. These competencies are the constituents of their professional lives (Lin et al., 2017).

Researchers have defined intercultural competence in various ways, including cultural competence, international competence, cross-cultural competence, multicultural competence, intercultural adaptation, intercultural sensitivity, global competence, intercultural effectiveness, intercultural literacy, global citizenship, and intercultural harmony (Deardorff, 2004: 32; Sinicrope et al., 2007: 2). Taylor (1994) describes intercultural competence as a person's cultural knowledge and behavioral skills to understand and interact appropriately with different cultures or members of different cultures. Zakaria (2000) explains it as learning and understanding the culture of others, developing an understanding of elements related to that culture, and gaining the ability to look at and evaluate events from others' perspectives. A more general definition is the ability to think and act following intercultural interaction (Hammer et al., 2003: 422). Similarly, Spitzberg and Chagnon (2009) and Bennett (2012) describe intercultural competence as appropriate and effective management of interaction between people who represent different affective, cognitive, and behavioral orientations in cultural contexts. Cultural differences often present obstacles to cultural competence, as these differences are often ignored or rejected.

From a global perspective, cultural differences among communities lead to differences in thinking, lifestyle, and communication styles. As it is not possible to eliminate these differences, understanding and internalizing different values is the key to effective cross-cultural communication (Erdem, 1996). In this context, intercultural competencies are the main factor that individuals and communities encounter when interacting with different cultures. For tourist guides, encountering diverse cultures is a fundamental requirement of their profession.

In an intercultural setting, appropriate and effective competencies are essential in managing cross-cultural issues. Individuals who play a facilitator role in any organization, similar to tourist guides in this study, are obliged to provide the duties required of them. However, according to Bennett (2012), describing what constitutes an effective and appropriate facilitator is difficult because the criteria vary depending on the cultural context. Therefore, the concept of intercultural competence investigated in this study emerges as an important subject of study for tourist guides.

There is a body of literature exploring the dimensions and qualifications of intercultural competence, and various models have been developed to measure it (Paige, 2004; Johnson et al., 2006; Spitzberg & Chagnon, 2009; Holt & Seki, 2012). Ruben (1976) and Ruben and Kealey (1979) propose seven dimensions of intercultural competence, including respect, interaction attitude, information orientation, empathy, flexibility, interaction management, and tolerance for uncertainty. Byram and Risager (1999) and Risager (2007) suggest intercultural competence models based on their European experiences, with Byram proposing a five-factor model and Risager defining 10 dimensions with a focus on linguistic competence.

Other studies, such as the Intercultural Competencies Assessment (INCA) project and the International Profiler project by WorldWork, identify six and ten competency dimensions, respectively. The Higher Education Funding Council for England (HEFCE) study identified four dimensions, and the process model of intercultural competence by Deardorff (2011) covers attitudes, knowledge, and skills. All of these models suggest that intercultural competence is a complex concept, requiring the development of specific attitudes, knowledge, and skills to achieve desired internal and external results. While these models do not directly examine the cultural competencies of tourist guides, they provide a useful framework for this study to explore tourist guides' experiences and contribute to the broader understanding of intercultural competence.

Methodology

Research model

This study employs a phenomenological approach to investigate the intercultural competencies of tourist guides during their interactions with tourists and other stakeholders in the tourism industry. The aim is to explore how these competencies are manifested in these intercultural experiences. The phenomenological approach is used to examine how individuals perceive events and interactions in specific situations, creating a conceptual understanding of their experiences (Bogdan & Biklen, 2007: 25-26). This approach allows for a focus on the participant's own experiences, as opposed to external observations (Creswell, 2012). Additionally, phenomenological research typically seeks to understand the perspectives of a community or subgroup, rather than individuals (Lu & Chen, 2011: 276). Central to this approach is the exploration of individuals' perceptions, emotions, memories, and interpretations of a phenomenon (Patton, 2002: 104). The reason for using the phenomenological approach in the study is that this approach is an approach that allows individuals to express their perspective on a particular phenomenon or concept and is used to describe how they experience a phenomenon.

Participants

In phenomenological research employs purposeful sampling to select participants, including the maximum variation sampling type which is used to explore how a phenomenon changes depending on each participant and to gather diverse perspectives (Ersoy, 2017: 108-110). For this reason, purposeful and criterion sampling was used in the research. In line with the purpose of the research, the main criterion in the selection of the participants is that the tourist guides have worked with foreign tourists. Working with foreign tourists is also a key criterion for participant selection, as they must have direct experience with the phenomenon being studied (Creswell, 2009).

Selection of the participants

The study participants were selected by the guidance legislation in Turkey, which mandates that tourist guides be registered with a professional chamber to practice their profession. In Turkey, there are 13 vocational chambers of tourist guides operating under the Tourist Guides Association (Turist Rehberleri Birliği, 2020). For this study, participants were selected from those registered with the Chamber of Antalya Tourist Guides (Antalya Turist Rehberleri Odası, 2020), with the permission of the board of directors of the ARO. The reason why the participants are limited to Antalya is that two of the researchers work in Antalya. Additional participants were recruited based on suggestions from the tourist guides themselves. The majority of participants had voluntarily conducted seminars at Akdeniz University Faculty of Tourism every spring semester as part of the course “Specialization in Guidance-208” at the bachelor’s degree level. Informal interviews were conducted with the participants before and after the seminar, and they were invited to participate in the research. The scope and framework of the research were explained to the participants, and verbal consent was obtained after specifying the legal and ethical frameworks related to the research.

Characteristics of participants

The participants’ real names are not mentioned in the study. The participants are coded as K1, K2, and K9. Table 1 shows the demographic details of the participants.

Table 1: Participants

Participants	Gender	Age	Educational status	Professional experience	Guidance language	Nations the guide works with
K1	Male	49	Master’s Degree	20 Year	English	Any English-speaking nation
K2	Male	56	Bachelor’s Degree	33 Year	German	German, Austrian, Swiss
K3	Male	57	Master’s Degree	32 years	English	Any English-speaking nation
K4	Female	73	Bachelor’s Degree	43 years	English, French, Spanish, Italian	All nations

K5	Male	52	Master's Degree	22 years	Russian, Bulgarian	Russian, Bulgarian, Ukrainian, Azerbaijani, Turkic Republics
K6	Male	68	Master's Degree	20 years	English	British, American, Canadian, Australian, New Zealander, North countries
K7	Female	53	Bachelor's Degree	30 years	English, Italian	Turkish, Italian, English-speaking nations
K8	Male	33	Bachelor's Degree	10 years	English	American, Australian, New Zealander, Canadian
K9	Male	34	Master's Degree	7 years	English	Turkish-speaking and English-speaking nations

Upon analyzing the characteristics of the participants, it was found that they have attained educational degrees at the bachelor's and master's levels. In comparison to other professional groups in Turkey, tourist guides represent an educated segment of society. The participants in this study are primarily experienced tourist guides who have been working in the profession. This aspect of their background makes them well-suited to provide valuable insights into intercultural competencies when working with international tourists in Turkey. All but one of the participants permanently reside in Antalya, while four of them also work as faculty members. The participants possess diverse areas of expertise; K1 specializes in overseas tours and archeology, K2 in faith tourism, K3 in anthropology, K4 in linguistics, K5 in trekking and nature tourism, K6 in the Canakkale-Troia Region, K7 in Europe tours as an outgoing guide, K8 in cultural assets of Istanbul, and K9 in the Antalya Region.

Data collection process and data analysis

A semi-structured interview form was developed to explore how the participants perceive their intercultural experiences and competencies (see ANNEX-1). The form was created by the researchers and revised based on the existing literature on intercultural competencies. Face-to-face interviews were conducted with nine participants in Antalya between 20.02.2019 and 15.05.2019. The interviews lasted for an average of 30 minutes and were terminated once data saturation was reached, meaning that new data did not provide additional insights into the research topic.

Throughout the data collection process, the researchers also followed the opinions, attitudes, and perceptions of the participants towards their profession during the seminars they conducted as part of the "Specialization in Guidance-208" course. Non-systematic observations were made during these seminars. Additionally, the researchers examined articles, books, and the websites of professional chambers related to the guidance profession in Turkey.

Research meetings were also held as part of the study, including online interviews, face-to-face interviews, and electronic correspondence. Audio recordings of these meetings were transcribed, and the congruence between the transcripts and voice recordings was verified. The data collected from these meetings are stored digitally.

Trustworthiness

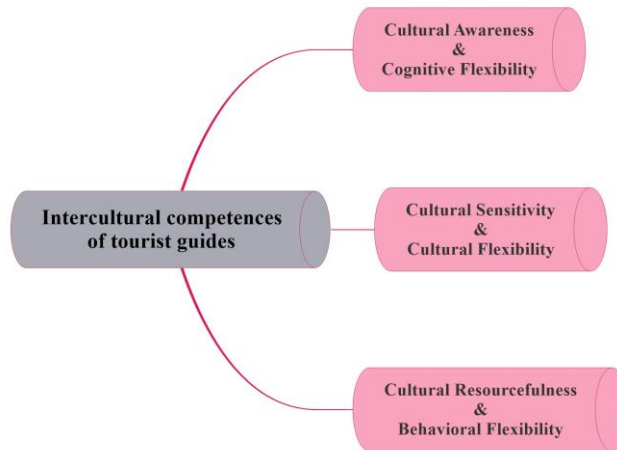
Creswell's (2009: 190-191) recommendations were followed in this study to ensure the trustworthiness of the research. A trustworthiness committee consisting of four experienced researchers in qualitative research was established to review every step of the research through electronic correspondence. Two of the researchers were also tourist guides, and three had publications on cultural differences and intercultural competencies in indexed journals. After the interview questions were prepared, they were structured in consultation with six different experts working in the tourism guidance department, three of whom were also tourist guides. The researchers held online discussions after each meeting to ensure consistency and accuracy in the coding process. The transcriptions of the voice recordings of the interviews were checked by the researchers. The coding was done by two separate teams, and after commonizing the codes, they were evaluated separately by each researcher. Inductive approach was used to determine the themes. The final codes and themes were determined by collective discussion. Inductive approach was used to determine the themes.

This study is among the studies that do not require ethics committee approval due to the use of research data before 2020.

Findings

The tourist guides' opinions contributed to the emergence of three main themes: Cultural Awareness & Cognitive Flexibility, Cultural Sensitivity & Emotional Flexibility, and Cultural Resourcefulness & Behavioral Flexibility (Chart 1).

Chart 1: Intercultural competences of tourist guides

After conducting a content analysis of the data obtained from the semi-structured interviews, three themes and 33 codes were identified. Table 2 presents these themes and codes.

Table 2: Themes and codes

Theme	Code ✓	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Cultural Awareness & Cognitive Flexibility	Understanding the ability to affect different cultures		✓	✓					✓	
	Awareness of differences (informational cultural awareness)	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
	Incorporation of different values			✓	✓				✓	
	Awareness on understanding the needs of different cultures (mindfulness)			✓				✓		
	The eagerness to learn different cultures continuously (interest-discovery)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
	Tolerance to uncertainty									
	Unprejudicedness				✓	✓		✓		✓
Cultural Sensitivity & Cultural Flexibility	Positive Affection Towards Different Cultures Before Interaction		✓	✓		✓	✓		✓	✓
	Positive Affection After Interaction			✓						
	Respect for differences	✓	✓			✓				✓
	Cultural empathy	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓
	Cultural tolerance			✓	✓			✓	✓	
	Impartiality (Geocentrism)			✓		✓		✓		✓
	Ability to develop good relationships with different cultures		✓	✓					✓	
Cultural Resourcefulness & Behavioral Flexibility	Developing behaviors suitable for intercultural situation		✓		✓	✓	✓	✓		✓
	Affection	✓								
	Ability to create a common language	✓		✓			✓		✓	
	Effective listening ability								✓	
	Verbal Communication competence			✓					✓	

Non-Verbal Communication competence (body language)	√		√	√				√	
Developing effective and appropriate communication skills			√				√	√	√
Professional experience (knowledge-background)		√	√				√		
Sympathetic and friendly behavior			√						
Ability to express one's own culture			√			√	√	√	
Developing cultural sensitivity	√		√					√	√
Synergistic skill (Developing teamwork skills with different cultures)				√					√
Emotion management (emotional strength)			√	√					√
Openness-transparency	√								
Adaptability		√	√	√	√		√		√
Developing the ability to empathize		√			√				√
Flexible behavior		√							
Potential to respond to requests of different cultures		√	√						
Ability to remain calm-controlled		√			√		√		
Self confidence-self awareness	√	√						√	√
Ability to interpret information from different perspectives		√			√		√	√	

Cultural awareness & cognitive flexibility

Based on the opinions of the tourist guides, the guides with intercultural competence are the guides who can influence different cultures, aware of the differences, and incorporate different values. However, for the guides to have intercultural competence, they should be aware of understanding the needs of different cultures, be eager to learn different cultures continuously, and be able to approach without prejudices towards different cultures (Table 3).

Table 3: Participants' opinions

<i>Awareness of differences (informational cultural awareness)</i>	K1: 'I consider them my guests and I believe that I should make preparations as if a guest will come to my home. Because every guest has their specific behavior patterns based on their national characteristics. They have their style of thinking.' K3: 'The guide will not only be equipped with Turkish culture, Ottoman culture, Republic culture, Anatolian Culture, but will also incorporate the target audience or guest, their culture, foods, proverbs and social life in their country.'
<i>Unprejudicedness</i>	K4: 'I do not accept prejudices in any way. Because, they came to my country.' K7: 'The tourist guide should not be prejudiced.'
<i>Understanding the ability to affect different cultures</i>	K3: 'If, for instance, the visiting group is from Israel and that day is Shabbath. If you say shabbat shalom, you will please them greatly on a Saturday. You will talk to their hearts.' K2: 'After all, education is the top of everything. The tourist guide should know the region where the group came from, and is able to do some analysis or preliminary studies related to that region. For example, if you, as a guide, make a prior study on well-known painters, artists, sculptors, actors who live in or were born in that region or some geological facts, then you give the feeling that you have information at least about the region your clients have come from, and that you are closely related to their cultural values.'
<i>Awareness on understanding the needs of different cultures (mindfulness)</i>	K3: 'The tourist guide should know the needs of the group and respond them accordingly.' K7: 'We need to consider everything from lunch to reservations before visiting any place. They have needs. Their needs for eating can even change. Such a thing is actually a challenge for the tourist guide, the world conjuncture develops depending on the geographies and this is likely to lead to problems between groups. The second is eating habits. Because, even eating times differ. Spanish people go to lunch at 3.00 PM.'
<i>Incorporation of different values</i>	K3: 'If, for instance, the visiting group is from Israel and that day is Shabbath. If you say shabbat shalom, you will please them greatly on a Saturday. You will talk to their hearts.' K4: 'The tourist guide should also know the cultures in the group. ... I ask my group if there is any child. If there is a child, I ask his/her age. Accordingly, I bring a coloring book from my culture for painting Hittites. ... Such applications are beneficial for reciprocal interaction. They may have a festival falling within the date range of that tour. I also note down the festivals of the countries. ... Doing something in their festival.'
<i>The eagerness to learn different cultures continuously (interest-discovery)</i>	K4: 'We need to renew ourselves continuously. Because any person from another county will have questions to ask. There may be some developments in that country. There may be some other developments in the world. We need a level of culture sufficient to synthesize, rapidly respond to, and get adapted to all those.' K7: 'Tourist guides should either go to those countries to experience there or work for a very long time to incorporate the culture carried by people coming from those countries, including their cuisine.'

Cultural sensitivity & emotional strength

Participants presented opinions that the guides with intercultural competence should be the guides who have positive affection before and after interaction with different cultures and are respectful to differences and culturally tolerant and empathetic. The participants further stated that the guides who can show an impartial approach towards different cultures and have the ability to develop good relations with them can be addressed as the guides with intercultural competencies (Table 4).

Table 4: Participants' opinions

<i>Positive affection towards different cultures before interaction</i>	K1: 'Tourist guide is a cultural learner. Because, the tourist guide cannot learn the state of his/her clients unless he/she values such times. The guide cannot learn how they behave in which conditions. This takes place in the free times that belong to the group but not to you. What are these free times? A break. A break, because it is everybody's break. It is the driver's, the group's break, but not yours.'
<i>Positive affection after interaction</i>	K3: 'The tourist guide should teach a culture courteously keeping its modestness in a sustainable way to create good memories for his/her guests, rather than epic feelings. One of the most important duties of a tourist guide is creating unforgettable memories for his/her guests.'
<i>Respect for differences</i>	K9: 'It is also different in terms of respect. The tourist guide may, for example, approach from the point of respect, but a tourist from far-east is likely to perceive it differently. It is very important for a tourist guide to understand such differences.'
<i>Cultural empathy</i>	K6: 'The tourist guide needs to know the person to whom he/she talks. While talking about general knowledge with an Arabic person, ... the tourist guide should also be able to talk about Arabic culture. Anything can be discussed with an American without ever being fully extended. Because they are comfortable in their opinions. On the other hand, however, while talking to an Arabic person, the tourist guide does not have to be conservative, but should at least consider his/her conservative point of view. It also depends. Indeed, it is possible to be fully comfortable when talking to a Japanese person, except for some jokes. In terms of Chinese people, for instance, reds and sevens may be an example of this. I mention those as an example. The guide should discuss the issues regarding their cultures in a way not to discomfort them a lot.'
<i>Cultural tolerance</i>	K8: 'People from different ethnic and cultural backgrounds in countries such as the United States can still create diversity. When this is the case, what we bring to the forefront culturally is tolerance. Ultimately everyone has different values. They perceive the world through this and all group members have reached a point where a different culture prevails. Therefore, the concepts of understanding, interpretation, and tolerance emerge at that point.'
<i>Impartiality</i>	K5: 'Tourist guide should be impartial. He/she should make himself/herself impartial. This is the way to perceive it. If a guide catches impartiality, he/she will obtain the competence, of course over time.'
<i>Ability to develop good relationships with different cultures</i>	K3: 'A tourist guide should browse through like a radar on the bus and make eye-contact. Who is sleeping? Who can sabotage the group? There are also individuals who sabotage the group. The tourist guide should find and pick them and ensure that he/she is also happy at the end of the day. Everybody is not happy. Some have psychological problems. The tourist guide should identify the tourist with problems and make him/her feel that he/she came to a beautiful holiday.'

Cultural resourcefulness & behavioral flexibility

According to the guides, the guides with intercultural competence should be able to develop behaviors suitable for intercultural situations and create a common language within the group. However, guides should have verbal communication competence and non-verbal communication ability (body language), and develop effective and appropriate communication skills. The guides with competence should be experienced in professional aspects, show sympathetic and friendly behavior, be able to adapt to different cultures and express their own culture. The guides stated that a guide with competencies should develop cultural sensitivity, have synergistic skills, manage emotions, influence others, and develop empathy. They further stated that the tourist guides should adopt the openness-transparency principle, listen actively, be flexible, and be calm-controlled. Some guides presented opinions on the necessity of responding to the demands of different cultures, self-confidence and self-awareness, and the ability to interpret information from different perspectives (Table 5).

Table 5: Participants' opinions

<i>Affection</i>	K2: 'Civilizations are international. Cultures are specific to the communities. Nobody expects anyone to know the proverb and important days in their culture. Everybody knows the Easter and dates pertaining thereto. But nobody expects a guide to be interested in and have knowledge about all details of the Easter. However, if the tourist came on the easter day, the guide should at least say <i>Happy Easter, how delicious your eggs are ...</i> '
<i>Potential to respond to requests of different cultures</i>	K2: 'The main point is to provide individuals with the most appropriate service based on their nationalities, and to satisfy them.'
<i>Professional experience (knowledge-background)</i>	K3: 'The tourist guide maybe is not but should try to be a walking encyclopedia.' K7: 'The tourist guide may develop himself/herself by visiting the relevant countries depending on his/her availability within the time he/she provides guidance. Development does not take place all of a sudden.'
<i>Effective listening ability</i>	K8: 'Knowing the group is like how I do in general, on a long tour, namely for one, two, three-week tours, on the first day a meeting dinner may be organized. In this dinner, the tourist guide and the group members know each other. Here, we ask some questions to the group members.'
<i>Sympathetic and friendly behavior</i>	K3: 'If you say a few things regarding the cultures of your guests regardless of where they come from, they will definitely ignore some mistakes you will make during the tour.'
<i>Developing cultural sensitivity</i>	K8: 'It may be important to know what should be avoided here, the red lines. In each culture, certain common gestures may express different meanings. The tourist guide should be familiar with such things, refrain from them, or do the most suitable one. For example, certain types of looks can be understood differently in our culture than in their cultures. Such as certain gestures, certain voice tones. There are a number of elements that each culture coded differently. The tourist guide should be aware of them.'
<i>Verbal Communication competence</i>	K8: 'If we consider language not only as a means of communication but as a carrier of culture, yes. However, if we use it as a means of communication alone, it is not then. However, the idioms that exist in the language, even the special sayings, the sense and perception of humor belonging to the country where the tourists come from or even the smaller location are important.'
<i>Non-verbal communication competence (body language)</i>	K8: 'If we include culture non-verbal communication elements such as gestures, facial expressions, body language, and gaze into the language, the tourist guide should also have such language skill.'
<i>Ability to create a common language</i>	K8: 'Apart from that, when we consider culture as a more inclusive connecting element, we try to find something special for the group, like trend issues or common values. We do this through the points where the group members are closest to each other. Again, humor can be used as an integrative element for the group. Using the group consciousness (we call it icebreaker in English) we must break the ices in the group and turn them into people who gather around common values. For example, a joke made up during the tour that nobody other than group members laugh and understand, but the group members. We try to create a temporary mini-culture specific to that group.'
<i>Emotion management</i>	K3: 'We must manage our anger perfectly with our hearts and emotions. One red face in the group can disrupt our business and psychology. This can also disrupt the group's psychology. We have to approach that person with such a smiling face and manage him/her until the evening. We must perform the anger-management perfectly.'
<i>Developing behaviors suitable for the intercultural situation</i>	K6: 'The guide should discuss the issues regarding their cultures in a way not to discomfort them a lot.'
<i>Developing effective and appropriate communication skills</i>	K7: 'In other words, any word you use may be normal for you, but not for them. It is same for the codes, the codes are very important in the countries. The codes may be right for you, but not for them. The person who recognizes the cultures and develops the intercultural dialogs is the guide.'
<i>Ability to express one's own culture</i>	K7: 'First, the aim of coming on a holiday is to know a different culture. When you tell a cultural difference, then everybody listens with interest. This can be, for example, fortune-telling after drinking Turkish coffee, asking for the girl in marriage, the night of henna. This will make them busy while making them happy. What makes them feel the purpose of their visit is the local culture already. Even giving recipes attract attention. For example, you know a meal that this specific to our country, if you tell about it and explain from which region that meal comes, this will make them listen to you.'
<i>Developing the ability to empathize</i>	K5: 'First, the tourist guide must have lived with that person. So just being in Turkey and managing a tour for a few days or one week in Turkey does not mean that the guide learned the people's lifestyle, cultures, feelings, and thoughts. Theoretical information does not allow tourist guides to understand such elements. In other words, going there and spending time with them for a certain period of time is more useful in understanding why they think and behave so and why their interactions are so.'
<i>Openness-transparency</i>	K1: 'Being open to speaking. Not considering topics as unspeakable.'
<i>Adaptability</i>	K8: 'When it comes to intercultural competence, I understand the skills such as understanding different cultures in an environment, communicating with them, interpreting and accepting them.'
<i>Self confidence-self awareness</i>	K9: 'I think that self-confidence is one of the prerequisites for the guidance profession. The guide, who knows a culture and how to treat that culture, can make it more advantageous in terms of guidance profession, and the guide's performance in this regard can increase even more.'

<i>Flexible behavior</i>	K2: 'These are practices of good agencies. The agency should write down, for example, who has what kinds of allergies? Who has what sicknesses? Which medicines should be taken? Does anybody have acrophobia? If they did not write, I ask my guests. Sometimes they don't say it in the group, but when I am alone, they come to tell me privately. So I can adjust myself a little bit more for such people. The tourist guide has to be flexible. The tourist guide should be able to create solutions, minimize the solution as much as possible, and manage many things without calling the travel agency.'
<i>Ability to interpret information from different perspectives</i>	K2: 'The tourist guide should be thoughtful as much as possible. For example, I always tell my group to walk behind me. Because, I always walk on the flat or non-stony side of the road where the client is less likely to sprain or break his feet or legs. Because all of us and all clients are not at the same age. Some of them already have hip implants. The tourist guide should pay attention if any organ of the client is broken, and if any steel or platinum implant is placed there etc. The client's psychology is of the utmost importance.'
<i>Synergistic skill</i>	K9: 'The group climate is very important. Here, the guide needs to be very careful in order to prevent those cultural differences and also the conflicts between the tourists. Maybe the tourist guide can manage the bad atmosphere in a better and enjoyable manner.'

Results and discussion

This study aims to describe how tourist guides perceive their experiences regarding their intercultural competence as well as the environments and conditions that affect such experiences. As a result of the study, three dimensions, namely Cultural Awareness & Cognitive Flexibility, Cultural Sensitivity & Emotional Flexibility, and Cultural Resourcefulness & Behavioral Flexibility, were obtained from the opinions of tourist guides.

Primarily, each theme consists of two constituents. The first constituent is comprised of cultural awareness, cultural sensitivity, and cultural resourcefulness. Thus, the study brings the ability to recognize different cultural values at a glance at the competence constituents, to develop sensitivity afterward or simultaneously, and finally to analyze the situations affecting cultural differences in different situations. Cultural definition and understanding (cognitively/emotionally and behaviorally) of why people from other cultures think, feel, and behave in such a way are important. Only in this way, a successful and effective communication environment can be developed (Adler & Gundersen, 2007).

The second aspect of the constituent is the perception of flexibility accompanying the guide's knowledge. The cognitive, emotional, and behavioral flexibility of tourist guides with a high level of intercultural competence, when compared with different cultures, seems to be important in fulfilling their professional roles. Interculturally competent people are careful and empathetic people who are motivated to interact with people from other cultures, open to new schemes, adaptable, flexible, and able to cope with complexity and uncertainty (Arasaratnam, 2012). When the literature on intercultural differences is reviewed, the flexibility dimension seems to be related to the dimensions of uncertainty avoidance examined in the studies of Hofstede (2001) and House et al. (2002). While the height in uncertainty avoidance brings an understanding of "different is dangerous", serves behaviors such as tolerance of uncertainty, innovation, and congruence.

In the tourist guiding profession, three dimensions emerged from the tourist guides' own experiences. The first dimension is cultural awareness and cognitive flexibility includes such as, awareness of differences, incorporation of different values, understanding the needs of different cultures, and approaching different cultures without prejudices. A key distinguishing feature of tourist guides is their eagerness to continuously learn about different cultures, which is essential in helping tour members understand and adapt to local cultures. Effective tourist guides must have comprehensive knowledge of the destination, which includes critical thinking skills for acquiring and evaluating knowledge. Communication styles, traditions, cultural values, language, and artifacts constitute the content of tourist guides' cultural information. Knowledge and comprehension involve cultural knowledge, cultural self-awareness, and socio-linguistic awareness. Understanding cultural differences is important in understanding a tourist guide's audience, as some differences between expectations and group interests stem from cultural differences.

Some differences between group interests and expectations stem from cultural differences. Even though cultural differences are a generalization, it is important to understand the expectations and different values of the most common cultures that guides will encounter in the context of cultural self-awareness.

This is an important part of understanding a tourist guide's audience (O'Brien & Ham, 2012: 11). The tourist guides, who make simultaneous and consecutive cultural interpretations between different cultures, aim to increase the awareness of tourists, encourage their learning and appreciation. It also aims to help tourists develop empathy for culture, heritage, conservation, and scenery and understand the places visited (Stewart et al., 1998).

As noted by Yu et al (2002), tourist guides who demonstrate that they understand different cultures sufficiently can direct tourists to better understand local cultures. Effective tourist guides who manage tours must first have a comprehensive knowledge of a particular destination (Chang, 2014). Critical thinking skills are one of the important factors in evaluating and acquiring knowledge (Deardorff, 2011). According to Yu et al (2002), cultural values, traditions, communication styles, language, and artifacts constitute the contents of the tourist guides' cultural information. The knowledge and comprehension dimension involves "cultural knowledge, cultural self-awareness, and socio-linguistic awareness".

The study's Cultural Sensitivity & Emotional Flexibility dimension suggests that tourist guides should be respectful of differences and culturally tolerant. Intercultural competencies involve developing good relations with different cultures and approaching them impartially, which is also supported by the study's results. Valuing differences means respecting a wide range of cultural, demographic, and individual differences. Having intercultural competence is crucial in communicating with people from different cultures effectively. Intercultural competence consists of respect, openness, curiosity, and discovery dimensions, which influence intercultural competence. Tourist guides must respect tourists, cultural diversity, other cultures, traditions, and views and be open-minded to host tourists of different nationalities. Respecting involves not making jokes or comments about a person's personal appearance, religion, sexual orientation, or speech, while openness involves different cultures without making judgments and being open to learning.

A tourist guide should also leading to discovery, be curious, and willing to take risks and tolerate uncertainty. Assessing global perspectives and understanding other world views as cultural knowledge entails a holistic and contextual understanding of culture that includes historical, political, and social contexts. Valuing differences means that an individual can go beyond adopting equal treatment for people from different racial and ethnic groups. Moreover, it means respecting a wide range of cultural, demographic, and individual differences (DuBrin, 2012). At this point, one of the most important factors to communicate with people from different cultures accurately and effectively is to have intercultural competence. Intercultural competence is an endless process and evolves.

A tourist guide is described as a person who can communicate effectively and translate cultural knowledge and skills (Wyatt, 1978). As a culture broker, the tourist guide comprehends different cultural structures and can make connections within the context of sociolinguistics awareness. Cultural and ethnic values translated by the guides are the main issues of intercultural situations within deep cultural knowledge. According to Huang (2011: 147), "the common factor in the strategies of tourist guides is their awareness of the need to create the perception that there are similarities between people from different cultures to cross-cultural boundaries and engage tourists in communication". Commanding the differences and similarities between cultures is important to allow tourists to have an understandable image of the culture visited. For example, to help tourists understand Buddhism, "a guide can compare Christianity and other religions with Buddhism teachings and practices. In addition, some tourist guides use anecdotes and legendary stories in their cultural interpretations to facilitate understanding tourists" (Huang, 2011: 148).

The content of intercultural attitudes consists of discovery and curiosity, openness, and respect dimensions. Discovery and curiosity mean tolerating uncertainty; openness means withholding judgment; and respect means valuing other cultures. These three factors influence intercultural competence (Deardorff, 2011). Openness means, in attitude, to different cultures without making any judgments and being open to learning. Moreover, a tourist guide should be a curious person leading to the discovery. This means that utilizing curiosity, a tourist guide will be eager to take risks and tolerate uncertainty when the working conditions require this. The ability to understand other world views as

cultural knowledge and the assessment of global perspectives entails a more contextual and holistic understanding of a culture that includes social, political, and historical contexts. Therefore, any assessment of culture-specific information needs to go beyond conventional knowledge of greetings, traditions, foods, and the like (Deardorff, 2011: 68). The tourist guides who are in contact with many different people, businesses, institutions, and organizations are the tourism workers who are in contact with the tourists for the longest time. Therefore, a tourist guide must first respect tourists, cultural diversity, other cultures, traditions, and views and be open-minded to host tourists of different nationalities. According to Manning and Ramirez (2014), respecting involves not making jokes or comments about a person's sexual orientation, personal appearance, religion, or speech.

The study's Cultural Resourcefulness & Behavioral Flexibility dimension suggests that tourist guides with intercultural competence should be resourceful in utilizing local resources to create an enriching experience for tourists. Behavioral flexibility involves adapting to the needs and expectations of tourists from different cultures, being able to adjust to unexpected situations, and communicating effectively with people from different cultures. In terms of the Cultural Sensitivity & Emotional Flexibility dimension, the fact that tourist guides should be respectful of differences (INCA, 2004) and culturally tolerant (WorldWork, 2008; HEFCE, 2009) coincides with the relevant literature. On the other hand, individuals who can develop good relations with different cultures (INCA, 2004; WorldWork, 2008; HEFCE, 2009). As Tsaur and Tu (2019) suggested, tourist guides must exhibit appropriate intercultural communication and interaction skills while accompanying tour groups. Yu et al. (2002) suggested that tourist guides with effective intercultural communication skills should be able to better solve or avoid misunderstandings between cultures.

The conclusion on the fact that the guides should be professionally experienced (INCA, 2004; WorldWork, 2008; HEFCE, 2009), exhibit sympathetic and friendly behaviors (HEFCE, 2009), and be able to express their own culture (WorldWork, 2008) coincides with the relevant studies. Yu et al. (2002) also suggested that tourist guides should be compassionate toward others. The results obtained are in parallel with the study results suggesting that individuals with intercultural competence should have synergistic skills (WorldWork, 2008; HEFCE, 2009), manage emotions (HEFCE, 2009), and develop empathy (INCA, 2004). As stated by Yu et al. (2002) and Tsaur and Tu (2019), tourist guides should be able to empathize with tourists from different cultures. The results related to the fact that tourist guides should adopt the principle of openness and transparency (WorldWork, 2008) and exhibit flexible behaviors (INCA, 2004; WorldWork, 2008; HEFCE, 2009) are also seen in the literature. As Tsaur et al. (2019) argued, flexibility is one feature that makes it easier for tourist guides to fulfill their duties. It is also mentioned in the related literature that individuals should have the potential to respond to the demands of different cultures (HEFCE, 2009) and have self-confidence and self-awareness (HEFCE, 2009). It was further concluded that tourist guides with intercultural competence should develop cultural sensitivity (WorldWork, 2008; HEFCE, 2009). Tsaur et al. (2019) also stated that tourist guides can detect and accept cultural differences and are better at showing respect. Listening, observing, interpreting, analyzing, evaluating, and associating constitute the content of the skills, and this content is necessary for "obtaining, retaining and reproducing" the pre-dimension of cultural competence named "knowledge". This skill dimension is associated with the behavioral aspect of intercultural competence (Navaitiene et al., 2013: 27).

Theoretical and practical implications

To effectively interact with tourists from different cultural backgrounds, tourist guides need to develop intercultural competence and use their skills as interpreters to adapt to the needs and attributes of each group. Effective communication is crucial in building positive relationships between tourist guides and tourists, and guides should be able to establish good communication, provide pleasant comments on tourist attractions, and handle questions and complaints. Developing social and interpersonal communication skills for cultural mediation is also important, as well as having a command of the foreign language to overcome potential communication problems and conflicts. Providing humor, analogies, metaphors, and opportunities for questions can help visitors build links with their daily experiences.

Tourist guides should also focus on the group interests of tourists and convey correct information in the context of their communicative role. Sharing interesting travel stories can create a friendly and recreational atmosphere, leading to a positive experience for tourists. Tourist guides should gain knowledge, skills, and experience regarding different cultures to acquire intercultural competence. This may involve living in countries where their guidance language is spoken and experiencing the culture in its natural environment. By doing so, theoretical information can be converted into practical behavior. To improve the intercultural competencies of tourist guides, education programs abroad can be organized to provide them with experiential competence, allowing them to exhibit appropriate behaviors, attitudes, and skills in the process of interacting with different cultures. Moreover, creative drama-based training can be given within the context of managing differences to help tourist guides enhance their intercultural competencies.

Limitations and suggestions for future research

The contribution of this study is that it is the first research to thoroughly investigate the intercultural competence of tourist guides in Turkey with a phenomenological approach. The limitation of the research is that intercultural competence was evaluated specifically for nine tourist guides in Antalya. In future studies, research can be conducted to understand the intercultural competence of guides with different cultural perspectives in different countries. Developing scales for the intercultural competencies of tourist guides through research can help in identifying the knowledge, skills, and attitudes that are essential for effective intercultural communication. Using mixed research patterns can provide a more comprehensive understanding of the various factors that affect intercultural competencies. Additionally, it is important to study tourists' expectations regarding tourist guides' intercultural competencies and how these competencies are perceived and achieved. Empirical research can also be conducted to test the impact of intercultural competence on the performance of tourist guides, tourist satisfaction, and destination image.

References

- Adler, N. J., & Gundersen, A. (2007). *International dimensions of organizational behavior*. Cengage Learning.
- Arasaratnam, L. A. (2012). Intercultural competence. A. Kurylo (Ed.). In *Intercultural communication: Representation and construction of culture* (pp. 47-68). Sage.
- Bahang, M. D., Wello, B., & Akil, M. (2018). The professional role of tour guides and theoretical consequences of intercultural communication. *Journal of Language Teaching and Research*, 9(4), 832-839. <http://dx.doi.org/10.17507/jltr.0904.22>
- Bennett, J. M. (2012). The developing art of intercultural facilitation. K. Berardo, & D. Deardoff (Eds.). (2012). In *Building cultural competence innovative activities and models* (pp. 13-22). Stylus Publishing.
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*. Pearson Allyn & Bacon.
- Brislin, R. W., Landis, D., & Brandt, M. E. (1983). Conceptualizations of intercultural behavior and training. D. Landis, & R. W. Brislin (Eds.). In *Handbook of intercultural training: Issues in theory and design* (pp. 1-35). Pergamon Press Inc.
- Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Multilingual Matters.
- Byram, M., & Risager, K. (1999). *Language teachers, politics and cultures*. Multilingual Matters.
- Chang, K. (2014). Examining the effect of tour guide performance, tourist trust, tourist satisfaction and flow experience on tourists' shopping behavior. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(2), 219-247. <https://doi.org/10.1080/10941665.2012.739189>
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (3rd Ed.). SAGE Publications, Inc.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. (4th Ed.). Pearson Education, Inc.
- Deardorff, D. K. (2004). *The identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of international education at institutions of higher education in The United States*. [Doctoral thesis]. North Carolina State University.

- Deardorff, D. K. (2011). Assessing intercultural competence. *New Directions For Institutional Research*, 149, 65-79. <https://doi.org/10.1002/ir.381>
- DuBrin, A. J. (2012). *Essentials of management*. Cengage South-Western.
- Erdem, F. (1996). *İşletme kültürü*. Friedrich-Naumann-Vakfı ve Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Ersoy, F. (2017). Fenomenoloji. A. Saban, & A. Ersoy (Eds.). In *Eğitimde nitel araştırma desenleri* (pp. 237-277). Anı Yayıncılık.
- Hammer, M. R., Bennett, M. J., & Wiseman, R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 421-443. [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(03\)00032-4](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(03)00032-4)
- HEFCE. (2009). *The global people competency framework competencies for effective intercultural interaction*. On February 11, 2020 <http://wrap.warwick.ac.uk/3272/> accessed from.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations software of the mind*. McGraw Hill Book Company.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions and organizations across nations*. Sage Publications.
- Holt, K., & Seki, K. (2012). Global leadership: A developmental shift for everyone. *Industrial and Organizational Psychology*, 5(2), 196-215. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9434.2012.01431.x>
- House, R., Javidan, M., Hanges, P., & Dorfman, P. (2002). Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe: An introduction to project GLOBE. *Journal of World Business*, 37(1), 3-10. [https://doi.org/10.1016/S1090-9516\(01\)00069-4](https://doi.org/10.1016/S1090-9516(01)00069-4)
- Huang, Y. (2011). Chinese tour guides' strategies in intercultural communication implications for language teaching and tourism education. *Journal of Language Teaching and Research*, 2(1), 146-150. <https://doi.org/10.4304/jltr.2.1.146-150>
- INCA, (2004). *Theory intercultural competence assessment, Leonardo da Vinci, European Training in the UK*. On February 11, 2020 https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/inca-project-intercultural-competence-assessment_en accessed from.
- Johnson, J. P., Lenartowicz, T., & Apud, S. (2006). Cross-cultural competence in international business: Toward a definition and a model. *Journal of International Business Studies*, 37(4), 525-543. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8400205>
- Kuo, N. T., Cheng, Y. S., Chang, K. C., & Chuang, L. Y. (2018). The asymmetric effect of tour guide service quality on tourist satisfaction. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 19(4), 521-542. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2018.1483283>
- Lin, Y. C., Lin, M. L., & Chen, Y. C. (2017). How tour guides' professional competencies influence on service quality of tour guiding and tourist satisfaction: An exploratory research. *International Journal of Human Resource Studies*, 7(1), 1-19. <http://dx.doi.org/10.5296/ijhrs.v7i1.10602>
- Lu, C. Y., & Chen, B. T. (2011). The potential for active online learning in Taiwanese tourism degree programs based on online educational experiences of graduate students. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 11(3), 271-288. <https://doi.org/10.1080/15313220.2011.597635>
- Manning, N., & Ramirez, K. (2014). *How to be a tour guide: The essential training manual for tour managers and tour guides*. Kindle Edition.
- Navaitiene, J., Rimkeviciene, V., & Racelyte D. (2013). *Methodology for development of intercultural competence*. European Commission. Project NO: LLP- LDV- TOI- 2013- LT- 0145.
- O'Brien, T.W., & Ham, S. H. (2012). *Toward professionalism in tour guiding – A manual for trainers*. United States Agency for International Development (USAID).
- Paige, R. (2004). Instrumentation in intercultural training. D. Landis, J. M. Bennett, & M. J. Bennett (Eds.). In *Handbook of intercultural training* (pp. 85-128). SAGE Publications, Inc.
- Patton, M.Q. (2002). Two decades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective. *Qualitative Social Work*, 1(3), 261-283. <https://doi.org/10.1177/14733250020010036>
- Pizam, A. (1998). Cross-Cultural Tourist Behavior. In Pizam, A., & Y. Mansfeld (Eds.) (1998). *Consumer behavior in travel and tourism* New York: Haworth Hospitality Press, 393-412.
- Risager, K. (2007). *Language and culture pedagogy*. Multilingual
- Ruben, B. D. (1976). Assessing communication competency for intercultural adaptation. *Group & Organization Studies*, 1(3), 334-354. <https://doi.org/10.1177/105960117600100308>

- Ruben, B. D., & Kealey, D. J. (1979). Behavioral assessment of communication competency and the prediction of cross-cultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 3(1), 15-47. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(79\)90045-2](https://doi.org/10.1016/0147-1767(79)90045-2)
- Scherle, N., & Nonnenmann, A. (2008). Swimming in cultural flows: Conceptualising tour guides as intercultural mediators and cosmopolitans. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 6(2), 120-137. <https://doi.org/10.1080/14766820802364147>
- Sinicrope, C., Norris, J., & Watanabe, Y. (2007). Understanding and assessing intercultural competence: A Summary of theory, research, and practice. *Second Language Studies*, 26 (1), 1-58.
- Spitzberg, B. H. (1997). A model of intercultural communication competence. L. A., Samovar, & R. E. Porter (Eds.). In *Intercultural communication: A reader* (pp. 379-391). Wadsworth.
- Spitzberg, B. H., & Chagnon, G. (2009). Conceptualizing intercultural competence. D. K. Deardorff (Ed.). In *The SAGE handbook of intercultural competence* (pp. 2-52). SAGE.
- Syakier, W. A., & Hanafiah, M. H. (2022). Tour guide performances, tourist satisfaction and behavioural intentions: a study on tours in Kuala Lumpur city centre. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 23(3), 597-614. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2021.1891599>
- Stewart, E., Hayward, B., & Devlin, P. (1998). The 'place' of interpretation: A new approach to the evaluation of interpretation. *Tourism Management*, 19(3), 257-66. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00015-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00015-6)
- Taylor, E. W. (1994). Intercultural competency: A transformative learning process. *Adult Education Quarterly*, 44(3), 154-174. <https://doi.org/10.1177/07417136940440030>
- Triandis, H. (1979). Values, attitudes and interpersonal behavior. H. Howe, & M. Page (Eds.). In *Nebraska symposium on motivation (Vol.27)* (pp. 195-259). University of Nebraska Press.
- Tsaur, S. H., & Tu, J. H. (2019). Cultural competence for tour leaders: Scale development and validation. *Tourism Management*, 71, 9-17. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.017>
- Tsaur, S. H., Chang, K. M., & Tu, J. H. (2019, 27th - 29th November). *Exploring tour leaders' cultural competence*. Paper presented at the International Academic Multidisciplinary Research Conference, Japan.
- Tsaur, S., & Teng, H. (2017). Exploring tour guiding styles: The perspective of tour leader roles. *Tourism Management*, 59, 438-448. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.09.005>
- WorldWork. (2008). *The international profiler, interpretive feedback report*. On February 11, 2020 <https://www.10consulting.co.uk/download-The-International-Profiler?EID=19042124&CID=5469051> (Accessed on 11.02.2020) accessed from.
- Wyatt, J. (1978). Native involvement in curriculum development: The Native teacher as cultural broker. *Interchange*, 9(10), 17-28.
- Yu, X., Weiler, B., & Ham, S. (2002). Intercultural communication and mediation: A framework for analysing the intercultural competence of Chinese tour guides. *Journal of Vacation Marketing*, 8(1), 75-87. <https://doi.org/10.1177/13567667020080010>
- Zakaria, N. (2000). The Effects of cross-cultural training in the process of acculturation of the global workforce. *International Journal of Man-Power*, 21(6), 492-510. <https://doi.org/10.1108/01437720010377837>
- Turist Rehberleri Birliği. (2020, February 11). <http://www.tureb.org.tr/tr/Oda>
- Antalya Turist Rehberleri Odası. (2020, February 11). <http://www.aro.org.tr/index.asp>

Ethical approval

This study is among the studies that do not require ethics committee approval due to the use of research data before 2020.

Contribution rate of researchers

The authors contributed equally to the study.

Conflict of interest

There is no potential conflict of interest in this study.

Support information / Thanks

This study was supported by Anadolu University Scientific Research Projects Unit with project number 1808E308.

Türkiye kruvaziyer turizmi verilerinin rekabetçilik analizi çerçevesinde değerlendirilmesi*

Evaluation of Turkey's cruise tourism data within the framework of competitiveness analysis

Gönderim Tarihi / Received: xx.xx.2021

Kabul Tarihi / Accepted: xx.xx.2022

Doi: [10.31795/baunsobed.1252496](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1252496)

Berna YAŞAR¹

Mehmet DÜZGÜN^{**2}

Atınç OLCAY³

ÖZ: Kruvaziyer turizmi turistlere yönelik farklı aktiviteleri bir araya getirebilen bir niteliğe sahiptir. Bu doğrultuda söz konusu turistlere yönelik sunulan hizmetler arasında ulaşımın yanında yeme-içme, konaklama ve diğer rekreasyon faaliyetlerinin de yer aldığını söylemek mümkündür. Öte yandan kruvaziyer turistler liman ziyaretleri ile birlikte limana yakın turistik yerleri ziyaret ve alışveriş imkânlarından da faydalanırlar. Bundan dolayı ülkeler söz konusu limanlara ve destinasyonlara önemli yatırımlar yapmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de yer alan kruvaziyer gemilerin ziyaret rotasında yer alan limanların 2017-2022 yılları arasındaki beklenen ve gerçekleşen büyüme oranlarının tespit edilip karşılaştırılması amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma nitel desende tasarlanmıştır. Ulaşılan veriler döküman analizi yöntemi ile incelenerek elde edilen veriler değişim pay analizlerine tabi tutulmuştur. Ulaşılan sonuçlara göre 2022 yılında her ne kadar kruvaziyer turist sayısı artış trendine girmiş olsa da 2017 ve 2018 yıllarının baz alındığı değişim pay analizlerine göre araştırma kapsamında yer alan limanları genel anlamda beklenen sayının gerisinde turistin ziyaret ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kruvaziyer turizmi, Rekabetçilik, Değişim pay analizi

ABSTRACT: Cruise tourism has a quality that can bring together different activities for tourists. In this direction, it is possible to say that the services offered to these tourists include food and beverage, accommodation and other recreational activities as well as transport. On the other hand, cruise tourists also benefit from port visits as well as visiting the touristic places close to the port and shopping opportunities. Therefore, countries make significant investments in these ports and destinations. In this context, this research, which was carried out in order to determine and compare the expected and actual growth rates of the ports on the cruise ships' visit route in Turkey between 2017-2022, was designed in qualitative design. The data in question were accessed by document analysis method and the data obtained were subjected to change share analyses. According to the results obtained, although the number of cruise tourists has entered an increasing trend in 2022, according to the change share analyses based on 2017 and 2018, it has been determined that the number of tourists visiting the ports within the scope of the research is generally behind the expected number.

Keywords: Cruise tourism, Competitiveness, Shift-share analysis

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi/Turizm Fakültesi /Turizm İşletmeciliği Bölümü/ Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, bernayasar@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7968-4502>

^{**} Sorumlu Yazar / Corresponding Author

² Dr., T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, duzgunsmehmet@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4318-0729>

³ Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi/Turizm Fakültesi/Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü/ Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, atincolcay@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0407-5467>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Cruise tourism, which grows rapidly in the world and leaves big money to the countries and cities visited, is a type of tourism that appeals to the middle and upper income group (İncekara et al. 2014: 5). Cruise ships achieve high guest satisfaction and loyalty by meeting the demands of guests such as products, services and high quality (Ay, 2021: 13). Cruise ships have water parks, surfing pools, golf and sky-diving simulators, ice skating rinks, rock climbing walls, billiard halls, villas with private pools and more activities with their new generation features and innovations. In addition, today's newly designed ships provide facilities to meet the needs of family or single travellers (Florida-Caribbean Cruise Association, FCCA, 2014). Nowadays, the modern cruise industry is offered in combination with various types of tourism, characterised as leisure tourism, because the destination and geography are becoming more than the sole attraction for guests. The demands of the guests are more complex, multifaceted and sophisticated. Moreover, the cruise sector responds to the sophisticated demands of the guests (Bircan, 2014). Cruise operators try to create a strategy by applying capacity and marketing discounts in order to increase demand. Therefore, they prefer itineraries, specific regional and cultural events and purpose-oriented ports (Öz, 2015: 85).

Cruise ports generally have economic, social and environmental impacts within the framework of sustainability (Ren, 2021: 5). Cruise tourism provides shipbuilding and maintenance revenues within the scope of port revenues. For this service it provides, repair costs provide more income than freight ships. Ports provide cruise ships with activities such as berthing, utilisation of port facilities, fuel, water, electricity, waste management, etc. Cruise tourism includes many elements that make cruises attractive (Ayazlar ve Ayazlar, 2016: 8). During the tour period, journeys with great comfort are carried out. During the holiday, travel and accommodation opportunities are provided to the desired environment and climate. On the other hand, cruise ships have negative environmental impacts such as fuel waste, bilge water discharge, air and noise pollution. In addition, in small destinations, overcrowding at the moment of disembarkation of many passengers brings about the strain on the infrastructure (Güzel, 2006: 31).

Methodology

It is very important to include written and visual materials in the researches designed in qualitative design in terms of contributing to validity. Document analysis method was used to access the data. In this direction, the data covering the period between 2003-2022 were obtained based on the reports published in the Statistical Information System of the Republic of Turkey Ministry of Transport and Infrastructure General Directorate of Merchant Shipping Statistical Information System for the years 2013-2022. In the said system, the data of the port authorities published in 2017 were compared with the data of 2021, and the data of the port authorities published in 2018 were compared with the data of 2022. In this research, the number of passengers visiting the ports within the scope of the research through cruise ships was subjected to Shift-Share Analysis. In shift-share analyses, the amount of change between the market share based on the total number of tourists in the first part of the specified time interval and the expected and achieved market shares based on the number of tourists in the last part is calculated. In this direction, it has been tried to reveal whether the total number of tourists coming to the ports visited by the cruise ships within the scope of the research is above or behind the expected amount. The relationships between the data are revealed within the framework of competitiveness analysis based on the increase and decrease rates.

Findings and discussion

The cruise sector experienced a sharp decline in 2019 and 2020 due to the impact of external factors and the Covid-19 outbreak. Since 2015, the cruise market has continued to grow strongly, as evidenced by the increased demand for cruise tourism. The decline in the number of cruise ships visiting Turkey has become evident since 2016, and a further decline occurred during the Covid 19 pandemic period. A similar situation occurred in the number of passengers, and the decline observed until 2021 ended in 2022, and it was determined that there was a significant increase in the said year compared to previous years. However, according to the results obtained, Kuşadası has reached a very high number of cruise

tourists. Apart from Kuşadası, the ports of Antalya, Bodrum, Çanakkale and Dikili also reached a higher number of tourists than expected. However, when the years 2018 and 2022 are compared, it is seen that Çanakkale Port has achieved a significant momentum. On the other hand, the number of cruise tourists visiting Çeşme port was much lower than expected. Similarly, there is a similar situation in terms of decline in Fethiye and Mersin ports.

Results and recommendations

The decline in the number of tourists travelling by cruise ships, especially in the comparison of 2017 and 2021, can be counted among the reasons for the decline in 2021, along with the financial crises in developed countries, security concerns due to terrorist incidents in our country, political crises and the measures taken during the Covid-19 process. According to the research results, when the years 2018 and 2022 are compared, the increase in the number of cruise tourists visiting destinations such as Alanya, Çeşme, Kuşadası and Marmaris fell behind the expected increase. In general, based on the year 2022, it can be said that the number of cruise ships and tourists has started to increase again. Although this situation can undoubtedly be related to many economic and political developments, it is still very important to focus on the advertising and promotional activities of these destinations in order to contribute to the cruise routes. In addition, enriching the physical, social and other facilities in the ports will contribute to more ships visiting these ports. In future research, qualitative studies can be carried out that reveal the concrete reasons for the decline in the destinations visited by cruise ships that do not reach the expected number of tourists.

Giriş

Kruvaziyer turizmi bakımından Türkiye'nin üç tarafının denizler ile çevrili olması önemli avantajları beraberinde getirmektedir. Bunun yanında kültürel ve coğrafi unsurların tarihi zenginlikler ile bir arada yer alması söz konusu turizm çeşidinin Türkiye' deki gelişiminde büyük önem arz etmektedir (Yüksekyıldız, 2020: 608). Bununla birlikte zaman içerisinde kruvaziyer gemiler ile gerçekleştirilen seyahatlerin turizm sektöründeki payı her geçen gün artmış, artan gelir düzeyi ve teknolojik gelişmelerle birlikte kruvaziyer seyahatleri Türkiye'de ve dünyada hızlı bir gelişim göstermektedir (Kozak, 2012: 21). Kruvaziyer turizmüne olan talebin artmasıyla birlikte, kruvaziyer gemilerin uğradıkları limanlara oldukça büyük miktarda gelir bırakması ülkelerin bu alandaki yatırımlarına hız vermelerini sağlamıştır (Soyak, 2013: 14). Bununla birlikte ziyaret edilen şehirlerde kruvaziyer turlara dayalı ekonomik hareketlilik de artmaktadır (Öz, 2015: 73).

Bir kruvaziyer turunda, kruvaziyer turunun nereden başlayacağı, rotası, turun uzunluğu ve nerede biteceği önceden belirlenmiştir (Akyüz, 2011: 25). Turlar genellikle belirli bir limanda başlar ve aynı limanda son bulur. Kruvaziyer turizmi, farklı deneyimler ve macera arayan turistlerin tercih ettiği bir turizm türüdür. Yolcular, belirli bir güzergâh üzerinde farklı limanları ziyaret etme, bu yerlerde yöreye özgü faaliyetlere katılma fırsatı bulmaktadırlar (Ay, 2021: 13). Uçaklar kıtalar arası yolcu taşımacılığına başlamadan önce, Atlantik'in iki yakası arasındaki ulaşım, "Oceon Liner" adı verilen, zamanına göre yüksek teknolojiye sahip lüks gemilerle sağlanıyordu (Ceyhan, 2017: 272). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uçaklardaki gelişmeler nedeniyle bu gemilere olan talep büyük ölçüde azalmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra gemiler tatil ve seferler için kullanılmaya başlanmış, gemi firmaları düşen talebi yeniden artırmaya çalışmıştır (Bircan, 2014: 14). Zamanla kruvaziyer olarak adlandırılan uluslararası bir tanım ortaya çıkmıştır (Kılıçhan, 2012: 5). Kruvaziyer gemi, seyahati programlanmış, derin sularda iki gün ya da daha fazla kalan, en az 100 yolcu kapasiteli gemiler olarak kabul edilmektedir (Sezer, 2014: 51). Söz konusu gemilerde belli bir süre içerisinde programlı olarak limanlar ziyaret edilip, farklı aktiviteler gerçekleştirilmektedir (Kılıçhan, 2012: 4). Bu doğrultuda 3000-4000 yolcu taşıyabilen, her türlü sosyal etkinliğe ev sahipliği yapan yolcu gemileri aracılığı ile söz konusu aktiviteler gerçekleştirilmektedir (Köse, 2012: 50).

Kruvaziyer limanları genel olarak sürdürülebilirlik çerçevesinde ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere sahiptir (Ren, 2021: 5). Kruvaziyer turizmi liman gelirleri kapsamında gemi inşa ve bakım gelirleri sunmaktadır. Bu anlamda kruvaziyer gemilerin, yük gemilerine nazaran daha çok gelir sağladığını söylemek mümkündür (Ayazlar ve Ayazlar, 2016: 8). Limanlar, kruvaziyer gemilerine yanaşma, liman imkânlarından faydalanma, yakıt, su, elektrik, atık yönetimi gibi gelir elde etmeye yönelik faaliyetler sağlamaktadır (Polat, 2015: 443). Kruvaziyer turizmi, yolculukları çekici kılan birçok unsuru bünyesinde bulunmaktadır. Tur süresi boyunca büyük bir konfora sahip yolculuklar gerçekleştirilmektedir. Tatil boyunca istenilen çevre ve iklime seyahat ve konaklama imkânları sağlanmaktadır. Karada yapılan tur ve alış-veriş imkânları da liman işletmesi ve bölgenin gelir elde etmesini sağlamaktadır (Güzel, 2006: 31). Öte yandan kruvaziyer gemilerin yakıt atıkları, sintine suyu tahliyesi, hava ve gürültü kirliliği gibi olumsuz çevresel etkilerinden de söz edilebilir. Bununla birlikte küçük destinasyonlarda birçok yolcunun karaya çıktığı anda yaşanan aşırı kalabalık alt yapının zorlanmasını beraberinde getirmektedir (Brida, 2010: 220). Kruvaziyer turizmi ziyaret edilen ülke ve limanlara ekonomik anlamda önemli ölçüde gelir sağlamaktadır. Kruvaziyer turizmi kapsamında gemilerin harcama kalemleri arasında girmiş oldukları limanlardan yaptıkları yakıt ve su alımları ve liman ücretleri ile birlikte ödenen diğer vergiler yer almaktadır. Turistler ise limanın yer aldığı destinasyondaki ulaşım araçlarından, tur rehberlerinden, yiyecek içecek işletmeleri ve hediyelik eşya mağazaları başta olmak üzere birçok imkândan yararlanmaktadır. Bu durum kruvaziyer turizminin ekonomik önemini vurgulamakla birlikte geleceğe yönelik turizm plan ve politikalarının belirlenebilmesi amacı ile destinasyonlar açısından belirli zaman dilimlerine odaklı gemi ve turist sayısını temel alan rekabetçilik analizlerinin gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada 2013 ve 2022 yılları arasında gerçekleşen kruvaziyer seyahat istatistikleri temelinde 2017 ile 2021 ve 2018 ile 2022 yıllarında gerçekleşmiş olan kruvaziyer turist sayılarındaki değişim; araştırma kapsamında yer alan kruvaziyer liman istatistiklerine göre değişim pay analizi aracılığı ile karşılaştırılmış ve rekabetçilik açısından değerlendirilmiştir.

Literatür taraması

Kruvaziyer turizmi

Yolcu gemisi yolculuğu belirli limanlardan başlar. Belirli sayıda liman ve belirli bir süre sürecek olan gezi öncesi ve sonrası, katılımcıların ulaşım ve konaklamaları turistik ürünün diğer bileşenlerini oluşturur. Kruvaziyer turizminin anlamı ise, denizde, gölde veya nehirde yapılan yolculuğu içeren bir tatildir (Görgün, 2011: 50). Bu bağlamda kruvaziyer turizmi deniz gezisi, destinasyon ziyaretleri, gemide ve karada yapılan farklı aktiviteleri içeren bir tatil türüdür (Sezer, 2014: 51). Kruvaziyer turizminin asıl amacı ulaşım değil, misafirlerin konaklaması ve gemide kalan misafirlerin boş zamanlarını belirli bir rota üzerinde çeşitli destinasyonları ziyaret ederek geçirmeleridir (Wild ve Dearing, 2000: 315). Kruvaziyer turizmde liman ziyaretleri, limana yakın yerleri ziyaret ve alışveriş aktiviteleri mevcuttur. Yolcu gemilerinin ziyaret ettiği limanlarda turistlere sunulan hizmetler, ev sahibi ülkenin en çok yatırım yaptığı alanlardır (Deniz, 2017: 2). Ancak kruvaziyer turizminin temelinde deniz ve gemi seyahatleri bulunmakta olduğundan turistik bir ürün olan kruvaziyer seyahati, gemide sunulan her türlü hizmet ve farklı liman ziyaretlerini kapsamaktadır (Kılıçhan, 2012: 4).

Dünyada hızla büyüyen ve ziyaret edilen ülke ve şehirlere önemli ölçüde ekonomik gelir bırakan kruvaziyer turizmi, orta ve üst gelir grubuna hitap eden bir turizm türüdür (İncekara vd. 2014: 5). Yolcu gemileri misafirlerin talep ettiği ürün, hizmet ve yüksek kalite gibi isteklerinin karşılanmasını sağlayarak yüksek misafir memnuniyeti ve sadakatine ulaşmaktadır (Ay, 2021: 13) Kruvaziyer gemileri yeni nesil özellikleri ve yenilikleri ile su parkları, sörf havuzları, golf ve sky-diving simülasyonları, buz pateni pistleri, kaya tırmanış duvarları, bilardo salonları, özel havuzlu villalar ve daha fazla etkinliklere sahiptir. Ayrıca günümüzü yeni tasarlanmış gemileri, aile veya tek seyahat eden misafirlere ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik olanaklar sağlamaktadır (Florida-Caribbean Cruise Association, FCCA, 2014). Günümüzde modern kruvaziyer endüstrisi, eğlence turizmi olarak nitelendirilen çeşitli turizm türleri ile birlikte sunulmaktadır. Çünkü destinasyon ve coğrafya, misafirler için yegâne çekici unsur olmanın ötesine geçmektedir. Misafirlerin talepleri daha karmaşık ve çok yönlü bir niteliktedir. Dahası kruvaziyer sektörü misafirlerin özel taleplerine de yanıt vermektedir (Bircan, 2014). Kruvaziyer operatörleri talebi arttırmak amacıyla kapasite ve pazarlama indirimi uygulayarak strateji yaratmaya çalışmaktadır. Bu nedenle seyahat programları, belirli bölgesel ve kültürel etkinlikler ve amaca yönelik limanları tercih etmektedir (Öz, 2015: 85).

Türkiye’de kruvaziyer turizmi

Türkiye, Akdeniz Havzasında yer almaktadır. Akdeniz Havzası limanlarının tarihi yerlere ve turistik cazibe merkezlerine olan yakınlığı, diğer ülkelere olan yakınlığı ile kruvaziyer turizmi için oldukça elverişli bir konumdadır (Deniz, 2017: 7). Türkiye zengin kültür ve tarihi, doğal güzellikleri, coğrafi konumu ile kruvaziyer turları için uygun koşullar sağlamaktadır. Bununla birlikte Türkiye son yıllarda en önemli ve en çok ziyaret edilen ülkelerden biri haline gelmiştir (Akbaş, 2020: 109). Öte yandan Türkiye’nin diğer ülkelere, tarihi yerlere ve turistik cazibe merkezlerine olan yakınlığı kruvaziyer turizmi bakımından büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bundan dolayı kruvaziyer limanlarda gelecek yıllarda yoğunluk oluşacağı ön görülmesi bakımından söz konusu limanların, taleplere yanıt verecek kapasite, donanım ve fonksiyonel anlamda geliştirilmesi önemlidir (Akyüz, 2011: 38).

Türkiye, kruvaziyer turizmi kapsamında arz potansiyeline sahiptir. Akdeniz havzasında yer almakta ve en uzun kıyıya sahip ülke konumu ile avantajlı bir yapıya sahiptir. Türkiye’de kruvaziyer turizmi; İspanya, Yunanistan, İtalya çıkışlı paket turların uzantısı olarak ve günübirlik uğrağı olarak değerlendirilmektedir (Gökgöz, 2010: 19).

Limanlarda yapılan harcamalarının yüksekliği, dünyada bu pastadan pay almanın önemini ortaya koymaktadır. Limanlar gerçekleştirmiş oldukları altyapı iyileştirmeleri ile hem fiziki altyapılarını güçlendirmekte hem de fiziksel anlamda daha büyük gemileri kabul edecek imkânları sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda limanların turistlere yönelik hizmet alanları ve lüks gemi seyahatine olanak sağlayacak olanaklara sahip olması gerektiğinin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Liman hizmetleri servis kalitesi ve güvenlik konusunda gereksinimleri karşılayacak standartlara ulaşmak önemli hale gelecektir (Güzel, 2006: 40). Türkiye’de son yıllarda kruvaziyer limanlarının çoğu uzmanlaşmıştır. Her liman potansiyelini arttırmaya yönelik yeniden yapılanmaya ilişkin çalışmalar

gerçekleştirmektedir. Kuşadası, İzmir, İstanbul, Antalya gibi limanlar kruvaziyer turizmi için büyük bir potansiyele sahiptir (Sezer, 2014: 55). Geçmiş yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden kruvaziyerler ve yolcu sayıları değerlendirildiğinde; kruvaziyer sektörünün Türkiye ekonomisine önemli ölçüde olumlu etki yapma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir (Ayazlar ve Ayazlar, 2016: 6). Türkiye'de yer alan kruvaziyer limanlarının birçoğu son yıllarda gelişmiş ve uzmanlaşmıştır. Limanlar potansiyelini arttırmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. İstanbul, Antalya, İzmir, Kuşadası kruvaziyer turizmi için büyük bir potansiyele sahiptir (Polat, 2022: 77).

Kruvaziyer limanlar

Kruvaziyer limanları kullanım türlerine göre; ana liman (homeport) , ara liman (port of call) ve hibrit liman olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Lekakou vd. 2009):

Ana Liman (Homeport): Yolcuların seyahate başladığı ve seyahatin bitiminde aynı limanda indiği, turun bittiği nokta olarak nitelendirilmektedir (Bayazıt, 2015: 16). Genel olarak ana limanlar kruvaziyerlere hizmet vermektedir (Lekakou vd. 2009: 216). Liman ve çevresinde yapılan harcamalar, yakıt karşılamaya yönelik faaliyetler, ulaştırma hizmetleri çevre ekonomisine katkı sağlamaktadır. Gemilerin temel ihtiyaç ve isteklerini karşılayan limanlar gateway ports ya da hub liman olarak adlandırılmış olsa da genel olarak ana liman terimi kullanılmaktadır (Bayazıt, 2016: 21). Yolcuların ana limandan alıp yine aynı limanda turun bitiminde ayrılmaları geleneksel kruvaziyer anlayışı olarak nitelendirilmektedir. Ancak yeni bir kavram olan interporting adı verilen yeni bir akım başlamıştır. Bu akıma göre kruvaziyer seyahat planında yer alan ikinci veya üçüncü limanda yolcu değişimi yapmak amacıyla uygulanan değişim söz konusudur. Operasyon sürecine intraporting, yolcular için yapılan indirme/bindirme anlamına gelir (Sezer, 2022: 868).

Uğrak Liman (Port of call): Kruvaziyer limanlarının birçoğu uğrak liman olarak faaliyet göstermektedir (McCalla, 1998: 45). Kruvaziyer yolculuklarında uğrak limanların payı büyüktür. Yolcuların yeniden gelecek kruvaziyer deneyimini sağlamasında etken özelliğe sahiptir. Uğrak limanlar; bölgedeki tarihi ve kültürel özellikleri, müze-ören yerlerine yakınlığı, kaliteli zaman geçirilmesine yönelik unsurlara sahip olması kruvaziyer yolculukları için önemli kriterler arasında yer alır (Brida, 2010: 207). Türkiye'de Marmaris Limanı, Bodrum Limanı, Alanya Limanı, Dikili Limanı örnek verilebilir (Abolafya, 2019: 33).

Hibrit Liman (Hybrit Port) : Ana liman ve uğrak limanın birleşiminden oluşan hibrit bağlantı noktası olarak nitelendirilmektedir (Yüksekyıldız, 2020: 608). Kruvaziyer gemilerinin uğrak liman yapısına yönelik hizmet vermeye başlamış, ihtiyaçlarına göre artırılan kapasite, bazı durumlarda bakım ve onarım hizmeti veren limanlar haline gelmiştir (Bayazıt, 2015: 126).

Yöntem

Bu bölümde öncelikli olarak araştırma deseni, araştırmanın amacı ve önemi, verilerin toplanması ve verilerin analizine ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

Araştırma deseni

Bu çalışmada 2013-2022 yılları aralığında Türkiye'de yer alan limanları ziyaret eden yolcu sayısı baz alınmıştır. Araştırma kapsamında yer alan veriler Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'ndan elde edilmiştir. Bu doğrultuda nitel desende tasarlanmış olan bu çalışmada verilerin incelenmesinde döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen pay değişim analizleri aracılığı ile de veriler üzerinden karşılaştırma yapılabilmesine imkân sağlanmıştır.

Araştırmanın amacı ve önemi

Türkiye'de yer alan kruvaziyer gemilerin ziyaret rotasında yer alan limanların geride kalan beş yıllık periyot kapsamında 2017-2022 yılları arasındaki beklenen ve gerçekleşen büyüme oranlarının tespit edilip karşılaştırılması gerçekleştirilen bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bununla birlikte kruvaziyer turizminin destinasyonlara yönelik daha fazla katkı sağlamasına yönelik potansiyel fayda ve risklerin göreceli hale getirilmesi araştırma kapsamında yer almaktadır.

Verilerin toplanması

Nitel desende tasarlanmış olan araştırmalarda geçerliliğe yönelik katkı sağlaması bakımından yazılı ve görsel materyallerin yer alması oldukça önemlidir (Baş ve Akturan, 2018: 121). Verilerin incelenmesinde döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda 2013-2022 yılları arasında kapsayan veriler Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü İstatistik Bilgi Sistemi'nde yayınlanan raporlar 2013-2022 yılları baz alınarak elde edilmiştir. Söz konusu sistemde 2017 yılında yayınlanan liman başkanlıkları verileri ile 2021 yılı, 2018 yılında yayınlanan liman başkanlıkları verileri ile de 2022 yılı verileri karşılaştırılmıştır.

Verilerin analizi

Yapılan bu araştırmada kruvaziyer gemiler aracılığı ile araştırma kapsamında yer alan limanları ziyaret eden yolcu sayıları değişim payı analizlerine (Shift-Share Analysis) tabi tutulmuştur. Değişim payı analizlerinde belirlenen zaman aralığının ilk bölümünde yer alan toplam turist sayısının baz alındığı pazar payı ile son bölümünde yer alan turist sayısının baz alındığı beklenen ve ulaşılan pazar payları arasındaki değişim miktarları hesaplanmaktadır (Akgül, 2018: 171-172). Bu doğrultuda araştırma kapsamında yer alan kruvaziyer gemilerin ziyaret etmiş oldukları limanlara gelen toplam turist sayısı beklenen miktarın üzerinde veya gerisinde olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Veriler arasındaki ilişkiler artış ve azalış oranlarına bağlı kalarak rekabetçilik analizi çerçevesinde ortaya konulmuştur.

Bulgular ve tartışma

Bu bölümde kruvaziyer gemilerde yıllara göre seyahat eden toplam yolcu sayılarına, yıllara göre Türkiye'ye gelen toplam yolcu ve gemi sayılarına ve araştırma kapsamında yer alan limanlara kruvaziyer gemiler ile gelen toplam turist sayısının baz alındığı değişim pay analizlerine ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Toplam uluslararası kruvaziyer yolcu sayısı

2013-2022 yılları arasında toplam uluslararası kruvaziyer yolcu sayısına yönelik sayısal veriler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: 2013-2021 yılları arasında toplam uluslararası kruvaziyer yolcu sayısı

Yıl	Yolcu Sayısı (Milyon)
2013	21,3
2014	22,34
2015	23,06
2016	25,2
2017	26,7
2018	28,5
2019	29,7
2020	5,8
2021	4,8

Kaynak: Cruise Lines International Association – CLIA 2022

Tablo 1'e göre kruvaziyer sektörü, yaşanan dış faktörlerin etkisi ve salgınla beraber 2019 ve 2020 yıllarında sert bir düşüş yaşamıştır. 2015 yılından 2020 yılına kadar ise kruvaziyer turizmne yönelik turist sayısının düzenli bir biçimde arttığını söylemek mümkündür.

Türkiye'yi ziyaret eden kruvaziyer gemi ve yolcu sayıları

2013-2022 yılları arasında Türkiye'yi ziyaret eden kruvaziyer gemi ve yolcu sayılarına ilişkin sayısal veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: 2013-2022 yıllarında Türkiye'yi ziyaret eden kruvaziyer gemi ve yolcu sayıları

Yıl	Gemi sayısı	Yolcu sayısı
-----	-------------	--------------

2013	1542	2259053
2014	1385	1792298
2015	1456	1888552
2016	590	626840
2017	311	306485
2018	247	213771
2019	34	300896
2020	5	1824
2021	78	45362
2022	975	996500

Kaynak: (DGM, 2022a)

Tablo 2' ye göre Türkiye'yi ziyaret eden kruvaziyer gemi sayısındaki düşüş 2016 yılından itibaren belirgin hale gelmiştir. Bunun yanı sıra Covid 19 salgını döneminde söz konusu düşüş hızlanmıştır. Benzer durum yolcu sayılarında da meydana gelmiş, 2021 yılına kadar gözlenen düşüş 2022 yılında son bularak söz konusu yıldan itibaren önceki yıllara göre önemli bir artışın meydana geldiği görülmektedir.

Değişim pay analizleri

Değişim payı analizlerinde pay (share) kruvaziyer limanları ziyaret eden turist sayısında beklenen artışı, değişim (shift) ise paya olan uzaklığı temsil etmektedir. Formülde t0 ve t1 zaman aralıklarını, büyüme net büyümeyi, Sharei pay etkisini, n toplam liman sayısını ve PAXi toplam turist sayısını ifade etmektedir (Akgül, 2018: 172; Dikeç ve Akgül, 2016: 7). Yöntemin matematiksel ifadesi ise aşağıda gösterilmiştir:

$$BÜYÜME = PAX_{it1} - PAX_{it0} = SHARE_i + SHIFT_i$$

$$SHARE_i = \left(\frac{\sum_{i=1}^n PAX_{it1}}{\sum_{i=0}^n PAX_{it0}} - 1 \right) \cdot PAX_{it0}$$

$$SHIFT_i = PAX_{it1} - \frac{\sum_{i=1}^n PAX_{it1}}{\sum_{i=1}^n PAX_{it0}} \cdot PAX_{it0}$$

Tablo da 2018-2022 yılları arasında kruvaziyer limanlarını ziyaret eden turist sayılarının temel alındığı pay değişim analizi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3: 2018-2022 yıllarını kapsayan değişim payı analizi sonuçları

Sıra	Liman	2018	2022	Beklenen Büyüme	Gerçekleşen Büyüme	Değişim Payı Etkisi
1	Alanya	3.023	5.746	6531	2723	-3808
2	Antalya	7.656	33.109	16540	25453	8913
3	Bodrum	24.263	95.462	52418	71199	18781
4	Çanakkale	22	13.905	46	13883	13837
5	Çeşme	51.054	20.651	110298	-30400	-140698
6	Dikili	103	6.410	223	6307	6084
7	Fethiye	273	790	590	517	-73
8	Göcek	162	596	350	434	84
9	Kuşadası	121.821	487.662	372885	365841	-7044
10	Marmaris	5.311	11.218	11474	5907	-5567
11	Mersin	83	59	179	24	-155
Toplam		213771	675608			

Kaynak: (DGM, 2022b; DGM, 2019).

Tablo 3' e göre özellikle Kuşadası oldukça yüksek sayıda kruvaziyer turist sayısına erişmiştir. Kuşadası dışında Antalya, Bodrum, Çanakkale ve Dikili limanları da beklenin üzerinde turist sayısına ulaşmıştır.

Bununla birlikte Çanakkale Limanı 2018 ve 2022 yılları karşılaştırıldığında önemli bir ivme yakaladığı görülmektedir. Öte yandan Çeşme limanını ziyaret eden kruvaziyer turist sayısı beklenenin çok altında kruvaziyer turist tarafından ziyaret edilmiştir. Benzer biçimde Fethiye ve Mersin limanlarında da düşüş anlamında benzer bir durum söz konusudur. Tablo 4'te ise Covid 19 salgın döneminin kruvaziyer turizmine olan etkisi veriler üzerinden gösterilmiştir.

Tablo 4: 2017-2021 yıllarını kapsayan değişim payı analizi sonuçları

Sıra	Limani	2017	2021	Beklenen Büyüme	Gerçekleşen Büyüme	Değişim Payı Etkisi
1	Alanya	12190	116	-9795	-12074	-21869
2	Antalya	40301	1225	-32383	-39076	-71459
3	Bodrum	31641	214	-25424	-31427	56851
4	İstanbul	1291	3914	-1037	2623	3660
5	Kuşadası	119884	9057	-96332	-110827	-207159
6	Marmaris	23736	30571	-19072	6835	25907
Toplam		229043	44997			

Kaynak: (DGM, 2017; DGM, 2021).

Tablo 4'te 2017 ve 2021 yılları karşılaştırılmıştır. Buna göre Alanya, Antalya, Bodrum, İstanbul, Kuşadası ve Marmaris olmak üzere tüm limanlarda beklenen büyüme negatif olarak hesaplanmıştır. Ancak söz konusu limanlardan sadece İstanbul ve Marmaris limanları gerçekleşen büyüme rakamlarında pozitif değerlere ulaşmıştır. 2021 yılında ulaşılmış olan toplam kruvaziyer turist sayısının % 80 azalarak 2017 yılındaki sayının çok altında olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Akdeniz çanağında oldukça önemli bir konuma sahip olan Türkiye kruvaziyer turizmine yönelik birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye sahip olduğu doğal güzellikler, zengin kültürel yapısı, tarihi eserler ve diğer cazibe unsurları ile birlikte dünya turizmi açısından oldukça önemli bir destinasyondur. Bu bağlamda kruvaziyer turizmi kapsamındaki turist sayılarına yönelik büyüme oranlarının tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu çalışmada 2017 ve 2021; 2018 ve 2022 yıllarında kruvaziyer limanları ziyaret eden turist sayıları değişim pay analizlerine tabi tutularak beklenen büyüme ve gerçekleşen büyüme rakamları hesaplanarak karşılaştırılmış böylelikle mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ziyaretçi sayılarına yönelik gerçekleştirilen karşılaştırmanın limanlara ve destinasyonlara yönelik yapılan önemli yatırımların ekonomik önemini değerlendirilmesine katkı sağlamasını yanı sıra limanlar ve destinasyonlar bakımından gelecekteki turizm politikalarının belirlenmesine de katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan limanların ve limanların yer aldığı destinasyonların çekiciliklerinin artırılması bakımından geleceğe ilişkin plan ve politikaların belirlenmesi öncesinde durum tespiti yapılması amacıyla gemi ve turistlere ilişkin verilerin karşılaştırmalı analizlerinin gerçekleştirilmesi kritik derecede önemlidir.

Kruvaziyer turizmine yönelik yapılan çalışmalarda Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi avantaj ile birlikte liman sayısı ve kapasitesi bakımından bulunan kruvaziyer turizmine yönelik faaliyetlerden yüksek miktarda pay elde edebilecek kapasitenin olduğu vurgulanmıştır (Deniz, 2017; Kolçak ve Solmaz, 2018). Bunun yanında kruvaziyer turizmini tercih eden turistler karar aşamasında gidilmesi planlanan destinasyonlara ilişkin özellikler ile birlikte yeme içme ve alışveriş olanaklarını da göz önünde bulundurmaktadırlar (Duman, 2022: 66). Kruvaziyer limanlar kullanım türlerine göre ana liman, uğrak liman ve hibrit liman olarak sınıflandırılmıştır (Lekakou vd. 2009). Bunun yanında kruvaziyer limanların birçoğu uğrak liman olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu bağlamda uğrak liman niteliğindeki kruvaziyer limanların yolcuların nitelikli zaman geçirebilmelerine yönelik fiziki, sosyal ve diğer imkânlara sahip olmaları daha fazla ziyaretçi sayısına ulaşılabilmesi için oldukça önemlidir. Kruvaziyer gemiler aracılığıyla seyahat eden turist sayılarında özellikle 2017 yılı ve 2021 karşılaştırılmasında 2021 yılında görülen düşüşün sebepleri arasında gelişmiş, ülkelerde meydana gelen finansal krizler, yaşanan terör olaylarına bağlı güvenlik kaygıları, siyasal krizler ve Covid-19 salgınına yönelik alınan önlemler gösterilebilir. Araştırma sonuçlarına göre 2018 ve 2022 yılları

karşılaştırıldığında Alanya, Çeşme, Kuşadası ve Marmaris gibi destinasyonları ziyaret eden kruvaziyer turist sayısındaki artış beklenen artışın gerisinde kalmıştır. Genel olarak 2022 yılı baz alındığında ise kruvaziyer gemi ve turist sayısının yeniden artışa geçtiği söylenilebilir. Bu durum hiç şüphesiz ekonomik ve politik anlamda birçok gelişme ile ilişkili olabilir. Ancak söz konusu destinasyonların reklam ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi kruvaziyer rotalarda daha fazla yer alabilmesine katkı sağlanması bakımından oldukça önemlidir. Bununla beraber limanlarda yer alan güvenlik noktaları, yeme içme alanları ve bekleme salonları gibi fiziki ve sosyal imkânların zenginleştirilmesi daha fazla sayıda geminin bu limanları ziyaret etmesine katkı sağlayacaktır. Özellikle turistler açısından limanların daha çekici hale getirilmesi ziyaretçi sayısının artırılması açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda turistlerin destinasyonlarda serbest bir biçimde alışveriş yapmasını sağlayacak ulaşım imkânlarının geliştirilmesi, yakın mesafede yer alan tarihi nitelikteki önemli alanlara gezi programlarının düzenlenmesi ve liman alanlarına turist ihtiyaçlarını karşılayacak alt ve üst yapı hizmetlerinin genişletilmesinin daha fazla sayıda turistin kruvaziyer turizmüne yönelmesini sağlamasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Gelecek araştırmalarda ise özellikle beklenen turist sayısını yakalamayan kruvaziyer gemilerin ziyaret etmiş oldukları destinasyonlarda söz konusu düşüşün somut gerekçelerini derinlemesine ortaya koyan nitel araştırmalar gerçekleştirilebilir. Bunun yanında benzer niteliklere sahip yurt dışında yer alan kruvaziyer limanlar ile yurt içinde yer alan kruvaziyer limanlar arasında yolcu sayılarının karşılaştırması yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaş, F. (2020). Kruvaziyer turizmi hakkında yerel halkın farkındalık düzeyinin Kuşadası destinasyonu özelinde değerlendirilmesi, *Anasay*, (13), 103-124.
- Akgül, E. F. (2018). Türkiye’de kruvaziyer limanlar: Pazar yapısı ve rekabetçilik analizi, *Turkish Journal of Maritime and Marine Sciences*, 4(2), 167-179
- Akyüz, B. (2011). *Kruvaziyer limanların kentsel kıyı mekanlarına etkileri: İstanbul Zeytinburnu Kazlıçeşme Ataport kruvaziyer limanı projesi örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ay, S. (2021). *Kruvaziyer turizmde marka sadakatinin değerlendirilmesi: modern kruvaziyer gemileri üzerine bir araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ayazlar, A. Reyhan ve Ayazlar, G. (2016). Kruvaziyer turizmde sürdürülebilirlik yaklaşımı, 3. *Uluslararası Deniz Turizmi Sempozyumu, 26-27 Şubat- İzmir Bildiriler* (197-218). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
- Baş, T., ve Akturan, U. (2018). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayınevi.
- Bayazıt, Ş. (2015). *Kruvaziyer pazarı ve destinasyonların analizi: Türk yolcuları ve kruvaziyer limanları hakkında ampirik bir çalışma* [Yayımlanmamış Doktora Tezi], İstanbul Teknik Üniversitesi
- Bayazıt, Ş. ve Levent, K. (2016). Analysis of the cruise market and destinations in the Mediterranean Region: An empirical study to understand the profile of the Turkish cruisers, *Journal of Marine Tourism*, 1(1), 18-31.
- Bircan, K. (2014). Kruvaziyer yolcu taşımacılığı kapsamında kruvaziyer limanların etkinliğinin değerlendirilmesi: alternatif liman önerisi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Adnan Menderes Üniversitesi.
- Brida, J. G. (2010). Cruise tourism: economic, socio-cultural and environmental impacts, *International Journal of Leisure and Tourism Marketing*, 1(3), 205-226.
- Ceyhan, S. K. (2017). Filyos liman projesinin kruvaziyer gemi turizmi açısından değerlendirilmesi ve bölge ekonomisine katkısı, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 271-283.
- Cruise Lines International Association-CLIA (2022). *State of the cruise industry outlook report* <https://cruising.org/en-gb/news-and-research/research/2022/january/state-of-the-cruise-industry-outlook-2022> Erişim Tarihi: 10.01.2023.
- Deniz, M. (2017). Kruvaziyer turizminin Türk turizm sektörü açısından değerlendirilmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, (3)1-13.
- Dikeç, G. - E. F. Akgül (2016). Cruise ports in Turkey: A statistical analysis. *Annual Conference of The International Association of Maritime Economists*, 23-26 August Hamburg (1-17) Hamburg: Germany.

- DGM, (2022a). *Kruvaziyer istatistikleri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Genel Müdürlüğü*. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/kruvaziyer-istatistikleri> Erişim Tarihi: 29.01.2023.
- DGM, (2022b). *Kruvaziyer istatistikleri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Genel Müdürlüğü*. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/kruvaziyer-istatistikleri-2022> Erişim Tarihi : 29.01.2023.
- DGM, (2019). *Kruvaziyer istatistikleri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Genel Müdürlüğü*. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/kruvaziyer-istatistikleri-2019> Erişim Tarihi: 15.10.2022].
- DGM, (2021). *Kruvaziyer istatistikleri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Genel Müdürlüğü*. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/kruvaziyer-istatistikleri-2021> Erişim Tarihi: 16.10.2023.
- DGM, (2017). *Kruvaziyer istatistikleri Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Denizcilik Genel Müdürlüğü*. <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/kruvaziyer-istatistikleri-2017> Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- Duman, S. (2022). Yüzen otellerde serbest zaman incelemesi. Uluç, A. (Ed.), *Sporda güncel yaklaşımlar* (1. Baskı) içinde (s. 65-76). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Florida-Caribbean Cruise Association, (2014). *Cruise industry overview report*. <http://www.fcca.com/downloads/2014-Cruise-Industry-Overview-and-Statistics.pdf> Erişim Tarihi: 28.12.2022.
- Gökgöz, B. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de kruvaziyer turizmi ve endüstrisi: Karadeniz’e yönelik bir destinasyon modellemesi* [Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi], Kültür ve Turizm Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- Görgün, E. (2011). *Geleceğin turizm anlayışında kruvaziyer turizm uygulamaları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Trakya Üniversitesi.
- Güzel, K. (2006). *Kruvaziyer turizmin Türkiye’deki geleceği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Üniversitesi.
- International Maritime Organization, IMO, (2008). *Maritime safety committee* <https://www.imo.org> Erişim Tarihi: 25.12.2022.
- İncekara, B., Dördüncü, H., ve Ozan, Özer. (2014). Turizm ulaştırmasının deniz yolu ulaştırıcılığı yönünden gelişimi, *Journal of Economic Policy Researches*, 2(1), 1-16.
- Kılıçhan, R. (2012). *Kruvaziyer gemilerin yiyecek içecek departmanlarında hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkileri: Ketchikan, Juneau ve Skagway limanlarında bir araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Kolçak, Ç. ve Solmaz, M. S. (2018). Review of cruise tourism in the world and in Turkey, global trends and local factors affecting cruise tourism in Turkey. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 113-121.
- Kozak, M. A. (2012). *Genel turizm bilgisi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Köse, N. (2012). 65 yaş üstü nüfusun gereksinimlerine bağlı konut alanı ve çevresi tasarım ölçütleri-istanbul ve viyana örneği [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Lekakou, M., Pallis, A., ve Vaggelas, G. (2009). Which homeport in Europe: The cruise industry's selection criteria. *Tourismos*, 4(4), 215-240.
- McCalla, R. J. (1998). An investigation into site and situation: Cruise ship ports. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 89(1), 44-55.
- Soyak, M. (2013). Uluslararası turizmde son eğilimler ve Türkiye’de turizm politikalarının evrimi, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 1-18.
- Öz, M. D. (2015). *Kruvaziyer turizmine yönelik tur uygulamalarında değer zinciri analizi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Adnan Menderes Üniversitesi.
- Polat, Ç. B. (2022). Türkiye’de yat ve kruvaziyer turizmi gelirleri: Antalya Örneği, *Deniz Taşımacılığı ve Lojistiği Dergisi*, 3(2), 76-89.
- Polat, N. (2015). Technical innovations in cruise tourism and results of sustainability, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 438-445.
- Ren, C. J.-H. (2021). Cruise trouble. A practice-based approach to studying Arctic cruise tourism. *Tourism Management Perspectives*, (40) 1-7.
- Sezer, İ. (2014). Kruvaziyer turizmde dikkat çeken bir nokta: Kuşadası Limanı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (32), 49-78.
- Sezer, İ. (2022). Karadeniz’de alternatif bir turizm önerisi: Kruvaziyer turizmi, *Karadeniz Araştırmaları*, 19(75), 861-908.

Abolafya, S. Ş (2019). *İzmir Alsancak limanının kruvaziyer yolcu taşımacılığında ana çıkış limanı olma potansiyeline yönelik delphi çalışması*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Yüksek yıldız, E. (2020). Türkiye kruvaziyer limanlarının performans değerlendirilmesi, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (18), 607-615.

Wild, P., ve Dearing, J. (2000). Development of and prospects for cruising in Europe. *Maritime Policy & Management*, 27(4), 315-333.

Etik kurul onayı

Araştırma kapsamında Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, gibi tekniklerin kullanılmamış olması sebebi ile bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

YAYIN KURALLARI VE POLİTİKASI

1. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından* altı ayda bir (Haziran ve Aralık) yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergide, **Coğrafya, Eğitim Bilimleri** (Eğitim Programları ve Öğretim, Eğitim Yönetimi ve Teftişi, Okul Öncesi Eğitimi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Sosyal Alanlar Eğitimi, Türkçe Eğitimi) **Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Görsel Sanatlar, İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Sosyoloji, Tarih, Turizm İşletmeciliği, Turizm Rehberliği, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Türk Dili ve Edebiyatı, ve Yabancı Diller Ana Bilim Dalları'nın kapsamına giren konulardaki özgün ve nitelikli, araştırma makaleleri, kitap tanıtımı ve eleştirileri, örnek olay çalışmaları ve derleme çalışmaları yayımlanabilir.**

2. Dergimizin ana hedefi; bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun, nitelikli ve özgün çalışmalarını titizlikle değerlendirerek, düzenli aralıklarla yayımlayan ve sosyal bilimler alanında tercih edilen öncelikli dergiler arasında yer almaktır.

3.Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp **dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.** Dergimiz belirtilmeyen diğer etik ilkeleri, editör, hakem ve yazar sorumlulukları için Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından belirlenen/önerilen hususları kabul ve takip etmektedir.

4.Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar öncelikle **şekil/yazım şartları ve benzerlik (intihal programı kullanılarak) bakımından** ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme **şartlarını sağlamayan çalışmalar hakemlere gönderilmeden yazarlara iade edilir.** Şartlara uygun olan çalışmalar, içerik açısından incelenmek üzere **en az iki hakeme gönderilir. Kör hakemlik süreci işletilerek makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez.** Hakemlerden olumlu rapor alamayan makaleler yayımlanmaz; bu konuda idari ve adli sorumluluk kabul edilmez. Hakemler tarafından düzeltme istenen yazılar ise gerekli değişiklikler için yazar(lar)a geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Eserin yayımlanmasına karar verilmesi durumunda yazarlar daha önce imzalayarak sisteme yükledikleri **Telif Hakkı Devir Formu'nu** Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne posta/kargo yolu ile göndermelidirler.

5 Dergide yayımlanacak olan eserler, **daha önce bir başka dergide yayımlanmamış, yayımlanmak üzere gönderilmemiş ya da yayım için kabul edilmemiş olmalıdır.** Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi telif hakkı devir formunda belirtilmelidir. Çalışmalar daha önce sunulmuş, bildiri olarak yayınlanmış veya tezden türetilmiş olsa **dahi orijinal eser ile benzerlik göstermemelidir.**

6. Yazar(lar) dergimize gönderilen makalenin kendilerine ait **orijinal bir çalışma olduğunu ve intihal yapmadıklarını,** çalışmada adı geçen yazarların bu çalışmaya **bireysel olarak katılmış olduklarını** ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, tüm yazarların gönderilen makalenin **son halini gördüklerini** ve **onayladıklarını,** makalenin başka bir yerde **basılmadığını veya basılmak için gönderilmediğini,** makalede bulunan metnin, şekillerin ve dökümanların diğer şahıslara ait olan **teelif haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.**

7. Çalışma, editörlere Dergipark üzerinden elektronik ortamda sunulmalıdır. Makalenin elektronik ortamda gönderilebilmesi için, Dergipark sistemine üye olunmalı ve kullanıcı girişi yapılmalıdır. Kullanıcı girişi yapıldıktan sonra sağ menüde çıkan **“Makale Gönder”** bağlantısı kullanılarak makale sisteme kayıt edilir. Makale yazarlarının ORCID ID sahibi olmaları zorunludur. **Sisteme kaydedilecek çalışmaları dosyalarında yazar adları veya yazarları belirtecek herhangi bir bilgi (dipnot, ek, teşekkür vb.) bulunmamalıdır.** Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler **ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfa geçmemelidir.**

8. Ulakbim TR DİZİN kararları doğrultusunda dergimize yüklenecek çalışmalarda etik kurul izni onay belgesi talep edilmektedir. Etik kurul izni ile ilgili detaylı bilgi dergimiz web sayfasında yer almaktadır.

9. Dergimiz yazarlardan veya okuyuculardan herhangi bir ücret talep **etmemektedir.**

10. Makaleler yalnızca ön değerlendirme aşamasında yazarlar tarafından geri çekilebilir.

11. Dergimiz sayı bazlı makale kabulü yapmamaktadır. Dergimize yükleyeceğiniz çalışmalar süreçlerinin olumlu tamamlanması halinde, yayın için kabul aldıkları tarihten sonra yayınlanacak ilk sayı için sıraya alınır.
12. Dergimize yüklenen çalışmaların değerlendirme süreci ortalama olarak 3-12 ay arasında sürmektedir.
13. Dergimizin tüm süreçleri Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Detaylı bilgi için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed> adresi ziyaret edilmelidir.

YAZIM KURALLARI

1. Makale metni yazıldığı dilin yazım ve imla kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. Makale yazımında **sayfa boyutu A4** (20,99 x 29,7 cm) olarak seçilmeli ve sayfanın tüm (alt-üst-sağ-sol) kenarlarında **2,5 cm kenar boşluğu** bırakılmalıdır.
3. Makale dosyası belirtilen sayfa boyutu ve kenar boşluğu ile, ekler ve kaynakça dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.
4. Makale dosyasında yazar(lar)ın isimlerini belirtebilecek tüm bilgiler silinmelidir. Çalışma Microsoft Word ile hazırlanıyor ise, ilgili programın “yazar” ve “son değiştiren” bilgilerinde yer alan kullanıcı isimlerinin, yazar isimleri ile aynı olmamasına dikkat ediniz.
5. Makale dosyasının tamamında **Times New Roman yazı fontu** kullanılmalıdır.
6. Makalenin yazıldığı dildeki başlığı üstte kalmak üzere **başlıklar; 12 Punto, Times New Roman, Kalın, 1 Satır Aralığı, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, sayfa ortasına gelecek** şekilde yazılmalıdır.
7. **ÖZ ve ABSTRACT** : İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en fazla 300 kelime olarak, Türkçe (makalenin diline göre Almanca veya Fransızca) ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin yazıldığı dilde hazırlanan özet/abstract üstte yer almalıdır.
8. **ANAHTAR KELİMELER**: Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerek özet metinlerinden hemen sonra (paragraf boşluğu 0 nk) yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 kelimedenden oluşmalıdır.
9. **EXTENDED ABSTRACT**: En az 800 en fazla 1200 kelimedenden oluşan ve makalenin literatür, yöntem, bulgular ve sonuçlarından bahseden **genişletilmiş özet (extended abstract) bulunmalıdır**. Türkçe, İngilizce ve Fransızca makalelerde genişletilmiş özet **İngilizce**, İngilizce yazılmış makalelerde ise **Türkçe** olarak hazırlanmalıdır.
10. **ANA BAŞLIKLAR** : Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, Kalın, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Makale’de yer alacak ana başlıklar aşağıda belirtilen başlıklar ve sıralama ile verilmelidir. Başlıklarda numaralandırma **kullanılmamalıdır**.
  - **Öz – Abstract**
  - **Extended Abstract** (İngilizce dili dışında yazılmış tüm makalelerde)
  - **Giriş (Introduction)** :
  - **Literatür Taraması (Literature review)**,
  - **Yöntem (Methodology)**,
  - **Bulgular ve tartışma (Findings and discussion)**,
  - **Sonuç ve öneriler (Results and recommendations)**
  - **Kaynakça (References)**
  - **Etik kurul onayı, Katkı oranı beyanı, Destek ve teşekkür beyanı (varsa), Çatışma beyanı**
11. **ALT BAŞLIKLAR** : Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, İtalik, Kalın, Yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, olarak yazılmalıdır.
12. **TABLO-ŞEKİL-GRAFİKLER**: Tablo, şekil veya grafikler sayfayı ortalamalı, açıklamaları ilgili ögenin **üzerine**, tablo/şekil/grafik kelimesi (Times New Roman, 11 Punto, Kalın) : Tablo başlığı (Times New Roman, 11 Punto, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük) şeklinde yazılmalıdır. Tablo / Çizelge içindeki veriler 9-11 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değiştirilebilir. Microsoft Word üzerinde hazırlanabilecek tüm tablo, grafik vb. mutlaka yazarlar tarafından oluşturulmalı, resim olarak herhangi bir grafik kopyalanmamalıdır. Tablo veya grafik için atıf-kaynak gösterilmesi gerekiyor ise ilgili şeklin **altına** 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.
13. Belirtilen alanlar dışında kalan **tüm makale metni** Times New Roman, 11 punto, tek satır aralığı ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Sayfa numaraları **bulunmamalıdır**.
14. **METİN İÇİ ATIFLAR VE KAYNAKÇA** aşağıda belirtilen kurallara göre düzenlenmelidir.
15. Belirtilen kurallara göre düzenlenmeyen makaleler incelemeye alınmadan doğrudan yazarlara iade edilecektir. Lütfen websitemizde yer alan örnek makale metnini inceleyiniz.

Temel Makale Şablonu (Örnek makale websitemizde ayrıca yer almaktadır)

Makale başlığı (Makalenin yazıldığı dildeki başlığı üstte yer almalıdır)

(Sayfa ortasına gelecek şekilde, 12 punto, times new roman, kalın, 1 satır aralığı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük)

Makalenin İngilizce (İngilizce veya diğer dillerde yazıldı ise Türkçe) Başlığı

(Sayfa ortasına gelecek şekilde, 12 punto, times new roman, kalın, 1 satır aralığı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük)

ÖZ: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerle yazılır. Makalenin özeti araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtacak şekilde, en fazla 300 sözcük olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. **Makalenin dili Türkçe ise “ÖZ,” yabancı dilde ise “ABSTRACT” başa gelmelidir.**

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelime 1, Anahtar kelime 2, Anahtar kelime 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

ABSTRACT: İki yana yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı verilerle yazılır.

Keywords: Keyword 1, Keyword 2, Keyword 3 (Sola yaslı, 11 punto, Times New Roman, 1 satır aralığı)

Ana başlıklar

Ana başlıklar sola yaslı, 11 punto, kalın ve düz olmalı, yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. Metin içindeki diğer bütün kısımlar, **11 punto ve tek satır aralıklı olarak**, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.

Alt başlıklar

Alt başlıklar, sola yaslı, 11 punto ve sözcüklerin yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük üzere kalın ve italik olarak yazılmalıdır.

Tablo, Çizelge, Şekil, Grafik Örnekleri

Tablo 1: Tablo / Grafik / Şekil başlıkları yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük olarak yazılmalıdır. (11 Punto, Times New Roman, Sayfa Ortasına Gelecek Şekilde)

		Xxxx	Yyyyy	Zzzz	Qqqq
Aaaaa	A1.	47	30.3	47	30.3
	A2.	60	38.7	60	38.7
	A3.	48	31.0	48	31.0
Bbbbb	B1.	150	96.8	150	96.8
	B2	5	3.2	5	3.2
Ccccc	C1	117	75.5	117	75.5
	C2	38	24.5	38	24.5
TOPLAM		155	100	155	100

*Tablo / Çizelge içindeki veriler 11 ile 9 punto arasında verilerin yoğunluğuna göre değişebilir.

(Kaynak kullanılmış ise 11 punto, Times New Roman ve sayfa ortasına gelecek şekilde yazılmalıdır.)

Kaynak Göstermedeki Genel Kurallar

- Kaynak göstermede kesinlikle **dipnot kullanılmamalıdır.**
- Metin içerisindeki **dolaylı alıntılara** atıfta bulunurken sayfa numaraları belirtmek yazar(lar)ın inisiyatifine bırakılmıştır. **Doğrudan alıntılarda** ise sayfa numarası belirtmek ve alıntıyı tırnak içerisinde belirtmek gerekmektedir.
- **Sayfa Numarası Gösterimi** : kullanılarak gerçekleştirilmelidir. (**Şahin, 2020: 150**)
- Aynı yazar veya tüzel kişinin aynı yıl içerisindeki eserlerine atıfta bulunurken (**Örn; Şahin, 2001a, Şahin, 2001b**) şeklinde bir yol izlenir.
- Birden çok kaynağa atıfta bulunurken **sıralama yayım yılına göre** yapılmalıdır. Örnek; (Sancak, 1991: 22; Hancı, 1998: 145; Engin, 2015: 254)

- Çok yazarlı yayınlarda ilk yazar soyadı (Kaplan vd., 1999), görülemeyen bir yayın kaynak gösteriliyorsa (Raglan, 1973, Ekici, 1988'den), sözlü kaynak kullanılıyorsa kaynak kişi bilgileri Adı, Soyadı, Görüşme Tarihi ve Yeri bilgilerini içermelidir.
- Yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı (copyright) tarihi verilir. Tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa "tarih yok" anlamına gelen "t.y." kısaltması kullanılır.
- Web kaynaklarına atıf yapılırken (balikesir.edu.tr, 01.05.2014) örneğinde olduğu gibi başında <http://www> kısmı olmadan ve erişim tarihi Gün, Ay, Yıl belirtilmelidir.

Kaynakçadaki Genel Kurallar

- Kaynaklar alfabetik sıraya göre sıralanmalı, aynı yazarın aynı yıl içerisindeki iki veya daha fazla kaynağı için 2000a, 2000b gibi gösterimler de yine alfabetik sıra ile verilmelidir.
- Yazar sayısı altıdan fazlaysa, ilk altı yazarın adları kaynakçada verilir, altıncı yazardan sonra "ve diğerleri" "v.d." ifadesi kullanılır.
- Kitapların küneleri verilirken 1. Basım ise belirtmeye gerek yoktur. İkinci ve sonraki basımlar için "2. Bs." şeklinde kısaltma kullanılır.
- Yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılır.
- Dergi ve kitap adları kısaltılmadan eğik (italik) olarak yazılır.
- Bildiri kitapları kitap gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de kitap bölümü gibi belirtilir.
- Tezlerde tezin adından sonra "yüksek lisans tezi", "doktora tezi" ya da "sanatta yeterlik tezi" ifadeleri kullanılır. Derecenin verildiği üniversitenin adı ve yeri belirtilir.
- Yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adından yapılır. Yasanın adından sonra ayraç içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilir.
- Elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilir.
- E-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak alınır.
- Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılır.
- Türkçe yazılan makalelerde gerek metin içi atıflarda gerek ise kaynakçada "ve" kelimesi kullanılmalıdır. Diğer dillerde yazılan makalelerde ise "&" kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA (11 Punto, Kalın, Times New Roman)

Kaynaklar APA 7 (American Psychological Association 7th edition) standartlarına uygun olarak verilmelidir. Kaynakça ve atıflar için bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Örneği bulunmayan kullanımlarda APA 7 kuralları uygulanmalıdır. İlgili kurallara ulaşmak ve daha detaylı örnekler almak için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples> adresini ziyaret edebilirsiniz.

KİTAP / E-KİTAP

- Elektronik kitaplar, basılı kitaplar gibi atıflandırılmalı ve kaynakçada gösterilmelidir. Diğer kitaplardan farklı olarak, var ise Doi veya erişim linki eklenmelidir.
- Kitaplarda yayınevinin bulunduğu lokasyon-şehir bilgisi kaynakçada yer almamalıdır.

Kitap - Tek Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Kurbanoglu, S. S. (2004). *Kaynak gösterme el kitabı*. (2. Bs.). Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği.

Atıf: (Kurbanoglu, 2004), Kurbanoglu (2004).

Kitap - İki Yazarlı

Kullanım: Soyad, A. ve Soyad, B. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Svendsen, S., ve Løber, L. (2020). *The big picture/Academic writing: The one-hour guide* (3rd digital ed.). Hans Reitzel Forlag. <https://thebigpicture-academicwriting.digi.hansreitzel.dk/>

Atıf: (Svendsen ve Løber, 2020), Svendsen ve Løber (2020).

Kitap - Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. ve diğerleri. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek : Akman, Y., Ketenoğlu, O., Güney, K., Kurt, L. ve Tuğ, G. M. (2004). *Bitki ekolojisi*. Palme Yayıncılık.

Atıf : (Akman vd., 2004: 57)

Kitap – Tüzelkişi Yazarlığı

Kullanım: Tüzelkişi. (Yayın Yılı). *Kitap adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük* (10. bs.). Türk Dil Kurumu.

Atf: (Türk Dil Kurumu [TDK], 2005: 175) ikinci ve sonraki gösterimlerde sadece (TDK, 2005: ...) şeklinde gösterilir.

Kitap- Yazarı Olmayan

Kullanım: *Kitap adı*. (Yayın Yılı). Yayınevi.

Örnek: Redhouse *çağdaş Türkçe-İngilizce sözlüğü*. (1985). Redhouse.

Atf: (Redhouse, 1985: 32)

Kitap - Çeviri

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Kitap adı* (A. Soyadı, Çev.). Yayınevi. (Kaynak yapının yayın yılı).

Örnek: Bloomberg, M. ve Evans, G. E. (1989). *Kütüphane teknisyenleri için teknik hizmetlere giriş* (N. Tuncerve, Çev.). Türk Kütüphaneciler Derneği. (Orijinali 1985'te yayımlanmıştır).

Atf: (Bloomberg ve Evans, 1985/1989: 182)

Kitap - Editörlü

Kullanım: Soyad, A. (Ed.) (Yayın Yılı). *Kitap adı*. Yayınevi.

Örnek: Şahin, B. (Ed.) (2020). *Uluslararası turizm ve seyahat endüstrisi*. Detay Yayıncılık.

Atf: (Şahin, 2020)

Kitap İçinde Yayın (Bölüm ya da Makale)

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Kitap bölümü başlığı. Editör A. Soyadı. (Ed.). *Kitap adı* içinde (Atf yapılan bölümün sayfa numaraları). Yayınevi.

Örnek: O'Neil, J. M., ve Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: Metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Ed.), GENDER ISSUES ACROSS THE LIFE CYCLE içinde (ss. 107-123) Springer.

Atf: (O'Neil ve Egan, 1992)

MAKALE

Bilimsel Dergi Makalesi –Tek Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Bayram, P. (2020). Sosyal medyada Suriyeli mülteci krizine ilişkin konum alışı: Türkiye'deki politik gençlik üzerinden bir analiz. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1213-1251. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.699018>

Atf: (Bayram, 2020)

Bilimsel Dergi Makalesi –İki Yazarlı

Kullanım: Yazar, A. ve Yazar, B. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Ceylan, C. ve Yavaş, H. (2020). What affects employee motivation at IT projects in Turkey? The impact of leader communication, wage satisfaction, and job opportunities at IT projects employee's. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 1041-1067. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.693187>

Atf: (Ceylan ve Yavaş, 2020)

Bilimsel Dergi Makalesi – Çok Yazarlı

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B., Soyad, C., Soyad, D., Soyad, E., Soyad, F. vd. (Yayın Yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Şendoğdu, M., Kargı, E. vd. (2003). Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerine ait Türkiye profil araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 108-117.

Atf: (Erkan vd., 2003)

Diğer Dergilerde Yayınlanan Makaleler – Yazarı Belli

Kullanım: Soyad, A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları. Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Kenar, N. (2006, 10 Nisan). Kayıt dışı istihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Atf: (Kenar, 2006)

Diğer Dergilerde Yayınlanan Makaleler – Yazarı Yok

Kullanım: Makale adı. (Yıl, Gün Ay). *Dergi Adı*, cilt, sayfa numaraları.

Örnek: Yerel bilginin küreselleştirilmesi. (2006, 10 Nisan). *Focus*, 12, 14-17.

Atf: (Yerel bilginin küreselleştirilmesi, 2006)

Gazete Makalesi

Kullanım: Soyad, A. . (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*, sayfa numarası(varsa). Doi/erişim adresi (varsa).

Örnek: Bayar, Y. (04 Nisan 2006). İnsanlık aptallaşıyor mu? *Hürriyet*. s. 14.

Örnek: Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/03/22/health/memory-forgetting-psychology.html>

Atf: (Bayar, 2006) (Carey, 2019)

BİLDİRİ

Bildiri – Bildiri Kitabında Yayımlanmış

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B. (Yayın Yılı). Bildiri adı. A. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numaraları). Yayınevi.
Örnek: Uçak, N. (2005). Sosyal bilimlerde bilginin üretimi, erişimi ve kullanımı. O. Horata (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: Bildiriler* (92-103). Yeni Avrasya.

Atf: (Uçak, 2005)

Bildiri – Bilimsel Dergide Yayımlanmış

Kullanım: Soyad, A., Soyad, B. (Yayın Yılı). Bildiri adı. *Dergi Adı* (sayfa numaraları). Doi/Erişim Linki
Örnek: Duckworth, A. L., Quirk, A., Gallop, R., Hoyle, R. H., Kelly, D. R., ve Matthews, M. D. (2019). Cognitive and noncognitive predictors of success. *Proceedings of the National Academy of Sciences, USA*, 116(47), 23499–23504. <https://doi.org/10.1073/pnas.1910510116>

Atf: (Duckworth vd., 2019)

Bildiri – Bildiri Sunumu (Yayımlanmamış)

Kullanım: Konuşmacı, A. (Yıl, Ay Gün-ler). *Bildiri adı [Bildiri sunumu]*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri. Toplantı kaydı erişim linki (varsa)

Örnek: Tonta, Y. (2006, 01-03 Şubat). *Bilgi yönetiminde son gelişmeler: Amazoogole, işbirliği ve açık erişim [Bildiri sunumu]*. Akademik Bilişim, Gaziantep.

Atf: (Tonta, 2006)

Bildiri – Bildiri Özeti

Kullanım: Soyad, A. (Yıl, Ay Gün-ler). *Bildiri adı [Bildiri özeti]*. Toplantı Adı, Toplantı Yeri. Erişim linki (varsa)

Örnek: Sarıoğlan, M., Avcıkurt, C. ve Sezen, T.S. (2017, 03-05 Ekim). *Kültürel miras kapsamında düğün yemekleri: Balıkesir ili örneği [Bildiri özeti]*. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi, Marmaris, Muğla.

https://www.researchgate.net/publication/326146398_Kulturel_Miras_Kapsaminda_Dugun_Yemekleri_Balikesir_Ili_Ornegi

Atf: (Sarıoğlan vd., 2017)

DANIŞMA KAYNAKLARI, RAPOR VE TEZ

Danışma Kaynakları - Sözlük

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Yapıt adı*. (Basım). Yayınevi.

Örnek: Altan, N. (2003). *Bilgisayar terimleri ansiklopedik sözlüğü* (3. bs.). Sistem Yayıncılık.

Atf: (Altan, 2003)

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddesi

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). Madde adı. *Yapıt Adı* (cilt, sayfa). Yayınevi.

Örnek: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (c. 21, s. 112-115). Milli Eğitim Bakanlığı.

Atf: (Ersoy, 1973),

Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Rapor adı* (Rapor No.:). Yayımlayan/Hazırlayan Kuruluş. Erişim linki (varsa)

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). *Devlet yardımlarını değerlendirme özel ihtisas komisyon raporu* (Rapor No: DPT: 2681). Devlet Planlama Teşkilatı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_D%C4%B1%C5%9FEkonomik%C4%B0li%C5%9Fkiler.pdf

Atf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.

Tez

Kullanım: Soyad, A. (Yayın Yılı). *Tez adı*. [Tezin Türü], Üniversite Adı. Erişim Linki (varsa)

Örnek: Zencir, M. B. (2007). *Güzel sanatlar alanındaki kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve bilgi kullanım özellikleri: Hacettepe üniversitesi örneği*[Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Atf: (Zencir, 2007)

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Elektronik Kaynak - Makale

Kullanım: Soyad, A. (Yayın yılı). Makale başlığı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa numaraları. gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Tenopir, C. ve King, D. W. (2001) The use and value of scientific journals. *Serials*, 14(2), 113-120. 27 Mart 2010 tarihinde <http://uksg.metapress.com/media/> adresinden erişildi.

Atf: (Tenopri ve King, 2001: 116)

Elektronik Kaynak - Rapor

Kullanım: Soyad, A. (Ay yyyy). *Rapor Adı* (Rapor no). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). *E-dönüşüm Türkiye projesi kısa dönem eylem planı: değerlendirme raporu* (Rapor No: 2). 02 Nisan 2006 tarihinde <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf> adresinden erişildi.

Atf: (Devlet Planlama Teşkilatı[DPT], 2004) **ikinci ve sonraki gösterimlerde kısaltma kullanılır.**

Elektronik Kaynak – Anonim Ağ Sayfası

Kullanım: *Kaynağın adı veya başlığı*. (t.y.). gg Ay yyyy tarihinde <http://ağ> adresinden erişildi.

Örnek: *Bilim etiği ve bilimse sahtekarlık*. (t.y.). 04 Nisan 2006 tarihinde <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm> adresinden erişildi.

Atf: (Bilim etiği ve bilimse sahtekarlık, t.y.)

Örneği bulunmayan kullanımlarda APA 7 kuralları uygulanmalıdır. İlgili kurallara ulaşmak ve daha detaylı örnekler almak için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references/examples> adresini ziyaret edebilirsiniz.